ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

SERIA II. — TOMUL XXXII.

1909 — 1910.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI
Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16
1910. 27.499

ANALELE

ACADEMIEI ROMÂNE

SERIA II. — TOMUL XXXII.

1909 — 1910.

—

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

BUCUREŞTI

Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor Ioan St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1910. 27.499

CUPRINSUL

ŞTIRI DESPRE VEACUL AL XVIII-LEA
IN ŢERILE NOASTRE
DUPĂ CORESPONDENŢE DIPLOMATICE STRĂINE
I. 1700—1750

de

N. IORGA.
Membru Corespondent al Academiei Române.

Şedinţa dela 29 Maiu 1909.

In *Acte şi fragmente*, în *Studii şi documente*, în publicaţiile consacrate familiilor Callimachi şi Ştirbei, precum şi întâmplător în alte locuri, am dat extrase din corespondenţele ambasadorilor pe cari îi ţineau la Constantinopol şi aiurea deosebitele Puteri europene. Mi-a mai rămas totuş un mare număr de ştiri, privitoare la veacul al XVIII-lea, cari pornesc dela trimişii Saxoniei şi Olandei. Aceste ştiri îşi află locul în memoriul de faţă.

In loc de a le întovărăşi de note, am crezut că fac mai bine precedând fiecare informaţie de câtevà rânduri în text sau chiar de o expunere mai întinsă, menită să-i arăte noutatea sau folosul. In acest chip ceeace ar fi fost altfel o culegere de documente se preface într'un şir de mici disertaţii, care îşi pot află mai lesne cetitorii.

N'am deosebit, pentru acelaş motiv, corespondenţele după fondul din care ele fac parte, ci tot acest material necunoscut se înfăţişează într'o singură desfăşurare cronologică.

I.

Prin anii 1710—1, Rybinski fu însărcinat cu o misiune la Poartă, din partea Poloniei. In instrucțiile sale, ce se păstrează în corespondența saxonă — coroana Poloniei fiind unită pe atunci cu Electoratul de Saxonia—se mai cuprinde odată vechea plângere a pretinșilor co-suzerani Polonii împotriva schimbărilor dese ale Domnilor noștri.

«Instruction pour le sieur Rybinski, envoyé à la Porte Ottomane [1710—1]. ....3° Qu'elle [la Porte] faisoit des innovations prejudiciables à la Republique, en deposant et changeant continuellement les Palatins de Wallachie et de Moldavie [în altă versiune: «que, contre les dispositions des mêmes traités, la Porte faisoit, etc.»].»

Pretențiile de suzeranitate ale Poloniei erau socotite de altminterea ca înlăturate prin pacea dela Hotin, din 1621 (1).

II.

Pacea dela Carlowitz din 1699 n'aduse o împăcare trainică a dușmăniei dintre Poartă și Polonia. Pe de o parte, se cereà de către Poloni artileria ce se aflase în cetatea Cameniței, pe care ei o căpătaseră îndărăt; în al doilea rând, se dorià înlăturarea Tatarilor din ținuturile de deasupra Bugeacului, unde ei se încuibaseră pe vremea răsboiului (2); a treia cerere țintià la despăgubirea efectivă a Polonilor cari suferiseră pe urma turburărilor; și în sfârșit erà vorba de a se asigurà starea Bisericii catolice în Moldova.

Incă din Martie 1700, cum se vede din raportul olandez următor (2 Martie), din Constantinopol (3), se ajunsese la o împăcare între Han și ostașii săi sălbateci, ceeace însemnà că aceștia se vor întoarce îndărăt în vechile lor sălașuri:

(1) Ziarul de ambasadă al lui Kinsky (Viena. Bibl. Arhivelor Imperiale, ms. Böhm 750, fo. 26): «Pace cum Turcis ad Chocinum facta anno 1621 rex Poloniae iuri suo quod ante habebat ut nonnisi et ipsius et Turcae beneplacito Palatinus Walachiae constitueretur, renunciavit, et abhinc omnimodi iuris turcici facta est Walachia, hoc referente episcopo cracoviensi».

(2) *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 242.

(3) Toate aceste rapoarte sunt cuprinse în Arhivele Generale ale Olandei, în Haga; deosebitele registre de corespondență n'au altă cotă (signatură) decât a anilor la cari se referă.

«Men heeft int seker berigt bekomen dat de questie tusschen den Tartar-Ghan ende de Tartars van den Buziack genesen in de mume (?) bygelegt syn, ende dat een gedeelte van de laeste in de maend May naert komende staen te verhuysen. (1)».

Deci se răspunse, în Iulie, după dorinţa ambasadorului, afară de pretenţia cu privire la tunuri, cari nu puteau să fie date în mâna noilor stăpâni ai Cameniţei (raport olandez din 24 Iulie):

«Den extraordinarissen ambassadeur van Polen heeft sedert het afgaen van myn gedienstighete jongste schryvens van den 16 Junii nieuwe instantien gedaen tot het becomen van't canon dat de Turken uyt Caminiec hebben weghgevoert, ende daerenboven hevigh gelaecht dat het tractaet in Carlowitz gesloten niet ter executie geleyt wierde, ten regarde van de Tartars, die van de frontieren van Podolien en Moldavien afgevoert moeten werden, mitsgaders dat hem ten regarde van d'onderdanen van syn Republica (die door den laesten inval van deselve Tartars in slaverny *(sic)* weghgevoert syn) geen justitie en veel min restitutie gedaen wierde. Daerby Syn Exellentie versocht heefte de frye exercitie van de roomsche religie in Moldavien. Op alle welcke poincten opgem: Heer Amb-r tot anwoort toegevoecht is, dat het articul ten regarde van de Tartars gestipuleert exactelyk ter executie geleyt, gevolgelyk die natie van de frontieren afgevoert, ende ten opsichte van de slaven sodaniege ordres gestelt sullen werden, dat alle sodaniege personen, waer deselve gevonden werden, sonder losgelt gerestitueert en weder gegeven werden. Maer wat de restitutie van't voors: canon belanght, dat een saecke is, die directelyk tegens de fondementeele wetten van het ottomannische Ryk stryt, gevolgelyks niet toegestaen can worden, maer wel de permissie tot d'exercitie van de roomsche religie in Moldavie, daertoe de Port belooft heeft de gerequireerde ordres te stellen... (2)»

(1) «S'a căpătat ştire sigură că afacerea dintre Hanul Tatarilor şi Tatarii din Bugeac s'a potolit şi că o parte din cei din urmă în luna Maiu stau gata să se strămute.»

(2) «Ambasadorul polon extraordinar, dela plecarea prea supusei mele scrisori din urmă, dela 16 Iunie, a stăruit din nou ca să capete tunurile pe cari Turcii le-au luat cu ei din Cameniţa şi, pe lângă aceasta, s'a plâns cu putere că tratatul încheiat la Carlowitz nu e adus la îndeplinire în ce priveşte pe Tatari, cari trebuiau strămutaţi dela hotarele Podoliei şi Moldovei; pe lângă aceea că, în ce priveşte supuşii Republicei pe care o reprezentă, cari au fost duşi în robie la cea din urmă năvălire a aceloraşi Tatari, nu s'a făcut nici o dreptate, şi încă mai puţin o restituţie. Apoi Excelenţa Sa a cerut liberul exerciţiu al religiei romane în Moldova. La cari puncte toate d-lui ambasador mai sus pomenit i s'a răspuns că articolul privitor la Tatari a fost adus întocmai la îndeplinire, şi deci acest neam a fost îndepărtat dela hotare şi că, despre robi, s'au dat astfel de porunci, încât toţi acei oameni, oriunde ar fi găsiţi, vor fi daţi înapoi. Dar, în ce pri-

Pentru ca să aducă la îndeplinire făgăduelile făcute Polonilor cu privire la Tatarii strămutați, Hanul plecă asupra lor și izbutì să-i înlăture cu sila:

«Acht dagen geleden, quam hier tydinge dat den Tartar-Ghan met een groot getal Tartars in Bisarabien off den Buziack gevallen, de rebellen geslagen had ende d'oude invoonders van die provintie de nieuwe eeden van getrouwigheyt afgenomen soude hebben; dat veel genougen aen dit Hoff heeft gegeven, gelyk meede ook de neerlage van de Moscwiters in Lyfland» (8 Mart) (1).

Insă abià începù vara, și iarăș Tatarii neastâmpărați ai Bugeacului se ridicară gata de luptă:

«Tusschen den Tartar-Ghan ende de Tartars van Bisarabia syn wederom nieuwe onlusten gevesen, die andermael tot extremiteyten stonde uyt te bersten; maer wert gehoopt dat door een particuliere besendinge vant Hoff ende de voorsichtigheyt van den Vesier nogh bemiddelt ende ter neder gelegt sullen werden» (8 Iunie) (2).

Insă un raport din 18 Iulie 1701 pomenește noua răscoală a Tatarilor, nemulțumiți cu vechile lor așezări înguste. Ei își aleg de căpetenie pe fratele Hanului. Dar peste puțin lucrurile se potolesc fără nici o vărsare de sânge. Și Hammer, în a sa *Geschichte der Krim*, pp. 175—6, povestise această răscoală a lui Gazì-Ghirai, care prădase rău în Ucraina.

«In den Buziak off Bissarabien had den broeder van den Tartar-Ghan een nieuwe rebeley geformeert, die door de goede orders van't Hoff als een vuur van stroo met summissien van de hoofden in de geboorte geblust is geworden» (3).

---

veşte tunurile de cari s'a pomenit, aceasta e o afacere care se înpotrivește legilor fundamentale ale Impărăției și deci nu se poate admite, se poate însă da voie de liber exercițiu al religiei romane, și pentru aceasta Poarta a făgăduit să dea poruncile cerute.»

(1) «Acum trei zile a venit vestea aici că Hanul Tatarilor cu o mare mulțime de Tatari a năvălit în Basarabia sau Bugeac, a bătut pe rebeli și a luat vechilor locuitori jurământul de credință; ceeace a adus multă mulțumire acestei cetăți, precum și înfrângerea Muscalilor în Livonia.»

(2) «Intre Hanul Tatarilor și Tatarii din Basarabia s'au ivit nouă nemulțumiri, cari stau să izbucnească încă odată în fapte extreme; dar se nădăjduește că prin trimiterea unui om anume dela Curte și prin chibzueala Vizirului se va mijloci și se vor împăcà nemulțumirile.»

(3) «In Bugeac sau Basarabia fratele Hanului Tatarilor a stârnit o nouă răscoală, care, prin poruncile potrivite ale Curții, s'a înnăbușit în obârșie ca un foc de paie, prin supunerea căpeteniilor.»

La 1-iu August, Imbrohorul cel Mare merse deci în Crimeea cu un berat care întărià pe vieaţă stăpânirea Hanului Devlet-Ghirai (1). Acesta căpătase tuiurile în 1699, şi «pe toată vieaţa» erà să însemne pentru dânsul: până la 1702 numai (2).

Cât despre răsculatul Gazì-Ghirai, el fu prins după un asediu de douăzeci de zile şi trimis la Adrianopol, unde-l închiseră (27 Iulie) în Seraiu, la Ortà-Capì; la 10 ale lunii apoi el erà îndreptat spre Rodos, unde trebuià să fie ţinut într'o închisoare veşnică (3). Dacă n'ar fi intervenit pentru dânsul Marele Vizir şi Muftiul, turburătorul hotarelor Moldovei şi-ar fi plătit, de altminterea, vinovăţia cu capul (4). Fusese surgunit la Seres şi bătrânul Selim-Ghirai, tatăl lui Devlet, şi el însuş Han până la 1699, fiindcă se credeà că ar aveà o parte în mişcarea Bugeacului (5).

III.

Rapoartele germane statornicesc la 14 Septemvrie 1700 numirea lui Constantin Duca în Moldova, în locul lui Antioh Cantemir (6). Rapoartele franceze au la 23 ale lunii o menţiune fără precizie (7). Dar încă dela 13 ambasadorul olandez ştià că în ziua următoare se hotărîse mazilia lui Antioh Vodă şi numià chiar pe acela care trebuià să-l înlocuească. E de crezut deci că la 14 s'a făcut numai ceremonia oficială a numirii Domnului celui nou.

«Gister is de aenwesende Voyvoda van Moldavien afgeset ende in dessefs plaetfs gesuccedeert de Heer Constantin Duca, die andermael het gouverno van de voorn: provincie gehad heeft» (8).

---

(1) Raport olandez din 11 August 1701.

(2) Hammer, *Gesch. des osmanischen Reiches*, table dinastice.

(3) Raport olandez din 27 August.

(4) *Ibid.*

(5) Raport din 8 Iunie. Prădăciunile Tatarilor la noi şi cererea de către dânşii a sume de 150.000 de lei ca preţ de răscumpărare se pomenesc şi în raportul olandez din 20 Ianuarie 1703 (Curù-Ceşmè).

(6) Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 496.

(7) Cf. Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I, I, p. 352, No. DXXI.

(8) «Ieri a fost mazilit Domnul de acum al Moldovei, şi în locul lui vine Constantin Duca Vodă, care a mai avut odată cârmuirea acelei ţeri».

IV.

In 1702 un Rus, întrebuinţat în serviciul capuchehaielei muntene (1), merge la trimisul Ţarului ca să vorbească acolo cu ai lui, şi pentru aceasta e osândit la galere (1).

Se ştie că Marele Vizir din 1702, Daltaban, erà duşmanul Ruşilor şi că făceà tot ce-i stăteà prin putinţă pentru ca să ducă neînţelegerile cu privire la pregătirile ce făceà Petru cel Mare în noul său port Azov, până la un răsboiu. Trimisul rusesc erà Tolstoi (2).

In acelaş an, Brâncoveanu ajutà trecerea scrisorilor creştine din Viena spre Constantinopol (3).

Ţara-Românească fu străbătută de ambasadorul englez pe lângă Poartă, Paget, care prezentă pe urmaşul său, cavalerul Sutton, la 15 Martie, Marelui Vizir şi porni din Adrianopol, cu cevà întârziere, la 19 Aprilie (4).

De amândoi aceşti trimişi ai Angliei se vorbeşte pe larg în cunoscuta călătorie a lui Motraye. Şi socotelile Sibiiului însemnă trecerea unui «englischer Envoyé», pe care cronica oficială munteană îl pomeneşte şi ea, dându-şi chiar părerea asupra vârstei ce puteà să aibă «Miliort Paget» (5).

V.

Daltaban aveà gândul de a se îmbogăţi prin schimbarea tuturor demnitarilor din Impărăţie, făcând, spune ambasadorul olandez, ca

(1) Raport olandez din 25 Septemvrie: «My wert van Adrianopolen geadviseert dat een geboren Moscoviter, in dienst van den Capikiaia off agent van Wallachie, na het logement van den envoyé van Moscovien gegaen synde, om met syn landsluyden te sprecken, aenstonts na den Caimacam gesonden, op de galey gecondamneert ende ten selven tyde strict verboden soude syn, datter niemant van buyten met opgemelten gesant vermagh te spreecken off te converseeren. Wat dit seggen wil, wolt den tyt openbaeren.» («Mi se dă ştire din Adrianopol că un Muscal de obârşie, care erà în slujba Capuchehaielei sau agentului Ţerii-Româneşti, ducându-se la locuinţa trimisului Moscului pentru a vorbi cu conaţionalii săi, a fost trimis în clipă la Caimacam, osândit la galeră şi în acelaş timp s'a oprit cu stricteţă ca nimeni din afară să nu poată vorbi sau convorbi cu acel ambasador. Ce înseamnă aceasta, va spune timpul»).

(2) Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, V, p. 354 şi urm.

(3) Raport olandez din 4 Iunie.

(4) Rapoarte din 25 Martie (Constantinopol) şi 9 Maiu (Smirna).

(5) *Analele Ac. Rom.*, XXI, p. 287. Cf. ediţia lui Radu Greceanu, de Ştefan Grecianu, tabla,

acel Ismail Pașa de supt «Sultanul Mohammed», care, în acest chip, a putut face, în șaizeci și șapte de zile numai, o avere de 1.500 de pungi sau 750.000 de lei.

Erà vorba să se schimbe, după Patriarh, și Domnii noștri. Brâncoveanu dădù, pentru a scăpà de această soarte, «peste 80.000 de lei», iar Constantin Duca din Moldova, săpat de frații Cantemirești, Antioh, fostul Domn, și Dimitrie, care și el avuse o stăpânire de câtevà zile, plătì cei 100.000 de lei pe cari îi primise Daltaban dela dușmanii lui, și, adăugându-se și sprijinul Muftiului, al Silihdarului, el scăpă de primejdie.

Inlăturarea Vizirului însuș îl scăpă de primejdie și mai departe, deșì numai până în vara anului 1703:

«Den prins van Wallachie, uyt vreese van geremoveert te werden, is met een regael van over de 80.000 leeuwendaelers daervoor geweest.

«De twee soonen van Cantelmiro, wiens vader en ook naemals de oudste van haer het prinsdom van Moldavien heeft bekleet, hadden bereyt voor dat Wayvodschap 100.000 rycxdaelers aen den Vesier buyten de Regalen aen den Kiaia en andere Ministers van het Hoff uytgeloft, maer den jegenwoordigen prins, Constantinus Duca genaemt, is door het pouvoir van den Mufti en Cielightar, mits dat hy een diergelyke Somma sal hebben uyt te schieten, daerin gemaintineert» (1).

VI.

Daltaban căzù la 24 Ianuarie st. n. 1703. Incă pe când el ținea pecetea Impărăției, se vorbià de poruncile ce s'ar fi dat seraschierului de Babadag, care pândià mișcările Tatarilor, să nu lase pe ai săi a stoarce așà de mult principatele (2). Aproape în acelaș timp se refuză Tatarilor voia de a prădà în Rusia, și se hotărî înlocuirea răsboinicului Devlet-Ghirai, dușmanul creștinilor, cu bătrânul Han mazil Hagì-Selim, care se aflà în surgun. Pentru a săvârșì această schimbare împotriva voinței Tatarilor îndârjiți, se poruncì

(1) «Domnul Țerii-Românești, de frică să nu fie mazilit, a preintâmpinat aceasta, plătind un dar de peste 80.000 de lei.

«Cei doi fii ai lui Cantemir, al căror tată—și, apoi, și cel mai mare din ei,—a stăpânit principatul Moldovei, făgăduiseră 100.000 de taleri împărătești Vizirului, afară de darurile pentru Chehaie și alți miniștri ai acestei Porți. Dar Domnul de acum, anume Constantin Duca, a fost păstrat, prin înrâurirea Muftiului și a Silihdarului, cu condiție de a vărsà și el această sumă.»

(2) Raport olandez din 11 Ianuarie 1703 (Smirna).

comandanților din toată Rumelia să meargă, luând și «15.000 de Arnăuți», la Isaccea, pe când Iusuf Pașa de Silistra ar trece, din partea lui, Dunărea, așteptând împrejurările (1).

La 27 ale lunii se puteà da, în sfârșit, știrea că iubitorul de pace, cruțătorul de creștini Rami-Mohammed sau Reis-Mohammed Pașa e Mare Vizir. Ambasadorul olandez adăugeà că el e «potrivit pentru a da Impărăției otomane gloria cea veche și a aduce pe Tatarii răsculați la bună înțelegere cu aceste popoare prin înțeleapta lui călăuzire» (2).

Cu Tatarii se păreà că lucrurile nu vor merge așà de lesne. La vestea că li se trimite un Han nou, ei făcură între dânșii o legătură pentru ca să apere pe cel vechiu: ba chiar Duca Vodă, îngrozit de veștile ce primià, puteà să creadă și să scrie și la Poartă că strașnicii lui vecini n'ar voì mai puțin decât ca Devlet să fie pus pe Tronul osman și Sultanul Mustafà dat jos de pe acesta. Oastea turcească a lui Iusuf de Silistra ar fi foarte nemulțumită și așteptà numai pe Tatari pentru a ridicà și ea steag de răscoală; Pașa nu cutezà nici să se miște din loc până la sosirea întăririlor pe cari le cereà cu desperare, ca unul ce-și simțià în primejdie capul. Hordele începuseră a se pune în mișcare, și înaintașii lui Devlet-Ghirai ajunseseră la Reni,—Tomarova Turco-Tatarilor—, la Ismail și la Cetatea-Albă, arzând casele de lemn de supt cetăți: s'ar fi făcut planul de a trece Dunărea îndată ce se va lăsà înghețul, făcând pod asupra râului. Dela fiecare din Domnii noștri se ceruseră 150.000 de lei, dacă ei nu vor ca ținuturile lor să pată ceeace pățiseră stăpânirile turcești din Bugeac (3).

(1) Raport din 15 Ianuarie (Curù-Ceșmè).

(2) Raport din 27 Ianuarie *(ibid.)*.

(3) Raport olandez din 21 Ianuar *(ibid.)* «Dat de rebelly der Tartars seer sterck continueert, hebbende sig deselve bereyts meester gemaeckt van Kili, Akirman, Ismael en Timorrowa, waerdoor Jusuf-Pascia, Gouverneur van Silistria, genootsaeckt is geworden met syn onderhebbende militie aen dese cant van den Danauw sig te vertrencheeren, tot dat met meerder Trouppes, die van alle canten daernaetoe gepressert worden, versterckt sal syn.

«Onderentusschen eysschen de Tartars 150 m. rycxdaelders van de prinsdommen van Moldavien ende Wallachien, die soo niet volcomen geruineert willen wesen, dese penningen sullen moeten opbrengen....

«P. S. In het sluyten van dese brief become ik met een expresse van Adrianopolen, door een van myn beste en vertrouwsten vrienden, in alle secretesse gespedieert, dese inleggende relatie (synde een cort begryffne van een brief door den prins van Moldavien aen Jusuf-Pascia, Generalissen den Danauw, geschreven, ende door dese aen de Porta geextradeert, ende den 16 deses aldaer gearriveert), met versouck na de lecteure te

Răpede însă aceste temeri se împrăştiară. Marele Vizir însuş luă măsuri ca şi cum i-ar fi voia să plece împotriva răsvrătiţilor. Atunci Devlet şi cu Calga, locoţiitorul său, fugiră la Cerchezi, şi Iusuf putù

---

willen verbranden; op welck advys dit gouverno meer als oyt armeert, maer, helaas, daer wert gevreest dat dese volckeren te cort sullen schieten, om dat de vyand in de schoot hebben, en haer militie tegen de Tartars niet sullen willen vechten.

«Dit heb ik van myn devoir geacht ter kennisse van haer Ho: Mo: te moeten bringen.

«*Bylage, rec. 4 May 1703.*

«De Tartars in't generael hebben gesamentlyk een Confoederatie gemaeckt ende solenneelyk gesworen, haer Ghan niet alleen te maintineeren, maer soo lange te oorlogen, tot dat hy op den ottomannischen Troon gestelt, en Sultaan Mustafa daervan verstoten sal wesen, tot, welcken eynde sy de Ghalga Sultaan tot generalissimo gedeclareert hebben, die Jusuf-Pascia heeft doen aenseggen ende bekent maecken, dat sonder vertoeven den Danauw weder soude passeeren, off by faute van dien syn kop sal doen afhouwen, en op een staak in syn legerplaets doen setten.

«D'ottomanische militie onder het commando van Jusuf-Pascia is t'onvreeden, ende verlanght niet anders als het aennaderen van de Tartars, en pretendeeren in geenen delen tegens haer geloofsgesinden te vechten; waerdoor Jusuf-Pascia by nacht ende dagh genootsaeckt is goede waghten te houden.

«Een gedeelte der voors: Tartars hebben het groote vleck Timorrowa in Moldavien gelegen t'eene mael verbrant ende all het vee met haer wegh gevoert. Sy waghten niet anders als dat de Danauw bevriest, om haer desseyn in't werck te stellen.»

Adecă:

«Că răscoala Tatarilor urmează, foarte tare; ei au ocupat până acum Chilia, Cetatea-Albă, Ismailul şi Renii; aşà încât Iusuf Paşa, guvernatorul Silistrei, a fost silit, cu oastea lui, să se închidă în şanţuri de aceastălaltă parte a Dunării, până ce va fi întărit cu mai multe trupe, cari se grăbesc din toate părţile într'acolo.

«Intre acestea Tatarii cer 150.000 de taleri împărăteşti dela principatele Moldovei şi Ţerii-Româneşti, cari, dacă nu voesc a fi cu totul ruinate, vor trebuì să aducă aceşti bani...

«P. S. La închiderea acestei scrisori, capăt cu un expres din Adrianopol, trimis de unul dintre cei mai buni şi intimi prieteni ai mei, în toată taina, acest raport aici cuprins, care e o prescurtare a unei scrisori adresate de Domnul Moldovei lui Iusuf Paşa, Seraschier la Dunăre, şi comunicată de acesta la Poartă, unde a sosit la 16 ale lunii, cu cerere de a se arde după cetire. La care veste guvernul a făcut şi mai mari pregătiri armate, dar, vai, se tem cei de aici că aceste popoare vor păţi-o, pentrucă au pe duşman în sânul lor, şi că oastea lor nu va voì să lupte împotriva Tatarilor.

«Am crezut că e datoria mea să aduc aceasta la cunoştinţa Domniilor Voastre.

«*Anexă, primită la 4 Maiu 1703.* Tatarii în de obşte au făcut o legătură şi au jurat solemn ca, nu numai să păstreze pe Hanul lor, dar să poarte războiu până-l vor pune în Scaunul otoman şi Sultanul Mustafà va fi izgonit de pe dânsul. Pentru aceea Calga-Sultan a fost proclamat generalisim, care a pus să se spuie şi a făcut cunoscut lui Iusuf Paşa că trebue să treacă Dunărea înapoi fără zăbavă, căci altfel îi va tăià capul şi-l va pune'n par în lagărul său.

intrà prin Dobrogea, în ţara Nogailor, pe cari îi pedepsì prin îndelungata lui petrecere costisitoare pe pământurile lor (1).

VII.

In 1706, corespondenţa olandeză ne spune că printr'un călăraş muntean aflară Turcii, în Iulie, despre împăcarea între Impărat şi răsculaţii din Ungaria (2) şi că tot pe această cale venì în 1707 şi însemnata ştire a înfrângerii lui Carol al XII-lea la Pultava (3).

Dintre trimişii europeni, singurul care dă ştirea numirii «pe neaşteptate» în Moldova a lui Mihaiu Racoviţă, în locul lui Antioh Vodă Cantemir, mazilit, e agentul olandez la Smirna, care scrie astfel, la 10 Septemvrie 1707:

«Den prins van Moldavien, Antiochio Cantelmier genaamt, is op het onverwagste afgeset en in syn plaats eene Michael, die voor hem ook prins geweest, weder is gesuccedeert». («Domnul Moldovei, Antioh Cantemir cu numele, a fost mazilit în chipul cel mai neaşteptat şi în locul lui a urmat unul Mihaiu, care şi înainte de aceasta a mai fost Domn»).

De fapt, ştim din cronica lui Nicolae Costin că vestea maziliei i-a venit lui Antioh la 20 Iulie st. v. şi că urmaşul său a întrat în Iaşi numai la $^{13}/_{24}$ Noemvrie. Se pare că schimbarea de Domni în Moldova se datorì înfrângerii, în August, a regelui Suediei, care făcù pe Turci să se teamă de o înaintare a Ruşilor. In adevăr, acest Domn erà aplecat spre o supunere către Ţar, împotriva căruia totuş se întărià cetatea Benderului, Antioh însuş fiind, de nevoie, în fruntea lucrătorilor.

Din partea lui, Colyer scrie, la 31 Octomvrie, cu privire la această mazilie, arătând că Racoviţă a plecat spre Moldova «zilele acestea» şi că Antioh e ţinut în prinsoare:

«Oastea turcească, sub comanda lui Iusuf Paşa, e nemulţumită şi nu cere alta decât apropierea Tatarilor, şi ei pretind să nu se lupte nici într'un chip cu coreligionarii lor. De aceea Iusuf Paşa e silit să ţie strajă bună, zi şi noapte.

«O parte din aceşti Tatari au ars pe neaşteptate marele târg al Renilor, aşezat în Moldova, şi au dus cu ei toate vitele. Nu aşteaptă alta decât ca Dunărea să îngheţe, pentru a-şi îndeplinì planul.»

(1) Zinkeisen, V, p. 335.

(2) Raport din 20 Iulie (Smirna). La 25 Noemvrie din anul precedent, Collyer făceà cunoscută moartea, la Nicomedia, în ziua de 10 Octomvrie, a lui Tököly.

(3) Raport din 18 Iunie *(sic)* 1707 (Smirna).

«De Porta heeft onlanghs een nieuwen Prins van Moldavien aengestelt de welcke deser dagen nae syn Woyvodschap is vertrocken, en d'afgesette wert hier in arrest gehouden.» («Poarta a numit de curând un nou Domn al Moldovei, care a plecat zilele acestea către Principatul său, şi cel mazilit e ţinut aici la popreală»).

Căpetenia răsculaţilor, Francisc Rákóczy, aveà legături, cunoscute de altfel, cu Domnii noştri.

Intr'un manuscript de scrisori ale lui, păstrat la Biblioteca Arhivelor din Viena, sub numerele 303, 309, se află următoarele locuri cari ne privesc:

Ms. 303, fo. 10. Erlau, 4 Martie 1706. Către ambasadorul francez pe lângă Poartă, de Fériol:

«Je vous suis très obligé, Monsieur, que vous avez procuré des ordres au prince de Valachie de ne pas fournir des vivres aux Allemends, et j'espère que, s'il les executera bien, ils trouverons assez des difficultées pour leurs subsistances. J'envoierai aussi un exprez à ce prince pour le prier de la mesme chose et pour tacher de sçavoir les sentimens qu'il a pour moi.»

Ms. 309, fo. 23 Vo. Muncaciu, 12 Martie 1709. Către Herbaix:

«Le dit residens [du roy de Suède] m'a proposé de lui favoriser son passage pour joindre l'armée des Suedois par la Moldavie, de luy donner une lettre au Chan de Tartarie» (1).

Fo. 38. 21 April 1709. Către Abatele Brenner:

«Le fameux général Cluch aussi est arrivé à Cronstadt, passant par la Moldavie et Valachie, et il me demande des passeports.»

Fo. 129. Către acelaş, 21 Octomvrie 1709:

«En arrivant ici, j'ai eu unne nouvelle de Moldavie, laquelle effectivement elle m'avoit surpris. Clement (2) vous le dira, et je crois que c'est une affaire passée à l'insçuë du Czar; elle poura cependant avoire des suittes.»

VIII.

In «Documentele privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu» şi în «Operele lui Constantin Cantacuzino» (Bucureşti, 1901) am tipărit

(1) Cf. fo. 76 (7 April; către acelaş, *ibid.*): a hotărît să aştepte pe Désalleurs.

(2) Ioan Clement, V. fo. 141 Vo.—Cf. Fiedler, în *Fontes rerum austriacarum, Acta et diplomata*, IX.

corespondențele privitoare la împrejurările tragice din anii 1711—16: campania dela Prut a Rușilor și fuga lui Dimitrie Cantemir, prinderea și uciderea lui Brâncoveanu și a familiei sale și sfârșitul nenorocit al lui Ștefan Vodă Cantacuzino și al tatălui său, bătrânul Stolnic Constantin.

Rămăseseră însă un număr de știri din 1715, cărora li se face loc aici.

La 24 Ianuarie, Hochepied, din Smirna, asigură că în adevăr «regele Suediei, lăsând să-i crească barba, a plecat din Țara-Românească, cu o suită de zece oameni, incognito, la 8 Noemvrie» (1).

In privința soartei Doamnei Marica, a Brâncoveanului, aflăm întâiu, prin raportul olandez din Smirna, 8 Fevruarie, că a sosit în Constantinopol și un om de casă al ei, care păstră trei legături de giuvaere, și că biata femeie stă încă, împreună cu fetele ei, la Cele Șapte-Turnuri:

«Heden is hier doer een ciaus, van C-polen gespedieert, met een commandement van het Hof, doer de justitie opgeligt een domestick van den laast om hals gebragte prins van Wallachien, aan develke de Domina, syne gemalinne, die nog met hare kinderen by den Bostangi-Bassi gevangen blyft, drie klyne bondelties met juwelen, verzegelt, in bewaringe had gegeven, — naar dat sig alhier over de drie maanden by een griekse paap verholen had gehouden, opgevat en naar C-polen gevankelyk getransporteert geworden, sonder dat men nog weet door wat toeval hy ontdeckt is geworden» (2).

Pentru liberarea Maricăi se îndură în sfârșit să cheltuească nepotul ei, Ștefan Vodă, răspunzător pentru toată nenorocirea din Casa brâncovenească.

El dădù pentru aceasta nu mai puțin decât o sută de pungi. Dela temnița lui Bostangi-Bașa, relativ ușoară, — a «Prefectului de poliție» din Constantinopol, ea trecù pe corabia care o duse în Asia, și aici ea fu așezată în Chiutaie, vechea capitală a principilor chermiani.

«De Domina, princesse weduwe van den laast omgebragte griekse prins van Wallachien, is, met hare dogters en kindskinderen, op het aandringen

(1) Cf. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 100.

(2) «Azi a fost ridicat aici cu poliția, de un Ceauș trimis din Constantinopol, cu o poruncă a Curții, o slugă a ultimului Domn muntean, căruia i s'a tăiat capul. — Doamna soția lui, care e încă întemnițată, cu copiii ei, la Bostangi-Bași, îi dăduse în păstrare trei pungulițe cu giuvaiere; — după ce se ținuse ascuns aici mai mult de trei luni la un preot grec, el a fost prins și dus la Constantinopol, fără a se ști prin ce întâmplare a fost descoperit.»

van haar neef, den jegenwoordigen hospodar van hat prinsdom, naar dat alvorens nog hondert beursen voor hare ontslaginge heeft opgebragt, uyt hare detentie by den Bostangi-Bassi te C-polen naar de provintie van Kutaja, hier in Azia gelegen, geexileert, getransporteert geworden, om haar daardoor te beletten van de minste corrispondentie ofte cabalen tegens syn gedrag te houden,—dat hy schynt te apprehenderen; soo dat die menschen wel jammerlyk gestrapasseert werden» (1).

Dela Chiutaie se întoarse Doamna Marica de-şi văzù în sărăcie şi restrişte ţara, unde fusese Doamnă bogată şi puternică, mama atâtor flăcăi voinici, abià în 1717, în alaiul lui Ioan Vodă, noul vechil de Domnie al Ţerii-Româneşti, după prinderea, de Nemţi, a fratelui său Nicolae Mavrocordat (2). In Iunie ea îşi cereà o veche datorie dela un Sas din Braşov, amintind că «trăeşte amară vieaţă» (3). La începutul anului 1719 se judecà ea înaintea lui Nicolae Vodă întors în Domnie pentru nişte bani rămaşi dela Şerban Vodă în sama Brâncoveanului (4). Şi în 1721 aflăm despre dânsa printr'un proces cu sătenii de pe una din moşiile sale, cari îi fuseseră, deci, date înapoi: în numele ei se înfăţişară doi oameni de casă, Danciul Pârcălabul şi Iarcu (5). Apoi i se pierde urma: nu ştim, nici când a murit, nici unde e îmmormântată.

Cu privire la legăturile dintre Nicolae Mavrocordat şi ambasadorul francez Désalleurs, care, cum se ştie, a trecut prin Moldova, venind din Maramurăş, d. Westrin, funcţionar la Arhivele din Stockholm, îmi comunică aceste două bucăţi, rămase inedite.

Intâiu, o scrisoare din 22 Iulie 1710 a lui Désalleurs:

«Le Prince de Moldavie m'a envoyé aujourd'huy un de ses capikiayas à la Porte pour me prier d'informer Sa Majesté le Roy de Suede du desir

(1) «Doamna, văduva prinţului grec din Ţara-Românească, ucis acum de curând, a fost scoasă, după stăruinţa nepotului ei, Domnul de acum al Principatului, şi după ce a mai adus o sută de pungi, dinainte, pentru liberarea ei, din temniţa ei la Bostangi-Başi din Constantinopol, surgunită şi strămutată în provincia Chiutaii, aici, în Asia, pentru a o împiedecà dela cea mai mică scrisoare sau intrigă împotriva Domnului, lucru de care el pare că se teme,—aşà încât aceşti oameni sunt necăjiţi de ţi-e mai mare jalea.»

(2) Şincai, ed. a 2-a, III, p. 398.

(3) *Braşovul şi Românii*, pp. 261—3.

(4) *Studii şi doc.*, V, pp. 192—4.

(5) *Ibid.*, p. 195, no. 65.

qu'il a d'avoir des occasions où Sa Majesté puisse connoître son attachement et son zele pour tout ce qui regarde et peut regarder le service de Sa Majesté. S'il ne l'a pas fait paroître, j'estime que vous pouvez, Monsieur, l'attribuer au gouvernement passé, et ce Prince, tout bien intentionné que je l'ay connu, ne pouvoit peut-être pas se dispenser de suivre les ordres qu'il recevoit. Il vous sera aisé, Monsieur, de savoir si ce qu'il m'a fait dire est sincere, en le mettant a l'êpreuve. J'ai receu plusieurs fois des marques de sa droiture, qui me persuadent qu'il recherchera avec empressement de prouver à Sa Majesté le respect qu'il a pour sa personne.»

Pe atunci Nicolae Vodă aveà legături mult mai puțin prietenoase cu rezidentul din Iași al regelui învins, care se adăpostise la Bender.

Intr'o «Conversation du Grand-Vezir Solyman Pascha avec Mons. le Comte Des Aleurs, ambassadeur de France», Désalleurs mai spune cu privire la primirea pe care o întâmpinase el în Moldova:

«Le 31 [mars 1713]. Le prince de Moldavie a envoyé me faire compliment sur mon arrivée et m'a fait scavoir la maniere qu'il avoit receu le Roy Stanislas; qu'aprez l'avoir reconnu, il avoit mis auprez de ce prince quatre principaux bojars de Moldavie pour le servir.»

IX.

In acest an, 1715, se luau măsuri bătătoare la ochi în vederea unui nou răsboiu între Ruși și Turci. Astfel, se credeà în Dresda, prin luna lui Aprilie, după «scrisori dela hotarele turcești», că s'ar fi ridicând ostași în Țara-Românească (!) și s'ar fi păzind hotarul ca să nu se risipească locuitorii ei. Pe de altă parte, Spahii și Lipcani nu ar fi fost îngăduiți a se așeză între Nistru, unde la 1713 se făcuse din Hotin o cetate turcească, și între Prut (1). De altminterea se lucrà încă la cetatea Hotinului, cu toate că erà ciumă în părțile acestea, și mai ales la Bender (2).

Vestea altui răsboiu sosì însă în curând; la 24 Maiu se primià la Dubasari, pe Nistru, știrea, venită din Iași, că «Venețienii luaseră câtevà corăbii turcești, că, pentru aceasta, Sultanul trimisese întâiu pe Vizirul, cu toate puterile sale, în Morea și că el rămăsese în Adrianopol, neavând până acum nici o hotărîre favorabilă dela regele Suediei, așà cum făgăduise la plecarea lui (din Bender)»; se

(1) Raport polon-saxon din 3 Aprilie (Arh. din Dresda, ms. 1715, fo. 69).

(2) Raport polon-saxon din 24 Aprilie; *ibid.*, fo. 86.

adăugeà svonul, falş, că Tatarii ar fi întrat în Moldova şi chiar în Ardeal (1).

Nici acum însă nu se credeà că Ruşii vor lăsà să se desfăşure fără amestecul lor noul răsboiu între Turcii decăzuţi şi între creştini. O scrisoare din 19 Iunie, care reproduce ştiri din Lituania, pretinde că «paisprezece regimente turceşti, cu unsprezece Paşi, ar fi trecut Dunărea, ca să vie în curând să-şi facă tabără lângă Hotin şi că Hanul cu Tatarii ar fi venit în Bugeac să iea sama la purtările Ruşilor» (2).

Kleowski, trimisul polon la Adrianopol, credeà, la 29 ale lunii, că s'au expediat porunci în Moldova pentru ca Domnul să dea ce trebue ca să se isprăvească în cea mai mare grabă întăriturile dela Hotin (3). La 26 August şi ambasadorul olandez dă ştirea că se lucrează pe capete la Hotin.

Pe când Nicolae Mavrocordat, atunci Domn moldovenesc, dădeà ştiri la Poartă despre «turburările din Polonia» *(d'onlusten in Polen)* (4), Ştefan Vodă Cantacuzino Munteanul lăsà să treacă prin ţara sa corespondenţa regelui polon (5). Insă agentul la Poartă al regelui de peste Nistru, Lomaca, se gândià că, dacă şi August al II-lea întră în liga creştină, — pe care Ţarul făgăduise să o ajute, — tot prin Moldova i-ar fi mai lesnicioasă fuga (6). Erà vorba chiar de o intervenţie nouă a regelui cu scopul de a cucerì ţerile noastre, cum se vede din acest raport dela 5 Maiu 1716 al aceluiaş Lomaca:

«Sa Majesté, bien loin de faire sortir ses trouppes du Royaume, doit au plustot assembler un corp de trante mille hommes, avec lequel je vous promets qu'Elle confondra les rebelles et se rendra aisèmment maistre de toutte la Moldavie» (7).

Din cauza răsboiului acestuia, greu şi primejdios pentru Poartă, pe care însă cumplitul Vizir Gin-Alì îl începeà cu oarba credinţă că e în stare a înfrânge şi umilì Creştinătatea întreagă, fu scos din

(1) Raport din 29 Maiu 1715 (aceleaşi arhive).
(2) Ms. 1715, fo. 155 Vo.
(3) *Ibid*, fo. 155 Vo.
(4) Raport olandez din 13 Decembre 1715 (Constantinopol).
(5) Arh. din Dresda.
(6) *Ibid.* (Lomaca către Werther; Constantinopol, 13 Ianuarie 1716).
(7) *Ibid.*

Domnie Ștefan Vodă Cantacuzino, ale cărui patimi, ca și toate urmările lor, sunt zugrăvite cu deamănuntul în corespondența olandeză ce a fost dată în traducere românească, aiurea (1). Nicolae Mavrocordat, slugă credincioasă, trecù în locul îndoelnicului Ștefan; urmașul său în Moldova, Mihaiu Racoviță, erà în Constantinopol încă la 6 Fevruarie st. n. 1716, când informatorul Buonaccorsi scrie astfel rezidentului polon Wesnick:

«Un ambassadeur de l'Usbec a eu hier son audience du Grand-Seigneur ensemble avec les Envoyés de Raguse et Michel, nouveau prince de Moldavie, qui autrefois a été dans cette charge et Nicolas Maurocordato, qui êtoit prince de Moldavie, a été fait prince de Valakie» (2).

Cronica lui Axintie Uricarul știe că Nicolae Vodă a plecat spre Milcov la 16/27 ale lui Ianuarie din acest an nou 1716.

Puțin după aceasta, trimisul Țarului se învoià cu Turcii, făgăduindu-le păstrarea cu sfințenie a păcii (3).

Totuș cevà din bănueala veche rămase, și, astfel, când Pașa din Alep, sosit la Constantinopol în vară, cu 2.000 de oameni, fu îndreptat spre Dunăre, se știà că el merge «ca să supravegheze provinciile Moldova și Țara-Românească».

Până în toamnă însă în amândouă țerile nu fu nici o mișcare răsboinică. In aceste «Anale» chiar, XXVIII, p. 508 și urm., am arătat amănunțit ce s'a petrecut pe urmă.

X.

Numirea de Domn trecător a lui Ienache Mavrocordat încă din Noemvrie-Decemvrie 1716, în locul fratelui său trădat de boieri în mâna cătanelor și dus la Sibiiu, se descrie într'un raport olandez din 3 Fevruarie 1717, pe care l-am dat în *Documentele Callimachi*, I, p. XLIII, nota 1. Raportul mai spune că Imperialii au lăsat drum

(1) Cf. însă și raportul polon-saxon din 8 Fevruarie 1716 (ms. 711 din Arh. Dresdei. fo. 300 Vo.): «Le prince de Valakie deposé, aveo son père, est arrivé ici aujourd'hui; on ne sçait pas ce que les Turcs feront de luy; s'il est vrays que lui ait contribué à la mort du prince Constantin et de ses enfans, *incidit in foveam quam fecit*».

(2) *Ibid.*

(3) Zinkeisen, V., pp. 584—6; mai ales după secretarul olandez Theyls, care a ajutat în negocieri pe generalul rus *(Mémoires Curieux etc.)*. Acest Willem Teyls fu lovit de apoplexie în primăvara anului 1723, la vârsta de optzeci de ani, când erà încă tot Primul Dragoman al Olandei (raport din 21 Aprilie al lui Hochepied).

noului stăpânitor, retrăgându-se în Ardeal, şi că tot aşà au făcut şi Nemţii cari apucaseră a intrà în Moldova.

Despre părăsirea pământului românesc de cătane nu erà însă aşà de sigur, la 2 Ianuarie 1717, Kleowski, care credeà încă în putinţa unui atac rusesc şi îndemnà iarăş pe regele său să nu piardă un aşà de potrivit prilej pentru a cucerì ceeace nu-i putuse cădeà în mână pe vremea răsboiului din urmă:

«Le Grand-Seigneur a fait prince de Valachie le frere de Maurocordato, qui etoit premier-interprethe, et il est parti d'Andrinople avec le Janisser-Aga, escorté de douze mille hommes, pour se rendre, s'il peut, en Valachie. La Porte a avis aussi que le Czar de Moscovie se prépare et fait approcher ses trouppes de Kaminiec pour faire irruption en Moldavie. L'on ne peut exprimer combien cette nouvelle consterne les Turcs: car leur pays se trouve entièrement ouvert de ce coté, et ils prevoyent bien que les Tartares ne seront jamais en état de resister à des trouppes reglées. Je souhaite que Sa Majesté joigne aussi une partie de ses forces pour se venger des outrages que ces barbares ont fait à son honneur dans plusieurs rencontres, et pour avoir part à des conquestes si aisées. Car les Turcs n'ont plus d'épouvantable que le nom, et il ne faut plus qu'une campagne comme la prècedente pour les chasser touts en Asie» (1).

După înfrângerea Vizirului la Petruvaradin, în ziua de 3 August, Turcii luară măsuri deosebite pentru asigurarea lor. Dintr'un sat de lângă Smirna, Hochepied scrie că «se trimite la Dunăre un anume Regep Paşa, cu la 30.000 de Turci şi pe jumătate atâţia Tatari, afară de Domnii din Moldova şi Ţara-Românească». Frica erà, spune Colyer însuş, ca nu cumvà biruitorul, principele Eugeniu de Savoia, să poată luà Bosnia şi Principatele, cu «toate cetăţile dela Dunăre», ale căror întărituri erau mai mult ruinate.

Tot atunci se înjghebă Hotinului o întreagă raià desfăcută din Moldova:

«La Porte vient de joindre aux distris de Kocym 45 villages de Moldavie: tout cela va estre peuplé de Turcs, et ils s' étendront jusquà Sniatin» (2).

Intreaga regiune a Dunării erà turburată de fugari şi prădători. Un agent saxon lămureşte în acest chip pentru ce a trebuit să iea altă cale.

(1) Rapoartele lui Lomaca adresate lui Flemming (1718—27).
(2) Arh. din Dresda; Lomaca către Flemming; Hotin, 18 August 1718 (=1717.

XI.

Incă dela începutul anului 1718 se desbătea acum pacea (1). Cu privire la aceste negocieri, ştiri polone dela hotar, din Brzezan, 9 Fevruarie, cuprind, după o încunoştinţare din Iaşi, ceeace urmează:

«J'ay l'honneur de luy faire part des nouvelles que j'ay receu des frontieres par la voye d'Jassi: que, dans la Divan qui s'étoit tenu à Andrinople, il y avoit été resolu de faire le paix, que le Cham étoit de retour en Chilie et que le Hospodar [Jean] Mauro-Cordato, qui a assisté à ce Divan, étoit revenu à Bogurest, où il y a neantmoins tousjours un Bacha et que le Grand-Seigneur, qui devoit se rendre à Constantinople, se trouvoit fort embarassé» (2).

La început, era vorba ca locul de petrecere al negociatorilor turci să fie Fetislamul, peste Dunărea noastră, iar al celor austriaci Cerneţii. Aceasta o spune Hochepied, din Smirna, la 12 Aprilie:

«Het voorn: Congres ofte handelplaatse is, als met myne vorige heb gesegt, door den Keyser benoemt: synde Fetislam offe Fetislauw, op den Donauw gelegen, daartoe voor de Turken uytgekosen, en Cherniz, aan de overzyde, in Wallachien gelegen, voor de byeenkomste van de heeren extraordinaris ambassadeurs van den Keyser gedestineert» (3).

Prin aceste părţi dunărene, de altfel, hoţia era în floare, şi nu se putea călători fără mari greutăţi. Astfel din Constantinopole, la 10 Noemvrie 1717, Buanaccorsi scrie către agentul polon Wesnich:

«J'avois pris d'abord la resolution de partir par terre et de passer par la Moldavie; mais, croyant que tout est en armes sur le Danube dans ces conjonctures de confusions, et que la Porte même n'estoit pas capable de m'assurer le passage au travers de tant de bandis, j'ay pris conseil de M-rs les Ambassadeurs de France et d'Holeande, qui m'ont unanimement conseillé de ne pas engager ma personne dans ces routes pleines de meurtres et de massacres» (4).

Ienachi Mavrocordat fu unul din plenipotenţiarii Sultanului la

(1) Zinkeisen, VI, p. 557.

(2) Arh. din Dresda, ms. 2955.

(3) «Acest «congres» sau loc de negociare, precum spusei în scrisoarea mea precedentă, a fost numit de Impărat, fiind Fetislamul, aşezat pe Dunăre, loc ales de Turci, şi Cerneţi, de ceea parte a râului, în Ţara-Românească, loc ales de Impărat pentru adunarea domnilor ambasadori extraordinari ai Impăratului.»

(4) *Ibid.*

acest congres, care se adună la Pojarevać sau Passarowitz. Turcii îl văzură sosind la Niș cu un alaiu mare, cu șase sute de oameni, cu mulți cai și chiar câni de vânat, întovărășit de «mehterhaneà», de muzica dela Curtea sa, și având înainte-i cele două tuiuri, semn al puterii sale. Raportul olandez din Smirna, 18 Maiu, care dă această știre interesantă, adauge că el fu silit a da drumul celor mai mulți din slujbașii săi, părându-se că face umbră tovarășilor săi turci, cari se socotiau mai presus de dânsul :

«Den Herr Jannatie Mavrocordati, jegenwoordige prins of te Hospodar van Wallachien was doenmaals met een nombreuse suite van 600 man, twee paarde-staarten, ofte turkse veldtekenen, trommels en trompetten, benevens, veel handpaarden, windhonden en brachen tot Nizza, gearriveert [după scrisori din Constantinopole dela 9]. Welke kostelyke uytrustinge van dien ongelovige (naar de hoogdragende tale van dese volkeren gesproken) de heeren ottomanische plenipotentiarissen, als die medioker in equipage en gevolg van bediendens syn, haar seert onvreden getoont, sulks met jalousie aangesien, en qualyk hebben opgenomen. En schoon den voorn: hospodaar sig daarover haeff getragt te ontschuldigen, met te verstaan te geven dat hy in qualityt als prins van Wallachie niet minder hadde konnen doen, dog in die beesendinge maar een draagman van haar bekende te syn en voor niet anders geconsidereert pretendeerde te werden. Is daarmede wel genoegen genomen, dog op conditien dat hy het grootste gedeelste van syne equipagie wederom terug sal senden. Dat men adviseert dien heer niet wynig heeft gemortificeert en confuys doen maken» (1).

La urmă, s'ar fi spus chiar, pretinde Hochepied în raportul din 13 Maiu, că el nu e decât un dragoman:

«Den prins van Wallachien, de heer Jannatie Mavrocordati, die men uit erste gesagt hadde dat op de congresplaatse in qualityt als plenipoten-

(1) «Domnul Ienache Mavrocordat, actual prinț sau Hospodar al Țerii-Românești, sosise atunci la Niș, cu o numeroasă suită, de 600 de oameni, două tuiuri sau insignii de răsboiu turcești, tobe și trâmbițe, pe lângă mulți «cai de mână» (de călărie), ogari (Windhünde) și braques (alți câni de vânat). Acest alaiu costisitor al necredinciosului (pentru a vorbi în limba trufașă a acestor de aici), a nemulțumit foarte mult pe domnii plenipotențiari otomani, cari erau slab întovărășiți în ce privește alaiul și suita de slugi; ei au văzut aceasta cu gelozie, și au luat-o foarte tare în nume de rău. Și acest Domn a trebuit să caute a se scuzà, dând a înțelege că, în calitatea lui de Domn al Țerii-Românești, nu puteà face mai puțin, dar recunoșteà că în ambasadă e numai un Dragoman al lor și nu pretinde să fie considerat ca mai mult decât atâta. Cu aceasta s'au mulțămit, dar cu condiție ca partea cea mai mare a alaiului său să fie trimisă înapoi. Ceeace se scrie că pe acest Domn nu puțin l-a umilit și rușinat.»

tiaris van de Porta was gedestineert, sal nu niet anders als voor draagman by de ottomannissche plenipotentiarisson geemployeert werden» (1).

Aceasta nu fu singura neplăcere pe care Mavrocordat avù s'o. îndure cu acest prilej. Odată ce erà numai un dragoman, trimişii germani nu voiră să-l lase să se aşeze, aşà încât Ienache, care erà în Bucureşti Ioan Vodă, fu silit să lase locul său la şedinţe nepotului pe care-l aveà lângă sine, lui Alexandru Ghica, fiul beizadelei Mateiu şi al surorii Mavrocordaţilor.

Raportul dela 23 Iulie din Smirna cuprinde aceste lămuriri:

«Men heeft geremarkeert dat den heer Jannatie Mavrocordati, jegenwoordige prins van Wallachien, de welke de otomannische plenipotentiarissen in gene andere qualityt als eersten draagman van de Porta assisteert, gewygert heeft in het Congres te compareren, om dat de heeren kyserlyke ambasadeurs niet hebben willen permitteren hy in die conferentien soude sitten. Om welke redenen hy syn neef heeft geordonneert an de turkse plenipotentiarissen in syne plaatse voor toek te dinen» (2).

De altminterea, Ioan stăteà în legături personale tainice cu Germanii, oferindu-li-se a-i slujì oricând cu ştiri, dacă i s'ar făgăduì adăpost în Statele Impăratului, «o casă lângă Dunăre» şi o pensie de 10.000 de lei pe an ca să se poată hrănì, păstrându-şi apoi şi titlul de principe; deocamdată acest om cum se cade învăţă pe Imperiali să ceară cu stăruinţă Oltenia, căci Turcii vor da-o, — ceeace s'a şi îndeplinit (3).

Tot în acest an, Turcii dădură înfăţişarea definitivă raialei hotinene. Aceasta o spune un raport polon din «Obcitz», 30 Iunie 1718:

«Je viens aussi d'apprendre de bonne main, par un de mes émissaires, revenus tout recemment d'Iass, que le Grand-Seigneur a fait oter aux Valaques le territoire de Cochym et en a fait emmener les revenus à son Tresor, pour en payer les janissaires, que meme il a repris les villages et

(1) «Domnul Ţerii-Româneşti, d-l Ienache Mavrocordat, despre care se spusese la început că e trimis la Congres ca un plenipotenţiar al Porţii, nu va fi întrebuinţat acum decât ca dragoman al plenipotenţiarilor otomani.»

(2) «S'a băgat de seamă că d-l Ienache Mavrocordat, actual Domn al Ţerii-Româneşti, care nu asistă pe plenipotenţiarii otomani în altă calitate decât aceea de întâiu Dragoman al Porţii, a refuzat să se înfăţişeze în Congres, pentrucă domnii ambasadori imperiali n'au voit să-i îngădue a sta jos în timpul conferinţelor. Pentru care cuvânt el şi-a orânduit nepotul pentru a slujì de tâlmaciu plenipotenţiarilor turci în locul său.»

(3) Hurmuzaki, VI, pp. 216—17, 221, 228—9.

les colonies que Colszak [=Colceag, deseori pomenit în cronicele noastre] et les Lypka y avoient etabli, ce qui est contraire aux anciens traittés» (1).

XII.

In 1721, fiind acum pace în toate părţile, venì cel dintâiu ofiţer prusian trimis pentru cumpărarea cailor de remontă: el trecù prin Moldova şi merse să ceară voia cuvenită dela Poartă. In această privinţă, iată ce scrie, la 20 Martie, trimisul olandez Colyer:

«Den 26 Februarii daeraen volgende arriveerde alhier over Polen en Moldavien een edelmann van den Coningh van Pruyssen, met seeven dienaers geaccompagneert, geaddreseert en gelogeert by den Heer Stanian, ambassadeur van Groot Brittannien, medebrengende twee brieven van hoog-gemelte Syne Majesteyt, aen den Grooten Heer en Primo-Vizier geschreven, onder pretext dat aen Syn Majesteyt mogte worden gepermiteert eenige fyne paerden te doen inkopen en van hier uyt te voeren. (Ieri a avut audienţă secretă la Vizir), 't gene den hier residerende Envoyé extraordinaris von Moscovien een bysonder nadencken doet formeren» (2).

In Iunie ofiţerul se întorceà acasă prin Bulgaria («over Pugarien») după ce luase, din Constantinopol chiar, pentru regele său zece, doisprezece cai, plătiţi cu câte 4—500 de taleri, şi căpătase în dar dela Marele Vizir alţi doi cai, pentru acelaş Suveran (3).

Pe acea vreme, în vederea unui nou conflict cu Austria, Turcii întăriau Vidinul, şi Domnii noştri trebuiau să trimită, ca de obiceiu, salahorii lor acolo (4).

Şi la Hotin se lucrà harnic. Din fiecare casă de ţărani moldoveni trebuià să se dea un lucrător; lemne şi roţi se trimiteau pentru acelaş scop. Scrisoarea polonă din Lemberg, 18 Maiu, care dă această ştire, adauge şi lămuriri foarte interesante asupra tributului ce Moldova dădeà Tatarilor, asupra *balgi-başlâcului*:

(1) Arh. din Dresda, ms. 2955, nepaginat.

(2) «La 26 Fevruarie următor, a sosit aici, prin Polonia şi Moldova, un nobil al regelui Prusiei, întovărăşit de şapte servitori, îndreptat şi găzduit la d. Stanian, ambasador al Angliei, aducând două scrisori dela Măria Sa mai sus pomenit, către Sultan şi Marele Vizir, supt pretext ca Măria Sa să fie îngăduit a cumpărà câţivà cai scumpi şi a-i exportà. Acest lucru dă în deosebi de gândit trimisului extraordinar al Rusiei.»

(3) Raport olandez din 16 Iunie (Smirna).

(4) «Les princes de Moldavie et celuy de Valachie y ont envoyé du monde pour les travaux» (raport saxon din Lemberg, 14 Maiu; *loc. cit.*).

«[Les nouvelles reçues] portent en substance que l'Empereur ottoman étoit tousjours le même, qu'on entendoit rien de nouveau sur le Danube et qu'il se confirmoit que les Turcs et les Tartares avoient des pertes considerables dans leurs haras et leurs trouppeaux. Il rapporte que le Visir-Aga, envoyé de la Porthe à Cochym-Passa si secretement, qu'à peine le Prince de Valachie en a-t-il eu connoissance, et il envoya d'abord au devant de luy sur le Prut, à Cekory, du monde pour l'escorter, et, ce monde l'ayant joint, il prit une poignée de petite monoye et leur jettat, leur commandat *(sic)* de s'en retourner, et continua seul sa marche, évitant de passer par les endroits où il savoit qu'il y avoit des gens de Cochym qui l'attendoient, et cela pour entrer dans laditte ville a l'improveu. Ce Visir-Aga visite tout le district de Cochym, pour savoir combien il y a de monde turc et Lipka propres à la guerre, et combien de paysans pour les traveaux, et les paysans qui donnoient auparavant 3 écus, sont obligé d'en donner presentement 5. Chaque mayson doit fournir un paysan pour les traveaux de Cochym, et le Prince de Vallachie en a donné 100 hommes, qui, sur le Pruth, ont coupé pendant deux mois des bois d'aune, propres à en faire des affus et de rouës pour les canons de Cochym. Il dit que le Han se tient encorre en Circassie, où il n'a rien effectué, puisqu'il n'a pas encore envoyé prendre du Prince de Valachie le present ordinaire, qu'il s'est approprié comme un tribut, consistant en 12 bourses, qu'on luy paye tous les ans. Le principe de ce tribut vient de ce que, les hordes tartares s'étant faché contre un certain Prince de Valachie, il le menaça de luy envoyer quelques mille Tartares pour piller et ravager Jass; ce que ce Prince de Valachie voulant prevenir, il envoya au Cham plusieurs tonaux de miel, un cheval sellé, bridé, une chaise à 4 chevaux et quelque centaine de ducat, le priant de se desister de cette entreprise. Depuis ce tems on en a fait une coutume, et, au lieu de ces presens, le Prince de Valachie est obligé de payer au Cham, come un tribut annuel, douze bourses d'argent (1).»

XIII.

In 1721 se petrecură niște fapte privitoare la negoțul nostru, cari merită a fi povestite.

Intr'o scrisoare din 11 Iunie, datată «Jatanow», se spune că, deși Regele poruncise a se face dreptate deplină Turcilor în neînțelegerile de hotare ce țineau de mai multă vreme, totuș unii neguțstori poloni au fost opriți în Moldova, — călcare de pace pentru

(1) Corespondență saxonă, 1718—27.

care s'au cerut desluşiri dela Paşa de Hotin ca şi dela Domn, pe atunci Mihaiu Racoviţă. La 17 ale lunii, alt informator, din Tarnoruda, arată că, în adevăr, s'au oprit, nu negustorii chiar, ci vitele pe cari voiau să le scoată din Moldova, după ce le cumpăraseră la iarmarocul cel mare din Tighinea-Bender: reclamaţii s'au făcut la Hotin de însuş Palatinul de Bielz, care pe atunci erà în cercetare la graniţă. Şi Tatarii o păţiseră aşà, fiind opriţi de a-şi vinde vitele; dar ei îşi răsbunaseră:

«Le sujet du bruit... est que, come il y a huit jours que c'estoit la foire aupres de Mohylow pour ce coté et l'autre, il est venu un Sardar, autrement dit un colonel du Prince de Valachie, avec une compagnie, qui defendit d'abord aux Tartares de ne vendre ny chevaux, ny bestiaux, ny autres marchandises et qui les chassât; mais les Tartares, s'étant attrouppé, se souleverent contre le Sardar et contre les Turcs; se laissant pourtant persuader par certaines gens, ils se retirèrent, mais ils attrapent et enlevent les Valaques partout où ils se trouvent.»

Acelaş agent din Tarnoruda lămureşte, în sfârşit, afacerea, la 24 Iunie, anexând o scrisoare, din 15, a Paşei din Hotin, «Abdi-Bacha de Silistrie, Oczanski [de Oceacov], Seraskier de la Porthe Ottomane». Erà lipsă de carne de oaie şi de vacă, precum şi de lumânări de seu, în Constantinopol, unde preţul ajunsese întreit. Casap-Başa, care dă carne pentru Sultan, Viziri şi pentru întregul corp al Ienicerilor, spune că aceasta se petrece, pentrucă se vând atâtea vite în Polonia. Deci i s'a poruncit lui, Paşei, să împiedece orice vânzare la Bender sau în iarmaroacele Dunării-de-jos. Dar măsura nu va ţineà mult, şi el aşteaptă chiar să fie deslegat de dânsa.

Deslegarea nu venise însă până la 12 Iulie, şi iarăş se trimiteà o plângere la Paşă. In loc să aducă firmanul dorit, el se întorceà numai cu copia unui act interesant, acela prin care Vodă Mihaiu Racoviţă erà poftit la ceremonia cea mare a circumciderii fiilor Sultanului Ahmed al III-lea.

Iată-l în traducerea franceză în care-l trimite la Curte agentul, din Brzezan, la 12 Iulie:

«*Copie de la lettre du Vysir au Palatin de Valachie.*

«Élu parmy tous les seigneurs dependants de Notre Seigneurie et croyans en Jesus, Michel, Palatin de Moldavie, dont la fin soit heureuse et bien finie.

«De notre coeur pur, avec des paroles pleines d'affection, je viens par la presente te faire savoir que celuy qui est le plus grand de tous les empereurs et de tous les seigneurs du monde, clement, prudent, empereur des

empereurs, serenissime, très-formidable, très-renommé, très-fort, votre seigneur l'Empereur des Musulmans, auquel le Seigneur Dieu donne victoire et force, jusqu'à la fin des siècles, Sa Majesté Ottomane, ayant intention de faire circoncire les bords de la chair de ses fils, que Dieu Saint, qui donne tout bien et remplit toutte esperance, luy a donné, illustres, heureux, excellens et dignes enfans de la Couronne, Soltan Mechmet, Soltan Solyman, Soltan Mustafa et Soltan Bayazet, auxquels Dieu donne une longue vie avec le doux gouvernement de leur père, puisque le tems est venu de circoncire leur chair, pour que la loy des musulmans soit accomplie selon la loix du Profète, sur lequel soit la benediction de Dieu, on a fixé selon la coutume le jour de cet acte d'allegresse pour cette année benite et hureuse, et on a preparé toutte chose pour la circoncision. Ce pourquoy, lors qu'on celebre un acte de si grande poys, il est une ancienne coutume, établie par les premiers Empereurs Ottomans, que cet acte de joye soit clair et retentisse partout en le publiant. Comme nous t'informons par cette notre lettre du jour si heureux et si celebre de la circoncision de la chair de très illustres et très nobles quattre fils de l'Empereur Ottoman, qui sont come la prunelle des yeux, la pacification de tout le monde et le sujet du repos de tous les coeurs, des petits et des grands, et il faut qu'un chacun soit de bel humeur, avec beaucoup de joye, à la nouvelle de cet acte d'allegresse, et que tu te rejouisse et applaudisse avec des actions de grace et que tu te prepares à donner des marques de la soumission et de ton devoir, comme il t'appertient» (1).

In Septemvrie, în sfîrşit, un Agă dela Hotin venì la Poloni în această afacere, şi, la 22 Septemvrie, informatorul din Tarnoruda puteà să anunţe sosirea firmanului de deschidere a graniţei.

XIV.

In primăvara anului 1723, svonurile de răsboiu cu Rusia urmează. Se cere dela Domnul Moldovei a trimite la Azov scânduri pe cari el le află uşor în munţii lui, dar pentru expedierea cărora aşà de departe trebue să plătească foarte mult. Intr'o anexă la o scrisoare din Brzezan, 20 Aprilie, se dau aceste ştiri:

«Le Hospodar de Valachie envoy à Asow 8.000 palissades; elles sont déjà voiturés sur le bord du Danube, à Galacow [Galaţi] et Obluciz [Oblucița, Isaccea]; ce qui fait courrir le bruit qu'on doit construire un pont sur le

(1) Registrul citat.

Danube, quoy qu'on [n'] en parle point du tout à Constantinople. Et le Hospodar pays 5 écus courants pour la voiture de chaque palissade (1).»

XV.

In 1724 o anexă la obişnuitul raport din Obcitz (30 Martie) vorbeşte despre nouă cereri de salahori şi de zaherele către Domnii noştri, în vederea războiului, necontenit amânat, cu Ruşii, iar altă anexă, la scrisoarea din Brzezan din 4—5 Decemvrie, înfăţişează foarte pe larg scena, neobişnuită şi necunoscută prin alte izvoare, a unui trimis turcesc de cinste, a unui Ceauş, venit la Domnul Moldovei — încă Mihaiu Racoviţă—pentru a-i face cunoscut că oştile stăpânului său Sultanul au câştigat o mare biruinţă şi că, prin urmare, datoria lui e să se bucure, dând însemnate peşcheşuri aducătorului de veste bună.

«(1) Le 19 Mars, 3 de mes emissaires sont arrivé de divers endroits des frontieres, comme de Kaussan [= Căuşani], d'Oczakow, de Crimee, d'Jassi, du Budziak, lesquelles rapportent unanimement que les grands preparatifs qu'on i fait pour la guerre future entre la Porthe et le Czar, et adjoutent qu'à Jassi et a Cochim on y a ordonné de publier par un ferman precis aux Princes de Valachie et de Moldavie affin que le premier tint prets 1.000 chariots, 1.000 hommes à cheval et 1.000 à pieds, avec des haches, des beches et des pesles pour reparer les chemins, et que le Prince de Moldavie tint prets le double de tout cela.

«Il est venue un ferman au Prince de Valachie d'envoyer pour le Visir au Danube 25.000 mesure d'orge et 15.000 de farine de froment, et la Moldavie en doit fournire le double; nonobstant tout cela et ces grans preparatiffes, etc.

«(2) Le 4 Decembre, un de mes émissaires est arrivé icy d'Jas, lequel rapporte avoir été present lorsqu'il y est arrivé un Czaus-Bacha, que l'on avoit envoyé à sa rencontre tout le cortege qu'on avoit pu rassembler, des ministres et autres boyars, que, lorsqu'ils sont venus à sa rencontre, le dit Czaus-Bacha leurs dit de s'en retourner et qu'il étoit digne d'une plus grande assistance, qu'alors, avec sa suitte, qui etoit assez nombreuse, il entra dans la ville, que le lendemain l'on vint pour le complimenter, mais qu'il ne voulut recevoir leurs complimens, ni se servir de leur assistence pour aller au palais; qu'une heure après qu'ils furent sortis, il monta son cheval de

(1) Registrul citat.

pas pour se rendre au palais du Hospodar, que les boyars sont venus au devant de luy, et que le Hospodar l'attendoit dans la sale, où, le dit Czaus-Bacha etant entré, luy dit «hosgieldi»: «je vous salue», et, s'étant mis sur un sofa du Hospodar, il en receut les complimens; qu'après cela le dit Czaus-Bacha tira un ordre du Grand-Seigneur, et le fit lire en langue turque et traduit en langue vallachienne; dont le sens portoit en substance: «Le Sultan, empereur sur les empereurs et roy sur les roys, à toy, Michel, élevé par nous à la charge de Voyvode des terres de Valachie et Moldavie, te faisons savoir, et à tous ceux qui sont sous notre domination, que par la grace de Dieu nos trouppes mahomettanes tousjours invincibles ont remporté une victoire sur les Perses et que pour cet effet il faut en rendre grace à Dieu et en faire les plus grandes rejouissances dans toutes les dependances de mon vaste Empire» (1).

XVI.

Raportul din Brzezan, 13 Fevruarie 1725, e unul din cele mai însemnate pentru istoria culturii noastre: prin el vedem o solie tătărească pentru *balgi-başlâc* şi peşcheşuri, şi căpătăm condiţiile în cari Nicolae Mavrocordat, întors la 1719, în Domnia munteană, scoase un văcărit, a cărui pomenire nu se află, fireşte, în cronica de proslăvire a lui Radu Popescu:

«Von den jezigen Han sind zwey Murzen angekommen, der eine umb die ordinaire Honig-Contribution, so der Hospodar dem Han zu geben schuldig, beyzutreiben, der andere aber, dass der Hospodar dem Han extraordinarie ein Reit-Pferd mit Sattel und Zeug, einen Rüstwagen mit 4 Pferden und 30 Säcke Löwen-Thaler zum Willkommen schicken solle.

«Der wallachische Hospodar hatt bey denen Türcken 500 Säcke Löwen-Thaler auff Interesse gelehnet, und sowohl die Contribution, alss andere continuirliche Ausgaben an die Pforte bezahlen zu können. Derohalben hatt er anjezo eine Huff-Contribution ausgeschriben, dass ein jeder, vom grössten biss zum kleinesten, von einem Pferd und von einer Stutte 1. Löwenthaler und 18. Gr[oschen], von jedem Horn-Vieh aber 4. Lth., 16 Gr[oschen] bezahlen; die Füllen und Kälber sind nur frey. Dieses verurhsachet ein grosses Elend und Lamentiren in der ganzen Wallachey, und es sind schon 13 Dörffer in die Sniatynskische Starostey geflüchtet» (2).

(1) Registrul citat.
(2) Registrul citat.

XVII.

Inlocuirea bătrânului Mihaiu Racoviță cu Grigorie Ghica se anunță astfel într'un raport saxon-polon din Constantinopol, 18 Octomvrie 1726:

«Le Grand-Vizir a deposé le prince de Moldavie, Michel-Voda, et a mis en sa place le sieur Gligorasco, premier-interprette de la Porte et neveu du prince de Valachie qui gouverne presentement, moyennant deux cent mille écus, qu'il payera de retribution, sans compte les presents.

«Le prince de Moldavie a esté particulierement déposé pour ses continuels debats avec son voisin, le prince de Valaquie, et pour les grandes richesses dont il est taxé. La Porte le fait venir ici, et, à l'exemple de ses predecesseurs, il sera obligé de se faire absoudre à force d'argent et d'otenir sa vie et sa liberté, lorsqu'il n'aura plus de quoy se soutenir» (1).

Raportul olandez din 25 Noemvrie, care fixează ziua de Joi pentru primirea caftanului, s'a publicat în *Documentele Callimachi,* I, p. XLIV, nota 6.

Raportul venețian din Hurmuzaki, IX, I, p. 612, e foarte amănunțit: în el se aduce, ca altă pricină a maziliei, pe lângă neînțelegerile cu Nicolae Mavrocordat, care-și dorià un nepot în Scaunul moldovenesc,—pe când pe celălalt, tot atunci, îl făcù Dragoman al Porții,—și stoarcerea Evreilor din Moldova, pe care o lămuresc și cronicele ţerii.

Rapoartele olandeze, cari vin acum numai dela Fagel din Constantinopol (2), știu să spuie, ca și cele venețiene, despre prigonirea lui Mihaiu Racoviță în Constantinopol, unde petrecù mai multe luni la închisoare, până ce, plătind, în primăvara anului următor, șase sute de pungi, scăpă în sfârșit:

«Na dat den jongst afgesetten prins van Moldavien meer dan drie maenden in arrest geseten, en aen de pretentie van het Hof met in circa ses hondert beursen gelt, ter waerde van 500 leeuwendaelders ieder, voldaen hat, is denselven veder op vrye voeten gestelt (3).»

---

(1) Registrul citat.

(2) La 20 Noemvrie 1723 moare baronul Daniel Jan de Hochepied, consulul din Smirna, care ţineà pe sora lui Colyer, Clara (în loc e numit provizoriu fiul său, Daniel-Alexandru) Colyer însuș, comitele Iacob, moare la 9 Martie 1725. Inlocuitorul său, Petru dela Fontaine, își mântue și el vieaţa în aceeaș lună. Hochepied fiul cereà locul din Constantinopol, dar el fu dat grefierului B. Fagel.

(3) «După ce Domnul Moldovei de curând mazilit stătuse la temniță mai mult de trei

XVIII.

In toamna anului 1727 se ridică iarăş Tatarii, învinuind pe Hanul lor, Menglì-Ghirai, că ar vrea «să-i facă robi». O mare oaste de răsvrătiţi se strânge în jurul unui Delì-Sultan, a cărui poreclă însăş zice «vitejie îndrăzneaţă». Erà vorba ca Poarta să părăsească şi pe Menglì şi să puie şi un Domn nou în Moldova, în locul lui Ghica Vodă care, în astfel de împrejurări, n'ar fi avut destulă pricepere (1). Totuş el trimise la începutul anului nou veşti mai bune, pe cari le contraziceau Francezii, mai ales Iezuiţii carì fugiseră din Crimeea (2). Se auzì totuş, în Martie, că Domnii s'au întors în reşedinţele lor şi că s'a retras porunca ce li se dase de a ieşì la luptă cu Tatarii (3). Cu aceasta se credeau lucrurile împăcate, deşì în Aprilie se ştià că sunt încă destule greutăţi de învins până la liniştea desăvârşită. Dar, iarăş în vară, apare în corespondenţa olandeză părerea că nu se pot înnăbuşì nemulţumirile, ci trebue scoaterea Hanului şi a Domnului moldovenesc (4). Cu toate poruncile turceşti, Menglì rămâneà în Bugeac, aşteptând împrejurările (5).

Răscoala e bine cunoscută şi de aiurea. Ea fusese înteţită de mândria şi asprimea lui Ghica Vodă, care dărâmà fără cruţare câşlele făcute de Tatari pe pământul moldovenesc şi judecà după dreptate

---

luni şi satisfăcuse pretenţiile acestei Curţi cu vreo 600 de pungi, fiecare cuprinzând 500 de lei, el a fost liberat.»

(1) Raport olandez din 24 Decemvrie 1727.

(2) Raport olandez din 11 Ianuarie 1728. Cf. şi pe cel din 27.

(3) Raport olandez din 15 Martie: «Eghter zyn de Waywodens van Moldavien en Walachyen weder in haer ordinaris residentien te rugt gecomen; het welike by vele word aengemerkt als een favorable saeck, en nogh te meer, om dat de ordres van dit Hof, waerby de voors: Waywodens gelast waren om met een seecker getal van manschap te velde te trecken, weder zyn ingetrocken.»

(«Apoi Voevozii Moldovei şi Ţerii-Româneşti s'au întors în reşedinţele lor obişnuite; ceeace mulţi de aici o socot ca un lucru prielnic, şi cu atât mai mult, cu cât poruncile acestei Curţi, prin cari acei Voevozi erau chemaţi să iasă în lagăr cu o oarecare sumă de oaste, au fost revocate.»)

(4) «De Waiwode van Moldavie zegt men dat ook gedeporteert staet te werden» («se zice că şi Voevodul Moldovei va fi surgunit»; raport olandez din 1-iu Iulie; cf. cel din 2 Aprilie şi altul din 29 Iulie).

(5) Raport olandez din 14 Octomvrie.

pe aceia dintre ei cari turburau vieața pașnică a locuitorilor. Delì-Sultanul nu erà altul decât Aadil-Ghirai, care voià să fie Han fratele său Caplan. Ca și la începutul veacului, cetățile dunărene simțiră furia Nogailor. La urmă însă, Aadil trebuì să se supună, plecând în surgun. Grigorie Ghica putù astfel să îndrepte hotarul țerii, adeseori încălcat de neplăcuții vecini (1).

Cu privire la aceste încălcări tătărești, un răvaș polon cuprinde, în vara anului 1727, cele ce urmează:

«Targwica, den 20 August 1727.

«Die leztere Post hat nichts besonderes mitgebracht, ausser dass die austräglichsten Districte von der Wallachey, nemblich der chocimsche, czerniejowsche und sorokische mit Türcken und lipker Tartarn besezet und ihnen zum Besiz übergeben werden sollen; welches nicht nur dem carlowizischen, sondern auch aller vorherigen älteren Tractaten entgegen laufen wurde» (2).

Dar și acum pacea erà numai înșelătoare. In primăvara anului 1729 se scoate haznadarul Hanului, dar se află totodată că Delì-Sultanul vine înapoi în Crimeea, să-și vadă mama (3). Peste câtevà săptămâni, el e ucis, însă-i rămân frați și fii, hotărîți să-l răsbune, și toate hordele se declară împotriva Hanului Menglì. Acesta, care fusese la Poartă, trebuì să-și zăbovească deci întoarcerea, stând deocamdată la hotare (4). La urmă, în toamna anului 1730 — la 23 Octomvrie, după Hammer,—Caplan ajunge totuș din nou Han (5).

XIX.

Tot în 1729, prin raportul din 12 Septemvrie, ambasadorul olandez Calkoen arată că un ginere al Brâncoveanului a scris din Ardeal, unde se adăpostise, lui Nicolae Mavrocordat o scrisoare cu amenințări, cerând a i se trimite soția, pe care o oprise Domnul. Această Domniță erà de sigur Ancuța, iar ginerele cu scrisoarea, Nicolae Roseti. Acesta scrisese în 1726 laudele lui Nicolae Vodă, al cărui Mare Logofăt erà, dar pe urmă el fu învinuit că ar fi întrat în în-

(1) V. mai multe în cartea mea *Studii asupra Chiliei și Cetății-Albe*, pp. 247—8.
(2) Registrul citat.
(3) Raport olandez din 25 Martie 1729.
(4) Rapoarte olandeze din 30 Iunie și 12 Septemvrie 1729.
(5) Raport olandez din 24 Noemvrie 1730

țelegere cu bătrânul Racoviță, pentru a-l aduce în Scaun. De aceea fugì, și, cerând a se trimite după el și nevasta, căpătă învoirea trebuitoare (1):

«My is ook in confidentie gezegt dat dezer dagen zoude gebeurt zyn een geval, het welk, zoo het waer is, wel occazie tot onlusten tussen de Roomsen Keizer en de Porta zoude kunnen geven, hierin bestaende, dat zeker valachse Bojaar, die getrout zynde aen een dogter van zeker prins van Walachien, die in vorige tyden in disgratie van dit Hof gevallen en onthooft is, zig sedert in het Keizers gebied geretireert hebbende, als nu eenige Manschap aan den tegenwoordigen prins van Walachien zoude hebben gezonden, en hem gedwongen om zyn vrouw overtegeven, met menace van haer anders met gewelt weg te holen; waertoe hy ettelyke hondert mannen op de frontieren in gereetheit had. Dat hierop de prins de vrouw met haer goederen had late volgen, welke faciliteit van de prins ook by de Porta gants niet wel opgenomen werd. Man voegt hier verscheide circumstantien by, die het feit aggraveren; dog, dewyl ik nog geen vaste confirmatie van het geval hebbe, zal ik die met de naeste post eerest ter kennisse van uw Hoeg Ede Gest. brengen» (2).

XX.

La 3 Septemvrie 1730 murià în București, de ciumă, Nicolae Vodă Mavrocordat (3). Boierii, tot curteni de-ai familiei, aleseră pe tânărul lui fiu Constantin, care plătì pentru a fi recunoscut de Poartă până la 4.000 de pungi, un milion de lei. I se întâmplă însă acelaș lucru ca și lui Dimitrie Cantemir care, acesta, n'apucase a plătì, după moartea tatălui său. Un Capugì-Bașă venì pentru a duce la Constantinopòl pe tânărul ales al boierimii, care aveà 22

(1) Cf. Iorga, *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, I, p. 197.

(2) «Mi s'a mai spus în taină că zilele acestea s'a petrecut un fapt care, dacă e adevărat, ar puteà da în adevăr prilej la neplăceri între Impăratul Roman și Poartă. Faptul stă în aceea că un boier muntean, care ținea pe o fată a unui Domn al Ţerii-Românești, care, în anii trecuți, căzuse în disgrația acestei Curți și fusese decapitat, retrăgându-se pe urmă pe pământul Impăratului, a trimis acum câtva timp la Domnul actual al Ţerii-Românești și l-a silit să dea pe soția lui, cu amenințare că altfel o va luà cu sila; pentru care și aveà câteva sute de oameni la hotar. Se spune că atunci Domnul a dat femeia cu averea ei; care ușurință a Domnului e luată și de Poartă în nume de rău. Se mai adaug deosebite împrejurări, cari agravează cazul; însă, deoarece n'am nici o confirmare a cazului, le voiu aduce cu cea mai apropiată poștă la cunoștința Domniilor Voastre.»

(3) *Inscripții din bisericile României*, I, pp. 77—8.

de ani, după raportul ce tipărim aici. In sfârșit, Racoviță, candidatul lui Nicolae Roseti, învinse.

Totodată cădeà Grigorie Vodă din Moldova, și chiar situația Dragomanului Alexandru Ghica erà amenințată. In locul celui dintâiu, căpetenia de revoltă Patrona Khalil, care avù câteva zile Capitala Impărăției în puterea sa, numì pe un «măcelar», zice raportul nostru, pe un bogat *gelep*, anume Ianachi (1).

Raportul olandez din 24 Noemvrie e deci unul din cele mai folositoare pentru istoria schimbărilor de stăpânire din țerile noastre.

«Myne onderdanigste laatste aan Uw. Hoog Mogende was in dato den 11 October laastleden, gaande over de weg von Weenen. My was toen ter tyd ontschoten Uw. Hoog Mogende te melden all dat in de maant September alhier de tyding ingelopen was, als dat de Waiwode of zogenaamde prins van Wallachyen aldaar aan de pest overleden was. Hy was de nog eenige overgebleven zoon van den fameusen Mavrocordato. Na veele intrigues over het gouvernement van dit prinsdom wiert eindelyk zyn zoon in zyn plaats gestelt, mits distribuerende, zoo geheim als publicq 1.500 beursen, en dan extraordinaris nog 500 beursen, makende in alles 2.000 beursen, of een milioen piasters. Desen Heer, die nog maar 22 jaar oud is, heeft niet lang van zyn glorie gejouisseert, want hy heeft pas de tyding van zyn aanstellen konnen hebben, of is door dit gouvernement weer (*sic)* afgezet, en men heeft een Capigi-Baschi gezonden om hem hier te brengen, alwaar hy na alle apparentie niet weinig geplukt zal werden. In desselfe plaats is aangestelt Michael Rakowitz, die in het jaar 1726 voor de tweede maal van het prinsdom van Moldavien afgezet wierd.

«Den 3 dezer wiert, naa aan negotiatie van vyf dagen, op de absolute instantie der rebellen, de prins van Moldavien afgezet en de compagnon van een slager in zyn plaats gestelt; het welk een waare slag voor dat Huys is en waarop den Dragoman van de Porta ook wel vallen zoude kunnen; ten minsten zal hy lang blyven als een doot lichaam, zonder eenig credit op moed» (2).

(1) Hammer, IV, pp 272—3.

(2) «Ultima mea prea plecată scrisoare către Domniile Voastre erà datată 11 Octomvrie trecut și a mers pe calea Vienei. Voiam să vă dau de știre tot aceea ce se aflase aici în luna lui Septemvrie, precum că Voevodul sau așà zisul prinț al Țeri-Românești a murit acolo de ciumă. El erà singurul fiu în vieață al vestitului Mavrocordat. După multe intrigi cu privire la cârmuirea acelui principat, la urmă a fost pus fiul său în loc, după ce a împărțit, în taină și de față, 1.500 de pungi și apoi, extraordinar, încă 500, ceeace face la un loc 2.000 de pungi, ori un milion de lei. Acest Domn, care e în vârstă numai de 22 de ani, nu s'a bucurat mult de gloria lui, căci abià a căpătat știrea

Pentru plecarea lui Mihaiu Racoviță spre București ajută acest raport din 14 Ianuarie 1731 al lui Lomaca, agentul polon din Constantinopol:

«Le Han des Tartares, Kaplan-Kiray, est parti pour son gouvernement, et le nouveau prince de Valaquie pour le sien: il s'appelle Michal» (1).

In cursul verii trecù pe la Munteni Scarlat Carageà, din neamul căruia erau să fie cândva Domni la București. Erà întâiu tălmaciu al Olandei la Constantinopol și mergeà să ducă la Haga scrisorile Sultanului și Vizirului către Statele Generale. Fu condus până la granița ardeleană de un alaiu, din care făceau parte opt dregători, Ieniceri, surugii și slugi (2).

Aceeaș corespondență olandeză însemnă, în raportul dela 31 Octomvrie, numirea lui Constantin Mavrocordat, pentru un milion de lei, ca Domn al Țerii-Românești, în locul lui Mihaiu Racoviță, care n'apucase nici a-și încălzì locul.

Corespondența franceză dă știrea la 26 încă; cea venețiană numai la 30.

«Voor eenige dages is de Waiwode of zoogenaamde prins van Wallachien afgezet en in desselfs plaats aangestelt de zoon van wylenden Waywode Nicolaas Mavrocordato, die in't voorlede jaar, weinig weeken voor de Rebellie, door de pest uyt dit leven wierd weg gerukt. Verscheide zyn de redenen van deze verandering, werdende onder andere mede gedebiteert dat die wel een millioen piasters aan deze jonge prins zal komen te kosten. Het geen van de waarheit is, is dat de Heeren Grieken een onpartydig aanschouwer door haar handelingen doen boven, want als of zy uyt de natuur van de zaak niet ellendig genoeg waren, doen zy malkander over en weder, daar zy maar khunen, alle bedenkelyke afbreuk» (3).

numirii sale și a fost mazilit; un Capugi-Bașa a fost trimis să-l aducă aici unde, după toate înfățișările, nu va fi jupuit puțin. In locul său e pus Mihaiu Racoviță care, în anul 1723, a fost scos pentru a doua oară din principatul Moldovei. La 3 ale lunii, după o negociare de cinci zile, după stăruința absolută a rebelilor, a fost mazilit și Domnul Moldovei și pus în locul lui tovarășul unui casap; ceeace este o adevărată lovitură pentru această casă, și pentru care lucru și Dragomanul Porții trebue să cadă: cel puțin el va rămâneà mult timp ca un trup mort, fără vreo trecere sau curaj.»

(1) Arh. din Dresda, ms. 3295.

(2) Raport olandez din 16 Iunie 1731

(3 «Acum câteva zile a fost mazilit Voevodul sau așà zisul prinț al Țerii-Românești și în locul lui a fost numit fiul răposatului Voevod Nicolae Mavrocordat, care, anul trecut, cu câteva săptămâni înainte de răscoală, a fost smuls din vieață de ciumă. Se vorbesc felurite lucruri despre această schimbare, svonindu-se, între altele, că va costà cel puțin un milion pe acest tânăr prinț. Drept este că dumnealor Grecii pun în mirare pe un privitor fără părtinire: ca și cum de sine n'ar fi destul de nenorociți, se sapă unii pe alții cât pot.»

In vara anului 1732, Constantin Vodă face ca Mihaiu mazilul să fie trimis în surgun la Lemnos. Raportul olandez din 28 August înseamnă:

«Den in't voorleden jaar afgezette prins van Walachien is mede na Lemnos geexilieert, door de intrigues van zyn tegenparty» (1).

Pentru schimbarea între sine la 1733 a lui Constantin Mavrocordat cu Vodă Grigorie Ghica din Țara-Românească, vezi *Studii și doc.*, VI, p. 257, no. 395.

Și data aceasta, Grigorie avù de lucru cu Tatarii. Raportul olandez din 8 Maiu 1734 îi arată sosiți la Nistru și cuprinzând, cu corturile lor, în număr de 60.000 de oameni, linia Hotin-Bender; haznadarul Hanului merge în ultima cetate pentru înțelegere; Hanul însuș plecase din Căușani într'acolo. Indată se dădeau Porții lămuriri că nu se va trece însă apa. In Iulie, auzindu-se însă că Tatarii sunt peste Nipru, Poarta căută să-i oprească (2).

XXI.

In sfârșit, în 1737 începù răsboiul mult așteptat cu Rusia. In Maiu erà la Babadag Marele Vizir, în tabăra căruia se găsià și ambasadorul englez. Se credeà că la 5 Iunie tabăra turcească va trece Dunărea, la Isaccea (3). Și la 7 Septemvrie, când trebuià să plece trimisul polon Stadnicki, Calkoen, ambasadorul olandez, se aflà în acelaș lagăr. El plecă înapoi spre Constantinopol numai la 11 Octomvrie.

De mult Austriacii aveau Muntenia; Rușii atacau Oceacovul. Turcii se mângâiau cu știri falșe ca aceea din Noemvrie, pentru care se dădură și serbări în Capitala lor, că Imperialii ar fi fost bătuți, luându-li-se și 2.000 de oameni, în părțile Țerii-Românești (4).

O scrisoare către interpretul Giuliani, datată Lemberg, 16 Decemvrie 1739, asigură că Rușii s'ar fi retras din Iași:

«P. S. Di Kaminek, li 13 settembre [= decembre], si dice che i Moscoviti si ritirino da Jassi, per rapporto alle truppe ottomane, che a gran furia in quei contorni si sono radunate ed che si fortifichino ben in Cottino, avendo

(1) «Domnul muntean mazilit anul trecut e surgunit la Lemnos prin intrigile părții adverse.»

(2) Rapoarte olandeze din 29 Maiu și 24 Iulie.

(3) Rapoarte olandeze din 26 Maiu și 19 Iunie.

(4) Raport olandez din 17 Decemvrie.

anche fatto gettare due ponti sul Nistro, in caso di qualche contingenza, ed anche per avere la continua communicatione nella Polonia» (1).

De fapt, încă dela sfârşitul lui Octomvrie, Ruşii generalului Münnich ieşiră din Iaşi (2).

Alexandru Ghica Dragomanul fu decapitat puţin timp după pacea dela Belgrad: în corespondenţa trimisului napolitan Finocchietti el apare (20 Martie 1740) ca un Grec bucuros de a i se spune că «nu va lucrà în zădar» (3).

XXII.

In Septemvrie 1741, la 16, ambasadorul olandez arătà că Grigorie Ghica a fost înlocuit cu Domnul muntean Constantin Mavrocordat şi că în Ţara-Românească se duce iarăş Racoviţă cel bătrân; raportul e tipărit în *Doc. Callimachi*, I, p. LV, nota 1.

Ghica Vodă, care se îngrijise a da peşcheşuri de mazil cui se cuvenià, fu bine primit, nu ca un pedepsit, ci ca «unul ce a fost chemat la Poartă», ca ajutor în afaceri diplomatice grele, mai ales în cele cu Rusia.

Aceasta o spune un raport polon-saxon din Pera, 6 Decemvrie 1741:

«Der abgesetzte moldauische Fürst Gregorio Vayvode ist für 16 Tagen allhier angelanget und hat, da er noch drei Stunden von hier entfernet, durch seinen Agenten unter denen vornehmsten Ministres bey der Portten bey 250 Beutel (jeder wird ungefähr biss 500 Th. gerechnet), sowohl am Gelde, alss andern Regalien, ausstheilen lassen. Er wurde, wenige Tage darauff, zu dem Gross-Vezier beruffen und von ihme mit besonderer und in dergleichen dahier noch nie gesehener Distinction empfangen. Er gab ihme unter andern zu verstehen dass er keinesweges auss Ungnade seines Fürstenthums entsetzet, sondern hieher nach Hoff beruffen worden seye, um sich seiner, alss einem in denen Reichsgeschäfften erfahrenen Mannes, zu bedienen. Man hat auch nachhero angemercket, dass ihme der Gross-Vezier in verschiedenen, sonderlich in denen russischen Angelegenheiten, zu Rathe gezogen. Da nun diesser Gregorio Woywode vorhero, alss noch Dollmetsch, bey der Portten ein besonderer guter Freund war, er auch sonsten grosse Käntniss von denen pohlnischen Affairen und intrigues, so selbieger zeithen bisshero ge-

(1) Arh. din Dresda, ms. 2956.

(2) *Mémoires sur la Russie, par le général de Manstein*, Paris, 1771, p. 319.

(3) Rapoarte din Constantinopole, în Arhivele napolitane.

spiehlet worden, hat, so habe nicht ermangelt ihme alsobald eine Visite zu geben...

«Ausser diesen, bezeugte gedachter Woywode grosse Hochachtung für Ihre Königl. Mayt. U. A. H. und erbothe sich, bey allen Gelegenheiten seine unterthänige Devotion thätlich darzuthun; wiesse mir auch zu gleicher Zeit eine prächtige Kutschen, welche Ihro Mayt. ehemahlen den Bischof von Pleskow verehret und er von diessen zu einem beständigen Andencken *(sic)* erhalten.»

Tot Lomaca are în 1742 legături şi cu Vodă Mavrocordat din Moldova. Raportul său din 1-iu Martie spune:

«Der in der Moldau kürtzlich eingesetzte Fürst Constantin lässet mich durch seinen Cammerasch oder Thresorier um eine sichere Addresse, wegen seiner Brieffschafften, so er durch Pohlen nach Franckreich und andern Orthen ablauffen lässet, in nachfolgenden Terminis ersuchen:

«Mon Prince entretien une correspondance pure litteraire, par la voye «de Pologne, en France et ailleurs; il arrive pourtant, de tems en tems, quel-«qu'empechement, qui ne rend pas reguliere notre correspondence. Lors, se «souvenant de l'amitié que vous aviés avec le feu son père, le Prince de «Vallachie, il m'a chargé à vous faire bien ses compliments, et de vous prier «de songer à quelque moyen pour rendre plus seure cette correspondence «d'érudition par la Pologne.»

Hierauff habe ihne geantworttet, dass ich vorietzo keine Bekandschafft in Pohlen hätte, dunckte mich aber am sichersten zu seyen, weile es ihme an Correspondenten in Warschau nicht fehlen würde, dass er solche dahin, und von dortten nach Dressden, an die Drelings Erben, addresiren liesse, alss welche nicht ermangeln wurden deren richtige Beförderung zu besorgen. Ich habe diesse Angelegenheit auch besagten Drelings Erben anreccommendiret, und darbey gemeldet dass sie alle von daher einlauffende Brieffschafften, ehe solche auf die Post gegeben wurden, vorhero E. H. G. E. zeigen möchten, um sich deren, bey etwa ereigneten Verdacht, bedienen zu können. Ich vermuthe dass dieser Fürst mit dem vormaligen frantzösischen Bothschaffter Marquis de Villaneufwe, in Paris, Correspondent *(sic)* habe.»

Nădejdea lui Ghica de a fi iarăş Domn e exprimată în raportul dela 19 Aprilie 1742, astfel:

«Der unlängst in der Moldau abgesetzte Fürst hat grosse Hoffnung, bald wiederumb eingesetzt zu werden, immassen dieser in denen Reichs-Affairen sehr geübter Mann sich bey dem Gross-Vezier sehr beliebt gemacht».

Numirea lui Ioan Mavrocordat în locul fratelui său Constantin

se anunță astfel, la 23 Iulie 1743, de trimisul Olandei, care fixează la 400.000 de lei prețul de cumpărătură:

«De actuele prins van Moldavien is ook afgezet, en in desselfs plaats zyn Broeder aangestelt, onder het beneficio van omtrent vier maal hondert duisent leeuwendaalders, die den nieuwe prins geconvenieert is daarvoor uit te schieten» (1).

Pentru întoarcerea lui Constantin în Domnia munteană lămurește un raport polon-saxon din 25 Maiu 1744:

«Il Prencipe di Valachia è stato deposto, ed in suo luogo è subentrato Costantino Maurocordato, antecessore del presente Prencipe di Moldavia, suo germano, e a' 18 del corrente gli furono consegnate le insegne del Principato. A questo sin' ora, per spuntarlo, gli è costato circa 600 borze, et in tal guisa si cavano queste famiglie greche l'ochio l'une all'altre, e, frà questo mentre, il Turco, che è il terzo, gode.»

După raportul din 25 August, Mihaiu Vodă mazil fu surgunit la Lemnos, în acelaș timp când celalt mazil, Grigorie Ghica, mergeà și el în surgun:

«Il Prencipe di Vallachia, Michele, dopò esser quì arrivato nel passato mese, è stato esiliato à Limia, isola del Arcipelago, par le suppliche date da suddito, a causa delle grandi estorsioni ivi fatte. Il Prencipe passato di Moldavia, Gregorio Gigha, hà sofferto la medema disgratia a causa di aver avuto per inimico il Reiso-Effendi, huomo assai maligno; vien però trattato con assai più dolcezze del primo, e sperasi che, mediante qualche somma considerabile, possi esser rimesso in libertà e restar nella solita dimora del Canale di Costantinopoli. Tutto questo si finirà con danaro.»

XXIII.

Raportul olandez pentru schimbarea Domnului Moldovei prin numirea, în Maiu 1747, a lui Grigorie Ghica s'a tipărit în *Doc. Callimachi*, I, p. LXVII, nota 3.

Cu privire la aceeaș numire, agentul saxon-polon din Constantinopol, Levantinul Giuliani, scrie la 7 Maiu. Se adauge că, pe când Ioan erà mazilit ca tiran mare și rău platnic, și i se confiscă și

(1) «Domnul actual al Moldovei e mazilit și el, și în locu-i pus fratele său; după făgădueala pe care a făcut-o Domnul cel nou de a scoate la vreo 400.000 de lei.»

averea, Constantin, fratele său, erà întărit ca Domn muntean, după ce i se storseseră 2.550 de pungi.

«Lunedì, li 26 aprile, gl'agenti del Prencipe di Valachia Costantino furono rivestiti del caftan, al costo di due mila e cinquecento borze, che il Gransignore ne hà chiesto per la conferma dell investitura di quel Principato, e, benchè esso Principe avesse rinonciato, per l'essorbitante somma che proposta li fù, non potè essentarsene, per esserne stata tale la volontà del sovvrano.

«Il Prencipe di Moldavia, Janni, è stato disgratiato, per la di lui mala condotta verso de'suoi creditori e tirannia ne'sudditi; per evitare che non si ritirasse in Polonia, o altrove, col danaro, la Porta, senza saputa dei suoi agenti, quattro giorni prima d'esserli tolta la carica, spedì un Aga per sequestrale tutti i suoi effetti, e danaro, e condurlo ben custodito in coteste parti. Il Prencipe Gregorio Gigha, a i 2 maggio quì arrivato, è portato a presentarsi dal Supremo Visiro, ove fù rivestito del caftan, e credesi che, martedì venturo, o vero al primo divano, sii per ricevere le marche del Principato.»

Schimbarea între Mavrocordat și Ghica, vărul său, care izbutește să treacă iarăș la București, se anunță prin raportul polon din Constantinopol, 10 Fevruarie 1748, astfel:

«Ghika ist vorgestern zum Fürsten in der Wallachey und, dahin gegen, diesser, so sich Constantin nennet, die Moldau anvertrauet worden; wodurch das Königreich Pohlen eben keinen so guten Nachbarn alss an dem Fürsten Ghika bekommen.»

Și data aceasta, Grigorie Vodă avuse obișnuitele sale încurcături cu Tatarii, pe cari le expune, la 10 Fevruarie 1748, Giuliani:

«Kalgà Sultan, che, per alcune differenze coll'actuale Kan de Tartari avute, s'era con esso seco imbrogliato, e che vivea ritirato in Polonia, s'è inteso, in cotesta Capitale, contro l'aspettativa d'ognuno, che fosse passato con 400 huomini in Budziak, ove all'improviso invase a mano armata il Sultano eraskiero di quel luogo. Questo all'istante raunav'una quantità di Tartari, pose in fuga l'aggressore, essendoli stato anche molto facile di tagliare a pezzi quantità del suo seguito, come gente mal proveduta e stracca dal viaggio, in guisa tale ch'appena il Kalga sudetto si potè con poca gente salvare in un profondo vallone, ove sin all'imbrunire restò. La notte, incaminatosi verso Jassi, fè sapere al Prencipe di Moldavia ch'ivi ritrovavansi e che pregavali di soccorrerlo in quella occasione. Anzi alcuni vogliono che da quegli fosse visitato stato la stessa notte in segreto, dal quale fù consegliato di ritirarsi di nuovo in Polonia, dopo averlo provisto di danari.

«Il Gran-Kan de'Tartari, o insospettito, o informato di tali andamenti, non si sà, se veri, o falsi, ne hà fatto con una forte relatione, tutt'affatto contraria al Prencipe Gigha, de'richiame al Gran Signore, ed, essendo questa arrivata alle mani del Gran-Vesiro, e penetrata dal residente di Moldavia, ne fù impedito il colpo mediante la summa di settanta borze di danaro, sperandosi con ciò che questo Primo Ministro s'abbia preso l'assunto di appianare il tutto; affare ch'avrebbe suscitato al Prencipe anzi detto un cattivo gioco, a caggione della mala inpressione che ne hà il Monarcha concepita dalla morte del fratello, che quì decapitato fù anni sono, supposto colpevole di tradimento di Stato [Alessandro Ghica]. Si dice che il sudetto Kalga siasi di nuovo ritirato appo del starosta Kaniewski, suo grand'amico, il quale lo hà provisto di huomini e di armi, affare che quì non fà bel sentire.»

Ştiri dela Mavrocordat sunt denunţate în raportul din Constantinopol, 7 Decemvrie 1748:

«So hat der Fürst aus der Moldau, gleich es fast allezeit geschiehet, so offt sich U. A. H. in Pohlen befindet, der Porthen einberichtet, dass Ihro Mat: zu Warschau von einer gefährlichen Kranckheit überfallen worden und... Deroselben... Genessung gezweiffelt würde. (Ambasadorul a desminţit).»

Un raport din Pera, 4 (Ianuarie) 1749, cuprinde asupra amânduror Principatelor (demisia lui Constantin Mavrocordat, batjocurirea boierilor Craiovei) ştiri cu totul nouă:

«Dalle continue vessationi de Lazi e de'giannizzeri, che nelle provincie di Moldavia e di Valachia, sotto specie di mercanti, risiedono, quei luoghi anche soffrono l'istessa sorte infelice de'correnti tempi, e sotto differente verso. I nobili del luogo, non essendo sicuri dall'impertinenze che costoro vi committono, sono costretti quasi tutti, abbandonando ogni loro avere, ritirarsi nella Capitale di Jassi, senza poterne attendere rimedio veruno dall'istesso loro Prencipe. Come che questi sia pel istesso motivo, sì anche per non ritrovarsi in stato di supplire all'essorbitanti somme che la Porta da lui richiede, osservando il paese essausto ed in mal stato, hà dimandato la sua dimissione. Si crede ch'o il di lui fratello, Johan Voivoda, suo antecessore, o uno dei figli del Prencipe Michele siano per rimpiassarlo, a conditione del plus offerente, essendo montato sin ora quel Principato a quattrocento borze. La Valachia hà rincontrato sorte diversa, mà anche peggiore di quella di Moldavia, a caggione de'gianizzeri di Vidin, i quali, in Crajova, dopo aver commessi varij eccessi, anno avuto sin'all'ardire di stuprare vorgognosamente il governadore ed i primi nobili del luogo, ed in tal guisa rimandarli al Prencipe. Costui, avendone fatto relatione

alla Porta, li fù dato ampio permesso d'usare d'ogni sorte per scacciarli da quel luogo, com'altresi ordine al Bassa di Vidin di prestar mano al Prencipe e di servirsi della di lui authorità per raffrenarli. Si è inteso però, in essecutione di cotesti ordini, ch'i giannizzeri siino venuti alle mani co'Vallachi ed abbiano tagliato in pezzi gran parte di questi, trà quali trovasi esser dil numero il nepote del prencipe Michele, e che il Bassa, avendo voluto sedare il tumulto, essendosi tutti sollevati, sii restato sulla piazza, colla magior parte del di lui seguito. Se ciò si conferma, sarà un essempio molto scandaloso per le guarniggioni de'giannizzeri» (1).

In Noemvrie Constantin Mavrocordat erà în Constantinopol ca mazil, şi fiul cel mai mare al lui Mihaiu Racoviţă, Constantin (fiul fetei lui Constantin Cantemir, de unde-i venià şi numele), mergeà să domnească în Moldova neamului său. Raportul olandez din 4 arată că Mavrocordat a fost surgunit la Rodosto, pe coasta Traciei, dar că făgădueşte mulţi bani ca să fie lăsat a se întoarce, şi e de crezut că va izbutì:

«De nieuwe Prins van Moldavie, Constantin Rakowizza geneaemt, is op syn vertreck, en syn predecesseur, Constantin Mavrocordato di Scarlati, is in balligschap te Rodosto; hy haat considerable offertes aan de Sublime Porte doen, om permisje te bekoomen, van hier by syne famille te mogen komen, en het is wel aparent dat hy sulks sal obtineeren» (2).

* * *

Un al doilea memoriu cuprinzând anii 1750—1850 va urmà în curând: el poate dă ştiri mai multe, dar nu mai nouă decât se află în documentele ce cuprinde acesta.

(1) Arh. din Dresda, ms. 2956 (acest manuscript se împarte în volume după anii de corespondenţă). In Martie, Aprilie, Iunie se pomenesc ştiri despre regele Prusiei şi mişcările Ruşilor, dela cei doi Domni. Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. XLIII.

(2) «Noul Domn al Moldovei, anume Constantin Racoviţă, stă să plece, şi înaintaşul său, Constantin Mavrocordat de Scarlati, e surgunit la Rodosto; a făcut foarte mari oferte la Sublima Poartă pentru a căpătà voie să meargă aici, la familia lui; şi e aproape sigur că o va căpătà.»

preşedinţii Divanurilor nu avură recurs la măsurile de cercetare şi de control ce fură siliţi să le iea în Ţara-Românească.

Nu vreau să pretind că boierii cei mari ai Moldovei lăsau în părăsire interesele lor personale spre a se ocupà numai de binele public; nu, ei aveau grijă de acele interese personale şi-i vedem folosindu-se de toate împrejurările pentru a-şi sporì stările. Astfel ei se grăbesc să se facă arendaşii veniturilor indirecte (otcupuri) şi ai întreprinderilor publice; vedem poştele, deosebitele otcupuri: vămi, sare, etc., întreprinderea podurilor oraşului Iaşi arendate unor boieri mari ca: Visternicul Iordache Balş, Hatmanul Sandulache Sturza, Visternicul Grigoraş Sturdza, Visternicul Alecu Balş, Logofătul Constantin Balş, Hatmanul Paladi, Postelnicul Manolache Balş etc. Dată fiind puterea numiţilor boieri, este greu de admis ca perceperea acestor dări şi îndeplinirea întreprinderilor să se fi făcut, de oamenii întrebuinţaţi de ei, fără abuzuri. Mai vedem pe Logofătul Costache Ghica, unul din «cei şapte stâlpi ai ţerii», care se bucurà de mare vază şi, cu drept cuvânt, de respectul tuturor, luând în arendă, spre a le rearendà cu folos, numeroase moşii rămase fără stăpân în ţinutul Hotinului şi constatăm din brulioanele răspunsurilor Preşedintelui Divanurilor, că el solicità adesea posturi pentru fiii săi (1).

Dar dacă, în inventarul Arhivei Senatorilor, găsim şi dosare relative la abuzurile ispravnicilor din Moldova (2), aceste dosare sunt neasămănat mai puţin numeroase decât cele relative la abuzurile ispravnicilor din Ţara-Românească.

Totuş existau destule gelozìi şi intrigi şi printre boierii din Moldova, precum reiese din următorul dosar ce l-am copiat la Chişinău şi pe care îl reproduc aici în întregime. Este cert că pamfletul reprodus aici este opera unei fracţiuni a acelor boieri din Moldova, cari erau supăraţi fiindcă poftele lor rămăsese nemulţumite.

---

qui lui succéda et que l'on maintint à cette place contre l'usage abusif qui veut que tous les employés changent tous les ans, était une créature de Balché, nommé Rozetti Rosnovan, la meilleure tête de toute la Moldavie et les autres membres du Divan fusrent aussi bien choisis que possible et conservés en place.

Mais si Kouschnikow fut heureux dans ses choix pour la Moldavie, il ne montra pas la même sagacité ni la même fermeté en Valachie— comme on le verra plus bas ou plutôt, il céda trop à l'influence de Miloradowitch avec qui, malheureusement, il était très bien depuis la campagne d'Italie. (Hurmuzaki, Suplement I, Volumul III, p. 151).

(1) Arhiva Senatorilor, Dosar No. 1412.

(2) Spre exemplu dosarul No. 3396, relativ la abuzurile Ispravnicului de Greceni şi cel sub No. 3418, relativ la cele săvârşite de Ispravnicul din Iaşi, amândouă din 1812.

I. *Copie de la lettre adressée au Ministère des Affaires Etrangères de la part de Mr. Bethmann, Consul de S. M. l'Empereur de Russie à Francfort en date du 23 (4) Juillet 1808.*

Le rédacteur du *Journal de Francfort* vient de recevoir par la poste la lettre anonyme dont ci-joint la copie ainsi que l'article qu'on lui demande d'insérer dans sa feuille. Par principe de prudence et de délicatesse le dit rédacteur m'a d'abord déclaré que jamais il ne songerait à insérer dans sa feuille un article rempli d'invectives et de personnalités, mais étant lié personnellement avec moi, il ne craignait pas de se compromettre en me communiquant ces pièces confidentiellement.

Vû son procédé desintéressé, j'ai pensé, Mr le Comte, que vous ne désapprouveriez pas que je lui aie fait un cadeau de 20 ducats, lesquels je porterai au compte de mes dépenses extraordinaires à la fin de l'année.

Je me permets encore une réflexion sur ce pamphlet. V. E. saura déjà découvrir la source d'où il part et le but dans lequel il est écrit: toutefois il me parait assez important que son contenu soit porté promptement à la connaissance de S. M. l'Empereur pour me décider à expédier la présente par estafette, la poste ordinaire ne partant que dans trois jours et étant d'ailleurs d'une grande lenteur.

J'apprendrai avec plaisir la réception de cette dépêche et j'attends les ordres que V. E. pourrait me donner à la suite de cette affaire.

J'ai l'honneur d'être, etc.

II. L'observateur impartial qui a l'honneur d'adresser cet écrit à Mrs les rédacteurs de la *Gazette de Francfort* pour être inséré dans leurs feuilles, prend aussi la liberté de leur envoyer par le canal de Mr. Alexandre Goutard trois ducats de Hollande pour les frais de la presse. Il leur engage sa foi d'homme d'honneur de leur en faire tenir encore six par la même voie, dès que la feuille qui contiendra cet écrit soit parvenue à Iassy (1) et de leur témoigner la parfaite considération avec laquelle il a l'honneur d'être etc.

Iată acuma corespondenţa despre care este vorba:

III. Les feuilles publiques ont déjà annoncé l'arrivée à Iassy du Général Major Kouschnikoff auquel Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies a confié le gouvernement provisoire de la Moldavie. La confiance que les habitants de cette province avaient dans les connaissances et les talents de ce général et les espérances brillantes qu'ils en avaient conçu s'évanouissent peu

(1) De unde rezultă: 1) că *Gazeta de Francfort* (Frankfurter Zeitung) aveà cetitori în Iaşi; 2) că censura rusească învoià intrarea ei în ţară.

à peu. Au lieu de s'occuper des réformes utiles et nécessaires qu'il avait si fastueusement annoncées dans la note adressée au Divan, sous la date du 23 Mai, au lieu de s'aider des travaux des bons citoyens pour s'éclairer sur les moeurs, d'améliorer l'administration et de fermer par de sages réglements les plaies vives et dévorantes dont ce pays est rongé, ce Général vient au contraire d'indisposer tous les esprits en concentrant tous les pouvoirs entre les mains de deux personnes qui n'ont dans le génie ou dans le caractère rien de quoi captiver l'approbation du public. L'un, Mr Georges de Balsche, vieilli dans les intrigues, affaibli dans son organisation physique, ne songe qu'à grossir ses finances et qu'à faire sentir aux autres tout le poids de son autorité. Son système fixe est guidé par des impulsions fortuites, il se détermine tantôt contre une chose, prive de leurs emplois tous ceux qui ne se montrent pas assez dociles à ses vues. L'autre, Mr Rosnovano, est un homme nul, sans influence, sans patriotisme, sans énergie, objet du mépris et de la haine de ses compatriotes ; il n'est accessible qu'à l'intérêt de rester en place et de remplir ses coffres.

Mr de Balsche parait ne s'être pas choisi ce collègue que pour mieux humilier les boyards qui, connaissant sa nullité, s'indignent de se voir maîtrisés par lui. Pour se mieux assurer la faveur du Général K., pour empêcher leurs compatriotes de faire parvenir leurs plaintes jusqu'à lui, M. M. de Balsche et Rosnovano ont eu la précaution de placer auprès du Général un certain Mathieu Crupensky, jeune homme sans talents, sans connaissances, sans autre mérite que celui de dénigrer avec art les boyards les plus respectables du pays. Pour le titre honorable de député de la nation, Crupensky épie toutes les démarches du Général et s'efforce de l'entretenir dans son aveuglement sur les griefs et les vexations de ses protecteurs. Il me serait facile d'en faire l'énumération, mais comme cela me mênerait trop loin je me contenterai d'en citer un seul exemple. A l'entrée des Russes en Moldavie on avait fixé le cours des roubles à 109 paras l'un; Mr. de Balsche et son collègue, attentifs à tout ce qui peut grossir leurs finances, y virent une spéculation lucrative et n'ont pas de peine à faire sévèrement prohiber la sortie de cette monnaie hors des confins de la Moldavie. Bientôt après les roubles disparaissent et tandis que tout le monde s'épuise en conjectures sur la rareté du numéraire, Balsche et Rosnovano font secrètement rassembler toutes celles en circulation. Ils portent ensuite eux-mêmes des plaintes sur la disparition des espèces, représentant la nécessité de hausser le prix du rouble et déterminer le Général à fixer le prix du rouble à 120 paras l'un. Des sommes immenses ont été par là versées dans leurs coffres, mais la malédiction du public pèse sur eux. Telles sont les deux personnes placées maintenant au timon des affaires de la

Moldavie et que Mr de Kuschnikoff préfère à tant d'autres boyards d'une probité reconnue. L'aversion que leur autorité excite est générale, ils en abusent pour humilier les principaux habitants, pour exclure de l'administration les personnes les plus recommandables par leurs talents et leur patriotisme et pour conférer à leurs créatures les emplois les plus lucratifs. De là ce mécontentement général, ces discordes, ces haines implacables entre les boyards, de là aussi cet épuisement, cette misère publique, et cette langueur qui règne dans toutes les parties de l'administration. La plupart des boyards murmurent de l'oubli dans lequel on les laisse languir et le peuple s'indigne et s'afflige de voir écarter du gouvernement les personnes qu'il chérit le plus. Rendons cette justice aux talents et aux vertus de Mr de Kuschnikoff qui a toujours rempli avec honneur les tâches que son auguste Monarque lui a imposées, mais avouons qu'il a manqué de discernement en cette occassion et qu'il n'a point su distinguer ces hommes probes et loyaux dont la Moldavie abonde pour les placer à la tête du Gouvernement.

Invinovăţirea făcută de autorii pamfletului lui Iordache Balş şi lui Iordache Roznovanu, de a fi speculat asupra cursului rublelor, este absolut neîntemeiată. Precum am văzut în memoriul precedent, această măsură a fost luată de comandantul de căpetenie Prozorovski, care nu erà de loc sub influenţa celor doi boieri, probabil în urma unui ordin superior dela Petersburg.

Următorul extract al Domnului Halippa ne arată cum erà alcătuit Divanul Moldovei :

Copie de pe raportul făcut de Cuşnicov lui Prozorovski în privinţa organizării Divanurilor (1).

Pe vremea ocârmuirii în Moldova a Domnitorilor, Divanul cum erà numit în deobşte, cuprindeà în sine:

1. *Divanul judecătoresc*, compus din doi Logofeţi, unul al părţii de sus, celălalt al părţii de jos a Moldovei; din patru Vorniçi, doi din Moldova de sus şi doi din Moldova de jos; dintr'un Vornic al obştiei, având sub îngrijirea lui toate trebile privitoare la cutiile stabilimentelor de binafacere; şi, în sfârşit, din Marele Spătar şi din Vornicul de Aprozi. Datoria acelui Divan este cercetarea şi judecarea tuturor afacerilor civile de importanţă pentru sume cât de mari şi în deobşte cele privitoare la înalta ocârmuire a ţerii.

2. *Al doilea Departament*. Divan compus dintr'un Logofăt sau Vornic şi alţi trei membri dela rangul de *Ban* în sus; acest Departament cercetà şi

(1) No. 267. Despre organizarea Divanurilor Moldovei şi Valahiei, 1808. Halippa în Труды II.

el afaceri de judecată, dar mai puţin însemnate decât Divanul Judecătoresc şi nu pentru sume atât de mari.

3. *Departamentul Trebilor Străine*, din care făceau parte: un Vornic şi doi sau trei alţi membri, dela rangul de Căminar în sus. In competenţa acestora intrau cercetarea şi judecarea supuşilor celorlalte puteri străine cu locuitorii de aici.

4. *Departamentul Afacerilor Criminale*, din care făceau parte un Vornic şi trei membri dela rangul de Căminar în sus. Acest Departament judecà afacerile criminale.

In vremile trecute, în fiecare din toate despărţiturile Ocârmuirii, se introdusese abuzul ca, pe lângă statornicitul număr de membri ai Divanului, să se mai rânduească câţivà supranumerari; şi în urmă, după plecarea Domnului şi intrarea armatei ruseşti în Moldova, boierii actuali, dela dânşii şi între dânşii, înfiinţase o autoritate cu totul nouă, pe care o numiră ***Intâiul Divan***, compus din 7 membri, toţi boieri de clasa întâia, şi atribuise fiecăruia o leafă mare, de 1.000 şi de 750 lei pe lună. Din diferite temeiuri au mai atribuit pensiuni multor demnitari cari nu erau în slujbă, fără a ţineà seamă de faptul că mulţi din aceştia, sau prin ei înşişi sau prin părinţii lor, se bucurau de stări frumoase. La aceasta trebue adaos obiceiul vechiu, care există şi astăzi, ca funcţionarii să fie numiţi la posturile lor pe termen de un an; din aceste cauze aproape toţi boierii de clasa întâia primiau lefi sau pensiuni. Pe lângă aceste diregătorii mai există slujba judecătorilor de ţinut, înfiinţaţi de Domnitorul Moruz în acelaş scop, pentru ca boierii fără mijloace să poată primi lefi sub pretexte frumoase. Aceşti judecători, de cari din cauza numărului ţinuturilor Moldovei sunt douăzeci şi doi, primind fiecare câte o leafă de 40 până la 100 lei pe lună, nu au îndatorirea de a merge să cerceteze pricinile în ţinut, care este îndeplinită mai mult de ispravnici şi de pomojnicii lor; apoi unii din ei nici nu trăesc în ţinuturile lor.

Găsesc că pe de o parte este un număr de prisos de membri ai Divanului, cari nu numai că nu sunt de nici un folos, dar chiar împovărători pentru Visterie, mai ales în actuala ei stare urîtă de lipsă de bani, iar pe de alta, întemeindu-mă pe puterile şi pe instrucţiunile înţelepte date mie de Strălucirea Voastră spre a face ca legile şi obiceiurile acestor ţeri să se mănţină astăzi în vechea lor accepţiune şi eficacitate, găsec indispensabile următoarele schimbări:

1. In ***Intâiul Divan***, înfiinţat de boieri, în loc de şapte membri, să rămână numai trei, al patrulea şi totodată căpetenia lor fiind Preaosfinţitul Mitropolit, cari vor alcătuì şi Comitet, înfiinţat de Strălucirea Voastră până la Prea Inalta mea numire în slujba Preşedinţiei Divanurilor,

Acest întâiu Divan să aibă puterea îndeplinitoare şi iniţiatoare, precum şi datoria să îngrijească ca afacerile venite înaintea tuturor celorlalte instanţe să primească grabnic rezultat, cu desăvârşire potrivit cu legile şi obiceiurile ţerii, şi apoi ca cursul dat acelor afaceri să fie cât mai grabnic, fără nici o întârziere îngreuitoare. Ei trebue să aibă asemenea datoria de a primi toate hârtiile adresate Generalului fără deosebire şi toate jălbile, distribuind fiecare hârtie spre cercetare judecătoriilor sau spre executare Departamentelor de a căror competinţă sunt. In caz de nemulţumire a părţilor litigante asupra hotărîrii Divanului Judecătoresc şi a celorlalte Departamente, afacerile vor fi tratate în apel şi spre definitivă hotărîre, în Intâiul Divan. Divanul Inalt va îngriji ca armata Măririi Sale Impăratului să aibă îmbielşugată şi neîmpiedecată aprovizionare dela ţară ; asemenea ca şi celelalte trebuinţe ale oştirii să fie satisfăcute. Pe lângă întâiul membru al Divanului, Mitropolitul şi Exarh Gavril, numesc spre a fi întăriţi de Strălucirea Voastră pe ceilalţi membri : al doilea Dumnealui Logofătul Coastantin Ghica, al treilea Dumnealui Visternicul Iordache Balş, al patrulea Hatmanul Sandulache Sturdza, a căror leafă va fi de 750 lei pentru fiecare.

2. *Divanul Judecătoresc* şi *Departamentele* vor trebui să se alcătuească din acelaş număr de membri cari erau în fiinţă pe vremea Domnilor şi cu aceleaşi lefi. Numesc ca membri ai lor sau pe cei de mai înainte sau în locul celor cari au împlinit termenul de slujbă pe alţii noi cari îmi par mai apţi :

In *Divanul Judecătoresc* propun pe Logofătul Moldovei de Jos, Constantin Balş; în slujba de Logofăt al Moldovei de Sus, pe Visternicul Grigorie Sturdza; Vornici ai Moldovei de Jos, Constantin Balş şi Dimitrie Sturdza, ai Moldovei de Sus, Grigorie Ghica şi Postelnicul Constantin Costache ; în slujba de Vornic al Obştiei pe Constantin Mavrocordat; în cea de Mare Spatar pe Alexandru Greceanu şi Vornic de Aprozi pe Şerban Negel». (Mai pe urmă, în Noemvrie 1808, Cuşnicov numi în Divanul Judecătoresc şi o faţă bisericească, pe Episcopul de Roman Gherasim «pentru bunele lui calităţi», căci era renumit pretutindeni pentru nepărtinirea şi dreptatea lui neşovăitoare).

La *al doilea Departament* al Divanului: Logofeţii Neculai Balş, Vornicul Dimitrie Bogdan, Spătarul Constantin Racoviţă şi Căminarul Anton Ziloti.

La *Departamentul Afacerilor Străine:* Vornicul Dimitrie Rallet, Postelnicul Dimitrie Saul, Armaşul Iancu Racoviţă şi Spătarul Constantin Cananău.

La *Departamentul Trebilor Criminale:* Vornicul Manolache Dimache, Banul Toma Cara, Banul Jorjache şi Paharnicul Giloglu.

3. Slujbele de *Judecători de ţinut*, ca cu totul iutile şi, pentru asemenea pricini, toţi membrii Divanului ce prisosesc peste cei numiţi de mine mai sus se desfiinţează, mai ales pentru marele deficit al Visteriei. (Iar pe

acei din numărul judecătorilor de ţinut cari, cu toată nesuficienţa lor, ar puteà fi întrebuinţaţi în slujbă, pe aceia Divanul să nu uite să mi-i prezente spre a fi numiţi când se vor deschide vacanţii).

4. Socot că este necesar a încredinţà ocârmuirea *Visteriei* dumisale Visternicului Iordache Roset Roznovanu, bărbat destoinic, cu multă aptitudine şi multă experienţă în această ramură şi, pe lângă acestea, absolut cinstit, ca şi astăzi Visternicul Iordache Balş care are mare priveghere asupra tuturor ramurilor serviciului său; şi mai ales în Visterie, unde ar fi nevoie astăzi încă de doi membri, unde deşi mai sunt acum doi membri, dar ei nu se ocupă aproape de nimica şi primesc degeaba atât leafa cât şi veniturile legate de această slujbă.

D-lui Roznovanu numai în urma stăruinţelor mele a primit această însărcinare asupra sa, şi eu încredinţez că el singur este în stare s'o pună în ordine, s'o organizeze şi să pună capăt la toate abuzurile cari au existat până acuma.

La sfârşit înfăţoşà o listă a pensiunilor, cu propunerea ca, cât pentru cele ce s'au plătit după hotărîrea Domnilor sau a Divanului, precum şi cele existând în acel moment, după părerea lui Cuşnicov, să nu se urmeze cu plata lor, şi apoi rugà pe Comandantul suprem să dea hotărîrea sa asupra punctelor arătate, justificând propunerile lui pe temeiul că desfiinţarea membrilor fără de folos şi de prisos ai Divanului, precum şi aceea a judecătorilor de ţinut, aduceà Visteriei un folos de 10 mii lei pe lună.

Prozorovski aprobà pe deplin propunerile lui Cuşnicov, poruncind ca toate să se aducă la îndeplinire. Scriind Divanului Moldovei că ordonanţa asupra nouăi ordine va intrà desăvârşit în vigoare la 1 Iulie a anului 1808, Cuşnicov rugà pe toţi acei Domni membri ai Divanului, cari rămăsese în posturile lor, să-şi îndoească activitatea pentru rezolvarea afacerilor curente în cea mai riguroasă dreptate şi în puterea legilor şi obiceiurifor ţerii lor; în acelaş fel să se lucreze la stârpirea tuturor acelor abuzuri cari se introdusese în multe ramuri ale Ocârmuirii, şi astfel să arate adevărata lor osârdie pentru slujba Impărăteştii Sale Măriri şi pentru binele obştesc, şi lămurit să arate devotament curat către patria lor . . . . Din socoteala arătată de Cuşnicov (în această adresă), lefile pentru 26 de membri ai tuturor despărţirilor Divanului se ridicà pe lună la 10.950 lei (cari împărţiţi prin 26 dau cifra mijlocie de 421 1/15 lei). Lefile cele mai mari se ridicau la 750 lei, cele mai mici la 150 lei pe lună.

Am văzut în memoriul precedent că, pe lângă Preşedintele Divanurilor, funcţionà o cancelarie, alcătuită mai ales din funcţionari ruşi.

Ispravnicii erau toţi Moldoveni, prezentaţi de Divan şi întăriţi de Cuşnicov, obişnuit pe un an.

Incă dela 1807 Rusia pusese Basarabia propriu zisă, adică *olaturile* Benderului, al Achermanului, al Chiliei şi al Ismailului, precum şi *raiaoa* Hotinului sub ocârmuirea Domnului Moldovei. Aceasta, vai! pentru scurt timp, vedeà realipite la trupul ei cetăţi şi ţinuturi pierdute încă din vremile lui Ştefan cel Mare şi a lui Petru Rareş şi se intindeà iar până la Mare.

D-l Halippa ne dă numai numele ispravnicilor ţinuturilor de peste Prut în 1808, ale ispravnicilor din Moldova şi din Ţara-Românească interesându-l mai puţin. Iată numele celor din Basarabia:

La Greceni Jitnicerul Constantin Teriachioglu; la Codru Pitarul Carp Găluşcă, înlocuit prin Constantin Lambriche; la Hotărniceni Medelnicerul Isaie; la Lăpuşna (cu Orheiul) erau Serdarul Ştefanache Sturdza şi Spătarul Vasile Roset, înlocuiţi prin Căminarul Dracache Roset şi Spătarul Manolache Donici, (candidat fusese Spătarul Constantin Crupenski); la Soroca: Spătarul Iordache Roset şi Banul Iordache Millo; la Iaşi Căminarul Constantin Neculce, înlocuit prin Mavrocordat şi pe urmă Spătarul Alexandru Ghica; la Hotin erau Pârcălabi Costache Mavrocordat şi Banul Ioniţă Vârnav; la Bender (Bugeac, Acherman şi Chilia) Polcovnicul Marcu Gaios (care se subsemnà: *Ispravnicul Besarabiei*) şi Clucerul Apostol Burda, înlocuiţi pe urmă prin Serdarul Vasilache şi Jitnicerul Simion; la Ismail şi Tomarova Medelnicerul Grigorie Crucerescul (înlocuit prin Şatrarul Iordache Alexandri). Indatorirea ispravnicilor erà să ocrotească pe locuitori şi să conlucreze la închipuirea proviziunilor pentru armată (1).

Iată acuma lista slujbaşilor Moldovei la anul 1810, cum am găsit-o într'un teanc de hârtii cumpărate pentru Academia Română (2).

Arătare de lefile ce se plătesc dela casa răsurilor şi cine se află la fieştecare cin.

Comitetul Divanului şi Zapciii.

Preaosfinţia Sa Mitropolitul şi Exarh Gavriil		Lei
Dumnealui Logofătul Costache Ghica	750	»
Dumnealui Logofătul Costache Balş	750	»
Dumnealui Hatmanul Sandulache Sturdza	750	»
Polcovnicul Postelnicesc.	50	»
Odabaşă de Lipcani şi vatavul de Călăraşi.	8	»
Un căpitan de Arnăuţi cu cinci neferi pentru paza Curţii . .	125	»

(1) No. 82. Despre numirea Ispravnicilor în Moldova şi în Ţara-Românească. Extract Halippa în Труды, I.

(2) Dela Doamna Garanovici, la Vadul lui Vodă, din colecţia răposatului Soroceanu, primul ei soţ.

ARHIVA SENATORILOR DELA CHIȘINĂU
ȘI OCUPAȚIA RUSEASCĂ DELA 1806—1812

DE

RADU ROSETTI

III.

AMĂNUNTE ASUPRA MOLDOVEI DELA 1808 LA 1812.

Ședința dela 28 Maiu 1909.

I.

DESPRE OCÂRMUIREA MOLDOVEI DELA 1808 LA 1812.

Nu încape îndoeală că ocârmuirea Moldovei în acest timp a fost mult mai puțin rea și mai ales mult mai puțin jăcașă decât a Țerii-Românești. Dacă boierii cei mari cari alcătuiau Divanul Moldovei în acel răstimp erau, din cauza diplorabilei creșteri de care avuse parte la școala fanariotă, lipsiți de orice mândrie de neam, de încredere în poporul ai cărui călăuze erau și de speranță în viitorul lui, ei se arătară cinstiți față de banul țerii și mai destoinici în trebile ocârmuirii decât cei din țara soră, apoi nu lăsară desbinările dintre ei să iea aceleași proporțiuni ce le luară peste Milcov.

Ca dovadă despre acestea avem nu numai cele arătate de consulii străini și de Langeron (1), dar mai ales faptul că, în Moldova,

(1) On doit au moins lui rendre la justice (lui Cușnicov) de dire qu'il mit l'administration de la Moldavie dans les mains de ceux qui méritaient d'être distingués et que cette province fut gouvernée pendant toute la guerre aussi bien que peut l'être un pays où il n'y a ni lois ni justice ni morale.

Le vieux Balché, (Iordache Balș) d'une des plus grandes familles du pays, était Grand Vestiar (Grand Trésorier et, au fait, premier ministre) et le resta jusqu'à sa mort. Celui

Divanul Intâiu a Judecătoriei.

Vel Logofăt de Ţara de jos Dumnealui Teodor Balş	450	Lei
Vel Logofăt de Ţara de sus D-lui Costandin Palade	450	»
Vel Vornic de Ţara de jos D-lui Dimitrache Sturdza	600	»
Vel Vornic de Ţara de jos D-lui Aleco Ianculeo	600	»
Vel Vornic de Ţara de sus D-lui Constantin Crupenski	600	»
Vel Vornic de Ţara de sus D-lui Toader Balş	600	»
Vel Vornic al Obştiei D-lui Vasile Roset bez 300 lei dela cutia milelor	300	»
Vtorii Logofăt Toader Crupenski	100	»
Vel Spătar D-lui Iordache Ghica	350	»
Taifaoa Divanului, adică Vornicii de Poartă, scriitorii, izbaşă, şi fustaşii cari sunt neschimbaţi deapururea. Şi leafa lor se dă prin Vel Logofăt de Ţara de jos împărţindu-se fiecăruia după cuviinţă	607	»
Vel Vornic de Aprozi D-lui Aleco Ghica	200	»
Ceauşul de Aprozi	100	»
Vatavul de Aprozi	100	»
Doi Ispravnici de Aprozi şi un Vatav de Vatră	15	»

Hătmănie.

Hatmanul D-lui Dimitrie Bogdan	350	»
Breasla Hătmăniei: zapciii, neferii şi slujitorii cuviincioşi	925	»

Departamentul Visteriei.

Dumnealui Vel Visternic Iordache Roset	750	»
Logofăt de Visterie D-lui Căminarul Iordache Bucşănescu neschimbat	250	»
Vtorii Visternic	200	»
Treti Visternic	100	»
Diecii de Visterie, zapcii neschimbaţi deapururea, cari sunt până la 70 şi leafa li se împărţeşte fieştecăruia de cel de pe vreme Vel Visternic	3.550	»

Agie.

Vel Agă D-lui Costache Canta	300	»
Breasla Agiei, zapcii, neferi şi slujitorii cuviincioşi	643	»

Armăşie.

Vel Armaş D-lui Iordache Balş . . . . 150 Lei
Breasla Armăşiei, zapcii şi slujitori . . . . 418 »

Isprăvnicia de Curte.

Vel Ispravnic de Curte Costache Drăghici . . . . 100 »
Breasla Isprăvniciei . . . . 142 »

Departamentul al Doilea.

D-lui Hatmanul Neculai Stratulat . . . . 500 »
D-lui Spătarul Grigorie Razul . . . . 500 »
D-lui Banul Ilie Canta . . . . 300 »
D-lui Banul Toader Başotă . . . . 300 »

Departamentul Pricinilor Străine.

D-lui Postelnicul Dimitrie Saul . . . . 500 »
D-lui Spatarul Iordache Haret . . . . 200 »
D-lui Comisul Iordache Ghica, care rânduindu-se Ispravnic la Hârlău, au rămas a se scoate această leafă din izvod . . . 200 »
D-lui Armaşul Iancu Racoviţă . . . . 150 »
D-lui Costache Cananău . . . . 150 »
D-lui Stolnicul Ion Cheşcu . . . . 150 »
Leafa scriitorilor şi cheltueala la acest Departament . . . . 190 »
Pitarul Ioniţă talmaciu la acest Departament . . . . 80 »

Departamentul Criminalului.

D-lui Vornicul Dimitrie 'Raletul . . . . 500 »
D-lui Spatarul Costache Racoviţă . . . . 200 »
D-lui Banul Toma Cara, care s'au aflat la acest Departament până la sfârşitul lunii lui Martie, iar dela zi întâiu Aprilie au rămas ca această leafă să se scoată din izvod . . . . 250 »
D-lui Banul Giurzache . . . . 100 »
D-lui Paharnicul Grigorie Giloulu . . . . 100 »

Ispravnicii ţinuturilor.

Suceava.

Căminarul Vasile Miclescu, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »
Vtorii Visternic Vasile Crupenski, rânduit dela 15 Iulie 1809,

iar dela zi întâiu Iunie, după predlojenia Excelenței Sale Senatorului Cușnicov, s'au rânduit D-lui Banul Lazul . . . . 350 Lei
Comisul Mihalache Mavroeni, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »

N e a m ț u l.

Comisul Alecu Canta, 1810 April 1. . . . . 350 »
Stolnicul Tanasă Gosan, 1809, August 15 . . . . 350 »

R o m a n.

Stolnicul Andreiu Milu, 1810, April 1. . . . . 350 »
Stolnicul Dumitrache Beldiman, care este rânduit dela 1809, Iulie 15, iar dela zi întâiu Iunie 1810, Banul Constantin Crupenski . . . . 350 »

B a c ă u.

Comisul Constantin Neculce 1810 April 1 . . . . 350 »
Comisul Mihalache Mavroieni, 1810 April 1 . . . . 350 »

P u t n a.

Comisul Costache Conache, 1809 Noemvrie 1 . . . . 400 »
Comisul Costache Roset, 1809 Dechemvrie 1 . . . . 400 »
Trâmbacii Starostiei Putna. . . . . 18 »

T e c u c i u.

Petrache Sturdza, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »
Jicniceriul Constantin Teriachiu, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »

C o v u r l u i u.

Paharnicul Toma Stamatie, 1810 Aprilie 1, cu 200 lei rânduiți peste leafa Pârcălăbiei, care adaose dela 1 Maiu s'au oprit ca să nu se mai dea . . . . , . . . 400 »
Serdarul Mihalache Negri, 1810 April I . . . . 400 »

T u t o v a.

Paharnicul Ion Jora, 1809 Octomvrie 1 . . . . 350 »
Paharnicul Enache Donici, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »

V a s l u i u.

Serdarul Ioan Carp, 1809 Iulie 15 . . . . 200 »
Medelnicerul Dimitrache Fote, 1809 Noemvrie 1 . . . . . 200 »

Fălciu.

Stolnicul Ioan Costache, 1909 Octomvri 15 . . . . 350 Lei
Stolnicul Ioan Codreanu, 1810 Ianuarie 15 . . . . 350 »

Greceni.

Şatrarul Iordache Alexandri, 1899 Octomvrie 15 . . . . . 250 »

Codru.

Căpitanul Carpu Găluşcă, 1810 Aprilie 15 . . . . 100 »

Hotărniceni.

Medelnicerul Ioniţă Meriacri, 1810 Aprilie 15 . . . . 100 »

Orheiu.

Vornicul Manolache Dimache, 1809 Noemvrie . . . . 400 »
Spatarul Grigore Balş, 1810 Aprilie 1. . . . . 400 »
Trâmbacii Serdăriei . . . . 400 »

Soroca.

Spatarul Constantin Sturdza, 1810 Aprilie 1 . . . . 400 »
Paharnicul Petrache Catargiu, 1809 Dechemvrie 1 . . . . . . 400 »

Herţa.

Jicnicerul Ştefan Gherghel, 1810 Ianuarie 1 . . . . 150 »
Şatrarul Anton Buznea, 1809 Octomvrie 15 . . . . 130 »

Dorohoiu.

Medelnicerul Manolache Andrieş, 1809 Dechemvrie 1 . . . . 350 »
Ioniţă Iamandi, 1810 Ianuarie 15 . . . . 360 »

Botoşani.

Spatarul Şerban Negel, 1809 Dechemvrie 1 . . . . 350 »
Căminarul Alecu Călimah, rânduit la 1809 Maiu 1, iar dela 1 Maiu 1810, după predlojenia Excelenţei Sale Senatorului Cuşnicov, s'au rânduit D-lui Vtorii Logofăt Neculai Costache . 350 »

Hârlău.

Comisul Iordache Ghica, 1 Aprilie 1810. . . . . 350 »
Costandin Negre, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »

Cârligătura.

Paharnicul Ioan Cristea, 1810 Ianuarie 1. . . . . 350 Lei
Medelnicerul Toader Buhuş, 1810 Aprilie 1 . . . . 350 »

Iaşi.

Costache Balş, 1809 Iulie 15 . . . . 400 »
Banul Toader Carp, 1809 Septemvrie 15 . . . . 400 »

Hotinul.

Spatarul Alecu Ghica, 1810 Aprilie 1 . . . . 400 »
Comisul Iordache Leon, 1810 Aprilie 1 . . . . 400 »
4 zapcii ai Pârcălăbiei de Hotin pentru slujba ţinutului . . . 120 »

Olaturile Bender, Căuşani, Acherman şi Kilia.

Vtorii Visternic Iordache Sala, 1809 Iulie 15 . . . . 300 »
Căpitanul Ioniţă Bănulescu, 1810 Aprilie 1 . . . . 300 »
Zapcii acestor olaturi . . . . 230 »

Tomarova.

Sulgerul Iordache Teodorul, 1809 Martie 1 . . . . 300 »

Ismailul.

Medelnicerul Grigore Crupenski, 1810 Fevruarie 1 . . . . 300 »

Sameşii ţinuturilor.

Neschimbaţi fără învinovăţire, a cărora rânduire la Sămeşie cât şi schimbare când vreunul se învinovăţeşte, urmează prin acel după vreme Visternic, în care leafă se cuprinde şi cheltueala canţelariei fiiştecărie Isprăvnicii.

Suceava: Vasile Ciudin . . . . 70 Lei
Neamţul: Iordache Gane . . . . 70 »
Romanul: Iordache Ciorneiu . . . . 60 »
Bacău: Clucerul Dimitrie Săcară . . . . 70 »
Putna: Dumitrache Zoe . . . . 100 »
Covurluiu: Sulger Ioan Cârjă . . . . 70 »
Tutova: Iordache Oprişan . . . . 60 »
Vaslui: Ioan Lupaşcu . . . . 50 »
Fălciu: Anastasie Cheşcu . . . . 60 »
Greceni: Gavril Focşa . . . . 25 »
Codru: Iordache Grigoriu . . . . 35 »
Hotărniceni: Costache Negel . . . . 25 »

Orheiu: Enăcache Păun . . . . 120 Lei
Soroca: Sulgerul Iordache Gafencu . . . . 95 »
Herţa: Anastasie Radovici . . . . 60 »
Dorohoiu: Anghelache Climescu . . . . 60 »
Botoşani: Pitar Ioniţă Brănişteanu . . . . 100 »
Hârlău: Vasile Brăescu . . . . 60 »
Cârligătura: Anatasie Micşuneà . . . . 35 »
Iaşi: Sulger Enache Adam . . . . 95 »
Hotin: Ioan Vasăliu . . . . 70 »
Ismail: Sameşul Agiei, Ioniţă Grigoriu . . . . 40 »
Un logofăt scriitor . . . . 70 »

Staturile şi poliţia.

Statul Preosfinţiei Sale Mitropolitului şi Exarhului Gavril . . . . 1.695 Lei 100 asp.
Arhiepiscopul armenesc Grigorie . . . . 208 » 39 »
Leafă şi cheltueală la statul Excelenţei Sale Senatorului şi Prezădentul Divanului . . . . 1.650 »
Leafa la comanda statului . . . . 762 »
D-lui Vtorii Logofăt Mateiu Crupenski, rânduit din partea Divanului lângă Excelenţa Sa Senatorul . . . 350 »
Leafa şi cheltueala la poliţia şi comitetul aşăzat în Eşi . . . 100 Lei
Poliţiei de Focşani, adică 1 cinovnic, 1 pisăr şi 8 desietnici, bez 155 lei ce se mai dau în leafa acestora dela Divanul Valahiei. 155 »

Talmacii Divanurilor.

Clucerul Pavel . . . . 200 »
Andoni Mavrichi . . . . 150 »
Vasile Morocan . . . . 150 »
Ivan Chirilovici . . . . 120 »
Irimia Iancu . . . . 50 »
Ion Lozănski la Divanul de Judecătorii . . . . 105 »
Căpitan Gavril Cosovski tij la Divanul de Judecătorii. . . . 90 »
Iacob Moroşan pentru cremenal . . . . 50 »

Epistaţii asupra stanţiilor fânului oştenesc precum şi slujitorii la aceste stanţii.

Epistaţii . . . . 1 805 »
Slujitorii de pe la stanţii . . . . 2 590 »

Alte lefi ce se dau din casa răsurilor.

A. Celor cari după trebuinţă slujesc.

D-lui Polcovnicului Manolache Balş, fiind Epitrop asupra podurilor oraşului Iaşi	400	Lei
Vornicului Manolache Dimache peste leafa Serdăriei Orheiului.	200	»
Paharnicului Toma Stamatie peste leafa pârcălăbiei de Galaţi, iar dela zi'ntăiu Mai s'a oprit a nu se mai da, rămâind a luà numai leafa Pârcălăbiei	200	»
Gheorghe fiind rânduit la Hârsova în trebuinţele zaharelii . .	100	»
Cinovnicul rânduit asupra purtării de grijă a spitalurilor . .	150	»
Magazierii lemnelor spre trebuinţa oştenească	125	»
Arhitectonul şi inginer Ioan Freivald, Toma Ingineriu. . . .	30	»
Ce se dau în casa doftorilor ajutor în lefile doftorilor. . . .	850	»
Cheltueala a patru tulumbe, însă două la Agie şi una la Poliţie, câte 15 lei de una	60	»

B. După hrisoave domneşti de mai înainte.

Beizadè Scarlat Ghica	400	»
Mănăstirea Neamţului	100	»
Doftoru Fotache	100	»
D-ei Postelniceasca Mărioara Arghiropolo	150	»
Şcoala elinească de aici din Iaşi	50	»
Doftorul de Bârlad	30	»
Doftorul din Hârlău.	30	»
Doftorul din Chişinău	25	»

C. Spre agiutoruri la locuri scăpătate.

Casa răposatului Beizadè Mihăiţă Racoviţă	150	»
Preosvinţia Sa Grigore Ieropoleos	60	»
D-ei Logofeteasa Elenco Mavrocordat	100	»
Casa răposatului Logofăt Manu	150	»
D-ei Postelniceasa Elena Carageà	50	»
Hatmanul Costache Manu	270	»
Postelnicul Grigorie Ventura	100	»
Căminarul Iordache Balş	200	»
Fiica răposatului Spatar Alexandru Râşcanu	50	»
D-lui Constantin Roset	50	»
Serdarul Grigore	100	»

Pitarul Dimitrache Calimeri	40 Lei
Jicnicerul Iordache Movilă	80 »
Logofătul Chirica	40 »
Catrina Ghengheoae	25 »
	Lei 54.033 19 b.

Iar prefacerile ce urmează în anul acesta dintr'aceste lefi, unele adăogându-se şi altele scăzându-se, se arată la socoteala cu tahmin ce s'au dat pentru veniturile şi daturile pe anul acesta.

Iordache Roset Visternic.

Precum vedem, Moldova fu cruţată de umilinţa ce Ruşii fură siliţi s'o impună Ţerii-Româneşti, în urma jafurilor săvârşite de ispravnicii de acolo: fiinţa, în fiecare judeţ, a unui ofiţer rus însărcinat să controleze şi să privegheze pe diregatorii pământeni.

Am luat dela Chişinău copie de pe lista completă a tuturor boierilor din amândouă Principatele pe anul 1810, listă care se află în dosarul No. 1.775

Reproduc aici lista boierilor Moldovei, care cuprinde pe cei făcuţi până la plecarea lui Ipsilant în 1807; în timpul ocârmuirii senatorilor nici nu s'au făcut boieri noi, nici n'au avut loc înaintări în ranguri.

Lista boierilor Moldovei la 1810.

Boierii Logofeţi de Ţara de jos.

Constantin Ghica, în slujba Divanului întăiu.
Constantin Balş, idem.
Iordache Canta.

Boierii Logofeţi de Ţara de sus.

Neculai Balş.
Constantin Greceanu.

Boierii Vornici de Ţara de jos.

Teodor Balş, în slujba Logofeţiei Ţerii de jos.
Constantin Paladi în slujba Logofeţiei Ţerii de sus.
Gavril Conache.
Vasile Costache.
Constantin Balş.
Alecu Ianculeu, în slujba Divanului Judecătoresc.
Lupu Balş, idem.
Dimitrie Sturdza, idem.

Boierii Vornici de Ţara de sus.

Manolache Dimache, în slujba diregătoriei Serdăriei de Orheiu.
Dimitrache Ghica.
Grigorie Ghica.
Dimitrie Ralet, în slujba Departamentului Criminalicesc.

Boierii Vornici de Obştie.

Dimitrie Bogdan, în slujba Hătmăniei.
Vasile Roset.

Boierii Hatmani.

Sandu Sturdza, în slujba Divanului Intăiu.
Răducanu Roset.

Boierii Visternici.

Grigoraş Sturdza.
Iordache Roset în slujba Visteriei şi a Divanului Intăiu.
Alecu Balş.

Boierii Postelnici.

Dimitrie Saul, în slujba Divanului Pricinilor Străine.
Constantin Costache.
Alecu Ghica în slujba Vorniciei de Aprozi.

Boierii Agi.

Iordache Balş.
Dimitrache Ghica.

Boierii Vornici de Aprozi.

Costache Canta, în slujba Agiei.

Boierii Spătari.

Neculai Strătulat, dela 1807 s'a făcut de Domnul Constantin Ipsilant Voevod Hatman şi acum se află în slujba Divanului Departamentului al Doilea, în slujba Pârcălăbiei de Hotin.
Şerban Negel, în slujba Vorniciei de Botoşani.
Ioniţă Sturdza.
Mihalache Cerchez.
Manolache Donici.
Grigorie Balş, în slujba Serdăriei de Orheiu.
Mihalache Costache.
Costache Mavrocordat.
Alecu Mavrocordat.
Teodor Balş în slujba Vorniciei Ţării de sus la Divanul Judecătoresc.
Alecu Greceanu.
Iordache Catargiu.
Ianache Giurgiu.
Iordache Luchi.
Grigoraş Costache.
Ioniţă Roset.
Iordache Crupenski.
Şerban Cananău.
Neculai Balş.
Iancu Miclescu.
Constantin Crupenski, în slujba Vorniciei Ţării de sus la Divanul Judecătoresc.
Iordache Sturdza.
Constantin Catargiu.
Iordache Roset, în slujba Vorniciei de Obştie.
Ioan Neculcea.
Grigorie Razul, în slujba Divanului Departamentului al Doilea.
Iorgu Ghica, în slujba de Vel Spătar la Divanul Judecătoresc.

Boierii Bani.

Neculai Hrisoverghie, dela velet 1807, dela deschiderea răsboiului, s'au făcut de către Domnul Constantin Ipsilant Voevod Spatar.

Costache Balş, fiul Dumisale Constantin Balş.

Arghire Cuza.

Ilie Canta, în slujba Divanului Departamentului al Doilea.

Costachi Lazu, în slujba Ispravniciei Sucevei.

Ştefan Başotă.

Andronachi Donici.

Ioniţă Rosăt.

Gavril Iamandi.

Iordachi Milu.

Constandin Miclescu.

Toader Başotă.

Sandu Crupensky.

Constantin Canta.

Alecu Beldiman.

Iordachi Crupenski.

Ion Vărnav, în slujba diregătoriei Vorniciei de Botoşani.

Grigoraş Răşcanu.

Gheorghe Buhuş.

Costachi Crupenski, în slujba Isprăvniciei de Roman.

Răducanu Rosăt.

Toader Balş.

Giurzachi, în slujba Departamentului Criminalicesc.

Boierii Vel Comisi.

Constantin Sturdza, iar dela veleatul arătat făcut Vel Spătar.

Ioniţă Paladi.

Iancu Balş.

Costachi Conachi.

Alecu Canta, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Neamţu.

Constantin Neculce, în slujba dregătoriei Isprăvn. de Bacău.

Costachi Sturdza, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Iaşi.

Neculai Costachi.

Iordache Ghica, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Hărlău.

Iordachi Leon, în slujba dregătoriei Pârcălăbiei de Hotin.

Boierii Vel Gramatici.

Iordachi Balş, în slujba Armăşiei.

Boierii Vel Căminari.

Mihalachi Racoviţă, iar la veleatul arătat făcut vel Spătar.

Iordachi Bucşănescu, în slujba Ipistasiei Logofeţiei de Visterie.

Panaite Cazimir.

Gheorghe Bogdan.

Iordache Balş.

Constantin Rosăt.

Vasile Miclescu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Suceava.

Alecu Calimah.

Vasile Balş.

Ioniţă Başotă.

Iordachi Miclescu.

Gheorghe Raşcanu.

Gheorghe Greceanu.

Iordachi Giurgiu.

Andoni Zoloti.

Drachachi Rosăt, în slujba dregătoriei Starostiei de Putna.

Ioniţă Sturza.

Ienachi Pruncul.

Petrachi Vărnav.

Constantin Aslan.

Neculai Dimachi.

Costin Carp.

Gheorghe Cuza.

Iancu Canano.
Ioan.
Chiriac.

Boierii Vel Paharnici.

Toader Carp, iar dela arătatul velet făcut Vel Ban, şi se află în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Iaşi.

Toma Cozma, iar dela arătatul velet făcut Vel Ban.

Petrache Cazimir, în slujba Sămeşiei casei răsurilor.

Ianacachi Milu.
Sandu Sturza.
Neculai Catargiu.

Petrachi Catargiu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Soroca.

Toma Stamati, în slujba Pârcălăbiei de Galaţi.

Gheorghi Vârnav.
Vasile Holban.
Ioniţă Negre.

Ion Jora, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Tutova.

Dinu Feştilă.
Manolachi Miclescu.
Ion Carp.
Ion Cărste.

Ion Tăutul, în slujba Dieciei de Divan.

Ianachi Păun.
Chiriac.
Ioan.

Iordachi Drăghici, în slujba Sămeşiei de Visterie.

Gheorghe ot Galaţi.

Boierii Vel Sărdari.

Constantin Hurmuzaki, iar dela veleatul arătat făcut Vel Comis.

Iordachi Donici, iar dela veleatul arătat făcut Vel Paharnic şi Ispravnic de Tutova.

Anastase Scorţescu, în slujba Dieciei de Vistierie.

Mihai Gane, în slujba Dieciei de Visterie.

Ioniţă Prăjescu.

Vasile Onofrei, în slujba Dieciei de Visterie.

Constandin Burgheli.
Grigoraş Arghiri.
Dumitrachi Jora.
Constantin Botezatu.

Neculai ot Galaţi, în slujba dregătoriei Starostiei de Putna.

Ioniţă Crupenski.
Iordachi Miclescu.
Alexandru Vinier.
Vasilachi.
Iordachi Vartolomeiu.
Ion zet Dărmănescu.
Ion Luca.
Ioniţă Cerkez.
Mihai Iamandi.
Iordachi Canta.

Alexandru Anastasă, în slujba Dieciei de Visterie.

Grigore Crupenski.
Paosli Măcărescu.
Constantin Vărgolici.

Constandin Ursoianu, în slujba Dieciei de Divan.

Toderaşc Măcărescu.

Vasile Chiriac, în slujba Dieciei de Visterie.

Mihalache Negre.
Grigori.

Boierii Vel Stolnici.

Alexandru Hrisoverghi, la veleatul arătat făcut vel Comis.

Grigori Dram, iar dela arătatul veleat făcut vel Paharnic, în slujba. Dieciei de Visterie.

Mihalachi, în slujba Dieciei de Visterie.

Manolachi Vărnav.

Tanasă Gosan, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Neamţ şi Diac de Visterie.

Ion Costachi.

Ioniţă Codreanu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Fălciu.

Dimitrie Beldiman.

Vasile Potlog.

Constandin Caţichi.

Andrei Milutu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Roman.

Ianachi Codrescul.

Constandin Manoli.

Ioan Cheşcu, în slujba Departamentului Pricinilor Străine.

Matei Răşcanu.

Iordachi Fan.

Iordachi Murguleţ.

Şărban.

Dumitrachi Mavrichi.

Toader Vărnav.

Costache Iamandi.

Matei Donici.

Ion Bantaş.

Iacomi.

Manolachi Sturza.

Ioniţă Iamandi.

Ioan Botez.

Iordachi, frate Vlădicăi de Roman.

Iancu Peristeri.

Constantin Canano.

Ioniţă Niculescu.

Toader Găluşcă, în slujba Dieciei de Visterie.

Boierii Vel Medelniceri.

Ştefan Bucşănescu.

Manolachi Radu, iar dela arătatul veleat făcut Vel Sardar.

Sandulachi Teodosiu.

Grigori Crucerescu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Ismail.

Neculai Pascal.

Vasile Rosăt.

Constantin Lambrino.

Isaiia.

Apostoli ot Galaţi.

Ioniţă Burcă.

Petrachi Negre.

Toader Buhuş în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Cărligătura.

Neculai Hagi Aslan.

Constantin Veisa, în slujba Dieciei de Vistierie.

Ioan Meriacre, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Hotărniceni.

Iacovache Carp.

Iordachi Stavăr, în slujba Dieciei de Visterie.

Costachi Palilogul.

Ianachi Crupenski.

Constandin Popov.

Elefterie.

Constantin Panaite.

Apostoli ot Roman.

Vasile Racliş, în slujba Dieciei de Visterie.

Efstratie Zugrav.

Manolachi Andrieş, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Dorohoi.

Constandin Vasiliu.
Gheorghe Dimitriu.
Lupul.
Ioan Carp.
Chiriac Ioan.
Iordachi Niculescu.
Manolachi Mereacre.

Boierii Vel Cluceri.

Tudurachi Ciure, iar dela arătatul veleat făcut Vel Paharnic.

Manoli, iar dela aratatul veleat făcut Vel Medelnicer.

Neculai Cristescu.
Manolachi Tuduri.

Ioniţă Gane, în slujba Isprăvniciei Sorocei.

Iordachi Ilski.
Ştefan Holban.
Ilie Holban.
Dumitrachi Flore.

Grigoraş Neculau în slujba Dieciei de Visterie.

Neculai Cerkez.
Constandin ot Mitropolie.
Dumitrachi Donici.
Dinul Negruţ.

Constantin Adam, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Cărligătura.

Neculai Barbu.
Ianachi Deciu.
Dumitrachi Niciu.

Matei Costin, în slujba Divanului Condicar.

Constandin Cârste.

Boierii Vel Sulgeri.

Ioan Carp, iar dela arătatul veleat făcut Vel Sărdar, şi se află în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Vaslui.

Gheorghe Hermeziu, iar dela arătatul velaet făcut Vel Sărdar şi Diac de Visterie.

Ion Bran, în slujba Dieciei de Visterie.

Toma Stamatiu.
Alecsandru Stamatiu.
Constantin Ureche.
Macovei Ţintilă..
Iordachi Chişcă.
Iftimi Stamati.
Manolachi Foti.
Constandin Vârnav.
Vasile Anastasiu.

Iordachi Gafencu, Sameş a Ispr. Sorocei.

Gavril Iani.
Pascal Ghindă.
Teoader.
Grigori Teodosiu.
Gherghe Ciuhureanu.
Toderachi Savastos.
Fotachi Ciure.
Iancu Stavăr.
Gavril Radovici.

Vasile Negură, în slujba Dieciei de Visterie.

Ştefan Manoli.

Iordachi Lozonski, în slujba Dieciei de Divan.

Filachitache.
Ianachi Adam, Samiş Isprav. Iaşi.
Iordachi Bosie.
Costachi Negre.
Ioan Chendre.
Vasile Pisoski.
Iordachi Şinescu.

Ioan Cârjă, Samiş Parcălăbiei Galaţi.
Panaite Radu.
Dimitrachi Iamandi.
Vasile Scântei, în slujba Dieciei de Divan.
Ştefan Mandu.
Constantin Leondari, în slujba Dieciei de Divan.
Iordachi Calmuschi.
Tuzachi.
Grigori Hrisoverghie, iar dela arătatul veleat făcut vel Căminar.

Boierii Vel Pitari.

Vasile Corvin.
Ion Matuş.
Ion Fan.
Neculai.
Vasile Haitu.
Iordachi Popa.
Neculai Avram.
Anastasă Papafil.
Toader Holban.
Duiul, în slujba Dieciei de Divan.
Ioan Cuza.
Constandin Mârzac.
Dumitrachi ot Ocna.
Ilie Vârgolici.
Ilie Botezatu.
Neculai Stihi.
Constandin Dimitriu.
Gheorghe Soroceanu.
Ştefan ot Galaţi.
Ion Ispir.
Ioniţă Branişteanu, Sameş Vorniciei de Botoşani.
Ioniţă Gafencu.
Chiriac Borş.

Carpu Galuşcă, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Codru.
Ion Stamate Talmaci.
Teodosie.
Casiean.
Gheorghe Roman.
Ilie Ciolac.
Stamatachi Danu, iar dela arătatul veleat făcut Vel Medelnicer.

Boierii Vel Jigniceri.

Petrachi Buşilă.
Irimia Bahrimescu.
Gheorghi Movilă.
Panaite Buzdugan.
Coste Vasiliu.
Manole Hagiu.
Vasile Miclescu.
Alecsandru Jora.
Ştefan Gherghel, în slujbă dregătoriei Isprăvniciei de Herţa.
Ianache Danu.
Constandin Tiriachiu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Tecuci.
Dumitrachi Sălceanu.
Nichifor.
Vasile Andrieş.
Ioan Buhuş.
Gheorghe Ciute.
Simion Glafce.
Constantin Dimitriu.
Vasile Ţărnă.
Şarban.

Boierii Vel Şatrari.

Gheorghe Mitre, iar dela veleatul arătat făcut Vel Stolnic.
Neculai Dimitriu, iar de la arătatul veleat făcut Vel Medelnicer.
Filip Bantaş.

Iordache Alicsandri.
Ioniţă Lupul.
Sava Volcinski.
Lupul Corvin.
Manoli Botescu.
Alecsandru Folescu.
Carp Bote.
Simion Stamati.
Ion Bădărău.
Pascal Străjăscu.
Ştefan Stârce.
Anton Buzne, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Herţa.
Constandin Boteanu.
Sara Manoliţă.
Grigori Scărlet.
Avram.
Toader Tufescu.
Ioniţă Manoli.
Ştefan Isăcescu.
Toader Poamăacră.
Manolache Caracaş.
Vasile Leu.
Constandin Curt.
Lefter Sişman.
Iordache Sărghie.

Ştefan Catargiu, făcut dela veleatul 1807, de Domnul Ipsilant, Vel Căminar.

Gheorghe Cuza, Iordachi Darie, iarăş dela arătatul velet făcuţi Veli Paharnici.

Costache Lambrino, dela 1807 făcut Vel Sărdar.

Vasile Stamati, Costantin Cerchez, Gheorghe Loez, iarăş dela aratul velet făcuţi Vel Stolnici.

Ioniţă Hodroghe Căpitan, Tănasă Feştilă, Ştefan Barbu, Dumitru Codreanu, Vasile Mitre, tot dela acelaş veleat făcuţi Vel Medelniceri.

Dumitru Sacară, Pavel Dobrici, polcovnic în slujba Divanului, iarăş la arătatul velet făcuţi Vel Cluceri.

Pavalachi Duca, Vasile Veisa Diac de Visterie, Tuduri Stavăr, Manolachi Radovici, Sandu Balaban, iarăş dela arătatul velet 1807, de Domnul Ipsilant făcuţi Vel Sulgeri.

Iordachi Teodor, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Tomarova.

Vasile Docan, Iordachi Bibire, tot la arătatul velet făcuţi Vel Pitari.

Gheorghi Portasi, iarăş la arătatul velet făcut Vel Şatrar.

Boierii Vtorii Logofeţi.

Matei Crupenski.

Boierii Vtorii Visternici.

Vasile Crupenski.
Ianacachi Lazu.

Boierii Tretii Postelnici.

Toma Lesca.
Dimitrachi Leon.
Iordachi Dimachi.
Iordachi Vărnav.
Grigori Codreanu.
Iordachi Ţintilă.

Boierii Treti Visternici.

Dumitrachi Neculce.
Damian Holban.
Ioan Ţintilă.
Iordachi ot Ocna.

Boierii Treti Logofeţi.

Ioniţă Ursoianu.

Boierii Vtorii Comişi.

Ioniţă Galer.
Panaite Ciucă.

Boierii Treti Comişi.

Ioniţă Gheuca.
Ioniţă.

Boierii Vtorii Calaraşi.

Iftimi Oatul.

Boierii Vtorii Paharnici.

Costandin.
Iordachi Lână.
Costandin Cazmir.
Dimitrie Hârlescu.
Ioniţă Murguleţ.

Boierii Vtorii Gramatici.

Costachi Mavrichi.

Boierii Ceauşi de Aprozi.

Alecu.

Boierii Vatavi de Copii.

Constandin Ciohodariu.

Boierii Căpitani de Darabani.

Gheorghe.
Anastasă.
Iacomi.
Vasile.
Teodorache.
Dimitrie Carp.
Ioniţă Bănulescu, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Bender.
Constandin Istrati.

Boierii Căpitani de Lefegii.

Stamatachi.

Boierii Beceri.

Ioniţă Haciul.

Boierii Polcovnici agieşti.

Iordachi Stan.
Pavel Hacciul.
Tudurachi Ursachi.
Toader Simgiorgiu.
Dumitrache Bondre, iar la 1807 făcut de Domnul Ipsilant Vtorii Visternic.

Boierii Postelnicei.

Neculai Başotă.
Lupul Botez.
Manolachi Buzne.
Gheorghe Kogălniceanu.
Dimitrachi Jora.
Grigori Cuza.
Ioan.
Lupul Matieş.

Feciorii de boieri ce n'au apucat până acum a să cinsti cu numi de boieri.

Scarlat Crupenski, Toader Crupenski, fiii dumisale Spat. Iordachi Crupenski.

Petrachi Sturdza, fiul răp. Spat. Dumitraşc Sturdza, şi să află în slujba dregătoriei Isprăvniciei Tecuci.

Iordachi Donici, fiul dum. Spat. Manolachi Donici.

•Costachi Canano, fiul răp. Spat. Ioan Canano şi se află în slujba Depart. Pricinilor Străine.

Ioniţă Başota, fiul dum. Banului Ştefan Başota.

Sandu Crupenski, fiul dum. Banului Constantin Crupenski.

Petrachi Rosăt, fiul răp. Ban Iordachi Rosăt.

Constandin Negre, fiul Pah. Ioniţă Negre şi se află în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Hârlău.

Iordachi Miclescu, fiu răp. Pah. Sandu Miclescu.

Ioan Miclescu.

Ioniţă Iamandi, fiul răp. Stoln. Vasile Iamandi şi se află în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Dorohoi.

Iancu Greceanu, fiul răposat. Paharnic Greceanu.

Neculai Greceanu.

Boierii greci cari din vremi în vremi sânt rămaşi aice în Ţară spre lăcuinţă, şi se rânduesc la slujbe pământeşti.

Boierii greci Vel Postelnici.

Mihalache Mano.

Boierii greci Vel Spatari.

Costachi Racoviţă în slujba Div. Depart. al Doilea.

Iordachi Haret, în slujba Depart. Pricinilor Străine.

Boierii greci Vel Bani.

Armago Rafail.

Boierii greci Vel Comişi.

Mihalache Mavroeni, în slujba dregătoriei Isprăvniciei de Bacău.

Manolachi Mano.

Boierii greci Veli Paharnici.

Grigori Ghiloglu, în slujba Depart. Criminal.

Alecu Afenduli.

Boierii greci Vel Sărdari.

Panaite Leonard.

Boierii greci Vel Armaşi.

Iancu Racoviţa în slujba Depart. Pricinilor Străine.

Boierii greci Vel Cluceri.

Elefteride.

Dumitrachi Memi.

Ioan Pană.

Boierii greci Vel Pitari.

Angheli.

Neculai ot Căldăruşca.

Boierii greci Vel Jigniceri.

Gheorghe Spiţerul.

Boierii greci Vel Şatrari.

Sterii.

Această listă este iscălită de: *Gavril Mitropolit şi Exarh.*
Costachi Ghica Logofăt.
Constandin Balş Logofăt.
Sturdza Vel Visternic.
Balş Logofăt.

Deoarece este interesant a se cunoaşte cari au fost boierii cari au rămas în ţara dintre Nistru şi Prut primind supuşenia rusească, reproduc mai jos lista *dvorenilor* (nobililor) din Basarabia dela 1817, publicată de D-l Halippa în Volumul al treilea din Труды,

la pagina 413. Ea cuprinde aproape excluziv numai nume de Români şi se poate deosebì numai prea puţin de cea din momentul anexării.

Observ că în această listă se găsesc şi membri ai familiilor boiereşti Balş, Başotă, Sturdza, Ghica, Paladi şi Vârnav. Cele două dintâi sunt cu desăvârşire stinse în Basarabia, membrii celorlalte patru au părăsit-o în curând pentru a se întoarce în Moldova.

Lista dvorenilor (nobililor) din Basarabia la 1817.

1. Ex. Sa G. General Major Catargiu.
2. Dum. Vornicul Constandin Paladi.
3. » Staţkie Sovietnik Alexandru Ghica.
4. » Kolejskii Sovietnik Ioan Balş.
5. » » » Matei Crupenski.
6. » » » Ioan Başotă.
7. » » » Ioan Sturdza.
8. » » » Apostol Stamo.
9. » » » Panaite Cazimir.
10. » » » Ioan Dicescul.
11. » Nadvornii » Gheorghe Milo.
12. » » » Dimitrie Raşcanu.
13. » » » Toader Başotă.
14. » » » Ioan Pruncul.
15. » Kolejkii Asesor Neculai Catargiu.
16. » » Petrachi Catargiu.
17. » » Gheorghe Donici.
18. » Kolejkii asesor Dinu Rusu.
19. » » » Zamfirachi Rale.
20. » » » Ioan Iamandi.
21. » Maior Constantin Şeinovici.
22. » Kolejkii asesor Gheorghie Vartolomeiu.
23. » » » Sandu Teodosiu.
24. » » » Gh. Leondarì.
25. » Maior Petru Ochincă.
26. » Deistvitelnii Sovietnik Kniaz Alex. Cantacuzinò.
27. » Vasăle Rosăt Spătar.
28. » Deistvitelnii Sovietnik Teodor Crupenski.
29. » Comis Alexandru Panaite.
30. » » Ştefan Raşcanu.
31. » Spătar Matei Raşcanu.

32. Dum. Paharnic Neculai Done.
33. » Sărdar Toader Măcărescu.
34. » Ostavnoi Polcovnic Const. Canta.
35. » Sărdarul Pavel Măcărescu.
36. » » Grigorie Arghir.
37. » » Panaite Leondari.
38. » » Ştefan Canta.
39. » Stolnic Manolachi Vărnav.
40. » » Ioan Bantăş.
41. » Titularnii Sov. Gh. Cazimir.
42. » » » Iordachi Alexandri.
43. » » » Const. Stamati.
44. » » » Const. Bodescu.
45. » Medelnicer Manolachi Andrieş.
46. » » Const. Rusul.
47. » » Lupul Rosăt.
48. » » Isac.
49. » » Antoni.
50. » » Ioan Nemiseşcu.
51. » » Enache Panaite.
52. » Clucerul Dumitrachi Donici.
53. » » Apostol Burda.
54. » » Neculai Cerkez.
55. » Dumitrachi Balasaki.
56. » Iancu Rusu.
57 » Const. Rusu.
58. » Iancu Gogălniceanu.
59. . » Grigore Rusu.
60. » Enaki Rusu.
61. » Iancu Donici.
62. » Neculai Donici.
63. » Vasile Iamandi.
64. » Iordachi Răşcanu.
65. » Sulger Filahtachi.
66. » Sulger Vasăli Anăstasă.
67. » Titularnii Sovietnik Grigore Cazimir.
68. » Sulger Gheorghie Ciuhureanu.
69. » Sulger Iordachi Gafenco.
70. » Stolnic Costachi Leonard.
71. » Sulger Pascal Tudori.

72. Dum. Matei Zoloti.
73. » Jăcnicerul Simion Glavce.
74. » Vasăle Caţichi.
75. » Mihail Hermeziu.
76. » Iordachi Rusu.
77. Kolejkii Secretar Manole Donici.
78. Gubernskii Secretar Andrei Donici.
85. Dumnealui Iordachi Tomuleţ.
86. » Pitar Gheorghe Proca.
87. » Stolnic Matei Donici.
88. » Pitar Vasăle Soroceanu.
89. » Ianacache Lazul.
90. » Pitar Constantin Leca.
91. » Pitar Teodosăe.
92. » Vtorii Postelnic Pavli Măcărescu.
93. » Toma Plincopul.
94. » Treti Visternic Iordachi Salla.
95. » Kolejkii Secretar Gheorghe Teodor.
96. » Titularnii Sovietnik Pentelei Lazu.
97. » Kolejkii Secretar Iancu Filodor.
98. » Kolejkii Secr. Ivan Ianov.
99. » Gubern. Secr. Gheorghe Duca.
100. » Medelnicerul Enachi Cristian.
101. » Kolejkii Reghistrator Grigori Scorţăscu.
102. » Kolejkii Regh. Mihalachi Bădărău.
103. » Kolejkii Regh. Ioan Hrisovanul.
104. » Ioan Cazimir.
105. » Şatr. Ştefan Isăcescu.
106. » Pit. Ilie Botezatu.
107. » Alecu Pruncul.
108. » Gubernskii Secretar Ştefan Ghica.
109. » Iancu Vasăliu.
110. » Sărdar Vasălachi.
111. » Şatrar Neculai Trohin.
112. » Manolachi Cupce.
113. » Ilie Cupce.
114. » Vasăle Crăste.
115. » Ilie Eni.
116. » Ştefan Eni.
117. » Anton Buzichi.

118.	»	Neculai Buzăscu.
119.	»	Ioan Botezatu.
120.	»	Costachi Botezatu.
121.	»	Enacachi Păun.
122.	»	Vasăle Păun.
123.	»	Neculai Păun.
124.	»	Gheorghie Manole.
125.	»	Totachi Perestieri.
126.	»	Polcovnicul Dimitrachi Leondari.
127.	»	Sandul Buhăescu.
129.	»	Vasăle Murguleţ.
130.	»	Ioan Cupce.
131.	»	Ilie Vărnav.
132.	»	Jăcnicerul Vasăle Ţărnă.
133.	»	Mihalachi Bibiri.
134.	»	Gheorghie Calmuski.
135.	»	Costantin Carpuzi.
136.	»	Vel Căpitan Andrei Buşălă.
137.	»	Constandin Chiruş.
138.	»	Gheorghie Izmană.
139.	»	Gheorghie Grigoriu.
140.	»	Kolej. Regh. Grigori Ursu.
141.	»	Mihalachi Cotăia.
142.	»	Vtorii Comisul Niculai Răcov.
143.	»	Iacovachi Paladi.
144.	»	Iordachi Dimitriu.
145.	»	Spătar Panaite Catargiu.

II.

AMĂNUNTE INEDITE IN LEGĂTURĂ CU INTÂMPLĂRILE DIN MOLDOVA INTRE 1808 ŞI 1812.

La 18 Martie 1808 a fost în toată ţara o vijelie cumplită, în urma căreia se găsiră morţi 248 oameni, 99.370 boi, vaci şi viţei, 542.538 oi şi miei, 15.906 cai şi iepe (1).

(1) Id, din 19 Maiu 1808.

La 5 Aprilie 1808, în noaptea Invierii, izbucnind, în casa de lemn a unui Lipovan de lângă biserica Trei-Ierarhi, focul, arse biserica catolică şi mănăstirea Trei-Ierarhi (1).

Ministerul rusesc a dispus, prin ordinul No. 1045 din 9/21 Iulie 1808 (2), ca bunurile aflate în ţinutul Hotinului, cari fusese uzurpate de Turci, să fie restituite stăpânilor lor legiuiţi şi ca, spre cercetarea documentelor ce vor aveà a fi înfăţoşate spre dovedirea drepturilor de stăpânire, să se institue un anume comitet.

Acest comitet aveà să fie ales de către Divan din boieri de ţară. Erà temere ca Divanul să nu aleagă numai asemenea feţe cari să fie sub influenţa marilor familii boiereşti, pentru a îngăduì pe membrii acelor familii să-şi însuşească proprietăţile ce ar găsì cu cale.

Comitetul însă fu compus din oameni independenţi: Vornicul Teodor Balş, Vornicul Dimitrie Bogdan şi Vornicul Manolache Dimache.

Corespondentul anonim adauge că: purtarea trupelor cu locuitorii ţerii nu se poate descrie ; ele pradă atât de cumplit, încât nime nu mai este sigur de averea lui. Ţara este datoare să predeà productele şi proviziunile trebuitoare; comandanţii trupelor le primesc spre a le revinde (pentru folosul lor) şi locuitorii trebue sau să hrănească trupa, sau să-i dea bani pentru a se hrănì (3).

Cuşnicov s'a instalat (Iulie 1808) la Stânca, reşedinţa de vară a Visterniculuilordache Roznovanu, şi venià, pentru rezolvarea afacerilor, de două ori pe săptămână, în oraş (4).

In iarna anului 1808—1809, fostul Mitropolit Veniamin, care se retrăsese la Mânăstirea Neamţului şi împotriva căruia Exarhul Gavril nu încetà intrigile, fu denunţat lui Prozorovski ca stând în corespondenţă cu un Principe Sapieha care trăià la Varşovia, având titlul de şambelan al lui Napoleon, şi seziceà că fusese pus în capul unui comitet menit să răscoale Litvania şi Galiţia. Cercetările ordonate de Prozorovski nu duseră la nici un rezultat (5).

La 17 Maiu 1809, Cuşnicov scrie Divanului Moldovei că un ordin împărătesc îi porunceşte să pedepsească cu moartea pe trădătorii de patrie, pe acei ce poartă arme împotriva ei precum şi pe spionii duşmanului.

(1) Corespondentul anonim din Iaşi la 17 Aprilie 1808.

(2) Id. dela 28 Iulie 1808.

(3) Id. dela 19 Maiu 1808.

(4) Găsim în dosarele Arhivei Senatorilor numeroase brulioane de acte emanând dela ambii Prezidenţi ai Divanurilor, datate din Stânca.

(5) Id. dela 16 Fevruarie 1809.

«Aducând aceasta la cunoştinţa cinstitului Divan, îl învit ca, în cazul când s'ar găsì în acest Principat un calău, care este trebuitor pentru aducerea la îndeplinire a pedepsei cu moarte, să-mi dea îndată de ştire spre a puteà fi trimis Principelui Prozorovski» (1).

Divanul (2) a făcut să se publice legea prin care se dispuneà ca nime să nu mai îndrăznească să împrumute pe vreun boier nevrâsnic sau pe vreo cucoană. Cumplitele risipi făcute de *cucoane* şi datoriile contractate de *cuconaşi* au fost cauzele acestei legi.

O patrulă rusească călcând, după cererea câtorva Jidovi, casa Visternicului Roznovanu, spre a scoate pe vatavul lui, şi oamenii din curte împotrivindu-se, au fost rănite mai multe slugi de ale Visternicului. Acesta reclamând, Jidovii cari fusese îndemnătorii călcării fură bătuţi la falangă pe toate uliţile, iar pentru ofiţerul care comandà garda se cerù o pedeapsă exemplară.

Comercianţii din·ţară suferiau mult din cauză că poşta austriacă fusese desfiinţată dela plecarea Agentului; ei nu mai aveau nici un mijloc de comunicaţie regulată cu Europa. Divanul Moldovei întrebând pe Cuşnicov cine să fie însărcinat cu purtarea acestui serviciu, Cuşnicov răspunse că trebue încredinţată unui slujbaş al Divanului. Acesta mai rânduì pe lângă un funcţionar al său şi pe un scriitor al Visteriei (3).

Vornicul de Obştie Hrisoverghie şi Paharnicul Alecu Afenduli, probabil în scop de a face o speculaţie folositoare, se apucase să răspândească sgomotul că Impăratul Austriei hotărîse să facă un faliment de Stat. Acest sgomot dădù loc la o vremelnică, dar mare scădere a biletelor de bancă austriace în Iaşi, unde erau în circulaţie asemenea bilete pentru o valoare de peste 200.000 florini, de cari fără îndoeală că se folosiră Hrisoverghie şi Afenduli (4).

Tălhăriile (5) din ce în ce mai dese şi mai întînse cari fusese favorizate de culpabila nepăsare pentru binele public şi de ticălosul egoism al oligarhilor, au avut efectul ca, în sfârşit, organele ruseşti să poruncească luarea tuturor armelor, de tot soiul, aflate în mânile Arnăuţilor prădalnici şi în ale poporului, şi această poroncă începù să fie executată. Ea însă nu împiedecă ca Arhiepiscopul armean Grigorie să fie prădat în ziua de 9 Decemvrie, pe când

(1) Id. dela 12 Iunie 1809.
(2) Id. dela 22 Septemvrie 1809.
(3) Id. dela 10 Decemvrie 1809.
(4) Id., ibid.
(5) Id. ibid.

venià din Chişinău, la o depărtare de patru ceasuri de Iaşi, de către 7 tâlhari bine înarmaţi (conduşi de Bujor), cari i-au luat toţi banii de cari dispuneà, vreo două mii şi câtevà sute de lei.

In vremea răsboiului dela 1788—1791, unii din generalii ruşi se folosiră de poşta austriacă spre a trimite la Petersburg, în taină, scrisori împotriva lui Potemkin. Mareşalul voì să desfiinţeze poşta austriacă, dar neizbutind, obţinù ca acea poştă să nu mai primească scrisori ruseşti pentru Petersburg.

După răsboiu se organizase două curse. Curierul erà întovărăşit de un ţimiraş moldovean călare, din poştă in poştă. Se plătiau 10 aspri de ceas, ceeace făceà 220 aspri, şi tot atâta pentru întors, iar 10 aspri se dădeau ţimiraşului, ceeace alcătuià peste 4 lei (1).

Din rapoartele consulilor străini, din cele două corespondenţe anonime şi din spusele oficiale ce se vor găsì în memoriul următor rezultă că, în primăvara anului 1810, Rusia, considerând în urma înţelegerii cu Napoleon, Principatele ca provincii ruseşti, hotărîse supunerea lor la legiuirile ruseşti. Insă n'am găsit nici un act intern, nici o adresă către Divanuri vorbind despre această hotărîre.

La sfârşitul lui Iunie 1810, Ruşii rânduiră un funcţionar rus ca inspector sau executor, care sta faţă la şedinţile Divanurilor şi stăruià pentru rezolvarea diferitelor afaceri ce-i erau supuse, pe un director al poliţiei care îşi rezervà hotărîrile în ultimă instanţă şi, în afaceri criminale, eì înlocuiră legile ţerii prin cele ruseşti (2).

Tot în vara anului 1810, guvernul rusesc trimise în Moldova pe un metalurgist cu un număr de meşteri spre a-şi da samă de bogăţiile minerale ale ţerii. Acest metalurgist, numit Eichfeld, ar fi găsit fier *(Stuferz)* şi chiar vine de aur la Băia, Hangu şi Belejeşti, pe moşia Ralucăi Cantacuzino, în ţinutul Neamţului. După cererea lui Eichfeld, Divanul primì ordin să-i dea putere să ridice din ţară câţi lucrători sau alţi oameni ar cere pentru trebuinţele lucrării lui (3).

Corespondentul anonim din Iaşi scrie la sfârşitul lui August că: «starea de anarhie care domneşte in această ţară, în care mulţi din boieri găsesc mulţumirea lăcomiei lor, urmează şi pare să fie nu numai tolerată, dar chiar şi bine văzută de politica rusească; în scop probabil de a câştigà pe boierii cei mari pentru politica

(1) Id. din 19 Aprilie 1810.
(2) Id. dela 7 Iulie 1810.
(3) Id. dela 18 Iulie 1810.

Rusiei și spre a face ca suveranitatea rusească, anunțată lor prin nota dela 13 Aprilie, să le pară plăcută (1)».

La 5 Septemvrie s'a dat, din porunca lui Crasno Milașevici, o serbare populară. Pentru autorități și nobilime se ridicase trei corturi, cu scaune într'însele, iar pentru popor erau patru scrâncioabe, (dulapuri), lângă cari se distribuià pâne, carne și vin, ceeace stârnià bucuria prostimii. Boierimea și negustorii nu păreau atât de mulțumiți cu această serbare, deoarece vedeau într'însa o nouă dovadă a atârnării de Rusia. Dacă se adaoge că funcționarii ruși primesc declarația ministerului lor dela 13 Aprilie 1810 tot ca valabilă și, ca urmare a ei, au și pus stăpânire pe unele ramuri ale ocârmuirii ca: rânduirea medicilor civili, cercetarea bogățiilor cuprinse în munți, introducerea legiuirilor rusești în diferite împrejurări, cererea de socoteli asupra veniturilor Statului, porunci să se înființeze cimitire în afară de orașe și de sate și, în sfârșit, ridicarea privilegiilor de cari se bucurau străinii în puterea tractatelor, Moldovenii au într'adevăr temeiu să fie îngrijiți (2).

In curtea Domnească aducându-se 3.000 bolnavi, Visteria, Postelnicia și Criminalul au trebuit să se mute în clădirea școlii. La această școală se numise în vremea din urmă și un profesor rus (3).

Rodofinikin urmà să-și joace rolul prin multele știri falșe ce le împrăștià și însinuări de tot felul. Se puteà vedeà că țelul lui de căpetenie erà a ademenì pe boieri să trimită Impăratului Rusiei o suplică, în care să-l roage ca el, ca Impărat provoslavnic și creștin, să sloboadă acest popor creștin al Moldovei de sub jugul Turcilor și, dacă nu poate împreunà țara cu Imperiul Rusiei, cel puți să-i dea el Domni cari s'o ocârmuiască sub ocrotirea Rusiei. Se puteà ca el să fi câștigat spre acest scop pe mai mulți dintre boieri, căci dorința de căpetenie a boierilor moldoveni este, zice corespondentul nostru, de a nu fi supuși nici Turcilor nici Rușilor, ci de a obțineà o ocârmuire aristocratică-monarhică, spre a uzurpà cu mai multă înlesnire nouă drepturi peste acele ce le au. (4).

Spătarul Iordache Catargiu, care se întorsese de puține zile dela Paris prin Viena, fu arestat în casa lui în ziua de 17 Fevruarie 1811, la 7 ceasuri dimineața, de către comandantul rus al orașului

(1) Id. dela 23 August 1810.
(2) Id. dela 19 Sept. 1810.
(3) Id., 17 Octomvrie 1810.
(4) Id., 20 Noemvrie 1810.

şi, după pecetluirea hârtiilor şi a lăzilor lui, suit în trăsură şi dus la comandant. După două ceasuri fu pus într'o trăsură cu opt cai, sub o escortă mai mult decât îndestulătoare, şi pornit în Rusia. Pentru ca călătoria luì să se facă mai repede, pornise înainte un curier care aveà să îngrijească ca caii trebuitori să fie pregătiţi la fiecare poştă. Această întâmplare aruncase groaza printre boieri şi se atribuià faptului că Spătarul Catargiu ar fi comis la Paris vreun act de trădare faţă de Rusia, descoperit prin deschiderea scrisorilor trimise de el dela Paris în Rusia (1).

La sfârşitul lui Fevruarie 1811, urmau să plece la Viena fostul Visternic Alecu Balş cu familia lui şi cu văduva Catinca Sturdza, fiica marelui Logofăt Costache Ghica.

Corespondentul anonim din Bucureşti scrie la 23 Fevruarie 1811 că Milaşevici numise Hatman al Moldovei pe Beizadeà Scarlat Ghica împotriva voinţei Divanului. Acesta folosindu-se de absenţa Senatorului care erà dus la Bucureşti, lipsise pe acel Hatman de toţi scutelnicii de cari se folosià şi izgonindu-l din casa ce boierimea cumpărase pentru el, fiindcă erà sărac, îl siliră să părăsească oraşul.

Spre răsbunare pentru această faptă, secretarul Senatorului somă pe Visternicul Iordache Roznovanu să dea numai decât, din ţară, 20 mii care pentru transportul proviantului. Visternicul răspunse însă că ţara nu poate furnisà mai mult de jumătate din acest număr de care şi numai în termen de 10 zile. La acest termen carele nefiind încă adunate, Secretarul se răstì către Roznovanu, care răspunzând pe acelaş ton, Rusul îl apucă de barbă şi începù să-l tragă astfel prin sala Divanului. Visternicul strigând ajutor, săriră toţi funcţionarii Divanului şì începură a da Secretarului lovituri cu călimările ce le aveau în brâu şi apoi îl aruncară în josul scării, în astfel de stare încât erà teamă să nu-şi mai revină în fire.

După această întâmplare boierii părăsiră Divanul şi cei mai de frunte îşi pregătiră trăsurile spre a plecà la Petersburg, pentru ca să se plângă Impăratului de atingerea ce suferise la privilegiile lor. Generalii ruşi izbutiră să-i facă să renunţe la călătoria proiectată, dar boierii aleseră o deputaţie în capul căreia erà Roznovanu, menită să ducă jalba lor.

(1) Id. dela 3 Martie 1811. Consulul francez pretinde că Iordache Catargiu a fost arestat numai fiindcă fusese la Paris. Există în Arhiva Senatorilor un dosar special, No. 2.002, în care se tratează despre această afacere. Dau mai departe asupra acestei împrejurări amănunte complete, extrase din acel dosar.

Milașevici care aflase incidentul în București, se grăbise să ceară lui Camenski ca să pedepsească pe boierii moldoveni neastâmpărați prin o execuție militară (?). Dar Camenski refuză, arătând că are ordin dela Impărat să trateze pe boieri cu blândețe, menajându-i, spre a nu-i supără și a nu-i înstrăinà de Rusia. Camenski mai adaose că din partea lui nu poate să vorbească despre Divanul din Iași decât cu bine și spre lauda lui și sfătuì pe Milașevici să împace lucrurile.

Senatorul plecă imediat la Iași, unde izbutì să liniștească pe boieri și să reinstaleze pe Hatmanul pe care aceștia îl izgonise. Totuș jalba lor, făcută înainte de reîntoarcerea lui Milașevici în Iași, ajunsese în mânile lui Camenski care o transmise Curții. (Beizadeà Scarlat Ghica, fiul lui Grigorie III Ghica, cel ucis de Turci la Belicul din Iași, primì în urmă, dela Impăratul Alexandru, precum rezultă din dosarul No. 2075, un ajutor lunar de 500 ruble, plătibil de către cassa dela Camenița (1)).

Corespondentul nostru din Iași scrie, în primăvara anului următor, 1811, că pe cât tremurau până atunci boierii cari țineau cu vechea ordine de lucruri înaintea actelor de samovolnicie ale Rușilor, tot pe atâta tremurau acuma partizanii Rușilor auzind că trupele imperiale se vor retrage din Principate în curând (2).

In vara aceluiaș an un călugăr rus fu numit episcop al Basarabiei (Bugeacul) și însărcinat cu administrația tuturor bunurilor aparținând Sfântului Mormânt, iar ca reședință i se desemnă mânăstirea Golia (3).

Familiile bulgărești (4) trecute (odată cu oștirile rusești) din Dobrogea în această parte a Dunării, au fost așezate în sudul Basarabiei (Iulie 1811) și autoritățile locale au primit ordin să li se pună la dispoziție materialul necesar pentru clădire de case.

La Septemvrie Mitropolitul și Exarh Gavril fu chemat la București, absența lui având a fi de patru luni. Pricina acelei chemări erau niște intrigi clericale. Exarhul înainte de a plecă silì pe unii

(1) Corespondent anonim din Iași dela 7 August 1811.
(2) Id. dela 17 Martie 1811.
(3) Id. dela 7 August 1811.
(4) Id.

din boieri să-i dea o mărturie, care pretenţie a dat loc la neînţelegeri între boieri (1).

Mare nemulţumire pricinuì în Divan numirea de către Milaşevici a Generalului-Major Ilie Catargiu în calitate de al doilea membru în Comitetul de Ocârmuire, şi a lui Lupu Balş ca Preşedinte al Divanului Judecătoresc, amândouă împotriva voinţei boierilor.

După cele ce corespondentul anonim scrià în primăvara anului 1812, se ştià cu siguranţă că, conform tratatului de pace încheiat, Prutul aveà să alcătuească pe viitor graniţa Moldovei. Turburarea boierilor devotaţi patriei lor erà, zice corespondentul, la culme. Ei vedeau nenorocirea lor în toată mărimea ei, căci Iaşul şi chiar Moldova întreagă erau hrăniţi de partea de peste Prut. De câte ori venià Prutul mare şi nu se puteà trece peste el, erà pericol de foamete; ce are să fie, se întrebau ei, când el va fi cu desăvârşire închis?

Se ştià de pe atunci că ocârmuirea civilă a părţii deslipite de Moldova aveà să fie încredinţată boierului moldovenesc Scarlat Sturdza, General-Major în slujba rusească, cea militară Generalului de geniu Harting (2).

La 19 Iunie se mai credeà încă că cesiunea Moldovei de peste Prut este numai provizorie. De altă parte se svonià că acea parte de ţară va alcătuì pe viitor un Principat având a fi dat lui Ipsilant (3).

Multă impresie făceà în Bucureşti o deputaţie sosită la începutul lui Iunie din Iaşi şi în capul căreia se aflau ambii Vel Logofeţi, Constantin Balş şi Costache Ghica, cei mai însemnaţi boieri de acolo, veniţi pentru a face lui Ciceagov reprezentaţiuni asupra a două puncte foarte importante.

Cel dintâiu erà alcătuit de dispoziţiile grele stipulate în privinţa moşiilor boierilor moldoveni aflate în a stânga Prutului, adică în ţinuturile cari, după tractatul de pace, urmau a fi cedate Rusiei. Se stipulase un termen numai de 24 luni, în mărginile căruia stăpânii acelor moşii erau datori, sau să le vândă, sau să se aşeze ei înşişi în noua provincie rusească. In caz de necomformare la una sau alta din aceste condiţiuni, moşiile deveniau proprietate a Coroanei. Se ziceà

(1) Id. dela 24 Septemvrie 1811.
(2) Id. dela 23 Martie 1812.
(3) Id. dela 19 Iunie 1812.

că boierii moldoveni erau hotărîți mai degrabă să-și piardă moșiile decât să se așeze în partea Moldovei devenită rusească.

Trimiterea acestor boieri logofeți la București mai aveà de obiect să obțină ca stăpânii bunurilor de peste Prut să se folosească de aceleași drepturi și imunități ca și Moldovenii cari stăpâniau bunuri în Bucovina (1).

Deputațiunea obținù ca rechiziția de fân să fie redusă la predarea fânului aflător în Besarabia, iar în locul banilor ceruți se ținù în samă o sumă de 190.000 lei datoriți Moldovei pentru diferite furnituri de boi.

Sosind în Iași, la 12 Iulie 1812 (2), vestea despre ratificarea păcii, se celebră cu acest prilej, în biserica mitropolitană, un *Te-Deum*. In aceeaș zi se întoarse și Exarhul Gavril.

Corespondentul din București scrie la Iulie că s'au cerut acestor țeri 20.000 recruți pentru slujba militară rusească. Ambele Divanuri ar fi protestat. Este învederat că corespondentul face o confuzie: aici este fără îndoeală vorba de proiectul înaintat de Ciceagov Divanurilor pentru alcătuirea unor miliții pământene, despre care am vorbit în memoriul precedent.

Iată acum textul adresei prin care Ciceagov își luă concediu dela Divan:

Iași August 1812. (3).

Messieurs,

Pendant la guerre que le traité de Bucharest a terminée vous avez manifesté votre zèle pour les intérêts du service de S. M. l'Empereur. Les sacrifices que vous faites vous honorent et S. M. vous en sera reconnaissante. Ses intentions vous étaient favorables, vous en avez des preuves. Je désire vous en donner une encore en vous assurant que Sa suprême volonté est que vous jouissiez jusqu'à la fin de toute sa protection et de tous les égards pour vos personnes et pour vos biens que les lois de votre pays et vos privilèges vous accordent et que l'état des affaires et le grand mouvement exposeraient peut-être à de plus fortes épreuves.

C'est à M-r. le Sénateur Milachevitch qui préside à cette administration à vous faire éprouver les effets de ces intentions bienfaisantes de S. M.

(1) Corespondentul anonim din București dela 24 Iunie 1812.
(2) Corespondentul anonim din Iași la 12 Iulie 1812.
(3) Anexă la scrisoarea coresp. anonim din Iași dela 18 Septemvrie 1812.

l'Empereur. Vous conservez l'intégrité de vos privilèges qui peuvent avoir subi quelque altération momentanée par une suite de l'état de guerre, mais dont vous allez jouir jusqu'à la fin.

J'ai donné à ce sujet les instructions les plus positives et je vous rendrai justice auprès de S. M. l'Empereur: je vous le promets.

Quoique je m'éloigne de ces lieux, je continuerai mes relations avec votre pays et je prendrai avec le plus grand intérêt connaissance de ce qui vous regarde.

L'armée qui j'ai l'honneur de commander vous quitte. Elle va cueillir de nonveaux lauriers. Accompagnez la de vos voeux.

In timpul opririi lui Ciceagov în Iaşi, mai mulţi boieri ai Moldovei, mai cu seamă Logofătul Sandulachi Sturdza, Logofătul Iordache Cantacuzino Paşcanul, Visternicul Alexandru Balş, Spătarul Alexandru Mavrocordat, şi Vornicul Dumitrache Sturdza au făcut, îndemnaţi de Contele Capodistria, o plângere împotriva Senatorului Milaşevici. Dar n'au izbutit la altceva decât ca Senatorul să fie pus sub controlul Generalului Scarlat Sturdza. Insă, după plecarea lui Ciceagov, jăluitorii temându-se de răsbunarea Senatorului, au părăsit Iaşul şi s'au dus la moşiile lor (1).

III.

AMĂNUNTE GENERALE RELATIVE LA OCÂRMUIREA MOLDOVEI INTRE 1808 ŞI 1812.

Reproduc în acest capitol mai întâiu câtevà din extractele publicate de d-l Halippa în cele trei volume ale Buletinului Societăţii Arhiviale din Chişinău.

Primul este privitor la şerbii ruseşti fugiţi în Moldova înainte de răsboiu şi pe cari stăpânii lor, după ocuparea de către Ruşi a Principatelor, începură să-i urmărească, cerând prin gubernatorii respectivi, dela Feldmareşalul Prozorovski, prinderea şi trimiterea lor în Rusia.

In el vom vedeà cât de aspru judecà Prozorovski ocârmuirile ţerilor noastre.

---

(1) Corespondentul anonim din Iaşi dela 18 Septemvrie.

Mai mulţi stăpâni de sate din Gubernia Podoliei (1) şi din acea a Chersonului au urmărit pe sătenii lor fugiţi în Moldova şi au reclamat aducerea lor înapoi peste Nistru.

Cea mai mare parte din acei fugari trecuse în ţară încă dela sfârşitul veacului XVIII şi pe vremea ocupaţiei erau întrebuinţaţi de Divanul Moldovei pentru îndestularea trebuinţelor armatei ruseşti, de o potrivă cu locuitorii de baştină. Aceste împrejurări fiind aduse la cunoştinţa lui Prozorovski, el interzise predarea fugarilor în Rusia şi, într'o scrisoare din 28 Septemvrie 1808, adresată Guvernatorului Podoliei, dădù temeiurile acestei opriri:

«M'am gândit să aduc dinaintea Divanului Moldovei chestiunea urmăririi ţăranilor fugiţi din Rusia, dar după o mai pătrunzătoare luare în privire a împrejurărilor ţerii şi a politicei actuale, am venit la concluziunea că această procedare ar fi cu desăvârşire contrară intereselor Impărăteştii Sale Măriri, căci amândouă Principatele, atât Moldova cât şi Valahia, după cuprinsul manifestului Monarhului, se află sub ocrotirea Măririi Sale; ele n'au fost cucerite de sub jugul turcesc, şi acele ţeri, cu prilejul răsboiului de faţă, au arătat pentru Impăratul Rusiei mult mai multă osârdie decât cu prilejul răsboaielor din trecut. Ele au procurat fără nici o plată tot proviantul trebuitor armatei, porţia de carne, furajele şi spitalurile pentru bolnavi; au întreţinut poştele şi au reparat drumurile şi podurile, atât umblătoare cât şi statornice, asemenea fără nici o plată. Prin urmare trebue ca eu să am grijă de toate mişcările locuitorilor acestei ţeri. In cazul contrar, ar fi temeinică pricină de a-mi zice că, prin trimiterea la locul lor a acestor săteni, ei (locuitorii Principatelor) să nu se mai găsească în stare de a procurà proviziunile trebuitoare armatelor imperiale şi că asemenea sunt în Gubernia Podoliei mulţi de ai lor fugiţi acolo, cari şi aceia ar trebuì readuşi în Principate.

«Mă miră foarte mult că ţăranii din Gubernia Podoliei fug aici. Eu nu găsesc de loc că ţăranii de aici să aibă o situaţie mai uşoară decât cei din Podolia, din cauza nemerniciei ocârmuirii actuale a Principatelor, deoarece, spre exemplu, toate rangurile şi funcţiunile se obţin prin dare de bani. Se înţelege dela sine că acel ce a obţinut vreo funcţiune prin bani se sileşte să scoată dintr'însa îndoit cât a dat pe ea şi chiar mai mult prin fel de fel de abuzuri. Ei pradă şi globesc sub deosebite pretexte pe nevinovaţii locuitori. Din această cauză sătenii pleacă de s'aşează în ocoalele cetăţilor turceşti, numite raiele, cari pe vremea ocârmuirii turceşti le oferiau foloase mai mari. Dar aceste raiele a celor patru cetăţi, ocupate de

(1) Despre întoarcerea în Rusia a ţăranilor fugiţi în Moldova, Halippa în Труды, I.

oştirile ruseşti, cari raiele au fost obţinute de Impărat prin dreptul de cucerire, Mărirea Sa Impărătească a binevoit să le dea sub ocârmuirea Divanului Moldovei, apoi ele acum şi iau parte, împreună cu obştea Principatului Moldovei, la toate sarcinele precum şi la întreţinerea oştirilor ruseşti. Tot astfel s'a procedat şi pentru Basarabia, însă aceasta a fost transformată de oştirile noastre în desăvârşită pustietate.

«Astfel Dumneavoastră, milostivul meu Domn, vedeţi din cele expuse mai sus şi nu mă îndoesc că conglăsuiţi cu mine că, dacă aş întrebuinţà oştirea în urmărirea fugarilor, aceasta ar fi o depăşire a puterilor atribuite mie, deoarece un Comandant suprem n'are dreptul să s'amestece fără nevoie în trebile interne ale ţerii, cari trebi nu sunt în legătură cu trebuinţele oştirilor. In fine plecarea acestor popoare către Rusia s'ar schimbà în amărăciune şi în ură către tronul rusesc, şi ar fi cu totul contrară unei politici sănătoase, căci ar stârnì reclamaţiile Porţii Otomane şi ar fi putut să se dea loc la amestecarea ca mediator a Curţii franceze; în scurt această urmare ar fi cu desăvârşire nepotrivită.

«Peste toate aceste mai aduc la cunoştinţa Excelenţei Voastre următoarele: S'a vestit că se tratează de pace cu Poarta Otomană; cum se va săvârşì nu este cu putinţă a prezice, dar vă spun părerea mea. Dacă graniţa rusească va fi împinsă la apa Dunării, fi-va oare de folos Impăratului ca ţara să se pustiească? Sau poate aceste ţeri vor rămâneà în vechea lor poziţiune faţă de Poarta Otomană, şi Poarta, fără îndoeală, atunci din această pricină ar ridicà mari pretenţiuni.

«Şi popoarele cari locuesc aici nu vor mai fi niciodată atât de supuse pentru interesele ruseşti şi nu vor mai aveà aceeaş plecare pentru unitatea de lege, despre care dau acum dovezi. Tot ce-am putut face este că am încunoştinţat Divanurile despre trimiterea unor deputaţi dela Dumneavoastră spre a propune Divanurilor Moldovei şi Valahiei ca acestea să se silească. după legile şi obiceiurile lor, să caute pe fugari şi să-i predeà deputaţilor, Dar vă spun totuş de mai înainte că dintru aceasta nimic nu se va alege şi că nici eu, nici predecesorul meu nu ne-am putut mişcà mai mult pentru urmărirea acelor feţe. Dar din nenorocire nu ne-am putut înţelege în aceste privinţe nici cu Excelenţa Voastră, nici cu Ministrul de Interne şi mă văd silit să lungesc această zadarnică corespondenţă.....»

Listele de fugari sunt foarte importante pentru stabilirea populaţiei şi pentru întocmirea originii multor familii azi foarte răspândite în Basarabia

Dosarul care urmează ne arată că Moldovenii dela 1808 nu erau mai puţin iubitori de genealogii fantastice decât cei de astăzi.

Din acest dosar (1) rezultă, că abuzul făcut de Moldovenii cari emigrau în Rusia cu procurarea unor certificate de constatare a nobleţei lor se practică încă cu mult înainte de alipirea Basarabiei către Rusia. In Iunie 1808, Comandantul suprem al armatei dela Dunăre, Prinţul A. A. Prozorovski, scrià lui Cuşnicov:

«Se aduce la cunoştinţa mea că Divanul Principatelor Moldovei şi a Ţerii-Româneşti dau certificate de nobil tuturor emigranţilor în Rusia născuţi în Principate, de orice categorie ar fi ei, chiar şi acelora cari erau ţărani birnici, fără nici o cercetare, numai după cererea lor. Deoarece prin aceasta se aduce un prejudiciu Impărăţiei Rusiei, de aceea îndrăznesc să vă atrag atenţiunea ca să interveniţi în măsura posibilului cu privire la această afacere, ca Divanul să se abţină de a aduce pe viitor astfel de prejudiţii şi nemulţumiri Rusiei...»

La întrebarea făcută de Cuşnicov cu privire la această afacere, Divanul din Bucureşti răspunse că el nu are cunoştinţă ca vreodată să fi eliberat cuivà astfel de certificate, dar că este ştiut că a dat unor funcţionari ai actualului guvern încredinţări certificând că sunt slujbaşi şi arătând starea lor. Divanul moldovenesc referì că, din momentul primirii ordinului lui Cuşnicov, «despre încetarea eliberării unor astfel de certificate, s'au dat ordine în consecinţă cancelariilor Divanului, şi că ele se vor observà cu stricteţă»; încât priveşte însă numărul certificatelor eliberate până la intrarea în Moldova a armatelor imperiale, în urma anchetei făcute, s'a găsit că din cancelaria Vistieriei nu s'a eliberat nici o hârtie de acest fel. De altă parte Logofătul a arătat că, dacă din cancelaria Departamentului Judecătoresc al Divanului chiar s'au eliberat astfel de certificate unora, de altfel persoane destul de cunoscute, în registre însă nu se găsesc înregistrate, ca să se poată face o listă de acele nume.

Ambele Divanuri au fost îndatorite ca pe viitor să elibereze certificate de nobleţă numai după încuviinţarea Preşedintelui, şi nu altfel decât în urma unei amănunţite examinări a documentelor de origine, la persoane cunoscute, din familii vechi de boieri şi stăpânind moşii. In curând s'a prezentat ocaziunea de a se dovedì cât de valabilă erà părerea Divanului cu privire la dovedirea nobleţei.

Vagmistrul regimentului de Husari din Alexandria (Colonelul Efimovici erà şeful Regimentului), Ion Creangă, a prezentat lui Cuşnicov un certificat despre strămoşii lui, Mogăldeştii, mazili din satul Ciocălteni dela ţinutul

(1) No. 245. Despre hotărîrea Divanului de a se abţineà pe viitor dela eliberarea certificatului de nobil a celor născuţi în localitate şi cari au trecut în Rusia, 1808. Extract Halippa, Труды II.

Orheiului, prin care el arătă că este adevăratul lor urmaş şi deci nobil moldovan, şi după tată are dreptul la stăpânire asupra moşiilor de o potrivă cu părintele lui, pentru care fapt Creangă ar fi cerut dela Cuşnicov, să pună, pe jalba lui, rezoluţie ca să i se dea de către Divanul Principatului Moldovenesc un certificat precum că şi-a dovedit nobleţa. Cuşnicov a trimis cererea Divanului, iar acesta s'a grăbit, fără să mai examineze documentele, să elibereze certificatul de nobleţă pe care Creangă, prin comandantul său Efimovici, l-a înaintat oficiului heraldic rusesc. Acest oficiu, prin Colegiul militar Imperial, a înapoiat lui Efimovici certificatul de nobleţă al lui Creangă, dat de Divanul Moldovei, pentru ca să dovedească, el Creangă, supranumit Mogâldea, că îşi are originea din mazili şi este proprietar în acest Principat, la ţinutul Orheiului, că familia Mogâldea este nobilă din tată în fiu, lucru ce nu se spune în certificat, cari anume îi erau ascendenţii direcţi; ce titlu de nobleţă şi ce drepturi de stăpânire nobilă aveau acei ascendenţi, prin ce documente dovedeşte aceasta, şi dacă în adevăr din astfel de ascendenţi îşi trage originea. Apoi se mai întrebă de asemenea când trecuse în Rusia, ce a avut în vedere la această trecere şi de ce se numeşte Creangă şi nu Mogâldea, dacă a depus jurământ de supuşenie rusească, lucru despre care n'a prezentat probe clare şi legale. Oficiul heraldic nu putuse să se bazeze pe singurul certificat al Divanului spre a recunoaşte lui Creangă drepturi la nobleţă. Efimovici a rugat pe Cuşnicov să trimită Divanului certificatul spre completare, lucru ce a şi fost făcut de Cuşnicov. Şi iată că peste câtva timp Divanul remite Preşedintelui cercetările sale geonealogice şi certificate despre ascendenţii vagmistrului Creangă, prin cari ei certifică că în adevăr el, vagmistrul Creangă, este descendentul Mogâldeştilor pe următoarele motive: femeia unui oarecare Postolache Mogâldea, străbunul lor, rămăsese văduvă, şi se măritase cu un Creangă care trăià în Gubernia Rusiei Nouă, cu care a avut copii pe Constantin şi Maricuţa; iar Maricuţa pe Miron Creangă, care totuş nu luase parte la moştenirile lor. Divanul se scuzà totodată cu aceasta de greşeala făcută în certificatul anterior cu privire la drepturile lui Creangă de părtaş asupra moşiilor. Aducând aceste la cunoştinţa lui Efimovici, cancelaria lui Cuşnicov adăugeà: Din aceste amănunte se vede, cu toate că Divanul Principatului Moldovei n'a satisfăcut pe deplin cererea Colegiului Militar, supusă lui de către Preşedinte, că precum reiese din certificatele prezentate despre geneologia familiei Mogâldea şi despre ascendenţii vagmistrului Creangă ce le posedă această familie, este adevărat că soţia unui oarecare Postolache Mogâldea, rămasă văduvă, s'a măritat cu un oarecare Creangă, care locuià în Gubernia Nouei Rusii, din care apoi, în a treia generaţie, s'a născut vagmistrul Ion Creangă. Prin urmare el, Creangă, nu are nici o rubedenie cu familia Mo-

gâldea, fiindcă însăş străbunica lui, prin faptul că s'a măritat cu un alt bărbat, a pierdut dreptul la numele primului ei soţ, şi apoi asupra celorlalte acte de genealogie ale acestei familii nu e nevoie să se mai insiste, ci trebue să se aducă la cunoştinţă, prin comandament, vagmistrului Creangă, că el, pe baza pricinilor mai sus arătate, nu poate să se bucure de dreptul de nobil după familia Mogâldea, ca fiind străin din neamul ei.

Iată alt dosar care ne dă numele familiilor cărora aparţineau funcţionarii Divanului.

Dorind să libereze casele funcţionarilor săi de încvartiruiri, Divanul (1) a arătat lui Cuşnicov că se întâmplă câte odată ca locatarii militari să piardă hârtiile aduse de funcţionari în casele lor, dela Divan, între cari şi pe cele mai importante, ca de pildă actele de posesiune şi ori ce fel de scrisori. Cuşnicov hotărî că funcţionarii nu au dreptul să iea lucrări acasă şi că numai treptat, odată cu micşorarea efectivului armatei, care se găsià în Iaşi, s'ar puteà liberà vremelnic de incvartiruiri casele funcţionarilor. Când însă în curând sosi în Iaşi armată nouă, şi când urmând exemplul Divanului a cerut şi Departamentul Afacerilor Străine ca să se scutească de incvartiruiri funcţionarii săi, Cuşnicov respinse cu desăvârşire ambele pretenţiuni. Divanul mai pretinse în urmă că funcţionarii erau scutiţi de incvartiruiri şi pe timpul războaielor de sub Ecaterina, şi că din cauză că li se refuzase uşurarea ce o ceruse, funcţionarii au intenţiunea să-şi dea demisiile. Cuşnicov însă nu ezită să ceară să i se prezente o listă de acei funcţionari, promiţând că-i va liberà din funcţiune şi-i va înlocuì cu alţii; dar Divanul nu mai prezentă lista. Se menţionează următoarele familii de funcţionari:

Tăutu, Ursoeanu, Iacodim, Leondarì, Scânteia, Costin, Racliş, Lozonski, Nedelcu, Radu, Dan, Bogdaproste, Dobrovici, Izbaşa, Benişache, Bogonos, Moţoc, Bândac, Anghelichi, Sterescu, Stamati, Popa, Dimitriu, Bucur, Velişcu, Matveiu, Obrintescu, Dinu.

Extractul următor ne vorbeşte de sectarii ruşi dela gurile Dunării:

In (2) postul mare a anului 1807, s'a întâmplat o disidenţă între sectarii ruşi de peste Dunăre. Unii se hotărîră să treacă în partea unde erau trupele

(1) No. 238. Despre funcţionarii Divanului Principatului Moldovei şi despre oprirea de a luà acasă lucrări, 1808. Extract Halippa în III Труды, II.

(2) Despre sectarii ruşi din satul Chisliţa şi despre mânăstirea Sf. Nicolae de lângă Chilia şi despre îmbunătăţirea soartei lor, 1808. Ibid., p. 370.

ruseşti, distrugând bateria inamică dela gura Sulinei, luând cu acest prilej opt tunuri, şi în deobşte arătară cea mai mare osârdie pentru tronul Rusiei. Alţii se ridicară în chip fanatic împotriva acestei mişcări, năvăliră în insulă şi în satul Caraorman, unde grupară puterile lor, atacară pe cei devotaţi Rusiei, îi prinseră, afară de 43 inşi cari fugiră în Moldova cu toată averea şi cu familiile lor. Fugarii se prezentară Principelui Prozorovski şi căpătară învoire să se stabilească în satul Chisliţa. Nădăjduind ajutor la situaţia lor din partea lui Cuşnicov şi a Divanului, astupară cu cergi gârla Dunării dela Catlabuga şi începură a se îndeletnicì cu pescăria. Dar fură opriţi dela aceasta, fiindcă toate veniturile Basarabiei (Bugeacului) fusese date în arendă. Cu ajutorul lui Cuşnicov şi al generalilor armatei active, sectarii izbutiră să facă cu arendaşul un contract pentru pescuire folositor lor şi începură să se gândească să-şi cheme şi familiile. Nu se vede din delă dacă au izbutit şi într'aceasta.

Mânăstirea Sf. Nicolae «intemeiată de demult, de către Domnul Vasile Voevod Lupul (1634—1654)», erà pe vremea răsboaielor lui Potemkin (1787—1791) cu desăvârşire dărăpănată. Spre a o reparà şi a-i venì în ajutor, Generalul Cutusov (Mihail Ilarionovici) i-a dăruit pârăul Catlabuga cu pământul dimprejur, după scrisorile de intemeiere ale mânăstirii. Aceste scrisori existau încă în 1808 şi fură prezentate Principelui Prozorovski de către protoiereul (?) Panaioti. Pe temeiul acestei scrisori mânăstirea stăpânià două gârle de pescuit ale Catlabugei precum şi un loc de arătură şi de fânaţ, lângă satul Galileşti. Restaurarea mânăstirii nu fu isprăvită până la Martie 1792. După întoarcerea Turcilor aceste bunuri fură luate în stăpânire de către Murlagì Agà Murlateni, demnitar turcesc. Dela 1806 până la 1807, mânăstirea fusese pustiită de către Turci şi adusă la cea mai mare ruină, dar a meritat bagarea de seamă a lui Prozorovski, fiindcă-şi arătase osârdia către Rusia. Prin urmare, după stăruinţa Protoiereului Panaioti, s'a dat mânăstirii, în 1808, 500 lei din fondul de arendă al Basarabiei (Bugeac) şi s'a hotărît pentru viitor a nu se arendà pământurile şi gârlele cari odată aparţinuseră mânăstirii, ci a le lăsà la dispoziţia mânăstirii. Ispravnicul basarabian (adică al Bugeacului) Marcu Gaius, spune despre starea de atunci a clădirii mânăstirii: «această mânăstire a fost dărăpănată şi ruinată până la pământ»; prin urmare, susţinând cererea protoiereului, ispravnicul sfătuià să se dea ajutor pentru restaurarea mânăstirii şi pentru înfiinţarea acolo a unei şcoli în care ar învăţà copiii locuitorilor, ca să nu rămână fără învăţătură, cum fusese până atunci, din cauza sărăciei şi a opresiunii din partea Turcilor.

Următorul extract este relativ le coloniile de Sârbi aduse de Ruşi în Basarabia (1).

Sârbii cari au părăsit satul turcesc Derkeui, dincolo de Dunăre, s'au stabilit în satul Ilrak-Murza, din ţinutul Gura Galbenii sau Hotărniceni. Cum însă prin satul Ilrak-Murza treceà drumul militar dela Dubăsari şi Bender la Fălciu, patru cete de emigranţi sârbi, dorind să fie liberi de diferite orândueli şi servicii către Stat, pe cari ceilalţi locuitori le făceau, au cerut să li se învoească trecerea şi stabilirea în alt ţinut. Deoarece însă învoirea aceasta a Sârbilor ar fi nemulţumit pe cealaltă populaţiune şi ar fi ameninţat cu distrugerea satele din nou înfiinţate pentru emigranţii de peste Dunăre, autorizaţia cerută le-a fost refuzată.

Următoarele dosare sunt relative la ţigani.

Se face menţiune de ţiganii tătari ai raielii Ismailului (2): Hasan Huseinov şi femeia lui Ana Ceribaş, cari au făcut următoarea depunere, caracteristică a stării acelor ţigani.

Au spus că sunt născuţi în cetatea Ismailului şi că au trăit în jurul Ismailului, la satul Ciubalaci, cu neamurile lor şi cu alţi ţigani tătari aproape doi ani. Luaţi ca prinşi de răsboiu, au fost duşi la Iaşi, unde se găsiau la maiorul Şiracov, dar au fugit şi s'au prezentat la Comandantul de căpetenie, spre a-l rugà să-i sloboadă. Trimişi la Cuşnicov, s'au rugat să fie liberaţi şi să li se dea un certificat încuviinţând şederea lor în ţară fiindcă el, Hasan Huseinov, fiind căldărar şi spoitor, doreşte să-şi exerciteze meşteşugul şi să rămână cu nevasta sa la Iaşi. Cuşnicov a poruncit să se facă cercetare spre a se şti dacă ei sunt într'adevă ţigani tătari şi nu aparţin nimănui şi dacă va fi adevărat, hotărăşte să se procedeze cu dânşii după legile şi uzurile ţerii şi după sfârşitul cercetării Hasan a fost înscris ca ţigan turcesc. Armaşul a comunicat cancelariei lui Cuşnicov că cu aceşti ţigani se va urmà întocmai după ordinile expuse în adresă.

Alt ţigan turcesc, numit Husein, s'a prezentat însuş avant-gardei cazacilor şi s'a predat autorităţilor ruseşti, arătând dorinţa de a se aşezà în Iaşi. Depunerea acestui ţigan a fost luată de însuş Cutuzov; iat-o:

Ţiganul turcesc Husein Cotu Oulu, de religiune musulmană, de origine rumeliotă, din oraşul Adrianopoli (Rumelia). «Sunt de nouăsprezece ani, mă găsiam

(1) No. 220.—Despre Sârbii cari doriau să emigreze din satul Ilrak-Burza, la Akerman. 17 Iunie 1808, foaia 11.

(2) No. 34: Despre oamenii de diferite naţii ieşiţi din cetăţi. 1808. I. N. Halippa, Труды I, p. 344.

la Adrianopoli pentru a învăţà meşteşugul spoitului căldărilor, am acolo şi rude. Acum cinci luni am fost luat cu de-a sila în serviciul turcesc şi trimis în cetatea Brăilei. Din această cetate am fost comandat, cu 300 oameni, în satul Contorlăr şi mă găsiam la şeful acestui detaşament, Carmază Mehmet Agă, ca îngrijitor de cai. Pentru neîngrijirea şi pierderea unei şeie care a fost ruptă şi furată de nu ştiu cine, am fost pedepsit şi m'au ameninţat cu pierderea vieţii şi pentru aceasta am fugit pe unul din caii comandantului acum o lună, într'o seară, şi fugind m'am prezentat avant-gardei ruseşti, adică la Cazacii Donului, comandaţi de Generalul-Maior Ilovaiski al doilea, de care am fost cercetat şi apoi trimis în oraşul Buzău. Calul care s'a găsit la mine a căzut de oboseală şi de foame pe drum, când am fost dus la Buzău.

La Brăila erau la 4 ale lunii aceleaşi trupe cu cari venisem; nouăle trupe sosite în cetatea Brăilii se ridică la vreo 6.000 oameni. In cât priveşte numărul garnizoanei care se află acolo de mai înainte, nu-l cunosc, am auzit dela tovarăşii mei că cetatea a fost întărită şi că se fac lagumuri. Dela Buzău am fost dus la Iaşi cu convoiu, din sat în sat. Dacă am fugit, a fost spre a scăpà de moarte şi aici pot trăì din meşteşugul meu».

Comandantul de Căpetenie i-a slobozit permis de şedere în Iaşi.

In dosarul No. 42, printre multe hârtii cu totul lipsite de interes, se găseşte următoarea piesă:

1. O scrisoare din 1 Maiu 1808 a adiutantului de pe lângă Contele Mihaiu Ilarionovici Cutusov, Tucicov, către Cutuzov, în cuprinderea următoare:

«Strălucirea Sa a binevoit să-mi ordone să vă înştiinţez pentru ca să daţi ordin ca ţiganii cari au aşezat corturile lor în împrejurimea Mohilăului, lângă parcul de artilerie de acolo, să fie izgoniţi şi să nu mai fie îngăduiţi să şeadă lângă oraş, ci să fie trimişi la satele acelor proprietari cărora aparţin. Contele a fost supărat astăzi, deoarece aceşti oameni neobrăzaţi au oprit careta în care se află şi numai cu mare nevoie i-a împrăştiat escorta de chiurasieri şi pricina acestei întâmplări a fost un cal furat dela un Moldovan ce-l întâlnise. Pe Moldovan l-am luat sub pază şi l-am trimis Agăi, iar pentru ţigani vă rog, conform ordinului Strălucirii Sale, să daţi porunci din partea dumneavoastră» (1).

Aşà numiţii ţiganii ai Impărăţiei sau ai Principatului (2) «ursari sau şatrari»

(1) I. N. Halippa în Труды, I.

(2) No. 293. Despre listele deschise de ţiganii cari pribegesc din loc în loc, pentru existenţa lor, ca ispravnicii şi stăpânii de moşii să nu le puie piedici şi să nu le aducă pagube, 1808. Extract Halippa, Труды, II.

împuşi la plata birului către Visteria Principatului Moldovei şi cari trăiau în ţinuturile acelui Principat, au dat jalbă lui Cuşnicov pentru faptul că li se fac din partea proprietarilor observaţiuni la trecerea lor pe moşii şi, contrar hotărîrii date prin scrisoarea Impăratului, nu li se dă voie să-şi pască vitele şi să-şi întindă şatrele în locurile virane aparţinând proprietarilor; totodată se mai plângeau şi împotriva autorităţilor militare cu privire la neajunsurile ce li se făceau. In urma acestei jalbe, Cuşnicov, pe baza plângerilor date de către ţigani, a poruncit cu asprime proprietarilor şi ispravnicilor ca, pe baza poruncii dată lor de către Divanuri, şi pe aceea a rescriptului împărătesc de rescumpărare (?), să nu se aducă nici cea mai mică dificultate ţiganilor menţionaţi, atât din partea proprietarilor cât şi a ispravnicilor, nicidecum, căci vor fi pedepsiţi la din contra conform legilor; să fie ştiut de fiecare din ei că, la arătarea acestor ţigani, să li se dea tot ajùtorul şi sprijinul, şi mai ales aceasta să se facă din partea ispravnicilor.

In alte ocaziuni Cuşnicov cereà dela comandanţii militari să nu supere cu nimic pe numiţii ţigani, fiindcă nu aveau domiciliu stabilit, umblând din loc în loc, pentru dobândirea existenţei lor şi a familiilor lor şi pentru găsirea mijloacelor de plată a birului. Listele acestea se eliberau de către Cuşnicov prin semnătura şi prin punerea sigiliului lui.

Doi ţigani (1) ai Serdarului moldovean Constantin Botezatul fugind în ţinutul Tiraspolului din gubernia Chersonului şi Serdarul reclamându-i, ţiganii nu fură înapoiaţi, cu toate că guvernatorului militar, Ducelui de Richelieu, i se făcuse cunoscut locul unde erau oploşiţi, la un oarecare Hatman Turcoman. Iată ce răspundeà Ducele lui Cuşnicov:

«E de prisos să mai expun aici coreligionarilor cari recurg la protecţia Rusiei şi străinilor că totdeauna li se dărueşte libertatea şi că ei au drept la ocrotirea guvernului. Toate acestea sunt cunoscute Excelenţei Voastre şi în această privinţă am avut onoarea, nu numai odată, să primesc în numele Maiestăţii Sale Imperiale porunci ca chiar Armenii şi Cerchezii cumpăraţi pentru Cuban, cunoscuţi sub numele de Iasări, să fie liberaţi de robie. Astfel este porunca Maiestăţii Sale pentru a apărà pe acei refugiaţi sub scutul Rusiei din cauza asupririi stăpânilor străini» (2).

Cuşnicov organizase în Iaşi o trupă, alcătuită din Ruşi şi menită să facă serviciul de poliţie şi de onoare pe lângă Preşedintele Di-

(1) No. 208. Extract Halippa în Труды, II.
(2) In Rusia aproape tot poporul erà *şerb* legat de pământ, dar *robia* nu există.

vanurilor. Următorul extract ne dă amănunte interesante asupra alcătuirii acelei trupe.

Compania de poliţie din Iaşi (1), care se găsià trecută în ştatele Preşedintelui Divanurilor, a fost organizată, după stăruinţa lui Cuşnicov, ca gardă de onoare pe lângă reşedinţa lui, precum şi pentru întrebuinţare spre regularea afacerilor locale. La vreme de nevoie oamenii erau întrebuinţaţi de poliţaiul Dicescu, (căpitan-leitenant al flotei) şi de comandantul pieţii (Tihanovski şi în urmă Vihavtevski) numai ca p aznici ai închisorilor sau pentru escortarea arestanţilor. Compania erà compusă din soldaţi ai miliţiei Pultavei, care se aflà în garnizoană în gubernia Chersonului, sub comanda Generalului-Maior Beluhi-Kohapovsky, (care a trăit 20 de ani în Chişinău, lângă Puskin). Se luau spre acest scop soldaţi ieşiţi din lazarete, chiar pe drumul dela Tiraspol. Unul din cei 120 de soldaţi recrutaţi astfel a murit pe drum, iar la sosirea companiei în Iaşi mortalitatea a început să crească între ceilalţi, luând proporţiuni considerabile. Foarte mulţi muriau din cauza ftiziei, sau, după părerea medicului din acele vremuri, Pauli, din cauza adunării peste măsură a flegmei în gât, care în urmă se scurgeà în stomah(!!!). Decesele subite se datorau băuturilor calde şi atacurilor de apoplexie. O mare parte din soldaţii sănătoşi şi mai ales din voluntari, temându-se de contagiune şi de asprimea celor 15 zile de santinelă, dezertau. Din rapoartele comandantului companiei, Căpitanul de stat-major Puha, rapoarte arătând decesele şi dezertarea soldaţilor, listele lor de apel, foile de armament şi de îmbrăcăminte, listele arătând confesiunile cărora aparţineau, ba încă şi sămile de caii daţi la păşune sau cari se îmbolnăviau de răpciugă sau se constatau aprinşi, s'a format un colosal dosar de 1.136 foi, dar cu desăvârşire fără interes ca conţinut. Totuş se găsesc în el multe din caracteristicile traiului militar de atunci. Iată cele mai de seamă: compania aveà cassa sa specială de aprovizionare, în care se socotià şi un anumit procent al chenzinei trimestriale (?). Cassa se aflà în păstrarea, nu a comandantului companiei, ci foarte des în a unui soldat de rând care se bucurà de încrederea generală. In primul an de existenţă al companiei, veniturile cassei crescuse până la 1.000 de ruble. Ce e drept, o situaţie aşà de excelentă a companiei erà datorită privegherii tuturora asupra aprovizionărilor făcute, priveghere datorită grijii comandantului companiei, Puha. Existau mici rezerve pentru soldaţii bătrâni. cari făcuseră 10 ani de serviciu şi aşteptau să se întoarcă pe la vetrele lor. Cassa mai aveà folosul că oprià dela dezertare pe acei cari ajungeau să

(1) No. 237. Despre compania de poliţie, compusă din soldaţii miliţiei din Pultava şi despre completarea ei prin recrutare de voluntari, 1808. Extract Halippa, Труды, II.

servească un an și cari nu voiau să-și părăsească depozitele. Se primiau voluntari pentru completarea efectivului din locuitori locali și din această pricină dezertările erau foarte dese. Ca pedeapsă pentru întâia dezertare, erà bătaia cu vergile, (până la 100 lovituri de individ); pentru a doua dezertare erà trecut prin vergi între două rânduri de câte 500 soldați, odată. Iar pentru a treia dezertare erà condamnat la împușcare, care însă erà schimbată în muncă silnică la Acherman, Chilia sau Odesa. Imprejurarea cea mai urîtă din existența de patru ani a companiei, o alcătuește o revoltă a acelei companii și afacerea comandantului Puha, învinuit, prin o plângere a inferiorilor săi, că și-ar fi însușit o parte oarecare din proviziuni, a pânzei pentru cămeși și a soldei. Revolta a fost datorită neliniștitului *captenarmuș* (însărcinat cu provizia și cu depozitele de obiecte) care maltratase pe doi soldați și pe un subofițer.

Crasno Milașevici ordonă o anchetă formală. Puha trecù comanda companiei sublocotenentului Timcenco. Ancheta nu putù să stabilească nimic compromițător, căci totul s'a constatat că erà în toată regula, iar în răstimpul de două trei zile cât comandă Timcenco, fugì un arestant de sub mâna unei santinele. Atunci Crasno Milașevici trimise companiei un ordin prin care lăudà aptitudinele de bun comandant ale lui Puha, învinuià pe Timcenco de negligență și-i ordonà să predeà numai decât lui Puha comanda companiei Dar n'a fost numai atâta Timcenco delapidase în acest timp 200 de ruble din banii aprovizionării și completă lipsă numai după trecerea unui timp destul de lung. Această împrejurare atâta a înălțat pe Puha în ochii lui Crasno Milașevici și a întregii companii, încât aceasta prezentă lui Puha o scrisoare de mulțamire, când el a fost din nou întărit în comandă și funcțiune. Din hotărîrea Generarului-Maior din geniu, Ioan Marcovici Harting, dela 9 Octomvrie 1812, compania de poliție din Iași, împreună cu comandantul ei, Simion Puha, fu trecută sub comanda Guvernatorului civil al Basarabiei, Consilierul de Stat și Cavaler Sturdza, aducându-se totodată la cunoștința companiei că pe viitor atârnă de acest diregător. In Noemvrie acelaș an Puha a fost prezentat Amiralului P. Ciceagov, spre a fi decorat cu ordinul Sf. Vladimir clasa IV-a (1).

Iată câtevà amănunte asupra desființării Consulatelor rusești din Iași și din Galați după sosirea lui Cușnicov:

La sosirea lui Cușnicov în Iași, în calitate de Președinte al ambelor Divanuri, Consulatele rusești din Iași și Galați părură inutile. Cușnicov cerù

(1) Acelaș Puha, la 1809, fusese însărcisat cu urmărirea bandei lui Bujor. Aveà spre acest scop sub ordinul lui un număr de dragoni, dar nu isprăvì nimic.

Consulului din Iaşi, Pisani, să alcătuească un proiect pentru regularea soartei funcţionarilor cari se găsiau la acel Consulat general, în slujba arhivei şi a altor biurouri, care proiect a şi fost trimis spre cercetare Comandantului suprem al armatei, Prinţului Prozorovski. Acest din urmă aprobă proiectul, ordonă aducerea lui la îndeplinire şi îl înaintă mai departe spre aprobare Departamentului Imperial de Externe.

Prin un ucaz ulterior, din 30 Iulie 1808, semnat de Impăratul Alexandru, se aprobà proiectul trimis de Generalul Feld-Mareşal Prozorovski, şi se hotărî cele ce urmează: (1)

1) Fostul prim dragoman, Asesor de Colegiu Pisani şi Secretarul de Guvernământ Corsunov, rămâneau în resortul acelui colegiu, având a fi trecuţi în statul Preşedintelui Divanurilor Principatelor Moldovei şi Munteniei, fiind plătiţi din primele paragrafului extraordinar, după cum aveà a statuà Generalul Feld-Mareşal, spre a li să da, primind pe deplin leafa actuală: primului 600 ruble pe an, după curs, iar celui de al doilea 500 ruble, fără curs, cu începere dela 1 Maiu a. c. 2). Şeful expediţiei poştale din Iaşi, Asesorul de Colegiu Volcov, rămâneà în resortul colegiului având a fi trecut în ştatul numitului General Feld-Mareşal, pentru expediţiuni poştale de câmp, cu leafa ce primià actual, câte 1000 ruble pe an, asigurate; 3). Registratorul de Colegiu Egorov rămâneà în personalul Departamentului, având a fi trecut în ştatul pentru expediţiunea de curieri a Generalului Feld-Mareşal, cu leafa ce primià, adică 400 lei pe an din suma încuviinţată în acest scop; 4). Fostul curier în funcţiune Atanasie Macedoneanul, aveà să fie primit în aceeaş slujbă cu leafa de 400 lei pe an, din suma încuviinţată spre acest scop; 5). Tălmaciul aceluiaş departament, Velici, tălmaciul colegial Djaicovsky, cum şi tălmaciul care să găsià în Galaţi (ca al treilea dragoman), Secretarul Gubernial Cernevici, aveau să fie readuşi în Departament, dându-se fiecăruia leafă de câte 500 ruble pe an, din sumele generale; 6) Fostul Consilier de Curte Panaiodoros, care erà în afară de stat şi care plecase din Constantinopole cu fostul trimis Italinsky, aveà să fie readus în Departament şi să i se dea leafa după funcţiune. Arhiva Consulatului erà compusă din: 9 lăzi mari cu arhivele ambelor consulate (din Iaşi şi Galaţi), 1 ladă mică care aparţineà d-lui Rodofinikin, 1 geamantan tot al lui pentru stampile, 1 cutie cu tipografie şi cu aparatele ei de fier, 1 pachet cu 7 chei ale lăzilor consulatelor, 1 marcă imperială; toate acestea au fost aşezate în palatul Principatului Moldovei, şi se păziau de o caraulă». Din lista obiectelor dăruite pe anul 1806 se constată: că mai des se dăruiau pungi albe şi de

(1) No. 248. Despre desfiinţarea Consulatelor ruseşti din Iaşi şi Galaţi. 1808. Extract Halippa, Труды, II.

pânză, din cari se aduceà la Consulat în fiecare an un număr hotărît şi numerotate, spre a fi împărţite. De pildă, «la 20 Aprilie 1806, tălmaciului Divanului, pentru serviciul făcut cu traducerile pentru diferite lucruri şi cumpărăturile făcute de Ruşi, i s'a dăruit punga No. 20, de pânză, conţinând 5 ruble; la 5 August meimandarului Domnitorului, Vologdei, care a însoţit pe Agentul diplomatic Ipolit Bolhunov dela graniţa Moldovei până la Bucureşti şi înapoi, i s'a dăruit punga de pânză No. 5, cu galbeni». Oamenilor de mai jos, le dăruiau ceaiu şi revent. (!!!) La fostul Consulat din Iaşi mai erà pe lângă alte funcţiuni şi aceea de a descoperì pe fugiţii din Rusia şi a-i trimite până la cel mai apropiat punct de fruntarie sub escortă. In ultimii ani de existenţă, Consulatul întreţineà relaţiuni particulare, în special cu Guvernatorul militar din Podolia, Iv. N. Essen, cu Guvernatorul civil din Saratov, cu cel militar din Cherson, Ducele Emanuel O. de Richelieu, cu cel civil, Chirilă Sem-Gladkin, cu autorităţile de carantină din Moghilev şi Dubăsari, cu funcţionarul grec din Nejinsk, cu şeful afacerilor de graniţă din Dubăsari, Ilie Filipovici Catargiu şi cu Comisul Iv. Iv. Cănănău. Pentru trimiterea fugarilor, Consulatul primià anual dela guvernatorul din Podolia o subvenţie de 1.000 ruble.

Consulatul din Bucureşti rămase pentru un moment nedesfiinţat, de asemenea şi expediţia poştală locală. Pe lângă consulat funcţionau : Consilierul de Colegiu Luca Kirico (1635 ruble pe an leafă) şi Dragomanul Anton Sadet Oglu (396 ruble pe an leafă), cu un ajutor particular (plătit cu 300 ruble pe an), Constantin Furtună, din şleahta poloneză ; iar la expediţia poştală se găsià expeditor Asesorul de Colegiu Nichita Sidorovsky (700 ruble pe an) şi ataşatul pentru executarea lucrărilor de poştă, Asesorul de Colegiu Alexandru Sorokinsky (209 ruble pe an leafă).

Odată cu desfiinţarea Consulatului din Iaşi, care rezolvà mai înainte toate litigiile ce aveau loc între supuşii ruşi şi locuitorii ţerii, Divanului i-a căzut însărcinarea să iea asupra-şi acele afaceri, şì să le rezolve în Departamentul Afacerilor Străine. Dar supuşii ruşi cari aveau diferite pricini cu locuitorii moldoveni în Divan, foarte des nu voiau să apară în faţa Divanului, iar în ţinuturi în faţa ispravnicilor: ei se considerau ca supuşi, adică ziceau că Divanul şi ispravnicii erau incompatibili de a-i judecà.

Din această pricină rezultau întârzieri în afaceri, iar Divanul nu odată suferì mari obrăznicii şi nebăgări de seamă. Cuşnicov permise Divanului să ceară ca supuşii ruşi să-i răspundă de toate faptele ca şi locuitorii ceilalţi, băştinaşi ai ţerii (1).

No. 291. Despe supunerea tuturor supuşilor ruşi cari trăesc în Moldova jurisdicţiei Divanului Moldovei, 14 Iulie 1808. Extract Halippa, Труды, II.

Extractele următoare sunt relative la diferite subiecte. Interesant este cel dintâiu, din care vedem că octogenarul Prozorovski se îngrijià să învețe pe boieri *dansurile* europene în locul horei și a chindiei, cari îi păreau probabil prea primitive.

Prințul A. A. Prozorovski, prin soția sa, prințesa Ana Mihailovna, a rugat pe Maestrul de curte din Petersburg, Alexandru Levovici Narișkin, să-i trimită în Moldova pe unul din dansatorii de curte, care să învețe pe boierii moldoveni dansul. Cu consimțământul Impăratului a fost trimis dansatorul de curte Procopie Ivanov, care aveà o purtare bună și erà cunoscut ca meșter în arta lui, din care cauză Narișkin a pus pe Ivanov sub deosebita ocrotire a lui Cușnicov.

După trecerea unui an, Cușnicov scrieà lui Narișkin: «La 5 Septemvrie 1809 a trecut termenul pentru care Inalt Excelența Voastră ați încuviințat să vină în Moldova dansatorul de Curte Ivanov, care să arăte aici arta de a dansà. Onorabilii boieri moldoveni și-au exprimat admirația față de Ivanov și mă roagă să intervin pe lângă Inalt Excelența Voastră, ca să-i permiteți să mai rămână în Iași încă un an. Cu plăcere satisfac dorința lor, la care nu se opune nici Ivanov. Dacă și autoritatea superioară va găsì cu cale să încuviințeze acest lucru, vă rog foarte, milostivul meu Domn, să binevoiți a dispune să se prelungească șederea lui Ivanov în Moldova încă cu un an». Această cerere fu însă respinsă (1).

Hasan Pașa (2) trăià în Chișinău. Pachetele pe numele lui veniau întâiu la Comandantul suprem al armatei, iar acesta le expedià lui Cușnicov, care trimiteà ispravnicilor din Orheiu: Stefanache Sturza și Vasile Roset, pentru ca ei să le predeà pașei. Pașa erà în raporturi cu Rumianțov și cu Constantinopolul. Din Constantinopol i-au scris pașei însărcinații de afaceri ai Danemarcei și Saxoniei în afacerile baronului Hübsch, care erà în relațiune cu firmele frații Meyer din Moldova și Forreger și Katle din Odessa. In schimbul de scrisori ale lui Hübsch cu Hasan Pașa, erau mijlocitori Miloradovici și Amiralul Marchiz de Traversé, care făceà și corespondența Comandantului suprem.

Locotenentul Scavinski (3) fiind beat și apropiindu-se, în Tecuciu, de trăsura la Conachi, care erà acolo ispravnic, a căzut sub roate, unde a fost așà de

(1) No. 451. Despre sosirea din Petersburg a dansatorului Procopie Ivanov, 1808. Extract Halippa, Труды, III.

(2) No. 253. Despre predarea pachetelor postale către Hasan Pașa, fost comandant al Benderului, 1808. Extract Halippa în Труды, II.

(3) No. 278. Despre ispravnicul din Tecuciu, Conachi, care a ucis fără premeditare pe Locotenentul Scavinsky, 1808. Extract Halippa în Труды, II.

turtit, încât a murit în curând. Divanul Moldovei a pronunţat o sentenţă de achitare pentru Conachi, dar deputatul militar, maiorul Filatov, insistă ca Conachi să fie tradus spre a depune jurământ de ispăşire.

Comandantul suprem Prozorovski a fost de părerea Divanului, totuş el a prezentat afacerea la colegiul militar, spre cercetare.

La prezentarea afacerii de către Ober-Auditorul Beleaev, Ţarul a pus rezoluţie în scris: «Să fie după părerea Feldmareşalului Prinţ Prozorovski».

De îndată ce mahalalele cetăţilor basarabene (1) au fost declarate deschise şi s'a adus la cunoştinţa comandanţilor acest lucru, atât acest fapt cât şi acel al scutirii de dări către antreprenorii basarabeni, pentru locuitorii acelor cetăţi, după porunca lui Prozorovski, s'a observat că din toate părţile se mută într'însele locuitori ţărani, cari fugiau de dările grele cari îi apăsau. Din această cauză a urmat o simţitoare scădere a acelor cari se îndeletniciau cu plugăria, baza principală a alcătuirii statului. Această împrejurare a cauzat o mare pagubă bunei stări a mărginilor locuite, pagubă care ameninţă să mai sporească prin sosiri necontenite, îngreuind strângerea proviziunii de furaj pentru armată şi în acelaş timp micşorând venitul din dările săteşti. Ispravnicul din Bender, Serdarul Vasilache, fu cel dintâiu care observă acest pericol şi raportă în această privinţă lui Cuşnicov. Preşedintele Divanului nu întârzie să scrie comandanţilor din Bender (Ciceagov) şi din Chilia (Lavrov) ca «să nu permită acelor ţărani cari au casa lor proprie şi în genere acelor cari sunt stabiliţi în ţară, în ţinuturi, să se mute cu locuinţele în cetăţi şi în suburbiile acestora, iar prin Divanul Moldovei s'a poruncit ispravnicilor Basarabiei ca ei să se intereseze despre mutarea locuitorilor dela sate în cetăţi sau în suburbiile lor, înştiinţând numai decât despre asemenea mutări pe comandanţii cari erau datori să descopere pe fugari, iar pe tăinuitori să-i pedepsească.

Emigranţilor de peste Dunăre li se permiteà să locuească şi să se stabilească spre locuire în cetăţi, numai în cazul când ei n'ar fi fost stabiliţi întâiu undevà la vreun sat.

Emanuel Balş ţineà în arendă 7 moşii cari fusese apanajul Domnului Constantin Ipsilant (1) şi anume: Culicăuţii, Pererita, Ruşcanii, Şirăuţii, Bătăşeneştii, Bârnovul şi Pârcăuţii. O parte din arenda datorită pentru anul 1807, Balş n'a voit să o plătească, sub motiv că a suferit pagube din partea cailor şi a boilor armatei ruseşti de sub generalul Engelharth, dobitoace întrebuinţate la transportul proviziunilor. Pentru păşunatul acestor animale fusese destinate 4 moşii:

(1) No. 289. Despre oprirea, de către comandanţii cetăţilor, ca locuitorii ţărani să se aşeze în lăuntrul cetăţilor şi a mahalalelor lor, această volnicie lăsându-se numai acelor locuitori cari venise de peste Dunăre. Extract Halippa în Труды, II.

Lipcanii, Zalucia, Ciabrăul şi Criba, în apropiere de cele mai sus numite sate. Deoarece pretenţiunea lui Balş nu fusese formulată la timp, Cuşnicov a dat ordin să se reţină lui Balş cei 200 lei lunar ce-i primià dela Visterie ca pensie, până la acoperirea sumei de lei 4.000 cât datorià ca arendă. Divanul însă a numit pe Balş într'o funcţiune mai mare, înapoindu-i pensia (1).

Savitzki (2) a fost trimis ca să ancheteze abuzurile făcute de ispravnicii locali. Pe lângă murdăria din cale afară de mare a oraşelor, din cauza lipsei de grijă a ispravnicilor, din cauza cărora însuş Generalul-Maior Prinţul Viazemski a fost nevoit să între în conflict cu autorităţile pământene când se găsià în Hârlău, Savitki constată că cel mai mare abuz făcut de ispravnici erà că nu treceau în catagrafiile locuitorilor pe cei fugiţi, cari se întorsese din nou la sate şi cari purtau numele de *scutelnici (?)*. Ispravnicii înţeleşi cu sameşii repartizau darea de plată a locuitorilor şi asupra acestor aşà zişi scutelnici, aşà că, în plus de cei obligaţi, mai plătiau şi aceştia, care parte se luà în natură şi mergeà excluziv în folosul lor particular. Alt abuz comis de ispravnici consistà în faptul că, la trecerea armatelor, ispravnicii adunau fără bani proviziuni şi în urmă, fie că le vindeau armatei cu parale, sau nu le vindeau şi le păstrau pentru alte prilejuri.

Cu ocazia transportării, în toamna anului 1808 (3), a lagărului corpului basarabean al Contelui Langeron din Tobac în satul Catlabuga, trecerea peste Prut a fost foarte anevoioasă, apoi nu se găsià nicăirea nici un pod; şi Contele găsià de neapărată trebuinţă ca peste Prut să fie 3 poduri şi anume: în Fălciu, la Vadul lui Isaac şi în apropiere de Reni. Lângă acest din urmă punct ispravnicul Alecsandri a putut să construească, cu foarte mari greutăţi, un pod. La Vadul lui Isaac s'a construit un zăgaz-stăvilar, peste care se răsturnase furgonul încărcat cu pesmeţi al regimentului de dragoni din Perieslav. Contele a cerut dela Cuşnicov ca să silească pe ispravnici să se supună ordinelor date de Generalul Luca, şi a comandat alţi pesmeţi în comptul ispravnicului dela Frumoasa (?). Dar ispravnicul a adus martori, cari au arătat că furgonul s'a răsturnat, nu din cauza neterminării zăgazului, ci din cauză că soldatul care îl conduceà aveà grija celor 4 cai ce-i duceà legaţi în urma furgonului şi, la sfârşitul zăgazului, aproape de malul celalalt,

---

(1) No. 323. Despre socoteala banilor datoriţi de către Polcovnicul Balş pentru moşiile ţinute de el în arendă în raiaoa Hotinului, 1808. Extract Halippa, Труды, III.

(2) No. 347. Despre constatările revizorului Savitzki, trimis în ţinuturile Botoşani, Hârlău, Dorohoiu, Herţa şi Suceava, 10 August 1908, Extract Halippa, Труды, III.

(3) No. 495. Despre aspra îndatorire a ispravnicilor din Basarabia să repare podurile stricate şi să facă altele nouă, şi în general pentru aducerea la îndeplinire a tuturor celor cerute de Generalul-Locotenent Conte Langeron, cum şi despre cercetarea cauzei înnecării furgonului cu pesmeţi, 1808. Extract Halippa în Труды, III.

caii înhămaţi au cârnit la o parte. Contele a considerat această declaraţie ca necuviincioasă, repetând că i s'a făcut cunoscut cât are să plătească.

Pe drumurile denumite (1) se îndreptà armata din locurile din apropierea Dunărei spre ţinuturile din Nordul Moldovei, pentru iernare sau încvartiruire. Botoşanii erau locul de intersecţie a armatelor cari operau la Dunăre şi a acelei din Hotin, cu toate că drumul cel mai scurt până la Hotin treceà prin Iaşi şi prin localitatea Lipcani, care se găseşte pe malul rusesc al Prutului. Toate acestea au atras atenţia Prinţului Prozorovski, care a decis înfiinţarea unui nou drum poştal între Focşani şi oraşul Botoşani, şi de aici la satul Lipcani. De altă parte, în Lipcani, se încrucişau două drumuri poştale — unul din Botoşani la Hotin, şi celălalt dela Iaşi la Hotin, — din care cauză Comandantul suprem a ordonat să se sporească în Lipscani (de o potrivă cu cel din Balcauţii şi Hotin) personalul postal. Intre Focşani şi Botoşani erau staţiunile postale următoare: cârciuma Puţu lui Haret, satul Adjud, cărciuma Orbeasca, Bacău, cârciuma Galbeni, Roman, satul Portuneşti, Lespezi şi Joldeşti.

Intre Botoşani şi satul Lipcani se găsià numai o staţiune: Vornicenii. In Adjud, Bacău, Roman şi Botoşani, se găsiau de asemenea şi depozite de fân şi de grâne. In dosar se găseşte un ştat despre numărul podurilor şi al pâraelor din Moldova şi din Basarabia, spre a şti cari poduri sunt construite şi cui aparţin. Din acest ştat se constată că poduri mai mari nu se găsiau, ci erau numai zăgazuri vremelnice, sau punţi de trecere pe dube sau pa- râmuri. Peste băltoace şi mocirle se construiau poduri pe pari sau din pietre. Se aminteşte podul peste Botna, atunci în Orheiu, iar acum în Chişinău, lung de 14 stânjăni, numit «Podul Vizirului», pe drumul Huşilor (între Huşi şi Orheiu), precum şi podul numit «podul lui Dobre», peste râuleţul Cobolta (ţinutul Sorocei), lung de 41 st. şi lat de 2 ½ stânjăni, făcute din piatră.

Domnitorul Moldovei Moruz, (2) printr'un hrisov scutise pe locuitorii a şase sate, dispunând ca, în loc de a aduce în natură proprietarilor câte un transport de lemne pe an de fiecare gospodar, să dea dare în bani de 10 lei fiecare.

(1) No. 499. Despre denumirea drumurilor cari se găsesc între Focşani şi Roman până la Botoşani pentru trecerea armatei; despre împărţirea lor în staţii poştale; despre construirea de poduri, despre construirea magaziilor cu fân şi grâne. 1808. Ibid.

(2) No. 462. Cu privire la cererea (dată prin Divan) de către starostiile satelor: Piciorul Lupului, Angheluţii, Darabanii şi Lunca, Bârnova lui Nicolae Paseleanul, cari se jăluiau de Hatmanul Săndulache Sturza şi Jitnicerul Constantin, pentrucă îngreuiau acele sate cu prestaţiuni în bani. Ibid.

Proprietarii au cerut să schimbe darea din nou în natură, dar Cuşnicov a poruncit Divanului să continue privilegiul dat ţăranilor de către Moruz
In acelaş timp în care se numise mitropolitul Gavril Exarh (1) în Principate, Cuşnicov, după cererea lui, adresă mitropolitului Serapion din Chiev o scrisoare, rugându-l să trimită în Moldova pe funcţionarul dicastiriei Ghetoponov, spre a înfiinţà un cor bisericesc în Iaşi. Mitropolitul Serapion a răspuns lui Cuşnicov, la 3 Martie 1808: «Pe baza cererii şi pe baza scrisorii I. P. S. S. Mitropolit şi Exarh Gavriil, am trimis din Eparhia Chievului, în Moldova, la Mitropolit, pe Registratorul de Colegiu Petre Ghetoponov. Deoarece trimiterea lui a fost cam întârziată, cu toate că aceasta n'a atârnat de mine, mă simt obligat să lămuresc Ex. Voastre că vina acestei întârzieri este a lui însuş, şi doară nu a fost nici o împotrivire din partea mea, ci din cauza lipsei mele din eparhie. Apoi procedarea lui a fost incorectă, în aşà fel încât a adus o jignire atât casei mele cât şi mie, dar cu toate aceste jigniri aduse mie, eu îl iert cu desăvârşire de toate. In general, am onoare a rămâneà cu deosebitul meu respect faţă de Ex. Voastră.»

Tătarii basarabieni (2) prinşi în războiu, pe când erau duşi la Brăila spre a fi predaţi Agăi turceşti în schimbul prinşilor ruşi, n'au lipsit de a se îndeletnici, pentru ultima oară, cu distrugerea locuinţelor creştine şi au aprins casele locuitorilor satului Goteşti prin care treceau. Dar au plătit scump pentru aceasta. După ordinul Contelui Camenski, s'au vândut la mezat vitele acelor Tătari în oraşul Galaţi, despăgubindu-se astfel locuitorii păgubaşi.

In partea Moldovei dintre Prut şi Nistru constatăm existenţa, la 1807, a unei bande de furi (3) de cai bine organizată şi cu ramificaţii întinse, având agenţii ei în oraşele Chişinău, Bender şi Tiraspol, precum şi în satele Coşcalei şi Copanca, pe malul moldovenesc al Nistrului. Căpetenia lor erà un oareşcare Iacob Şerban din Chişinău.

Ei fură prinşi în urma furtului de 27 cai dela nobilul rus Pavăl Sobcov. Din dosar constatăm că, cu paza frontierei ruseşti, pe Nistru, erà însărcinat Generalul-Maior şi Cavaler Catargiu; ispravnic al Basarabiei propriu zise (a Bugeacului) erà atunci Stolnicul Manolache Vârnav, cu titlul de ispravnic al Benderului, al Căuşanilor, al Chiliei şi al Achermanului; Serdar de Orheiu, cu reşedinţa la Chişănău, erà Spătarul Iordache Ramandi, mort

(1) No. 492. Despre trimiterea din Chiev, la I. P. S. Mitropolitul şi Exarhul Gavriil a Registratorului de Colegiu Ghetoponov, 1808. Труды III.

(2) No. 95. Despre împlinirea a 1510 lei dela Tătarii basarabeni pentru arderea de către ei a caselor din satul Goteşti, 1808. Ibid.

(3) No. 177. Despre furtul a 27 cai dela nobilul rus Pavăl Sobcov de către locuitorul din Chişinău Iacob Şerban, 1808. Ibid.

la 1808. Afacerea furturilor fu judecată de Departamentul Criminal al Divanului Moldovei.

Schimbarea sistemului de arendare (1) pe fostele moşii turceşti din Bugeac a provocat nemulţumiri în populaţiunea care mai erà supusă la dări cu mult mai grele decât sub Turci, ceeace dădù loc la plângeri numeroase.

Locuitorii târgurilor Vâlcov şi Chilia-Veche, situate pe insulele dintre braţele Dunării, au căpătat desăvârşită scutire de acele dări în vederea serviciilor însemnate ce le făcuse flotilei ruseşti de pe Dunăre. In vara anului 1807, când apele erau scăzute, ei au ajutat la trecerea vaselor în Dunăre prin braţul Chiliei, uşurând vasele prin transbordarea încărcărilor pe micile lor bărci şi ducându-le la Chilia, Tulcea şi Sulina. Apoi ei au servit de ~~eclerori~~ Contelui Langeron, comandantul trupelor din Bugeac, şi făcură astfel pe Langeron să stărue pe lângă Cuşnicov pentru ca cererile ce locuitorii adusese Principelui Prozorovski, în timpul şederii lui la Chilia, să fie satisfăcute.

In dosar se găsesc multe amănunte de samă despre achiziţiunile Generalului Catargiu la satul Leontiof pe Nistru, despre taxele vamale percepute în Acherman pe vremea Turcilor şi despre casa biseriească din satul Chiţcanii, dăruită de Hasan Bey.

Iată câtevà amănunte cari arată ce oaspeți incomozi erau Rușii veniți în țară, atât cei ce aparțineau armatei cât și alții cari venise sub diferite pretexte. Boierii cei mari, ca Visternicul Alecu Balș, îndrăzniau să li se opună, dar sărăcimea erà silită să sufere și să tacă. Frumoasă este istoria generalului care plecase în campanie cu *o roabă a lui* (și Rușii pretindeau că Turcii sunt barbari!).

Boierul pământean de primul rang, Visternicul Alecu Balş, (2) puneà în totdeauna cu multă plăcere casa lui din Iași la dispoziția generalilor ruși.

La dânsul au petrecut lung timp generalii Apraxin, Platov, Ducele de Richelieu, Langeron, Tucicov, şi la urmă Golenişef Cutuzov; acesta, cu prilejul plecării lui la cvartirul general, a spus primitoarei sale gazde, de faţă cu şeful garnizoanei, polcovnicul Hitrovo, ca casa lui Balş să fie rezervată şi pe viitor pentru cvartirul lui, Cutuzov. Din această pricină, Balş nu primià generali ruşi în cvartir în casa lui, decât în urma cererii spe-

(1) No. 187. Despre trimiterea în Basarabia a revizorului Stanchevici spre e cercetă împreună cu membrul Divanului, Sulgerul Ion Cuza, diferitele plângeri adresate Comandantului de căpetenie, 1808. Extract Halippa, în Труды III.

(2) No. 319. Despre opunerea lui Alecu Balş şi a oamenilor lui să-şi dea casa spre incartirarea unui general rus. Ibid.

ciale a lui Cuşnicov. Cu prilejul trecerii la sfârşitul lui Iulie a mai multor generali ruşi prin Iaşi, comandantul pieţei, Tihanovski, trimise la casa lui Balş pe *Platzmaiorul* său cu bagajele generalului Riezva. Balş poruncì să nu-i primească şi să închidă casa. Cuşnicov în urma jalbei comandantului care se plânsese că poliţia fusese insultată, poruncì Divanului să tragă pe Balş la răspundere, incidentul însă fu aplanat mai pe urmă.

Neplăceri au rezultat din fuga roabei generalului Saşin, care erà incvartiruit la Logofeteasa Ileana Paladi şi pentru tăinuirea căreia au fost bănuiţi unii servitori de ai Logofetesei (1). Pentru cercetarea conflictului s'a numit o anchetă din partea armatei şi a Divanului, graful Mih. Ilar. Golenişcev-Cutuzov numind pe Generalul-Locotenent Ghica, iar Divanul moldovenesc pe Aga Iaşului, Iordache Balş. Cercetările comisiei n'au ajuns la nici un rezultat. Numai peste 23 zile fata a fost găsită în podul grajdului. Mâncarea i-o procurau servitorii cari au şi fost daţi în judecata Tribunalului Criminalicesc pentru tăinuire.

Maiorul Constantin Şeinovici (2), din invalizii armatei rùseşti, dobândì dela Comandantul de căpetenie, Principele Prozorovski, învoire să se stabilească în satul Orofteana dela ţinutul Herţei (3).

Inchipuindu-şi că prin învoirea de a locuì aici i se dăduse satul în stăpânire, Şeinovici voì să fie singur şi deplin stăpân pe el. El începù să se împotrivească zapciilor când aceştia voiră să împlinească dela locuitori contribuţiile în natură datorite de ei şi să-i scoată pentru facerea transporturilor. Femeia lui Şeinovici bătù chiar pe mai mulţi călăraşi şi pe sameşul însărcinat cu strângerea dărilor. Şeinovici se desvinovăţià faţă de Cuşnicov arătând că el s'a opus numai la perceperile făcute peste măsură dela ţăranii lui şi a încercat să convingă pe Preşedintele Divanurilor că ispravnicii Cercel şi Buznea, precum şi sameşul Radovici şi alţii percepeau dări nelegiuite. Ancheta făcută de către un funcţionar al Divanului moldovenesc, Diacul de Visterie Ilie Cogălniceanu, a dat dreptate ispravnicilor. Dar Şeinovici necontenind stăruinţele lui pentru facerea unei nouă cercetări, Crasno Milaşevici, care urmă lui Cuşnicov în sarcina de Preşedinte al Divanurilor, rânduì o nouă cercetare sub privigherea revizorului rus, maiorul Ponarevski. Dosarul nu dă rezultatul ei.

---

(1) No. 182. Despre anchetarea tuturor neorânduelelor în casa D-nei logofetese (Ileana) Palade (în Iaşi) de către găzduitul D. General-Maior Şaschin, 1808. Halippa, Тщрубі, II.

(2) No. 174. Despre maiorul Şeinovici, locuitor în satul Orofteana, ţinutul Herţei, şi despre piedicele făcute de el locuitorilor acelui sat întru îndeplinirea îndatoririlor lor. Iunie 1808. Extract Halippa în Трувьі, II.

(3) Astăzi în ţinutul Dorohoiului.

Dosarul 1715 dă oareşicari ştiinţe asupra serviciului medical din Iaşi la 1810.

In luna Iulie 1810 doftorii de *Politie* (oraş) din Iaşi erau:

Doctorul Efstatie (Rolla);

Doctorul Moscu;

Doctorul Lorenţ şi Doctorul Şmelţ.

Ca mai mare peste dânşii erà aşteptat, la Iulie 1810, Doctorul Plisc, din Rusia, cu care, la venirea lui, s'a încheiat un contract «moldoveneşte şi nemţeşte». Asemenea se constată că erau şi moaşe angajate cu contract.

Doftorii Efstatie şi Şmelţ precum şi moaşele se folosiau de case închiriate de către «Epitropia doftoricească»; iar Plisc şi Lorenţ îşi plătiau locuinţele din punga lor.

Iată şi ce retribuţiuni primià acest personal:

Stavri Moscu primià, la 1810, un salar de 4.200 lei plus chiria nespecificată a casei.

Efstatie Rolla primià, la 1809, un salar de 5.400 lei.

Lorenţ fusese tocmit la 1805 cu salar de 2.640 lei şi 200 lei pentru casă. (Se vede că alocaţiunea pentru chirie i s'a suprimat mai târziu).

Şmelţ fusese tocmit la 1805 cu salar de 2.400 lei pe an şi 40 lei pentru chirie, cari asemenea se vede că s'au suprimat mai târziu.

Cele două moaşe erau retribuite: una cu 1.200 lei şi cvartir, iar cealaltă cu 1.800 lei plus 400 lei pentru casă.

La 1810 vine un medic numit Nazarovici, angajat de Ruşi, căruia i se dă din haznaoa împărătească câte 1.000 ruble pe an, iar Divanul mai adaoge câte 15 galbeni pe lună.

Se mai dau asemenea 15 galbeni pe lună unui doctor Firih.

Acelaş dosar ne dă numele medicilor salariaţi de Stat în Bucureşti, în anul 1811.

La 3 Septemvrie 1811 doctorii în medicină din Bucureşti cari ocupau funcţiuni salariate de stat erau:

Fizicii Silvestru Filitis, Constantin Darvaris şi Constantin Caracaş. Ei arată lui Crasno Milaşevici, printr'o jalbă în limba franceză, serviciile aduse de ei şi cer o recompensă prin sporirea apuntamentelor lor.

Iată acuma chipul în care se ***primeniau*** în fiecare an isprăvniciile în Moldova.

Divanul Moldovei către Cuşnicov.

Fiind vreme de a se schimbà unii din ispravnici, iar alţii fiind trebuinţă de a se depărtà spre întâmpinare şi a celor mai mici urmări de învinovă-

ţire. Iar după întâmplare vremii şi stării ţinuturilor, alţii din ispravnici având a se şi strămutà, făcând socotinţă Divanul, iată alăturează această însemnare de candidaţi. Adică pentru un ispravnic la Soroca cu strămutare altuia dela Orheiu, doi pârcălabi la Hotin, doi ispravnici la Suceava, un ispravnic la Neamţu, doi ispravnici la Hârlău cu strămutare unul la Bacău, doi la Bacău, unul la Botoşani, doi la Tecuci, doi la Roman cu strămutare unul la Tecuci, unul la Tutova, unul la Codru, unul la Hotărniceni, unul la Dorohoi, doi la Cârligături şi altul la olatul Benderiului.

Această socotinţă cu cinste se pune înainte Exelenţiei Voastre spre hotărîre, fiindcă anume s'au urmat după rând, pentru unul din ispravnici doi şi pentru doi patru candidaţi. Ca din aceştia binevoind a se unì şi socotinţa Exelenţei Voastre, să poată fi rânduiţi a intrà în slujbă dela ziua aceea întru care, după trebuinţă, sunt însemnaţi, atât cei strămutaţi cât şi cei depărtaţi, dar şi acei rânduiţi spre cuprindere celor ce au împlinit anul lor, rămâind Divanul aşteptător socotinţei Exelenţei Voastre.

Candidaţii isprăvniciilor.

La ţinutul Sorocăi.

In locul dumisale Spătarului Ioniţă Palade, care au împlinit anul său dela zi întâiu Martie, va fi rânduit dela zi întâiu Aprilie:

Dumnealui Spatarul Constantin Sturdza, care este Sărdar la Orheiu, strămătându-se de acolo.

La ţinutul Orheiului.

In locul Dumisale Spatarului Constandin Sturdaza se va rânduì Sărdar din ceşti mai jos candidaţi, adică:

1-u Dumnealui Spatarul Grigore Balş,

2-lea Dumnealui Banul Alecu Beldiman.

La ţinutul Hotinului.

Fiindcă amândoi pârcălabii ce sunt urmează a se schimbà, aflându-se bolnavi, iar a unul împlinindu-i-se şi anul slujbei dela zi întâiu Martie, spre aceasta la acest ţinut al Hotinului se vor rânduì doi pârcălabi dela zi întâiu Aprilie, din candidaţii aceşti de mai jos, adică:

1-u Dumnealui Spătarul Alecu Ghìca,

2-lea Dumnealui Comisul Iordache Leon,

3-lea Dumnealui Banul Ioniţă Vârnav,

4-lea Dumnealui Banul Constantin Miclescu.

La ţinutul Sucevei.

In locul dumisale Banului Andronache Donici, care au trecut de mult anul slujbei sale, va fi rânduit dela zi întâiu Aprilie un ispravnic din candidaţii de mai jos, adică:

1-u Dumnealui Căminarul Vasile Miclescu.

2-lea Dumnealui Spăţarul Iancu Miclescu, iar în locul Vtorii Visternicului Vasile Crupenski se va rădui alt ispravnic dela sfârşitul lui Maiu, pe Banul Constantin Lazu.

La ţinutul Neamţului.

In locul dumisale Banului Răducanu Roset, care împlineşte anul slujbei sale la zi întâiu Aprilie, se va rândui (rupt)

1-u . . . . Alecu Cantacuzino,

2-lea . . . . (rupt).

La ţinutul Bacăului.

Implinindu-se dela zi întâiu Martie anii amânduror dregătorilor vechi şi trebuinţă fiind la acest ţinut a se cuprinde cu vrednici dregători, s'au socotit dela zi întâiu Aprilie a se rândui din aceşti de mai jos adică:

1-u Dumnealui Comisul Mihalache Mavrogeni strămutându-se dela Hârlău,

2-lea Dumnealui Comisul Constantin Neculcea,

3-lea Căminarul Aslan,

4-lea Căminarul Iordache Giurgea.

La ţinutul Hârlăului.

Unde unul din dregători, Clucerul Petrache Vârnav, împlineşte anul slujbei sale dela zi întâiu Aprilie, iar celalalt, Comisul Mavrogeni, se strămută la Buzău după trebuinţă, fiind trebuinţă de a se rândui doi diregători, se vor rândui din candidaţii de mai jos:

1-u Dumnealui Comisul Iordache Ghica, fiul dumisale Vornicul Dumitrache Ghica,

2-lea Constandin Negre,

3-lea Stolnicul Vasile Vârnav,

4-lea Spatarul Mihalache Racoviţă.

La ţinutul Botoşanilor.

In locul Dumisale Căminarului Alecu Calimah, carue i se împlineşte la zi întâiu a viitoarei luni Maiu, se va rândui un Vornic dela acè epohi a zi întâiu Maiu din candidaţii de mai jos:

1-u Dumnealui Neculai Cantacuzino Vtorii Logofăt,
2-lea Dumnealui Costache Canano.

La ţinutul Tecuciului.

In locul amândoror dregătorilor vechi, adică a Căminarului Ion Greceanul, cărue i s'au împlinit anul la zi întâiu Martie, i a Sărdarului Neculai Stamatin, care s'au bolnăvit, se vor rândui doi dregători din candidaţii de mai jos adică:
1-u Jitnicerul Constantin Tiriachiul,
2-le Petrache Sturdza strămutându-se dela Roman,
3-lea Spătarul Mihalache Cerchez.

La ţinutul Romanului.

In locul Dumisale Petrache Sturdza, ce se strămută la ţinul Tecuciului, se va rândui un ispravnic dela zi întâiu Aprilie precum şi în locul Stolnicului Beldiman ce îşi împlineşte anul către sfârşitul lui Maiu, se va rândui altul la ace epochi, adică doi ispravnici la Roman din candidaţii de mai jos:
1-u Dumnealui Banul Costache Crupenski,
2-lea Dumnealui Stolnicului Andrei Milu,
3-lea Meldelnicerul Vasile Roset,
4-lea Sărdarul Ioniţă Prajăscu.

La ţinutul Tutovei.

In locul Stolnicului Ioniţă Iamandi, care a şi împlinit anul la zi întâiu curgătoriu Martie, se va rândui un ispravnic din aceşti mai de jos candidaţi:
1-u Paharnicul Enache Donici,
2-lea Căminarul Iancu Miclescul.

La ţinutul Codrului.

In locul Şatrarului Costache Dia, care au împlinit anul slujbei sale la zi întâiu Martie, se va rândui un ispravnic, adică:
Petrache Carpu Găluşcă.

La ţinutul Hotărnicenilor.

In locul Medelnicerului Isaie, care se află întru oarecare neputinţă de boală, a se rândui dela 15 Aprilie:
Medelnicerul Ioniţă Meriacri.

La ţinutul Dorohoiului.

In locul Căminarului Iancu Cananò, care este învinovăţit pentru lucrările sale, se va rândui un ispravnic din aceşti mai de jos candidaţi:

1-u Clucerul Constandin Adam,

2-lea Medelnicerul Manolache Andrieş.

La ţinutul Cârligăturii.

In locul amânduror ispravnicilor vechi din cari unul, adică Serdarul Ion Luca, au apropiat . . . . (rupt) . . . . . din candidaţii aceştia de mai jos:

1-u Căminarul Gheorghe Cuza

2-lea Medelnicerul Toader Buhuş,

3-lea Serdarul Ion Miclescul,

4-lea Căpitanul Iordache Răşcanul.

La olaturile Benederiu, Akerman, Chilie.

In locul armaşului Constandin Popov, care cu totul că nu ş'au împlinit, fiind trebuinţă de a se rândui un Ispravnic mai vechiu, şi care să poată merge la Chilie şi sta pentru săvârşire trebuinţelor de acolo, s'au socotit a se rândui un ispravnic din aceşti mai de jos candidaţi:

1-a Căpitanul Ioniţă Bănulescu,

2-lea Sărdarul Vasilache.

(Iscăliţi) *Costache Ghica Log. Constandin Log. Sandu Sturdza Stolnic. Iordache Roseti Vist.*

Hârtia de mai sus, care nu poartă dată, a fost primită la cancelaria Preşedintelui în ziua de 24 Martie 1810 (1).

IV.

AMĂNUNTE ECONOMICE ŞI FINANCIARE ASUPRA MOLDOVEI DELA 1808—1812.

Veniturile (2) întregii Basarabii (adică olaturile Benderului, al Chiliei şi al Ismailului) au fost vândute negustorului din Odessa Marcu Sliua pentru 145 mii lei. Condiţiunile perceperii *poşlinii* asupra producţiunilor şi a alimentelor sunt formate din 21 puncte. Mahalalele fostelor cetăţi turceşti lipsesc cu totul în registrele de otcupuri ale alimentelor. Afacerile în vreme de răsboiu (cantinieri, etc.) erau cumplit de supărătoare pentru otcupcii şi

(1) Dosar No. 1.412.

(2) No. 6. Despre licitaţiile pentru arendarea otcupurilor de venituri ale Besarabiei, Dela 10 Aprilie 1808 până la 10 Aprilie 1809. Halippa, Труды, I,

pentru comisionarii lui. Cuşnicov desemnà adesea comisiei de cercetare, spre a-i aveà în de aproape priveghere, pe funcţionarii „Marelui Biurou (Comptoire) al otcupurilor Besarabiei“, care aveà secţiuni în toate oraşele Basarabiei.

Imprumutul din primăvara anului 1808 al guvernului(1) Moldovei în vedere de a înlesnì cheltuelile extraordinare pentru aprovizionarea armatei, a fost încheiat pe patru luni, fără dobândă, pe cursul de 105 parale rubla de argint, dar după 4 luni cursul s'a urcat la 120 parale rubla.

Se găsesc de faţă (2) còpiile contractelor încheiate cu otcupciii Domnului Ipsilanti, precum şi còpii de contracte din vremea lui Cuşnicov. Aceste otcupuri cuprindeau: sarea, vămile, vădrăritul (vinului), horilca, rachiul, goştina sau desetina stupilor, a mascurilor şi ţiganii.

Iată: Punctele după cari este dat în otcup venitul ţiganilor domneşti, lingurari şi ursari.

1. Se ieau de ţigan, la cele patru dări anuale, după cum mai jos se arată:

Lei	Aspri		
7	50	de salaş de lingurari	Darea de iarnă
5	--	de salaş de ursari	
—	30	adăogire la fiecare leu	
1	60	dela fiecare salaş banii curţii (pentru uzul lemnelor uscate ?)	
4	—	de salaş de lingurar şi de ursar	la Sfântul Gheorghe
	30	adăogire la fiecare leu	
1	50	de salaş pentru arderea mangalului	
	60	pentru cofă	
4	—	lingurari şi ursari	dare pe an
—	30	adăogire la fiecare leu	
1	60	pentru toloacă	
4	—	lingurari şi ursari	la Sfântul Dumitru
—	30	adăogire la fiecare leu	
5	—	pentru mangal	
—	50	pentru cofă	

2. Se iea asemenea toamna câte 4 lei de măgar (asin) dare obişnuită, şi asemenea dela negustorii făcând negustorii de asini, care aduce după regulele de până acum 5.000 lei.

(1) No. 56. Despre împrumutul de 40.000 lei, adică 15.238 ruble ruseşti, făcut Divanului Principatului Moldovei din Cassa depozitului Comisariatului militar de pe lângă Comandantul de căpetenie. I. N. Halippa, Труды.

(2) No. 123. Despre otcupurile deosebitelor venituri şi ale sării in Moldova 1808. Ibid., II.

3. Banii luaţi în anul trecut sub numire de *pecetluiri* şi *pocloane* (după pecetea şi rândueala noului Domn), în anul de faţă nu se vor percepe, deoarece se percep numai în anul întâiu al fiecărei Domnii nouă.

4. Peste sus pomenitele sumi, percepute în patru soroace, se va luà dela fiecare sălaş de ţigani lingurari sau ursari, pentru veniturile armatei, câte 5 lei, cari bani, câţi se vor percepe în acel an, să nu se mai iea în anii ceilalţi.

5. Aceste sumi se vor plătì Visteriei la începutul fiecăror trei luni.

6. Cumpărătorul acelui venit va luà pe seamă după registru; el este asemenea dator să dea seamă de numărul lor (al ţiganilor) după curgerea fiecărui termen de un an.

7. Din arătatele sume, acele luate pe seama ţinuturilor se remit acestora; iar 400 lei din perceperile numite «adăogire la fiecare leu» se atribue mânăstirii cu hramul Sfântului Spiridon, adică pentru obştescul spital.

Pe temeiul acestor puncte se vinde venitul ţiganilor domneşti Dumisale Biv Vel Visternicului Iordache Roset cu preţ de 70.000 lei, adică şaptezeci mii lei, dela 1 Ianuarie 1808 până la 1 Ianuarie 1809.

Printr'un ordin al Comandantului superior al armatei, Principe A. A. Prozorovski, din 19 Martie şi 27 Martie 1808, fusese permis vivandierilor şi furnisorilor(1) să aducă, din Rusia în Moldova lucruri trebuitoare armatei fără a plătì *poşlină* (vamă) la Visterie. Pentru rândueala afacerii, şefii militari erau datori să dea vivandierilor certificate în cari să se înregistreze câtimea de băuturi, obiecte de hrană, şi alte mărfuri comandate. Aceste certificate erau înfăţoşate lui Cuşnicov şi remise Divanului pentru ca Visteria să scadă *poşlinele* «neincassate» pe ele pe temeiul de mai sus, din socoteala sumei datorită pentru acest otcup de către cumpărătorii vămilor. Cu cât mai multe mărfuri se treceau în certificatele militare, cu atât mai mare erà şi suma ce o pierdeà Visteria din venitul vămilor. Intr'acest timp unele comande militare dădeau certificate de transport pentru câtimi de proviziuni enorme, din cale afară neproporţionate cu trebuinţele armatei. Cuşnicov îşi îndreptă băgarea de seamă asupra pierderii rezultând pentru Visterie din scăderea acestui venit, care aveà să aibă ca consecinţă o mare greutate în completarea sumei necesare pentru trebuinţele armatei active, şi supuse toată chestiunea la aprecierea Principelui Prozorovski. Prin un nou ordin, se lămurì armatei că şefii militari sunt datori, cu prilejul dării de certificate vivandierilor, să se mărginească la trebuinţele armatei şi să nu abuzeze de liberalitate în determinarea cantităţii mărfurilor comandate — mai ales a rachiului —, pentru ca prisosul scris să nu urmeze a se vinde publicului spre

(1) No. 180. Despre neluarea de *poşlina* moldovenească dela vivandieri şi pentru băuturile şi obiectele de hrană aduse de ei din Rusia pentru armată. Halippa, Труды, II.

paguba Visteriei; «altfel orice pagubă adusă otcupciului, (sau mai degrabă Visteriei) va fi imputată Domnilor şefi de corpuri sau coloneli comandanţi cari vor da asemenea certificate nelegale pentru transportul mărfurilor. Cea mai mare parte a băuturilor despre cari se tratează în acest dosar, sunt cele următoare: romul, aracul, Malaga, vinurile de Champagne, Burgundia şi cele ungureşti, berea porter, cea englezească, rachiul de pâne, rachiul francez, spirt de trei feluri, iar din ale mâncării: brânza de Olanda, jamboanele, cârnaţii, alămâile, portocalele, zaharul, cafeaua, ciaiul, ciocolata, ţârii de Olanda, cofeturile; din mărfuri: postavul, pânza, iuftul, pânza de Olanda, basmalele, mătasa (taffetas) neagră, eşarfe şi vipuşti pentru mondirurile ofiţerilor.

In Moldova numărul total al scutelnicilor (1) erà de 21.775 şi se discompuneà în chipul următor:

Boierii pământeni aveau:		8.790 scutelnici,		5.752 breslaşi,		2.690 slugi	
Beizadelele, Domniţele şi jupânesele văduve	»	2 391	»	1.135	»	573	»
Boierii greci	»	366	»	—	»		»
Jupânesele grece	»	72	»	—	»		»
		11.619	»	6.893	»	3.263	»

Breslaşii şi slugile erau daţi peste numărul de 80 scutelnici atribuiţi boierilor celor mai mari, mai atribuindu-li-se câte 45 breslaşi şi câte 25 slugi. Beizadeà Dumitrache Mavrocordat aveà 100 scutelnici, 45 breslaşi, 25 slugi. Cei doi Episcopi eparhioţi aveau câte 40 scutelnici, 33 breslaşi şi 15 slugi.

Cu deosebire de interesant este raportul Divanului din 6 Iulie 1810 asupra acestei chestiuni. Acest raport vorbeşte de breslaşi şi de slugi ca de un lucru cu totul legiuit. Mai vorbeşte de *trecuţi*, adică de obiceiul că dacă un boier aveà 10, 15 sau 20 de oameni peste numărul hotărît de scutelnici, breslaşi şi slugi, să se treacă cu vederea, «ca să se poată ajutà casele boiereşti cu ei», *dar numai la havalele, nu la bir,* ceeace vrea să zică că birul erà plătit de aceşti *trecuţi* Visteriei, iar numai pentru numeroasele dări accesorii, numite *havalele,* se tocmiau cu boierul care-i scutià de ele.

Mitropolitul şi Exarhul Gavriil (2) (Bodoni) scrià lui Cuşnicov la 1 Septemvrie 1808:

(1) Dosar No. 1774.

(2) No. 416. Despre schimbarea cerută de Mitropolie a unor sate de scutelnici cu altele. 1 Septemvrie 1808. Extract Halippa, Труды, III.

„Inalt Excelența Voastră, milostivul meu Domn,

«Mitropolia (ieșeană) încă de pe timpul Domnilor are după drept pe acest pământ, ca scutelnici, satul Stoineștii, de breslași, în ținutul Cârligăturii, satul *Ulmul*, de podgoreni, în ținutul Hârlăului și satul Ciorăștii, de tăetori, din ținutul Orheiului.

«Dar fiindcă satele Ulmul și Ciorăștii se găsesc din vechime pe moșii străine, de aceea Mitropolia cere să se facă schimb și, în locul satului Ulmul, să i se dea satul Sineștii, pentru podgoreni, acel sat găsindu-se pe pământul Mitropoliei; iar în schimbul satului Ciorăști să i se dea sătișorul Costulenii-Rotari și Costulenii-Prisăcari, pentru tăetori de lemne, care de asemenea se găsește pe o moșie a Mitropoliei. Iar satul Stoineștii să rămână așà cum se găsește, ca breslași ai Mitropoliei. Despre aceasta rog cu multă umilință pe Inalt Excelența Voastră să dispuneți cele de cuviință și să vă dați părerea cu privire la acest schimb.»

Cușnicov dorind să satisfacă cererea Mitropolitului, cerù dela Divanul Moldovei ca, în conformitate cu dreptul comun și cu obiceiurile locale, să-și exprime părerea cu privire la această cerere, care să-i fie în urmă comunicată lui. Insă dosarul se oprește aici.

Precum rezultă din piesa următoare, dreptul de a aveà scutelnici erà în Moldova în privilegiu excluziv al boierilor moldoveni, de care boierii greci nu se folosiau.

Spre răspuns predlojeniei Inalt Exelenției Voastre din 24 Iulie sub No. 1992 (1), alăturată cu *proșănie* ce au dat către I. E. V. D-lui Postelnicul Grigori Ventura, are cinste comitetul Divanului a arătà că numitul boier se socotește nu într'alt chip decât unul din străinii boieri greci, din neam grec țărigrădean, însurat cu femeie greacă care și până acum se află în Țarigrad. Părintele său cu Domnii după vreme venind, au fost Postelnic Mare în zilele lui Grigore Vodă Ghica. Iar mai nainte, fiind Părcălab la Galați, au cumpărat acolo niște moșii. Dar niciodată așăzat întru statornicie în pământul Moldovei n'au fost, nici dritul căsătoriei cu pământeancă n'au avut.

Asămine și Dumnealui, după întoarcerea tatălui domniei sale la Țarigrad, viind cu domnul Mihaiu Vodă Suțul, după răsboiul trecut, au fost și Vornic de Aprozi. L-au făcut Domnul și [în] rangul de Vel Postelnic și iară au mers la Țarigrad, și acum asupra răsboiului au venit singur dela Țarigrad. Ca un vederat străin, n'au putut să-i dea dritul patriotismosului o cumpărătură de pământ a unei familii ce purure au locuit la Țarîgrad și vremelnicește au venit aice împreună cu Domnii greci.

(1) Dosar No. 1.978.

Apoi când lipseşte acest drit, de vreme ce scutelnicii sunt lăsaţi pentru vecini (!!!!) care au slobozit pământenii precum s'au făcut cunoscut I. E. V., iaste fără drumul cuviinţii slobozire scutelnicilor decât numai prin o extraordinară rânduire. Spre o ştinţă a I. E. V. că în vreme Domnului Alexandru Suţul, la let..., prin sfatul obştesc, s'au oprit de a mai aveà boierii greci după rangurile lor scutelnici oameni de slujbă, întărinduse anaforaoa de mai sus de pomenitul Domn. Şi mai fiind şi alţi boieri greci aici, nu au această împărtăşire. Intru alt chip dumnealui Postelnicul Ventura are haractir după rangul ce are, din cei de întâi clasis. Şi jaloba dumisale se alăturează după cuprindere predlojeniei spre hotărîre, precum înţelepciunea I. E. V. va găsì cu cale.

Gavril Mitropolit şi Exarh.
Costache Ghica Log.
Constandin Balaş Log.
Sandu Sturdza Hatman
Iordache Roset Vist.

Insă din lista de mai sus reiese că erau şi excepţiuni la această regulă, deoarece vedem dintr'însa boierii greci având 366 scutelnici, iar jupânesele grece 72.

Dosarul No. 2.971 din 1811 ne vorbeşte de un Domn Sonini, care păreà însărcinat cu o misiune ştiinţifică în Principate. Mai vedem pe un Seconde-Leutnant Kreuzberger, din regimentul de Bialistoc, care erà ataşat lui Sonini, raportând (în limba germană) lui Crasno Milaşevici despre călătoria lui Sonini. Intâiul raport, datat din Galaţi, la 5 August 1811, zice că a făcut (Kreuzberger) oareşcari crochiuri după cererea lui Sonini, dar că nu poate ridicà, precum îi ceruse Crasno Milaşevici, graniţa dintre Moldova şi Valahia, fiindcă nu merge totdeauna dealungul ei. Al doilea raport este datat din Târgul-Ocnei, în 19 August 1811 şi zice că au vizitat minele de sare de acolo şi că Sonini merge să vadă *die Sauerquellen,* (Slănicul) cari sunt în depărtare de 4 ceasuri de acolo.

Se va vedeà mai departe că, în realitate, acest Sonini erà un agent politic, trimis în ţară de Napoleon în urma deschiderilor făcute Impăratului Francezilor de către Spăturul Iordache Catargiu.

Cu prilejul dării în antrepriză (1) a veniturilor vamale din Moldova în anul 1808, Hatmanului Palade, care oferise 35 de mii de lei peste suma cu care erau

(1) No. 285. Despre luarea în antrepriză a veniturilor vamale din Moldova de către Hatmanul Palade, şi despre permisiunea de participare sau neparticipare la aceste licitaţii a negustorilor ruşi. 12 Iulie 1808. Halippa, Труды, II.

arendate în anul precedent, n'au fost primiţi la licitaţie negustorii ruşi din Odesa: Larion Portnov şi Semen Medrosov. Prinţul Prozorovski a lămurit lui Cuşnicov că negustorii ruşi pot să nu fie admişi la licitaţie numai atunci, când obiectele în licitaţie sunt aşà de nelămurite şi de nesigure, încât concurentul rus ar riscà să se încurce cât de uşor în privinţa chipului de percepere a dărilor. In deobşte, dacă drepturile şi îndatoririle concurentului rus pot fi stabilite cu deamănuntul pentru o folosinţă recunoscută, se vor admite şi se vor învità şi negustorii ruşi la licitaţii, fiindcă concurenţa mai mare influenţează asupra preţului obiectelor, lucru ce este în legătură cu interesele Visteriei şi în parte cu ale armatei ruse, ţinută pe cheltueala ţerii.

S'a făcut catagrafia (1) uliţelor Iaşilor cu mahalalele lor, cuprinzând: birnicii, neguţătorii, hrisovoliţii (târgoveţii privilegiaţi de întâia şi a doua clasă), mazilii, ruptele Visteriei, scutelnicii boiereşti, breslele, iertaţii şi săracii, sudiţii ruseşti şi creştini, armeni şi nemţi şi văduvele evreeşti. Găsim trecute următoarele uliţe: Hagioae cu mahalalele ei, Târgul de sus cu mahalalele ei, Cărvăsăriei, Podul vechiu, Uliţa Mare, Mânjilor, Bărboiului, Târgul de jos, Frecău, Broştenii, Feredeile, Muntenimile, Căcaina, Rufenii, Tătăraşii, Ciurchii. Intreaga populaţie a oraşului Iaşi erà de 16.287 suflete de ambele sexe, din care număr 2.871 Evrei (2), 1.684 Ţigani şi 585 partea duhovnicească.

Din dosarul No. 19 constatăm că preoţii şi ţârcovnicii întrebuinţaţi în spitaluri primiau cei dintâi, câte 15 şi cei de al doilea câte 6 lei pe lună.

Podurile, în accepţiunea actuală (3) a cuvântului au fost introduse în Iaşi prin silinţa lui Cuşnicov; Preşedintele atrase atenţiunea asupra glodului care, în vreme de ploaie, împiedecà comunicaţia între oraş şi mahalale şi chiar între deosebitele părţi ale oraşului.

Breasla *podarilor* erà alcătuită dintre săteni din satele învecinate, scutiţi nu numai de toate dările, dar şi de cvartiruri, pentru ca să se ocupe numai cu isprăvirea podelelor şi a drumurilor. Funcţionarii însărcinaţi cu privegherea acestor lucrări erau: Polcovnicul Emanoil Balş şi Vornicul Dumitru Sturdza. Ca material se întrebuinţà numai lemnul.

Cu întreţinerea menzilurilor (poştelor) în Moldova erau însărcinaţi doi boieri mari ai Divanului, cari încheiase cu Visteria contract pe $4^1/_2$ ani şi

(1) No. 295. Condica scrierii sufletelor şi a familiilor a stării de jos din târgul Iaşi. Ibid.

(2) In anul 1899 numărul Jidovilor din Iaşi erà de 39.441, al creştinilor de 38.626; numărul celor dintâi în 96 ani au sporit cu 1.373 la sută; al celor de al doilea numai cu 2,99 la sută.

(3) No. 17. Despre podurile din oraşul Iaşi şi despre lucrătorii scutiţi de bir. 27 Martie 1808. Ibid., I.

primiau împreună 70.000 lei pe an numai ca leafă, afară de veniturile aduse de poşte. Iată reproducerea unui hrisov al lui Alexandru Moruz şi a contractului pe 1804 (1), din cari se va vedeà ce grea sarcină pentru Visterie alcătuià transpărtul funcţionarilor turci dela *serhaturi.*

I. Alexandru Constantin Moruz, etc.

Deoarece sorocul pentru care se îndatorise otcupciii să întreţie menzilurile (poştele) se împlineşte la 1 Octomvrie 1804, binevoit-am să încunoştinţez la vreme pe Divanul nostru să facă ca doritorii de a luà asupra-le grija întreţinerii menzilurilor să se înfăţoşeze şi să intre în tocmeală. Dintre toţi ceilalţi cinstiţi ai noştri boieri, biv Vel Visternicul Gheorghe Balş şi biv Vel Visternicul Săndulache Sturdza au primit punctele de mai jos ce au fost găsite cuviincioase şi au primit asupra lor îndatorirea de a întreţineà toate menzilurile Principatului Moldovei vreme de patru ani şi jumătate şi s'au tocmit cu Visteria Domnească asupra acestora; prin urmare întărim şi noi aceasta, poruncim ca din partea Visteriei noastre să fie ţinute în seamă întocmai punctele cuprinse în alcătuire, cătă vreme sus zişii boieri vor păstrà fără atingere aceste puncte şi cătă vreme menzilurile se vor găsì în cea mai bună stare, precum aceşti boieri se îndatoresc şi se leagă, şi ca nime să nu poată să-i lipsească de această slujbă, sub nici un cuvânt şi să nu jignească acest contract care va aveà putere până la împlinirea sorocului mai sus arătat.

După împlinirea căruia, dacă Domneasca noastră Visterie ar întâmpinà greutăţi pentru a găsì îndată alţi otcupcii cari ar primi această însărcinare, atunci sus zişii boieri se îndatoresc a urmà cu ţinerea menzilurilor încă două luni, potrivit cuprinsului punctului al 17-lea din acel contract, ale căruia puncte au fost întărite toate cu iscălitura noastră Domnească şi cu punerea Domneştii noastre peceţi. In 27 Maiu 1804.

II. In urma înţelegerii ce am avut noi cu Visteria Gospod, luăm asupra noastră grija ţinerii menzilurilor în toată ţara Moldovei pe aceeaş bază pe care a fost până acum. A fost nevoie să cumpărăm pentru localităţile arătate pe planul Visteriei Domneşti precum şi pentru menzilurile adăugite din nou pe drumul Siretului, adică dela Iaşi până la Bacău şi până la Târgul Fălticeni, câte 10 cai pentru fiecare staţie din aceste menziluri, fără a supărà de azi înainte, în tot timpul în care menzilurile vor fi ţinute de noi, nici pe stăpânii moşiilor, nici Visteria Domnească, şi fiindcă Măria Sa a încuviinţat tocmeala făcută între noi şi Visterie şi noi la rândul nostru pri-

(1) No. 38. Despre deosebitele samovolnicii şi ofense comise pe la staţiile poştale de către călători. I. N. Halippa. Трудъ, I, p. 346. Deoarece aveam la dispoziţie numai traducerea rusească a actului, am fost silit s'o retraduc româneşte. Este deci firesc ca acest text să difere de cel original al hrisoavelor lui Moruz.

mim asupra noastră tot ce va fi nevoie pentru întreţinerea menzilurilor în toată ţara, în vreme de patru ani şi jumătate, în condiţiunile următoare:

1. Din Visterie ni se va da câte 70.000 lei, adică şaptezeci mii lei pe an, iar pentru jumătatea anului trecut se va da 35.000 lei.

Primind aceşti bani, noi suntem datori a ţineà toate menzilurile din Moldova fără a cere alt ajutor bănesc. Sus pomenita sumă anuală ni se va plătì la soroacele la cari s'a, obişnuit a se plătì banii pentru menziluri.

2. Ni se vor mai da pe fiecare an câte 580 stoguri de fân de măsură (stogul fiind 15 stânjăni împrejur şi 3 stânjâni peste cap), pentru contul şi transportul căruia noi vom plătì câte 4 lei de fiecare stog, iar pentru dijma acestui fân nu vom plătì nici o parà. Iar pentru aşternutul trebuitor cailor de poştă, ne îndatorim a face tocmeli cu stăpânii moşiilor.

3. Ne îndatorim a îndestulà caii de poştă cu toată cătimea de orz şi ovăs trebuitoare fără a cere dela stăpânii moşiilor nici măcar o chilă, cu condiţie însă ca, pentru căratul la staţie a 4.000 chile orz, să ni se dea carele din locurile unde vom fi cumpărat orzul, aceste care însă ne vor fi date «cu orânduealà» şi fără ca să le putem duce peste graniţă.

4. Ni se vor da din ţară 495 oameni surugii, cari vor primi leafa lor dela ţară şi nu vor cere dela noi nici o plată, iar satele vor fi datoare să dea chezăşie pentru dânşii prin mijlocirea ispravnicilor de ţinut.

5. Călătorii cu poşta vor plătì câte 20 bani pe cal şi pe ceas, afară numai de curierii actuali, călăraşii orăşăneşti, lipcanii, Devlet Memurirel (curierii Porţii Otomane) şi afară de cei trimişi în slujba Domnului şi a ţerii. In *podorojnele* (foile de drum) ale tuturor acestora va fi arătată deosebirea dela 20 până la 10 bani de *Uţiret*, şi aceşti 10 bani vor fi plătiţi de Visteria Domnească pentru fiecare cal şi numai pentru cei mai sus zişi, iar toţi ceilalţi călători vor fi ţinuţi să plătească 20 bani pe ceas *Uţiret* pentru fiecare cal, după socoteala acestei taxe de poştă. Aceşti bani ne vor fi plătiţi în patru soroace şi anume: 1° la vremea *ajutorinţei de iarnă*; 2° din birul strâns în primăvară; 3° din banii *ajutorinţei de vară*; şi 4° din banii *menzilurilor*.

In cât priveşte pe Turcii cari vor călătorì cu poşta dintr'un *Serhat* într'altul, fără a atinge Iaşul, sau cari călătoresc din vreun *Serhat* deadreptul la Iaşi, Capuchehaielele *Serhaturilor* vor fi datoare a da Turcilor călătorind cu poşta, precum şi lipcanilor, ţidule iscălite de dânşii şi cuprinzând numărul cailor, locul naşterii lor şi numele oamenilor cari îi însoţesc. Călătorii vor fi trecuţi în anumite condici cari, în fiecare lună, vor fi trimise Vel Postelnicului şi căpitanii de poştă vor oprì ţidulele şi ni le vor trimite nouă pentru ca, cu aceste bilete, să cerem dela Visterie banii pentru taxele datorite poştei şi pentru ca să putem pune aceste ţidule faţă în faţă cu con-

dicile numite ale capuchihaielelor, precum s'a arătat mai sus şi aceasta spre a înlătură înşelăciunile.

6. Pentru calul pe care şade surugiul care duce pe călător, ni se va plăti *uţiret* ca şi pentru ceilalţi, după cuprinsul punctului 5, adică 10 bani de către Visterie şi 20 bani de către ceilalţi.

7. Pentru fiecare poştă ni se vor da câte doi îngrijitori de trăsuri precum aceasta s'a obişnuit până acum; despre aceştia precum şi despre căpitanii de poştă, noi vom fi datori să trimitem Visteriei liste nominale, pe baza cărora se vor eliberà certificate în scris, pentru ca dânşii să nu plătească nici un bir şi nici o dare.

8. Un căpitan de fiecare poştă, oricare ar fi rangul lui, va fi slobod de orice dajdie sau bir şi ispravnicii de ţinut nu vor aveà dreptul să le poroncească sau să-i întrebuinţeze la vreo slujbă, căpitanii fiind numiţi numai spre a slujì la menziluri.

9. La prilejul trecerii paşalelor şi alte *agarlâcuri* (turceşti), căpitanii de poştă nu vor fi datori să dea mai mult de 50 cai pe zi pe drumurile mari de întâia mână, spre Bender, Criuleni, Hotin, Ismail, Galaţi, Focşani; 25 cai pe zi pe drumurile de a doua mână, spre ţinuturile Sorocăi şi Mohilăului (?) şi 15 cai pe zi pe drumurile de a treia mână, spre Cernăuţi, Bacău şi Fălticeni. Aceşti cai nu vor puteà fi duşi de o parte de drumul de poştă, ci vor trebuì să meargă numai pe acele drumuri. Dacă, împotriva tocmelii din acest contract, s'ar întâmplà ca noi să fim nevoiţi, din partea oricui, şi ni s'ar cere deodată un mai mare număr de cai, în acest caz vom aveà dreptul să nu dăm mai mult de 150 cai şi aceasta numai pentru a merge pe drumul mare, nedând caii de poştă pe drumurile lăturalnice.

Pentru fiecare cal dat peste numărul sus pomenit, Visteria să ne plătească o taxă de câte treizeci de bani pe cal şi pe ceas de drum. Când se vor luà de odată mai puţin de 80 cai, nu avem dreptul să-i hrănim în cursul drumului în socoteala Visteriei, dar dacă se vor luà mai mult de 80 cai, atunci Visteria trebue să hotărască pentru hrana lor în cursul drumului cătimea trebuitoare de fân şi de orz, fără a ne cere vreo plată pentru acel nutreţ.

10. Ne îndatorim să întreţinem la poştă 2.200 cai buni, spre a nu pricinuì prin lipsa de cai întreruperea călătoriei. Afară de aceşti cai de rând vom aveà, la fiecare poştă, un număr îndestulător de cai mai buni cari vor fi daţi numai pentru trebuinţele neapărate ale ocârmuirii Domneşti şi ale ţerii, precum şi călăraşilor orăşeneşti şi oamenilor cari duc scrisorilor *Giamal Menzil* (curierul de cabinet otoman).

11. Se va poroncì capuchehaelelor de *Serhaturi* să nu reţie caii de poştă şi să aibă grijă să-i trimită îndată înapoi fără cea mai mică întârziere.

12. Ne îndatorim să trimitem prin poştă, cu simiraşi, cărţile Domnului şi ale Visteriei adresate la ţinuturi de două ori pe săptămână, iar în cât priveşte scrisorile dela ţinuturi către Visterie, se vor hotărî de asemenea două zile pe săptămână pentru trimiterea lor prin poştă din fiecare ţinut. Astfel că fiecare Ispravnic va trimite scrisorile sale la zilele hotărîte cu simiraşi. Pentru trimiterea acestor scrisori, Visteria ne va plăti câte 250 lei pe lună şi banii aceştia vor fi percepuţi cu călăraşii de ţinut. La menziluri se va află şi acelaş număr de simiraşi, care s'a aflat până astăzi. Dacă se va întâmplă ca Visteria să aibă neapărată nevoie să trimită la ţinuturi scrisori şi în alte zile, afară de cele două hotărîte, făgăduim să trimitem acele scrisori prin simiraşi cari vor aduce şi răspunsurile şi pentru această expediţie extraordinară nu cerem plată deosebită. Se va poronci totuş ispravnicilor să trimită cărţi numai la zilele săptămânii ce vor fi hotărîte, afară de trebuinţe pentru ocârmuirea Domnească şi pentru ţară. Asemenea ispravnicii să nu trimită Visteriei bani prin poştă nici pentru trebuinţa lor nici pentru acea a particularilor. Ispravnicii nu vor aveà dreptul să trimită scrisori cu simiraşii obişnuiţi, ei n'au drept să iea cai pentru călătoria lor sau a oamenilor lor; dacă un ispravnic oareşcare va urmà împotriva celor cuprinse în acest punct, Visteria îl va silì, spre pilda altora, să ne plătească taxa de poştă îndoită.

13. Când va fi trebuinţă să se clădească sau să se repare grajdiuri, hambare, magazii de fân, odăi pentru călători la vreo poştă oareşcare sau de se va întâmplă că poşta din oraşul Iaşi va fi mutată în altă localitate, unde va trebuì să se clădească grajdiuri, hambare, magazii de fân, odăi şi altele, toate acestea vor fi în sarcina ţerii şi dela noi nu se va cere nici cea mai mică plată.

14. Făgăduim că, pentru 1 Octomvrie a anului curgător, vom pregătì toate cele trebuitoare pentru menziluri şi vom urmà cu această slujbă precum ne-am îndatorit în punctele de mai sus.

15. Ne îndatorim să dăm în fiecare an, din ale noastre, cei 500 lei hotărîţi prin carte Gospod pentru casa săracilor.

16. Deşi s'a pomenit mai sus, la punctul 12, că la menziluri va fi totdeauna acelaş număr de simiraşi care a fost până acuma, totuş pentru ca acest număr să fie cunoscut şi pentru a împiedecà orice neînţelegere, s'a hotărît acum ca să fie rânduiţi 65 simiraşi din satul Ţitărenii pentru purtarea scrisorilor Visteriei şi 40 din satele Scumpia şi Golaeşti, dela ţinutul Iaşului, pentru a purtà geanta (scrisorilor particulare), peste tot 105 oameni, afară de cei 120 cari vor fi luaţi din celelalte ţinuturi, precum urmează, adică:

Din	ţinutul	Sucevei	6	oameni
»	»	Neamţului	6	»
»	»	Romanului	9	»
»	»	Bacăului	9	»
»	»	Putnei	9	»
»	»	Tecuciului	6	»
»	»	Covurluiului	9	»
»	»	Tutovei	9	»
»	»	Vasluiului	6	»
»	»	Fălciului	6	»
»	»	Orheiului	9	»
»	»	Sorocei	9	»
»	»	Herţei	6	»
»	»	Dorohoiului	6	»
»	»	Botoşănilor	6	»
»	»	Hârlăului	6	»
»	»	Cârligăturii	3	»
		Total	120	oameni

Aceşti simiraşi sunt însărcinaţi numai cu ducerea scrisorilor şi trebue să fie nelipsiţi dela poşte şi ispravnicii nu vor aveà dreptul să-i întrebuinţeze la vreo altă slujbă sau să-i trimită pentru vreun lucru în satele ţinutului.

17. In punctele sus arătate ne îndatorim să întreţinem menziluri în toată ţara, timp de 4 $^1/_2$ ani, adică dela 1 Octomvrie 1804 până la sfârşitul lui Martie 1809 şi nu mai mult, şi după împlinirea acestui soroc toţi caii de poştă, câţi se vor găsì în poşte, precum şi celelalte lucruri ale menzilurilor, vor fi privite ca aparţinându-ne nouă şi vor rămâneà proprietatea noastră. Dacă la expirarea acestui soroc de 4 $^1/_2$, ani Visteria nu va puteà să găsească îndată muşterii pentru ţinerea menzilurilor, ne îndatorim noi să urmăm a le ţineà cu caii noştri încă vreme de două luni, adică lunile Aprilie şi Maiu. Iar plata taxelor ni se va face ca înainte, în proporţie cu suma tocmită de 70.000 lei pe an. Dacă în cursul sorocului acestui contract, până la împlinirea lui, toate aceste condiţiuni vor fi urmate fără întrerumpere şi întocmai, ne îndatorim să urmăm a ţineà menzilurile cu aceleaşi condiţiuni până la sfârşitul sorocului, fără a face din parte-ne nici cea mai mică abatere.

Dacă, din potrivă, Visteria din partea ei nu va ţineà în seamă vreun punct al acestui contract, vom fi slobozi să lăsăm această slujbă şi de a luà caii şi celelalte lucruri ale menzilurilor, adică toate cele cumpărate de noi pentru

ţinerea menzilurilor. Ni se va plăti asemenea partea cuvenită din suma de 70.000 lei pe an pentru vremea în care vom fi ţinut menzilurile.

In extractul următor găsim amănunte asupra modului în care se fabrică silitra la începutul veacului trecut.

Comanda de artilerie în garnizoană la Cameniţa (Podoliei) aveà trebuinţă (1) de silitră. General-Feldmareşalul A. A. Prozorovski a cerut Divanului Moldovei lămuriri: în cari localităţi din Moldova şi din Basarabia, pe ce proprietăţi şi prin ce mijloace se dobândeşte silitra. S'a constatat că singura localitate erà satul Lăpuşna, pe atunci în ţinutul Orheiului (în Moldova). Se extrăgeau de acolo (în anul 1806) până la 12.000 ocà silitră pe an, care se desfăceà toată la Constantinopole pe preţul de 58 parale ocaoa; o sută de gospodari din acel sat erau scutiţi de orice dare şi aveau dreptul «să taie pădure» pentru a arde lemnul până la cenuşe spre a extrage silitră dintr'însul). Ei duceau silitra la Galaţi şi o încărcau pe vase. In Basarabia (Bugeac, dela 1808 nu se mai lucrà silitra, dar înainte, în orăşelele Orheiu şi Soroca precum şi în alte localităţi, silitra se fabricà.

Insă fiindcă se văzuse că lucrul ei nu erà folositor, din cauza lipsei materialului brut şi a împuţinării pădurilor, se lucrà silitra numai în ţinutul Lăpuşnei şi cunoscătorii calităţii pământului ziceau că acolo mai este în fiinţă material brut, totuş numai pentru prea puţină vreme. Facerea silitrei pentru Turcia fusese totdeauna dăunătoare şi Domnului şi ţerii. Silitra care, în primăvara anului 1808, se găsià de faţă la Logofătul Constantin Balş şi la Spătarul Ioniţă Cananò, în câtime de 16.000 ocà, se vindeà, cea nerafinată cu 2 lei 60 aspri ocaoa şi cea rafinată cu 4 lei ocaoa.

Generalul-Major de artilerie Sievers, dela Cameniţa, întrebă pe Cuşnicov, despre pucioasa trebuitoare pentru facerea prafului de puşcă şi dacă printre producerile naturale ale Principatelor nu se găseşte undevà pucioasă, precum şi dacă nu s'ar găsi amatori cari să furniseze 1000 puduri pucioasă, după ce mai întâiu se va fi luat cunoştinţă de calitatea ei.

S'au găsit la Iaşi, pe la negustori, 500 ocale şi aceasta se vindeà cu 2 lei ocaoa; mineral de pucioasă însă nu se găsià nici în Moldova nici în Basarabia. La Bucureşti s'au găsit peste tot 100 ocale pucioasă: nimeni nu a vrut să întreprindă vreo exploatare.

Pentru fabricarea silitrei la Soroca, prin Evreul Şrul Veniaminovici din Cameniţa, Divanul a acordat, din Codrii Băcului, dela ţinutul Orheiului, 150 stânjăni lemne de foc şi tufe după trebuinţă; cu acest ajutor pudul de si-

(1) No. 41. Despre silitra şi pucioasa ce se găseşte în Moldova şi în Ţara-Românească. 8 Aprile 1808. I. N. Halippa, Труды, I.

litră, cu transportul la Camenița pe socoteala Evreului, a costat pe fisc câte 6 ruble argint.

După mărturia multora, se furnisà, cu 25 ani înainte, silitra la Orheiu, sub privigherea Turcilor trimişi spre acest scop din Constantinopol.

Evreii exportau în taină şi împotriva legii silitră în Austria. In urma cererii Ministrului de Răsboiu, Barclay de Tolly, se trimiseră din Rusia, din Gubernia Chersonului, specialistul în lucrarea silitrei, Chiriacov, care, după ce studià condițiunile fabricațiunii silitrei în Moldova, a înaintat lui Crasno Milaşevici, Preşedintelui Divanurilor, următoarea însemnare:

Despre fabricarea silitrei în Moldova.

«Fabricarea silitrei în Moldova nu seamănă cu chipul în care ea este fabricată în Rusia. In toate localitățile Rusiei Mici unde s'au înființat dintâiu fabrici de silitră, se pregătiau înainte de toate, din pământ adunat de pe locuri îngrăşate, movili numite *burte*, cari se lăsau să se coacă dela 3 până la 10 ani şi numai atunci se începeà lucrarea, păstrând regula în deobşte primită că, în vremea coacerii pământului pregătit, se tot amestecà cu el şi pământ adunat din nou, după care acele movili, după 10 ani, sunt bune de prelucrat neîncetat în câte una sau două calități, astfel că acele movile alcătuesc pământul pregătit pentru totdeauna şi putând fi exploatate şi de generațiile viitoare.

«Aici, în Lăpuşna, din potrivă, se adunà pământ de pe silişti, grămădit acolo din vechime, putred şi gata după proba alăturată; se transportà în căzi cari se umpleau şi din cari se trăgeà toată puterea silitrei prin topeală (macération) şi apoi acest pământ erà aruncat fără nici o regulă şi nici o băgare de samă. Prin urmare deşi se făceau grămezi sămănând cu *burtele*, dar aceste aveau nevoie, spre a se coace, de aproape un veac, iar unele dintr'însele rămâneau pentru totdeauna nefolositoare. Cercetând chipul în care se pregătià aici cenuşa, am aflat, spre marea mea mirare, că fostul meşter al acestei fabricații, un Evreu, din neştiință a socotit că nici o cenuşă nu e bună pentru fabricacarea silitrei, afară de cea făcută din coajă de stejar. Din această pricină, după cererea lui, se cojiau cei mai frumoşi copaci de stejar, din rădăcină şi până la craci, şi astfel stejarii cărora le-au trebuit veacuri ca să crească, se uscau. Şi fiindcă, după acest chip de lucrare a silitrei trebuiau, pentru trei căzi din Lăpuşna, câte 1.500 chile de cenuşă, trebuià să se cojească după această socoteală până la 20.000 stejari din cei mai frumoşi. Din aceste pricini se vede atâta mulțime de copaci uscați şi căzuți şi se poate prevedeà că, urmând tot astfel înainte, aceste păduri vor fi cu totul pustiite. Şi mai de neînțeles pentru mine este faptul că, în curs de cinci ani, nu s'a dat nici o băgare de seamă acestui chip de a procedà.

«La Orheiu am găsit urme de *burte* vechi precum şi locuri unde, după mărturia bătrânilor, se făceà, acum 30 ani, fabricarea silitrei în acelaş chip înspăimântător ca şi în Lăpuşna.

«Am găsit în aceste locuri pământ din care se scoate silitră, însă nu mult, cam pentru 4 căldări pentru un an, dar după experienţă s'a arătat foarte bun şi este binecuvântată nădejdea că, întrebuinţând muncă şi capital, se va face pentru viitor, în silişti vechi, o însemnată exploatare de silitră în mare cătime. Dar se întâmpină mari greutăţi spre a găsì lucrători: ei cer plată mare şi hrana lor este cositisitoare.

«Luând în privire toate aceste împrejurări, găsesc că este cu putinţă a fabricà silitră la Lăpuşna şi la Orheiu în căldări, în următoarele condiţiuni:

«1°. Spre a cruţà pădurile, fiind cu putinţă printr'un chip mie cunoscut, prefac orice cenuşă provenind din arderea de lemn negru (?) în cenuşă bună de produs silitră. Nu voiu întrebuinţà nici coajă, nici vreun lemn de construcţie, afară de copacii nefolositori, uscaţi şi arşi, cari au rămas după incendiu şi a căror cantitate erà destul de mare în timpurile din urmă împrejurul Lăpuşnei. Apoi mai pot să cumpăr şi cenuşile aruncate din vetre de către locuitori după de bună voie tocmeală şi să le întrebuinţez la lucru. Prin urmare nu va aduce nici cea mai mică pagubă pădurilor de lemn de construcţie, dacă se va întrebuinţà numai lemnul trebuitor pentru a face foc sub căldări şi rămânând lemnul de construcţie pentru trebuinţele fabricii, adică pentru reparaţie, transport şi pentru facerea poloboacelor (butoaielor).

«Pentru aducerea la fabrică a lemnului, a pământului şi a cenuşii, trebue să se rânduească aceleaşi sate cari erau şi mai nainte rânduite spre acest sfârşit, lăsând pe toţi locuitorii lor slobozi de orice slujbă întâmplătoare, fiind lăsaţi numai pentru treaba fabricii;

«2°. «Pentru fabrica dela Orheiu asemenea vor trebuì rânduiţi acei oamenì cari, după ştiinţele culese, au fost rânduiţi şi mai nainte. Dintre satele ce au fost rânduite până acuma îmi sunt cunoscute următoarele: Pogărnicenii, Vaşcovăţul, Siliştea şi Isacova;

«3°. Spre a se puteà începe lucrul îndată după venirea primăverii, trebue ca în cursul iernii să fie pregătite toate vasele de lemn şi să se clădească şoproane a căror completare va rămâneà pe viitor în grija fabricii. Pe urmă toate diferitele cheltueli vor fi în socoteala mea, dar din pricina greutăţii de a găsì lucrători, va trebuì numai decât ca familiile oamenilor ce vor fi consimţit să intre în această lucrare să fie scutiţi de orice slujbă; sub cuvântul familiei înţeleg bărbatul cu femeia şi copiii cari alcătuesc casa şi de loc nu alte rude. Pentru fiecare căldare voiu aveà trebuinţă de 25

de oameni salahori, iar de meşteri şi de alţi oameni cu cunoştinţa lucrului mă voiu îngrijì eu singur aducând pe ai mei din Malorosia.

«Am ştiinţă că şi la Soroca a fost o fabrică de silitră şi că se găseşte şi acolo pământ bun spre acest sfârşit; voiu luà asupra mea înfiinţarea unei fabrici şi acolo, dar fiindcă acolo nu sunt păduri în apropiere, voiu fi silit să aduc pe cheltueala mea lemne dela Hotin. Prin urmare va trebuì să primesc un ajutor prin rânduirea satelor în aceeaş proporţie ca şi la celelalte două fabrici, având locuitorii acelor sate a così buruienile trebuitoare spre a le arde şi a transportà cenuşa la fabrică. Aceşti ţărani vor fi numai pentru slujba fabricii.

«Judecând după mica câtime de pământ pregătit în toate acele localităţi, n'ar plătì munca nici cheltueala de a construì fabrici dacă nu s'ar aveà în vedere să se sporească pe viitor pământul de lucru, făcând *burte* cu cel adus, ceeace ar alcătuì baze temeinice pentru producerea pe viitor a silitrei în câtimi însemnate pentru folosul fiscului. Deci, spre a închezeşlui întreprinderea mea, care pot spune că este foarte riscată, condiţiunea cea mai importantă ce o pun este ca să am dreptul deplin de a pregătì *burtele*, de a le spori pe măsura pregătirii unui număr mai mare de căldări şi, până ce va fi lucrat tot pământul, toate locurile să fie lăsate la dispoziţia mea exclusivă cu satele rânduite spre acest sfârşit.

«Când voiu angajà lucrători, voiu puteà încheià învoeli de bună voie şi în cazul când ei ar lipsì dela îndatoririle lor sau nu le-ar îndeplinì cu desăvârşire, ocârmuirea locală, la toate întâmplările de acest fel, îmi va da ajutor constrângându-i cu asprime şi, spre mai buna rânduează, Serdăria de Orheiu sau aceea a ţinutului Chişinăului să-mi dea câte doi călăraşi de fiecare fabrică.

«Dacă toate aceste condiţiuni se vor primi şi se vor îndeplinì de către guvern, voiu fi dator să predau fiscului, în cursul anului viitor, nu mai puţin de 2.500 puduri silitră şi, sporind treptat această câtime în timp de patru ani, cred că negreşit voiu puteà predà fiscului nu mai puţin de 8.000 puduri şi poate chiar o câtime cu mult mai mare.

«In ce priveşte preţul, fiindcă pe aceste locuri nu are curs altă monedă decât argintul şi luând în privire faptul că faţă de Rusia, în privinţa mai cu seamă a tocmirii lucrătorilor, este o mare deosebire: căci pentru toate cele şapte luni ale verii se poate aveà un lucrător pentru 25—30 lei pe lună, ceeace face pentru şapte luni cam 200 lei, sau în ruble de hârtie cam aceeaş sumă, cred că pe lângă toate ajutoarele date de ocârmuire, preţul cel mai moderat pentru un pud de silitră nerafinată, după proba alăturată, scăzându-se o cincime pentru lipsă, trebue să fie de 8 ruble argint, în care

intră transportul la Camenița, adică în condițiuni în cari nici o altă fabrică rusească nu ar puteà furnisà silitra.

«In sfârșit, îndrăznesc să adaug că suntem fabricanți de silitră vestiți din strămoși și că de aproape 100 ani familia noastră a furnisat fiscului silitra fără întrerupere, cu contract și fără contract, ceeace s'a făcut și se face fără nici o garanție și cu toate aceste n'a fost niciodată nici o neregulă. Prin urmare am toată nădejdea că voiu îndeplinì cu credință și întocmai îndatoririle mele și că dacă ar trebuì, pentru siguranța fiscului, chezășii, le voiu înfățoșà în suma ce-mi va fi cerută .

Aceste condițiuni au fost primite de Crasno Milașevici, dar prețul a fost redus dela 8 la 7 ruble de pud; în schimb însă Chiriacov a izbutit să obțină un fel de monopol. «Pentru ca», adaoge el, «fabricile mele să nu sufere de o concurență, se va oprì înființarea altor fabrici într'o rază de 20 verste de localitățile ce sunt lăsate la dispoziția mea».

Din nenorocire, Ministrul de Răsboiu găsì că toată această afacere nu-i convine și mai ales termenul contractului, prețul și supunerea țăranilor lui Chiriacov; se lăsă tuturor locuitorilor din Principate sloboda fabricare a silitrei, dar oprind exportul ei în alte țeri decât în Rusia. Arvonele date de Chiriacov locuitorilor au fost luate înapoi de către Milașevici prin revizorul ținutului Orheiu, care își aveà reședința în Chișinău, iar Serdăria ținutului se aflà la Orheiu.

In luna lui Maiu 1812 s'a găsit un alt amator pentru a fabricà silitră: erà un negustor evreu, Littmann Levu Gorovici, dar pacea cu Poarta s'a încheiat în curând și atenția guvernului rus a fost atrasă de năvălirea lui Napoleon.

Grija întăririi flotei Mării Negre (1) a făcut pe Prințul A. A. Prozorovski să voească să știe de mai înainte dacă se găsesc în Principate păduri pentru construcțiunea năvilor. Comandantul de Căpetenie al armatei a cerut dela Cușnicov să-și întocmească un tablou special prin intermediul Divanurilor, arătând în cari anume ținuturi și localități se găsesc păduri, în ce suprafață fiecare, din ce fel de lemn, și cui aparțin : proprietarilor particulari sau Domniei, iar pentru cele din Basarabia, dacă le stăpâniau Turcii. Cușnicov a cerut aceste relațiuni, prin Divanuri, dela ispravnici și în acelaș timp a propus Divanurilor ca să iea măsuri energice pentru cruțarea oricărei păduri, ca fiind niște averi foarte scumpe, operă a veacurilor. Divanul Moldovei n'a întârziat să facă Președintelui o preîntâmpinare, arătând că datele despre întinderea pădurilor nu se pot dobândì prin isprăvnicii

(1) No. 321. Despre pădurile cari se găsesc in Moldova, Țara-Românească și Basarabia, din ce lemn se compun, ce intindere au, 1808. Extract Halippa, Труды, III.

decât în mod aproximativ, fiindcă nu erau nici statistice nici vreun cadastru al terenurilor, şi ispravnicii nu cunoşteau nici o metodă de măsurătoare. Divanul de asemenea a mai comunicat că păduri vergine aproape nu se mai găsesc, fiind numai puţine în ţinuturile : Iaşi, Vasluiu, Tutova, Tecuciu, Roman, Orheiu, Putna, Bacău, Neamţu şi Suceava, iar în celelalte părţi se găsiau numai păduri de o foarte mică importanţă. In Basarabia (Bugeac), însă, observà Divanul, şi în multe ţinuturi ale Moldovei cum şi în ţinutul Hotinului, chiar şi de s'ar aflà păduri, dar locuitorii acestor părţi le întrebuinţează la trebuinţele lor, pentru încălzitul caselor şi exploatează lemnul pentru diferite scopuri.

In Septemvrie 1808, Divanul Moldovei a şi prezentat tabloul amănunţit al pădurilor din Moldova, Basarabia şi ţinutul Hotinului. Din acest tablou rezultă că în ţinutul Sucevei şi a Neamţului se găsiau păduri vergine de brad şi de molift, foarte bune pentru catarguri de corăbii, pe lângă faptul că transportul lor pe râurile Bistriţei şi a Siretului erà foarte uşor. In alte ţinuturi variau: stejarul, fagul, teiul, ulmul, cornul, alunul, mesteacănul. In Orheiu (cuprinzând o mare parte a ţinutului Chişinăului de astăzi) s'au găsit trei categorii de păduri mari: una de fag, alta de carpăn şi a treia pădure lângă Vatiţa : din ele se puteà exploatà fag de 6 st. lung. şi trei sferturi grosime.

In ţinutul Hotinului, pădurile erau proprietatea satelor (persoane nu sunt arătate): Gomueşti, Bolteneţu, Burduful, Buzoviţa, Sanirei, Siliştea, Moldova, Cumareva, Resteu, Hrubuca, Hruşavăţul, Romăncăuţii, Culişevca, Cobâlcenii, Naslavcea, Lomatruţii, Veprianca, Bârnovul, Mihalcău, Neporotova, Lejinicul, Vasâle, Vezdeuţii, Ghelişevca, Şerbicenii, Cormania, Clucuşca, Bârlădeanu, Palade, Rusenii, Sălăuţii, Boscauţii, Groziniţa, Colăncăuţii, Mamiţa, Berebacăuţii şi Rujaveniţa, în total se găsiau aici 3.000 de fălci de pădure, din cari numai o mică întindere erà alcătuită din tufărişuri.

Pe timpul când erà comandant suprem al armatei prinţul Prozorovski, (mort la 1 August 1809), o exploatare a pădurilor moldoveneşti proprii pentru corăbii se reduceà numai la construirea vaselor mici de poliţie pe Dunăre, cari se găsiau în Galaţi, vasele însă cari aveau o adâncime mai mare, de 7—8 picioare nu puteau să fie construite. La începutul anului 1810 ministrul ad-interim al marinei, Amiralul de Traverse, a făcut un proiect pentru transportarea lemnului pentru năvi, din Moldova în şantierul naval din Nicolaevsc. Incă din timpul răsboaielor de sub Ecaterina a II-a, dintre Turci şi Ruşi, se exploatà din Moldova lemnul de ştejar pentru construcţia năvilor, în urma ordinelor prinţului Potemkin Tavricevskii, care lemn erà tranportat pe uscat în şantierele din Nicolaevsc, dar acest transport întâmpinà multe dificultăţi din cauza râurilor ce trebuiau trecute şi a depărtării dela

punctul de predare. De astă dată, Amiral-Generalul de Traverse, hotărî ca lemnul să fie expediat pe apă până la Marea Neagră, sub scutul flotilei de Dunăre.

Lemnul pentru catarguri puteà să fie transportat numai pe Siret până la Galaţi, şi acest sistem se practicà şi mai înainte încă de Moldoveni.

In 1777 Domnul Moldovei Grigorie Ghica a construit în Galaţi primul vas de răsboiu din lemn moldovenesc din Carpaţi. In 1786 o astfel de corabie a fost construită de către Alexandru Ioan Mavrocordat. In ambele cazuri smoala necesară pentru lipirea corăbiei erà adusă din Turcia, deoarece păcura produsă de cele 200 de puţuri de păcură din ţinutul Băcăului nu se întrebuinţà la altcevà decât la felinarele de noapte şi la ungerea roatelor. In anul 1794 Domnul Moldovei Mihail Suţu a expediat prin Galaţi, pe un vas, lemn pentru construcţiune de nävi la amiralitatea turcă din Constantinopole, dar lemnul moldovenesc a fost găsit prost de către Turci şi nici nu l-au mai căutat; a rămas doar ca negustorii din ţară să construească nävi în atelierele din Galaţi. Pe Prut trecerea plutelor cu lemn necioplit nu erà posibilă. Rămâneà însă Nistrul, pe care puteau să se transporte plutele din ţinutul Orheiului. Maestrul Tarusov, trimis de Amiralul Traverse, pentru a examinà pădurile conţinând lemn pentru corăbii, scrià la 5 Martie 1810: „In localităţile dimprejurul Chişnăului, în ţinutul Orheiului, la mânăstirea Chipriana, Vataş Codrevaţi, satul Ţigăneşti şi Cula, apoi în diferite părţi şi la diferiţi proprietari s'a găsit lemn bun pentru construirea de corăbii şi fregate, lemn de stejar, la o distanţă de 40—80 verste de râul Nistru şi în cantitate de 15.000 mii de copaci; transportul se poate face pe Nistru până la Acherman, iar de aici pe vase, în toate părţile Mării Negre. Dar Visternicul Roset Roznovanul şi-a exprimat neîncrederea în pădurile din Orheiu, căci, în urma probelor făcute de maestru, lemnul lor s'a găsit moale cât este oblu, iar în lucru se strică, căci nu aveà putere şi erà slab, şi astfel maestrul nu s'a mai interesat de păduri, întru cât din cele spuse s'a convins că nu sunt de folos. Mai mult, proiectul pentru aprovizionarea şantierului naval din Nicolaevsc cu lemn de construcţie navală moldovenesc nu s'a mai aduse la îndeplinire.

Otcupurile Moldovei (1) s'au arendat pe anul 1808 pentru suma de 1.034.100 lei şi anume:

70.000 lei taxa ţiganilor domneşti, parte în bani, parte în corvezi şi parte în producte. Se arendează la începutul anului, dar se încassează în plăţi lunare.

(1) Corespondentul anonim dela Iaşi.

95.000 lei *Poşlina* sau taxa pe fiecare vadră de rachiu adus din străinătate. Această taxă s'a perceput până acum în folosul Doamnei şi se ridică la 1 leu 20 parale de vadră. Se arendează la începutul anului, dar intră în Visterie prin plăţi lunare.

115.000 lei *Goştina* oilor, care se arendează la Aprilie; se încassează îndată întreagă sau în două vadele, cu interval de patru săptămâni între ele, se plătesc câte 4 parale de oaie. Obişnuit această dare se ridică la o sumă îndoită. Este scăzută în anul de faţă din pricina vijeliei dela 18 Martie.

220.100 lei *Vama* care se încasează asemenea în fiecare lună.

130.000 lei *Desetina* albinelor şi a mascurilor (râmătorilor), care se plăteşte în acelaş chip ca şi goştina şi se ridică la câte 8 parale de stup şi de râmător.

220.000 lei *Vădrăritul* sau darea de 4 parale de vadra de vin, care se arendează în Septemvrie.

1.034.100 lei peste tot.

Corespondentul nostru arată, după ce a văzut socotelile Visteriei, că, dela intrarea oştirilor împărăteşti şi până la 1 Octomvrie 1808, Moldova a dat în producte ca: secară, grâu, orz, ovăs, hrişcă şi în bani suma de 9.108.325 lei.

Iată suma veniturilor şi cheltuelilor Moldovei pe opt luni din anul 1812 (1):

Venituri.

Veniturile în cari intră şi veniturile pe Decemvrie din Basarabia precum şi un excedent de 803.629 lei bani 47 din 1811, se ridică la 2.512.600 lei 76 bani

Cheltuieli.

Cheltuieli ostăşeşti	1.950.635	»	40	»
Cheltuielile ţerii	272.399	»	17	»
Excedent	289.566	»	19	»
	2.512.600	lei	76	bani

Iată acuma lista preţurilor curente din Iaşi pe luna Maiu 1809 (2).

Carne de vacă	oca		lei 11	parale
» » oaie	»	—	» 12	»

(1) Dosar No. 3442.
(2) Dosar No. 1434.

Carne de mascur	oca	—	lei	16	parale
Curcanul	bucata	3	»	—	»
Curca	»	2	»	—	»
Claponul	»	1	»	—	»
Găina	»	1	»	20	»
Raţa	»	1	»	—	»
Untul de vacă	oca	1	»	10	»
Untul de lemn de candelă	»	2	»	30	»
Untul de lemn de cânepă	»	1	»	08	»
Slănina	»	—	»	20	»
Carnea de mascur sărată	»	—	»	35	»
Laptele proaspăt	»	—	»	07	»
Smântâna	»	—	»	16	»
Caşcavalul	»	1	»	—	»
Peştele mărunt	»	—	»	12	»
Carasul proaspăt	»	—	»	24	»
Crapul I-a	»	—	»	14	»
Ştiuca I-a	»	—	»	20	»
Suduc sărat	»	—	»	18	»
Asetrina	»	—	»	20	»
Somn sărat	»	—	»	20	»
Biluga	»	1	»	20	»
Icre I-a	»	2	»	20	»
Raci	100	—	»	25	»
Ouă	10	—	»	07	»
Hribi uscaţi	oca	3	»	20	»
Făină de grâu pâclă	»	—	»	20	»
Făina proastă	»	—	»	05	»
Făină de păpuşoi	»	—	»	03	»
Pâne coaptă	150 dram.	—	»	02	»
Pâne albă	» »		»	04	»
Pasat	oca	1	»	30	»
Mazăre turcească	»	1	»	—	»
Mazăre proastă	»	1	»	10	»
Macaroane	»	1	»	12	»
Fasole mare	»	—	»	08	»
Fasole mică	»	—	»	06	»
Fasole boabe	»	—	»	06	»
Cartoafe	»		»	04	»
Miere	»	1	»	12	»

Perje	oca	—	lei	08	parale
Ceapă	»	—	»	04	»
Sarea măruntă	»	—	»	05	»
Lumânări de său	»	1	»	03	»
Fân	»	—	»	03	»
Orz	chila	13	»	—	»
Ovăz	»	13	»	—	»
Săpun bun	oca	2	»	20	»
Masline mari	»	1	»	20	»
Stafide	»	1	»	12	»
Migdale	»	4	»	—	»
Migdale curățite	»	4	»	20	»
Piper	»	8	»	—	»

V.

CÂTEVA AFACERI JUDICIARE DIN ANII 1808—1812.

Reproduc câtevà extracte din dosarele relative la judecăți spre a se vedeà ce fel de afaceri veniau înaintea justiției și care erà cursul lor.

Potrivit tratatelor din anii 1774, 1779 și 1791, Turcii urmau să deșerte ținutul Hotinului (1). Divanul Moldovei ridică chestiunea restituirii averilor din acest ținut legiuiților lor stăpâni: boieri, mânăstiri și cățivà supuși austriaci. Cu consimțământul Prea Inalt afacerea fu pusă în mers. Se prezentară o mulțime de reclamanți. Cușnicov recomandă cu deosebire Comisiei de cercetare cercetarea documentelor de stăpânire, dar comisia însărcină cu cercetarea lor oameni sau nedestoinici sau interesați sau nedemni de încredere. Cușnicov văzând acestea, trimise la fața locului pe un revizor din ștatul său numit Savițki, care alcătuì un raport interesant, mai ales în privința geografiei și a topografiei raielei Hotinului.

Două mori și o casă pe moșia Romancăuți (2) care aparțineà Logofătului Constantin Ghica au fost luate cu desăvârșire dela familia Hagiu care le clădise și le ținuse mult timp în arendă. Strămoșul familiei Hagiu a trăit și a murit Turc mahometan.

Bătrânii locuitori din Romancăuți spuneau la 1808 că țin minte vremea când Hagiu a venit acolo, a clădit împrejmuirea și moara și le-a stăpânit

(1) No. 10. Despre afacerile Raielei Hotinului, din 2 Martie 1808.

(2) No. 80. Despre averea lui Stanislav Hagiu în raiaoa Hotinului. April 1808. Ibid., p. 366.

până la moartea lui. După moartea lui le-a stăpânit toate Stanislav Hasan care, la venirea acolo a Nemţilor, (probabil în vremea celui de al doilea răsboiu al Ecaterinei cu Turcii, 1787—1791), s'a botezat şi a urmat să stăpânească satul cu toate clădirile. După plecarea Nemţilor, temându-se, fiind neofit, de fanatismul Turcilor, a trecut peste Nistru în Rusia, lăsându-şi toată averea şi toată pânea nebătută. Când Turcii s'au întors de iznoavă, Stanislav a trimis pe fiul său cel mai mare ca să ridice pânea, însă Turcii n'au lasat şi au omorît pe fiul lui Stanislav. In urma acestui fapt, Stanislav nu s'a mai arătat pe moşia lui «şi toate au rămas sub stăpânirea Turcilor, atât pânea culeasă cât şi sămănăturile».

La moartea lui, Hagiu a încredinţat familia lui prigonită de mahometani nobilului din Cameniţa, Consilier de Stat Mrozoviţki «om foarte însemnat în acea provincie şi cunoscător bun al legilor». El, prin generalul Rozenberg, amic al lui Cuşnicov, a început un proces înaintea acestuia cerând întoarcerea satului Romancăuţi către familia Hagiu. Afacerea supusei ruseşti Taţiana, văduva lui Hasan Hagiu (împotriva fiului ei Lazăr), a venit înaintea Divanului, reprezentant al familiei fiind Lazăr care a iscălit în limba polonă: *Lazăr Hadziy* (1). In anul 1808, Aprilie 30, Divanul raportă lui Cuşnicov: «Divanul a primit adresa Excelenţei Voastre despre două mori reclamate de către moştenitorii defunctului Stanislav Hagiu, trei case şi o grădină, stăpânite încă din vremea când răposatul Hagiu fiind în vieaţă, eră Turc, aflându-se aceste toate pe moşia Româncăuţi în raiaoa Hotinului. După plecarea acestui Hagiu în Rusia, unde el s'a şi făcut creştin, aceste clădiri precum şi grădina au rămas sub stăpânirea Turcilor.

«Acum, după curgerea a 14 ani, zişii moştenitori cer ca aceste bunuri să le fie neapărat întoarse, deoarece fusese clădite de părintele lor, Hagiu, şi afară de aceasta mai cer să li se restitue şi părţile de pământ din această moşie ce le stăpânise pentru hrana lor. Exc. Voastră aţi cerut raport asupra acestei afaceri spre a şti dacă trebue să se dea înapoi, în posesiunea zişilor moştenitori, această avere. Prin urmare Divanul cu onoare aduce la cunoştinţa Exc. Voastre că zisa moşie, după cercetare, s'a arătat că aparţine într'adevăr dumisale Logofătului Costache Ghica şi că este peste putinţă să se dea înapoi în stăpânirea moştenitorilor, fiindcă, după legile pământului, toate acele clădiri aparţin stăpânului moşiei şi niciodată nu pot urmaşii acelui ce a clădit sau alţii să reclame clădirile făcute pe pământul altuia, chiar dacă sus pomenitul Hagiu ar fi fost creştin când le clădise, şi cu atât mai

(1) D-l Halippa face eroare crezând că acest Lazar Hadziy eră un membru al familiei Hâjdău; din dosar rezultă până la evidenţă că numele adevărat este Hagiu şi că aceşti Hagieşti n'au avut absolut nimic comun cu vechea familie boierească Hâjdău.

puţin cu cât Hagiu în acel moment erà Turc. Dacă stăpânul moşiei primeşte ca ei să stăpânească zisele clădiri, aceasta rămâne la bunăvoinţa lui şi judecata nu poate sili pe stăpân, împotriva legilor pământului. Divanul a trimis pe jăluitor cu un slujbaş înadins către dumnealui Ghica şi acesta a dat un răspuns despre care jăluitorii vor povestì înşişi Excelenţei Voastre». Costache Ghica, în vederea părţii luate în această pricină a lui Hagiu de către Cuşnicov, s'a declarat gata să dea clădirile în arendă moştenitorilor, în condiţiuni uşoare; dar peste un an el îi depărtă cu desăvârşire.

Scarlat Calimah(1) contractase datorii încă de când erà la Constantinopol, când fu numit Domn. Creditorii lui erau supuşi ruşi, negustori la Constantinopole, cari trimiseră poliţele comisionarilor lor din Moldova spre a le realizà. Dar deoarece Domnia lui Callimah a fost deosebit de scurtă, poliţele nu fură plătite şi comisarii ruşi interziseră ca ele să fie plătite din Visterie, punând achitarea datoriilor domneşti în sarcina venitului domnesc celui de căpetenie, care provenià din vânzarea sării. Acest ordin fu dat la 1806 Hatmanului Sandul Sturdza şi Logofeţilor Constantin Balş şi Constantin Ghica, Visternicului Grigoraş Sturdza şi chizăşului răspunzător, Serdar Constantin Botezatul.

Negustorul Palizache Demeter se plânse că nişte furnituri pentru mobilarea Curţii Domneşti nu-i fusese achitate (2). Acì erà vorba nu tocmai de mobile, dar mai ales de pregătirea unor materii moldoveneşti pentru îmbrăcarea mobilelor. Incă Domnitorul Moruzi comandase aceste *macaturi* pentru acoperirea divanurilor, în valoare de 19.685 lei. Moruz, din cauza schimbării lui, nu ajunse să vie să trăească în palatul din nou decorat al ţerii şi prin urmare nu plătì macaturile. Urmaşul lui, Callimah, asemenea fu schimbat în curând şi de aceea nu ajunse să achite macaturile. La sfârşit palatul fu însemnat pentru a servì de cvartir Comandantului suprem, Principelui A. A. Prozorovski, şi acţiunea negustorului Palizache Demeter fu recunoscută de Cuşnicov ca meritând satisfacţie, macar în parte şi pe măsura veniturilor.

Simion Haşnaş(3) «Moldovan băştinaş», stăpânul moşiilor Hăsnăşenii din ţinutul Sorocăi, Stăneştii şi Doboşănii din ţinutul Hârlăului, în al şaptelea deceniu al veacului XVIII, plecase cu familia în Polonia «din pricina unor

(1) No. 102. Despre cererea negustorilor Mavrichie Zoia şi Papa Nicolae să li se plătească restul poliţelor fostului Domn al Moldovei, Scarlat Calimah Vv. (1806), în sumă de 36.800 lei. 1808. Ibid., II.

(2) No. 143. Despre îndestularea negustorului Palizache Demeter pentru mobilele duse la Iaşi, la palat, 1808. Halippa, Труды, II, 361.

(3) No. 183. Despre revendicarea de către Dimitrie Haşnaş a averii rămase dela tatăl său şi care se află în mâna unor boieri moldoveni, 1808. Труды, II.

împrejurări vremelnice de strâmtorare», lăsând ca stăpânitor provizor al averii sale pe frate-său Gavril Burduga. Hasnaş murì în Polonia, iar copiii lui se înscriseseră în tagma negustorească de acolo. Unul din ei, Dementie, erà la începutul veacului XIX negustor în Nejinsc, după ce trăise în Simbirsc şi avuse afaceri în Ircuţc şi în peninsula Camciatca. Un nepotul al lui, Ivan Galeţ, erà comersant la Mohilău, pe Nistru.

Dementie Hasnaş se înfăţoşă la Iunie 1808 lui Cuşnicov cu o scrisoare de recomandaţie din partea Grafului Apraxin. El cereà restituirea moşiilor părinteşti vândute şi dăruite la diferiţi boieri de către Gavril Burduga.

Când afacerea fu pusă în cercetare, se constată că moşiile din ţinutul Hârlăului aparţinuse în realitate fratelui lui Simeon Hasnaş, lui Toader, şi că fusese vândute de mai bine de 30 ani, termenul legal de prescripţie pe atunci. Revendicarea fu astfel mărginită la moşia Hăsnăşenii de pe pârâul Cobolta, în ţinutul Sorocăi, pe care Gavril Burduga o dăruise Visternicului Lascarache Roset. Din cercetarea actelor şi din mărturiile bătrânilor se stabilì că Gavril Burduga nu erà în drept să dăruească moşiile ce-i fusese încredinţate numai spre a le administrà în chip vremelnic. Judecata restituind lui Hasnaş moşia Hăsnăşenii, el puse în stăpânirea ei pe Ioan Galiţ şi se duse după afacerile lui comerciale în Siberia.

Moştenitorii Visternicului Lascarache Roset se folosiră de plecarea lui pentru a cere Divanului revizuirea hotărîrii, iar Ioan Galiţ avù în repeţite rânduri să sufere atacuri tâlhăreşti din partea pretendenţilor neîndreptăţiţi.

Alexandru Tăutu care trăià în Odesa (1) aveà rude răzăşi în ţinutul Orheiului, cari vânduse fără consimţământul lui o parte din mereaua care îi aparţineà în: Peciştea, Pereni, Păscani, Curmeeşti, Peringeni, Mânzăreşti, Trifeşti, Moreni.

Moşiile le stăpâniau acum: spătarul Teodor Diboglu care trăià în Constantinopol, Logofătul Costache Ghica, mănăstirea Sf. Sava şi mici răzăşi.

Cu toată intervenirea Guvernatorului militar din Chersonez şi Odesa, Ducele de Richelieu, şi cooperarea protoiereului Petre Cuniţki, ca cunoscător al legilor moldoveneşti, al prescripţiunilor codului de legi în privinţa revendicării (căutării) de averi imobiliare, numit «Hrisovul sobornicesc», Tăut n'a putut să câştige nimic. I s'a propus să se judece cu rudele cari i-au vândut părţile ce i se cuveniau.

Reproducem aici observaţiunea protoiereului Petre Cuniţki, despre Hrisovul sobornicesc: «Hrisovul sobornicesc. Cu acest nume să numià o carte care cuprindeà drepturile după cari trebuiau să se judece acei cari aveau

(1) No. 194. Despre căutarea merelelor în Orheiu, ţinutul (?) Peciştea, şi a diferitelor altor averi imobiliare ale nobilului Alexandru Tăutu.

vreun litigiu asupra averilor imobile şi ţăranii. In cazul când s'ar spune (în Divan) că o astfel de carte nu se poate găsì, ea se va puteà cere dela Mitropolie. Această carte erà sancţionată de obştia boierilor moldoveni, fără semnături şi prin punerea peceţii Domnului Alexandru Mavrocordat. Originalul se păstrează în Mitropolie, iar exemplare tipărite sunt împărţite pretutindeni. Pravila hotăreşte ca afacerea să fie discutată sub preşedinţia Mitropolitului, care aveà să alcătuească şi lista de jurământ pentru depoziţiile martorilor, a vechilor locuitori, în cazul când lipsiau date documentale îndestulătoare.

Următoarele sate din hotarele fostei raiele turceşti a Hotinului (1): Caplivea, Darabani (Tarabani) şi Anadol, ca şi altele, se dădeau în arendă. In anul 1808 satele menţionate au fost luate în arendă de Logofătul Costache Ghica, dar acesta le-a trecut lui Ioniţă Iamandi, care le cedă Colonelului şi Comandantului cetăţii Hotin, baronului Langhe, iar Langhe Căpitanului Cernevski. Bine înţeles că aceste transmisiuni se făceau prin creşterea treptată a arenzii. Acele sate fiind trecute lui Cernevski cu arenda cea mai urcată, el din această cauză luà cu foarte mare asprime dela ţărani dijma productelor. Ţăranii dând jalbă în Divan, Cernevski a fost obligat să renunţe la arendă.

Dela 1784 Ilie Catargiu (2) stăpânià în Pereni o parte din moşia cumpărată dela Lupu Miron Hâncul. Strămutându-se în Rusia la anul 1792, Catargiu a poruncit omului său lăsat în Pereni ca să urmeze cu cumpărarea părţilor deosebite ale răzeşilor, în cari erau împărţite vechile mari porţiuni (bătrânii), numite după numele vechilor proprietari: Lupul, Ignat, Tibuci şi Costin. Răzăşii dela început au vrut să-şi reià părţile, plătind lui Catargiu sumele cu cari acesta cumpărase părţile.

Se pomeneşte de hrisovul bătrânului Ghica Voevod, din anul 7235, Iulie 14, dat Hânculeştilor pentru stăpânirea unei părţi din moşia Pereni.

Supusul rus Nicoriţă (3) îşi trageà origina dintr'un hatman moldovenesc, omorît de către Turci cu ocazia fugii din Moldova a lui Dimitrie Cantemir, cunoscutul aliat al lui Petru cel Mare. După cum este ştiut, odată cu Can-

(1) No. 294. Despre trimiterea revizorului Dicescu în trei sate din Hotin, ţinute în arendă de către căpitanul Cernevski, pentru a ancheta procedeurile acestuia şi împovărările făcute locuitorilor, 15 Iulie 1808, file 14.

(2) No. 312. Despre plângerea protoiereului Vasilie (Fomita), a iereului Apostol Gavrilovici şi a lui Costea Mazilu pentru uzurparea unor părţi din moşia Perenii din ţinutul Orheiului ce le aparţineà lor, de către d-l General-Maior (Ilie) Catargiu, 1808. Halippa în Труды, III.

(3) No. 232. Despre revendicarea de către Generalul-Locotenent Nicoriţă a moşiilor patrimoniale aflate împrejurul Hotinului şi aiurea, 1808. Extract Halippa în Труды, II.

temir s'au expatriat în Rusia mai multe familii boiereşti, ca să scape de cruda răsbunare a Turcilor. Intre aceste familii a fost şi fiul Hatmanului Nicoriţă, al cărui strănepot stăruià la 1808, pe lângă Cuşnicov, pentru restituirea averilor Generalului-Locotenent Ion Nicoriţă. Acesta pe acea vreme se aflà în miliţia cu schimbul a Guberniei Chersonului şi încredinţase grija revendicării moşiilor celui mai mare dintre cei trei fii ai săi, care erà maior în retragere (dar al cărui nume de botez nu este pomenit). Cea mai mare parte din documentele de moştenire ale familiei Nicoriţă (din nenorocire netrecute în dosar) au fost găsite de către ei în mânăstirea neamului Nicoriţenilor, Sf. Ion, căreia de mult ei îi dăruise pământuri şi avere mobilă, dar care treptat le pierduse în urma arbitrarului preoţilor fanarioţi cari, sub motiv că neamul lui Nicoriţă a scăpătat, dăruise cea mai mare parte din moşiile ce le aparţineau, rudelor lor mai apropiate sau mânăstirilor din Răsărit. Nicoriţă revendicà două moşii: Sirăuţii şi Corjăuţii, cuprinse în hotarele fostului ţinut al Hotinului; prima moşie o stăpânià atunci colonelul Emanuel Balş, iar a doua Vornicul Toderaşcu Balş. In sprijinirea drepturilor sale de stăpânire asupra Sirăuţilor, Emanuel Balş înfăţoşà următoarele traduceri, adeverite de Dicasteria Exarhului Gavriil, a unui uric, scris în limba slavonă în anul dela facerea lumii 7149 (1641) Iunie în 8, dat de Domnul Moldovei Vasile Voevod, dela care dată trecuse acum (în anul 1809) 168 de ani. Iată această traducere: «Noi Vasile Vv., prin mila lui Dumnezeu Domn Ţerii Moldovei. Dat-am această a noastră carte boierului nostru Tudoraşcu, Marele Vornic al Ţerii de jos, prin care el, Tudoraşcu, să fie tare şi puternic să stăpânească pentru dânsul satul Sirăuţii din ţinutul Hotinului, pentru datoria lui proprie ce o aveà dela Cneghina Nicoriţoae, care sat aparţinuse de drept acestei Nicoriţoae, dar îl stăpânià pe nedrept Pârcălabul Constantin Stârcea. Pe acest temeiu este volnic el, Vornicul Tudoraşcu, să reţină acel sat Sirauţii sub stăpânirea lui, cu toate veniturile lui, şi nici un străin să nu îndrăznească să se amestece şi să călce această a noastră poruncă. Insuş Domnul a poroncit».

In urmă, fraţii lui Balş, fiii lui Lupu Balş, pe atunci răposat, au prezentat în «Comitetul vremelnic alcătuit pentru stabilirea moştenirilor din ţinutul Hotinului», documente pentru următoarele moşii patrimoniale (din nenorocire în dosar se găseşte numai izvodul acestor documente, iar copii de pe ele nu): 1) Asupra întregului sat Vârlăneştii, uricul din 7170 (1662) a Domnului Evstratie Dabija, întărind lui Ursache, Marelui Vameş, stăpânirea mai multor sate, între cari erau cuprinşi şi Vârlăneştii cu iazurile, pe râul Drabişte. 2) Pentru satele Bârnovul, Vornovăţul, şi jumătate din Văscăuţi, uricul din 7164 (1656) 18 Fevruarie, dela Domnul Gheorghe Ştefan, (originalul lui s'a găsit între scrisorile Logofătului Iordache Cantacuzino),

întărind stăpânirea mai multor rude, între cari şi pe Visternicul Iordache, ginerele lui Gavrilă Mateiaş. Dela Visternicul Iordache moşiile au trecut la Visternicul Ursache ca zestre a soţiei acestuia. 3) Pentru întregul sat Blişcicăuţii, cartea Divanului din 7174 (1666) 15 Martie, întărind pe Visternicul Ursache în stăpânirea numitului sat cumpărat dela Maricuţa, fiica visternicului Sturdza, care a dat şi zapisul său dela 13 Martie a aceluiaş an. 4) Pentru satul Rucşinul, zapisul din 7173 (1665) 10 Martie, dela Grigoraş Ciocârlie, Vornicul de Poartă, şi a soţiei sale Măricuţa şi fratele lui Ioniţă, fii lui Enache Visternicul, în socoteala satelor pe cari ei le stăpâniau împreună cu Gavrilă Tălpău după unchiul lor, Andreiaş Talpă; zapisul încredinţează că satul numit (Rucşin), în întregimea lui, înfăţoşează rezultatul împărţirii pe cale paşnică a Visternicului Ursache cu Gavrilă Talpă. 5) Cu privire la acelaş sat anaforaoa boierilor Divanului din anul 1774 pentru împărţirea care a avut loc între Mihalache Stârcea, rudă cu Stolnicii Dimitrie, Varlan şi Gheorghe Ursache şi Angheluţă Tăbârcea, fost al Doilea Visternic, rude de departe a sus numitului Ciocârlie, pentru stăpânirea a unei jumătăţi din satul Rucşinul. Cererea lui Tăbârcea a fost privită ca nedreaptă şi cărţile lui de hotărnicie declarate fără valoare. 6) Pentru întregul sat Nădăbăuţii, cartea de mărturie a boierilor din 7141 (1633), întărind stăpânirea Nădăbăuţilor şi a Vlădicenilor Spătarului Dumitraşcu Şoldan, care îl cumpărase dela Visternicul Neculai Catargiu. Dela Spătarul Dumitraşcu Şoldan această moşie a trecut ca zestre dată fiicei sale, Alexandra, la căsătoria ei cu Ursache. In urmă Visterniceasa Alexandra, în anul 7198 (1648) Ianuarie 15, a dăruit satul Vlădicenii mânăstirii Precista, dela Ocna, iar Nădăbăuţii au fost daţi ca zestre lui Ion Balş, ginerele Visternicesii, străbunul Balşeştilor, despre care se vorbeşte aici, cum a fost şi întărită prin scrisoarea lui Constantin Duca Vodă, dată pe numele lui Ion Balş, la 7210 (1702) 23 Septemvrie. 7) Asupra întregului sat Vălăsineştii s'au înfăţişat următoarele documente: *a)* cartea de judecată a boierilor din (7147) 1639 Noemvrie în 23, din care reiese că Vel Vornicul Iordache, Vel Logofătul Racoviţă Cehan, şi Al Treilea Logofăt Tudoraşcu s'au judecat cu Pârcălabul din Hotin, Tudor, pentru numita moşie, pe care Tudor ar fi cumpărat-o dela Crăstina, nevasta părcălabului Gheorghe din Hotin, când boierii au hotărît că Vornicul Şoldan şi ceilalţi au dreptul să cumpere moşia dela Tudor ca aparţinând mătuşii lor, Cristina, din care cauză, cu primirea tuturora, Racoviţă Cehan a cumpărat acest sat obţinând o scrisoare de întărire din acelaş an, 1 Decemvrie, dela Domnul Vasile Voevod; *b)* Zapisul din 7163 (1655), 9 Martie dela Racoviţă Cehan, soţia sa Tofana, nepoată a sus numitei Cristina, şi fiii ei, Vel Comisul Nicolae şi Ion; în acest zapis se arată că s'a făcut un schimb cu Safta, soţia Spătarului Nicolae Ureche şi fiica lui, Alexandra, şi

anume: Logofătul Racoviţă le-a dat moşia Vălăsineştii şi a luat în schimb moşia Podolenii, de lângă râul Prut, în ţinutul Fălciului. 8) Pentru satul Culicenii s'au înfăţoşat următoarele documente : *a)* scrisoarea de confirmare din partea boierilor din 7173 (1665) Aprilie în 3, dată Visternicului Ursache pentru $^1/_6$ din întreaga moşie cuprinsă pe lângă pârâul Drabiştea, pe care parte el a cumpărat-o dela Elena, fiica lui Cazacul, soţia lui Ştefan Tabană, dând şi dela dânsul zapis la 13 Noemvrie a aceluiaş an; *b)* asupra $^1/_3$ sau $^1/_4$ din acelaş sat, împreună cu 2 iazuri, căci în catastihul Visternicului Ursache se spune că ele i-au fost date în schimbul satului Voroteţul, din ţinutul Orheiului, cedat Stolnicului Ilie Sturdza, iar o şesime după datele înfăţoşate «Comitetului» aparţineà Paharnicului Ion Cristea, împreună cu alţii. 9) Pentru întregul sat Vasiliuţii, scrisoarea din 7130 (1622), dela Domnul Miron Bârnovski Voevod, întărind stăpânirea Vasiliuţilor Vel-Vornicului Gavrilaş, dela care satul de faţă a trecut în stăpânirea Bălşeştilor, întocmai ca şi alte sate sus citate. 10) Asupra întregii moşii Cerlin-Mare, prin cumpărături din vechime şi întărite cu zapise domneşti, aparţinând aceluiaş Gavrilaş Mateiaş, scrisoarea lui Vasile Vodă din 7160 (1652) 4 Martie (în originalele găsite între hârtiile Logofătului Iordache Cantacuzino), confirmând împărţirea pe care a făcut-o Logofătul Gavrilă Mateiaş copiilor săi, cu arătarea că Cerlina a căzut în partea fiicei sale Elena Comişoaea, (văduvă de Comis); această din urmă însă a dăruit moşia, cu toate averile ei, surorei sale, Alexandra Visterniceasa (văduva Visternicului), soacra lui Ion Balş; cu lămurirea că, pe baza mai multor documente vechi, Cerlina mică se numià în vechime «Boricea» şi se aflà pe valea Hienei, în faţa satului Doljocul, în vecinătatea moşiei Cristeştii (în urmă Cerlina a trecut dela Balş în stăpânirea lui Ion D. Strejescu). 11) Pentru întregul sat Bârleştii, cartea de hotărnicie din 7251 (1742), din care se constată că această moşie se aflà împărţită între doi fraţi ai lui Balş, Vasile şi Lupu; acesta din urmă erà tatăl aceluia cu care se judecà atunci Nicoriţă. 12) Asupra jumătăţii satului Lopatinţii, scrisoarea Domnului Vasile Vodă, 7144 (1636) Martie 9, confirmându-l în stăpânirea mai multor moşii, în care număr se cuprindeà şi jumătate din Lopatinţi, a aceluiaş Vornic Gavrilaş Mateiaş. 13) Pentru întreaga moşie Sirăuţii, un extras din registrele Visternicului Ursache, arătând că această moşie a dobândit-o în calitate de zestre dată soţiei sale, Alexandra Visterniceasa, de către soacră-sa.

Asupra acestei moşii în special a avut pretenţiuni maiorul Nicoriţă şi, împreună cu dânsul, ruda lui (cuscrul lui) Căpitanul-Leitenant al flotei Dicescul, care servià pe atunci în statul lui Cuşnicov. Nicoriţă a prezentat scrisoarea Domnului Radu Vodă din 7132 (1624) 27 Martie, întărind punerea în stăpânire a Vornicului Nicoriţă. Pe lângă Nicoriţă mai aveau pretenţii asu-

pra satului Sirăuţii şi asupra moşiilor de peste Prut şi Postelnicul Constantin Costache, pe baza uricului lui Vasile Vodă din 7149 (1641) Iunie în 8, dat lui Tudoraşcu Vornicul, ca el să-şi reţină satul numit pentru banii ce-i datorà soţia lui Nicoriţă. Dar scrisoarea maiorului Nicoriţă anulà scrisoarea lui Vasile Vodă. Constantin Costache fu scos din cauză şi la urmă Bălşeştii izbutiră să capete câştig de cauză cu Costache, fiul lui Ursache. Caracteristic este că aproape toate moşiile menţionate au trecut la Bălşeşti dela Ursache şi Cantacuzineşti, prin linia femeiască ca zestre. Pe lângă moşiile menţionate, asupra cărora dreptul Bălşeştilor nu se poate contestà, ei mai aveau pretenţiuni asupra multor alte moşii, însă aceste pretenţii nu fusese dovedite pe deplin la 1809. Astfel erà moşia Văscăuţii, din ţinutul Hotinului.

Modul cum a fost dobândită această moşie de către Balşeşti arată chipul cum se făceau atunci moşiile. Când, după moartea Visternicului Ursache, s'a văzut că moştenitorii lui direcţi nu sunt în stare să plătească datoriile lui, Balş, profitând de moment şi având la îndemână zapisul de renunţare din 7261 (1753) 3 Maiu a Serdarului Andreiu Potlog, ginerele lui Ursache, prin care acesta renunţà la partea din averile familiei Ursache, dar aceasta pentru ca cuscrul lui, Medelnicerul Vasile Silion, să plătească datoriile şi să moştenească averile, Bălşeştii au dat bani lui Silion, iar acesta în urmă a dăruit formal toate moşiile Logofătului Lupu Balş — tatăl lui Balş — care se judecà acum.

Nedobândind nimic prin procesul cu Bălşeştii, Maiorul Nicoriţă a intentat alt proces în contra Vornicului Dimitrache Sturdza, moştenitorul decedatului pe atunci Spătar Ştefanache Sturdza, pentru o parte din moşia Mirenii, care se găsià pe atunci în ţinutul Tutovei. Sturdzeştii cumpărase dela văduva Nicoriţoae loc de păşunat de pe moşia răzăşească Mirenii şi în urmă au făcut câteva uzurpări de pe urma cărora au suferit, pe lângă Maiorul Nicoriţă, care avеà aici o răzăşie, şi răzaşii Alexandru Gabără, Teodor Bejan şi Maria Gabără. Dar Dimitrache Sturdza fiind ginerele lui Toderaşcu Balş, Logofăt Mare, procesul nu s'a hotărît în favoarea răzăşiilor.

Epitropii „fântânilor" oraşului Focşani (1), Logofătul Constantin Balş şi Visternicul Iordache Roset Roznovanu, la întrebarea făcută lor de Cuşnicov în chestiunea jalbei Turcului Zaharia, constructor de fântâni, au răspuns că: Din cauza marelui neajuns de apă în oraşul Focşani, în anii trecuţi, Măria Sa Domnul Alexandru Moruz Voevod a făcut orânduealǎ pentru căutarea apei şi găsirea mijloacelor de a deschide, în oraşul Focşani, fântâni pentru în-

(1) No. 308. Despre satisfacerea locuitorului ieşan Zaharia Suilgi Başà cu restul de bani cuvenit lui pentru canalurile şi fântânile făcute în Focşani. 1808. Extract Halippa în Труды III.

destularea poporului. Prin hrisovul dat de Măria Sa, noi am fost orânduiţi epitropi ai fântânilor şi găsindu-l pe acel jăluitor meşter în aducerea apei, am făcut cu el înţelegere prin contract, pe care a şi adus-o la îndeplinire şi fântânile făcute există şi acum, din cari poporul astăzi este îndestulat. Izvoare bogate prin apropiere nu se puteau găsi, din cari să se poată aduce apă, iar cele aflate la loc mai îndepărtat necesitau, spre a fi aduse, cheltueli mari. Din care pricină Măria Sa a poruncit să se dea dela dânsul o sumă mare şi, pe lângă aceasta, pentru cheltuelile trebuincioase în acest scop, după măsurile luate pentru folosinţa tuturora, au fost poftiţi să dea ajutor din partea lor târgoveţii focşăneni şi ceilalţi de prin împrejurimi, precum boierii, mazilii şi negustorii. Dela unii din locuitori guvernul nu urmărise banii cheltuiţi pentru apa adusă, de aceea Cuşnicov a cerut Generalului Evg. Iv. Marcov, încvartiruit în Focşani, să orânduească o execuţie militară pentru urmărirea banilor dela locuitori în folosul lui Zaharia.

VI.

AMĂNUNTE IN PRIVINŢA ALCĂTUIRII HĂTMĂNIEI.

Din cauza marelui venit care îl produceà Hatmanului vânzarea căpităniilor de margine, acest venit, dela intrarea Ruşilor se împărţià între boieri cu rangul de Hatman, însă unul singur erà însărcinat cu îndeplinirea slujbei de Hatman. La începutul anului 1812, Cutuzov şi Milaşevici voiră, nu înţelegem în ce scop, ca atribuţiile efective ale Hatmanului să fie împărţite între doi boieri cu acelaş nume. Această hotărîre a dat loc la următoarea corespondenţă ce se află în dosarul No. 3431 şi pe care o reproduc cu greşelile ei de limbă şi de ortografie, pentru a arătà cât de decăzută şi chiar de ridicolă erà, la începutul veacului trecut, slujba Hătmăniei.

Conformément au désir qu'il vous a plu me témoigner, j'ai l'honneur de vous présenter mes idées sur la charge de hatman de la Principauté de Moldavie et le moyen de diviser ses attributions entre deux officiers.

Le hetman était jadis général en chef de trouppes de la Moldavie. Il ne lui est demeuré de cette éminente dignité que la surveillance des frontières, de certaines villes, de faubourgs et des quartiers de la ville Capitale, la répression du brigandage et l'arrestation des criminels, enfin ce qu'on appelle la haute police.

En sa qualité de Grand Capitaine d'Etat il propose et le Divan confirme des officiers employés auprès de lui sur les frontierès et ailleurs

les *Bouloukbashis* à Galatz et à Foksan, les *Capitaines de Martzine* (1), les Capitanies de Plays (2) qui commandent et surveillent sous son autorité le cordon de la frontière, lesquels ont sous leurs ordres un nombre d'hommes dans la proportion de leur district selon l'ancienne coutume.

La milice, qui garde la frontière de Pologne, formée de debris de régiments de *Cosaques*, se nomment *Cosaques.*

Celle qui garde la frontière de la Transyivanie se nomment *Plajassy* (3), les autres se nomment *Kalarasches.*

La haute police appelant le hetman aux incendies, aux assertationes (4) et exécutions, il a sous ses ordres quatre capitaines *arnaouts,* commandant chacun dix *Arnaouts* à cheval; la modicité de la solde fait que chaque capitaine ne peut entretenir que cinq cavaliers.

Pour la pousuite des brigands et autres occasions qui exigent main forte, il y a dans différents districts une espièce de gendarmes, aciennement appelés *Mardalossy*, aujourd'hui *Capitain de Potyra*, qui sous les ordres du hatman surveillent le brigandage et le vagabondage. Les ispravnies doivent avoir du hetman des hommes armés en suffisance et correspondre d'ailleurs avec lui relativement à la haute police.

Le hetman a sous ses ordres le *Vel Capitain* ou *Sous Grand Capitain.* Autrefois le Vel Capitain était à la guerre le lieutenant du hatman et commandoit en second, dernièrement il était directeur de postes.

Le Capitain de Louphetzi (5) a un petit nombre de gens à cheval, est chargé maintenant de l'inspection de la prison de la hetmanie. *Louphétzi* veut dire homme à la solde.

Le *Porousnik* qui au moyen d'un petit nombre d'hommes à cheval tient la correspondance dans le pays, travaille sous les ordres du hetman.

Le *Basbouloukbassy*, chef de *bouloukbassi* employés sur la frontière est également à ses ordres.

De six regiments de *Seimens*, infanterie qui servait autrefois à la guerre sous le hatman, il ne reste que les six drapeaux et cent hommes, le tambour et fifres; les Seimens forment aussi une espèce de garde à pied.

Les étandarts, tymbonnes, trompettes et divers officiers subalternes qui tiennent à la cavalerie sont aussi sous les ordres du Hetman, dont il ne reste qu'une ombre aussi bien que de l'armée moldave.

(1) Căpitanii de Margine.
(2) Căpitanii de Plăieşi.
(3) Plaieşi.
(4) Arrestations.
(5) Căpitan de Lefegii.

Le partage des attributions de la charge de hetman pourrait se faire entre deux officiers, au choix de Votre Excellence, de la manière suivante:

1. *Le Grand Capitaine d'Etat* ou hatman de la cavalerie aurait sous ses ordres ou dans ses attributions:

a) Toute la cavalerie;

b) Toutes les troupes de frontières avec leurs capitaines;

c) Les officiers à Galatz, à Fokshani et ailleurs dans la pays, à la haute police proprement dite;

d) La haute police, la police correctionnelle pour toute l'étendue du pays;

e) L'inspection générale de la frontière, de grands chemins et la poursuite exclusive de brigandage;

f) Le hetman de l'infanterie ou hetman de la ville et toute l'infanterie.

2. Le hetman de l'infanterie aurait sous ses ordres ou dans ses attributions:

a) Les six régiments de seimens;

b) Les pompiers et tout les hommes et machines destinés aux incendies;

c) La police de faubourgs de la ville de Iassy, c. a. d. qui n'est pas ecore formé en rue avec ponts (1).

Votre Excellence peut donner au hatman de l'infanterie (ou hatman de la ville) la directon de la prison de la hatmanie, mais qu'elle veuille bien me permettre de lui observer qu'il y pourroit y avoir du désorde dans la marche du service pour les raisons suivantes.

Selon les statuts du pays les vagabonds, brigands et (rupt) sont arrêtés par ordre du hetman ou lui sont remis par les ispravniks et autres employés, qui a besoin d'une prison pour les recevoir et qui les interroge, élargit les innocents et renvoie les coupables au *Grand Armache* au Gêolier avec une interrogatoire écrit. Le pouvoir étant partagé entre les deux hatmans à créer, il faudrait deux prisons et il n'y aurait peut être pas assez de monde pour les garder en partageant les gens. Les attributions du hatman sont et peuvent devenir étendues et qu'il ne pourrait pas avoir assez d'officier subalternes ni de cavaliers pour faire le service et satisfaire pleinement à son devoir.

Une seule manière pourrait arranger, ce semble, provisoirement les choses. Ce serait, comme il a déjà été pratiqué, quand la charge ou plutôt les revenus de la hatmanie ont été partagés, quoiqu'en ne nommant qu'un seul hatman, de laisser au hatman toute la direction de la hatmanie entière, en fesant une somme, payable des revenus de la hatmanie, à une autre personne, qui le remplacera en cas d'absence ou maladie. Par ce moyen l'ordre ne

(1) Prin cuvântul *ponts*, se înțelege aici pavajul de lemn al uliților întrebuințat atunci.

pourra pas être interverti et la division ne paraîtra pas pour une nouveauté.

Quand j'ai l'honneur de présenter mes idées à V. Excellence, je me rapporte parfaitement à ses lumières et à sa sagesse et je ne désire rien tant que de lui fournir un faible témoignage de mon respect profond et de mon dévouement entier à la prospérité du pays.

J'ai l'honneur d'être avec la plus profonde vénération de Votre Excellence Le très humble et très obeissant serviteur.

Iassy le 5 Mai 1812. *Le Hetman Nicolas Stratulati* (1).

In urma acestui raport găsim în dosar textul unui proiect în limba franceză, arătând cum s'ar puteà alcătuì slujba hătmăniei cu doi hatmani. Iată acel proiect:

Le hetman de cavalerie a assez de gens pour ses services et sous ses ordres. Toutes les Capitaineries, combien on en trouve dans le pays, aux frontières, au dedans du pays, dans des villes et dans des places désignées dans le Livre.

Vû le dernier ordre; le service consistera à parcourir le pays et à y examiner les choses. Pour cet objet ils suffiront à Hatman les gens au service des Capitaineries dont il pourra disposer pour extirper les brigands et pour maintenir l'ordre parfait en tout.

Outre cela il y a des Capitaines de *Potiera* (gardes des brigands) qui se trouvent dans des villes et de *Nefferi* (gens aux services des Capitaines) dont on tire les gages des cabarets des Villes et des Villages, et qu'on peut laisser à la desposition du Hatman de Cavalerie. Ainsi le dit hatman a tout pour lui dans le pays: même ici, en ville, pourrait-il disposer d'un homme de service de chaque Capitainerie pour l'envoyer avec des ordres aux Capitaines du dehors.

Touchant le Hatman de la ville de Iassy il conviendrait qu'il en ait tout le reste, c'est-à-dire le *Vel Capitaine* (le Capitaine actuel), le *Capitaine de Luffetschi* (Capitanie de gens nommés au solde), le Poroutschnik de la Hatmanie, tous les *Bouloukbachi* (préposés aux gens de service) les gens de service de la Hatmanie et de la Cour et enfin le Sotnik des Casaques. En privant le Hatman de la ville des gens ci-mentionnés, comment pourra-t-il veiller au danger de l'incendie? comment pourra-t-il veiller aux frontières de la ville d'Iassy? comment pourra-t-il veiller au *Grosse* (à la prison)? D'où fournira-t-il des Seimeni (gens de service) aux stations de foin et de

(1) Hatmanul Neculai Strătulat erà un Grec care nici nu vorbià bine româneşte, dar aveà nume de om de treabă. Am cunoscut în copilăria mea, prin anii 1860—1870, pe un Colonel Neculai Strătulat, fiul Hatmanului şi om cât se poate de cum se cade.

bois, aux magazins, à la Trésorerie, à la Cour et à d'autres postes? et enfin comment pourra-t-il, privé de ces gens-là et des Albanais, occuper tous les postes, toutes les gardes, et former en cas de necessité les *Alay* (des convois) (1)?

Il est à savoir que de tous les Seimeni de la Hatmanie et de la Cour destinés par chaque semaine aux services; après les avoir distribué tantôt auprès des stations, auprès des magazins et tantôt auprès d'autres places nécessaires, il n'en reste autant qu'on a besoin pour porter des Crocs à feu en cas de l'incendie.

Il est aussi à savoir que comme l'*Adgie* a le *Capitaine des Tarabani*, le *Polkovnik* et le *Bache Tchiaouche* (tous ceux-ci sont préposés aux gens de service de l'Adgie) qui veillent sur les gardes et sentinelles, de même en a aussi la Hatmanie: un *Capitaine de Lefetschi*, un *Vel Capitaine* et un *Poroutschik* qui sont chargés tour à tour de veiller chaque nuit sur les gardes et sentinelles de frontières (?) de Iassy.

La Hatmanie étant privée de ces gens-là et des Albaniens, ne pourra nullement accomplir ses devoirs.

En un mot, si l'on trouvera bon, on peut subordonner à la Hatmanie de Iassy le *Capitaine de Lefetschie*, le *Vel Capitaine* et le *Poroutchik*, tous les Albaniens, les *Sémieni* de la Hatmanie et de la Cour. Du nombre de ceux-ci on pourrait détacher pour chaque semanie un Capitaine des Albaniens avec 10 *Nefers*, le *Stiagar* (enseigne) du *Vel Capitaine* avec 6 *callaraches* et des *Sémieni*, autres 6 *Sémieni*, lesquels on pourrait poster auprès de la maison du *Hatman de Cavalerie.*

Les drapeaux, les trompettes et tous les autres signes de Hatmanie devraient rester à la Hatmanie de la ville de Iassy, ceux-ci étant les marques des gardes et des convoyes qui regardent seulement le Hatman de Iassy. A Galatz et à Fokscany il y a des *Boluk-Bachi* avec de l'infanterie et des *Capitaines* dans des villes de l'infanterie; ceux-ci étant hors de la ville de Iassy peuvent appartenir au Hatman de Cavalerie.

Il en résulte que quand le *Hatman de Cavalerie* aura besoin d'envoyer un *Zabtchi* (fonctionnaire) réviseur de la Capitainerie des frontières, il en manquera, étant privé de *Capitaine de Lefetchi*, de *Vel Capitaine* et de *Poroutchik.* Pour y suppléer (si l'on trouvera bon) on pourrait créer un fonctionnaire pour le Divan nommé *Vel Capitaine des frontières*, en lui fixant les gages de 50 piastres par mois et en le subordonnant au *Hatman de Cavalerie*, comme réviseur des capitaines de frontières et de *Potiera.*

Enfin le Hatman de Cavalerie a des gens de service assez et partout.

(1) Greşeală! *Alaiu* trebue tradus prin *cortège*.

Divanul erà împăcat cu înfiinţarea acestui al doilea post de Hatman.

El adusese încă dela 20 Martie în această privinţă următorul raport lui Crasno Milaşevici:

Au avut cinste Divanul a primì cu plecăciune predlojenia Inalt Excelenţiei Voastre, însemnată din 15 Martie sub No. 1.105, cu cuprindere ca comitetul să dea prin raport către Excelenţa Voastră socotinţa sa pentru alcătuire cuviincioasă a înpărţirii slujbaşilor hătmăneşti la doi hatmani ce s'au orănduit din nou.

Şi Comitetul cu destulă luare aminte socotind chipurile cari ar fi mai îndestulătoare şi cuviincioase la împărţirea slujbaşilor la doi hatmani, cu plecăciune face arătare socotinţa sa către Inalt Excelenţa Voastră, începând a zice că în vremea Domnilor nu s'au întâmplat nici odată a să orănduì doi hatmani, ci de a pururea unul numai, asupra căruia erà încredinţată de către Domni toată ocărmuirea a trebilor Hătmăniei, cum şi venitul tot iarăş numai unul îl luà, însă folosè, şi numai dela rezmeriţa de acum, după ce au intrat în Moldova biruitoarele oşti a Impărăteştei Sale Măriri, din poroncà s'au orănduit patru hatmani:

Dumnealui Vornicul Constantin Paladi,
» » Lupul Balş,
» » Dimitrache Bogdan şi
» » Alexandru Ianculeu.

Insă numai venitul acestei boierii se împărţià la tus patru întocmai. Iar toate trebuinţele acestei boierii, atât acele de aici, din oraşul Eşii, cât şi cele de pe afară şi la margini ai Căpităniilor şi a altor slujbaşi erà asupra Vornicului Palade şi dumnealui pentru toate erà răspunzătoriu.

Dar acum, de vreme că după întâmplările vremilor, pentru mai bună orănduială ce cu priveghiere săvărşire trebuinţelor hătmăneşti de pe afară din oraşul Eşului, mai ales a Căpităniilor de pe margine şi pentru înfrânarea făcătorilor de rele războinici, ce în toţi anii să arată prin ţară şi nu puţine jăfuiri şi prădăciuni şi ucideri de oameni fac după socotinţa Inalt Excelenţei Voastre, care fiind unită şi cu a Excelenţei Sale Domnului Glavnoe Comanduioşti a toată armie, Grof Cutuzof voinţă, s'au orănduit doi hatmani: să fie unul şăzător în oraş, care să fie şi răspunzătoriu pentru toate de împotrivă întâmplări ce s'au urmat aici, şi altul numindu-se *călăreţ*, care să umble pe afară de-apururea când a cere trebuinţa şi să fie răspunzătoriu asămine pentru toate din împotrivă întâmplări ce s'ar întâmplà afară în ţară.

Pentu aceasta dar socotinţa comitetului iaste: Hatmanul şăzător aici în oraş se cuvine şi trebuinţa cere ca să aibă în comanda sa pe Căpitănul de

Lefegii, pe Vel Căpitanul hătmănesc şi pe Poruşnicul cu orânduiţi după condica Visteriei călăraşi, adică slujitori călări pentru pricinile în jos însemnate :

1. Findcă Hatmanul nu poate să privigheze în toate nopţile şi să umble cu cercătura străjărilor pe toate mahalalele, fiind depărtate, şi pe la marginile oraşului, apoi trebuinţa cere ca în toate nopţile, afară de Bulucbaşa cu Seimenii pedestraşi hătmăneşti, ce se orănduesc să umble prin toate mahalalele cu straja, să orănduiască Hatmanul câte pe unul dintr'aceşti trei zapcii, fiind mai mare cercătură, care este datoriu să umble toată noaptea călare, împreună cu călăraşii săi tot călări şi cu Arnăuţi de asemenea călări, să cerce toate strajile prin toate măhălălile câte de trei ori şi mai mult pe noapte. Şi ori de se întâmplă foc, pojar, la vreun loc, să dea de îndată de ştire la Hătmănie şi, făr a agiunge dela Hătmănie agiutoruiul trebuincios pentru stângerea pojarului, el este datoriu cu oamenii ce are împreună să se silească să stângă focul. Ori de se întâmplă să găsească noaptea prin mahalale oameni neştiuţi şi făr încredinţări în scris de oameni buni, să-i prindă şi să-i aducă la grosul hătmănesc, să-i închidă. Ori de se întâmplă, prin mahalale, la vreo crâşmă sau hanuri sau la vreo casă, sfezi şi bătăi din pricina băutului, să-i ridice şi cu pază să-i trimată la închisoarea Hătmăniei.

2. Ca la toate alaiurile ce se fac cu Hatmanul, apoi toate stiagurile cele mici, cum şi semnul Hătmăniei şi stiagurile cele mari, călăraşii aceşti călări din comanda lui Căpitan şi a Poruşnicului sunt datori a le ţine şi a merge călări din dosul Hatmanului.

3. Ca toate poroncile în scris ce trebuià să se scrie cătră Căpitanii dela margini şi aiure, să trimată dela Hătmănie tot cu aceşti călăraşi călăreţi.

Başbulucbaş hătmănesc cum şi başbulucbaşii arnăuţi împreună cu ceilalţi mai mici zapcii supt comanda lor, asămine trebue să fie în comanda Hatmanului şăzător în Eşi pentru orănduitul Seimenilor pedestraşi pe la străji şi la poarta Hătmăniei, la Curte, la spitalurile împărăteşti, la magazale şi la alte locuri trebuincioase.

Din patru căpitani de Arnăuţi, unul făr de îndoire se cuvine să fie în comanda Hatmanului călăreţ, iar trei negreşit în comanda hatmanului şăzător, spre privighere străjărilor şi spre întâmpinarea focului.

Toate stiagurile Hătmăniei, şi mari şi mici, sămnul şi trâmbiţile, surlele şi tobele, iarăş să fie la Hatmanul şăzătoriu, pentrucă aici este Capitala ţării şi toate rănduelile alaiurilor şi toată străjuire oraşului. Grosul să fie iarăş la Hatmanul şăzătoriu, acolo să se trimată şi vinovaţii şi tâlharii cei de pe afară.

Toate trebuinţele slujbei Hătmăniei se cuvine a se purtà împreună de amândoi hatmanii în Eşi, cum şi venitul Hătmăniei, *adică vânzare căpi-*

tăniilor şi orânduire lor, iarăş de amândoi hatmanii să se pue în lucrare, spre a lipsì tot prepusul din mijloc asupra venitului, dar pentrucă se vor şi căutà toate trebuinţele mai cu bună rânduealâ de către doi decât de către unul.

Şi aceasta urmează a fi la Hatmanul stătătoriu, pentrucă acolo este şi grosul şi slujitorime şi cel stătător este cel mai bătrân.

Iar Hatmanul călăreţ, fiindcă este îndatorit a aveà priveghere şi a bunei rândueli, toate trebuinţile ce atârnă la boierie Hătmăniei de pe afară şi de pe la mărgini, spre a lipsì urmările cele răle, se cuvine ca şi Hatmanul călăreţ a aveà un Vel Căpitan şi un Poruşnic în comanda sa, făcută din nou, cărora poate să li se dea, fiind hotărîre Inalt Exelenţiei Voastre, şi leafă dela Casa Răsurilor. Sau să se strâce *Cârc Sărdarul* care are 150 lei pe lună, şi dintru ace leafă este îndestul ca să aibă şi trei cinovinici [ai] Hatmanului căleret. Iar slujitorii pentru aceşti cinovinci, nu din birnici ci din slujitorii Căpitaniilor de pe margine să li se facă câte 20 oameni, atâta cât au şi cinovicii cei vechi dela hatmanul stătător.

Toate Căpităniile de pe margine şi cele din lăuntru Moldovei şi Başbulucbaşii de Galaţi şi de Focşani, cu Seimenii pedestraşi şi călăreţi să fie în comanda Hatmanului călăreţ. Dar şi Căpitanii poterilor şi cu poteraşii, toţi aceştia alcătuesc peste 1.500 oameni şi *Cârc Sărdar* de nu se va stricà, să fie în comanda Hatmanului călăreţ.

Un căpitan de Arnăuţi, 10 sau 12 neferi, să fie la Hatmanul călăreţ. Iar când va fi trebuinţă, poate să mai iea dela Hatmanul stătătoriu.

Sămnele Hătmăniei, stiagurile, prapurile, surlele şi dobele nu sunt trebuincioase a fi la Hatmanul călăreţ care are a umblà prin ţară pentru înfrânarea făcătorilor de răle, fără numai la *Vel Căpitan de Margine* şi la *Poruşnic* ce va face să fie câte un steag nou.

Hotărîre rămâne la socotinţa Inalt Exelenţiei Voastre. Iar asupra muistrării pentru neîngrijire cilenurilor Comitetului asupra împărţirii, prin osăbit raport se arată cu plecăciune îndreptările şi neînvinovăţire către iubire de dreptate a Inalt Excelenţei Voastre.

Isc. *Gheneral Maior Catargi* şi doi boieri al căror nume este indescefrabil.

Intr'un concept francez neiscălit, vedem că *ofiţerii* ce se puneau sub comanda *Hatmanul de Poliţie,* cum s'a numit mai târziu, erau:

6 Căpitani de Seimeni,
1 Başbulucbaşă al Hătmăniei,
1 Başbulucbaşă al Curţii,
1 al doilea Başbulucbaşă al Curţii,
12 Bulucbaşi,

1 Căpitan de Lefegii,
1 Poruşnic
adică peste tot 23 de ofiţeri, având sub porunca lor 297 slujitori.

Se vede că Hatmanul Strătulat fusese trimis de Milaşevici în urmărirea unor hoţi cari apăruse în ţinuturile dela munte, căci iată raportul ce viteazul Hatman îl adresează din Taslău Preşedintelui şi în care descrie mare serios amănuntele încercărilor sale neizbutite de a prinde pe tâlhari: ca vestiţii carabinieri ai lui Offenbach, ajunsese pretutindeni «prea târziu».

A Son Excellence Monsieur le Sénateur de Kransno (sic) Milachevitz, Président de Divans de Moldavie et Valachie et Chevalier, etc., etc.

Rapport.

J'ai l'honneur de rapporter à Votre Excellence que, d'après vos ordres, en partant de Jassy, je suis allé à Bakovi, lieu où je pouvais avoir les meilleurs avis par rapport aux voleurs. C'est de là que j'ai fait les dispositions nécéssaires pour les poursuivre et attraper. Ayant expédié partout des escortes ou potyra en suffisance et parcourant moi-même tous les endroits dans lesquels on a cru les trouver et les attaquer; en un mot, Excellence, ni montagnes ni vallons ni bois ont resté sans être entourés et recherchés avec la plus parfaite vigilance et gardés par des gendarmes.

Les voleurs qui ont volé le Sultzar Stamatin sans y toucher pourtant personne, ont été tout de suite poursuivis lors de leurs vols par de potyra que j'avais expédié, étant alors à Bakovi, et par celles de Staroste de Poutna, et ils ont été enfermés dans un valon (sic) pas lointain, grand et couvert de bois (sic) d'une épeseur (épaisseur) impénétrable, qu'à peine l'on peut traverser à pied et qui communique à la frontière de la Transylvanie du côté de Vrantza, qui a été bloqué de tous les côtés. C'est par ce bois épais qu'ils ont passé la frontière à travers les montagnes, tous à pied, au nombre de quatorze, ayant été poursuivis jusqu'à la frontière. A ce val ils ont eu pour guide un certain Georges Millo, gendre du dit Stamatin. Je me suis informé après par deux paysans hongrois que dans ces jours mêmes ils ont dû être chez de pasteurs, dans les montagnes, en delà de la frontière pour demander à manger.

Après avoir parcouru les environs d'Agioudi j'ai dirigé ma route vers Ocna, faisant différents tours parmi les montagnes et de recherches partout pour de malfaiteurs qu'on avait dit qu'il y auraient (sic), continuant à parcourir tous les endroits favorables à de pareilles, jusque dans le district de

Niamtzo pour le même but. L'allarme était plus grande que la chose, car dans différents endroits on avait prit pour de voleurs les poterachi même qui surveillaient. J'y accourais pourtant. Tout ce qu'il y a eu dans ces centres que j'ai parcouru de malfaiteurs ont été poursuivis et attrapés par ci par là, qui après le passage de troupes seront envoyés par les ispravnics à Iassy. De sorte qui je puis assurer Votre Excellence que tous ces endroits sont hors de crainte à l'égard de voleurs, il y règne, grâce à Dieu, une parfaite aisence (sic) et tranquillité pour le moment, étant à espérer que pendant quelque temps on n'osera plus paraître, ceux même qui avaient cette mauvaise intention après tant de recherches et de dispositions faites à cet égard.

Du côté de la Transylvanie il n'y a rien de nouveau, aux frontières l'importation de marchandises y est permise par la voie de Grozesti. Du coté de la Boukovine j'ai entendu que le nombre de troupes à Sutzava soit augmenté, (mais ils partent quantité) commandés par un général autrichien et qu'on y attend l'arrivée d'autres troupes. Si c'est vrai j'y ai envoyé un exprès à cette froatière pour s'en informer du fait de la chose ; je ne manquerai pas de rapporter à Votre Excellence les informations que j'aurai sans le moindre délai.

Apret (sic) avoir mis en oeuvre tout le moyens convenables à mon expédition, ne m'occupant qu'à cela conformément à vos ordres, je demande la permission de me retirer à Romano, y étant apotiquerie et medicin, et d'y rester quelques jours pour soigner ma santé incommodé d'une fièvre que j'ai attrapé marchant tant à pied qu'à cheval, selon que les différentes positions le permettoient à travers les montagnes, dans le mauvais temps.

Le Hetman Nicolas Stratilati.

Taslo le 29 Juillet, 1812.

La acest raport Crasno Milaşevici răspunse la 10 August următor :

J'ai reçu le rapport que vous m'avez adressé de Tasléo le 29 du mois dernier concernant la persécution (sic) des brigands qui ont disparu des endroits que vous avez visités, lesquels se trouvent, dites vous, dans une sécurité profonde.

Comme dans le même rapport vous m'informez, Monsieur, que vous avez gagné la fièvre à la suite des courses que vous venez de faire, je vous engage par cet ordre de vous rendre à Iassy où les devoirs de vos fonctions réclament votre présence.

Iassy le 10 Août 1812.

In fine Hatmanul de Poliţie şi Hatmanul călăreţ se învoiră pentru a pune la cale împărţirea slujbei Hătmăniei după cum reiese din următorul raport adresat lui Milaşevici de amândoi:

Pour satisfaire à la volonté de Votre Excellence et pour faciliter l'exécution de notre fonction, nous nous sommes arrangés de la manière suivante:

1. La prison et toute autre affaire qui a rapport à la ville restera au hetman de Iassy sans exception pour le hetman de cavalerie, qui en tirera le profit analogue de ces revenus d'après la convention particulière faite entre nous deux, de même le hetman de la ville sera appelé aux affaires du dehors en recevant le profit de revenus selon le règlement que Son Excellence a bien voulu donner.

2. En cas d'incendie et autres cas pareils et pour la patrouille de la ville, ils auront les mêmes obligations et s'aideront mutuellement avec les gens que chacun de hetman a sous sa direction.

3. Les Kalaraches du Vel Capitain et du Poroushnik resteront tous au Hetman de Cavalerie, leur nombre n'étant pas susceptible d'être partagé en deux. Le Vel Capitain et la Poroushnik qui, d'après les ordres de Votre Excellence, vont être crées nouvellement, seront pourvus de *Seimens* de la hetmanie et de ceux du chateau, qui tous sont donnés au hetman de la ville; ces quatre officiers seront payés du Divan d'après l'ordre de Votre Excellence.

4. Les quatre capitaines d.Arnaouts seront partagés en deux.

5. Les tymballes, les trompettes serviront également aux deux hetmans, c'est-à-dire ces deux instruments sonneront à l'heure destinée à tous les deux hetmans.

Afin de pouvoir nous aquitter de notre devoir conformément à l'ordre de Votre Excellence, nous la supplions très humblement, en cas que le nombre ne puisse pas être rempli par ceux que nous trouverons soumis à différents particuliers, de vouloir bien ordonner au Divan et à la Vestiarie de compléter le reste de gens de service qui manquent des habitans, tout cela à l'approbation de Son Excellence.

(Fără iscălituri).

VII.

DESPRE MISIUNEA LUI IORDACHE CATARGIU LA PARIS ŞI ARESTAREA LUI DE CĂTRE RUŞI.

Intr'o scrisoare grecească din 20 Iulie 1810 (1), Smaranda Roset, soţia Vornicului Dumitrache Bogdan şi cumnata lui Iordache Catar-

(1) Dosar No. 2002.

giu, scrià Vornicului Gh. Roset Roznovanu că a aflat că el este bine, dar se plânge că ea este bolnavă şi deşi toţi doftorii cari o caută îi făgăduesc îndreptare grabnică, ea este tot suferindă, apoi, după diferite lucruri neinteresante, ***arată că cumnatul ei, Spătarul Iordache Catargiu a fost trimis de boieri la Paris pentru ca să roage pe Napoleon să dea pe Ruşi afară din Moldova*** şi să-i închine ţara.

Termină vorbind de interese familiare.

Roznovanu comunică informaţiunea de mai sus lui Crasno Milaşevici, deoarece găsim în dosar brulionul raportului din 7 August 1810 al Preşedintelui Divanului către Mai Marele Comandant, Camenski, în care îi zice că Roznovanu l-a înştiinţat că Catargiu s'a dus la Paris cu o jalbă a boierilor către Napoleon, cerând să izgonească pe Ruşi din Moldova, ceeace poate păgubì pe aceştia. Cere lui Camenski ca urmările lui Iordache Catargiu la Paris să fie urmărite spre a se constatà dacă într'adevăr informaţiunea dată de Roznovanu e adevărată. Raportul adaoge că Iordache Catargiu este un om cult, care ştie bine limba franceză şi poate să stea în faţă oricărui om cât de deştept ar fi. Roznovanu i-a mai spus că boierii din Moldova au avut înţelegerea să ceară protecţia Împăratului francez. Nu toţi boierii însă au ştiut de însărcinarea Catargiului şi cei mai mulţi tăgăduesc, zicând că nu le-a trecut măcar prin minte să ceară protecţia Franţei şi că întreg acest plan erà opera excluzivă a lui Iordache Catargiu. Termină raportul lăudând credinţa lui Roznovanu către Rusia şi cerând ca Camenski să-i înapoieze scrisoarea Vornicesei Smarandei Bogdan către Roznovanu, spre a o restituì acestuia.

Camenski răspunse la 18 August 1810, cu No. 37, că scopurile cu cari seziceà că Spătarul Catargiu a plecat la Paris sunt numai o presupunere care nu-i pare dreaptă. Totuş are să scrie despre împrejurare Cancelarului împărătesc, arătându-i amândouă părerile spre a hotărî în cunoştinţa de cauză şi făgădueşte că va comunicà răspunsul lui Milaşevici.

La 25 Ianuarie 1811, cu No. 12, Camenski comunică că, după cum îi scrie din Paris Contele Stackelberg, Spătarul Iordache Catargiu a făcut într'adevăr mare rău Rusiei şi a spus neadevăruri mari despre Moldova. Intrigilor Spătarului Catargiu trebue atribuită sosirea în Iaşi a lui Sonini (1) care aveà o misie încredinţată de Împăratul

(1) Vezi mai sus despre Sonini.

Francezilor, misie în aparență științifică, dar care în realitate sta în legătură cu uneltirile Catargiului. Ii recomandă deci ca, îndată cum va sosì Catargiu, să-l aresteze și să-l trimită sub pază la cetatea Tiraspol, însă această măsură să fie executată cu mult tact, fără sgomot sau scandal, din cauză că Sonini este găzduit în casa lui Catargiu.

Urmează în dosar ordinele din 17 Fevruarie 1811, relative la arestarea fără de veste a Catargiului de către comandantul pieței Iași și instrucții asupra chipului cum trebue dus la Tiraspol precum și despre luarea tuturor hârtiilor ce se vor găsì la el. Insă să-l trateze bine și să nu facă măcar cea mai mică supărare soției și casei lui, și nici lui Sonini care se află la el.

La 26 Fevruarie comandantul pieței Iași raportează că ridicase pe Iordache Catargiu în ziua de 17 Fevruarie și-l trimisese la Tiraspol, transmițând totodată lui Crasno Milașevici toate hârtiile ce le găsise. La luarea hârtiilor au fost de față Aga și soția Catargiului. Urmează lista acelor hârtii, cele mai multe franțuzești, între cari o scrisoare a logei celei mari masonice din Paris. S'au mai găsit la el și însemne masonice.

S'au găsit în acele hârtii și cheile corespondențelor adresate de către Iordache Catargiu din Paris, boierilor la Iași; iată câtevà dintr'însele :

Cu Constantin Balș :

Soroca	însemnă	Rușii,
Suceava	»	Austriacii,
Bacău	»	Franța.
Putna sau Focșani	»	Anglia.
Covurluiu sau Galați	»	Turcii.
Hotin	»	Polonii.
Dorohoiu	»	Prusienii.

Cu Stolnicul Mi[halache] :

Botoșani	însemnà	Franța.
Hotin	»	Rușii.
Soroca	»	Polonii.
Hârlău	»	Austriacii.
Tutova	»	Englezii.
Putna	»	Turcii.

Sunt mai multe chei dela cari numele boierului care le întrebuinţă s'au găsit rupte, s. e.:

Herţa	însemnă	Franţa.
Botoşani	»	Austria.
Hotin	»	Polonii.
Fălciu	»	Ruşii.
Tutova	»	Anglia.
Iaşi	»	Moldova.
Tecuciu	»	Turcii.

Altă cheie, tot cu numele corespondentului lipsă:

Suceava	însemnă	Rusia.
Herţa	»	Austria.
Soroca	»	Polonia.
Greceni	»	Suedia.
Codru	»	Prusia.
Hotărniceni	»	Danemarca.
Neamţu	»	Franţa.
Bacău	»	Anglia.
Putna	»	Turcia.
Botoşani	»	Italia.
Fălciu	»	Spania.

Această corespondenţă nu conţineà decât veşti şi păreri de ale lui Iordache Catargiu şi ale corespondenţilor asupra evenimentelor zilei. Fiecare stat european purtà, în acea corespondenţă, numele unui ţinut moldovenesc; suveranii deosebitelor state erau desemnaţi prin cuvântul *intendant* (vatav, îngrijitor de moşii) din ţinutul respectiv. Iată acuma două scrisori adresate Spătarului la Paris, cea dintâi de Logofătul Constantin Balş, din 11 Iunie 1810, şi cea de a doua de către Stolnicul Mi[halache] din 24 Maiu a aceluiaş an:

Intâia scrisoare:

J'ai vu ce que vous m'écrivez au sujet des biens situés dans le district de Soroca (1), me priant d'aider votre intendant et de lui donner les instructions touchant votre intérêt.

(1) Ruşii.

Soyez persuadé que ces affaires vont très bien. Toutes les affaires touchant vos biens du district de Soroca et ceux du district de Niamtzo (1) ne seront pas négligées, elles seront traitées comme il convient. Il ne faut pas donc vous inquiéter, car pour toutes les affaires que vos intendants (sic) s'adresseront à moi je leur en (sic) donnerai des instructions et je les aiderai comme pour mes propres affaires.

Votre intendant dans les biens du district de Kovourloui (2) ne se conduit pas bien et il me parait qu'il fera banqueroute.

A doua scrisoare:

Les bœufs qui sont situés dans le district de Hyrlau (3), je ne crois pas qu'ils bougeront des villages où ils restent et pour cela je ne m'inquiète pas.

L'association au sujet de tant de foin payé dans le district de Hotin (4) n'aura pas lieu. A plus forte raison que votre commis sans votre consentement ne pourra pas la faire. Au sujet du transport de la pierre on n'a rien fait, pas même les chariots, les bœufs, les chevaux jusqu'à présent ne sont pas arrivés, on attend l'arrivée de votre intendant de Margineni.

Iată acum o scrisoare adresată de Iordache Catargiu, la 28 Septemvrie 1810, Vistiernicului Roznovanu:

Je crois que vous avez reçu ma lettre dans laquelle je vous faisais savoir les inquiétudes que Holban de Hertza, sous le nom d'ami, veut occasionner au Jean de Faltchi et quoique sa nomination de l'intendant dans (sic) les biens situés au district de Gretcheny ne puisse pas se raccommoder (sic), je me consolais pourtant, croyant que sa persécution cessera. Mais, d'après ce que mes gens m'écrivent de là, dans très peu de temps il en enverra un comnis et (sic) dans le village de Hottin, quelqu'un de ces gens qui ont dit qu'il épousera la fille de l'intendant qui se trouve là. Tout ceci me donne à comprendre que quand je viendrai chez moi je serai extrêmement surpris. Cela ne me chagrine pas autant que l'affaire qui est entre le Jean de Faltchi et le Paharnik Georges de Tekoutch. Surtout quand je pense, Mr. le Vestiar, que Jean sera forcé de quitter cette affaire, je vous assure que je perds la tête. Voyant d'ici comme dans un miroire (sic), l'embarras

(1) Neprevăzut în cheie.
(2) Turcii.
(3) Austriacii.
(4) Ruşii.

qu'auront de la part du Paharnic Georges mes gens qui travaillent mes vignes en restant sous sa direction. Il reste encore une espérance, savoir que cela se peut très bien et que sans cela il n'arrivera pas que Holban laisse les paysans qui travaillent les trois vignes sous la direction de l'intendant de Botouchany Ifrim, pour qu'il ouvre aussi sa boutique pour se dédommager de sa perte.

N'avem cheia acestei scrisori, dar mi se pare că subt denumirea de Holban dela Herţa trebue să înţelegem pe Napoleon, iar fata vatavului dela Hotin ar puteà fi arhiducesa Maria Luiza dacă scrisoarea n'ar purtà o dată posterioară căsătoriei ei cu Impăratul. Toată corespondenţa este de altmintrelea destul de inocentă.

Dealtmintrelea nici Ruşii n'au luat această «conspiraţie» foarte în serios, căci, precum rezultă din dosar, deţinerea Spătarului Iordache Catargiu în Tiraspol n'a fost de lungă durată.

La 14 Iunie 1811, cu No. 29, Comandantul de căpetenie, Cutuzov, scrie lui Crasno Milaşevici că Spătarul Iordache Catargiu, care de mai multă vreme se ţine în cetatea Tiraspol, s'a îmbolnăvit şi pentru aceea a dat ordin comandantului, polcovnicului Cardomici, să-l pună în libertate şi să-l trimită la Iaşi unde să trăească. Roagă pe Milaşevici să iea măsuri pentru ca Spătarul Catargiu să fie ţinut sub privighere.

La 8 Iulie comandantul Tiraspolului raportează că a pus pe Spătarul Catargiu în libertate. Urmează apoi ordinul dat Poliţmaistrului de Iaşi, Căpitanului-Leitenant al flotei Dicescu, să aibă privighere asupra urmărilor Spătarului Iordache Catargiu.

Intâmplarea nu împiedică pe acest boier să intre din nou în slujbă, tot în vremea ocârmuirii ruseşti: la 1812 îl vedem membru în întâiul Divan şi, în această calitate, iscălind incalificabilul raport prin care Divanul a răspuns la încercarea lui Ciceagov de a întemeià o oştire pământeană.

Şi totuş Iordache Catargiu erà fără îndoeală un om cu iubire de ţară şi de neam, cu credinţă în viitorul lor.

In timpul lui Ioniţă Sturdza el ocupă un loc de frunte printre boierii partizani ai reformelor, cari fusese porecliţi *cărvunari*. Erà meşter de condeiu şi treceà drept cel mai fin dintre toţi boierii vremii.

Apoi Iordache Catargiu a fost cel dintâiu Român care, încă dela 1834, a propus în chip formal unirea Principatelor, precum dovedesc următoarele rânduri ce le extrag dintr'o scrisoare din Bucureşti a lui Bois Lecomte, care poartă data de 17 Maiu 1834, pu-

blicată în *Le Moniteur Universel* la 18 Septemvrie 1856 şi reprodusă la pagina 449, volumul IX de *Acte şi Documente relative la Renaşterea României*:

L'idée de la réunion des deux Principautés en un seul Grand Duché de Dacie, non seulement n'est pas restée inconnue au Russes, mais même, à une époque récente, elle a reçu certains encouragements de leur part. Une instruction communiquée par M. Minciaki au comité de réforme et traitant des dispositions et principes généraux à introduire dans le Réglement Organique, accentuait les avantages et les conséquences salutaires qui résulteraient pour les deux Principatés, si elles tâchaient de resserrer de plus en plus les liens qui les unissent, de sorte à ne former, si c'est possible, qu'une seule nation. *Un des commissaires, M. Iordaki Catargi, se basait sur cette recommandation pour proposer l'union des deux provinces sous un seul gouvernement.* Cette proposition adoptée par le comité tout entier, bien accueillie par le général Kisseleff et par Minciaki, fut transmise à St. Pétersbourg. Elle revint avec l'invitation de lui donner suite et la commission s'occupait à la rédiger pour être présentée à la cour impériale et à l'Assemblée, lorsque *M. Catargi demanda que, pour éviter toute jalousie, on décidât que le Prince désigné à gouverner le nouvel Etat n'appartînt à aucune des trois grandes Puissances limitrophes. M. Catargi attribue à cette proposition additionnelle l'abandon du projet d'union.* Depuis lors il n'en a plus été questions, soit que la Russie ait vu une intention hostile dans l'esprit dans lequel la proposition a été présentée, soit que la clause qu'on a voulu ajouter ait été une déception pour certaines ambitions personnelles.

Această de pe urmă aluzie se referă fără îndoeală la Kisseleff, despre care mulţi contimporani pretindeau că sperase un moment să devină *Mare Duce al Daciei.*

Faptul că Iordache Catargiu a propus, el cel dintâiu, în chip formal şi oficial, unirea Principatelor, se cade să fie bine cunoscut şi apreciat de toţi Românii. Onoare lui!

VIII.

RELAŢIUNILE CÂRMUIRII MOLDOVEI CU CONSULII FRANŢEI ŞI AI AUSTRIEI DELA 1808 la 1812.

Dela începutul ocupaţiunii ruseşti Consulii austriaci din Principate emisese pretenţia ca, pe temeiul tratatelor încheiate între Aus-

tria şi Poarta, supuşii austriaci să fie scutiţi de orice contribuţie de răsboiu, fie în bani fie în natură, precum şi de orice îndatorire de incvartiruire.

Comandanţii armatei ruseşti, având dela Curtea lor poruncă să menajeze susceptibilităţile şi interesele Austriei, ţinură samă de parte din aceste cereri: supuşii austriaci fură scutiţi de contribuţiunile în bani, supuşi numai în parte la rechiziţiunile de furaj, dar nu fură eliberaţi de cvartiruri.

Această luptă purtată de consulii austriaci fu mai crâncenă şi mai interesantă la Bucureşti, unde se nemeriră consuli austriaci mai pricepuţi decât la Iaşi.

Reproduc mai jos întâiu corespondenţele Consulului francez Martin şi apoi câteva din extractele D-lui Halippa.

Repet că chestiunea se prezentă în chip mult mai interesant în actele privitoare la Ţara-Românească.

La Maiu 1810, Divanul primeşte dela Crasno Milaşevici poruncă să nu mai rezolve nici una din cererile Agenţiei austriace, ci să le înfăţoşeze Preşedintelui care singur va decide asupra lor.

Puţin după aceasta, Roznovanu şi cu Crupenski, cunoscuţi ca fiind cu totul devotaţi Ruşilor, s'au încercat să convingă pe Divan că toate tratatele cu Poarta Otomană pe cari se întemeiau drepturile supuşilor austriaci fusese desfiinţate şi că prin urmare acei supuşi urmau să fie trataţi după legile în putere pentru pământeni şi supuşi aceloraşi sarcini ca şi aceştia. Boierii Divanului însă au cerut lui Crasno Milaşevici (1) o instrucţiune specială în această privinţă.

La 22 Iunie 1810 st. n., Maret scrie lui Martin că, precum trebue să fie informat, Curtea din Petersburg a ordonat stabilirea regimului rusesc în Moldova şi în Ţara-Românească. Această dispoziţie însă nu aduce nici o schimbare în exerciţiul funcţiunilor lui: «vous devez seulement vous abstenir, dans vos rapports avec les autorités locales, de tout ce qui pourrait la contrarier, toutefois sans annoncer formellement que vous renoncez aux droits et prérogatives accordés par les capitulations».

Martin fusese, înainte de intrarea Ruşilor, Vice-Consul francez la Galaţi şi, deşi se întorsese la Paris, îşi păstrase titlul şi emolumentele. Plecase la Martie din Paris pentru a se întoarce la Galaţi, dar îmbolnăvindu-se fusese silit să se oprească în Iaşi. Aici îl găsise

(1) Corespondentul anonim din Iaşi.

un ordin dela Paris poruncindu-i să cerceteze situaţia în care se găsiau supuşii francezi aflători în Moldova, în cea mai mare parte Italieni şi Ionieni, cari se plânsese Consulului francez din Odesa, Mure, că se vedeau obligaţi să contribue la toate sarcinile publice de o potrivă cu Moldovenii. Deoarece i se mai poruncise să iea apărarea drepturilor acelor supuşi francezi, Martin se văzù silit să rămână în Iaşi, ceeace erà şi neplăcut şi dăunător, căci primià numai leafa de Vice-Consul şi traiul se scumpise foarte mult în Moldova în urma ocupaţiei ruseşti.

Cu toate că, în realitate, erà numai Vice-Consul la Galaţi, pe paşaportul lui purtà titlul de *Consul în Moldova* şi acest temeiu ajunse lui Milaşevici pentru a-l recunoaşte, printr'o scrisoare oficială, ca Consul pentru întregul Principat.

El scrià Afacerilor Străine, la 14 Iunie 1810, că primele cercetări ce le făcuse îl încredinţase că supuşii francezi fusese constrânşi la îndatoririle de încvartiruire militară şi la celelalte sarcini de răsboiu, dar nu dărilor obişnuite. Milaşevici îi remisese copie de pe nota trimisă de Contele Romanţov ambasadorului francez Caulaincourt, care se va găsì mai jos, rugându-l să se conformeze ei în toate.

Supuşii francezi în deobşte erau mai mulţumiţi de Milaşevici decât de fostul Preşedinte Cuşnicov şi de boierii Divanului.

In raportul următor, purtând data de 26 Iunie (8 Iulie), Martin după ce arată că numărul supuşilor francezi aflători în Iaşi este de 300, mai cu osebire Ionieni, revine în parte asupra celor cuprinse în raportul precedent:

...j'ai appris, depuis ma dernière, qu'ils étaient également soumis au payement des impositions ordinaires du pays, connues sous le nom de *fumarit* et dont ils n'avaient jamais été précédemment grévés. Il paraît même, d'après ce que j'ai pu savoir jusqu'ici, que le Divan n'a pas reçu à cet égard des ordres supérieurs, mais qu'il l'a fait de son autorité privée; je me proposais en conséquence de lui adresser une note, mais l'agent d'Autriche ayant reçu de son gouvernement une réponse à la note de M. de Romanzoff dont il a été parlé plus haut, avec ordre de la communiquer de suite à M. le Sénateur Président; laquelle réponse est une protestation formelle contre la dite note, comme contraire aux Conventions stipulées entre l'Autriche et la Russie, etc. etc., j'ai cru devoir attendre quel pourrait être le résultat de cette démarche de l'Agent d'Autriche pour, en cas d'heureux succès, en tirer avantage auprès de M. le Sénateur Président en faveur des Français,

Italiens, Ioniens; mais jusqu'ici les choses restent in *statuo-quo* à l'égard des Autrichiens et je pense que M. le Sénateur attend un ordre de Pétersbourg.

Au surplus je me suis aperçu que les hommes étaient singulièrement changés depuis l'occupation du pays par les Russes. Jusqu'à la fixation du sort de ce même pays, les personnes en place veulent se conduire politiquement vis-à-vis des possesseurs actuels et vis-à-vis de l'ancien suzerain, et cette grande circonspection les rend quelquefois (?) pusillanimes.

La $^{5}/_{17}$ Iulie Martin comunică că, deoarece a aflat că Milaşevici ceruse la Petersburg instrucţiuni în privinţa răspunsului ce trebue să-l facă la nota remisă de Agentul austriac, i-a trimis şi el o notă de protestare în chestiunea taxelor la cari erau constrânşi supuşii francezi.

In raportul dela $^{15}/_{27}$ Septemvrie, Martin înştiinţează pe Champagny despre «restabilirea Departamentului Afacerilor Străine, sau tribunalul unde se judecau afacerile în cari erau interesaţi şi supuşii străini. Sub Domni această instanţă se compuneà din trei membri, din cari rămăsese numai doi: vechiul Preşedinte erà foarte bătrân şi bolnav, al doilea membru erà aproape nul. Martin zice că, în urma cererii lui, departamentul s'a completat şi numără acum patru membri.

Din numeroasele amănunte ce le dă asupra protejaţilor săi, vedem că printre ei erau prea puţini Francezi, mai mulţi Italieni, dar un număr foarte însemnat de *Ionieni*. Aceştia erau Greci din toate părţile Turciei, cărora altă dată Consulii veneţieni, apoi consulatele şi Ambasada rusească din Constantinopole le liberase patente de *Ionieni*, spre a-i mântuì de condiţiunea de *raiale*. Martin se plânge de reaoa credinţă şi de neonestitatea acestor categorii de supuşi cari îi dau foarte mult de lucru.

Din raportul din $^{9}/_{21}$ Noemvrie 1810 extrag următorul pasaj:

«Il est extrêmement difficile de terminer les affaire en ce moment en Moldavie. Il est vrai que le tribunal dit Département des Affaires Etrangères est borné dans ses attributions; chaque fois qu'un boyard est partie dans une contestation elle est portée au Divan. S'agit-il de faire citer quelqu'un tant soit peu au-dessus de la classe ordinaire, on ne peut se figurer avec quelle lenteur ce tribunal se conduit, quelle est sa complaisance pour l'adversaire. J'apprends qu'il en est à peu-près de même à Bucharest, ce qu'il faut attribuer à la vérité quelque peu aux circonstances, mais cela n'en est pas moins désagréable».

La 27 Noemvrie (9 Dechemvrie) 1810 Martin dă seamă despre amănunte foarte interesante:

«..... Nous avions la faculté: 1) d'évoquer au Divan de Constantinople toutes contestations excédant 4.000 aspres (45 francs); 2) d'y pouvoir faire réviser tous procès jugés par les *Cadis Pachas*. On pouvait exercer ces droits sous les Princes qui n'étaient considérés que comme des Pachas; mais le pouvait-on encore depuis que le pays était occupé par les armées russes et que les Princes sont remplacés par un Sénateur envoyé de Pétersbourg, *seul* changement survenu jusqu'à présent dans l'ordre judiciaire? Il était bien intéressant de le savoir dans un pays où les tribunaux, toujours les mêmes que sous les Princes, ne suivent point de lois positives dans leurs décisions, mais prononcent arbitrairement.

«Un négociant ionien avait une affaire avec un boyard de 1-ère classe devant le tribunal du Sénateur. Une pièce remise par le négociant au boyard aurait du faire la loi des parties, mais le dernier ayant produit un acte du Divan dont il est membre, qui condamnait le négociant, le Sénateur a confirmé cette décision. J'ai fait signifier au boyard que le négociant appelait par devant qui de droit; M. le Sénateur m'a écrit que le négociant n'avait aucun droit d'appeler, les procès se décidant en dernier ressort dans les Principautés. J'ai observé à M. le Sénateur que peut-être des habitants du pays n'avaient pas ce droit, mais que les Français l'avaient toujours eu. M. le Sénateur a finalement reconnu que le négociant pouvait appeler, mais devant un tribunal dont le sien dépend. Nous étions parfaitement d'accord au dernier égard. Sans doute il n'est pas possible, dans les circonstances, de suivre la lettre de nos privilèges, mais il s'agissait, comme je l'ai dit plus haut, d'obtenir la reconnaissance du droit d'appeler. D'ailleurs dans le cas particulier, l'appel étant suspensif, le négociant ne devra pas payer en ce moment le boyard.»

La $^{12}/_{24}$ Martie 1811, Martin expune pe larg lui Champagny toate neplăcerile şi greutăţile cu cari se luptă spre a izbutì să mănţină privilegiile supuşilor francezi. După ce aminteşte atât că încă înainte de plecarea lui dela Paris sosise la Ministerul Afacerilor Străine jalbe dela supuşii francezi din Moldova în urma asimilaţiei lor cu pământenii în cât priveşte plata birurilor, cât şi instrucţiile primite dela Minister, cari îl învită să sprijine drepturile supuşilor francezi, el urmează:

«..... A mon arrivée j'ai trouvé le pays dans une anarchie épouvantable; les Russes ont laissé au Divan l'autorité administrative et judiciaire sous

un Sénateur qui n'est que *pro forma*, tandis que ci-devant les autorités étaient contenues les unes par les autres, les Ispravniks par le Divan, le Divan par le Prince et le Prince lui-même par la crainte de plaintes à la Porte.

«A mon arrivée le Divan avait paru un instant vouloir changer de conduite à l'égard des sujets français que sûrement il ne traitait pas avec bienveillance; mais je me suis bientôt aperçu qu'il n'en était rien. Dabord il surprit à la complaisance du sénateur une nouvelle ordonnance portout que tous ceux qui avaient payè *par le passé* des contributions, ne seraient point considérés comme sujets français. Par une seconde ordonnnnce, le sénateur disait que tout que je n'aurais pu fournir *la liste* des sujets français, *aucun* de ceux qui prétendait l'être *ne serait reconnu*. Dans une note au sénateur je m'élevai avec force contre ces ordonnances; je disais que le payement forcé des contributions, même un payement volontaire, ne pouvait jamais faire perdre au sujet français sa qualité et ses droits. J'argumentais quant la seconde ordonnance de l'impossibilité où j'étais de pouvoir fournir la liste en question et dont j'avais besoin moi-même; et j'ajoutai que d'ailleurs la qualité de sujet français ne pouvait dépendre de l'inscription de tel individu dans une liste, mais bien *de la déclaration de nationalité* de cet individu, faite par un agent du gouvernement et je soutenais que tout porteur d'une semblable déclaration, c'est-à-dire une patente ou un passeport, devait jouir des avantages et privilèges attachés à la qualité de sujet de Sa Majesté; et qu'aucune autorité ne devait méconnaître l'individu et contester sa qualité; enfin je priais le Sénateur, comme officier d'une puissance amie, de donner des ordres en conséquence au Divan et celui-ci à ses subalternes. J'attendais une réponse à ces observations.»

Apoi Martin arată că, în acest răstimp, scrisese Divanului cerându-i să scrie Ispravnicilor de Galaţi că alesese pe Franchi din Fiume spre a girà Vice-Consulatul în absenţa Cancelarului, Dauham, pe care îl chemase la Iaşi. Divanul trebuià să ceară în această privinţă un ordin dela Milaşevici. Acest ordin nesosind şi Martin reclamându-l, Senatorul îi trimise răspuns să se adreseze Ambasadei franceze din Petersburg.

«Bientôt j'appris que, sans égards pour mes observations, le Divan et le Sénateur s'occupaient de l'exécution des ordonnances en question. Les Ispravniks de Galatz et autres districts ont reçu l'ordre de ne plus considérer comme sujet français ceux qui ont payé par le passé des contributions. Dernièrement un Ionien s'est présenté au Divan assisté de M. Dau-

ham, drogman, pour demander l'exécution d'un contrat contre un boyard. Le Divan n'a pas voulu admettre M. Dauham; l'Ionien a été jugé comme habitant du pays et a perdu son procès. J'ai protesté et contre le refus du Divan d'amettre le drogman et contre celui de la reconnaissance d'un homme porteur d'un passeport du Consulat général d'Odessa.

«Ce n'est pas tout encore, il y a en Moldavie des monastères dépendant des monts Athos, Sinaï, du St. Sépulcre. Les Patriarches envoyent des supérieurs munis de leurs diplômes gouverner plus ou moins longtemps ces monastères de Moldavie. Depuis les Russes, le Métropolitain d'Yassy, Russe lui-même, a cherché à remplacer ces supérieurs par d'autres à sa dévotion. Parmi ces supérieurs quelquesuns sont Ioniens et sujets de Sa Majesté. Dernièrement on a mis une garde à plusieurs monastères; trois supérieurs sont sujets français. On demande qu'ils laissent les monastères. J'ai écrit au Sénateur pour demander que ceux qui sont porteurs de passeports français jouissent des privilèges de sujets de Sa Majesté: j'ai invoqué la maxime: *ejus est destituere cujus erat instituere*; que nommés par les Patriarches de Jérusalem, etc., il semblait que c'était à eux à les destituer; j'ai demandé dans tous les cas que le comptes fussent rendus en présence d'une personne du Consulat. On n'a eu égard à aucune de mes demandes et déjà l'un des trois supérieurs sujets de Sa Majesté a été déporté, les deux autres attendent un pareil sort».

Iată cum corespondentul anonim din Iași dă seamă de această întâmplare.

«Exarhul Gavril hotărîse, cu învoirea Președintelui Divanurilor, ca socotelile tuturor mânăstirilor, atât ale celor neînchinate cât și ale celor închinate, să-i fie supuse spre cercetare. Cei mai mulți din egumenii greci ai mânăstirilor atârnând de Locurile Sfinte refuzând să înfățoșeze Exarhului socotelile lor, fură arestați pe ziua de 3 Martie 1811 și hârtiile lor pecetluite. Egumenii dela Golia și Galata erau să fie trimiși peste Dunăre, ceilalți destituiți și trimiși la mânăstirile din țară». Nu încape îndoeală că dreptatea erà de partea Exarhului.

Din raportul următor, care poartă data de $^{14}/_{26}$ Maiu 1811, rezultă că până atunci chestiunea cu superiorii rămăsese în aceeaș stare: cu toate reclamațiile lui Martin nu se mai rechemase cel expulsat nici nu se pusese în libertate cei arestați (1).

(1) Se vor găsi mai departe amănunte asupra chestiunii egumenilor mânăstirilor închinate.

Acelaș raport din $^{14}/_{26}$ Maiu ne arată relațiunile dintre Martin și autoritățile rusești și pământene ca fiind foarte încordate. Consulul francez nu le aduce la cunoștință nașterea Regelui Romei: «din cauza chipului cum sunt tratați Francezii de către autoritățile rusești și moldovenești». Milașevici ar fi declarat că «urăște pe Martin din inimă». Acesta atribue dispoziția puțin prietenească a Senatorului în deobște faptului că Milașevici *suferià de oftică.* Mai extrag din acest raport următoarele rânduri cari dau o icoană vie a raporturilor dintre Consulat și Ruși.

«Une des difficultés de ce service (al Consulatului din Iași) est dans nos rapports avec les Russes. J'ai recommandé à tous les sujets de Sa Majesté la plus grande sagesse, la plus grande circonspection ; mais il est à peu près impossible qu'il n'arrive de temps en temps quelquechose. Quant un Français est offensé, je parviens assez facilement à arranger l'affaire ; *mais qund le plaignant est russe, la chose est difficile; l'affaire est toujours grave; toujours aussi il est question de knout pour satisfaction.*

Iată răspunsul ce Martin îl primì dela însuș Cutuzov la reclamațiile ce adresase lui Milașevici:

Copia scrisorii Generalului Cutuzov către Martin din 3 Iunie 1811 stil nou.

Monsieur,

Ayant rendu compte à ma Cour de la correspondance que vous avez eu avec M. le Sénateur Milaschevitsch sur différents objets qui ont trait aux attributions de votre place, j'ai reçu ordre de vous déclarer, Monsieur, qu'en faisant occuper la Moldavie et la Valachie, l'Empereur mon maître n'a pas pris à tâche de les gouverner pour les Turcs ni d'y conserver leurs usages. Sa Majesté a jugé à propos de les régir d'après les lois de son Empire et en conséquence elle ne saurait admettre, dans ces deux provinces, l'exercice des mêmes droits et des mêmes prérogatives que la Porte y avait accordés aux agents comerciaux étrangers et à leur nationaux. Leurs attributions et privilèges étant stipulés d'une manière explicite par les traités de commerce subsistant avec ces différentes puissances, S. M. I. m'a prescrit de ne pas me départir des règles qui sont tracées dans le traité de commerce avec la France et de vous notifier, Monsieur, qu'il peut seul servir de base aux rapports commerciaux des deux nations, guider les autorités civiles et militaires dans les relations d'office qu'elles auront avec vous et que, dans les cas qui vous paraîtront susceptibles d'autres explications, vous

veuillez bien les porter à la connaissance de l'Ambassadeur de votre Cour à St.-Pétersbourg, avec lequel le Ministère les discutera.

En m'acquittant des ordres de mon maître j'y ajoute avec beaucoup d'empressement l'assurance du soin que j'apporterai à remplir d'ailleurs les intentions de S. M. I. en allant au devant de tout ce qui pourra favoriser les intérêts des sujets de son auguste allié, constater l'etroite union qui règne entre les deux Empires et vous donner personnellement, Monsier, des témoignages de la considération distinguée, etc.

(Signé) *Kutuzoff*, Comandant en chef.

Martin scrie lui Mařet, la $^{6}/_{18}$ August 1811, că fiind bolnav, cere să fie învoit a merge la Paris spre a se căută, iar Fornetty, care are prea puţină treabă la Bucureşti, să-i ţină locul. Descrie Iaşul în chipul următor:

«La ville ne renferme aucune promenade; en dehors il faut faire une lieue sans rencontrer un buisson pour aller trouver des broussailles où il y a à peine quelques sentiers : du mois d'Octobre au mois d'Avril il y a trois pieds de neige ou trois pieds de boue».

In raportul din $^{17}/_{29}$ Septemvrie 1811 Fornetty aduce la cunoştinţa lui Maret că supuşii francezi din Moldova au fost asimilaţi pământenilor şi supuşi unei contribuţiuni împlinite prin executare. S'a mărginit, conform instrucţiunilor diin 22 Iunie 1810, să facă reprezentaţiuni verbale cari au rămas fără efect.

In raportul din 9 Octomvrie st. n. 1811, găsim următoarele rânduri:

«... depuis cinq ans que les Russes occupent le pays ils n'ont rien fait pour son amélioration; bien au contraire, ils ont d'abord pressuré le paysan et, aujourd'hui, ils imposent de fortes contributions sur les nobles du pays. On ne peut se figurer l'esprit de rapine et de désordre qui règne dans leur administration. Cette province qui, d'après ses ressources, aurait pu aisément entretenir une armée de trente mille hommes, peut à peine, aujourd'hui, subvenir à ses propres besoins malgré un revenu de plus de trois millions».

In raportul adresat de Fornetty lui Maret la 23 Noemvrie 1811 (st. n.), găsim ştirea că Cutuzov, cerând Ocârmuirii Moldovei să-i facă cunoscut câtimea exactă de sare extrasă din minele ei, i s'a arătat că acea câtime este de 18 milioane ocale. Dar lui Fornetty

i s'a asigurat că se extrăgeau şi se vindeau 24 milioane de ocale de sare pe an (1).

Iată termenii în cari Crasno Milaşevici comunică Agentului austriac v. Raab că, în urma alianţei încheiată de Austria şi Franţa împotriva Rusiei, el trebuià să părăsească Iaşii:

Iassy 23 Juin 1812 (st. v).

Note.

La communication que l'Agent d'Autriche à Bucarest vient de faire à S. Exc. le Commandant en chef du traité d'alliance conclu entre l'Autriche et la France, jointe à d'autres considérations qui dérivent immédiatement de l'article 6-me de ce traité, offre des motifs suffisants pour que M-r l'Agent d'Autriche à Iassy sente lui-même que sa résidence ultérieure en Moldavie serait également déplacée dans les circonstances actuelles. En conséquence le soussigné vient de recevoir l'ordre d'en prévenir M-r. l'Agent, afin qu'il prenne des mesures convenables pour effectuer son départ.

Le soussigné réitère à M-r. l'Agent les assurances de sa parfaite considération.

B. Milaschevitsch.

După ratificarea păcii dintre Ruşi şi Turci, la 1812, Agentul (care se aflà în Cernăuţi) trimise pe dragomanul Agenţiei la Iaşi, unde sosì la 1 August st. v. Cum se află despre sosirea lui, veniră la Agenţie nu numai supuşi austriaci şi negustori de toate naţiunile, dar şi mare parte din boieri.

Aceşti de pe urmă venise ca să afle noutăţi, supuşii ca să se plângă de asupririle necontenite ale Logofătului Lupu Balş, iar negustorii pentru a se jăluì de paguba ce o suferiau din cauza închiderii graniţelor. Boierii se temeau ca, în urma retragerii armatei ruseşti, Turcii să nu ocupe ţara şi asigurară pe Cantemir că, în asemenea caz, vor căutà adăpost în Statele Austriace (2).

Iată acum câteva amănunte din extractele d-lui Halippa:

Predecesorul lui Brenner în postul de Agent austriac în Bucureşti, Hammer(3), obţinuse din partea Comandantului Superior al Armatei, Contele Michelson, un atestat în doi peri, cum că «el, pe vremea răsboiului nostru cu Franţa din anul 1807, fabricà în Bucureşti presupuneri păgubitoare nouă, încredinţând pe boieri că ştirile date de noi despre victoriile noastre nu sunt adevărate şi este neîndoelnic că prin purtarea lui se silise să slăbească încrederea lor în noi. Iar la urmă, din cauza acestei purtări, se cerù de ba-

(1) Corespondenţa Consulilor francezi din Iaşi, la Academia Română.

(2) Corespondentul anonim din Iaşi.

(3) Halippa în Труды, III.

ronul Budberg, Ministru al Afacerilor Străine al Rusiei, Ministrului Afacerilor Străine austriace, prin mijlocirea Contelui Razumovski, ambasadorul nostru la Viena şi se obţinù depărtarea lui Hammer din postul său. Guvernul austriac însă preţuià pe Hammer şi pe urmă stătù la îndoeală dacă nu va aduce pe Hammer înapoi, în vechiul său post, la Bucureşti, şi dorià să recheme pe Brenner. Din porunca Principelui Prozorovski, Cuşnicov făcù o amănunţită cercetare asupra purtării lui Hammer. Se întâmplă însă că Hammer îşi câştigase în Moldova şi în Ţara-Românească urîta reputaţie că este un om obraznic şi grobian şi că între altele insultase şi pe Mitropolitul Moldovei, Veniamin. Agentul nostru în Bucureşti, Consilierul de Stat Bezak, dădù lui Cuşnicov, cu învoirea lui Prozorovski, còpii de pe relaţiile date asupra lui Hammer de către diferiţi agenţi ce fusese sub ordinele Consilierului de Stat în activitate Rodofinikin. Din aceste relaţii s'a vădit că Hammer răspândise veşti mincinoase despre isbânzile oştirii ruseşti de sub comanda lui Bennigsen, asigurase că Bonaparte atacase Riga şi că Generalul *en chef*, Michelson, va fi silit peste puţin să se retragă din Dubăsari, (adică din Moldova). In vremea rugăciunii ce o săvârşià Mitropolitul Veniamin din cauza unei izbânzi a armelor ruseşti (pentru Pultusk sau pentru Eylau), Hammer zise: «Ciudată lege este acea care vă face să mulţămiţi Prea Inaltului pentru victorii de ale Francezilor cari au ajuns dincolo de Riga». Când aceste vorbe fură comunicate de către boieri Mitropolitului şi când acesta veni să se închine la Postelnicul Caliarhi, se văzù că Hammer îşi făcuse partizani dintre înşişi boierii cari începură să ameninţe pe mitropolit. „Aceasta", scrie un agent al lui Rodofinikin, „este firesc din partea lor, deoarece trăsătura de căpetenie a Moldovenilor este mişelia». Hammer isbutì chiar să facă să se ţie o anumită şedinţă a Divanului spre a se desvinovăţi (1). Dar violenţa agentului revoltase la urmă şi pe boieri.

Nu se înfăţoşă însuş, dar trimise pe subordonatul lui, pe Duldner, şi cerù un atestat desvinovăţindu-l. Boierii refuzară pe temeiul dovezilor adunate

(1) Hammer ceruse prin notă, la 15 Aprilie 1807, dela Divanul Moldovei, o mărturie prin care se desminţià cum că el zisese că Francezii au trecut dincolo de Riga şi că Michelson va fi silit să se retragă din Dubăsari, precum şi cuvintele ce i se atribuiau că, cu prilejul unei rugăciuni săvârşite de mitropolit, el, Hammer, ar fi zis că: «erà foarte nepotrivit lucru de a mulţămi ceriului pentru că Francezii au trecut de Riga».

Mitropolitul se refuzase să semneze o asemene mărturie. La 26 Aprilie Hammer cerù în formă, prin dragomanul Duldner, ca numai decât să se iscălească mărturia cerută. Mitropolitul neconsimţind s'o iscălească, nu iscăliră nici boierii. Plecară mai pe urmă şi Duldner şi Mitropolitul. In curând sosì la Divan Hammer care cerù boierilor ca numai decât să-i dea mărturia ce o cereà. Boierii spunând că nu o pot da, deoarece Mitropolitul nu voeşte să iscălească, Hammer numì pe Mitropolit: *infâme*, *assassin, coquin*. (C. Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldovei, 75—76).

de Mitropolitul care prezidà. O parte din ei ieşiră. Auzind că Mitropolitul a plecat, Hammer se prezentă înaintea Divanului şi începù să vorbească boierilor cari rămăsese cu o insolenţă uimitoare. «Nu mă îndoesc de cinstea voastră», zise el, «şi sper că nu veţi voi să fiţi nişte tâlhari ca Mitropolitul».

Aceste cuvinte fură raportate Mitropolitului. La următoarea slujbă bisericească (la 27 Aprilie 1807) pentru sănătatea Alteţei Sale Imperiale Marele Duce Constantin Pavlovici, pentru a douăzecea aniversare a naşterii lui, Mitropolitul adresă ofiţerilor ruşi un discurs prin care îi rugà să-l apere împotriva injuriilor adresate lui, capul bisericii ţerii.

Atunci interveni în afacere Generalul de căpetenie, Michelson, şi obţinù în curând rechemarea lui Hammer la Viena. Ministrul Afacerilor Străine al Austriei, Contele Stadion, nu mai putù reuşi să-l aducă iar în Moldova ca Agent. La $^{5}/_{17}$ August 1808 trimisul rusesc la Viena, Cneazul Alexandru Borisovici Curakin, scrià lui Cuşnicov că, deşi Stadion şi-a arătat nemulţumirea pentru faptul că el, Cuşnicov, a supus unei judecăţi publice a Divanului purtarea Agentului diplomatic al Austriei, totuş la urma urmelor a fost silit să renunţe cu desăvârşire la dorinţa lui de mai de mult exprimată să reintegreze pe Hammer în postul său de mai nainte, ca Agent al Austriei în Moldova. Stadion a recunoscut că nu se poate insistà pentru un om care n'a făcut altcevà decât să lase să-l iea gura înainte împotriva Ministerului (rusesc) şi în privinţa căruia el s'a exprimat odinioară că «ştie numai să încurce trebile şi nu este destoinic pentru postul ce ocupă».

Arendaşii de moşii supuşi austriaci, aproape toţi armeni, ceruse prin Agenţii lor să fie scutiţi de furniturile în natură către oastea rusească, mai ales de cea de fân la care erau supuşi pământenii; cererea fu satisfăcută numai în parte:

Spre a păstrà pe cât erà cu putinţă relaţiuni de bună prietenie şi înţelegere cu Curtea austriacă (1), cererea Agenţiei austriace a fost satisfăcută: In loc de jumătate din întreaga câtime de fân ce o posedau, arendaşii austriaci din ţară fură ţinuţi să dea pentru armată numai $^{1}/_{3}$ parte. Lipsa urmà să fie împlinită dela boierii Moldovei stăpâni de moşii.

Armenii (2) supuşi austriaci aveau în arendă foarte mari întinderi de pământ în Moldova de sus. La declararea răsboiului dintre Rusia şi Turcia, Ipsilant, pe care Ruşii îl pusese Domn şi în Moldova, luase dela aceşti Ar-

(1) No. 198. Despre reducerea jumătăţii proporţionale de fân de predat pentru oastea rusească de către supuşi austriaci cari ţineau pământ în arendă, 1808. Extract Halippa în Труды, II.

(2) No. 236. Despre despăgubirea supuşilor austriaci cari au dat fân pentru armată, 1808. Extract Halippa, Труды, III.

meni, încă în anul 1807, o câtime de fân ridicându-se la 35 de mii de puduri în total, pentru hrana cailor armatei ruseşti, dar sub eliberare de chitanţe personale ale sale. In anul 1808, încă dela părăsirea ţerii de către Ipsilant, se luase dela aceiaşi armeni, cu chitanţe ruseşti şi moldoveneşti ale Divanului, ca la 30 de mii de puduri de fân, care în adevăr a fost întrebuinţat pentru armată şi pentru care piesele justificative, legalizate de către şefii armatei, se aflau la Divan. La urmă, când Agentul austriac din Principat, Duldner, interveni ca să se plătească din Visterie Armenilor pentru fânul luat dela ei, atunci foarte mulţi au reclamat că li s'a luat fân fără ca să li se fi dat chitanţe şi că acest fân, care atingeà cantitatea de 36.000 de puduri, nu li s'a plătit. Duldner apărà cu multă insistenţă interesele Armenilor supuşi austriaci şi stăruià ca să se plătească pentru tot fânul, lucru care ar fi putut să sdruncine cu desăvârşire finanţele Moldovei. Cuşnicov care presidà Divanurile, şi în urmă Crasno Milaşevici, a stăruit din toate puterile să amâie termenul de plată, până la un timp mai favorabil, cerând dela Duldner să scadă din socoteală fânul luat de Ipsilante, fiindcă acest din urmă dispuneà de o potrivă atât de Principat cât şi de Visterie şi ar fi putut să iea foarte bine fânul pentru dânsul personal. Duldner n'a convenit. De altă parte, cu ocazia anchetei instituite de Divan cu privire la fânul luat fără chitanţă, nu s'a prezentat aproape nici un Armean cu astfel de pretenţie, câtă vreme Duldner trimiteà Divanului interveniri peste interveniri, neezitând să pună în picioare întreaga diplomaţie austriacă şi să înainteze cererea sa până la cunoştinţa Ministrului de Externe al Rusiei, Contele Nicolae Petrovici Rumianţov. La ordinul acestuia cu privire la chestiunea fânului, Comandantul Suprem al armatei dela Dunăre, Contele Nicolae M. Camenski, din lagărul dela Rusciuc şi-a arătat părerea (la 1810 Iulie), în desacord cu părerile Preşedintelui Divanurilor, rostinduse că: pentru fânul luat de Ipsilant cum şi pentru fânul pretins fără chitanţă, nu se cuvine să se plătească cevà. Rumianţov a prezentat afacerea spre rezolvare la Curte, unde părerea lui Camenski a fost admisă, adică ca să se dea banii din Visteria Moldovei şi Valahiei numai pentru fânul din 1808. Dar, deoarece Valahia rămăsese în urmă cu plata, Crasno Milaşevici, cu autorizaţia lui Camenski, trecù datoria numai asupra Moldovei. Cu toate acestea Divanul a fost foarte mulţumit că s'au terminat socotelile cu supuşii austriaci. Dar de acest lucru nu erà mulţumit Duldner. El a protestat, bazându-se pe promisiunea lui Cuşnicov, ca să satisfacă toate cererile supuşilor austriaci.

La aceasta, Crasno Milaşevivi răspunse că Cuşnicov a înţeles numai cererile drepte şi că, după porunca imperială, care se primise în urmă, protestele lui Duldner nu vor mai fi luate în considerare. Duldner tăcù.

IX.

RUŞII SUPUN PE EGUMENII MÂNĂSTIRILOR INCHINATE AUTORITĂŢII ŞI CONTROLULUI MITROPOLITULUI GAVRIIL.

Amândoi Preşedinţii fusese puşi în cunoştinţă de către Exarhul Gavriil de chipul neruşinat în care veniturile mânăstirilor închinate erau delapidate de călugării greci, trimişi ca igumeni pentru a le administrà.

Se raportase în această privinţă la Petersburg şi se propusese ca mânăstirile închinate să fie supuse nu numai autorităţii spirituale, dar chiar şi controlului administrativ al Exarhului. Propunerea fiind aprobată de Impărat, Exarhul păşì îndată la aplicarea ei, cerându-le socoteli amănunţite şi piese justificative. Igumenii greci aveau prea bune temeiuri pentru a se refuzà unor asemeni măsuri; ei refuzară. Exarhul, cu ajutorul lui Milaşevici, luă măsuri de rigoare, trei egumeni mai dârji fură arestaţi, ceeace dădù loc la următoarele corespondenţe:

Excellence (1),

Nous n'ignorons pas ni la grandeur et l'élévation de rang que vous occupez, ni l'obscurité et la bassesse de notre propre état et si, nonobstant la parfaite connaissance que nous avons de l'un et de l'autre, nous osons vous exposer avec respect et soumission l'énormité des maux qui nous accablent, c'est parcequ'une dure nécessité et un douloureux sentiment de nos peines nous engagent malgré nous à avoir recours à l'équité et à la clémence qui caractérisent V. E.

Nous n'ignorez pas, Seigneur, qu'il existe dans la Principauté de Moldavie divers monastères confiés à notre garde et dont nous sommes les supérieurs et les abbés. Ces cloîtres nommés *Stavropigia*, toujours libres, toujours indépendans et uniquement soumis aux Saints Sièges des Patriarches et aux lieux à jamais vénérables habités par Notre Seigneur sont, des temps les plus anciens, la propriété et la possession de plusieurs pieux établissemens. Les uns appartiennent au Très Saint tombeau de Notre Seigneur, *Agion Taphon,* et sont toujours dirigés et administrés par les pères qui y habitent; les autres au Saint Mont Sinaï, et d'autres enfin aux monastères du Mont Athos, lesquels dépendent directement du Saint Siège œcuménique. Quelques uns appartiennent aussi aux Saints Sièges patriarchals *(sic)* d'Alexandrie et d'Antioche.

(1) Dosar No. 2189.

Des décrets des sacrés conciles, Sigillias, des diplômes royaux, des lettres patentes de Princes consacrent et fixent irrévocablement l'existence de ces monastères qui, par les actes dont nous venons de parler, sont déclarés libres et indépendans, avec interdiction expresse de rendre compte à qui que ce soit. Les anathèmes, des excommunications, des imprécations terribles sont lancés dans ces écrits contre les personnes qui s'aviseront de demander des comptes de ces monastères ou d'en donner (1) ou enfin d'apporter quelque changement dans les droits et privilèges de ces cloîtres.

Que V. E. se représente maintenant l'étonnement et l'affliction dont nous nous sentons pénétrés en voyant que Son Eminence Monseigneur le Métropolitain et Exarque Gabriel prétend, malgré nous, soustraire actuellement ces monastères à leurs légitimes possesseurs. Pour parvenir à ce but il publie des ordonnances de toute espèce, revêtues du sceau de son Exarchat; des ordonnances qui relâchent et abolissent les libertés et les droits du saint tombeau, qui avilissent les honneurs qu' on lui doit et qui sont évidemment en opposition avec les antiques diplômes, les lettres patentes et les décrets surannés (*sic*) publiés à ce sujet par les sacrés Conciles et les Patriarches.

Ces procès nous étonnent et nous surprennent à raison et nous avons encore de la peine à concevoir comment une église professant la même religion, le même culte, peut ainsi se déchaîner contre une église étroitement liée avec elle par la conformité de croyance et de dogmes; contre une église qui est, pour ainsi dire, sa seur aînée, et qui a au surplus sur elle le mérite de l'antiquité. Jésus Christ, notre Seigneur, saurait-il se partager?

Dans toutes les occasions les supérieurs de ces monastères, quels qu'ils soient, archevêques, archimandrites et abbés, ont témoigné le plus grand zèle pour le service de notre auguste Souverain, et c'est pour cela même que depuis l'entrée de ses armées en Moldavie nos villages ont été constamment à la disposition de ses troupes. Pas un d'entre nous n'a jamais formé la moindre plainte; le Tout-Puissant nous en a preservés. Nous fimes éclater notre dévouement par bien d'autres moyens encore, et surtout par des contributions pécuniaires qui nous ont mérité l'approbation de Sa Majesté Impériale, comme il conste (sic) de la gracieuse épître qu'il a daigné nous adresser et dont la copie fut remise à chacun d'entre nous. Le puissant monarque qui nous l'a envoyée nous y témoigne sa haute satisfaction pour les secours proportionnés à nos forces que nous avons osé lui offrir.

Si la Cour Impériale de Russie nous honore elle-même de sa haute bienveillance, nous sommes fondés à croire que le Saint Concile de Son Empire

(1) Ce neadevăr sfruntat.

partage aussi ses sentimens à notre égard et il nous est impossible de croire que l'un et l'autre aient aboli nos privilèges, que des nations infidelles (sic) et professant un culte étranger ont tonjours respectés et ratifiés. Son Eminence le Métropolitain et Exarque le soutient cependant hautement et le manifeste non seulement par des paroles et quelquefois même par des mouvements de colère, mais aussi par des voies de fait qui n'échappent points aux hommes attentifs.

On s'en aperçoit dès qu'on observe que, sans raison spécieuse, il a déposé plusieurs de nos abbés pour leur en substituer des autres, qui lui sont attachés, substitution contraire au contenu des saints décrets et des lettres patentes des princes qui décrètent que la nomination das abbés sera faite par les propriétaires des cloîtres et que lorsque des obstacles, tels que ceux des à présent (sic) rendront cette nomination impossible, on sera tenu de choisir parmi nous des procureurs *épitropes*, chargés de la direction des affaires jusqu'à l'arrivée de l'abbé canonique nommé par les Saints Sièges. Son Eminence Monseigneur le Métropolitain ne fait néanmoins aucun cas de toutes ces ordonnances et lorsque quelqu'un d'entre nous s'avise de les lui rappeler, il s'expose à être instantanément considéré comme un mutin qui contrarie les ordres suprêmes de S. M. Nous ignorons cependant quels sont ces ordres auxquels nous n'avons jamais osé nous opposer.

Tel est pour nous l'état actuel des choses et, tout en ignorant s'il existe effectivement quelqu'ordre de Sa Majesté à notre égard, nous voyons journellement Son Eminence s'opposer de son mieux à nos privilèges. Des rapports et des notes publiés par la Sainte Métropole en sont la preuve; les uns contiennent une défense expresse de nous rien prêter pour les besoins de nos monastères; les autres annullent et abrogent les contrats par lesquels nous stipulons la vente annuelle de nos biens-fonds, au cas que ces contrats ne seront pas munis d'une ratification de Son Eminence; même on assujettit à cette règle non seulement les contrats que nous pouvons conclure dans l'avenir, mais même ceux qui datent d'une époque antérieure de deux ou trois années à cette ordonnance. Des bruits publics qui, loin d'être mensongers et frivoles, portent toutes les empreintes de la vérité, nous apprennent encore que l'on vient de former le dessein de mettre nos biens-fonds à l'enchère, dessein qui répand sur nous le soupçon injurieux de vol, qui nous fait croire capables de recéler les revenus effectifs de nos possessions *et qui n'a été formé que par l'attrait des avantages que Son Eminence espère en retirer pour lui-même et pour les personnes qui l'environnent.* On prétend encore nous adjoindre à chacun un personnage tiré du sein de la métropole et portant le titre *d'œconome,* sans l'aveu duquel il nous sera défendu de rien entreprendre et qui sera tenu de rendre chaque

mois un compte exact de tout ce que nous pourrons faire, pour tout dire en un mot, Son Eminence Monseigneur le Métropolitain et Exarque a recours à toutes sorte de moyens pour nous soustraire l'autorité de nos biens et pour se l'approprier à lui-même. Ces innovations sont visiblement onéreuses aux Saints Sièges des Patriarches et néanmoins Son Eminence ne veut pas prendre en considération ni les ordonances ni les règlemens canoniques que nous avons reçus de nos supérieurs et quelquefois même il s'emporte au points d'insinuer adroitement aux autres que ces règlemens sont nuls et n'ont aucune vigueur. Pour achever de nous avilir il prétend encore fixer des apointemens à nos archevêques, archimandrites et abbés et rendre par là mercenaires des personnes qui en ont d'autres à leurs gages. De propriétaires et maîtres de nos biens, il se propose conséquemment de faire de nous une espèce de valets et de mendians.

Nous ne finirons pas sitôt si nous allions instruire V. E. de tous les maux que nous endurons et qui portent atteinte à la dignité des trônes et sièges patriarchals (sic) auxquels nous sommes sujets, mais nous les passons sous silence, de crainte de nous rendre importuns. Nous ne pouvons pas toutefois supprimer et dérober à votre connaissance un grief dont Monseigneur le Métropolitain et Exarque s'est servi pour se faire rendre des comptes et des registres tels qu'il en voulait. Pour accumuler et former des sommes exorbitantes et énormes, il a réuni les dépenses entraordinaires — telles que celles faites à l'occasion de l'élévation de quelque édifice, des réparations des cloîtres et autres — aux dépenses ordinaires annuelles, sans rabattre, comme de raison, les premières des secondes, qui ne se font que pour une fois seulement. Par cette réunion des dépenses il a eu uniquement en vue de nous couvrir d'opprobre et de honte, en nous faisant passer pour des hommes qui font un mauvais emploi de leurs rentes et incapables de bien administrer les biens dont ils sont dépositaires, mais Son Eminence ayant par là visiblement imposé au public, nous sommes fondés à croire qu'il a tout aussi bien pu vouloir nous dénigrer auprès de S. M. l'Empereur et du Sacré Concile de Son Empire par des imputations et des calomnies propres à lui faire plus aisément atteindre le but qu'il s'est proposé. Ce but tend seulement à rassembler toutes les sources dans un seul fleuve et faire ainsi de sa Sainte Métropole une rivière considérable qui les absorbe toutes ou, pour mieux dire, jaloux des mesquines ressources dont la malheureuse Grèce jouit encore, Son Eminence voudrait nous faire perdre le seul œil qui nous reste, afin de faire de lui-même un second Briarée et anéantir d'un œil ruineux et inconvenable à sa personne, les faibles soutiens qui nous restent encore au milieu de tant de malheurs. Nous avons entendu cependant que les intentions de Sa Majesté Impériale ne sont pas

telles et nous savons que dès le commencement on a publié en son nom que les privilèges et les usages du clergé et des laïques seraient maintenus dans toute leur intégrité. C'est pourtant ce même clergé que l'on s'efforce maintenant d'opprimer par des ordonnances et des règlements inusités, règlemens qui blessent nos droits, lèsent aussi les privilèges des sièges patriarchals dont nous dépendons et qui contrarient en tous sens les décrets des sacrés conciles dont ils sont environnés.

Je ne vous abandonnerai ni ne vous délaisserai jamais, dit cependant le Saint Esprit; ces mots divins nous rassurent et nous donnent lien d'espérer que nous obtiendrons le contraire de ce que Son Eminence Monseigneur le Métropolitain se propose de faire et c'est précisément cette espérance qui nous engage à passer sous silence bien d'autres oppressions plus grandes et plus sensibles encore. Nous aurions même épargné à V.-E. le récit que nous avons pris la liberté de lui faire si Son Eminence le Métropolitain et Exarque ne se serait pas, pour nous assujettir à ses ordonnances, servi du nom du Sacré Concile de Russie et de S. M. L'Empereur, desquels et lui et les personnes qui l'environnent prétendent tenir l'ordre de nous traiter de la manière que nous venons de dire, sans toutefois appuyer ses assertions d'aucun écrit. Nous sommes loin de croire que ces ordres émanent effectivement de ces hautes sources et révoltés de voir qu'on abuse si inconsidérément, si inconvenablement des noms si sacrés.

Si cependant il est vrai que ces ordres émanent en effet d'où Son Eminence prétend; si le Sacré Concile de Russie et Sa Majesté l'Empereur, notre très gracieux sonverain, ont réellement décrété l'annulation et l'abolition de tous nos privilèges, une résignation parfaite, une soumission respectueuse seraient nos seuls devoirs. Mais nous avons de la peine à croire que telles soient leurs volontés suprêmes et pour sortir des perplexités, dans lesquelles nous flottons, pour savoir d'où et de quelle main partent les flèches aigûes que l'on lance contre nous, nous prenons la liberté de nous adresser à V. E., que nous supplions humblement de bien vouloir éclaircir nos doutes et nous tirer de cet état d'incertitude. Est-ce sous le règne à jamais glorieux de l'Auguste Alexandre Premier, auquel la Providence a confié son sceptre et dont les armes triomphantes puissent toujours vaincre et abattre ses ennemis, que nos droits et nos privilèges ont été abolis et abrogés? Ou plutôt ces privilèges sont-ils encore conservés et seront-ils maintenus dans toute leur intégrité par l'Eglise de l'Empire de Russie, professant la même religion, les mêmes dogmes que l'Eglise Greque, sa sœur. Nous en sommes fermement persuadés et nous le souhaitons avec ferveur.

Nous osons conséquemment nous adresser à V. E. pour la supplier humblement de vouloir bien jeter sur nous un regard de compassion et pren-

dre en considération et le tort que l'on nous fait et la lésion manifeste de nos privilèges surannés *(sic)* afin d'en instruire sa gracieuse Majesté et lui faire parvenir les humbles pétitions que nous prenons la liberté d'adresser à ce sujet. C'est tout ce que nous osons implorer de V. E. pour la conservation duquel nous faisons les voeux les plus ardens, ayant l'honneur d'être avec le plus profond respect

Excellence,

Vos très humbles et obéissants serviteurs.

1810 Octomvrie 17.

Urmează iscăliturile a 18 egumeni și peceţile mânăstirilor, tipărite cu fum.

Iată jalba adresată la 18 Fevruarie de unul din egumeni lui Milașevici :

Excellence,

Macarìo Arkimandrite *(sic)* Membre de Son Autesse *(sic)* le Patriarche de Gerusalem a l'honneur d'exposer à V. E. que depuis trois jours il fut invité par Monsieur le Vicaire secrétaire de Son Eminence Monsieur le Métropolite de lui payer la somme de trois mille piastres sur le champ, sans aucun titre, lui imposant en cas de refu *(sic)* qu'il aurait fait distitué *(sic)*. En effet, trois jours après, c'est-à-dire hier au soir à onze heures de nuit, il le fit surprendre par un Protopope escorté par quatre valets de chambre drôlement vêtus, faisant semblant de vouloir le saisire *(sic)* dans une position scandaleuse avec sa vieille servante que, pour assister le vieilliard *(sic)* orateur convalesent *(sic)* depuis huit mois d'une maladie chronique, est obligée de dormire *(sic)* dans un coin de sa chambre. Révolté ce Protopope de n'avoir pas réussit *(sic)* à son disain *(sic)* il le quita *(sic)* lui disant le Vikaire l'aurait fait exiler suivant sa Dinastie. C'est par ces événement *(sic)* tragique que le suppliant a l'honneur de présenter sa réclamation à V. E. afin qu'elle se digne *(sic)* de lui rendre justice et de faire en sorte qu'à la suitte *(sic)* ne soit point inquiétée comme arkimandrite et Procureur de son Autesse le Patriarche, en conséquence indépendant de cette Diocèse, il sera justice.

De Votre Excellence, Monseigneur le Sénateur et Chevalier de plusieurs ordres,

Le très humble et tres obéissant serviteur

Macario Arkimandrite Grec.

Iassi le 18 Février, 1811.

La pagina 98 a dosarului se găseşte un brulion de jalbă scris de acelaş Macarie către Preşedintele Divanului, în care, după ce repetă parte din cele scrise mai sus în privinţa cererii de 3.000 lei şi a surprinderii lui, noaptea, de către un protopop cu patru slugi:

à l'effet de lui arracher de l'argent ou pour le traîner suivant ses intrigues dans quelque embarras fabriqué artificiellement afin qu'il devienne la victime.

Urmează :

Le fait est que ces criminels ne sont encore rassasiets *(sic)* de lui avoir usurpé les deux couvents de Zaiazira (?) et de Tasléo pour engloutir le revenu annuel de deux cents bourses que l'on veut aussi avec fourberies, calomnies et faux témoins enlever de force le troisième couvent qu'il possède maintenant.

Probabil că acest brulion a fost găsit de poliţie la Macarie cu prilejul arestării lui.

La $^{3}/_{15}$ Martie 1811 Vice-Consulul francez Martin adresează lui Milaşevici următoarea :

Monsieur le Sénateur,

On m'apprend que les Igoumènes des monastères situés à Iassi et aux environs et qui ont leurs chefs lieux à Monte Santo, Sinaï, Jérusalem, etc. avaient été mis, la nuit dernière, sous une garde. Comme plusieurs de ces Igoumènes sont sujets de Sa Majesté l'Empereur des Français, Roi d'Italie, je viens, Monsieur le Sénateur, prier instamment V. E. de vouloir bien m'informer quel peut être le but de cette mesure rigoureuse.

J'ai l'honneur, etc.

Acestei note Milaşevici răspunde la 4 Martie, adică a doua zi:

Monsieur le Consul,

En réponse à lettre que vous m'avez adressée le $^{3}/_{15}$ Mars relativement à certains moines ci-devant Igoumènes de divers monastères de la Moldavie et qui viennent aujourd'hui d'être déposés, je vous fais part que les autorités, tant civile qu'ecclésiastique, remplissent à ce égard la volonté suprême de S. M. l'Empereur mon auguste maître.

J'ai l'honneur, etc.

In aceeaş zi Martin trimise următoarea notă:

Avant de recevoir la réponse de V. E. à ma lettre d'hier je venais d'apprendre qu'il s'agissait d'obliger les Igoumènes dont il est question de céder leurs monastères, de rendre leurs comptes, etc., et je me proposais de faire à cet égard des observations à V. E.; mais il ne peut plus en être question et tout doit céder aux ordres de S. M. l'Empereur Alexandre. Cependant, Monsieur le Sénateur, j'ai l'honneur de demander à V. E. si, ce qui ne changerait rien, absolument rien à l'exécution littérale des ordres de S. M., les comptes des Igoumènes qui justifieront de passeports de sujets français ne pourraient pas être rendus devant un officier du Consulat? Je compte sur une décision favorable pour peu que la chose soit possible.

M. le Métropolitain m'avait fait demander, peu après mon arrivée à Iassi, une liste des Igoumènes qui pouraient être sujets français, ainsi que des sujets français du rit *(sic)* grec, mais, Monsieur le Sénateur, il ne m'a pas été plus possible de satisfaire Son Eminence que Votre Excellence à ce sujet. Cependant j'ai délivré a l'Igoumène de Galata un passeport français sur un autre de M. l'ambassadeur de Venise Foscarini à Constantinople. J'ai aussi depuis renouvellé ou visé ceux de quelques autres Igoumènes, particulièrement de Séraphim, archimandrite des trois Ierarchies, de Grégoire archimandrite de Saint Saba, délivrés par M. le Consul Général d'Odessa en Juillet et Octobre 1809.

Je suis persuadé, Monsieur le Sénateur, que V. E. fera tout ce qui dépendra d'elle pour, en exécutant les ordres de S. M. l'Empereur Alexandre, respecter en même temps les droits et privilèges de S. M. l'Empereur des Français.

J'ai l'honneur, etc.

La această notă Milaşevici răspunes la 11 Martie prin alta, în cuprinsul următor:

Ayant vu par votre lettre des 4/16 de ce mois la conclusion que les observations que vous étiez dans l'intention de me faire sur les ci-devant égoumènes des monastères moldaves ne peuvent plus avoir lieu aujourd'hui et que tout doit céder aux ordres de S. M. l'Empereur Alexandre, je trouve nécesaire de confirmer de mon côté la justice de cette conclusion et de vous réitérer, Monsieur le Consul, que je n'ai le moindre pouvoir de prendre en considération des circonstances qui pourraient contrarier la volonté suprême de S. M. l'Empereur mon auguste maître et particulièrement a l'égard des moines déposés des monastères ; parce que ceux-ci s'étant une fois consacrés au service de Dieu, ont renoncé à la vie séculière, à tous

les droits qu'un séculier peut avoir et se sont en même temps obligés de se soumettre à tous les ordres qui leur seraient immédiatement donnés par le gouvernemet ecclésiastique. Le troupeau des chrétiens en ce pays est gracieusement confié au Métropolitain de la Moldovalachie, Monseigneur l'Exarque Gabriel, auquel seul est imposé le pouvoir ecclésiastique en ces provinces. En conséquence de toutes ces raisons vous concevrez facilement, M-r le Consul, si une autorité séculière quelconque peut se mêler de dispositions faites aujourd'hui par Son Eminence, conformément à la volonté suprême, et mises à exécution par le Décastére ecclésiastique, concernant la réception des monastères avec tous leurs biens et documens des mains des égoumènes destitués de leurs charges à cause de leur conduite préjudiciable, si une autorité séculière, dis-je, peut se mêler de ces dispositions excepté celle de Russie dans cette contrée qui doit y coopérer pour les effectuer avec exactitude. C'est pourquoi je dois vous prévenir que votre demande, pour que les comptes relatifs à l'administration des monastères ci-devant inspectés par les moines qui en sont démis soient rendus en présence d'un employé du Consulat, ne peut pas être satisfaite, parceque, je le répète, la reddition de ces comptes dépend du gouvernement ecclésiastique, obligé de veiller scrupuleusement à l'intégrité des biens des monastères sans que l'autorité y prenne la moindre part . . .

La sfârşitul notei arată că doi din egumenii cărora Martin le dăduse paşapoarte franceze, fiind născuţi pe teritoriul otoman, erau supuşi otomani.

Printre călugării greci aflători în ţară se află şi un oarecare Paisie care, după cum se plânsese lui Milaşevici Exarhul Gavril, se ţineà numai de intrigi şi aveà o purtare cu desăvârşire scandaloasă. Paisie aveà două paşapoarte ruseşti şi unul francez dela Consulatul din Bucureşti. In urma cererii Mitropolitului, Paisie fu ridicat din Iaşi şi trimis, la începutul lunii Martie, lui Ledoulx la Bucureşti, cu rugămintea să-l dea peste hotarele Principatelor.

Ledoulx răspunse lui Milaşevici la 23 Martie, refuzând să dea pe Paisie peste hotar, fără a se fi înţeles în mod prealabil cu Martin, arătând că Paisie se plânge că i s'ar fi furat cu prilejul arestării lui diverse obiecte preţioase şi cerând ca ele să-i fie restituite.

Milaşevici răspunse la 5 Maiu, trimiţându-i o ladă în care fusese sigilate obiectele găsite asupra lui Paisie la arestarea lui. Apoi protestă împotriva refuzului lui Ledoulx de a expulzà pe călugăr fără a se fi consultat mai întâiu cu Martin şi arătă relele purtări ale lui Paisie în timpul cât a stat la Iaşi:

. . . Lorsqu'il est notoire que non seulement sous l'administration précédente des hospodars en Moldavie le dit moine s'est fait connaître par les paroles offensantes contre les archevêques et par ses insolences pour lesquelles il eut même été puni s'il ne se fût évadé; mais actuellement encore, s'étant mis dans le parti des ci-devant égoumènes qui ont désobéi à l'autorité de l'Exarque et qui, d'après l'ordre suprême de S. M. l'Empereur mon maître, ont été démis de leurs charges et renvoyés en Russie, il s'est permis de leur inspirer des intentions fort nuisibles et de critiquer le gouvernement et sa constitution. A cet égard ce n'est pas M. Martin qui peut vous donner l'assurance, mais Son Eminence le Métropolitain et moi. D'autant plus que relativement aux ci-devant égoumènes qui ont désobéi a l'autorité de l'Exarque, le nommé Payssi à lui-même dévoilé ses instigations, parceque l'on a trouvé dans ses papiers la minute d'une requête que m'a présentée l'un de ces égoumènes, dans laquelle il est dit qu'ils ne dépendent pas du gouvernement ecclésiastique de ce pays; parce que ce même Payssi ayant paru chez moi avec le dit égoumène qui a été relégué a cause de sa foli et de son esprit inquiet, il a voulu le défendre dans une demande qui s'est ensuite trouvée sans fondement et extravagante.....

Termină stăruind în chip energic pentru expulzarea acestui călugăr.

Dintr'o adresă din 17 Martie 1811 a Divanului către Milașevici, reiese că se numise de către Președinte o comisie «spre cercetarea celor ce atârnă asupra depărtării din dregătorie a egumenilor» și asupra înlocuirii lor. Divanul, invitat să delege un membru, a delegat pe Spătarul Neculce.

X.

CÂTEVA INSEMNĂRI CULTURALE.

Dosarul No. 1062 cuprinde oareșcari amănunte interesante asupra vestitului profesor de matematică Gobdelas.

Copie d'une lettre de Mr. Demetrie de Gobdelas, docteur en philosophie et professeur de mathématiques et de l'instruction publique au Maréchal Prince Prosorofsky, de Yassi en date du 7 Juin 1809.

Les affaires majeurs qui occupent si essentiellement les précieux momens de Votre Altesse Sérénissime ne m'ont point permis jusqu'ici de l'importuner pour connaître le sort du premier volume de mes œvres mathématiques. Il y a un an j'ai eu l'honneur de la presénter à V. A. en Vous suppliant, mon Prince, de m'accorder la faveur de faire parvenir cet ouvrage

ainsi que la lettre qui l'accompagnait aux pieds du trone de Sa Majesté Impériale de toutes les Russies. N'ayant pas encore reçu de réponse à ma requête et me trouvant à la veille de quitter ce pays, je me suis vu force' d'envoyer un autre exemplaire à S. E. Monsieur le Conte d'Áraktzeev, Ministre de la Guerre, le priant de vouloir bien me rappeler au gracieux souvenir de V. A., et d'après la promesse que vous avez daigné m'en faire, l'engager à présenter mon ouvrage à Sa Majesté l'Empereur. S. E., par sa lettre du 4 Avril, dont je prends la liberté de joindre ici la copie, m'observe qu'elle ne peut sans votre agrément et votre permission, Mon Prince, offrir mon livre au souverain. J'ai donc de nouveau recours avec la plus respectuense confiance à Vos bontés généreuses et à la puissante protection de V. A. le conjurant de vouloir bien honorer de son approbation la bienveillante volonté de S. E. Monsieur le Comte d'Áraktzeev, pour présenter à S. M. votre Auguste Empereur, le fruit de mes veilles et de mes travaux depuis cinq ans. Mon attachement et mon inclination héréditaire pour la Russie, m'auraient porté à offrir modestement à Son glorieux et puissant Autocrate l'hommage respectueux de mes faibles talens, quand même je n'y aurais pas de courage, par S. E. Monsieur l'Ambassadeur de Russie à la Cour de Dresde. Feu mon oncle l'Evêque de Platamon en Thessalie, qui rendit des grands services dans l'Archipel, s'attira par son dévouement et son zèle pour Votre nation, à lui et à toute sa famille, la haine de turcs, et je fus obligé de m'expatrier pour ne pas en devenir la victime. Exilé de mon pays depuis 15 ans, je me suis exlusivement livré à l'étude et principalement à celle des mathématiques. J'aurais bien vivement désiré exercer mon état à St. Pétersbourg, mais de refus de M. Czevkin, gouverneur de Kamenitz, de me laisser continuer ma route pour cette capitale, m'en a jusqu'à ce moment fermé le passage. Votre Altesse Sérénissime qui a toujours protégé les muses et les sciences peut seul me rendre au bonheur et à l'espérance, en appuyant mes vues d'établissement en Russie et en favorisant de son crédit tout puissant auprès de l'Empereur l'hommage que je voudrais faire de mes œuvres de mathématiques à Sa Majésté.

C'est ce motif si flatteur pour moi qui m'enhardit à supplier V. A. de m'accorder ses bontés et de me couvrir de ses actes protectrices pour obtenir cette faveur si grande et si désirée. Dans cette précieuse espérance j'ai l'honneur d'offrir à V. A. l'expression respectueuse des sentimens de haute estime, de profonde vénération et de vive reconnaissance avec lesquels je la supplie de me croire, etc., etc.

Prozorovski cerând prin Cusnicov informaţiuni asupra lui Gobdelas dela Mitropolitul Gavriil, acesta răspunse lăudând pe Gobdelas ca fiind un om foarte învăţat, foarte bun, foarte evlavios şi de neam cinsteş.

Gobdelas se aflà la Petersburg în Iunie 1811, după cum rezultă dintr'o scrisoare anexată la dosar, adresată lui Milașevici și în care cereà ca Președintele să silească pe boierii Divanului a răspunde la suplica lui. Dorința de a fi numit profesor la Petersburg nu-i fu împlinită, deoarece știm că, în primăvara anului 1816, se întoarse în Moldova unde duse, fără succes, o luptă mare în potriva lui Asachi care deschisese un curs de «științile trebuincioase unui inginer politicesc», în limba română, chiar în localul gimnasiului elinesc (1). In urmă deschise la Iași un «pension» pentru băieți, care rivalizà cu al lui Cuculi (2).

Dosarul No. 3505 este privitor la învoirea cerută de un Ion Gardie să deschidă o tipografie grecească în Iași:

Divanul Moldovei către Crasno Milașevici.

In cele mai întâi spre podoaba țărilor fiind și ființa tipografiilor, unii din voitori, uniți cu o parte din cei mai cinstiți neguțitori a politiei Eșului, s'au înfățoșat la Comitetul Divanului cu această în scris cerere: Cerând a aveà slobozenie să deschidă în Eși o tipografie grecească întru care să tipărească cu multă ieftinătate cărțile ce se aduc cu multă greutate și scumpete din părți străine și să prefacă din tipar numai din cele bisericești grecești iarăș pentru cuvântul ieftinătății și a înlesnirii. Dar și alte vrednice de știință a învățăturii și a istoriilor cărți cu privighere de sensor (3) și cu voința ocârmuirii să tipărească, nimic necutezând a trece în tipariu fără cercetare și voința ocârmuirii.

Aceasta văzând Divanul cerere acestor voitori a deschiderii tipografiei grecești, foarte cu cuviință socotind-o încă și de podoabă și de îndemnare învătăturii, mijlocire trebuincioasă și mai ales cu îngrijire luminatei Beizadele Scarlat Ghica, după cum ieste și cererea lor.

După datorie face știut Inalt Excelenției Voastre, cu cinste, socotința sa, adică că această priveghere a luminatului Beizade Scarlat Ghica și cu adăogire încă de a se adăogi și din parte cinului bisericesc, cu poronca Inaltului Mitropolit și Exarh, un cinovnic pe care se va socoti, privighitor tipografiei grecești în cărțile bisericești ce se vor preface și tipări, să poată aveà slobozenie a alcătui această tipografie, însă rămâne la socotința și hotărîrea Inalt Exelenției Voastre, după care apoi Divanul va fi următor.

(Isc.) *Costache Ghica Log. și alți doi boieri.*

1811 Fevruarie 11 zile.

(1) N. Iorga, Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea. I, p. 15 sq.
(2) Ibid., p. 20.
(3) Censor.

Acestui raport este anexată copia cererii de deschidere a tipografiei, iscălită de negustorii: Zafir Stancu, Hristodor Ioanit, Stavru Radovici, Folea Neranovici, Alexandru Luca, Panaiti Dioghenidi, Hristea Constantiniu, Cozma Gozo, Atanasie Banu, Anastasie Mihaiu Ghiţă.

Preşedintele Divanurilor, luând avizul Mitropolitului, încuviinţă deschiderea tipografiei sub condiţiune de a supune tipăriturile ieşite dintr'însa cercetării următorilor trei censori: 1. Beizadeà Scarlat Ghica, 2. Arhimandritul Chirilă, egumenul mânăstirii Pobrata, şi 3. Preşedintelui Dicasteriei eparhiale, protoiereul Petru Cuniţki.

Dacă s'a deschis într'adevăr tipografia şi, în acest caz, cât timp a funcţionat, n'avem ştiinţă.

XI.

DIVERSE.

Iată o scrisoare ce am găsit-o în dosarul No. 1412, datorită, se vede, unui moment de paropon al celui ce a scris-o, fiindcă nu obţinuse slujba ce o dorià.

Au Divan de la Principauté de Moldovie, le Vornik Loupoul Balche.

Tout patriote doit véritablement servir sa patrie et si non pas même avec son profit, au moins avec son honneur: par un pareil devoir je voudrais aussi servir mais à la flétrissure de mon honneur aucune loi politique ne m'oblige pas à ce devoir.

D'après les règlemens que l'on suit à-présent dans notre pays et l'honneur de mon caractère et même la critique du monde m'empêchent d'accepter le poste auquel je me vois placé pour être deshonoré. En même temps je contemple ce qui s'est passé et ce qui se passe encore autour de moi et je vois se vérifier ce que le proverbe dit: «les derniers deviendront les prémiers.»

Je crois bien que tout patriote véridique et impartial ayant une parfaite connaissance de tout ce qui se fait et de raisons pour lesquelles on agit, comme on fait, il ne pourra m'accuser si je refuse cet emploi. Aussi donc comme jusqu' à présent j'ai souffert l'injustice, j'aurai aussi patience pour l'avenir jusqu' à ce que les livres s'ouvriront et les actions de chacun se veront (sic). Et comme j'entends que toutes les dernières dispositions sont approuvées par Son Altesse le Prince Bagration, je ne manquerai de lui faire parvenir ma justification, me rapportant à son jugement comme à

celui d'un juge incorruptible. Je suis bien persuadé qu'en s'informant de tout ce qui se passe ici, il me rendra la justice qui m'est due.

1810 Février 12.

Signé *Loupoul Balche.*

In Septemvrie 1811, Crasno Milașevici (1) găsì cu cale să poruncească Divanului Moldovei, prin predlojenia din 5 ale acelei luni, No. 4.429, ca pe viitor să dea din Casa Răsurilor, *Pravitelului* cancelariei Președintelui, *Coleghie asesor* și cavaler Somov, și Secretarului său *Titularnoi Sovietnic* și cavaler Samoilenco, câte 20 galbeni pe lună, banii mesei, acei cinovnici neputându-se îndestulà cu leafa. Această alocație aveà să le fie ținută în samă dela 1 August 1810, când fusese rânduiți în slujbă.

Pe urmă mai beneficiară de o măsură la fel, pe rând: Cornetul Alexie Somov (10 galbeni), *Coleghie asesor* Iușcovski (20 galbeni) și *Titularnoi Sovietnic* Ignatiev (5 galbeni).

Bine înțeles că Divanul se grăbì să aducă la îndeplinire ordinele Președintelui.

Următoarele acte, deși nu se află în *Arhiva Senatorilor* și sunt posterioare luării Basarabiei, cred totuș că vor fi cetite cu interes, fiind oarecum în legătură cu științele adunate mai sus.

Cel dintâiu este prima tabelă recapitulativă (2) a populațiunii Basarabiei pe ținuturi, făcută la 1817 din ordinul guvernului, de către ispravnicii români ai acelor ținuturi (3) secondați de câte un ofițer rus.

Numărul total al capilor de familie din cele opt ținuturi ale Basarabiei erà deci, după datele culese de ispravnici, de 92.946. Immulțindu-l, spre a obțineà numărul aproximativ al sufletelor, prin 5, obținem cifra de 464.730, la care mai trebue adaos numărul membrilor tagmei boierești, precum și al țiganilor, cari nu figurează în datele de mai sus.

(1) Dosar No. 3112.

(2) Publicată de I. N. Halippa în Труды, III, p. 230.

(3) Iată numele lor:

Hotin: Ispravnic Ianou Vasiliu și Sameș Iordache Dimitriu.

Soroca: Ispravnic Sulgerul Iordache Gafencu și Sameș Medelnicierul Ion Strâzescul.

Iași: Ispravnic Sulgerul Gheorghe Ciuhureanu și Sameș Medelnicerul Enache Cristian.

Orheiu: Ispravnic (Serdar de Orheiu) Comisul Zamfirache și Sameș Isaia.

Bender: Ispravnic Neculai Salla și Sameș Biberă.

Codru: Ispravnic Sulgerul Iordache Salla și Sameș Fotache Peristeri.

Ismail: Ispravnic Stamatie și Sameș Emanoil Donici.

Greceni: Ispravnic Sulgerul Iordache Teodor și Sameș Fotache Peristeri.

Precum se vede, acei ispravnici purtau încă titlurile lor moldovenești.

Tabela tuturor așăzărilor din cele opt ținuturi ale Basarabiei, după datele anului 1817.

Numele Ținuturilor	Numărul satelor	TAGMA BISERICEASCĂ								MAZÂLI		Ruptași		Rupte de Visterie și Trepte		TÂRGOVEȚI						BIRNICI				PESTE TOT	
																Creștini			Evrei								
		Preoți	Văduvele lor	Diaconi	Văduvele lor	Dascăli	Văduvele lor	Palamari	Văduvele lor	Gospodari	Văduve	Gospodari	Văduve	Gospodari	Văduve	Gospodari	Văduve	Burlaci	Gospodari	Văduve	Burlaci	Gospodari	Văduve	Burlaci	Scutelnici, Vornici, etc.	Gospodari bărbătești	Gospodari femeiești
Hotinul . .	174	240	46	2	—	201	7	155	2	76	6	10	1	—	—	36	1	11	978	—	—	15.655	1.763	2.878	612	20.854	1.825
Soroca .	187	256	26	43	3	174	2	131	—	169	25	99	5	21	—	69	-	—	790	33	19	10.387	759	2.592	—	14.740	853
Iașii (1) . .	169	180	28	36	—	112	--	101	—	446	18	72	1	—	—	84	—	—	395	—	—	8.673	223	827	—	10.926	270
Orheiul . .	311	462	18	109	9	326	—	289	1	1 284	102	484	28	196	13	—	—	—	111	—	—	18.616	1.118	2.364	380	24.556	1.366
Benderul (2).	54	56	5	8	–	43	—	37	1	120	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.423	130	1.059	—	4.907	137
Codrul (3) .	55	88	9	14	2	40	1	48	—	40	6	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.797	238	628	—	5.555	252
Ismailul (4).	50	30	3	1	—	29	—	20	—	73	1	—	—	—	—	—	—		—	—	—	3.302	181	810	—	4.268	213
Grecenii . .	40	32	2	4	1	16	2	17	2	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—		—	1.871	99	158	—	2.118	106
Total . .	1.040	1.344	137	217	15	941	12	798	6	2.211	159	682	35	217	13	189	1	11	2.274	33	19	66 724	4.511	11.316	992	87.924	5.022

1) Cuprindeà părțile ținutului Iași aflate la 1812 în stânga Prutului.
2) Cuprindeà și Achermanul.
3) Cuprindeà și fostul ținut al Hotărnicenilor.
4) Cuprindeà și Chilia.

Această cifră este cu bună samă maĭ de grabă sub decât peste adevăr, căci recensământul neputând să fie făcut decât în chip cu desăvârşire primitiv, numărul celor omişi a trebuit să fie relativ însemnat. Cred deci că se poate socotì la jumătate de milion populaţia Basarabiei în momentul deslipirii ei de Moldova.

Din *Condica Liuzilor* (1) dela 1803 rezultă că populaţia Moldovei din dreapta Prutului, în acel an, erà de 104.476 capi de familie creştini şi aproximativ 3.000 capi de familie evrei (2). Immulţind cifra totală de 107.476 prin 5 obţinem 538.380 ca număr total al sufletelor. La acest total trebue adauşi membrii claselor privilegiate cari nu plătiau bir, ţiganii şi nevolnicii, astfel că populaţiunea totală a Moldovei de astăzi, la 1803, se poate evaluà la aproximativ 600.000 suflete (3), cari probabil că, din cauza boalelor şi a mizeriei rezultând din ocupaţia dela 1806 la 1812, au sporit prea puţin în acest interval.

Populaţiunea Basarabiei la 1902 erà de 2.143.300 suflete (4).

In anul 1899 populaţia Moldovei erà, după rezultatele recensământului general, de 1.832.106 suflete. Ţinând seamă de sporul firesc, această populaţie de abià ajunsese în anul 1902 la 1.900.000; deci Moldova, care la 1812 erà mai puţin populată decât Basarabia, aveà după 87 ani 243.000 locuitori mai puţin decât aveà acuma partea deslipită de ea. Sporul care în Basarabia a fost de 320 $^0/_0$ a fost în Moldova numai de 216 $^0/_0$.

Deosebirea se datoreşte mai cu seamă următorilor factori:

1) Traiului neasemănat mai bun al ţăranului basarabean care dispune de mult mai mult pământ şi plăteşte biruri fără asemănare mai mici decât cel din Moldova.

2) Emigrării considerabile din Moldova în Ţara-Românească în urma desăvârşirii Unirii şi a stabilirii centrului politic şi economic al amânduror ţerilor în Bucureşti;

3) Imigrării foarte considerabile, puternic încurajată de Guvernul rusesc, ale unor elemente diverse: Ruşi, Nemţi şi Bulgari, cari s'au aşezat în cursul veacului trecut în partea de Sud a Basarabiei.

Evreii au sporit în Basarabia dela aproximativ 12.000 de suflete în 1817 la 247.000 de suflete în 1902. Este acelaş spor ca şi în Moldova, dacă ţinem seamă că peste 60.000 de Evrei de acolo au emigrat de peste Milcov în Ţara-Românească.

(1) Uricar, vol. VII şi VIII.

(2) Vezi a mea *La Romanie et les Juifs*, p. 5.

(3) Ibid, p. 6.

(4) Бессарабія, изданіе Газеты Бессарабецъ, 1903, p. 41.

Iată acuma textul român al *ucazului* prin care Impăratul Alexandru I dispuse instituirea unei deosebite *prăznuiri* în ziua de 25 Decemvrie a fiecărui an, pentru a sărbătorì mântuirea Rusiei de năvălirea lui Napoleon şi încheierea păcii dela 1814, copiat de mine după o foaie volantă făcând parte din dosarul bisericii dela Cobâlnea (ţinutul Sorocăi).

Ucazul către sinod din 30 August 1814.

«Năpădirea asupra Rossii a straşnicului celui cu rele scopuri şi cumplit vrăşmaş, agiutate fiind mai de toată cea biruită de dânsul Europa, şi năvălirea lui în hotarele Imperiului Nostru s'a întâmplat în Iunie 12 zile, la anul 1812. Dela această zi în şase luni, adică tot într'acel an până la 25 de zile a lui Dechemvrie, precum pentru aceea în manifestul nostru s'au făcut înştiinţare, care întru această Prăznuitoare zi a Naşterii lui Hristos s'au dat, n'au rămas nici un vrăşmaş înarmat în pământul nostru. După această însemnată şi slăvită în lume întâmplare, marea pildă şi cele purtătoare de biruinţă armele noastre, care s'au purtat din ţară în ţară, au ridicat şi au îmbărbătat Duhul altor noroade, şi după măsura apropierii Noastre cătră dânşii, i-au prefăcut din plecaţi cu sila către partea protivnică, userdnici aliaţi de bună voie şi împreună lucrători, până când după multe vărsătoare de sânge răsboaie şi câştigate biruinţe, puterea şi stăpânirea celui ce îngrozià că va fi stăpân peste toate Impărăţiile pământeşti, cu oborîrea lui s'au sfărmat, şi după pierderea puterilor lui, chiar în Parij, cu înălţarea la scaun a acelui legiuit Craiu franţuzesc, la Maiu 18 zile, în anul 1814, s'au întărit şi s'au alcătuit cea de obşte pace. O deosebită întâmplare atât pentru izbăvirea Rossii, câtă şi spre mântuirea a toatei Europii, carea cu bunătatea şi cu milostivirea Pronii s'au săvârşit, pune asupra Noastră Sfântă datorie, ca aşezând în toată lăţimea stăpânirii noastre o deobşte Prăznuire şi mulţămire Mântuitorului Dumnezeu, să lăsem pomenire pentru aceasta vremilor viitoare din neam în neam. Drept aceia chemând spre această pre toată biserica pravoslavnică, aşăzăm şi hotărîm aceste următoare aşezări.:

1. La Dechemvrie în 25 zile a Naşterii lui Hristos, să fie de acum şi ziua de mulţămitoare prăznuire, numindu-se în tabla bisericească aşà: Naşterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos şi pomenirea izbăvirii bisericii şi a stăpânirii Rossii de năvălirea Gallilor şi cu dânşii de douăzeci de neamuri.

2. După săvârşirea slujbei cea obicinuită într'această zi să se aducă osebită mulţămitoare rugăciune cu îngenuncherea la cetirea molitvii cei aşezată pentru această întâmplare.

3. In toată ziua această să se tragă clopotele.

Prea Sfântul Sinod nu va lipsi a face pentru aceasta cea căzută din partea sa orânduială.

In Sanct-Petersburg, Aprilie în 30 de zile, în anul 1814.

Cel adevărat s'au iscălit cu Insuş a IMPĂRĂTEŞTEI SALE MĂRIRI Mână aşà: **Alexandru.**

Moldoveneşte s'au tălmăcit şi s'au tipărit în Eparhiceasca tipografie a Basarabiei, în Chişănău, la anul 1814.

CUPRINSUL.

ARHIVA SENATORILOR DELA CHIȘINĂU

ȘI OCUPAȚIA RUSEASCĂ DELA 1806—1812

DE

RADU ROSETTI

IV.

AMĂNUNTE ASUPRA ȚERII-ROMÂNEȘTI DELA 1808 LA 1812.

Ședința dela 25 Iunie 1909.

I.

DESPRE OCÂRMUIREA ȚERII-ROMÂNEȘTI DELA VENIREA LUI CUȘNICOV PÂNĂ LA CĂDEREA VISTIERULUI FILIPESCU.

Vistierul Constantin Filipescu fusese disgrațiat în vremea lui Ipsilant: treceà drept partizan al Franței. El știuse să câstige o mare înrâurire asupra generalului Miloradovici, din momentul ce acest general sosise în București și fusese găzduit în casa lui. Filipescu se folosià de marea lui influență asupra lui Miloradovici pentru a lucrà să recapete printr'însul Vistieria. Miloradovici făcù tot posibilul pentru a aduce pe găzduitorul său în locul lui Varlam, încă în vremea cât mai domnià Ipsilant, dar în zadar, căci acesta urà pe Filipescu și aveà toată încrederea în Varlam, care erà bine văzut și de Ruși din cauza sentimentelor lui rusești.

Această trecere a lui Varlam pe lângă generalii ruși îl mănținù în postul de Vistier, chiar după ce ocârmuirea de fapt fu încredințată lui Miloradovici, la sfârșitul anului 1807, după plecarea lui Ipsilant în Rusia.

Venirea lui Cușnicov însă îi fu fatală, căci Președintele Divanurilor erà un amic și un tovarăș de arme al lui Miloradovici care urmă să lase pe acesta să exercite, de fapt, puterea la București.

Cuşnicov care fără îndoeală aveà şi cunoştinţe şi aptitudini administrative, începù prin a trimite Divanului Ţerii-Româneşti, la 27 Martie 1808, un chestionar întreg, ale cărui răspunsuri erau menite să-i dea o cunoştinţă sumară despre starea politică şi financiară a Principatului.

Chestiunile puse de el erau asupra următoarelor 10 puncte: (1)

1) despre sarcinele la cari sunt supuşi locuitorii,
2) despre legiuitele venituri,
3) despre cheltueli,
4) despre rămăşiţe,
5) despre alcătuirea (personalul) autorităţilor,
6) lista aşezărilor după trepte,
7) despre registrul afacerilor pendente dinaintea Divanurilor,
8) despre exploatarea sării,
9) despre silitră,
10) o listă a ţinuturilor cu numirile lor.

Făcând apel la activitatea şi la desinteresarea ispravnicilor, Cuşnicov le adresă circulară prin care le cereà să răspundă.

Dosarul No. 13 conţine lista boierilor Divanului Principatului Valachiei, a diferiţilor şefi de serviciu şi a celorlalte funcţiuni de sus şi de jos, cu lămurirea datoriilor fiecăruia, conform legilor ţerii şi cu arătarea: cari sunt remuneraţi pentru slujbele lor şi cari nu, de cine au fost numiţi în slujbă şi de când îndeplinesc îndatoririle ei.

«Boierii de clasa întâia sunt numiţi *veliţi* şi aşăzaţi după ordinea treptei conform obiceiului locului.

«*Vel Ban* este întâia demnitate: el este membru al Divanului, cercetează cu ceilalţi boieri plângerile şi neînţelegerile poporului; este rânduit asupra Divanului Craiovei şi, mai cu deosebire, cercetează oareşcari afaceri ale locuitorilor de acolo; apoi mai dă ordin membrilor Divanului şi celorlalţi judecători din Valahia-Mică aparţinând celor cinci judeţe de peste Olt, precum şi zapciilor şi celorlalţi funcţionari de jos ai Divanului.

«Această slujbă este acum ocupată de Dumnealui Banul Manolache Creţulescu, numit de Divan, care primeşte dela Vistierie o remunerare de 600 lei pe lună.

«*Vel Vornicul de Ţara de sus* şi *Vel Vornicul de Ţara de jos* sunt asemenea membri ai Divanului şi cercetează procesele poporului. Ei sunt

(1) No. 13. Despre diferitele lămuriri luate dela amândouă Divanurile şi dela ispravnici, 27 Martie 1808. I. N. Halippa în Труды, I.

rânduiţi asupra *Plaiurilor* judeţelor de munte, cari se mărginesc cu Transilvania, unde numesc în slujbele de *Vataji de Plaiuri*, cari au datoria să păzească graniţa; unele plaiuri atârnă de Vornicul de Ţara de sus, altele de Vornicul de Ţara de jos. Ei au 16 Vornici ai doilea sub ordinele lor, adică fiecare câte opt. Aceşti Vornici ai doilea au datoria să facă cercetările în legătură cu judecăţile târgoveţilor, să judece neînţelegerile pământenilor. Indatoririle acestea sunt ocupate de Ştefan Văcărescul, Vornicul de sus şi de Barbu Văcărescu, Vornicul de jos, numiţi de Principele Ipsilant, fiecare cu remunerare de 500 lei pe lună.

«*Vel Vornic al Treilea şi Vel Vornic al Patrulea*, membri ai Divanului. Ei cercetează, împreună cu ceilalţi membri, afacerile litigioase, au sub ordinele lor, fiecare câte şase Vornici pentru facere de cercetări în pricini litigioase. Aceste slujbe se îndeplinesc de către Istratie Creţulescu, Vornic al Treilea şi Constantin Bălăceanu, Vornic al Patrulea, numiţi de Principele Ipsilant, cu salar de 500 lei pe lună.

«*Vel Logofăt de Ţara de sus*, membru al Divanului. Cercetează cu ceilalţi membri neînţelegerile poporului, are în această calitate datoria să privegheze tratarea afacerilor în Divan şi executarea hotărîrilor privitoare la Ţara de sus în judeţele în atârnare de ea. Apoi mai este rânduit peste judecătorii departamentelor şi judeţelor şi peste condicari în judeţele Ţerii de sus. Are sub ordinele lui pe toţi funcţionarii Divanului cari aparţin Ţerii de sus. Această funcţiune este ocupată de Vel Vornicul Isaac Ralet, numit de Principele Ipsilant, cu salar de 350 lei pe lună.

«*Vel Vornic al Obştirilor*, Epitrop al cassei aşezămintelor de binefacere, ocârmueşte veniturile acelei casse, împărţeşte săracilor darurile şi milele după rânduelile ce-i dau Mitropolitul şi boierii; el se ocupă şi de orfani. Această slujbă este ocupată de Vornicul Manolache, numit de Principele Ipsilant, cu o retribuţie de 400 lei pe lună.

«*Vel Logofăt de Ţara de jos*, membru al Divanului, cercetează împreună cu ceilalţi boieri litigiile; are sub ordinele lui pe toţi funcţionarii Divanului cari aparţin Ţerii de jos şi condicarii din judeţele ei. Această slujbă este ocupată de Dumitrache Ghica, Vel Logofăt, numit de Principele Ipsilanti, cu retribuţiune de 350 lei pe lună.

«*Vel Logofăt de Obiceiuri*, păzitor al obiceiurilor, membru al Divanului, are datoria să înscrie în carte toate obiceiurile ţerii, pentru a servì la caz de trebuinţă ca informaţie asupra graniţelor şi obiceiurilor. Această funcţiune este ocupată de Costache Ştiubei (nu Ştirbei?) Vel Logofăt, numit de Divan cu retribuţiune de 350 lei pe lună.

«*Vel Spătar*, membru al Divanului; judecă afacerile la un loc cu ceilalţi; este şeful poliţiei în deosebitele suburbii ale Bucureştilor, dator să prive-

gheze cum se cade pe făcătorii de rele şi să ferească mahalale de foc; şi mai ales este dator să descopere pe furi şi pe criminali prin ajutorul zapciilor, căpitanilor şi slujitorilor cari stau sub comanda lui, — ca şi în mahalalele Bucureştilor, unde este dator noaptea să facă ronde călare; privighează drumurile şi graniţele ţerii unde aşează străjile. Această slujbă este ocupată lde Grigorie Ghica, numit de Divan; fără leafă, dispune de venituri deosebite de slujba lui; numai unii din funcţionarii de pe lângă dânsul primesc eafă, precum se va arătà mai jos.

«*Vel Hatman*, membru al Divanului, ocârmuitor asupra poştelor; acuma ocupă acea funcţiune Hatmanul Creţulescu, numit de Divan; pentru acest post nu primeşte nici o remunerare. Domnii au alocat pentru această slujbă venituri după voia lor, cu atât mai mult cu cât această funcţiune nu erà instituită de mult; în vremea din urmă a Principelui Ipsilant s'a alocat Vel Hatmanului o leafă de 1.000 lei pe lună.

«*Vel Vistier*, membru al Divanului; printr'însul Divanul percepe dările de tot soiul, stabileşte rândul *podvezilor* (cărături), salahorilor şi toate îndatoririle pământene. El are datoria să privegheze ca toate dările să fie strânse la vremea hotărîtă—a priveghià buna ordine prin judeţe, prin sate, precum şi strângerea tuturor rămăşiţelor. Din această cauză Divanul nu numeşte ispravnici decât după recomandarea Vistierului; sub ordinele lui stau toţi funcţionarii Vistieriei şi *vameşii* (1) în judeţe. Această funcţiune este ocupată de Costantin Varlam, numit de Principele Ipsilant, cu leafă de 2.000 lei pe lună.

«*Vel Vornic de Politie*, din numărul boierilor veliţi; el are însărcinare să strângă dările, să rânduească salahorii şi celelalte sarcini în oraşul Bucureşti; de dânsul sunt numiţi zapciii şi slujitorii oraşului. Acest post este ocupat de Vel Logofătul Ioan Comăneanu, numit de Divan, cu leafă de 400 lei pe lună.

«Boierii de clasa a doua:

«*Vel Postelnic*, din boierii Domneşti. El îngrijeşte corespondenţa cu Ţarigradul şi cu *Argaţii*, (funcţionarii turceşti); printr'însul se înaintau jelbile asupra feţelor în slujbă; la ceremonii el erà deasupra funcţionarilor Curţii; el notifică Divanului numirile în funcţiune şi primià daruri dela funcţionari. Aveà sub ordinile lui pe al *doilea Postelnic*, pe al *treilea Postelnic* şi doisprezece *Postelnicei*; pentru trimitere de execuţiii în judeţe, are comanda *Călăraşilor* şi a *Lipcanilor*. Această funcţiune este ocupată de Iordache Filipescu, numit de Divan, cu salar de 1.000 lei pe lună.

(1) Cred că este vorba de *sameşi*.

«*Vel Aga*, inspector al pieţelor şi al întregului oraş Bucureşti; are datoria să privegheze vânzarea alimentelor, ca să fie vândute cu preţuri moderate şi după taxele stabilite de Divan, să le inspecteze spre a se încredinţă că vânzătorii sunt din cei autorizaţi; mai are datoria să privegheze poliţia cu amănunţime, să cerceteze neînţelegerile dintre orăşeni, fereşte de focuri, de tâlhari şi de criminali şi face noaptea inspecţie cu zapciii şi slujitorii cari stau sub comanda lui. Această funcţiune este ocupată de Vornicul Petrache Ritoridis, numit de Principele Ipsilant, fără salar, căci are venituri din slujbă, însă unii din funcţionarii de sub ordinile lui primesc salar, precum se va arătă mai jos.

«*Vel Stolnic*, asemenea primeşte o leafă de 100 lei pe lună.

«*Vel Comis*, îngrijitor al cailor Domnului, îngrijeşte de întreţinerea lor, procură fânul şi orzul şi toate cele trebuitoare grajdiurilor, primeşte pentru aceasta venituri cât voeşte Domnul.

«*Vel Serdar*, n'are alte venituri decât un salar de 100 lei pe lună.

«*Vel Armaş*, Mare îngrijitor al temniţelor unde se ţin hoţii şi ucigaşii; execută asupra lor hotărîrile Divanului; are la dispoziţia lui sluşbaşi, zapcii, puşcaşi, orăşeni şi toţi ţiganii domneşti, nevoiţi să umble prin ţară, dela cari percepe dări şi le remite Domnului. Cu această funcţiune a fost însărcinat de Divan Vel Vornicul de Politie care o îndeplineşte fără leafă, slujba având veniturile ei.

«*Vel Gramatic*, însărcinat cu scriptele Domnului şi care primeşte o leafă de 100 lei pe lună.

«*Vel Portar*, pus înainte peste porţile Curţii, are sub dânsul *portărei* însărcinaţi cu slujba la uşi. Pe lângă veniturile ce le primeşte, i se hotăreşte şi o leafă dela Visterie.

«*Vel Medelnicer*, primeşte o leafă de 100 lei pe lună.

«*Vel Sluger*, cu asemenea leafă.

Vel Pitar, îngrijitorul grajdiurilor Domneşti cari cuprind caii de trăsură; cumpără ovăsul trebuitor pentru acei cai şi îngrijeşte de celelalte trebuinţe ale grajdiurilor; de aici îşi primeşte veniturile.

«*Vel Şatrar*, iea dela Vistierie leafă de 60 lei pe lună.

«*Vel Clucer za Arie*, cu asemenea leafă.

«*Vel Ispravnic za Curte* sau *Maître d'Hôtel* pe lângă Domn; are sub ascultarea lui toate slugile curţii; îngrijeşte de toate amănuntele trebuinţe ale casei domneşti, dela care are venituri, neprimind leafă dela Vistierie. Această funcţiune este ocupată de Gheorghe Lehliu, Treti Logofăt, numit de Divan.

Apoi urmează tagma *Logofeţilor* cari slujesc la Divan şi se împart în două grupuri: *Logofeţi de Ţara de jos* şi *Logofeţi de Ţara de sus* şi *tagma Logofeţilor slujind în Vistierie.* Cei mai mulţi din aceşti Logofeţi au aceleaşi ti-

tluri ca boierii de întâia și a doua clasă, dar fără de prerogativa *Vel*, și sunt desemnați prin acest titlu, căruia se adaoge o indicațiune specială, ca spre pildă: «*Stolnicul* Alecu Nițulescu, *Vameș (Sameș) vechiu al Vistieriei*, adică vechiu strângător de bani al Vistieriei; sau *Serdarul* N . . . *Logofăt al Rămășițelor;* sau *Medelnicerul* N . . . *extractor Vistieriei;* sau *Slugerul* N . . . *Logofăt Capacului:* sau *Medelnicerul* N . . . *Condicar*, sau *Vistierul* N . . . *Logofăt Havalelelor*, sau *Vistierul* N . . . *Logofăt Breslelor*».

Se mai găsește în dosar și lista tuturor judecătorilor din *Departamentul de Opt* și din *Criminal*; extractele d-lui Halippa însă nu le reproduc. Lipsa este regretabilă din cauză că nu am găsit aiurea specificarea atribuțiunilor acelor judecătorii. In cât privește numele judecătorilor, ele se vor găsi mai departe. Din extractul d-lui Halippa se vede că primul judecător al fiecărei judecătorii se numià *Nomicon*, ceeace d-l Halippa crede că ar însemnà *Procuror*.

Tot în dosarul No. 13 se găsește situația productelor trimise în fiecare an de Valahia la Constantinopol, făcută de revizorul rusesc Savitzki. Ea cuprinde:

250.000 berbeci a câte 4 lei, 2.000 boi a câte 30 lei, 150.000 ocà unt de vacă a câte 1 leu ocaoa, 200.000 ocà grăsime a câte 2 lei ocaoa, 50.000 ocà miere a câte 1 leu ocaoa, 100.000 ocà brânză a câte 1 leu ocaoa și 13.000 chile (chila a 21 cetverturi) de grâu a câte 14 lei chila.

Revizorul adaoge că de obiceiu Turcii luau îndoit cât erà stabilt să iea din fiecare fel de furnituri.

Acelaș revizor Savitzki, referând lui Cușnicov despre jalnica stare a Valahiei, scrie: «Crocodilul înainte de a-și rupe prada o udă cu lacrimi, dar totodată o mănâncă; astăzi neamul omenesc mult se aseamănă, plânge pentru ruina patriei sale, varsă lacrimi, se jelește și singur este vinovat de acea ruină când își umple sacul cu aur și cu argint.

«In Valahia nu este bir pe cap propriu zis. Județele se împart în plăși plășile în sate, și fiecare sat în *liuduri*, iar fiecare liudă cuprinde cinci sau, șase familii și plătește pentru ele câte una sută lei pe an».

La începutul lui Aprilie st. n. 1808, Miloradovici trimise Divanului o notă extrem de aspră, fiindcă boierii trimisese lui Prozorovski o mulțime de jălbi ale unora în potriva celorlalți, în cea mai mare parte absurde și ridicule. Prozorovski le transmisese lui Miloradovici, invitându-l să pună capăt acestor pâri pornite numai din interes personal și chiar, dacă crede de cuviință, să aresteze pe acei mai recalcitranți:

«Boierii au dovedit din nou în amândouă Principatele că nu sunt în stare să se ocârmuească înşişi şi că numai o mână străină dar puternică este în stare să mănţină şi să îndrepte spre bine pe aceşti oameni deprinşi cu varga puterii arbitrare. (1).

O depeşă a lui Prozorovski către Miloradovici, sosită în noaptea dela 7 la 8 Aprilie, aduse vestea că Impăratul Rusiei ridicase lui Constantin Ipsilant orice amestec în ocârmuirea Ţerii-Româneşti, destinându-i ca reşedinţă pentru viitor Moscova şi afectându-i câtevà bunuri de ale Coroanei. Această întâmplare îngrijì pe partizanii lui tot atât de mult pe cât înveselì partida adversă, în fruntea căreia stătea Vistierul Constantin Filipescu, membrii căreia fusese excluşi dela orice participare la slujbe în Guvern. Totodată, fiind chemat de Prozorovski la Iaşi Consulul rus, Luca Chirico, se presupuneà că Mai Marele Comandant al Armatei dorià să se folosească de cunoştinţa ce o aveà Chirico despre caracterul boierilor înainte de a păşì la o prefacere a personalui adminastrativ. (2).

Cuşnicov trimise din Iaşi, la începutul lui Maiu, Divanului Valahiei o notă prin care poruncià ca atât Divanul cât şi slujbele să rămână neschimbaţi, precum erau cu două luni înainte, astfel că nouăle numiri făcute în acest interval rămăseseră nule. (3).

Sărăcia în ţară sporià din zi în zi. O mare parte din vite pierise din cauza lipsei de nutreţ; spre a ţineà în vieaţă pe cele ce mai rămăsese, oamenii se văzuse nevoiţi să jertfească până şi paiele de pe acoperământul caselor lor, astfel că rămăsese numai cu păreţii goi şi descoperiţi. (4).

Tot se sperà în pace şi Ruşii priviau ca neîndoelnic că vor păstrà pentru ei Moldova şi Ţara-Românească până în Olt, Banatul Craiovei având să revină Austriei. Totuş erau şi mulţi cari credeau că trupele ruseşti aveau să plece în curând.

Această credinţă erà împărtăşită mai ales de boieri şi de obştia celorlalţi locuitori. Suferinţele produse în întreaga ţară prin prezenţa acelor trupe, nu atât prin propria lor purtare cât mai ales prin groaznicul abuz făcut de puterea lor, sub acel pretext, de către membrii români ai ocârmuiri şi inferiorii lor, erau prea dureroase,

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti, 8 Aprilie 1908.
(2) Ibid.
(3) Ibid., din 5 Maiu 1908.
(4) Ibid.

rana în sine prea adâncă pentru a nu stârnì în fiecare inimă dorul unei uşurări. Generalul Miloradovici se plângeà amar de aceste abuzuri. El singur declarase că furniturile de producte şi contribuţiunile băneşti ar fi ajuns pentru întreţinerea a cel puţin 50.000 oameni (1) şi totuş magaziile erau departe de a fi pline, fără ca să se ştie unde se strecurase lipsa. (2)

La 18 Maiu boierii Divanului fac, nu ştiu în urma cărui imbold, următoarea propunere lui Cuşnicov (3):

Excellence,

Nous avons l'honneur de représenter à Votre Eexcellence, poussés par l'amour de notre patrie et le zèle d'y être utiles, que le seul moyen pour pouvoir fournir tous les nécessaires aux troupes impériales et prévenir notre patrie d'une ruine totale qui la menace, c'est d'abolir pour quelque temps toutes les charges et offices du pays sans aucune exception. Nous délivrerons notre pays de tous les abus en rétablissant l'union et la bonne harmonie entre nous mêmes; nous fairons cesser toutes les intrigues insignifiantes qui nous ont désolés jusqu 'à-présent. Notre zèle sera animé par des pensions proportionnées à nos rangs, dont l'argent sera tiré de la caisse des revenus des charges sans surcharger le pays. Nous espérons par ce moyen que nous serons plus zèlés et plus heureux aux services de Sa Majesté Impériale, notre auguste souverain et autocrate de toutes les Russies. Nous avons l'honneur, etc.

Au iscălit: Constantin Ghica, Constantin Varlam, Gheorghe Slătineanu, Teodor Văcărescu, Aga Petrache Ritoridis, Dimitrie Ghica şi alţii, peste tot 20.

Caimacamul rânduit încă de către Ipsilant în oraşul Craiova (4), Constantin Samurcaş, erà atât de lacom şi de doritor de câştig, încât locuitorii paralizaţi de frică se aşteptau ca într'o bună zi să li se poroncească să dea toţi copiii lor la dispoziţia neînduratului Cai-

(1) Oastea rusească în Ţara-Românească nu numărà nici 20.000 de oameni.

(2) Ibid., dela 19 Maiu.

(3) No. 42. Hârtii ajunse la cunoştinţă. I. N. Halipa în Труды. I.

(4) No. 73. Despre Caimacanul Craiovei şi despre neaducerea vreunei schimbări în ocârmuirea Divanului Ţerii-Româneşti, precum şi despre dispoziţia luată de a nu se plăti din Visterie nici o sumă vreunui particular fără învoirea Exc. Sale Preşedintelui Divanurilor. Ibid.

macam. Din momentul plecării lui Ipsilant şi a venirii în Ţara-Românească a trupelor ruseşti, Divanul oraşului Craiova şi Divanul obştesc al Valahiei au cerut într'un glas îndepărtarea acelui înalt, dar brutal funcţionar dela orice slujbă publică şi înlocuirea lui prin unul Constantin Bălăceanu, Vornic al Divanului Valahiei (1). Cuşnicov poruncì spre acest sfârşit Divanului: să justifice aceste denunţuri, să nu mai păşească pe viitor la nici o schimbare de funcţionari fără învoirea sa;. să se desfiinţeze funcţia de Caimacam din cauza celor întâmplate, iar Samurcaş să fie lăsat să-şi urmeze slujba până la cercetarea afacerii, pentru ca prin depărtarea lui să nu fie turburată aprovizionarea oştirii. Divanul a invocat drepturile lui cuvenite în vremea vacanţei scaunului, să numească Greci în locurile ocupate de Români, sub cuvânt că aşà se regulase de către Ipsilant. Mai pe urmă se descoperì că învinovăţirile aduse lui Samurcaş au avut ca pricină felul lui de ocârmuire cam aspru precum şi intrigi uneltite de Bălăceanu în scopuri personale.

Prestaţiunile (2) ilegale aduceau pe ţăranii Valahiei la desnădăjduire: «ei erau gata să caute o ocrotire şi o soarte mai bună la necredincioşi [peste Dunăre]». Divanul Valahiei însuş propuse lui Cuşnicov să institue comisii de cercetare spre a urmărì abuzurile ocârmuirii pământene. Se numì în Bucureşti o comisie pentru cele 12 judeţe ale Valahiei-Mari, şi alta în Craiova pentru cele 5 ale Valahiei-Mici. In întâia comisie fură numiţi din Divan Răducanu Golescu şi Bărbuceanu Văcărescu, în a doua Constantin Bălăceanu şi Nicolae Glogoveanu,—oameni cu desăvârşire slujiţi şi având toată încrederea Guvernului; peste aceştia Cuşnicov numì în fiecare Comisie câte un ştab-ofiţer: la Bucureşti pe Prinţul Meşcerski, la Craiova pe Polcovnicul Valhovski. Toate aceste feţe, precum şi cei subordonaţi lor, fură supuşi jurământului următor: «ca fiecare dintr'înşii, servindu-se de cea mai mică urmă prin care se poate descoperì abuzul de orice fel în Guvern, să întrebuinţeze spre acest scop toate mijloacele şi puterile, aducându-le înaintea Comisiei şi că orice vor fi însărcinaţi să îndeplinească, vor îndeplinì cu amănunţime şi cu cinste, ca fii ai patriei, cu adevărată osârdie pentru binele obştiei, fără cea mai mică părtinire pentru oricine care ar fi bănuit

(1) Despre diferendul dintre Divanul Craiovei şi Caimacamul Samurcaş se vor găsì amănunte complete mai departe.

(2) No. 119. Despre înfiinţarea, la Bucureşti şi Craiova, de Comisii de cercetare şi încinarea lor cu descoperirea sumelor delapidate de foştii ispavnici. 1808. Halippa în Труды, II.

de a fi comis abuzuri, chiar dacă i-ar fi rudenia cea mai apropiată». Activitatea Comisiilor în curând avù ca urmare arestarea multor boieri prevaricatori.

Uneltirile lui Filipescu pentru a ajunge la Vistierie fură ajutate de neregulile și de abuzurile ce se constatară în sarcina lui Varlam, care fusese destituit și înlocuit prin Filipescu la începutul lui Iulie. Corespondentul anonim dìn București, sub data de 9 Iulie 1809, zice că destituirea Marelui Vistier Varlam și înlocuirea lui prin Filipescu, dușmanul învierșunat al lui Ipsilant și care fusese atât de persecutat de acest Domn, dă prilej de vorbă multă și pricinuește multe nemulțemiri, apoi el adaoge:

«Dacă această numire și înlocuirea celor mai mulți ispravnici, care va fi urmarea ei firească, va aduce mai multă unitate în Divan și va ușurà sarcinile țăranului atât de greu împovărat, este de sperat dar greu de crezut». (1)

---

(1) «Și pentrucă Vistierul cel Mare însemnà la Ruși cea mai mare dregătorie, precum am zis, dumnealor boierii mari începură a vânà Visteria, nu numai cu dare de bani, care o numesc Prosforà, adică poclon la cassa împăratului, *iar adevărul erà că se da la comandiri, prezidenți și cei din preajma lor*, ci și cu alte urmări proaste și necinstite încă și de suflet pierzătoare negreșit.

Dator aș fi s'acopăr,
Iar nu să defăimez
Pe cei d'un neam cu mine;
Dar greu, frate! Ohtez,
Că n'am altfel cum face,
Silit sânt d'adevăr:
El îmi zice a scrie
Toate păn' la un păr.
Rea este defăimarea,
Mai rău e a minți:
La lucru ce-i de față
Rușine poți păți.
Istoric sânt, n'am frate,
N'am rudă, n'am vecini.
Stăpân am p'adevărul,
Lui cată să mă'nchin!

Și așà ajunseră casele dumnealor râs și batjocură neamurilor, și încă începură a se și urî și a se pârî unii pre alții, și mai mult decât mai înainte a împinge la bani și a face câte netrebnicii toate ca să izbutească la dregătoria Vistieriei și la toate mansupurile. Care lucru văzându-l cei mai mici boieri: boiernași, și fiindcă și lor trebuià chiverniseală, și altfel nu puteà izbutì pentru căci nu se mai căutà vrednicia și căderea, ci de către cei mari li se cereà bani, fiindcă și dumnealor da, fură siliți și ei a apucà tot pe drumul acela ce se învățară dela cei mari. Și apoi ce să vezi de aici înainte fiind treaba

Iată asupra înlocuirii lui Varlam nişte amănunte culese dintr'un extract al d-lui Halippa :

Rămăsese (1), încă din vremea Domnitorului Ipsilant, în slujba de Vistier al Valahiei, Constantin Dimitrievici Varlam, care urmà a îngrijì pe Ipsilanti de bani şi după plecarea lui la Kiev. Astfel, la începutul anului 1808, Varlam trimise Domnitorului 12.000 galbeni din Vistierie împotriva ordinelor severe ale Comandantului suprem, Principele A. A. Prozorovski, să nu mai urmeze astfel. Se înţelege că aceste venituri nelegale puteau să fie acoperite prin nelegiuite sarcini în aceeaş valoare, puse asupra ţerii sau prin sume mincinoase trecute la cheltueli. Fiind înştiinţat de acest fapt, Cuşnicov cerù dela Varlam sama veniturilor şi cheltuelilor Vistieriei pe anul 1807. In loc de scripte legiuite, Varlam prezentă socoteli ce nu se puteau înţelege, adică state nejustificate cu preciziune despre veniturile şi cheltuelile întregului an. Cuşnicov rugă ca în loc de totaluri nejustificate de nimic, să i se prezente state de venituri şi cheltueli alcătuite pe lună, dacă nu scripte zilnice. Atunci s'a descoperit că Varlam n'a crezut de datorie să ţină unele scripte trebuitoare şi această împrejurare făceà revizia Visteriei cu neputinţă. Toate aceste au fost socotite ca [fiind făcute] spre a se îmbogăţì prin împărţirea veniturilor ţerii cu otcupciii preferiţi sau cu acei cari îi plătiau mai mult. Ca rezultat lăcomia otcupciilor se răpezì pe nenorociţii locuitori. Când toate aceste fură lămurite, Cuşnicov, cu consimţirea Comandantului suprem, încredinţă gestiunea Vistieriei fostului Vistier Constantin Filipescu, scoţând pe Varlam din slujbă. Cât de mari fusese depredările trecute, rezultă din faptul că Varlam, prin secretarul său Nenciulescu, propuse lui Filipescu, în întâia zi a intrării acestuia în slujbă, 72 mii lei «numai pentru a-l lăsà pe el (Varlam) în slujbă». Filipescu nu primì banii şi denunţă faptul lui Cuşnicov. Acesta scrise să iea banii şi să i întrebuinţeze la plata deficitului Vistieriei din vremea lui Varlam. Aceasta erà şi un mijloc pentru a încercà nelăcomia lui Filipescu. Doi boieri oferiră acestuia 44 mii lei «pentru aceea

pă cine da mai mult, vedeai câţi blestemaţi toţi în trebi ce nu li se cădeà, şi întindeà toţi în toate părţile pe biata ţară : una se cereà, nici cu trei nu se plătià! Jeluirea nu aveà loc pentrucă toţi erà căptuşiţi de hrăpire şi mituire. Dreptatea? ziceà că a pierit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumnezeu, răsplătirea ? ziceà că toate sunt nimicuri şi basme călugăreşti, la bani numai se închinà cu un cuvânt, dela cei mari până la cei mai mici, ca să scoată cele ce da şi să le mai rămâie şi câştig, din care să întâmpine cheltuelile hainelor, a *clupurilor (?)* şi a tot felul de desfrânări....» Zilot Românul, p. 87.

(1) Samă de veniturile şi cheltuelile Ocârmuirii Valahiei; despre depărtarea din slujbă a Vistierului Varlam şi numirea în locul său a lui C. Filipescu. Halippa în Труды, II, 356.

ca să fie numiţi în comisia de urmărire, înfiinţată de Cuşnicov să percurgă Valahia pentru revizia sămilor ţerii. Filipescu, cu consimţimântul lui Cuşnicov, făcù această sumă venit în cassa Visteriei. Mulţi ispravnici au propus lui Filipescu mită, pentru ca el să le tolereze abuzurile ; dar, în loc de aceasta, Filipescu îi ameninţà cu scoaterea din slujbă. Cuşnicov şi Principele Prozorovski aprobau pe deplin activitatea lui Filipescu».

Generalul Miloradovici a obţinut deplină satisfacere împotriva acelor boieri cari, din cauza numirii favoritului său, Filipescu, la postul de Mare Vistier, au făcut larmă mare şi s'au jăluit Impăratului Rusiei. In primul moment de mânie, Feldmareşalul (Prozorovski), când primì ştiinţă despre faptele lor, nu vorbià de mai puţin decât de trimiterea lor în Siberia; se credeà că ei vor fi cel puţin surguniţi la moşiile lor.

Intr'adevăr, Varlam, Iordache Slătineanu şi cu Constantin Ghica primiră poruncă să meargă la ţară şi să stea acolo până la nou ordin (1).

La 13 (27) Iulie seara sosì în sfârşit în Bucureşti Arhiepiscopul Gavril (Bodoni), numit Arhipăstor al tuturor provinciilor otomane ocupate de Ruşi. Tot clerul şi toţi boierii cei mari şi un escadron de husari cari mersese întru întâmpinarea lui până la o bună depărtare de oraş, îl însoţiră până la gazda lui. Nu se ştieà cât aveà să rămână în Bucureşti. Mitropolitul Dositeiu (2), căruia prezenţa lui Gavril nu puteà să-i convină, ceruse de trei săptămâni voie dela Prozorovski să se ducă la baia Covasna, în Transilvania, care fusese înfrumuseţată cu cheltueala lui, dar Feldmareşalul nu trimisese până atunci învoirea cerută (3).

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti, la 19 Iulie 1808.

(2) Iată ce zice Zilot Românul (fila..) despre Dositeiu: «Mitropolit se află la venirea Ruşilor Dositeiu, Grec de fel, adăpat cu învăţătură şi fireşte cu duh pentru patrie bun, căci tot sta la întâmplări cu boierii cei buni pentru dânsa; precum şi la această venire a Ruşilor nu puţin s'au luptat cu Turcii ce erà în Bucureşti, acì cu dări de bani, acì cu rugăciune şi cu alte mijloace, cum l-au luminat Dumnezeu de s'au scăpat politia întreagă şi nevătămată, în vreme ce erà în primejdia focului, a sabiei şi a robiei, care lucru despre cei cu minte şi cu frica lui Dumnezeu s'au socotit desăvârşit minune dumnezeească, şi zic şi eu că aşà au fost adevărate ; *dar aveà patima iubirii de argint* şi-l smintià foarte la rânduelile arhipăstoreşti.»

(3) Corespondentul anonim din Bucureşti, la 15/27 Iulie.

Divanul Craiovei (1) protestase împotriva faptului că Divanul Intâiu al Ţerii-Româneşti dădeà ordine directe ispravnicilor ţinuturilor oltene, fără a înştiinţà Divanul local din Craiova. Asemenea, deoarece ispravnicii, pentru împlinirea ordinelor Divanului Intâiu, se adresau Divanului Craiovei pentru banii trebuitori (spre împlinirea acelor ordine), acest Divan găsià neapărat necesar ca să fie pus în cunoştinţa ordinelor date ispravnicilor de către Divanul din Bucureşti. Cuşnicov găsi plângerea Divanului Craiovei întemeiată, dispuse să i se mai pună în vedere ca să nu se iea vreo dispoziţie fără ştirea Divanului Intâiu al Ţerii-Româneşti — afară numai de cazurile de dispoziţiuni extraordinare pentru trebuinţele imediate ale armatei.

Precum am arătat, Cuşnicov numise, probabil după îndemnul lui Filipescu, o comisie cercetătoare a abuzurilor săvârşite de slujbaşi, alcătuită din boieri români şi din ofiţeri ruşi. Varlam şi cu Constantin Ghica, despre gestiunea cărora comisia se ocupă mai cu seamă, începură să urzească fel de fel de uneltiri asupra cărora găsim amănunte interesante în următorul extract al d-lui Halippa (2):

Aceşti boieri încercară să trimită, prin un polcovnic Condogoni, la Belgrad, spre a o remite la poştă, o jalbă pe numele Preînalt, iscălită de mulţi boieri. Neştiind nimic despre acest proiect, Miloradovici ordonă la timp arestarea lui Condogoni şi puse mâna pe jalbă. Dar boierii urmară intrigile şi se hotărîră din nou să facă jalbă în scris. La 27 Iunie 1808, Vicepreşedintele Divanului Valahiei, Miloradovici, scrià lui Cuşnicov la Iaşi : «Chiar acuma îmi vine ştire că unii din boieri au trimis Impăratului un duplicat de pe jalba ce-i adresase, jăluindu-se de ocârmuirea [mea] nedreaptă şi tiranică. Domnii Varlam, Constantin Ghica şi Iordache Slătineanu şi-au pus toate puterile ca să aducă în partea lor câţi mai mulţi boieri. Principala pricină de nemulţumire a celor doi dintâi a fost instituirea Comisiei de cercetare care a descoperit abuzurile [lor]; ei cred că acei ce s'au făcut vinovaţi de depredaţiuni vor fi siliţi să întoarcă banii ce se va fi constatat că au furat. Numirea Vistierului Filipescu în locul lui Varlam a fost tot atât de neplăcută lui Varlam cât şi lui Constantin Ghica, pentrucă Filipescu, afară de alte obligaţiuni, din recunoştinţă, şi-a pus toată silinţa pentru a descoperì abuzurile şi a le pune capăt; ei i-au fost doară [lui Filipescu] totdeauna

(1) No. 219. Despre instrucţia dată Divanului Intâiu al Ţerii-Româneşti să nu dea ordine ispravnicilor din Oltenia decât prin Divanul Craiovei. 1808 Iunie 16. Halippa, Труды, II.

(2) No. 256. Despre intrigile boierilor la Bucureşti şi despre Vistiernicul Varlam. 1808. Труды, II.

duşmani şi au întrebuinţat toate mijloacele ca să-i facă rău. Domnul Varlam, ale cărui fapte, cari au adus pe locuitorii în desnădăjduire, au fost descoperite, temându-se de răspundere, intimidează pe complicii lui şi pe toţi acei cari au fost goniţi din posturile lor pentru abuzuri, spunându-le că-şi vor pierde toată averea şi că singurul mijloc pentru a scăpà situaţia lor este iscălirea unei jălbi către Impărat; toţi acei boieri, târîţi de uşurinţa lor, au consimţit la aceasta şi se lăudau în public că dispun de destui bani pentru ca, la urmă, să rămâie după voia lor.

«Varlam însă i-a întrebuinţat ca un de pe urmă mijloc, precum se va vedeà în curând, fiindcă ştie că banii nu mai pot servì; mulţi chiamă acest procedeu prostie şi instinct de a-şi face bani.

«Constantin Ghica, om de aceeaş valoare, intrigant şi foarte interesat, care, când cu ocazia numirii în diferite posturi ale Divanului, Iordache Filipescu primì acel de Agă, îl rugă să i-l cedeze; Filipescu consimţì din consideraţie pentru el, fiind că-i erà unchiu, i-l dădù ca să-l liniştească, dar Constantin Ghica văzând că în vremea de astăzi acel post nu mai este atât de lucrativ, îl lăsă unui oarecare Petrache, fost altădată Agă, şi începù să stăruească pentru slujba de Spătar care fusese dată fratelui său.

«Când Varlam a aflat că are să fie schimbat, ei s'au sfătuit între dânşii ca să lucreze să fie [Ghica] Vistier, şi au şi început a adunà partid, dar numirea lui Filipescu s'a întâmplat mai curând [decât credeau], ceeace a îndoit ura lor împotriva lui. In cursul acestora Constantin Ghica cerù învoire să meargă la băi din cauza slăbăciunii sănătăţii sale şi cerù concediu dela [lucrările] Comitet[ului], ceeace i-am acordat numai pentru curmarea intrigilor, până la sosirea Excelenţei Voastre. Constantin Ghica îşi permiteà în public fel de fel de cuvinte îndrăzneţe, şi când el se aflà la Braşov, pe vremea când toţi boierii fugise acolo, scornià fel de fel de veşti împotriva armatei noastre. Chiar acum, la trecerea prin Bucureşti a Generalului Sebastiani, şi Ghica şi Varlam au fost la el, implorând protecţia franţuzească; Constantin Ghica a stat toată vremea cu dânsul, mai corespunzând cu el după plecarea lui.

«Iordache Slătineanu, spre marea lui supărare, nu a primit nici o slujbă; el ştie franţuzeşte şi puţin italieneşte, ceteşte cărţi şi pentru aceasta trece printre boieri drept foarte cuminte, dar şi răutăcios, iea partea semnătorilor tuturor jalbelor, şi dorinţa lui este de a devenì Agă; se spune, pentru a explicà caracterul său neliniştit, că de patru ani nu a avut slujbă. Ceilalţi boieri au fost ademeniţi să semneze sau prin rugăminte sau prin intimidare şi, spre mai bun succes, Varlam a pus să se răspundească vestea că Domnul Ipsilant i-a scris că va fi în curând acolo, la Bucureşti, şi că [Varlam] va fi iar în toată puterea. N'aş fi intrat în toate aceste amănunte, cu atât

mai mult cu cât până acum nimeni nu a scris nimic, şi fiindcă toţi cei mai sus numiţi sunt cunoscuţi Excelenţei Voastre, dar văzând că aici oamenii cinstiţi suferă fiindcă tac, iar obraznicia intrigranţilor prin aceasta sporeşte, m'am hotărît în sfârşit să descoper pe cei cari conduc calomniile şi intrigile. De două ori am scris împotriva lor şi am rupt acele scrisori, dar la sfârşit pierd răbdarea, cu atât mai mult cu cât cu schimbările făcute în ocârmuire, spre folosul locuitorilor şi a ţerii, nu sunt mulţumiţi acei cunoscuţi pentru abuzurile şi depredările săvârşite de ei. Cea mai mare parte a boierilor şi a norodului sunt cu desăvârşire mulţumiţi şi, în toată ziua, ajung la cunoştinţa mea rapoarte că pretutindeni se zice (pe faţă) cât e bucuria de mare, atât din pricina regulei ce s'a introdus cât şi din pricina alegerii oamenilor puşi în locul celor depărtaţi. Am onoare a transmite Excelenţei Voastre copie despre comunicarea mea către Divan, în privinţa doritorilor de a scrie denunţuri, ca să se arăte tuturor că dreptatea nu se poate teme de încercările mişeilor.

«Cea mai mare dovadă că ocârmuirea actuală este binefăcătoare şi mântuitoare pentru bieţii locuitori, este nemulţumirea oamenilor ale căror obiceiuri neastâmpărate sunt cunoscute şi ale căror acte au fost până acum prejudiciabile atât pentru ţară cât şi pentru vieaţa obştească. Crezându-mă dator să aduc la cunoştinţa Excelenţei Voastre tot ce se petrece aici, am onoare, etc».

Cuşnicov la rândul său făcù raport despre cele de mai sus Comandantului suprem, Cneazului Prozorovski, adăogând părerea sa că: «pentru a pune o stavilă intrigilor şi pentru a le desfiinţà şi a pune capăt tuturor neorânduelilor, arbitrarului şi pagubelor cari decurg din ele, este foarte necesar ca Varlam, Ghica şi Slătineanu, ca turburători ai liniştii publice, să fie depărtaţi din Bucureşti pe câtvà timp (şi trimişi) la moşiile lor, lipsindu-i astfel de putinţa sa facă intrigi.» Provizorovski apobă cu totul părerea lui Cuşnicov şi, pentru a evità orice pierdere de vreme, dădù porunca privitoare la sus numiţii boieri din Bucureşti lui însuş Miloradovici, ca să le comunice lor că, când Polcovnicul Condogoni va face pentru a doua oară rugăminte să aibă permisiune a merge la Belgrad, i se va pune ca pedeapsă o amendă de 18.000 lei prin agentul diplomatic rusesc Radofinikin, dar având în vedere că este de notorietate publică că Condogoni a expediat Impăratului întâia jalbă după îndemnul boierilor, el, la întoarcerea lui, va fi destituit. Iar boierilor, Prozorovski poruncià să li se aducă la cunoştinţă următoarele: «Spre a pune capăt îndrăznelii celor trei mari intriganţi mai sus pomeniţi, — ordon Excelenţei Voastre să-i cheme înaintea ei, să le spună în numele meu că sunt încunoştinţat de toate uneltirile şi intrigile lor, că ruşinea acestor fapte va rămâneà neştearsă; că eu nu mă îndoesc ca izvorul lor (al acelor intrigi)

trebue căutat în măsurile acum luate pentru a pune capăt abuzurilor comise de ei până acum și lăcomiei lor, care nu arată nici vreo remușcare de conștiință nici măcar vreun sentiment de umanitate pentru binele nenorociților locuitori ai Valahiei și că, în urma cercetării introduse asupra purtării lor anterioare, s'a constatat că acea purtare a fost tiranică și nelegiuită. Spuneți-le că dacă cugetele lor ar fi fost curate, ar fi trebuit ca ei să vadă cu bucurie că s'a procedat la cercetarea urmată, pentru ca astfel să poată dovedi a lor nevinovăție, purtare legală și neinteresată, dobândind astfel aprobarea superiorilor și buna voință a Impărăteștii Sale Măriri. Dar abaterea lor dela asemenea purtare slujește însaș drept cea mai mare dovadă împotriva lor. Incredințați-i că prin o aspră dreptate în actuala ocârmuire vom ajunge ca intriga să nu mai poată aveà ființă. Dacă credeau că au vreo dreaptă cauză oareșcare de jalbă, n'aveau decât să mi-o prezente mai întâiu mie: pe cât cu putință, le-aș fi făcut la moment dreptatea datorită, căci orice subiecte cuprinse în jalbă ar întrece puterile mie încredințate, n'aș sta la îndoeală pentru a le înfățoșà Inalt monarhiceștii judecăți și hotărîri a Măririi Sale Impăratului. Intrebuințarea intrigii pentru a ademenì oamenii, fie prin făgăduințe fie prin intimidare, la subscrierea jalbei alcătuite, este o crimă care, cu toate toleranța împărătească, nu este admisibilă. Și de aceea declarați-le că, dacă pe viitor eu voiu aflà aici asemenea fapte, autorii lor, infractori ai liniștii publice, nu vor scăpà de soartea ce vor fi meritat». Pentru purtarea lor Prozorovski ordonă ca ei să fie priveghiați în secret și depărtați din București «spre a oprì ca jalbele lor să fie trimise prin Belgrad și îndeobște prin Serbia, unde cu răutate s'ar puteà vătămà mult interesele noastre». Apoi porunci ca să nu se dea nici unui locuitor al Principatului pașport pentru Serbia fără hotărîrea Comandantului suprem. Intriganții se supuseră. Varlam se duse la Târgoviște, iar Ghica plecă în Austria la băi. Când sosì iarna, Varlam fu învoit să se întoarcă la casa lui din București, dar asupra lui fu înființată o aspră priveghere de către noul Vicepreședinte al Divanului Valahiei, Generalul-Maior Engelhardt I. După cererea lui și în urma unui ordin deosebit al Principelui Prozorovski, Cușnicov luă dela Varlam o scrisoare în care acesta «făgăduià în chip solemn să se abție de orice soiu de intrigi și de uneltiri, iar dacă ar cădeà în asemenea vină, se supuneà celei mai aspre judecăți, după legile rusești.» In urmă (după 1812) Varlam se făcù supus rus și trăi la Chișinău în timpul în care petreceà acolo poetul A. S. Pușkin (1820—1823).

Următorul extract, a cărui întâia jumătate (1) am publicat-o în me-

(1) No. 267. Despre alcătuirea și organizarea Divanurilor Moldovei și a Ţerii-Românești. Extract Halippa în Труды, II.

moriul precedent, ne arată cum erà alcătuit, în vara anului 1808, Divanul Ţerii-Româneşti.

Spre a puteà începe să se ocupe de măsurile trebuitoare pentru o mai bună organizare a Divanului Valahiei, Cuşnicov cerù mai întâiu părerea Vicepreşedintelui din Bucureşti, Miloradovici, despre boierii ce fusese la putere. In raportul său din 4 August, Miloradovici scrià lui Cuşnicov:

«In privinţa boierilor de aici, cari pot mai bine decât alţii să ocupe locurile importante de membri ai comitetului, în calitate de Preşedinte pot să recomand mai cu deosebire Excelenţei Voastre:

«Marele Vornic şi membru al Divanului Ştefan Văcărescu. Acest boier, după vechimea în slujba lui, este al patrulea printre boierii astăzi în activitate, este socotit pretutindeni şi de toţi ca cinstit şi nelacom, în afaceri este destul de priceput şi împlineşte cele încredinţate lui cu osârdie; apoi el nu s'a amestecat niciodată în afaceri străine (de slujba lui), nici în intrigi şi a slujit cu deosebită conştiinţă.

«Isac Ralet, priceput în afaceri, ca vechime al cincilea şi ca valoare mai bun decât alţii. Cred că Vistierul Filipescu a fost cu desăvârşire destoinic în afaceri şi a fost activ şi poate aveà în aceşti doi boieri buni ajutori.

«Dintre clerici, Episcopul eparhiei Argeşului, Iosif, este cel mai destoinic şi cel mai considerat. Mitropolitul Exarh Eraclie (?) este de înlăturat pentru mai multe temeiuri binecuvîntate.

«Acelaş lucru se poate zice de Marele Vornic şi membru al Divanului, Golescu, după vechime al treilea şi foarte priceput în afaceri, dar nemărginit de iubitor de câştig şi de o fire răutăcioasă. Pentru aceste temeiuri, după părerea mea, n'ar fi nemerit a-i da o putere (funcţie) deosebită; dar poate sta în Divan.

«Printre membrii Divanului cei mai bătrâni din boieri, cu destule aptitudini pentru afaceri, sunt Bărbuceanu Văcărescu şi Grigorie Ghica; cu desăvârşire incapabili, dar cei dintâi dintre boieri prin starea lor sunt Banul Emanoil Creţulescu şi tânărul Logofăt Tache Ghica care mai are şi purtare rea.

«Spre mai bună completare a răspunsului cerut de Excelenţa Voastră despre Vistierul Filipescu, am onoare a vă aduce la cunoştinţă că acel boier justifică cu desăvârşire alegerea ce aţi făcut-o într'însul; el arată la toate prilejurile mare osârdie, atât pentru armată cât şi pentru împlinirea slujbei lui; mai ales astăzi, când rar prevalează nelăcomia, el a refuzat 70.000 lei ce-i dădeà Nenciulescu pentru Varlam, ca acesta să rămâe în fosta lui slujbă.

«Binevoiţi, Excelenţa Voastră, pentru temeiurile de mai sus, să vă aduceţi aminte de boierii ale căror nume urmează şi cari, pentru a doua oară, m'au rugat să aduc meritele lor la cunoştinţa Excelenţei Voastre.

«Băleanu, care la intrarea armatei ruseşti în Bucureşti erà Agă, apoi a devenit Spătar, îndeplinind slujba lui cu mare activitate.

«Vornicul Manu, om sărac, care a urmat sfatului meu să nu se amestece în nici o intrigă, ar primì orice slujbă i s'ar da şi speră în bunăvoinţa Voastră.

«Actualul Agă Petrache Ritoridi, care ar dorì să nu stea în slujba lui, dar speră să fie întrebuinţat în Divan în consideraţia serviciilor lui osârdnice.

«Stolnicul Ştefan Costescu posedând atestat [de bune servicii către Rusia] al Principelui Suvarov, şi care avuse postul de Vornic al Obştirilor, acuma cere umilit postul de Vornic de Politie, pentru care, precum se vorbeşte, se interesează de un an.

«Asemenea am onoare să recomand Excelenţei Voastre pe Iordache Filipescu; el a fost întrebuinţat de mine în tot acest timp în diferite însemnări relative la Divan şi la armată, pe cari le-a îndeplinit atât cu osârdie cât şi cu deosebită osteneală. El cere concediu dela Divan nedorind nici o slujbă; a rămas foarte recunoscutor Excelenţei Voastre pentru binefacerile făcute tatălui său.

«Mitropolitul Exarh Eraclie a fost acum trimis la Iaşi; el în timpul şederii lui aici, pe cât i-a fost cu putinţă s'a silit să pună rândueala în partea duhovnicească şi să câştige consideraţia autorităţilor militare precum şi a tuturor locuitorilor ţerii. Boierii în slujbă roagă pe Excelenţa Voastră să prezente Strălucirii Sale Domnului General-Feldmareşal, Principelui Alexandru Alexandrovici Prozorovski, pe numele Impărăteştii Sala Măriri, cu tot supusă rugăminte cuprinzând că: boieri temându-se ca Turcii să nu treacă în această parte a Dunărei, care să chiamă astfel teatrul răsboiului, ei roagă pe Impărat să nu părăsească nenorocita lor patrie şi să prelungească ocrotirea ce-i acordă Impărăteasca Sa Mărire. Boierii mă consultase mai nainte asupra acestui demers şi eu n'am găsit pricini de înpotrivire, cu atât mai mult că starea lor este într'adevăr critică».

Precum vom vedeà mai jos, Cuşnicov se încrezù pe deplin în recomandaţiile lui Milorodovici pentru noua alcătuire a Divanului Valahiei. Pe la mijlocul lui August, un memoriu asupra schimbărilor de făcut în Divanul Valahiei fu supus de Cuşnicov aprobării Principelui Prozorovski. Reproduc cea mai mare parte a acestui memoriu.

«Slujbele ocârmuiri Valahiei rămân astăzi aceleaşi cari au fost înfiinţate mai înainte vreme de Domni, iar cele nouă, cari nu existau pe vremea Domnilor, nu vor mai urmà a aveà fiinţă.

«I-u. *Divanul Judecătoresc*, în care vor luà parte din boierii de clasa întâia: Banul, Vornicul Ţerii de sus, Vornicul Ţerii de jos, al treilea Vornic,

al patrulea Vornic, Logofătul Ţerii de sus, Vornicul Obştirilor, Logofătul Ţerii de jos, Spătarul şi Vistierul.

«II-a. Asemenea *Departamentul de opt Judecători*, alcătuit din boieri de clasa a doua.

«III-a. *Departamentul de şapte Judecători*, alcătuit asemenea din boieri de clasa a doua.

«Aceste trei instanţe se ocupă cu cercetarea şi hotărîrea afacerilor civile, împărţindu-le conform rangurilor şi importanţei afacerii fiecărei slujbe.

«IV-a. *Departamentul Criminal*, alcătuit asemenea din boieri de clasa a doua, se ocupă cu afacerile criminale.

Peste aceste, există pentru cele cinci judeţe ale Valahiei-Mici:

«V-a. *Divanul Craiovei*, alcătuit din cinci membri.

«VI-a. *Departamentul de Divan*, alcătuit din patru membri. In aceste două instanţe se tratează afacerile civile.

«VII-a. *Departamentul Criminal*, alcătuit din patru membri pentru judecarea afacerilor criminale.

«Propun ca instanţele mai sus însemnate ale Ocârmuiri Valahiei să rămână în fiinţă fără modificare; iar pentru completarea lor, după aceeaş măsură ca în Moldova, să fie şi un *Intâiu Divan*, care va alcătui asemenea şi Comitet sub formă de Preşedinte, fiindcă, precum s'a stabilit de către Strălucirea Voastră cu prilejul numirii mele în acel post de către locul Preînalt, nu stau în Valahia, prezenţa mea fiind mai trebuitoare în Moldova. In competinţa acestui *Intâiu Divan* vor intră aceleaşi obiecte cu cari se ocupă întâiul Divan al Moldovei.

«Rămâne desemnarea membrilor instanţelor alcătuind ocârmuirea Principatului Valahiei şi recomand, spre a fi numiţi şi confirmaţi de Strălucirea Voastră, pe persoanele de mai jos, având prealabil a se adună asupra fiecăreia din ele anumitele lămuriri:

«In *Intâiul Divan*: Mitropolitul Valahiei Dositeiu, Arhiereul de Argeş Iosif, Vornicul Ştefan Văcărescu, Vornicul Jsac Ralet şi Vistierul Constantin Filipescu. Dintre cei din urma trei membri, propun pentru Văcărescu şi Ralet o leafă de şapte sute cincizeci lei pe lună, iar Filipescu iea leafă dela slujba Visteriei în care se află.

«In *Divanul Judecătoresc*, sau vor ramâneà membrii de mai înainte, cari nu şi-au împlinit termenele de slujbă, sau, la împlinirea acestor termene, propun să se numească [ca membrii] noi: Banul Emanoil Creţulescu, Vornicul Ţerii de sus Răducanu Golescu, Vornicul Ţerii de jos Constantin Creţulescu, al Treilea Vornic Mihaiu Manu, al Patrulea Vornic Petrache Retoridi, Spătarul Grigorie Ghica şi Vistierul numit de Strălucirea Voastră, Constantin Filipescu.

«In *Departementele de opt și de șapte judecători*, asemenea și în al *Criminalului*, propun să se numească ca membri din boierii de clasa a doua cari să mai fi fost [în acele slujbe], și destoinici, din candidații ce mi-i va prezentà Intâiul Divan, cari vor fi numiți pe măsură ce se vor deschide vacanțe. Asemenea și pentru Valahia-Mică, pentru posturile al căror termen se va împlinì, boierii de acolo, după ce vor fi adunat pentru informațiunea mea cât mai multe științe [asupra persoanelor], să recomande candidați Intâiului Divan, pentru ca acesta [la rândul lui] să mi-i propună mie.

«In cât privește lefile membrilor instanțelor ocârmuitoare din Valahia, ele să rămâe aceleași cari au fost acordate de Domni, fără cea mai mică adaogere.

«In cât privește slujbele actualului Agă al Bucureștilor, Petrache Retoridi, și a Vornicului de Politie al aceluiaș oraș, Comăneanu, numesc în locul celui dintâiu pe Logofătul Băleanu, cu deosebire recomandat de Locotenentul-General Miloradovici, și în locul celui de al doilea, pe Vistierul Văcărescu».

Prozorovski aprobă în toate cele propuse de Cușnicov.

Corespondentul nostru scrie la începutul lunii Decemvrie (st. n.) 1808, că Feldmareșalul, căruia nu-i lipsesc nici cunoștințele nici înțelepciunea, a ajuns la o vârstă la care cinevà, chiar fără a-și da seamă, este mai mult sau mai puțin stăpânit de acei ce-l înconjoară. Deplina încredere a lui Prozorovski o posedă Consilierul de Stat Bezak, un om meșter de condeiu și foarte șiret, care se ziceà că fusese depărtat din serviciu pentru totdeauna și datorià reintigrarea lui în slujbă numai bătrânului Feldmareșal. El erà adevărata roată care puneà în mișcare întreaga mașină. Lui și Generalului-Maior Harting, celuilalt favorit al Feldmareșalului, li se atribuià răspunderea multor greșeli cari puteau aveà urmările cele mai grele.

Mai adaoge că creditul Rușilor în aceste țeri scade în aceeaș proporție în care crește aversiunea împotriva lor: ei nu mai numără în Principate decât puțini partizani sinceri. Cei mulți ar dorì să trăească sub schiptrul blajin al Austriei; numai puțini ar dorì întoarcerea stăpânirii turcești. Toți însă suspină după plecarea acestor oaspeți nepoftiți, cari par să fi venit numai pentru a suge măduva țerii.

Boierii din partida opusă lui Filipescu însă, tot nu pierduse speranța să redobândească puterea, căci la 19 Decemvrie 1808, boierii următori (1): Manolache Crețulescu Vel Ban, Constantin Ghica Vel Ban, Constantin Crețulescu Vel Vornic, Barbu Văcărescu Vel Vornic, Con-

(1) Dosar No. 659.

stantin Bălăceanu Vel Vornic, Constantin Varlam Vel Visternic, Constantin Samurcaş Vel Logofăt, Gheorghe Slătineanu Vel Logofăt, Dimitrie Ghica Vel Logofăt, Ioan Comăneanu Vel Logofăt, Tudorache Văcărescu Vel Vistier, Scarlat Grădişteanu Vel Logofăt, Tomiţă Creţulescu Vel Clucer, Ioan Brezoianu Vel Clucer, Alexandru Ruset Spătar, Gheorghe Creţulescu Vel Clucer, Nicolae Glogoveanu Vel Clucer, Ioan Fălcoianu Vel Clucer, Constantin Ruset Vel Paharnic, Alexandru Comăneanu Vel Paharnic, Mihail Filipescu Vel Paharnic, Dumitru Vel Stolnic, Şerban Grădişteanu Stolnic, Răducanu Fărcăşanu Vel Serdar, Constantin Creţulescu Vel Serdar, adresează lui Cuşincov o jalbă în limbile greacă şi franceză.

Ei arată în această plângere cum, înainte de intrarea trupelor ruseşti în ţară, când aceasta erà plină de Turci, ei şi-au expus vieaţa percurgând ţinuturile spre a sfatuì pe locuitori să pregătească provizii pentru trupele împărăteşti, deşi mai mulţi boieri arătaseră d-lui Chirico că nu erà cu putinţă a aproviziona armata imperială în popasurile ce erà să le facă în Principate spre a merge în Bosnia.

Arată cum că:

«pour prouver le zèle que nous avons pour le service de Sa Majesté Impériale nous n'avons pas manqué un moment à notre devoir et nous avons fait fout notre possible, tant pour fournir tous les nécessaires à la subsistance des troupes impériales que pour l'administration des affaires du pays dont nous étions chargés. Nos services ont été reconnus par feu le général Michelson, qui a bien voulu nous faire espérer que non seulement nous ne serions pas écartés des charges que nous occupions, mais aussi que nos services ne resteraient pas sans récompense par Sa Majesté Impériale, d'après sa justice et sa générosité».

Aceeaş făgăduinţă fusese făcută şi de Mareşalul Prinţ care erà:

«content de la manière dont nous régions (sic) les affaires l'anné passée»,

dar :

«après que Votre Excellence a été nommée Président du Divan, des malveillants et des intrigants sont parvenus à donner contre nous des notes en nous accusant faussement d'avoir vexé le pays d'accord avec les ispravnics des districts. Votre Excellence cédant aux représentations qu'on vous avait fait et aux raisons qu'on vous avait données que tel était l'usage du pays de changer tous

les boyards une fois par an et qu'on ne pourrait découvrir les abus et les vexations qu'on nous imputait et les faire cesser si l'administration continuait à rester entre nos mains, a fait son rapport à S. A. le Maréchal Prince et S. A. a été obligée de changer tous les boyards du Divan. Ainsi nous avons été déposés et aliénés de nos charges, quelques uns même ont été forcés de donner leur démission. D'autres nous ont remplacés sous le nom d'un comité composé par cinq personnes: deux ecclésiastiques et trois boyards, dont il n'y a qu'un seul qui gouverne et qui manie les affaires selon sa volonté, comme il a déposé et changé tous les employés subalternes de la Vestiarie, qui étaient des gens choisis par tous les boyards, reconnus pour leur probité et qui avaient ces emplois à vie, sans aucune autre raison que celle de venir à but *(sic)* de ses desseins, en substituant aux dits employés ses créatures. Cependant depuis l'établissement de ce comité, non seulement nous ne voyons aucune amélioration dans l'état du pays, ni les abus qu'on nous avait accusés d'avoir commis pendant notre administration ont cessés *(sic)*, ou du moins diminués *(sic)*, mais au contraire nous observons que les affaires de jour en jour vont de mal en pire, et que le pays touche à sa destruction totale par les vexations énormes que font les Ispravnics sous le prétexte des besoins de l'armée, dont la plupart sont des parents et des créatures du susdit, des êtres insignifiants et avides, de sorte que leur manière d'agir et leurs vexations occasionnent un mécontentement général, car non seulement ils perçoivent des paysans de l'argent au lieu des denrées exigées, mais ils achètent ces mêmes denrées des villageois par force et à bas prix, en payant le kilo de blé à douze et quatorze piastres, et le kilo de l'orge à huit, sept et jusqu'à cinq piastres, et outre cela en le mesurant d'une manière frauduleuse, ils gagnent douze et treize kilos par cent et ils ruinent avec leurs artifices les pauvres.

«Ainsi nous qui avons risqué, tout en aspirant au bien du pays, et qui avons servi l'armée en des temps si difficiles, nous restons de loin spectateurs de la dévastation de notre patrie et recevons des affronts au lieu des récompenses que nous espérions et d'autres jouissent et s'enrichissent des dépouilles des pauvres. Si donc après notre déposition les pauvres auraient *(sic)* trouvé du soulagement et les abus auraient cessé ou diminué, alors nous pourions *(sic)* dire que nous sommes déposés avec raison, mais comme au contraire il est prouvé qu'après l'augmentation des appointements des Ispravnics et des sameschis et après les serments qu'ils ont fait et les promesses qu'ils ont donné par écrit, d'éviter toute injustice et de conserver l'équité entre les paysans, ils continuent leurs vexations et ont fait des abus plus que jamais, nous prions instamment Votre Excellence de rapporter

nos plaintes à Son Altesse le Maréchal Prince, afin que...» (Să se iea măsuri de îndreptare).

«Et de daigner rapporter nos prières à Son Altesse le Maréchal Prince. Sa profonde sagesse est capable de rétablir le bon ordre en substituant au Comité le Divan, composé par les boyards qui ont prouvé leur zèle et leur dévouement dans les occasions, car il ne convient pas que les zélés patriotes et fidels *(sic)* sujets de Sa Majesté Impériale soient affrontés et méprisés par deux ou trois personnes qui ont donné en tout temps des preuves non équivoques de leurs mauvaises intentions et de leur indifférence pour le bien du pays.

«Nous prions aussi Votre Excellence de vouloir bien donner les ordres nécessaires afin que les comptes de Vestiarie soient examinés par tous les boyars de la première classe, selon l'ancien usage établi dans le pays d'examiner tous les quattre *(sic)* mois les comptes de la Vestiarie pour en voir les revenus et les dépenses».

Această jalbă fu arătată de boieri şi Mitropolitului Dositeiu (Filitti), cu speranţa probabil că Mitropolitul o va subsemnà şi el. Insă Mitropolitul nu numai că nu iscălì jalba, dar raportă imediat demersul boierilor lui Cuşnicov, dându-i totodată şi un rezumat al notei, şi arătând că a desaprobat-o faţă de boieri şi le-a spus că nu se va amestecà în intrigile lor, precum urmează din textul scrisorii :

Excellence !

Mon état me faisant un devoir de prêcher la concorde dans mon diocèse et de l'entretenir parmi la noblesse de ce pays-ci, je ne me suis jamais désisté de remplir ce devoir sacré dont les lois divines et humaines me chargent. Mais tandis que je m'occupe de le faire, j'ai eu la peine hier de voir venir chez moi Messieurs le Vornik Constantin Kretzoulesko, le Logothète Samourkassy, le Vornik Balachan, le Vornik Barboutziano Vakaresko et le Vestiar Varlam qui me présentèrent une note adressée à Son Excellence le Sénateur Kouschnikof pour la souscrire. L'ayant trouvée tout à fait contraire au but de mon devoir et de mes intentions, après avoir dit à ces Messieurs qu'ils doivent s'abstenir de telles entreprises et que je ne me mêlerai jamais de leurs intrigues, je ne manque pas d'envoyer à Votre Excellence la copie ci-incluse de la note susmentionnée, ayant l'honneur d'être avec la plus parfaite et la plus grande considération.

De Votre Excellence

le très humble et très obéissant serviteur

Le Métropolitain de Valachie Dosithéos.

Boukarest le 24 Décembre 1808.

Partizanii cei mai devotați ai lui Filipescu în Divan, la rândul lor, adresară lui Cușnicov, la 30 Decemvrie, următorul raport:

Divanul Țerii-Romnești, către Cușnicov:

Incă aici fiind Exelenția Ta s'au văzut că unii din boierii pământeni s'au răsvrătit făcând Exelenții Tale multe cereri făr de cale și făr nici un cuvânt, cu care pricinuesc o mare supărare la toți și mai ales celor ce se află în treaba săvârșirii poroncilor. Acum ne-am încredințat că tot acei boieri ar fi trimis Excelenții Tale o notă în care noi nu știm ce se cuprinde și cari sunt cererile ce fac. Pentru care cu plecăciune ne rugăm Excelenții Tale ca să binevoiți a ne trimite o copie după acea notă, ca la toate ponturile să se trimită Exelenții Tale și răspunsul din partea noastră, din care lesne va înțelege înțelepciunea Excelenții Tale răsvrătitorii și răii.

București 1808, Decemvrie 30.

Urmează iscăliturile a 5 boieri.

Această scrisoare a Mitropolitului fu transmisă lui Cușnicov de către Miloradovici, pe care Mitropolitul îl pusese în cunoștința întregii împrejurări. Miloradovici scrise totodată lui Cușnicov o scrisoare franceză în care, după ce îi zicea că-i transmite scrisoarea Mitropolitului, adăugea:

«Vous y verrez que Monsieur Varlam intrigue plus que jamais. *Je ne sais sur quoi il fonde ses espérances*, mais ses démarches prouvent qu'il veut tout risquer pour atteindre son but».

Apoi adauge că scrisoarea a fost făcută din ordinul lui Varlam de un oareșcare Dumitrache, fost secretar al lui Ipsilant — un Grec fără mijloace ca Pantazoglu—.

«Samourkasse a été appelé par Varlam — Votre Excellence le connait —. Balatchan après la démission s'est joint à Varlam — son caractère est connu. Maintenant tous ceux qui intriguent ne se bornent pas à inquiéter les gens en place seulement, mais dans tous les villages ils ont leurs émissaires pour mettre tous les esprits en mouvement et promettent tout ce qui peut flatter chaque individu. Il me parait vraisemblable que Varlam, Samourkasse et Balatchano soient éloignés et même punis. Le public est éttoné *(sic)* de ce qu'on souffre tant d'inssolence *(sic)*—je n'écris rien à Son Altesse—quoique j'ai *(sic)* l'ordre de veiller sur la conduite de Varlam et de rapporter tout, sachant qu'il y a des prottections *(sic)*. Voyant que la confiance que j'ai n'est plus la même, je ne veux pas m'exposer à faire des rapports qui pourraient ne pas être

écoutés: cela ne servirait qu'à m'affecter et à encourager ceux contre la conduite desquels j'aurais rapporté. Mais il serait très utile si Son Altesse enverait *(sic)* ici un homme sûr et surtour *qui n'aimât pas l'argent*, un homme connu et estimé, un Beklemischeff, pour examiner tous les détails, et pour en tracer un vrai tableau et pour faire finir enfin, avec une juste sévérité, l'inssolence *(sic)* des boyards voleurs et rendre aux autorités leur dignité compromise.

«Pour moi c'est la dernière fois que je m'occupe des affaires des boyards. Je ne veux pas avoir le reproche de la partialité *qu'on veut m'imputer* et je veux être tranquil *(sic)*; j'ai l'honneur de joindre deux papiers que Votre Excellence me renverra. L'un est du *(indescifrabil)* dont les raisonnements sont très justes et l'autre des avis d'un village dont j'ai beaucoup ri.

«Avec conssidération *(sic)*, estime et dévouement inviolable, j'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence
le très humble serviteur
Miloradowitch.

«Du temps des Autrichiens on a exilé trois boyards et on a été tranquille»(1).

---

(1) Iată ce scrie Langeron despre intrigile ce se desfăşurau în Bucureşti în iarna anului 1808—1809:

Mais si l'hiver ne fut pas fertile en événements militaires dans la Valachie, il le fut en intrigues: Bucarest en est et en sera toujours le foyer le plus actif et le plus impur. Les Boyards de la Valachie sont renommés, même parmi les Fanariotes et les habitants des deux provinces, pour leur immoralité, leur avidité et pour leur goût et leur talent pour l'intrigue.

Dans la description que j'ai donné de ces pays et de leurs habitants encore demi-barbares, et dans le tableau que j'ai tracé de leurs mœurs, j'ai assez indiqué les raisons qui leur font préférer le joug des Turcs à la domination des Russes. En Moldavie les Boyards, un peu plus civilisés qu'en Valachie et plus résignés, ne manifestaient pas leurs sentiments ou, au moins, ne mettaient pas publiquement des entraves à nos opérations; mais en Valachie, où l'on trouve une grande quantité de Grecs, l'esprit du Fanar y domine, et toutes les intrigues y étaient presqu'ouvertement dirigées contre les Russes.

Il n'y avait à Bucarest qu'un très petit nombre de Boyards attachés au Prince Ypsilanti et au parti russe. A la tête de ce parti était Constantin Varlamme qui, dans la guerre de 1769, avait servi comme officier dans le régiment d'Apschéron et avait été longtemps à St. Pétersbourg et à Moscou. C'était un homme entièrement dévoué aux Russes, mais faible, dominé par des alentours peu estimables et maladroit dans ses liaisons, quoique lui-même fût aussi hounête homme qu'un Valaque peut l'être.

Le Prince Ypsilanti en quittant la Valachie l'avait nommé Caimacam c'est-à-dire Vice-Prince du pays. Il avait continué, avec courage et avec succès, les opérations commencées par le Prince pour former des magasins pour nous. Grâce à son zèle et à ses

Corespondentul anonim scrie la Ianuarie 1809 că cu prilejul vizitei ce boierii Divanului o făcuse lui Prozorovski la începutul acelei luni (st. n.) spre a-și luà congediu dela el, Feldmareșalul le zise:

«Să înceteze să-și închipue că această țară nu va rămâneà pe vecie sub stăpânirea rusească. El are sub ordinile lui 150.000 soldați; va sacrificà pe

---

soins notre armée fut d'abord parfaitement nourrie et sans frais pour la caisso impériale.

Lorsqu'on sait combien il et difficile, en Valachie, de cacher de telles opérations, lorsqu'on connait le nombre et l'astuce des ennemis qu'Ypsilanti et Varlamme comptaient parmi leur compatriotes, la surveillance active de ses ennemis, les soupçons des Turcs, soupçons qu'on peut faciliment faire naitre et qui souffisent toujours pour faire tomber des têtes coupables ou innocentes, on doit admírer le courage de ces deux hommes et surtout du dernier qui reste à Bucarest même après le départ d'Ypsilanti, et la Russie leur doit avoir d'éternelles obligations. Varlamme en a encore plus de mérite à nos yeux: il agissait par ordre et par dévouement et n'avait pas les grands intérêts politiques qui dirigeaient Ypsilanti; cependánt il fut loin d'être récompensé.

Michelson n'était qu'un soldat et n'avait — comme je l'ai dit plus haut—aucune idée ni de politique ni d'administration. Elevé pour servir dans les grades subalternes, l'âge et les circonstances heureuses et extraordinaires l'avaient porté à un poste éminent dont le poids écrasait sa médiocrité. Il était, de plus, très borné et j'ai déjà fait connaître qu'il tremblait devant la Cour et devant ceux qu'il savait ou supçonnait d'y être en faveur.

Persuadé que Miloradowitch en avait beaucoup, parce que lui-même le disait — et on le croyait sur parole — il le ménagea d'abord et finit par ce laisser subjuguer par lui.

Miloradowitch.... n'entendait pas mieux que Michelson la science du gouverment, mais il avait plus d'audace, d'orgueil et d'entêtement.... Constantin Filipesco, le plus grand ennemi des Russes, le principal agent du Prince Alexandre Soutzo, chef de la faction française à Constantinopole, Philippesco le plus dissimulé, le plus pérfide, le plus profondément scélérat des Valaques, profita de l'impardonnable faible de Miloradowitch... s'empara de sa confiance, surprit par lui celle de Michelson, réussit à rendre Ypsilanti suspect et enfin à l'éloigner, brouilla Michelson avec lui et fit déposer et persécuter Varlamme et tous les partisans des Russes qui n'éprouvèrent que de la méfiance et de l'ingratitude et dont plusieurs, indignés de cette injustice, se jetèrent dans le parti opposé, enfin toutes les places furent confiées aux mortels ennemis des Russes et aux espions affidés et connus des Français et des Turcs. Dès lors on put prévoir le peu de succès de la guerre et la ruine du pays que Philippesco et ses adhérents consommèrent avec l'atrocité et la rapacité qu'on devait attendre de pereils administrateurs.

Les echecs qu'on éprouva par les trahisons de Philippesco, le défaut de subsistances qui se fit bientôt sentir, les maladies qui en furent les suites, la ruine de la caisse impériale, le peu de ressources que l'on tira d'un pays qui eut pu nourrir et entretenir toutes les troupes et verser encore des trésors dans nos caisses, tout fut l'ouvrage de de l'étourderie, de l'aveuglement et des folies de Miloradowitch. C'est une obligation éternelle que doit lui avoir sa patrie.

Avec Michelson était venu un Monsieur Radorfiniki, Conseiller d'Etat actuel et membre du Ministère des Affaires Etrangères. C'était un Grec très fin, très astucieux, comme tous les Grecs, et ayant de l'esprit et des connaissance de la politique musulmane et des

cel din urmă din ei înainte de a permite Turcilor să pună iar stăpânire pe Ţara-Românească. In fine, adaose că sfătueşte pe acei boieri cari pun speranţe deşerte într'un oareşcare Grec numit Suţu, să le părăsească cu desăvârşire şi să nu mai umble după năluciri».

Cu câtevà zile mai nainte, Prozorovski vorbind de înfiinţarea în Bucureşti a unui cazino, zise că o asemenea înfiinţare ar fi de dorit.

«*Parcequ'un tel institut servira à mieux familiariser et amalgamer les habitants avec la nation russe*» (1).

In Ţara-Românească se procedà la alcătuirea unui fel de strajă pământească, care aveà să fie compusă numai din Români; chiar

intrigues du Fanar. Il vit bien, jugea bien, mais ne réussit qu'à se brouiller avec Miloradowitch et, par conséquent, avec Michelson. Il réunissait aux fonctions de diplomate celles d'administrateur des Principautés. Chargé des correspondances et préposé pour surveiller les divans de Moldavie et de Valachie, il ne se méprit pas sur le but des intrigues de Philippesco, mais il sucomba sous l'ascendant que Miloradowitch avait pris sur Michelson. Bientôt il fut éloigné des affaires et puis envoyé en Servie comme agent de la Russie auprès de Czerni George.

Le Prince Ypsilanti qui, qulque temps auparavant, avait voulu faire couper la tête à Philippesco, comme espion des Turcs et de Soutzo, et qui avait eu grand tort de ne pas l'avoir fait, fut aussi surpris qu'indigné de le voir à la tête du Gouvernement de la Valachie. La mésintelligence entre ce Prince et Michelson fut portée au dernier point. Ils fatiguèrent tous les deux la Cour de leurs plaintes et de leurs dénonciations. Enfin Michelson entreprit avec lui un combat de lettres en français qui assurément n'était pas à son avantage. Celles d'Ypsilanti étaient écrites par le Marquis de Saint Aulaire dont la plume était aussi mordante qu'éloquente, et celles de Michelson, rédigées par un nommé Sokolow des Affaires Etrangères, étaient aussi dénuées de sens que ridicules par le style.

Les rapports que Michelson fit à la Cour lui réussirent mieux que ses lettres. Notre Ministère, qui commençait à se repentir d'avoir entrepris cette funeste guerre d'après les insinuations du Prince Ypsilanti, fit retomber sur lui le poids de l'embarras qu'elle lui causait et de son mécontentement, on lui donna des désagréments, et il finit par perdre ses deux Principautés et par aller vivre à Kiew comme particulier, après avoir été à Pétersbourg où il fut d'abord reçu honnêtement et ensuite fort mal vu.

Il y eut cependant des alternatives dans la manière dont il fut traité. Au mois de Mai. ayant envoyé au quartier général de l'Empereur, en Pologne, le Marquis de Saint Aulaire, cet homme plein d'esprit et de talents sut retourner l'esprit de M. de Boudberg et lui démontrer la fausseté et le danger des mesures que l'on prenait en Valachie; il fut décidé que Michelson serait rappelé et le Lieutenant Général Comte Pierre Tolstoy fut désigné pour le remplacer; mais, dans ce même temps, le Prince Ypsilanti, toujours inconséquent et mal conseillé, ayant fait la faute de venir au camp de Michelson devant Ismaïl et de ce raccommoder avec lui, ils écrivirent tous deux de concert, à la Cour, Michelson resta en place, d'autant plus que l'armistice annonçait une paix profonde avec les Turcs et le comte Tolstoy fut nommé ambassadeur à Paris.

(1) Corepondentul anonim din Bucureşti, dela 6 Ianuarie 1809.

ofițerii aveau să fie pământeni, afară de comandant care urmà să fie Rus. Dar deoarece această oaste aveà să slujească numai pentru mănținerea liniștii publice și a siguranței, se hotărîse ca oștenii să nu primească instrucțiunea militară obișnuită în armatele europene, ci să învețe numai mișcările tactice cele mai neapărate, iar în cât privește întrebuințarea armelor, să fie lăsată la voința fiecărui soldat. (1).

El mai scrie la 25 Ianuarie, că discordia între boieri crește în fiecare zi. Ei erau împărțiți în partida fostului Vistier Varlam, care se întorsese din surgunul lui, și în aceea a Vistierului în slujbă, Constantin Filipescu. Cea dintâi adresase în vremea din urmă plângeri lui Prozorovski, cari nu numai că nu avuse rezultatul dorit, dar mai atrasese jăluitorilor avizul că vor fi aspru pedepsiți în caz de recidivă. Vederat că aici este vorba de demersurile reproduse pe larg mai sus.

La 14 Ianuarie sosì la București un ofițer trimis de Cușnicov pentru ca să ridice și să aducă în Iași pe Varlam care își urmà intrigile și să-l ducă la Iași împreună cu un Vel Gramatic al lui Constantin Ipsilant.

La 4 (16) Aprilie murì consulul francez Lamare, care fusese bolnav toată iarna. Fu îmmormântat cu onorurile cuvenite, fiind de față Vicepreședintele Divanului, Engelhardt. (2).

De Sfântul Gheorghe se întoarse Varlam dela Iași în București, însă fusese pus sub supravegherea specială a Vicepreședintelui Divanului. (3).

Adiutantul trimis de Miloradovici cu știre despre luarea Sloboziei și despre atacul neizbutit al Giurgiului se întoarse la București la 25 Aprilie, aducând vestea că Miloradovici va fi numit în curând *Général en chef* și, după pace, Gubernator al ambelor Principate. Adiutantul adăogeà că această veste îi fusese dată de însuș Împăratul care-i mai dăruise, lui, un inel cu briliante. Însă în loc de această strălucită înaintare venì lui Miloradovici, după câteva zile, ordinul de rechemare și de înlocuire prin Generalul-Locotenent Essen.

Implinirea acestei înlocuiri trăgănându-se mai multe zile (nu erà încă desăvârșită în ziua de 8/21 Maiu) dădù prilej lui Filipescu

(1) Ibid., dela 11 Ianuarie.
(2) Rap. cons. franceze din București sub data de mai sus.
(3) Corespondentul anonim din București, dela 6 Maiu.

și partizanilor săi să pună la cale deosebite manifestațiuni având de scop mănținerea lui Miloradovici. Se trimise întâiu din partea membrilor acelei partide o jalbă către Prozorovski în numele țerii, cerându-i să nu schimbe pe Generalul căruia Bucureștii îi datoriau atâta recunoștință. Negustorii francezi, cari aveau acces în casa lui Filipescu, răspândeau spaima printre comersanți, zugrăvind în colorile cele mai grele pericolele în cari persoanele și averile lor aveau să se găsească dacă i-ar părăsì Miloradovici. La alarma astfel stârnită în inimile acelor oameni fricoși, mai contribuià faptul că se știà că Filipescu, numeroasa-i familie și partizanii lui de căpetenie se pregătiau să părăsească Bucureștii spre a merge la țară. Și, deoarece moșia unde Filipescu își aveà reședința erà sub munți, în apropiere de graniță, se priviả ca lucru dovedit că el se pregătește de fugă la Brașov și că va fi urmat și de ceilalți boieri. Dușmanii lui Filipescu se arătau și ei foarte îngrijiți de acest presupus proiect de fugă al potrivnicului lor. Ei povestiau că el amanetase toate moșiile lui către supuși francezi și că acești bani, împreună cu marile sume ce le adunase pe vremea atotputerniciei lui, sub scutul ocrotitor al lui Miloradovici, îi dădeau mijloacele, odată scăpat în Transilvania, să lucreze în chip efectiv la realizarea scopurilor dorite de Franța și dușmănoase atât Rusiei cât și Austriei. (1).

Din dosar reiese că Președintele Divanurilor urmărià în taină pasurile Vistierului Filipescu. Cu această urmărire erà mai cu samă însărcinat revizorul Savițki, dela care sunt față o mulțime de rapoarte în limba rusească, ce nu am avut vreme să le traduc și din cari rezultă că Savițki urmărià pe lângă Filipescu și acțiunea Consulului francez Ledoulx, punându-i-se la dispoziție mijloacele trebuitoare pentru a plătì un număr de agenți secreți. In raportul dela 17 Fevruarie 1809, Savițki arată cum Filipescu înșelà și-și bătea joc de Miloradovici, în cel dela 7 Aprilie al aceluiaș an cum ceilalți boieri, exasperați, se hotărîse să-l otrăvească (pe Filipescu). In cel dela 18 Aprilie se vorbește de abuzurile făcute cu prilejul socotelilor aprovizionării armatei. Insă cele cuprinse în aceste rapoarte nu sunt întemeiate pe dovezi, ci numai pe spusele unor oameni cari îi inspirau încredere lui Savițki. (2).

In raportul dela 21 Aprilie 1809, Savițki, după ce arată cum *facerea* de supuși francezi aduce lui Ledoulx, Consulul Franței,

(1) Ibid., dela 9 Maiu.
(2) Dosar No. 659.

câte 25 galbeni de cap de supus, anexează în copie următoarea notiță franceză:

On dit que le Divan prétend couper la Spatarie en deux: Grande et Petite Valachie, pour trouver le moyen de placer d'avantage des agens de Philipesco. On pense que ce serait une cause de plus pour rendre impossible de rétablir le bon ordre dans cette place essentielle.

On dit que la Vestiarie sera laissée au Comité et que ce serait un bien si la pluralité de ce conseil était indépendante de M. Philipesco.

On dit que le fils aîné de ce souverain boyard va passer de la place d'Armache qu'il a minée à celle de Grand Logothète, parce que la justice est une chose si courue que l'on ne saurait la vendre trop chère *(sic)*.

On dit que la place d'Armache sera donnée au second fils de Philipesco, Georges, pour consoler cette famille de son indigence et la récompenser de son désintéressement.

On dit que le Divan signe toutes ces demandes sous la dictée du grand Philipesco pour être protégées.

On dit que S. M. l'Empereur donnerait une preuve de protection réelle à la Valachie en donnant ouvertement cette province à M. Philipesco, en toute propriété, à condition qu'il y met *(sic)* un fermièr presque honnête homme.

Se mai găsește următoarea notă neiscălită și nedatată:

Plusieurs rapports ont été faits par le Lieutenant Colonel du régiment Malorossiiski qui était logé chez Serdari Dinoul et qui maitenant se trouve dans un vilage près de Vadoulad (1). Ces rapports contenaient beaucoup de choses relatives aux provisions, ils avaient été dressés avec le commissaire Kroulikovski.

Le chef de se régiment étant parti pour la Russie, les personnes en question lui ont donné une somme d'argent pour calomnier et perdre le Vestiari Philipesco. Tous ces rapports envoyés par le chef de régiment doivent être réunis entre les mains de Mr. le Comte de Cheremetof selon les conseils du Prince Ypsilanti.

On adresse des prières ferventes afin de retirer le général de Miloradovitch de la Valachie, car M. de Philipesco ne commet des exactions et des abus dans le pays que par le moyen de Son Excellence, et il est tout-à-fait porté à désoler le pays. . . . .

(1) Vadul Lat.

La requête est écrite sur du papier turc est signé par les premières . . . (1) par l'évéque de Bouzéou et des archimandrites. On y voit aussi les cachets des monastères ainsi que la signature de plusieurs individus de Craïova. Elle est au nom de tous les habitants des districts et elle contient des plaintes amères.

Un certain Ranotti Stanesco, créature de Varlam, Zaptzi dans la plasa Ogrezenilor, ne fait qu'aller et venir et faire des espionnages. Il donne le tableau des provisions, des impôts et de chaque chose et va de en village en village. Farcachiano est .chargé de cette commision, car c'est lui qui l'a nommé Zaptzi. Ce Zaptzi doit être destitué.

Une personne à promis une grande charge d'argent pour la Vestiarie, 40.000 piastres seront donnés par Nentzoulescu et par les autres logothètes destitués de la Vestiarie. On lui à répondu d'avoir patience jusqu'à ce qu'il arrive à Iassy.

Leur plus grand espoir est fondé sur la requête qu'on à envoyé en Russie par le chef du régiment et ils croient que leurs prières seront infailliblement exaucées.

Enfin ils ont résolu, si leurs entreprises ne réussissent pas d'empoisonner Mr. Philipesco: un d'eux a dit qu'on ne pêche point en tuant un homme pour une nation.

Serdari Dinoul et deux ou trois autres négotians *(sic)* ainsi que le docteur Marco en qui ils fondent leur espérance (car c'est lui qui leur a promis d'avoir tôt ou tard des moyens à offrir par un homme et qu'alors Philipesco n'existerait plus).

Din următoarea scrisoare a lui Langeron rezultă ca, în August 1809, Prozorovski însuş culegeà informaţiuni asupra Marelui Vistier al Ţerii-Româneşti.

Copie de la lettre secrette (sic) de M. le Lieutenant Général Comte de Langeron ou Maréchal Prince Prozorowsky à Kraïova le 2 Août 1809.

J'ose vous supplier que cette lettre soit pour vous seul; j'y réponds ouvertement, sans ménagement, à la confiance dont V. A. a daigné m'honorer par sa lettre secrette du 27 Juillet No. 152 et ma franchise n'est due qu'à l'homme que je respecte le plus au monde.

En arrivant à Boucarest je me concerterai avec Mr. Kirico au sujet de la correspondance entamée avec Bosniac Aga. Je le connais particulièrement, il est venu plusieurs fois chez moi près d'Ismaïl; d'après la connais-

(1) Punctele sunt în text.

sance que j'ai de son caractère et de ses vues je ne suis pas sans espoir.

J'ai retrouvé dans Mr. Général Miloradowitch l'honneur, la franchise, la loyauté et les excellentes vues qui le distinguent si éminemment, ainsi que son anciene amitiè pour moi (1), je suis bien sûr qu'au premier coup de fusil il oubliera toutes ses liaisons à Bucarest, mais il m'a encore paru très attaché à la maison de Philipesco.

J'ai vu il y à quelques six jours Mr. Philipesco pour la première fois ainsi que son rival Mr. Varlam, et je ne penche ni pour l'un ni pour l'autre, il y a peu de choix à faire dans ce païs ci.

A mon arrivée j'ai été comblé de lettres et d'intrigues. J'ai déclaré hautement et fermement que je ne me mêlais en rien des affaires civiles ni n'épousais aucum parti, mais que j'exigerais sans ménagement, par Mr. le Général Engelhardt, tout ce qui serait nécessaire au bien du service et des troupes. Mais mon devoir m'ordonne de dire à V. A. que je regarde Mr. Philipesco comme l'homme le plus dangereux ici pour nous.

Lorsque Mr. le Général Kutuzov partit pour l'ambassade de Constantinople, M-r Philipesco lui fut désigné par la Cour comme le premier ennemi de la Russie.

---

(1) Punerea faţă în faţă a acestei declaraţii de stimă şi de prietenie a lui Langeron pentru Miloradovici, pusă faţă în faţă cu liniile următoare, scrise tot de Contele bejenar, ne va da măsura sincerităţii şi a seriorităţii lui :

J'ai rapporté dans le journal de la campagne d'Austerlitz la mauvaise plaisanterie que je fis à Miloradowitch peu après mon arrivée à Bucarest, plaisanterie qui me fit de lui ennemi irréconciliable.

On a vu qu'il avait fait graver son portrait et avait fait écrire dessous: «*Miloradowitch, le Sauveur de Bucarest*». Cette légende me donna l'idée d'une méchanceté fort mordante et, je l'avoue, assez deplacée.

Parmi les talents qui distiguent le Général Meiloradowitch, soit dans le militaire soit dans l'administration, on doit en citer un qu'il possède en perfection et auquel il tenait infiniment quoiqu'il ne soit pas absolument nécessaire pour commander les armées. Il peut se vanter, avec raison, d'être de tous les généraux en chef celui qui danse le mieux. Elève du fameux Pic, il pourrait danser sur le théatre et surtout passe à merveille des entrechats très elevés. A Bucarest, dans les bals, il ne quittait jamais la place et sautait de manière à exciter l'admiration de tous les Valaques qui marchent à peine, même quand ils dansent.

Me trouvant seul, un jour chez lui, dans la salle où était son portrait, j'effaçai la branche montante du V du mot *Sauveur*; j'allongeai l'autre et y mis un trait et on lut: «*le sauteur de Bucarest*». Il fut très lougtemps sans s'en apercevoir. (Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III).

O farsă poate mai demnă de un băiat de cincisprezece ani decât de un Locotenent-General cu aspiraţiuni de Comandant *En Chef!*

La correspondance avec Mr. le Prince Souzzo m'est conune depuis longtemps. Il passait même pour sûr que c'est lui qui a donné avis, en 1807, au Nazir de Brailoff, du départ du Prince Ypsilanti de Boucarest, ce qui a occasionné la course des Turcs à Buzéo qu'ils ont brûlé et où le Prince Ypsilanti n'a été manqué que de quatre heures.

Mr. Philipesco m'a dit que le païs n'était pas en état de fournir ce que nous exigions, mais il m'est déjà connu que ce malheureux païs est bien plutôt ruiné par le Divan qui exige bien davantage des habitans que ce que nous leur demandons.

J'ai trouvée à Boucarest une grande différence avec la Moldavie dans les dispositions des principaux habitans pour nous et dans leur manière de se conduire.

Quant à la terreur que ce païs-ci fait paraître, V. A. juge parfaitement que c'est le fruit des intrigues de Mr. Philipesco; il a annoncé hautement que lui, le Divan et les principaux boiars se sauveraient en Transilvanie le jour que Mr. le Général Miloradowitsch partirait et il donne l'exemple d'avoir dans sa cour 150 chariots, qu'il loue fort cher, prêts pour son départ. Je déclarerai hautement à mon retour à Bucarest que je mettrai les hôpitaux dans les maisons de ceux qui s'enfuiront et que les membres du Divan étant nécessaires pour le Gouvernement seront gardés à vue par moi.

Mr. Philipesco ne dissimule pas qu'il regarde le moment du départ de Mr. Miloradowitsch comme celui de sa perte.

Je ne puis accuser personne sans preuves, mais j'ose croire qu'il serait avantageux pour nous que Mr. Philipesco et son parti fussent éloignés des affaires.

Je dis la vérité à V. A., comme je la vois, et je la dois à mon Chef et à mon bienfaiteur; je puis me tromper, mais aucun intérêt particulier ne m'aveugle ni me conduit.

J'ai l'honneur d'être de V. A., etc. (1).

Următoarea scrisoare din 2 Septemvrie 1809 a Marchizului de St. Aulaire către Cuşnicov ne arată cât de aprigă erà lupta între Filipescu şi partidul opus, al lui Varlam, şi până la ce punct cel dintâiu se bucurà de sprijinul lui Miloradovici şi al lui Engelhardt, care nu erà decât o creatură a acelui viteaz dar uşuratec general:

(1) Ibid.

Monsieur le Sénateur,

Il y a quelques jours que S. E. M. de Rodofinikin arriva dans cette ville. Il fut, il y a deux ans, le témoin des services que le parti russe s'efforçait de rendre et qu'il rendit. Toutes les personnes qui alors avaient mérité et obtenu sa confiance ont été lui rendre visite. C'est je crois une démarche de décence, même de devoir; j'ai été l'un des plus empressés. La reconnaissance m'y portait avec le plus d'ardeur puisque je lui dois la vie de mon épouse et celle de mon fils (après cela je ne parle point de la mienne), qui eussent été égorgés à Bouzéo avec quarante Boyards, leurs femmes et leurs enfans, qui accompagnaient Mr. le Prince Ypsilanti, lorsque les Turcs d'Ibraïla furent inspirés de traverser l'armée russe, pour venir, le 21 Mai 1807, massacrer tout le cortège.

Mr. le Prince Ypsilanti devait, suivant son itinéraire, qu'il n'avait pas cru devoir tenir secret, passer la nuit dans ce lieu. Mr. de Rodofinikin vint lui dire que cela n'était pas prudent. Le Prince résista, mais M. de Rodofinikin lui dit: «Si vous étiez enlevé ce serait un événement d'un affreux souvenir pour la Russie, et en vertu de ma qualité de son agent ici, j'exige que vous partiez sur l'heure. Le Prince se soumit, partit et six heures après 1.500 Turcs avec deux pièces de canon étaient à Bouzéo, où ils ne trouvèrent que 174 habitans à égorger et quelques maisons à incendier. Si Madame de Kouchnikoff et sa famille eussent couru la même chance, assurément la mémoire n'en périrait jamais, dans l'esprit et dans le cœur de V. E. et, pour elle, le retour de Mr. de Rodofinikin dans les lieux qu'elle habite, serait un jour de fête. Entre toutes les personnes qui ont été le voir, on a distingué' de préférence Mr. de Varlame. La surveillance subalterne, toujours douée de l'aimable désir de plaire, est accourue hors d'haleine, dire à S. E. M. le Général d'Engegardt, (*sic*) que ce Boyard s'était plaint des tribulations qui avaient suivi ses services à la Russie. Aussitôt l'officier commandant de la ville s'est annoncé chez lui et lui a dit, de la part de Mr. le Vice-Président, les choses les plus dures sur sa visite à Mr. de Rodofinikin et qu'il y avait, depuis sept jours, un ordre de V. E. de le surveiller et de le traiter fort mal. [1]) Toute cette famille est au désespoir. Je leur garantis que pareils ordres ne sont ni dans les sentimens, ni dans la raison, ni dans le style de V. E. et ne s'accordent point avec l'honnêteté et la sagesse de S. E. Mr. le Vice-Président; mais le coup est porté et la plaie est faite.

Le lendemain est arrivée la promotion des places du Divan. Les anciennes familles nobles jettent les hauts cris de s'y voir privées des places que

(1) Pe Varlam.

l'usage immémorial leur destine exclusivement, pour des gens qui ne pouvaient y prétendre, et d'être condamnés à être jugés par leurs ennemis naturels, parmi lesquels on distingue surtout un nommé Faka, ancien domestique d'un hospodar Souzzo. On sait fort bien que V. E. ne peut faire autrement que de s'en rapporter, sur ces choix, au comité et c'est pour cette raison même que l'amertume est plus désespérante.

Ne voyant pas de terme à l'état où ils sont réduits, les Boyards ne conçoivent d'autre ressource que celle de se jeter dans les bras de la France. Votre Excellence n'ignore point que M. Grégoire de Ghika et M. Tudesco (1) ont déjà acquis la patente française. Cet exemple entraîne tous les autres. Leur dessein est de prendre ensuite des passeports pour se rendre à St. Pétersbourg, et porter leurs plaintes au pié *(sic)* du trône, sous la protection de M. l'ambassadeur de France. Ils se proposent de solliciter une commission pour faire droit à leurs plaintes sur la tyrannie et le pillage exercés sur leur pays, ainsi que sur la conspiration permanente qui existe, selon eux, contre les intérêts de la Russie.

J'ai vu M. Varlami pour lui parler de ce que je venais d'apprendre à cet égard. Je l'ai trouvé au milieu d'une famille en larmes et dans les angoisses du désespoir (2). Voici ses paroles: «Croyez Monsieur que je suis incapable de varier sur le principe de la fidélité que j'ai jurée et que jamais je ne quitterai les drapeaux de la Russie, quel que soit le sort que la haine et les vengeances me destinent». J'ai applaudi avec admiration à ce sentiment et je lui ai dit qu'il serait digne de lui de dissuader les autres d'un projet d'autant plus extravagant que leur ennemi capital était lui même le protégé français du premièr crédit et le régulateur de tous les intérêts de sa puissance dans ce païs. Il ne néglige rien pour les ramener, j'ose croire qu'il serait juste et bon de le tranquilliser. Si un homme frappé porte la main sur sa plaie et soupire, aussitôt il est apostrophé de l'épithète d'intrigant: telle est ici la maxime établie, elle est trop bizarre pour soutenir un instant l'axamen impartial.

Je dois ma reconnaissance et mon zèle à V. E. et je me fais un devoir de l'informer des détails que je crois d'un grand intérêt. En disant avec la plus franche amitié à S. E. Monsieur le Général de Miloradowitsch mon opinion sur ses protégés, je lui ai promis de me taire sur leur compte, tant que je n'aurai point de sujet de plainte personnelle contre eux et je ne pense point fausser ma promesse en faisant connaître à V. E. ce qu'il lui importe de savoir. Je sais qu'ils ont cherché à me nuire en niant ce que

(1) Dudescu.
(2) Zeu că nu erà pentru ce !

j'avais avancé sur les poslousniks d'Affumatzi, mais j'ai le témoignage des précédens Vestiars et Ispravniks. Je sais encore qu'ils ont cherché à gagner M. Cherban Gradistan pour infirmer mes assertions sur Sakouyéni, mais moi je suis connu pour mon respect pour la vérité et ils professent d'autres principes, ainsi je les livre à l'opinion publique.

J'ai l'honneur d'être avec autant de gratitude que de dévouement et de respect,

Monsieur le Sénateur,

De Votre Excelence,

Le très humble et très obéissant serviteur

M-is de Beaupoil St. Aulaire.

Bucarest, le 1-er Septembre 1809.

In dosar se află mai multe piese ruseşti pe cari nu am avut din nenorocire timpul să le studiez, între altele o scrisoare a lui Miloradovici către Bagration dela 24 Noemvrie, în care este pe larg vorba de Filipescu şi de intrigile duşmanilor săi (1).

---

(1) Iată cum judecă Langeron clasa stăpânitoare şi ocârmuirea Principatelor în deobşte şi mai cu deosebire acele din Ţara-Românească:

Lorsque j'ai parlé, en général, du Gouvernement de ces deux provinces et des moeurs et des usages de leurs habitants, on ne peut me reprocher de les avoir peints en beau, ou d'avoir poussé l'indulgence trop loin, et je dois encore répéter ici, qu'en comparaison de la Valachie, le gouvernement de la Moldavie est un modèle d'ordre et de règle.

Aucune description ne peut approcher de la vérité lorsqu'on peint les employés de la Valachie. L'excès de leur immoralité, de leur scélératesse même, car c'est le mot, est aussi affligeant que rebutant pour l'humanité.

Plus influencés par les Grecs du Fanar, dont même un grand nombre est établi à Bucarest, beaucoup de Boyards valaques en ont la bassesse, l'avidité, la cruauté et le dévouement aux Turcs.

Les noms d'ordre, de justice, de probité, d'honneur, sont souvent oubliés en Valachie. On y achète tous les emplois, c'est-à-dire qu'on y paye le droit de commettre impunément tous les crimes. Chaque place enrichit en peu de temps celui qui l'obtient, et, au bout d'un an, il doit la quitter et la céder à un autre, car c'est encore un des abus de ce gouvernement monstrueux qu'un individu employé ne reste jamais qu'un an dans un emploi quelconque; alors il vient à Bucarest se livrer à un luxe aussi effréné que de mauvais genre, dissipe rapidement le fruit de ses rapines, et, après deux ans d'inaction, achète encore une place et s'y enrichit de nouveau pour revenir dans la capitale étaler le même luxe. Voilà le cercle vicieux de la vie des Boyards de la Valachie.

Les déprédations, les vols, les cruautés des employés valaques ne sont ni secrets, ni même colorés par un prétexte quelconque: l'influence de l'argent dans les procès, l'accaparement des grains, ne sont que de petits moyens toujours employés, mais très secondaires. Il y en a d'autres plus productifs et qui ne sont jamais négligés.

Le pays est divisé en districts, et chaque district est gouverné par un administrateur qu'on nomme, comme en Russie, *Isprawnik.* Ces places ont une taxe plus ou moins

Cușnicov sosind în București la Decemvrie 1809, ființa lui în capitală fu un nou îmbold pentru boierii din partida lui Varlam. Ii vedem adresând Senatorului următoarele două jălbi:

Excellence:

Il paraîtra étrange à Votre Excellence que nous osons de rechef, nous adresser par la présente, sans attendre la réponse à notre précédente note

---

forte selon ce qu'elles peuvent rapporter au Boyard qui les paye aux membres du Divan. Ces Isprawniks sont despotes dans leur jurdiction et ne redoutent jamais une enqête toujours éludée, ni une punition toujours évitée par la vénalité de leurs supérieurs. Ils prennent, sans pudeur et même sans mystère, à chaque paysan ses garnis, ses bestiaux, son argent. Chaque famille doit payer au Divan une capitation quelconque; l'Isprawnik la double, la quadruple, la décuple, sans y être autorisé par auçune loi ni par aucun ordre, et partage cette somme avec les membres du Divan. Si le paysan ose se refuser à ces horribles exactions, ou se plaindre, il est emprisonné; dépouillé, battu et tourmenté par des supplices recherchés dans lesquels il expire souvent, ou, par un raffinement de cruauté de ses bourreaux, il voit torturer devant lui sa femme et ses enfants. J'ai dèjà parlé de ces monstruosités.

La moindre place d'Isprawnik rapporte 7 à 8.000 ducats par an.

Le Chef de la police de Bucarest se nomme l'Aga. C'est quelquefois le protecteur de voleurs, le recéleur des vols et ces honnêtes fonctions lui valent aussi 15 à 20.000 ducats par an.

Le Spatar entretient une milice d'Arnautes pour suivre et arrêter les brigands qui infestent les chemins et les bois; ce sont les Arnautes qui y volent et y assassinent et partagent souvent leurs revenus avec le Spatar. On estime dans les bonnes années ses profits à 15.000 ducats.

Les juges ou Logofètes, tant civils que criminels, suscitent des procès ou supposent des crimes aux gens aisés pour les dépouiller.

Enfin le Divan, composé d'un grand Vestiar, qui en est le premier membre, et trois ou quatre conseillers, reçoit publiquement une rétribution de chaque employé, et le trésorier se fait ainsi un petit revenu de 30 à 40.000 ducats. On conçoit que cette place est fort recherchée.

En occupant les deux provinces, notre Cour commit une erreur impardonnable et qui eut de funestes résultats; cette faute fut de leur conserver leurs privilèges, et de ne pas établir, comme les Autrichiens l'avaient fait en 1788 un gouvernement provisoire; assurément je ne prétends pas défendre exclusivement la moralité de tous les administrateurs que nous avions employés; il y a aussi beaucoup d'abus en Russie et de grandes déprédations; mais tout ce que les administrateurs russes eussent pu faire n'eut certainement pas approché de ce que, par une négligeance condamnable, on laissa faire aux Boyards.

Sous le Gouvernement de quelques uns des Princes ces abus sont cependant moindres et quelquefois plus réprimés qu'ils ne l'ont été dans le temps de la possession des deux provinces par les Ruses. Les Princes avaient droit de vie et de mort, et ayant un grand intérêt à ne pas permettre la ruine du pay, ni l'émigration de ses habitants,

et en voir les effets salutaires. Mais comme Votre Excellence, à l'entrevue qu'elle a bien voulu nous accorder hier, parmi les autres bons conseils qu'elle a daigné nous donner, elle nous a tenu aussi des propos auxquels notre devoir indispensable est d'y répondre, qu'il nous soit permis, Excellence, d'exprimer nos sentiments par écrit et le but auquel nous visons pour faire cause commune de tout ce qui nous touche an cœur.

Votre Excellence parait être prévenue contre notre but en croyant que notre pas n'aboutit à autre chose qu'à une intrigue quelconque et à une vengeance peut-être regardée personnellement et individuellement. Sur quoi nous prions Votre Excellence de vouloir bien écarter tout-à-fait des pareilles idées conçues déjà sur notre compte; parce que le fait pourra bien démentir tout ce qu'elle pourra concevoir contre nous en fait d'intrigues et de vengeances personnelles. L'etat misérable auquel notre pays à succombé par 'les énormes abus exercés sur les pauvres habitants pire qu'auparavant, après les arrangements salutaires que Votre Excellence à bien voulu donner au Divan, après les règles précises qu'elle à tracé, après l'augmentation des appointements des ispravniks et des autres employés

---

toujours fréquente en Transylvanie et en Bulgarie, lorsque l'excès de l'oppression les y force, ils arrêtent quelque fois les vexations des employés et en bannissent même quelque uns; mais avec les Russes, dont le Gouvernement est toujours trop indulgent, les Boyards ne connurent plus de frein, et trouvant malheureusement parmi les personnes qui entouraient les généraux, et parmi quelques généraux eux-mêmes, des protections achetées, ou résultat d'un aveuglement inexcusable, ils se livrèrent impudemment et impunément à toute l'immoralité et à toute la dépravation de leur caractère.

On trouvera que je suis bien sévère pour ces Boyards, je suis juste, et je dis la vérité. Je dois cependant dire aussi que les reproches que je fais avec connaissance de cause à leur moralité ne peuvent être imputés à tous sans exception, j'en fais et j'en dois faire. J'ai connu parmi eux des gens très estimables, très délicats, très probes, en petit nombre il est vrai, mais cependant assez pour sauver Ninive. D'ailleurs, j'accuserai plutôt le gouvernement vénal, oppressif et barbare sous lequel gémissent les deux provinces de Moldavie et de Valachie, de l'immoralité de ses habitants que leurs propres penchants. Les Boyards sont peut être plus à plaindre qu'à condamner. Sous un autre gouvernement que le despotisme insensé et atroce des Turcs ils seraient fort différents de ce qu'ils sont. En général, ils ont de l'esprit, de la capacité pour les affaires; ils sont bons, doux, trop timides même, ce qu'il faut encore attribuer à la terreur du sabre turc qu'ils voient toujours suspendu sur leurs têtes. *Avec d'autres exemples que ceux qu'ils ont sans cesse devant les yeux, avec plus d'instruction et de civilisation, ils seraient bientôt ce que sont les autres nations, et peut-être meilleurs que plusieurs d'entre elles;* mais tant qu'ils seront tenus dans l'esclavage par une nation de monstres ignorants et fanatiques ils resteront toujours ce qu'ils sont. (Langeron în Hurmuzaki, Supl. I., Vol. III, p. 182 sq.).

Liniile subliniate de mine sunt dovada unui spirit deosebit de ager și de pătrunzător; de altmintrelea, precum vom vedeà mai jos, Longeron a avut la 1828 prilej să se convingă de temeinicia judecății rostite de el la 1808.

qui à été accordée uniquement pour faire cesser les abus ci-devant exercés. Les perplexités auxquelles ce pays sera réduit sans pouvoir subvenir aux subsides nécessaires aux armées impériales, auxquels nous ne pourrons jamais être responsables, ou notre parfait éloignement des affaires de notre pays et les abus exercés par ceux qui sont maintenant employés, et la crainte enfin où nous nous trouvons que les effets du dernier épuisement du pays et l'impuissance à procurer les nécessaires aux troupes impériales nos libérateurs, ne deviennent non seulement préjudiciables, mais funestes à ce malheureux pays et à nous-mêmes qui formons le corps de la noblesse de ce pays-ci et que notre zèle, notre inviolable attachement et notre parfait dévouement, voués et attestés par tant de faits clairs et évidents, ne soient pas compromis par notre silence et notre indifférence et ne deviennent pas funestes aux espérances auxquelles nous tenons efficacement et dont nous espérons, après Dieu, à la haute clémence de S. M. l'Empereur de toutes les Russies de goûter les effets salutaires, nous ont poussés de nous adresser à V. E. pour lui faire connaitre tout ce qui se passe au préjudice du paýs à l'insu de V. E.. V. E. a bien voulu nous donner des conseils hier en nous disant que nous devons laisser à part les intrigues: Si V. E. prend pour des intrigues et des vengeances personnelles tout ce que nous proposons pour le bien de notre pays et les abus y exercés (ce que nous croyons de notre devoir à les faire connaître à V. E.) il parait qu'il nous est interdit tout-à-fait le moyen de parler et d'agir en faveur de ce qui regarde le bien être de notre patrie. Nous sommes bien loin d'intriguer et d'aspirer à des emplois du pays pour l'avantage personnel d'un chacun. Nous assurons aussi V. E. que nous ne souhaitons pas culbuter un ou deux de nos collègues qui régissent maintenant les affaires du pays sous la direction de V. E. pour les remplacer. Mais comme ce qui s'entend Divan doit être composé et formé par le corps entier des premiers boyards du pays et des véritables patriotes, nous prions V. E. d'y nous incorporer tous, afin que nous puissions traiter les affaires du pays unanimement, pourvoir à tous les nécessaires des troupes impériales et réprimer tant d'abus sous la présidence, la direction et les bonnes intentions de V. E., puisque S. M. I. a daigné nous accorder cette faveur de vous voir à la tête des affaires politiques du pays. V. E. s'est mépris peut-être en imputant aux soussignés une mauvaise foi envers notre gracieux Monarque et une intelligence secrète avec ses ennemis et nommément avec le prétendu Prince Souzzo, ce qui a été un coup terrible pour nous, auquel nous ne nous attendions pas de la part de V.E., vû les services que chacun de nous a rendu, selon les attestats de tous les généraux de l'armée impériale qui attestent notre fidélité, notre attachement et notre inviolable dévouement, pour lesquels nous

nous attendions à des récompenses gracieuses et pleines d'aménité de la part de S. M. I., au lieu qu'au grand regret de nos cœurs, nous nous voyons confondus par V. E. avec quelques malveillants qui peut-être ont pensé de trahir les véritables intérêts de notre patrie pour leur profit personnel et qui portent le masque sur le visage, tâchant de faire voir leur faux zèle, en s'arrogeant personnellement le droit le plus sacré de notre patrie pour cacher leur perversité et mener dans le pays leurs mauvaises volontés. Ces personnes là, auxquels *(sic)* V. E. nous confond, peuvent être connues de S. A, Monseigneur le Maréchal Prince et de V. E., parmi lesquels indubitablement nous ne sommes pas compris et nous ne pouvons pas souffrir la moindre petite tâche à cet égard. Et nous prions V. E. de vouloir bien faire des recherches rigoureuses sur ce point et si quelqu'un de nous autres se trouve complice à des pareils délits, nous autres serons les premiers à le lapider avant qu'il subisse le supplice dû à son crime. Et pour que V. E. ne nous confonde pas avec les coupables, voici cijointe traduction d'une lettre interceptée de Redgeb-Aga, commandant de la forteresse de Horsova (1) et V. E. comprendra bien ceux qui sont les complices de cette correspondance. Ce qui nous tient à cœur c'est que ceux qui ont été et qui sont les plus zélés et les plus dévoués et attachés à l'Empire Russe et qui se sont signalés au service de leur patrie et de l'armée impériale en sacrifiant leur biens, leurs familles et leur propre vie, sont tout-à-fait exclus des fonctions que leur devoir et l'intérêt de leur patrie les impose. Si des abus ont été commis par quelques uns, ce n'est que par le ci-devant dérangement des affaires du gouvernement en ce pays, mais si des plus grands abus succèdent aux premiers à l'insu de V. E., ce n'est véritablement que par la malveillance de quelques individus qui doivent être réprimés. Notre devoir comme attachés à la patrie et dévoués à l'auguste Empire de Russie, nous imposait à faire cause commune et nous adresser à V. E. pour rapporter nos justes plaintes touchant l'épuisement de notre pays, les abus exercés par quelques malveillants et notre éloignement des affaires comme si nous étions des étrangers. Mais à la plus grande douleur de notre cœur nous vîmes V. E. s'emporter contre nous et au lieu de soulager nos maux par l'aménité qui la caractérise, elle a fini par nous menacer, en nous disant qu'en cas de désobéissance V. E. ne nous renverra plus sur nos terres ou à la campagne, mais qu'elle saura destiner l'endroit d'un chacun. En vérité ce propos nous affecta au point de croire que nous sommes dénoncés à V. E. comme des traitres de la patrie et de l'Empire et compromis dans quelques délits sérieux, auxquels nous sommes bien loin

(1) Hârşova.

d'être soupconnés. Et nous ne nous attendions pas à des menaces de la part de V. E. lorsque nous avons pris la parti de lui exposer, comme de devoir, ce qui s'agit pour procurer le bien-être et le soulagement de notre pays, faciliter les besoins de l'armée impériale, réprimer les abus qui se commettent et faire agir ses soins infatigables pour l'arrangement des affaires intérieures du pays, sans la moindre prétention à l'égard de nos intérêts particuliers. Mais si par malheur quelqu'un de nous autres vient à subir ce malheureux sort comme intrigant, uniquement par des soupçons, sans aucun fondement, ou par des calomnies de quelques malveillants, sans que la faute soupçonnée contre cet individu soit examinée et constatée par des preuves évidentes, alors tous nous autres seront forcés d'embrasser volontairement le même sort, mais nos femmes et nos enfants, les larmes aux yeux, ne manqueront pas de porter leurs justes plaintes jusqu'aux pieds du throne sacré du Monarque, pour implorer sa haute clémence en faveur de notre innocence, étant bien persuadés que S. M. pourra bien nous rendre justice. Mais nous sommes plus que sûrs que la prudence de V. E. ne laissera pas les affaires venir à de telles extrémités, en supposant comme coupables les innocens et comme innocens les coupables. Nous étions flattés qu'en nous accordant l'honneur d'une entrevue. V. E. s'informerait du cours actuel des affaires du pays et de l'état des habitants pour pouvoir la mettre au fait de ce qui se passe; mais à notre étonnement nous vimes qu'elle n'a pas voulu s'informer de rien de nous autres, en nous disant seulement qu'il n'y a que ses ordres qui sont exécutés.

Il est bien vrai qu'on agit d'après ses ordres, mais on ne manque pas de faire plusieurs abus pour ruiner totalement le pays, qui ne sont pas connus de V. E. C'est pourquoi nous prions V. E., si elle le juge convenable, d'ordonner à tout le corps des Boyards de la première classe d'examiner les comptes de la Vistiarie, d'après l'usage ancien du pays et faire des recherches sur les abus qui sont commis. Mais si au contraire il y a un ordre exprès de S. M. l'Empereur, notre gracieux Monarque, ou de S. A. le Prince Maréchal, nommément pour nous autres d'étre éloignés tout-à-fait des affaires qui regardent uniquement notre pays, nous prions bien V. E. de vouloir la faire connaître par écrit, afin que chacun puisse penser à ses affaires domestiques, sans s'en mêler de rien, et être responsables pour les malheurs qui comblent notre pays, et la difficulté qui en résultera pour l'entretien des troupes impériales, d'après l'épuisement auquel il est réduit uniquement par les abus. Au reste nous sommes bien persuadés que S. M. notre Auguste Monarque ne voudra jamais nous sacrifier tous pour un ou deux individus de notre patrie, ni la prudence de V. E. ne souffrira pas

qu'un seul de nos collègues régisse les affaires du pays et que tout le monde soit exclu et éloigné.

Nous prions V. E. de vouloir bien nous accorder une réponse par écrit à nos deux notes, et nous avons l'honneur d'être avec la plus haute estime

De Votre Excellence
les très humbles et très obeissans serviteurs.

Bucarest le 22 Décembre 1809.

Iată acuma și traducerea scrisorii interceptate a lui Regeb Agă:

Salut à toi capitaine Michel Trocani; je n'ai rien autre à t'écrire sinon que tu saches que les affaires vont maintenant très bien, car sûrement la paix va être conclue et le pays sera restitué de rechef à notre Empereur. Tâche donc d'envoyer à ton frère pour l'économie de la maison et pour soigner bien tes affaires, parcequ'avec la volonté de Dieu tu t'en iras aussi bientôt, puisque S. A. le prince Souzzo est tout prêt avec toute sa suite de s'en aller à Boukarest. Car les Boyards qui sont maintenant destinés au Divan lui ont envoyé aussi de l'argent pour ses dépenses, et avec la volonté de Dieu tout va bien. Dieu te conserve.

(ss) *Redgeb Aga Capidgi bachi.*

1808; 25 Mai.

P. S. Et à ton retour tu passeras ici et ni ne tarderas pas longtemps-là, mais tu viendras au plus vite, pour que tu sois ici pendant ce temps.

Iată acuma a doua jalbă, cea mai importantă din toate cele alcătuite împotriva lui Filipescu:

Votre Excellence est assez bien informé de l'état malheureux de notre pays aussi bien que du degré de son malheur et de son affaiblissement dont l'armée impériale est maintenant en peine. Ainsi excités par le zèle que nous conservons pour la tranquillité de l'armée, aussi bien que pour le repos des pauvres paysans qui souffrent violemment, nous ne manquons pas d'exposer à V. E. la nécessité qu'il est d'examiner justement tout ce qui a eu lieu à leur préjudice dont la source sont les ci-dessous vingt trois articles que nous prenons la liberté de lui envoyer et de la prier d'en hâter la réparation et rétablir la tranquillité de notre pays. Comme nous avons eu l'honneur d'informer de tous les détails S. A. S. le Princes de Bagration, Général en Chef et Commandant de l'Armée Impériale, nous la supplions donc de vouloir bien concourir à nos justes demandes comme Président de notre Divan et de rapporter ces détails d'après son devoir à S. A. S.

le Prince de Bagration; d'ailleurs nous sommes bien sûrs qu'elle ne permettra plus de parvenir ici nos représentations que notre devoir nous rappelle à lui faire connaître. Comme l'année passée, lorsqu'ayant prévu l'approche de tous ces malheurs dont notre pays est maintenant accablé, nous lui avions informé par écrit et de vive voix tout ce qu'il s'agissait à son préjudice, mais au lieu de voir une réparation on nous a fait différentes persécutions.

1. Que les Loudoura *(liude)* taille annuelle monte, toute demande faite, à 120 piastre pendant le gouvernement de différents Princes de la Turquie est maintenant estimée à plus de 500 piastres depuis 1808 Juin, époque dans laquelle Monsiur Philipesco est entré au Divan et parvenu à la tête des affaires du pays.

2. Qu'à notre déposition du Divan nous avons laissé plus de 26.000 Loudours dont le nombre est entièrement diminué et qu'il ne consiste maintenant qu'a 16.000, que le susdit Boyard se justifie à cete égard parce que nous ne pouvons concevoir tous ces retranchemens faits que purement comme des intérêts particuliers et des pertes occasionnées à la Vestiarie par les Sokotelniks, qu'il a donnés contre toute raison à ceux qu'il a voulus et par les villages qu'il a déchargés en faveur de ses amis en chargeant de toutes les demandes les autres, et qu'il nous prouve combien de sokotelniks il a trouvé, combien il a donné lui-même, à quelles personnes, pour quel mérite et pour quels fidèles services.

3. Que des denrées exigées l'année passée pour l'armée impériale, nous savons le tiers avait été pardonné conformément aux prières du Divan et que le pays a offert une petite somme en nature et le reste a été remboursé en argent par le susmentionné Boyard, qui avait destiné ses gens pour acheter quelques vivres, qu'ils les ont payés aux paysans avec les plus grandes violences, d'un prix extrêmement médiocre à celui qu'il avait ramassé et que beaucoup de paysans n'ont pas reçu un sou, comme il sera prouvé à la recherche générale.

4. Que des chariots destinés dans tous les districts par mois pour tout espèces des transports ont été remboursés en argent par les gens destinés du susdit Boyard a 40, 50 et 80 piastres la pièce, qui avaient agencé quelques chariots pour paraître en service et tous ceux dont ils avaient besoin les arrachaient des paysans et exécutaient leurs affaires.

5. Qu'une somme énorme des chariots de bois destinés sous prétexte de nécessité pour les hôpitaux de l'armée impériale a été remboursée en argent à 4 et 5 piastres le chariot et pour faire voir qu'il existe un magasin de bois, il a destiné ses gens pour en acheter quelques uns seule-

ment pour les hôpitaux et les généraux, et pour le reste de l'armée c'étaient les maîtres de la maison qui l'échauffaient.

6. Qu'à la succession de M-r. Philipesco aux affaires du Divan nous avons laissé en nature une somme assez considérable des denrées dans tout le pays comme les listes de la Vistiarie le prouvent. Nous interrogeons le susmentionné Boyard ce que ces denrées sont devenues.

7. Qu'en outre nous avons laissé des restes des impôts estimés à plus de 300.000 piastres qui ont été rambourśés par le dit Boyard; qu'il nous prouve ce qu'ils sont devenus?

8. Que pendant notre gouvernement nous avons approuvé de dispenser les paysans d'une somme de plusieurs restes des impôts pour soulager leurs maux et qui n'ont été pas moins respectés par le susdit Boyard; qu'il prouve encore ce qu'ils sont devenus.

9. Que le foin destiné pour l'armée impériale, et composé de 124,000 chariots bien chargés, excepté de 15.000 chariots d'une autre destination, à été vendu, un parti en nature et l'autre ramboursé en argent à 10 et 13 et 15 piastres le chariot.

10. Que les appointements du pays montés à 16.700 piastres avant la succession de M-r. Philipesco au gouvernement du pays, sont maintenant estimés à plus de 38.000 piastres. Qu'il nous soit prouvé à quelles personnes, pour quel mérite et pour quels fidèles services il a augmenté ces appointemens et si l'état du peuple lui permettait.

11. Que M-r. Philipesco soit interrogé sur la commission des recherches sollicitée par nous et établie l'année passée, 1808, par quelle raison on a suspendu la restitution des abus, parce que nous prouverons qu'il a fait particulièrement ses intérêts secrets, et par ce moyen le pays et la caisse impériale ont essayé des pertes.

12. Que tous les droits annuels du pays sont vendus à non prix *(sic)*, parceque le Divan s'étant associé entre eux de les augmenter de quelquechose, il les achetait lui même d'un bas prix en s'associant quelques-unes de pratiques et en écartant par des menaces les autres, ce qui a causé des pertes à la caisse impériale et au pays comme nous le prouverons.

13. Que ces droits en général, vendus à non prix, et même au désavantage de la caisse impériale, on a fait de grandes ruines aux pauvres habitans, parceque le Divan s'étant associé pour la première et seconde vente et, n'étant pas content sur le gain suffisant de la première vente, s'est encore associé pour la seconde et au lieu du prix réglé on a pris le triple et le quadruple de tous les droits, et le susdit Boyard comme intéressé n'empêchait pas cet abus.

14. Que les salines et les douanes ont été abonnées aux échelles fermées (?) ou non, et que le Divan, pour ses intérêts personnels, a violé les conventions et il a retranché de la somme totale des salines la somme de 300.000 piastres et des douanes celle de 130.000.

15. Que les bœufs exigés l'année passée pour l'armée impériale on *(sic)* été payés par les habitans à... piastres la paire et dont ont été achetés a 70 piastres par les Ispravniks et les gens de Mr. Philipesco et le payement n'avait pas été général. Qu'il nous soit prouvé la somme de ces bêtes, le prix de chaque paire ramboursé des paysans, celui qu'on les a payés et les acheteurs.

16. Que ce Boyard représente les comptes du pont fait vis-à-vis de Hirsova, pour voir les dépenses, le payement de la charpente et autres nécessaires, les salaires des artisans et ouvriers et nommément à qui.

17. Qu'une somme énorme de foin fait pour l'armée impériale a été vendue aux stations des postes; que ce Boyard nous prouve si elle est encaissée à la Vistiarie ou non.

18. Que les districts lointains, pour éviter le transport du foin pour l'armée impériale aux magasins, ont payé à 16 piastres le chariot bien chargé par ordre du susdit Boyard, et que ce foin a été transporté par des chariots des districts prochains qu'on avait destinés sans aucun payement, c'est-à-dire par ceux des sokotelniks, poslousniki et d'autres, que par ce transport et autres corveés nous avons perdu nos privilèges cimentés par le manifeste de S. M. l'Empereur.

19. Que les premières charges de notre pays, qui se donnaient aux premiers Boyards ont été offertes par le canal du susdit Boyard à des personnes dépourvues de tout mérite, de patriotisme et de fidèles services envers l'Empire russe et tout cela pour écarter ceux qui ont servi avec le plus de zèle cet Empire, et s'attacher mieux ses partisans.

20. Que les autres charges et les Ispravnitzies se donnent par grâce et non pour le mérite, cest-à-dire celui qui augmente le prix en obtient le meilleur.

21. Que le susdit Boyard soit obligé à donner compte général de toutes les dépenses et la recette du pays, depuis 1808, 25 Juin, à tous les premiers Boyards, d'après l'usage ancien et la règle du Divan, comme tous les Princes en donnaient aussi, conformément aux usages du pays qui nous ont été ratifiés par S. M. Impériale sans nous en priver.

22. Que toutes les charges, les ispravnitzies et les autres emplois soient changés et confiés à ceux que le nouveau Divan choisira comme attachés à l'Empire russe.

23. Enfin (1) que tout le mentionné ci dessus soit prouvé, et que tous les abus soient découverts, il est de toute nécessité de faire écarter du Divan M. Philipesco avec ses adhérens, sans lui permettre de se mêler plus aux affaires du pays, comme la source de tant de maux et le protecteur des abus et de mauvais sujets, et d'établir ensuite une commission des recherches, en mettant le Divan sur l'ancien pied selon l'usage du pays. Au reste nous attendons avec la plus grande impatience là prompte justice de V. E. à cet égard et nous avons l'honneur d'être, etc.

25 Decembre 1809.

Aceste învinovățiri, atât de clare și de lămurite, cereau o amănunțită cercetare a fiecăreia din ele, dar influența lui Miloradovici obținù ca Cușnicov, fără a încercà câtuș de puțin să-și dea seamă de temeinicia lor, să răspundă boierilor prin următoarea notă *brevi manu*, al cărei ton desprețuitor este destul de aparent:

«La délation que Messieurs le Bano Manolaki Kretzulesco, la Bano Constantin Guika, le Vornic Constantin Kretzulesco, le Vornic Grégoire Guika, le Vornic Constantin Balatzano, le Vestiar Constantin Varlam, le Logothète Jean Koumanian et le Vornic Manolaki m'ont adressée le 25 Décembre 1809, par laquelle ils prétendent m'exposer divers abus, qu'ils disent avoir été commis sous l'administration précédente en Valachie, ne méritant pas la moindre attention et aucune considération, est renvoyée comme nulle aux susdits boyards, avec l'observation que leur démarche à ce sujet est d'autant plus hardie, qu'après une délation pareille qu'ils adressèrent, le 19 Décembre 1808, il leur fut sévèrement ordonné de ne plus oser se mêler ni renouveller à l'avenir des affaires de cette nature. Jassy ce 25 Janvier 1810.»

Iată asupra acestor țesături de intrigi câtevà amănunte conținute într'unul din rapoartele Consulului francez Ledoulx:

18 Janvier 1810.

«Le Prince Bagration vient de quitter la rive droite du Danube avec tout sont État major; il laisse le commandement de l'armée à M. le Comte de Langeron. Les uns disent que le Prince établira son quartier général à Bucarest, d'autres prétendent que ce sera à Fokchan, attendu qu'une grande désunion vient d'éclater entre le Chef et le Général Miloradovitz. Cette désunion qui n'était rien dans le principe, vient de produire le plus grand mal pour les malheureux habitants de cette province, c'est la division des

(1) Afin.

familles: deux partis s'acharnent l'un contre l'autre et se font une guerre d'intrigues qui rend Bucarest, depuis quelques jours, assez désagréable à habiter.

«Cette mésintelligence était sourde jusqu'à-présent, et ne portait aucun changement dans le gouvernement du pays; mais depuis que le Prince a quitté la rive droite du Danube, venant ici, tout a éclaté. Je me réserve, Monseigneur, l'avantage de fournir moi-même à Votre Excellence les détails à cet égard.

«Les rapports que peuvent avoir fait les Russes sur mon compte, me jettent dans un dédale d'idées toutes ténébreuses, car je puis démontrer à Votre Excellence qui je ne me suis jamais mêlé de leurs affaires et que j'ai toujours été très bien vu par toutes les autorités Russes, et que je reçois d'elles tous les jours de nouveaux témoignages d'amitié et d'estime. Il serait possible que quelques sourde calomnie, produite par leur mésintelligence, fut tombée sur moi, mais la pureté de ma conscience et le dévouement dont je fais profession pour le service de notre auguste souverain plaideront en ma faveur» (1).

Interesante mai sunt şi următoarele cari le extrag dintr'o scrisoare a lui Belleval, fostul *Ministru* al lui Ipsilant, către Champagny:

«22 Janvier 1810.

«Malgré le silence de Votre Excellence à différentes lettres que j'ai eu l'honneur de lui écrire, je saisis cependant encore avec empressement l'occasion du départ de M. le Consul de France pour me rappeller à votre souvenir et vous présenter l'hommage de mon respect; car je ne puis, Monsieur le Duc, me faire à l'idée d'être exclu de votre intérêt lorsque mon cœur et ma conscience m'assurent que je n'ai jamais cessé d'en être digne. Fort de mes sentiments, et tout autant de l'honnêteté bien connue de M. Ledoulx, je ne crains point que ma démarche devienne l'occasion de quelque nouvelle dénonciation contre moi, comme j'aurais pu le craindre d'un de ses prédécesseurs, dont le nom est devenu une injure en Valachie.

«Je n'ai point insisté, Monseigneur, dans les démarches que Votre Excellence avait bien voulu m'indiquer auprès du Ministre de la Police, pour lui faire accepter ma soumission comme français, parce que je n'ignore point que la Constitution ne permet point au français ni service ni pension à l'étranger, et que je n'étais point certain, que réussissant auprès de ce Ministre, je puisse obtenir en France des moyens d'existence, auxquels j'avais

(1) Rapoarte consulare franceze la Academia Română.

des droits en Valachie par mes services passés. Aussi, malgré l'intrigue et la cabale, le Divan vient de m'acorder d'une voix unanime une pension de six mille piastres, motivée de la manière la plus flateuse et la plus honorable pour moi. Votre Excellence trouvera sans doute dans cette récompense et dans le mode dont elle m'a été accordée une preuve non équivoque de ma bonne conduite; je vais lui en offrir une non moins assurée, de mon inviolable attachament à ma patrie; c'est que je renonce à cette pension, avec bien plus de plaisir que je ne l'ai obtenue, et à des prétentions plus considérables encore que j'ai à former dans ce pays, si Votre Excellence veut simplement me permettre de m'employer sous ses ordres d'une manière quelconque, et les circonstances et ma position en offrent journellement l'occasion.

«Les deux partis dont j'ai parlé plus haut ont amené une très grande mésintelligence entre les deux généraux en chef: le Prince Bagration et Miloradovitz, (qui au reste étaient depuis longtemps jaloux l'un de l'autre).

«Cette mésintelligence ne laisse pas que d'augmenter le désordre. Aujourd'hui le Prince de Bagration veut remettre l'autorité entre les mains de M. Varlam, qui fait de grandes promesses à l'armée, et le général Miloradovitz qui a toujours soutenu la maison de Philipesco, a hautement déclaré que si cela a lieu il quittera le service. A mon départ de Bucarest il y avait cinq à six jours que le Prince Bagration y était arrivé et le général Miloradovitz ne l'avait pas encore vu. La réception qui a été faite au Prince et qui a été ordonnée par lui, a été très brillante; il est entré dans la ville au son des cloches et au bruit du canon; toute la troupe sous les armes, tous les boyards et tous les généraux l'entourant, excepté le général Miloradovitz qui s'est renfermé chez lui ce jour là, paraissant ignorer l'arrivée du Prince.....»

Iar Ledoulx raportă lui Champagny, din Paris, la Martie 1810:

«.... L'affection que la religion donnait au peuple et à la noblesse de la Valachie pour les Russes n'existe plus. Toute cette nation, excepté deux on trois familles de boyards qui se sont enrichis dans ce désordre, pleure sur son état présent et désire un chagement quelconque de situation. Nos provinces voisines de la Turquie, le Sept Iles et tout ce qui jouit aujourd'hui de la protection de notre magnanime souverain lui fait sentir davantage encore sa malheureuse situation. Jusqu'au métropolitain grec, qui était autre fois dévoué à la Russie, semble reconnaitre aujourd'hui, dans l'attachement qu'il avait pour elle et qu'il prêchait aux Valaques, une funeste erreur; la preuve en est dans la lettre qu'il m'a fait remettre au moment où je montais en voiture pour me rendre à Paris et que j'ose joindre ici en original».

Scrisoarea Mitropolitului Dositeiu (1) *al Ungro-Vlahiei către Ledoulx.*

10 Ianuarie 1810.

Poursuivi par M. le Métropolite Gabriel, membre du synode de Russie et risquant de perdre mon diocèse que le pays m'a confié légitimement et que j'ai gouverné d'après toutes les règles ecclésiastiques, je cherche par vous, Monsieur, mon recours à la justice du grand monarque et généreux protecteur de l'humanité oppressée, en vous priant de secourir un Grec soupçonné d'être ami des Français et ennemi des Russes, et poursuivi pour cette seule raison, et de me faire obtenir une patente de Sa Majesté Impériale de France et d'Italie dont je suis un véritable sujet, né à Janina, mais tirant mon origine d'Ithaque. Je vous prie très instamment de rappeler au souvenir de Son Excellence le Général Sébastiani la prière que je lui ai faite par une lettre pour le même effet et de coopérer avec son Excellence afin que j'obtienne la patente en question.

Au reste, en vous souhaitant un bon voyage à Paris et un heureux retour, j'ai l'honneur d'être avec la plus parfaite estime et considération, etc.

Signé : *Dosithéos* (2) *Métropolite de Valachie.*

La începutul lui Fevruarie se auzià în Sibiiu că mitropolitul Dositeiu fuse depus din demnitatea lui şi supus unei cercetări. Se ziceà acelaş lucru despre Vistierul Filipescu şi, din cauza legăturilor strâmte dintre Vistier şi Miloradovici, se presupuneà că acest general va fi cuprins în disgraţia protejatului său. Se dădeà chiar ca temeiu al disgraţiei generalului faptul că, spe a nu fi silit să părăsească Bucureştii, refuzase comanda ce i se oferise a corpului ce erà la Hârşova. (3).

Chiar făcând abstracţiune de Langeron (4) care probabil exage-

(1) Langeron zice despre Mitropolitul Dositeiu:

Lorsque j'arrivai à Bucarest 5 Août 1809, ce métropolite venait de faire 4.000 prêtres. C'étaient tous des paysans qui voulaient être exempts d'impôts et de corvées et qui pour deux on trois ducats obtinrent la prêtrise sans savoir ni lire ni écrire. Je lui fis reprocher cette infamie. *Il vint chez moi ivre et m'injuria.* J'eus beaucoup de peine à le faire chasser. Il mourut peu de temps après. (Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III, p. 188, nota 1).

(2) Erà acelaş Mitropolit care făcuse în biserică prezicerile despre care vorbeşte St. Luce. V. memoriul I din această serie.

(3) Corespondentul anonim din Bucureşti dela Fevruarie 1810.

(4) . . . ce Constantin Philipesco, d'une des plus aincennes familles du pays, homme de 50 ans, spirituel, actif, astucieux, que j'ai dépeint comme le plus impudent scélérat de toute la Valachie, méritait bien tout ce qui j'én ai déjà dit. Lié à un autre scélérat,

rează și este influențat în cele ce le povestește de simpatiile lui pentru Varlam, și făcând în jalbele boierilor o mare parte exagerațiunii și calomniei, vedem toate izvoarele conglăsuind pentru a ne arătà administrația Vistierului C. Filipescu ca fiind cu desăvârșire rea și dărăpănătoare pentru țară.

Pe lângă că chipul în care administrà Vistieria erà dezastros, apoi Filipescu erà bănuit de Ruși că el este un agent al Turcilor și al lui Alexandru Șuțu, cărora le comunică toate mișcările și toate secretele Rușilor, pe cari le află cu ușurință dela Miloradovici.

Langeron îl mai acuză că ar fi otrăvit pe Generalul Ulanius și că ar fi încercat să-l otrăvească și pe el, dar fără a aduce vreo dovadă serioasă în sprijinul acestor învinuiri (1) cari trebue să fie privite ca fiind absolut de domeniul fanteziei.

Invinuirea că Filipescu erà un agent turcesc și în înțelegere cu fostul Domn Alexandru Suțu pare a fi cu mult mai serioasă: vedem că erà împărtășită și de bătrânul Prozorovski (2).

In privința înlocuirii luì Filipescu găsim o nepotrivire la Langeron care zice că Filipescu încetase de a mai fi Visternic după ce se mănținuse în acea slujbă doi ani «împotriva legii și a obiceiului», dar totuș păstrà prerogativele și foloasele ei, urmând a îndeplinì sub mână și funcțiunile acelei slujbe sub numele Vistierului care îl înlocuise, un moșneag infirm numit Văcărescu, om

---

le Prince Alexandre Soutzo, il avait mérité sa confiance intime et j'ai parlé des listes de proscription, où les têtes de Varlamme, des Ghika et de 20 autres boyards étaient désignées pour tomber sous le fer des bourreaux. Michelson ... entrâiné par l'influence que Miloradovitch avait prise sur lui, favorisa Philipesco, et tous les alentours du Général en Chef furent achetés par cet immonde Valaque. Varlamme, pour prix de ses soins et de son dévouement, fut déplacé, chassé, pérsecuté. Philippesco fut fait Grand Vestiar et fit donner tous les emplois à ses complices. Bientôt la Valachie fut pillée avec une impudence dont l'histoire du pays n'avait point encore offert d'exemple. Le tiers des habitants émigra. Ce pays si riche, si florissant et qui eut pu entretenir trois armées comme la nôtre, ne put même suffire à la consommation d'un faible corps et le complot formé par le Fanar, par les Soutzo et par Philippesco, de forcer les Russes à s'éloigner par le défaut de subsistances, fut commencé et suivi avec la plus criminalle activité. (Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III, p. 185).

(1) Ibid., p. 188 și 199.

(2) In scrisoarea adresată din Galați, de către Prozorovski lui Langeron, cetim următoarele: « . . . par conséquent les craintes et les appréhensions de Manouk-Bey sont fort gratuites, et je suppose qu'elles tirent leur source des menées et des intrigues de la maison de Philipesco qui, depuis longtemps, me parait suspect à l'égard de ses liaisons au delà du Danube et surtout avec le Prince Alexandre Soutzo . . . » (Ibid. p. 189).

cinstit dar slab, care erà numai o păpuşă în mânile lui Filipescu (1).

Din actele reproduse mai sus se vede însă că acesta a rămas Vistier în tot cursul anului 1809. El a fost destituit odată cu prefacerea întregului Divan la Ianuarie 1810. La 23 ale acelei luni, adunaţi fiind toţi boierii din întâiul şi al doilea Divan, li s'a cetit în public o *predlojenie* mustrătoare la adresa divaniţilor pentru modul cum ei administrase ţara. (2) Patru zile după aceea, cneazul Bagration reformă Divanul la 27 Ianuarie 1810.

In noul Divan intrară numai membri ai partidei lui Varlam şi acesta însuş deveni Vel Vistier. Dar Bagration mai adaose un al doilea Vistier, însărcinat să ocolească de trei ori pe an judeţele Munteniei, să cerceteze administraţia ispravnicilor şi să primească dela locuitori jalbele ce ar aveà de dat şi să le cerceteze. Iar pe lângă ambii Vistieri se mai numì şi un «stabofiţer» rus, menit se vede să-i supravegheze (3).

Filipescu însă, chiar din ziua destituirii lui, se puse pe lucru pentru ca să recapete puterea.

«Ţinând casă deschisă», zice Ureche, «şi masă întinsă pentru toţi generalii ruşi, isteţul fost Mare Vistier nu disperà până în fine să răpună sorţii răi» (4).

La 1 Martie (st. n.) 1810, seara, Filipescu fu încunoştinţat că «din ordin Preînalt», este exilat cu toată familia la Elisabetgrad, în Rusia. Iată cum povesteşte Ureche faptele (5):

«...La 17 Fevruarie 1810, Filipescu aveà *ziafet* în casa lui. Erau de faţă câţiva boieri partizani, mai mulţi generali şi diverşi ofiţeri muscali; împreună şi cu Exarhul Gavriil, stăteau la masă. Curgeau gârlă vinurile de Deal, de Cotnar, Malvasia, Tokaj şi chiar Bordoul.... Deodată se deschid violent uşile sofrageriei şi intră generalul Zass, însoţit de o numeroasă suită.... Varlam erà doară şi el în pragul uşii cu un zâmbet semnificativ pe buze. Const. Filipescu simte că e pierdut. Jupânesele, sau mai drept coconiţele (căci erau toate tinere) *schimbă rumeneala ce le suise pe obraji spirtoasele*, într'o paloare manifestând spaima lor sufletească; unele nu pot a comprimà câte un mic ţipet, ridicându-se toate în picioare sub cozile de păun încre-

(1) Ibid., p. 188.
(2) V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IX, p. 232 sq.
(3) Ibid., p. 236 sq.
(4) ibid., p. 238.
(5) ibid., p. 239.

menite şi ele în mâinile fetelor ce le agitau un moment înainte pe deasupra capetelor mesenilor, ca să fie răcoriţi de zăduful camerei — deşi erà Fevruarie—prea înfierbântate şi mai ales de spirtoasele prea generoase...».

Urechia ne serveşte aici descrierea scenii comunicării ordinului de surgun, cum şi-o închipue el. Nu ştiu în cât celelalte amănunte sunt exacte, dar mă ridic în contra *rumenelii ce spirtoasele ar fi adus-o pe obrajii cuconiţelor*, pe care am subliniat-o în text. Această alegaţiune ne arată că defunctul academician nici idee nu aveà de vieaţa boierimii din epoca fanariotă. Dacă Grecii au introdus în ţară o mulţime de moravuri cari au corupt boierimea română până la măduvă, i-au adus şi un obiceiu bun: o admirabilă cumpătare. Boierii din epoca antefanariotă (mai ales Moldovenii) ne sunt descrişi de toate izvoarele ca nişte oameni «liubovnici la băuturi», cari la ospeţele lor «se ameţiau» adesea şi bucuros.

Cei dela începutul veacului trecut însă erau de o sobrietate exemplară, de abià beau câte un păhăruţ mic de vin la masă, mulţi se mulţumiau numai cu apă, iar cucoanele nu beau vin aproape de loc. Urechia ne descrie deci o scenă de ospăţ de mahală, nu de ospăţ boieresc (1).

In dosarul No. 1541, relativ la trimiterea Vistierului Filipescu cu întreaga familie la Elisabetgrad, se găsesc două scrisori, amândouă datate din 10 Fevruarie 1811, cea dintâi adresată de fostul Vistier lui Crasno Milaşevici, iar cea de a doua de către fiul său, Iordache, lui Camenski, pe cari le reproduc aici, crezând că vor puteà slujì pentru o mai bună descriere a împrejurărilor vremii:

Excellence,

J'ai reçu avec respect la lettre dont il vous a plu m'honorer; elle m'a fait espérer que V. E. se souvient encore de moi. Je suis bien reconnais-

(1) Iată ce mai zice Langeron de surgunul familiei Filipescu :

«Sous tout autre gouvernement les Philippesco eussent été publiquement exécutés; il y avait plus de preuves qu'il ne fallait pour autoriser leur supplice bien mérité. Mais, en Russie, on ne punit jamais personne. On fut même étonné de les voir exilés dans l'intérieur de l'Empire, à Elisabethgrad, à 170 verstes d'Odessa.

«Ils partirent avec un train énorme: une suite de 40 voitures chargées des dépouilles du pays et des salaires de leurs trahisons et dont on ne les priva pas, ce qui eut été cependant plus que juste.

«Toute la famille fut comprise dans cette proscription. On conduisit d'abord tous ces misérables à Odessa où Monsieur le Duc de Richelieu les traita avec plus de bonté et d'indulgence qu'il n'aurait dû le faire» (Hurmuzaki, Supl. I. Vol. III. p. 216).

sant, la remerciant très humblement et la priant instamment d'avoir toujours la même bonté pour moi.

Mes affaires domestiques m'ont forcé d'envoyer à Bucarest le porteur de ma présente lettre, à qui je vous supplie de permettre de s'y rendre et qui sous vos auspices pourra arranger mes affaires. Car lorsque je l'ai envoyé la première fois, il lui fut impossible d'en venir à bout puisque, comme V. E. n'ignore pas, Manouk bey en était absent.

Je ne doutte pas que V. E. ne soit pas la première informée de ce que S. M. Impériale notre Auguste Souverain a daigné voir avec pitié l'état désolant où je suis avec toute ma famille et donné ses ordres à S. E. M. le Commandant en Chef Comte Caminsky que tous mes biens, comme aussi ceux de mes enfans, fussent immédiatement sous sa protection et que S. E. fasse connaitre au Divan les ordres suprêmes de S. M. à cet égard. Mais c'est seulement pour vous prier que j'en fais mention, de vouloir bien donner vos ordres que le divan laisse en liberté de tout tribut le nombre prescrit des socotelniks aussi bien les miens que ceux de mes enfans.

Car sitôt que je partis de Valachie le Divan leur a imposé toute sorte de tribut à l'égal des autres habitans du pays, mais il a eu tort de vouloir me priver d'un privilège qui est dû généralement à la noblesse du pays.

J'implore votre justice et votre équité pour qu'il m'en dédommage. Le porteur de la présente se rendant à Bucarest avec votre permission, fera tenir à V. E. la poudre d'or suivant l'ordre exprès qu'il tient de mon fils.

Venant à la fin de ma lettre, j'ose réitérer mes prières à V. E. concernant mes raisons et mes droits, que le porteur de la présente et Manouk bey peuvent faire, je vous supplie d'agréer les assurances d'une reconnaissance sans bornes, d'un respect bien profond et de la plus haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

de V. E.
Le très humble et très obéissant serviteur
Constantin de Philippesco.

Elisabethgrad, 1811 le 10 Février.

Iată şi a doua scrisoare:

Monseigneur,

Mr. le duc de Richelieu m'a fait tenir l'ordre de V. E. à l'égard de la poudre d'or qui s'était ramassée du temps que j'occupais le poste de l'Armachie. Mr. le Colonel de Balche, mon beau-père, m'en avait fait tenir un autre à cet égard. C'en est 1.050 drachmes précises que le porteur de la présente remettra à V. E. après s'être rendu à Bucarest où elle est.

La dernière contribution imposée sur les Bohémiens j'attendais de jour en jour d'en recevoir le compte et l'argent d'après les lois du pays, lorsqu'inopinément l'ordre suprême de S. M. nous en a éloignés, ce qui m'empêcha d'y parvenir après mon départ. Mon successeur, M. le Vornic Samourcache, ayant trouvé toute prête la somme, à-peu-près 23.000 piastres, se l'est appropriée à tort et mal à propos, car elle me revenait à plus d'une raison et d'autant plus que Mr. le Prince Bagration, alors Commandant en Chef, après avoir déplacé tous ceux qui occupaient les postes du pays, avait confirmé par ses ordres donnés au Divan que je devais continuer à occuper le mien comme récompense des services que j'ai rendus aux puissantes armées de S. M., sur quoi Mr. le Colonel de Balche vous donnera des détails.

J'espère, Monseigneur, que vous ferez retentir votre équité et votre justice c'est de ne point permettre qu'à tort l'on ne s'approprie mes droits, dont je vous prie très humblement, me vouaut toujours avec un profond respect et la plus haute considération,

Monseigneur, de Votre Excellence

Le très humble et très obéissant serviteur

George de Philipesco.

Elisabethgrad, 1811 le 10 Février.

După transferarea lui la Odęsa, Filipescu scrise, la 14 August, lui Milașevici, pentru a se plânge că, cu tot ordinul dat de însuș Împăratul în privința bunurilor sale, nu s'a făcut nimic din cele cuprinse într'însul și că «atât vechiul cât și noul Divan» par să fi lăsat totul în părăsire și că bunurile lui sunt pustiite cu desăvârșire. Atât scutelnicii lui cât și parte din acei ai fiilor săi nu le-au fost restituiți, astfel că nu mai dispun de mijloacele trebuitoare pentru a face față măcar micilor cheltueli ce le au, și-i cere ca Președintele Divanurilor să acorde ajutorul său omului ce-l trimite în țară pentru îndreptarea afacerilor lui.

Dintr'un brulion de scrisoare adresat la Fevruarie 1812 de către Milașevici Logofătului Costache Balș, reiese că acesta ceruse, atât lui cât și lui Cutuzov, învoire pentru nepotul lui Balș, Căminarul Constantin Filipescu, ca singur clironom al socrului său Manolache Balș, să vie să se stabilească pentru afacerile succesiunii, cu soția lui, la Iași. Invoirea nu se puteà da până a nu sosì deslegarea ce se ceruse în această privință dela Curtea Imperială.

Fornetty scrise lui Champagny la 7 Martie 1810 (1):

«...Toute la famille de M. Philipesco, sans excepter les femmes et les enfants, vient d'être transférée en Russie d'après un ordre de l'Empereur Alexandre. On dit que le Prince Bagration avait reçu depuis longtemps cet ordre, mais qu'il avait espéré qu'il serait révoqué. Le fait est que c'est dans son absence que cet ordre a été exécuté. On accuse dit-on M. Philipesco d'avoir eu une correspondance avec les Turcs; on fonde ces soupçons sur l'interception d'une lettre écrite au grand vizir par le Divan de Valachie, dans laquelle on lui promettait des secours s'il passait le Danube. M. Philipesco se trouvant par sa place et son rang le chef du Divan, a été soupçonné de cette correspondance. Cet événement pourrait bien être aussi une suite de la prépondérance que prend le parti du Prince Ypsilanti. Toutes ses créatures sont aujourd'hui à la tête du gouvernement.

Asupra surgunului lui Filipescu circulau fel de fel de svonuri: Se asigurà că împrejurarea care grăbise destituirea lui Filipescu a fost faptul că, văzându-se pierdut, ar fi adresat lui Napoleon o suplică prin care implorà, pentru el şi ai lui, protecţia Franţei; iar Napoleon ar fi transmis această suplică în original Impăratului Alexandru. Acesta trimisese îndată ordinul să se pună pecete pe toate lucrurile lui, iar el cu toată familia să fie imediat trimis la Moscova (2).

La 24 Fevruarie, Bagration izbutì ca Divanul să hotărască înfiinţarea unui Divan deosebit, special pentru cele cinci judeţe de peste Olt (3).

Mitropolitul Dositeiu nu fu trimis, cum se poruncise la început, în Rusia, ci într'o mânăstire din Moldova; în locul lui fu numit Mitropolitul Ignatie, dela Artis, în Grecia, care se aflà atunci în Iaşi.

S'a numit pentru cercetarea abuzurilor săvârşite de Filipescu şi de Mitropolit o comisie alcătuită din generalul major Bachmetief şi boierii pământeni Costache Ghica, Samurcaş, Bălăceanu şi Gheorghe Slătineanu, adică duşmanii de moarte ai fostului Vistier. Dela început se descoperise delapidări cari se ridicau la patru milioane (4).

(1) Rapoarte consulare franceze.
(2) Corespondentul anonim din Bucureşti, dela 8 Martie 1811.
(3) Id., dela 24 Fevruarie 1811.
(4) Id., dela 4 Martie 1811.

Comitetul Divanului numì, tot atunci, Caimacam al Craiovei, din nou pe Constantin Samurcaş (1).

II.

DESPRE OCÂRMUIREA ŢERII-ROMÂNEŞTI DELA CĂDEREA LUI FILIPESCU PÂNĂ LA EVACUAREA EI DE CĂTRE RUŞI LA 1812.

Noul Mai Mare Comandant al armatei, Camenski, arătà o asprime cumplită faţă de funcţionarii publici şi de antreprenorii armatei. Scriitorul poştelor din Bucureşti şi un antreprenor de proviziuni evreu din Iaşi au fost pedepsiţi în *Hauptwachte* cu *palce* (vergi), cel dintâiu primind 200 şi cel de al doilea 500. Alţii au fost loviţi de general cu pumnul sau cu piciorul. Corespondentul nostru crede că acest mijloc este mult mai nemerit decât destituirile şi comisiunile de cercetare «pentru a stinge setea de câştig a acestei naţiuni» . . . . Teama de Camenski erà cumplită (2).

La 12 Aprilie 1810 relaţiunile Agenţiei cu Divanul erau reluate. Se numise agent Fleischackl von Heckenau.

La 4 Aprilie 1810, Ledoulx scrise Afacerilor Străine în privinţa comerţului în Principate (3):

Je me ferai un devoir de me conformer aux ordres de Votre Excellence, et de lui adresser tous les renseignements que je pourrai recueillir sur la nature du commerce qui se fait dans cette province.

Je dois cependant informer Votre Excellence que depuis que les communications sont entièrement fermées avec l'autre côté du Danube, toutes relations commerciales sont interrompues; ainsi les marchandises anglaises qui n'ont été portées dans tous les ports de la Turquie n'ont pu trouver un débouché dans cette province.

Tout le commerce se fait aujourd'hui avec l'intérieur de l'Allemagne, et la plupart des marchandises qui sont apportées ici sortent de ses fabriques. Il en arrive très peu de celles de France. Cette branche de commerce n'est au surplus qu'entre les mains de quelques marchands qui vont eux-mêmes deux fois par an se pourvoir aux foires de Leipsic. Ici comme à Iassy il est assez difficile de se procurer des renseignements bien exacts

(1) Ibid.
(2) Ibid., dela 31 Martie 1811.
(3) Rapoarte consulare franceze.

sur la nature des objets de commerce qui s'importent dans ces deux Principautés.

Următoarea corespondență ne dă o idee destul de fidelă de spiritul de care erau stăpâniți boierii Țerii-Româneşti şi de motivele intrigilor dintre dânşii.

Monsieur de Sénateur,

De tous les temps, tous les offices publics du pays conservaient leurs revenus et se distribuaient annuellement par l'autorité aux boyards patriotes qui avait chaucun d'eux le revenu de sa place.

Comme il est de même à tous aux qui ont été chargés par S. A. S. Monseigneur le Prince Bagration, il s'agit du contraire à la place d'Armache que j'occupe et qui m'a été offert par son *(sic)* haute Excellence Monseigneur le Comte de Kaminsky.

Il y a deux ans depuis que je n'avais aucum emploi du pays; à peine je fus nommé Armache lorsque je vus (sic) que mon prédecesseur, Monsieur le Logofet de Samourkas, qui avait été destiné à cette place par le respectable Divan, comme surintendant temporair, jusqu'à ce que le vrai Armache soit nommé par S. E. Monseigneur le Comte de Kaminsky, a saisi l'occasion de prendre dans un mois, des zaptis de l'Armachie. Le tribut de la Vistiarie monte à 13.250 piastres, auquel argent se contient le revenu de ma place et pour huit mois, c'est-à-dire du 1-er Janvier jusqu'au 1-er Août, n'ayant aucun autre empointement que ce revenu. Et il ne s'en soucie guère de répondre à la Vistiarie ce tribut, ni même de me payer la quote part pour quatre mois venans. Il fallait que Monsieur de Samourkas ait en sûreté la susmentionnée somme de 13.250 piastres pour la confier aux mains du vrai Armache quand il serait nommé.

Ainsi, Monseigneur, votre suppliant se trouve le seul qui serve sans attirer ancun profit ni même de la place qu'il occupe de la bonté de S. E. Monseigneur le Comte de Kaminsky, ni des empointements qu'il recevait du Comité, dont il est le membre, et qu'il a perdu parcequ'il est Armache, tandis que son prédecesseur, Monsieur de Samourkas jouit des revenus de trois emplois, c'est-à-dire de celui de l'Armachie jusqu'au mois d'Août, de celui de la Kaimakamie de Krayova et de celui de la surintendance de Banie (?).

Je suis bien convaincu que la haut justice de V. E. ne permettra jamais de voir d'un œil indifférent l'injustice atroce qui m'est faite, ni même de donner la préférance, sur ces trois revenus à un grec étranger, d'un ancien

patriot de ce pays-ci, qui a servi depuis l'arrivée de l'armée impériale jusqu'à ce moment sans aucum intérêt particulier, comme il a servi Monsieur de Samourkas dans sa précédente Kaïmakamie, en profitant beaucoup.

Je supplie V. H. E. de vouloir bien ordonner aux endroits nécssaires pour que la susdite somme de 13.250 piastres me soit remboursée par l'assistance militaire, puisque le susdit boyard ne se soumette au Divan.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect, Monsieur le Sénateur, de V. H. E. le très humble et très obéissant serviteur.

Constantin Balatzan
Vornic.

Le 7 Mai 1810, Bukarest.

Din următoarea scrisoare a lui Samurcaş către Milaşevici vedem ca acesta, după jalba lui Bălăceanu, poruncise Divanului să facă ca el să fie despăgubit.

Excellence,

Le 21 courant j'ai reçu un lettre du Divan de Bucarest avec une copie de predlojénie de S. E., par laquelle elle ordonne au Divan d'exiger de moi 13.250 piastres que j'ai pris de Zapthy pendant le temps que j'avais l'armachie, d'après la pétition de Mr. Vornic Constantin Balatzano; et qu'il falloit remettre cet argent à la Trésorerie comme lui appartenant jusqu'à ce que S. E. en délibèrera.

Par devoir je ne manque pas de faire cette très humble information a S. E., qu'en effet j'ai perçu cet argent pour les raisons ci-après énoncées.

Au mois de Janvier, quand S. A. le Prince Bagration était ici, il a trouvé bon que je sois aussi destiné à quelques emploi et de son bon gré a ordonné au Divan de lui adresser une note à cet régard, de m'y destiner pour la place de l'Armache et de m'y nommer premier candidat et George Filippesko second; cependant S. A. à daigné me communiquer que, quoique je sois premier candidat, il destinera le second à cette place pour des raisons qu'il a, ce qu'il a fait aussi, *sachant peut-être ce qu'il devait arriver à cette famille.* Après que George Filippesko s'est en allé, je l'ai remplacé à l'armachie comme premier candidat que j'étais. C'est alors que j'ai trouvé l'imposition déjà mise en train, laquelle sans les Princes grecs était une rente de la Princesse et on la percevait par trimestre, mais elle ne montait alors à plus de 12.000 piastres, dont les 10.000 piastres appartenaient à la Princesse et la reste à l'armache. Dans l'espace des deux années que cette charge était possédée par les fils de Filippesko on s'est écarté de la règle, et on a imposé 38.000 piastres sur les Bohémiens pour l'année 1810, afin

de donner les 10.000 piastres que la Princesse recevait autrefois à la trésorerie et de prendre le reste. C'est de la somme restante que j'ai pris les 13.250 et que Vornic Balatzano en a pris 16.465 piastres. Pour ample conviction de S. E. j'ai inséré ici une remarque du compte de cette imposition.

Excellence ! Après que S. A. le Prince Bagration à jugé bon de me nommer à la charge que j'occupe à présent à Crayova, à cause de grandes dépenses que l'Employé doit avoir pour soutenir son caractère avec dignité, il a consenti de me laisser aussi l'Armachie pendant deux mois pour pouvoir profiter de cet argent. S. E. peut en être instruit aussi par M. Fonton qui sait le cours de cette affaire. Mais malgré tout cela, Excellence, son ordre est sacré pour moi et je suis prêt à rendre cet argent à la trésorerie. Cependant je crois qu'avec raison il faut faire rendre aussi Balatzano ce qu'il a pris de cette imposition. D'être assujetti seul à rendre ce que j'ai pris, j'espère qu'il ne sera pas admis à la justice qui caractérise S. E. particulièrement. Je la prie bien instamment de vouloir bien m'envoyer ses ordres à cet égard, d'après lesquels et sa juste résolution je ne manquerai d'agir à l'instant.

C'est avec injustice Vornic Balatzano m'a accusé relativement aux trois appointemens que je reçois de trois différentes charges, car je ne connais pas aucun autre appointement, excpté celui que j'ai montré à S. E., qui est réglè d'après l'ancien usage, comme aussi le Divan peut être interrogé sur cela. J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect et la plus haute considération

De V. E.
Très humble et très obéissant et très soumis serviteur
Constantin de Samourcas.

Crayova, le 26 Maiu 1810.

Iată acuma anexa:

Remarque du compte de l'imposition perçue sur les boémiens par trimestre avec indication des personnes qui en ont participé la somme totale de cette imposition . . . . 38000 piastres

Ce que j'ai ordonnée de ne pas prendre des vatafs de laïtzys lyngourarys, parce qu'ils n'était pas coutume, mais mon prédécesseur leur à imposé, il faut soustraire . . . . 1.785 »

la somme réelle . . 36.215 »

ce que Mr. George Filippesko à reçu de cette somme avec sa signature soustraire . . . . 6.300 »

29.715 »

Ce que j'ai pris soustraire . . . . 13.250 »

Cette somme est prise par Mr. le Vornic Balatzano . . . . 16.465 »

Acestei scrisori a lui Samurcaş, Crasno Milaşevici răspunde din Stânca la 10 Iulie 1810:

Monsieur,

J'ai lu les détails contenus dans la lettre que vous m'avez adressée le 26 Mai dernier relativement aux 13.250 piastres restantes que vous avez prises d'avance de la somme perçue pour la présente année sur les Bohémiens et formant le revenu de l'emploi d'Armache. Je vous engage à faire parvenir sans le moindre délai le dit argent au Divan de Valachie qui réclame en vertu de la prescription que je lui en avais donnée.

J'ai l'honneur, etc.

Din raportul Divanului adresat lui Crasno Milaşevici la 21 Maiu, rezultă că Samurcaş fusese în slujba Armaşiei dela 23 Fevruarie până la 25 Martie. El fusese deci deosebit de expeditiv în strângerea veniturilor Armăşiei.

La August Samurcaş tot nu vărsase banii; Divanul într'un nou raport opinează ca cei 13.250 lei să se verse de Samurcaş în Visterie şi apoi să se împărţească între Bălăceanu şi Samurcaş, ceeace se pare că s'a şi făcut, luând cel dintâiu 7.487 lei şi 10 bani, analog pe vremea dela 25 Martie la sfârşitul lui Aprilie, şi Samurcaş 6.632 lei 50 bani, analog pe vremea dela 24 Fevruarie la 25 Martie.

10.000 lei au fost vărsaţi în Visterie, 1.785 lei s'au iertat, 545 lei au rămas neîmpliniţi, iar 11.551 lei 60 bani s'au afectat lui Gheorghe Filipescu, fiindu-i cuveniţi pe 54 zile dela 1 Ianuarie la 23 Fevruarie. Iar toate aceste sume împreună alcătuesc condeiul întreg de 38.000 lei (1).

Spiritul boierilor munteni mai reiese bine şi din textul următoarelor cereri de slujbă:

Excellence,

Les circonstances actuelles me font prendre la liberté d'adresser à V. E. la présente très humble requête, connaissant la justice et bienveillace qui caractérisent V. E. à l'égard de ceux qui n'ont cherché que le bien de la patrie et qui ont rendu des services non équivoques aux armées de S. M. l'Empereur de toutes les Russies.

(1) Dosar No. 1.767.

J'ose avouer sans exagération à V. E. qu'il n'y a pas un Boyard dans toute la Valachie qui eût exposé sa vie maintes fois et sa fortune sans réserve, et qui ait rendu à son pays ainsi qu'aux armées Impériales les mêmes services que je soussigné. Car j'ai sauvé la ville de Bucarest dans des temps orageux deux fois de l'incendie. J'ai empêché le pillage ainsi que l'esclavage de ses habitans et j'ai fait de la sorte à ce que l'armée Impériale russe est entrée heureusement dans cette ville. Lorsque j'étais Aga à Bucarest, alors l'armée Impériale russe manquait de vivres. Je fis de suite distribuer ce que je possédais entre mes mains aux troupes en fait de vivres, vins et eau de vie. Je pris sur le champ des mesures nécessaires pour pourvoir l'armée Impériale qui, dans cet instant là, souffrait la plus grande disette et n'avait aucune provision de bouche. Enfin, après bien des peines et du travail, je parvins à fournir à l'armée ce dont elle avait besoin. Ainsi qu'au moment de la bataille d'Obileshti les Boyards se sauvèrent d'ici avec presque tous les habitans, la ville etait déserte. Je quittai ma famille exposée à tout événement, je donnai mes propres chevaux de suite à la poste pour le service de l'armée; enfin je fis partir aussitôt des proclamations dans le pays que j'envoyai de toutes parts, en invitant tous les habitans de rentrer dans leurs foyers, en les assurant qui'ils n'avaient rien à craindre et c'est ainsi, qu'au bout de peu de jours, j'ai eu la satisfaction de voir la ville peuplée presque comme auparavant.

Tout ce que j'ai l'honneur d'énoncer à V. E. je puis le prouver par certificat signé de tous les habitans de Bucarest, ma conduite ainsi que les services que j'ai rendus à mes compatriotes et principalement à la ville de Bucarest, qui peut-être sans moi n'existerait pas, du moins avec la même splendeur, ainsi que par des attestats que m'a délivrés Monsieur le Général commandant alors pour les bons services que j'ai rendus à l'armée Impériale russe.

D'après cet exposé fidèle, je supplie V. E. de vouloir bien prendre mon affaire en haute considération, me rendra justice et m'accordera une place analogue aux circonstances de ma nombreuse famille et conforme à mon zèle pour le service de l'armée Impériale russe. Sûr de la grâce, j'ose me dire avec le respect le plus profond,

De V. E.
Le très humble et très obéissant serviteur
Grégoire de Baillan.

Excellence,

La réponse que V. E. à daigné faire à ma supplique est encore une preuve évidente de la bonté de votre cœur généreux et confirme la haute opinion que V. E. a méritée.

Sûr déjà d'obtenir une place analogue à mon état selon la promesse obligeante de V. E., j'ose lui présenter d'avance l'hommage de ma reconnaissance et la supplier très humblement de daigner se rappeler de moi à la première vaquance *(sic).*

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

de Votre Excellence

le très humble serviteur

Thomas de Kretzoulesko.

(Scrisoarea s'a primit la cancelaria Președintelui Divanurilor la 10 Maiu 1810).

Monsieur le Sénateur,

Je prie Votre Haute Excellence de vouloir bien me pardonner si je prends la respectueuse liberté de l'importuner.

Lorsque V. H. E. se trouvait à Bukarest, elle eut la bonté de me faire appeler et de m'offrir la place de Vestiar en second. L'état de ma santé, alors faible et languissante, m'empêcha d'obtenir cette place qui fut donnée à une autre personne. J'eus l'honneur dans le même temps de dire à V. H. E. que les boyards du premier divan s'étaient accordés pour me donner la place d'Armache et que des intrigans dont je n'eus aucune connaissance m'avaient privé de cet emploi. Celui d'Aga étant maintenant vacant, le même Divan, d'une voix unanime, a consenti de me le donner et a émis sa note à cet effet. Cependant comme je redoute encore les ohscures menées de quelques intrigues, j'ose me réclamer de la justice et de l'humainité de V. H. E. et espérer qu'elle voudra bien me favoriser dans cette affaire. Je n'ai pas besoin de vous rappeler, Monseigneur, ce que j'ai eu l'bonneur de vous dire sur les pertes que mon attachement à la Russie m'a fait éprouver, mais en même tems j'ai eu le bonheur de m'attirer l'estime des principaux de l'armée, qui ont bien daigné me trouver l'un des Boyards les plus dignes de la confiance de Notre Auguste Souverain. Je l'ai prouvé en m'opposant sans cesse aux intrigues des malveillants, ce qui m'avait attiré beaucoup de persécutions. Ayant toujours occupé les places les plus importants dans ma patrie, j'espère, avec la faveur de V. H. E., obtenir celle d'Aga que le Divan me décerne. Dans un autre tems cet emploi n'eut pas été le but de mon ambition, mais que je puisse être utile de quelque manière que ce soit au Gouvernement et à mes compatriots. C'est l'objet de tous mes desseins.

Si je suis assuré d'avoir un protecteur tel que V. H. E., rien ne manquera à mon bonheur et elle peut être bien assurée de l'eternelle reconnaissance que je conserverai pour ses bontés.

Et j'ai l'honneur d'être,
Monsieur le Sénateur,
de Votre Haute Excellence
le très humble et très obeissant serviteur
le Vornik Georges Slatineano.

Bucarest le 20 Août 1810.

Preşedintele răspunse la această scrisoare, în ziua de 10 August, că Divanul nerecomandându-i pe Vornicul G. Slătineanu pentru slujba de Agă, nu-l poate numì într'însa. Slătineanu revine cu cererea sa, dar fără mai mult succes:

Monseigneur,

On importune V. E., c'est parcequ'on sait notre Auguste Souverain vous seul a choisi pour soulager l'humanité souffrante et rendre justice à ceux qui invoquent votre clémence. Ne dédaignez donc, mon illustre Sénateur, si j'ose récourir avec confiance à votre puissante autorité, en suppliant V. E. de m'accorder la place de *Polcovnic de tirgo* à Craiova. Elle est une charge bien petite: j'ai eu l'honneur de servir fidèlement en plusieurs circonstances depuis l'entrée des armées Impériales en Moldovalachie et dernièrement au transport du proviant par des chariots que j'avais sous mes ordres, dont V. E. fut l'oculaire témoin à Busée. Je suis même noble du pays établi à Bucarest avec une famille pesant et dans un état qui mérite votre clémente compassion.

Protégez donc, mon généreux Sénateur, pour les jours précieux de votre illustre famille, l'indigence de celui qui pour toute sa vie réconaissant a vos bénéfices aura l'honneur d'être

de Votre Excellence,
le très humble et très obéissant serviteur
Constantin Mano (1).

Intrigile şi pârile boierilor erau necontenite, dar mai numeroase erau jălbile din ţară împotriva jafurilor cumplite ale ispravnicilor şi zapciilor, precum şi constatările comisiilor de urmărire a abuzurilor cari făcură pe Camenski să iea, la Maiu 1810, o măsură din cele

(1) Aceste scrisori se află toate în dosarul No. 1.412.

mai umilitoare pentru boierimea Țerii-Românești. Pe lângă fiecare Isprăvnicie se rândui câte un ofițer rusesc, însărcinat să controleze și să privegheze pe ispravnicii români.

Și pentru aceste însărcinări se numi un ofițer superior (maior), numai la județul Dolj, ceilalți toți fură aleși din ofițerii inferiori ai armatei de ocupațiune: căpitani, parucici și podparucici, adică căpitani, locotenenți și sublocotenenți. Un ispravnic român erà deci socotit mai pe jos ca cinste decât un soblocotenent rus.

Am văzut cât valorà cinstea ofițerilor generali ai armatei rusești de ocupațiune; ne putem lesne închipuì ce garanții de moralitate prezentau ofițerii inferiori. Nu încape îndoeală ca intenția lui Camenski a fost bună, dar acum, pe lângă jafurile diregătorilor români, poporul avù să sufere abuzurile celor muscălești.

Iată numele acelor ofițeri din cari lipsesc cei rânduiți la Romanați și Gorj.

Ofițerii ruși orânduiți pe la ținuturi:

Ilfov,	Parucicul Șaramovici.
Olt,	Parucicul Izdebskii.
Săcuieni,	Parucicul Ciuichevici.
Dolj,	Maiorul Poltavițov.
Buzău,	Parucicul Donțov I.
Dâmbovița,	Ștab-Căpitanul Ștengher.
Argeș,	Rotmistrul Crovvan.
Slam-Râmnic,	Parucicul Ragovscoi.
Prahova,	Podparucicul Crasnodomski.
Ialomița,	Podparucicul Leonov.
Muscel,	Ștab-Căpitanul fon Bencken.
Teleorman,	Podparucicul Borisovici.
Vlașca,	Parucicul Savițki.
Mehedinți,	Podparucicul Coltovscoi.
Vâlcea,	Parucicul Covalevski. (1)

(1) Iată cum judecă Zilot Românul această masură atât de jignitoare pentru boierimea Țerii-Românești: «Mai la urmă s'au fost orânduit și câte un ofițer ispravnic pe la fiecare județ dimpreună cu doi ispravnici pământeni, cari s'au făcut pentru multe jafuri, ca cu mijlocul ofițerului să înfrâneze, dar fu mai rău, căci unde întâiu mâncà doi, la urmă mâncà trei, fiindcă ofițierul unindu-se cu pământenii, ispravnicii rumpeà cât puteà și apoi mergeà treaba bine, pentrucă erà ofițer la mijloc; și dacă erà ofițer, om împărătesc, cine puteà cutezà să-i zică că este necinstit și mâncător săracilor? (Zilot Românul, op. cit., p. 87).

Instrucţiile date acestor ofiţeri se află la dosar, dar numai în text rusesc.

Cei mulţi din boieri arătau dorinţa de a ieşì cât mai curând din situaţia în care se află ţara. Ei nu se sfiiau a face comparaţiuni între starea de astăzi şi chipul cum erà ocârmuită Ţara-Românească pe vremea ocupaţiunii austriace, dinainte de tratatul dela Sistov. Atunci domnià cea mai desăvârşită rândueală. Toate dările erau moderate şi se împliniau în proporţie cu starea fiecăruia, nimeni nu erà asuprit, prezenţa unor trupe străine în ţară se simţià numai prin mulţimea de bani cari îi cheltuiau aici. Acum erà cu totul altfel: asupriri arbitrare şi violenţe se făptuiau fără ca Divanul, compus din partizani ai Rusiei, sau de oameni cari se dau drept atari, să găsească cevà de obiectat. Cea mai mare neorânduealǎ domnià în ocârmuirea ţerii şi se păreà că Ruşii sunt decişi, întâiu să sleiască cu desăvârşire toate resursele Ţerii-Româneşti şi apoi s'o părăsească. Dacă s'ar întâmplà ca pacea să nu se încheie şi ca Ruşii să ocupe ţara şi în iarna viitoare, cea mai desăvârşită lipsă şi foametea nu se vor puteà evità.

Acesta erà limbagiul multor din cei mai însemnaţi boieri cari stăpâniau moşii mari; ei declarase în taină Agentului austriac că, în cazul când ţara ar rămâneà definitiv sub stăpânirea rusească, ei ar vinde îndată tot ce au într'însa şi ar emigrà în statele austriace. Numai aceia cărora starea de neorânduealǎ de astăzi le dăduse prilej să se îmbogăţească prin jăcuirea ţăranilor, ţineau cu guvernul rusesc; toţi ceilalţi, împreună cu obştea poporului, îi urà şi dorià să trăească sub sceptrul blăjin al Austriei. (1).

Divanul din Bucureşti, care ocârmuià ţara, păreà că se apropie din zi în zi mai mult de o disolvare totală. Totuş s'ar fi zis că el lucrà necontenit la sporirea stării de confuzie care domnià şi prin care boierii cei mai însemnaţi, cari stăteau în fruntea lui, erau puşi în stare să se folosească de împrejurări pentru a înşelà pe demnitarii ruşi cu totul necunoscători de obiceiurile ţerii şi aceasta numai spre folosul lor personal. Erà de neînchipuit cum Ruşii, după o şedere în Principate de mai bine de trei ani, încă nu pătrunsese uneltirile şi tertipurile boierilor şi se resemnau a privì în linişte risipa veniturilor publice, când înşişi nu luau parte la ea.

Dese erau jălbile pricinuite de reaua administraţie a banilor publici pe vremea când Filipescu erà Mare Vistier. Acuma când

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti la 9 Iunie 1810.

Varlam erà îmbrăcat cu această slujbă, cassele publice erau cu desăvârşire goale. In fiecare clipă se făuriau planuri nouă cari, încă înainte de a fi aduse la îndeplinire, erau părăsite spre a alcătuì altele cari toate nu dădeau alte rezultate decât pricinuiau nemulţumirea generală. Astfel nu de mult erà vorba să se întrunească vânzarea mai multor articole ca rachiul, tutunul şi cărţile de joc într'un singur monopol, care să se dea în întreprindere celui care va oferì pe el preţul cel mai mare. Văzând că acest proiect prezentă greutăţi, se încercă impunerea unei contribuţiuni de aproape un milion de lei asupra negustorilor şi a meseriaşilor (despre care s'a vorbit mai sus). Negustorimea însă protestă şi declară că se va adresà Impăratului Rusiei spre a-i arătà nedreptatea acestei măsuri, deoarece se încearcă a o împovără cu dări, pe când boierii, cari posedă cele mai mari avuţii în ţară, sunt scutiţi de asemenea biruri. Se pare că s'a renunţat şi la această idee, cel puţin cererea acestei contribuţii dela negustori nu s'a mai repetat.

Marele Vistier Varlam care jucà rolul unui partizan însufleţit al Rusiei, sperà să ieasă din încurcătură tocmai prin manifestarea acestei însufleţiri. Totuş se presupune că el trimisese familia lui la Viena sub cuvânt de a merge la băi, numai spre a o pune în siguranţă împreună cu cea mai mare parte a averii, în caz când ar aveà parte de o soarte asemănătoare cu a lui Filipescu, despre a cărui întoarcere se vorbià acuma mult. Varlam primise înştiinţare dela Camenski că Impărăteasa Rusiei voeşte să îngrijească de creşterea fiicei lui celei mai mari şi că, prin urmare, el trebue să se pregătească a trimite această fiică, care se aflà în Viena, cu mama ei la Petersburg. Această graţie împărătească adusese pe Varlam în cea mai mare încurcătură. Fraţii Creţuleşti şi Episcopii de Buzău şi de Argeş nu ascundeau ura lor pentru Rusia şi plecarea către Austria.

In scrisoarea care conţine amănuntele de mai sus corespondentul nostru laudă pe noul Mitropolit al Ţerii-Româneşti, Ignatie, ale cărui urmări sunt cu totul deosebite de ale Exarhului Gavril din Iaşi; el întrebuinţează veniturile lui pentru îmbunătăţirea stabilimentelor de învăţătură şi nu se amestecă de loc în intrigile ce se urzesc, din care pricină se bucură de puţină influenţă (1).

La 28 Iulie 1810, Ledoulx scrie Afacerilor Străine:

(1) La 4 Iunie 1810.

Mon arrivée ici a produit un effet très singulier. Les autorités Russes m'ont accueilli avec beaucoup de froides politesses et tous les Boyards qui me croyaient, d'après ce qu'on leur avait dit, au moins destitué, regardent mon retour comme une chose qui prouve, plus que jamais, notre force et la faiblesse des Russes. Oh! Monseigneur, comme cette nation est détestée ici! Comme tous les Valaques désirent de changer de maître!

Următorul raport al aceluiaş către acelaş nu poartă dată de lună, dar este fără îndoeală din 1810.

Quoique mes relations avec les autorités Russes à Bucarest ayent été des plus amicales et d'une harmonie parfaite, et malgré les témoignages d'amitié qui m'ont été donnés par les généraux à mon départ de Valachie, j'avoue que l'esprit qui anime les Hongrois et les Autrichiens a satisfait mon cœur, car en exceptant le bon Alexandre et le peu d'hommes de sa Cour qui voyent et qui sentent comme lui, j'ose dire que les Russes en général sont loin d'être nos amis : j'en ai eu des preuves non équivoques pendant toute la durée de notre dernière guerre, officiers et généraux de l'armée russe qui est en Valachie semblaient ronger le mors. Toutes les nouvelles absurdes qui parvenaient à Bucarest et qui annonçaient nos prétendues défaites étaient accueillies avec transports et répétées dans toutes les maisons avec un ridicule enthousiame; lorsque j'annonçais officiellement nos brillantes victoires, j'avais l'air d'agir contre leurs intérêts et les félicitations que j'en recevais paraissaient être forcées par les circonstances. Si cette vérité que j'ose émettre ici se trouve en opposition avec les vues politiques de Sa Majesté, un grand principe que j'ai gravé dans mon coeur me tranquillise à cet égard, c'est celui-ci: *qu'il faut être aussi sincère avec son Souverain ainsi qu'avec Dieu-même.*

La 5 August Ledoulx scrie din Bucureşti:

J'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que je suis assez bien traité par les autorités Russes. Elles me comblent de toutes sortes de politesses. De mon côté, je leur témoigne beaucoup de prévenances. Je ne sais s'il n'y à pas encore là-dessous quelque perfidie. Je suis sur mes gardes et éloigne tant que possible les affaires contentieuses de chancellerie pour ne pas avoir de soucis avec eux. Dans tous ces cas, Monseigneur, je supplie Votre Excellence de ne plus prêter foi à leur calomnies, s'ils venaient à les renouveller.

Votre Excellence connait la droiture de ma conduite et tout mon dévouement. Plusieurs Bòyards du Divan ont reçu des croix de Vladimir. Les

Russes encouragent l'attachement de la noblesse Valaque en promettant cette récompense. Mais j'ai remarqué qu'à côté do la fierté que donne cette décoration à ceux qui l'ont déjà, se mêle un peu d'inquiétude sur l'avenir. Rien n'est plus singulier que leur contenance en public.

Corespondentul nostru scrie la 1 Septembrie 1810 că, în Divanul Ţerii-Româneşti, domnià atunci o stare de discordie indescriptiblă. Membrii lui poartă unii împotriva altora un răsboiu deschis, fiecare căutând să doboare pe celălalt; Marele Vistier Varlam erà mai ales ţinta uneltirilor colegilor lui. El fiind, cel puţin în aparenţă, un zelos partizan al Rusiei, este distins şi cinstit între toţi, atât de Curtea din Petersburg cât şi de către căpeteniile armatei din ţară; i se dau toate prilejurile ca să-şi sporească bogăţia, dar şi ca să-şi atragă astfel ura colegilor lui. Pe fiecare zi, trecându-se peste Vicepreşedintele Engelhardt, pornesc împotriva lui Varlam denunţări adresate sau lui Milaşevici sau însuş Contelui Camenski, dar cari rămân fără efect. Duşmanii lui de căpetenie sunt Armaşul Bălăceanu şi Spătarul Ghica, amândoi oameni neastâmpăraţi şi intriganţi.

Iată câteva piese scrise cu prilejul acestor prigoniri:

Haute Excellence (1),

Accablé de la plus cruelle tristesse, j'ai vu ce que Mr. le Spathar Grégoire Ghika et Mr. le Dvornik Balatchan, membres du Comité ont rapporté sur mon compte, en se flattant sans doute qu'ils viendront à bout de faire entrer dans le Comité Messieurs les deux Vakaresko frères, pour augmenter leur faction et pour m'écraser. J'eus aussi la satisfaction de voir la predlojénie de V. H. E. au Divan, qui ayant démontré la contrariété *(sic)* de leur rémontrances par la seule considération qui sont tous signés dans l'état des comptes de la Vestiarie qu'ils ont décriés comme fait de moi seul, ainsi que dans les notes d'après lesquelles sont créés les Ispravniks. Elle fit paraître mon innocence dans tout son jour et mon intégrité aux dévoirs de l'emploi qui m'a été confié.

Je suis dans l'impossibilité, mon Général, de trouver des expressions pour Lui ténoigner la vivacité de ma très humble réconnaissance à ses sentiments de bonté; il me serait aussi difficile de Lui adresser mes très respectueux remercimens pour la bonne opinion dont elle daigne m'honorer. Mais pour la hardiesse de ces personnes qui sans aucune réserve ont cherché à

(1) Dosar No. 2.022.

me sacrifier auprès de mes protecteurs et ont osé incommoder V. H. E., je ne puis dire autre chose sinon que l'intrigue dans le pays non seulement est dans sa vigueur, mais en augmentant de jour en jour elle [est] dévenue une loi et peut-être un moyen par lequel vous pouvez connaître, Mon Général, avec clarté que les deux personnes ci-dessus mentionnées, rongées par la force de leur tempérament envieux, ont forgé inconsidérammment ce qui *(sic)* ont avancé. Non contents de dire que la recette et la dépense faite dans la Vistiarie ne sont pas rapportées au Comité, conte dénué de toute vérité, dont V. H. E. ayant connu le vide en a démontré effectivement la contradiction, puisqu'elle sait très bien que toutes les dépenses que la Vistiarie fait ne se font que par des *petzetlouites*, signés de tous les membres du comité, comme de ces deux Messieurs, mais jaloux sans doute pour la protection puissante qu'Elle a bien voulu m'accorder, en considération de mon zèle et de mes services, ils ont tâché encore d'usurper les attributs de l'emploi qui m'a été confié, en établissant leur fantaisie, comme une loi carée (?) que les *Samechs* de districts doivent se faire par choix de tous les membres du Comité, chose que de mémoire d'homme n'a jamais eu lieu en Valachie.

Par cet argument insoutenable, fabriqué dans leur fantaisie, uniquement pour me porter atteinte, ils ont déclaré et écrit que j'y suis en partie intéressé. Mon Général! Sans m'étendre à un long et inutile verbiage, j'ai l'honneur de représenter à V. H. E. qu'il est déplacé de paraître si attaché à mes intérêts particuliers tandis que mon dévouement aux besoins des puissantes troupes impériales est constaté. Je Lui observe en outre que les personnes (1) qui sont chargées de ces fonctions ne sont pas tirés du bas peuple, ils ont des titres à honneur et une fortune assez médiocre, et après tant des promesses et des cautions qu'ils donnent quand ils sont installés, si jamais se trouvent impliqués dans la moindre injustice ou action arbitraire, je serai le premier à demander leur punition; enfin si ces deux Boyards soutiennent que les *Samechs* créés par moi m'offrent de l'argent pour leur installation, *je leurs réponds avec sincérité ordinaire que les offrandes sont autorisées et ne montent qu'à une modique somme d'argent, qu'aucun Vestiar n'a pas refusé, tandis que pour d'autres emplois et charges l'on reçoit des offrandes considérables en argent par des personnes indignes et sans aucun caractère, qui devaient payer le tribut* (2) *n'étant bons qu'à cela* comme dans la suite je Lui informerai amplement.

J'ai considéré qu'il est de mon devoir d'envoyer une copie de la *predlojénie* de V. H. E., aussi une de la requête de ces deux Boyards et une de

(1) Sameşi.
(2) Birnici.

la réponse du Divan adressée à Elle, à S. E. Monseigneur le Général en Chef Comte Kamenski, pour ne pas apprendre l'aventure par une autre bouche et supposer que c'était moi qui a donné lieu à l'intrigue.

Au reste, en évitant toute autre longueur incommode à V. H. E., je me borne à lui témoigner ma très humble reconnaissance pour sa puissante protection dont Elle daigne m'honorer. Je la supplie très respectueusement d'accueillir avec sa bonté ordinaire les rémontrances que je Lui ferai à l'avenir sans croire les cabales des factieux. J'ose me flatter qu'Elle voudra bien m'accorder sa bienveillance en considération de mon dévouement inviolable au puissant sceptre de S. M. l'Empereur, comme aussi de mes services et de mon empressement aux besoins de ses victorieuse armées.

En cessant ici mes très humbles prières, je laisse tout le reste à son jugement et à ses lumières.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

de V. H. L.,
le très humble, très obéissant et très devoué serviteur
Constantin Varlame.

Bucarest, le 13 Août 1810.

Crasno Milașevici răspunde lui Varlam:

Jassi, le 22 Août 1810.

Monsieur,

J'ai lu avec attention les détails de la lettre que vous m'avez adressée le 13 de ce mois relativement aux diverses imputations faites contre vous par le Spathar Grégoire Guika et le Vornik Balatchano. Je m'empresse d'y répondre, Monsieur, que je n'ai jamais douté de la probité de vos sentimens, de votre conduite loyale et du zèle avec lequel vous avez toujours rempli les devoirs de la charge qui vous à été confiée. Tous ces titres ont pleinement justifié jusqu'à présent la bonne et haute opinion que j'ai conçue de vous, et j'ai lieu d'espérer que vous ne cesserez aussi à l'avenir de donner de plus en plus des preuves multipliées de votre activité, de votre ardeur et de votre sincère dévouement au service et aux besoins des troupes de S. M. I-le.

Présumant que vous n'avez pas reçu depuis longtemps des nouvelles de M-me Varlam, je joins ici copie de la lettre qui vient de m'être envoyée par Mr. le Comte de Schouvaloff, Ministre de Russie à Vienne et qui est la réponse à la recommandation que javais remise à M-me votre épouse.

Je finis en vous adressant mes compliments et mes félicitations de l'ordre dont Notre Auguste Souverain a daigné vous décorer. Je suis bien certain

que cette distinction vous engagera à employer tous vos efforts pour vous rendre de jour en jour plus digne des faveurs d'une cour aussi bienfaisante que généreuse.

J'ai l'honneur d'être avec estime et considération, Monsieur, Votre très humble et très obéissant serviteur.

Iată acuma raportul adresat lui Milaşevici de Divanul din Bucureşti, alcătuit din oameni devotaţi din Varlam.

Divanul Ţerii-Româneşti către Crasno Milaşevici.

Cu cinste a primit Divanul predlojenia Excelenţii Sale dela August 1 sub No. 1.609, dinpreună şi cu jalba ce au trimis Excelenţii Tale dumnealui Spătarul Grigorie Ghica şi dumnealui Vornicul Constandin Bălăceanul, prin care au făcut cerere a se întări de către Excelenţa Ta cele de mai jos arătate, adică: pe lângă cllenurile Comitetului să se mai adaoge alţi doi boieri, dumnealui Vornicul Ştefan Văcărescu şi fratele dumisale Barbul Văcărescu.

Diregătoria Visteriei să fie sub ocârmuirea Comitetului, alegerea ispravnicilor să fie de toţi boierii Comitetului, iar nu numai din alegerea dumnealui Vistierului, după cum s'au urmat până acum, asemene şi sameşii dela judeţe să se orânduească după alegerea tuturor [cllenururilor] comitetului.

Osebit mai arată printr'această jalbă că dumnealor n'au nici o ştiinţă de socotelile Visteriei, adică de banii ce se primesc în Visterie şi de cheltuelile ce se fac.

Divanul cu plecăciune răspunde Excelenţei Tale: Dregătoria Visteriei cei Mari dintr'început au fost şi este şi până acum sub ocârmuirea Vistierului celui Mare şi dumnealui este purtător de grijă asupra tuturor veniturilor ţării. După cum şi dela luna trecută, Maiu 21, cu No. 527, s'au arătat Excelenţei Tale, şi prin Vistierul cel Mare, după ce vin şi se strâng toate socotelile şi extracturile după la judeţe de banii dăjdiilor, iscălite de ispravnicii judeţolor, se face arătare şi cunoscut tuturor boierilor Comitetului, după care se face obşteasca socoteală a Visteriei. Apoi, după aceasta, vedem că dumnealui Vistiernicul ne dă socoteală pe toată luna de banii ce primeşte Visteria după la judete din dăjdii şi de banii ce se ieau cu împrumutare, după vreme şi trebuinţă, cum şi de cheltuelile ce se fac dela Visterie pentru pricini ştiute şi cunoscute Divanului, care cheltueli se fac prin ştirea Comitetului şi cu pecetluituri iscălite de toţi, după care socoteli întocmai şi asemine se trimit şi Excelenţei Tale pe fieşcare lună, iscălite de toţi boierii Comitetului, osebit se trec şi în condicile Divanului, cari condici sunt is-

călite de toţi boierii, pecetluite şi cu pecetea Divanului şi foile toate cu număr.

Iar alte cheltueli neştiute Comitetului şi fără pecetluituri, noi iscăliţii întru adevăr arătăm că nu se fac. Asemene banii Vistieriei nu se strâng păn casele sarafilor nici pă la alţi cinovnici, ce drept după la judeţe, după cum se trimit de Ispravnici, drept la Visterie şi se primesc de sarafii cei orânduiţi ai Visteriei. Aceste toate sunt ştiute şi dumnealui revizorului Stanchevici, ce este orânduit executor de către Excelenţa Ta, fiindcă în toate zilele se află la Visterie, nelipsit, şi vede cu ochii dumisale în tot ceasul toate. Al doilea, alegerea ispravnicilor şi a candidaţilor se face după chibzuirea a tuturor boierilor Comitetului şi prin nota Divanului i iscălită de toţi se fac ştiuţi Excelenţei Sale Ghinărarului Engilgard, Viţeprezidentul şi prin E. S. se fac cunoscuţi E. T., de unde se întăresc fieşcarec pă la locurile cele orânduite, iar nu se face nici o orânduială numai după alegerea dumisale Vistierului. Al treilea, samesii judeţelor din vechime au fost şi sunt sub ocârmuirea Vistierului celui Mare şi după a dumisale alegere; se orânduesc oameni (rupt) şi cu ştiinţă şi vedem că acei de acum orânduiţi se poartă cu bună orânduială, fiindcă până astăzi pe nimeni n'am văzut de nicăeri care să arate o jalbă la Divan şi n'avem ştire că s'ar fi năpăstuit de vreun sameş. Divanul însă, după datoria supunerii, va fi şi de acum înainte următor poruncilor Excelenţii Tale şi va păzi cu cele mai intregi măsuri toate aceste orândueli ce i se fac cunoscute de către E. T., silindu-se şi singur . . . . . întru toate ca să împlinească cele cuviincioase trebuinţi. (Urmează 3 iscălituri).

Raportul lui Ledoulx din 8 Septembre 1810 conţine următoarele amănunte:

Les esprits commencent ici à s'inquiéter ; je puis dire que les deux tiers de la noblesse valaque doutent déjà que jamais ces provinces puissent appartenir à la Russie. La protestation de la Cour d'Autriche vient à l'appui de cette idée. Au sujet de cette protestation, il faut que je dise à Votre Excellence que tous les jours l'Agent d'Autriche a des discussions avec les autorités Russes; à la moindre difficulté celles-ci mettent en avant la déclaration de la Cour de Russie et l'Agent d'Autriche réplique toujours avec beaucoup de fermeté qu'il s'en rapporte à la protestation de sa Cour. Un avantage que la Russie retire cependant de cette campagne, et qui est échappé à tous les yeux, c'est l'enlèvement qu'elle a fait en Bulgarie. J'ai annoncé à Votre Excellence que le Comte Kamensky avait envoyé ici six mille familles Bulgares. Il en arrive encore tous les jours d'énormes caravanes. Un général

Russe m'a dit sans y penser que douze mille familles ont déjà passé le Danube, et qu'il y en a beaucoup d'autres qu'on fait filer du côté de la Moldavie; que cette campagne pourrait bien donner cinquante mille âmes de population à l'Empereur Alexandre. En effet, on a ordre ici d'envoyer tous ces transplantés en Russie. C'est un très bon moyen de peupler une portion de déserts. Du coté de Nissa, Czerni-Georges a eu, dit-on, une affaire dans les premiers jours du mois passé avec le fils d'Ismaïl Bey de Sérès. Ce dernier y a péri et les Turcs ont perdu deux mille hommes. Du reste on est ici dans la plus grande ignorance de ce qui se passe en Servie.

Comisiile de cercetare instituite la Bucureşti şi la Craiova descoperise în sarcina funcţionarilor foastei administraţiuni pământene delapidări ridicânduse la un total de mai multe sute de mii de lei. Vinovaţii oferiră atunci să dea Visteriei, sleită de bani în acel moment, o sumă de 120.000 lei, iar urmărirea împotriva lor să înceteze. Milaşevici dintâiu refuză, dar parte din boierii vinovaţi: Paharnicul Scarlat Mihalescu, Mihalache Filipescu, Costache Grădişteanu, Costache Ştefănescu, Grigore Grădişteanu, Ion Cocorăscu, Velcea Pitaru, Constatin Brăiloiu şi alţi doi, oferind 150.000 taleri şi Marele Vistier Varlam garantând pentru răspunderea banilor, Preşedintele primi această scandaloasă ofertă şi urmărirea încetă (1).

La sfârşitul lui August 1810 venise în Bucureşti atâtea soţii de generali şi de ofiţeri de Stat Major cărora trebuià să li se găsească cvartiruri bune, încât nu mai rămâneau disponibile pentru generalii necăsătoriţi, veniţi în urmă la cvartirul general, ceeace pricinuise nemulţumiri, dar nu se luau măsuri pentru trimeterea în Rusia a tuturor acestor doamne, fiindcă astfel s'ar fi ivit nemulţumiri şi mai mari (2).

Răceala raporturilor dintre Franţa şi Rusia se resimţià şi în Bucureşti, Ledoulx scrie la 26 Septemvrie 1810:

Ma position ici est infiniment désagréable, Monseigneur. En suivant religieusement les ordres et les instructions que V. E. a bien voulu me donner, je me trouve en relations assez amicales avec toutes les autorités Russes, mais je gémis néanmoins de voir les injustices qui se commettent journellement envers les sujets de Sa Majesté, sans que je puisse y rémédier que faiblement. Je suis accablé de politesse par le Général et par le Président du Divan, j'y réponds avec tout l'empressement que je dois y mettre pour remplir les intentions de

(1) Dosar No, 1.636. Vezi şi G. Sion, *Souveniri Contimpurane*, p. 83.
(2) Corespondentul anonim din Bucureşti la 12 Septemvrie 1810.

V. E., mais dans toutes les affaires administratives, les Français et surtout les Autrichiens, sont traités avec une malveillance incroyable; l'Agent d'Autriche a tous les jours des désagréments; il en avait porté des plaintes à sa Cour, comme au reste je crois que la source de cette malveillance n'est point à Pétersbourg et je pense l'avoir trouvée ici. Avant l'entrée de l'armée il y avait à Bucarest un Consul de Russie, M-r. de Chiricov, connu comme entièrement dévoué à Ypsilanti et dont le frère était à la même époque Consul d'Angleterre en cette ville. Ce Mr. de Chiricov conserve toujours ici le titre de Consul de Russie: on le consulte souvent pour les affaires administratives et c'est lui qui a toujours cherché à nous susciter des désagréments; c'est lui qui dans le temps a donné l'idée au Prince Bagration de porter des plaintes contre moi; c'est lui qui en a fait porter contre Fornetty; c'est encore lui qui tous les jours trouve le moyen de vexer les sujets français et autrichiens pour tâcher de nous compromettre. Si l'on pouvait, Monseigneur, porter une plainte contre lui à la Cour de Russie et nous débarrasser de sa présence, ce serait un vrai service à rendre pour le présent et pour l'avenir, non seulement à nos nationaux et aux Autrichiens, mais à tous les étrangers qui se trouvent à Bucarest. Je n'ai jamais connu d'homme plus intrigant, plus fanatique, plus ennemi du nom français (1).

Locul de Agă al Bucureștilor erà ocupat de câtăvà vreme de fiul lui Scarlat Ghica. La finele lui Septemvrie el erà înlocuit prin Grecul Pantazoglu, care fusese numit de către Milașevici cu condiție să plătească Visteriei, pe fiecare an, câte 2.000 galbeni sau 24.000 lei. In urma acestei numiri, făcută în asemenea condițiuni, s'au găsit îndată mai mulți mușterii dispuși a cumpără și ei alte slujbe de ale țerii. Unul a oferit pentru slujba de Spătar 5.000 galbeni pe an, altul 10.000 galbeni pe an pentru cea de Vistier (2).

La începutul lui Decemvrie 1810, corespondentul din Bucureşti scrie că lumea s'așteaptă ca, cu sosirea lui Milașevici în Bucureşti, să aibă loc prefaceri mari în ocârmuirea și chiar în alcătuirea țerii. Se ziceà că toate slujbele inutile, cu cari sunt împreunate lefi mari, plătite din Vistierie, vor fi cu totul desființate, păstrându-se numai cele neapărat trebuitoare, însă că aceste vor fi încredințate acelor cari vor oferì pentru ele cel mai mare preț.

Această vânzare a slujbelor aveà să umple fără îndoeală, pentru moment, lăzile Visteriei, sau mai curând pe ale Rușilor, dar în

(1) Luca Chirico erà Grec.
(2) Corespondentul anonim, la 10 Octomvrie 1810.

schimb bieţii locuitori aveau să fie şi mai cu desăvârşire expuşi să devină prada rapacităţii boierilor, căci aceştia nu aveau să cruţe nici un mijloc pentru a reintrà, şi cu folos, în banii cheltuiţi de ei pentru obţinerea funcţiunilor. Boierii cei mai de samă întrebuinţau de pe acuma căile cele mai josnice spre a dobândì favoarea Comandantului de căpetenie rus şi a favoriţilor lui, a-i indispune împotriva celorlalţi rivali, numai ca să ajungă să fie mănţinuţi în slujbele ce le aveau, sau de nu aveau, să fie puşi în ele. Uneltirile lor puteau izbutì cu atât mai uşor pe lângă Milaşevici, cu cât el erà foarte aplecat spre părtinire. Plângerile cele mai multe aveau să fie îndreptate asupra Marelui Vistier Varlam, sub a cărui ocârmuire a veniturilor ţerii intrase în cassa lui particulară sume neasămănat mai mari decât fusese cazul în vremea predecesorului său, Filipescu. Camenski erà supărat pe el din două pricini:

Intâia erà neaprovizionarea sau aprovizionarea neîndestulătoare cu furaj a cavaleriei şi faptul că Varlam pusese pe ţărani să o achite.

A doua pricină erà că sumele încassate din ţară pentru întreţinerea spitalurilor sau nu existau, sau erau trecute în socoteli ca fiind cheltuite.

Se numise deci o comisie de cercetare însărcinată să examineze în chipul cel mai aspru atât purtarea lui Varlam ca Mare Vistier cât şi aceea a membrilor Divanului, presupuşi ca fiind părtaşi la deturnările lui; Comisia aveà poruncă să întrebuinţeze execuţia militară pentru a încassà sumele ce ar constatà că acei boieri le datoriau Visteriei. Apoi tot fânul ce boierii îl posedau în judeţe trebuià să fie predat comisiei spre a servì la îndestularea trupelor cantonate în Ţara-Românească. Erà de văzut dacă Varlam îşi va pierde slujba, sau o va puteà păstrà jertfind o parte din bogăţia dobândită în chip nelegiuit.

Ledoulx scrie lui Champagny la 23 Decemvrie 1810:

«Les ressources pécuniaires commencent à manquer, ce que j'ai prédit à cet égard se confirme aujourd'hui: on oblige les boyards à des emprunts forcés. Les charges viennent de se vendre pour l'année prochaine à un prix exhorbitant. En voici, Monseigneur, un aperçu:

Le place d'Aga 2.000 ducats,
celle de Spathar 3.000 »
celle de Trésorier 25.000 »

toutes le places subalternes dans cette proportion. C'est une autorisation manifeste à dépouiller ce malheureux peuple des faibles resources qui peuvent lui rester encore.

Le comte Kamenski vient cependant de trouver une nouvelle ressource pour son armée dont on profite clandestinement, car elle se trouve en opposition avec les ordres de la cour russe qui ont été publiés ici et à nous communiqués officiellement. C'est le passage des marchandises. Je sais positivement qu'il est arrivé dans l'espace d'un mois, de Vidin à Craïova, 15.000 charges de coton. Le général Zass en a accordé le passage moyennant un droit de quatre ducats par charge, ce qui a produit de suite une somme de 60 mille ducats. La charge est de deux balles. Il y a encore, dit-on, à Vidin, près de dix mille charges qui attendent la permission d'entrer. Tous ces cotons viennent de Salonique et de Smyrne et se rendent en Autriche par Orsova....

Camenski o duceà la Bucureşti într'o petrecere; pe fiecare săptămână dădeà câte un bal fără a cruţà cheltueala. Corespondentul anonim zice că costul balului mascat dat la 27 Decemvrie (5 Ianuarie) 1811 s'a ridicat la peste 1.200 galbeni.

Intr'acest timp Milaşevici sosise pentru ca să se ocupe cu afacerile Divanului şi mai ales cu administraţia finanţelor ţerii, despre care luà socoteli amănunţite.

Scumpetea erà cumplit de mare în Bucureşti, mai ales în ceeace privià lemnele de foc şi pânea. Populaţia săracă erà secerată de boli cari, după asigurările medicilor, se datoriau în special lipsei de hrană şi de material de încălzit (1).

Marile schimbări în Divan, despre cari se vorbià dela sosirea lui Milaşevici în Bucureşti, se şi făcură la sfârşitul lui Ianuarie st. v.

Fostul Vicepreşedinte al Divanului, Engelhardt, fu numit de Camenski, al cărui protejat erà, comandant al tuturor cetăţilor de peste Dunăre luate dela Turci. In locul lui fu numit Generalul Stetter.

Marele Vistier Varlam, în urma silinţelor partidei potrivnice, fu înlocuit prin Caimacamul Craiovei, Constantin Samurcaş, Grec care seziceà că ar fi fost mai nainte negustor în piaţa Constantinopolului. Vornicul Manolache (Lahovari) fu rânduit Caimacam al Craiovei în locul lui Samurcaş. După cum se arătau lucrurile, aveà să se facă o amănunţită şi aspră cercetare asupra ocârmuirii veniturilor ţerii în timpul administraţiei lui Varlam (2).

---

(1) Id., dela 5 Ianuarie 1811.

(2) Iată ce spune Langeron despre a doua administraţie (sub Ruşi) a lui Varlam :

«.... En Moldavie, les troupes étaient dans l'abondance et tous les magasins remplis. En Valachie, je trouvai comme à l'ordinaire, la misère et le dénuemnet. L'administration de Varlamme dans ces derniers temps n'avait pas été aussi heureuse qu'en 1806, ni

Divanul urmà să fie împărţit în mai multe comitete, fiecare având a se ocupà excluziv numai cu obiectele încredinţate lui.

După cum asigurase Milaşevici, aveà să se înfiinţeze şi un asemenea comitet pentru afacerile străine, unde aveau să fie tratate toate chestiunile privitoare la consuli şi la supuşi.

Divanul priviă aceste schimbări ca nişte atingeri din partea Rusiei a privilegiilor încredinţate lui şi după cari într'însul puteau fi numiţi numai cei mai de seamă boieri pământeni, iar nici decum străinii.

La 27 Ianuarie st. v. avù loc instalarea noului Divan de către Milaşevici în persoană. La 28 Ianuarie st. v. noii membri prestară jurământul.

In aceeaş vreme intră în funcţie noul preşedinte, Stetter. Acesta erà un om de 60 de ani, dar bine conservat; împrejurările ocârmuirii ţerii îi erau cu desăvârşire necunoscute.

---

plus louable que celle des Philipesco. Il était pourtant aussi honnête qu'on peut l'être dans un pays où les profits les plus condamnables sont regardés comme légitimes, et il était dévoué à la Russie. Mais il n'était ni assez actif ni assez bon administrateur pour sa place. Il se croyait uu grand Seigneur. Il en jouait le rôle et se laissait trop gouverner par de misérables alentours.

Sous son administration le pays fut aussi vexé et aussi mal régi par ses sous-ordres qu'il l'avait été par Philipesco et leurs adhérents. Le foin manqua partout. On avait ordonné d'en faucher une quantité plus que suffisante ; mais les préposés à cette mesure prirent de l'argent des faucheurs et les renvoyèrent, chose usitée en Valachie lorsqu'ils ne sont pas surveillés. Les magasins ne furent pas remplis. Celui de Bucarest même fut épuisé dès le mois de décembre, et le quartièr général manqua de fourrage. On perdit dans l'armée 3 à 4000 chevaux pour ce manque de provisions. Il eut été juste de les faire payer à Varlamme et à ses employés. Le Sénateur Milachewitch, qui avait remplacé Kouchnikow, voulait donner cet exemple de sévérité ; mais il n'eut pas lieu : Varlamme prétendit que les Wagenbourgs avaient consommé tout le foin qu'il avait ramassé près du Danube et que celui de Bucharest avait été consommé par les chevaux des régiments que le Comte Kamensky avait fait passer et repasser par cette ville pour montrer que son Armée n'était pas détruite comme le parti français et grec le disait. Tout cela était vrai en partie ; mais il n'était pas moins vrai aussi qu'aucun ordre n'avait été ponctuellement et loyalement exécuté.

Le Général Engelhart qui aurait dû veiller à l'exécution de ces ordres. mais qui ne veillait jamais qu'à ses propres intérêts et dont la fortune était alors assez fait pour le consoler d'une disgrâce, ne parut pas se douter de ce manque de provision.

Le Comte Kamensky alla au Divan et en traita les membres avec beaucoup de du. reté; il leur dit des vérités très fortes ; il les menaça. Ils n'en furent pas moins le lendemain le remercier en corps de l'honneur qu'il leur avait fait.

Enfin, le Sénateur Milaschéwitsch étant arrivé à Bucarest, le Divan fut changé, mais plus mal composé encore.

Milaschéwitsch, honnête homme, mais faible et borné, bon pour gouverner une petite province russe, mais fort au dessous de la place qu'il occupait alors et sans con-

Iată cum eră compusă noua ocârmuire:

Membrii întâiului Divan alcătuind totodată comitet.

Fețe Bisericești.

Mitropolitul și Exarh Gavriil, când I. P. S. S. se află în București.
I. P. S. S. Mitropolitul Ignatie al Ungro-Vlahiei.
P. S. S. Episcopul Iosif al Argeșului.

Fețe Lumești.

Intâiul	Divanist	Banul Costache Ghica.
Al doilea	»	Vornicul Grigorie Brâncoveanu.
Al treilea	»	» Bărbucean Văcărescul.
Al patrulea	»	Marele Vistier și Logofăt Constantin Samurcaș.
Al cincilea	»	Banul Manolache Crețulescu.

Membrii celui de al doilea Divan.

Mare Vornic al Țerii de sus, Gheorghe Slătineanu.
» » » » » jos, Petrache Rhetorides.
Mare Logofăt » » » sus, Graful Constantin Dudescu.

---

naissance des intérêts de son pays, se laissa prendre à l'appât que lui offrirent quelques Grecs ; ces intrigants toujours à l'affût de tout ce qui pouvait server à leurs intérêts et nuire à la Russie (?), réussirent à s'emparer de l'esprit du Senateur et plus encore de celui de ses alentours, ils accapárèrent toutes les places. Milaschéwitsch, dont les vues ne s'étendaient pas au-delà du Danube, mit l'administration dans les mains des ennemis de la Russie et nomma pour Vestiar un Samourkasch et pour membres du Divan et ensuite aux places d'employés dans la Valachie des Grecs du Fanar dont les pères, les frères, les parents, la fortune et les espérances étaient à Constantinople. Il nous livra absolument aux créatures des Turcs et des Français (?).

Cette énorme faute n'eut pas échappé au Comte Kamensky; mais il tomba malade sur ces entrefaites.

Milachéwitsch commit une faute plus grande en exigeant une somme de chaque individu à qui il conférait une charge. Le Vestiar donna 20.000 ducats, les autres en proportion. Le Sénateur versa très exactement, toutes ces sommes dans la caisse impériale et s'applaudit de cette ignoble mesure, sans vouloir remarquer que, par là, il autorisait lui-même le brigandage de tous ces fripons. Il disait qu'ils voleraient de même sans cet impôt levé sur eux. Il avait raison ; mais il s'enlevait le droit de punir.

Le choix de Samourcash et celui de ses subalternes, déplut à tous les Valaques. C'était, à la vérité, un homme d'esprit et d'une activité prodigieuse, mais plus immoral encore que tous ses prédecesseurs. (Langeron în Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III, p. 320).

Al treilea Vornic Chionie (?)
Al patrulea » Constantin Filipescu.
Mare Logofăt al Ţerii de jos, Ioniţă Creţulescu.
Mare Logofăt al Obiceiurilor, Fotache Drăgănescu.
Mare Spătar, Grigorie Băleanu.
Agă, Constantin Pantazoglu.
Armaş, Ştefan Lăcusteanu.
Camaicam al Craiovei, Marele Vornic Manolache (Lahovari) (1).
La 13 Fevruarie fu arestat fără de veste Hagi Moscu, sub cuvânt că întreţineà o corespondenţă cu Turcii, în care erà amestecat şi un polcovnic rus numit Hitrov (2).

Tot atunci, în urma unei scrisori a Preşedintelui Divanurilor, erau arestaţi în casele lor, Marele Ban Costache Ghica, Marele Ban Manolache Creţulescu, Marele Vornic Bărbuceanu Văcărescu, fiindcă nu veniau la Divan să îndeplinească slujbele cu cari fusese însărcinaţi. Erau supăraţi din cauza numirii ca Vistier a lui Samurcaş şi fiindcă acesta nu voià să numească ispravnicii doriţi de ei. Toţi boierii munteni în deobşte erau foarte nemulţumiţi de purtarea lui Milaşevici faţă de ei (3).

(1) Corespondentul anonim dela 6 Fevruarie 1811.

(2) Il y avait toujours à Bucarest comme Consul de France ce petit Mr. Ledoux dont j'ai parlé dans la campagne de 1807. Le Comte Stackelberg avait eu l'adresse d'intercepter ses dépêches adressées au Ministère de Napoléon et il me les communiqua. Elles étaient fort claires. Après les avoir lues, on ne pouvait douter des projets de Napoléon contre nous. Dans une de ces dépêches, Ledoux donnait des détail sur notre armée, et il ajoutait: «Je sais tout cela par un Boyard nommé Hadgi-Mosco que les Russes ne soupçonnent pas» (Il se trompait: nous le regardions depuis longtemps comme traître) «et qui les tient d'un homme attaché au Comte Kamenski». Je voulais faire enlever cet Hadgi-Mosco que je connaissais pour ce qu'il était et, par une question très-sévère, lui arracher le secret de ses intelligences avec les Turcs et les Français et le nom de la personne qui l'instruisait si bien et que j'ignorais, mais le général Koutouzow qui arriva sur ces entrefaites n'était pas homme à prendre sur lui une pareille mesure et mourait de peur d'offenser le grand Napoléon.

Hadgi-Mosco continua donc paisiblement son commerce et son métier. Sous Kamenski, on l'avait arrêté et on avait visité tous ses papiers; on ne trouva rien. Il était riche, on lui fit des excuses. (Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III, p. 323).

(3) Corespondentul anonim din Bucureşti dela 27 Fevruarie 1811. Acelaş fapt mai este menţionat şi de Langeron:

.... Deux Boyards valaques, un Vakaresco et un Ghika, membres du Divan, eurent avec le Vestiar et avec le Sénateur des démêlés sur quelques objets d'administration. Ils n'avaient pas tort et cependant Millachéwitch les déposa et les exila. Cet acte arbitraire acheva de le faire détester. (Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III, p. 321).

In dosarul No. 2.687 se găsesc oareşcari lămuriri în privinţa măsurilor luate împotriva lui Costache Ghica şi a celorlalţi doi boieri. Dintr'însele rezultă că în acea iarnă obştia boierilor pornise o campanie cumplită împotriva Mitropolitului Ignatie. Am găsit în acel dosar două lungi jălbi, una românească şi nemţească, cealaltă franceză, iscălite de mulţime de boieri. Din alte piese reiese că Banul Costache Ghica, apucat din scurt de Ruşi, tăgăduise să fi iscălit jălbile în chestiune.

La dosar însă se mai găseşte următoarea plenipotenţă, dată de obştia boierilor Banului Costache Ghica, Vornicilor Ştefan Văcărescu şi Barbu Văcărescu şi Vistierului Varlam:

Către dumnealui biv Vel Banul Costache Ghica i către dumnealui biv Vel Vornicul Ştefan Văcărescu i către dumnealui biv Vel Vistierul Costandin Varlaam.

Inaintea ochilor având primejdia ce ne îngrozeşte, cea desăvârşită sfărmare acelor din vechi căderi ale patriei noastre şi privileghiuri a fieşte căruia din noi în parte, cari şi în zilele de Turci se păzià nestrămutate, după întărirea ce s'a făcut la tractatul din Cainargic şi în urmă la Iaşi, făgăduindu-se în cea din urmă, întru numele prea milostivului nostru Impărat, de către Gheneral Anşef Michelson, că se vor păzi iarăş nestrămutat încă şi cu prisos. Noi dar, rezămându-ne întru aceste suflete, dumneavoastră în ipolipsis care obştea hotăreşte asupra dumneavoastră (ilisibil), în iubirea de patrie şi cu un cuvânt în cei ce singuri dumneavoastră sunteţi mai deosebit cu înţelepciune, cu blagorodii, cu bătrâneţile şi cu celelalte daruri, vă rugăm fierbinte ca să mijlociţi tot feliul de mijloace întru folosul obştii şi a apărării patrii şi osânditelor noastre privileghiuri. Pentru care ne făgăduim printr'această sub a iscăliturilor noastre adeverire să fim gata răspunzători la cele ce se va găsì de dumneavoastră cu cale, cunoscând de căpetenii şi ocărmuitori pă D-Voastră, la orice pornire şi lucrare, ca pre nişte desăvârşiţi stăpâni din parte-ne, să faceţi cum răvna şi cinstea vă va povăţuì.

(Urmează iscăliturile) (1).

La 14 Fevruarie 1812 Ledoulx scrie lui Maret:

Ce moment de relâche aux intérêts de ces contrées semble avoir donné

(1) Dosarul în chestiune este din cele mai interesante, căci, pe lângă piesele de mai sus, el cuprinde interogatoriile amănunţite ale celor trei boieri în chestiune. (Din nenorocire n'am putut copià decât piesa reprodusă aici, căci, având a se face o revizie a întregei *Upravlenii*, s'au pus sigiliile pe arhivă şi am fost silit să-mi întrerup lucrările.

l'idée aux Russes de s'occuper d'autres objets dignes de leur réputation en fait de turpitudes politiques. Ils ont fait venir de Pétersbourg deux petites brochures, l'une intitulée *La Campagne de Portugal de 1810 et de 1811*, et l'autre intitulée *Suite de la Campagne de Portugal*. Ces brochures imprimées à Londres ne contiennent qu'une infâme et dégoûtante déclamation contre les armées françaises, des injures grossières et révoltantes qui ne peuvent être vomies que par un gouvernement atroce au dernier point; des mensonges faits pour tromper des hommes faibles et ignorants. Votre Excellence connait sans doutes ces productions anglaises; je me dispense donc de l'entretenir d'avantage; ce sont ces brochures apportées ici par un courrier Russe qu'on propage clandestinement. Trois ou quatre exemplaires circulent dans le grandes maisons, et j'ai été informé qu'on s'est empressé de les faire lire aux Princes Mourouzzi, sans doute pour qu'ils puissent en rendre compte aux plénipotentiaires Turcs. Voilà, Monseigneur, les moyens que l'on employe pour effrayer les Turcs; pour les décider à accepter avec précipitation la paix qu'on leur offre.

Indată după plecarea lui Milaşevici la Iaşi, izbucniră certe printre membrii noi numiţi în Divan. Afară de repulsiunea ce toţi boierii o manifestau contra Vistierului Samurcaş care erà Grec străin, mai contribuià la discordie şi faptul că numirea ispravnicilor de judeţe se făceà excluziv de către Vistier, pe când fiecare Divanist aveà pe câte un protejat pe care vroià să-l căpătuească cu câte vreo isprăvnicie. Banul Costache Ghica şi Banul Manolache Creţulescu nu mai veniau aproape de loc la Divan şi erà temere ca neînţelegerile să devină din ce în ce mai mari (1).

La 26 Fevruarie, Divaniştii îndărătnici fură surguniţi din Bucureşti pe la moşiile lor; numai Banul Costache Ghica, fiind cel mai bogat dintre ei, fu trimis sub escortă la Iaşi, spre a se îndreptà faţă de Milaşevici. In locul lor au fost rânduiţi Radu Golescu, Isac Ralet şi Vornicul Manu ca Divanişti.

Se ziceà că Milaşevici izbutise să liniştească neorânduelile din Divanul Moldovei, punând la loc şi pe Hatmanul Beizadeà Scarlat Ghica, care fusese pricina nemulţumirii obşteşti. Totuş Camenski trimisese jalba boierilor moldoveni la Petersburg.

Se păreà că scopul boierilor munteni ar fi fost aducerea la pieire a oastei ruseşti, atât de mare erà lipsa de toate cele trebuitoare unei oştiri. Lipsa de fân într'o ţară atât de bine înzestrată de natură în această privinţă făceà că jumătate din cavalerie erà pe jos,

(1) Corespondentul anonim dela 23 Fevruarie 1811.

iar caii celeilalte jumătăți nu se puteau mişcà. Spitalelor le lipsiau până şi proviziile de hrană ; cei intrați într'însele nu mai ieșiau din ele. Poștele erau într'o stare de jale, veșnic în lipsă de cai (1).

Ledoulx scrie lui Champagny despre Hagi Moscu, la 15 Martie 1811 :

« . . . . Depuis l'annonce du départ des cinq divisions, tout reste enveloppé d'un mystère impénétrable qui ne laisse entrevoir que beaucoup d'inquiétude parmi les Russes de l'Etat major du comte Kamenski. Ce qu'il y a de très évident, c'est que leur froideur à notre égard ne se déguise presque plus et que ceux des boyards qui m'ont toujours donné des preuves de prédilection pour notre glorieuse nation n'osent plus se montrer publiquement dans les maisons françaises. Un d'eux, le plus considéré, M. Hadgimosko, qui me faisait souvent des visites et qui m'instruisait avec zèle de ce qui pouvait nous intéresser, comme j'ai eu l'honneur de le dire à Votre Excellence, a été brusquement arrêté il y à une quinzaine de jours; on a fait une recherche sévère dans ses papiers, et la police ne trouvant rien qui pût justifier les soupçons qu'on paraissait avoir sur son compte, l'a fait relâcher. M. Martin m'écrit d'Iassy qu'un autre boyard nommé Katargi, qui a fait dernièrement un voyage à Paris, vient d'être aussi arrêté et déporté on ne sait où. Toutes ces mesures rigoureuses ont répandu une grande terreur dans la noblesse de ces provinces et semblent ajouter quelquechose à l'opinion qu'on à ici et que je ne cesse de combattre, qu'une prochaine rupture se prépare.

Ultimile schimbări ale lui Milaşevici nu pusese de loc capăt mâncăturilor dintre boierii Divanului. Vistierul Samurcaș urmà să fie privit de boieri ca un venetic şi ei nu cruțau nici un mijloc pentru a-l depărtà. Grigorie Brâncoveanu, fiul bătrânului Brâncoveanu, care trăià în Brașov, scrià din Iași, unde se află, că are nădejde mare să fie numit Vistier, iar Costache Ghica scrià că are să se întoarcă în curând în calitate de şef al Comitetului Divanului (Intâiul Divanist).

Umblà atunci vorba în Bucureşti că Milașevici scrisese lui Samurcaş, invitându-l să-i facă un raport despre numărul oilor aflătoare în Țara-Românească şi calitatea lânii lor. Totodată îi cereà să-i alcătuească un proiect despre chipul cel mai nemerit de a transportà pe socoteala coroanei rusești toate aceste oi în Rusia,

(1) Id., dela 13 Martie 1811.

în împrejurimile Odesei. Senatorul asigură pe Samurcaş că ministrul de Interne al Rusiei are mare nădejde într'însul pentru aducerea la îndeplinire a acestui proiect. Rudele şi prietenii fostului Mitropolit Dositeiu, mai ales doctorii Caracaş şi Silvestru, înrudiţi cu el, izbutiră, la sfârşitul lui Aprilie st. v., să obţină dele Cutuzov, care erà atunci Comandant de căpetenie, învoirea pentru acel prelat, care erà surgunit într'o mânăstire din Moldova, să meargă la băi în Transilvania (1).

Murind Caimacamul Craiovei, Vornicul Manolache Lahovari, Divanul alese în locul lui pe Vornicul Manu, iar Milaşevici întărì această alegere. Totuş *Contele* Dudescu izbutì să dobândească acest post producător de venituri mari prin plata unei sume de 7.000 galbeni. Se zice că generalul Cutuzov numise pe Dudescu fără a mai întrebà pe Milaşevici. Toţi boierii erau în fierbire, căci vremea reînnoirii Divanului se apropià şi fiecare din ei căutà să-şi asigure un protector care să fie în stare a-i procurà vreo funcţiune producătoare de venit bun. Varlam sperà mult să redevină Visternic (2).

Şi aveà dreptate să spere, căci la 29 Ianuarie, din ordinul lui Cutuzov, toţi boierii se adunau la Mitropolit, cu toate că acesta erà indispus, spre a procedà la alegerea noului Vistiernic. Varlam obţinù 33 voturi, Samurcaş 17, iar alţi candidaţi întruniră numai câte un mic număr de voturì. Varlam fu numit Vistier de către Cutuzov. Se ziceà că acesta a dat ordin să se proceadă la alegere, fiindcă ştià cum aveà să iasă. Numirea alcătuià o călcare a drepturilor lui Milaşevici şi-i fu foarte neplăcută: el se arătase în totdeauna rău dispus către Varlam. In ultimul timp Samurcaş, care erà sărac la intrarea lui în Vistierie, pierduse peste 30.000 galbeni în cărţi.

Când cu ocaziunea prestării jurământului noilor demnitari, la 19 Fevruarie, Milaşevici îi prezentă lui Cutuzov, acesta făcù cele mai aspre mustrări lui Samurcaş, care rămăsese în comitetul Divanului, pentru reaua lui administrare a Vistieriei, dar trătă pe Varlam cu deosebită amabilitate.

Membrii întâiului Divan alcătuind totdeodată Comitet.

Banul Manolache Creţulescu,
Isaac Ralet,

(1) Id., dela 8 Maiu 1811. In cât priveşte informaţiunile cerute de Ministerul de Interne al Rusiei în privinţa oilor ţigăi din Principate, există un dosar special, No. 2.669, dar n'am avut vreme să-l cercetez.

(2) Id., dela 4 Ianuarie 1812.

Barbu Văcărescu,
Marele Vistier Constantin Varlam,
Biv-Vel Vistier Const. Samurcaş.

Al doilea Divan.

Mihalache Manu, Vel Vornic al Ţerii de sus,
Petrache Retoridi, Vel Vornic al Ţerii de jos,
Dimitrie Racoviţă, Vel Logofăt al Ţerii de sus,
Constantin Caliarhi, Al 3-lea Vel Vornic,
Nicolae Iulian, Al 4-lea Vel Vornic,
Scarlat Roset, Mare Logofăt al Obiceiurilor,
Scarlat Grădişteanu, înlocuitor al Vel Logofătului Ţerii de jos,
Grigorie Băleanu, Spătar,
Constantin Pantazoglu, Agă (1).

Biserica catolică din Bucureşti, cu mânăstirea Franciscanilor, fusese distrusă de groaznicul foc dela 30 August 1805.

Puţinele contribuţiuni benevole cari se putură adunà de abià ajunseră pentru clădirea câtorvà camere pentru preoţime, iar coridorul care le legà erà alcătuit astfel încât să se poată celebrà într'însul serviciul divin în lipsa unui local mai bun.

Atât biserica cât şi călugării franciscani cari aveau grija sufletelor credincioşilor şi a serviciului divin se aflau sub privigherea Episcopului de Nicopol, Ferery. Arhitectul Freyvald din Iaşi alcătuise în cursul iernii 1811—1812 planul nouăi biserici catolice, dar cu toată simplicitatea cu care fusese făcut, executarea lui cereà o cheltueală de 40.000 lei.

Pentru a o închipuì, mânăstirea se hotărî să vândă câtevà pământuri ce le posedà împrejurul Târgoviştei şi se recurse la o subscripţie publică. Cutuzov subscrise 50 galbeni şi poruncì să se procure material necesar bisericii cu preţul cel mai jos posibil. Chirico dădù 2.000 lei, Ledoulx 600 lei, Agentul austriac iarăş 600 lei. Mulţi boieri subscriseră şi ei bani sau dăruiră materialuri. Dar suma de 40.000 lei nu se putuse completà până atunci şi toată nădejdea erà în generozitatea Impăratului Austriei (2).

Obştia boierilor aflători în Bucureşti ţineà dese consfătuiri la Mitropolit pentru chibzuire de mijloace spre încasarea rămăşiţelor datorite

(1) Id., dela 12 Fevruarie 1812.
(2) Id., dela Aprilie 1812.

administraţiunii ruseşti. Aceste rămăşiţe erau cerute de urgenţă şi nimeni nu ştià de unde să se iea. Sporirea în perspectivă a oieritului aveà să producă 600.000 lei, dar suma de plătit erà de 3½ milioane.

Cel mai însemnat boier din ţară, Banul Costache Ghica, fusese numit de către Impăratul Rusiei, se ziceà după propria lui cerere, Consilier de Stat actual cu rangul de General-Major. El depuse la 10/22 Aprilie obişnuitul jurământ de credinţă în mânile Vice-preşedintelui, General Sergiu Repninski. Se ziceà că el aveà de gând să vândă toate moşiile şi alte imobile şi să se stabilească în Rusia. Se pretindeà că posedà 80.000 galbeni numai în bani gata şi că ar fi omul cel mai bogat din Ţara-Românească. Familia ghiculească se simţià compromisă prin acest pas al lui şi pretindeà că trebue atribuit unor momente de turburări mintale cărora într'adevăr erà supus(2).

Ledoulx scrie lui Maret, la 29 Aprilie 1812:

En attendant on recrute ici de misérables bulgares et valaques pour former un régiment de hulans: on trouve si peu de gens de bonne volonté qu'on est obligé d'employer la violence envers les malheureux bulgares qui, dans la dernière campagne, ont été obligés d'abandonner leurs toits pour passer sur cette rive-ci du Danube.

La 28 Aprilie o deputaţie a Divanului, în cap cu Mitropolitul Ignatie, în care se mai aflau Episcopii de Argeş şi de Buzău, cu Vistierul Varlam şi cu Caimacamul de Craiova, Dudescu, prezentă lui Cutuzov o tabatieră împodobită cu briliante, în valoare de 80.000 lei, ca semn de recunoştinţă din partea ţerii pentrucă, prin campania anului trecut, scăpase ţara de pustiirile unei năvăliri turceşti. Pe capacul acestei tabatiere se vedeà o miniatură minunată, lucrată de pictorul Mondaville, care se aflà atunci în Bucureşti, reprezentând Ţara-Românească sub forma unei nimfe, înconjurată de boieri, şi oferind Generalului Cutuzov o ramură de palmier. Altă pictură, pe fundul exterior al tabatierei, reprezentà trecerea peste Dunăre a Ruşilor la Slobozia, şi încunjurarea corpului turcesc. Pictorul primì dela Divan, pentru aceste două picturi, 300 galbeni. Figurile de pe cea dintâi erau surprinzător de asămănătoare: erau portrete cât se poate de fidele ale lui Cutuzov, ale statului său major şi ale boierilor, chiar nimfa erà reprezentată sub trăsăturile unei tinere doamne care se bucurà de deosebita favoare a lui Cutuzov. Pe tabatieră se mai aflà

(1) Id., dela 24 Aprilie 1812.

scris cu diamante, *în limba greacă și franceză*, cuvintele: «*Biruitorului Giurgiului*» (1).

Corespondentul anonim ne asigură că prezentul a fost primit de bătrânul Cutuzov cu multă milostivire și că el a încredințat Divanul despre ocrotirea lui pe viitor.

In seara aceleiaș zile s'a tras la Herăstrău, locul obișnuit de petrecere, un foc de artificii în care se aflau mai multe transparente cu inscripția: «Vive le Général Comte Koutouzof.»

La 8 Maiu, Mitropolitul Ungro-Valahiei, Ignatie, fu depus pe temeiul unui ucaz împărătesc; Episcopul de Argeș fusese însărcinat să-l înlocuească în ocârmuirea Eparhiei. Se zicea chiar că Ignatie va fi surgunit la Crimeia. Această depunere neașteptată eră datorită uneltirilor Exarhului Gavril.

Dar Cutuzov, îndată cum află despre împrejurare, se duse îndată la Ciciagov, care luase comanda armatei, și puse cele mai mari stăruințe pentru ca să se revină asupra măsurii luate. Ciciagov luă asupra sa să treacă peste ordinul împărătesc și Mitropolitul Ignatie fu reinstalat în demnitatea lui, chiar în ziua în care fusese depus.

La 25 August 1812 Ledoulx scrie lui Maret:

On presse le Divan pour les deux millions; on demande un à-compte de 56.000 ducats; on écrase les malheureux habitants pour avoir des chariots, et certes enlever au commencement du printemps à la Valachie 80.000 bœufs et 40.000 paysans, c'est préparer une famine pour l'année prochaine; car les terres vont rester en partie tout-à-fait incultes.

In Divan domnià, în a doua jumătate a lui Septemvrie, cea mai deplină anarhie; nimeni din membri nu gândià la altcevà decât să profite de împrejurare spre folosul său personal. Fostul Vistier Filipescu se întorsese din surgunul rusesc, dar nu se amestecà încă întru nimic în trebile ocârmuirii; se zicea însă de pe atunci că va jucà în Divanul viitor un rol de căpetenie (2).

(1) Această manifestație se potrivește rău cu faptul că ambele Principate adresase Împăratului Rusiei un lung memoriu conținând plângerile cele mai cumplite împotriva armatei comandate de Cutuzov, jalbe cari făcuse pe Împărat să exclame în ziua de 6/18 Aprilie 1812: *„Je ne puis souffrir plus longtemps de semblables horreurs"*. Acelaș izvor ne istorisește că la plângerile adresate lui Cutuzov de nenorociții locuitori ai țerilor române, cum că li se iea tot avutul, acel general răspundeà: *„Je leur laisserai les yeux pour pleurer"*. (Mémoires de l'Amiral Paul Tchitchagof, publiés par Charles Gr. Lahovary, p. 357 sq. și nota dela pag. 360).

(3) Corespondentul anonim la 3 Octomvrie 1812.

La 24 Septemvrie st. v. sosì în Bucureşti Caimacamul lui Carageà, Iordache Arghiropol şi cetì boierilor adunaţi firmanul dat de Sultan noului Domnitor.

Generalul Jeltuhin, care rămăsese cu ariergarda rusească, se arătă foarte supărat de acest pas. El merse la Mitropolie unde adună pe boieri, le arată nemulţumirea lui în termenii cei mai obraznici, învinovăţidu-i că au arătat din cale afară multă tragere de inimă pentru jugul turcesc, plecându-se sub dânsul înainte de termenul stipulat de tractat.

Tot atunci, încheindu-se socotelile, se văzù că Ţara-Românească mai datorià fiscului rusesc 1.364.000 lei, pentru cari Divanul dădù o obligaţie, îndatorindu-se să-i achite în termen de patru luni (1).

La 5 (17) Octomvrie Jeltuhin, împreună cu cei de pe urmă Ruşi, părăsiră Bucureştii şi Caimacamul Arghiropol luă în mână toată ocârmuirea ţerii. El numì Vistier pe Constantin Filipescu, Agă pe al treilea fiu al acestuia, Nicolae, iar pe Caliarhi Caimacam al Craiovei. Membri ai Divanului fură numiţi Golescu, Bălăceanu şi Grigorie Ghica.

Corespondentul nostru zice că nu se poate descrie bucuria de care fu cuprinsă poporaţiunea Bucureştilor, când văzù că este mântuită de jugul Ruşilor. Chipul în care poporul îşi manifestă mulţumirea n'a trebuit să fie pe placul Consului rus, Chirico: păpuşi în uniformă de Ruşi şi umplute cu paie fură prîmblate prin oraş, stropite cu noroiu şi apoi arse.

Această bucurie ţinù trei zile, în timpul cărora oraşul fu frumos luminat şi pretutindeni se sloboziau focuri din puşti şi din pistoale (2).

III.

STATUL FUNCŢIONARILOR ŢERII-ROMÂNEŞTI LA 1810; LISTA BOIERILOR DIN ACELAŞ AN.

Am copiat în Arhiva dela Chişinău următoarele două piese:

A. Statul tuturor funcţionarilor Ţerii-Româneşti în anul 1810 (3), cu leafa fiecăruia.

Intâiul Divan.

Mitropolitul	— Lei
Episcopul de Argeş	— »

(1) Corespondentul anonim la 14 Octomvrie 1812.
(2) Corespondentul anonim la 24 Octomvrie 1812.
(3) Dosar No. 1.776.

Banul Dimitrie Crețulescu	1.000 Lei	
Vel Spătar Grigorie Ghica (iea leafă dela Spătărie).	— »	
Vornicul Istratie Crețulescu	750 »	
Biv Vel Vornicul Constantin Bălăceanu (are venitul Agiei)	— »	
Vornicul Mihaiu Manu	750 »	2.500 Lei

Al doilea Divan.

Vornicul de Țara de sus Constantin Crețulescu . .	500 Lei	
Vornicul de Țara de jos Radu Slătineanu	500 »	
Vornicul Ion Comăneanu	500 »	
Vornicul Iordache Slătineanu	500 »	
Vornicul al Obștirilor Manolache Lahovari	500 »	
Vel Logofăt al Țerii de sus Teodor Văcărescu .	350 »	
Vel Logofăt al Țerii de jos Dimitrie Racoviță . .	350 »	
Vel Logofăt za Obiceiuri Grigorie Băleanu	350 »	
Vel Vornic al Politiei Scarlat Grădișteanu	250 »	
Serdar Anton Fotinò	300 »	4.100 Lei

Cancelariile Divanului.

Stolnic Dumitru Predescu	300 Lei	
Medelnicer Chiriac	200 »	
Serdar Petrache	200 »	
Sluger Radu Condiescu	60 »	
Logofăt Zamfirache	50 »	
Nitul Logofătul	30 »	
Nicolae Calemgiul	40 »	
Rancea Logofăt	25 »	
Vtorii Logofăt țiitor de socoteli Niculae Guliano. .	50 »	
Vtorii Logofăt țiitor de jurnale Dimitrie Ghica . .	50 »	
Treti Logofăt țiitor de socoteli	50 »	
Treti Logofăt țiitor de jurnale	50 »	
24 Logofeți mici a câte 20 lei și 2 odăiași a câte 10 lei	500 »	1.685 Lei.

La Cancelaria Visteriei.

Serdarul Constantin Chițoreanu Logofăt de rămășiți .	150 lei
Medelnicerul Spiridon Condicar	100 »
Slugerul Bărbuceanu Logofăt de răspunsuri. . . .	100 »

Slugerul Dobrilă Logofăt de Visterie	130 Lei	
Alecu Carabulea Logofăt de havalele	200 »	
Şătrarul Dinu Logofăt de slujbe	80 »	
Nicolae Logofăt al Sămeşiei	150 »	
Constantin Răzuncă Condicar al notelor	100 »	
Cei ce sunt asupra notelor:		
Răducanu Filiti	300 »	
Vtorii Logofăt Alecu Vilară	300 »	
Grigorie Merişescu la fân şi zahară	300 »	
Slugerul Răducanu Voinescu la extracturi	300 »	
Slugerul Scarlat Logofăt de calam (?)	120 »	
Serdarul Ştefan Logofăt de scutelnici	150 »	
Pârvu Voinescu Logofăt de extracte	150 »	
Ioniţă Rudeanu Logofăt de jălbi	80 »	
Ioniţă Rahtivan Gramatic al Visteriei	250 »	
Constantin Lămotescu Treti Vistier	80 »	
6 Serdari ai Visteriei	480 »	
Logofeţii cei mici	980 »	4.350 Lei

La Cancelaria Vorniciei Divanului.

Dumitru Macarov	500 Lei	
Teodor	200 »	
Nazar Macarovici	200 »	
Parucic Jelobov	120 »	
Secretar de Coleghie Porohovnic	100 »	
Registrator Mârzea	100 »	
Scriitor Dometie Filipovski	80 »	
Registrator Ivan Solghiricicov	100 »	
Logofătul Mihalache	150 »	
Logofătul Fotache	100 »	
Gramatic Costache Arcuda	50 »	
Secretar de Gubernie Jelenski	120 »	1.820 Lei
Cheltueli de cancelarie		611 »
		2.431 Lei

Judecătorii Departamentului de opt.

Clucer Stanciul	250 Lei
Serdarul Nicolae Sereslì	80 »
Slugerul Lupea	60 »

Slugerul Constantin Greceanu	60 Lei	
Șatrar Ilie Rătescu	50 »	
Medelnicer Andrei Niculescu	70 »	
Serdar Stroe.	80 »	
Serdar Ioan Politimu	80 »	
Sluger Iamandache Chirculescu	60 »	
Șătrar Constantin Vieroșanu.	50 »	
Vtorii Logofăt Alexie Vlastò	50 »	
La doi cancelariști: Treti Logofăt	30 »	
Condicar	15 »	975 Lei

Departamentul de șapte.

Biv Vel Logofăt Constantin Caliarhi	300 Lei	
Stolnic Nicolae Crăciun	120 »	
Stolnic Nicai.	120 »	
Stolnic Ioniță	120 »	
Medelnicerul Maxim Greceanu	70 »	
Sulgerul Colmino Dima	60 »	
Nicolae Chiloreanu	50 »	
Paharnic Constantin Fotinò	150 »	
Medelnicerul Constantin Moldoveanu	70 »	
Șătrarul Arabol	50 »	
Doi Cancelariști: Treti Logofăt.	30 »	
Condicar	15 »	1.155 Lei

La Departamentul Criminal.

Căminar Nistor	200 Lei	
Stolnic Constantin Carcea.	120 »	
Serdar Costache Orăut	80 »	
Medelnicerul Costache Saclica.	70 »	
Sluger Ianache	60 »	
(Indescifrabil) Anton	40 »	
Sluger Iordache Rudeanu	60 »	
Slugerul Gheorghe Artinò	60 »	
Ianache Catargiu	40 »	
Constantin Spadarache	40 »	
La doi Canțelariști: Treti Logofăt	30 »	
Condicar	15 »	815 Lei

Judecătorii și Departamentul Spătăriei.

Paharnicul Iancu Crăciun	150 Lei	
Șătrarul Mateiu Popescu	50 »	
Canțelaristul, adică Treti Logofăt	60 »	260 Lei

Divanul Craiovei.

Constantin Samurcaș Directorul Divanului	1.000 Lei	
Dimitrie Bibescu.	500 »	
Corniță Brailoiu	500 »	
Ioan Vlădoianu	350 »	
Ștefăniță Jianu	200 »	
Ioan Gănescu	250 »	2.800 Lei

Cancelaria Divanului.

Funcționar pentru corespondență și pentru socotelile magazinelor	250 Lei	
Funcționar însărcinat cu socotelile magazinului de fân.	200 »	
Manolache Gramaticul	150 »	
Toți ceilalți	120 »	
Logofăt	30 »	
Condicar	15 »	
Cei 8 logofeți de cancelarie.	100 »	
Cheltuelile de cancelarie pe lună	40 »	3.705 Lei

Departameutul de patru (tot Craiova).

Drăghiciu Băbeanu	60 Lei	
Barbu Socoteanu	60 »	
Gheorghe Jianu	50 »	
Dincă Brătășanu	40 »	
Logofătul Departamentului	30 »	
Condicarul	10 »	250 Lei

Departamentul Criminal (tot Craiova).

Dimitrie Slugerul	60 Lei	
Gheorghe Tetoianu	60 »	
Ioan Ghimpețeanu	40 »	

Grigorie Crăsnariu	40 Lei	
Logofăt	30 »	
Condicar	10 »	240 Lei
Total general pentru Craiova		4.175 Lei

Judecătorii Departamentului Agiei.

Serdarul Niculai Cuci	80 Lei	
Medelnicerul Ienache Sterian	70 »	
Şătrarul Onciul	50 »	
Canţelaristul	30 »	230 Lei

Judecători şi condicari de pe la judeţe.

La 17 judecători din 17 judeţe, câte 50 lei . . .	850 Lei	
17 canţelarişti a câte 20 lei	340 »	1.290 Lei (1)

Cei ce sunt orânduiţi la Ibraila.

Medelnicerul Manole	300 Lei	
Legofătul Apostolache	150 »	450 Lei

Lefile ce se dau la unii şi la alţii.

Pitarul Dumitrache, Logofătul menzilurilor . . .	160 Lei	
12 Postelnicei	120 »	
Iosif Postelnicel	20 »	
Fustaşii.	200 »	
Iosif Arhitectul	100 »	
Tulumbagiii	250 »	
Avgì başa Gavril cu 4 vânători	310 »	
Polcovnicul Maxim Sentoler (Marchizul de Saint Aulaire)	600 »	
Sinzor Gaude	250 »	2.010 Lei

Cei ce sunt rânduiţi talmaci la locurile trebuitoare.

Luca, talmaciul E. S. Vice-Prezident Engelgard (Engelhardt)	200 Lei	

(1) La această sumă este o greşeală în plus de 100 lei.

Dumitru, tălmaciu la Visterie	40 Lei	
Un tălmaciu la Divanul Craiovei	40 »	
Un Logofăt tălmaciu pe lângă cinstitul Gheneral Isaiov	20 »	
Logofăt şi tălmaciu pe lângă proviant-maister . .	60 »	360 Lei

Deputaţii ce sunt orânduiţi.

Slugerul Ştefan Lăcusteanu lângă Luminaţia Sa Graful Glavnoe Comanduioşti Camenski	1.000 Lei	
Iancu Nicolescu pe lângă Dumnealui Gheneral Camenski în Hârşova	500 »	
Sluger Nicolae pe lângă Dumnealui Gheneral Ermolaev	500 »	
Iancul ipac pe lângă Excelenţa Sa	50 »	
Vataful Alecu Figa pe lângă Excelenţa Sa Gheneral Iasiu	250 »	
Slugerul Iordache Calistru pe lângă Excelenţa Sa Gheneral Lanjeron	400 »	
Mihalache Mavru qe lângă Dumnealui Gheneral Zas.	400 »	3.100 Lei

Epistaţii ce sunt orânduiţi asupra carelor.

Vtorii Logofăt Ştefan Bălăceanu la carele cu boi de aici din Bucureşti	200 Lei	
Clucerul Andrei la carele cu boi din Craiova. . .	100 »	
Epistaţii carelor cu boi în Focşani:		
Stolnic Constandin	500 »	
Vistier Costache.	500 »	
Epistat carelor ot Buzău:		
Constantin Macul	750 »	
Stolnic Iancul	750 »	2.800 Lei

Magazieri de fân şi de lemne.

Magazieri de fân:		
Paharnic Vasile Iconomu	200 lei	
Petru Iconomu.	200 »	
Sandul Logofătul	60 »	
Un iamac.	30 »	
Magazierul lemnelor: Postelnic Radu Clinceanu. .	200 »	690 Lei

Inspectorii şi logofeţii ruşi dela trei menzile cele mari:

Bucureşti, Craiova şi Focşani.

Procopie Siderovici inspectorul	122 Lei	

Doctorii ce sunt orânduiţi.

Dohtorul Silivestru	250 Lei	
Costandin	250 »	
Costandinache Caracaş	250 »	
Marcul	250 »	
Shina	150 »	
Hirurg al politiei	120 »	
Moaşa Politiei.	170 »	
Andrei gherah Craiovei.	100 »	
Dohtorul inspecţiei	30 »	1.470 Lei

Cei ce se află slujind la Armăşie.

Vtorii Armaş	60 Lei	
Tretii Armaş	20 »	
Duhovnic puşcăriei	5 »	
Masalagii, însă:		
29 masalagii à taleri 3 şi vătavul de masalagii à taleri 5	92 »	177 Lei

La Cazacii pământeni.

Rohmistru Dumitrovici	80 Lei	
Un ofiţiant	50 »	
Un strejant *(sic)*.	15 »	
5 caprari à taleri 8	40 »	
80 cazaci à taleri 3	240 »	445 Lei

Zapciilor cu Arnăuţii lor ce sunt orânduiţi în slujbă.

Pencu căpitan ce este orânduit în judeţul Teleorman pentru străjuirea marginii de acolo cu 30 Arnăuţi, pe ângă Excelenţa Sa Viţe-prezident:	320 Lei	
Zaharia tufeccibaşa	68 »	
20 neferi ai săi câte 30 taleri unul	600 »	998 Lei

Tot Arnăuţi.

In slujba Divanului:			
Nenciu delibaşa		68 Lei	
25 neferi ai săi		375 »	443 Lei
Spiridon bulucbaşa asemenea		443 »	
Soter bulucbaşa asemenea		443 »	
Atanasie bulucbaşa asemenea		443 »	
Serdarul Dumitru efor al acestora		100 »	1.872 Lei
La Agie:			
2 bulucbaşi	50 Lei		
2 odabaşi	30 »		
16 neferi	128 »	208 Lei	
La Spătărie:			
2 bulucbaşi à taleri 25 unul	50 Lei		
2 odobaşi à taleri 22 aspri 60 unul . .	45 »		
40 neferi à taleri 20 unul	800 »	895 Lei	
La Craiova; pe lângă Excelenţa Sa Gheneral Isaiov: Nicolae avgì başa cu 75 neferi	910 » Lei		
Bimbaşa Mihale cu 15 neferi	210 »		
Stefu bulucbaşa cu 38 neferi	480 »		
Stefu bulucbaşa cu 28 neferi	310 »		
Iordache Căpitan cu 30 neferi	360 »		
Belul bulucbaşa cu 98 neferi	1.230 »		
Giafer bulucbaşa cu 20 neferi	260 »		
Chiriţa bulucbaşa cu 10 neferi . . .	150 »	3.910 »	7.873 Lei

Cheltueala Ştaburilor.

Ştabul Prea Sfinţiei Sale Exarhului Gavriil	1.695 Lei	100 aspri	
Episcopul armenesc	208 »	40 »	
Cancelaria Excelenţiei Sale întâiului prezident	1.087 »	48 »	
Cancelaria Excelenţiei Sale Viţe-prezident	500 »		
Comitetul Politiei	2.360 »	5.871 Lei	68 aspri

Cheltueala mesei celei mai jos.

Ştabofiţer podpolcovnic Denizeev, orânduit cu Viţe-Vistier Mihalache Manu	200 Lei

La 17 ofiţeri ce sunt orânduiţi pe la judeţe, unul pe taleri 100	1.700 Lei	
La un secretar ce este pe lângă Podpolcovnicul Denizeev	100 »	
La un scriitor ipac pe lângă numitul	140 »	240 Lei

La comisia cercetătoare.

Judecătorul	300 Lei	
La 3 scriitori pe taleri	450 »	750 Lei
Totalul acestor lefi se ridică la	51.984 Lei	bani 68.

Obişnuitul avaet al Visteriei şi simbriile ispravnicilor, sameşilor şi ale zapciilor după la judeţe, cari aceşti bani după vechiul obiceiu se scad din suma veniturilor.

Dumnealui Vel Vistier Constantin Varlam dela Ghenarie 27 anul 1810.

Din ajutorul diminiilor, adică la o diminie taleri 2.000, pe an	12.000 Taleri	
Dela o tetraminie a menzilhanelelor câte 2.000, pe an	6.000 »	
Dela o tetraminie a mazilo-ruptaşilor câte 500, pe an	1.500 »	
Dela ajutorul zaharelei	4.000 »	

Afară de sus numitele ajutoare, întâmplându-se să se scoată şi alte dări iea dumnealui şi acel avaet.

Dela rusumaturi socotindu-se neîndoit, iar când se iea îndoit, atunci se iea avaetul îndoit, bez ocnele şi fiindcă dela aceste două husmeturi nu este obiceiu a luà avaet.

Din dijmărit	500 »	
Din vinărit	500 »	
Din oierit	1.000	25.500 Lei

Petrache Vtorii Vistier ce se află în această diregătorie dela Fevruarie 1—1810:

Dela fiecare diminie câte 1.000, pe an	6.000 Lei
Dela o tetraminie a menzilhanelelor câte 1.000, pe an	3.000 »
Dela tetraminie maziloruptaşilor câte 250, pe an .	750 »
Din ajutorul zaharelii	2.000 »

Iar întâmplându-se să se scoată peste an şi alte ajuoare, iea şi dela acele avaeturi.

Din rusumaturi socotindu-le noîndoit, iar când se vând indoit, atunci se iea şi avaetul în două, bez ocnele şi vămile dela cari nu se iea avaet.

Din dijmărit	100 Lei	
Din vinăriciu	100 »	
Din oierit.	200 »	12.500 Lei

Stolnicul Ilie Neciulescu, Sameşul Visteriei se află într'această dregătorie dela 10 Fevruarie 1810.

Dela o diminie iea câte 750, iar pe an	4.500 Taleri	
Din tetraminia menzilhanelelor iea câte 750, iar pe an	2.250 »	
Din tetraminia breslelor iea câte 100, iar pe an. .	300 »	
Din ajutorul zaharelii	1.500 »	

Iar întâmplându-se să se scoată peste an şi alte ajutoare iea şi dela acelea avaeturi.

Din rusumaturi, socotindu-se neîndoit, iar când se vând îndoit, atunci se iea şi avaieturile îndoit, bez ocnele şi vămile dela cari nu iea avaiet,

Din dijmărit	150 Lei	
Din vinăriciu	100 »	
Din oierit	100 »	8.850 Lei

Simbriile ce se dau la şase sacafi ai Vistieriei, adică Polcovnicului Dimitrache Ghindaveţi şi Logofătului Iacovache, vechi, iar Camaraşul Iancul, Armaş Ianache, Constantin Rachtivan şi Ienache Logofăt, noi, dela Fevruarie 1810.

Dela o diminie, câte 600, pe an	3.600 Taleri	
Dela o tetraminie a menzilhanelelor, câte 600, iar pe an	1.800 »	

Iar întâmplându-se să se iea rusumaturile îndoit, vor luà şi ei avaietul îndoit.

Dela ocne	1.200 »	
Dela vămi	1.200 »	
Dela dijmărit	250 »	
Dela vinăriciu	250 »	
Dela oierit	600 »	10.700 Taleri

Simbriile ispravnicilor, sameşilor şi ale zapciilor după la judeţe, la diminie.

17 căpitani ispravnici, la diminie câte 1.000 taleri, toţi . . . . 17.000 Taleri

17 al doilea şăzători, câte 600 taleri la diminie, toţi	10.200 Taleri	
17 zasidaţi, câte 200 taleri la diminie, toţi	3.400 »	
17 sameşi, câte 120 taleri pe diminie, toţi	2.040 »	
274 zapcii, câte 40 taleri pe diminie, toţi	10.960 »	
Judeţul oraşului Câmpulung, câte 40 taleri pe diminie, şi pe an	240 »	43.640 Taleri
Ceeace face peste an (a)		261.840 »
Din tetraminia menzilhanelelor iau, afară de sameşi şi zapcii, fiindcă ei nu au simbrii:		
17 căpitani ispravnici câte tal. 550, iar pentru toţi	9.350 taleri	
17 al doilea şezători, câte 350 taleri, pentru toţi	5.950 »	
17 zasidaţi a câte 100 taleri pe diminie, iar pentru toţi	1.700 »	17.000 Taleri
Ceeace face pe an (b)		51.000 »
Iar amândouă sumele împreună (a) şi (b)		312.840 »

Vornicia Politiei.

Vornicul de Politie Scarlat Grădişteanu ce se află în această dregătorie dela 9 Fevruarie 1810.

Din tetraminia breslelor:		
D-lui Vornicul la o tetraminie 600 tal., iar pe an	1.800 Taleri	
Logofătul Vorniciei de politie, câte 600 taleri la tetraminie, iar peste an	1.800 »	
La 5 zapcii ai Politiei, 700 pe tretraminie, iar pe an	21.070 »	5.700 Taleri

Logofeţia breslelor.

Visternicul Pană, Logofăt de bresle, vechiu întru această slujbă.

Dela tetraminia breslelor câte 600 taleri la tetraminie, iar peste an	1.800 Taleri	
Dela banii ce se strâng într'un an pentru lefile cesilor (?) pristavi	450 »	2.250 Taleri
		7.950 Taleri
Iar peste tot această parte a slujbaşilor plăţiţi cu reţineri asupra veniturilor		377.990 Taleri

Numele judecătorilor şi condicarilor de pe la judeţe.

Slam-Râmnic:	Dimitrache Topliceanu, judecător.
	Dimache Logofăt, condicar.
Buzău	Petre Căpitan za Dorobangii, judecător.
Saac	Mateiu Bucoveanu, judecător.
	Gheorghe Bilciurescu, condicar.
Ialomiţa	Polcovnic Andreiu Murguleţ, judecător.
	Luca Poienaru, Condicar.
Prahova	Ciauş Nicolae Fărămiţescu, judecător.
	Iordache Bucoveanu, condicar.
Dâmboviţa	Ilie Ponca, judecător.
	Chidea Postelnicel, condicar.
Muscel	Postelnicul Manolache, judecător.
	Ilie Treti Logofăt, condicar.
Argeş	Clucer Ienache, judecător.
	Preda Săulescu, condicar.
Olt	Constantin Rătescu, judecător.
	Firică Logofăt, condicar.
Teleorman	Mateiu Berendeiu, judecător.
	Sandu Logofăt, condicar.
Vlaşca	Sluger Scarlat Greceanu, judecător.
	Neculai Manolescu, condicar.
Ilfov	Gheorghie Mehtupciu, judecător.
	Costache Logofăt, condicar.
Vâlcea	Serdarul Preda Bujoreanu, judecător.
	Postelnicel Ioan, condicar.
Gorjiu	Şatrar Chiriţă, judecător.
	Logofăt Constantin condicar.
Doljiu	Radu Călinescu, judecător.
	Marin Mamescu, condicar.
Mehedinţi	Petrache Dilcu, judecător.
	Logofăt Dumitrache, condicar.
Romanaţi	Vistier Diţa Ispravnic.
	Stoica Căluzerescu, condicar.

Numele ispravnicilor de judeţe şi ale asesorilor lor.

Slam-Râmnic:	Clucer Alecu Miculescu, ispravnic.
	Paharnic Ioan Ştirbei, zasidatel.
	Iordache Dădulescu »

Buzău	Paharnic Hristodor Niculescu, ispravnic.
	Medelnicer Ştefan Arion, zasidatel.
	Iordache Hrisoscoleo »
Saac	Serdar Constantin Ştefănescu, ispravnic.
	Căminar Iancu Ritoridis, zasidatel.
	Grigorie Creţianu »
Prahova	Iancu Filipescu, ispravnic.
	Treti Postelnic Iancu Cozoni, zasidatel.
	Constantin Lipoianu »
Ialomiţa	Serdarul Scarlat Cerchez, ispravnic.
	Stolnicul Alecu Fălcoianu, zasidatel.
	Treti Logofăt Gheorghie Lehliu, zasidatel.
Ilfov	Clucerul Ioan Fălcoianu, ispravnic.
	Şatrar Statu, zasidatel.
	Constantin Hiot »
Dâmboviţa	Stolnic Gheorghie Palada, ispravnic.
	Căminar Dimitrie Ralet, zasidatel.
	Clucer Iancu Glava »
Vlaşca	Paharnic Scarlat Mihălescu, ispravnic.
	Şatrar Constantin Bârlescu, zasidatel.
	Ienache Stănescu »
Teleorman	Serdar Răducanu Fărcăşanu, ispravnic.
	Medelnicer Iordache Tufan, zasidatel.
	Căminar Iordache Chiţescu »
Muscel	Spătar Alecu Ruset, ispravnic.
	Iacomi kce Ciohodar, zasidatel
	Constantin Sterian »
Argeş	Clucer Ştefănică, Ispravnic.
	Comis Mateiu Cantacuzino, zasidatel.
	Pitar Hristodor, zasidatel.
Olt	Căminar Drăghici Oteteleşanu, ispravnic.
	Medelnicer Grigorie Bujoranu, zasidatel.
	Armaş Iordache Cerchez, »
Romanaţi	Stolnic Ştefan Bujoreanu, ispravnic.
	Stolnic Gheorghe Coţofan, zasidatel.
	Serdar Alecu Bengescu »
Vâlcea	Clucer Vasile Locusteanu, ispravnic.
	Căminar Constantin Socoteanu, zasidatel.
	Paharnic Stan Jianu, zasidatel.
Gorjiu	Medelnicer Ienache Sâmboteanu, ispravnic.

Gorjiu	Paharnic Ioan Enescu, zasidatel.
	Medelnicer Ştefan Bibescu »
Doljiu	Clucer Constantin Oteteleşanu, ispravnic.
	Căminar Iancu Teoharie »
Mehedinţi	Clucer Nicolae Glogoveanu, ispravnic.
	Clucer Şerban Murgoşanu, zasidatel.
	Pitar Gheorghe Argintoianu »

(Această listă este din 25 Fevruarie 1810 şi extrasă din dosarul 1412).

B. Condica de boierii ce sunt ştiuţi că şi-au cinurile din vremea Domniilor, până la vremea Măriei Sale Domnului Constantin Ipsilanti (1).

Vel Ban.

D-lui Dumitraşco Racoviţă la comitet.
» Manolachi Brâncoveanu.
» Manolachi Creţulescu.
» Costachi Ghica.

Vel Vornici de Sus.

» Cost. Filipescu biv vel Vistier
» Radu Golescu.
» Ştefan Văcărescu.
» Isac Ralet.
» Const. Creţulescu se află halè.

Vel Vornici de Gios.

» Grigorie Brâncoveanu.
» Grigorie Ghica la Comitet şi Vel Spătar.
» Barbu Văcărescu.

Vel Logofeţi de Gios.

» Iordache Slătineanu halè Vornic al patrulea.
» Costachi Dudescu.
» Dumitrachi Racoviţă se află halè.

D-lui Dumitrachi Bibescu Divanist la Craiova.
» Costachi Caliarchi la Depart. de 7.
» Radu Slătineanu se află halè Vornic de Gios.
» Istrati Creţulescu la Comitet.
» Barbu Ştirbei.

Vel Vornici al patrulea.

» Dimitraşco Racoviţă.
» Costachi Bălăceanu la Comitet Vel Armaş.

Vel Dvornici de Obştire.

» Petrachi Retorides.
» Manolachi se află halè.

Vel Logofeţi de Sus.

» Constandin Varlam Vel Vistiernic.
» Const. Samurcaş ocârmuitor Divanului Craiovei.

Vel Dvornici ai Poliţiei.

» Mihalachi Manul.

(1) Dosar No. 1775.

Vel Agă.

D-lui Grigorie Filipescu.

Vel Clucer.

» Ioniță Vlădoianu.
» Cornea Brăiloiu la Divanul Craiovei.
» Stanciu Bolintin la Depart.
» Dumitrașco Brăiloiu.
» Neculae Glogoveanu Ispravnic la Mehedinți.

Vel Logofăt za Obiceiuri.

» Grigorie Băleanu.
» Ion Comănescu al doilea Divan ot Vornicie.
» Scărlat Grădișteanu halè Vornic al Politiei.

Vel Vistieri.

» Teodorachi Văcărescu halè Vel Logofăt de sus.
» Ioan Hagi Moscu.

Vel Căminari.

» Iordachi Filipescu.
» Nestor la Departamentul de Criminal.
» Neculae Văcărescu.
» Drăghiceanu Oteteleșanu isprav. de Olt.
» Grigorie Greceanu.
» Neculae Filipescu.
» Alexandru Ghica halè Vel Agă.
» Constandin Socoteanu zasedat la Vâlcea.
» Grigorie Ralea.
» Iordachi Rastì.
» Dumitrachi Ralet zasedat la Dâmbovița,

D-lui Ion Rethorides zasedat la Secueni.
» Tancu Teohari zasedat la Dolj.

Vel Clucer.

» Constantin Haralambie zasedat la Dolj.
» Constandin Filipescu.
» Ștefănică . . . . . Ispravnic la Argeș.
» Constandin Brăiloiu.
» Ioan Faca.
» Fotachi Știrbeiu.
» Toma Crețulescu.
» Alexandru Rosăt Spăt. la za Moldova ispravnic de Mușcel.
» Iordachi Crețulescu.
» Ion Fălcoianu ispravnic la Ilfov.
» Costachi Teologu.
» Constantin Oteteleșanu ispravnic la Dolj.
» Mihalachi Racoviță.
» Vasile Lăcusteanu isprav. la Vâlcea.
» Alexandru Neculescu isprav. la Râmnic.
» Iordachi Golescu.

Vel Paharnici.

» Costachi Rosăt.
» Neculae Golescu.
» Scarlat Rosăt.
» Ioniță Crețeanu.
» Ioniță Știrbeiu zasedat la Râmnic.
» Costandin Grădișteanu.
» Ioniță Gănescu zasedat la Gorj.
» Ștefan Catargiu.
» Grigorie Romani.

D-lui Enachi Golescu.
» Stăncuţa Jianu zasedat la Vâlcea.
» Scarlat Mihălescu ispravnic la Vlaşca.
» Ştefan Belu.
» Alexandru Creţulescu
» Pană Costescu.
» Manolachi Hrisoscoleu.
» Dumitrache Neculescu.
» Ilie Capichihalea.
» Mihail Filipescu.
» Alexandru Comăneanu.
» Hristodor Neculescu isprav. la Buzău.
» Iordachi Negrea.
» Neculae Ialomiceanu.
» Dumitrachi.
» Gheorghi.
» Gheorghi Neculescu.
» Iordachi Baioroglu.
» Constantin Fotino.

Vel Stolnici.

» Grigorie Asan.
» Grigorie Paleologu.
» Dumitrachi Ştirbeiu.
» Ioniţă Bălăcescu.
» Dumitrachi săn Medelnicer Ştefani.
» Costandin Caragea.
» Neculae Creţeanu.
» Alexandru Negulescu sameş al Vistieriei.
» Costandin Predescu.
» Ghiţă Palada ispravnic la Dâmboviţa.
» Alecu Fălcoianu zasedat la Ialomiţa.

D-lui Enache zet Razu.
» Grigorie Doni.
» Costachi Câmpineanu.
» Constandin Cioran.
» Alexandru Filipescu.
» Sandu Golescu.
» Şerban Grădişteanu.
» Grigorie Grădişteanu.
» Ştefan Bujoreanu (?).
» Neculae.

Vel Comis.

» Matei Cantacuzino, zasedat la Argeş.

Vel Serdari.

» Necolae zet Evdochim.
» Neculae Seresli.
» Costachi Mihalachi.
» Dimitrie Poliz.
» Neculae Diamandi.
» Şerban Racoviţan.
» Vasile Isvoranu.
» Mihalachi Arion.
» Mihai Greceanu.
» Stroe Tărnoveanu.
» Chiriţă Căplescu.
» Scarlat Cerkez isprav. la Dolj.
» Costandin Chitoreanu calemgiu al Visteriei la rămăşiţuri.
» Costachi Nedeianu.
» Andonachi Menea.
» Iordachi Deşliu.
» Anton.
» Irez Bujoreanu.
» Constantin Hagi Pascali.
» Iordachi Neculescu.
» Răducanu Caramanlău.
» Neculae Lăpănescu.
» Petrache Gorne.

D-lui Constandin Orescu.
» Costandin Cernăvodeanu.
» Răducan Fărcăşan ispravnic la . . . . .
» Asanachi Robescu.
» Iamandi Filitti Brat Episcop Buzău.
» Spirea Brat.
» Neculae Saigiu.
» Neculae Topliceanu.
» Constandin Vulturescu.
» Andon Baruş.
» Iancu Cocorăscu.
» Mitra.
» Răducan Orăşan ispravnic la Curte.
» Constandin Creţulescu.
» Stefanachi Teodor calangiu al Vist. la scutiri.
» Iani Neculai.
» Manolachi Caridalevs.
» Barbu Veişoreanu.

Vel Medelniceri.

» Constandin Păean.
» Scarlat Romăneti.
» Gheorghe Fican.
» Chiriac Arbăt.
» Iamandi zet Fote vameş
» Teodor Arcuda.
» Mateiu Dupălniţa.
» Grigorie Merişescu calemgiu la făn.
» Neculae Roşca.
» Constandin Caclica.
» Ianacachi Sămboteanu isprav. la Gorj.
» Gheorghe Mărcunţanu.
» Dumitrachi Costacopul.

D-lui Săvastian.
» Simion Neştenar.
» Costachi Brezoianu.
» Alecsandru Vilară.
» Costandin Almăgeanu.
» Necolae Gigărtu.
» Manolachi.
» Alexandru Pale.
» Ioniţă Boerescu.
» Ioniţă Colfescu,
» Gligore Palade.
» Gligore Jianu.
» Sandu Cărnăţanu.
» Costandin Moldoveanu.
» Chiriac i Divan.
» Alexandru Lămoteanu.
» Spiridon condicar al Vist.
» Gligore Bujorescu zasedat la Olt.
» Iordachi . . . zasedat la Teleorman.
» Ianacachi Sterian.
» Matei Greceanu.
» Ioniţă Sefendachi.
» Dumitrachi Broşteanu.
» Ioniţă Socolescu.
» Mihalachi Caplii.
» Costandan Ioan,
» Anton.
» Ştefan Arion zasedat la Buzău.
» Costachi Micşunescu.
» Petcu Cărsardar..
» Ioan Cărlova.
» Andrei Bănciulescu.
» Panaite ot Buzău.
» Nicoli.
» Răducanu Bengescu.
» Zamfir Băltescu.
» Ianacachi Panaitoglu.

Vel Slugeri.

D-lui Panaite Băbeanu.
» Ioniţă Meruşescu.
» Amza Jianu.
» Ţoma Palat zet Cărstichi.
» Neculae Bălăceanu.
» Răducanul Greceanul.
» Scarlat Stoenescu calemgiu la Vistierie, la alişvelişuri.
» Neculae zet Mănăilă.
» Scarlat Isvoranu.
» Scarlat Greceanu.
» Neculae Brăiloiu.
» Dumitrache Cornelie.
» Daniel.
» Costandin Lupea.
» Iordache Rudescu.
» Gligori Tăutănescu.
» Gheorghe Mehtupciu.
» Dumitrache Lerescu.
» Răducanu Poenaru condicar la Divan.
» Costandin Mănăilă.
» Constandin Dragodan.
» Barbu Dănculescu calemgiu al Vist. la răspunsuri.
» Scarlat Chiţoranu.
» Alicsandru Mincu.
» Mihaiu Bărbătescu.
» Dragaceanu Borănescu.
» Neculai Anton.
» Stefanachi Giurescu.
» Enache sameş Mehedinţi.
» Constantin Bucescu.
» Anastasie Urlăţeanu.
» Iancu Maimaroglu.
» Gheorghe Boldescu.
» Gheorghe Balan.
» Neculai Panaitoglu.

D lui Dumitrachi Topliceanu.
» Iordachi zet Dascal Dragan.
» Iordachi Beceru.
» Zamfir Băltescu.
» Iamandachi Carcalechi.
» Neculae Chitescu.
» Neculae Greceanu.
» Costache Greceanu.
» Ioniţă Grecianu.
» Costachi Paraschivescu.
» Răduçanu Voinescu ectractor al Vistieriei.
» Marin Butculescu.
» Filipi Poşte Lenş.
» Iordachi gramatic săn Starosti.
» Constandin Bălteanu.
» Dragomir Iliescu.
» Gheorghe Văleanu.
» Costandin Oteteligşanu.
» Drăghiceanu Babisc.
» Gheorghe Crasnar.
» Ştefan Brăiloiu.
» Ştefan Lăcusteanu.
» Teodor.
» Dumitrachi Borănescu.
» Andonachi Teohar.
» Stavri.
» Iancu Fotino.
» Grigoraş Brailoiu.
» Constandin săn Eclisiarh.
» Ioan Trapezundes.
» Toma Sefendache.

Vel Pitari.

» Constandin Vlasto.
» Valce Ogrezianu.
» Dumitrache Căldăresc.
» Dumitrachi Hatmanescu Logof. asupra mensilurilor.

D-lui Ioniţă Rafailă vtori Logof. la Divan.
» Stanciu Sişescu.
» Nică Vlădescu.
» Iancu Condicar.
» Petrachi Apostol hale vtori Vistiernic.
» Ştefan Voinescu calamgiu la Vist. Ioniţă Lipănescu.
» Hristodor Balan zasedat.
» Iordachi Caramenlău.
» Alecsandru Văcărescu.
» Panaite ot Samurcaş.
» Gheorghe Argintoian.
» Iordachi Drăgoescu.
» Lambru.
» Alecu Romănescu.
» Gheorghi isprav. de curte.
» Dumitrachi Berendeiu.
» Gligori Gărboveanu.
» Răducanu Stănescu.
» Ioniţă Ghimpăţeanu.
» Ioniţă Jianul.
» Haralambie.
» Nicolae ot Banul Scarlat.
» Ioan Gigărtu.

Vel Şatrari.

» Gheorghi Coţofanul.
» Ioan zet Merişescu.
» Neculae zet Arion.
» Gheorghe Socoeanu.
» Constantin Vieroşanu.
» Nicolae Mihailescu.
» Ianachi Bădulescu.
» Caloean Pleşoean.
» Matei Popescu.
» Ilie Ratilescu.
» Stati Condorat zasedat la Ilfov.

D-lui Răducanu Safendachi.
» Iordachi Araboglu.
» Dumitrachi Slătineanu.
» Costandin za bresle slujitoreşti calamgiu.
» Zane Brătianu.
» Gligori Săftoiul.
» Stavri.
» Alexandru Uescu.
» Costandin Calistrat.
» Neagu Drăgulănescu.
» Matei Greceanu.
» Ioniţă Şonţu.
» Gheorghe Vlădescu.
» Anton.
» Neculae Giurescu.
» Ştefan Tămăşescu.
» Constandin Mavrodin.
» Chiriţă Cadi.
» Toma Deleanu.
» Grigori Negru.
» Constandin Băjenescu zasedat la Vlaşca.
» Enciul.

Vel Cluceri za arie.

» Iamandi Racoviceanu.
» Ştefan sin Pahar. Alexandru
» Barbu Viişoreanu.
» Ioniţă Greceanul.
» Mihalachi Dădulescu.
» Iancu Glava zasedat la Dâmboviţa.
» Costea Iliaş.
» Neculae Zăhăreanu.
» Iordachi Mavrodin.
» Oprişan Darca.
» Gheorghi Vărzariu.
» Enachi Petrescu.

D-lui Panaite ot Cămpina.
» Iordachi Parepa.

Vel Ispravnic za Curte.

» Constandin.

Vel Vameşi.

» Dumitru Lambru.
» Nicolae Jico Medeln. Stalni.
» Anastase Ghiaţă.
» Marcu.

Vel Camaraşi za Ocna.

» Panaite ot Hagi Moshu.
» Iancu.

Vtorii Logofeţi ai Divanului.

« Barbu Brătăşianu.
» Constandin.
» Ştefan Bălăceanu.
» Alecu Vilară.
» Iacovachi.
» Alexandru Vlasto.
» Neculae Iuliano.
» Constandin Broşteanu.

Vtorii Logofeţi za Obiceiuri.

» Dinu Cratoiul.
» Ianachi Hafta.
» Marinache Orăşanu.

Vtorii Vistieri.

» Constandin sin Pop Filachi.
» Pascal Bogdanlău.
» Niţu Măldărescu.
» Constandin Brătianu.
» Stoica Urlăţeanul.
» Constandin Borănescu.
» Gligori Onopeanu.

D-lui Scarlat Greceanu.
» Neculai Perieţeanu.
» Constandin Prisiceanul.
» Gheorghi Arseni.
» Manolachi za Spital.
» Constandin Sărăţeanu.
» Dumitrache Drăgulenescu.
» Iliescu Carabulea.
» Iamandi săn Post. Anton.
» Păna Băbeanul de bresle.
» Manolachi Radu.
» Constandin săn Post. Anton.
» Temelì.
» Scarlat Măinescu.
» Petre Cotărescu.
» Răducanu Hrisoscoleu.
» Niculae săn Dragoman Manuc.
» Mihai Lecsandrescu.
» Ioniţă săn Vist. Filipescu.
» Alecsandru Paraschiva.
» Ioniţă Bălăceanu.
» Iordachi Vernescu.
» Ursachi.
» Neculae Teodor.
» Diamandi Arsenie.
» Niculae săn Logof. Samurcaş.
» Ştefan Măicănescu.
» Zamfirachi.

Vtorii Postelnici.

» Gligori Ghina.
» Ghiorghi săn Tearah.
» Costachi Cozone.

Vel Căpitani za Darabani.

» Neculae zet Sterian.
» Petre.
» Constandin săn Cluceru Lupu.
» Iordachi Ungurelu.
» Răducanu zet Loghin.

Vel Căpitani za Logofeţi.

D-lui Ianachi Mardagiu.
» Mirce Perieţeanu.
» Teodorachi.
» Constandin Teodor.
» Antonie Hiot.
» Stan Cogălniceanu.

Vtorii Logofeţi ai Divanului.

» Şerban Budişteanu.
» Marin ot Dudescu.
» Ioniţă Furduescu.
» Răducan săn Clucer Dumitrache.
» Danu Basma.
» Constandin Produlescu.
» Zamfir ot Craiova.
» Gheorghe Cernătescu.
» Petre.
» Părvu Grăncescu.
» Răducan Dărvărescu.
» Neculai Stan.
» Neculai Nica.
» Gheorghi Lehliu.
» Răset za Vălce.
» Constandin Boteanu.
» Zamfir za Divan.
» Gligori Izvoranul.
» Sandu Dascoveanu.
» State sin Ban Costachi Ghica.
» Ilie sin Muscel.
» Alexandru Olănescu.
» Răducanu Tocilescu.
» Anastase brat Vlade.
» Grigori Drugănescu.
» Petrachi sin Creminalion.
» Nica Musceleanu.
» Ioniţă ot Episcop Buzău.
» Constandin Andronescu.

D-lui Grigori Greceanu.
» Ioniţă Rudeanu.
» Hristodor.
» Ioan Broscar.
» Vasile ot Gorj.
» Matei ot Teleorman.
» Mihai Rămniceanu.
» Dincă Bărsescu.
» Matei Nenişor.
» Constandin zet Roază.

Vtorii Logofeţi za Obiceiuri.

» Teodorachi Cloşcă.

Vtorii Vistiernici.

» Barbu Movilă.
» Costachi Razul.
» Constandin Fărcăşanul.
» Const. Bălteanu.
» Iamandi Dicamenge.
» Ioniţă Stanimirescu.
» Iordachi Gănescu.
» Neculae Popescu.
» Hristodor ot Filipescu.
» Tanasă Petrescu.
» Toma ot Ban Racoviţă.
» Matei Bucoviţ.
» Hristache Potlogeanu.
» Tanasie Coroleanu.
» Părvu Merişescu.
» Ioan Ungureanu.
» Gheorghi Poenaru.
» Ioan Gerescu.
» Gheorghi Şonţu.
» Răducanu.
» Barbu Dăsculeţu.
» Ion sin Medel.Constantin Iipodi.

Logofeţi za Vistierie.

D-lui Done Coţescu.
» Enachi sǎn Gramatic.

Vt. Postelnici.

» Vasile Cioran.
» Iacovachi Omera.

Logofeţi za zapcii spătăreşti.

» Ioniţă Stoenescu.
» Ioniţă Voinescu.

Logofeţi za iruslele (?) Agiei.

» Grigorie Stoenescu.
» Ioniţă Grigoriu.
» Nitu Lămotescu.
» Niculae Pardalos.
» Niţă zet Petrescu.

Vtorii Logofeţi za Politie.

» Iacovachi săn Ifrim Loghin.
» Panaite Moscu.
» Marin sin Nică Logof.
» Mihai sin Varlaam.

Vataji za Aprozi.

» Mihai zet Clucer.
» Iancul.

Starosti za neguţitori.

» Asanachi.

Vataji za Divan.

» Costachi sin Pahar. Alicsandri.
» Ianachi sin Dragomăneasa.
» Iordachi Stirbei.
» Duonisăi.

Vataji za Vistierie.

D-lui Neculae Căţoritu.
» Grigori Filipescu.
» Gheorghie Bălteanu.
» Şarban ot Ban Costachi Ghica.
» Petrachi ot Vistier Varlaam.

Vataji za Paharnicei.

» Dimitrie Papira.

Vel Căpitani za Cazaci.

» Dumitrachi Balaura.
» Dumitrachi Stoinescu.
» Vasilachi Chinopsie.
» Sandu Varzaru.
» Drăgoi Babia.
» Diamandi Zihnos.
» Ianachi Lăcuşteanu.
» Neculae Dărăscu.
» Neculae ot Tărgovești.
» Ioniţă Străchinescu.
» Ioniţă Gănescu.
» Diamandi brat Iconom.
» Constandin Brezianu.
» Grigori Bedma.
» Matei za Politie.
» Stato Lambru.
» Urmuz.
» Radu Lăcusteanu.
» Constandin za Săimeni.
» Dumitrachi Tetea.
» Anghel Piscupescu.
» Constandin pristav za Ciocli.
» Dimitrache Ghizdăveţii.
» Scarlat Dăscălescu.
» Barbu Provat.
» Dumitrachi Gărboviceanu.
» Ioan za Tărgoveşte.
» Constantin za Podari.

D-lui Dumitrachi za Ciocli.
» Zamfir Isac za târg.
» Teodorac za.....
» Matac..... za vânători.
» Hristache za Cerneți.
» Ilie Cocănea za târg.
» Iordachi za Târgoveşte.
» Neculae Anton za Podari.
» Barbu za Podari.
» Ştefan za vânători.
» Costa za Târgoveşte.
» Costachi za Târg.
» Matei za Ciocli.
» Matei.
» Ştefan Bărisoc.
» Mihaiu.
» Fotachi.
» Ioniță Hătmănescu.
» Ioniță za Calarași.
» Costandin za Vâlce.
» Dinu Crăiniceanu za Cerneți.
» Neculae Baleoiu.
» Iancu.
» Istrati Sălişteanu.
» Moisă ot Văleni.
» Patrichi.
» Iordachi Baloga.
» Ioniță Plăvieanu.
» Ioniță Dâmboviceanu.
» Mihalachi.
» Costachi Petresco.
» Vasilache Negre.
» Panaite za Târgoveşti.
» Alecsandru.
» Hrisof.

Vel Ceauşi spătăreşti.

» Hristea Cârca.
» Dumitrachi Mihailescu.

D-lui Alexandru Palahi.
» Constandin Ilieşanu.

Vel Ceauşi ageşti.

» Gheorghe brat Şatrar.
» Gheorghe.
» Neculae zet Chițora.

Vtorii Comisi.

» Gheorghe Chițescu.
» Leonard.
» Ianachi.

Vtorii Pitari.

» Geane Orăşanu.
» Marin.
» Neculai Blehan.
» Atanasie.
» Iani Grecu.
» Stan Repezeanu.

Vtorii Armaşi.

» Dumitrachi Viişoreanu.
» Anastase Mitrachi.
» Teodor.
» Dumitrachi Livezeanu.
» Răducanu Sărdănescu.
» Hristodor Sevescu.
» Grigori.
» Dumitrachi Zăteanu,
» Ianachi sin Dascal Ioan.
» Dumitrachi Paşalău.
» Ion.
» Şerban Magheru.

Vtorii Comişi.

» Costandin sin Sarale.

Vtorii Sulger.

D-lui Dumitrachi.

Vtorii Armaşi.

D-lui Canela.
» Toma Moldoveanu.

IV.

AMĂNUNTE ASUPRA STĂRII FINANCIARE ŞI ECONOMICE A ŢERII-ROMÂNEŞTI DELA 1808 LA 1812.

Veniturile Ţerii-Româneşti pe 1806.

A. Arenda ocnelor	Lei	500.000
B. Arenda vămilor.	»	350.000
C. Dijma albinelor, tutunului şi a porcilor	»	250.000
D. Oieritul	»	350.000
E. Vinăriciul	»	200.000
F. Dela ţiganii domneşti.	»	100.000
G. Birul ţerii câte 92 — 100 lei de cap dela 55.000 contribuabili.	»	5.500.000
H. Birul extraordinar dela acelaş număr de contribuabili a câte 7 lei 28 parale de cap	»	423.000
I. Haraciul obişnuit dela acelaş număr de birnici a câte 7 lei pe an de birnic	»	385.000
J. Contribuţia pentru menziluri (poşte), câte 11 lei de birnic.	»	605.000
Peste tot Lei . . .		8.663.000

Toate aceste sume, afară de cele sub E, H, I şi J, cari sunt întrebuinţate pentru aşà zise beilicuri sau predări de proviziuni pentru Constantinopole, intră în Camara Domnească (1).

Veniturile Ţerii-Româneşti pe 1808 (2).

A. Ocnele	434.000	Lei
B. Vămile	250.000	»
C. Dijma albinelor, tutunului, porcilor	171.000	»
D. Vinăricul	100.000	»
E. Oieritul	200.000	»
F. Ţiganii domneşti	100.000	»
G. Birul obştesc, câte 3½ lei pe lună de cap pentru 28.000 (3) birnici	1.176.000	»

(1) Corespondentul anonim din Bucureşti.
(2) Ibid.
3) In doi ani numărul contribuabililor scăzute deci la jumătate.

H. Contribuţia pentru poşte câte 11 lei de cap . . . . . 308.000 Lei
I. Contribuţia pentru întreţinerea spitalurilor şi altor trebuinţe ale armatei ruseşti, câte 89 lei de cap . . . . 2.492.000 »
Total . . . 5.231.000 Lei

La care trebue adaos contribuţia în fân, orz şi lemne, care se suie la cel puţin 2.000.000 lei şi nenumărate transporturi şi întreţinerea soldaţilor ruşi cu toate cele trebuitoare afară de pâine şi carne.

Lefile Ţerii-Româneşti pe 1808.

Inaltului Divan al boierilor Valahiei	88.750 Lei
Vistieriei, slujbaşilor ce poartă cancelaria fiscului	27.170 »
Slujbaşilor cancelariei Divanului	13.535 »
Judecătorilor din judecătorii, adică ai departamentului de opt, de şapte şi ai Criminalului aici în Bucureşti	22.035 »
Poliţiei înalte (Spătărie)	2.900 »
Poliţiei celelalte (Agie)	2.500 »
Arnăuţilor Spătăriei	3.347 »
» Agiei	2.348 »
Logofătului paşapoartelor şi al podorojnelor	1.920 »
Administratorilor spitalelor	2.660 »
Administratorilor transporturilor pentru slujba armatei imperiale ruseşti	1.900 »
Agăi Pantazoglu, Marele Gramatic al fostului Domn Ipsilant, pe două luni: Ianuarie şi Fevrnarie	2.100 »
Mehmendarilor rânduiţi pe lângă generali şi lagăre	12.600 »
Slujbaşilor poliţiei	1.840 »
Canţeleriştilor, adică scriitorilor ruşi şi francezi	13.033 »
Proviant meşterului Krulikovski şi cheltuelile de cancelarie	3.804 »
Medicilor de oraş din Bucureşti	4.921 »
Tulumbagiilor	3.000 »
Fustaşilor	2.000 »
Postelniceilor	2.160 »
Mahalagiilor (zapcii peste mahalale)	594 »
Duhovnicului puşcăriei	60 »
Neferilor cari fac slujbă în ţară	4.632 »
Celor însărcinaţi cu furnitura lemnelor de foc	1.800 »
Lui Sinior Gaudelea	5.250 »
Lui Hadji Nicolae scriitorului turc	390 »
La 2 tălmaci, unul pe lângă Vistierie şi celălalt pe lângă Excelenţa Sa Generalul Miloradovici	620 »

Lefile din târgul Craiovei (Divan şi celelalte)	35.256 Lei
Alocatia strălucitelor Beizadele ai căror părinţi au fost în vremea lor Domni	560 »
Alocaţia Domniţelor şi a văduvelor de boieri pensionate. .	4.800 »
Alocaţia copiilor de boieri şi a jupâneselor având pensii . .	18.210 »
Retribuţia ispravnicilor şi a zapciilor de plăşi, condicarilor şi judecătorilor precum şi obişnuitele avaeturi pe anul 1808 .	309.896 »
Total . .	601.701 Lei

In cele două Divanuri intrau boierii cu rangurile următoare: Vel Ban, Vel Vornic al Ţerii de sus, Vel Logofăt al Ţerii de sus, Vel Vornic al Ţerii de jos, Biv Vel Vornic, Vel Logofăt al Ţerii de jos, Vel Vornic al doilea, Vel Vornic al Obştiilor, Vel Postelnic, Postelnic, Gramatic Postelnic şi Vel Vornic al Politiei.

Printre funcţionarii Departamentului Financelor erau: Logofătul rămăşiţelor, Logofătul capacului, Condicarul, Logofătul de răspunsuri, Gramaticul Vistieriei, Logofătul sămeşiei, Logofătul de slujbe, Logofătul breslaşilor şi al mazililor, Logofătul havalelelor, Logofătul jalbelor şi 17 Logofeţi de scripte.

Printre Beizadelele ajutate vedem pe: Racoviţă, Grigorie Ghica, Constantin Carageà, Domniţa Ecaterina Mavrocordat, Domniţa Ecaterina Carageà, Drăgomăniţa Suleica Ghica, Elena Brâncovanu, Vorniceasa Elena Ipsilanti, Smaragda Filipescu, Ecaterina Fălcoianu şi Logofăteasa Elena Bărcănescu.

După partea II. Condică de toate veniturile Ţerii Valahiei ce s'au adunat la Vistierie în cursul anului 1808, cum înlăuntru anume se arată. Din 25 Aprilie 1809, cuprinzând 25 file, suma veniturilor Valahiei pe anul 1808 se ridicau la 3.650.415 lei (1).

Cheltuelile pentru întreţinerea armatei împărăteşti s'au ridicat la	2.626.627 Lei
Alte cheltueli pentru armata de garnizoană	154.888 »
Cheltueli pentru ţară	959.547 »
Rămăşiţe în judeţe	184.192 »
total	3.925.254Lei (2)

In anul 1808 (3) lacurile sărate au fost date în arendă pentru suma de 341.000 lei.

(1) Condică cuprinzătoare de toate lefile ce s'au plătit dela Vistieria Principatului Valahiei pe un an întreg leat 1808, cum înăuntru anume se arată întocmai după cum s'au urmat. Extract Halippa în Труды, I.

(2) Cheltuelile ce s'au urmat în tot cursul leatului 1808: cum în lăuntru, într'această condică se arată. Din 15 Aprilie 1809, pe 34 zile.

(3) No. 70. Despre arândarea industriilor sării în Ţara-Românească. 1808. Ibid., 364.

Toate stabilimentele se găsiau pe moşiile aparţinând mânăstirilor: Logofătul cel Mare (?), Sfântul Panteleimon şi Mărginenii. Cel dintâiu primià dintr'aceste venituri un ajutor de 3.000 lei, al doilea 2.500 şi al treilea 1.000. Exportul sării peste Dunăre erà oprit afară de cel pentru Serbia. S'au exportat în Serbia 2 milioane ocale sare.

Căminarul (1), funcţionarul otcupciu al accizelor vinului şi tutunului, trebuià să plătească arendă pentru slujba lui; Pantazoglu dădeà pe dânsa 10.000 lei pe an.

In anul 1806, cu prilejul năvălirii în Valahia a lui Pazvantoglu, Divanul neavând la dispoziţie bani spre a pune capăt năvălirii acestui crud duşman, porunci Vistierului să împrumute bani dela negustorii ruşi şi austriaci ai oraşului Craiovei. Aceştia consimţiră bucuros, aduseră 50.000 lei în naht şi mai predară proviant în valoare de 11.893 lei şi 15 parale, îmblânzind astfel pe Pazvantoglu şi mântuind Principatul de o primejdie ameninţătoare.

Această datorie fu achitată numai în urma a nenumărate reclamaţiuni din partea Agentulului austriac, tocmai pe la sfârşitul ocupaţiunii ruseşti (2).

Din Divanul Valahiei făceau parte următorii boieri (3), numiţi în posturi de ale Curţii Domnitorului Ipsilant şi cari, după depărtarea lui, urmau a primì leafa pentru slujbe de Curte:

Hatmanul	12.000	Lei
Marele Postelnic	13.100	«
Vel Clucer	3.000	»
Vel Camaraş	8.000	»
Vel Paharnic	1.920	»
Vel Stolnic	1.200	»
Vel Comis	—.—	»
Vel Sărdar	1.200	»
Vel Gramatic	6.000	»
Vel Portar	—.—	»
Vel Medelnicer	1.200	»
Vel Sluger	1.200	»
Vel Pitar	—.—	»

(1) No. 83. Despre veniturile slujbei de Căminar şi dacă această slujbă în Valahia a fost într'adevăr dată D-lui Pantazoglu, de către Principele Ipsilant, ca despăgubire pentru cheltuelile făcute pentru trebuinţile armatei ruseşti. 1808. Ibid., p. 368.

(2) No. 127. Despre satisfacerea negustorilor austriaci şi ruşi trăind în Craiova în ceeace priveşte sumele luate dela dânşii în timpul năvălirii lui Pazvantoglu în Valahia spre a pune capăt cruzimii lui, precum şi pentru proviant. 1808. Ibid.

(3) No. 130. Despre desfiinţarea în Valahia a slujbelor privind persoana fostului Domnitor, 1808.

Vel Şatrar	720	Lei
Vel Clucer za Arie	720	»
Al Doilea Postelnic	1.800	»
Al Treilea Postelnic	960	»

Se cheltuiau astfel 53.010 lei pe an în nefiinţa Domnului. «Printre slujbele Valahiei», scrià Cuşincov Divanului, «sunt multe cari privesc numai pentru persoana Domnului şi cari slujesc numai Domnului şi cari acum nu mai pot fi mănţinute, deoarece sunt cu desăvârşire inutile şi nu dau nici o ocupaţiune acelor cari deţin numitele slujbe.

«Pe de o parte aceasta nu este potrivit cu situaţia lor actuală, ei nelucrând nimic, iar pe de alta ei primesc ştiutele lefi şi venituri într'o vreme când Visteria duce o aşà mare lipsă de bani pentru obiecte foarte importante, cum este satisfacerea trebuinţelor armatei Impărăteştii Sale Măriri. Prin urmare, având atât datoria să înlătur orice lipsă în îndestularea acelei armate cu toate cele trebuincioase, cât şi grija bunei stări obşteşti, şi dorind să desfiinţez, pe cât pe putinţă, orice risipă a veniturilor Visteriei, aducând-o în stare mai bună, la micşorarea greutăţilor şi la oareşcare îndulcire a soartei nenorocite a locuitorilor, ieau hotărîrea, pe temeiul puterii dată mie de Prea Milostivul meu Impărat, să desfiinţez toate funcţiunile de mai jos: Hatman, Postelnic, Clucer, Camaraş, Paharnic, Stolnic, Comis, Şatrar, Clucer za Arie, al Doilea şi al Treilea Postelnic.

«Apoi, înştiinţând despre aceasta pe cinstitul Divan, îl învit ca lefile şi veniturile acestor slujbe desfinţate să se întoarcă de acum înainte în veniturile generale ale Vistieriei». Cum au apreciat boierii cele de mai sus, se vede din raportul următor al Divanului către Cuşnicov: «Nous avons compris le sujet de l'arrêté de Votre Excellence en date du 20 de ce mois, concernant les charges suivantes, savoir: la Hatmanie, la Kamarachie, la Pacharnitchie, la Stolnitchie, la Komissie, la Serdarie, la Grande Grammatitchie, la Portarie, la Medelnitcherie, la Sloutgerie, la Pitarie, la Chatrarie, la Kloutchérie za Arie, et la seconde et troisième Postelnichie; puisque ces charges n'étaient nécessaires qu'au Gouvernement d'Hospodar, ce qui actuellement a cessé de l'être, elles ne doivent plus exister. Elles ne doivent non plus tirer désormais des appointements de la Visterie, puisque celle-ci n'est plus en état à avoir de l'argent en excédant pour en distribuer les appointemens. Ce quoi nous avons l'honneur de rappeler à Votre Excellence que pour ce qui regarde les appointemens de ces charges, savoir: de la Hatmanie, de la Kamarachie, et de la grande Grammatitchie, puisqu'elles ne sont pas tout-à-fait des charges du pays, il seront enlevés par les raisons susmentionnées. Mais les autres charges étant proprement des dignités du pays, comme elles le sont déjà dès le commencement, il

est de conséquence qu'elles restent aussi à l'avenir sain et sauf, sans cependant tirer des appointements pour le moment, de la même manière que cela s'est pratiqué dès l'entréee des troupes Impériales dans ce pays et jusqu'à présent, à cause du mauvais état du pays. Quand pourtant le pays par la grâce de Dieu se rétablira, parvenant dans un meilleur état, alors les personnes y employées en tireront les appointement fixés à chacune de ces charges, puisque c'est aussi un des ancien privilèges du pays bien statués et toujours observés». După Mitropolit și după Episcopul de Buzău iscălesc raportul: Constantin Filipescu, Radu Golescu, Ștefan Văcărescu, Isaac Ralet, Grigorie Ghica și Barbu Văcărescu. Cușnicov răspunse scurt și autoritar: «Neavând nici o trebuință să intru în discuțiune cu cinstitul Divan asupra unor lucruri cari pentru mine sunt hotărîte cu desăvârșire, eu mănțin propunerea din 23 Maiu trecut în privința desființării slujbelor, și rog ca Divanul să nu-și însușească niciodată un drept care nu-i aparține și să fie încredințat că eu sunt dator să aduc la îndeplinire cu preciziune hotărîrile subsemnate de mine și fără a îngădui cea mai mică contradicțiune». După aceasta, unii din boieri, ca, spre pildă, Constantin și Gheorgie Filipescu, adresară lui Cușnicov suplice personale pentru ca să-i lase în slujbele lor, dar Cușnicov își mănținù hotărîrea. Se mai desființară slujbele de Cupar, al Doilea Spătar, Baș Ciohodar, Cafegi bașa și Vornic al Haremului.

Toate veniturile Principatului Valahiei erau date în întreprindere (1) și se împărțiau în cinci ramuri deosebite, numite slujbele țerii: *vămile*, *ocnele*, *dijmăritul*, *vinăritul și oieritul*. Dijmăritul dădeà, în anul 1808, 150 mii lei. Vinăritul dădeà 91 mii lei; erà luat în otcup de Vornicul Mihail Manu care se legase să desființeze abuzurile de mai nainte. Ajunsese la aceasta că Otcupciii percepeau dela locuitori îndoit cât erà statornicit ca dare de acciz pentru o vadră. Pentru aceasta accizul pe fiecare vadră fusese scăzut la 1 aspru, împotriva celui vechiu care erà de două parale. Oieritul dădeà, la 1808, 190 mii lei, pentrucă otcupciul, Costache Ghica, se obligase să nu iea dela turmele stăpânești mai mult decât erà stabilit în contract, adică: «de fiecare oaie se va plăti oricărui otcupciu câte 11 aspri, ele nu vor fi [la un om] mai mult de 9, iar în cazul contrar câte 10 aspri, și ca poclon câte 80 aspri de gospodar. Care otcupciu va luà mai mult va fi pedepsit cu asprime». Celelalte două ramuri de venit, *ocnele* și *vămile*, fusese date în otcup pe lung termen de Domnitorul Ipsilanti. Dijmăritul se împărțià în trei: *Dijmăritul*, *tiutiunăritul* și *pogonăritul*.

(1) No. 140. Despre otcupurile diferitelor venituri în Valahia. 19 Maiu 1808. Halippa, Труьды, I.

Otcupurile (veniturile indirecte) ale Valahiei erau ţinute de către înşişi membrii Divanului spre marea pagubă a Visteriei şi obijduirea locuitorilor (1).

La 1809 Cuşnicof a luat dispoziţii pentru ca boierii să nu aibă mai mulţi scutelnici decât se cuvine fiecăruia pentru rangul lui. Se constatară abuzurile cumplite ce se făceau cu acest prilej (2).

In Ţara-Românească boierii şi arhiereii aveau, în anul 1810, 17.958 sutelnici în fiinţă şi li se mai cuveniau 1.623.

La 2 Octomvrie 1810, Varlam adresă un raport prin care denunţă abuzurile ce se făceau cu scutelnicii. Ispravnicii tolerau scutelnici peste numărul legiuit şi la cei ce nu aveau nici un drept Vistierul arătà paguba făcută Visteriei prin acel abuz.

Ocârmuirea senatorilor ruseşti pusese până la un oareşcare punct capăt cumplitului abuz făcut cu acest prilej în vremea Fanarioţilor. Numărul scutelnicilor atribuit fiecărei rang de boierie, astfel cum fusese constatat la plecarea Domnilor, fù mănţinut, dar nu mai fu depăşit. Divanurile se arătară chiar destul de riguroase în verificarea titlurilor de scutelnici.

Găsim astfel în dosar o petiţie franceză a Vornicului «Michel de Mano», prin care acesta reclamă lui Cuşnicov 25 scutelnici ce Ipsilant îi dăduse soţiei sale, născute Văcărescu, cu puţine zile înaintea plecării sale şi cari scutelnici Divanul refuzase să-i dea «fără ordinul Inalt Excelenţei Sale».

La 16 Ianuarie Elena Ipsilant se plângeà că i s'au luat jumătate din scutelnicii, 80 la număr, ce-i aveà în timpul în care trăià soţul ei. Jalba ei rămase fără efect, căci erà stabilit ca văduva să se folosească numai de jumătate din numărul scutelnicilor ce-i aveà bărbatul.

Mai vedem din acest dosar că până şi Rumianţov hărăzise scutelnici în timpul cât ocărmuise ţerile noastre. Printr'o plângere din Ianuarie 1811, un oareşcare «Etienne Basile Piscopesco, doctor în medicină», reclamă lui Crasno Milaşevici că luându-se posluşnicii dela mulţi boieri şi săvârşindu-se cu acest prilej multe abuzuri, se luase şi 10 posluşnici daţi bisericii Schitul Goleşti de Impărăteasa Ecaterina şi că fără de acest ajutor acea biserică nu va puteà trăì. Piscopesco arată că el este epitrop al acelei biserici «par droit de naissance». Cerându-se de către Crasno Milaşevici lămuri dela Mitropolitul Ignatie, acesta răspunde că au fost într'adevăr scutelnici daţi de Rumianţov bisericii Schitul Goleşti, şi că trebue să rămână ai bisericii, dar că Piscopesco este în proces pentru ctitoria acelei biserici şi nu are nici un drept să se folosească de acei posluşnici.

(1) Dosar No. 1515.
(2) Dosar 957.

Poştele în Valahia erau ţinute, dela 1 August 1807 până la 1 August 1808, de către boierii: Vornicul Manolache şi Paharnicul Grigorie Romanitu pentru 110 mii lei. Din cauza desăvârşitei nereguli cu care acei doi boieri le ţineau, Vistierul Filipescu a anunţat nouăle licitaţii în August 1808 şi tratativele erau aproape terminate cu alţi doi boieri pentru luarea poştelor de către ei, cu 90 mii de lei; dar în urmă, din compătimire către primii arendaşi ai poştelor, nu i-a mai schimbat, cu atât mai mult că ei renunţase la 20 mii de lei din suma anuală ce o primiau până atunci în contract. Insuş Filipescu a intrat ca tovarăş al arendatorilor poştelor, cari rămaseră aproape în aceeaş situaţie ca mai înainte în ce priveşte neexactitatea. Lui Cuşnicov însuş i s'a întâmplat să meargă pe jos până la o staţie în timpul drumului dela Iaşi la Bucureşti, din cauză că nu l-au mai putut duce caii cari căzuse cu desăvârşire.

Din această pricină, şefilor de staţie şi vizitiilor le erà frică să transporte militari: aceştia brutalizându-i dacă nu mergeau repede.

Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, revizorul detaşat pe lângă Cuşnicov, Saviţki, a cerut ca Generalul-Maior Contele Ţucato, comandantul corpului principal din Valahia, să iea măsuri în consecinţă. Stăruinţele aproape zilnice ale lui Ţucato pe lângă Divan au determinat pe acesta să dispună ca, la fiecare staţie dintre Focşani şi Bucureşti, să se afle câte 80 de cai. Saviţki mai cereà să se reguleze şi o altă parte a chestiunii, adică să înceteze abuzul din partea acelora cari călătoriau cu cai de poştă. «Neaparat se cere», scrià dânsul, «o poruncă mai drastică şi mai aspră pentru funcţionari, în special pentru cei ruşi cari călătoresc şi cari nu numai că ieau cu sila caii lăsaţi spre odihnă în staţii, fără să plătească după cum este stabilit, dar mai bat încă pe surugii şi pe căpitanii de poştă în mod oribil, iar plângerile rămân fără nici un rezultat. Mie mi se pare, E. V., că dacă se cere dela arendaşii poştelor ordine şi exactitate, apoi mai întâiu sunt datori toţi acei cari călătoresc să pună toate obrăzniciile şi brutalităţile în ramurile bunei cuviinţe şi să observe rânduelile unui popor civilizat şi european; aceasta pentru ca exemplul să deştepte în poporul român respectul pentru poruncile autorităţilor, căci fără această ordine nu se poate ajunge la un curs regulat al lucrurilor. Cine pierde? Afacerile Impărăţiei şi poruncile Generalului-Feldmareşal».

In ultimele expresiuni, se cuprinde amintirea că poşta regulată erà una din grijele de căpetenie, făcând obiectul unor circulări în scris ale Prinţului Prozorovski, care a alcătuit şi tabela staţiunilor de postă din întregul Principat al Ţerii-Româneşti. Iată reproducerea acelei tabele. (Pe lângă staţiunile cuprinse în ea, de pe teritoriul Principatelor Ţerii-Româneşti, guvernul mai ţineà pe socoteala sa şi două staţiuni pe teritoriul austriac, anume: în Turnu-Roşu şi în Sibiiu.

	NUMELE STAŢIEI	Surugii	Rotari	Lemnari	Ciauşi	Odagii	Cai
	1-ul drum						
1	Şândriliţa	20	2	2	1	1	80
2	Moviliţa	20	2	2	1	1	80
3	Urziceni	20	2	2	1	1	80
4	Mărgineni	20	2	2	1	1	80
5	Călmăţuiu	20	2	2	1	1	80
6	Câluiu	20	2	2	1	1	70
7	Râmnic	20	2	2	1	1	80
8	Cuma	20	2	2	1	1	80
9	Focşani	20	2	2	1	1	80
	Total .	180	18	18	9	9	720
	al doilea drum						
10	Mărtineşti	5	1	1	1	1	20
11	Slobozia	5	1	1	1	1	20
12	Ciochinari	5	1	1	1	1	20
	Total .	15	3	3	3	3	60
	al treilea drum						
13	Priziceni	11	2	2	1	1	44
14	Vadu-Lat	10	2	2	1	1	40
15	Baciu	10	2	2	1	1	40
16	Talpe	10	2	2	1	1	40
17	Ciolneşti	10	2	2	1	1	40
18	Tecucel	10	2	2	1	1	40
19	Şerbăneşti	10	2	2	1	1	40
20	Greci	9	2	2	1	1	36
21	Ipoteşti	11	2	2	1	1	44
	Total .	91	18	18	9	9	364
	Al 4-lea drum						
22	Copăcenii	11	2	2	1	1	44
23	Falaştoc	10	2	2	1	1	40
24	Păstrile	13	2	2	1	1	51
	Total .	34	6	6	3	3	135

	NUMELE STAŢIEI	Surugii	Rotari	Lemnari	Ciauşi	Odagii	Cai
	Al 5-lea drum						
25	Mirila	10	2	2	1	1	40
26	Tezluiu	10	2	2	1	1	40
27	Craiova	16	2	2	1	1	60
28	Piscul-Cerdacului	6	1	1	1	1	24
29	Gogoţi	6	1	1	1	1	24
30	Pai	6	1	1	1	1	24
31	Ialovniţa.	6	1	1	1	1	24
32	Broscari	6	1	1	1	1	24
33	Ciornoi	6	1	1	1	1	24
34	Vărciorala	4	—	—	1	1	16
35	Ţigneşti	3	—	—	1	1	12
36	Hotarani	3	—	—	1	1	12
	Total .	82	12	12	12	12	424
	Al 6-lea drum						
37	Bolentin.	8	1	1	1	1	32
38	Floreşti	6	1	1	1	1	24
39	Mărţuş	7	1	1	1	1	28
40	Târgovişte	4	1	1	1	1	16
41	Găeşti	6	1	1	1	1	24
42	Cărciumora	6	1	1	1	1	24
43	Piteşti	6	1	1	1	1	24
44	Măniceşti	5	1	1	1	1	20
45	Curtea de Argeş	5	1	1	1	1	20
46	Selt Bulumi	5	1	1	1	1	20
47	Pripasele	5	1	1	1	1	20
48	Căineni	5	1	1	1	1	20
	Total .	68	12	12	12	12	272
	Al 7-lea drum						
49	Livezeni.	2	—	—	1	—	8
50	Văleni	2	—	—	1	—	8
51	Câmpulung	2	—	—	1	—	8
	Total .	6	—	—	3	—	24

	NUMELE STAŢIEI	Surugii	Rotari	Lemnari	Ciauşi	Odagii	Cai
	Al 8 lea drum						
52	Ploeşti	6	1	1	1	—	24
53	Văleni	6	1	1	1	—	24
	Total .	12	2	2	2	—	48
	Al 9-lea drum						
54	Bucureşti	40	4	25	2	6	160
	Total general pentru 9 drumuri	528	75	96	55	54	2.207

Appointements de la commission d'enquêt de Bucarest en 1811 (1).

Général en chef	5.760	Piastres
Assesseur de collège Stankevitch (un mois)	240	»
Réviseur Bodkin	2.640	»
Major Chafirof	2.880	»
Auditeur	3.600	»
Capitaine Possofski	1.250	»
Ecrivain Raducan Stanesco	750	»
Ecrivain Grégoire Skility	1.050	»
Panait Cotesco	1.800	»
Hvotzinski	1.200	»
Ecrivain Constantin	720	»
Major Lange	1.136	»
Nazar Macarovici	200	»
Logothète Constantin Calliarhi qui est destiné avec le major Chafiroff	1.000	»
Total des appointements . . .	27.826	Piastres
Pour les progrons du major Chafirof	32.106	Piastres

Sama Vistieriei Ţerii-Româneşti pe anul 1811.

Venituri.

Ajutorinţa	1.073.778	Tal.	10	Bani
Menzilhanelele	269.572	»	20	»

(1) Dosar No. 2.496.

Mazilii şi breslaşii		118.963	Tal. 28	Bani
Dijmurile		150.000	» —	»
Vinăriciul		91.500	» —	»
Oieritul		190.000	» —	»
Vămile		420.500	» —	»
Ocnele		341.000	» —	»
Trecătoarea oilor		4.700	» —	»
		2.660.014	Tal. 18	Bani

Cheltueli.

Ţinerea poştelor		352.521	Tal. 17	Bani
Cancelaria Prezidentului . . .	13.691 Tal. 16 B.			
Poliţia Bucureşti	17.183 » 19 »			
Exarhului pe un an	20.350 » — »	51.224	» 35	»
Lefile Divaniştilor, ispravnicilor şi altor cilenuri		601.702	» 27	»
Cazacii pământeni		39.754	» —	»
Intocmitul şi diresul spitalurilor		12.849	» 23	»
Rămăşiţa anului trecut		565.500	» 33	»
Pentru spitaluri		852.281	» 20	»
Pentru porţia de carne . . .		354.242	» 24	»
Plata proviantului şi a furajelor		400.000	» —	»
Totalul cheltuelilor		3.230.076	Tal. 26	Bani
Rezultă deci un deficit de . . .		570.062	Tal. 08	Bani

Banii intraţi şi ieşiţi din Vistieria Ţerii-Româneşti în 1812 (2).

In luna Ianuarie	259,479	Tal. 27	Bani	267.373	Tal. 03	Bani
» » Fevruarie	278.412	» 56	»	275.843	» 96	»
» » Martie	106.625	» —	»	107.608	» —	»
» » Aprilie	140.212	» 6	»	146.480	» 76	»
» » Maiu	722.582	» 90	»	386.182	» 109	»
» » Iunie	866.216	» 70	»	855.696	» 60	»
Total . .	3.159.002	Tal. 108	Bani	2.552.648	Tal. 40	Bani

Sămile Ţerii-Româneşti pe 6 luni din anul 1812 (1).

Venituri.

Impliniri pe fân din 1811	125.001	Tal. —	Bani
Sfertul de Ianuarie la 15.810 liudi	156.157	» 60	»

(1) Dosar No. 3.442.

Sfertul de Fevruarie la 15.750 liudi	155.557	Tal. 60	Bani
» » Martie » 12.853 »	126.657	» 60	»
» » Aprilie » 12.525 »	123.540	» —	»
» » Maiu » 12.511 »	123.300	» —	»
» » Iunie » 12.439 »	122.950	» —	»
Banii poştelor pe Ianuarie	47.430	» —	»
» » » Fevruarie	47.250	» —	»
» » » Martie	38.559	» —	»
» » » Aprilie	37.606	» 60	»
» » » Maiu	37.534	» 60	»
» » » Iunie	37.429	» 60	»
Dajdia breslaşilor din toată ţara	34.692	» —	»
Ajutor dela politia Bucureşti, dela posluşnici şi ruptaşi	2.894	» —	»
Două şferturi de ale ocnelor vândute cu 32.500 taleri	217.000	» —	»
Vămile pe şase luni	230.250	» —	»
Oierit din taleri 802.000 ce s'a vândut la Cochii-vechi	772.000	» —	»
Dijmărit	380.000	» —	»
Din birul ţiganilor	27.000	» —	»
Bani ce s'au hotărît a da cei ce au fost sub comisiile anilor 1808 şi 1809	165.700	» —	»
Total . .	3.007.740	Tal. 76	Bani
Alte venituri extraordinare	65.539	» 30	»
Rămăşiţe împlinite din dăjdii din trecut	85.723	» 2	»
	3.150.002	Tal. 108	Bani

Cheltueli.

Cheltueli ostăşeşti.

Cassa Comisiei pentru cheltuelile ospitalurilor .	165.160	Tal. 61	Bani
Plata porţiilor de carne	257.016	» 30	»
Pentru pasat la Comisia proviantului	44.400	» —	»
Plata de zahară	264.003	» 46	»
Proviant de orz la unii şi la alţii după predlojenii	3.300	» —	»
Fânul ce s'au cumpărat şi s'au pus în magazia Bucureştilor, cum şi fânul ce s'au căutat pe la polcuri după predlojenii	189.398	» 61	»

Cheltueala poştelor în toată ţara	574.642	Tal.	106	Bani
Meremet la spitale	58.962	»	36	»
Meremet de cfartire	90.698	»	24	»
Cheltueala magaziilor pentru proviant	3.193	»	18	»
Cheltueala de poduri din Valahia-Mare	77.908	»	87	»
Cheltueala de poduri din Valahia-Mică	45.623	»	60	»
Feliuri de cheltueli întâmplătoare	109.533	»	78	»
Cheltuelile drumului celor trimişi afară cu trebi şi porunci	8.750	»	—	»
Cheltueala canţeleriilor	8.156	»	18	»
Leafa şi cheltueala comisiei revizuitoare ce încunjură judeţele	14.260	»	—	»
Cheltueala ştaturilor şi lefile celor ce au slujit în trebi ostăşeşti	138.000	»	32	»
Cheltueala mesei şi lefile după ranguri ale ofiţerilor în judeţe cu perevoicini	23.379	»	44	»
Alte lefi ce s'au dat cu predlojenii la nişte obraze.	9.269	»	53	»
Leafa lui Gavril avgè başà	2.010	»	—	»
Leafa şi tainurile Horvaţilor ot Craiova	24.967	»	24	»
Leafa bulucbaşei şi Arnăuţilor ce slujesc	5.261	»	—	»
Harul ce s'au dat după predlojenii la unii şi alţii	7.100	»	—	»
Dobânda banilor ce au luat împrumut Vistierul după trebuinţă	15.241	»	25	»
Cheltueala nurhaşilor	15.314	»	30	»
Cheltueli	3.706	»	15	»
	2.159.256	Tal.	08	Bani

Adică două milioane una sută cincizeci şi nouă de mii două sute cincizeci şi şase taleri şi bani opt.

Cheltueala ţerii.

Simbria ispravnicilor şi ale sameşilor şi obişnuitele avaeturi ale Visteriei	190.750	Tal.	—	Bani
Ridicăturile la liude, 20 ciocănaşi din suma liudelor, cari ciocănaşi se află slujind la ocnă	1.560	»	—	»
Ridicătura vameşilor dela Câmpina din banii vămilor ce au dat pentru păcură, ce au dat de trebuinţa masalalelor în curgere de 6 luni	834	»	—	»
Lefile cilenurilor dela întâiul Divan şi al doilea Departament şi alţii	143.753	»	80	»

Feluri de cheltueli întâmplătoare şi obişnuite. .	20.313 Tal. 72 Bani
Obişnuitele mili pe la schituri şi biserici	6.151 » — »
	363.392 Tal. 32 Bani

Adică trei sute şasezeci şi trei de mii trei sute nouăzeci şi doi, bani 32 peste tot.

Toată suma cheltuelilor ostăşeşti şi ale ţerii . . 2.522.658 Tal. 40 Bani.

După ordinul dat de Prinţul Prozorovski (1) lui Cuşnicov, tot năsipul aurifer, cules în râurile Ţerii-Româneşti, trebuià să fie prezentat în natură lui Prozorovski, spre a fi înaintat Curţii Imperiale. Cuşnicov, aducând la cunoştinţa Divanului Valahiei porunca, cerù lămuriri exacte, în care localităţi se găseşte năsip aurifer, în ce cantitate, şi cari sunt normele orânduite pentru strângerea lui, Divanul a făcut cunoscut că: în toate râurile cari curg venind din Transilvania şi anume: Oltul, Dâmboviţa, Ialomiţa şi Buzăul, şi pe lângă acestea în alte râuri mai mici, cum sunt cele din Vâlcea ca: Topologul, Râul-Doamnei, Argeşul şi Cârciovăţul, se adună aur din năsip, de către Ţiganii din Principat, cari se ocupă cu acest lucru de mult timp, şi al căror număr se socoteşte aproape la 600 familii. Aceşti oameni aparţineau mai de mult mânăstirii Cozia, care se găseşte în ţinutul Vâlcei. Boierii de baştină şi proprietarii obligase pe Ţigani să culeagă năsipul aurifer din râuri şi acesta erà adus ca un venit al Domnitorului. Mai târziu, Ţiganii aurari au trecut cu totul în stăpânirea Domnitorilor şi erau sub supravegherea Armaşului, iar trei luni din an, şi anume: Iunie, Iulie şi August, erau obligaţi să adune năsipul sus citat. In celălalt timp al anului, adunarea nu erà permisă, în afară de primăvara dacă erà călduroasă, când cădeau ploile torenţiale în păduri; iar cantitatea maximală de năsip aurifer nu treceà peste 4.000 dramuri, din cari 1.300 dramuri erau prezentate de Armaş Domnitorului, care le treceà la veniturile soţiei sale, iar din rămăşiţă se folosià Armaşul. Cu privire la Ţiganii de mai sus, cari rămăsese robi ai Domnului, ei erau datori să plătească câte 1 leu ca capitaţie de fiecare familie care voià să treacă la sus zisa mânăstire. Ca o probă şi mai puternică se aminteşte următorul fapt: un om, în cazul cel mai favorabil puteà să adune până la 6 drame în trei luni, de năsip aurifer, iar altădată se întâmplà că nu puteà nici măcar un dram să adune. Predarea năsipului se făceà dela începutul lui August şi până la finele lui Septemvrie. In timpul ocupaţiei Principatelor de către armatele ruseşti, cantitatea de aur culeasă nu treceà peste 1.200 dramuri pe an. Ministrul Curţii (ruseşti), prezentà acest aur ministrului de finanţe, iar acesta

(1) No. 320. Despre năsipul aurifer ce se găseşte în Valahia. 28 Iulie 1808, file 99.

trimeteà cea mai mare parte la Departamentul monetăriei, pentru a fi pus în lucrare.

Licitația ținută la August 1810 în prezența Vicepreședintelui, Generalul Engelhardt, și a întregului Divan pentru arendarea vinăriciului și a dijmăritului porcilor, dă o nouă dovadă de chipul în care săteanul român erà împovărat din an în an cu nouă sarcini, iar boierii Divanului căutau cu acest prilej numai folosul lor.

Vinăriciul sau darea asupra vinului erà dată în anii trecuți cu 130.000 lei, luându-se câte 5 bani dela fiecare ocà de vin. Acuma o luase asupra sa un boier de loc, Vornicul Manu, cu 740.000 lei, dar aveà să perceapă dela fiecare ocà de vin, în loc de 5 bani, 10 parale, *adică de șase ori mai mult.* Folosul îl împărțià cu întâii boieri ai Divanului, cari erau, în taină, asociați cu el.

Tot astfel s'a întâmplat și cu dijmăritul care fu cumpărat de Hagi Moscu pentru 390.000 lei pe an, cu condiție de a luà de fiecare râmător câte 14 parale, în loc de 13 bani ca în trecut, adică mai bine decât întreit; până atunci dijmăritul umblase cu 120.000 lei pe an (1).

Prețurile curente dela București pe Ianuarie 1809 (2).

Carnea de vacă	ocaoa	—	Lei	08	Parale
» » oaie	»	—	»	10	»
» » mascur	»	—	»	14	»
» » vițel	»	—	»	16	»
Cârnații	»	2	»	20	»
Curcanul	bucata	2	»	—	»
Gâsca	»	1	»	20	»
Găina	»	—	»	30	»
Claponul	»	1	»	20	»
Rața	»	1	»	—	»
Puiul	»	—	»	16	»
Biluga	»	1	»	08	»
Crapul	ocaoa	—	»	20	»
Pește proaspăt	»	—	»	24	»
Știuca	»	—	»	16	»
Lacherda	»	2	»	—	»

(1) Corespondentul anonim din București, la 25 August 1810.
(2) Dosar No. 1.434.

Icrele tescuite.	ocaoa	3	Lei	20	Parale	
» proaspete.	»	4	»	—	»	
Săpunul	»	2	»	08	»	
Untul de vacă	»	2	»	04	»	
Untura de vacă	»	1	»	16	»	
Caşcavalul	»	1	»	04	»	
Brânza de oi	»	—	»	36	»	
Pâinea de grâu albă	»	—	»	$2\frac{3}{4}$	»	până la 4 parale.
Pâinea de grâu obişnuită . . .	»	—	»	$2\frac{1}{2}$	»	până la 4 parale.
Făina de grâu bună	»	—	»	$5\frac{3}{4}$	»	
» » » proastă . . .	»	—	»	4	»	
» » porumb	»	—	»	3	»	
Păsatul.	»	—	»	4	»	
Laptele.	»	—	»	12	»	
Ceapa	»	—	»	06	»	
Bob turcesc	»	—	»	06	»	
Mazăre	»	—	»	06	»	
Bob de ţară	»	—	»	08	»	
Curechiu (varză) murat	»	—	»	12	»	
Cartofi	»	—	»	02	»	
Spanac	»	—	»	20	»	
Prune	»	—	»	08	»	
$\frac{1}{4}$ Iepure	»	—	»	10	»	
Potârnichea	»	—	»	25	»	
Pătrunjel	rădăcina	—	»	01	»	
Morcovi	4 rădăcini	—	»	01	»	
Curechiu (varză) verde	bucata	—	»	02	»	
Sfecle	»	—	»	01	»	
Ridichi	»	—	»	01	»	
Usturoiu	100 bucăţi	—	»	20	»	
Lumânări de seu	ocaoa	—	»	36	»	
» » ceară albă . . .	»	7	»	—	»	
» » » galbenă. .	»	6	»	—	»	

Următoarea listă ne arată numărul pe judeţe al oamenilor de rând scutiţi de bir în anul 1811, pentrucă îndeplineau către stat o slujbă oareşcare.

Lista slujitorilor dela Isprăvniciile Ţerii-Româneşti, în fiinţă sub diferite numiri(1).

Ilfov.	Slujitori	148	
	Ciauşi	4	
	Stegari	4	
	Căpitani	2	
	Locureţi sau oameni rânduiţi pe lângă căpitani, ciauşi şi stegari	24	
	Lemnari	11	
	Păscărei	7	200
Brăila.	Slujitori	50	50
Argeş.	Slujitori ai Isprăvniciei	70	
	Slujitori prin plăşi şi târguri	60	
	Slujitori la diferite locuri	30	160
Dâmboviţa.	Slujitori	35	
	Mazâli	4	39
Vâlcea.	Lemnari	4	
	Luminărei	4	
	Arendăşei	4	
	Vânători	2	
	Croitori	2	
	Bărbieri	1	
	Slujitori isprăvniceşti	100	
	Fără atribuţiuni, cari au fost pe lângă ispravnici.	42	159
Buzău.	Slujitori isprăvniceşti	153	
	Plăieşi	75	
	Rânduiţi la vataji	111	
	Rândaşi	27	
	Ajutoare	5	
	Sărari	9	
	Luminărei	45	
	Podari	21	
	Mazâlí	156	
	Alţi oameni scutiţi de bir sub deosebite cuvinte.	342	
		656	1.600
Muscel	Slujitori	105	
	Mazâli	66	

(1) Dosar No. 2.457,

	Ruptaşi	11	
	Lemnari	4	
	Păscărei	5	
	Luminărei	4	195
Mehedinţi	Slujitori isprăvniceşti	110	
	Vătăşei zapcieşti	166	
	Luminărei, lemnari şi arendăşei ai Banatului Craiovei	25	
	Luminărei, lemnari şi arendăşei ai Isprăvniciei de Mehedinţi	20	
	Mazâli	186	507
Romanaţi	Slujitori	289	
	Mazâli	34	
	Ruptăşei	57	
	Arendăşei	19	
	Luminărei	7	406
Dolj	Slujitori	116	
	Vătăşei	87	
	Poteraşi	30	230
Ialomiţa	Slujitori	379	
	Mazâli	82	
	Lemnari şi arendăşei de ai fostului Domn Ipsilant la satul Uluceţii	118	
	Lemnari şi arendăşei ai Isprăvniciei	16	595
Saac	Mazâli	367	
	Ruptăşei	23	
	Slujitori isprăvniceşti	120	
	Slujitori ai plăşilor	36	
	Surugii	75	
	Catanaşe	30	651
Slam-Râmnic	Buciucaşi	105	
	Mazâli şi ruptăşei	123	
	Potiraşei	20	
	Slujitori la plăşi	55	303
Teleorman	Slujitori	82	
	Mazâli	41	
	Luminărei	19	
	Lemnari	8	
	Rândaşi	8	138

Prahova	Mazili	13	
	Neamureţi	10	
	Postelnicei	12	
	Slujitori isprăvniceşti	45	
	Slujitori polcovniceşti	18	
	Slujitori zapcieşti	15	
	Luminărei	20	133
Olt	Slujitori	151	
	Mazâli şi ruptaşi	51	
	Lemnari	8	
	Luminărei	35	245
Vlaşca	Slujitori	145	
	Poteraşi	50	
	Cărbunari	49	
	Lemnari	21	
	Toporăşei	7	
	Copii din casă de Divan	3	
	Aprozi de vătăşei	1	
	Copii din casă ai Vatavului din Curte	2	
	Păhărnicei	2	280
Gorj	Slujitori isprăvniceşti	84	
	Poteraşi	50	
	Slujitori cu plată	47	
	Panduri cari n'au plătit bir	1000	
	Alţi slujitori	120	1301

Peste tot 7204 oameni.

In timpurile vechi erau în Moldova mai multe sate cari se folosiau de pământuri şi de scutiri de bir în schimbul îndatoririi de a îndestulà masa domnească cu vânat. Cele mai cunoscute din aceste sate erau Vânătorii-Neamţului şi Vânătorii-Pietrei, cari există şi azi. Mai târziu găsim vânători domneşti şi în Braniştea domnescă de pe malul Prutului. Insă numărul lor merse tot scăzând şi satele de vânători dispăruse de mult la începutul veacului trecut.

Erau vânători domneşti şi în Ţara-Românească.

Găsim în dosarul No. 589 două ordine ale lui Prozorovski, unul către Divanul Ţerii-Româneşti şi altul către al Moldovei, prin care dispune ca vânătorii domneşti să aducă vânat pentru masa lui. Nu găsim nici un răspuns dela Divanul Moldovei, dar un raport al unui Gavril Veniţchi care îşi dă titlul de *starşina* de vânători,

către Cuşnicov, făcând cunoscut că se pune la dispoziţia lui cu tinerii vânători pe cari i-a învăţat.

Iată şi raportul Divanului Valahiei către Cuşnicov, în aceeaş chestiune, din 9 Fevruarie 1809.

Au primit Divanul predlojenia Excelenţei Sale, scrisă din Ghenar, cu No. 320, întru care se poronceşte ca 24 vânători ce au mai rămas din 28 ce erà ai curţii Domneşti, să se dea sub purtarea de grijă a lui Mihaiu Vineţcoi, fiul lui Gavril avgè başà, cari s'au orânduit să aibă purtare de grijă să trimiţă vânat pentru masa luminatului Domn Feldmareşal. După predlojenia Excelenţei Tale, Divanul au urmat şi i s'au orânduit şi leafă, adică câte 25 lei pe toată luna, pentru care nu lipsim a înştiinţà pe Excelenţia Ta.

V.

LUPTA BOIERILOR CRAIOVENI PENTRU AUTONOMIA OLTENIEI (1).

Iată un şir de jălbi ale boierilor alcătuind Divanul Craiovei, din cari se va vedeà că ei cereau, pe temeiuri de altmintrelea slabe, o autonomie aproape desăvârşită pentru Banatul Craiovei.

I. *Divanul Craiovei către Generalul Engelhardt.*

Nous exposons très humblement à V. E. que Mr. le Logofethy Samourcasse, avant d'arriver ici, a expédié des lettres circulaires au Divan et aux Ispravniks de cinq Districts d'ici, pour faire savoir qu'il lui a été donné la charge de Banie et qu'il a été destiné administrateur et directeur de la Petite Valachie.

Après son arrivée il a pris possesion de toutes les affaires du Divan, en s'appropriant aussi les revenus du commun de ce Divan, lesquels n'ont aucun rapport avec les deniers publics; il s'est donné pour seul admistrateur de la Petite Valachie, il a destiné ses gens dans les fonctions, comme aussi des Ispravniks de Bucarest dans les districts d'ici, afin qu'il puisse exécuter sa volonté par leur concours.

---

(1) Dosar No. 1.760.

Il a fait graver un sceau du Divan en y mettant son nom, coutume usitée seulement sous les Princes grecs qui venaient de la Porte Ottomane.

Il ne nous donne à souscrire que les papiers qui sont des témoignages pour lui qu'il a rempli les ordonnances et les demandes, sans vouloir nous montrer les lettres du Comité et les impositions des Districts, comme aussi leur conséquence. Il a seul la correspondance des Ispravniks, sans en communiquer au Divan la moindre idée. De la sorte il a ôté tout le pouvoir au Divan; il ne lui a laissé que le nom. D'après toutes les lois il faut ques les affaires militaires et locales soient administrées dans une maison publique et non dans la sienne.

Excelence! Nous sommes des patriotes et nous devons sacrifier notre vie pour la patrie et surtout pour l'exécution des nécessaires de l'armée impériale; nous nous flattons d'avoir montré le zèle qui nous anime, dans le tems que les affaires publiques étaient régies par le commun du Divan qui les a achevées avec facilité, au contentement des pauvres habitans. Il arrive tout le contraire, quand il y a ici de tels étrangers qui ne viennent que pour faire fortune et pour molester les habitans. Quant aux affaires militaires, qu'ils ne peuvent pas accomplir, ils en accusent le Divan. Comme vrais patriotes, nous avons grand peur qu'il ne soit pas intervenu quelque faute dans l'accomplissement des nécessaire de l'armée à cause de ces étrangers.

Nous sommes très sûrs que S. M. I-le même ne reconnait comme administrateurs du pays que le commun du Divan, d'où elle exige aussi toute l'exécution des affaires: nous ne croyons pas qu'il a été donné tant de pouvoir à cet étranger de quelque lieu éminent.

A l'arrivée de S. E. le Sénateur Kouchnikoff, voyant les maversions *(sic)* des étrangers et ne pouvant plus souffrir, nous l'avons supplié en alléguant nos droits, vouloir bien s'intéresser à notre situation et nous en délivrer. C'est ce que S. E. a pris en considération et nous a bien disposé alors, suspendant tout le pouvoir au commun du Divan qui a régi les affaires avec justice et intelligence.

Nous prions très instamment V. E. de vouloir bien ordonner que tout ce que Mr. Samourkasse a fait soit annulé; qu'il n'ait pas l'autorité à faire la moindre chose à l'insu du Divan, qu'il ne s'étende aux revenus communs du Divan, hors de celui qui les regarde, qu'il n'appose plus son sceau sur les papiers, que les affaires soient administrées dans une maison publique et non dans la sienne; qu'il n'emploie plus ses gens dans les fonctions, mais que le Divan en ait l'autorité de choisir ses employés dans les différentes affaires, lesquels seront obligés d'être responsables s'ils commettraient quelque

faute. Nous la supplions de rechef de vouloir bien décider sur tous ces points de notre supplique.

(Signés) Démétrius Bibesko, Kornià Brayloy, Jean Vladoyano, Constantin Charalambe, Stanoutza Jiano, Jean Ganesco.

1810 April 16.

Următorul memoriu a fost dus de o delegație a Divanului Craiovei la București unde se află Crasno Milașevici.

II. *Mémoire de la Petite Valachie par ses députés à S. E. M. le Sénateur de Crasno Milachevitch.*

Le Bannat de Crayova a l'honneur de représenter très humblement à V. H. E. que, de temps immémorial gouverné par son Ban, comme la Transilvanie et la Valachie par leurs Voivodes, il forma ainsi que ces provinces un gouvernement particulier.

Lorsque les Ottomans subjuguèrent la Valachie et le Banat de Craijova il consentirent des capitulations par lesquelles ils reconnurent, conservèrent et jurèrent la conservation, dans son intégrité, du culte, de la constitution, des lois et des droits de ces deux conquêtes, à la charge d'un tribut.

Les Princes indigènes de ces pays opposant souvent de la résistance aux volontés arbitraires de la Porte, elle prit la résolution de les faire gouverner par des chrétiens de Constantinople sous la dénomination turque (?) d'hospodar, sans rien changer à la circonscription territoriale et politique de la Valachie et du Bannat de Crayova qui reçut par un usage populaire le nom de Petite Valachie. En conséquence chacune des deux contrées conserva séparément, sans aucun mélange d'autorité de l'un à l'autre, son Divan national ayant l'attribution entière de toutes les affaires d'administration, finances, police, justice civile et criminelle de son territoire, sous l'autorité commune de l'hospodar, dépositaire du pouvoir souverain des Sultans.

Le titre de Bano réveillant des idées de souveraineté, eut montré l'égal et le rival de l'hospodar et on lui substitua celui de Caïmakam de cet hospodar ou de Gouverneur, que l'étendue du pouvoir despotique et l'ancienne existence des Voivodes qu'ils représentaient a fait traduire par le mot Prince.

Mais ce terme de Caïmakam qui signifie lieutenant de Vizir ou de Prince exprime nettement la Principauté, ce qui atteste une circonscription territoriale séparée, indépendante de tout autre pouvoir que celui du suzerain. D'ailleurs l'objet essentiel de ce Caïmakam était de traiter et de cor-

respondre pour l'hospodar avec le pacha de Widin et d'autres contrées turques.

Aussi exist-il *(sic)* que les Princes de Valachie seuls ont pris connaissance par le Caimakan des affaires du Bannat de Crayova et qu'il était enjoint à cet officier de n'en résumer aucune sans délibération avec son Divan. Nous avons en mains cette déclarations en termes formels, du dernier hospodar, Mr. le Prince Constantin Ypsilanti.

Ensuite cette délibération à la majorité des voix était envoyée à l'hospodar qui donnait sa décision de sa volonté personnelle, quelquefois après avoir pris l'avis de jurisconsultes du pays ; mais jamais, absolument jamais il n'en avait déféré au Divan de Boucharest.

Ce fut d'après ces principes, jamais altérés, que S. A. Monseigneur le Maréchal Comte de Romanzov conserva l'intégrité et l'indépendance dans toute leur plénitude du Bannat de Crayova et le gouverna séparément, sans nul rapport avec le Divan de la Valachie, au nom de S. M. l'Empereur de toutes les Russies, comme les hospodars l'avaient et l'ont toujors gouverné au nom des Sultans ottomans.

Lorsque les Autrichiens survinrent, ils reconnurent et adoptèrent en tout les mêmes principes et suivirent sans la moindre altération les dispositions de S. A. Monseigneur le Maréchal Comte de Romanzov.

D'après ces principes, d'après leur exécution constante, d'après l'hommage que leur avait rendu les Cours de Russie et d'Autriche, est-il concevable que le Divan de Boucharest ait prétendu remplacer à la fois et le pouvoir souverain des Sultans et l'autorité des hospodars qui les représentaient pour se constituer notre maître territorial et souverain ?

Cette prétention nous dépouille visiblement de nos droits politiques et civils, pour nous servir à l'état d'ylotie et de sujets directs d'un grand souverain, égaux en droits à tous les autres, nous précipite dans le servage de l'oligarchie, si variable et si tumultueuse des Boyards de Boucharest.

C'est la condition politique la plus homicide et la plus flétrissante. Si quelques fois elle naquit de l'abus le plus barbare du droit de conquête, elle fut réprouvée constamment par le droit des gens, par celui de la nature et par la raison politique.

Avant de se constituer le Souverain du Divan et du Bannat de Crayova et de les enchaîner ainsi à la glèbe, le Divan de Boucharest devait méditer sur les conséquences de cette entreprise et se dire au moins que le Souverain que l'issue de la guerre nous donnerait et nous-mêmes, ne consentirions jamais à livrer à son ambition, et à l'insatiabilité de ses délégués, notre fortune, notre existence, le sort de nos enfants, enfin notre patrie où

l'on hait la tirannie, qui est limitrophe de deux grandes puissances et qui, ainsi que la Grande Valachie, a droit à la protection de S. M. l'Empereur de toutes les Russies. La désertion d'une partie de nos villages ne prouve déjà que trop l'importance de ces considérations, et ce n'est que la justice de la Russie qui, en nous délivrant de l'appression du Divan de Boucharest, peut nous faire conserver le reste de nos concitoyens.

Lorsque S. E. Mr. le Sénateur de Kouchnicoff vint à Boucarest, quatre Boyards du Divan de Crayova, députés vers lui, eurent l'honneur de lui soumettre ces considérations; ils les approuva, les applaudit même et promit de nous rétablir dans la possession des droits que nous réclamions. Des motifs que nous ignorons nous ont privés de la justice que nous en attendions et nous sommes demeurés sous le joug.

L'hiver dernier nous eûmes l'honneur de mettro nos réclamations sous les yeux de S. E. le Prince Bagration, et il les écouta avec bonté et nous dit: «J'irai faire votre faire à Crayova». Nous suivimes notre supplique chez Mr. Besag, qui nous donna les plus belles espérances et qui, à l'effroi que nous lui témoignâmes de la menace qu'on nous faisait de nous envoyer Mr. Samourkas, nous dit: «Non, non, vous n'aurez pas de Samourkas».

Mr. le Prince Bagration étant effectivement venu ensuite à Crayova avec ce Mr. Besag, nous reitérâmes notre supplique et il nous dit: «A mon retour à Boucharest vous aurez satisfaction».

Il en est arrivé tout au contraire: c'est Mr. Samourkas qu'on nous a envoyé avec des pouvoirs qu'aucun Bano, aucun Kaïmacan n'eut jamais.

C'est un homme obscur de Constantinople venu a Boucharest, ses intrigues l'approchant de l'hospodar Ypsilantis, et il s'est fait envoyer Kaimakan à Crayova, dans une circonstance ou aucun autre Grec ne voulait y aller. Il s'y est enrichi au point que dans la première Commission (1) il fut recherché pour une somme considérable, des fraudes comises par lui dans notre patrie, ayant pu acquérir le plus haut crédit, il est parvenu à faire fouler aux pieds nos droits les plus saints, à se saisir d'une autorité absolue sur notre pays, où déjà il a pris d'avance quatre mois de ses émolumens. Ses prestiges ont été au point qu'il a su persuader un homme de premier mérite, d'une grande expérience dans la politique orientale, que nos prétentions étaient des chimères, et cet homme respectable, consulté par Mr. le Prince Bagration, lui a répondu que l'état de la Petite Valachie ayant toujours été tel que le Divan de Boucharest le prétendait, il fallait le con-

(1) Intâia comisie de cercetare a abuzurilor comise de funcţionarii pământeni.

server. Ainsi nous avons été sacrifiés à ce conseil malheureux, dont on vient de lire la monstrueuse erreur.

Nous résumons notre supplique à obtenir de V. H. E., qu'en offrant de répondre sur nos fortunes de la fidélité des Ispravniks de la Petite Valachie, notre Divan en ait seul le choix, que désormais nous ayons un Vice-Président russe, jamais ni Bano ni Caïmakan, et qu'ainsi nous ne dépendions que des autorités russes qui ordonnent seul les règles de l'administration de notre pays et décideront dans quelles caisses nous devrons en verser le revenu.

Boucharest le 14 Maiu 1810.

(Signès) Démètre de Bibesc, Corna Brayloy, Jean Vladoyan, Démètrius Brayloy, Constantin Brayloy, Constantin Charalamb, Jean Ganesk, Stan Jian.

III. *Intâmpinarea lui Samurcaş la acuzările boierilor Divanului Craiovei.*

J'ai l'honneur d'assigner les raisons que j'ai à opposer à ce que les Boyards de Divan de Crayova, avec Mr. Cloutziar Charalamb, qui n'est pas membre du Divan, ont supplié avec accusations mal fondées contre moi.

1. D'après l'ancien uságe le Directeur de la Petite Valachie, dès qu'il était destiné à cette charge, il en informait par des lettres les Ispravniks de ces cinq districts et les Boyards du Divan de Crayova. J'ai fait le mieux en avertissant les susdits que je suis destiné à remplacer Mr. le Vornik Barbo Vakaresko.

2. Avant d'arriver ici, ayant reçu des avis qu'il n'y avait aucun nécessaire pour l'armée et les hopitaux et que le transport des provisions ne s'effectuerait pas, je me suis pressé de venir au plus tôt, et comme chargé avec ces affaires militaires, d'après la note par laquelle je suis destiné à cette place, je les ai embrassées avec diligence et je les ai mieux disposées, à ce que je crois, comme cela peut être prouvé dans le fait.

3. Les revenus du Divan, qu'ils disent que je me les ai arrogés, qu'on leur fasse la question: quels sont les revenus du Divan qu'ils ont eu avant mon arrivée, excepté l'appointement, et quels sont ces revenus que je me les ai appropriés, hormis ceux qui anciennement ont été attachés à cette charge, et dont il a joui aussi mon prédecesseur, Barbo Vakaresko?

4. Que j'ai destiné mes gens dans toutes les fonctions. Je crois n'avoir pas fait quelque nouveauté en cela; comme directeur que je suis du Divan

d'ici, ayant à répondre de tout ce qui se passe, j'ai employé des gens expérimentés en quelques affaires; car je ne puis pas me fier à des gens inconnus. •

5. Au sujet du sceau qu'ils disent que j'ai fait faire, en voulant m'assimiler aux Princes, c'est avec méprise qu'ils mont accusé à cet égard, car je n'ai pas fait une chose hors d'usage, j'ai fait graver un sceau avec les armoiries des cinq Districts, comme de temps immémorial il a été usité, et comme j'en ai eu dans les quatre fois que j'étais ici et comme mon prédecesseur l'avait aussi, parceque c'est la contume d'apposer le sceau sur les suppliques que les habitans adressent au Divan, sur les passeports et autres billets.

6. De ce qu'il a été communément écrit de la part du Commité, des réponses que j'ai faites et des impositions des Districts, comment pouvaient-ils en avoir une idée, quand ils ne voulaient pas se rassembler dans un endroit? Quoique je leur aie mandé tant de fois qu'ils vînssent et que leur aie envoyé les réponses pour les souscrire, ils n'ont pas voulu consentir ni à l'un ni à l'autre. Ils prétendent recevoir eux-mêmes le paquet qui vient de Boucharest adressé à moi et à eux pour lire toute les lettres. Cela n'a jamais été en usage, surtout à l'égard des notes qui viennent de la part du Commandant de l'Armée Impériale dans la Petite Valachie, car il y en a de choses qui demandent beaucoup d'attention et du secret, et que seulement le chef du Divan doit savoir. Parceque ces M. M. sont accoutumés à faire des assemblées particulières dans leurs maisons où, en présence de leurs femmes, de leurs enfans et leurs domestiques, ils parlent des choses les plus secrètes. De la sorte avant d'expédier une affaire elle est presqu'à tous commune. C'est pourquoi il ne doit en avoir connaissance que le chef du Divan, afin qu'il puisse exécuter les affaires dans les formes demandées, de même j'ai fait toutes les fois qui j'étais ici; hors les procès et quelques impositions des Districts ils ne connaissaient pas d'autres.

7. Pour les affaires publiques qu'elles sont administrée dans une maison et non dans celle du Divan, j'assure V. E. que dans les quatre fois que j'étais ici, la discussion des affaires s'exécutait toujours dans une maison, comme aussi sous mes prédécesseurs, car cela s'est fait de toute ancienneté, même si j'eusse voulu y consentir, je ne pourrais pas à cause de n'avoir pas des maisons pour en faire des hopitaux, encore moins pour faire le Divan.

8. Quant à ce qu'ils disent qu'ils sont de bons patriotes et qu'ils ont servi la patrie avec beaucoup de zèle pendant ce temps que la Commision du Divan à régi les affaires publique, il n'en faut pas une autre remontrance si les affaires étaient bien administrées alors; le Commandant de l'armée

impériale ne serait pas tenu d'écrire pour la désunion qui régnait entre les membres des Divan et pour le retardement qui en suivait dans l'exécution du nécessaire de l'armée ; il ne serait pas encore pressé de demander formellement un Chef du Divan pour pouvoir en exiger tout ce qu'il lui faudrait. Ce qu'il arrivé après qu'on a envoyé Barbo Vakaresko avec plein pouvoir de régir les affaires par sa seule direction et correspondance.

9. Je réponds encore à ce qu'ils disent que les étrangers ne viennent ici que pour faire fortune. Premièrement, quoique je sois étranger d'origine, mais après avoir servi le pays avec du zèle dans des circonstances épineuses, courant risque de perdre la vie, et étant marié ici, ayant aussi les mêmes privilèges qu'eux, je ne crois pas qu'il soit quelque constitution d'état qui puisse me nommer étranger. Cela donné encore, il faut observer que je suis russe et que S. M. I-le ne refuse pas d'avoir en son service toute sorte de nations: français, anglais, allemands, grecs ; il suffit d'avoir les qualités requises celui qui désire servir l'Empire. En second lieu, que la Commission des recherches prouvera évidemment que ceux qui s'appellent de bons patriotes ont les plus molesté, vexé et totalement ruiné les habitants.

10. A ce qu'ils s'efforcent de dire que, voyant les abus exercés par les étrangers, ils ont supplié S. E. le général Kouchnikoff qui les a destinés pour seuls administrateurs de la Petite Valachie, j'ai l'honneur d'exposer à V. E. qu'alors j'ai voulu me retirer du service et que moi-même, par de différens moyens, j'ai concouru à l'établissement du Divan, comme eux-mêmes ils ne peuvent pas dénier le fait. Ensuite, à cause de n'avoir pu y réussir, ils ont perdu ce droit et l'on a renvoyé de nouveau un chef du Divan, comme il est dit dans le chapitre huitrième.

11. S'ils montrent crainte qu'il ne soit pas intervenu quelque faute dans l'exécution du nécessaire de l'armée impériale, je puis les assurer fortement qu'étant seul chargé avec l'expedition des affaires militaires, je puis les exécuter avec beaucoup plus de facilité; comme je crois y avoir été parvenu la dernière fois que j'étais ici et cette fois encore, comme V. E. peut en être instruit par Mr. le Générale Comte de Tzoucato.

Qu'elle semble bien prendre en considération tout ce que j'ai dit plus haut; je suis sûr qu'elle connaîtra évidemment la différence entre leurs expositions et les miennes. D'après quoi je prie très instamment V. E. de mettre une fin à cette affaire.

1810, Maiu 5

(signé) *Cestantin Samourkas.*

IV. *Divanul Craiovei către Preşedintele Divanurilor.*

Auzind că prea înţeleptul Impărat au încredinţat în mâinile cele credincioase ale Excelenţei Tale ţerile Valahiei pentru a se pune în bună orânduează şi a lipsì cele neplăcute ce până acum se urmau, şi fiind că noi prea plecaţi ai Valahiei cei Mici, ne-am învrednicit a vedeà cel vrednic de toată lauda a Excelenţei Tale haracter, ne rugăm să primeşti prea plecatele noastre rugăciuni şi dumnezeeasca provedinţie să te lumineze a căutà cu ochi milostivi spre ticăloasa noastră patrie.

Ştiut fie Excelenţei Tale că aceste cinci judeţe ale Valahiei cei Mici şi-au avut îngrijirea şi ocârmuirea la toate de către Divanul Craiovei, atât în celălalt răsboiu ce au avut prea puternica împărăţie cu Poarta, cum şi când erà pogorîtă într'aceste judeţe oştirile Austriei şi nici un cusur la cele trebuincioase oştirilor nu s'au întâmplat şi că toţi locuitorii s'au ocârmuit cu bună întocmire, după cum este mărturisit prin mulţumirea tuturor.

In anii trecuţi la venirea armiei prea puternicei Impărăţii, aflându-se stăpânitor Domnul Ipsilant, au trimis Caimacam la aceste cinci judeţe pă dumnealui Logofătul Samurcaş, după cum s'au obişnuit în stăpânirea Domnilor greci. Şi fiindcă atunci cei mai mulţi din boieri se aflà răsipiţi de groazà Cârjaliiilor, după ce s'au întors şi s'au adunat, făcând rugăciune cu toţi Excelenţei Sale Ghenerariului Cuşnicov, Senatorul Divanurilor şi făcându-i cunoscut previleghiul Divanului, l-au luminat Dumnezeiasca provedenţie şi au rădicat Căimăcămia, dând ocârmuirea asupra Divanului Craiovei. Şi de loc punând Divanul în bună chibzuire toate treburile ostăşeşti şi ale lăcuitorilor, s'au făcut înbilşugare cu linişte la toate, fiind în magazii zaharà cu îndestulare şi fân şi lemne, s'au căutat şi trebuinţele cu bună orânduează, fără a se pricinuì silă şi cu dreptate lăcuitorilor, urmând această fericire până la leat 809 Iunie, când atât slăvitul comitet au rânduit Ban la această ţară pă dumnealui Banul Văcărescul. Şi dumnealui venind aici, iarăş au făcut zapt toate trebile, stricând orânduiala Divanului. Făcând noi dovdalăi *(sic)* cătră slăvitul Comitet, s'au întâmplat schimbare Comitetului şi nu s'au făcut nici o îndreptare.

In loc să ni se facă îndreptare vedem că ni s'au orânduit D-lui Logofătul Samurcaş, care cum au venit pe loc s'au arătat de Ban Mare, apoi de ocărmuitor al Divanului, făcându-se de sineş stăpânitor, au făcut toate trebile Banatului, nearătând Divanului nici poruncile Comitetului de orânduirile ce vin, nici ce săvârşire la porunci se face pe la judeţe, au orânduit şi ispravnicii ce lui i s'au cuvenit. Pentru care nici credem să fie în ştire Excelenţiei Sale Viţeprezidentului. Au schimbat şi zapcilăcurile Divanului,

orănduind la toate trebile oamenii dumnisale, fără de a aveà Divanul ştire, cu care urmare vedem că, întâiu, se strică Divanul, cel mai mare privileghiu al ţerii şi, al doilea, vedem începere de urmare spre stăngerea ticăloşilor locuitori. Ci fiindcă şi locuitorii se află pătimind şi noi, toată obştea boierească, mâhniţi pentru stricarea acestui privileghiu cu ridicarea cinstitului Divan ce este la această Mică Valahie din vechime, fierbinte ne rugăm Exelenţiei Tale să binevoeşti a lăsà îngrijirea acestor cinci judeţe asupra Divanului Craiovei, iar să nu mai fie trimişi alţi străini, căci aceea se urmà numai în zilele stăpânitorilor greci. Insă şi în stăpânirea Grecilor, la cei drepţi Domni, s'au păzit acest privileghiu, pentru care avem şi sineturi. Acum stăpânii greci au lipsit şi aflăndu-ne supt stăpănirea prea puternicii împărăţii, ce trebuinţă este a se mai orăndui oameni străini cari fac catahrisis şi scădere de toate trebile? Şi măcar că pentru acele sunt trimişi câţivà boieri din partea obştei la Bucureşti, spre închinăciunea Exelenţiei Tale şi jalobă, dar de vreme ce milostivul Dumnezeu te-au luminat a veni şi aici avem şi această jalbă, cu toată plecăciunea ne rugăm ca să asculte rugăciunea să lipsească străinii, să lase ocârmuirea acestor cinci judeţe în mâna Divanului, orănduindu-i-se un ofiţer simandicios spre apărarea ticăloşilor lăcuitori şi, prin alegerea Divanului şi a ofiţerului, având voie Divanul prin notă să arate Exelenţiei Tale ca să iea hotărîrea atât de ispravnici cât şi de celelalte dregătorii. Şi ne făgăduim că cu toată osărdie ne vom sili spre săvârşirea treburilor osteneşti şi pentru a apără dreptăţile lăcuitorilor. De aceea iarăş ne rugăm să fie aminte şi să dea poruncă Exelenţia Ta unde se va cuveni pentru aceasta a noastră plecată rugăciune.

6 Maiu 1810.

Prea plecaţi
supuşii Exelenţiei Tale
Noi toţi boierii Valahiei cei Mici.

V. *Divanul Craiovei către Contele Comenski.*

Monsieur le Comte,

Nous venons supplier très humblement V. E. de daigner donner son attention au mémoire que nous avons l'honneur de lui adresser et dont nous avons remis un exemplaire à S. E. Mr. le Sénateur Président. Il contient les vérités les plus inattaquables.

Des hommes qui stipulent pour la liberté, l'honneur, le sort de leur patrie, ont le droit de s'exprimer sans retenue. C'est en toute circonstance

le style que la confiance et le respect dictent lorsqu'on à l'honneur de parler à un grand seigneur du caractère de V. H. E.

L'armée entière nous a appris qu'un ukaze de ‚S. M. l'Empereur avait déclaré M-r. Besag un homme malhonnête, indigne de le servir; avec cette empreinte du déshonneur frappé sur le front par la main de son souverain il n'est plus de considération à espérer dans la vie. Les voies les plus rapides de la fortune restent seules ouvertes à l'ambition et l'on ne saurait se refuser à reconnaitre qu'un tel homme ne peut qu'infecter, d'un caractère effrayant, l'autorité dont il devient l'instrument. Sa bannière était celle de l'intrigue. Mr. Samourkas ne pouvait manquer d'accourir s'y rallier le premier, et il s'y est fait suivre d'une foule d'hommes séduits ou trompés, qui, après avoir surpris déjà les autorités russes, lutttent encore pour lui, à Bucarest et à Craiova, pour les surprendre une seconde fois.

A la force des faits et de nos raisons, au cri de l'équité, du droit de la nature, de la puissance des traités, de l'humanité et de la pitié même, qui réclame notre délivrance, on a opposé que la séparation des deux Divans pourrait faire naître à l'Autriche des prétentions sur la Petite Valachie et donner aux Turcs plus de moyens de résistance dans les stipulations de la paix.

S'il pouvait y avoir désormais des transactions sur les deux Valachies entre les Cours de Vienne et de S-t. Pétersbourg, se persuade-t-on qu'il soit de quelque poids dans la balance des intérêts que la Petite Valachie fût administrée par son Divan ou qu'elle fût le salaire des intrigues de Boucarest? Est-il plus probable que dans la négociation de la paix avec la Turquie, le Vice-Président russe que nous demandons signifie moins l'identité de la conquête des deux Valachies que la présence d'une intrigant grec, transfuge du Bazar de Constantinople, métamorphosé en Caïmacan? De pareilles raisons sont visiblement le délire de l'astuce et de l'imprudence qui ne rougissent de rien.

S'il est des raisons véritables que nous ignorons et que nous devons respecter, capables de déterminer la Cour I-le à nous laisser enchaîner au servage des Boyards de Bucarest, nous nous risquons à solliciter de sa justice qu'il soit permis aux habitans de la Petite Valachie de se retirer librement où bon leur semblera, d'y recevoir les revenus de leurs terres jusqu'à ce qu'ils puissent les vendre convenablement et nous supplions avec la plus vive instance V. E., au nom de ses devoirs, au nom de la gloire de S. M., notre généreux et magnanime Protecteur, dont vous êtes, Mr. le Comte, un si digne dépositaire, de vouloir bien mettre notre mémoire et cette lettre sous ses yeux.

En attendant, Mr. le Comte, ainsi que nous l'avons toujours fait, nous ferons tous nos efforts pour les subsistances et le service de votre armée.

Nous sommes avec une confiance sans bornes et avec le respect le plus profond,

Mr. le Comte, de V. H. E.

les très humbles et très obéissans serviteurs.
Les députés du Bannat de Craïova.
(Signés) *Démètre de Bibesc, Corna Brayloy, Demetri Brayloy, Jean Vladojan, Constantin Charalamb, Constantin Brayloy, Gian Ganesco, Stephan Gian.*

Bucarest le 16 Mai 1810.

VI. *Divanul Craiovei către Crasno Milașevici.*

Monsieur le Sénateur,

Le mémoire que nous avons eu l'honneur de présenter à V. H. E., nos lettres à M. le Comte Kamensky et à Mr. l'Archevêque, avaient précédé notre connaissance de vos décisions à Craïova.

Ces écrits cependant témoignent que nous avions le pressentiment que V. E. allait être trompée, mais notre malheur a surpassé nos craintes. Monsieur le Sénateur, vous nous avez terrassés et jetés sous les pieds de M-r Samourkas. On dit même que les épithètes d'intrigants et de gens encore au-dessous de cette qualification ne nous ont point été épargnées: c'est une prodigalité de diffamation ajoutée à l'infortune, mais ce sont aussi tous les titres réunis pour nous faire tout attendre de l'équité, des regrets et de la jutice de V. H. E.

L'art de la fourbe *(sic)* et de l'imposture est infiniment plus avancé et mieux perfectionné dans ces contrées que chez aucune nation civilisée. A peine un homme en place arrive-t-il, que les gens les plus artificieux accourent l'entourer, pour lui former les opinions favorables à leurs intérêts, à leurs liaisons et à leurs haines. Plus cet homme est bon, sensible, probe, loyal, plus il est abusé, parceque quelle que soit sa défiance, elle ne peut jamais s'étendre à la mesure de l'extrême perversité. D'après cette règle incontestée, il devait être et il est arrivé que V. H. E. ait été plus abusée; mais il doit être et il arrivera aussi que se confiant à ses seules lumières, elle fasse la plus entière justice.

L'exorde du système des gens intéressés, conjurés contre notre patrie, a

été de nous peindre comme de misérables intrigants, avides, turbulents, séditieux, inhabiles à tout. Si ce portrait s'applique à un peuple qui réclame les lois conservatrices de ses droits naturels, de sa condition politique et civile, de ses propriétés, du sort de sa postérité, quel signalement pourrait-on faire des hommes qui, pour ravir ces biens à ce peuple opprimé, osent porter les poisons de la calomnie aux sources de la félicité publique, dans les autorités dispensatrices de toute justice et gardiennes de tous les droits.

Ensuite, pour achever par des faits la conviction de V. E., les prôneurs lui ont montré les hopitaux parfaitement tenus, complètement pourvus de leurs besoins, des magasins remplis des approvisionnements nécessaires à l'armée et ils ont dit: «C'est l'ouvrage de Mr. Samourkas!»

C'était là l'intérêt principal et le plus pressant de V. E. Pour se défendre de la séduction, il aurait fallu qu'elle fût animée d'un zèle moins sincère, moins ardent pour ses devoirs, et nous reconnaissons dans toute la droiture de nos cœurs, qu'avec les sentiments de V. H. E. le piège lui était inévitable, Mr. le Général Yermolow a vu achever et bénir le Grand Hopital et certainement Mr. Samourkas ne s'en doutait même pas.

Véritablement cet établissement d'hopitaux et de magasins dans l'état où il est, si depuis un seul mois que Mr. Samourkas était à Craiova, il eut été son œuvre, il serait un prodige qui justifierait l'admiration; mais le charme va s'évanouir à la lueur de la vérité. Que V. E. veuille bien envoyer sur les lieux des hommes éclairés, surtout incorruptibles, qu'ils prennent de vigoureuses informations et ils lui diront, nous le garantissons sur nos fortunes et sur nos têtes, que cet établissement n'est point le prodige d'un mois, mais le produit de deux ans et demie de travaux; qu'il n'est point le miracle de Mr. Samourkas, qui n'y est absolument pour rien et qu'il est tout simplement l'ouvrage de notre constance, de nos efforts, de nos sacrifices, de notre zèle pour l'armée et de notre amour pour l'auguste protecteur de notre culte et de notre Patrie.

Mr. Samourkas n'est pas plus heureux lorsqu'il vante la félicité parfaite dont il fait jouir la Petite Valachie, car voici des lettres d' yspravniks de cette contrée à Mr. le Vestiar de Varlam, qui lui annoncent une grande désertion dans leurs districts. Encore quelques mois de sa toute-puissance, il régnera sans contradiction faute de contradicteurs, c'est-à-dire de sujets.

Mais que ce Mr. Samourkas soit un héros ou un saltimbanque, que le service de l'armée soit sont ouvrage ou le nôtre, ce sont des considérations de circonstances qui disparaîtront, sur lesquelles nous venons de jetter

d'assez vives lumières et auxquelles nous ne reviendrons plus, pour ne nous occuper que d'un intérêt de tous les temps.

Cet intérêt appartient à une question de droit public des nations.

Nous avons fait dans nos écrits précédents l'historique de notre existence politique, qui donne les preuves les plus irrésistibles que, de tems immémorial, nous n'avons jamais obéi qu'a un seul souverain.

Si, contre tout l'éclat de l'évidence encore contre cette vérité il s'agit d'examiner:

1° Si réunis à l'Empire des Russies nous devons être sujets médiats ou immédiats de l'Empereur.

2° Si S. M. I-le notre protecteur, que nous venons de servir avec tant de zèle, par tant de sacrifices, consent, en adoptant la première supposition, à nous dépouiller de nos droits politiques et civils que les Sultans, nos ennemis et nos conquérans, eurent l'équité de nous laisser et qu'ils ont sanctionnés.

3° Si, toujours dans cette même supposition, les constitutions de l'Empire des Russies souffrent la hiérarchie féodale de souverainetés.

4° Si, sans l'unité de pouvoir autocratique, une souverainêté intermédiaire peut être exercée par un souverain à plusieurs têtes, soit démocratique ou aristocratique, tel que le Divan de Bucarest.

5° Enfin, si réduits à la vassalité de ce Divan, il n'est point de toute rigueur, pour être conséquent en tout, que c'est à lui et non à l'Empereur que nous devrions le serment de foi, hommage et fidélité.

Grâces au princincipe, nous voilà conduits par les lois de la plus saine logique, à la dernière des absurdités, mais l'absurdité n'est point son unique conséquence, il produit encore le scandale et le danger.

Le scandale parcequ'une violation du droit public des nations a, pour parties intérressées et pour juges, tous les peuples qui se reposent de leur sort sur ce droit sacré, dont les souverains ont un si grand intérêt à se montrer les gardiens et les défenseurs.

Le danger, parce que S. M. l'Empereur de toutes les Russies, ayant accrû son vaste Empire de beaucoup de nouvelles Provinces, leur a promis la conservation de leurs droits politiques et civils et, jusqu'à ce jour, leur a religieusement gardé sa foi, qui est le plus fort bien qui les attache à lui au moment où Sa Majesté prend possession de notre pays (1). Si elle nous dépouillait des droits imprescriptibles qu'elle nous connait, qu'elle a sanc-

(1) Aceasta este singura menţiune ce o găsesc în vreun act emanând dela Români, privitoare la anexiunea Principatelor, care, precum se va vedeà mai departe, a fost oficial comunicată de Rusia Austriei.

tionnés dans d'autre temps, pour nous enchaîner à la glèbe de Bukarest, cet exemple ne serait-il point trop capable de porter les allarmes, où la confiance et l'amour font le bonheur des peuples et la gloire du Souverain?

En 1772, S. A. Monseigneur Le Maréchal Comte de Kamensky, alors officier général, commandant les troupes de S. M. dans la Petite Valachie, étonné des prétentions des Boyards de Bucharest sur ce pays en l'absence de l'hospodar, en informa S. A. Monseigneur le Márechal Comte de Romanzow, Commandant de l'armée, qui obtint de la Cour I-le, pour le Bannat de Craiova, l'entière indépendance du Divan de la Grande Valachie et nous donna Mr. le Comte Podgorizano pour présider le nôtre.

Ce que deux des plus grands hommes qu'ait produits la Russie, ont conseillé, ce que l'immortelle Catherine Seconde a voulu, peut-il cesser d'être juste, sage et nécessaire et peut-on appréhender de s'égarer par leurs traces?

Nous sommes et nous voulons avec ardeur être à jamais les sujets immédiats de S. M. l'Empereur et toujours nous fuirons avec horreur toute idée de dépendance du Divan de Bucharest. Ces sentiments, Monsieur le Sénateur, seraient les vôtres si vous étiez à notre place: votre honorable renommée nous en est le garant.

Que V. E. veuille donc bien ordonner pour nous, comme elle stipulerait si Elle était dans notre position.

Nous sommes avec respect,

Monsieur le Sénateur,

de Votre Haute Excellence
le très humbles et très obéissants serviteurs.
Les députés du Bannat de Craiova.
Démètre de Bibesk, Kornas Brayloy, Jean Vladouyan, Joann Ganesk, Stan Gijan.

Bucarest la 28 Mai 1810.

VI.

AMANUNTE DIVERSE ASUPRA ŢERII-ROMÂNEŞTI DELA 1808 la 1812.

Antonie, Postelnicul lui Constantin Ipsilant (1), căruia acest Domn, la plecarea lui în Rusia, îi încredinţase îngrijirea intereselor lui particulare, dădù în judecată, la Maiu 1808, pe fostul Vistier Constantin Filipescu pentru ne-

(1) No. 142. Asupra cererii Postelnicului Antonie în privinţa celor 15.900 lei ce-i reclamă dela fostul Vistier Filipescu pentru arenda unei moşii a lui Constantin Ipsilant, 1808 Halippa în Труды, II.

plata de către acesta a arenzii moşiei Oliuţii din Ialomiţa, proprietate a lui Ipsilant, care o luase Filipescu în arendă în schimbul unei plăţi de 15.000 lei pe an către Camara gospod.

Plecând Ipsilant din ţară, Filipescu refuză să plătească arenda pe anul 1808, sub cuvânt că ar fi cheltuit din averea sa proprie 33.000 lei pentru aprovizionarea armatei. Cuşnicov trimise afacerea la Divanul Valahiei, spre a o judecà potrivit legilor şi obiceiurilor ţerii, însă nu i se dădù nici un curs.

Arhitectul Andrei Gaudi (1) (sau Haudi), fost secretar al Consulatului austriac în Ţara-Românească, fusese numit, încă de Ipsilant, arhitect al Curţii, clădise lângă Curte o Biserică şi reparase mai cu seamă podurile şi drumurile după un plan alcătuit de el. La ieşirea din scaun a lui Ipsilant, Gaudi, cunoscător al ţerii şi meşter în arta clădirii, fu foarte util Comandanţilor supremi ruşi: Generalului Michelson şi Contelui Miloradovici. La urmă ei fură ademeniţi de atestatele date lui Gaudi de către deosebiţi Generali austriaci, să-l întrebuinţeze în răsboiul împotriva Turcilor şi rămaseră cu totul mulţumiţi de slujbele lui. Gaudi fu folositor şi ţerii, introducând rassa de oi numită Estmark. Toate acestea împinseră pe Cuşnicov să dispună ca Divanul Ţerii-Româneşti să achite leafa lui Gaudi pe toată vremea care trecuse dela plecarea lui Ipsilant.

Austriacii uzurpase (2) pământ în părţile munţilor Bălescu, Românescu şi Zănoagă în Tara-Românească, şi despre satul Comăneştii dela ţinutul Bacăului în Moldova. Comandantul Suprem, Principele A. A. Prozorowski, interveni pe lângă Agentul austriac din Bucureşti, Brenner, şi către Consulul austriac din Iaşi, Duldner, cu ameninţare că va stărui pentru regularea acestei afaceri, şi la Viena prin ambasadorul nostru de acolo, Prinţul Alexandru Borisovici Curachin; Cuşnicov propuse să se numească, pentru regularea litigiului, o comisie alcătuită din reprezentanţi ai Austriei şi din membri ai ambelor Divanuri.

Grecul Pantazoglu (3), încă din vremea Domnului Ipsilant, intrase în relaţiuni cu Grecii din Constantinopol şi dela Rusciuk spre a află noutăţi politice, fusese făcut Căminar şi se bucură de venituri însemnate până la căderea Domnului. După plecarea Domnului şi ieşirea lui din slujba de Cămi-

(1) No. 153. Indestularea cererii lui Gaudi să i se plătească leafa de arhitect al Ţerii-Româneşti pe 20 Iunie 1808. Halippa în Труды, II.

(2) No. 165. Despre împresurarea, de către locuitori de ai Transilvaniei, de mult teritoriu din Moldova şi dealungul graniţei austriace. Extract Halippa în Труды, II.

(3) No. 175. Despre Grecul Pantazoglu care a scornit corespondenţe cu Grecii cari răesc în imperiul turcesc. 1808. Halippa, Труды, II.

nar, Pantazoglu se ocupà cu inventarea de corespondenţe din Constantinopol şi din Rusciuk ce le aduceà la cunoştinţa Comandantului Suprem. Principele A. A. Prozorovski se convinse în curând de desăvârşită nepotrivire cu adevărul a informaţiunilor procurate de Pantazoglu şi înţelese că acesta erà «o desăvârşită canalie». In urmă, raporturile cu Pantazoglu fură cu totul întrerupte.

Crescătorii de oi ardeleni (1), supuşi austriaci, treceau, atunci ca şi astăzi, în câmpiile Ţerii-Româneşti, mai ales înspre partea *Bălţilor*, cu turmele lor spre a le iernà, apoi, în primăvară, se îndreptau din nou spre munţi, unde luase în arendă, încă de cu toamnă, locuri de păşunat dela pământeni. Iarna anului 1807 — 1808 a fost atât de cumplită şi de lungă, iar lipsa de fân pricinuită prin dislocarea armatei active ruseşti în Principate atât de mare, încât crescătorii de oi nu numai că au pierdut întreaga prăsilă a turmelor lor, dar încă, în primăvară, nu mai erau faţă decât jumătate din numărul oilor aduse.

Divanului Ţerii-Româneşti i se adresară petiţiuni de către oieri, sprijinite de Agentul austriac şi de Ruşi şi cerându-i să îndemne pe stăpânii de păşuni să le facă uşurări asupra preţurilor stipulate în contractele de păşunare, deoarece numărul oilor lor scăzuse la jumătate de ce erà când încheiase acele contracte. Dar Cuşnicov, de acord cu Divanul, a fost de părere că o asemenea concesiune făcută oierilor ar stricà norma preţurilor stabilite din vechime. Totuş găsind că Ardelenilor li se cuvine oarecare menajare, Preşedintele a sfătuit pe Divan să se adreseze umanităţii stăpânilor locurilor de păşuni, ceeace s'a şi făcut.

Grecul Mateiu Roset (2) a venit în Moldova la sfârşitul anului 1806 cu Domnitorul Calimah, spre a fi întrebuinţat [de Domn] într'o slujbă oareşcare; dar fiind că Domnitorul Calimah, la intrarea armatei ruseşti în Moldova, fusese silit să iasă din Iaşi, Roset rămase fără nici o slujbă şi avù să trăească la Iaşi, la jumătatea sa de soră, Doamna Zoiţa Ghica. Prin Cuşnicov, Roset dădù o petiţiune Principelui Prozorowski pentru a fi învoit să se întoarcă la Constantinopol, dar primind un refuz, se adresă pe urmă [din nou] aceluiaş şi Generalului Sebastiani care treceà prin Iaşi. Neizbutind la nimică în Iaşi, Roset, cu un bilet obţinut dela Cuşnicov, merse la Bucureşti unde erau doi fraţi ai săi. In acest timp rămăsese la Constantinopol soţia lui, cinci copii şi un frate.

---

(1) No. 225. Despre cererea oierilor ardeleni de a li se reduce preţurile păşunilor de către proprietari în urma pagubelor suferite. 1808. Extract Halippa, Труды, II.

(2) Despre adunarea de lămuriri asupra Grecului Mateiu Roset, care cerca să se întoarcă la Constantinopol. 1808. Halippa, Труды, II.

Nu s'a observat nimic rău împotriva lui, numai el își îndreptă toate gândirile [spre a găsi mijlocul] să se întoarcă la Constantinopol. O împrejurare făcuse pe Roset suspect Principelui Prozorowski, și anume aceea că el adusese Principelui, pe lângă a doua sa jalbă și o scrisoare a fostului însărcinat de afaceri saxon în Constantinopol, baronul d'Hübsch, în care acest de pe urmă, după intercesiunea lui Reis Efendi, rugă pe Principe să permită lui Roset să se întoarcă la Constantinopol cu doi fii ai săi.

Ce-i drept, cererea lui Hübsch eră motivată «pe considerația stării de nevoie în care se găsià restul familiei Roset în Constantinopol», dar «intercesiunea lui Reis Efendi» făcù pe Prozorowski să bănuească o șpionare. Această împrejurare împinse pe Cușnicov să spună că, deși împotriva lui Roset nu se observase nimic rău, el eră Grec și om sărac, ceeace îndreptățià concluziunea că fără îndoeală el dorià ca Principatele să rămână sub ocârmuirea turcească mai degrabă decât sub alta, cel puțin pentru ca să aibă putința de a primi dela oricare Domn o slujbă care să-l puie în stare să-și îndrepte averea.

In anul 1811 (1), 16 pitari din podgoria Odobeștilor, din Țara-Românească, ocolul Slam-Râmnicului, reclamau că din vechime au avut obiceiu să plătească vameșilor câte 30 lei de cuptor, pentru pâinea ce o fac la cuptor, nu la târg, iar acuma le-au luat vameșii pe acele 16 cuptoare 2.050 lei și mai cer să mai dea peste 16 000 lei, adică câte 16 lei de cuptor. S'au dus la București, la Divan, cheltuind peste 1.000 lei și Divanul și Vițeprezidentul Stetter au poruncit să nu li se iea peste ce li se luà din vechime, restituindu-li-se banii luați mai mult. Dar judecătorii din Râmnic nu numai că nu le-au restituit banii, dar au și închis pe unul din ei. Ei cereau restituirea taxelor plătite pe nedrept și a celor 1.000 lei cheltuiți cu drumurile.

Din piesele aflate în dosar se constată că funcționarii fiscului, folosindu-se de faptul că instrucțiunile Divanului dădeau loc la confuziuni în ceeace privià perceperea dărilor indirecte, încassase pe nedrept taxe cu totul exorbitante. Reclamanții în cazul de față au dobândit dreptate.

Nazârul Brăilei cerù în mod prietenesc dela Generalul Camensky să urmărească pe un hoț care fugise din închisoarea turcească, făcând astfel ca bunele relațiuni și dispozițiuni ale Nazârului către Camensky să devină și mai vii. Pe lângă acestea, Nazârul, cu o naivitate absolut orientală, amintià despre doi catâri cari fusese furați mai înainte, spunând că dacă

(1) Dosar No. 3.075.

aceşti catâri i-au plăcut generalului rus, ar fi putut foarte bine să îi ceară, şi ei i-ar fi fost dăruiţi (1).

VII.

RELAŢIUNILE OCÂRMUIRII ŢERII-ROMÂNEŞTI CU CONSULII FRANŢEI ŞI AUSTRIEI DELA 1808 LA 1812.

Porunca Divanului către ispravnici, dată la 4 Iunie 1808, zice că în urma iernii neobişnuit de grele, pierind o mare mulţime de vite, supuşii chesoro-crăieşti cari vin aici ca să ierneze cu vitele lor au cerut o uşurare prin organul Agenţiei.

Divanul a hotărît ca acei supuşi austriaci cari închiriază munţi de mai mulţi ani, spre uşurarea lor, şi numai pentru anul de faţă, 1808, să dea stăpânilor păşunilor închiriate de ei numai brânza cât aveà să iească dela vitele rămase lor, iar pentru brânza ce, după contracte, trebuiau s'o plătească în bani, vor plătì ocaoa numai cu câte 8 parale. Iar cei cari luase munţi în arendă dela 1 Aprilie anul curgător, nu beneficiau de asemenea uşurare.

Divanul invită pe ispravnici să execute cu rigoare dispoziţia de faţă.

Dragomanul Agenţiei austriace, Emanuel Turca, se jăluise încă din iarna anului 1807—1808, că i se impuneà tăcere, în chipul cel mai nepoliticos, de câte ori aveà de reprezentat, dinaintea Divanului, interesele vreunui supus austriac. Şi aceasta cu toate dispoziţiile tratatelor, cari hotărau că nici un supus austriac nu va puteà fi tras înaintea vreunei judecătorii fără a fi asistat de către un reprezentant al stăpânirii lui.

Agentul nu lipsise să facă reclamaţiunile necesare, atât prin viu graiu cât şi în scris, dar cu puţin efect, căci îndată ce se făceà vreo schimbare de personal în Divan, reîncepeau ofensele la adresa dragomanului Agenţiei (2).

In luna August Divanul rânduise, după cererea Agentului austriac, un comisar însărcinat să cerceteze la faţa locului reclamaţia unui supus şi să aducă martorii acelui reclamant la Divan. Când, la 3 Septemvrie stilul nou, dragomanul se înfăţoşă înaintea Divanului cu reclamantul, comisarul şi martorii, unul din membrii Divanului îşi permise să împiedece depunerea martorilor citaţi de

(1) No. 350. Despre urmărirea celor doi catâri furaţi dela Nazârul Brăilei. 1808. Extract Halippa în Труды, III.

(2) Corespondentul anonim la Iunie 1808.

însuş Divanul, pentrucă vedeà că mărturiile vor fi împotriva pârîtului care erà un protejat al lui. Când Turca, conform datoriei lui, voì să răspundă, Văcărescu îi strigă în public, «să tacă din gură că altfel îl dă afară.»

Nu numai că aceste cuvinte fură rostite de mai multe ori în faţa tuturor, ci se mai ameninţă comisarul rânduit de Divan cu 1.000 toiege la tălpi, dacă va îndrăznì să depună în favoarea supusului austriac. Turca fu deci silit să se retragă făcând raport Agentului. Acesta făcù imediat o adresă către Divan cerând satisfacere, dar săptămâna trecù fără ca să primească vreun răspuns. Văzând aceasta, Agentul se adresă lui Cuşnicov expunându-i faptele şi cerând satisfacere, adică depărtarea din Divan a fraţilor Bărbucean şi Ştefan Văcărescu. Cel dintâiu fu depărtat în curând, dar în privinţa celui de al doilea nu venise nici un răspuns până la finele lui Octomvrie stil nou.

Agentul erà pe punctul de a se adresà din nou lui Cuşnicov, când Miloradovici, rugat de Divan, luă asupra sa rolul de mijlocitor între acesta şi Brenner. Cu prilejul serbării aniversării încoronării Impăratului Alexandru, propusese Agentului să facă pace cu Divanul şi să se mulţumească cu satisfacerea ce i se dăduse până acuma, adică cu depărtarea lui Bărbucean Văcărescu, fără a mai stăruì şi pentru aceea a lui Ştefan Văcărescu. Apoi Cuşnicov mai trimisese Divanului un aspru *vigavor* din cauza întâmplării sus pomenite.

Brenner luând în privire că Ştefan Văcărescu erà unul din favoriţii lui Miloradovici şi temându-se ca generalul să nu prindă ciudă pe el şi să nu-i facă greutăţi pe viitor, consimţì să renunţe a mai stăruì pentru depărtarea lui, dar în schimb pretinse şi obţinù ca amândoi fraţii să-i ceară scuze în persoane, iar Divanul să-şi arate părerea de rău pentru întâmplare (1).

Mareşalul Prozorovski procedă la schimbări mari nu numai în slujbele publice, dar şi la prefaceri în organizarea interioară a Divanului. Cea mai de seamă şi mai bună din aceste prefaceri consistà într'un Comitet ales din Divan şi menit să servească totodată de instanţă superioară pentru afacerile judiciare cât şi pentru cele administrative şi având a ţineà corespondenţa cu comanda armatei şi cu Preşedintele Divanurilor.

(1) Id., la Septemvrie şi Octomvrie.

Cei cinci membri ai Comitetului erau Mitropolitul Dositeiu, nepotul său care erà Episcopul de Argeş, Marele Vistier Filipescu, Marele Logofăt Rallet şi Vornicul Ştefan Văcărescu. Ceilalţi boieri erau împărţiţi în două divanuri, unul de şapte şi celălalt de opt membri, cari alcătuiau cea dintâi instanţă judecătorească (1).

Afacerea cu Turca nu erà însă terminată (2). Acest Turca erà un om crescut în ţară, cunoscând bine limba, obiceiurile şi oamenii. Instanţele judecătoreşti din ţară erau, după expresiunea corespondentului anonim, «nişte temple ale zeiţei Themis în cari părtinirea, patima, arbitrarul şi interesul personal ţineau numai prea adesea în mâni cumpăna dreptăţii, făcând-o să atârne în favoarea acelui care ştià să pună mai multă greutate în găvanul lui». Turca erà preţios pentru Agenţie, căci, în urma cunoştinţei sale de oameni, se găsià în stare să arăte Agentului toate firele şi dedesubturile intrigilor ţesute cu prilejul fiecărui proces în care erà amestecat un supus, punând astfel pe Consul în stare să iea măsuri de apărare prin stăruinţe din partea lui. Se vede însă că dragomanului îi lipsiau tactul şi măsura, căci erà cu desăvârşire urît de boieri.

Vistierul Filipescu aveà mai cu seamă ciudă pe el; îndată ce se văzù la putere începù să lucreze în contra lui. Depărtarea, din pricina lui Turca, a lui Bărbucean Văcărescu din Divan mai aţâţă mânia Vistierului.

La sfârşitul lunii Octomvrie stil vechiu, Brenner primì o scrisoare a lui Prozorovski, în care acesta îi atrăgeà atenţiunea asupra principiului: *că dragomanul Agenţiei n'are alt rol decât de a fi faţă la cercetarea pricinilor în cari sunt implicaţi supuşi austriaci şi de a raportà Agentului cele zise şi petrecute cu acel prilej.* Pe de altă parte i se dădeà a înţelege că Turca trebue înlocuit cât mai curând. Agentul răspunse că înlocuirea lui Turca se poate face numai de către Curtea Imperială. El pretextă totodată că articolul 5 al tratatului de comerţ dela Pasarovitz, prin care se hotărà că supuşii austriaci nu se vor puteà aduce înaintea tribunalelor decât cu ştirea Consulului, şi însoţiţi de dragomanul Consulatului, nu puteà însemnà altcevà decât că dragomanii aveau să iea parte activă la apărarea intereselor supuşilor împărăteşti ce-i însoţiau (3).

(1) Ibid.
(2) Ibid., dela 4 Noemvrie.
(3) Corespondentul anonim la Noemvrie 1808.

La 12 (24) Iunie 1809 Viceprezidentul Engelhardt chemă la sine pe Canţelistul Van der Rennen, care girà afacerile Agenţiei, şi-i comunică ordinul lui Prozorovski pe temeiul căruia funcţionarea Agenţiei aveà să înceteze (1).

Van der Rennen conformându-se acelei porunci, dădù jos steagul şi armele chesoro-crăieşti de pe clădirea Agenţiei chiar în acea seară. A doua zi el fu primit în chip foarte politicos de Engelhardt şi de Miloradovici şi îi rugă să facă ca ocrotirea supuşilor austriaci să o iea asupra-şi Consulul rus, Chirico. Generalii îi răspunseră că nu-i pot încuviinţà această cerere, dar că protecţiunea supuşilor i. r. o va luà asupra sa însuş Engelhardt, către care ei vor aveà a se adresà pe viitor la orice nevoie şi care-i va reprezentà înaintea Divanului.

Van der Rennen, părăsind Bucureştii, merse la Câmpulung cu gândul de a sta acolo peste vară, dar în curând primì ordin să părăsească ţara (2).

Iată nota prin care Rusia făcù cunoscut oficial Austriei că Împăratul Alexandru priveşte Moldova şi Ţara-Românească ca făcând parte din Imperiul său.

Note du Chancelier de l'Empire (russe) au Comte de Saint Julien.

15 Avril, 1810.

Sa Majesté Impériale considérant la Moldavie et la Valachie comme des provinces qui font partie de son Empire et qui comme telles doivent être régies par ses lois, vient de prescrire de cesser d'y admettre des droits dont l'exercice n'est toléré qu'en Turquie.

En conséquence elle a chargé le soussigné, Chancelier de l'Empire, de déclarer à Mr. le Général Comte de St. Julien que tout individu né dans ces deux provinces ne peut être regardé que comme sujet de Sa Majesté; qu'elle leur laisse néanmoins l'option de rester tels ou de quitter le pays dans six mois, après avoir acquitté leurs dettes, ou rendu compte des biens ou des places dont ils ont eu l'administration et que quant aux personnes nées ailleurs, elles pourront continuer à exercer le commerce ou d'autres professions dans les dites provinces, aux termes des traités et en se conformant

(1) In urma stării de răsboiu dintre Austria şi Rusia. Precum se ştie, Rusia, ca aliată a lui Napoleon, declarase şi ea răsboiu Austriei.

(2) Corespondentul anonim la 3 Iulie 1809.

aux lois de l'Empire ainsi qu'aux règles impérieuses ou charges qu'exige l'état de la guerre tant qu'elle dure.

En faisant cette communication à Mr. le Comte de St. Julien, le soussigné le prie de la porter à la connaissance de sa Cour et il saisit, etc (1).

La începutul lui August Divanul făcù cunoscut prin strigări publice că toţi negustorii cari au depozite de cărţi de joc sunt datori să le vândă pe preţ de 4 lei duzina şi cu termen de plată de 6 luni monopolistului din Bucureşti Polizu (tatăl), care a luat acest monopol în întreprindere pe doi ani, pe preţ de 42.000 lei şi că pe viitor cărţile de joc nu se vor mai puteà vinde decât de către numitul monopolist.

Negustorii supuşi austriaci reclamând Agenţiei împotriva acestei măsuri, sub cuvânt că cărţile îi costau mai scump, Agentul le declară, atât lor cât şi lui Engenhardt, că el nu va suferì niciodată ca supuşii chesaro-crăeşti să fie siliţi să dea marfa lor pe preţ mai jos decât acel cu care o cumpărase şi pe termen (2).

Dela începutul ocupaţiunii ruseşti, supuşii austriaci din Principate, sprijiniţi de Agenţii chesaro-crăeşti, refuzase cu hotărîre să se supună şi ei la dările extraordinare şi la rechiziţiile cu cari fusese încărcaţi pământenii. Ei se sprijiniau la acest prilej pe textul articolelor tratatului de comerţ încheiat la Pasarovitz între Austria şi Imperiul Otaman şi izbutise să obţină dela Ruşi scutire de sarcinile nesuferite sub cari gemeau locuitorii români. Dela venirea în Bucureşti a noului Agent, Fleischhackl de Hackenau, dârjia supuşilor mai crescuse, încurajată fiind de acest Agent foarte vrednic, foarte ager, foarte conştiincios şi foarte deştept, care îşi puneà toate silinţele să câştige pentru supuşii curţii lui o situaţie şi mai privilegiată decât în trecut. Am văzut cum protestase împotriva dispoziţiuniilor relative la monopolul cărţilor de joc de sub îndatoririle căruia izbutise să elibereze cu desăvârşire pe protejaţii lui. Ruşii cari nu erau în curentul obiceiurilor şi regulelor relative la starea supuşilor străini în Principate, şi având poruncă să menajeze interesele austriace, cedase în totdeauna.

In cursul iernii 1810—1811 însă, efectivul armatei ruseşti din Principate fiind sporit, contribuţiile în bani şi în natură, rechiziţiile şi corvezile fură şi ele sporite şi autorităţile locale începură

(1) Ibid.
(2) Ibid., la 25 August 1810.

a împlinì și pe supușii austriaci. Iar ei reclamând, Fleischhackl se grăbì să adreseze lui Engelhardt o notă prin care protestà cu cea de pe urmă energie împotriva acestor procedări și, bazând reclamațiile lui pe textul tratatelor, pe cari însă nu le înfățișà, sub pretext că Arhiva Agenției, în urma necontenitelor turburări din Principat, a trebuit să fie împachetată în lăzi cari se aflau în Cluj.

Engelhardt înfățoșă nota lui Fleischhackl Divanului, invitând pe boieri să-i prezente un raport arătând cari sunt privilegiile de cari, după tratate, se bucurau supușii străini în Principate.

Iată care fu răspunsul ce Divanul îl aduse Vicepreședintului Engelhardt în ziua de 3 Ianuarie :

Conformément aux ordres de V. E., le Divan a l'honneur de lui exposer que les réglemens relatifs aux sujets étrangers ont de tout temps été et sont encore les mêmes, ainsi qu'il suit. Les sujets étrangers n'avaient le droit de venir dans la Principauté de Valachie que pour leur commerce et pour y vendre en gros et non en détail les effets qu'ils y importaient, à l'exception seulement de quelques habitans de Cronstadt qui avaient la permission de vendre en détail des produits de cette ville, comme par exemple: des caparaçons de différentes espèces, des cordes, des étrilles de cheval et autres objets semblables. La possession des terres, des vignes, des maisons et autres pareils établissemens ne leur était point permise dans cette Principauté et ils n'y vivaient que comme étrangers. Quelques uns cependant de ces habitans de Cronstadt avaient, malgré cette défense, divers vignobles qu'ils furent ensuite obligés de vendre, n'étant pas en état de les entretenir. On veillait néanmoins à ce qu'il ne leur fût causé à cet égard aucune injustice de la part des naturels du pays. Ceux qui conduisaient aussi des brebis dans cette Principauté n'y séjournaient que momentanément, c'est-à-dire, au printemps ils se trouvaient aux champs pour y nourrir leurs troupeaux et en automne ou en hiver ils s'en retournaient chez eux, et il n'y avait que ces individus venus ici pour quelque temps seulement qui étaient reconnus comme sujets étrangers, d'après les passeports nécessaires qu'ils devaient produire. Quant aux autres venus ici de la Transylvanie ou de la Hongrie, à cause des troubles qui arrivaient dans ces pays et qui les obligeaient de s'établir en Valachie, ils étaient regardés parfaitement égaux aux contribuables de la province et payait *(sic)* comme eux le tribut que leur imposait l'Ispravnicie, ainsi nommée des Hongrois, qui fut établie sous le règne du Prince Alexandre Ypsilanti. Ensuite, après la conclusion de la paix en 1774, entre la Cour Impériale de Russie et la Porte Ottomane, la dite Ispravnicie fut remise dans ses fonctions et les Hongrois payèrent le tribut jus-

qu'au temps de l'entrée en ce pays de l'armée autrichienne. A cette époque, par ordre des commandans, l'Ispravnicie en question fut supprimée et tous les Hongrois furent unis aux habitans du pays et payaient le tribut comme eux. Lorsque la paix fut également conclue avec la Cour d'Autriche, les Hongrois qui se trouvaient ici restèrent imposés comme auparavant, à condition cependant que ceux qui désiraient retourner en Transylvanie en avaient la liberté à l'expiration du terme qui était fixé à cet égard. D'autres se faisaient inscrire sur le registre des sujets autrichiens et obtenaient à cet effet des passeports. Mais la plupart de ces individus restèrent au nombre des tributaires et il y eut beaucoup moins de sujets étrangers qu'à présent, ainsi qu'il conste *(sic)* par la liste communiquée par l'Agence d'Autriche et signée par feu M. Merkellius, ci-devant Agent Impérial et Royal. Cette liste n'a pu se trouver aujourd'hui pour être présentée à V. E. Si d'après d'exactes recherches, on parvient à la retrouver, le Divan ne manquera pas de la lui transmettre.

Un exemplaire de cette liste doit exister à l'Agence et contenir le nombre des sujets autrichiens qui demeuraient ici auparavant, cet état ayant été communiqué par l'Agence lors du Gouvernement du Prince Ypsilanti qui le confirma et le lui renvoya. Si V. E. le juge convenable, elle peut lui demander cet état pour connaître au juste le nombre des sujets autrichiens qu'il y avait ici dans les premiers temps.

Pour ce qui concerne les sujets français, il n'en existait point dans ce pays et il n'y avait pas même de Consulat. On ne l'a établi qu'en 1793, sous l'administration du Prince Mourouzi, ensuite sous les hospodars qui lui succédèrent l'augmentation des protégés étrangers n'a pas été défendue uniquement par égard aux Consuls, et c'est pour cette raison que ces premiers ont considérablement étendu leurs droits dans ce pays et y ont fixé leur commerce par de diverses spéculations, ainsi que par l'acquisition des terres, des vignes, des fabriques, des maisons et autres bâtiments qu'ils obtinrent sans une confirmation officielle du Gouvernement. En conséquence de quoi le nombre des sujets ou protégés français s'est tellement augmenté que des villages entiers sont habités par eux, tandis qu'au fond la plupart de ces individus sont des gens de famille natifs du pays, qui payèrent de tout temps le tribut et les charges, et c'est à cause de cette augmentation énorme qu'il arrive un très grand désordre dans la perception des impôts et beaucoup de difficultés et d'obstacles dans l'exécution des prescriptions émanées du Divan, parce que les Zapcis ou receveurs d'impôts ne peuvent entrer pour s'acquitter de leurs devoirs dans aucun village où il y a des protégés étrangers, ou que ceux-ci non seulement s'opposent au moindre payement, mais ils prennent même sur eux de défendre les paysans tributaires. En outre il y a plusieurs protégés étrangers établis dans les villes et les villages

et qui s'occupent du commerce et de différens métiers, de manière qu'ils refusent d'aquiter même l'impôt sanctionné par Mr. le Général Commandant en Chef et V. E., comme aussi l'argent que chaque taverne doit payer et qu'on n'a pu également percevoir, ainsi qu'il est exposé dans un rapport particulier qui a été présenté à V. E.

Les mêmes raisons ont occasionné des pertes concernant *l'Oierit*, le *Dijmarit* et le *Vinarit*, lesquelles s'élèvent à soixante quinze mille piastres que les protégés étrangers n'ont aucunement voulu payer d'après le contrat conclu avec le Divan; il a même été impossible de faire la note de ces individus, parcequ'ils n'ont pas voulu produire leurs passeports. Le Divan sait que pour les protégés étrangers on se conforme toujours aux réglemens plus haut énoncés; mais les consulats font des contestations, disant qu'il se trouve dans leurs Chancellaries des traités conclus avec la Porte Ottomane, dont le Divan n'a aucune connaissance, parceque les Hospodars, sous la surveillance desquels ces affaires se traitaient, recevaient des firmans de la Porte et ne transmettaient à l'Assemblée des boyards que ceux qu'ils voulaient, c'est par la même raison que les traités ne sont point connus, mais ils doivent exister aux Consulats. Veuillez donc bien, V. E., demander la communication des articles conclus entre les dites Cours Impériales relativement aux droits et privilèges de leurs protégés, afin de connaître précisément la manière d'agir à leur égard, et demander qu'il vous soit présenté une liste contenant les noms de tous les sujets et protégés étrangers habitant la Valachie, le tems où il se sont mis sous cette protection, le lieu où ils sont établis et celui de leur naissance, enfin le genre de métier qu'ils exercent pour que, suivant ces détails, on puisse aviser aux mesures nécessaires pour que les vrais sujets et protégés étrangers ne soient point molestés. Alors il n'y aura plus de doutes, les affaires aussi bien que les prescriptions des autorités seront facilement exécutées et le Divan saura se conduire envers les étrangers d'après les droits qui seront reconnus leur appartenir. Ce sont les renseignemens que le Divan peut donner à V. E., suivant l'ordre qu'il a reçu d'Elle sur cet objet.

Bucarest ce 3 Janvier 1811.

(Signés). *Le Métropolitaine Ignace*
L'Evêque d'Arges Joseph
Le Bano Manolaki Cretzulesco
Evstrati Cretzoulesco
Constantin Balatchano
Le Grand Vistiar Varlam

Pour traduction conforme, le Conseiller de Cour *Pisani.*

(1) Ibid., la Ianuarie 1811.

Acest raport al Divanului, comunicat lui Fleischhackl, nu puteà să-l mulţumească; el adresă lui Camenski, la 14 (26) Ianuarie 1811, o nouă şi lungă notă. Această piesă începe printr'o expunere a greutăţilor apăsând asupra supuşilor austriaci în urma ocupaţiunii ruseşti. Povara încuartiruirilor militare, aceea a luării zilnice a vitelor de jug şi de ham, a aprovizionărilor de fân, a grăunţelor, a pânii, grâului şi păpuşoiului, şi a tuturor celorlalte feluri de proviziuni, apăsà greu asupra crescătorilor de vite ardeleni sărăciţi, aflându-se iarna cu vitele lor în Ţara-Românească, mai ales în partea câmpului. Ele apăsau şi mai dureros asupra celorlalţi Ardeleni, încă mai săraci, pe cari foametea îi izgonise din Transilvania în Bucureşti, precum şi în alte oraşe şi în satele acestui Principat, unde îşi agonisiau vieaţa slujind cu simbrie sau lucrând cu ziua. Greutăţile sus pomenite atinsese culmea greutăţii lor în anul de faţă, aducând pe acei nenorociţi locuitori la desnădăjduire. Ele ar puteà fi întru câtvà alinate numai în cazul când Comandantul de căpetenie ar da porunci aspre pentru ca să înceteze cu desăvârşire abuzurile strigătoare la cer *(himmelschreiend)* ce se săvârşiau cu prilejul împlinirii deosebitelor sarcini. Până atunci zadarnice erau plângerile acelor nevinovaţi, căci vaietele lor nu sunt în stare să moaie inimile funcţionarilor civili şi militari, precum fără succes rămâneau şi intervenirile Agentului.

După această drastică expunere a suferinţelor supuşilor austriaci cari, precum am văzut, dispuneau de măsuri de apărare, ne putem lesne închipuì cât de cumplite erau ale pământenilor, pe cari nici o pavăză nu-i apărà împotriva brutalităţii şi a lăcomiei slujbaşilor români şi ruşi.

După ce arată cât de surprins a fost văzând că Engelhardt, la reclamaţiile lui, îi trimite raportul Divanului reprodus mai sus, Agentul supuneà lui Camenski întrebarea dacă:

Supuşii austriaci trăitori în Ţara-Românească, posedând pe temeiul tratatului de pace dela Şiştov, care a consfinţit statul quo strict în fiinţă înaintea lui, privilegii domneşti, drepturi şi volnicii, sunt susceptibili de a fi constrânşi la contribuţiuni de răsboiu şi la suferinţele legate de ele, când ei aparţin unei Curţi care trăeşte în cea mai bună înţelegere cu amândouă puterile beligerante?

Adaoge arătând că are poruncă dela Curtea lui să protesteze energic împotriva oricărei încălcări a privilegiilor supuşilor ei (1).

Mai cu seamă dârji erau supuşii austriaçi şi francezi cari declarau că vor părăsì ţara mai degrabă decât să plătească contribuţia. Dârjia

(1) Ibid.

lor nu ţinù mult. In noaptea de 9 August autorităţile puseră mâna pe şase negustori ruşi ale căror prăvălii fusese pecetluite şi îi trimiseră în căruţe de poştă şi sub escortă militară la Iaşi. Supuşii austriaci şi francezi fură atât de înspăimântaţi în urma acestei procedări sumare, încât ei îşi deschiseră imediat prăvăliile şi se declarară gata a plăti.

Asemenea planuri erau opera Vistierului Samurcaş, care nu scăpà nici un prilej de a umpleà cassele armatei ruseşti şi al sale proprii; el altfel obţinù, ca şi Visternicul Moldovei, Roznovanu, marele ordin al Sfintei Ana, şi nădăjduià să stea Vistier toată vieaţa lui. (1).

Ledoulx scrie lui Champagny, la 9 Aprilie 1811, despre greutăţile ce le întimpină în afacerile contencioase:

...... Soit que les instructions verbales que Votre Excellence a daigné me donner lors de mon départ de Paris et qui m'ont fait sentir la nécessité d'écarter pour le moment tout ce qui est de nature à entraîner des débats et des discussions, soit que la présence du quartier général établi à Bucharest en impose aux autorités subalternes, la vérité est qu' à part les longueurs dans les affaires contencieuses, la mauvaise grâce qu'on y met et les petites vexations qui me font faire une étude particulière de prudence et de persévérance, j'ai à peu près conservé aux sujets de Sa Majesté, en Valachie, autant de bien-être qu'il est possible d'en trouver encore au milieu de l'anarchie du Gouvernement de ces provinces.

Au reste, Monseigneur, le caractère dur de Mr. Milachéwitz a je crois provoqué les affaires désagréables qui viennent de mettre M. Martin dans cette position fâcheuse. J'ai fait une démarche verbale auprès du Général en Chef, en le priant de donner des ordres à M. Milachéwitz pour que ce Sénateur mette à l'avenir, dans les relations qu'il a avec M. Martin, des formes plus convenables à la bonne harmonie qui règne entre les deux cours. J'ai enfin reclamé en faveur de M. Martin l'intervention du Général en Chef. Voici sa réponse: «Monsieur, je n'ai point d'ordre à donner à M. Milachéwitz; il est autorité supérieure dans ces provinces pour les affaires civiles et je ne puis donner d'ordres qu'à l'armée.» Je n'ai donc rien pu faire pour M. Martin....... Je puis dire à Votre Excellence que M. Milachéwitz est d'un caractère tellement irsciable que, s'il devait faire sa résidence à Bucharest, je crois qu'il reussirait à mettre aussi ma prudence en défaut et à me faire perdre tout le fruit que j'en ai recueilli jusqu' ici (2).

(1) Ibid.
(2) Rapoarte consulare franceze sub data arătată.

La 12 Iunie 1811 Ledoulx adresă lui Maret următorul raport amănunţit:

.......J'ai l'honneur de mettre sous les yeux de Votre Excellence une mesure nouvelle que les autorités russes viennent d'adopter dans ces provinces, et qui tend à détruire à jamais les droits, privilèges et prérogatives dont les sujets de S. M. l'Empereur et Roi n'ont cessé de jouir dans ces contrées.

Dans la note No. 1 qui m'a été adressée par le Président de Valachie, Votre Excellence verra que, sur de fausses allégations, sur des raisonnements captieux, les autorités Russes veulent soumettre aujourd'hui les sujets français et autrichiens à des contributions qui doivent les confondre avec les indigènes du pays, que l'on nomme encore ici *Rayas.*

Je dis fausses allégations attendu que les négociants étrangers, au lieu de devoir à l'armée Russe un bien-être quelconque, au lieu de lui devoir la moindre étendue de commerce, se ressentent tous les jours d'avantage de la destruction complète de leurs ressources, non seulement parce que la guerre leur a fermé toutes les communications, mais encore par les droits énormes et arbitraires que les autorités militaires (en favorisant clandestinement l'entrée et la sortie de quelques marchandises) ont cru être autorisées à percevoir.

Ce qu'il y a de captieux dans cette note, c'est l'apparente différence qu'on à l'air d'établir entre les propriétaires et les locataires. Moi qui connais ce pays, Monseigneur, je puis assurer Votre Excellence que cette proposition sophistique n'est qu'un manteau de justice dont on veut se couvrir pour cacher des exactions, des outrages de toute espèce. Les Divans de Moldavie et de Valachie savent fort bien que nous n'avons presque point de propriétaires dans ce pays.

Comme il ne m'appartenait point d'entrer dans des discussions sérieuses avec les autorités Russes, vû la modération et la prudence qui m'avaient été recommandeés dans mes dernières instructions, j'ai cru devoir, pour me conformer à la lettre de Son Excellence Monseigneur le Duc de Cadore, et dont j'ai l'honneur de joindre ici copie, exposer simplement à Mr. le Général en Chef, dans ma réponse No. 2, les raisons qui m'obligent à ne pas souscrire, de mon propre chef, à une mesure de cette importance. J'ai demandé (attendu la bonne harmonie qui règne entre les deux Cours) le délai nécessaire pour que les intentions, à cet égard, de Sa Majesté l'Empereur et Roi, mon maître, puissent me parvenir.

A cette demande si simple, si naturelle, et qui ne renferme aucune espèce de plainte, Mr. le Général en Chef m'a répondu, comme Votre Exce-

llence le verra dans la copie No. 3, qu'il ne saurait suspendre cette mesure, qu'il me promet seulement de faire restituer ce que les Français vont payer, dans le cas ou les deux cours conviendraient d'une exemption.

Je dois observer à Votre Excellence que cette réponse à été rédigée et même écrite par M. Fonton, qui saisit toujours avec avidité les occasions où les Français peuvent être lésés. Si j'eusse été autorisé à répondre aux questions que cette pièce contient, j'aurais facilement prouvé, non seulement toutes les erreurs du raisonment de M. Fonton, mais une infinité de faits qui démontrent la malveillance la plus marquée.

A Constantinople comme en Valachie, Monseigneur, c'est un fléau que ce Français dénaturé.

Le Consul d'Autriche, d'après les instructions de sa Cour, a constamment et formellement protesté contre les innovations; dans cette circonstance où des intérêts majeurs de l'Autriche sont attaqués, l'agent de cette puissance, à la suite de ses vives représentations, et n'ayant obtenu que des réponses négatives, s'est décidé à expédier un courrier à Vienne, dont je profite moi-même aujourd'hui. M. l'Agent d'Autriche parait être moralement sûr que cette mesure destructive, non seulement de tous nos droits et privilèges, mais encore de la considération qui y est attachée, révoltera sa Cour.

Il est impossible, me dit-il, que l'on accorde aux autorités Russes et Valaques le droit de maltraiter, de spolier, d'outrager, sous les yeux des agents étrangers, les sujets de leurs souverains.

En effet, Monseigneur, si nous sommes une fois soumis à la contribution que l'on exige aujourd'hui avec une aparence de justice, demain on exigera une contribution individuelle; les sujets, que les Consuls ne pourront plus défendre et qui vont se trouver inscrits parmi les tributaires, seront traînés à la police et dans les prisons publiques (ce que les préposés du Divan, ou Ispravniks, commencent déjà à faire dans les districts), nous perdrons à jamais de beaux priviléges qui augmentaient ici notre considération; en un mot les Russes finiront par demander quelles sont ici les fonctions des Consuls.....

Peut-être même que c'est là le vrai but que ce sont proposé Messieurs Milachévitz et Fonton; peut-être espèrent-ils, par ce moyen, procurer à leur Cour la facilité d'obtenir la suppression totale des agents étrangers dans ces provinces (1).

Je nomme Messieurs Milachévitz et Fonton, attendu que le premier organise ici les places d'administration, le second développe des idées poli-

(1) Am văzut mai sus că Ledoulx trăgeà un venit însemnat dela supuşii francezi ce-i *făceà*. Aceasta sorginte de folos piereà cu desăvârşire dacă exempţiunea dela biruri a acestor supuşi ar fi fost desfiinţată.

tiques. Je supplie encore Votre Excellence d'observer que, dans tout ceci, il n'est nullement question de l'ancienne note de Mr. le Comte de Romantzoff. Les provinces de Moldavie et de Valachie sont toujours administrées comme elles l'ont été de tout temps.

Maintenant que j'ai rempli ponctuellement les instructions qui m'avaient été données par Son Excellence Monseigneur le Duc de Cadore, en pesant avec prudence toutes mes démarches vis-à-vis des autorités Russes et en ne négligeant pas les intérêts des sujets de Sa Majesté, je supplie Votre Excellence de prendre en considération toutes les réflexions que mes devoirs et mon zèle pour le service de Sa Majesté m'ont autorisé à faire ici, et de me prescrire la conduite que je dois tenir dans une circonstance aussi délicate. Le Général Kutusoff me prévenant qu'il soumet toute cette affaire à la décision de sa Cour qui, je crois, ignore entièrement cette nouvelle mesure, il est urgent pour moi de reçevoir les ordres de Votre Excellence.

Iată acum anexele despre cari se vorbeşte în depeşa de mai sus a lui Ledoulx;

Anexa 1: *Städter către Ledoulx.*

Bucarest 18 Mai 1811 s. v.

D'après une commune disposition de Leurs Excellences le Général Commandant en Chef et le Président des Divans de Moldavie et de Valachie, l'on établit aujourd'hui, pour satisfaire aux besoins des troupes de l'Empereur mon maître, un impôt annuel sur tous les commerçants de la Valachie, soit sur les naturels du Pays, soit sur les sujets Russes, soit sur les sujets et protégés Français; (on nomme ici protégés, les Français des îles, les Dalmates, les Italiens, etc.) sans en excepter un seul de quelque nation il puisse être. Cet impôt est néanmoins fixé suivant le nombre et les classes des boutiques et par des taxes médiocres dûment réparties entr'elles et proportionnées à la qualité de leurs marchandises et au genre de leur commerce. Puisque les boutiques où se fait la vente sont situées sur le territoire de cette province, les commerçants qui jouissent de tous les avantages du négoce et qui, plus que tout autre habitant, doivent à l'armée Impériale de Russie, non seulement le bien-être mais encore les moyens d'étendre leur commerce, ne peuvent nullement éluder le paiement de l'impôt annuel, mis en faveur des troupes, sur ces mêmes boutiques où ils exercent le négoce; d'autant plus que les pauvres villageois, étant obligés d'acquitter des impositions et des charges extrêmement accablantes, il serait inconvenable et très préjudiciable que les commerçants aisés ne voulûssent point distraire une petite partie de leurs gain pour les auteurs de leur

sécurité et même de leur bonheur. A ces considérations je dois ajouter 1° que suivant l'ordre suprême de Sa Majesté l'Empereur mon maitre, qui a été intimé à Son Excellence le Président des divans, aucun habitant de ce pays, de quelque condition qu'il soit, ne peut-être exempté de la charge des contributions et 2° que la situation même des boutiques dans une province où se trouvent des troupes demande qu'il n'y ait aucune distinction entre les personnes qui y font le commerce; car dans cette circonstance une telle distinction ne peut avoir lieu lorsque tous négociants jouissent également des mêmes avantages du commerce exercé dans la Grande comme dans la Petite Valachie.

Au surplus S. E. le Commandant en Chef a communiqué à M. le Président les mesures qui doivent être prises par le Divan de Valachie et par la police, pour engager les commerçants étrangers au paiement de l'impôt actuel que l'on veut établir. Ce mesures sont, que dans le cas d'opposition de qui que ce soit parmi les négociants à solder ce dit impôt, les autorités en question fassent fermer et sceller la boutique de ce contrevenant; lui défendant entièrement d'exercer le commerce et veillant à ce qu'il ne puisse faire la moindre vente secrète. Si malgré ces mesures quelqu'un des négociants élude le payement de l'impôt fixé et veuille trafiquer illicitement dans sa maison ou ailleurs, dans ce cas, après les convictions nécessaires à ce sujet, et après avoir découvert la vente secrète de marchandises, ces manchandises seront confisquées sans aucun égard et vendues à l'encan pour le profit des revenus de la Vestiarie. En un mot, on agira concernant un tel négociant, comme on doit agir avec un contrebandier. D'après les dispositions que je ferai conformément à la volonté de M. le Président des Divans, le règlement de l'autorité supérieure, dont il vient d'être parlé, sera publié dans toute la Vallachie, tant pour être maintenu par toutes les personnes exerçant le commerce en ce pays, que pour que celles-ci ne puissent prétendre cause d'ignorance du dit impôt annuel, mis sur tous les commerçants en général et proportionnellement à leur état.

Anexa 2: *Cutuzov către Ledoulx.*

Bucarest, 27 Mai 1811.

Je m'empresse de répondre à la lettre que m'avez fait l'honneur de m'écrire le 22 Mai (3 juin).

L'impôt mis sur les boutiques et qui excite vos plaintes a été résolu par M. le Sénateur Milachéwitz et le Divan d'ici (donc ce n'est pas par ordre de la Cour de Russie). Cette mesure est en vigueur en Moldavie et son effet embrasse également les régnicoles comme les sujets des puissances étrangères établis dans cette province. Je n'ai pu qu'en sanctionner

l'établissement pour la Valachie et en ordonner la levée parce qu'elle m'a paru de toute justice. En effet, depuis le commencement dela guerre, la classe de marchands, bien loin d'avoir été soumise à quelque contribution et d'avoir essayé des pertes, a été la seule à s'enrichir, et elle n'a cessé de faire jusqu'aujourd'hui des bénéfices énormes, on peut presque dire scandaleux.

Cette observations s'étend à tous les commerçants en général; pour ce qui concerne les étrangers en particulier, il répugnerait à tout principe de droit naturel, que partageant les avantages commerciaux avec les régnicoles, ils n'en partageassent pas aussi les charges.

Il est d'ailleurs à observer que celle dont il s'agit, ainsi qu'en général toutes les taxes imposées sur le commerce, sont en dernière analyse de compte supportées par le consommateur. Une autre observation que je vous prie de vouloir bien faire avec moi, c'est que cette taxe des boutiques est imposée sur les propriétaires et non sur les locataires, sur les biens fonds et non sur les biens meubles.

De cette observation dérive la question si les sujets de Sa Majesté l'Empereur des Français, Roi à Italie, sont ici propriétaires ou locataires, et si vous voulez considérer la Valachie comme province Russe ou Ottomane; dans ce dernier cas les étrangers ne peuvent se porter pour propriétaires immobiliers. La loi mahométane ne permet pas qu'ils le soient et les traités avec la Porte ne les y autorisent pas. (M. de Fonton est le plus fort propriétaire à Constantinople parmi les Européens. Une infinité de négociants de toutes les nations ont des propriétés. C'est donc une fausse allégation) (1).

Si au contraire vous réputez ce pays-ci pour province Russe, les négociants étrangers, au lieu de se récrier contre une taxe légère qui, après tout, ne pèsera point sur eux, doivent dès lors s'estimer heureux d'avoir jusqu'à-présent été exempts d'une contribution aussi juste.

Au reste, Monsieur, comme vous m'annoncez devoir référer de cet objet à votre Cour, j'en référerai aussi à la mienne. Je désire vivement que la parfaite harmonie qui régne entre elles amène une exemption en faveur des sujets français, mais en attendant j'eprouve un veritable regret de ne pouvoir l'établir moi-même d'avance et suspendre, à leur égard, l'exécution d'une mesure qui doit être générale. Je me fais un plaisir de vous assurer , Monsieur, que si la mesure que je viens d'adopter éprouve, à la suite de mes représentations au Ministère de Sa Majesté, mon auguste maître, quelques modifications ou même une abolition totale à l'égard des sujets et

(1) Notă în margine.

protégés français, je m'empresserai de faire rembourser aux dits négociants la somme que chacun d'eux aurait fournie pour cet objet.

Il serait superflu de répéter ici combien je désire être utile aux sujets de S. M. l'Empereur Napoléon, dans toutes les circonstances où je puis concilier leurs interêts avec les devoirs de ma place. J'ai cherché à vous en donner des preuves non équivoques toutes les fois que vous les avez provoquées, je me suis conformé à cet égard à la volonté de mon maître et j'ai suivi l'impulsion de mes sentiments particuliers.

La 16 August 1811 Ledoulx scrie lui Maret:

J'ai eu hier une preuve évidente que l'armée Russe de Valachie y croit fermement (1). L'année passée, pour le 15 Août, toutes les autoritées Russes se sont empressées de venir assister au *Te Deum* que j'ai fait chanter dans la maison Consulaire pour célébrer l'anniversaire de la naissance de notre auguste monarque. Cette année, Monseigneur, il n'y a eu que des Français et des Autrichiens au *Te Deum;* pas un seul Russe; pas même le Consul de cette puissance. L'année passée tous les Boyards du Divan, le Métropolitain en tête, sont venus me féliciter; cette année pas un n'a mis le pied chez moi. J'ai été informé par un Boyard qui nous est dévoué qu'ils ont craint de faire cette démarche, ayant vu qu'aucun Russe n'avait assisté au *Te Deum*. Cette conduite incompréhensible semble confirmer les bruits qui circulent ici, et qui rendent la position des Français extrêmement embarrassante. Quant à moi personnellement, Monseigneur, je suit entouré d'espions; la moindre de mes démarches est observée, et non seulement je suis obligé d'être sur mes gardes vis-à-vis des ennemis de notre Gouvernement, mais je dois encore chercher à me garantir sans cesse des pièges que peuvent me tendre, dans cette circonstance, tous ceux qui me font ici l'honneur de craindre le zèle, indiscret disent-ils, que je mets à observer leur conduite. Je ne me plains pas, Monseigneur, de ma pénible position; car rien ne peut être au dessus de mon dévoument; mais j'ose supplier Votre Excellence, de ne pas me refuser son inappréciable intérêt.

La 30 Iulie st. v. se făcù o publicaţie poruncind tuturor negustorilor, chiar şi celor cari erau supuşi străini, să plătească contribuţia de răsboiu (2).

Deoarece negustorii nu se grăbiau cu plata, comandantul oraşului puse, în ziua de 5 August, să se pecetluească uşile prăvăliilor

(1) La un răsboiu între Franţa şi Rusia.
(2) Corespondentul anonim la 17 August 1811.

celor cinci mai însemnaţi negustori ruşi din capitală, ceeace făcù pe ceilalţi să-şi închidă înşişi prăvăliile a doua zi. Zadarnic se adresaseră ei Divanului, Mitropolitului, Preşedintelui; pretutindeni li se răspunsese că trebue să se supună poruncii.

Consulul rusesc din Bucureşti (1), Colonelul Luca Kirico, în urma celor auzite dela membrii Divanului Craiovei şi dela mulţi isprovnici munteni, făcù cunoscut lui Cuşnicov că consulii austriaci şi francezi trimisese în toate părţile agenţi de ai lor, însărcinaţi să ademenească pe locuitorii români a se supune unuia din statele pe cari ei le reprenzantau şi insistau în special pe lângă scutelnici (?) (vezi Dosarul No. 347), cărora le împărţiau panglici şi patente, şi aceşti oameni, în urma aceasta, incepeau să se dedeà la manifestaţiuni ostile, nerecunoscând autorităţile şi socotindu-se supuşi francezi sau austriaci, iar nu birnici, şi nu voiau să plătească altcevà decât câte 10 lei Consulatului căruia se supusese. Din această pricină Vistieria Ţerii-Româneşti, pe lângă că suferià neajunsuri, mai vedeà confuziunea domnind în lucrările ei. Spre a pune capăt unei asemenea stări de lucruri, Cuşnicov se adresă Feldmareşalului Prozorovski, iar acesta către Ministrul de Externe, Contele Nicolae Petrovici Rumianţov, şi acesta folosindu-se de bunele relaţiuni cari legau Rusia, Franţa şi Austria, obţinù, dela Curţile din Paris şi Viena, ordine ca Consulii lor să să se abţină pe viitor dela fapte de asemenea natură.

Primirea (2) rece din partea membrilor Divanului muntean, Vornicul Bărbucean şi Ştefan Văcărescu, precum şi nesatisfacerea cererilor supuşilor austriaci, dădeau de multe ori ocaziune Consulilor să se jăluească lui Cuşnicov. Acesta a arătat Divanului că nu este frumos să se provoace nemulţumirea consulilor ţerilor prietene pentru lucruri de nimic. Asprimea din partea fraţilor Bărbuceanu şi Ştefan Văcărescu enervase pe Consulul Brenner până la aşà grad, încât el a întrerupt cu totul relaţiunile cu Divanul. A trebuit să se amestece Cuşnicov şi Prozorovski, pentru ca părţile să se împăce.

(1) No. 349.—Despre primirile nelegale ale consulilor francezi şi austriaci din Bucureşti dela locuitorii supuşi lor în Ţara-Românească, 1808. Extract Halippa, Труды, II.

(2) No. 412. Despre plângerea agentului Austriei, Brenner, adresată Divanului Ţerii-Româneşti, cu privire la ofensa şi insultele aduse lui şi supuşilor austriaci de către boierii Divanului. Tot aici se cuprinde şi reclamarea negustorului Latino, pentru arestarea lui, 1808. Extract Halippa, Труды, III.

VIII.

DESPRE ASISTENŢA PUBLICĂ IN PRINCIPATE DELA 1808 LA 1812.

In amândouă Principatele binefacerea (asistenţa publică) aveà o organizare legiuită(1). Administratorul stabilimentelor de binefacere în fiecare din Principate se numià *Vornic al Obştirilor* (2). Acest post erà ocupat în Valahia, în anul 1808, de Manolache [Lahovari], iar în Moldova de Mavrocordat. Suma afectată pentru stabilimente pioase şi împărţeala milelor erà alcătuită: *a*) din reţinerea de 2 parale la leu asupra lefilor slujbelor Statului: membrii şi funcţionarii Divanurilor şi ai Departamentelor, ale ispravnicilor de ţinut şi ale celorlalţi slujbaşi; *b*) din 1 la sută asupra venitului otcupurilor: ocne, vămi, menziluri, oierit, dijmărit şi vinărit; *c*) din condeie provenind asemenea dela otcupciii pământeni sub formă de daruri (în Moldova câte 750 lei pe an, iar în Valahia câte 500 lei pe an); *d*) din condeie bisericeşti: dela Mitropolii, Episcopii şi mânăstiri; *e*) din încassările făcute asupra treptelor: dela mazili şi rupte câte 1 leu, dela negustorii priveligiaţi câte 4 lei, dela ceilalţi câte 2 lei, dela ţigani şi călăraşi în slujbă după repartiţie (peste tot până la 6.000 lei în fiecare Principat), dela vornicii satelor; e) din dări dela berării şi crâşme. Venitul anual al stabilimentelor de binefacere ale Moldovei se ridică la 60 mii lei. Cheltuelile se împărţiau în Moldova în două categorii: 1) în pensii individuale recomandate de boierii Divanului pentru invalizi, văduve şi orfani, copii ai foştilor Domni, etc şi 2) pentru *carnavcu*, adică hrana săracilor şi a neputincioşilor.

In Valahia cheltuielile se împărţiau în trei categorii: 1) pentru săraci— din osebită cassă *(cutia milelor)*, 2) pentru fântâni — iar din osebită cassă (cutia fântânilor) şi 3) pentru orbi (cassa orfanilor [?]). In Ţara-Românească, ca şi în Moldova, fondurile stabilimentelor de binefacere se împărţiau întregi. O mică parte a ajutoarelor se împărţià anual, altele se împărţiau pe lună sau pe treime de an (mai cu samă în Aprilie, August şi Decemvrie): administratorii în aşteptarea unor intrări ce trebuiau să intre la termen, credeau de datoria lor să contracteze datorii pentru a nu oprì pe loc împărţirea ajutoarelor; aceasta erà cu atât mai necesar, cu cât numărul clienţilor se înmulţià pe fiecare lună.

Vornicii Obştirilor nu găsiau putinţa să refuze ajutoarele, în mijlocul anului, unora din vechii clienţi.

(1) No. 141. Despre venitul stabilimentelor de binefacere afectat prin ordonanţă *Obştirilor* în Moldova şi Valahia. 1808. Halippa, Труды, II.

(2) In Moldova el se numià *Vornic al Obştiei.*

Cuşnicov, în instrucţiile lui către Divan, poruncì să se alcătuească bugetul astfel ca să se observe regula întemeiată pe bunul simţ, că: „mai bine este a nu se da la toţi, dar numai la câţivà din acei cari cer ajutoare din cutiile Obştirilor, dar în valoare îndestulătoare pentru a li se permite să trăească fără prisos, decât de a împărţi la toţi numai sume atât de mici, încât nimeni din cari primesc astfel de ajutoare nu sunt în stare să trăească dintr'însele şi să aibă pentru ce să fie recunoscători către acea instituţie de binefacere.

Starea de lucruri rezultând din cuprinsul ştirilor reproduse sau rezumate mai sus, nu poate stârnì în inima cetitorului altcevà decât jale, ruşine şi desgust.

Ea ne înfăţoşează punctul cel mai decăzut la care Românii din Principate fusese aduşi prin barbaria şi lăcomia stăpânirii turceşti şi, clae peste grămadă, printr'un veac de putregiune fanariotă. Mai jos decât atâta nu se puteà scoborî românimea acestor ţeri, căci orice pas, oricât de mic, în această direcţie, ar fi însemnat moartea ei.

Dar numai atingerea lor cu civilizaţia apuseană, devenită, după 1806, din ce în ce mai frecuentă şi mai continuă, şi eliberarea lor, după 1821, de ucigătorul regim fanariot, ajunseră pentru a aţâţà scânteia de vieaţă ce mai rămăsese în acea societate muribundă. Langeron, readus în ţară de răsboiul dela 1828, revine atunci în parte asupra chipului din cale afară aspru în care judecase boierimea noastră în vremea ocupaţiei dela 1806—1812, şi se arată plăcut surprins de «schimbările foarte pronunţate întâmplate în moralul boierilor şi al nouăi geneneraţii ce o găsise, din cari mulţi fusese crescuţi în Franţa şi în Germania, *şi cari făgăduesc îmbunătăţiri şi mai fericite*“ (1).

Şi pentru a doua oară, predicţiunea Francezului pribeag s'a îndeplinit, şi în ce chip!

Dacă dela jalnica privire ce ne-o înfăţoşează starea acestor ţeri între 1806 şi 1812, ne întoarcem înspre aceea ce ele ne-o înfăţoşează astăzi, cu toate lipsurile, cu toate păcatele, cu toate slăbiciunile, cu toate petele zilei de astăzi (2), ni se pare că din bezna cea mai adâncă, ne-am mutat la lumina soarelui. Şi atunci, uitând jalea şi ruşinea ce ne stăpâniau când constatam nemărginita de-

(1) Hurmuzaki, Supl. I, Vol. III., p. 184.

(2) Din cari cea mai mare, mai urîtă şi mai primejdioasă este fără îndoeală starea precară a ţărănimii, izvorită din spoliaţiunea regulamentară, singurul *regres* în uriaşul progres făcut dela 1812 încoace.

cădere de atunci, suntem cuprinşi de o mare dar firească mândrie, văzând puterea de vieaţă şi strălucitele însuşiri pentru propăşire ale acestui neam. Iar calea uriaşă percursă, în vreme de un veac, dela starea de atunci la starea de astăzi, ne dă dreptul să hrănim în inimile noastre nădejdea celui mai falnic viitor!

CUPRINSUL

DESPRE

ELEMENTELE CRONOLOGICE

IN DOCUMENTELE ROMÂNEŞTI

DE

N. DOCAN.

Şedinţa dela 9 Octomvrie 1909.

Unele acte sau inscripţiuni munteneşti, mai ales din secolii XIV, XV, şi XVI, conţin, pe lângă obicinuita însemnare a anului, a lunii şi a zilei, şi alte elemente cronologice secundare precum : *indictionul, crugul soarelui, crugul lunii, temelia,* etc., de sigur menite a fixà mai bine data alcătuirii actului sau a inscripţiunii. Acestor elemente nu li se dă poate în general o deosebită atenţiune, pentrucă ele figurează în totdeauna alături de milesim, care prin el însuş datează suficient documentul; când însă dintr'o împrejurare oarecare dată este îndoelnică sau când dânsa a dispărut, atunci celelalte indicaţiuni cronologice pot fi de o importanţă decizivă pentru restabilirea veleatului, şi această eventualitate justifică în destul o cercetare mai amănunţită cu privire la natura şi valoarea, ca elemente de datare, a acestor factori cronologici. Incepând deci cu expunerea noţiunilor strict indispensabile pentru înţelegerea chestiunii, ne propunem a supune elementele cronologice secundare, întâlnite în documentele pe cari le vom enumerà mai la vale, unei cercetări care să ne lămurească: *a)* asupra modului cum au fost calculate, *b)* dacă în cazurile citate mai jos ele au fost bine calculate şi *c)* care este valoarea lor reală ca factori cronologici, adică în ce măsură ne putem servì de ele pentru restabilirea unei date.

Elementele cronologice secundare întâlnite în documentele despre cari vorbim sunt următoarele: I. *Indictionul,* II. *Crugul soarelui,*

III. *Mâna anului,* IV. *Crugul lunii,* V. *Numărul de aur,* VI. *Temelia,* VII. *Epacta,* VIII. *Ciclurile Pascale* și IX. *Paștele evreesc.* Cele mai multe din ele au fost întrebuințate și în cronologiile străine, dar cu deosebiri esențiale, asupra cărora este bine să atragem atențiunea chiar de pe acum:

a) In cronologia practică, adică în comput, toate calculele sunt făcute pe o bază, care în general este milesimul, adică anul sau veleatul. In cronologia apuseană acest an erà anul dela Hristos, pe când la noi în perioada care ne ocupă se întrebuințà anul dela facerea lumii. Se naște deci dela început întrebarea dacă în Țara-Românească scriitorul unui act sau alcătuitorul unei inscripții calculà indictionul, crugul soarelui și celelalte elemente pe baza anului dela facerea lumii, sau dacă dânsul trebuià să le calculeze pe baza anului dela Hristos?

Că gramaticii domnitorilor Țerii-Românești cunoșteau pe lângă anul dela facerea lumii și anul dela Hristos, este lucru ușor de presupus, dacă ne gândim la relațiunile necurmate dintre Țara-Românească și Transilvania, presupunere confirmată prin darea la lumină a scrisorilor domnești și boierești păstrate în Arhiva municipală a Brașovului, din cari rezultă cu evidență că scriitorii corespondențelor latinești pornite din Muntenia cunoșteau nu numai anul dela Hristos, dar și întrebuințarea complicatului calendar catolic uzitat în evul mediu și că spre pildă în cancelaria lui Dan II se putea datà indistinct «6932, Noemvrie 10» sau «feria sexta proxima in vigilia Sancti Martini episcopi et confessoris, anno Domini M^{mo} CCCC^{mo} XX° IIII (1)». Dar nu trebue scăpat din vedere, că cei ce datau cu anul dela Hristos erau de sigur gramatici speciali pentru corespondența latină, pe când documentele citate mai la vale sunt toate alcătuite în limba slavonă. Cu toate că nici gramaticii slavoni nu vor fi ignorat anul dela Hristos, totuș credem că ei vor fi determinat elementele cronologice căutate nu pe baza anului «dela mântuire», ci pe baza anului dela facerea lumii, și aceasta din următoarele două motive: 1) pentrucă în actele prevăzute cu sus zisele elemente cronologice nu se arată nici-odată (cel puțin până la mijlocul secolului XVI) și anul dela Hristos, an pe care scriitorii documentelor l-ar fi însemnat de sigur ca o mărturie mai mult sau ca o justificare, dacă

(1) I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țerii-Românești cu Brașovul și Țara-Ungurească în sec, XV și XVI,* vol. I. București 1905, in 8°, p. 24—26.

ei s'ar fi servit de dânsul pentru calcularea indictionului, a crugurilor, etc., şi 2) pentrucă calculul elementelor cronologice pe baza anului dela facerea lumii necesită nişte socoteli mai simple decât calculul lor pe baza anului dela Hristos. Ca o consecinţă imediată a acestei premise rezultă că pentru a controlà corect elementele cronologice din documentele munteneşti, trebue să refacem calculul vechilor computişti, adică să le socotim pe temeiul anilor dela facerea lumii, — ceeace revine a spune că trebue să facem aproape complet abstracţiune de metodele de calcul date în cronologiile străine cari, după cum am spus-o, calculează pe baza anului dela Hristos. Vom controlà deci elementele noastre cronologice pe altă bază şi cu alte metode de calcul decât cele întrebuinţate în cronologia apuseană.

b) Dar nu numai baza şi metoda, ci alte împrejurări încă deosebesc computul românesc de cel occidental, pentrucă în cronologia română unele denumiri erau luate în alt sens decât în cea străină, sau unele calcule pornite dela alte puncte de plecare decât cele admise în Apus. Astfel crugul soarelui şi crugul lunii sunt şi în cronolologia apuseană două cicluri de câte 28 şi 19 ani, dar având alte puncte de plecare, adică începând dintr'alt an decât din anul admis în cronologia română; după unii computişti apuseni ciclul lunii şi numărul de aur erau două noţiuni identice, pe când în cronologia muntenească ele sunt două elemente deosebite; de asemeni înţelesul dat în Apus cuvântului «epactă» diferă de noţiunea care corespundeà acestui element în concepţiunea computiştilor munteni, etc. Din această cauză controlarea crugului soarelui, a crugului lunii, a epactei, etc., găsite într'un document muntenesc, cu datele corespunzătoare dintr'o tabelă cronologică străină, cum sunt de exemplu tabelele date de Mas Latrie (1), Giry (2) sau Grotefend (3), duce la nedumeriri şi la rezultate negative. Vom căutà deci să stabilim în primul rând ce se înţelege în Ţara-Românească prin fiecare din sus enunţatele elemente cronologice secundare, apoi cum anume se calculau ele, şi odată metodele de calcul dovedite, vom căutà să vedem dacă în exemplele enumerate elementele în chestiune au fost sau nu bine calculate.

(1) Mas Latrie, *Trésor de chronologie.* Paris 1889, in-fol. mare.

(2) Giry A., *Manuel de diplomatique.* Paris, 1894, in-8°.

(3) Grotenfend, *Taschenbuch der Zeitrechnung*, Hannover und Leipzig 1898, in-8° mic.

(4) Idem, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.* Hannover 1891, 2 vol. 8°

Dacă în această cercetare tratatele de cronologie străină ne sunt de puțin folos, se cuvine însă să amintim de lucrările în cari computiștii români au însemnat date sau regule privitoare la chestiunea elementelor cronologice secundare, adică mai drept vorbind, la computul bisericesc. Aceste lucrări, în totdeauna pornite dintr'o preocupare religioasă, aveau mai ales de scop să înlesnească credincioșilor stricta observare a sărbătorilor și mai cu seamă a Paștelui, și spre acest sfârșit dădeau regulele necesare pentru determinarea Paștelui și a celor mai însemnate sărbători și posturi de peste an; din această cauză ele formează mai totdeauna anexa Psaltirelor și a Ceasloavelor. A le însemnà pe toate, ar întrece scopul și cadrul acestei lucrări; să notăm totuș următoarele:

1) *Rojdialnița ce afli naștirea lunii în toate lunile, pre 19 ani*, etc., intitulată mai jos, «Selinodromion», scrisă de Mitrofan ermonahul din Sfânta mânăstire Bisericani și anexată, după erata, la Psaltirea slavo-română tipărită de Mitropolitul Dosofteiu la 7188 (1680) în Iași, din care cuprinde filele 210 verso, jos, — 212 verso. Lucrarea lui Mitrofan dă regule rudimentare pentru determinarea «fascei», adică a paștelui jidovesc dintr'un tablou intercalat în text, pentru aflarea nașterii lunilor, a Paștelui creștinesc, a întâei zile a lunilor din an și a temeliei. Cuvintele slave întrebuințate continuu de Mitrofan (Rojdialnița, osnovaniea, ghranița, crângul na direapta, osnovania na stânga, **вързжце лѣто**, etc.) precum și încheierea lucrării sale (**Трȣдолюбїем печат митрофа́на ермона́ха от свято́н монасти́ри Бесерика́ни. И простите на́ грѣшных ѿчи стки́и и братїе гдѐ сѫгрѣши́хом**) par a arătà că dânsul s'a servit poate în alcătuirea notiței sale de vreo lucrare similară rusească.

2) *Pashalii, după o rânduiala grecească, de 50 ani, începându-se dela 1694 până la 1745*, inserate la p. 240 — 262 în Psaltirea tipărită de Mitropolitul Antim Ivireanul la 1694 în București, nu conțin nici o lămurire privitoare la aflarea elementelor cronologice în chestiune, ci numai înșirarea celor 50 ani cuprinși între 1694 și 1745, rubrica fiecărui an conținând *a)* anul dela Hristos, *b)* anul dela facerea lumii, *c)* indictionul, *d)* cr. soarelui, *e)* cr. lunii, *f)* temelia și, după înșirarea principalelor evenimente religioase depeste an (Ajunul Crăciunului, Triodul, Văscreasna, Lăsatul de carne, Blagoveștenia, posturile, etc.), *g)* paștele jidovești (legiuita fască) și *h)* Paștele.

3) *Ciasoslovul*, tradus și tipărit tot de Mitropolitul Antim Ivireanul la 1715 în Târgoviște, conține de asemeni, după modelul lucrării precedente, pashaliile pe 40 ani, dela 1714 la 1754.

4) *Invăţătură pentru cliuciul Pascaliei* de ieromonahul Lavrentie din Sfânta mânăstire Hurezii, anexată la Psaltirea tipărită în 1751 la Râmnic, din care cuprinde foile 191 r.—212 v., conţine o serie de explicaţiuni mai detaliate, dar nici clare, nici lipsite de greşeli, privitoare la aflarea sau la întrebuinţarea elementelor de comput pentru determinarea Paştelui. Lucrarea e întovărăşită de tablouri conţinând mânile anilor, epactele lunilor, crugurile, paştele jidovesc, temelia, etc. şi urmată de cele 35 de Pascalii, adică de arătarea schimbărilor suferite de sărbătorile mobile şi de posturi în fiecare din cele 35 de hipoteze în cari poate cădeà Paştele. Este de regretat că întreaga lucrare şi mai ales tablourile sunt împănate cu greşeli de tipar. «Invăţătura» lui Lavrentie a fost reprodusă corect şi in extenso de d-l General P. V. Năsturel în a sa «Noua Pascalie sau calendar etern bisericesc» (1). Asupra originii lucrării sale Lavrentie ne lămureşte singur în epilogul «Invăţăturii» (f. 212 v.): «iar în ştiinţă să fie că de veţi înfăţoşà această Pascalie cu alte Pascalii, nu se va potrivì la multe: că noi lăsând altele toate am urmat numai izvodului Psaltirii cei moschiceşti ce iaste tipărită dela anul 7205 (1697) în zilele lui Ţar Petru Alexievici, numai temelionul lunii l'am pus la curgerea anilor, după numărul răposatului părintelui Damaskin: pentrucă aşà mi-au venit şi mie la număr, iar al temeiului l-am tipărit tot cum l-am găsit tipărit la alţii. Şi cel nevoitoriu de le va număra cu unsprăzăceariul, aşà va găsì dupre cum l-am aşezat la curgerea anilor, iară nu precum iaste tipărit la Psaltirile cele mai denainte de aceasta, dela Lvov şi ceale dela Moldova, şi ceale din ţara aceasta».

5) *Psaltirea proorocului şi împăratului David . . .* tipărită la 1790 de «protoierei al Moldaviei, a Valahiei şi a Basarabiei Mihail «Strealbeaţkii, întru însuşi a sa tipografie în Iaşi», conţine în paginele 362 — 413 o pascalie împărţită astfel: *a)* dela p. 362 la p. 366 urmează un catalog al anilor dela 1790 până la 1889 cuprinzând pe coloane: Anul dela Hristos — Indictul — Crugul soarelui — Mâna anului — Crugul lunii — Temelia — Epacta — Slova Visectului (adică însemnarea dacă anul este bisextil) şi — Slova Pascaliei. De notat este că Epacta, aşezată aici câte una în dreptul fiecărui an, este aşà numită Epacta a anului sau Epacta Mare, asupra căreia vom revenì la timp; *b)* Dela p. 367 la p. 391 urmează cele 35 de slove

(1) *Noua Pascalie sau calendar etern bisericesc . .* de Colonelul Petru Vasiliu-Năsturel. Bucureşti, editura tipografiei Carol Göbl, 1901, in8°, de 72 pp.

ale Pascaliei, iar dela p. 392 la fine, *c)* «Alergarea lunilor» adică un tablou al naşterilor şi ştirbirilor lunilor în toate lunile din an şi în toţi anii dintr'un ciclu lunar.

6) ***Mână lui Damaskin, acum întâi într'acest chip pe înţăles aşezată, cu multe alte adaose rândueli îmbogăţită, şi tipărită*** . . în Sibii, 1793, de *Ioan Halmaghi, vicareş*, este o cărticică de 4 foi + 74 pagine in-8° mic, în care se expun pentru întâia dată într'o lucrare de sine stătoare, regulele sistemului de comput cunoscut în deobşte sub denumirea de «Mâna lui Damaschin». Potrivit acestui sistem, elementele cronologice, adică crugul soarelui şi al lunii, mâna anului, temelia şi celelalte precum şi litera Pascaliei, etc. se socotesc pe încheieturile degetelor, şi bătrânii nu se puteau mirà îndestul de minunatul meşteşug care iscodise o relaţiune între calendar şi încheieturile degetelor, şi îngăduià socotirea sărbătorilor de peste an pe mâna fiecărui muritor. In prefaţa intitulată «Cuvânt înainte despre Mâna lui Damaskin», Halmaghi lămureşte folоasele acestor regule, arătând că ele au fost «izvodite cu mare «meşteşug de preaosfinţitul Kir Damaskin, Episcopul Râmnicului». Damaschin, Episcop al Buzeului (1703 — 1710) şi apoi al Râmnicului şi Noului Severin (1710—1726), a fost un bărbat învăţat, care şi-a câştigat mari merite prin munca sa pentru răspândirea limbii româneşti, traducând şi tipărind în româneşte multe cărţi bisericeşti, dar afirmarea că el ar fi descoperit regulele sistemului de computare care îi poartă numele este de sigur gratuită, căci aceste regule figurează şi în Psaltiria lui Dosofteiu, tipărită la 1680, adică cu mult înainte ca Damaschin să fi devenit o personalitate cunoscută, şi în care la f. 212 r. se pot vedeà cele două mâni încărcate de cifre, numite **вѫрѫцелѣто**. Este prin urmare foarte probabil că regulele «Mânii lui Damaschin» ne-au venit din Rusia, că ele au fost mai întâiu cunoscute în Moldova, şi că Episcopul Damaschin găsindu-le în vreo psaltire rusească, după cum le găsise şi Mitrofan ermonahul, n'a avut decât meritul de a le fi vulgarizat în Ţara-Românească, sau în cazul cel mai bun de a le fi completat.

Pentru a reveni la vicarul Halmaghi, rămâne să spunem că lucrarea lui e împărţită în 41 de paragrafe de mărime inegală; o dare de seamă amănunţită despre conţinutul ei ne-ar duce prea departe, căci materiile nu sunt tratate nici metodic, nici clar. § 1—3 tratează despre «numărarea slovelor pe mână», § 4—6 despre «crugul soarelui, cu mâna anului, adică şeptariul sau, cum se zice, Vruţelatul», adică **вѫрѫцелѣто**, care ne lămureşte îndestul asupra originii

Mânii lui Damaschin, § 7—8 despre crugul lunii, etc. Cărticica, deşi de format mic, e foarte mărunt tipărită şi înzestrată cu numeroase tablouri; după 60 de pagine de text urmează pe 9 pagine un catalog cuprinzând anii 1793—2328, cu următoarele rubrici: Anii dela Hristos — Slova Pascaliei — Crugul soarelui — Crugul lunii — Mâna anului şi — Temelia; urmează în fine o însemnare a greşelilor de tipar. Caracteristica generală a acestei scrieri precum şi a tuturor scrierilor similare apărute de atunci încoace, este că nu dă nici o definiţiune sau explicare a elementelor cronologice despre cari tratează, ci se ocupă incluziv de computarea acestor elemente pe încheieturile degetelor după o serie de regule complicate, cari bine înţeles urmau a fi învăţate pe din afară; favoarea de care acest sistem s'a bucurat în trecut nu poate fi de sigur explicată altfel decât prin împrejurarea că găsise o relaţiune neaşteptată între calendar şi mâna omului.

7) *Psaltirea* . . . tipărită în Iaşi la 1794, in-4° mic, conţine la p. 671—675 o pascalie pe coloane şi ani, cuprinzând anii 1794—1849 cu următoarele rubrici: Anii dela Hristos — Indictul — Crugul soarelui — Mâna anului — Crugul lunii — Temelia — Epacta — Slova Pascaliei—Mâncarea de carne—Lăsatul de carne—Buna Vestire — Paştele — Sfântul Gheorghe în ce zi — Postul Apostolului, zile—Ziua lor. Epactele sunt şi aici Epactele Mari.

8) *Psaltirea* ... tipărită în Sibiiu la 1805, în-4°, conţine la paginele 177—194 un catalog de ani mai complet decât celelalte, întru cât cuprinde anii dela 1409 până la 1940 cu următoarele rubrici: Anul dela Adam—Anul dela Hristos—Indictul — Crugul soarelui — Mâna anului—Crugul lunii — Temelia—Epacta, şi—Slova Pascală. Dela p. 195—213 urmează cele 35 de Pascalii rânduite pe slove, iar la p. 214 se găseşte un tablou al naşterii lunilor, adică a fazelor lunii.

9) O lucrare similară alcătuită de un oarecare duhovnic Radu şi înserată în Psaltirea tipărită în 1806 la . . . . (1) se găseşte rezumată în sus arătata scriere a d-lui General Năsturel (2). Lucrarea duhovnicului Radu cuprinde două părţi, adică cele 35 de Pascalii pe slove şi un tablou al anilor dela 1806 şi până la 1940 cuprinzând: Anii dela Adam, adică dela facerea lumii — Indictionul — Crugul

(1) Din 1806 sunt două Psaltiri, una tipărită în Sibiiu, alta în Bucureşti; nici una din ele nu mi-a fost accesibilă.

(2) Op. cit., p. 16 19.

soarelui—Mâna anului—Crugul lunii—Temelia—Epacta și —Slova Pascală; urmează apoi cunoscutul tablou al naşterilor lunilor; acesta şi o parte din tabloul anilor (1900—1940) sunt reproduse în lucrarea d-lui Năsturel.

10) *Pascalion prințipal, cu titlul Mâna lui Damaschin, composit de Vasile Gavrielovici Lupea, Transilvano-Chiciudian,* este originalul titlu al unei mici broşuri apărute în Iași la 1842. Lucrarea, cuprinzând în total 32 pagine şi însoțită de o planşă reprezentând mâna lui Damaschin şi relațiunea dintre diferitele cicluri, e alcătuită pe întrebări şi răspunsuri și scrisă în stil popular, sau, cum se exprimă autorul ei în prefață: «în cuvinte *aplà,* şi mai de jos, pentru a ei cu înlesnire înțălegere». Ca specimen să notăm următoarea definițiune a anului bisextil : «Cum se ştie anul care este visect? Când este crugul soarelui 4. 8. 12. 16. 20. 24 și 28, totdeauna este anul visect».

11) Pascalia Arhimandritului Kir Venedict, starețul mânăstirii Neamțu, înserată la filele 103 r.—197 în *Psaltirea proorocului și Impăratului David,* tipărită în tipografia zisei mânăstiri la 1843, în fol. Lucrarea lui Kir Venedict conține la f. 196 tabloul naşterii lunilor, la f. 197 tabloul ştirbirii lunilor şi între f. 193—196 catalogul anilor dela 1843 până la 1932 «în spițe sau stâlpi, întru care s'au aşezat acestea, adică: Anii dela Adam, Anii dela Hrist., Indictul, Crugul Soarelui, Mâna anului, Crugul lunii, Temelia lunii, Slova Pascaliei, însemnându-se la al 4-lea an visecturile; Naşterea lui Hristos, Mâncarea de carne, Triodul de când se începe» şi celelalte sărbători şi posturi; urmează apoi tabloul naşterilor şi al ştirbirii lunilor. O parte din tabloul anilor (dela 1900 la 1932) precum și naşterile şi ştirbirile lunilor sunt reproduse în amintita lucrare a d-lui Năsturel, care totodată arată că «lucrarea lui Kir Venedict se reduce la o copiare servilă, deoarece reproduce şi erorile, după duhovnicul Radu, cu deosebirea că traduce în coloane Pascaliile: nu toate 35, ci numai pe celea relative la anii până la 1932, astfel că după izvodul părintelui stareț având dorința să mergi mai departe, nu este cu putință...

12) *Mâna lui Damaschin, cuprinsă în 24 paragrafuri, cu întrebări şi răspunsuri.* A doua ediție, îndreptată, cu oarecari desluşiri în regule, şi mai adăugată, de Ieromonahul Antonie. Bucureşti 1846, in-4⁰ min., de 30 pagine. Lucrarea lui Antonie o critică, ca fiind alcătuită pe baza unor idei înguste, următorul:

13) *Calendar bisericesc pe anul 1868, urmat de Mâna lui Damaschin,* tipărit de archimandritul Kir Nichifor în 1868 la Bucureşti; partea relativă la computul bisericesc a apărut apoi sub titlul:

14) *Mâna lui Damaschin,* sau ştiinţa prin care se poate găsì pe închieturile degetelor, pascalia oricărui an. Adică Paştele şi toate Duminecile împreună cu glasurile şi Evangheliile lor . . . compusă de Arhimandritul Nichifor . . . Bucureşti, 1867, in-8° de 64 pagine plus trei prefeţe. Lucrarea d-lui Năsturel conţine la p. 26—28 o amănunţită dare de seamă despre scrierea lui Kir Nichifor. Spre a da o idee despre modul cum expun «Mânile lui Damaschin» elementele cronologice, reproducem aici din lucrarea lui Kir Nichifor capitolul privitor la crugul soarelui :

«§ 4. Ce este cercul soarelui? Este o împrejurare de 28 ani, care se începe dela No. 1 şi merge până la 28 ani, şi iar începe dela No. 1 până la 28, şi aşà neîncetat. Această numărare se face pe 4 degete la mâna dreaptă, începând dela degetul cel mic, dela rădăcina din faţa palmei, şi dela semnul acesta *, şi începe (cum am zis) dela No. 1—28, pe încheieturile degetelor, pe rădăcinele din palmă, apoi pe celelalte încheieturi de mai sus, şi prin urmare pe celelalte, precum se văd scrise pe figura mânei No. 1 până la No. 16, aceste numere sunt pe încheieturile din faţa mânei; iar cele dela No. 17 până la 28, sunt şi se socotesc pe încheieturile de pe din afară (sau din dosul mânei) şi care vin, sau sunt scrise în stânga degetelor.»

Aceste fiind spuse, să trecem la cercetarea elementelor cronologice despre cari am vorbit la început, lămurind de pe acum că:

a) *toate explicările şi datele cari urmează se referă excluziv la calendarul Iulian, cunoscut în deobşte sub denumirea de „stil vechiu".*

b) *prin «cronologie apuseană» înţelegem regulele de comput întrebuinţate în Germania şi Franţa în cursul evului mediu,* prin urmare cu mult înainte de introducerea «stilului nou», care, după cum se ştie, a intrat în vigoare în cursul anului 1582.

I.

INDICTIONUL.

Indictionul sau indicţia este o perioadă convenţională de 15 ani, fără altă legătură cu fenomenele astronomice cari au servit la al-

cătuirea calendarelor, şi al cărei punct de plecare este anul 313 după Hristos. Autorii nu sunt de acord asupra originii acestui element cronologic; se admite însă în general că această denumire s'a dat în Imperiul roman perioadei cuprinse între două revizuiri ale impozitului funciar, revizuiri cari se făceau din 15 în 15 ani. Ca element cronologic indictionul nu arată în a câtea perioadă de 15 ani dela a. 313 încoace se găseşte anul despre al cărui indiction se vorbeşte, ci rangul pe care acest an îl ocupă într'o perioadă indicţională oarecare.

Indictionul se calculează în modul următor:

Pentru anii dela facerea lumii. Veleatul, adică anul dela facerea lumii, se împarte prin 15, şi restul împărţirii este indictionul. Când împărţirea nu dă rest, atunci indictionul este 15.

Notă. Pentru anii dela Hristos se pot întrebuinţă două regule: *A)* Din milesim se scade numărul 312; restul scăderii se împarte prin 15 şi restul împărţirii este indictionul; sau *B)* La milesim se adauge numărul 3; suma adunării se împarte prin 15 şi restul împărţirii este indictionul. Când împărţirile nu dau rest, atunci indictionul este 15.

II.

CRUGUL SOARELUI.

Crugul soarelui sau ciclul solar ori «Crângul» soarelui, cum îl numeşte Mitrofan ermonahul, este o perioadă de 28 ani, după expirarea căreia toate zilele săptămânii revin în aceleaşi zile ale anului.

Se ştie că fiecare an comun, adică nebisextil, conţine 365 zile, adică 52 de săptămâni şi o zi, şi că astfel fiind, anul care a început de exemplu cu o Duminică, sfârşeşte tot cu o duminică, iar anul următor începe cu o Luni. Dacă toţi anii ar fi comuni, atunci după expirarea a şapte ani, în care timp anii ar începe pe rând cu zilele: Duminică, Luni, Marţi, Miercuri, Joi, Vineri şi Sâmbătă, al optulea an ar începe iar cu o Duminică şi această alcătuire s'ar repetă la infinit. Pentrucă însă anul complet nu are numai 365 de zile, ci 365 zile, 5 ore, 48 minute, 47 secunde şi $\frac{51}{60}$, această fracţiune de zi după patru ani produce şi ea o zi, care a necesitat crearea anilor bisextili şi lungirea lunii lui Fevruarie la 29 zile.

Este uşor de înţeles că introducerea acestei zile suplementare întrerupe rândueala de care am vorbit mai sus şi că prin urmare

dacă de exemplu anul întâiu a început cu o Duminică, al doilea cu Luni, al treilea cu Marţi şi al patrulea cu Miercuri, al cincilea va începe însă cu o *Vineri*, continuând apoi astfel: al 6-lea Sâmbată, al 7-lea Duminică, al 8-lea Luni, al 9-lea *Miercuri*, şi aşà mai departe.

Din cele ce preced rezultă cu evidenţă că pentru ca aceleaşi zile ale săptămânii să revină în aceleaşi zile ale anului, o perioadă de 7 ani nu este suficientă şi că ne trebue una de 7 × 4 ani, adică de 28 ani. Această periodă, impropriu numită ciclu solar, deşi nu are nici un raport cu cursul soarelui, prezentă deci în durata ei «toate combinările posibile ale zilelor săptămânii cu acele ale lunii», adică ale anului.

Ca element cronologic ciclul soarelui arată, ca şi indictionul, nu în a câtea perioadă se găseşte un anumit an, ci rangul pe care acel an îl ocupă într'o perioadă oarecare.

Crugul soarelui se calculează în modul următor:

Pentru anii dela facerea lumii: Veleatul se împarte prin 28, şi restul împărţirii este crugul soarelui. Când împărţirea nu dă rest, atunci crugul soarelui este 28.

Notă. Pentru anii dela Hristos se pot întrebuinţà două reguli: *A)* La milesim se adauge 20; suma adunării se împarte prin 28 şi restul împărţirii este crugul soarelui; sau, *B)* Din milesim se scade 8; restul se împarte prin 28 şi restul împărţirii este crugul soarelui. Când împărţirile nu dau rest, atunci crugul soarelui este 28.

III.

MÂNA ANULUI.

Dacă, afectând zilelor săptămânii numerotaţia curentă, însemnăm aceste zile prin cifrele dela 1 până la 7, adică: Duminica 1, Luni 2, Marţi 3,... etc., şi dacă apoi exprimăm astfel ziua săptămânii în care a căzut ziua de 24 Martie, căpătăm un nou element cronologic, cunoscut în computul apusean încă din vechime sub denumirea de *concurrentes* sau *epactae solis*, *epactae majores*, etc., iar în cronologia românească sub numele de *Mâna anului*, (dela **вѫржцелѣто**, pentrucă se computà pe încheiturile degetelor).

Mâna anului este deci un element cronologic care exprimă în cifre convenţionale ziua săptămânii în care a căzut ziua de 24

Martie, cifrele având valoarea următoare: 1 = Duminică, 2 = Luni, 3 = Marți, 4 = Miercuri, 5 = Joi, 6 = Vineri, 7 = Sâmbătă (1).

Am arătat la «Crugul soarelui» că dacă un an oarecare a început cu o Duminică, anul următor va începe cu o Luni, etc, și că anii bisextili întrerupând continuarea regulată a acestei alcătuiri, ne trebuesc în definitiv 28 de ani pentru ca aceleași zile ale săptămânii să se întoarcă în aceleași zile ale anului. Este ușor de înțeles că această rândueală se resfrânge și asupra zilei săptămânii în care poate cădeà o zi oarecare a anului, de exemplu ziua de 24 Martie, și că dacă spre pildă această zi a căzut într'un prim an, cum este anul 1904, într'o Miercuri, ea va cădeà în anul următor 1905 într'o Joi, la 1906 într'o Vineri, la 1907 Sâmbătă și la 1908 într'o *Luni*, pentrucă 1908 fiind un an bisextil, adică un an înzestrat cu o zi suplimentară în Fevruarie, intercalarea acestei zile schimbă cursul regulat al zilelor, astfel încât 24 Martie nu vine de astă dată în ziua săptămânii în care ar fi căzut dacă anul ar fi fost comun, ci cade în ziua următoare.

Mâna anului formând ca și crugul soarelui un ciclu de 28 ani, s'a alcătuit următorul tablou care arată corespondența dintre aceste două elemente în cronologia românească :

Crugul soarelui.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28,
Mâna anului . .	1	2	3	5	6	7	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	7	1	2	4	5	6	7	2	3	4	5	7.

ceeace însămnează că unui an cu un anumit crug al soarelui corespunde în totdeauna o anumită mână a anului.

Aceasta în cronologia românească; în cronologia apuseană corespondența dintre aceste două elemente este alta, pentrucă în acea

(1) Afirmațiunea lui Giry (*Manuel de diplomatique*, p. 137), că «les concurrents d'une année expriment le nombre des jours qui, dans l'année précédente, se sont écoulés depuis le dernier dimanche de décembre» nu corespunde cu realitatea, pentrucă, dacă acest element cronologic s'ar referi la o zi anterioară lui 24 Fevrurie, el n'ar fi influențat de intercalarea zilei suplementare care în anii bisextili se introduce între 24 și 25 Fevruarie, pe când de fapt se constată că intercalarea acestei zile modifică concurentul, mărindu-l cu o unitate, după cum rezultă din următoarele date luate tot din Giry (p. 209):

Ani	1902	1903	*1904*	1905	1906	1907	*1908*	1909	1910	1911	*1912*
Concurenți	1	2	*4*	5	6	7	*2*	3	4	5	7

Altă afirmațiune a aceluiaș că anii bisextili ar aveà 2 concurenți, după cum au 2 Litere Dominicale, e considerată cu drept cuvânt ca eronata; (cf. și Grotefend, *Zeitrechnung*, op. cit., I, p. 28.

cronologie ciclul solar are un alt punct de plecare, adică se socoteşte ca începând dintr'un alt an (1).

Mâna anului serveşte la determinarea zilei săptâmânii cu care începe fiecare lună din an, şi prin consecinţă la aflarea zilei săptămânii corespunzătoare oricărei zile de peste an, şi la găsirea Paştelui.

Independent de tabloul de mai sus mâna anului se poate determinà şi pe altă cale şi anume cu ajutorul «Mânii lunilor», un element cronologic despre care vom vorbì mai pe larg la «Epactă», mărginindu-ne a spune aici că sub această numire se înţeleg nişte cifre afectate lunilor dintr'un an, şi cu ajutorul cărora se poate aflà ziua săptămânii cu care începe fiecare lună din an. Aceste cifre sunt următoarele:

Ianuar.	Fevruar.	Mart.	April.	Maiu	Iunie	Iulie	August	Sept.	Octomvrie	Noemvrie	Decemvrie.
1	4	4	7	2	5	7	3	6	1	4	6

Mâna lunii adunată cu *mâna anului* unui anumit an, dă o sumă care exprimă în cifre ziua săptămânii cu care a început acea lună într'acel an, cifrele având valoarea următoare: Luni = 1, Marţi = 2, Miercuri = 3, Joi = 4, Vineri = 5, Sâmbătă = 6, Duminică = 7.

Prin urmare mâna anului se obţine scăzând *mâna lunii* din *ziua săptămânii*. Când cifra zilei săptămânii este egală sau mai mică decât mâna lunii, atunci, spre a puteà face o scădere care să dea un rest, majorăm ziua săptămânii cu 7.

Pe baza acestor date se poate găsì cu uşurinţă «mâna anului» unui an, dacă ştim în ce zi a săptămânii a căzut o zi oarecare a acelui an.

De exemplu: Ştim că 10 Septemvrie 1906 a fost într'o Duminică; care este mâna anului 1906?

Dacă 10 Septemvrie 1906 a fost într'o Duminică, apoi 1 Octomvrie următor va fi într'o Duminică, căreia îi corespunde, conform numerotaţiei de mai sus, cifra 7. Mâna lunii lui Octomvrie fiind 1, căutăm cifra care adunată cu 1 să ne dea cifra 7. Cifra căutată este 6; prin urmare mâna anului 1906 este 6.

Pentru siguranţă putem face proba acestui calcul în modul următor :

(1) Iată şi corespondenţa dintre crugul soarelui, mâna anului şi ciclul solar apusean:

Crugul soarelui	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28.
Mâna anului .	1	2	3	5	6	7	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	7	1	2	4	5	6	7	2	3	4	5	7.
Ciclul solar . .	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17.

Dacă 10 Septemvrie 1906 a fost într'o Duminică, apoi 1 Septemvrie a fost într'o Vineri, căreia îi corespunde, conform numerotației de mai sus, cifra 5. Mâna lunii lui Septemvrie fiind 6, căutăm cifra care adunată cu 6 să ne dea 5; aceasta nefiind cu putință, căutăm cifra care adunată cu 6 să ne dea o sumă din care scăzând 7 să rămână 5. Această cifră este 6, căci $6+6=12$; $12-7=5$, adică mâna anului este 6.

Când calculul de mai sus se face pe baza unei zile cuprinse între 1 Ianuarie—24 Fevruarie *dintr'un an bisextil*, atunci rezultatul obținut dă mâna anului *minus o unitate;* pentru a aveà deci mâna anului, cifra obținută trebue mărită cu o unitate.

IV.

CRUGUL LUNII.

Crugul lunii sau ciclul lunar este o perioadă de 19 ani, după expirarea căreia cele patru faze ale lunii, adică luna nouă, întâiul pătrar, lună plină și al treilea pătrar revin în aceleași zile ale anului.

Anul solar fiind de 365 zile, 5 ore, 48 minute 47 secunde și 51, iar durata unei revoluțiuni lunare adică a unei lunațiuni fiind de 29 zile, 12 ore, 44 minute și 3 secunde, s'a observat încă din vechime că 235 de lunațiuni corespund aproape exact cu 19 ani solari, adică că după trecerea a 19 ani fazele lunii revin în aceleași zile ale anului. Pentru ca potrivirea să fie posibilă, computiștii cari au imaginat acest sistem au împărțit cele 235 de lunațiuni în 12 ani lunari «comuni», adică compuși din câte 12 lunațiuni, și în 7 ani lunari «embolismici», adică compuși din câte 13 lunațiuni.

Ca element cronologic «crugul lunii» arată rangul pe care un anumit an îl ocupă într'un crug oarecare, și nu în al câtelea crug cade acel an.

Crugul lunii se calculează în modul următor:

Pentru anii dela facerea lumii: Veleatul se împarte prin 19, și restul împărțirii este crugul lunii. Când împărțirea nu dă rest, atunci crugul lunii este 19.

Notă. Pentru anii dela Hristos se pot întrebuință două regule: *A)* din milesim se scade 2; restul scăderii se împarte prin 19, și restul împărțirii este crugul; sau *B)*: La milesim se adaoge 17; suma adunării se împarte prin 19 și restul împărțirii este crugul. Când împărțirile nu dau rest, atunci crugul este 19.

V.

NUMĂRUL DE AUR.

Numărul de aur este un ciclu de 19 ani, întru totul asemănător crugului lunii şi pe care în cronologia apuseană mulţi îl identifică chiar cu acest crug. Motivul acestei identificări îl justifică chiar denumirea de «Numărul de aur», care i s'ar fi dat, după unii, din cauză că vechii Greci, impresionaţi de importanţa descoperirii acestui element cronologic, ar fi dispus săparea lui cu litere de aur pe diferite monumente; după alţii, din cauză că computiştii medievali îl însemneau cu cerneală aurie în tabelele lor. Dar pentru ca să se poată bucurà de o atare consideraţiune, numărul de aur trebue să fi concretizat o descoperire cronologică de mare importanţă; de bună seamă însă această descoperire atât de însemnată nu puteà fi alta decât aflarea relaţiunii dintre anul solar şi anul lunar, adică găsirea concordanţei dintre 19 ani solari şi cele 235 de lunaţiuni, cu alte cuvinte: ciclul lunar.

In cronologia românească această identificare este imposibilă, din cauză că documentele din 7068, Sept. 3; 7091, Sept. 10; 7053, Ian. 10; 7055, Mart. 18 şi 7110, Dec. 7, despre cari vom vorbì mai jos, dau numărul de aur alături de crugul lunii, arătând astfel cu evidenţă că avem a face cu două elemente cronologice deosebite. Din puţinele exemple întâlnite rezultă că în computul românesc numărul de aur alcătueşte şi el un ciclu de 19 ani, dar având alt punct de plecare decât crugul lunii, întrucât începe cu 3 ani înaintea acestui crug, ceeace permite facerea următoarei tabele, în care se arată relaţiunea dintre aceste două elemente:

Crugul lunii	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Numărul de aur	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	1	2	3

Numărul de aur se calculează şi direct din milesim în modul următor:

Pentru anii dela facerea lumii: La veleat se adauge 3 ; suma obţinută se împarte prin 19 şi restul împărţirii este numărul de aur. Când împărţirea nu dă rest, atunci numărul de aur este 19.

Mai simplu este a căutà crugul lunii după metodele sus arătate şi a majorà crugul obţinut cu 3 unităţi.

VI.

TEMELIA.

Am arătat mai sus la «Crugul lunii» că durata unei lunațiuni, adică a unei revoluțiuni lunare, este de 29 zile, 12 ore, 44 minute și 3 secunde; douăsprezece lunațiuni la un loc fac deci 354 zile, 8 ore, 48 minute și 36 secunde, sau un an lunar care, față de anul solar de 365 zile, 5 ore, 48 minute și 47 secunde arată deci o diferență în minus de 10 zile, 21 ore și 11 secunde, adică de aproape 11 zile.

Ceeace revine a spune că dacă într'un anumit an luna nouă a căzut de exemplu în ziua de 1 Ianuarie, ultima, adică a 12-a lunațiune din acel an se va terminà cu 11 zile înainte de sfârșitul anului, adică la 21 Decemvre, iar luna nouă care începe tot atunci va aparțineà anului lunar următor care, dat fiind că a început cu 11 zile înainte de 1 Ianuarie, se va terminà la rândul său cu 11+11 zile înainte de 1 Ianuarie viitor, adică la 10 Decemvrie, când va începe un nou an lunar; acesta se va terminà apoi cu 11+11+11 zile înainte de sfârșitul anului care va succede—și așà mai departe până la isprăvirea celor 19 ani solari cari compun ciclul lunar, după terminarea căruia fazele lunii revin, după cum s'a spus, la punctul lor de plecare, dela care încep a se repetà din nou. Rezultatele constatate, adică 11 zile la sfârșitul anului întâiu, 22 zile la sfârșitul anului al doilea, etc., arată deci excedentele anilor solari asupra celor lunari, sau vârsta, adică vechimea în zile a lunii la sfârșitul anilor solari.

Dar cifra care ne dă vârsta lunii într'o zi oarecare dintr'un anumit an, ne lămurește implicit întregul curs al lunii într'acel an. Căci dacă de exemplu într'un an oarecare vârsta lunii a fost de 11 zile la 1 Ianuarie, rezultă cu evidență că nașterea lunii (luna nouă) s'a întâmplat la 21 Decemvrie precedent, că luna nouă următoare va aveà loc după 29 $^1/_2$ zile dela 21 Decemvrie și că luna plină va cădeà la mijlocul acestei perioade de 29 $^1/_2$ zile, adică la 4 Ianuarie. Aflarea zilelor de lună plină este însă în cronologie o chestiune de o mare importanță, pentrucă Paștele, cea mai însemnată sărbătoare de peste an, după care se regulează și celalte sărbători mobile, se serbează în prima Duminecă care urmează lunii pline de Martie sau de Aprilie.

Cifra care în cronologie exprimă diferenţa în zile constatată într'o anumită zi a anului între anul solar şi cel lunar, adică vârsta lunii în acea zi, poartă în computul apusean denumirea de epactă. Noţiunii apusene de epactă corespunde în cronologia română denumirea de *temelion*, *temelia lunii* sau mai scurt *temelie*, prin care se înţelege în special cifra care exprimă în zile vârsta lunii în ziua de 1 Martie a unui anumit an.

Ştiind că vârsta lunii creşte dela an la an cu 11 zile, putem întocmi o tabelă în care să se arate aceste creşteri în timpul celor 19 ani ai unui ciclu lunar, la sfârşitul căruia ciclul vârstelor trebueşte, conform definiţiunii crugului lunii, să se întoarcă la punctul său de plecare. Pentrucă însă $29\frac{1}{2}$ zile formează o lunaţiune completă, şi pentrucă epacta şi temelia au în vedere numai vârsta lunii, adică numărul de zile din lăuntrul unei lunaţiuni, şi nu lunaţiunile înseşi, urmează ca din numărul de zile cari se vor adauge succesiv la sfârşitul fiecărui an să deducem valoarea lunaţiunilor (lunaţiunea fiind considerată aici, pentru simplificare, ca fiind de 30 zile), ori de câte ori această valoare va fi întrecută. Astfel:

Anul 1 = *11* zile
» 2 = *11* + 11 = *22*
» 3 = *22* + 11 = 33; 33 — 30 = *3*
» 4 = *3* + 11 = *14*, şi aşà mai departe.

Temelia fiind în relaţiune directă cu crugul lunii, şi observaţiunea dovedind că anului 1-iu al crugului lunii îi corespunde temelia a 14-a, alcătuim următorul tablou în care se arată concordanţa dintre aceste două elemente cronologice:

Crugul lunii	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Temelia . .	14	25	6	17	28	9	20	1	12	23	4	15	26	7	18	29	11	22	3

Să ne oprim puţin asupra ultimelor patru numere din ciclul temeliilor:

29 + 11 = 40 — 30 = *10*
10 + 11 = *21*
21 + 11 = 32 — 30 = *2*

Dar 2 + 11 dă numai 13 şi nu 14, cât ar trebui să fie pentru a corespunde anului 1 din noul crug lunar.

Există deci o nepotrivire care se naşte după al 16-a număr din tabloul temeliilor, nepotrivire care trebue corectată până la ter-

minarea ciclului, căci altfel temelia nu s'ar mai repetà, ci ar rămâneà cu o unitate în urmă, întrucât 2 + 11 nu dă 14 şi nu poate deci corespunde anului 1 din noul ciclu lunar.

Asupra punctului unde trebue făcută corecţiunea autorii nu sunt de acord; unii, ca Laurenţie în tabloul dela f. 195 r. (1) şi Duhovnicul Radu în tabloul naşterilor lunilor (2), au adoptat temeliile 10, 21, 2, adăogând unitatea de lipsă la sfârşitul ciclului; adică urmând după 2 cu 14; alţii, ca acelaş duhovnic Radu, în tabloul anilor (3), Kir Venedict ot Neamţu (4) şi ieromonahul Antonie (5), au admis cifrele 11, 22, 3, date şi de noi în tabloul de mai sus. Este deci bine de notat că anii având crugul lunii 17, 18 şi 19 pot aveà temeliile 10, 21, 2, sau 11, 22, 3, după cum se va fi ales unul sau celălalt din cele două sisteme de corecţiune arătate. Se observă de altfel că numerele 10, 21, 2, 11, 22, 3 nu se mai găsesc încă odată în tabloul temeliilor, astfel încât eventualitatea unei confuziuni este exclusă.

Temelia unui an se găseşte căutând crugul lunii acelui an şi luând apoi temelia înscrisă în dreptul acelui crug în tabloul de mai sus; ea se calculează însă şi direct din milesim în modul următor:

Pentru anii dela facerea lumii :

a) Se caută crugul lunii;
b) la crugul lunii se adaoge 3 ;
c) suma obţinută se înmulţeşte cu 11 ;
d) produsul înmulţirii se împarte prin 30, şi
e) restul împărţirii este temelia.

De exemplu: fie anul 6992. Restul diviziunii acestui an prin 19 fiind 0, crugul ete (vezi mai sus) 19; 19 + 3 = 22; 22 × 11 = 242; 242 : 30 = 2; prin urmare temelia acestui an este 2, *sau 3* (cf. mai sus).

Pentru anii dela Hristos, temelia se găseşte în modul următor:

a) milesimul se împarte prin 19 ;
b) la restul împărţirii se adaoge 1 ;
c) suma obţinută se înmulţeşte cu 11 ;

(1) cf. Nasturel, op. cit., p. 11 şi 19.
(2) Ibidem, p. 11 şi 19.
(3) cf. ibidem, p. 17 şi 22.
(4) cf. ibidem, p. 17 şi 22.
(5) ed. II, op. cit., p. 9.

d) produsul îmmulţirii se împarte prin 30, şi

e) restul împărţirii este temelia.

Este însă de observat că: 1) dacă restul împărţirii milesimului prin 19 este 0, atunci operaţiunea se urmează cu numărul 1 care trebuià adaos restului, şi 2) când rezultatul operaţiunii de sub *c)* nu este împărţibil prin 30, atunci produsul este el însuş temelia. De exemplu: fie anul 1862; 1862 : 19 dă restul 0; operaţiunile se continuă cu cifra 1; 1 $\times$ 11 = 11; 11 neputându-se împărţi prin 30, temelia anului 1862 este 11, *sau 10,* după cum s'a arătat mai sus.

Să amintim în fine că în anii comuni, adică nebisextili, temelia arată nu numai cu câte zile înainte de 1 Martie s'a născut lumina, dar şi cu câte zile înainte de 1 Ianuarie s'a născut luna nouă — pentrucă dela 1 Ianuarie şi până la 1 Martie sunt tocmai 51 zile, în cari încap aproape exact două lunaţiuni de câte 29 zile şi jumătate.

Atâta despre temelie ca element de comput. Să căutăm a ne lămurì acum asupra valorii reale a indicaţiunilor date de acest element cronologic, adică să vedem până la ce punct arătările temeliei corespund cu realitatea lucrurilor. Această valoare este foarte relativă, după cum se va vedeà mai jos:

1) Mai întâiu temelia dând vrâsta lunii numai în zile, şi nu în zile, ore, minute, etc., este uşor de înţeles că o asemenea indicaţiune poate cuprinde în ea însăş o eroare de aproape 24 de ore, adică de aproape o zi. Intr'adevăr ziua civilă începând la miezul nopţii, pentru a se terminà tot la miezul nopţii, nu este evident acelaş lucru dacă în cursul unei asemenea zile luna nouă s'a născut la ora 1 noaptea, care corespunde cu ora 1 înainte de amiază, sau la ora 11.50 noaptea, adică după amiază. Despre asemenea deosebiri, cari cu timpul devin foarte simţitoare, sistemul temeliei nu ţine socoteală;

2) Prin luna nouă sau naşterea luminii computul bisericesc nu înţelege conjuncţiunea însăş a lunii cu soarele, ci ziua în care lumina lunii se iveşte de fapt din nou, adică când este din nou vizibilă sub forma unei linii arcuite. Dar este evident că o lumină nouă care devine vizibilă cu câtevà ceasuri după miezul nopţii poate să fie rezultatul unei conjuncţiuni întâmplate cu câteva ore înainte de miezul nopţii, de unde o nouă posibilitate de eroare;

3) Dar această posibilitate de eroare nu se mărgineşte numai la câtevà ceasuri, ci poate în anumite împrejurări ajunge la o zi

sau chiar la două zile. Se ştie că uneori lumina nouă apare sub forma unei foarte subţiri linii arcuite, pe când alte ori se prezentă dela început chiar sub forma unei semilune de o grosime apreciabilă. Această deosebire este determinată de poziţiunea pe care o ocupă luna în momentul conjuncţiunii şi consecinţa imediată a modului cum luna se prezentă în conjuncţiune este că în anumite cazuri lumina nouă nu apare decât 2 zile după trecerea conjuncţiunii.

4) Altă cauză de eroare poate rezultà din deosebirile de longitudine ale locurilor din cari se observă luna: astfel o persoană care ar observà luna din Nijni-Novgorod (Rusia; longitudine 41° 40′ 6″ E) va vedeà aceeaş lumină nouă cu aproape 3 ore mai timpuriu decât alta persoană care ar abservà-o din Paris (longitudine 0°. 0′. 0″).

5) Dacă se confruntă datele pe cari le dă temelia pentru naşterea luminii de Fevruarie cu zilele în cari lumina a apărut în realitate în cursul lunii Fevruarie, se constată pentru toţi anii secolului trecut o deosebire statornică de două zile, adică luna apare în realitate cu două zile mai timpuriu decât arată temelia. Această deosebire constantă îşi are explicaţiunea în următoarele împrejurări:

Am arătat mai sus, la «Crugul soarelui», că anul tropic, adică intervalul de timp scurs între două treceri consecutive la echinocţiu, este de 365 zile, 5 ore, 48 minute 47 secunde şi 51; acest interval calendarul iulian îl consideră însă ca şi cum ar fi exact de 365 zile şi 6 ore sau 365 şi 1/4 zile, şi consecvent acestei concepţii intercalează din 4 în 4 ani o zi (1) creând anii bisextili. După această socoteală 19 ani ai calendarului iulian cuprind 6939 zile şi 3/4, sau, exprimat în fracţiune zecimală, 6939, 75 zile.

Pe de altă parte am arătat la «Crugul lunii», că 235 de lunaţiuni corespund aproape exact cu 19 ani «iuliani»; dar această potrivire nu este prefectă, pentrucă 235 de lunaţiuni fac exact 6939, 688415 zile, adică cu 0.061582 zile sau 1 oră 28 minute 41 secunde mai puţin decât 19 ani iuliani. Ceeace revine a spune că dacă, într'o anumită zi a unui anumit an, o fază a lunii s'a întâmplat la o oră care ne este cunoscută, peste 19 ani aceeaş fază va reveni în aceeaş zi, dar cu 1 oră 28 minute şi 41 secunde mai timpuriu.

Aceasta deosebire, ori cât de neînsemnată s'ar păreà la început, întru cât ea nu este decât de 4 minute şi 40 secunde pe an, ajunge totuş cu timpul destul de mare pentru a denaturà toate re-

(1) Calendarul gregorian prezentă din acest punct de vedere o importantă deosebire.

zultatele după un număr mai lung de ani. Intr'adevăr aceste 4 minute şi 40 de secunde fac în 308 ani: 23 ore 57 minute şi 36 secunde, adică o zi întreagă fără 2 minute şi 24 secunde, astfel încât din 308 în 308 ani arătările temeliei retrogradează automatic cu câte o zi, îndepărtându-se tot atâta de realitate.

După toate probabilităţile—căci în această chestiune nu poate fi vorba decât de probabilităţi—cifrele temeliei arătau vrâsta exactă a lunii în secolii XIII, XIV şi XV; ele arătau acea vrâstă cu o zi mai puţin în cursul celor trei secoli următori; în fine in secolul XIX, XX şi XXI deosebirea este de două zile. Aceasta pare a dovedì că actualele cifre ale temeliei au fost introduse în comput între anii 1200—1500, şi nu în timpul Conciliului dela Nicea, cum s'ar puteà crede.

VII.

EPACTA.

Am arătat mai sus că elèmentul cronologic care arată în zile vârsta lunii la 1 Martie poartă în cronologia apuseană numele de epactă, şi că acestei noţiuni despre epactă corespunde în computul românesc denumirea de temelie; pe lângă temelie se găseşte însă uneori, mai ales în documente posterioare mijlocului secolului XVI, şi un element cronologic numit «epacta», care nu poate fi confundat cu temelia, întrucât îl vedem figurând alături de aceasta în acte prevăzute şi cu alte elemente cronologice, cari la verificare s'au dovedit a fi bine calculate. Vechii autori de pascalii fac de altfel o deosebire esenţială între temelie, adică adevărata epactă, şi elementul numit de ei «epactă», şi anume:

I. Mitrofan ermonahul, autorul pascaliei anexate la sfârşitul Psaltirei Mitropolitului Dosofteiu, înţelege prin epactă o cifră convenţională care, adunată cu cifra dată de *„Vârăţe-leato“*, adică cu cifra mânii anului, duce la aflarea zilei săptămânii cu care începè fiecare lună din an. Asemenea epacte se numesc astăzi mai drept ***Mânile lunilor***, căci mânile lunilor, despre cari am vorbit în treacăt mai sus la «Mâna anului», sunt tocmai nişte cifre convenţionale, afectate câte una la fiecare lună din an, şi cu ajutorul cărora se ajunge la cunoaşterea zilei cu care a început fiecare lună din an, şi apoi la aflarea zilei săptămânii care corespunde oricărei zile dintr'un an. Raţionamentul care a condus la stabilirea acestor cifre

este următorul: Dacă într'un anumit an luna Ianuarie a început cu 1-a zi a săptămânii, adică cu o Luni, 1 Fevruarie va cădeà într'o Joi, pentrucă Ianuarie având 31 zile, cuprinde 4 săptămâni plus 3 zile, astfel încât Fevruarie nu poate începe decât cu ziua a 4-a, adică cu o Joi; în Fevruarie fiind 4 săptămâni complete, 28 Fevruarie va cădeà în ziua a 3-a a săptămânii, iar 1 Martie într'o Joi,..... și așà mai departe. Urmându-se astfel, se capătă la sfârșitul anului următorul tablou:

Ianuar.	Fevruar.	Mart.	April.	Maiu	Iunie	Iulie	August	Sept.	Octomvrie	Noemvrie	Decemvrie
1	4	4	7	2	5	7	3	6	1	4	6

Se înțelege că acest tablou este alcătuit pe baza hipotezei că 1 Ianuarie a căzut într'o Luni; pentrucă însă 1 Ianuarie poate cădeà pe rând în fiecare din cele 7 zile ale săptămânii, rezultă că ar trebuì să avem 7 tablouri, adică câte unul pentru fiecare hipoteză, plus alte șapte tablouri pentru anii bisextili, în cari rândueala cifrelor afectate lunilor Martie—Decemvrie sufere o modificare din cauza intercalării zilei suplimentare din Fevruarie. Aceste tablouri devin însă inutile, dacă pentru aflarea zilei cu care a început o lună oarecare dintr'un anumit an, adunăm cifra mânii anului a acelui an cu cifra mânii lunii respective din tabloul de mai sus, și socotim suma obținută cu zilele săptămânii, începând cu ziua Luni. De exemplu: fie anul 1906, având mâna anului 6; în acel an 1 Ianuarie va fi într'o Duminică, pentrucă mâna anului 6 + mâna lunii Ianuarie 1 = 7, și Luni fiind = 1, Duminica este = 7; tot 1906 va aveà 1 Fevruarie într'o Mercuri, pentrucă 6 + 4 = 10, din care scăzând 7 rămân 3, și 3 este = Miercuri, etc. Acest sistem îl au Mitrofan și cu ieromonahul Lavrentie, care la f. 194 a «Invățăturilor» sale, înserate în Psaltirea dela 1751, dă și tabloul «Epactiilor lunilor» în modul următor:

Mart.	April.	Maiu	Iunie	Iulie	August	Septemvrie	Oct.	Nov.	Dec.	Ianuar.	Fevr.
5	1	3	6	1	4	7	2	5	7	3	6

După cum se vede, Laurentie, care și-a copiat Învățăturile dintr'o Psaltire rusească, începe anul cu 1 Martie, și la dânsul cifrele sunt pentru lunile Martie—Decemvrie cu câte o unitate mai mari, iar pentru lunile Ianuarie și Fevruarie cu câte două unități mai mari decât cele din tabloul pe care l-am dat mai sus; în schimb dânsul începe numărarea zilelor din săptămână cu Dumineca, astfel încât rezultatul este acelaș. Mitrofan nu dă în această privință nici

un tablou; dar din explicaţiunile dela f. 212 v. ale «Rojdialniţei» sale rezultă că el se servià de aceleaşi cifre ca şi Lavrentie.

II. Cu totul diferite sunt epactele adoptate de autorii pascaliilor inserate în Psaltirele tipărite dela sfârşitul secolului XVIII încoace, cum sunt Psaltirele din 1790, 1794, 1805, 1806, etc. (vezi mai sus sub No. 5, 7, 8 şi 9). In aceste lucrări epactele sunt nişte numere afectate câte unul la fiecare an, şi cari se repetă neschimbat din 19 în 19 ani întocmai ca şi crugul lunii şi temelia. Aceste numere sunt următoarele:

Temelia	14	25	6	17	28	9	20	1	12	23	4	15	26	7	18	29	11	22	3
Epacta	7	26	15	4	23	12	1	20	9	28	17	6	25	14	3	22	10	29	18

Din confruntarea acestor două cicluri se constată că numărul temeliei adunat cu numărul epactei dă suma 21, sau atunci când temelia este ea însăş mai mare decât 21, suma 51—din care scăzându-se valoarea unei lunaţiuni, considerată şi aici ca şi la temelie ca fiind de 30 zile, rămâne tot 21. Aceasta dovedeşte că epacta în chestiune nu este decât un complement al temeliei, şi anume complementul temeliei până la 21 sau până la 51; dar pentrucă temelia, arătând vrâsta lunii, arată şi ziua în care s'a născut luna, epacta la rândul ei arată a 21-a sau a 51-a zi dela naşterea lunii, adică ziua în care cade al 3-lea pătrar, şi anume al 3-lea pătrar din luna Martie; aceasta este uşor de dovedit: într'adevăr în cazurile în cari al 3-lea pătrar al lunii care s'a născut în Fevruarie ar urmà să cadă tot în Fevruarie, ceeace ar aveà loc în anii având temelii mai mari decât 21, temelia plus epacta dau suma 51, adică epacta arată a 51-a zi dela naşterea luminii de Fevruarie, ceeace corespunde cu ziua celui de al 3-lea pătrar din Martie (o lunaţiune de $29^1/_2$ zile plus 3 faze ale lunii, cari fac 22 zile şi 3 ore = 51 zile şi 15 ore). Se înţelege că naşterile lunii de cari se verbeşte aici sunt naşterile convenţionale determinate de temelii. Aceste epacte se numesc *Epacte Mari* sau *Epacte ale anilor*.

Dacă amplificăm aceste epacte cu 5, atunci epacta arată la câte zile după 21 Martie cade *luna plină pascală convenţională* sau «Legiuita Fasca», despre care vom vorbi mai departe la «Paştele jidovesc». Astfel un an oarecare având crugul lunii 1 şi Epacta 7, va aveà legiuita fască la 7 + 5 = 12 zile după 21 Martie, adică la 2 Aprilie.

Epacta unui an se găsește căutând temelia și luând apoi epacta înscrisă în dreptul acelei temelii în tabloul de mai sus; ea se calculează însă și direct din milesim în modul următor:

a) Se caută crugul lunii; *b)* La crugul lunii se adaoge 3; *c)* Suma obținută se îmmulțește cu 19; *d)* Produsul înmulțirii se înparte cu 30; *e)* Din restul împărțirii se scade 9, și *f)* Restul scăderii este epacta.

Când restul împărțirii este mai mic decât 9, atunci i se adaoge 30 și din suma obținută se scade 9.

De exemplu: anul 1912 având crugul lunii *10*, temelia 23 și epacta 28:

10+3=13; 13×19=247; 247: 30= dă restul 7; 7+30=37; 37−9=28.

Crugurile lunii 17, 18 și 19 supuse operațiunilor de mai sus dau ca rezultat numerele 11, 30 și 19, adică niște epacte cu câte o unitate mai mari decât cele prevăzute în tabloul de mai sus; aceste epacte nouă nu sunt însă decât complementele temeliilor *10, 21* și *2*, despre cari am vorbit pe larg la temelie.

VIII.

CICLURILE PASCALE.

I. Dacă multiplicăm anii ciclului solar cu anii ciclului lunar, adică 28 × 19, căpătăm o nouă periodă de 532 ani, în care se cuprind exact 19 cicli solari de câte 28 ani, sau 28 de cicli lunari de câte 19 ani. Această nouă perioadă, numită *Ciclu Pascal*, este după energica definițiune a lui Mas Latrie (1) «une révolution de 532 années, à la fin desquelles les deux cycles de la lune (crugul lunii și numărul de aur), les réguliers, les clefs des fêtes mobiles, le cycle du soleil, les concurrents, les lettres dominicales, le terme pascal, la Pâque, les épactes avec les nouvelles lunes, recommencent comme toutes ces choses étaient 532 années auparavant, et continuent le même espace d'années: en sorte que la seconde révolution est en tout semblable à la première, et la troisième aux deux autres» —sau, mai scurt: un ciclu de 532 ani, după expirarea căruia toate elementele cronologice, afară de indiction, revin la punctele de plecare pe cari le aveau în anul întâiu al ciclului.

(1) Mas Latrie, op. cit., col. 46.

Conform definiţiunii, anul întâiu al unui ciclu pascal trebue deci să fie şi anul întâiu al unui ciclu solar, şi anul întâiu al unui ciclu lunar, adică să aibă ca elemente cronologice crugul soarelui 1 şi crugul lunii tot 1; iar ca consecinţă anul ultim al ciclului pascal trebue să aibă crugul soarelui 28 şi crugul lunii 19.

Ca să aflăm rangul pe care un anumit an îl ocupă în lăuntrul unui ciclu pascal, împărţim veleatul prin 532: restul împărţirii arată rangul căutat.

Fie de exemplu anul 1909 s'au dela facerea lumii 7417; 7417 împărţit prin 532 dă restul 501, adică anul 7417 este al 501-lea din actualul ciclu pascal, ceeace revine a spune că acest ciclu a început în anul 7417—500 = 6917 (1409) şi se va terminà cu anul 7448 (1940). Dacă este aşà, atunci potrivit celor arătate mai sus ultimul an al ciclului pascal precedent, precum şi ultimul an al ciclului actual trebue să aibă crugul soarelui 28 şi crugul lunii 18, şi de fapt împărţirea anilor 6916 şi 7448 prin 28 şi 19 dă resturile zero, ceeace corespunde crugurilor 28 şi 19. In schimb primul an al ciclului pascal actual precum şi primul an al ciclului următor trebue să aibă crugul soarelui 1 şi crugul lunii 1, şi de fapt împărţirea anilor 6917 şi 7449 prin 28 şi 19 dă pretutindeni ca rest al operaţiunii 1.

Dacă acum împărţim numărul 501, care arată rangul anului 7417 în actualul ciclu pascal, prin 28 şi apoi prin 19, resturile acestor două împărţiri ne dau crugurile anului 7417. Intr'adevăr restul împărţirii lui 501 prin 28 este *25*, iar restul împărţirii aceluiaş număr prin 19 este *7*: căutând crugurile anului 7417 prin metoda obicinuită, vedem că el are de fapt crugul soarelui 25 şi crugul lunii 7.

Nu despre acest ciclu poate fi vorba în cele două documente, în cari ni s'a întâmplat să vedem amintit un ciclu care nu este de sigur nici cel solar, nici cel lunar, întru cât poartă denumirea de *cluci pashi* sau mai simplu *cliuci*. Intâiul document este Penticostarul slavonesc tipărit la Târgovişte, în epilogul căruia ni se spune că lucrarea s'a sfârşit de imprimat în anul 7157 (1649) . . . cluci pashi 3; al doilea este un suret de pe un hrisov al mânăstirii Valea, în care tălmaciul aminteşte că a scos acest hrisov după limba sârbească în anul 7227 . . . cluciul 600. Dar nici anul 1649 nu este al 3-lea din ciclul pascal actual, nici ciclul nu cuprinde 600 de ani. «Cliuci» sau «cluci pashi» însemnează deci în ambele cazuri altăcevà decât ciclul pascal.

II. Am arătat la începutul acestei lucrări, că unele Psaltire, cum este de exemplu Psaltirea tipărită în 1751 la Râmnic sau cea tipărită în 1805 la Sibiiu, conțin după obișnuitul catalog al anilor și cele 35 de Pascalii așezate pe slove, sau că alte lucrări similare, mai puțin complete, conțin măcar în catalogul anilor o rubrică specială reservată Slovei Pascaliei (vezi Psaltirile din 1843, etc.). Aceste «pascalii» nu sunt altcevà decât enumerarea tuturor schimbărilor suferite de sărbătorile mobile și de posturile de peste an în fiecare din cele 35 de hipoteze în cari poate cădeà Paștele. Se știe că Paștele poate fi serbat într'una din cele 35 de zile cuprinse dela 22 Martie și până la 25 Aprilie inclusiv; pentru a înlesni cunoașterea alcătuirii calendarului bisericesc în fiecare din aceste 35 de cazuri și prin urmare corecta observare a sărbătorilor, vechii computiști au calculat pentru fiecare din zisele hipoteze câte o pascalie deosebită, pe care au însemnat-o cu câte una din literele alfabetului cirilic, însă într'o ordine care nu corespunde literelor alfabetului cirilic întrebuințat în secolul XIX, ci anume cum arată următorul tablou, extras din Pascalia lui Laurentie:

1.	А.	Legiuita	fască:	Martie	21;	Paștele:	Martie	22
2.	Б.	»	»	»	21	»	»	23
3.	В.	»	»	»	22	»	»	24
4.	Г.	»	»	»	21	»	»	25
5.	Д.	»	»	»	24	»	»	26
6.	Є.	»	»	»	25	»	»	27
7.	Ж.	»	»	»	25	»	»	28
8.	Ѕ.	»	»	»	22	»	»	29
9.	З.	»	»	»	27	»	»	30
10.	И.	»	»	»	24	»	»	31
11.	І.	»	»	»	25	»	Aprilie	1
12.	К.	»	»	»	22	»	»	2
13.	Л.	»	»	»	29	»	»	3
14.	М.	»	»	Aprilie	2	»	»	4
15.	Н.	»	»	»	2	»	»	5
16.	О.	»	»	»	4	»	»	6
17.	П.	»	»	»	2	»	»	7
18.	Р.	»	»	»	5	»	»	8
19.	С.	»	»	»	2	»	»	9
20.	Т.	»	»	»	5	»	»	10
21.	Ѵ.	»	»	»	10	»	»	11

22. Ф.	Legiuita	fască:	Aprilie	7	Paştele:	Aprilie	12
23. Х.	»	»	»	10	»	»	13
24. Ѡ.	»	»	»	7	»	»	14
25. Ц.	»	»	»	12	»	»	15
26. Ч.	»	»	»	15	»	»	16
27. Ш.	»	»	»	2	»	»	17
28. Щ.	»	»	»	12	»	»	18
29. Ъ.	»	»	»	17	»	»	19
30. Ы.	»	»	»	18	»	»	20
31. Ь.	»	»	»	17	»	»	21
32. Ѣ.	»	»	»	15	»	»	22
33. Ю.	»	»	»	8	»	»	23
34. Ѫ.	»	»	»	18	»	»	24
35. Ѧ.	»	»	»	18	»	»	25

E inutil să dăm şi un specimen de Pascalie: una din ele (slova Ѧ) se găseşte reprodusă în amintita scriere a d-lui General Năsturel (1).

Cu ajutorul acestui tablou chestiunea cliuciurilor se lămureşte pe deplin; dar în acest caz literele cirilice cari urmează cuvântului «cliuci» nu au valoarea de cifre, ci valoarea de litere ale alfabetului cirilic. Prin urmare menţiunea din Penticostariul dela Târgovişte: «1649 . . . «cliuci Г» nu însemneză «cheia Paştelor 3», cum s'a tradus în Bibliografia d-lor Bianu şi Hodoş (2), ci «cheia Paştelor 4» ori mai bine «slova pascală Г» şi înseamneză că în anul 1649 Paştele s'a serbat la 25 Martie, ceeace adeveresc şi tabelele cronologice; de asemeni: «7227 . . cluci Х» nu arată altcevà decât «Slova Pascală Х» sau Pascalia a 23-a», adică că în 7227 Paştele s'a serbat în ziua de 13 Aprilie (v. p. 400, No. 72).

IX.

PAŞTELE JIDOVESC.

O singură dată, şi anume într'o însemnare particulară din secolul XVIII am găsit amintit Paştele jidovesc; am fi putut dar trece peste acea însemnare, dacă «Paştele jidovesc» n'ar fi în strânsă legătură cu chestiunea pascaliilor, despre care vorbiam în partea a 2-a a capitolului precedent.

(1) *Noua Pascalie*, p. 13.

(2) I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche 1508—1830*, Buc. 1903—1909, 2 tomuri in-4° (în curs de publicaţiune); t. I, p. 171.

La drept vorbind «Paştele jidovesc» nu este adevăratul nume al elementului cronologic pe care l-a avut în vedere autorul amintitei însemnări, pentrucă computul bisericesc nu se preocupă de modul cum îşi fixează Evreii sărbătorile lor; adevăratul nume al acestui element este ***Fasca*** sau ***Legiuita Fască,*** care se vede figurând şi în corpul celor 35 de Pascalii, din care l-am reprodus şi noi în tabloul de mai sus.

Introducerea acestui element de calcul în computaţiunea bisericească îşi are originea în nişte dispoziţiuni ale Conciliului dela Nicea, ţinut în anul 325 după Hristos. Să ştie că în primele timpuri ale creştinătăţii să iscaseră nenumărate divergenţe între diferitele biserici creştine în privinţa datei la care urmà să se sèrbeze cea mai de căpetenie sărbătoare de peste an, adică Paştele, şi că unele biserici o celebrau chiar odată cu sărbătoarea evreească numită «Peisăh», adică cu Paştele evreesc. Pentru a ajungé la unificare, Conciliul dela Nicea a hotărît ca Paştele să se celebreze: *a)* în totdeauna într'o Duminică; *b)* în Duminica care urmează după luna plină; *c)* după luna plină care urmează echinocţiului de primăvară. Dar pentrucă Paştele ovreesc se serbà el însuş în ziua de lună plină care cădeà după echinocţiu (după computul evreesc: în ziua a 14-a a lunii Nisăn), urmà ca după prescriţiile Conciliului dela Nicea Paştele să se serbeze în prima Duminică de după Paştele evreesc.

Celebrarea Paştelui fiind deci în strânsă legătură cu luna plină, s'au calculat atunci zilele în cari luna plină apare după echinocţiul de primăvară, care la rândul lui cădeà atunci în ziua de 21 Martie; şi pentrucă după 19 ani fazele lunii revin în aceleaşi zile ale anului (cf. mai sus la «Crugul lunii»), calculul s'a făcut pentru 19 ani, ajungându-se la rezultatele pe cari le transcriem mai jos.

Crugul lunii.	Temelia.	Legiuita Fască.
1	14	2 Aprilie
2	25	22 Martie
3	6	10 Aprilie
4	17	30 Martie
5	28	18 Aprilie
6	9	7 Aprilie
7	20	27 Martie
8	1	15 Aprilie
9	12	4 Aprilie
10	23	24 Martie

Crugul lunii.	Temelia.	Legiuita Fască.
11	4	12 Aprilie
12	15	1 Aprilie
13	26	21 Martie
14	7	9 Aprilie
15	18	29 Martie
16	29	17 Aprilie
17	11	5 Aprilie
18	22	25 Martie
19	3	13 Aprilie

Aceste date arată deci zilele de *lună plină pascală* în timpul Conciliului dela Nicea, adică de acum 1584 ani; dar de atunci lucrurile s'au schimbat simţitor, din următoarele cauze principale:

1) Am arătat mai sus la «Crugul soarelui», că anul solar tropic este de 365 zile, 5 ore, 48 minute, 47 secunde şi 51, pe când calendarul iulian consideră anul civil iulian ca având tocmai 365 zile şi 6 ore, adică 365 zile şi $^1/_4$, şi că din această cauză anul tropic se termină cu 11 minute, 12 secunde şi $\frac{9}{60}$ înainte de terminarea anului civil. Această deosebire face că fenomenele în legătură directă cu anul tropic, cum este de exemplu echinocţiul, retrogradează faţă de zilele anului civil, iar diferenţa neînsemnată de 11 minute şi 12 secunde acumulându-se, produce in decursul secolilor mai multe zile, modificând rezultatele la cari ne-am fi putut aşteptà. Din această cauză echinocţiul, care în timpul Conciliului dela Nicea cădeà în ziua de 21 Martie, cade astăzi în ziua de 8 Martie la ora 1 dimineaţa, iar peste câţivà ani va cădeà în ziua de 7 Martie.

2) Am arătat de asemeni la «Temelie», că dacă fazele lunii revin într'adevăr, după 19 ani, în aceleaşi zile ale anului, această reîntoarcere se întâmplă însă la sfârşitul fiecărui period de 19 ani cu 1 oră, 28 minute şi 41 secunde mai timpuriu, şi că după trecere de 308 ani această nepotrivire produce ea însăş o zi, care la rândul ei modifică rezultatele; acuma în urma trecerii a 1584 ani, câţi sunt dela Conciliul dela Nicea şi până la anul curent, deosebirea a ajuns ea însăş de 5 zile, 3 ore, 12 minute şi 0 secunde.

Din cele ce preced rezultă că astăzi Paştele nu se serbează potrivit regulelor stabilite de Conciliul dela Nicea, pentrucă Biserica, păstrând neclintit calculele făcute în vremea acelui Conciliu, nu le-a mai pus în concordanţă cu realitatea faptelor.

Prin urmare, elementul cronologic denumit «Paştele jidovesc» sau mai adevărat «legiuita fască», cum i se zice în pascalii, arată

în realitate ziua în care se serbà Paştele evreesc în timpul Conciliului dela Nicea; el nu mai corespunde însă cu ziua în care își celebrează Evreii astăzi Paștele lor.

Legiuita fască a unui an se găsește căutând crugul lunii al acelui an și luând apoi data corespunzătoare înscrisă în dreptul acelui crug în tabloul dat mai sus; ea se poate însă deduce și direct din milesim în modul următor:

a) Se caută temelia anului.

b) Temelia anului se scade din numărul 106, și restul scăderii arată în a câtea zi a anului este fasca.

Când acest rest este mai mic decât 80 (ceeace se întâmplă cu temeliile 28 și 29), atunci restului i se adauge 30 și suma obținută arată în a câtea zi a anului cade fasca.

De exemplu: fie anul 1907 (7415) având crugul lunii 5 şi temelia 28: 106—28=78; 78+30=108; fasca va fi într'a 108-a zi a anului, care este 18 Aprilie.

Ziua săptămânii în care a căzut fasca într'un anumit an se poate determina cu ajutorul «Mânii lunilor», despre care s'a vorbit la «Epactă», sau încă în modul următor:

Se numerotează zilele săptămânii în modul următor: Marți = 1, Miercuri=2, Joi=3, Vineri=4, Sâmbătă=5, Duminecă=6, Luni=7.

Se notează apoi mâna anului a acelui an.

Numărul care arată în a câtea zi a anului a căzut fasca se împarte prin 7 și se notează restul. (Când împărțirea nu dă rest, ceeace se întâmplă cu temeliile 1, 15 și 22, atunci se procedează ca și cum restul ar fi 7).

In sfârșit se numără unitățile din rest cu zilele săptămânii, începându-se cu ziua care în numerotația de mai sus se găsește înscrisă în dreptul cifrei pe care o are și mâna anului.

Fie de exemplu anul 1909 cu temelia 20 și mâna anului 3.

a) 106—20=86, prin urmare fasca va fi într'a 86 zi a anului, care este 27 Martie.

b) 86 : 7 dă restul 2; pe de altă parte ziua înscrisă în dreptul cifrei 3 fiind Joi, numărăm cele două unități din rest cu zilele săptămânii începând cu Joi, adică: 1 Joi, 2 Vineri. Prin urmare fasca a căzut în ziua de *27 Martie* care a fost *Vineri*.

Iar Paştele celebrându-se în prima Duminică de după fasca, a căzut prin urmare în ziua de 29 Martie, căci 27 Martie fiind Vineri, Duminica cade în 29 Martie.

Cu această socoteală lesnicioasă am găsit prin urmare şi Paştele.

*

Să trecem acum la cercetarea câtorvà documente prevăzute cu astfel de elemente cronologice secundare:

1) Inscripţia de pe piatra funerară a lui Nicolae Alexandru Voevod: *In luna Noemvrie 16 zile a răposat marele şi de sine stătătorul domn Io Nicolae Alexandru Voevod, fiul marelui Basarab Voevod, în anul 6873, indicţia 3; vecinica lui pomenire.*

. Onciul, *Originile Principatelor române*. Buc. 1899 in-8°, p. 182; facsimile în Revista «Tinerimea Română». Noua Serie, Buc. 1900, şi în St. Nicolaescu, *Radu Negru Vodă şi urmaşii săi*, publicat în revista „România Nouă", Anul I, fasc. 11—12 din April—Maiu 1908, Buc., tip. Lăzăreanu; Iorga, *Inscripţii din Bisericile României*, fasc. I. Buc., 1906, in-8°, p. 132; bibliografie, *ibidem*; cf. observaţia d-lui Onciul în «Convorbiri Literare», fasc. 11 din Noemv. 1901, p. 1014, nota 1.

Restul diviziunii lui 6873 prin 15 fiind 3, indicţiunea este bine calculată.

2) Inscripţia unui clopot dela mânăstirea Cotmeana:

In zilele bine credinciosului domn Ioan Dan Voevod a făcut acest clopot jupânul Dragomir fiul egumenului Dragomir. In anul 6893 indictionul 8.

Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, ed. II, vol. I. Buc. 1874, p. 128.

Indictionul este bine calculat.

3) *6894. Octomvrie 3, indictionul 9.* Data hrisovului emis în Argeş, prin care Dan I întăreşte mânăstirii Tismana mertic, confirmând şi daniile făcute de Radu I adică satele: Vadul Cumanilor, jumătate din Toporna, balta Bistreţul şi altele.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în „Fondul Istoric"; ibidem «Condica Brancovenească» No. 226, f. 1; publicat în text şi traducere de Al. Stefulescu în *Mănăstirea Tismana*, ed. II. Buc. 1903, in-8°, p. 148—153; în fragment de Hasdeu în *Negru Vodă* (introducerea la «Etymologicum Magnum Romaniae», Tom. IV). Buc. 1898, in-8°, p. LXXXVII, şi în traducere, după Condica Tismenei, în *Istoria critică*, ed. II, Tom. I, p. 127—128 cu următoarea observaţie: «Deşi textul slavic nu mai există, totuş deplina autenticitate a documentului se verifică nu numai prin conformitatea-i cu cel mircian, dar şi prin calculul indictionului, carele se începeà în adevăr al 9-lea dela 1 Septemvrie 1385 încoace, adică cu o lună înainte de 3 Octomvrie». (ibidem, p. 128).

Indictionul 9 corespunde cu anul 6894, căci restul diviziunii lui 6894 prin 15 este 9.

4) *6895. Iunie 27, indiction 10.* Data hrisovului, scris în Argeş, prin care Mircea V. V. întăreşte Tismenei daniile răposatului său părinte Radu I. adică satele: Vadul Cumanilor cu jumătate de Toporna, balta Bistreţul şi altele.

Arhiva Statului, originalul pe pergament, în «Fondul Istoric»; ibidem, Condica veche a Tismenei, vol. I. (No. 42), f. 60, şi Condica nouă, I. p. 420; publicat în Venelin, *Vlaho-Bulgarskiia. . .* gramotăi. Petersb. 1840, in-8°, p. 9—12, şi de Hasdeu în *Arhiva Istorică a României.* Buc. 1865, 3 fasc. in-4°, III, p. 191—193.

Indictionul este bine calculat şi corespunde anului 6895=1387.

5) *6896. Maiu 20, indiction 11,* fără loc. Două hrisoave din aceeaş zi în cari Mircea întăreşte mânăstirii Cozia, printr'unul satele Călimăneştii, Jiblea şi altele, prin celălalt alte moşii şi mertic.

Arhiva Statului, unul din originale, pe pergament, în «Fondul Istoric»; ibidem, Condica Brancovenească No. 266, f. 244 şi 247; Condica veche a Coziei, f. 17 şi 18, şi Condica nouă, I. No. 19, p. 1. şi 2; publicate: unul de Gr. Tocilescu în *Foaia Societăţii Românismul* (revistă), t. II. Buc. 1871, p. 28—29, celalalt de Hasdeu, *ibidem,* p. 130—131, după ce fusese publicat defectuos, cf. nota 4 dela aceeaş p. 131, — şi în *Istoria critică,* I, p. 130 — 131; cf. şi această din urmă scriere, p. 129.

Indictionul corespunde, întrucât anul precedent 6895 aveà indictionul 10. (v. mai sus).

6) *6898. Septemvrie 4, indiction 13,* fără loc. Hrisov prin care Mircea întăreşte mânăstirii Cozia satele Jiblea şi altele.

Arhiva Statului, Condica Brancovenească No. 266, f. 248, 396 v. şi 414; Condica veche a Coziei, f. 145, şi Condica nouă, f. 60.

Indictionul 13 corespunde anului 6898.

7) *6900.) Ianuarie 8, indiction 15,* fără loc. Mircea întăreşte mânăstirii Cozia obicinuitul mertic în găleţi de grâu, buţi de vin, burdufuri de brânză, etc. apoi balta Mamina, satele Cirişovul, Bucureştii, Bogdăneştii, Luncenii şi altele. In fruntea boierilor marturi sunt citaţi mitropolitul Kir Anthim şi mitropolitul Kir Athanasie al Severinului şi egumen al slăvitei cetăţi.

Documentul s'a păstrat în trei redacţiuni: 1) în copie slavă şi 2) în traducere română, ambele cu data 6870, ind. 15, ghen. 8, în Condica Brancovenească No. 266, f. 237 şi 238 şi 3) în traducere română, cu data 6902, ind. 15, ghen. 8, în Condica veche (din

1778) a Coziei, la f. 15. Originalul lipseşte. Ambele traduceri diferă; mai corect pare a fi textul, mai vechiu, din Condica Brâncovenească.

Cel dintâiu pare a se fi folosit de acest document Geanoglu-Lesviodax într'a sa «Istorie bisericească», în care citează pe mitropolitul Anthim şi pe mitropolitul Athanasie al Severinului, «al slăvitei cetăţi egumen», indicând ca referinţă «Condica mânăstirii Cozia», care acum împreună cu alte condici mânăstireşti formează aşà zisa *Condică Brâncovenească.* Haşdeu controlând această informaţiune nu în «Condica Brâncovenească» de unde o luase Lesviodax, ci în condica din 1778 a Coziei, unde figurează anul 6902, acuză pe acesta din urmă nu numai de a fi greşit data hrisovului, dar încă de a fi alterat şi fraza citată (*Istoria critică,* I, p. 126, nota 12).

Ambele condici concordând în privinţa lunii, a zilei şi a indictionului, este aproape sigur că hrisovul a fost emis într'unul din cei doi ani având indictionul 15, cuprinşi în cursul domniei lui Mircea (6900 sau 6915) şi anume mai probabil în 6900, adică din timpurile când Mircea înzestrà Cozia (cf. hrisoavele din 20 Maiu 6896 şi 4 Sept. 6898). In acest sens se pronunţase şi Haşdeu, arătând că «în originalul slavic fiind 6900 (1392), după care urmà *v indiktion*» adică «în indiction», traducătorul român a luat *v* drept cifra cirilică echivalentă cu 2, şi astfel a ieşit 6902 în loc de 6900» (*Istoria critică,* p. 126, nota 13).

8) *6915. Noemvrie 24, indiction 15.* Tismana. Porunca lui Mircea dată egumenului Nicodim, oprind pe oricine de a vânà peşte sau de a paşte vite pe moşiile mânăstirii Tismana fără de voia călugărilor.

Arhiva Statului, originalul pe hârtie, în «Fondul Istoric»; Condica nouă a Tismanei, I, No. 44, f. 4. Publicat de Miletici-Agura în *Daco-Romanitea* (în *Sbornicul* Ministerului de Instrucţie din Sofia, anul IX (1893), in-8°, pp. 211—390, sub No. 3, şi de Al. Ştefulescu în *Documentele slavo-române relative la Gorj.* Târgu-Jiu 1908, in-8°, p. 11—12.

In condica nouă a Tismanei, în care documentul a fost copiat din condica veche, actul e datat «6915, Duminica a 15-a» fără indiction, traducere pe care o justifică originalul în care se ceteşte ҂ѕ҃ѳєі нєд. єі. «Duminica a 15-a» nu are însă nici un sens, pentrucă la 6915 ziua de 24 Noemvrie nu cădeà într'o Duminică; este deci fără îndoeală un lapsus-calami, нєд în loc de єнд(иктион), cum traduce de altfel şi Stefulescu în menţionata sa scriere.

Indictionul 15 corespunde cu anul 6915.

9) *6917. Maiu 11, indiction 3.* Giurgiu. Hrisovul lui Mircea pentru logofătul Baldovin, jupan Şerban şi Radul Stanov, întărind mânăstirii Născătoarei de Dumnezeu din Strugalea, satul Pulcăuţii, pe care îl scuteşte de dări, dăruind mânăstirii şi mertic.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; publicat de Miletici-Agura în *Sbornic* IX, sub No. 4.

Indictionul 3 corespunde anului 6918.

10) Inscripţie pe un clopot al mânăstirii Cotmeana:

In numele sfintei şi de viaţă începătoarei Treimi, în zilele marelui Io Mircea Voevod şi Mihail Voevod, s'a făcut acest clopot în anul 6921, indiction 6, luna lui Mai . . .

Publicat de Hasdeu în *Istoria critică*, I, p. 132.

Indictionul corespunde.

11) *6921. August 6, indiction 6.* fără loc. Privilegiu comercial acordat de Mircea Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi Ţara-Ungurească*, Bucureşti 1905, in-8°, p. 3.

Indictionul corespunde.

12) *6923. Martie 28, indiction 8.* în mânăstirea Cozia. Mircea întăreşte Coziei vama dela Genune.

Arhiva Statului, originalul în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească No. 266, copie şi trad. la f. 242—243; condica veche a Coziei, No. 18, f. 351.

Indictionul corespunde.

13) *6926. Iunie 22, indiction 11.* Târgovişte. Două hrisoave din aceeaş zi prin cari Mihail 1) întăreşte mânăstirilor Cozia şi Cotmeana daniile şi înzestrările confirmate de părintele său Mircea, oprind rudele donatorilor de a revendicà darurile făcute acestor mânăstiri, şi 2) întăreşte Coziei şi Cotmenei zece salaşe,. scutite de dări.

Arhiva Statului, unul din pergamente în «Fondul Istoric»; condica veche (No. 25) a Cotmenei, f. 7 şi 8, şi condica nouă (No. 26), p. 1 şi 2; unul din ele publicat de Miletici-Agura în *Sbornic* IX sub No. 5; cf. şi observaţia lui Hasdeu din *Istoria critică*, I, nota 2 dela p. 132.

Indictionul 11 corespunde cu anul 6926.

14) *6929. Maiu 17, indiction 14.* fără loc. Hrisov prin care Radu II Praznaglava făgădueşte Braşovenilor pace şi libertate deplină de a face comerţ în Ţara-Românească.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 8; asupra datei «17 Maiu» cf. ibidem, nota 3 dela p. XLIV.

Indictionul corespunde.

15) *6929. Iunie 1, crugul soarelui 14, crugul lunii 12,* fără loc. Radu II întăreşte mânăstirii dela Nucet (Cozia), unde este mormântul părintelui său Mircea, toate bălţile începând dela Săpatul până la gura Ialomiţei şi vama dela toţi stupii (albinăritul) ce se vor aflà pe acele bălţi . . .; între boierii marturi figurează Stan, unchiul Voevodului (fratele lui Mircea).

Arhiva Statului, Condica Brâncovenească No. 266, f. 349 v., şi condica veche a Coziei (No. 18), f. 249 v; originalul pierdut.

Anul 6929 fiind al 13-lea din actualul ciclu pascal (cf. supra, pag. 377), nu poate aveà decât crugul soarelui 13 şi crugul lunii 13; în schimb acest an are indictionul 14. In lipsa originalului este imposibil de hotărît dacă actul conţineà indictionul (14) şi unul din cruguri, sau ambele cruguri, cari într'acest caz ar fi amândouă greşite—dacă cumvà nu este la mijloc o eroare a copistului condicelor. Crugul soarelui 14 şi crugul lunii 12 îl are anul 7042.

16) *6930. Noemvrie 21, indiction 15.* Târgovişte. Privilegiu comercial acordat de Radu II Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 11.

Indictionul 15 corespunde anului 6930. Asupra nepotrivirii de indiction, care rezultă dacă se scade 5509, cf. Bogdan, *Relaţiile* nota 4 dela p. 13.

17) *6931. Octomvrie 23, indiction 1.* Târgovişte. Privilegiu comercial acordat de Dan II Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 15.

Indictionul 1 corespunde, întrucât hrisovul precedent aveà indictionul 15. Asupra nepotrivirii de indiction faţă de anul 1422, cf. Bogdan, op. cit., nota dela p. 17.

18) *6932. Fevruarie 28, indiction 2.* Târgovişte. Dan II întăreşte mânăstirilor Cozia şi Cotmeana zece case (salaşe) din oraşul Târgovişte, scutindu-le şi de dări.

Arhiva Statului, copie şi traducere în Condica Brancovenească No. 266, f. 253—254.

Indictionul corespunde.

19) *6932. August 5, indiction 2,* fără loc. Dan II întăreşte mânăstirii Tismana daniile făcute de ascendenţii săi Radu I şi Mircea, adică satele Vadul-Cumănilor cu Toporna, vama Calafatului, balta Bistreţul, etc., adăogând încă satele Ceauri, Duseştii, Ungureii şi altele.

Arhiva Statului, două originale cu acelaş cuprins, în «Fondul Istoric»; Condica veche a Tismanei, f. 62 şi condica nouă I, No. 44, f. 426 şi III, f. 543; publicat în Hasdeu, *Arhiva Istorică,* I, p. 19—21. .

Indictionul corespunde.

20) *6930 (6937) Septemvrie 10, indiction* 7. Argeş. Dan II întăreşte lui Peteu, Bratea, Drăgoiu, Manea şi Neagoe o moşie (al cărei nume a fost şters) scutind-o şi de dări.

Arhiva Statului, originalul pe pergament, în «Fondul Istoric»; condica veche a Tismanei, I, f. 168 şi condica nouă, I p. 5, ambele cu data 6930; aceeaş dată o dă şi o traducere din 1844 făcută de Gg. Peşacov, anexată acum originalului.

6930 având indictionul 15, ar rezultà că ne găsim în faţa unei indiscutabile erori de indiction. D-l profesor Onciul a avut însă bunăvoinţa de a ne atrage atenţiunea asupra faptului că anul real al emisiunii hrisovului pare a fi nu 6930 ci 6937, căci o minuţioasă examinare a originalului dovedeşte că după cifra cirilică ʌ (30), şi anume la o depărtare egală cu distanţa care separă pe ʌ de ч (900), există nişte urme de cerneală cari par a urmà conturul cifrei cirilice з (7). Intrebuinţarea unui reactiv ar face poate să reapară cifra dispărută; în orice caz este de notat că indictionul 7 corespunde tocmai anului 6937.

21) *69 . . (6933), Decemvrie 12, indiction 33.* Fără loc? Dan II confirmă Coziei satele Călimăneşti, Jiblea, Brăduţenii, Seaca, Bogdăneştii, Luncenii, Hinăteştii, etc., apoi 300 de salaşe de ţigani, şi altele.

Arhiva Statului, Condica Brancovenească No. 266, f. 302 v., şi condica veche a Coziei, f. 127 v., cu indict. 33; ibidem, f. 18 v., şi condica nouă a Coziei (No. 20), p. 8, fără indiction.

Indiction 33 este o evidentă greşeală de copist; ind. 3 corespunde anului 6933.

22) *6939. Ianuarie 30, indiction 9.* Târgovişte. Privilegiu comercial acordat de Dan II Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 32.

Indictionul corespunde.

23) *6939. Septemvrie 16, indiction 9.* Argeş. Dan II întăreşte slugilor sale Stoica, Dumitru, Vlascan, Mihail, Petru şi Şişman, satele Ciurileştii, ... Dâmbova, Turcineştii şi jumătate din Balomireşti, scutindu-le de dări.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; publicat în Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, p. 73; *Foaia Societăţii Românismul*, anul II, p. 28 (Buc. 1871, in-8°); Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, Iaşi 1906—1909, 6 vol. in-8°, I, p. 280; Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române* (op. cit.), p. 15.

Indictionul corespunde.

24) *6940. Noemvrie 17, indictionul 11.* Târgovişte. Alexandru Aldea întăreşte mânăstirii Dealu satele Alexenii şi Răsvadul, spre pomenirea părintelui său Mircea Voevod.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric»; Condică nouă a mănăstirii Dealu, p. 177; publicat de St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*. Buc. 1905, in-8°, p. 209.

Indictionul 11 corespunde anului următor 6941.

25) *6941. Fevruarie 9, indiction 1*. Târgovişte. Alexandru Aldea întăreşte mânăstirii Zograful din Sfântul Munte un ajutor anual de 3.000 aspri.

Publicat în traducere de St. Nicolaescu în «Revista» din Iaşi, No. 5 din Maiu 1908; cf. Iorga, *Studii şi Documente*, III, p. LXVII, şi Nicolaescu în «Convorbiri Literare», XXXVI (1902), p. 958.

Indictionul trebue să fie 11, care corespunde anului 6941.

26) *6945 (6942) Iunie 25, indiction 12.* Târgovişte. Alexandru Aldea întăreşte Coziei satele Călimăneşti, Jiblea, Brăduţenii, Seaca şi altele.

Arhiva Statului, originalul pe pergament, acum în «Fondul Istoric», are ultimele două cifre din dată aproape complet şterse, astfel încât din ѧмв să vede numai ѧ..; în condica veche a Coziei figurează la f. 126 v. cu data 6945, şi în condica nouă a aceleiaş mânăstiri, la p. 5, cu data 6900; publicat de St. Nicolaescu în «Revista» din Iaşi, No. 5 din Maiu 1909, după condica veche a mânăstirii cu anul îndreptat 1435 = 6943. Adevărata dată a hrisovului trebue însă să fie 6942, căreia îi corespunde indictionul 12.

27) *6945. Aprilie 8, indiction 24.* Târgovişte. Privilegiu comercial acordat de Vlad Dracul Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile*, p. 71.

Asupra indictionului «24», care este un lapsus-calami evident, cf. în *Relaţiile*, nota 4 dela p. 73; în afară de aceasta ind. 14 este şi greşit, căci anul 6945 are indictionul 15.

28) *6947. August 2, indiction 3.* Argeş. Hrisovul lui Vlad Dracul întărind Tismenei darurile confirmate de Dan II şi anume satele Vadul Cumanilor cu Toporna, balta Bistreţul, satul Hârsova cu

Sălcişoara, Ceaurii, Dusăştii, Plostina, etc., apoi merticul din judeţul Jaleşului şi altele.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric», secţiunea «Peceţi»; condica veche a Tismenei I, f. 65 v., şi condica nouă I, p. 430.

6947 are indictionul 2.

29) Inscripţie de pe un mormânt din Biserica din Găiseni (Vlaşca):

. . . *a răposat robul lui Dumnezeu jupân Vintilă, în luna lui Iunie, 7 zile . . . . temelia 15, crugul soarelui 3, crugul lunii . . .*

Publicat în Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* vol. II, Buc. 1908, in-8°, p. 49.

Temeliei 15 îi corespunde crugul lunii 12.

Din actualul ciclu pascal, care începe cu anul 6917 şi se termină cu anul 7448, singurul an căruia îi corespunde crugul soarelui 3 şi crugul lunii 12 este 6947=1439. Dat fiind însă că celelalte morminte din zisa biserică sunt din sec. XVI — XVII, este mult mai probabil că unul din ambele elemente cronologice este greşit. Crugul soarelui 3 îl mai au anii 7003, 7031, 7059, 7087, 7115, 7143, 7171, 7199, iar crugul lunii 12, anii 7004, 7023, 7042, 7061, 7080, 7099, 7118, 7137, 7156, 7175, 7194.

30) *6954. August 7, indiction 14.* Târgovişte. Vladislav Voevod întăreşte Coziei satele Călimăneştii, Jiblea, Brăduţenii, Seaca, Bogdăneştii, şi altele.

Arhiva Statului, condica veche a Coziei, f. 127, şi condica nouă (No. 20), f. 65.

Anul este de sigur greşit în condice; indictionului 14 corespunde anul 6959 (1451), după cum rezultă şi din următoarele 3 hrisoave:

31) *6959. August 1, indiction 14.* Târgovişte. Vladislav Dan întăreşte lui jupân Mihail satele Ruşii, Vodnovul, Racoviţa, Tătăreii şi altele, scutindu-le de dări.

Arhiva Statului, pergament cu pecete în «Fondul Istoric».

Indictionul corespunde.

32) *6959. August 5, indiction 14.* Târgovişte. Vladislav Dan întăreşte lui Barbu moşie în Mrăş.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric»; publicat de Miletici-Agura în *Sbornic,* IX, sub No. 7.

Indictionul corespunde.

33) *6959. August 7, indiction 14.* Târgovişte. Vladislav Dan scuteşte mânăstirea Cozia şi căruţele mânăstirii de a plăti vamă

şi vaduri dela Severin până la Brăila pentru cumpărăturile ce le-ar face.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric».

Indictionul corespunde.

34) *6960. Ianuarie 2, indiction 13*. Vladislav întăreşte Coziei o moară dăruită mânăstirii de Cazan Vel Logofăt şi fratele său Radu.

Arhiva Statului, Condica Brâncovenească No. 266, f. 254 v. 255, în copie şi traducere.

Indictionul sau anul este greşit, 6960 având ind. 15 şi 6958 ind. 13; ambii ani corespund domniei lui Vladislav; mai probabil e greşit copiat indictionul, ӏг în loc de ӏє.

35) *6965. Aprilie 16, indiction 5*. Târgovişte. Vlad Ţepeş întăreşte Coziei satul Troeneştii, pe care îl cumpăraseră călugării dela Dragoiu drept 50 de florini, scutindu-l şi de dări.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească, No. 266, f. 307 v. Condica veche a Coziei, I, f. 89 şi condica nouă, I, p. 193.

Indictionul corespunde.

36) *6966. Martie 5, indiction 6*. In mânăstirea Tismana. Vlad Ţepeş întăreşte Tismenei toate câte le-a avut mânăstirea în zilele părintelui Domniei Sale, fie sate, fie bălţi, ţigani, vii, etc., oprind pe vameşi, cnezi de ţigani sau slugi să bântue mânăstirea, etc.

Arhiva Statului, originalul pe hârtie în «Fondul Istoric».

Indictionul 6 corespunde.

37) *6972. Maiu 30, indiction 12*. Bucureşti. Radu Voevod întăreşte Coziei satul Săvestrenii, pentrucă îl cumpăraseră călugării, jumătate dela Şoldea drept 1.600 aspri, iar cealaltă jumătate dela Stoica tot drept 1.600 aspri . . .

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească No. 266, f. 399; condica veche a Coziei, f. 90, şi condica nouă, I, p. 205.

Indictionul corespunde.

38) *6975. Ianuarie 15, indiction 15*. Bucureşti. Radu întăreşte Coziei bălţile şi gârlele dela Săpatul şi pe Dunăre în jos până la Gura Ialomiţei, etc.

Arhiva Statului, originalul în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească No. 266, f. 360; Condica veche a Coziei I, f. 251 şi Condica nouă, p. 800; publicat de Miletici-Agura în *Sbornic*, IX, sub No. 9 cu indictionul greşit «8».

Indictionul corespunde.

39) *6978. Martie 6, indiction 3.* Bucureşti. Privilegiu comercial acordat de Radu cel frumos Braşovenilor.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 107.

Indictionul corespunde.

40) *6983. Iulie 15, indiction 8.* Târgovişte. Hrisovul lui Basarab sin Dan întărind Coziei satele Jiblea, Şerbăneştii, Brăduţenii şi altele.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; Condica veche a Coziei, I, f. 30 şi Condica nouă, p. 11.

Indictionul corespunde.

41) *6983,* ziua lipseşte, *indiction 8.* Bucureşti. Basarab sin Dan întăreşte lui Radu, Iuga, Radomir şi altora satul Cerganii.

Publicat în Ghibănescu, *Surete şi Izvoade,* VI, p. 162.

Indictionul corespunde.

42) *6985. Octomvrie 7, temelia 4.* Braşov. Vlad V.V confirmă Braşovenilor vechile lor privilegii comerciale.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile,* p. 95.

4 este temelia anului precedent 6984; 6985 are temelia 15.

43) *6990. Martie 23, indiction 15.* Gherghiţa. Basarab Mladi întăreşte mânăstirii Snagovul vama dela Jil şi vama Prahovei, apoi satele Frânghiseştii, Izvoranii şi altele.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; Condica veche a Snagovului (No. 118), f. 1 şi Condica nouă, p. 8, în ambele cu data 6908; publicat de Miletici-Agura în *Sbornic,* IX, sub No. 13 cu data 1480=6988.

Indictionul corespunde.

44) *6991. Iunie 1, indiction 1.* Târgovişte. Vlad V.V. întăreşte Tismenei satele Tismana, Pocruia, Godineştii, Sârbşorii şi altele, scutindu-le de dajdii.

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească No. 266, f. 8 v.; Condica veche a Tismenei I, f. 75 v., şi Condica nouă I, p. 17; publicat de Venelin, *Vlaho-bolgarskaia gramotăi,* p. 124—126.

Indictionul corespunde.

45) *6998. Septemvrie 11, indiction 8.* Bucureşti. Vlad întăreşte mânăstirii Govora satul Nănişeştii dela gura Topolovului, apoi moşie în Mirileşti, şi mai multe vii.

Arhiva Statului, pergamentul original în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească, vol. I (No. 265), f. 8; Condica nouă a Govorei, f. 250; publicat de Miletici-Agura în *Sbornic,* IX, sub No. 17.

Indictionul 8 corespunde anului 6998.

46) *7000. Septemvrie 3, indiction 10.* Bucureşti. Vlad V.V. întăreşte Tismenei Bahna cu ţinutul Bahnei şi Petroviţa, «iar ce au luat Turcii şi Ungurii, Domnia mea n'avem ce face».

Arhiva Statului, originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; Condica nouă a Tismenei, III, p. 52 '.

Actul precedent din 6998, Septemvrie 11, având indictionul 8, hrisovul de faţă emis de asemeni în cursul lunii Septemvrie are în mod logic ind. 10, care corespunde anului 7000.

47) *7008. Aprilie 26, indiction 3, temelia 29.* Târgovişte. Radu V.V. miluește mânăstirea de maice Ostrovul întărindu-i un ajutor anual de 2.000 aspri și merlic din veniturile în natură ale judeţului Oltul.

Arhiva Statului, pergament în «Fondul Istoric».

Indictionul şi temelia corespund.

48) Pisania bisericii mânăstirii Dealu:

Cu voia tatălui şi cu ajutorul fiului... Io Radu Mare Voevod... în anul 7008, crugul zodiei: 2 al soarelui, şi al lunii 16, temelia 29, indictionul 3, mâna anului 3, a început să se zidească... acest mare hram...

Publicat în Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* I, p. 97—98.

Crugul lunii, temelia, indictionul şi mâna anului corespund cu anul 7008, care însă are crugul soarelui 8 şi nu 2. Mâna anului 3 neputând corespunde în cazul cel mai bun decât cu crugul soarelui 3, crugul «2» este o greşeală evidentă.

49) *7009. Decemvrie 13, indictionul 4, temelia 29.* Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora moşia Bârseştii, apoi din moşia Pleşonei jumătate şi altele.

Arhiva Statului, pergament cu pecete, în «Fondul Istoric»; Condica veche (No. 109) a Govorei, f. 35 şi Condica nouă, p. 163.

Indictionul 4 corespunde anului 7009. Temelia 29 este însă a anului precedent 7008 (cf. cele două documente precedente); anul 7009 având crugul lunii 17, are temelia 11.

50) *7010. Fevruarie 18, indiction 5, crugul soarelui 10, crugul lunii 18, temelia 25.* Târgovişte. Radu cel Mare întăreşte mânăstirii Russicu din Sfântul Munte un ajutor anual de 4.000 aspri.

Publicat în *Acta praesertim Graeca, Rossici in monte Athos monasterii.* Kiew, 1873, in-8°, p. 442.

Indictionul, crugul soarelui şi crugul lunii corespund; temelia «25» este însă o eroare evidentă, în loc de 22.

51) Mențiunea din epilogul liturghierului slavonesc tipărit de Macarie în Târgoviște:

S'a început această sfântă carte ... și s'a săvârșit ... din porunca ... prea luminatului Domnitor Io Mihnea marele Voevod ... în anul dintâiu al domniei Sale ... în anul 7016, crugul soarelui 16, al lunii 5, indiction 11, luna Noemvrie 10 zile.

Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche* 1508—1830, Buc. 1903—1909, 2 tomuri in-4°, I, p. 1.

Crugul soarelui, crugul lunii și indictionul 11 corespund anului 1508=7016, ceeace arată că din vechiul veleat urmează a se scădeà tot 5508, cu toate că mențiunea se referă la luna Noemvrie.

52) Insemnare din epilogul evangheliarului slavonesc tipărit de Macarie în Târgoviște:

Cu porunca Domnului Io Basarab marele Voevod ... am săvârșit această carte în anul 7020, crugul soarelui 20, al lunii 9, indiction 14, luna lui Iunie 25 zile.

Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 9.

Crugurile corespund, indictionul însă este greșit «14» în loc de 15.

53) Piatra funerară a lui Basarab Neagoe V. V., în biserica mânăstirii Curtea-de-Argeș:

A răposat robul lui Dumnezeu Io Neagoe Voevod ... în luna lui Septemvrie 15 zile, anul 7029, crugul soarelui 26, crugul lunii 15, temelia 18.

Biserica Episcopală a mânăstirii Curtea-de-Argeș, Buc. 1886, in-fol., pag. 42; Iorga, *Inscripții din bis. României*, I, p. 146.

Câteși trele elemente cronologice sunt greșite:

Crugul soarelui 26, crugul lunii 15 și temelia 18 corespund, dar cu anul 7026 (1518), pe când se știe că Neagoe a murit în Septemvrie 1521, după cum o arată de altfel și restul inscripției. Anul 7029 (1521) are crugul soarelui 1, al lunii 18 și temelia 22. Pentru ca din această inscripție să poată rezultà că Neagoe a murit în 1521, după cum arată alte informațiuni externe, este necesar să se scadă și acì 5508, deșì inscripțiunea se referă la o dată posterioară lui 1 Septemvrie—lucru de altfel pus în lumină de d-l Iorga, op. cit., nota dela p. 146.

54) Inscripția de pe mormântul lui Radu dela Afumați în biserica mânăstirii Curtea-de-Argeș.

A răposat ... în anul 7039, luna lui Ianuarie 4 zile, crugul soarelui 7, indicția 3.

Biserica Episcopală a mânăstirii Curtea-de-Argeş (op. cit.), p. 46; Iorga, *Inscripţii din bis. României,* I, p. 149.

Ambele elemente sunt greşite: crugul soarelui 7 corespunde anului 7035 şi indicţia 3 cu 7038; anul 7039 are crugul soarelui 11 şi indictionul 4.

55) Inscripţia pe o piatră funerară în biserica din Mihăeşti (depusă la mânăstirea din Câmpulung):

A răposat . . . dumnealui Badea . . . . în anul 7040, luna Februar 20 zile, indiction 4, temelia 23 . . .

Iorga, *Inscr. din bis. României,* I, p. 124.

Temelia corespunde, indictionul 4 este însă greşit, anul 7040 având ind. 5.

56) Menţiunea din prefaţa molitvenicului slavonesc tipărit de călugărul Moisi în Târgovişte:

Din porunca Domnului Io Petru V. V. . . . am început . . . dela zidirea lumii în anul 7053, iar dela naşterea lui Hristos 1545, crugul soarelui 25, al lunii 4, temelia 17, numărul de aur 7, indiction 3, luna lui Ianuarie 10 zile.

Bianu şi Hodoş, *Bibliografia rom. veche,* I, p. 23.

Toate elementele cronologice corespund.

57) Inscripţie pe un mormânt din biserica din Găiseni (Vlaşca):

A răposat robul lui Dumnezeu Stroe Marele ban de Craiova . . . în luna lui Octomvrie, temelia 28, crugul soarelui 24, crugul lunii 3, 7053.

Iorga, *Inscr. din bis. României,* II, p. 49.

Crugul soarelui 24 şi cr. lunii 3 corespund anului precedent 7052; în schimb temelia 28 corespunde anului următor 7054. Anul 7053 are cr. soarelui 25, cr. lunii 4 şi temelia 17.

58) Menţiune din epilogul Apostolului slavonesc tipărit de Dimitrie logofătul în Târgovişte:

S'au sfârşit . . . dela facerea lumii în anul 7055, iar dela Hristos o mie 547, crugul soarelui 27, al lunii 6, numărul de aur 9, indiction 6, temelia 19, epacta 5 . . . în luna Martie 18 zile . . .

Bianu şi Hodoş, *Bibliografia românească veche,* I, p. 29 şi 504.

Crugul soarelui, crugul lunii şi numărul de aur corespund; indiction 6 este o greşeală, 7055 având indictionul 5. Temelia 19 este de asemeni o greşeală, probabil de tipar, întru cât crugului lunii 6 îi corespunde temelia 9; temelia 19 nici nu există. Epacta 5 este poate epacta mică («mâna lunii») a lunii Martie; «mâna anului» care corespunde cu crugul soarelui 27 este tot 5.

59) *7059, Aprilie 1, crugul soarelui 3, crugul lunii 10, epacta 3, temelia 23.* Bucureşti. Mircea Ciobanul întăreşte mânăstirii Govora satele Glodul, Hinţea, etc.

Arhiva Statului, pergament cu iniţiale şi monograme aurite, în «Fondul Istoric».

Crugul soarelui, crugul lunii şi temelia corespund. Epacta însă nu se potriveşte nici cu epacta mare, care pentru anul 7059 este 28, nici cu «mânile lunilor», cari pentru luna Aprilie sunt 1 sau 7; ea pare a fi fost confundată aci cu «mâna anului», căci crugul soarelui 3 are mâna anului 3.

60) *7068. Septemvrie 3, crugul soarelui 12, epacta 1, crugul lunii 19, indiction 4, numărul de aur 3, temelia 2.* Bucureşti. Mircea Ciobanul întăreşte Tismanei mai multe cumpărături din moşia Groşanii.

Arhiva Statului, originalul pe hârtie, în «Fondul Istoric»; condica nouă a Tismanei I, p. 313; publicat în Stefulescu, *Doc. slavo-române* (op. cit.), p. 139.

Crugul soarelui, crugul lunii, numărul de aur şi temelia corespund; indictionul este greşit, 4 în loc de 3. Epacta 1 nu corespunde însă nici cu epacta mare, care pentru 7068 este 18, nici cu mânile lunilor, cari pentru Septemvrie sunt 6 sau 7; este foarte probabil că ea a fost confundată şi aci, ca şi în documentul precedent, cu mâna anului, căci crugului soarelui 12 îi corespunde mâna anului 1.

61) Menţiune din epilogul sbornicului slavonesc tipărit de Coresi în Sas-Sebeş:

S'a sfârşit . . . în luna Noemvrie 11 zile . . . dela facerea lumii în anul 7088, iar dela Naşterea lui Hristos 1580, crugul soarelui 4, al lunii 1.

Bianu şi Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, p. 81.

Ambele elemente corespund. Este de notat că autorul menţiunii însemnează «11 Noemvrie 7088 = 1580», adică scade 5508, deşi ziua la care se referă este posterioară lui 1 Septemvrie.

62) Pisania mânăstirii Tutana:

S'a început a se zidì . . . şi s'a săvârşit Septemvrie 10 zile, anul 7091, crugul soarelui 7, luna epactă 4, numărul de aur 6, endiction 17.

Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorvà mânăstiri, schituri şi biserici din ţară*, în Analele Academiei Române, Seria II, Tom. VIII, Secţia II (1885—86), p. 151.

Crugul soarelui corespunde. 7091 având crugul lunii 4, are temelia 17, căriea îi corespunde epacta mare 4; «luna epactă» nu însemnează deci aici *epacta mică* sau *mâna lunii*, ci epacta mare, căci mâna lunii a lunii Septemvrie este 6 sau 7. Indiction 17 este o greşeală grosolană, căci indictioanele nu merg decât până la 15: sau numărul 17 este exact, şi atunci nu poate fi decât temelia 17, sau este exactă menţiunea «indiction» şi în acest caz indictionul corespunzător anului 7091 este 11.

63) Menţiunea din epilogul liturghierului slavonesc tipărit de Şerban sin Coresi la Braşov:

. . . . *şi sfârşitu s'au (de tipărit) în luna lui Septemvrie 25 zile . . . la anul 7096, crugul soarelui 11, al lunii 8, temelia 1, epacta 6.*

Bianu şi Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I p. 99.

Nici una din date nu corespunde. Crugul soarelui 11, crugul lunii 8 şi temelia 1 sunt elemente cronologice ale anului 7095, care mai are mâna anului 6 şi epacta mare 20. Anul de faţă, 7096, are crugul soarelui 12, al lunii 9, temelia 12, epacta mare 9 şi mâna anului 1. Şi în această menţiune pare a se fi confundat epacta cu mâna anului.

64) Mormântul Doamnei Elena din biserica Radu Vodă (Bucureşti):

A răposat . . . Doamna Elena prea . . . temelia 23 epacta 2 luna Ianuarie, 14.

Iorga, *Inscripţii din bis. României*, I, p. 247.

Anul lipseşte, dar se poate reconstitui cu siguranţă în modul următor: temelia 23 corespunde crugului lunii 10, care, la sfârşitul secolului XVI şi începutul secolului al XVII, corespunde cu anii 7078, 7097 şi 7116. Toţi aceşti ani au epacta mare 29, ceeace dovedeşte că «epacta 2» din inscripţie nu este nici epacta mare, după cum nu este nici epacta mică sau mâna lunii lui Ianuarie, care are ca *mână* numărul 1 sau 3. Este prin urmare foarte probabil că şi aci epacta a fost confundată cu mâna anului, după cum s'a întâmplat şi în cazurile enumărate mai sus sub No. 59, 60 şi 63; dar mâna anului 2 corespunde anului 7097, pe când 7078 are mâna a. 6 şi 7116 mâna a. 5. Data morţii este deci 7097.

65) Mormântul lui Vlad, fiul lui Mihnea V. V., în biserica Radu Vodă din Bucureşti.

A răposat . . . în anul 709 —, crugul soarelui 14, al lunii 11, temelia 4, în luna lui Iulie 22 zile.

Iorga, *Inscripţii din bis. Rom.*, I p. 247.

Ultima cifră a veleatului lipsește, dar anul se pote reconstitui cu deplină siguranță, căci crugul soarelui 14, crugul lunii 12 și temelia 4 corespund cu anul 7098, și numai cu acest an din actualul ciclu pascal, pentrucă anii cei mai apropiați de 7098 cărora să corespundă aceste cruguri sunt 6566 (1058) și 7630 (1122 dela Hr.)

66) Insemnarea ieromonahului Veniamin, egumenul mânăstirii Strâmba, datată:

Anul 7110, crugul soarelui 25, al lunii 3, mâna anului 3, *temelia 6, numărul de aur 15, Decemvrie 7.*

Publicat în Al. Stefulescu, *Strâmba,* Târgu-Jiu 1906, in-8°, p. 45.

Crugul soarelui, crugul lunii, mâna anului și temelia corespund cu anul precedent 7109, care mai are numărul de aur 6 și *epacta* 15. Anul 7110 are crugul soarelui 26, al lunii 4, mâna anului 4, temelia 17 și numărul de aur 7. Elementele cronologice fiind bine calculate, se poate ca veleatul să fi fost scris (sau transcris) greșit 7110 în loc de 7109.

67) *7125, Noemvrie . . . , crugul soarelui 13, crugul lunii 19, temelia 2.* Data unui hrisov al lui Alexandru Iliaș.

Menționat în Bogdan, *Relațiile,* nota 1 dela p. XLVIII.

Crugul soarelui, crugul lunii și temelia corespund anului 7125.

68) Mențiune din precuvântarea «Invățăturilor preste toate zilele» tipărite în Câmpulung:

Tipăritu s-au . . . dela facerea lumii ani 7151, iar dela întruparea Mântuitorului 1642, crugul soarelui 11, crugul lunii 7 epacta 6.

Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche,* I, p. 125.

Crugul soarelui și al lunii corespund: epacta anului 7151 este 1, afară numai dacă și în cazul de față nu s'a înțeles prin epactă mâna anului, în care hipoteză «epacta 6» corespunde, căci mâna anului pentru 7151 este 6. Alte exemple în cari mâna anului a fost luată drept epactă, vezi mai sus sub No. 59, 60, 63, și 64. Este totuș de notat că si epacta mică a lunii Septemvrie, în care s'a început probabil tipărirea cărții, este tot 6.

69) Mențiunea din epilogul penticostarului slavonesc tipărit în Târgoviște:

. . . *s'a sfârșit (de tipărit) în anul dela facerea lumii 7157, iar dela mântuirea lumii 1649, indiction 2, luna Iunie 7, . . . crugul soarelui 17, al lunii 13, cluci pashi (cheia paștelor)* r, *epacta anului 7.*

Bianu și Hodoș, *Bibliografia rom. veche,* p. 171.

Indictionul, crugul soarelui şi crugul lunii corespund ; despre «cheia paştelor» am vorbit pe larg la «Ciclurile Pascale» (p. 379), unde am arătat că acest element cronologic însemnează «Pascalia a 4-a», adică că în anul 7157 Dumineca Paştelor a căzut în ziua de 25 Martie. Epacta mare a anului 7157 este 26; mânile lunilor a lunii Iunie sunt 5 şi 6. Şi aci ca şi în exemplele date mai sus sub No. 59, 60, 63, 64 şi 68 epacta pare a fi fost confundată cu mâna anului, căci mâna anului corespunzătoare veleatului 7157 este 7.

70) Insemnare din «Rojdialniţa» ieromonahului Mitrofan, inserată in Psaltirea Mitropolitului Dosofteiu (cf. supra, p. 356):

7133 şi (1)680, indiction 3, crâng soarelui 20, lunii 6, osnovania (temelia) 9, scris-am această selinodromion, adică îmbletul lunii veacinic, cu epacta . . .

Toate datele corespund.

71) Două date din capitolul «Pashalii, după rânduiala grecească», inserat în Psaltirea Mitropolitului Antim Ivireanul (cf. supra, p. 356):

7202, 1694, indict. 2, crug. soarelui 6, lunii 1, temelia 14.

7203, 1695, indict. 3, crug. soarelui 7, lunii 2, temelia 25.

Urmează tot astfel până la anul 1745.

Toate datele corespund.

72) Insemnarea ieromonahului Ghenadie pe suretul scos de dânsul de pe un hrisov al lui Radu Vodă:

. . . *iar când am scos eu Ghenadie ermonah acest hrisov după limba sârbească . . . erà leat 7227, luna Septemvrie ziua 2, indiction 11, crugul soarelui 2, mâna anului 2, crugul lunii 6, temelia 9, epacta 12, cliuciul χ, paştele jidoveşti Martie în 27.*

Arhiva Statului, Condica veche a mânăstirii Valea (No. 164), f. 10.

Indictionul, crugul soarelui, mâna anului, crugul lunii, temelia şi epacta mare corespund cu anul precedent 7226. Cliuciul χ arată (cf. supra, p. 379) că Duminica Paştilor a căzut în ziua de 13 Aprilie, ceeace s'a întâmplat la 7226, pe când «paştele jidoveşti în 27 Martie» arată că Duminica Paştelor a căzut în 29 Martie, ceeace s'a întâmplat în anul următor, 7227. Anul 7227 are în realitate următoarele elemente cronologice: indiction 12, crugul soarelui 3, mâna anului 3, crugul lunii 7, temelia 20, epacta 1, paştele jidovesc în 27 Martie şi Duminica Paştelor în 29 Martie (cluciul S), şi corespunde anului 1719.

Să rezumăm acum rezultatele acestei cercetări:

Elementele cronologice secundare s'au întrebuințat în computul românesc încă din primele timpuri din cari ne-au rămas mărturii scrise, și până pe la începutul secolului XVII. Pentru întâia dată găsim unul în inscripțiunea funerară din 6873; ultima oară le întâlnim într'un hrisov al lui Alexandru Iliaș, din 7125. Dela această dată înainte le vedem apărând sporadic, mai ales în însemnări particulare, deși într'un hrisov al lui Constantin Brâncoveanu, din 7198 Septemvrie 3, scris de Constantin Conțescu logofăt, întâlnim încă, alături de an, mențiunea «indiction» urmat de un loc lăsat în alb (Arhiva Statului, Condica nouă a Tismanei, I, No. 44, p. 648). Cel dintâiu element întrebuințat este indictionul, pe care l-am văzut apărând la 6873; după dânsul urmează crugul soarelui și crugul lunii, înscriși excepțional într'o diplomă din 6929 (cf. No. 15), apoi temelia, într'un hrisov din 6935 (v. No. 29); dar adevărata epocă de înflorire a fost secolul XVI, când găsim elemente multiple întrebuințate în tipărituri, în inscripții funerare și în hrisoave; tot de atunci ne-a rămas o piatră de mormânt pregătită cu următoarea inscripție: «A răposat . . . în anul 70—, luna—, «crugul soarelui—crugul lunii—, epacta—, temelia—» (1), în care după fiecare element s'a lăsat spațiul necesar pentru săparea cifrei corespunzătoare viitorului an al morții.

Cel mai des întrebuințat element este indictionul; apoi vin crugul soarelui, crugul lunii și temelia. Epacta, mâna anului și numărul de aur se întâmpină rar și excepțional numai găsim cluciul Pascaliei și paștele jidovesc.

Cele trei elemente de căpetenie : indictionul, crugul soarelui și crugul lunii se obțin prin operațiuni foarte simple, adică împărțind anul dela facerea lumii prin 15, 28 și 19. Pentru controlarea unui asemenea element trebue dar să ne mărginim a împărți anul dela facere prin numărul indicat, și nu a căutà anul dela Hristos, pe baza căruia să procedăm apoi la calculele date în cronologiile apusene, calcule cari în majoritatea cazurilor ne duc la rezultate negative.

Elementele cronologice sunt în general bine calculate:

Crugul soarelui îl găsim greșit uneori; alteori nu corespunde anului, dar se potrivește cu celelalte elemente enumerate odată cu dânsul. (No. 53, 57, 63.)

---

(1) Iorga, *Inscripții*, I, p. 150 și, poate, II, p. 49.

Crugul lunii îl găsim bine calculat, afară de câteva cazuri când împreună cu alte elemente corespunde unui an deosebit (No. 15, 53, 57, şi 63?).

Temelia fiind determinată de crugul lunii, corespunde acestui element chiar când nu corespunde anului (No. 53, 63). Uneori se dă greşit temelia anului precedent (No. 42, 49, 63); în sfârşit alteori nepotrivirea temeliei poate fi atribuită unei erori materiale, de pildă unei greşeli de tipar (No. 50).

Epacta pare a fi fost confundată regulat cu mâna anului (cf. No. 58, 59, 60, 63, 64, 68, 69).

Indictionul este de regulă bine calculat. In exemplele date acì numai de 2 ori indictionul este complet greşit (No. 27, 62), şi încă unul din aceste 2 exemple este îndoelnic (1); în celelalte cazuri greşeala consistă în faptul că s'a înscris, în locul indictionului cuvenit, indictionul anului trecut (No. 52, 54, 55) sau acel al anului viitor (No. 9, 24, 28, 58, 60). Din aceste cazuri numai documentele de sub No. 24 şi 60 sunt din Septemvrie.

Indictioanele documentelor făcute în lunile Septemvrie—Decemvrie corespund în tabelele cronologice apusene cu ani dela Hristos, cari se obţin scăzând din anii dela facerea lumii *5508* şi nu 5509. Dacă indictionul din documentele româneşti ar fi identic cu indictionul apusean, care începeà la 1 Ianuarie, atunci această constatare ar dovedì că şi în Ţara-Românească, în cursul secolilor XIV—XVI, anul începea la 1 Ianuarie şi nu la 1 Septemvrie. Este însă foarte probabil că indictionul computului românesc nu erà indictionul apusean, ci cel bizantin care începeà nu la 1 Ianuarie, ci la 1 Septemvrie. De acì rezultă că indictioanele documentelor româneşti emise în lunile Septemvrie—Decemvrie nu trebuesc controlate prin indictioanele din tabelele cronologice apusene, cu cari nu pot coincide, întrucât la noi acest element cronologic aveà alt punct de plecare decât în apus.

Că anul începuse totuş în unele cazuri la 1 Ianuarie şi nu la 1 Septemvrie, se observase şi mai înainte:

1. In epilogul liturghierului slavonesc tipărit în 7016 la Târgovişte se spune că această carte s'a început după porunca lui «Iw Radu V. V., să-i fie lui vecinica pomenire» şi s'a săvârşit din porunca lui «Iw Mihnea V. V. . . în anul dintâiu al domniei sale . . .

(1) E vorba de No. 62; asupra celuilalt caz d-l prof. Bogdan atrage în special atenţia în *Relaţiile*, nota 4 de sub p. 73.

în anul 7016, crug soarelui 16, al lunii 5, indiction 11, luna Noemvrie 10 zile». Am arătat mai sus la No. 51 că cele trei elemente cronologice corespund cu 7016, astfel încât posibilitatea unei erori a veleatului este exclusă. Cu drept cuvânt observă d-nii Bianu și Hodoș în *Bibliografia veche românească*, p. 1, că în Noemvrie 1507 domnià încă Radu cel Mare, că Mihnea n'a putut ocupà tronul decât între 12 Martie și 21 Iulie 1508 și că prin urmare liturghierul s'a tipărit în Noemvrie 1508 și nu în 1507. «E probabil, adaugă autorii, că Macarie a pus începutul anului la Ianuarie și nu la Septemvrie . . .»

2. In inscripția funerară a lui Neagoe Basarab (cf. No. 53) se arată că dânsul a răposat la 15 Septemvrie 7029, ceeace scăzând 5509 ar da 1520, pe când se știe precis că Neagoe a murit în Septemvrie 1521 (1). Cu dreptate observă d-l profesor Iorga, «că și aci anul începe la Ianuarie (2)».

3. In epilogul sbornicului slavonesc tipărit în Sas-Sebeș (cf. No. 61) se arata că s'a sfârșit de imprimat cartea la Noemvrie 7088, «iar dela Nașterea lui Hristos 1580».

4. In fine despre nepotriviri de datare amintește și d-l profesor Bogdan în *Relațiile* (3), unde citează un document din 1 Septemvrie 7043 (7043 — 5509 = 1534) dela Radu Paisie; dar în Septemvrie 1534 domnià încă Vlad V, predecesorul lui Radu, astfel încât documentul este incontenstabil din 1535, care se obține scăzând pe 5508 și nu 5509. Este adevărat că d-l prof. Bogdan explică această nepotrivire printr'o distracțiune a gramaticului, care a scris tot data 7043, deși documentul fusese emis în Septemvrie.

In sfârșit elementele cronologice secundare îngădue, când coincid între ele, și restabilirea cu absolută siguranță a veleatului, când dintr'o împrejurare oarecare anul a dispărut din document. Intr'adevăr crugul soarelui împreună cu crugul lunii permit aflarea anului în cursul unui ciclu pascal, adică în lăuntrul unei perioade de 532 ani, iar când la aceste două elemente se adaugă și indictionul, atunci anul se determină cu siguranță în cursul unei perioade de 532 × 15 = 7980 ani, pentrucă într'o asemenea perioadă nu poate exiștă un al doilea an care să aibă întocmai acelaș indiction și aceleași cruguri.

---

(1) Cf. Iorga, *Inscripții*, nota dela p. 146.
(2) Ibidem.
(3) P. XLVIII, nota 3

PARTIDELE POLITICE

IN

REVOLUŢIA DIN 1848 IN PRINCIPATELE ROMÂNE

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Şedinţele din 20 Noemvrie şi 4 Decemvrie 1909.

PARTIDELE POLITICE IN REVOLUŢIA DIN 1848 IN MOLDOVA.

Desvoltarea partidului naţional în sânul vieţii româneşti, înfăţişează dela un timp încolţirea unei nouă alcătuiri politice, a cărei închegare stă în ideile de libertate şi egalitate şi care iea dela o vreme numele de *partid liberal.* Acest partid se înjghebase cu încetul în stratul politic al poporului român, infiltrându-se ca apele de ploaie în măruntaele pământului, pentru ca deodată să apară la lumină, ca acele râuri ce pornesc din adânc. Picătură către picătură se adunară ideile ce-l înfiripară, curgând din izvoarele cele mai deosebite, până când el prinse puterile şi vlaga trebuitoare spre a puteà păşì în aevea lucrurilor.

Să rechemăm în mintea noastră deosebitele trepte pe cari ideile liberale şi egalitare le urcară, din momentul în care ele fură zămislite de înrâurirea franceză în sânul poporului român, până când revoluţia din 1848 închegă acele idei într'o alcătuire politică văzută. Este una din cele mai de seamă serii istorice ale desvoltării poporului român, aceea prin care el ieşì din întuneric la lumină, din încătuşare către desrobire.

Seria istorică a formării partidului liberal. Cea dintâi manifestare a ideilor liberale apare în Moldova în 1804, când pamfletul

alcătuit de boierii cei mici sperie atât de mult protipendada ţerii. Tendinţele spre egalitate şi libertate ale boierilor mici se întrupează apoi în Constituţia din 1822, care mărgineşte însă cererile de reformă numai în folosul micii boierimi, lăsând cu totul pe din afară rămăşiţa poporului. Totuş de pe atunci se iviră şi urme de idei mai adânci şi mai deplin liberale în mintea câtorvà Români.

Aşà găsim pe Vasile Mălinescu, care tot din anul 1804 sprijinià îmbunătăţirea soartei ţăranilor cerând pentru ei o zeciuială din productele culese cu ajutorul muncii lor şi, mai mult încă, propuneà chiar a lor împroprietărire.

Cevà mai târziu se văd răsărind idei asemănătoare şi în Muntenia. Pe de o parte un om din popor, *Eufrosin Poteca,* se arătă de prin anul 1826, când el reintră în ţară din Piza şi Paris unde fusese la învăţătură, ca apărător al egalizării tuturor claselor înaintea dărilor şi al desrobirii Ţiganilor; pe de alta, un boier mare, *Constantin Radovici din Goleşti,* cere pentru ţărani răspândirea luminilor şi înfiinţază chiar pe moşia sa, Goleştii, cea dintâi şcoală rurală. Tot el descrie în colori aşà de vii mişelescul lor traiu, încât atrage luarea aminte asupra acestei clase desmoştenite a societăţii româneşti. Cu doi ani mai târziu găsim pe studentul Brăiloiu gândindu-se la nevoia de a asigurà «fericirea bieţilor ţărani». Paralel cu aceste idei referitoare la egalizarea claselor pe tărâmul vieţii materiale, găsim şi o tendinţă de apropiere intelectuală a boierilor tineri şi luminaţi de razele civilizaţiei, de reprezentanţii talentaţi ai poporului de jos, cum se vede aceasta din lauda pe care tot acest C. Brăiloiu o aduce studentului din stratul inferior al societăţii G. Poenaru pentru sârguinţa lui la învăţătură, apoi din felicitarea pe care fiii de boieri din Paris o trimit lui Ioan Heliade Rădulescu cu prilegiul scoaterii «Curierului Românesc» şi lui Gh. Asaki pentru aceea a «Albinei româneşti»; nu mai puţin întovărăşirea lui Constantin Radovici din Goleşti şi a celorlalţi boieri cu acelaş Heliade şi cu Aristia, în societăţile culturale înfiinţate în Muntenia după 1828.

O imboldire liberală care, deşi nu a fost întrupată în fapte, nu a lipsit a lăsà urme în mintea contimporanilor, a fost propunerea ocârmuitorului rusesc, Kisseleff, care erà mai liberal decât boierii români, ca să se introducă o dare fonciară pe moşiile tuturor proprietarilor, fără deosebire de boieri sau neboieri, propunere ce fu respinsă în chip sofistic de către boieri. Tot către aceeaş ţintă se îndreptară silinţele lui Kisseleff de a îmbunătăţi întrucâtvà măcar

starea ţăranilor, în cari silinţe el izbutì însă tot atât de puţin ca şi în privinţa egalizării impozitului.

La acelaş rezultat ieşì şi votul, favorabil ţăranilor, al lui Barbu Ştirbeiu, care refuză propunerea boierilor de a reduce pământul de islaz, dela 5 pogoane la 3. Alt boier, Ion Câmpineanu, păşeşte la realizarea unei măsuri egalitare, desrobindu-şi toţi Ţiganii pe cari îi aveà în proprietate.

Principele Bibescu loveşte apoi în marea boierime în folosul celei mici, prin dispoziţia ca deputaţii ţinutali să nu mai poată fi aleşi dintre boierii din capitală, ci numai din aceia cu locuinţa în judeţele ce aveau să reprezente. Bibescu apoi emancipează pe Ţiganii statului şi pe aceia ai mânăstirilor.

In Moldova, sub Mihail Sturza, întâlnim întâiu conjuraţia confederativă a lui Leonte Radu, care deşì mărginită în mare parte în cercul constituţiei lui Ioniţă Sturza, o depăşeşte totuş, întâiu prin faptul că între conjuraţi se întâlnesc şi un număr de oameni ce nu erau boieri, apoi prin cererile de a se rânduì, pe la tribunalele şi isprăvniciile ţinutale, şi câţivà membri din partea treptelor (răzaşilor), precum şi câte unul din partea ţăranilor, dându-se deci şi acestor clase sociale un rol în vieaţa şi organizarea statului. Această conjuraţie cere apoi, ca măsură liberală, înlăturarea cenzurii la tipărituri şi desrobirea Ţiganilor, pe când asupra îmbunătăţirii stării ţăranilor conţine numai măsuri neîndestulătoare.

Mai aflăm, tot în domnia lui Mihail Sturdza, câtevà feţe arătate sau tratate ca demagogi şi revoluţionari. Aşà studenţii Mavrocordat şi Ghenadie cari sunt strămutaţi din această pricină din Paris în Berlin, împrejurare ce se reproduce mai târziu cu fiii Domnitorului şi cu M. Kogălniceanu. Apoi un ofiţier de pompieri şi un profesor dela Trei-Erarhi, cari înfiinţează o societate secretă. De mai multe ori Ruşii pun în pază pe Domnitorul Moldovei şi pe consulul lor de aici contra deslănţuirii ideilor răsturnătoare cari îşi făceau vânt prin minţile Moldovenilor, şi Mihail Sturza se arătă totdeauna îngrijit pentru această propăşire a ideilor, fie că ele să fi isvorît din cugetele băştinaşilor, fie că ele să se fi pripăşit de peste hotar, cum se întâmplă cu broşura lui Colson: *Traité des droits des Moldo-Valaques.*

Mult avânt luară însă ideile liberale şi egalitare prin şcoli şi cărţi, canalele de căpetenie prin cari ideile aceste se introduceau în minţile Românilor. Cea mai bună dovadă ne-o dau întâiu cuvintele

lui Flechtenmacher, rostite la deschiderea cursului lui de legislaţie din Şcoala Vasiliană, şi mult mai mult încă ameninţătoarele rostiri pe cari Mihail Kogălniceanu le adresà boierimii privilegiate în cuvântarea sa de deschidere a cursului de istorie naţională la Academia Mihăileană. Adaogem versurile lui Asaki din poezia *Pe ţintirimul unui sat*, declamată cu atâta foc de elevul N. Ionescu, şi în deobşte prea numeroasa înălţare a oamenilor din păturile de jos către poziţii influente, prin dobândirea învăţăturilor.

De aceea se şi cere dela un timp măsura de a se desfiinţà învăţământul românesc superior din şcoalele Bucureştilor şi ale Iaşilor. La această desfiinţare erau interesaţi atât Ruşii cât şi marea majoritate a boierimii române, a cărei minte erà cu totul închisă pentru ideile nouă. Ştirbirea învăţământului românesc erà însă o lovitură în cugetarea naţională, la a căreia apărare şi înălţare contribuise până atunci şi boierimea conservatoare. Dar această cugetare naţională nu se puteà mărginì numai la năzuinţa de desrobire din lanţurile străinătăţii, ci ea dorià şi înălţarea propriei fiinţe a poporului prin aşezăminte şi întocmiri vrednice de luminile civilizaţiei. Nicăeri însă în lumea apuseană, de unde veniau acele lumini, nu se întâlnià o aşà înapoiere de idei întrupate în aşezămintele poporului. Robia Tiganilor, şerbirea ţăranilor şi privilegiile clasei boiereşti alcătuiau tot atâtea pete cari întunecau soarele născând al civilizaţiei române.

Renaşterea naţională desăvârşită nu se puteà îndeplinì decât prin realizarea reformelor liberale şi egalitare. Aici însă naţionalismul boierilor bătrâni venià în luptă cu interesul lor de clasă, şi nu trebue să ne mirăm dacă vom găsì simţimintele cedând pasul înaintea interesului.

Şi cu toate acestea tot din sânul boierimii trebuià să se înfiripeze şi partidul liberal. Cei dintâi cari îi dădusă naştere fură boierii mici, cărvunarii, bonjuriştii sau ciocoii din Moldova, uniţi cu oarecari cugete mai înalte dintre boierii bătrâni, cum erau Vasile Malinescu în Moldova şi Constantin Radovici din Goleşti în Muntenia. Se înţelege că aceste minţi luminate şi cugete adăpate la izvorul dreptăţii, se adăogeau către oamenii ce se înălţaseră prin învăţătură din straturile de jos ale poporului, încât din această îmbinare a talentelor din popor cu sufletele altruiste din clasa superioară a ţerii, se înjghebă mai repede poate de cum se aşteptà, pânza cea lată şi înflorită a partidului liberal.

Dacă acest partid se înjghebase până acum mai mult în taina minţilor individuale, marea mişcare ce sgudui omenirea civilizată în anul 1848 îl împinse de odată, viu şi format, în aevea lumii înconjurătoare.

Mişcarea premergătoare a studenţilor români din Paris. Incă din 1839 se înfiinţase la Paris o *Societate pentru învăţătura poporului român*, prin stăruinţele lui Ioan Ghica, Alexandru G. Golescu şi Dimitrie Brătianu. Ea aveà de scop mai ales abonarea şi cetirea ziarelor, şi erà alcătuită din soţi ce locuiau in Paris şi din soţi ce locuiau în Bucureşti, asupra cărora erà rânduit polcovnicul Câmpineanu. Ziarele abonate de ocamdată erau *Le National, Le Charivari, Le Moniteur, La Revue du Progrès, Le Peuple, La France industrielle* şi *l'Artiste*, precum şi broşurile (politice) ce ar apăreà din timp în timp (1).

Şase ani după aceea, în 1845 (2), tinerii români bogaţi din Paris, prin o mişcare altruistă şi egalitară din cele mai însemnate, alcătuesc o nouă întovărăşire, al căreia scop erà de a ţineà în străinătate pe socotelile societăţii tineri fără mijloace, însă înzestraţi cu studii pregătitoare şi cu un talent dovedit.

Introducerea care precedează statutele societăţii, scrisă de C. A. Rosetti în stilul său cel înflorit, chiamă la contribuire pe boierii români, spunându-le, tot în spiritul în care fusese formulat scopul societăţii: «Cu ce mijloace statul să trimită afară un număr mare de tineri muncitori? Săteanul asudând şi adesea flămând trage plugul şi vă dă hrana vieţii; daţi şi voi cel puţin birul pentru hrana sufletului fiilor voştri; luaţi cu prinţii voştri plugul de coarnele lui şi trageţi roditoarele brazde ale ştiinţei. Daţi cu toţi şi creşteţi societatea studenţilor români, care va da mumelor fii cu iubire, patriei şi bătrânilor cununi de glorie şi prinţilor ajutoare temeinice spre a-şi împlini misia lor cea sacră». După aceea, îndreptându-se către femei, cu o călduroasă chemare, le cere „să lucească de acuma numai cu frumuseţa lor şi să dea societăţii studenţilor români briliantul ce stă fără de folos pe capul lor". Apelul este subsemnat de Ioan Ghica preşedinte, Scarlat Vărnav cassier şi

(1) Procesul-verbal de constituire al «Societăţii pentru Invăţătura poporului român», 20 Aug. 1839. Vezi *Anul 1848 în Principatele române, acte şi documente*, I, p. 11.

(2) Dare de seamă a Comitetului societăţii stud. rom. din Paris, 1847. *Ibidem*, p. 76.

C. A. Rosetti secretar (1). Studenţi români din această societate fac o strălucită manifestare de simpatie lui Edgard Quinet, soţul Hermionei, fiicei lui Gh. Asaki, în anul chiar al înfiinţării întovărăşirii lor. Ziaristul Paul Bataillard spune, că numărul studenţilor români din Paris erà aproape de 100 şi că, cu prilejul Anului nou, ei trimiţând felicitări celor mai mulţi oameni de samă ai Franţei, marele filoromân Edgard Quinet le răspunde prin câtevà rânduri, în cari le spune că se simte îndatorat a le apărà naţionalitatea. Studenţii se duc *in corpore* la Quinet, unde Dimitrie Brătianu îi ţinù o caldă şi frumoasă cuvântare. Intre altele îi spune: «Ah, de câte ori nu am fost noi cuprinşi ca de o îmbrăţişare dumnezeească, la auzul vocii voastre profetice care în fiecare zi ne aduceà adevăruri nouă; de câte ori cu ochii scăldaţi în lacrămi, noi am tresărit pe băncile noastre, când asemănători cu doi mari preoţi, singurii depozitari ai tainelor Proniei, voi şi strălucitul vostru prieten (Michelet) smulgeaţi înaintea noastră giulgiul ce acoperià pe eroica Polonia. Ce, niciodată, exclamă Brătianu, numele de Români nu va răsunà în zidurile Colegiului de Franţa (2)!» Quinet cu ochii în lacrămi răspunde mângâitor şi înălţător la strigătul de desperare al Românilor. Toţi Românii plângeau. Paul Bataillard, care asistà la întrevedere, spune că lacrămile cari lunecau pe toate feţele răspundeau singure acestei rostiri a simţirii comune. La această privelişte plină de o mărime antică s'ar fi putut crede transportat în vremile lui Oedip şi ale Antigonei, în acele timpuri solemne când nenorociţii învestmântându-se în haina rugătorilor, veniau să ceară ajutor şi apărare puternicilor pământului. Dar nu; aici totul erà modern. Rugătorii nu cereau nimic pentru ei, şi nu aveau ca mantie pentru acea împrejurare decât groaza giulgiului ce ameninţă să învălească o naţionalitate întreagă (3).

La societatea studenţilor din Paris contribuiau cu sume mai mult sau mai puţin însemnate, întâiu principii Ţerilor Române, Bibescu şi Sturza, apoi toată boierimea cea mare a ţerii; căci acea so-

(1) Apel pentru înfinţarea Societăţii studenţilor români din Paris sub patrionajul d-lui De Lamartine, 1846. *Ibidem*, I, p. 16 şi urm. Vezi şi p. 17—18. Mai vezi şi »Biblioteca română din Paris fondată în anul 1846», Paris 1846. *Ibid.*, p. 23.

(2) La 1848 Quinet vorbì pentru prima oară de Români în marea şcoală franceză. Vezi scrierea lui Quinet, *Les Roumains*, publicată în vol. VI al operelor sale complete. După 60 de ani, în 1908, am avut fericirea a face să răsune din nou vocea în privirea lor în Colegiul de Franţa. Vezi scrierea mea, *Les Roumains, histoire, état matériel et intellectuel; 8 leçons tenues au Collège de France.* Paris 1909.

(3) Nota lui Paul Bataillard despre manifestarea studenţilor români în 1846. *Anul 1848 în Principatele române*, V, 37, 38, 39, 43—44.

cietate erà considerată ca o apărare a naţionalităţii. Dar acei ce o susţineau îşi dădură în curând samă, că în adâncurile ei clociau ideile liberale şi răsturnătoare pe cari chiar atuncea se siliau să le înnăbuşe în Principate. Aceste idei ascunse răsar la lumină într'o cuvântare a aceluiaş Dimitrie Brătianu care vorbise aşà de frumos şi de adevărat inspirat lui Edgard Quinet, şi anume în cuvintele următoare, cari înfierează nepăsarea Românului faţă cu nefericita soartă a ţerilor lui: «Dar ştiţi care e patria noastră, spune Brătianu? Patria noastră este vanitatea, ambiţia; patria noastră sunt roadele pământului adăpat cu sudoarea Românului; patria *noastră este robia fraţilor noştri*» (1). Dacă Brătianu ar fi rostit aceste cuvinte în unul de Principate, el ar fi fost de sigur arestat, cum a fost arestat, cevà mai târziu, preotul Gheorghe Bodescu dela biserica Domnească din Bârlad, pentru o cuvântare în care preotul nu făceà decât să repete cuvintele lui Brătianu, zicând: «să strigăm împreună cu acei buni patrioţi cari au venit la cunoştiinţa adevărului, *de a nu mai ţineà pe popor în robie*» (2).

Intru cât umblau prin conştiinţele membrilor societăţii studenţeşti din Paris asemenea idei, privite de lumea cea bună ca idei răsturnătoare, nu prea trebue să ne mire ştirea că societatea nu primise din patrie sprijinul la care se aşteptà (3).

Totuş mişcarea studenţilor din Paris purtase roade. In afară de făgăduinţa lui Quinet de a vorbì despre Români în Colegiul Franţei, care fu în curând realizată, *Henri Desprez* publică în marea şi renumita revistă pariziană *La Revue des deux Mondes* un articol însemnat asupra *Moldo-Valahiei şi a mişcării româneşti,* în care el rezumă ştiinţele în curgere pe atunci asupra istoriei Românilor; pune în lumină vie firea lor latină, arătând totodată că acest popor, trunchiat ca trup, nu alcătueşte decât un singur suflet; arată cum civilizaţia latină se puteà împlântà într'un popor setos de lumini

(1) Cuvântarea lui D. Brătianu în societatea studenţilor români din Paris, 1847. *Ibidem* p. 61—73, (p. 72).

(2) Cuvântarea preotului Bodescu, 30 Maiu 1848. *Ibidem,* p. 411. La sfârşitul manuscrisului ce cuprinde această cuvântare se găseşte însemnarea: «Acest cuvânt s'a cetit în ziua Pogorîrii Duhului Sfânt, 30 Maiu 1848, în biserica Domnească din Bârlad, de către catihetul presviter Gheorghe Bodescul, *după care s'a şi arestuit în aceeaş zi de ispravnicul ţinutului*» (p. 419). Asemenea cuvântări ţinteşte ofisul lui Al. Ghica Domnitorul Munteniei către Mitrop. Neofit din 12 Martie 1841, prin care Domnul opreşte pe Episcopii Râmnicului şi al Buzăului de a mai «preface cuvântul lui Dumnezeu în cuvinte politiceşti şi de atingere, abătându-se dela datoriile către stăpânire» Hurm., *Doc.*, *supl.*, I, II, p. 511.

(3) *Anul 1848*, I, p. 77.

și iubitor de felul său de a fi. Intrând în desbaterea intereselor politice ale poporului român, Desprez constată că «Regulamentul Organic, propus de Rusia, votat de Adunare, crease o aristocrație privilegiată, acolo unde niciodată nu existase decât dregătorii publice cari nu hărăziau titluri de moștenire. Critică apoi legiuirea rusească din punctul de vedere al falșului ei constituționalismu și în deobște pregătește, prin lucrarea lui, mințile europene la înțelegerea gândurilor poporului român, pe cari revoluția din 1848 le va aduce la lumină (1).

In societatea studenților români din Paris luau parte ca conducători mai ales Munteni, ca Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Ion Brătianu, Iancu Văcărescu, Ștefan Golescu, I. Voinescu, Const. Filipescu, Grigorie Alexandrescu, C. A. Rosetti, N. Golescu; dar și câțivà Moldoveni, ca Scarlat Vârnav, Panaite Cazimir, N. Ionescu, P. Rășcanu și V. Malinescu.(2).

Mulți dintre studenții români se urcară alături cu revoluționarii parizieni pe baricadele ridicate pe străzi în Fevruarie 1848. Ei se înfățișară la primăria Parisului spre a felicità Guvernul provizoriu al Republicei franceze, «desfășurând aici steagul național cu colorile albastru, auriu și roșu, ca semn al unirii Moldovenilor cu Muntenii, cum prevedeà Regulamentul». Ziarul *Le Constitutionel* raportează astfel cuvintele adresate Românilor de *Buchez*, ajutorul de primar: «In numele Guvernului provizoriu, noi primim cu recunoștință acest semn de simpatie ce ni-l dați d-voastră. Nu ne mirăm că d-voastră v'ați aflat împreună cu noi pe baricade. In Franța se proclamase de mult principiul fraternității națiilor și d-voastre trebue să ne socotiți ca pe frații d-voastre. Ceeace se face în Paris nu este numai un lucru francez, ci este și un lucru european. Voi singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre atraserăți luarea aminte a Europei. Slabi cum erați și fără nici un ajutor, voi ați câștigat, dacă nu libertatea, cel puțin nădejdea că peste curând o veți aveà. Voi aveți a face lucruri mari, pentru că sunteți avàngarde Europei înturnată către Răsărit". Solemnitatea se sfârși cu

(1) «La Moldo-Valahie et le Mouvement roumain» în *Revue des deux Mondes*, 1 Ianuarie 1848, editată și a parte la Paris, Imprimerie du Gordin. Reprodus în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 82 112.

(2) *Anul 1848 în Princ. Rom.* I, p. 19, 35, 61, 81. Pentru N. Ionescu vezi un ordin al Departamentului din Lăuntru pentru arestarea lui «când va veni din Paris». *Ibidem*, I, p. 351. Pentru V. Malinescu, *ibidem*, I, p. 182.

strigătele: „Trăească Republica, trăească Guvernul provizoriu" (1).

Revoluția română putem zice că fusese proclamată la Paris, încă din Fevrurie 1848, de studenții români aflători acolo (2).

Să vedem cum s'a desfășurat în Principate acest mare eveniment, prin care partidul liberal își făcù drum din conștiințele în cari trăià către lumea din afară.

Revoluția din Moldova. Revoluția izbucnește în Moldova, și anume în Iași, în 27 Martie, cu mai bine de două luni înaintea celei din București, care se arătă tocmai în 11 Iunie. Dar nu numai timpul când ele se înfăptuesc desparte revoluțiile Țeriilor Române una de alta. Ele se deosebesc și prin țintele și urmările lor, cel puțin ale celor practice; căci ca manifestare de idei, vom vedeà că și revoluția din Moldova tinde la rezultatul ce căutaseră să-l ajungă revoluționarii munteni, în vieața socială și politică a poporului român.

Ocârmuirea lui Mihail Sturza nemulțumise adânc toate straturile societății moldovenești, și mișcarea ce se naște în Iași are mai mult caracterul unei protestări contra purtării Domnitorului decât una întemeiată pe idei nouă. In luna Martie se răspândește un apel către Moldoveni, nesubsemnat, prin care cată a se provocà o răsvrătire contra Domnitorului. Acest apel erà însă așà întocmit, încât păreà că fusese alcătuit sub inspirație rusească: «Până când, spuneà apelul, veți dormità în letargia unei nesimțiri nevrednice originului vostru? Până când veți purtà lanțul unei tiranii a Domnitorului Mihail Sturza, nevrednic sângelui străin (rusesc) vărsat pentru voi, ca să vă lase mântuitoare instituții vrednice de toată însemnarea (Reg. Organic) (3)?

(1) Articolul din «Gazeta Transilvaniei» care reproduce în traducere pe cel din «Le Constitutionnel». *Ibidem*, I, p. 140-141. Faptul că tinerii români se urcaseră pe baricadele Parisului se dovedește, pe lângă discursul lui Buchez citat în text, și din următoarele: Scrisoarea lui Brătianu și Rosetti către Edgard Quinet, 26 Maiu 1848. *Ibidem*, II, p. 134: «Rappelez encore à la France que nous sommes ses fils; que nous avons combattu pour elle sur les baricades»; o corespondență din București către «Le National», 3 Iulie 1848. *Ibidem*, II, p. 275: «Le mouvement a été fait par des jeunes gens que nous avons connus presque tous à Paris et dont plusieurs se battaient sur les baricades de Février».

(2) Henri Desprez, «La Révolution dans l'Europe orientale», reprodusă *ibidem*, IV, p. 635: «à peine les barricades de Février étaient-elles abaissées, que la colonie valaque de Paris, à son tour, rèvait insurrection et progrès».

(3) Apel către Moldoveni, Martie, 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 142 De aici se născù părerea că revoluția în Țerile Rom. erà o uneltire rusească. Vezi Aupik, amb. Franței la Const., c. Bastide, 29 Iunie. *Ibidem*, II, p. 43: «Ce mouvement aurait été préparé

In 27 Martie se adună, la Otelul de Petersburg din Iaşi, vreo mie de oameni, boierii cei mari aproape toţi, Mitropolitul cu clerul său, negustorii de toate treptele şi de toate naţiile, boierii cei mici, profesori, avocaţi şi doctori de deosebite ştiinţi (1).

Alexandru Cuza şi Vasile Ghica expun suferinţele poporului şi se rânduește o comisie de 16 membri care să redacteze jalba către Domnitorul ţerii. Nemulţămirile sunt înşirate în 35 de punte, începând cu proclamarea principiului călăuzitor al întregei mişcări: *„Sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său şi fără nici o restălmăcire“*.

Reformele de căpetenie ceruteerau: siguranţa personală, reforma şcoalelor în senzul restabilirii învăţăţământului naţional, desfiinţarea gardei de Arnăuţi, desfiinţarea vămii de export pe productele câmpului, întocmirea unui tribunal de comerţ şi ridicarea portului Galaţilor, publicitatea şedinţelor adunării şi a tribunalelor, desfiinţarea adunării de atunci ca una ce fusese aleasă prin înşelăciune şi apăsare şi alegerea unei alteia.

Ca cererì de principiu şi cari depăşesc până la un punct Regulamentul, erau înfiinţarea unei garde cetăţeneşti şi înlăturarea cenzurii în privirea trebilor dinlăuntru ale ţerii. (2).

Domnul se preface a primì 33 din punctele înşirate în petiţie, respingând numai garda naţională şi disolvarea adunării (3); dar el pregăteşte lovitura în ascuns, prinde pe capii mişcării la o adunare a lor din casa lui Mavrocordat şi îi surghiuneşte peste Dunăre.

---

par des agent russes qui voulaient le diriger dans un tout autre esprit». Corespondenţă din Constantinopole către «Le Constitutionnel, 23 Iunie. *Ibidem*, II, p. 30: «La révolution a été peut-être provoquée par la Russie, afin d'avoir un prétexte pour occuper la province qu'elle necèsse de convoiter». Corespondenţă către «Le National», 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 260: «M. Duhamel faisant de son mieux pour que l'effervescence qui régnait dans toute la Valachie amenât une explosion que rendrait nécessaire l'entrée des troupes russes dans cette Principauté». «Luări aminte la chestia zilei» de N. Istrati şi Iancu Negură, «Steaua Dunării», 22 Iulie 1856. *Acte şi doc. Renaşterii României*, III, p. 637: «Ce nu se poate negà, este că mişcarea din 1848 în Moldova erà dirijată de Lamanski şi aveà în frunte-i sudiţi şi partizani ruseşti». Vezi alte numeroase izvoare asupra acestei chestii în *Istoria Românilor din Dacia traiană*, VI, p. 381, nota 1, unde această părere este respinsă ca neîntemeiată.

(1) Gh. Sion c. Gh. Bariţ, 2 Aprilie, 1848. *Ibidem*, I, p. 224. Mulţi veniseră din provincie. *Le National*, 28 Aprilie, 1848, *Anul 1848 în Pr. Rom.* I, p. 333. *Allgemeine Zeitung*, No. 146 din 1848. *Ibidem*, I, p. 333, pentru participarea străinilor.

(2) Petiţiunea boierilor şi notabililor moldoveni, din 28 Martie, 1848, Codrescu, *Uricariul*, X, p. 8, reproduse *în Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176—179.

(3) Guéroult, consul francez din Iaşi, către ministrul Lamartine, 2 Aprilie, 1848. *Ibidem*, I, p. 228.

Aceşti capi erau în afară de cei arătaţi drept conducători ai întrunirii dela hotelul Petersburg, (Grigorie Cuza, Al. Cuza şi Lascar Rosetti), Alecu şi Constantin Moruzzi, N. Catargiu, V. Canta, Gr. Romalo, D. Filipescu (Alhas), M. Costache Epureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Z. Moldoveanu, Lascar, Răducanu şi Mitică Ruset, Nicolae Ghica, Dimitrie fiul lui Ioan Cuza, Const. Negri, Ioan Leca, C. Negruzzi, Alecu Dimitriu nepotul Mitropolitului, Gr. Balş, Iorgu Sion, Costache Biberi, Ioan şi Nicolae Ionescu, Ioan Poni, Cornetul Giuşcă, Ioan Râmniceanu, Costache Rolla, Panaite Cazimir şi V. Alecsandri (1).

Cererile de reformă cari mănţineau Regulamentul Organic, îndepărtau mişcarea liberală şi egalitară care nu se puteà realizà decât prin răsturnarea legiuirii privilegiilor. Din acest punct de vedere păreà stranie mişcarea moldovenească ce este cu toate acestea arătată ca făcută «de fiii boierilor crescuţi la Paris şi de aceia dintre nobilime cari nu luaseră parte la ocârmuire» (2). Dar caracterul blajin al răscoalei din Moldova, care o paraliză şi o făcù să nu aibă răsunet în massele poporului, reiese din toate documentele timpului, ca cevà mai presus de îndoeală. Aşà o corsspondenţă din Iaşi a Gazetei Transilvaniei spune că «Junimea luând de model meetingul Irlandei a propus îmbunătăţiri, a căror bază erà proclamat Regulamentul Organic, deşì unele din cereri călcau dispoziţiile lui de căpetenie (3). Tot aşà spune şi un corespondent german al ziarului *Allgemeine Zeitung*, că «nu se cere nimica nou, ci numai observarea legilor în fiinţă» (4). Dar să nu se creadă că principiul pus în fruntea cererilor, anume respectarea Regulamentului Organic, erà numai de formă, şi că totuş se tindeà la o schimbare din rădăcină a tuturor întocmirilor sociale şi politice. Aceasta se vede întâiu din un comentar explicativ al celor 35 de punturi ieşit din pana unuia din oamenii cei mai din samă ai ţerii, *Vasile Alecsandri*, care reproduce şi desvoltă toate cererile, începând cu «sfânta pază a Regulamentului» (5).

---

(1) *Ibidem*, Actele dela p. 181, 189, 216, 220, 277, 282, 304, 351, 386. Lista completă a tuturor capilor revoluţiei moldovene, 14 Iulie, 1848, *ibidem*, II, p. 504. Mai vezi o listă publicată *ibidem*, V, p. 406.

(2) Corespondenţa lui *Journal des Débats* din 15 Aprilie, 1848, reprodusă în *Anul 1848 în principatele Române*, I, p. 320. Acelaş lucru îl arătà şi *Wiener Zeitung* din 2 Aprilie, 1848. *Ibidem*, I, p. 230.

(3) Corespondenţa din ţară a Gazetei Transilvaniei, No. 32 şi 33, 1848. *Ibidem*, I, p. 291.

(4) Din 19 Aprilie 1848, No. 146. *Ibidem*, I, p. 333.

(5) *In numele Moldovei, a omenirei şi a lui Dumnezeu*, reprodusă *ibidem*, I, p. 414 şi urm.

Mai limpede însă reiesă gândirea protestatorilor din broşura intitulată *Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*, în care se arată că «mişcarea nu erà împotriva Regulamentului; căci lucrul de căpetenie ce se cereà a fost păzirea acelei legiuri. Revoluţionară ar fi fost mişcarea, spuneà acea broşură, atunci când petiţionarii ar fi avut în gând să schimbe duhul curat al instituţiilor cari sunt aristocratice, cari hărăzesc privilegiuri nobleţei şi impilează partea neprivilegiată. Revoluţionară mişcare ar fi fost atuncea, când împotriva glăsuirii Regulamentului ar fi cerut o reprezentaţie naţională unde, pe lângă boieri, în mare parte să şadă neguţători şi locuitori săteni. Revoluţionari ar fi fost petiţionarii, când ei ar fi cerut egalitatea în contribuţie, iar nu precum Regulamentul glăsueşte, o contribuţie numai pe capetele cele neavute, pe persoanele acele cari abià prin sudoarea frunţii lor se pot hrănì singure; când ar fi cerut desfiinţarea boierescului şi ţăranul să fie proprietar. Revoluţionari ar fi fost în sfârşit petiţionarii, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fără deosebire dacă meritul se află sub hainele galante ale unui magnat sau sub îmbrăcămintea modestă a unui sătean sau neguţător» (1). Foarte bine caracterizează deci *Faustain*, delegatul comitetului naţional polonez, revoluţia moldovenească ca «făcută numai de aristrocraţia care nu vrea să piardă nimica din privilegiile ei, şi care este departe de a face din revoluţie o chestie de principiu; că nici o vorbă nu se face de îmbunătăţiri sociale şi administrative; că ar fi o clasă de oameni pe care aristocraţii îi botează cu numele despreţuit de *ciocoi*; dar că aceştia ar fi temători şi neexperimentaţi şi nu ar posedà un cap în jurul cărui să se adune» (2). Revoluţia din Moldova mărginită astfel numai în cercul îngust al opoziţiei contra Domnitorului, nu aveà în ţară răsunetul trebuitor, pentru a ridicà massele asuprite mult mai mult de apăsarea sistemului privilegiilor, decât de abuzurile Domnitorului.

Nu e vorbă, a fost şi o uşoară adiere de mişcare între ţărani, sau mai bine zis de teamă foarte firească din partea boierilor despre răscoale ţărăneşti. Aşà cônsulul Guéroult se aşteptà la evenimente mari şi sfătuià pe Domnìtor, «să schimbe regimul vechiu faţă de mişcarea ce

(1) Broşura citată reprodusă în *Anul 1848 în Principate*, I, p. 467—479, (locul citat la p. 478).

(2) Faustain, comisar provizor al Ţerii-Româneşti, 3 Iulie 1848. *Ibidem*, II, p. 270. Comp. I. Negură, «Luare aminte la chestia zilei de N. Istrati» în «Steaua Dunării», 12 Iulie 1856, *Acte şi doc. Renaşterei României*, III, p. 637. «O revoluţie pentru păstrarea Regulamentului nu s'a făcut şi nu se va face niciodată de golani; nu este idolul lor».

se urzià, atrăgând luarea aminte a lui Sturza asupra mişcărilor ţăranilor din Bucovina, care ar puteà uşor pătrunde în Moldova». Domnitorul îi răspunde: «Ştiu bine că acolo e primejdia; dar ce crezi că ar fi de făcut spre a o înlăturà?» (1). Se vorbeşte în petiţie în chip vag şi de reforme, de îmbunătăţirea soartei ţăranilor, iar Constantin Moruzi, unul din capii mişcării, când e prins, arată că reforma de căpetenie ce ei vroiau s'o facă erà de a îmbunătăţì soarta ţăranilor, pentru a ferì ţara de orice răsvrătire (2). Deşì se fac oarecari încercări de a se rǎsculà sătenii, (3) ele rămân fără izbândă, deoarece nici o mişcare a lor nu este amintită de documentele timpului.

Numai cât mai târziu, după desăvârşita înnăbuşire a revoluţiei moldovene, încep a se îndrumà în minţi reforme serioase cari aveau drept ţintă nu numai îndreptarea abaterilor unei ocârmuiri vitrige, ci schimbarea întregii întocmiri politico-sociale a Moldovei. Aşà într'o broşură apărută în luna Iunie 1848, ***Căinţa încrederii în boierii aristocraţi şi sfântă hotărîre de a nu-i mai crede***, în care scriere se hulesc mult nobilii mari şi se ridică cei mici (ciocoii), spunându-se că «ciocoii sunt oameni; ei v'au deschis mintea la orice ocazii; ciocoii sunt adevăraţii Români şi naţionaliştii ţerii aceşteia, iar nu voi aristrocratii, ginţi venetice şi străine pe cari întâmplarea sau Dumnezeu, pentru a ne osândì, v'au plămădit aici, spre a şterge puţinele datini strămoşeşti ce ne-au mai rămas» (4).

In altă broşură: *Ce sunt meseriaşii*, găsim idei încă mai înaintate. In ea se pune principiul că «meseriaşi sunt toţi acei ce muncesc: plugari, cismari, bogasieri, avocaţi, autori»; şi apoi întreabă: «cine cutează să zică că toată ştiinţa şi toată înţelepciunea este în boierii cari alcătuesc Obşteasca Adunare şi că meseriaşii nu ar fi găsit între dânşii oameni vrednici de a înfăţişà neamul şi de a

(1) Guéroult c. Lamartine, 16 Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 166. Alta din 23 Martie 1848, *Ibidem*, I, p. 173. In o a treia din 2 Aprilie 1848, *Ibidem*, I, p. 230, consulul spuneà: «c'est du côté des paysans qu'est aujourd'hui tout le danger».

(2) Raport confidenţial despre destăinuirile lui C. Moruzi, 7 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 266. Duclos, consul francez din Iaşi, către Lamartine, 3 Maiu 1848: «Le peuple est tranquille quoiqu'on ait cherché à le soulever dans plusieurs districts, tels que ceux de Romano, de Bakéou et de Neamtzo». *Ibidem*, I, p. 383.

(3) Ofis. domnesc către postelnicul Nic. Gherghel, 17 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 324.

(4) Broşura este subsemnată M. K. (ogălniceanu), şi N. I. (strati). Broşura este reprodusă, *ibidem*, I, p. 447—457, (locul raportat se află la p. 450). Kogălniceanu însă prin o *Protestaţie* din 22 Iulie 1848 respinge paternitatea acestei broşuri. *Ibidem*, II, p. 679—685. Kogălniceanu crede că această broşură fusese scrisă de un partizan al domnului ca şi a lui Ştefan Arbore.

chibzuì la trebuințele ţerii?» Afară de această cerere care resturnă principiul privilegiilor politice ale marilor boieri, broşura mai cere a nu mai fi ranguri şi privilegiuri, ci fiecare să contribue la ale patriei, potrivit cu venitul său; desfiinţarea cenzurii, desfiinţarea clăcii şi slobozenia definitivă a ţăranului, dând pe veci în folosul lui un număr de pogoane trebuincios hranei şi despăgubind pe proprietar în bani, şi în sfârşit revizuirea Regulamentului de către Adunarea ţerii, spre a-l pune în armonie cu nouăle cerinţe (1).

Puntul de căpitenie care despărțià partidul liberal de cel conservator erà chestia ţărănească, şi numai ca un mijloc de îndeplinire a reformelor în folosul poporului de jos se cereà şi democratizarea Adunării. Şi într'adevăr că starea ţăranului erà desperată. Consulul francez Guéroult descrie în următoarele cuvinte această stare a poporului dela ţară: «Ţăranul, zice el, este mai mult decât aiurea temelia întregii maşini sociale. El plăteşte toate cheltuelile publice şi private ale ţerii. Fiind el singur acela care lucrează, el trebue să achite nu numai birul, zeciuiala şi beilicurile în natură; tot el întâmpină, direct sau indirect, cheltuelile ocărmuirii, bacşişurile luate de Principe, miniştri, judecători, desfătările boierilor, cheltuelile lor cele nebune, întreţinera caselor lor mărețe, luxul femeilor lor, camăta Evreilor, ţăranul le plăteşte toate. Sub o falşă arătare de libertate, condiția lui nu este decât o şerbire ascunsă» (2). In broşurile apărătoare ale Domniei lui Mihail Sturza, precum este a lui Ştefan Arbore, *O scântee de deşteptare* — şi cari nici ele nu aveau interes a apără pe boieri, se recunoaşte că «orice apăsare bănească ar venì asupra Meldovei, se va rezolvì în o suferință a ţăranului şi nu a boierului» (3).

Erà deci firesc lucru ca nevoia cea mai simțită a ţerii să atragă după ea şi ideile regenerătoare, cu toate că la început ele nu se altoiseră pe minţile nemulţumite. Dar cum spuneà prea bine tot Guéroult: „Aşà de neoprită este puterea ideilor, aşà de covârşitoare mai ales suflarea care le aduce din afară, că izbânda lor rămâne asigurată, cu toată nedestoinicia oamenilor înrolaţi în a lor slujbă“ (4).

---

(1) Broşura este din 1848, reprodusă *Ibidem*, I, p. 460-467 (locurile raportate la p. 461 463 şi 464).

(2) Un raport întins asupra stării obşteşti a Moldovei, trimis de Guéroult lui Lamartine 31 Martie 1848. *Ibidem*, p. 203-214 (locul reprodus se află la p. 210).

(3) *Ibidem*, I, p. 446.

Guéroult c. Lamartine 29, Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 185.

Dar aceste idei pe cari le-am văzut pătrunzând prin minţile Moldovenilor, întâlniseră în calea lor şi una înzestrată cu cele mai eminente însuşiri, aceea a lui *Mihail Kogălniceanu*, adevăratul cap al partidului liberal din Moldova, care, într'o broşură devenită celebră, *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, expune mai lămurit, mai temeinic şi mai elocvent de cum o face scrierea anonimă *Ce sunt meseriaşii*, adevăratele nevoi ale ţerii şi mijloacele de a le întâmpinà. Din fiece rând al ei se vede durerea simţită de scriitorul ei pentru ruşinea şi înjosirea ţerii lui. El arată întâiu cum «Regulamentul nici nu a fost publicat în întregimea lui, încât Rusia a refuzat acestei legiuiri ce astăzi ni se impune cu sila baionetelor, cea întâi condiţie a valabilităţii oricărei legi, adică publicitatea». Kogălniceanu întreabă apoi, «dela 1834 până astăzi ce măsură obştească se adoptă în ţară, ce lege se propuse Adunării, apoi se întărise şi se pusese în lucrare, înainte de a primì învoirea ministerului rosienesc; ce dregător măcar fu orânduit fără primirea consulilor ruseşti?»

Kogălniceanu este deci de părere că «Regulamentul organic şi deci Protectoratul rusesc nu poate nici într'un chip face fericirea ţerii şi cum ar puteà fi altfel, când acest Regulament este o legiuire străină, întocmită după instrucţii ruseşti» ?

Principiile cari ar puteà face fericiţi pe Moldoveni sunt înşirate de Kogălniceanu în 36 de puncte, cari însă nu seamănă de loc cu cele 35 formulate de petiţia de reforme din 28 Martie. Intre ele enumărăm: autonomia Moldovei, egalitatea civilă şi politică a tuturor cetăţenilor; Adunarea compusă din reprezentanţi ai tuturor stărilor; Domnul să poată fi ales din toate clasele poporului; garantarea libertăţii individuale şi a domiciliului, instrucţia gratuită, juriul în materie de presă, inamovibilitatea judecătorilor, libertatea cultelor şi emanciparea Izraeliţilor, lepădarea aristrocraţilor de privilegii, de scutire de contribuţie, de dreptul de robie asupra Ţiganilor şi de munca silită asupra ţăranilor, desfiinţându-se claca, şi în sfârşit ca încununare a tuturor dorinţelor rostite: unirea Moldovei cu Muntenia. Alăturea cu această scriere, Kogălniceanu mai publică şi un proiect de constituţie pe articole pentru Moldova. Incă în 8 Noemvrie, refugiţii din Bucovina: C. Negri, V. Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Canta, A. Cuza, G. Sion şi M. Kogălniceanu protestaseră contra ocârmuirii lui Mihail Sturza (1).

(1) Dorinţele partidului naţional în Moldova, Iaşi, 1848. Comp. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 386—387. Proiectul de constituţie în *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 131—142. Protestul din 8 Noemvrie, *ibidem*, V, p. 389.

In urma acestei scrieri, Kogălniceanu este prins, legat cot la cot și surghiunit la o mânăstire. Dar strigătul Moldovei răsunase și el pe struna ideilor liberale, pe care viitorul erà să le aducă la îndeplinire (1).

PARTIDELE POLITICE ŞI REVOLUŢIA DIN 1848 IN MUNTENIA.

Caracterul mișcării. Revoluția din Moldova nu ieșise la nici un capăt, fiind chiar dela început greșit îndrumată. Ea fusese îndreptată contra lui Mihail Sturza și nu împotriva principiilor tăgăduitoare de orice propășire, cuprinse în legiuirea impusă de Ruși Ţerilor Române. *Foaia pentru Minte Inimă și Literatură* observă cu drept cuvânt, că «în Moldova, unde nu se ceruse alte reforme decât o păzire strânsă a Regulamentului Organic, capetele mișcării fură prinși și tratați ca niște lotri» (2). Şi erà natural să fie astfel, întru cât poporul nu puteà fi tras și el într'o revoluție care lăsà neatinse tocmai chestiile ce-l interesau pe el: înlăturarea privilegiilor și îmbunătățirea soartei masselor. De aceea și, cum spune și un articol din *Popolul suveran*, «Moldovenii cercaseră în deșert a găsì un loc în Regulament pentru însuși dorințele lor cele mai modeste, cari însă nu erau acele ale poporului dela țară» (3). Şi înșiși capii revoluției moldovenești recunoșteau greșala făcută, când Kogălniceanu, în vestita lui scriere *Dorințele partidei naționale în Moldova*, arată că «prin aceea că obștia adunată din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 de punturi întemeiate pe Regulament, prin aceasta n'a arătat că n'ar aveà trebuință și de alte reforme mai radicale» (4). Când însă prin scrierile arătate mai sus se îndrumează și în Moldova o mișcare contra Regulamentului, erà prea târziu, căci armata rusească ocupase Moldova încă dela 1 August, după cererea lui Mihail Sturza (5), și orice încercare de mișcare poporană fusese paralizată.

---

(1) Kogălniceanu umblă să scape de închisoare dosindu-se. Vezi mai multe rapoarte administrative privitoare la urmărirea lui. *Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente*, II, p. 386, 387, 441, (Iulie, 12).

(2) *Foaia p. Minte*, No. 31. *Ibidem*, III, p. 625.

(3) «Răspuns la circulara rusască», *Anul 1848*, III, p. 762.

(4) Broșura lui Kogălniceanu reprodusă *ibidem*, IV, 89 — 137. Locul raportat se află a p. 91.

(5) Hipolyte Desprez «La Révolution dans l'Europe orientale». *Ibidem*, IV, p. 642.

Cu totul altfel se petrecură lucrurile în Muntenia. Aici revoluţia izbucnì mai târziu decât în Moldova, şi Bibescu simţì o clocotire a spiritelor abià în 18 Aprilie, când mişcarea din Moldova fusese acum înnăbuşită. Anume, prin o proclamaţie din acea zi, el ameninţă «pe acei ce ar voì să turbure liniştea, căci indulgenţa ocârmuirii nu trebue să o cercăm cumvà într'atât, încât, prelungindu-se, să se poată tălmăcì drept slăbiciune» (1). Această ameninţare fusese motivată de o suplică anonimă care ceruse modificarea Regulamentului Organic în mai multe priviri şi mai ales desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea ţăranilor (2). Cabinetul rusesc încă dela turburările din Moldova declarase că «oricare ar fi rezultatul orcanului revuluţionar, Impăratul este hotărît a nu suferì pătrunderea anarhiei în partea statelor puse sub a lui protecţie, şi că va fi neînduplecat în înnăbuşirea prin arme a oricărei încercări revoluţionare» (3). Când comisarul rusesc şi cel turcesc, trimişi în Moldova spre a cercetà pricina turburărilor ivite din această ţară, trec în Muntenia, ei găsesc minţile cam întărâtate. «Erà frică tuturora de o năvălire rusască, de una turcească, de o răscoală a ţăranilor la hotarele Transilvaniei, de holeră—şi Bibescu se folosise de toate aceste temeri, pentru a comprimà năzuinţele după reformele cari fierbeau în mintea unui număr de tineri boieri» (4).

Reformele ce se plănuiau în Muntenia erau de o cu totul altă natură decât cele cerute la Otelul de Petersburg din Iaşi. Ele nu se mărginiau în cercul Regulamentului, ci erau îndreptate tocmai în potriva lui ; ba ele nu tindeau la răsturnarea Domnitorului muntean şi căutau să-l pună în capul mişcării contra acelei legiuiri a nedreptăţii, precum şi în contra puterii ce o susţineà: Rusia. Chiar din cea d'intâi scânteie scăpărată de revoluţia munteană, din rugăciunea preotului *Şapcă* făcută pe Câmpia dela Islaz în ziua de 9 Iunie 1848, răsare gândirea ce va stăpânì întreaga mişcare : «Izbăveşte, Doamne, se roagă preotul, şi mântue pe tot omul care sufere; ridică şi însufleţeşte pe acest popor care moare, ca să facă să trăească pe asupritorii lui. Scapă-l de *abuzul clăcii, de tică-*

(1) Vestitorul românesc, 20 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 341.
(2) Aprilie 1848, *Ibidem*. I, p. 376.
(3) Nesselrode c. Kotzebne, 16 Martie. *Ibidem*, I, p. 168. De Nion. c. Lamartine 27 Martie. *Ibidem*, I, p. 176.
(4) De Nion. c. Lamartine, 4 Maiu. *Ibidem*, 1, p. 384. Comisarii rus şi turc erau aşteptaţi în Bucureşti pe la 18 Aprilie. Acelaş c. acelaş, 18 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 327.

loasa iobăgie, de podvoada drumurilor şi a şoselelor, de acele munci ale Faraonilor“ (1).

Proclamaţia dela Islaz din aceeaş zi, redactată de Ioan Heliade Rădulescu, ţinteşte dela început până la sfârşit la răsturnarea Regulamentului, spunând că el ar fi împotriva drepturilor legiuitoare ale ţerii, împotriva tratatelor cari îi recunosc autonomia. Proclamaţia cere, în puterea tocmai a acestei autonomii, schimbarea desăvârşită a întocmirilor ţerii, răsturnarea regimului privilegiului sub care fusese încujbată şi înlocuirea acestui sistem nedrept şi invechit cu principiile de guvernare modernă; egalitatea tuturor cetăţenilor înaintea legii şi în exercitarea tuturor drepturilor civile şi politice, căci «dreptatea nu ar suferi a purtà numai săracii sarcinile ţerii, iar bogaţi să fie scutiţi»; toate clasele societăţii să aibă reprezentanţi în Adunare, «pentru ca ţara să fie condusă de toţi fiii ei». Se mai cereà libertatea tiparului, a cuvântului şi a întrunirilor «spre a aduce la lumină adevărurile cele spre folos»; înarmarea tuturor cetăţenilor, o bancă naţională, secularizarea tuturor averilor mănăstirilor, alegerea Domnului din toate straturile societăţii, oborîrea tuturor titlurilor de boierie, restatornicirea învăţământului superior în limba naţională, introducerea literelor latine în locul buchilor slavone, desrobirea Ţiganilor, desfiinţarea pedepsei cu moarte, capuchehaele române la Ţarigrad, emanciparea Israeliţilor şi încuviinţarea drepturilor politice la toţi compatrioţii de altă credinţă (2), şi în sfârşit, ceeace alcătuià chiar miezul gândirii revoluţionare, îmbunătăţirea soartei muncitorilor de pământ.

Greutatea ce se dădeà acestui din urmă punt se cunoaşte chiar din căldura cu care el este încondeiat: «Poporul român împarte dreptatea la toţi şi dreptatea o dă pentru toţi, şi mai vârtos pentru cei săraci, sătenii, plugarii, hrănitorii oraşelor, fiii patriei cei adevăraţi ce au fost defăimaţi (3) atât îndelung cu numele glorios

(1) Rugăciunea preotului Şapcă, 9 Iunie. *Ibidem*, I, p. 489.

(2) Comp. Constituţia explicată de C. Buzoianu, lucrare anexată pe lângă raportul său ca comisar de propagandă al plaiului Nucşoara, 12 Iulie. *Ibidem*, II, p 431. Directorul Min. de Interne C. A. Rossetti, vorbind într'un rând de Evrei îi numeşte «fraţi Israeliteni». Publicaţia Min. de Int., 25 Aug., *Ibidem* III, p. 672. Pe când Revoluţia vroià să primească pe Evrei în sânul ei, consulul francez De Nion raportează către ministrul de int. Bastide, 14 Sept., *ibidem*, IV, p. 354, că cu prilejul prădăciunilor făcute de oştirea lui Fuad Paşa care ocupase Bucureştii, «les Turcs avaient organisé un bazar où ils vendaient à vils prix aux Juifs le fruit de leurs rapines».

(3) In înţelesul de: şi-a făcut faima, au fost glorificaţi, nu în acel obişnuit astăzi, când a defăimà înseamnă a *huli*.

de Român, ce au purtat toate greutățile țerii prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit; au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietarii însuși, și au drept, înaintea generozității, înaintea dreptății patriei, a cere o părticică de pământ îndestulă pentru hrana familiei și a vitelor sale. Claca dar și acea infamă iobagie se desființează; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează; săteanul fără pământ se face proprietar, iar visteria va despăgubi pe toți» (1).

Această mișcare de emancipare pornià însă nu numai din partea celor interesați a o vedeà realizată, cum erau fiii poporului înălțați prin învățătură către cercurile conducătoare, ci și din aceea a boierimii celei mari însăș, prin o puternică și neoprită pornire altruistă.

Așà întâlnim printre capii revoluției din 1848 în Muntenia nume din familiile de frunte ale boierilor: cei 4 frați Golescu: Nicolae Ștefan, Radu și Alexandru, fiii boierului liberal și egalitar din generația anterioară, Constantin Radovici din Golești; precum și alți membrii din această familie, Dimitrie și Alexandru G. Golescu; apoi Alexandru, Nicolae și Dimitrie Crețulescu, Grigorie Grădișteanu, Ioan Filipescu, Ioan Voinescu II și C. A. Rosetti. Dintre boierii mai mici însemnăm pe frații Dimitrie și Ioan Brătianu, fiii stolnicului Const. Brătianu, deputat de Argeș în Adunarea din 1835; Gh. Magheru, N. Pleșoianu și alții (2). Vârtejul ideilor de dreptate, de frăție și de egalitate răpise pe toți. Al Crețulescu, boier mare, scrià cum nu ar fi putut-o face nici unul din clasele de jos. El spuneà: «Cum se puteà ca poporul să nu se scoale furios contra unui sistem de nedreptate, de jafuri și de tiranie care îl aduse în starea vitelor, când o mare parte din boierii noștri, prin înțelepciunea și iubirea lor de oameni erau aplecați din tot sufletul a da o parte din drepturile lor acelora ce nu aveau nici unul» (3). Credem că trebue îndreptată arătarea lui Crețulescu, că *o mare parte* din boierimea munteană erà împărtășitoare reformelor, întrucât știm că numai șapte familii muntene se plecaseră către mișcare, anume familiile Golescu, Cre-

(1) Proclamație din 9 Maiu 1848. *Ibidem*, I, p. 493—501. Locul reprodus se află la p. 493.

(2) *Analele parlamentare ale României*, II, p. VI. Vezi cei surguniți de Fuad Effendi, Sept. 1848, *ibidem*, IV, p. 624, și 25 Sept., *ibidem*, IV, p. 516. Din poporul de jos notăm între capi: Eliade, Chr. Tell, fiul neguțătorului Alex. Tell, C. Bolliac, C. Buzoianu, Ion și Vasile Maiorescu, Al. Cristofi, Nicolae și Const. Bălcescu, Gr. și N. Ipătescu, Gr. Serurie, D. Bolintineneanu, G. I. Vernescu, C. Arion, M. Marghiloman, C. Aristia și alții. Vezi și altă listă de persoane arestate după înnăbușirea revoluției, *ibidem*, V, p. 545.

(3) Articol de Reformă 14 Iunie. *Ibidem*, I, p. 576.

ţulescu, Filipescu, Ghica, Câmpineanu, Bălăceanu şi Grădişteanu (1) şi nici din acestea nu împărtăşiau toţi membrii lor ideile liberale şi egalitatare, cum vom vedeà-o în curând. De aceea ne şi spune N. Bălcescu, într'o scrisoare a lui către Ion Ghica, că «*reacţionari sunt destui în ţară*, dar că ei sunt cam speriaţi; că neguţătorimea din Bucureşti e revoluţionară, iar că poporul vine la noi pe fie ce zi mai mult» (2).

Consulul francez De Nion observă că «ramificările acestei revoluţii erau foarte întinse şi că aveau drept capi tineri din cele mai dintâi familii ale ţerii, cari răpiţi prin instinctele generoase, tremurând încă de mişcările lăsate în sufletele lor, prin creşterea primită în şcoalele sau împrumutate din cărţile noastre, se măgulesc a găsì în criza actuală prin care trece Europa, emanciparea ţerii lor sau cel puţin putinţa unei reforme radicale a aşezămintelor lor» (3). Şi într'adevăr cât entuziasm nu înflăcărà atunci inimile ce credeau că în această lume dreptatea şi ideile generoase trebuiau să iasă învingătoare! In afară de conducătorii oficiali ai mişcării, cari căutau să ridice cât mai sus inimile poporului, vedem femei, vedem copii cari adaug caldele lor chemări către bărbăteştile îndrumări ale celor mai mari.

Aşà când cu lovitura dată de colonelii Odobescu şi Solomon Guvernului provizoriu, în învălmăşeala cea mare produsă de năpustirea oştirii asupra poporului, Ana, soţia lui Nicolae Ipătescu, apare în o trăsură cu două pistoale în mână, şi prin vorbele ei înflăcărate de «moarte trădătorilor; tinerilor, luaţi curaj şi scăpaţi libertatea», pune poporului inima la loc; el năvăleşte asupra năvălitorilor şi sileşte armata să se retragă (4). Cevà mai târziu soţia lui Eliade Rădulescu, Maria, aflându-se cu copiii la băile dela Ellöptak în Transilvania, Românii din Braşov vin s'o salute cu muzica în frunte pentru izbânzile soţului ei. Ea le răspunde: «Muzica voastră a fost ca muzica patriei mele; glasul vostru strigător «să trăească Constituţia, să trăească fundatorii ei», e glasul trompetei augelului mântuirii. Voi sunteţi cari ne-aţi semănat câmpurile cu sământa libertăţii, cari ne-aţi trimis apostolii ce au provocat mântuirea noastră,

(1) A. G. Golescu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés Danubiennes*. Paris 1856, p. 9.

(2) 18 Iulie. *Anul 1848*, II, p. 586.

(3) De Nion c. Lamartine, 14 Martie. *Ibidem*, I, p. 159. Alta din 8 Aprilie, *ibidem*, 1, p. 278.

(4) Comp. corespondenţa către «Allgemeine Zeitung», 20 Iunie, I, p. 704, cu *Culegere de articole a lui Al. Cristofi*. Craiova, 1893, p. 24.

dela voi avem o limbă mai corectă, dela voi istorie şi filozofie, din apostolii voştri am avut un Lazăr pentru limbă, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru literatură şi arheologie, un Laurian pentru filozofie, şi apostoli ca aceştia ne-au format discipoli, şi discipolii lor ne-au dat acum dreptatea, frăţia şi unirea, ne-au dat Constituţia» (1).

Altă femeie care luptă pentru izbânba ideilor nouă este soţia colonelului Pleşoianu, Eftimia, care scrià generalului Magheru, trimiţându-i o cunună de lauri: «Zelul cu care te-ai arătat în proclamarea nouăi constituţii pentru fericirea maicei noastre Patrii, trage pe tot Românul de orice vârstă, de orice sex să te întâmpine ca stâlpari de fenic; să-ţi aştearnă drumul cu flori; să te îmbrăţişeze cu lacrimi de bucurie» (2).

Alte femei se întrec în a depune darurile lor pe altarul patriei: Aşà Maria, soţia lui C. A. Rosetti, de naţie Engleză, se oferì a da lecţii de limba ei natală şi a depune ce va câştigà, spre binele comun (3). Darurile însă veniau şi dela femei şi dela bărbaţi. Unul Davicion dă 400 de lei, «325 dela mine şi 75 dela copiii mei, economii din daruri părinteşti», iar soţia lui, vrând să se împărtăşească de acest bine, numai din munca ei, iea să coasă cămăşi, oferind plata lor redacţiei *Pruncului român*, spre scopul comun. Tot aşà fac şi Caragiale, I. C. Maxim, C. Aristia şi alţii mulţi (4). Astfel se îndrumă mişcarea feministă în România.

Tot pe atunci Ion Ghica, trimisul Guvernului provizoriu la Constantinopole, trăià acolo pe propria lui socoteală. El cere de mai multe ori să-i deschidă Guvernul un credit la vreun bancher, căci ce are el nu-i ajunge. Intr'un rând el glumeşte asupra lipsei în care se află, spunând: «Eu şi nevasta mea suntem bine şi sănătoşi şi atât mai rău pentru noi, că cere stomacul mai multă mâncare» (5).

Revoluţia aveà mari simpatii şi în armată. De aceea când Principele Bibescu se duse la cazarmă spre a cercà credinţa armatei, ofiţerii îi răspund că «ei nu se vor bate cu fraţii lor, arătând tot odată Domnitorului dorinţele obşteşti de îmbunătăţiri radicale» (6).

(1) «Resalutarea» Mariei Eliade, 17 Iulie. *Ibidem*, II, p. 571.
(2) Scrisoarea Efimiei Pleşoianu către generalul Gh. Magheru, 28 Iulie. *Ibidem*, III, p. 13.
(3) «Pruncul român», 3 August. *Ibidem*, III, p. 207.
(4) Scrisorile lui Davicion, Caragiale, Massim. *Ibidem*, III. p. 333 şi 427 şi IV, p. 187.
(5) Ion Ghica, c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*. II, p. 101.
(6) Florian Aron c. Gh. Bariţ, 12 Iunie. *Ibidem*, I, p. 548.

Tot așà se explică și cedarea soldaților înaintea poporului neînarmat în ziua de 19 Iunie, când cu încercarea de surpare a Guvernului provizoriu dn partea colonelilor Odobescu și Solomon.

Până și elevi din Sf. Sava erau cuprinși de focul revoluționar. In o scrisoare a 14 elevi mai mari din acea școală adresată Generalului Christian Tell, cetim: «Până acum cariera armelor erà numai spre a face paradă despoților; acum lucrurile s'au schimbat: soldatul este un erou, sângele lui va roșì gloriosul pământ al României; va adăpà osemintele străbunilor sacrificați la Călugăreni și pe alte câmpuri de bătălie. Domnule General, vezi înainte-ți juni studenți cari vin să reclame o armă cu care să moară, când patria le va cere vieața spre scăparea ei» (1).

In acelaș stil cald și răsunător sunt redactate toate actele timpului: proclamațiile guvernului, apelurile ziarelor revoluționare, rapoartele subalternilor către superiori, scrisorile private și mai ales textele cuvântărilor ținute la deosebite prilejuri.

Capii revoluției căutau prin toate mijloacele să deștepte în massele cele adânci ale poporului interesul pentru propria lui stare, să-l scoată din apatia seculară în care zăceà, și această propagandă nu puteà să rămâie stearpă, întrucât ea se adresà la izvorul cel mai puternic al tuturor mișcărilor omenești, simțimântul păstrării individuale. De aceea și întâlnim, în numeroasele acte ale timpului, foarte multe alipiri de grupe de cetățeni către mișcarea revoluționară (2).

Ținta de căpetenie a guvernului revoluționar erau însă sătenii. Către ei se îndreptà el mai des, pe ei cătà să-i convingă cu cuvinte mai calde, mai rupte din inimă, pentru a pătrunde mai iute și mai adânc în inima lor. Intr'o proclamație către locuitorii satelor cetim: «Dumnezeu s'a milostivit; de acum înainte nu veți mai fi târîți de dorobanți, bătuți, căzniți, claca și iobăgia vi s'a iertat și peste trei luni veți fi cu toți moșneni pe un petec de pământ». In alta din 15 Iulie cetim: «Patria nu răpește nimic dela nimeni; voește însă să aibă două milioane și cinci sute de mii de

(1) Scrisoarea din 11 Sept., *ibidem*, IV, p. 299, este semnată de M. Petrescu, Gav. Mihăilescu. I. Marinescu, Em. Fărcășanu, Zamfir Veru, I. Vlădescu, M. Băjescu, Em. Bosnagea, Manoliu Oprescu, St. Burileanu, I. Diamandescu, Isaie Lerescu, Alex, Măldărescu, I. Popovici.

(2) Citām dintre ele aceea a orășenilor din Focșani, *ibidem*, II, p. 2; din Giurgiu, II. p. 62; T.-Măgurele, II, p. 102; Craiova II, p. 548; Târgoviștea III, p. 43; Clubul revoluționar din Craiova, III, p. 200; Vălenii de Munte, Câmpina, Filipești, Găești, Câmpulung, IV, p. 169.

fii ai săi, cu acelaş nume de Român, cu aceleaşi drepturi cari să se poată numì Naţie şi să poată scăpà de iugul ce i-l prepară străinul» (1).

Se institue nişte comisari de propagandă, cari aveau de ţintă a umblà prin sate şi a explicà locuitorilor însemnătatea nouălor aşezăminte, mai ales a-i face să pătrundă perspectiva ce li se deschide prin încetarea clăcii şi înlocuirea ei cu o tocmeală în bani, şi prin împroprietărire pe o bucată de pământ.

Comisarii mai erau datori să lumineze şi pe proprietari asupra împrejurării că ei nu pierdeau nimic prin atribuire în proprietatea ţăranului, a pământului ce şi acuma îl aveà în vecinica lui folosinţă, cu atâta mai mult că proprietarul aveà să fie despăgubit de preţul acelui pământ, despăgubiri pentru cari se vor găsì bani în averile mânăstirilor închinate pe cari statul erà să le iea pe seama lui (2).

Comisarii mai erau însărcinaţi să facă să înţeleagă pe săteni că astăzi sunt *liberi* şi să le explice acest cuvânt «foarte greu de înţeles» pentru ei; a-i face să priceapă «că Dumnezeu a făcut pe toţi oamenii de o potrivă; că cel ce sufere a fi bătut de oricine, se pune în rândul vitelor; că ministrul, administratorul, subadministratorul nu sunt stăpânii lui; că el va fi proprietar şi nu rob ca până acum». Comisarii trebuiau să facă pe ţărani «să simtă până în adâncul sufletelor că bine şi drept e de a fi proprietar, deoarece Dumnezeu a făcut pământul pentru toţi şi nu numai pentru câţiva; că ţăranii sunt însă datori a se înarmà şi a apărà libertatea şi proprietatea lor ca bunurile cele mai scumpe, până la cea din urmă picătură de sânge» (3).

Guvernul apoi caută a ridicà pe ţăran în propriii lui ochi, îndemdându-l să se desveţe de obiceiurile slugarnice de mai înainte; să nu mai întrebuinţeze în petiţiile lui rostirile de lacrămi fierbinţi, de genunchi plecaţi. Il opreşte de a mai da petiţiile la scară, la uşă sau căzând în genunchi, sau de a mai aduce laudă celor către cari se îndreptau (4).

Ţăranii înţeleseră dela o vreme aceste poveţe; le primiau şi le sfinţiau cu cea mai mare râvnă şi apoi prin strigări de mulţumire spuneau să trăească guvernul şi voitorii de bine ai patriei. Ei se pătrundeau de fericirea ce izvorà pentru ei din Constituţie şi ară-

(1) Proclamaţia din 16 Iunie, *ibidem*, I, p. 615. Cea din 11 Iulie, *ibidem*, II, p. 408.
(2) Instrucţiile comisarilor de propagandă, Iulie. *Ibidem*, III, p. 105.
(3) Circulară către administratori, 6 Aug. *Ibidem*, III, p, 251.
(4) Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 540.

tau că aşteaptă cu nerăbdare deschiderea Adunării constituante care să lecuească odată rănile lor» (1). O corespondență din Bucureştii către ziarul parizian *Le National* spune că «în urma acestei energice propagande, poporul dela ţară se arată din ce în ce mai înflăcărat pentru Constituţia cea nouă şi devine duşmanul neîmpăcat al Rusiei» (2). Şi ţăranii erau cu atâta mai plecaţi a ascultà de aceste îndemnuri, cu cât ei erau înteţiţi necontenit asupra proprietarilor. Aşà găsim pe A. G. Golescu punând într'o proclamaţie următoarele cuvinte aprinzătoare: «Puneţi mâna, fraţilor, pe acei cuconaşi cari de loc nu se împacă cu ideile cele nouă şi cari de atâtea ori au complotat contra fericirei patriei». De aceea şi ţăranii se adună de mai multe ori în Bucureşti pentru a urmărì cele ce se plănuiau în favoarea lor (3).

Pe cât însă poporul în deobşte şi ţărănimea în deosebi se bucurau de făgăduinţele guvernului revoluţionar, pe atât se înspăimântau boierii şi clasa întreagă a proprietarilor, adică cei mulţi din ei cari stăruiau în vechile deprinderi. Dintre boierii protivnici reformei culegem din documentele timpului următoarele nume: Em. Băleanu, arătat de consulul francez ca un mare boier şi bogat proprietar, duşman al oricărei reforme şi care se temeà de înlăturarea privilegiilor (4). Scarlat Ghica care tunà în greceşte către Dimitrie Ghica contra reformelor proiectate, amestecând necontenit în textul grecesc fraze franceze. Intr'o scrisoare el spune: «Mi-ai scris că a venit Fuad Effendi şi că trebue să aibă *des instructions positives*. Eu însă dacă nu voiu vedeà că vine şi Duhannel cu astfel *des instructions*, nu sper că lucrurile se vor tocmì şi că mascaralâcurile vor încetà». In altă scrisoare Scarlat Ghica adaoge că pe Fuad îl ştie că este *de très bonne foi* şi că dacă nu se vor restabilì lucrurile până în 15

(1) Raportul comisarului de Vâlcea, 6 Aug, şi al com. de Mehedinţi din aceeaş dată. *Ibidem*, III, p. 260 şi 263. Adresa locuitorilor săteni către administratorul de Argeş, Iulie. *Ibidem* IV, p. 103. Raportul lui M. Marghiloman din Târgul-Jiului, 18 Iulie. *Ibidem*, II, p. 588.

(2) Din 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 204.

(3) Din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 370. Com. Fuad Effendi c. Caimacamul Cantacuzino, 10 Oct. *Ibidem*, V, p. 92: «l'esprit de propagandisme qui pendant la révolution avait fait de grands progrès parmi la population du pays». Adunare de săteni în Buc. Nota «Pruncului român» din Iulie. *Ibidem* III, p. 19. La Aug. erau 3.000 de săteni în Bucureşti. Coresp. c. «Gazeta Transilvaniei», 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 314.

(4) S. Hory către Bartide, 10 Sept. *Ibidem*, IV, p. 289.

zile, va intrà cu armata. El este însă om şi va pune *l'ordre dans notre pays; mais de toutes les manières notre pays est à plaindre à cause de beaucoup de calamités*» (1). Principele Dimitrie Ghica arată părerile lui sub două feţe deosebite, după sferele către cari se îndreptà. Către ziarele revoluţionare el spune că «Regulamentul nu poate fi privit ca un chivot sfânt şi că el, Ghica, se agaţă de constituţia cea nouă, dar pentru ca această constituţie să aibă o valoare adevărată, ea trebue să izvorască din starea civilizaţiei României» (2). Adevăratele sale gânduri asupra revoluţiei le destăinueşte însă Ghica în memoriul său către comisarii rus şi turc, în care spune că, «există un partid neastâmpărat care, ori cât de puţin închegat şi de puţin numeros ar fi, fiind alcătuit din tineri nebuni, trebue să atragă asupra ţerii nesocotite nenorociri. Este vorba de acei câţivà tineri cari fuseseră martori, unii din ei chiar actori în scenele revoluţionare din Paris şi cari se credeau meniţi de Pronie a schimonosì aceleaşi roluri într'un mediu cu totul deosebit». Dim. Ghica, în urma acestei introduceri, apreţueşte astfel mişcarea revoluţionară: «In timp de trei luni, în urma surpării Regulamentului Organic, se văzù o societate fără legi, dată pradă tutora capriciilor samavolniciei şi a sâlniciei; un fel de lege agrară deşteptând contra proprietarilor o lăcomie uricioasă în inimile ţăranilor, şi lenea viind în ajutor acestor patimi rele, ţăranii adeseori se opriau de a lucrà, lăsând să piară pe lanuri secerişuri îmbelşugate, sărăcind astfel ţara în singurul izvor al veniturilor sale». Marele boier sfârşeşte scrisoarea lui cu gândul pe care toţi cei de felul lui îl hrăniau, anume cu speranţa ca «Inălţimea sa Sultanul, Augustul nostru suveran, şi Maiestatea sa împăratul Rusiei, generosul nostru protector, nu vor voì să pedepsească o naţie întreagă pentru crima câtorvà indivizi rătăciţi şi vor binevoì a ne încuviinţă reformele şi îmbunătăţirile de trebuinţă pentru fericirea ţerii noastre» (3). Dim. Ghica apără apoi pe boieri de învi-

(1) Scrisorile lui Sc. Ghica c. Dimitrie Ghica din 4 şi 11 Sept. *Ibidem* IV, p. 201 şi 297. In acest amestec de franceză şi grecească, găsim noi prototipul limbii păsăreşti de astăzi, atât de plăcută mai ales femeilor din societatea aşà zisă cultă dela noi, un fel de talmiş-balmiş desgustător de română şi franceză.

(3) Dim. Ghica către «Pruncul român» şi «Populul suveran», 28 Iulie. *Ibidem,* III, p. 13.

(2) Memoriul *principelui* Dim. Ghica, Sept.—Oct. 1848. *Ibidem* IV, p. 639—674. Locurile reproduse se află la pp. 660—661. Memoriul cere o îmbunătăţire şi mai ales o aplicare mai aspră a principiilor regulamentare. In privinţa ţăranilor cere pedepsirea abuzurilor. Până întrucât erà nefăţarnica afirmarea lui Dim. Ghica către ziarul revoluţionar, că «se agaţă de constituţie», se poate vedeà din locurile reproduse.

nuirea că ar voì asasinarea membrilor Locotenenței domnești, adusă lor de ziarul revoluționar (1).

Dar nu numai boierii mari în deobște erau contra revoluției, ci și cei mici, și toți cei ce erau proprietari, fiindcă cea mai primejdioasă noire a mișcării erà idea împroprietăririi țăranilor și scoaterea lor de sub regimul clăcii. Această chestie se păreà așà de însemnată, încât ea întunecà, atât în mintea celor cari cereau a ei realizare, cât și în a celor contra cărora erà îndreptată, toate celelalte schimbări în sistemul organizării sociale și politice. Așà aflăm printre protivnicii Constituției pe frații State și Constantin Stolojan din județul Gorj (2). Mai aflăm pe un «tâlhar de adiutant care ține ca reacția», cum îl califică colonelul Pleșoianu (3). Alții precum Zamfir Broșteanu, C. Roșianu, Șerban și Alexandru Caramlău cari luptau de asemenea în rândurile reacțiunii(4). Iordache Bălăcescu din Caracal raportează lui Magheru că «s'ar aflà în orașul lui câțivà *cacocrați* cari după numele lor, Jianu, Periețeanu, Vasiliu, Gazan, Viișoreanu, Chintescu, Bârsescu, Balaban, Urian, se văd a fi oameni din popor. Că ei erau însă proprietari, se vede de pe aceea că unul din ei, Viișoreanu, este arătat că având moșia Fălcoiu, iar ceilalți sunt dați că sunt niște «păcătoși de partida lui» (5).

Toți acești proprietari, mari sau mici, protestau contra oborîrii clăcii și se temeau că li se vor luà moșiile întregi (6). Guvernul provizoriu arătă lui Soliman Pașa: «Noi avem protivnici; aceștia sunt privilegiații cari alcătuesc, în vechea stare a lucrurilor, o minoritate apăsătoare care trăește în paguba dreptului și o bunei stări a tuturor» (7). Și o gazetă germană se temeà ca «nu cumvà câțivà

(1) Dim. Ghica către ziarul german *Romania*, 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 680. Că se vorbià în București de asemenea complot, vezi Hory c. Bastide, 27 Aug. *Ibidem*, III, p. 721. Alți boieri fugiți în Brașov cari mulțumiau primarului acelui oraș pentru găzduire, atunci când după înnăbușirea revoluției de Turci și de Ruși, ei se întorc în țară, sunt, afară de Scarlat Ghica pe care îl găsim între ei, încă și următorii : Em. Băleanu, N. Suțu, I. Slătineanu, I. Golescu și I. Obedeanu. Pe lângă ei și un doctor Mayer. Vezi adresa boierilor către Magistratura din Kronstadt, 12 Oct. *Ibidem*, V, p. 111.

(2) Generalul Magheru către adm. de Gorj, 23 Iulie. *Ibidem*, II, p. 695.

(3) Pleșoianu c. Tell, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 263.

(4) Raportul adm. de Gorj, 4 Aug. *Ibidem*, III, p. 230.

(5) Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 371.

(6) «Pruncul Român», 15 Iulie. *Ibidem*, II, p. 526.

(7) Ministerul trebilor din afară c. Soliman Pașa, 16 Iulie. *Ibidem*, II, p. 539.

boieri strâmţi la inimă, prin refuzul de a încuviinţà cevà drepturi ţăranilor, să nu provoace anarhia» (1).

In memoriul boierilor anţi-revoluţionari către Poartă, cetim: «Nu ştie guvernul împărătesc că focarul de revoltă comunistă pe care-l lăsà să se aprindă aci, va înghiţì în curând tot ce-l încunjură, începând prin provinciile mărginaşe ale Imperiului Otoman; că acum ar fi încă uşor de înnăbuşit, cât timp mişcarea este mărginită în Bucureşti; dar că ar trebuì recurs la alte mijloace, când se va fi lăţit între ţărani» (2).

Guvernul, la rândul său, învinueşte pe proprietari de lăcomie şi că din această cauză ei ar căutà a înnegrì ocârmuirea» (3). Alţi boieri reacţionari ca Grigorie Ghica, Villara, Manu, tratau pe revoluţionari de «nebuni neîndoelnici» (4).

Aceasta fiind ţinuta celor două tabere, să le vedem acum în lupta dusă una contra alteia.

Lupta între partidul liberal şi cel reacţionar. — Mare parte din boierii proprietari văzând, chiar din proclamaţia ei cea dintâi, încotrò tindeà revoluţia, fugiseră în Braşov, unde urziau comploturi contra Guvernului provizor (5).

Locotenenţa domnească protestă la guvernul din Viena contra adăpostirii acestor boieri şi obţinù făgăduinţa «că de acum înainte se va împiedicà îngroşirea acestui centru prin noi veniţi din Muntenia» (6).

(1) Allgemeine Zeitung, 15 Iunie. *Ibidem*, I, p. 600, Comp. şi No. din 16 Iulie. *Ibidem*, II, p. 553.

(2) Din August, 1848. *Ibidem*, III, p. 359. Tot aşà califică ofiţerii Desaint şi Sabatier ce vizitau pe atunci Muntenia, în o scrisoare către generalul Aupick, mişcarea radicală din Bucureşti, care ar fi speriat pe proprietari cu ideile ei comuniste, 25 August. *Ibidem*, IV, p. 678.

(3) Min. treburilor din af. 20 Iunie. *Ibidem*, I, p. 685.

(4) Scrisoare din 16 Iunie. *Ibidem*, I, p. 622.

(5) Soliman Paşa c.Locot. domn. 1 Aug. *Ibidem*, III, p. 144. Coresp. lui Paul Bataillard c. Le National, 29 Iulie. *Ibidem*, III. p. 45, «Il faut savoir que les boyards de Valachie ont commencé à émigrer». Mai vezi şi scrisoarea lui G. Poenaru c. N. Băloescu, 27 Iunie. *Ibidem*, II, p. 148.

(6) A. G. Golescu c. Locot. Domn., Aug. *Ibidem*, III, p. 150. Comp. Gazeta Transilvaniei din 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 273, care spune că «dacă emigraţii reacţionari vor cutezà, a mai corespunde cu Rusia, vor fi lipsiţi de orice azil».

Aceşti emigraţi doriau ocupaţie rusească, numai doară să se restabilească vechile lor privilegii, pe când tineretul din protivă şi toată rămăşiţa poporului se îngrozià de venirea Ruşilor (1).

Incercarea făcută de colonelii Odobescu şi Solomon în ziua de 19 Iunie pentru a răsturnà Guvernul provizor erà pornită din rândurile proprietarilor şi efectuată de cei doi coloneli din ordinele Ruşilor, în armata cărora ei slujiseră înainte de a fi puşi în fruntea oştirii româneşti. Ambasadorul francez din Constantinopol, generalul Aupick scrie ministrului de externe al Franţei Bastide, că «contrarevoluţia făcută în interesul proprietarilor, jigniţi prin articolul 13 al proiectului de Constituţie, se explică prin antecedentele celor doi coloneli cari au slujit mult timp în oştirea rusească şi cari sunt devotaţi împăratului» (2).

Lovitura fusese chiar precedată de o sgomotoasă întrunire a proprietarilor la clubul dela Momulo, înfiinţat aici îndată după abdicarea lui Bibescu (3). La instrucţia procesului de înaltă trădare ce se face ambilor coloneli, Odobescu se încurcă şi îmbolmojeşte lucrurile în o depunere foarte lungă şi întunecată, din care se văd doar numai silinţele lui de a acoperì adevărul, pe când Solomon spune curat că Odobescu l-a îndemnat să facă lovitura, deoarece «guvernul nu se ţine de Constituţie şi umblă să iea moşiile (ambii coloneli erau proprietari); că mai bine decât ar da proprietarii jos pe acest guvern, să-l dăm noi, oştenii bătrâni» (4). Apoi ministrul Tell arată că atunci când a fost arestat de Odobescu, acesta spuse soldaţilor cărora ordonase să pue mâna pe Tell, «că acesta neavând proprietate, cum de îndrăznise să facă proprietari pe ţărani» (5), iar Zotovici, într'un articol din *Pruncul Român*, spune că «domnii proprietari crezând că guvernul cel nou are principii comuniste, s'au sculat cu amărăciune

(1) Hory c. Bastide, 17 Iunie. *Ibidem*, I, p. 138. Comp. A. G. Golescu către N. Bălcescu, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 272: «Că boierii fugiţi din ţară sunt tot cu Muscalii. Ei au vrut să vândă ţara la Muscali şi de aceea bine ar fi ca să nu-i cheme guvernul înapoi în ţară. Eu mă tem foarte de reintrarea refugiţilor în ţară, până a nu se săvârşì alegerile».

(2) Din 2 Iulie, *Ibidem*. II, p. 248.

(3) Raportul Colon. Pleşoianu, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 156. Se făcuseră încă două încercări de răsturnare a Guv. prov. în zilele de 14, şi 16 Iunie; dar ele nu se putură organizà ca cea din 19. Articol din *Pruncul român*, 22 Iunie. *Ibidem*, II, p. 32.

(4) Depunerea lui Odobescu. *Ibidem*, II, p. 114—122. A lui Solomon, *Ibidem*, II, p. 124.

(5) Raportul lui Pleşoianu asupra anchetei, 28 Iunie. *Ibidem*, II, p. 157. Vezi şi ce spune Sibinianul în articolul său «Dreptatea» din *Pruncul român*, 15 Iulie. *Ibidem*, II, p. 530. D-l general Tell, fiul lui Christian Tell, mi-a spus însă că tatăl său erà proprietar de moşie.

împotriva lui, aducând Românii la doi paşi de prăpastie, prin primejdia unei interveniri străine» (1).

De nicăeri nu iese mai limpede lupta boierilor reacţionari contra guvernului revoluţionar şi legătura lor cu Ruşii, decât din purtarea reprezentantului celui mai de samă al boierilor, Mitropolitul Neofit al Munteniei. In însuşirea lui de cap al bisericii, Guvernul provizor pentru a-şi da un fel de autoritate tradiţională, îl pusese în fruntea lui ca preşedinte. De odată se răspândeşte vestea că vin Ruşii, şi Guvernul provizor găseşte de cuviinţă să se retragă la Târgovişte. Mitropolitul se grăbeşte a publicà, chiar în ziua plecării guvernului, o proclamaţie în care tratează pe fostii săi colegi de «rebelişti» (2). Depeşele însă se văd în curând că fusese numai închipuite, deoarece Ruşii nu vin, şi se bănuià că chiar Mitropolitul le falşificase (3). Guvernul întorcându-se îndărăt, Mitropolitul revenì iarăş la el, şi publică o deszicere a cuvintelor sale, spunând într'o altă proclamaţie că «cele ce am vestit ieri sub a noastră iscălitură făcând pe Guvernul provizor rebel şi altele, astăzi după dorinţele poporului o refuzăm (sic) cu desăvârşire». (4) Asupra acestor două acte observă *Gazeta Transilvaniei* că ele s'ar face de râs unul pe altul şi ar da testimoniu de caracterul unor oameni din Principat (5).

Care din cele două ţinute ale Mitropolitului erà cea adevărată se vede de pe faptul că el scrie în 24 Iunie o adresă *oficială* către consulul rus Kotzebue, în care spune că «noul guvern (acel revoluţionar) şi poporul întreg al Capitalei a făcut dovadă de simţiminte de devotament către Patrie; de lepădare de sine care-l îndepărtă de orice interes»; iar cu o zi mai înainte, în 23 Iunie, scrisese *în taină* aceluiaş consul, că «el este nevoit a apărea ca preşedintele nominal al unui guvern care nu are decât timpul de a face rău; dar că aceşti oameni vor părăsì îndată puterea la apropierea trupelor împărăteşti» (6). De aceea şi cu drept cuvânt spune ziarul francez *Le National*, că «Mitropolitul, sufletul vândut Ruşilor, se pusese în fruntea Guvernului provizor; dar îndată ce acesta părăsì Bucu-

(1) Din 26 Iunie. *Ibidem*, II, p. 140.
(2) Publicaţia Mitropolitului, 29 Iunie. *Ibidem*.
(3) *Allgemeine Zeitung*, 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 238.
(4) A doua publicaţie a Mitropolitului, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 185.
(5) Din 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 234.
(6) Vezi scrisoarea din 26 Iunie, *Ibidem*, II, p. 76, şi cea din 23 Iunie, *Ibidem*, II, p. 42,

reștii, el se puse în capul reacției și declară de rebeli și trădători pe înșiși colegii lui» (1).

Dar nu numai la atâtea șovăiri trebuià să se oprească purtarea Mitropolitului. El urmează înainte jocul lui îndoit și după ce iea din nou cârma guvernului. Așà în 6 Iulie Mitropolitul subsemnă două decrete pentru răspândirea cât mai întinsă a proclamațiilor revoluționare între săteni; iar a doua zi, 7 Iulie, el scrie lui Kotzebue, că «criza prin care trece țara nu-și va vedeà sfârșitul decât atunci când oștirile împărătești vor readuce între noi rândueala și liniștea»; apoi peste două zile, la 10 Iulie, el adaogă, că «vom pierì schingiuiți de o revoluție comunistă care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni cari au pus mâna pe ocârmuire» (2). In aceasta din urmă scrisoare se mai află și dovada chemării Rușilor atât de către însuș Mitropolitul, cât și de către boierii anti-revoluționari; căci Mitropolitul spune în ea, că «a însărcinat pe banul Gh. Filipescu, ca cel mai bătrân din boieri, să facă în numele său, al Mitropolitului, cât și în al țerii, ale căreia adevărate simțeminte poate să le mărturisească, o umilită plângere către Maiestatea Sa imperială, pentru a chemà din nou asupră-ne mila și îndurarea sa care ne lipsește tocmai în momentul când am întâmpinat cu cea mai mare respingere primejdioasele principii ale resculaților» (3). In adevăr aflăm pe Filipescu trimițând tânguirea către împăratul. Nu s'a regăsit jalba însăș; dar într'o scrisoare a lui Nesselrode către Duhamel cetim, că «astfel sunt lămuririle pe cari împăratul vă invită să le faceți să parvie banului Filipescu ca răspuns la petiția lui» (4). Și tot așà arată și *Le National*, că «unii din boierii moldoveni și munteni, după îndețirile lui Duhamel, ceruseră ocuparea țerilor lor de Ruși» (5). Mitropolitul trebuià să mai dea încă o dovadă de mutarea cugetului său, atunci când venind Fuad Effendi cu amenințarea restatornicirii Regulamentului Organic, poporul infuriat înscenează acea ceremonie funebră cu arderea Regulamentului în curtea Mitropoliei; iar Mitropolitul, după cererea norodului, blastămă și afu-

(1) *Le National*, 13 Iulie. *Ibidem*, II, p. 488. De aceea și consulul Hory scrie ministrului său că el nu prea înțelege purtarea Mitropolitului, 24 Iunie. *Ibidem*, II, p. 64.

(2) Aceste două acte vezi, *Ibidem*, III, p. 315 și 336. Cel din 10 Iulie, *Ibidem*, II, p. 383.

(3) Neofit către Kotzebue 10 Iulie, citat. Comp. ce zice Ioan Ionescu într'un articol din *Foaia pentru Minte*, din 13 Dec. *Ibidem*, V, p. 625: «Boierii s'au aruncat în prăpastia periciunii, în mânile dușmanilor țerii, spre a dobânbì consolidarea intereselor lor».

(4) 20 Iulie. *Ibidem*, III, p. 30.

(5) 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 276.

riseşte opera Ruşilor. Mitropolitul spune în publicaţia lui, că «astăzi în 6 Sept., eu Mitropolitul Ungro-Vlahiei împreună cu prea credinciosul popor al Capitalei, adunat acì la locuinţa mea, am repetat jurământul ce-l făcusem pe Constituţie şi tot odată s'a ars în fiinţa noastră Regulamentul care făcuse nenorocirea ţerii, am afurisit şi anatematisit atât Regulamentul cât şi pe acei cari vor mai voi să-l aşeze sau să cârmuească ţara după legiurile acelui Regulament» (1). Indată însă după ce Fuad Effendi pune mâna pe Bucureşti şi revoluţionarii sunt împrăştiaţi la cele patru colţuri ale pământului, Mitropolitul prin o carte pastorală desleagă de jurământul făcut pe toţi cei ce luaseră parte la el, spunând în ea că: «jurământul fiind săvârşit de noi silniceşte şi în potriva canoanelor bisericeşti, declarăm legiurea făcută de Ruşi şi întărită de amândouă curţile împărăteşti ca una ce au adus în ţară cele mai mari folosuri» (2).

Aceste prefaceri ale stâlpului bisericii fac pe Gh. Bariţ să aplice mitropolitului Neofit, într'o scrisoare către Maiorescu, epitetul cel drastic deşì nu prea parlamentar de «porc de câne» (3).

Tot aşà de neîndoelnică reiese plecarea în deobşte a clasei stăpânitoare către ocupaţii străine, din balurile şi petrecerile date de capii reacţionarilor, pentru a sărbătorì oştirile ruseşti şi turceşti ce se aşezaseră în Bucureşti. O relaţie a timpului ne spune cum se adunase la balul caimacamului «înaltele persoane locuitoare astăzi în capitala noastră, reprezentanţii celorlalte puteri, clasa de sus a societăţii, un mare număr de slujbaşi şi de negustori. Damele se întreceau în eleganţa toaletelor şi nobleţa manierelor» (4).

Cum priviau puterile străine mişcarea revoluţionară din Muntenia? Mai la urmă tot ele aveau să hotărască lupta încinsă între liberali şi reacţionari dela reformele şi aşezămintele ţerii. Lupta însă se dădeà în realitate pentru îmbunătăţirea soartei locuitorilor săteni, care întunecà toate celelate cereri.

Părerile Turcilor erau împărţite, deoarece pe de o parte ei vedeau în cererea de împroprietărire a locuitorilor, formulată de revoluţie, o pretenţie ce nu se împăcà cu modul lor de a concepe

(1) *Ibidem*, IV, p. 220.

(2) Din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350.

(3) Din 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491.

(4) *Vestitorul românesc*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 345. Comp. *Bukarester Deutsche Zeitung*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 351. Mai vezi şi un art. «Carul iute», din *Gazeta de Transilvania*, 15 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 433: «Boierii dau baluri când patria e în doliu».

organizarea socială și taxau această revendicare de comunistă (1). Pe de alta ei se convinseseră că revoluția românească, fiind îndreptată contra Regulamentului Organic și a împărăției rusești, erà în folosul lor. Partidul liberal caută să întărească această convingere a suzeranului țerii, Poarta Otomană, căci spune în memoriul său, că «Poarta nu are nimic de câștigat, ci din contra totul de pierdut ca provincia să fie rău ocârmuită, căci și-ar înstrăinà simpatiile deosebitelor clase ale societății. Ea trebue din protivă să dorească izbânda partidului liberal în Valahia și să aplaudeze la desființarea unui Regulament care este opera Rusiei și care dă acestei puteri facultatea de a se amestecà în trebile lăuntrice ale Statului. Apoi aceste două țeri, Moldova și Muntenia, prin tendințele lor de a se unì într'un singur stat, voesc să alcătuească o stavilă de apărare a Impărăției Otomane» (2).

Turcii ar fi fost plecați să asculte de dorințele revoluționarilor, întrucât ei înșiși aveau interes a dărâmà înrâurirea Rusiei în Principate. Dar ei erau așà de înlănțuiți de politica acestui stat, încât nu aveau nici o libertate în mișcările lor, cu atât mai mult că țerile apusene, frământate de revoluție, nu le puteau da nici un ajutor. Politica otomană trebuià deci să fie numai o slugă ascultătoare a celei rusești și întreaga ei purtare față cu revoluția românească o dovedește pe deplin.

Rusia însă aveà cel mai mare interes să înnăbușe mișcarea din Muntenia, ca una ce lucrase de veacuri pentru a supune pe Români autorității ei, și după ce înfruntase de atâtea ori primejdiile răsboaielor pentru a-și ajunge ținta, cum erà să se lase acuma învinsă de un dușman slab și desarmat? Rușii apoi păreau a crede că erà chiar în interesul Românilor de a fi stăpâniți de dânșii, întrucât agenții ei împărtășiau credința că «Românii nu sunt în stare de a se ocârmuì singuri» (3). De aceea Rusia «desaprobà cu desăvârșire revoluția românească» (4). Ea voià să mănțină pe Români în epitropia în care îi ținuse până atunci, nimicindu-le și umbra de autonomie ce le mai rămăsese din închinarea lor sub Turci, deși Rusia izbutise tocmai prin această epitropisire prea strânsă, a deșteptà în Români conștiința primejdiei ce amenință existența lor națională.

---

(1) Depeșa lui Ion Ghica, c. ministrul de externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 683.
(2) Memoriul remis lui Talaat Effendi. *Ibidem*, I, p. 439.
(3) Kotzebue c. Mitropolitul Neofit, 18 Iunie. *Ibidem*, I, p. 656.
(4) Nesselrode c. Duhamel, 29 Iulie. *Ibidem*, III, p. 30.

Aceștia văzuseră în sfârșit «cine le erau prieteni și cine dușmani» (1). Aici stăteà pricina revoluției lor contra Rusiei și în contra legiuirii introduse de dânsa în Principate, Regulamentul Organic, și tot de aceea dușmana cea adevărată a revoluției românești trebuià să fie Rusia (2).

Aceasta se vede chiar dela început, când Kotzebue, văzând că Bibescu subscrisese Constituția, protestează contra acestui act al principelui și părăsește țara, ceeace aduce ca urmare abdicarea lui Bibescu care nu credeà că poate să se opună Rusiei. Tot Rușii sunt aceia cari uniți cu proprietarii uneltesc contra-mișcarea colonelilor Odobescu și Solomon, foști ofițeri în armata rusească.

Tot lor se datorește ținuta cea la început așà de pornită a delegatului Porții, Soliman Pașa, care în proclamația lui botează pe capii revoluției muntene de «indivizi ce și-ar fi luat numele de Valahi» (3). Că această insultă erà opera Rusiei, se vede de pe aceea, că Turcii căutau să explice Românilor, că ei au fost nevoiți să vorbească astfel (4). Cu toate acestea Rușii voiau să-și dea aerul că nu ar aveà scopul de a se amestecà în revoluția valahă, deoarece Mihail Sturza spune într'o scrisoare către o doamnă, că «Moldo-Valahii au spumegat (déblatéré) atât de mult contra protectoratului rusesc, că împăratul, pentru a-i pedepsì de nerecunoștința lor, a luat hotărîrea de a lăsà Turcilor sarcina să restatornicească rândueala legiuită» (5).

Totùș Soliman Pașa văzându-se așà de bine primit de Români, se dă fără se vrea după simțimintele cele adevărate ale Turcilor și recunoaște noua ocârmuire pe care și-o dăduse Muntenia, cerând numai cât, întâiu ca să schimbe numele de Guvern provizor, «ce sunà cam prea republican», (6) în acela mai regulamentar de Locotenență Domnească; apoi să se reducă numărul membrilor ocârmuirii dela 6 la 3, tot pentru a se apropià de legiuirea existentă. Că Soliman Pașa țineà să schimbe numai forma și nu fondul lucrurilor, se vede de pe aceea, că atunci când el vrea să trimită adresa lui *către boierii din București*, observându-i-se că boieri nu ar mai există, el pre-

(1) Comp. *Allgemeine Zeitung*, 16 Iulie. *Ibidem*, III, p. 555.

(2) Comp. un articol din *Le Siécle*, 13 Oct. *Ibidem*, V, p. 143: «L'opposition à la révolution moldo-valaque vient des Russes seuls qui ne sauraient laisser les principes de liberté et d'égalité se lever et s'affirmer sur la route qui conduit à Byzance».

(3) Din 19 Iulie. *Ibidem*, II, p. 606.

(4) Chr. Tell c. Magheru, 22 Iulie. *Ibidem*, II, p. 674.

(5) Din Iulie. *Ibidem*, II, p. 479.

(6) Corespondența din C-pole c. *Journal du Débats*, 31 Iulie. *Ibidem*, III, p. 214.

face îndată adresa: către *notabilitățile* capitalei (1). Cu toate aceste bune plecări ale Turcilor, fiindcă Soliman încălcase teritoriul Munteniei cu armata care trecuse Dunărea la Giurgiu, poporul din București se adună în număr de peste 30.000 de oameni, spre a ascultà cuvântarea lui Ion Brătianu care protestă contra acestei încălcări (2). Locotenența Domnească publicând o proclamație în care spune că «Guvernul provizor a încetat cu totul și s'a înlocuit cu Locotenența Domnească care este aprobată de Soliman Pașa și va fi sancționată de M. S. Sultanul», această proclamație deșteaptă în popor o mare indignare, și atât Magheru cât și Ion Brătianu protestează în contra acestui act de înjosire care ar jertfi autonomia ţerii (3). Această deosebire de păreri în tabăra chiar a revoluționarilor va despărțì pe liberali în două grupe, din cari unii vor ţineà mortiș la cultivarea Turcilor, chiar cu prețul jertfirii vredniciei ţerii, iar cealaltă va căutà scăparea în mișcări mai violente, pentru săvârșirea cărora încă îi lipsià substratul trebuincios—puterea.

Soliman Pașa, câștigat prin supunerea atât de desăvârșită la cererile lui, merge mai departe în încuviințarea dorințelor românești de cum ar fi putut s'o facă, după înțelegerea stabilită între Turci și Ruși. El recunoaște constituția cerută de popor și încuviințază trimiterea unei deputații la Constantinopole, care să obțină pentru acest act aprobarea Sultanului. Deputăția erà alcătuită din Ștefan Golescu, N. Bălcescu, Grig. Grădișteanu, Dim. Brătianu și negutătorul Vasiliade, având ca secretar pe Francezul Jean Henri Ubicini (4). Soliman Pașa face cunoscută aceasta a lui hotărîre într'o mare adunare de notabili ai Bucureștilor, unde se alcătuește o adresă de mulțămire subsemnată de vreo 90 de persoane, dintre cari însă lipsesc Brătianu și Rosetti (5).

Rușii văzând că prin această înțelegere între Turci și Români aceștia le scăpau din mâni, denunță la Poartă pe Soliman Pașa, *că*

(1) *Allg. Zeitung*, Iulie. *Ibidem*, III, p. 109.

(2) *Gazeta Transilvaniei*, 20 Iulie. *Ibidem*, II, p. 652.

(3) Proclamația din 24 Iulie. *Ibidem*, II, p. 704. Comp. p. 689. Protestarea lui Magheru, Aug. *Ibidem*, III, p. 226. Articolul din Pruncul român. 29 Iulie. *Ibidem*, III, p. 38.

(4) Decretul Locot. dom., 3 Aug. *Ibidem*, III, p. 186.

(5) Dintre boieri subseamnă: N. Golescu, Gr. Grădișteanu, Filip Lenș, Ioan Voinescu, Ioan Filipescu, C. Gr. Ghica, Alex. Belu, Ioan Ruset, N. Crețulescu, C. Crețulescu, Ioan I. Filipescu, Radu Golescu, Ioan Manu și multe fețe de boieri mici. Din oamenii poporului: Eliade, Tell, P. Poenaru, C. Bolliac, C. Aristia, Alex. și Const. Arion, C. Bălcescu, D. Bolintineanu, Evreii Halfon și Hillel Manuah, Vasile Maiorescu, Barbu Bălcescu, G. I. Vernescu. 10 Aug. *Ibidem*, III, p. 329—330.

ar fi înţeles cu revoluţionarii (1) şi provoacă descuviinţarea tuturor lucrărilor lui şi numirea unui altui delegat turc, Fuad Effendi, căruia pentru mai mare siguranţă îi dau ca tovarăş pe generalul rus Duhamel, de care comisarul turc trebuià să asculte numai decât.

Fuad Effendi pleacă către Bucureşti nemai lăsând armata la Giurgiu, cum făcuse predecesorul său, ci luând-o cu el. Această purtare a Turciei puteà fi lesne interpretată ca o desaprobare a constituţiei şi a revoluţiei române (2). Ion Brătianu provoacă din nou o mare întrunire pe câmpia Libertăţii, pentru a îndemnà pe popor să meargă în grămadă întru întâmpinarea lui Fuad Effendi la Giurgiu, spre a-i înmânà protestarea ţerii (3).

Fuad Effendi vine însă în Bucureşti, când atunci amenințătoarea lui sosire înteţeşte pe poporul din Bucureşti la arderea Regulamentului. Fuad însă ocupă capitala cu armată şi provoacă vărsarea de sânge din Dealul Spirei prin ciocnirea cu corpul Pompierilor; desfiinţează apoi Locotenenţa Domnească şi îi substitue ocârmuirea unui singur Caimacam, aceea a lui Constantin Cantacuzino, şi respingând cu totul constituţia revoluţionară, restabileşte iarăş Regulamentul Organic (4). Revoluţionarii sunt nevoiţi să se deşţăreze, iar Magheru după ce protestează cu energie contra acestei siluiri a autonomiei Munteniei, voeşte să încerce o împrotivire armată; dar după sfaturile consulului englez Colquhoun îşi desface tabăra şi se retrage către munţi (5). Tot aşà protestează şi Christian Tell care scrie amărît lui Ioan Maiorescu: «Toate acestea se petrec în veacul al XIX-le, în faţa Europei civilizate care rămâne mută pentru noi; iar noi nu avem măcar mulţumirea de a murì cu arma în mână, căci priviam pe Turci ca pe fraţii noştri şi credeam că au să apere aceeaş cauză, pe când ei, vânduţi Rusiei, măcelăresc pe fraţii lor cei mai devotaţi» (6).

Pe când toate aceste restrişti se abăteau pe capul partidului liberal, boierii reacţionari scriau lui Fuad Effendi şi-i mulţumiau «pentru restatornicirea liniştii, ocrotind ţara sub mântuitorul său

(1) Ion Ghica, c. Min. de externe, August. *Ibidem*, III, p. 501.
(2) Ion Ghica, c. Poartă, Aug. *Ibidem*, III, p. 425.
(3) Dim. Golescu c. Ion Ghica, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 195.
(4) Proclamaţia lui Fuad Effendi, 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 319.
(5) Magheru c. Cantacuzino, 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 386. Retragerea lui Magheru, 28 Sept. *Ibidem*, p. 573. Vezi ordinul de zi de desfacere a taberei, 28 Sept. *Ibidem*, p. 577.
(6) Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 349.

acoperământ şl întorcând o părintească îngrijire asupra suferinţelor ce o apăsă» (1).

Astfel mişcarea îndrumată de partidul liberal se prăbuşise sub loviturile Rusiei care sprijinià interesele reacţionarilor, identice cu propriile ei interese. Dar cum spune *Le National:* «Pierduţi în stepele lor, fără speranţa altui concurs al Europei decât un sprijin moral, Românii nu s'au temut a desfide pe Rusia. Ei au îndeplinit o datorie de curăţenie de suflet şi de curaj, fără a calculà primejdia, siguri fiind că au lucrat cu vrednicie, chemând-o asupra lor. Toată puterea lor stă în adevărul pe care au îndrăznit a-l spune. Drept mângâere ei au încă speranţa că vremile apăsării şi ale dreptului celui mai tare au trecut» (2).

Partidul unirii Românilor. Rusia care căutà în tot timpul să iea cărbunele cu mâna Turciei, nu încetà de a motivà nemulţumirea ei cu revoluţia românească, pe primejdia ce această revoluţie ar aduce atât Rusiei cât şi Europei. Rusia anume învinuià pe Români că ar urzì intrigi în Basarabia şi că nu-i venià la îndemână a lăsà să se aşeze, la porţile statului ei, o vatră de răscoală în veci arzătoare. Uitând apoi articolele privitoare la unire introduse în Regulamentul Organic, Ruşii adăogau că înfiinţarea unui singur stat din ambele Principate ar turburà relaţiile internaţionale ale Rusiei (3). Rusia însă împingeà mai departe criticele contra revoluţiei române. Ea arătà Porţii că planul de viitor al Valahilor ar fi de a restatornicì regatul daco-roman, din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania şi Basarabia.

Chiar dela început se manifestară deosebiri de păreri în sânul Guvernului provizor, deoarece găsim pe Rosetti şi pe Brătianu dându-şi demisia din secretariatul acestui guvern, abià 6 zile după proclamaţia dela Islaz, pe motivul că «ei nu s'ar simţì în stare de a îndeplinì funcţia de secretari, aşà precum ar fi de dorit». Că această demisie erà datorită unor neînţelegeri, rezultă nu numai din textul ei, ci şi din băgările de seamă făcute asupra ei de ziarul revoluţionar *Populul Suveran,* care spune că «acum când patria se află în cele mai critice momente, retragerea d-lui Brătianu şi

(1) Din 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350. Coresp. Hory c. Bastide, 17 Sept. *Ibidem*, IV, p. 411.: «Quelques uns d'entre les boyards ont signé une adresse de remerciement aux commissaires turc et russe, pour leur conduite pendant cette triste journée».

(2) Din 25 Iulie. *Ibidem*, II, 524.

(3) Răspuns la circulara rusască din 19 Iulie şi 30 August 1848. *Ibidem*, III, p. 772.

Rosetti nu se poate socotì decât ca o desghinare *(sic)* din aleşii ţerii şi desghinările au fost totdeauna fatale pentru orice cauză» (1). Demisionarii însă se împacă în curând şi reîntră în guvern. In decretul din 20 Iunie vedem pe Brătianu şi Rosetti subsemnaţi din nou, alături de Neofit Mitropolitul, Eliade, Magheru, St. Golescu şi A. G. Golescu (2).

Neînţelegerea se iveşte din nou în chip mai ascuţit cu prilejul sosirii lui Soliman Paşa către care Guvernul provizor se închină, cu toate că este insultat în chip aşà de greu în proclamaţia Turcilor cu epitetul de «indivizi ce se pretind Valahi», supunându-se în totul cererilor lui, anume de a schimbà numele de Guvern provizor în acel de Locotenenţa Domnească, apoi de a reduce numărul membrilor dela 6 la 3. Ceeace mai ales supărà pe partidul înaintat erà publicaţia Guvernului provizor care arătà, că «nouăle instituţii cerute de popor vor aveà puterea desăvârşită după aprobaţia Excelenţei Sale Soliman Paşa şi sancţia M. Sale Sultanului ce cu părintească îngrijire protege ţara».

Această publicaţie din 24 Iulie, nu se vede subsemnată de Brătianu, Rosetti şi Bălcescu, cu toate că într'un decret din 23 Iulie îi vedem subsemnaţi, ca unii ce reintraseră în guvern (3).

O notă din *Pruncul român*, organul lui Brătianu şi al lui Rosetti, protestează cu mare energie contra acestei publicaţii «în numele dreptului de autonomie ce avem, şi declarăm hârtie albă, atât acea publicaţie cât şi alta de ar mai cuteză acest guvern să facă în protiva drepturilor noastre». Intr'un articol mai întins *Pruncul român* deplânge concesiile făcute de guvern lui Soliman Paşa şi spune că din concesii în concesii, în scurt timp Constituţia noastră va fi atât de tăiată şi modificată, încât nimeni nu va mai fi în stare să o cunoască (4). Puţine zile după aceea, în 30 Iulie, C. A. Rosetti scrie lui Ion Ghica la Constantinopole că «ţara a fost gata pentru revoluţie, însă din nenorocire nu sunt oameni mai vârtos cu capacitate. Dacă acest guvern se compuneà din alţi oameni, ţara erà scăpată. Trimisul lui Soliman a profitat de poltroneria lui Eliade pentru a-i smulge acea tristă proclamaţie» (5). Tot atunci scrie consulul Hory

(1) Demisiile din 17 Iunie, reproduse de *Popolul suveran*. *Ibidem*, I, p. 635. In 19 Iunie demisionează şi membrul comerciant al guvernului provizor, Gheorghe Scurtu. *Ibidem*, I, p. 663.
(2) *Ibidem*, I, p. 687.
(3) Publicaţia din 24 şi decretul din 23. *Ibidem*, II, p. 704 şi 689.
(4) Nota şi articolul din *Pruncul român*. *Ibidem*, III, p. 39 şi 47.
(5) *Ibidem*, III, p. 70.

din Bucureşti, că «Tinghir, trimisul lui Soliman, ceruse numai decât şi sub ameninţare de a părăsì îndată Bucureştii, proclamaţia învinuită de partidul înaintat, şi că guvernul a fost nevoit să cedeze; dar ea caută pe cât se poate a păstrà taina asupra acestui document» (1). Locotenenţa Domnească este bine înţeles compusă din membrii majorităţii: Eliade, Golescu şi Tell.

Când cu venirea lui Fuad Effendi, deosebirile de vederi se ascut încă şi mai tare. La adunarea din «Câmpul Libertăţii», câţivà tineri exaltaţi propovăduiau o sculare a poporului în contra oricărui duşman care s'ar împotrivì la aplicarea nouăi Constituţii (2). «Brătianu care erà şeful poliţiei se mărgineşte a spune prin proclamaţia lui că la manifestaţia ce se va face E. S. Fuad Effendi să nu poarte nimeni arme» (3). In cugetul său ascuns el hrănià însă ideile cele documentate prin articolul din *Pruncul Român*. N. Bălcescu într'o scrisoare către Ion Ghica îşi destăinueşte întreaga sa gândire şi întregul plan care, credeà el, ar fi putut duce pe Români la izbândă. El caracterizează revoluţia din 1821 ca «o revoluţie naţională, deoarece furăm mântuiţi de Fanarioţi; dar puntul democratic fu cu totul pierdut, căci Reg. Org. constituise încă şi mai puternic aristocraţia. Revoluţia din 1848 aveà de scop reînnoirea revoluţiei democratice, adăogându-se pe lângă ea o nuanţă socială: împroprietărirea ţăranilor. Dacă această revoluţie ajungeà a fi realizată, a mai rămâneà Românilor de îndeplinit încă alte două, una pentru îndeplinirea unităţii naţionale şi alta pentru neatârnarea naţională. Chestiunea unităţii a făcut mari progrese. Unirea Moldovei şi a Valahiei este un fapt statornic. Românii din Austria cer cu stăruinţă a fi constituiţi într'un singur corp de naţie de $3^1/_2$ milioane şi când două mari grupe de 4 milioane şi de $3^1/_2$ milioane de Români vor sta unul lângă altul, cine le va puteà împiedicà de a se unì! România noastră deci există; Orb e acela ce nu o vede!» Aceste le spuneà Bălcescu în 1850 după sdrobirea Revoluţiei Românilor; cât mai mult trebuià el să creadă în ideile lui în timpul frământărilor ei (4)? C. A. Rosetti arată deasemenea că «scopul revoluţiei din 1848 ar fi fost de a ne apără ţara cu armele în mâini, de orice năvălire turcească sau rusească» şi într'o scrisoare către I. Ghica din 1849 el exclamă: «Ah! dacă eram un guvern de Români, gloria aceasta de

(1) Hory c. Bastide, 31 Iulie. *Ibidem*, III, p. 95.
(2) Hory c. Bastide, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 188.
(3) Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 316.
(4) Bălcescu c. I. Ghica, 4 Martie, 1850. I. Ghica, *Amintiri din Pribegie*, p. 470.

a scăpà lumea din robie, ar fi avut-o nu Ungurii, ci noi, sau uniţi cu Ungurii, am fi fost siguri să luăm Viena şi să proclamăm republica» (1). N. Rusu arată, că adeseori Românii emigraţi auziau pe Ion Ghica blestemând pe Eliade, că nu făcuse războiu de odată Turcilor şi Ruşilor, şi el caracterizează prea bine visul partidului radical ca fiind acela «de a luptà în acelaş timp contra Turciei, Austriei şi Rusiei, a smulge dela aceasta din urmă Basarabia, dela Austria Bucovina, Transilvania şi Banatul şi a reconstituì vechea Dacie» (2). Ion Brătianu scrie în foaia din Paris din 1851, *Republica română*, că Românii nu ar fi fost învinşi în 1848, dacă în loc de a-şi pierde timpul în diplomaţie şi a strigà în Muntenia «trăească Sultanul» şi în Transilvania «trăească Impăratul», şi-ar fi adus aminte de stindardul republicei una şi nedespărţită şi s'ar fi sculat într'o singură zi 10.000.000 de glasuri strigând: «înainte şi liberi sau morţi». Ion Ghica ne mai spune că erà stabilită înţelegerea în vederea unei acţiuni comune, punând Românii de peste Carpaţi mari speranţe în cei din Principate. Cazul erà prevăzut între comitetul revoluţionar muntean şi cel transilvan, îndată ce se ivise idea de a se adunà la Blaj. Transilvania se prezentă fireşte ca refugiul revoluţiei române şi în caz de a fi învinsă, hotărîrea erà da a luptà la munte şi de a trece cu armele pe la Bran» (3).

Din această divergenţă de păreri între cele două grupe de revoluţionari se explică învinuirile şi ponegririle mutuale ce-şi aduseră unii altora. Eliade spuneà lui Gh. Bariţiu, că «chiar de nu ne trântiau Turcii, tot eram să cădem prin ai noştri, pentrucă chiar Ion Brătianu şi Rosetti nici de cum nu se îndulcià de noi şi priyiau alte scopuri» (4). Pe de altă parte am văzut cum califică Brătianu şi Rosetti purtarea lui Eliade de «poltronerie», în timpul ce acesta erà în fruntea Guvernului provizor. Care aveà dreptate din aceste două grupări? Noi credem că nici una, pentrucă şi uneia şi alteia le lipsià puterea, şi în revoluţie, mişcare ce caută a restabili dreptatea socială

(1) C. A. Rosetti, *Apel la toate partidele.* Paris, 1850, p. 43. I. Ghica, *Amintiri*, p. 65.

(2) N. Rousso, *Suite à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes.* Bruxelles, 1855, p. 64.

(3) I. Ghica, *Amintiri*, p. 687. Extractele din *Republica română*, reproduse în *Amintiri istorice, scrieri adunate şi adnotate* de Vintilă C. A. Rosetti, şi programele liberale dela 1848 până astăzi. Bucureşti, 1889, p. 134.

(4) Gh. Bariţiu. c. I. Maiorescu, 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491, Coresp. *Amintiri din istoria Regenerării române*, 1893 passim.

prin puterea brutală, lipsa acestei din urmă trebue să ducă numai decât la pieirea scopurilor celor mai nobile, indiferent de combinaţiile mintale puse în lucrare pentru a asigurà izbânda. «Capii revoluţiei române pentru a aduce realizarea ideilor lor, trebuiau să se razime pe puterea braţelor, lucru de care nu au dispus niciodată» (1).

Ideile de unire a tuturor Românilor nu erau de tot străine de minţile de pe atunci, pe acel timp de fierbere a tuturor năzuinţelor naţionale. Intr'o corespondenţă din Bucureşti către *Gazeta Transilvaniei* cetim, că «Românii aşteptau ajutor nu numai dela Franţa, Anglia, Italia, Englitera, Germania şi dela Unguri, ci mai vârtos dela fraţii lor din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova şi Basarabia, cari sunt în număr de 8.000.000» (2). Şi într'adevăr toată lumea recunoşteà că poporul român este unul şi acelaş în constituţia lui etnică. Ziarul francez *Le National* spune, că «poporul român este samavolnic clasat în Valahi, Modoveni, Basarabeni şi Transilvăneni, căci el a păstrat, sub stăpâniri deosebite, acea conştiinţă a drepturilor lui, acea credinţă în renaşterea viitoare a naţionalităţii sale». *Le Siècle* chiar cuprinde toate aceste ţeri sub numele de *Roumanie* (3).

Această idee a unirii Românilor într'un singur corp erà trasă de fiecare putere în partea şi folosul ei. Aşà chiar Ruşii pe cari i-am văzut că se arătau îngrijiţi de planurile daco-române ale Românilor, nu mai vedeau lucrurile cu aşà neplăcere, dacă s'ar fi putut pune noul stat sub o dinastie rusească şi se gândiau chiar s'o întemeieze în persoana ducelui de Leuchtenberg (4). Se mai purtau însă alţii cu idea că Românii ar puteà fi uniţi cu toţii pentru a fi puşi sub un paşă turcesc (5).

Agentul Munteniei pe lângă guvernul revoluţionar german din Frankfurt, Ioan Maiorescu—nu ştim dacă autorizat de cinevà sau din propria-i îmboldire, propusese într'acelaş timp «să îndulcească lucrurile şi

(1) «Refruntarea» depeşei ruseşti din 19 Iunie în *Gazeta Transilvaniei,* 19 Sept. *Ibidem,* IV, p. 335. Comp. Nota circulară a Cabinetului rusesc la reprezentanţii din străinătate, 19 Iulie. *Ibidem* II, p. 612.

(2) Din 20 Iulie. *Ibidem,* II, p. 652. Comp. 4 Iulie, *Ibidem,* II,p. 289: «La Roumanie comprend la Moldo-Valachie, la Bukovine, la Transylvanie et une partie au moins de la Bessarabie, comptant ensemble 8.000.000 d'habitants». Adaogă De Ségur c. Bastide, 3 Noemvrie. *Ibidem* V, p. 375.

(3) Din 5 Aprilie. *Ibidem* I, p. 246.

(4) *Allg. Zeitung,* 8 Sept. *Ibidem,* IV, p. 266 «Ist den Fürstenthümern vorbehalten unter dem Scepter des Herzogs von Leuchtenberg vereinigt zu werden».

(5) *Le National,* 21 Iunie. *Ibidem* IV, p. 24.

să împăciuească Italia în baza cauzei Principatelor, adică Austria să lase Italia liberă, iar ea, ca compensare, să unească Bucovina, Moldova, Valahia şi Transilvania într'un regat, *România*, cu un principe austriac şi sub suzeranitatea Germaniei». Atât Gagern, preşedintele, cât şi Schweinitz, ministrul de externe, făgăduiseră lui Maiorescu să se intereseze de chestie şi îi ceruseră un memoriu asupra stării politice a Ţerilor Române, pe care agentul român se grăbeşte a-l alcătuì (1). Această idee de a da Ţerile Române Austriei în schimb pentru libertatea Italiei, umblà pe atunci prin minţile diplomaţilor, bunăoară ale celor francezi (2). Maiorescu căutà să tragă din ea folosul unirii tuturor Românilor. Cu toate acestea un memoriu anonim atrăgeà luarea aminte a Românilor asupra primejdiei unei asemenea combinaţii politice: «Existenţa imperiului austriac, susţineà acel memoriu, este lanţul care nitueşte robia Slavilor şi a Românilor pentru prezent şi pentru viitor şi care îi ameninţă cu germanizarea» (3). Ungurii constrânşi şi ei de nevoile revoluţiei, se prefac numai a se da drept mulţumiţi cu unirea Ţerilor Române, arătându-şi fără să vrea îngrijirea pentru o tendinţă de unire mai întinsă a neamului românesc, şi de aceea A. G. Golescu scrie lui N. Bălcescu, că «cu Ungurii nu trebue să ne gândim a face nimic, ci totul împrotiva lor. Ei nu vor fi niciodată pentru o Românie liberă, precum nici pentru o Serbie liberă. Ei ştiu ce pericol îi ameninţă, pe cât va sta lângă dânşii un centru de foc naţional sau român sau sârb» (4).

Bine înţeles că o idee care se frământă prin mintea tuturor, nu puteà să nu încolţească şi într'a Românilor. De aceea şi găsim pe Dim. Golescu scriind lui Ion Ghica următoarele cugetări ce par rupte din lumea visului, dar a unui vis ce se puteà întrupà în lumea aevea: «Frumoasa d-tale idee despre unirea ambelor Principate nu prinde rădăcini decât în prea puţine capete moldovene. Aruncam, sunt câtevà zile, ochii pe o hartă tipărită la Viena de mai bine de 20 de ani şi care nu conţine decât ţerile de neam românesc: Valahia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania şi Banatul. Ştii d-ta că aceste ţeri ar alcătuì un regat frumuşel şi ro-

(1) Maiorescu c. A. G. Golescu 14 Sept. *Ibidem* IV, p. 358. Alta din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 398. Memoriul lui Maiorescu. *Ibidem*, IV, p. 420.

(2) Guéroult c. Lamartine, 5 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 256.

(3) Din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p 405.

(4) A. G. Golescu către N. Bălcescu, 19 Iulie. *Ibidem* II, p. 624. Comp. Articol din *Pesterzeitung*, 10 Iulie. *Ibidem*, III, p. 558.

tund, cu hotare pe cari natura însăş pare a le fi însemnat. Marea Neagră, Dunărea şi Tisa i-ar face o frumoasă cingătoare de mireasă şi o bună apărare contra neprieteniei străinilor. Centrul acestui regat ni l-ar da Iaşul sau Romanul. Nu ştiu pentru ce această idee care anul trecut ar fi fost o curată utopie, îmi pare azi aşà de cu putinţă, încât mai că s'ar puteà pune rămăşag că lucrul se va întâmplà; dar când? Iată puntul nesigur ce mai rămâne» (1).

Dacă însă unirea tuturor Românilor umblà atât în mintea lor cât şi într'a popoarelor europene, ca o putinţă politică, şi apăreà acuma pentru întâia oară în concepţia popoarelor, acea a Moldovei cu Muntenia se arătà cu mai mulţi sorţi de izbândă şi erà râvnită de Românii Principatelor cu mai multă tărie, ca una ce se înfiripase de mai mult timp în gândirile lor. Am văzut-o apărând pentru întâia oară ca cugetare politică în actul dinaintea anului 1829, prin care se cer mai multe reforme, pe când cererea dinastiei străine precedase cu câţivà ani aceea a unirii apărând în 1822 în actul de închezăşluire pe care Turciiîl cereau dela Moldova, pentru a-şi retrage trupele din ea. Apoi ea reapăruse în redactarea Regulamentului Organic ce se arătase din nou ca rostire a dorinţei boierilor moldoveni şi munteni, primită şi de Ruşi cât timp ei crezură că vor puteà impune noului stat unitar o dinastie rusească.

Ceva mai târziu, la 1834, fiinţa acestei dorinţe este atestată de Francezul Bois-le-Comte într'o scrisoare a lui din Bucureşti. In planul Conjuraţiei confederative a lui Leonte Radu se vede numai cererea unei dinastii străine pentru Moldova, iar idea unirii apăreà numai sub forma mai largă a unei confederaţii balcanice. In 1841 însă se face un pas foarte îndrăzneţ în cercarea de a se realizà contopirea Munteniei cu Moldova, când cu propunerea Muntenilor de a chemà ca domn în ţara lor pe domnitorul Moldovei Mihail Sturza (2). Această idee a unirii trebuià să capete o puternică înviorare în anul 1848, când vântul soartii apropiè din nou mai cu putere flamurile ambelor Ţeri Române. *Pruncul român* publică de mai multe ori articole *către fraţii din Moldova,* în cari arată că ambele ţeri trebue să aibă aceeaş soartă, după cum sunt o singură naţie ce vorbeşte aceeaş

(1) D. Golescu c. I. Ghica, 7 Aug. *Ibidem*, III, p. 278.

(2) Rădăcinile dintâi ale ideii unirii sunt mai vechi şi ca geneză intelectuală a acestei tendinţe a fost expusă de mine în *Istoria Românilor*, VI, p. 512 şi urm. Încă din 1822 boierii moldoveni ceruseră domni ereditari.

limbă şi are acceaş religie (1). Tot pe atunci Vasile Alecsandri scrie vestita lui poezie *Unirea*.

Ion Ghica apără mult această idee a unirii Ţerilor Române înaintea Porţii, spunând că «cea mai bună mişcare, în interesul Impărăţiei Otomane, ar fi de a unì cele două Principate în unul singur şi de a pune acest stat pe un picior de răsboiu puternic, în stare de a se împotrivì Rusiei şi Austriei». Anume Ion Ghica arată că «Moldova precum şi Muntenia sunt gata de a sacrificà Iaşul sau Bucureştii principiului şi foloaselor unirii, şi Românii ar trebuì să se folosească de bunele dispoziţii ale Porţii în această privire, pentru a aduce la fiinţă această contopire» (2). Şi într'adevăr că Turcii pe atunci păreau a fi «dispuşi a încuviinţà unirea», după cum spune o corespondenţă din Constantinopole către ziarul *Le National* (3), întru cât Turcii se putuseră convinge de pornireà Românilor în contra Ruşilor. Dar cum spune tot Ion Ghica: «Deşi Poarta vrea binele nostru şi cu toate că Anglia şi Franţia ne vor sprijinì, de îndată ce Rusia va vorbì mai tare, vom fi părăsiţi, încât, la urma urmelor, noi trebue să ne răzămăm numai pe noi înşine» (4). Şi într'adevăr Franţa, din pricina frământărilor lăuntrice, nu puteà să arăte în afară o mare înrâurire, şi erà adevărat ceeace spuneà *Le National*, că «provinciile române, cu tendinţele lor franceze, vor primì în curând pedeapsa crimei ce au comis, proclamând principiile Franţei chiar la porţile Impărăţiei Ruseşti» (5). In zădar stăruiau revoluţionarii români cari se coborîseră de pe baricadele Parisului pentru a aprinde focul în Bucureşti, ca Franţa să-i sprijine, spunând prietenilor lor din acea ţară, că «gloria revoluţiei române le aparţine», şi rugându-i să le mănţie simpatiile lor; căci dacă i-ar părăsì acuma, ar comite cea mai mare crimă, «căci ei au înarmat braţele noastre» (6). Franţa sprijinià, nu e vorba numai pe calea diplomatică, atât constituţia cât şi dorinţa de unire a Românilor, (7) căci ea aveà chiar interes să o facă, deoarece erà convinsă, că «numai prin alianţa ei cu An-

(1) Vezi de exemplu articolele din 12 Iunie, 16 Iunie şi 13 Iulie. *Ibidem*, I, p. 547; II, p. 139 şi 484, pe lângă multe altele.

(2) Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 651; alta din 26 Iulie. *Ibidem*, II, p. 687.

(3) Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 383.

(4) Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 610.

(5) Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 331.

(6) Dim. Brătianu c. Paul Bataillard, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 187.

(7) A. G. Golescu c. Min. de Externe, 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 271.

glia și cu Turcia se va mântuì Orientul de înrâurirea pierzătoare a Rusiei și se va puteà da o deslegare și chestiei Principatelor». Apoi se mai gândiau diplomații francezi, că «fiecare încălcare a Țarului la Iași sau la București face să cadă una din stavilele ce se ridică între Moscva și Constantinopole» (1). Românilor însă le-ar fi trebuit un sprijin efectiv și nu numai interveniri diplomatice.

Observăm că tendința de unire a Moldovei cu Muntenia dăduse naștere unui partid politic care se manifestase bună oară în lumea faptelor în anul 1841, pe când contopirea tuturor Românilor apărù numai pe orizonul vieții românești ca un vis fermecător, fără a da însă naștere la vreo mișcare spre a lui înfăptuire.

Comisia proprietății. — Fiindcă, precum am văzut, tot rostul revoluției din 1848 în Muntenia se concentrà în chestia țărănească, (2) credem de nevoie a revenì asupra acestei vajnice întrebări a vieții românești și a o cercetà în miezul ei chiar, desvălit cu prilejul unor desbateri foarte de samă, petrecute în sinul Comisiei proprietății.

Anume pentru limpezirea acestei daraveri, despre care ziarul *Poporul suveran* spuneà cu drept cuvânt, că este «cea mai grea, cea mai delicată și tot odată aceea ce a iscat mai multe patimi în țară» (3), Guvernul provizoriu iea o măsură care se dovedì mai în urmă a fi fost cu totul nepotrivită, întrucât nu conduse la nici un rezultat, «anume aceea de a instituì o comisie mixtă compusă din atâția delegați de țărani și de proprietari, pe câte județe erau în Muntenia, care comisie trebuià să desbată cu maturitate proiectul proprietății, pentru ca prin o înțelegere lămurită să se dea acestei grele chestii o soluție frățească» (4).

Pentru a pregătì spiritele la o împăcare a intereselor, guvernul nu crutase de loc proclamațiile atât către proprietari cât și către țărani, tinzând față cu cei dintâi a le asigurà sufletele contra înspăimântării și proclamând sus și tare principiul respectului către

(1) *Le National* din 5 Aprilie și 3 Aug. *Ibidem*, I, p. 246, și IV, p. 208.

(2) O dovadă că chestia țărănească erà privită ca miezul revoluției, dar și ca puntul cel mai însemnat al Constituției, se vedeà și din împrejurarea că la serbarea în care s'au înfățișat proiectul de Costituție lui Soliman Pașa, documentul fu îmmânat delegatului turc de 12 băieți și 12 fete îmbrăcați în costume naționale. Programul primirii lui Soliman Pașa, 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 363.

(3) «Despre împroprietărirea țăranilor», articol din 23 Aug. *Ibidem*, III, p. 626.

(4) Decretul Guv. prov. din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 359. Prin decretul din 5 Aug. (*Ibidem* III, p. 243), se numește președinte al comisiei Al. Racoviță, iar vicepreședinte Ioan Ionescu. Lista nominală a delegaților țărani. *Ibidem* V, p. 514.

proprietate, cerând însă proprietarilor a da «fără siluire şi prin despăgubire clăcaşilor câte un petec de pământ, pe cât se va găsì de cuviinţă şi pe cât statul va aveà fonduri a plătì. Patria nu cere dela nimeni sacrificii. Voeşte însă să aibă două milioane cinci sute de mii de fii ai săi cu acelaş nume de Român, cu aceleaşi drepturi, care să se poată numi naţie şi să poată scăpà de jugul ce i-l prepară străinul».

Alte proclamaţii sunt ameninţătoare pentru proprietarii ce voesc să turbure liniştea publică: «Unii din cei cari până la 11 Iunie au trăit în paguba fraţilor lor şi cărora le este greu ca din stăpâni să ajungă fraţi, nu pot să uite trecutul şi legănându-se de nădejdi absurde şi criminale, cred că prin felurite calomnii şi născociri vor izbutì să turbure liniştea» (1).

Prin aceleaşi mijloace, parte de convingere, parte de ameninţări, căutaseră, şi ziarele să încredinţeze pe proprietari că erà în interesul ţerii, al moralei şi al lor însuş de a consimţì la împroprietărirea sătenilor.

Aşà un articol din *Populul suveran* al lui Ioan Ionescu caută să dovedească că alcătuirea dintre ţărani şi proprietari pe temeiul clăcii erà nedreaptă, întrucât fusese «regulată numai de o parte fără învoirea celeilalte. In loc să îmbrăţişaţi poporul, pe acel pe care l-aţi strâmbătăţit, cerând ca să vă ierte, şi prevenind prin aceasta o teribila răsbunare, poate şi mai teribilă decât cea din Galiţia, voi în loc de a consolidà sfinţenia proprietăţii pământului vostru şi acea a muncii poporului, vă coalizaţi voi o mână de oameni în potriva gloatei poporului» (2). A. G. Golescu într'un alt articol către proprietarii de moşii cei reacţionari, arată, «cât de nedreaptă a fost tocmeala stabilită de Regulamentul Organic, întrucât plata folosinţei pământului prin muncă nu se împacă cu slobozenia omului, şi de aceea noi voim s'o prefacem în plată cu bani, că proprietarii nu pierd nimic prin atribuirea în deplină proprietate a pământului pe care ţăranii şi astăzi îl posedă ca folosinţă, căci stăpâni nu sunt proprietarii pe petecele de pământ legiuite pentru hrana ţăranilor, ci aceia pe cari ei nu-i pot gonì de pe dânsele sunt adevăraţii proprietari; că dreptul lor de proprietate întru atâta le erà mărginit, că nu aveau voie să o vândă, iar pentru interesul proprietarilor tot

(1) Proclamaţiile Guv. prov. din 16 Iunie *Ibidem.* II, p. 615; alta din aceeaş zi, I, p 617; a treia din 11 Iulie, II, p. 410.

(2) Din 6 Aug. *Ibidem* III, p. 267—271.

încă face, căci ţăranii erau ca şi proprietari» (1). Intr'un studiu mult mai intins, publicat anonim tot în *Populul suveran,* se aduc toate argumentele în favoarea ideii împroprietăririi: «că mai întâiu ţăranul împroprietărit e superior lucrătorului şi ţăranului arendaş, căci traiul lui cel bun posedă la un grad mai înalt ideile de ordine şi de moralitate; al doilea că o naţionalitate nu e sigură de dânsa, nu poate să se apere contra orice năvăliri, decât atuncia când cea mai mare parte din locuitorii ei sunt proprietari; când au un interes văzut, pipăit, strâns legat cu acel al ţerii; că proprietarii în zădar ar spune, că dreptul lor de proprietate decurge din moştenire din moşi şi strămoşi, căci şi ţăranii au un drept asupra pământurilor lor, acela dat de munca lor adăogată din generaţie în generaţie, din veac în veac, şi care muncă a folosit numai proprietarilor, pe când ar fi trebuit să folosească şi acelora ce o depuseseră în acele pământuri; că deci prisosul de valoare în veniturile proprietarilor este averea ţăranilor». Dacă se mai iea apoi în consideraţie şi chipul cum au fost dobândite cât mai multe din proprietăţi, «rău câştigate prin mijloace ruşinoase şi viclenii, atunci se vede ce şubrede sunt aşà numitele drepturi ale proprietarilor» (2).

In proclamaţiile către săteni, Guvernul provizor caută să dovedească nedreptăţile stăpânirii proprietarilor asupra moşiilor lor, aţâţând astfel pe ţărani. Intr'una din cele dintâi adresată moşnenilor (răzeşilor din sate), cari şi ei erau proprietari, guvernul desvoltă următoarea teorie asupra modului cum s'au alcătuit proprietăţile cele mari: «Moşiile, pământul Ţerii-Româneşti, au fost odată ale locuitorilor. Toţi sătenii erau moşneni ca şi voi; dar nişte *venetici,* încuibându-se printre dânşii, cu binele, cu răul, speriind, amăgind, începură a luà, a cumpărà pe nimica, azi petecul de pământ al unuia, mâne al altuia, până când se făcură cu mari moşii, iar moşnenii ajunseră robi, apoi cu Regulamentul clăcaşi» (3).

Teoria aceasta aminteşte fraze din articolul anonim, că proprietatea cea mare ar fi fost rezultatul despoierii şi al înşelăciuni. Dacă însă asemenea concepţii puteau fi puse în articole de ziar, ele nu se potriviau de loc în acte oficiale; căci cum puteà atuncia cere gu-

(1) In *Populul suveran* din 13 Aug. (*Ibidem,* III, p. 429—432), duşmanii împroprietăririi se siliau din răsputeri să răspândească ştiri, că proprietarii nu vor luà nici o despăgubire după scăparea clăcaşilor. Note din *Gazeta Transilvaniei,* 1 Iulie. *Ibidem,* II, pag. 233.

(2) Din 25 Aug. *Ibidem,* III, p. 626 642.

(3) Din Iunie. *Ibidem,* I, p. 627.

vernul ca să se sfinţească proprietatea, când pentru dânsul ea proveniă din hrăpiri?

De aceea şi guvernul care lăsase să i scape condeiul când scrisese proclamaţia către moşneni, venind la conştiinţa îndatoririlor sale, îndeamnă pe săteni, prin alte proclamaţii, la păzirea rânduelii şi caută să-i linişteascâ şi să-i facă să aştepte cu răbdare regularea soartei lor. In proclamaţia din 21 Iunie, găsim pe Guvernul provizor îndemnând pe ţărani, că «spre a nu aduce învălueală şi încurcături în interesul oamenilor, pentru munca câmpului din anul acela, să-şi împlinească toate datoriile către proprietarii şi arendaşii lor, tot aşà după cum le-au împlinit până acum». Tot odată îi îmbie să se ţie liniştiţi pe la satele lor, căci «trepădarea pe la oraşe, ori încetarea dela munca câmpului va aduce scumpete şi foamete asupra ţerii şi rău vouă şi tuturor» (1).

In această atmosferă creată de actele guvernului şi de ziarele revoluţionare, se adună Comisia proprietăţii, în ziua de 19 August 1848. C. A. Rosetti rosteşte cuvântarea de deschidere, în care cu mult entuziasm spune, că «singurul nor ce a întunecat libertatea noastră a fost chestia proprietăţii; însă acum nu ne mai temem. Nu ne mai temem, pentrucă această adunare, în care se află unul lângă altul cel bogat cu cel sărac, cel fericit cu cel nenorocit, cel ce are totul cu cela ce nu are nimic, cela ce este stăpân cu cela ce este rob; în această adunare toţi sunt fraţi, şi gurile când se deschid spre a vorbì, răsuflând aerul cel curat al frăţiei, vor rostì negreşit legea lui Dumnezeu. Fraţi săteni, trebue să înţelegeţi că voi şi numai voi sunteţi Ţara-Românească, pentrucă voi sunteţi două milioane şi jumătate; pentrucă pânea ce hrăneşte pe tot omul voi o daţi. Voi aţi făcut toate casele acestea; voi aţi făcut toate câte se văd pe pământul acesta românesc, şi iarăş voi sunteţi în stare să fericiţi ţara şi să o păziţi de orice rele». Cuvântarea lui Rosetti păcătuià prin alcătuirea ei logică; căci după ce începe prin a pune nădejde că înţelegerea dintre cele două clase va pune un capăt grelei probleme

(1) Proclamaţia din 21 Iunie. *Ibidem*, II, p. 17. Repetat îndemnul în acea din 6 Iulie. *Ibidem*, II, p. 314; in cea din 30 Iulie. *Ibidem*. III, p. 52, şi din 16 Aug. *Ibidem*, III. p. 476. Că într'adevăr ţăranii refuzau de a mai lucrà, vezi raportul subocârmuitorului de Margine, 20 Sept. *Ibidem*, IV, p. 465. Comp. şi cele ce spune Caimacamul Cantacuzino asupra ridicării semănăturilor de către săteni, fără plata dijmei, şi a slobozirii vitelor în lanurile proprietarilor, fără îngăduealâ de a face ispăşenie, 17 Oct. *Ibidem* V, p. 188. Mai vezi pp. 224, 325, 422, 447.

a chestiei rurale, sfârşeşte cuvântarea prin o laudă atât de covârşitoare a ţăranilor, încât erà o adevărată inteţire a lor asupra proprietarilor (1).

In şedinţa de deschidere, cel dintâiu care are cuvântul este preotul *Neagu*, deputat sătean. El propune o măsură radicală, adică să se mulţumească proprietarii cu zeciueala productelor recoltate pe moşia lor din munca ţăranilor, iar $^9/_{10}$ să fie ale acestora; căci se întreabă preotul: «Câţi proprietari de moşii au arat cu însuşi plugurile lor şi rodul acela l-au strâns cu braţele lor?» Şi preotul răspunde: «Adevărat că nici unul». El adaoge apoi, că «pământul dumitale ar puteà mult să stea şi bani nu ţi-ar mai da, dacă noi n'am fi umplut magaziile dumitale de producte şi casele dumitale de aur şi de argint». Preotul Neagu observă, că fiecare lucrător de pământ se va silì a muncì mai mult, ştiind că lucrează fiecare pentru interesul său, iar nu numai pentru al altuia. Şi ştiţi d-voastră, adaoge preotul *Neagu*, într'o frumoasă comparaţie, «că un fel de bucurie şi pasuri au boii când îi duce cinevà la jug şi altfel de bucurie şi pasuri când îi desjugă cinevà şi le dă drumul la păşune». Darea de seamă a procesului-verbal cuprinde însă observarea, că «în cursul cuvântării sale, preotul *Neagu* întrebuinţase oarecari cuvinte inveninate asupra proprietarilor şi i s'a făcut băgare de seamă de către vicepreşedinte». Deputaţii proprietarilor Lenş şi Radu Ceauşescu sprijinesc alte propuneri, asupra cărora tuturora rămâne ca vicepreşedintele să raporteze guvernului şi se hotărăşte ca în a doua *seanţă* să se desbată întrebările:

Este liber pe munca sa săteanul?

Este liber pe pământul său proprietarul? (2).

In şedinţa a II-a, *Ioan Ionescu* pune chestia mai pe înţelesul ţăranilor, înlocuind cuvântul de *liber*, pe care ei nu-l pricepeau, cu acel de sfânt—şi propune a se desbate întrebarea: dacă este sfântă proprietatea, pentrucă este productul muncii, şi dacă este sfântă munca, pentrucă este sudoarea muncitorului?

Ioan Ionescu lămureşte întrebarea atingând întâiu sfinţenia proprietăţii şi spunând că «trebue mănţinută în ţară aşà cum este ea acuma; căci de ne vom atinge de ea, facem o nedreptate. O împărţire a pământului ar fi cevà absurd, deoarece peste 10—20 de ani îmmulţindu-se populaţia, iarăş o să venim la o împărţeală, şi

(1) Cuvântarea lui Rosetti din 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 293.

(2) Procesul-verbal al seanţei I a Comisiei proprietăţii, 10 Aug. *Ibidem*, III, p. 321-326.

precum proletarii ar face o nedreptate luând pământul proprietarilor, peste câtvà timp ar trebuì să ne atingem şi de pământul acela ce l-ar căpătà astăzi proletarii».

Deputatul proprietarilor Lenş susţine însă părerea, că claca n'a fost robie ci o chirie. La care Neagu îi răspunde: «Ce fel de chirie este ea, când de pildă vii d-ta şi îmi zici: înjugă-ţi boii şi hai cu mine până la satul Domniţa. Acolo d-ta, în loc să-mi plăteşti cât face munca mea, îmi dai cinci lei, şi trebue să-i primesc, că atât vrei să-mi dai şi n'am unde mă jeluì, căci cu toţii se legaseră întru a nu plătì munca mea cât face, ci cât vreau ei. Asta se chiamă tocmeală?» Deputatul sătean Lipan adaogă: «Noi n'am ştiut nimic de Regulamentul făcut de d-voastră, şi ne-am pomenit cu el în spinare. Nevasta mea secerând de dimineaţă până la prânzul cel mare, nu este slobodă să se ducă să dea ţâţă copilului. Oare nu e robie aceasta?»

Se hotărăşte continuarea acestei însemnate desbateri şi în şedinţa a III-a (1).

In această şedinţă, Lahovari, deputatul proprietarilor, într'o cuvântare mai lungă, apără principiul proprietăţii, arătând întro altele, că «proprietatea se întinde, nu numai asupra pământului, ci şi asupra lucrurilor mişcătoare, şi că dacă astăzi se va luà dela proprietar fără voia sa parte din pământul său spre a-l da săteanului (lucru pociu zice nepomenit în istoria neamurilor civilizate), mâni fără îndoeală o să se ceară dela însuş săteanul parte din vitele sale; şi aşà mai înainte, pentru bani şi pentru toate în deobşte. Când s'ar atinge dreptul proprietăţii, nimeni nu s'ar mai silì să se înavuţească, ca să lase copiilor săi moştenire».

Fără a răspunde la aceste teorii, deputaţii ţărani Badea şi Enea Cojocarul revin asupra temei robirii, arătând cum omul «lipit de moşie este într'adevăr rob. Noi n'avem voie să fugim măcar, de vreme ce ne aduce înapoi cu dorobanţul, cu bătaia». Lenş combate pe reprezentanţii satelor, susţinând, că «oprirea de strămutare este mai mult în interesul ocârmuirii decât în acel al proprietarului», la care Enea Cojocarul întimpină, că «vistieria sa puneà la cale, găsià pe sătean ori unde se aflà; iar proprietarul, din ducerea unui sătean de pe moşie, pierdeà mai mult, pierdeà un rob».

Punându-se la vot întrebarea dacă munca este sfântă şi dacă omul este liber, adecă cu alte cuvinte dacă clăcaşii trebue să se eman-

---

(1) Procesul-verbal al «seanţei» a II-a din 11 Aug. *Ibidem*, p. 341—345.

cipeze, toţi deputaţii săteni să ridică în picioare, iar proprietarii se ridică de pe scaun pentru a părăsi sala şi sunt opriţi numai prin apostrofarea energică a vicepreşedintelui, care le spune la sfârşit, că de părăsesc desbaterile, el nu iea asupra lui cele ce se puteau urmà, şi se pune încă odată la vot întrebarea dacă omul este liber şi sfântă munca lui? Intrebarea este de astă dată primită în unanimitate de toţi deputaţii. După aceea punându-se în desbatere întrebarea de a doua, anume dacă este sfântă proprietatea, Stan Stănică, deputat sătean, *având parola* (cuvântul) zice: «Munca este sfântă, şi proprietatea este sfântă, însă după ce se va împărţì şi clăcaşului câte o părticică, apoi va fi sfântă şi proprietatea», la care cuvinte toţi deputaţii săteni se scoală în picioare strigând: «Noi sfinţim proprietatea, însă după ce se va împărţì; acuma nu putem». Preotul Neagu explică (ironic) atunci că «să nu se teamă sătenii, că dacă vor recunoaşte sfiinţenia proprietăţii, domnii proprietari cari au recunoscut că munca este sfântă, vă vor zice: luaţi-vă munca şi duceţi-vă unde voiţi. Ce aveţi cu proprietatea noastră?». Ceauşescu, deputatul proprietarilor, văzând unde este greutatea, întreabă pe săteni «Dacă vă vom da părticica voastră, sfinţiţi proprietatea ce ne va mai rămâneà?» la care toţi deputaţii săteni răspund pe întrecutele: «Toţi o sfinţim», sculându-se in picioare. Vicepreşedintele închide această gravă desbatere cu cuvintele: «Am declarat că este sfânta munca, prin urmare ea nu mai este robie, şi am mai declarat că şi proprietatea este sfântă, prin urmare că nu suntem socialişti». Propune pe a 4-a şedinţă ordinea de zi, dacă poate cinevà să se facă proprietar prin răscumpărare (1).

In şedinţa a 4-a, unul din deputaţii proprietarilor, Ceauşescu, împărtăşitor al ideilor liberale, după cum se văzuse aceasta din şedinţa a 2-a, se scoală de odată şi spune: «Şi eu v'am robit, fraţilor, v'am bătut, v'am desbrăcat; de 36 de ani de când mă blestemaţi. Iertaţi-mă, mă rog, fraţilor săteni, luaţi-vă înapoi ceeace v'am răpit! Iată-mă, vă dau părticica de pământ». Numerosul public ce umpluse sala, încât acum nu mai încăpeà, izbucnì într'o detunătură de aplause, de strigare de ura! iar deputaţii săteni în exaltaţia lor care de care strigà: «Dumnezeu să te ierte, frate, să fim fraţi, să trăim în pace! Ura! vivat, să trăească Constituţia!»

Abătându-se desbaterea iarăş prin silinţele deputaţilor proprietarilor, de a revenì asupra dovezii, că chiria şi munca făcută de

(1) Procesul verbal al şedinţei a III-a din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 361—370.

ţăran pentru plata pământului nu erà asupritoare, vicepreşedintele Ioan Ionescu revenì şi el asupra nedreptăţii acelei legiuiri, cu atâta mai mult că Regulamentul voià să unifice toate tocmelile, ceeace nu se puteà, condiţiile vieţii fiind deosebite în deosebitele regiuni ale ţerii. «Timpul a dovedit îndestul că aceasta nu se poate legiuì. Tocmeala trebue să fie liberă, şi trebue să se supună la împrejurările localităţii şi la preţurile curente; de aceea tocmeala trebue să se facă în felurite locuri după felurimea preţurilor. Libertatea în tocmeală, iată principiul care va puteà pune în armonie munca cu pământul. Regulamentul a robit tocmeala; el a făcut o lege stabilită şi generală, rezămată pe cifre ce se schimbă din an în an şi sunt deosebite din loc în loc; prin urmare a legat libertatea muncii». Desbaterea însă neieşind la nici un capăt, se hotărăşte a se urmà şi în şedinţa a 5-a (1).

In această şedinţă, Ceauşescu, deputatul proprietarilor, care făceà par'că în ciuda colegilor săi, repetă iarăş declaraţia, că dă pământ sătenilor cât vor aveà nevoie şi că pământul este al lor veşnic cât vor sta pe moşie, iar când se vor duce de pe ea, pământul să rămână iarăş al proprietăţii, şi aşà, adaoge el, «vom înaintà, fraţilor, cum înaintează soarele împrejurul pământului, şi ne vom mărì precum se măreşte Dunărea în cursul ei, surpându-şi malurile sale». Venì însă la sfârşit la desbaterea cea spinoasă asupra câtimii de pământ pe care ţăranii trebuiau să fie împroprietăriţi. Un deputat al proprietarilor erà de părere, că «fiecare proprietar este volnic a reţineà pe moşia lui câţi săteni va voì, după calcula ce va face, că este în stare să-i împroprieteze» (sic). Ţăranii cereau să le dea pământ; proprietarii răspundeau într'un vălmăşag de vorbe tot mai învăpăiat: «Pământ avem; dar d.-v. aveţi bani»? Şedinţa se ridică iarăş fără a se fi hotărît nimic (2).

In şedinţa a 6-a, deputatul Lenş propune în scris amânarea desbaterilor până se vor adunà toţi deputaţii proprietari ce veniseră numai în număr de 7 dela începutul lucrărilor şi apoi se urcaseră până la 11, iar acuma iar începeau a se trage înapoi, pentru a împiedecà încheieri valabile. Cu toate acestea câţivà din deputaţii proprietarilor rămânând în adunare, se urmează desbaterile înainte (3). Ţăranii cer atuncia în şedinţa a 7-a (4) să li se dea 14 pogoane la

(1) Procesul verbal al seanţei a 4-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, 390—399.
(2) Procesul verbal al seanţei a 5-a din 14 Aug. *Ibidem*, III, 437—443.
(3) Procesul-verbal al seanţei a 6-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 464—476.
(4) Procesul-verbal al seanţei a 7-a din 17 Aug. *Ibidem*, III, p 491—498.

câmp, 16 la baltă, 11 la podgorie şi 8 la munte, asupra căreia cerere se încinge o desbatere ce înveninează tot mai mult relaţiile între reprezentanţii celor două clase, până când în şedinţa ultimă, a 8-a, proprietarii oferă ţăranilor numai vetrele satelor, adică locul de casă şi grădină cu un «raion de 20 de stânjeni împrejur, măsurat în stânjeni pătraţi şi cu preţ de un leu stânjenul, bani peşin, iar nu în făgădueli şi închipuite nădejdi». Se face o mare zarvă asupra acestei propuneri, şi procesul-verbal arată că «seanţa începând a fi turburată, dialogurile nu s'au putut însemnà, fiind vorbele foarte repezi şi infocate». Şedinta se închide în acest vălmăşag, rămânând să urmeze desbaterea pe a doua zi (1). Aceasta însă nu se mai întâmplă, deoarece guvernul, temându-se ca discuţia să nu învierşuneze din ce în ce mai mult cugetele, în loc de a le înfrăţì, cum se sperà la început, declară suspendate lucrările Comisiei, pe motivul că «seanţele ar devenì tot mai tempestuoase şi că cei numiţi din partea guvernului, în loc să insufle o încredere de nepărtinire întreagă în spiritul păcii, au făcut să creadă cei mai mulţi că aceştia se trag mai mult la o parte decât la alta printr'un zel dictat de simpatii» (2). Aceste cuvinte ţinteau pe Ioan Ionescu, vicepreşedintele Comisiei care se arătase, cum am văzut, foarte aprins sprijinitor al ţăranilor.

Le National arată, că «Ruşii vârîse intrigi în Comisia proprietăţii şi că guvernul se hotărîse s'o disolve. Se tindeà a se îmbunătăţì starea ţăranilor; dar în starea de faţă a lucrurilor încordarea între ţărani şi proprietari este aşà de mare, că a devenit neapărat a nu se mai cugetà la această chestie care este privită acum ca un atac adânc al dreptului de proprietate». Tot aşà spune şi *Le Constitutionnel*, că «este de temut o ciocnire între proprietari şi ţărani» (3).

Comisia proprietăţii ieşise acolo unde trebuià să iasă: numai nişte utopişti puteau crede că o judecată se poate rostì de înseşi părţile împricinate şi că dreptatea va învinge fără a fi impusă.

Rezultatele revoluţiei din 1848. Căzuse deci revoluţia prin apăsarea străină, precum căzuse gândul ei cel mai de seamă, ridicarea stării ţăranului prin împărecherile lăuntrice, şi visul ce legănase

(1) Procesul-verbal al seanţei a 8-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 511—518.

(2) Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 541.

(3) *Le National* din 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 191; *Le Constitutionnel*, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 193.

câtvà timp minţile generoase şi înflăcărate pentru binele public, îşi luase iarăş sborul din lumea aevea către regiunile eterice din cari se coborîse.

Regenerarea României trebuià să se facă pe altă cale, ascunsă încă în măruntaele viitorului. Deşi revoluţia română fusese înnăbuşită ca mişcare fizică, ea avusese un puternic efect asupra minţilor, în cari făcuse să încolţească idei şi păreri nouă. Cu drept cuvânt este acest lucru băgat în seamă de oamenii timpului, şi ceeace e mai caracteristic, de străinii de altfel desinteresaţi în mersul vieţii româneşti. Aşà ziarul francez *Le Siècle* din 4 Iulie 1848 spune, că «ideile supravieţuesc la pierderea bătăliilor, şi suntem convinşi că principiile proclamate la Bucureşti vor trăì, chiar dacă oamenii generoşi cari li se închină ar trebuì să fie seceraţi de săbiile ruseşti» (1); iar caldul apărător al cauzei româneşti Hipolyte Desprez susţine că «dacă revoluţiunea valahă este biruită, spiritul ce a însufleţit-o nu a căzut odată cu dânsa» (2).

Acest spirit în sfera politică se manifestă de odată în închegarea unui mare partid, acel liberal, care, cum am văzut, se înfiripase cu încetul în ambele ţeri române. Cum spune un mare poet: «Adunate la olaltă picături din depărtare au hrănit cu ele râuri cari în urmă au format mări».

Revoluţia din 1848 avù deci acest rezultat însemnat asupra vieţii româneşti, că o îndrumă spre nouă orizoane: în afară, spre combaterea apăsării ruseşti şi descătuşarea cugetării naţionale; în lăuntru, spre înlocuirea sistemului nedreptăţii şi al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate şi egalitate patronate de cugetarea modernă, precum şi spre închegarea statului român într'o întindere mai cuprinzătoare. Dintre ideile de reforme lăuntrice cea de căpetenie, aceea în care se adună toate silinţele prefacerii, este îmbunătăţirea soartei clasei celei mai numeroase şi mai însemnate a poporului român, aceea pe munca căreia se răzămă întreaga clădire politică şi socială a acestei ţeri agricole; singura care până atunci hrănise vieaţa ei şi tot odată singura în care se păstrase încă firea poporului cea neaoşă şi neatinsă de valurile străinismului.

Partidul liberal se închegase chiar dela început, în cugetarea unui Mălinescu sau a unui Constantin Radovici din Goleşti, pe temelia

(1) *Ibidem*, II, p. 289.

(2) H. Desprez: «La Révolution dans l'Europe orientale» in «Revue des deux Mondes» 1848. *Ibidem*, IV, p. 630—658. Locul reprodus se află la p. 641.

înălţării condiţiei ţăranului, încât cugetarea liberală se îmbină tot mai mult cu ridicarea clasei ţărăneşti, problemă ce depăşeşte însă mult pe cea curat liberală şi egalitară; şi care este mult mai complicată şi mai strâns legată cu întreaga noastră vieaţă ca popor.

Această împrejurare avù însă o înrâurire însemnată asupra mentalităţii partidului conservator. Acest partid fusese şi el apărătorul naţionalităţii române în afară, cât şi favoritorul desvoltării ei lăuntrice. El reclamase şi obţinuse restatornicirea Domnilor pământeni, luptase pentru redobândirea averilor mânăstireşti. Tot el dăduse sprijinul lui desvoltării învăţăturilor şi teatrului în limba română. Dar de câte ori se iviau idei cari căutau să lovească în poziţia privilegiată a boierilor, ei căutau alipiri către stăpânirile străine, pe cari de altfel le combătuse. Aşà când Ioniţă Sturdza patronă mişcarea ce tindeà la restrângerea privilegiilor boierimii celei mari, această boierime se aruncă în braţele Ruşilor. Tot aşà când aceeaş boierime văzù, că spiritul naţional deslănţuit prin şcoale şi teatre tindeà a lărgì vieaţa românească şi în sfera politică, ea nu stătù la gânduri a jertfì începuturile patronate de ea însăş, temerii ce a lor desvoltare o înfăţişà.

Partidul conservator se arătà totdeauna gata a jertfì naţionalismul său pe altarul intereselor sale de clasă. In această privire el se întâlnià în năzuinţe cu Rusia, care căutà a pune mâna pe vieaţa românească tocmai prin cultivarea clasei ei politice, boierimea, ceeace consunà şi cu întreg sistemul ocârmuirii ruseşti, bazat pe privilegii, pe încătuşarea libertăţii şi a egalităţii, pe exploatarea celor mulţi şi săraci de cei puţini şi bogaţi. O legătură deci între Ruşi şi clasa privilegiată din Ţerile Române erà firească şi necesară, şi ea nu apărù nicăeri mai limpede şi lămurită decât în revoluţia din 1848, în care tocmai ideile liberale şi egalitare, reprezentate de partidul liberal, erau să-şi arate jocul lor cel mai puternic.

Partidul conservator dădù deci înapoi pe calea naţională, pentru a-şi apărà poziţia lui privilegiată, pe când partidul liberal, pentru a-şi realizà pe deplin programul, trebuià să devină apărătorul tot odată şi al libertăţii şi al naţionalităţii.

Totuş ar fi falşă părerea că boierimea ca atare erà conservatoare şi că mişcarea liberală în Ţerile Române a fost îndrumată de popor. Nu s'au petrecut la noi lucrurile ca în ţerile Apusului, unde cultura claselor poporane le-a împins a cere drepturi pentru ele; ci la noi mişcarea liberală a fost croită tot din sinul boierimii mari, din care se recrutà şi partidul conservator. Pentru a nu mai rea-

mintì pe acei îndrumători ai ideilor liberale și egalitare pe cari i-am amintit până acuma în cursul expunerii de mai înainte, însemnăm numai că mișcarea liberală și egalitară în Moldova fu îndrumată de marii boieri: Kogălniceanu, Negri, Ralet, Alecsandri, iar în Muntenia de familiile: Golescu, Crețulescu, Grădișteanu și Filipescu. Nu e vorbă, și în Franța, bună oară, se găsesc nobili cu vederi altruiste cari simpatizează cu revendicările poporului. Dar acolo mișcarea pornià din rândurile acelora ce aveau interesul s'o aducă la ființă, pe când la poporul român din Principate, îndemnul însuș și cea dintâi scăpărare a cugetării liberale pornesc din rândurile tocmai ale acelora în al căror interes ea trebuià să aducă o spărtură nevindecată.

Partidul național, obârșia vieții de partid din Țerile Române, se închegase din apele trecutului mai îndepărtat. El începe să se diferențieze în partid conservator și ciocoi, mai întâiu în Moldova pe la 1823, când găsim pentru întâia oară numele de *conservatori* dat boierilor emigrați în Rusia, de răul ciocoilor lui Ioniță Sturza. Titlul de partid conservator fusese dat acelei ramure a partidului național care ținea la păstrarea vechei stări a lucrurilor și privià orice înnoire în vieața statului ca cevà primejdios pentru bunul lui mers. Aceeaș caracterizare i se aplică și acuma, când nașterea partidului liberal adevărat, care nu se mărginià însă numai, ca vechii ciocoi, în rândurile micei boierimi, ci cuprindeà tot poporul în întinderea drepturilor, zugrăvià pe acel partid conservator încă și mai puternic, în privazul timpului, ca o grupare ce ținea mai mult la starea ei privilegiată, decât la interesele naționale.

Și de acum înainte, de câte ori aceste interese nu vor venì în desbinare cu cele de clasă, vom găsì partidul național reîntregit, luptând pentru întărirea neamului, și el va căutà să-și ocrotească situația lui privilegiată numai atuncea, când avântul național va amenințà această situație, până când la sfârșit, răpit de vârtejul civilizației moderne, și partidul conservator va trebuì să intre în apele ei, prefăcându-și firea după nouăle concepții și nouăle curente ale vieții politice.

STUDII
PRIVITOARE LA
NUMISMATICA ȚERII-ROMÂNEȘTI
DE
N. DOCAN

I.
BIBLIOGRAFIE ȘI DOCUMENTE

Ședința dela 20 Noemvrie 1909.

In «*Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien*»,—scrierea care a pus baza cercetărilor privitoare la vechile noastre monete,—d-l Sturdza împarte numismatica țerilor române în trei epoce deosebite: întâia cuprinde monetele bătute dela întemeierea ca Stat a Țerii-Românești și a Moldovei până în întâia jumătate a secolului al XVIII-lea; în a doua epocă intră monetele ocupațiunii rusești dela 1769—1774; a treia, în fine, se ocupă cu monetele timpurilor celor mai recente.

O cercetare mai amănunțită a întâiei epoce arată că dânsa se împarte la rândul ei în două perioade deosebite, alcătuite din două categorii de monete ușor de diferențiat:

Intâia, pe care o vom numì perioada ***medievală*** sau a ***numismaticei vechi***, cuprinde monetele bătute în Țara-Românească și în Moldova aproape fără întrerupere dela întemeierea ambelor State și până în întâia jumătate a secolului al XVI-lea. Această activitate numismatică continuă precum și mulțimea tipurilor și variantelor astăzi cunoscute arată că avem a face cu o monetă curentă, bătută în mod normal pentru nevoile circulațiunii, adică pentru întâmpinarea unei necesități de ordin economic, și putem crede că în acele

timpuri nu circulà în làuntrul țerii decât aproape excluziv monetă națională. Pentru Moldova această perioadă se încheie cu monetele lui Bogdan încrucișatul (1504—1517), iar pentru Țara-Românească cu ieșirea din scaun a lui Neagoe (1512—1521), ultimul domnitor dela care ar puteà fi un mic bănuț de argint, asemănător în totul ca tip, mărime și execuție monetei lui Vlăduț, iar ca mărime și execuție monetelor lui Ștefan cel Mare, și pe care se citește neîndoelnic, pe avers și revers, legenda «Iw Basarab Voevod.»

In a doua perioadă, pe care o putem numì a numismaticei *moderne*, intră din potrivă monetele bătute în mod excepțional, după sisteme monetare și tipuri diferite, în cursul secolilor XVI, XVII și XVIII. Apariţiunea lor sporadică la restimpuri neregulate precum și felul unora din ele (rarisimele bucăți de aur și argint ale lui Mihaiu Viteazul, Despot Vodă și Brâncoveanu), arată că aceste monete nu aveau un rol determinat în circulațiunea monetară, de sigur îndeplinită atunci de numerar străin. Dat fiind că cele mai multe nici n'au fost bătute măcar de domnitorii cei mai însemnați, ele au caracterul unor monete excepționale, bătute fie spre a întâmpinà o nevoie urgentă (cum pare a fi moneta lui Ion Vodă cel cumplit), sau spre a afirmà un drept ori o pretenție (moneta lui Răsvan), ori, în fine, spre a mascà o speculă fructuoasă (monetele proprii ale lui Dabija, bătute în număr infim de mic pe lângă numărul enorm de falșificate ieșite din monetăria acestui domn).

Științele noastre despre *numismatica veche a Țerii-Românești*, adică în primul rând informațiunile privitoare la caracterele externe (tipuri, mărime, greutate, metal) ale monetelor românești dela Vladislav I și până la Neagoe Basarab, se găsesc consemnate într'o serie de studii sau notițe răspândite în diferite publicațiuni, dintre cari cele mai multe sunt puțin cunoscute, greu accesibile, sau greu de înțeles, întrucât au fost publicate în diferite limbi străine. O expunere succintă a cuprinsului acestor izvoare va face obiectul părții întâia a lucrării de față.

Cele câtevà informațiuni date de lucrări mai vechi le cunoaștem din *Bibliografia numismaticei române* a d-lui Sturdza (1), în care părțile relative la chestiune din zisele scrieri au fost rezumate cu preciziune. O scurtă analiză a rezumatelor din această Bibliografie arată însă că, în ceeace privește numismatica veche a Țerii-Românești,

(1) *Analele Academiei Române*, Seria I, Tom. XI, secțiunea II, (și în broșură separată extrasă din *Anale*, București, 1879 in 4°), la care trimitem pe cetitor pentru amănunte.

aceste informaţiuni sunt în general atât de eronate ori de necomplete, încât nu îndreptăţiau la nici o concluziune, şi că ele rămân fără utilitate pentru cercetările actuale.

Intâia ştiinţă despre o monetă medievală a Ţerii-Româneşti este conţinută într'un studiu, publicat de un anonim în *Ungrisches Magazin* (Tom. IV) la 1787 sub titlul «Seltene Goldmünze des Johann Michael, Waywodens der Walachey und Moldau», despre o monetă de aur a lui Mihaiu Viteazul; despre talerii şi galbenii lui Mihaiu Viteazul, Despot Vodă şi Brâncoveanu se publicaseră şi mai înainte diferite notiţe în mai multe scrieri. După ce vorbeşte de moneta marelui Voevod, autorul adaoge că posedă un ban de argint al lui Mircea, cu legenda **IO. MI.—ЧI. Б.**, apoi anunţă grav că cunoaşte şi un alt ban muntenesc cu legenda «chi de bine» (fie de bine — în graiul moldovenesc: hie de bine). De bună seamă numismatul nostru a căzut victimă unei sinistre farse pe care-i va fi făcut-o vreun Moldovean glumeţ.

A doua informaţiune vine tocmai la 1841 şi e conţinută în catalogul colecţiunii baronului *Bretfeld-Chlumzansky*, în care se enumără un «denar» al lui Vlad II (de sigur Vlăduţ). Tot la 1841 apare în revista *Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde* din Berlin o notiţă a cunoscutului numismat baron *Köhne* despre monetele Moldovei şi ale Ţerii-Româneşti, notiţă în care se descrie inexact o monetă a aceluiaş Vlad II. La 1843, volumul IX al celebrei colecţiuni *Reichel* din St. Petersburg aduce iarăş descrierea greşită a unui denar al lui Vlăduţ, numit Vlad II, iar peste doi ani catalogul cunoscutei colecţiuni *Weltzl von Wellenheim* conţine pentru întâia dată descrierea, de altfel eronată, a mai multor monete româneşti, dintre cari 3 dela Mircea, 8 dela «Mircea II» şi una a lui Vlad II (Vlăduţ). Din 1847 datează întâia încercare de descriere a monetelor române, intitulată *Essai d'une monographie sur les monnaies des Voïvodes de Moldavie et de Valachie*, datorită lui *F. von Timoni*. Lucrarea lui Timoni, rămasă neterminată şi netipărită, se păstrează în biblioteca mânăstirii Schottenstift din Viena; D-l Sturdza, care a văzut-o, ne spune că erà «foarte bine aşternută şi promiteà să fie foarte detaliată» (1).

(1) In Ianuarie a. c., am fost eu însumi la *Schottenstift* spre a vedeà lucrarea lui Timoni. Custodele colecţiunilor mânăstirii, părintele Albertus Hübl, care a inventariat personal biblioteca şi colecţiunile numismatice, m'a asigurat că n'a văzut-o nici odată şi mi-a arătat că ea nu figurează nici în vechile inventare ale bibliotecii sau ale cabinetului numismatic.

La 1856 găsim un numismat neaşteptat în persoana lui *Vasile Boerescu*. Scurt timp după încheierea tractatului din acel an, Boerescu publică la Paris o lucrare intitulată *La Roumanie après le Traité de Paris du 30 Mars 1856*, par B. Boéresco, précédée d'une introduction par M. Royer-Collard, Professeur du droit des gens à la Faculté de droit de Paris. Paris, Dentu, 1856, în care apără cu căldură drepturile şi aspiraţiunile ţerilor române. Autorul cercetează situaţiunea internaţională şi organizarea internă a Principatelor, discutând întrebarea dacă ţerile române sunt State suverane, şi răspunde afirmativ pe temeiul rezultatelor la cari ajunge prin examinarea prerogativelor de cari Principatele au uzat în trecut, adică *a*) dreptul de a purtà răsboiu, *b*) de a negocià şi încheià tractate, *c*) dreptul de reprezentaţiune diplomatică şi *d*) dreptul de a bate monetă. Dat fiind că acest drept se contestase Principatelor sub cuvânt că Sultanul singur puteà bate monetă în calitate de suveran, crede necesar a examinà mai amănunţit chestiunea, arătând că vechii stăpânitori ai Daciei, iar mai târziu Domnii Ţerii-Româneşti şi ai Moldovei au bătut în totdeauna monetă până la venirea Fanarioţilor şi citează în sprijinul afirmaţiunilor sale monetele lui Vlad I dela *1340*, Mircea I, *Mircea II* şi Vlad Ţepeş, ale căror legende sunt bine înţeles transcrise greşit. Boerescu n'a fost niciodată un numismat în înţelesul propriu al cuvântului; dânsul înţelesese însă bine importanţa acestei ramuri a arheologiei naţionale şi puternicele argumente pe cari ea i le oferià în sprijinul tezei pe care o apără. Interesanta scriere a lui Boerescu a fost reprodusă integral în «Acte şi Documente relative la Renaşterea României, publicate de Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza şi D. C. Sturdza», Bucureşti 1899, in-8°, vol. III, p. 13—113.

La 1860 apare a doua lucrare română cu pretenţiuni numismatice, tabloul *Dacoromane* de *Cesar Bolliac* (Bucureşti, o tabelă in-fol. dublu). Intâia lucrare, privitoare numai la monete moldoveneşti, fusese o notiţă a lui Gh. Seulescu, inserată în «Arhiva Albinei pentru Arheologie română şi Industrie», la 1844. In tabloul lui Bolliac sunt reproduse insuficient o monetă a lui «Vlad IV» (Vlad Dracul), una a lui Vladislav I şi un bănuţ al lui Mircea. Tot din 1860 e şi lucrarea contelui *Alexis Ouvaroff*, intitulată *Recherches sur les antiquités de la Rusie méridionale* (Paris, 1860, 2 vol. in fol. şi un atlas de planşe), în care sunt descrise inexact câtevà monete dela Vladislav I şi Mircea cel Bătrân. Peste trei ani, *Kunik* vorbeşte în *Buletinul Academiei de Ştiinţe din St. Petersburg* (tom. VI

din 1863) despre un tezaur de monete descoperit în Polonia (1) și în care s'au găsit, alături de monete bătute de cei dintâi Hani ai Crimeii și de regele Wenzeslau al Boemiei, și 80 de monete ale lui Vlad II. In scrierea sa intitulată *Miscellanea numismatica*, apărută la 1867 în Venezia, *C. Kunz* descriind monetele aflate într'un tezaur găsit în Italia, enumeră și un bănuț al lui Mircea pe care îl și reproduce pe o planșă dela finele lucrării și despre care susține că ar fi circulat în Italia ca un «soldino»—aserțiune absolut gratuită. La 1868 *Iversen* descrie pentru întâia dată în mod corect, în *Berliner Blaetter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde* o monetă a lui «Vlad II» (Vlăduț) și una a lui Radu III (Radu cel Mare). Tot în acel an *V. A. Urechia* își publică *Raportul către Adunarea Deputaților, privitor la stabilirea definitivă a Armorierilor țièrrei* (București, 1868 in-fol.), însoțindu-l de o planșă litografică in-folio dublu, în care reproduce din «Dacoromanele» lui Bolliac monetele lui Mircea, Vlad II (Vlăduț) și Vlad IV (Vlad Dracul). «Toate desemnele acestor monete, zice d-l Sturdza, sunt foarte imperfecte și legendele lor neînțelese de autorul raportului». Aș adauge că nu numai legendele monetelor lui Bolliac au rămas lui Urechia neînțelese, ci întregul rost și însemnătatea numismaticei române: astfel la 1891 dânsul publică un nou raport (2) și la 1901 un memoriu (3) asupra vechilor steme ale Principatelor, în cari susținând că emblema Țerii-Românești a fost *ab antiquo* un corb, își sprijină această afirmațiune pe faptul că pe o pecete a lui Grigorie Ghica din 1660 se găsește figurată legenda despre pretinsa origine a casei Corvinilor (un corb care răpind inelul pe care Impăratul Sigismund l-ar fi dat mumei lui Ioan Corvin, este ucis cu săgeata de către fratele acesteia din urmă — istorioară născocită de bună seamă pe la sfârșitul veacului al XV-lea), dovedind astfel că erà străin de numismatica Munteniei, destul de bine lămurită în scrierile d-lui Sturdza; căci a întrebuințà o dovadă din 1660 spre a lămurì împrejurări dela 1360, atunci când atâtea alte *documente* sigure — adică numeroasele variante ale monetelor lui Vladislav I, Radu I și Mircea — din 1364—1400 îi stăteau la dispoziție, însemnează că dânsul nu

(1) Sau Podolia? Cf. «Bibliografia» D-lui Sturdza, p. 157.

(2) *Comisiunea însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor Regatului și ale județelor. Raportul d-lui V. A. Urechia către Comisiune.* București, 24 Ianuarie 1891, o broșură in-fol. de 17 pp.

(3) *Notice sur les armoiries du peuple* (sic) *roumain.* Mémoire lu au Congrès d'histoire comparée, Paris 1900. Mâcon, Protat frères imprimeurs, 1901, in-8° de 20 pp.

înțelesese importanța covârșitoare pentru dovedirea acelei steme a materialului numismatic scos la iveală de d-l Sturdza.—In fine publicațiunea *Tabula nummorum Hungaricorum* de *Weszerle* (Pesta, 1873, in-4°),—o colecțiune de numeroase planșe lipsite de orice comentar,—reproduce încă odată în desemne cari din punctul de vedere al preciziunii lasă prea mult de dorit, o monetă a lui Vlăduț și alta a lui Mircea. Pentru a rezumà cele expuse, putem zice ca informațiunile date în scrierile enumerate până acì rămân, afară de notițele lui Kunik, Kunz și Iversen, și poate de scrierea lui Timoni, fără valoare pentru cercetările actuale, și că singurele cunoștințe precise până la acea dată (1872) se reduceau la 3 informațiuni, una despre moneta lui Vlăduț, alta despre aceea a lui Radu cel Mare și a treia despre monetele lui Mircea. De atunci încoace întâlnim uneori monete românești medievale, mai mult ori mai puțin bine descrise, și în cataloagele negutătorilor de monete vechi din străinătate,

La 1872 apare, în «Numismatische Zeitschrift» din Viena (anuarul societății numismatice din acel oraș, pe atunci redactat de Dr. Karabacek — anul al IV-lea, p. 44), prima lucrare numismatică a d-lui D. Sturdza, editată apoi din nou la 1874 sub titlul: *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien* (*Moldau und Walachei*), Wien 1874, in-8°, cu șase planșe. Pentru întâia dată se descrie un mare număr de monete și medalii ale țerilor române, pe baza unei clasificațiuni pe care autorul, fără a persistà numai decât în părerea odată emisă, a modificat-o în parte în scrierile ulterioare. Pe lângă indispensabilele introducțiuni în materie, monetele sunt descrise cu multă preciziune, cu arătarea greutății fiecăreia și indicarea colecțiunilor în cari se păstrează; lucrarea e în sfârșit însoțită de 6 tabele gravate cu îngrijire. «Uebersicht» a rămas până astăzi o carte clasică întrebuințată aproape singură de numismații străini la determinarea monetelor românești, și poate servì ori când de model pentru scrieri de această natură. Monetele muntenești medievale descrise în această publicațiune sunt următoarele:

Vladislav I (în text No. 39).

Mircea I (No. 40, moneta cu Hristos pe avers; No. 41, bănuțul obicinuit; No. 42, și 43 monete cu legenda «Rostislav»).

Mircea II (No. 44, 45 și 46, toate reproduse pe planșa III, sunt câteși trele mônete din primele emisiuni ale lui Mircea, lucru recunoscut de d-l Sturdza și în sus amintita «Bibliografie numismatică» la p. 162. Din aceste monete ultima are pe avers sigla P, iar celelalte două, ambele purtând pe planșă, de sigur din eroare, acelaș No. 3, sigla K).

Vlad Dracul (atribuite mai târziu lui. Vlăduț — No. 47 și 48, ambele reproduse pe planșa III).

Vlad IV Țepeluș (atribuit în «Bibliografie», p. 162, lui Vlad Țepeș, iar în «Etymologicum» lui Vlad Dracul — No. 49, reprodus Tab. V No. 1).

Vlad V fiul lui Radul cel Mare (atribuit în «Bibliografie» lui Vlad Călugărul, iar în «Etymologicum» lui Țepeș — No. 50, reproduse pe planșa V sub No. 6).

Câtevà erori de tipar neînsemnate se corectează cu ușurință prin confruntarea textului cu figurile de pe arătatele tabele.

La 15 Septemvrie 1877 d-l Sturdza cetì în ședința publică a Societății Academice un nou studiu despre numismatica română. Această lucrare a apărut sub titlul: *Memoriu asupra numismaticei românești*, mai întâiu în numărul de Octomvrie 1877 al revistei «Columna lui Trajan» de sub direcțiunea lui Hasdeu; în numărul de Noemvrie următor al aceleiaș reviste, d-l Sturdza descrie într'o nouă notiță o monetă a lui Mihail, fiul lui Mircea; 2) în broșură, extrasă din «Columna lui Trajan» (București, 1878 in-8°, Tipografia Soc. Academice Române); și 3) în Analele Societății Academice, Tom. X, Secția II, București, 1878 in-4°; aceste din urmă două edițiuni conțin în ordine cronologică și moneta lui Mihail. Confruntând textul acestor trei edițiuni deosebite, se constată că el este identic, afară de două nouă alineate privitoare la genealogia voevozilor munteni, alineate introduse pentru întâia dată în «broșură» și reproduse de acolo în «Anale». Monetele enumărate în «Memoriu» le vom specificà mai la vale.

La 14 Ianuarie 1878 d-l Sturdza ținù în Ateneul Român o conferință despre numismatica română. Această lucrare a fost publicată 1) sub titlul *Conferința d-lui Sturdza asupra numismaticei române*, în numerele 33 și 34 (din 15 și 28 Aprilie) 1878 ale revistei «Globul, foaie ilustrată pentru familii» de sub administrațiunea lui B. V. Vermont, București, în-4°; 2) sub titlul «Numismatica română», în broșură extrasă din «Globul», București, 1878, in-8°; și 3) sub titlul «Despre importanța Numismaticei române» în «Convorbiri literare», fasciculele de 1 Iunie și 1 Iulie 1878 (Anul XII, Iași, 1879 in-4°). Din punctul de vedere al cuprinsului textului, *Conferința* este o lucrare cu totul deosebită de *Memoriul* cetit în ședința Societății Academice Românè. Confruntând aceste din urmă trei ediții, se constată că textul din «Globul» și cel din broșură sunt identice, dar că aceasta conține și trei alineate intro-

ductive cari la rândul lor lipsesc în articolul din «Convorbiri», în care s'au mai făcut și alte câtevà schimbări neînsemnate.

In ceeace privește materialul numismatic descris, el este acelaș în «Memoriu» și în «Conferență». Aceasta ne-o dovedesc câtevà greșeli de tipar evidente cari, strecurate în primele edițiuni (articolul din «Columna» și broșura extrasă din acea revistă), au fost reproduse cu fidelitate în toate edițiunile următoare până, și inclusiv, în articolul din «Convorbiri literare», care e literalmente împănat de asemenea erori și prin urmare inutilizabil. Astfel de erori, în alte împrejurări de bună seamă supărătoare, trebuesc însă privite aici ca datorite unor întâmplări fericite, căci mai întâiu ele ne dovedesc în mod neîndoelnic că tot aceleași monete și nu altele nouă au fost descrise în cele șase publicațiuni deosebite,—lucru pe care altfel nu l-ar fi putut dovedì nimeni astăzi, la 32 de ani după publicare—și al doilea ne permit îndreptarea lor precum și rectificarea erorilor subsecvente strecurate succesiv în plus, lucru altmintrelea de asemeni cu neputință, dat fiind că aceste publicațiuni nu conțin reproducerea monetelor descrise. Aceste două scrieri ale d-lui Sturdza sunt mai puțin cunoscute și nu se mai găsesc decât cu greutate; din toate punctele de vedere ar fi de dorit o grabnică reeditare care, îndreptând erorile semnalate, să facă aceste scrieri pe deplin accesibile celor pe cari numismatica națională îi interesează.

Monetele descrise în Conferință și Memoriu sunt următoarele:

Vladislav I, este moneta din «Uebersicht».

Radu I, descris pentru întâia dată.

Dan I, asemenea.

Mircea, este moneta din «Uebersicht», No. 42.

Mihail, descris pentru întâia dată după notița din «Columna».

Radu Prasnaglava, descris pentru întâia dată.

Vlad Dracul, o variantă a monetei din «Uebersicht», unde erà atribuită lui Vlad IV Țepeluș.

Radu III cel Frumos, descris pentru întâia dată, dar neidentificabil, întrucât a fost descris după un exemplar deteriorat și nu e reprodus.

Vlad Țepeș, o variantă a monetei din «Uebersicht» No. 50, unde erà atribuită lui Vlad V.

Radu cel Mare, descris pentru întâia dată de Iversen (cf. mai sus), și

Vlad V, pare a fi o variantă a monetei publicate în «Uebersicht» sub No. 47, unde erà atribuită lui Vlad Dracul; nu poate însă fi

identificată, întrucât nu se arată poziţiunea semilunii din scut.

La 1893 d-l Sturdza publică asupra numismaticei române o nouă lucrare, înserată în corpul articolului «Ban» din *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui B. P. Hasdeu. (Bucureşti, 1886—1898, 4 vol. în 8°). Notiţa e însoţită de trei planşe conţinând reproducerile foarte reuşite ale unui mare număr de monete române, în parte publicate pentru întâia oară. Monetele munteneşti medievale descrise în acel studiu sunt în număr de 16, toate reproduse pe planşe, şi anume :

Vladislav I, este o variantă a monetei publicate în «Uebersicht»; deosebirea consistă în cercul de perle de pe avers.

Radu I este moneta din «Memoriu».

Dan I, asemenea.

Mircea; moneta No. 4 cu chipul lui Hristos este moneta publicată în «Uebersicht» sub No. 40; bucata No. 5, adică banuţul obişnuit, este moneta descrisă în «Uebersicht» sub No. 41; bucata No. 6 cu legenda «Rostislav» figurează şi în «Uebersicht» sub No. 42; moneta cu No. 7 este un bănuţ anepigraf descris acì pentru întâia oară.

Mircea II este moneta publicată în «Uebersicht» sub No. 46 şi în privinţa căreia autorul recunoscuse în «Bibliografie» că trebueşte atribuită lui Mircea cel Bătrân.

Mihail, pare a fi moneta din «Columna».

Radu Prasnaglava: No. 11 este probabil moneta din «Columna» şi No. 12 o variantă a acelei monete.

Vlad Dracul este moneta din «Memoriu», variantă a monetei publicate în «Uebersicht» sub No. 49.

Vlad Ţepeş este o variantă a monetei din «Memoriu».

Radu cel Mare pare a fi o variantă a monetei din «Columna».

Vlăduţ, No. 15 este o variantă iar No. 16 un tip nou.

Câtevà erori de tipar neînsemnate se corectează şi aci cu uşurinţă prin confruntarea descrierilor din text cu figurile de pe tabele.

Dela apariţiunea studiului din Etymologicum şi până în timpul din urmă nu se mai publicase nimic în ţară cu privire la numismatica veche a Ţerii-Româneşti. Cauzele acestei tăceri vor fi fost probabil lipsa cunoscătorilor în afară de d-l Sturdza şi raritatea monetelor noastre vechi în general şi a celor munteneşti în deosebi. In timpul acesta însă un învăţat străin, şi anume Ungur, nu încetà a se îndeletnicì cu cercetarea monumentelor noastre numismatice şi graţie materialului foarte însemnat care îi stăteà la dis-

poziție fu pus în măsură nu numai de a descoperì monete nouă, dar încă și a lămurì împrejurări nebănuite din trecutul nostru monetar. Asupra lucrărilor acestuia vom căutà a vorbì mai pe larg.

Aproape cu totul necunoscute la noi în țară sunt scrierile învățatului în chestiune, d-l Dr. *Ladislau Réthy,* custodele diriginte al colecțiunilor numismatice din Muzeul Național ungar. Domnul Réthy, cunoscut și istoricilor noștri, a debutat în administrațiunea acelui Muzeu prin anii 1882, adică tocmai în vremea când acea instituțiune intrase în stăpânirea vestitei colecțiuni numismatice a lui Ignatie de Doboczky, și una din primele sale lucrări arheologice fu atunci inventariarea fondului de monete românești din zisa colecțiune. Acest inventar făcut cu multă îngrijire, dar rămas încă inedit, fu terminat în Decemvrie 1883. De atunci încoace d-l Réthy specializându-se în numismatica Ungariei și a țerilor învecinate, n'a încetat a arătà un interes cu totul deosebit numismaticei române, și grație stăruințelor sale, de altfel apreciate și sprijinite la locul competent, Muzeul național din Budapesta posedă astăzi acea minunată colecțiune de monete moldovenești și muntene, clasată în perfectă ordine, și care se îmbogățește aproape continuu cu tipuri ori variante nouă. Muzeul din Budapesta posedă astăzi serii — precum sunt acelea ale monetelor lui Despot Vodă, Dabija, Radu Mihnea, Mircea, Mihail, Redwitz, etc. atât de complete, încât putem crede că ele sunt și vor rămâneà mult timp încă neîntrecute.

Scrierile d-lui Réthy privitoare la numismatica veche a Țerii-Românești sunt următoarele patru, toate apărute în limba ungară în «Archaeologiai Értesitő» («Indicatorul Arheologic»), publicațiunea Academiei de Științe din Budapesta:

A Dobóczky-féle oláh éremgyüjtemény. Második Közlés. «Colecțiunea de monete românești Doboczky; a doua și ultima comunicare» (1), apărută în sus zisa publicațiune, No. din 15 Octomvrie 1887 (p. 310 — 319). După o scurtă introducere autorul descrie următoarele monete:

Vladislav I. *Av.* + MLADIZLAIWAIWODE între două cercuri de perle, la mijloc un scut, etc.; *Rev.* TRANSA-LPINI între un cerc de perle și un cerc linear intern, la mijloc o acvilă, etc. Reprodusă în text. Este o variantă a monetei din «Uebersicht», No. 39. (de care se deosebește în primul rând prin felul cercului de perle

(1) Intâia comunicare, privitoare la monetele moldovenești, apăruse într'un număr anterior.

intern a aversului), precum şi a monetei din «Etymologicum»; pare însă a corespunde cu moneta descrisă în publicaţiunile d-lui Sturdza din 1877—78. Referitor la cele spuse de noi mai sus cu privire la erorile de tipar cari denaturează prea des publicaţiunile numismatice cele mai îngrijite, notăm că şi aici textul lucrării dă, în locul legendei de mai sus, transcrisă de noi de pe figură, inscripţiunea: + MWLADISLAIWOIWODE, ceeace arată că într'o singură transcripţiune s'au strecurat trei mari greşeli de tipar (un prim W inutil, S în loc de Z şi WO în loc de WA, fără de a mai vorbì de forma literei W, care nu corespunde cu desemnul. Pentru ştiinţa cercetărilor menţionăm că existenţa unei monede dela Vladislav I cu legenda MWLADISLAI şi WOIWODE este puţin probabilă, întru cât toate monetele cunoscute dela acest domnitor sunt ortografiate după cum se arată mai sus. Ca urmare la descrierea acestei monete, autorul discută rostul scutului şi al acvilei de pe banii domnitorilor Ţerii-Româneşti; părerile sale în această privinţă le vom examinà alocurea.

Dan I. *Av.* + **IωДАН-ОVВОЄВО** într'un cerc de perle, la mijloc acvila stând în poziţiunea obicinuită (2) pe un coif cubic; în faţa ei, litera **Р**; *Rev.* + **IωДАНОV ВОЄВОДА** între un cerc de perle extern şi unul linear intern; la mijloc un scut având la dr. patru bare transversale, la st. litera **Θ**. Reprodusă în text. Moneta aceasta a rămas până acum inedită la noi; ca tip şi execuţiune ea se potriveşte perfect pe de o parte cu nişte monete inedite ale lui Radu I, a căror legendă latină începe cu cuvântul IONS, iar pe de altă parte cu moneta lui Mircea I descrisă şi reprodusă în «Uebersicht», Tab. III, No. 2 şi în «Etymologicum», Tab. A, No. VII, unde se găseşte atribuită lui Mircea II. Nu încape îndoeală că de astă dată avem a face cu o monetă datând incontestabil dela Dan I, pe când strania monetă publicată de d-l Sturdza şi atribuită de D-sa acestui Voevod poate da loc şi la alte interpretaţiuni. Cu privire la descrierea acestei monete, notăm că, după figură, aversul ar fi faţa cu scutul, părere confirmată şi printr'o afirmaţiune din text, unde autorul aminteşte că reversul poartă sigla **Р**; această arătare e însă infirmată de însuş d-l Réthy care descriind—de altfel necomplet—moneta, arată mai departe că legenda *aversului* ar fi **IωДАН-ОVВОЄВО**, le-

(2) Obicinuită pe monetele munteneşti, adică aşezată de profil înspre stânga spectatorului şi cu capul intors complet spre dreapta.

gendă care se referă însă la fața cu acvila, căci numai inscripțiunea acestei fețe e întreruptă între grupele ДАН și ОѴ.

Mircea. 1) Ca specimen al tipului monetar reprezentat în colecțiunea Doboczky prin 10 variante, determinate prin deosebiri în alcătuirea legendelor, d-l Réthy reproduce și descrie o monetă având pe *Av.* chipul domnitorului ținând în dreapta o spadă, în stânga mărul regal, și într'un cerc de perle exterior legenda IWMdѴАBO; iar pe *Rev.* chipul Domnului Hristos și literele IG între o stea sus și o cruce (?) jos, și XG între o cruce (?) și o stea. In descrierea din text s'a strecurat și acì o eroare, litera Р din «Mircea» fiind înfățoșată în pozițiunea ei normală, pe când pe monetă ea se găsește răsturnată și întoarsă : d. Această monetă este o variantă a exemplarului descris în «Uebersicht», No. 40, și a celui publicat în «Etymologicum».

2) Urmează reproducerea unei monete similare bănuțului descris în «Uebersicht», No. 40, și reprodus în «Etymologicum», Tab. A, No. VI), având: *Av.* într'un cerc de perle un scut înclinat spre stânga spectatorului, având în câmpul 1-iu patru bare transversale și câmpul 2 deșert; deasupra scutului un coif cu acvila în pozițiunea obicinuită, și inscripțiunea + IWMd-dАѴ, iar pe *Rev.* într'un cerc de perle un chip de domnitor în picioare având în dreapta o lancie ținută vertical, în stânga globul deasupra căruia o cruce—și legenda IIWMI-dѴАB. Descrierea monetei și reproducerea legendei lipsesc în text, astfel încât lectura legendei de pe fața cu scutul, luată de noi după figura din corpul articolului, nu este sigură. După cum se vede, autorul consideră ca *avers* fața pe care figurează scutul și nu pe aceea cu chipul domnesc, susținând că «în figurile ținând lancea și globul regal nu trebuește văzut chipul voevodului, ci figura Sfântului Ladislau, patronul național al Ungariei, pentru facerea căruia trebue să presupunem că a servit de model o monetă din epoca Angevinilor». Nu împărtășim această părere a d-lui Réthy, pentru cuvântul că pe monetele ungare capul chipului destinat a înfățoșà pe Sf. Ladislau este în totdeauna înconjurat de un nimb de sfânt, care pe monetele lui Mircea lipsește în totdeauna; și chiar Sf. Ladislau dacă ar fi, tot ni se pare neîndoelnic că aversul trebuește să fie fața cu chipul și nu cea cu scutul.

Despre acest fel de monete ale lui Mircea d-l Réthy spune că ele sunt reprezentate în colecțiunea Dobóczky prin 223 exemplare

formând 70 de variante pe cari autorul le clasează după deosebirile constatate în alcătuirea scutului, în următoarele grupuri:

a) In câmpul drept bare transversale, la stânga câmpul deșert.
b) » » » » » » o linie verticală.
c) » » » » » » un mic glob.
d) » » » » » » o stea.
e) » » o stea » » » bare transversale,

și adauge că în colecțiunea Dobóczky aceste monete provin dintr'un tezaur descoperit în Țara-Românească, tezaur în care ele se găsiau amestecate cu denari de ai Impăratului Sigismund. In privința exemplarului reprodus de d-l Réthy, notăm că legenda feței cu scutul (noi am zice: reversul) ar puteà fi mai curând **+' IGЭMd-VЯБ** decât **+ IGЭMP·ddB**, iar aceea a feței cu chipul **IIGЭMI** decât **IIGЭMP**, litera **P** găsindu-se de obiceiu mai departe în legendă, și în pozițiunea ei obicinuită la aceste monete, adică răsturnată.

3). Seria monetelor lui Mircea o completează niște oboli anepigrafi, dintre cari unul e reprodus în text; e vorba despre moneta fără de legendă descrisă de d-l Sturdza în Etymologicum și reprodusă acolo pe Tab. A, sub No. IV. După ce constată asemănarea existentă între acești «oboli» și cei bătuți de Impăratul Sigismund ca rege al Ungariei și reproduși de Rupp (1) sub No. 436—438, autorul îi diferențiază, ca și monetele tipului precedent cu cari au atâta asemănare, în mai multe grupuri determinate de asemeni prin felul alcătuirii scutului, și anume: *a*) la dreapta bare transversale, la stânga câmpul deșert; *b*) la dreapta câmpul deșert, la stânga barele transversale, *c*) la dreapta barele, la stânga două bare, *d*) la dreapta barele transversale, la stânga o stea și *e*) *Av.* scutul așezat vertical, având deasupra o stea, și *Rev.* o cruce mare, între brațele căreia o stea. Monetele din această clasă provin și ele din tezaurul menționat mai sus.

4. Moneta cu «Rostislav». In privința acestor enigmatice monete, descrise în «Uebersicht», p. 54 sub No. 42 și 43 și reproduse în Etymologicum, Tab. C. No. III, autorul nu se unește câtuș de puțin cu lectura d-lui Sturdza, și le-a consacrat mai târziu un deosebit studiu asupra căruia vom reveni mai la vale. In lucrarea de față d-l Réthy constată numai că în privința execuțiunii lor aceste monete, pe cari d-sa le atribue aci unui voevod Petru, se aseamănă

(1) Rupp J. Numi (sic) Hungariae hactenus cogniti.., Budae, 2 vol. in-4° cu planșe, 1841 și 1846.

cu felul descris mai sus sub No. 3 al monetelor lui Mircea și relevă faptul vrednic de mirare că inscripțiunea de pe avers (drept avers este socotită fața cu scutul), în loc de a fi executată cu litere slavone, se găsește scrisă cu minusculă gotică (așà numita scriere fracturată—Frakturschrift). Moneta nu e reprodusă; în schimb însă autorul citează câtevà variante ale acestei legende și anume: + Petru-silin 𝔅, + Petrusjan 𝔅, + Ptrs-uslas. In ceeace privește numele lui Mircea de pe cealaltă față a monetei, d-l Rethy crede că acest fapt este explicabil prin presupunerea că monetarii acelui Voevod Petru vor fi întrebuințat pentru revers vechile tipare rămase dela Mircea.

Mihail. Pentru acest domnitor e reprodusă o monetă a cărei descriere lipsește în text; o descriem deci după figură: *Av.* într'un cerc de perle scutul plecat, având în dreapta câmpul deșert, în stânga 3 bare transversale; deasupra scutului un coif pe care stă acvila în pozițiunea obicinuită; ca inscripție: **IѠМХ-АІБОЄІ**; *Rev*: într'un cerc de perle chipul domnitorului cu lancia verticală în dreapta, ținând o cruce în stânga, și ca inscripție **IѠ...—ХАΛБО**. Autorul arată numai că colecțiunea Dobóczky conține din monetele acestui voevod 25 de variante. In privința exemplarului reprodus notăm: *a*) reversul e luat pentru avers; *b*) pe «avers» **I** din **АІБ** e mult mai probabil un **Λ**; *c*) pentru «revers»: spațiul umplut pe figură după **IѠ** printr'un dreptunghiu neregulat conțineà foarte probabil pe original un **М** tocit. Moneta descrisă acì este o variantă a exemplarului publicat pentru întâia dată de d-l Sturdza în numărul de Noemvrie 1877 al „Columnei lui Trajan" și reprodus apoi în Etymologicum.

Mircea II. Ca aparținând acestui Voevod care ar fi domnit pe la 1419—1420 e dată o monetă atribuită și de d-l Sturdza (Uebersicht, No. 46, 44 și 45 — aceste două din urmă reprezentând un tip deosebit;—în Etymologicum, Tab. A, No. VII), tot lui Mircea II, deșì în «Bibliografie» revenise asupra acestei erori, și care este neîndoelnic din primele emisiuni ale lui Mircea. O descriem tot după figură, întrucât în text autorul se mărginește a spune că a văzut în câmpul stâng al scutului de pe astfel de monete diferite sigle adică literele **Θ**, **Б** și **К** sau un semn asemănător unei semilune: *Av.* Intre două cercuri de perle un scut tăiat având la dreapta 4 bare transversale, la stânga litera **Θ** și inscripția: . . **ОЄБОДА**; *Rev.* coiful cu acvila, în fața căreia un **Р**, și legenda **IѠМ** (**РV** ?)—**А** . . , rotită în jurul unui cerc linear intern.

No. III). Cu privire la comentarul cu care d-l Réthy însoţeşte arătata monetă, observăm că: 1) pe când după figură aversul ar fi faţă cu scutul, în descriere autorul consideră ca avers faţa opusă; 2) în transcrierea legendelor d-l Réthy consideră ambele cruci, cu cari începe şi se încheie inscripţiunea de pe faţa cu acvila, ca făcând parte din legendă pe care o transcrie astfel: + ІѠ ВЛАДІСЛАВ +; mai târziu d-sa a adoptat altă părere; în sfârşit transcrierea celeilalte legende e necompletă şi eronată. Autorul adauge că monetele de acest fel sunt cele mai rare şi că colecţiunea Dobóczky nu posedă decât 3 exemplare din ele.

Radu I. Ca ultima din această serie e reprodusă o monetă atribuită lui Radu I, pe care autorul nu o descrie şi în privinţa căreia nu ne lămureşte dacă o consideră ca fiind dela Radu I — ceeace nu pare probabil, întrucât toate monetele descrise aci au fost enumerate în ordinea lor cronologică — sau dela Radu cel Mare. Figura înfăţişează o variantă a monetei lui Radu II Prasnaglava, descrisă de d-l Sturdza în publicaţiunile sale din 1877—78 şi reprodusă mai târziu în Etymologicum, Tab. A, No. IX. Moneta de care s'a servit d-l Réthy fiind, după cât se poate judecà din figură, rău conservată şi prin urmare poate chiar rău desemnată, o descriem aci pro memoria: *Av.* un scut tăiat având la dr. 3 bare transversale, la st. litera Θ; deasupra scutului un punct şi între două cercuri de perle legenda + ВЄ — ∂ІВО (Є) ВОДА; *Rev.* coiful cu acvilă în aşezarea lor obicinuită, având în faţă semnul >< şi în jurul unui cerc linear intern, legenda + ІѠ . . . — АДОЛЬ. Deosebirile constatate între acest exemplar şi moneta descrisă de d-l Sturdza în Etymologicum ar fi următoarele: pe *rev.*, cele 3 puncte de după ДА lipsesc, pe *av.* forma ДОЛЬ în loc de ДОУЛЬ din Etymologicum. Amintim însă că lectura noastră, făcută numai după figură, nu poate fi considerată ca definitivă.

In privinţa acestei monete notăm în fine că şi în cazul de faţă autorul persistă a considerà faţă cu scutul ca find aversul monetei, opiniune nejustaficabilă întrucât legenda +. ВЄЛІКЫ ВОЄВОДА nu este decât continuarea inscripţiunii + ІѠ РАДОЛЬ, şi nu o legendă de sine stătătoare care să mai poată da loc la nedumeriri. Cel puţin pentru monetele acestui «Radu I» rămâne stabilit că aversul nu poate fi decât faţa cu acvila.

Cu moneta lui Radu I d-l Réthy încheie seria veche a numismaticei Ţerii-Româneşti pentru a urmà mai departe cu descrierea unora din monetele lui Sigismund Báthory (cu titlul de «Principe

al Moldovei şi Valahiei»), Mihaiu Viteazul, Mihail Radu şi Brâncoveanu.

Din cele arătate rezultă următoarele: Scriind la 1887, d-l Réthy a fost vizibil inspirat de lucrările d-lui Sturdza, nu numai de «Uebersicht», dar şi de «Conferinţa» şi «Memoriu», pe cari d-sa, bun cunoscător al limbii române, le-a putut de sigur ceti în original; într'adevăr în «Colecţiunea de monete româneşti Dobóczky» autorul urmează nu numai clasificarea din «Uebersicht», dar chiar ordinea adoptată de d-l Sturdza pentru descrierea monetelor lui Mircea. Astfel d-l Réthy împărtăşeşte părerea d-lui Sturdza despre moneta atribuită de acesta din urmă lui Vladislav I; descrie apoi o monetă nouă, aceea a lui Dan I; din monetele lui Mircea descrie, ca şi d-l Sturdza, mai întâiu pe aceea cu chipul lui Hristos, apoi bănuţii cei mici, comuni, ai acelui Domnitor; pe baza alcătuirii unui tezaur şi a similitudinii lor cu moneta lui Mircea, atribue tot acestuia o monetă mică anepigrafă rămasă necunoscută la noi până la apariţiunea articolului din Etymologicum; în ceeace priveşte însă monetele cu legenda cetită de d-nii Sturdza şi Hasdeu «Rostislav», are o părere personală şi aduce o lectură nouă a acestei legende; alte monete ale lui Mircea le atribue ca şi «Uebersicht» lui Mircea II. Dela Mihail ne dă figura unei monete a cărei descriere ne erà cunoscută din «Columna lui Trajan». Pentru Vlad Dracul admite părerea de atunci a d-lui Sturdza şi îi atribue ca şi «Uebersicht» o monetă despre care se admite acum că ar fi a lui Vlăduţ; pentru Vlad Ţepeş şi Vlad Călugărul urmează de asemeni textului din «Uebersicht». In fine ne dă reproducerea unei monete atribuite de d-l Sturdza dela 1877 încoace lui Radu Prasnaglava, dar nu se împacă cu această clasificare şi pare a o atribuì lui Radu cel Mare, fără însă a se pronunţà hotărîtor în această privinţă. In linii generale putem deci spune că învăţatul ungur a lucrat pe bazele puse de lucrările d-lui Sturdza.

După o trecere de câţivà ani, d-l Réthy publică în «Archaeologiai Ertesitö» un nou studiu care deşi nu se referă la seria propriu zisă a monetelor vechilor domni ai Ţerii-Româneşti, discută totuş o chestiune strâns legată de una din cele mai interesante epoce istorice şi numismatice ale acestei ţeri. Lucrarea a apărut în numărul de 15 Iunie 1891 a zisei publicaţiuni (p. 193) şi poartă titlul *Redwitz Miklós Szörényi bán érmei* (Monetele lui Nicolae Redwitz, banul Severinului).

Autorul începe prin a arătà că pe tabela XIX a sus amintitei sale scrieri «Monetele Ungariei cunoscute până astăzi», *Rupp* reprodusese sub No. 534 o monetă purtând pe *Av.* (1) într'un cerc de perle un scut încoronat (2), în lăuntrul căruia se găsește o cruce ale cărei extremități se despart în câte două vârfuri încovoiate în sens contrar (3); la dreapta și la stânga scutului apoi, câte o literă; și pe *Rev.* într'un cerc de perle chipul întreg, în picioare, al unui domnitor încoronat ţinând în dreapta un buzdugan și în stânga o cruce; la dreapta și la stânga chipului iarăș câte o literă. Rupp înșirase aceste monete printre acelea ale lui Mateiu Corvin; tot dânsul observă însă că din cauza înfăţoșării lor neobicinuite (înţelegând prin aceasta prezenţa arătatului fel de cruce din scut) acești denari ar puteà mai curând fi consideraţi ca monete străine, dacă pe de altă parte literele K—B și K—V, observate pe unele exemplare, nu s'ar întâmpinà și pe multe monete ungare din veacul al XV-lea, și dacă forma deosebită a scutului n'ar amintì pe aceea a blasonului de pe unele din monetele lui Mateiu Corvin. De altfel Rupp rămăsese în nedumerire și în privinţa chipului de pe aceste monete, neputându-și lămurì dacă această figură erà menită a reprezentà un rege sau vreun erou.

Este evident, spune d-l Réthy, că Rupp, care n'a cunoscut aceste monete decât în 3 exemplare, le-a determinat greșit, căci din punctul de vedere al execuţiunii ele nu pot fi alăturate pe lângă monetele lui Mateiu Corvin, ci se potrivesc mai bine cu unii din denarii Impăratului Sigismund (Rege în Ungaria dela 31 Martie 1387 la 9 Decemvrie 1437) și anume cu cei descriși de Rupp sub denumirea de «Specia a V-a» (adică având pe *Av.* o cruce dublă, pe *Rev.* pe Sf. Ladislau în picioare, o mărime după scara numismatică a lui Mader de 8 grade (4) și o greutate variind între 0.232 și 0.350 grame). Chestiunea a rămas nelămurită, până când Muzeul naţional ungar se înavuţì cu o întreagă serie din aceste monete,

(1) D-l Réthy consideră, ca și Rupp, faţă cu scutul ca aversul monetei. In lipsa unui motiv temeinic care să justifice această părere, am socotì mai curând de avers faţă cu chipul.

(2) Coroana aceasta amintește prin forma ei coroanele de pe unele monete polone dela nceputul sec. XIV, și pe cele de pe monetele cu legende latine, încă inedite, dela Alexandrel.

(3) In heraldica germană «Ankerkreuz» (cruce ancorată). Vezi crucea de pe «obolii» anepigrafi ai lui Mircea.

(4) adică 11 mm.

toate provenite dintr'un tezaur a cărui alcătuire dovedià cu siguranţă că aceşti denari nu puteau dată decât din întâia jumătate a secolului al XV-lea. Tezaurul în chestiune, găsit la Ipolysàg, conţineà 28 de denari de ai lui Sigismund din specia a V-a, 22 de exemplare din specia a VI-a (*Av.* scut cu acvila şi bare alternând în patru cartiere, *Rev.* cruce simplă cu coroane; mărime şi greutate ca specia a V-a) şi 53 de bucăţi ale acestui fel de monetă. Dat fiind obiceiul urmat pe atunci în Ungaria de a se retrage moneta foarte des din circulaţiune pentru a o înlocuì cu emisiuni nouă, rămâneà în afară de îndoeală că cele 53 de monete nedeterminate ale tezaurului dela Ipolysàg au circulat necesarmente odată cu denarii din specia a V-a şi a VI-a ai lui Sigismund, şi aceasta fie în Ungaria, fie într'un teritoriu vecin Regatului ungar.

Studiind seria monetelor în chestiune, completată şi prin exemplarele răsleţe aflătoare în păstrarea Muzeului din Pesta, d-l Réthy ajunse a le împărţi în 3 clase, şi anume :

I. Execuţiune îngrijită; metalul: billon (aramă conţinând puţin argint) sau aramă ; diametrul 11 ½—13 ½ mm. Aversul şi reversul alcătuite după cum s'a arătat mai sus, având crucea din scut uneori lăţită, alteori mai subţire şi de dimensiuni variabile în raport cu suprafaţa scutului. Cercuri de perle—în general subţiri, alteori însă de perle foarte groase—din cari se vede numai câte un fragment, ca pe monetele obicinuite ale lui Mircea (1). La dreapta şi la stânga scutului şi a figurii câte o literă, din cari cele mai des repetate sunt K—R, S—L şi E—, sau o floare de crin. Bătute fără nici o îngrijire, astfel încât toate au forme neregulate, tiparul necomplet imprimat şi măginile lăţite sau plesnite. Din acest grup d-l Réthy descrie 6 variante.

II. Execuţiune rudimentară ; monete mari, având diametrul de circa 15 ½ mm.: materialul : argint slab, conţinând multă aramă. Aversuri şi reversuri ca la seria precedentă, cu deosebirea că moneta cuprinde cercul întreg de perle şi, la dreapta şi la stânga chipului şi a scutului, câte un grup de litere.

Autorul descrie două variante notând siglele: 1) *Av.* M (sau poate ⊠). **И—СИL**, *Rev.* **M** (şi ...)—**ИОИ**, şi 2) *Av.* M (poate ⊠) **Л**, *Rev.* **Л**, adică litere slavone alături de caractere latine. (v. figura).

III. Execuţiune rudimentară: monete mici, având diametrul 12—13 mm.; metalul: argint slab ori aramă. Aceleaşi aversuri şi reversuri

(1) Cf. Etymologicum, Tab.-A, No. VI.

dar conţinând numai fragmente din cercurile de perle. Se descriu 7 variante determinate prin majusculele K—R, B—H, S şi T, dar mai ales prin litera A sau grupul AA, foarte frecvent.

Mulţimea variantelor pe de o parte şi constanţa enigmaticului scut pe de altă parte conduseră pe autor la convingerea că nu puteà fi vorba de o monetă izolată ori ocazională sau, în ceeace priveşte scutul, de o greşeală în gravura tiparului, ci că aveà a face cu o monetă normală, bătută, după cum se vede, în cantităţi destul de considerabile. In acest caz însă scutul cu arătatul fel de cruce trebuià să aibă o explicaţiune istorică,—şi atunci ajunse la presupunerea că zisul scut nu puteà fi decât emblema vreunuia din ordinele de cavaleri cari au jucat un rol în Ungaria. Astfel au fost Ordinul Teutonic, căruia Regele Andreiu II îi dăruise la 1211 Ţara Bârsei (1) şi Ioanniţii pe cari Bela IV îi aşezase la 1247 în Ţara Severinului (2): din timpul acestora însă nu puteau fi monetele descrise, întrucât sub aceşti doi regi fiinţă un sistem monetar cu totul deosebit. In întâia jumătate a secolului XV însă întâlnim în Ungaria iarăş nişte cavaleri străini, căci la 1424 Impăratul Sigismund, preocupat de progresele Turcilor, porunceşte să se restaureze cetatea dela Severin (3), iar la 1426 scrie vice-voivodului Transilvaniei că voeşte să cheme iarăş în ţară pe cavalerii teutoni spre a le încredinţà apărarea hotarelor acelei provincii până la Porţile de Fier (4). Peste doi ani dânsul comunică prin trimisul său Gaspar Schlik lui Paul von Russdorf, marele maeştru al ordinului teutonic, această intenţiune (5), şi în anul următor sosiră în Ungaria sub comanda lui Nicolaus Redwitz şapte cavaleri pe cari Impăratul îi trimise probabil neintârziat la Severin, căci la 17 Iulie 1430 (6) găsim pe Redwitz scriind lui Emeric de Remétea să restitue lui Dionisie de Almaş 33 de oi, adică făcând după toate probabilităţile acte de administraţiune. In această scrisoare, dată «in Harum, feria tercia proxima post Diuisionem beatorum Apostolorum» el se intitulează «Frater nicolaus de Radewitz, Ordinis beate marie virginis domus ierosolimitani, Preceptor, ceterorum fratrum predicti Ordinis in Regnum Hungarie missorum Banus Zewriniensis, necnon Camararum monete regalis Cibiniensis Comes», adică Ban de Severin şi Conte Cameral, ceeace arată că Regele îi conferise şi importanta demnitate de conducător suprem al monetăriei regale din Sibiiu.

(1—2) Onciul, *Originele Principatelor române*, Buc. 1899, in-8°, p. 46 şi 93.
(3—6) Documentele Hurmuzaki, vol. I, partea II, p. 531, 539, 553 şi 564.

Din 27 August următor este scrisoarea prin care dânsul comunică Regelui că nobilii şi kinezii din districtul Almaşului nu voesc să-i recunoască calitatea de ban al Severinului (1), iar după această dată îl mai găsim pomenit în aceeaş calitate într'o diplomă, fără lună şi zi, din 1434 (2), în alte două diplome din anul următor publicate în diplomatariul lui Fejer (3) şi într'un act din 1435 publicat de Pesty, istoricul Banatului de Severin (4). După 1435 nu mai ştim nimic de Redwitz, şi nici recenta lucrare a d-lui Turchányi (5) nu dă, cel puţin în vol. I apărut până acum, nici o lămurire nouă asupra acestei chestiuni (6). La 1436 eră ban al Severinului Franc de Taloucz (7). Asupra soartei efemerei stăpâniri a cavalerilor părerile sunt împărţite: istoricul Pesty susţine că Turcii conduşi de Vlad Dracul au dat la 1432 asalt Severinului măcelărind garnizoana (8), opinie împărtăşită şi de d-l Onciul (9), pe când d-l Bogdan o pune în îndoeală (10).

Imprejurările arătate lămuresc nu numai provenienţa acestor curioase monumente numismatice, dar explică şi prezenţa unui scut străin pe nişte monete aflătoare într'o evidentă legătură cu monetele ungare, întrucât se aseamănă cu acestea prin mărime, execuţiune şi chipul de pe avers, dar mai ales prin siglele K-V, K-B, etc., atât de des întâmpinate pe monetele ungare. Ele pot deci fi atribuite hotărît lui Nicolaus von Redwitz.

Originea monetelor odată stabilită, se impune să examinăm o a doua faţă a chestiunii. Din titulatura reprodusă mai sus a lui Redwitz ştim că dânsul a fost nu numai ban al Severinului, ci în acelaş

(1) Documentele Hurmuzaki, I², p. 565.

(2) Ibidem, p. 591.

(3) Ibidem p. 591, nota.—Fejer, G. *Codex diplomaticus Hungariae*, 11 părţi în 40 vol. in-8⁰,+3 vol. de indice, Buda, 1829—1866; vol. X, 7, p. 615, 619.

(4) Doc. Hurm., I² p. 599. — Pesty, F., *Krassó vármegye története*, Budapesta 1883—4, 3 vol. in-8.; acelaş, *A szörény vármegye hajdani oláh kerületek*. Ibidem, 1876 in-8⁰.

(5) Turchányi Tihamér, *Krassó-Szörény megye története*. Lugoş, vol. I, partea I, 1906, in-8⁰.

(6) La p. 108 din arătata lucrare d. T. promite că se va ocupă mai amănunţit de cronologia banilor de Severin în vol. II. In tomul de faţă a urmat lista alcătuită de Pesty *(Okmánytár Krasso-megye történetéhaz)*.

(7) Doc. Hurm., I² p. 608.

(8) cf. ibidem, nota dela p. 564.

(9) Onciul, *Titlul lui Mircea cel bătrân şi posesiunile lui*, în Convorbiri Literare, anii XXXV, XXXVI şi XXXVII, mai ales aceasta din urmă la p. 226.

(10) Bogdan, *Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească*. Buc. 1905, in-8, nota dela p. 70; cf. şi Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, Buc. 1900, in-8⁰, p. 86 seq.

timp şi Conte Cameral la Sibiiu. Se naşte atunci întrebarea dacă moneta în chestiune a fost o monetă *regală*, bătută în Sibiiu pe seama domniei în vremea când cavalerul teuton funcţionà ca conducător suprem al monetăriei din acel oraş, sau o monetă *bănească* bătută de dânsul în calitate de ban al Severinului şi destinată a circulà în lăuntrul hotarelor acestui Banat?

N'ar fi de mirare, continuă d-l Réthy, dacă în calitatea sa de şef suprem al monetăriei din Sibiiu, Redwitz ar fi pus să se graveze pe tiparele monetelor bătute sub controlul lui în zisa «Cameră», pe lângă obicinuitele embleme ale monetelor regale şi stema sa proprie, căci aceasta a făcut-o şi familia Szereczenyi de Mesztegny (1) bătând sub Ludovic cel Mare (1342—1382) cunoscutele monete pe cari figurează şi stema lor, capul de negru; dar această stemă au pus-o în totdeauna ca o siglă, sau alături de insemnele hotărîte pentru monetele regale (2), pe când pe monetele noastre nu se găseşte nimic care să amintească în mod neîndoelnic Statul ungar; din potrivă pe ele nu figurează decât emblema ordinului teutonic, ceeace sub Sigismund I, în epoca clasică a heraldicei, exclude cu totul posibilitatea ca acest fel de monete să fi fost bătut pentru Regatul Ungariei. Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât în virtutea titlului său de Conte Cameral Redwitz nu erà la Camera Regală decât un funcţionar ungar care n'ar fi putut bate monete regale decât astfel cum o făcuseră predecesorii săi, adică după modelele hotărîte pentru atari monete. Monetele în chestiune n'au fost deci denari regali, ci denari de un caracter deosebit, adică denari *băneşti*.

De altfel între aceste monete şi denarii regali corespunzători se constată o serie de deosebiri cari merită a fi examinate mai de aproape.

I. Titlul metalului. Să ştie că în evul mediu, faţă de raritatea metalului preţios, titlul monetelor erà determinat cu o destul de mare

(1) Adică fraţii Magister Iacobus şi Iohannes de Szereczeny sau Szerenczeny, între 1362 şi 1385 comiţii camerelor regale reunite din Mitroviţa (Sirmium) şi Fünfkirchen.

(2) Chestiunea monetelor ungare cu capul de negru nu ne pare încă pe deplin lămurită. Schönvisner, Mader şi Hasdeu văd în această emblemă «subjectio Valachiae»; Catalogul Muzeului Széchény, Rupp (op. cit. I, p. 37—38) şi d-l Réthy o consideră ca stema familiei Szereczeny. Ambele explicaţiuni sunt admisibile pentru monetele pe cari capul de negru figurează ca o siglă; ambele sunt poate insuficiente pentru exemplarele pe cari capul ocupă întreg aversul. (cf. Rupp, op. cit.; *Corpus Nummorum Hungariae*, de Réthy, Budapesta 1899—1907 in-4°, 2 părţi şi un suplement., II, No. 89 93, şi *Etimologicum Magnum Romaniae*, col. 2567 şi urm.).

preciziune, date fiind mai ales metodele imperfecte cunoscute atunci pentru izolarea argintului pur (1). Titlul odată stabilit printr'un decret, monetele se băteau cu acel titlu sub controlul şi răspunderea directă a Contelui cameral, şi nu odată s'a dovedit la analiză că monetele hotărîte a aveà un titlu determinat conţineau în realitate chiar o cantitate superioară de metal preţios (2), fapt explicabil prin grija pusă de conducătorii monetăriilor la facerea monetelor, pentru a nu fi eventual invinuiţi de sustragerea metalului preţios şi expuşi la pedepse grele. Denarii regali ungari au deci sub Sigismund, ca şi sub predecesorii acestuia, un titlu cert, care ne este cunoscut (3); dar pe când o parte din monetele lui Redwitz se apropie, în ceeace priveşte valoarea lor intrinsecă, de monetele regale ungare, o altă parte din ele şi anume cele mai numeroase diferă din acest punct de vedere cu totul de moneta regală, şi trebuesc deci considerate ca un fel de numerar care poate nici n'a ieşit din monetăriile Regelui şi care în orice caz n'a putut circulà pe teritoriul Statului ungar.

II. Deosebiri inconografice. Chipul domnesc de pe monetele ungare bătute de Impăratul Sigismund şi de predecesorii săi e totdeauna reprezentat ţinând în mână dreaptă o secure şi în stânga globul cu crucea. Acest chip înfăţoşează neîndoelnic pe Sfântul Ladislau, căci în jurul capului său se găseşte în totdeauna aureola sau nimbul cu care se reprezentă sfinţii. Pe monetele noastre însă chipul ţine în totdeauna în dreapta un buzdugan şi în stânga o cruce, iar nimbul de sfânt lipseşte cu totul. Persistenţa acestei deosebiri iconografice, oricât de neînsemnată s'ar păreà ea, este totuş îndestulătoare pentru a îndreptăţi pe d-l Réthy să creadă că în cazul de faţă gravorul n'a mai voit să înfăţoşeze pe obicinuitul Sf. Ladislau, ci pe chiar banul Severinului, căruia Regele foarte probabil îi va fi acordat dreptul de a bate o monetă deosebită pentru trebuinţele teritoriului pe care îl guvernà, şi care în calitatea sa de Conte cameral aveà meşterii şi instalaţiile necesare la dispoziţie. Presupunerea pare plauzibilă, când ne gândim la consideraţiunea pe care trebue să o fi avut Regele pentru aceşti cavaleri, pe cari îi adusese de atât de departe spre a le încredinţà apărarea unei frun-

(1) La sfârşitul tractatului său despre practica negoţului, alcătuit pe la 1340, florentinul Pegolotti descrie metodele uzitate atunci pentru izolarea argintului.

(2) Cf. Truhelka C., *Die slavoninschen Banaldenare.* Wien 1899, in-8°, p. 60.

(3) La descrierea monetelor lui Sigismund, Rupp citează două decrete fixând titlul monetelor, unul din 1411, celălalt din 1430.

tarii greu amenințate, considerațiune care rezultă și din faptul conferirii demnității de Conte cameral conducătorului lor.

O corelațiune între cavalerul Redwitz și monetele în chestiune mai poate fi stabilită și din următoarele hipoteze: Predecesorul lui Redwitz în bănia Severinului, Mircea cel Bătrân, a bătut unele din monetele sale după modelul denarilor lui Sigismund, adică având pe avers un chip încoronat, în picioare, ținând în dreapta o lance iar în stânga mărul regal. Unde vor fi fost bătute aceste monete nu se știe, dar, spune d-l Réthy, se poate presupune că fiind lucrate după modelul monetelor ungare, ele au putut fi bătute în timpul când Mircea erà și ban al Severinului, și mai ales pentru trebuința populațiunii din Banatul Severinului, care trebue să fi fost deprinsă cu moneta ungară—adică poate chiar în cuprinsul Banatului de Severin. Dacă însă Redwitz a găsit în Severin o populațiune deprinsă cu o monetă specială, ori poate chiar și obiceiul de a se bate monetă acolo,—dacă cu alte cuvinte Redwitz a găsit pe predecesorul său, Domnul Țerii-Românești, bătând monetă «banală» în calitate de ban—atunci dânsul n'a făcut decât să urmeze obiceiului, bătând la rândul său monetă după tipul «banilor» bătuți de înaintemergătorul său. Moneta lui Redwitz n'ar fi în acest caz decât o imitațiune, modificată în destul spre a aveà un caracter personal, a monetelor «bănești» ori «banale» bătute de Mircea.

Că monetele atribuite lui Redwitz au circulat pe teritoriul Banatului de Severin și că ele au ieșit foarte probabil dintr'o monetărie aflată pe acest teritoriu, o deduce autorul și din alte două împrejurări:

S'au văzut mai sus deosebirile importante constatate între monetele descrise în grupul I și cele din grupele II și III. Pe când denarii clasei I-a prezentă ca sigle litere majuscule regulate, cele mai multe din literele întâmpinate pe monetele celorlalte două clase sunt neregulate, de o formă dubioasă care le apropie mai mult de literele cirilice decât de cele latine, și se prezentă amestecate cu litere incontestabil cirilice precum e Л și grupul ЛЛ. Prezența unor atari litere pe monete ungare ar fi curat inexplicabilă; ele îndrituesc deci presupunerea unor legături existente între aceste monete și monetele cu legendele slavone ale Voevozilor Țerii-Românești. In afară de aceasta, denarii din ultimele două clase sunt de o execuțiune mult mai rudimentară și de un titlu mult inferior denarilor din grupul I, și Réthy înclină a crede că cel puțin cei din urmă au trebuit să fie

bătuți în Severin, probabil în grabă și pentru a face fața unor necesități urgente.

Hipotezele emise până acum au găsit o neașteptată confirmare prin descoperirea unui nou fel de monetă, care se găsește reprodusă în aceeaș lucrare la p. 195 sub No. 13. Odată cu monetele arătate s'a găsit în tezaurul dela Ipolysàg și un bănuț de aceeaș mărime, titlu și execuțiune cu monetele atribuite lui Redwitz, dar care prezentă pe *Av.* chipul știut, în picioare cu buzduganul în dreapta (partea stângă a figurii lipsește), iar pe *Rev.* în locul scutului, într'un fragment de cerc de perle, acvila Țerii-Românești în așezarea ei obicinuită adică stând (pe un coif ?) în profil spre stânga spectatorului, cu capul întors spre dreapta și având în dreptul ciocului o cruce. Această monetă poate fi cu drept cuvânt privită ca ultima verigă a lanțului ce leagă aceste monete cu caracter ungar (siglele K—V, K—R și chipul domnitorului) de Ordinul Teutonic (scutul cu crucea și deosebirile iconografice ale chipului) și de Țara-Românească (literele chirilice și acvila muntenească). Pare deci bine dovedit că ne găsim de fapt în fața unor monete proprii ale Banatului de Severin.

«Faptele pe cari le-am enumărat aci, urmează autorul, dovedesc că în Severin a existat o monetărie, că cavalerul Redwitz a bătut, în calitate de ban, monete, că această batere a monetelor e în strânsă legătură cu numismatica Țerii-Românești, și poate nu exagerez dacă susțin că întreaga activitate numismatică a Voevodatului muntean, activitate plină de întreruperi și lipsită de continuitate, stă în legătură cu raporturile în cari voevozii munteni au stat față de Coroana ungară. Cât timp Regatul ungar a avut o influență asupra Severinului și a Munteniei, găsim bătându-se monete în Țara-Românească ca expresiune a unei vieți de Stat; cu înaintarea Turcilor însă, toate aceste încetează.

«La cele arătate cu privire la numismatica Severinului mai adau-
«gem următoarele:

«Sub Arpazi și până la venirea dinastiei de Anjou circulà în Ungaria o monetă cunoscută și căutată, denumită «banales» (denarii banales). Până acum s'a crezut că această numire se referià exclusiv la denarii slavoni a căror batere s'a început sub Bela al IV-lea (1235—1270) și s'a continuat de banii Slavoniei până la 1354. Cele spuse acum cu privire la monetele Severinului lărgesc noțiunea cuvântului de *banales* și ne ajută a explică numirea de «ban», plural «bani», sub care se înțelege «monetă» în

limba română. Acest cuvânt e străin în zisa limbă și după Cihac (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, 8), ban, monnaie, denier; pl. bani, deniers, argent, numéraire en général; le mot doit être en rapport avec le hongrois «banya», mine. Față de acestea cred, și în tot cazul cu mai multă dreptate, că el este forma românească directă a cuvântului *banalis*=bănesc, monetă a banilor».

Acesta ar fi rezumatul importantei lucrări a d-lui Réthy.

La cele spuse până aci vom aveà de adăugat următoarele:

1. Monetele regulate (schillingii și grošii) bătute de Ordinul Teutonic dela 1351 încoace, și prin urmare nu bracteații precedenți, prezentă pe *Av.* un scut în lăuntrul căruia o cruce groasă ale cărei extremități ating laturile scutului și pe care se găsește o cruce mai subțire ale cărei extremități sunt fie tăiate, fie terminate printr'o bară transversală (croix recroisetée sau croix potencée); în fine, deasupra ambelor cruci un scut cu o acvilă, și pe *Rev.* deasemeni un scut având în lăuntrul său o cruce simplă ale cărei extremități ating deasemeni laturile scutului. După cum se vede, această formă clasică a crucii de pe stema ordinului nu corespunde întocmai cu crucea de pe monetele lui Redwitz. Este însă de observat că pe monetele bătute de marele maestru Michael Kuchmeister de Sterberg dela 1416 încoace, precum și pe acele ale urmașului său Paul de Russdorff, crucile de pe aversul și reversul monetelor depășesc scuturile și trec printre literele legendelor, unde extremitățile lor se despart în două vârfuri cari se încovoaie la rândul lor în sens contrar, închipuind astfel destul de bine o cruce ancorată. Prin urmare scutul întrebuințat de cavalerul Redwitz corespunde întocmai cu scutul întrebuințat în timpul său de Ordinul Teutonic.

2. In timpul din urmă Muzeul național ungar a intrat în posesiunea mai multor exemplare ale unui nou fel de monete, a căror descoperire aduce o nouă și desăvârșită confirmare hipotezelor emise de d-l Réthy. E vorba de aflarea unor denari foarte comuni bătuți de Impăratul Sigismund în calitate de Rege al Ungariei, dar cari purtau pe o parte, peste tiparul lor legal, tiparul obicinuit al monetelor lui Redwitz. Acești denari fac parte din grupa descrisă de Rupp sub denumirea de «specia a VIII-a» și poartă pe *Av.* crucea patriarhală și două sigle (litere), pe *Rev.* o coroană. Un exemplar bine conservat pe care l-am avut în mână și pe care l-am fotografiat, prezentă pe avers crucea intactă, pe când pe revers se află chipul cu buzduganul în mână de pe monetele Severinului, iar

mai departe rămăsese aproape întreaga parte inferioară a coroanei care umpluse mai înainte această faţă a monetei. Erà deci incontestabil o monetă regală alterată cu voinţă, adică *suprabătută* cu tiparul lui Redwitz. Această importantă descoperire dovedeşte la rândul ei următoarele:

Monetele atribuite lui Redwitz sunt incontestabil din epoca lui Sigismund. Dat fiind că în secolele XIV şi XV moneta se retrăgeà în Ungaria destul de des şi că aceasta retragere se făceà în mod forţat prin faptul că moneta veche rămasă în circulaţie erà considerată ca depreciată, contramarcarea (1) monetelor de cari vorbim nu s'a putut face decât în timpul când acei denari circulau în Ungaria;

Contramarcarea monetei regale cu un tipar particular arată că această monetă, astfel modificată, urmà să circule în afară de Ungaria, pe un teritoriu care aveà moneta sa proprie, adică în cuprinsul banatului Severinului, şi moneta lui Redwitz determină la rândul ei epoca circulaţiunii denarilor de specia a VIII-a ai lui Sigismund, cari au umblat neîndoelnic în timpul cavalerului teuton, adică în ultimul deceniu de domnie al lui Sigismund.

A treia lucrare numismatică care, deşì intitulată *Adalékok a havasalyi vajdaság numismatikájához* (Contribuţiuni la numismatica voevodatului Munteniei), se ocupă în special de unele din monetele lui Mircea şi anume de acele a căror legendă a fost cetită «Rostislav», a apărut în fascicula de 15 Decemvrie 1892 a susmenţionatei publicaţiuni «Archaeologiai értesitö», în care se găseşte inserată la p. 433—436.

D-l Réthy începe prin a-şi exprimà neîncrederea în unele din concluziunile la cari au ajuns în privinţa numismaticei şi a heraldicei naţionale învăţaţii români şi în special d-l Sturdza, ale cărui păreri mai ales privitoare la stabilirea vechei steme a Ţerii-Româneşti le critică, şi pe care îl învinueşte că a descris neexact această stemă. După d-l Réthy vechea emblemă a acestei ţeri ar fi nu o acvilă, ci un şoim *(karvaly)* aşezat pe un coif, de profil spre dreapta (2)

(1) Contramarcarea este însemnarea ulterioară a unei monete cu un nou tipar care de obiceiu este mult mai mic decât suprafata monetei. Scopul ei erà de a însemnà monetele cari puteau continuà a circulà. In cazul de faţă nu este o contramarcare propriu zisă, ci o *suprabătae* (surfrappe, Ueberprägung), adică modificarea totală a uneia din feţele monetei printr'un tipar de mărime egală cu moneta.

(2) E vorba de dreapta heraldică care corespunde cu stânga spectatorului.

cu capul întors complet spre stânga și ținând cu aripa sa o cruce; pe lângă aceasta se alătură scutul cu bare transversale în câmpul întâiu și cu câmpul al doilea deșert. Cu schimbările întâmplate prin cucerirea de către Turci a Ungariei și a Banatului de Severin, domnii Țerii-Românești au încetat a bate monetă, astfel încât vechea emblemă a rămas numai o tradiție; când Constantin Brâncoveanu reîncepe baterea monetelor, pe galbenii și talerii sei nu mai figurează vechea emblemă, ci un vultur cu aripile întinse ținând în cioc o cruce și având ca atribute soarele și luna. Dar vechea emblemă d-l Sturdza a descris-o eronat, întrucât d-sa a luat drept un semn despărțitor al unei legende crucea pe care șoimul o ține cu aripa și care face parte integrantă din stemă, transcriind legenda reversului monetei lui Vladislav I prin «+ TRANSALPINI», adică ca și cum această inscripțiune ar începe cu o cruce.

In ceeace privește scutul cu barele transversale, autorul nu se îndoește că această emblemă își trage originea dela curtea regilor Andegavini și anume crede că la început ea n'a fost o emblemă de Stat, ci stema particulară a familiei Basarabilor, vasală Regilor Ungariei în scaunul Țerii-Românești și în Banatul Severinului.

In aceste împrejurări d-l Réthy crede necesar să supună numismatica veche a Țerii-Românești unei nouă cercetări critice, cercetare pe care i-o înlesnește mult importantul material aflător în păstrarea Muzeului național din Budapesta, și a cărui bază o formează cunoscuta colecțiune Dobóczky.

Odată cu această colecțiune a intrat în stăpânirea zisului Muzeu un tezaur de 800 monete alcătuit din denari și oboli ai Impăratului Sigismund și din monete ale Țerii-Românești. Majoritatea acestor din urmă erà compusă din cunoscuții denari ai lui Mircea (cf. Etymologicum, Tab. A., No. IV și VI), imitațiuni vădite ale monetelor lui Sigismund și provenite probabil din monetării aflătoare în Transilvania; ele nu prezentă interes decât prin multiplicitatea variantelor, în număr de peste 70. Intre acestea s'a găsit însă și un tip nou, diferind simțitor de tipurile cunoscute, și anume o monetă de argint de mărimea banilor obicinuiți ai lui Mircea, dar având pe *Av.* un chip încoronat, ținând în dreapta o lancie îndreptată oblic spre piciorul stâng, în dreapta mărul regal cu crucea, și între un cerc de perle extern și unul linear intern, în litere groase și regulate inscripțiunea + **IOMI-PLVBO**, iar pe *Rev*: pe un coif acvila spre dreapta heraldică, cu capul întors spre direcțiunea opusă, și

legenda + IGOMI-PЬVAEO cuprinsă între un cerc de perle extern şi unul linear intern (1).

Pe altă monetă din acelaş tezaur se ceteşte numele lui Mihail, care se numià şi Mircea (?), alături de numele tatălui său Mircea. «Faptul că numele lui Mircea şi al lui Mihail figurează amândouă pe această monetă, dovedeşte sau că Mircea şi-a asociat din timp pe fiul său la domnie, sau că ne găsim în faţa unui obiceiu similar uzului urmat pe atunci în Ungaria, unde se reprezentă pe monete şi chipul sfântului Ladislau în semn de veneraţiune pentru memoria unui mare domnitor».

Din nenorocire figura (No. 4) la care se referă autorul pentru dovedirea spuselor sale, din cari ar rezultà existenţa unui bănuţ comun al lui Mihail cu Mircea, nu reprezentă o atare monetă, ci un exemplar obicinuit al lui Mihail, pe care în lipsa unei descrieri în text îl notăm după figură astfel: *Av.* un chip încoronat având în dr. lancia, în st. mărul regal şi într'un cerc de perle extern legenda **IGO(M)-XAΛEO** *Rev.* coiful, acvila şi scutul tăiat având la dr. câmpul deşert, la st. trei bare transversale şi într'un cerc de perle extern legenda + **IGOMX—AIEOEI.**

Altă serie din zisul tezaur o formează monetele având de o parte legenda cu numele lui Mircea şi purtând pe faţa opusă numele *Petrus* în diferite variaţiuni, adică denarii a căror inscripţiune a fost cetită de d-l Sturdza: «Rostislav». Aceste exemplare sunt foarte interesante, întrucât nu cunoaştem nici un urmaş al lui Mircea care să fi purtat numele de Petru; pe de altă parte nu poate fi vorba de o legendă greşită sau de o monetă excepţională, dat fiind că în fondul în chestiune se aflau 88 din aceste monete prezentând vreo 35 de variante determinate de deosebirile constatate în scrierea acestei legende. Drept dovadă autorul înşiră douăzeci de alcătuiri deosebite variind între formele următoare:

Petru — slan B
Petru — slan Bi
Petru — sian Bo
Petr — usjan B
Petrus — ian B
Petru — san B
Ptr — uslas, etc.

(1) Reprodusă sub No. 3. Descrierea noastră e dată după figură şi diferă de lectura d-lui Réthy. După d-sa legendele ar fi: *Av* IOM-PVAEO *Rev.* IGO MPЬVAEO, ceeace nu concordă cu reproducerea monetei.

Cine să fi fost acest Petrus, se întreabă autorul; un coregent al lui Mircea sau un rival al lui Mihail? Cum trebuește apoi explicată abreviațiunea 𝔅, 𝔅i, 𝔅o, etc. dela sfârșitul legendei? Tot atâtea întrebări rămase până astăzi fără răspuns.

Dar importanța deosebită a acestor monete mai consistă, pe gângă enigmaticul «Petrus» și în scrierea neobicinuită a acestei lecende cu litere fracturate (Frakturschrift, numite impropriu «minusculă gotică»), exemplu rămas fără analogie nu numai în numismatica Țerii-Româneşti, dar și în a Ungariei, în care abià întâlnim uneori literele fracturate 𝔨, 𝔡, 𝔷 și 𝔴 pe unele din monetele lui Sigismund, pe cari figurează însă numai ca sigle alături de obicinuitele majuscule întrebuințate ca sigle și menite a determinà proveniența monetei, adică a indicà atelierul monetar.

In acelaș tezaur s'a mai găsit, în fine, o mică monetă anepigrafă care poate fi privită ca *obolul* adică ca o subdiviziune a monetelor cu legenda «Petrusian». După figura 6 dela p. 435, această monetă are pe avers, într'un cerc de perle scutul așezat vertical, având câmpul întâiu deșert și în câmpul al 2-lea trei bare transversale; deasupra scutului o mică cruce amintind prin forma ei o cruce de Malta sau poate crucea ancorată din scutul Ordinului Teutonic; la dreapta și la stânga scutului litera **P** și **K** (sau poate, după figură, **C**). Pe revers o cruce mare cu extremitățile lățite, având între brațe câte o stea; totul într'un cerc de perle (?). Acest bănuț fusese amintit de d-l Réthy încă în prima sa lucrare despre monetele Țerii-Româneşti din colecțiunea Doboczky în § 3 din capitolul privitor la monetele lui Mircea.

Cu aceasta încheie autorul «Contribuțiunile» sale, adăugând că în dorința de a lămurì chestiunea monetelor cu «Petrusian» a venit chiar de câtevà ori în țară, fără însă ca cercetările sale sa-l fi dus la vreun rezultat.

Lucrarea d-lui Réthy are o incontestabilă importanță, căci ea rezumă observațiunile făcute de acest învățat asupra unui mare număr din aceste enigmatice și foarte rare monete. Având ocaziunea de a examinà pe lângă exemplarele aflătoare în colecțiunea Muzeului din Pesta (36 de bucăți intraseră la 1882 cu colecțiunea Doboczky) și un nou stoc de 88 bucăți conținând și exemplare ireproşabile, D-sa a putut stabilì cu siguranță că a doua legendă nu e scrisă cu caractere cirilice, ci în «Frakturschrift», astfel încât nu mai poate fi vorbă de tălmăcirea acestei legende prin «Rostis-

lav», după cum crezuseră d-l Sturdza şi Hasdeu (1). Este deci, cu numeroase variante şi greşeli, legenda «Petrusian B», pe care unii numismaţi străini o explică prin «Petrusian, Banus» = banul Petrusian, explicaţiune până acum nejustificată şi pe care am puteà-o tot atât de bine explicà prin «Petroseni Bánya», dacă urmând pe calea hipotezelor am admite existenţa în vremea lui Mircea a unei monetării româneşti la Petroşeni, localitate situată pe Jiu, lângă fruntarie, în Transilvania şi unde existau de altfel diverse mine cunoscute încă din vechime. S'ar mai puteà iar ca această monetă bilinguă să fi fost bătută pentru teritoriile unde populaţiunea erà deprinsă cu scrierea «gòtică», adică cu literele nemţeşti (Amlaş, Fagaraş), sau să fi fost gravată de meşteri saşi; dar toate acestea rămân deocamdată simple hipoteze. In ceeace priveşte celelalte informaţiuni din studiul d-lui Réthy, vom aveà puţine de spus; părerea d-sale despre vechea stemă a Ţerii-Româneşti ne propunem a o cercetà altă dată. Cele spuse de d-sa însă cu privire la o monetă comună a lui Mihail şi Mircea par a fi rezultatul unei erori provenite din examinarea unui exemplar deteriorat, probabil altul decât cel ce a servit la facerea figurii No. 4, pe care se ceteşte destul de deslușit, pe *Av.* şi *Rev.* numele lui Mihail. De altfel o monetă purtând neîndoelnic numele acestor doi domnitori s'a descoperit abià acum în urmă; ea poate fi de sigur din timpul asociaţiunii lui Mihail la domnie, după cum ar puteà fi şi o piesă hibridă. De regretat este că autorul n'a descris amănunţit toate monetele cu legenda «Petrusian» din Muzeul naţional ungar, mulţumindu-se cu notarea unor simple probe de inscripţiuni, cari rămân fără utilitate practică la alcătuirea unui eventual «Corpus» al monetelor României.

A patra şi până acum ultima lucrare privitoare în parte şi la numismatica Ţerii-Româneşti, poartă titlul *Déli-szláv és oláh érmek a Weifert-féle Gyüjteményben* (Monetele sud-slavice şi valahe ale colecţiunii Weifert) şi se găseşte înserată în numărul dela 15 Iunie 1895 al amintitei publicaţiuni «Archaeologiai Értesitö» la p. 243.

D-l Réthy dă în această notiţă o scurtă enumerare a celor mai interesante monete bulgare, sârbe, bosniace, dalmatine şi române aflătoare în colecţiunea d-lor Ignatie şi Gheorghe Weifert din Panciova, colecţiune în care monetele noastre, deşi în minoritate, sunt totuş reprezentate prin tipuri şi variante interesante. Este de regretat că autorul nu descrie aceste monete, mărginindu-se numai să spună

(1) Hasdeu, Istoria critică, ed. II, pag. 123.

că pentru Țara-Românească d-nii Weifert posedă dela Vladislav I opt variante, dela Dan I două, trei dela Mircea, două dela «Petrusian» și una dela Vlad V. Cu această ocaziune autorul repetă părerea sa că numismatica țerilor române trebuește cuprinsă în studiul monetelor ungare, părere pe care caută s'o justifice și pentru Moldova, amintind că și pe monetele acestei țeri figurează stema Casei andegavine din Ungaria, de bună seamă acordată domnitorilor români de regele Carol Robert (1308—1342). Dar colecțiunea Weifert mai conține și o monetă foarte interesantă pe care autorul o descrie cu îngrijire: este un exemplar de argint mai mare decât monetele lui Vladislav I și Radu I și purtând pe *Av.* coiful cu acvila spre stânga cu capul întors spre dreapta spectatorului, și în jur, cuprinsă între un cerc de perle extern și unul linear intern, legenda: + **IѠ РАД—ОVЛООБО**, iar pe *Rev*: o cruce mare având extremitățile foarte lățite și ornamentate; între brațele crucii câte un mic vârf de săgeată așezat cu extremitatea către centrul monetei; iar împrejur, de asemeni între un cerc de perle extern și unul linear intern, legenda: + **IѠ РАДОVЛООБОЄБѠДО** (reprodusă la p. 245). Această importantă monetă d-l Réthy nu o determină mai de aproape; rămâne însă în afară de îndoeală că ea nu poate dată decât dela Radul I urmașul lui Vladislav I, dela care se cunoaște o monetă similară, încă inedită. Importanta monetă descrisă de d-l Réthy dovedește întrebuințarea literelor cirilice pe monete și înaintea lui Dan I. In ceeace privește forma deosebită a crucii de pe revers, putem adăugà că această interpretare elegantă a simbolului creștinătății se întâmpină dejà pe groșii regilor Carol II (1289—1309) și Robert (1309—1343) de Sicilia și că de pe monetele acestora au trecut pe «halbschroter-ii» bătuți între 1382—1390 de Ordinul Teutonic; pe monetele ungurești nu figurează. Acest fel de cruce are brațele egale, dar extremitățile împodobite cu câte o floare de crin lățită și stilizată (fr. croix feuillue sau fleuronnée, germ. Blumenkreuz); în această formă o găsim pe mulți groși bătuți în secolul al XIV-lea.

Dela 1890, data apariţiunii articolului d-lui Sturdza din «Etymologicum», și până la 1902 nu se mai publicase nimic în țară cu privire la numismatica veche a Țerii-Românești; din acest ultim an avem însă o importantă notă a d-lui profesor *I. Bogdan*, inserată pentru întâia dată la pag. LXXIII a lucrării d-sale ***Documente și Regeste privitoare la Relațiile Țerii-Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI***, București 1902, in-8°, și re-

produsă întocmai (1) în ediţia a doua a acestei lucrări, ieşită de sub tipar cu titlul *Documente privitoare la Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Vol. I (1413—1508), Bucureşti 1905, in-8⁰ (nota dela p. LXX). Nota d-lui Bogdan este importantă pentrucă în ea se contestă pentru întâia dată la noi în ţară clasificarea propusă de d-l Sturdza. «Din cele trei monete — zice autorul — pe cari d-l Sturdza le atribue lui Vlad Dracul, Vlad Ţepeş şi Vlăduţă (cf. Etymologicum, sub No. 10, 13 şi 15), pe cele două dintâi le-aş atribuì lui Vladislav II (1447—1456), iar pe a treia lui Vladislav III (1523—1525), deoarece nu se constată de nicăeri că Vlad Dracul sau Vlăduţă să fi purtat şi numele Vladislav. Se poate să fie însă toate dela Vladislav II care a domnit opt ani, pe când Vladislav III n'a domnit nici doi ani deplini şi nici aceştia în linişte. Moneta lui Vladislav III (ibidem, Tab. B, V) seamănă foarte mult cu cea atribuită de d-l Sturdza lui Radu cel Mare (Tab. B, IV)». Clasificarea d-lui Sturdza erà să mai sufere şi alte critici, după cum se va vedeà din scrierea imediat următoare a d-lui Kovacevici.

La 1907 a apărut în Belgrad o nouă lucrarea supra numismaticei medievale a Ţerii-Româneşti, datorită d-lui *Ljubomir Kovacevici*, profesor universitar, fost Ministru al Instrucţiunii Publice dinSerbia, iar acum în urmă secretar al Academiei din Belgrad. Lucrarea, întitulată О НАТПИСУ НА НАЈСТАРИЈИМ ВЛАШКИМ НОВЦИМА. ПРИЛОГ РУМУНСКОЈ НУМИЗМАТИЦИ (Despre legenda celor mai vechi monete munteneşti. Prinos numismaticei române) a ieşit la lumină întâiu în revista СТАРИНАРА pe anul 1907 (p. 48—60, cu o planşă), şi apoi într'o broşură, extrasă din revistă (Belgrad 1907, in-8⁰ cu o planşă). O parte din această scriere şi anume primele alineate până la descrierea monetelor a fost rezumată pe larg, iar restul prea succint şi incomplet de d-l I. B. în «Revista din Iaşi», numerele 1 şi 2 din Ianuarie şi Fevruarie 1908, cu o planşă trasă de pe clişeul original; este adevărat că o expunere amănunţită a unei lucrări atât de speciale ar fi intrat cu greu în cadrul unei reviste.

D-l Kovacevici începe prin a spune că întrucât Românii s'au servit din cele mai vechi timpuri şi până la mijlocul secolului trecut de literele cirilice, ne-am fi putut aşteptà, date fiind şi relaţiunile Ţerii-

(1) Singurele deosebiri consistă în anii de domnie a Voevozilor: în întâia ediţie se dau lui Vladislav Dan 10 ani de domnie, în a doua numai 8.

Românești cu Bulgaria și Serbia, ca cele mai vechi monete muntenești să prezente legende slave scrise cu caractere cirilice, sau să găsim monete cu inscripțiuni cirilice alături de cele cu legende latine. Dar în numismatica română s'a întărit de mult părerea, susținută de d-l Sturdza (1), că până la Mircea legendele monetelor au fost excluziv latine și că abià acest din urmă Domnitor a început a bate monete cu legende slave. Această părere trebuià însă schimbată îndată după găsirea unei mici dar foarte însemnate comori de monete românești și bulgare descoperite la 1875 în județul Prahova și despre care d-l Sturdza amintește în Analele Societății Academice Române, Tom. X, Secț. II pe 1878 (p. 167, la descrierea monetei lui Radu I (2). Pentrucă n'a voit să țină seamă de alcătuirea acestui tezaur și a persistat în clasificarea pe care o propusese mai înainte, d-l Sturdza a atribuit lui Vlad Dracul, Vlad Țepeș, Radu II și Radu III niște monete cari aparțin toate predecesorilor lor, făcând astfel întreaga comoară cu aproape un secol mai târzie, în loc de a-și modificà clasificarea primitivă potrivit învățăturilor pe cari le-ar fi putut trage cinevà din compunerea acelui tezaur. Că clasificarea d-lui Sturdza este eronată o dovedesc următoarele împrejurări:

1. Alături de monetele sus zise s'au găsit în acel tezaur și bani bulgărești dela țarii Ioan Alexandru (1331—1365) și Ioan Sracimir (1365—1398), ceeace dovedește că comoara datează din timpul când banii bulgărești circulau încă; dar aceasta nu s'a putut întâmplà decât atunci când Bulgaria erà încă un stat independent, adică până la 1398 și nicidecum după aproape o sută de ani dela căderea Statului bulgar, căci în acest caz s'ar fi putut găsì în zisul tezaur bani turcești, unguresti sau polonezi, iar nu bulgari. Este adevarat că d-l Sturdza, urmând lui Ljubici (3), consideră monetele lui Alexandru ca fiind dela Asen, dar această părere a fost combătută de autor la 1894 în publicațiunea «ДЕЛО», (pag. 645, din Martie 1894).

2. Impreună cu monetele cari după părerea d-lui Sturdza ar fi dela Radu II, Vlad II, Vlad III și Radu III, cari au domnit dela

(1) Cf. Uebersicht, p. 46; Conferința, p. 15; Etymologicum, col. 2429.

(2) «Moneta de argint ce descriu este încă inedită și se păstrează în colecțiunea Societății Academice. Ea face parte dintr'un tezaur îndestul de însemnat, descoperit, sunt vreo 3 ani, în județul Prahova și care conțineà, pe lângă dansa, bani dela Vladislav I, II și III, dela Radu II și III, precum și monete dela Asen și Stracimir ai Bulgariei».

(3) Ljubici, Opis jugoslavenskih novaca, Agram 1872, in-4°.

1421—1474, s'au găsit în zisul tezaur monete dela Vladislav I și Radu I (1364—1385), dar nu s'a găsit nici o monetă dela domnitorii cari au ocupat tronul între 1385 și 1421 (Dan I (1), Mircea, Mihail), precum și nici o monetă dela Dan II care a domnit după Radu II. S'au aflat deci numai monete dela voevozii purtând numele de Vlad și Radu, și nici una dela domnitorii Dan, Mircea și Mihail. Cum s'ar puteà explicà această anomalie altfel, decât prin faptul că toate monetele sunt anterioare lui Dan, Mircea și Mihail, adică că comoara datează din secolul XIV și anume că este anterioară domniei lui Dan I?

La această concluziune conduce și titulatura domnitorului de pe monetele pe cari d-l Sturdza le-a atribuit lui Radu II Praznaglava, numai din cauză că ele poartă legende slave și că prin urmare, potrivit părerii d-sale, trebuiau să fie posterioare lui Mircea. Pe aceste monete domnitorul își zise «Velikii Voevod», titulatură pe care o puteà întrebuințà cu drept cuvânt Radu I, care de fapt a fost «un mare voevod» și domn de sine stăpânitor, iar nici de cum Radu II, ajuns pe tron cu ajutorul Turcilor, ca antagonist al lui Dan II pe care îl susțineau Ungurii. De altfel din trei hrisoave numai într'unul Radu II își zice «Velikii Voevod», dar și această diplomă este copiată după hrisovul lui Mircea, a cărui titulatură s'a transcris și în noul pergament. De altfel Dan II și Radu II, domnitori precari, hărțuiți în neîncetate lupte, n'au avut de sigur nici timpul nici prilejul de a bate monete și probabil că nici n'au bătut, căci până acum nu se cunosc monete dela Dan II, cu toate că el a domnit nesupărat dela 1427 la 1431.

Presupunerea că clasificarea propusă de d-l Sturdza este neîntemeiată, o confirmă alcătuirea unui tezaur de monete române și bulgare, descoperit la 1891 în partea răsăriteană a Serbiei, la Resava, și care a intrat întreg în posesiunea autorului.

Tezaurul dela Resava conține: o monetă a țarului Ioan Alexandru, 299 de monete dela Ioan Sracimir, o monetă dela Petru Musat și 59 de bani muntenești, adică *a)* cu legende latine: 4 bucăți dela Vladislav I și 46 dela Radu I, și *b*) cu legende slave: 2 dela Vlad Dracul, 4 dela «Radu Praznaglava» și 3 dela «Dan II», cari, după părerea autorului, trebuesc atribuite lui Vladislav I, Radu I și Dan I, și aceasta din următoarele motive:

(1) Intr'adevăr d-l Sturdza n'a descris nici o monetă dela Dan I, dovadă că n'a găsit nici în acel tezaur astfel de monete.

1) Dat fiind că tezaurul dela Resava conține de cinci ori mai multe monete bulgare decât române, ceeace dovedește intensa circulațiune a monetelor bulgărești pe timpul îngropării tezaurului, este aproape sigur că comoara a trebuit să fi fost ascunsă înainte de căderea statului bulgar, adică înainte de anul 1398; prin urmare nici nu puteau fi în ea monete dela Dan II, Radu II și Vlad II.

2) Acest tezaur conținea o monetă dela Petru Mușat, a cărui țară nu se învecinià cu țara lui Sracimir, dar nici o monetă dela Mircea sau Mihail. Această constatare dovedește mai întâiu că comoara dela Resava a fost îngropată înainte de aparițiunea monetelor lui Mircea, adică în timpul domniei lui Dan I — și prin urmare că toate monetele românești găsite întrânsa nu pot datà decât dela predecesorii lui Mircea cel Bătrân.

3) Data îngropării tezaurului fiind astfel stabilită, este evident că monetele muntenești cu legende slave atribuite de d-l Sturdza diverșilor Radu și Vlad din secolul al XV-lea sunt toate dela Vladislav I și Radu I.

După aceasta autorul trece la descrierea monetelor românești din amintitul tezaur, și anume:

Vladislav I.

Seria I. Monete cu legendă latină.

In această categorie intră 4 din monetele găsite la Resava. Autorul descrie apoi, după părerea noastră insuficient, 3 din aceste monete, variante puțin importante ale cunoscutei monete dela Vladislav I, dintre cari una e și reprodusă pe planșă (fig. 1).

Seria II. Monete cu legendă slavonă.

In această serie intră două monete inedite, iarăș insuficient descrise, cu toate că alcătuirea lor oferă un argument mai mult autorului pentru susținerea tezei sale că Vladislav I a bătut monete cu legende slave. Intr'adevăr aceste două bucăți sunt foarte asemănătoare cu monete din Seria I, de cari se deosebesc esențial numai prin legendele lor cirilice. Să le descriem după un exemplar similar:

Monete de argint, cevà mai mici și mai ușoare decât banii lui Vladislav I; execuție îngrijită, metal bun; ca aspect general asemănătoare monetelor lui Vladislav I; pe Avers: între două cercuri de perle o legendă despărțită printr'o cruce; la mijloc un scut împărțit dealungul în două, având în câmpul drept 3 sau 4 grinzi transversale, iar câmpul din stânga deșert. Pe Revers: între două cercuri de perle o legendă începătoare cu o cruce; la mijloc un

coif închis așezat în profil și întors spre stânga spectatorului, iar deasupra coifului o acvilă așezată ca și coiful și având capul întors spre dreapta.

Ca legende autorul notează:

a) *Av.* + **IO ВЛАДЛАВЬ ВОЄВОД**, *Rev.* + **IO ВЛА-ДIЄЛАВ**, reprodus sub No. 2; dar reproducerile sunt atât de rele, încât nu se distinge nimic.

b) O monetă cu legendă coruptă: + **IOOѹOЬO . O ФЖOѹ** și pe *Rev.*: **IO ВЄЛ . . . ЛѲВ**. In lipsa unor figuri nu putem ști dacă aceste lecturi sunt sau nu exacte și dacă **ВЛАДЛАВЬ** de mai sus nu este o simplă greșeală de tipar.

Radu I.

A. Monete cu legende latine.

Seria I. Monete cu floarea de crin în scut.

Din acest fel de monete, descrise în Etymologicum (col. 2442 și Tab. A, II) se găsiau în tezaurul dela Resava 2 bucăți cari, spune autorul, se deosebesc de moneta amintită de d-l Sturdza în «Conferință» prin faptul că n'au decât o floare de crin în scut. Este adevărat că d-l Sturdza susține și în Etymologicum că această monetă ar aveà în câmpul stâng al scutului «două flori de crin opuse una alteia», dar această afirmare cade, căci din figura alăturată la descriere se constată indubitabil că nu e decât o singură floare. Intâiul exemplar descris de d-l Kovacevici ar fi similar monetei din Etymologicum, prezentând numai legende deosebite și anume: ***Av.*** + MRADOLVƧWAWOI *Rev.* TRANS-ALPAI (fig. 3); al doilea exemplar însă pare a fi o monetă nouă pe care în lipsa unei figuri (1) nu o putem descrie altfel decât reproducând întocmai cuvintele autorului:

«*Avers*. Sub scut, de o parte și de alta a lui, câte o jumătate de stea cu 5 raze îndreptate spre scut, în jurul căruia nu este cerc interior. Legenda compusă din litere în neorândueală, încât abià se poate cetì: + MOHEARDO WI TRAL».

«*Revers*. Coiful cu acvila întoarsă cu crucea spre stânga. Sub coif o jumătate de stea cu 5 raze ca și pe avers; apoi legenda + TRAN-(LPE?)NS, și numai jumătate de cerc perle».

Seria II. Monete cu legenda JOHANES RADOLVS VAIVODA.

Monetele din această serie, necunoscută d-lui Sturdza, erau reprezentate în tezaurul dela Resava prin 44 de exemplare, dintre

(1) Din figura 4 nu se înțelege absolut nimic.

cari numai 2 erau identice. Ele se împart în două grupe, caracterizate prin prezența sau lipsa unor sigle pe avers și revers.

a) Grupul întâiu cuprinde 36 de bucăți pe cari autorul le descrie astfel:

Avers: Intr'un cerc de perle un scut împărțit dealungul în două, având în câmpul drept 4 grinzi transversale, iar în câmpul stâng sigla **Θ**; pe linia de despărțire a câmpurilor se găsește de ordinar, între a 2-a și a 3-a grindă, un punct gros; apoi între două cercuri de perle legenda : + JOHANES RADOLVS VAIVODA prescurtată în diferite chipuri, adică + IONS RADOLVS VAIVQDA DI sau: — VAIVOD (2),—VAIVO (5) — VAIOD (3),— VAIOV (2), — VAIO (5), — VAI (3), — VAIV, — VIOD, — VIQ (câte 1 bucată) sau încă: + IONSA DNL RDLVS (10), + IONSA DRL . . . DLV (câte 1 bucată); la cele 12 din urmă bucăți D seamănă cu ∂ (6 întors), iar S este adese întors spre stânga, Ƨ.

Revers: Coiful cu acvila în așezarea lor obicinuită; pe coif o cruce convexă sau concavă, iar în fața acvilei și a coifului, sigla **P**; apoi între două cercuri de perle, legenda: + IONS RA—DOLVSV (5 bucăți), + IONS RA — DOLVS, + IONS RA — DOLVA, + IONS RAD — OLVSV, + IONS RADO — LVSVI, + IONS RDO — LVSVA, + IQNS AD—OLVSVA, + IONS AD — OLVSA, + IONS R — ADOLV(I?) + IONS RSA — DOLVSA, sau + ION SADNLRD (9 bucăți), + IONSADNLRL + IONSA DNLV, + ION SAD—NLROI (cf. tabela, fig. 5 și 5 a, din care însă nu se înțelege nimic).

b) Grupul al doilea. Monetele din acest grup se deosebesc esențial de cele precedente prin faptul că nu prezentă decât o singură siglă și anume litera **G**, așezată în câmpul stâng din scut.

Avers : Ca și la monetele din grupul precedent; în câmpul al 2-lea al scutului sigla **G**; deasupra scutului un punct, și între două cercuri de perle legenda: + IOZS RADOLVSVAVO, iar pe alt exemplar + IONS RAD(NOIOD ?) NVIO (ambele reproduse pe planșă).

Revers: Ca și la grupul precedent, dar inscripția fără cercuri de perle (?). Se mai notează că: «pe coif in partea stângă o cruce, din 4 linii sau concavă; în jurul coifului la 2 monete câte o perlă, la a 3-a, în partea stângă o cruce făcută din 4 linii și la dreapta 3 linii în triunghiu ; la o a 4-a numai în partea stângă o cruce făcută din perle; celelalte nu prezentă nimic». Ca legende: două exemplare cu inscripția + IONS RA—DOLVS (fig. 6 și 6 a). Urmează în fine descrierea altor 6 exemplare prezentând variantele: ***Av.***

NB. Cifrele din parenteze indică numărul bucăților.

+ IONS RADOLUS VAVOD, — VAVIO (3 bucăți), —VAIV, — VOIO, iar pe *Rev.* + IONS RA — DOLVS, + IONS — DOLVS, + IONS DOLVR. + IONS RAD—OLAVA, + IONS RADV(LSVA ?) +... SNAVI, cu observațiunea că exemplarul cu G întors nu pare a aveà decât 3 grinzi în scut. Fără de a voì să anticipăm, nu ne putem oprì de a nu exprimà de pe acum autorului regretele noastre că nu a avut răbdarea de a descrie mai metodic un material atât de important, înainte de a-l fi înstrăinat (1).

B. Monete cu legende cirilice.

In această clasă intră monetele cu legenda «Velikii Voevod» atribuite de d-l Sturdza lui Radu Praznaglava. Potrivit metodei sale autorul le descrie succint, în modul următor:

«Avers: Se deosebește de precedenta serie a monetelor lui Radu prin faptul că scutul are numai trei grinzi. Deasupra scutului se observă pe un exemplar o perlă, pe altul 3 puncte așezate în triunghiu, pe al treilea o linie de puncte paralelă cu latura orizontală a scutului, la al 4-lea o linie pe linia despărțitoare a scutului. Primele 2 monete au în câmpul stâng sigla **Ѳ**, la celelalte câmpul rămâne gol. Pe 3 exemplare legenda *av.* este + **ВЄЛИКЫ ВОЄВОДА**, iar pe al 4-lea + **ВЄЛИКЫ ВОЄВОД**⁘».

Aici d-l Kovacevici greșește când iea drept avers această față a monetei, întrucât este evident că **ВЄЛИКЫ ВОЄВОД** nu este decât continuarea inscripțiunii începute pe cealaltă față.

Revers: Pe două monete sigla **Р** în fața acvilei, pe alta în locul lui **Р**, o cruce, iar pe o a 4-a o stea cu 6 raze. Ca legende: + **IѠР-АДОУЛЪ**, pe a 2-a: + **IѠР-АДОУЛ**⁘ (sau poate ⁘), pe a 3-a: **IѠРА-ДОУЛ**, iar pe a 4-a **IѠРАДОУЛА**.

Dan I.

Tezaurul dela Resava conțineà și 3 monete cu inscripțiuni cirilice dela Dan I. Monetele acestui domnitor ne sunt cunoscute încă dela 1887, din descrierea făcută de d-l Réthy (A Dobóczky-féle oláh éremgyüjtemény); d-l Kovacevici le descrie la rândul său, arătând că un exemplar prezentă pe avers, în câmpul al 2-lea din scut litera **Ѳ**, iar alte 2 sigla **Ѡ**, iar ca legende: 2 exemplare + **IѠДАНОУ ВОЄВОДА**, iar al treilea + **IѠДАННОУ ВОЄВОДА**. Pe revers se observă sigla **Р**, **IѠ** sau **Ѡ**, și ca inscripții: + **IѠДАН-ОУВОЄВО**, și pe două exemplare **IѠДАН-ОУВОЄВ**. Câteși trele sunt reproduse sub No. 9, 10 și 11.

(1) Cf. în scrierea d-lui Kovacevici, nota dela p. 55.

Urmează apoi descrierea monetei lui Petru Mușat.

Cercetarea monetelor muntenești aflate în tezaurul dela Resava ne duce la următoarele concluziuni:

a) Cele două monete inedite cu inscripțiune cirilică și numele «Vladislav» nu pot fi decât dela Vladislav I, pentrucă în afară de legendă ele se aseamănă întocmai cu monetele dejà cunoscute dela acest domnitor (*Av.* scut cu bare transversale și câmpul al 2-lea gol, revers cu coif și acvilă; ambele fețe fără sigle; acelaș desemn și execuțiune; aproape aceeaș mărime). Este prin urmare aproape sigur că Vladislav I a bătut monete cu inscripțiuni latine și cu inscripțiuni cirilice, tot astfel precum a emis, după împrejurări, hrisoave redactate în limba latină sau în limba slavă. Intrebuințarea acestor două limbi o explică în destul situațiunea geografică a Ţerii-Românești, învecinată la Nord cu Ungaria și la sud cu Bulgaria și Serbia.

b) Obiceiul urmat sub Vladislav I a trebuit să se continue de sigur și sub succesorul său, Radu I, căruia îi putem atribuì cu siguranță monetele pe cari d-l Sturdza le atribuià lui Radu Praznaglava. Clasificarea d-lui Sturdza erà neîntemeiată: *a)* din cauza titlului «Velikii Voevod», despre care s'a vorbit mai sus, *b*) pentrucă monetele lui Radu Praznaglava, bătute între 1424—27, ar trebuì să seamăne mai mult cu ultimele emisiuni ale lui Mircea și mai ales cu monetele lui Mihail, adică să aibe pe o față pe domnitor în picioare, pe când monetele atribuite până acum lui Radu II au tipul emisiunilor anterioare domniei lui Mircea, și *c*) pentrucă în tezaurul dela Resava nu s'a găsit nici o monetă posterioară anului 1386, dar în schimb un foarte mare număr de polugroși dela Sracimir, ceeace este o dovadă mai mult că acest tezaur a fost îngropat în timpul domniei țarului de Vidin, și nu mai târziu. Ca o concluzie logică rezultă că și monetele cu legende cirilice și numele «Dan» nu pot fi decât dela Dan I.

c) Un argument nou în sprijinirea tezei sale găsește autorul în prezența siglelor aflătoare pe aversul și reversul monetelor lui Dan și Radu, precum și pe moneta atribuită de d-l Sturdza în Etymologicum (col. 2444 și Tab. A, VII) lui «Mircea II», dar care este neîndoelnic dela Mircea I, și anume din primele emisiuni ale acestuia. Aceste sigle — literele Θ și Ρ — sunt foarte probabil inițialele gravorului care a săpat tiparele; ele se găsesc, după cum se vede, pe monetele cu legende latine precum și pe cele cu legende cirilice și indică deci o relațiune existentă între toate aceste monete.

Dat fiind că monetele prevăzute cu aceste sigle au toate aceeaş mărime și acelaş tip, putem admite că ele au fost săpate de acelaş gravor și că literele Θ și P sunt într'adevăr semnul distinctiv cu care monetarul însemnase tiparele făcute de dânsul. Dar dacă așà este, atunci e mai uşor să admitem că acelaş gravor a lucrat tipare neîntrerupt în timp de 15 ani, săpând matricele monetelor lui Radu I, Dan I și Mircea, decât să presupunem că după ce va fi executat monetele cu inscripție latină și legenda + IONS ale lui Radu I, va fi rămas inactiv în timpul domniilor lui Mircea și Mihail și va fi reapărut tocmai la 1424 pentru a săpà atunci monetele celor doi rivali Radu Praznaglava și Dan II — căci după d-l Sturdza moneta atribuită de autor lui Dan I n'ar puteà fi decât dela Dan II, întrucât are legendă slavonă. Cu acest prilej autorul discută și moneta anepigrafă atribuită de d-l Sturdza lui Dan I (Etymologicum, col. 2443 și Tab. A, III), arătând că sigla Ɑ (un D întors sau un C monacal?) pe baza căreia d-l Sturdza a clasificat această monetă, indică mai curând numele monetarului decât pe al domnitorului și că monetele latine ale lui Dan I ar trebuì să seamene mai mult cu monetele slavone ale acelui Voevod; cât despre această monetă, d-l Kovacevici crede că ea trebueşte atribuită cu mai multă dreptate lui Mircea, întrucât are mărimea bănuților mici bătuți în timpul acestui din urmă domnitor. Cu această observațiune d-l Kovacevici își încheie studiul său exprimând dorința ca acest mic prinos adus numismaticei române să provoace pe specialiștii noștri a cercetà mai de aproape această chestiune și a o luminà pe deplin.

Lucrării despre monetele dela Resava îi urmează un *Postscriptum* care ar fi putut mai cu drept cuvânt formà o lucrare deosebită, întrucât într'însul autorul se ocupă mai ales de determinarea unor monete inedite din tezaurul dela Bădila, despre care vom vorbì pe larg mai departe.

In acest adaus d-l Kovacevici arată că a luat cunoştință de studiul intitulat «Monete vechi româneşti găsite în Dobrogea» publicat de d-l C. Moisil în numărul de Decemvrie 1906 al «Convorbirilor Literare» şi în care se descriu 10 monete dela Mircea, 2 dela Petru Muşat și cinci bucăți rămase nedeterminate. Monetele lui Mircea sunt interesante, pentrucă aflarea lor la un loc cu bani de ai lui Petru Muşat confirmă părerea că exemplarul atribuit de d-l Sturdza lui «Mircea II», și care se aseamănă întru totul cu monetele descrise de d-l Moisil, nu poate fi decât dela Mircea I. Dar mai interesante sunt celelalte cinci bucăți rămase neclasificate, și pe cari se citește le-

genda: + IWAN : DI : MVNEZ, + IWAN-MVNEZ, cu felurite variante; o astfel de inscripţie a trebuit să o graveze vreun Malo-rus neexperimentat, care din IωAN a făcut IWAN. Acest cuvânt fiind titulatura Iw, numele Voevodului nu poate fi decât cuvântul următor, DI, care nu este decât prescurtarea numelui D(AN)I. Este adevărat că DI ar puteà duce la părerea că sub această abreviaţiune s'ar ascunde cuvântul DOMINI; dar această hipoteză trebueşte înlăturată, pentrucă cuvântul al treilea, MVNEZ, nu poate însemnà decât MONETA, şi în nici un caz nu se va puteà scoate din el numele unui Voevod, de exemplu al lui Mircea. Monetele neclasificate de d-l Moisil sunt deci monete de ale lui Dan I, şi anume monete cu legende latine dela acest Voevod; aflarea lor la un loc cu produsele monetăriei lui Petru Muşat şi cu exemplare din întâile emisiuni ale lui Mircea confirmă această presupunere. In sfârşit existenţa unor monete latine şi slavone dela Dan I este o dovadă mai mult că baterea monetelor cu inscripţiuni slavone n'a fost o inovaţiune introdusă de Mircea, ci continuarea unui obiceiu care a început odată cu activitatea numismatică a Ţerii-Româneşti...

Lucrarea d-lui Kovacevici ocupă în literatura noastră numismatică un loc însemnat, pentrucă ea este întâia încercare de cercetare ştiinţifică a unui tezaur de monete române: nu este deci de mirare dacă resultatele la cari a ajuns autorul ei nu corespund cu clasificările admise. Intr'adevăr, dacă exceptăm cele două scrieri ale d-lui Réthy privitoare la monetele cu *Petrusian* şi la monetele banatului de Severin, n'am întâlnit până acum decât lucrări succinte în cari s'au dat mai ales specimene de monete, iar nicidecum cercetări comparative şi amănunţite privitoare la un tezaur sau cel puţin la un mai mare număr de monete. Dar ceeace a lipsit mai ales acestor scrieri a fost o justificare, oricât de slabă, a clasificărilor propuse, căci numeroase monete au fost atribuite la diverşi domnitori fără de a se fi arătat vreodată motivele cari au putut îndemnà la asemenea atribuiri. Este adevărat că pentru Ţara-Românească clasificarea prezentă dificultăţi excepţionale din cauza omonimiei domnitorilor—dela 1364 până la 1521 avem 6 Radu, 5 Vlăzi şi 2 Vladislavi—şi a marelui număr de tipuri monetare diferite pe cari se ceteşte numele Vladislav sau Radu; dar tocmai această împrejurare arată că singurul mijloc de a ajunge la o clasificare temeinică este o cercetare minuţioasă a mai multor tezaure, ceeace a lipsit cu totul până acum. Lucrarea d-lui Kovacevici trebueşte dar să însemneze începutul unei ere nouă în care numismatica noastră,

părăsind prima fază a prezentărilor de specimene, prin care au trecut de altfel şi numismaticele străine, urmează să păşească la cercetarea amănunţită şi la clasificarea definitivă a materialului adunat.

Aceste lipsuri ale numismaticei noastre d-l Kovacevici le-a semnalat cu o abilitate desăvârşită, pentrucă cea mai bună armă pentru combaterea clasificărilor propuse în «Uebersicht» şi «Etymologicum» o găseşte într'una din afirmaţiunile d-lui Sturdza, în care acesta susţine că tezaurul dela Prahova ar fi conţinut monete dela domnitori cari au ocupat scaunul dela 1364 şi până la 1476, adică în curs de 112 ani. O asemenea afirmare este de sigur greu de susţinut. Un tezaur numismatic este în regulă generală rezultatul sustragerii subite din circulaţiune a unei cantităţi oarecare de monetă curentă, şi ca atare nu poate cuprinde—afară de excepţiuni—decât monetele prevăzute cu putere liberatorie într'un anumit moment, şi nu specimene numismatice vechi de un secol. Se înţelege că există şi excepţiuni, dar tocmai în astfel de cazuri descrierea exactă şi amănunţită a întregului tezaur este indispensabilă.

In ceeace priveşte clasificarea propusă de d-l Kovacevici, trebueşte să recunoaştem că ea este mai plausibilă decât cea anterioară, şi aceasta din următoarele motive:

1. Monetele cu legende slavone atribuite lui Vladislav I sunt foarte probabil dela acest domnitor, pentrucă pare evident că tiparele lor au fost săpate de acelaş gravor care a executat şi monetele cu legende latine atribuite de d-l Sturdza lui Vladislav I. Dacă confruntăm aceste două feluri de monete, trebue să recunoaştem că, în afară de legende, asemănarea dintre dânsele este perfectă până în cele mai mici detalii. Nu este numai o identitate de stil, dar încă o identitate de execuţie evidentă, care exclude presupunerea ca nişte monete atât de asemănătoare să fi fost gravate la un interval de timp mai îndelungat, de exemplu, cele latine sub Vladislav I şi cele slavone sub Vlad Dracul sau sub Vladislav Dan.

2. Aceeaş identitate de execuţiune se observă şi la trei tipuri de monete dela trei domnitori deosebiţi, adică între monetele lui Radu I cu legenda IONS, monetele lui Dan I cu legendă slavonă, şi moneta lui «Mircea II», *recte* Mircea I, tot cu legendă slavonă (Etymologicum, Tab. A, VII). Infăţişarea greoaie a acvilei, forma cubică a coifului ornat cu o cruce disproporţionat de mare şi împodobit cu un lambrequin de un desemn deosebit, în sfârşit forma aleasă a literelor şi persistenţa siglelor **P** şi **Θ** sunt, în această privinţă, caracteristice. Aceste trei feluri de monete au fost deci bine

atribuite lui Radu I, Dan I şi Mircea I. In ceeace priveşte pe gravorul matricelor, observăm că dânsul a fost mai experimentat în săparea legendelor cirilice, cari în general nu prezentă erori şi sunt alcătuite din litere elegante şi corect desemnate, decât în gravarea legendelor latine în cari se constată dese erori precum şi litere de o formă surprinzătoare (D înlocuit printr'un 6, U şi V reprezentat printr'un L şi S contopite, etc.

3) Un alt gravor este fără îndoeală autorul monetei cu legenda «Veliki Voevod» care ca execuţiune se îndepărtează în totul de frumoasele monete descrise până acum. Aci gravura este rudimentară şi neisprăvită, literele grosolane, cercurile de perle neregulate, coiful desemnat schematic iar acvila are mai mult aspectul scheletului unui volàtil oarecare. Este o enormă deosebire între factura acestor monete şi execuţiunea generală a monetelor precedente; înclinăm totuş a crede că şi aceste exemplare trebuesc atribuite tot lui Radu I. Intâiul argument este bine înţeles aflarea lor la un loc cu monetele lui Vladislav I, lucru constatat nu numai de d-l Kovacevici ci şi de subsemnatul; al doilea motiv ar fi siglele **P** şi uneori **P—Θ** sau **Θ**, constatate pe monetele lui Mircea şi ale predecesorilor lui Mircea; apoi mărimea şi titlul monetei se potrivesc mai bine cu produsele monetăriei munteneşti din anii 1364—1400 decât cu monetele succesorilor imediaţi ai lui Mircea; în sfârşit, monetele lui Dan II, Mihail şi cele mai recente din monetele lui Mircea sunt nu numai mult mai mici şi de un titlu inferior, ci prezentă şi un tip cu totul deosebit, adică au deoparte pe domnitor în picioare, după modelul denarilor ungureşti: o monetă a lui Radu Praznaglava ar trebui să se asemene, măcar în parte, cu celelalte monete bătute dela 1400 la 1427.

In ceeace priveşte explicarea diferitelor sigle constatate pe monetele dela Resava, suntem bine înţeles reduşi la hipoteze. Să poate ca ele să fie iniţialele sau semnele distinctive ale gravorilor, după cum pot fi mai probabil semnele distinctive ale monetăriilor sau ale demnitarilor însărcinaţi cu privigherea baterii monetelor. Aceasta este cel puţin explicaţiunea siglelor de pe monetele bătute în Ungaria, unde contele cameral erà îndatorit să întrebuinţeze o asemenea marcă de fabrică, pentrucă erà personal responsabil de titlul monetelor pe cari le bătea.

Lucrarea d-lui Kovacevici ridică deci, după cum s'a văzut, un mare număr de chestiuni foarte importante privitoare la începuturile activităţii numismatice în Ţara-Românească; ea nu este însă,

bine înţeles, nici completă, nici ferită de lacune. In primul rând e foarte simţitoare lipsa unor figuri desluşite, căci planşa zincografică anexată la text este din nenorocire mai prejos de orice critică: figurile au fost reproduse, după còpii în ghips alb, de un fotograf puţin îndemânatec. Din punctul de vedere numismatic descrierile monetelor sunt insuficiente: în loc de a ne da descrierea amănunţită a fiecărei monete, autorul s'a mărginit a copià câtevà legende în privinţa cărora nu ştim dacă au fost toate exact transcrise. In această ordine de idei majoritatea monetelor cu legenda IONS, pe cari le-am putut observà personal, aveau legende corupte, pe când legendele date de autor sunt aproape corecte; tot aceste monete aveau în mod constant una din legende întreruptă de partea inferioară a scutului. Ceeace este însă mai regretabil, e că autorul şi-a înstrăinat o parte din colecţiune înainte de a ne fi dat o descriere temeinică a monetelor cari o alcătuiau, cu indicarea amănunţită a tuturor particularităţilor, a greutăţilor, etc.

In ceeace priveşte alte două afirmaţiuni făcute în corpul lucrării, avem de observat: 1) Moneta bulgărească atribuită de d-l Sturdza după Ljubici lui Asen, este incontestabil dela Alexandru: această părere o susţin astăzi după Kovacevici şi Brunsmid, (1) Réthy, Nuber şi toţi cunoscătorii numismaticei slavilor meridionali; 2) Moneta lui Dan II, de existenţa căreia autorul se îndoeşte, este cunoscută de mai mult timp: la 1906 Muzeul din Budapesta o posedà în mai multe variante. Ele sunt identice cu monetele lui Mihail (Etymologicum, Tab. A, IX), cu deosebirea că prezentă pe avers şi revers legenda **ІѠДАН—ІѠДАНЕ,—ВО, ВОЕ**, cu diferite variante. In fine, părerea emisă de autor cu privire la clasificarea monetelor inedite descrise de d-l Moisil, şi pe cari le atribue lui Dan I, nu mi se pare întemeiată, pentrucă pe toate monetele româneşti numele domnitorului este în totdeauna scris întreg şi niciodată abreviat. Nu putem crede deci că DI ar puteà însemnà DANI.

La finele anului 1906 a ieşit la lumină o nouă lucrare numismatică scrisă în limba română şi datorită d-lui *C. Moisil*, profesor la Liceul din Tulcea; lucrarea, întitulată: *Monete vechi româneşti găsite în Dobrogea* s'a tipărit în «Convorbiri Literare», anul XL, No. 12 (fascicula din Decemvrie 1906). Dintr'un tezaur de monete româneşti găsit în regiunea oraşului Tulcea, d-l Moisil descrie 17

(1) Cf. *Iosip Brunsmid*, Najstariji hrvatski novci. Zagreb 1904, in 8°, nota dela p. 1.

bucăţi, mai toate deosebite de monetele descrise în «Uebersicht» şi în Etymologicum, şi din cari 2 sunt dela Petru Muşat, 9 dela Mircea şi 5 dela un domnitor necunoscut. Monetele lui Mircea, similare tipului descris în «Uebersicht», Tab. III, No. 2 şi 3, şi în Etymologicum, unde se găseşte atribuit lui Mircea II, au inscripţii slavone şi pe avers şi revers. câte o siglă, cari par a indicà emisiunea, sau sunt iniţialele meşterului care a bătut moneta. Din această serie se descriu 6 variante ale tipului având pe *av.* sigla **K**, pe *rev.* tot **K**, 2 variante având pe *av.* sigla S şi pe *rev.* un **H**, o monetă rău bătută despre ale cărei sigle nu se vorbeşte şi una având pe *av.* **K**, pe *rev.* tot **K**, dar prezentând o legendă compusă din litere a căror împerechiare e lipsită de orice înţeles. (*germ.*: Sinnlose Legende), adică având pe *av.* inscripţiunea +**TЛOЄPДЄOI**, şi pe *rev.* una similară.

Celelalte 5 monete nedeterminate au legende latine cari, deşì perfect legibile, nu permit o explicaţiune plausibilă. Aspectul lor general este ca al monetelor lui Mircea, dar legendele sunt executate cu caractere monacale, şi monetele prezentă în general oarecari deosebiri de execuţiune: astfel pasărea nu mai este acì un vultur, ci un corb; pe avers şi revers se găsesc în general sigle înfăţişate prin litere latine sau cirilice. Comparate cu ale lui Mircea, monetele aceste par mai vechi şi nu sunt bătute în ţară; un argument hotărîtor pentru aceasta este faptul că legendele lor sunt latineşti şi cu caractere monacale. Urmează apoi descrierea a 4 variante având pe *av.* câmpul liber, pe *rev.* sigla **Ф** şi inscripţiuni variabile cari se reduc în definitiv la legenda *av.* + IWAN — MVNEZ, *rev.* + IWAN : DI : MVNEZ, şi una cu o legendă similară dar având pe *av.* sigla **P** şi pe *rev.* tot un **P**.

Studiul d-lui Moisil descrie, prin urmare, pentru întâia dată câtevà din importantele monete ale tezaurului dela Bădilă, asupra căruia autorul erà să revină într'o lucrare ulterioară despre care vom vorbì la rândul nostru mai mult. Observăm numai că d-sa numeşte pretutindeni acvila, vultur, deşì această confuziune nu mai e explicabilă; de asemeni lambrequinul coifului este numit penaj; în sfârşit, legenda monetelor latine este MVNCZ şi nu MVNEZ, după cum autorul o recunoaşte singur în studiul său următor.

Cele mai vechi monete muntene (Fragment din «Escursiuni arheologice în Dobrogea») este titlul celui al doilea studiu publicat de d-l Moisil în «Convorbiri Literare», fascicula 5 din anul XLII

(Maiu 1908). Pe dealul Bădila, situat în judeţul Tulcea spre sud de Isaccea, nu departe de «Brazda lui Traian», s'a descoperit în primăvara anului 1906 un vas conţinând un mare număr de monete de argint. Descoperirea aceasta, crede autorul, va aruncà de sigur o lumină completă asupra numismaticei vechi a Ţerii-Româneşti, bine înţeles după ce acest tezaur va fi studiat în chip amănunţit; până atunci însă crede de folos a arătà cum se prezentă aceste monete cari cele mai multe i-au trecut prin mâni, deşì pentru foarte scurt timp, şi să încerce în acelaş timp o clasificare a lor.

Mai bine de jumătate din aceste monete (1) sunt din timpul lui Mircea cel Bătrân; celelalte însă (cu legende latine) sunt mai vechi şi timpul când au fost bătute va căutà să-l determine acì. Că sunt într'adevăr monete munteneşti, dovedeşte aspectul lor, adică aversul cu cunoscutul *vultur* având picioarele înfipte într'un coif, şi reversul cu obicinuitul scut; pe ambele feţe se găsesc de regulă sigle. Mărimea acestor monete variază între 14—16 mm., iar greutatea lor dela 0,32 la 0,35 grame. Astfel fiind ele înfăţoşează adevăratul tip al monetelor româneşti din secolul al XIV-lea.

Pentru a stabilì mai precis timpul când ele au fost bătute, autorul examinează legendele cari dela prima vedere dovedesc că aceste monete sunt anterioare domniei lui Mircea: într'adevăr inscripţiunile sunt în caractere monacale şi astfel de caractere nu s'au întrebuinţat, după cum a arătat d-l Sturdza, decât de predecesorii lui Mircea; prin urmare monetele în chestiune au fost bătute înainte de anul 1386. Dacă acest punct a fost uşor de stabilit, apoi aflarea numelui domnitorului prezentă dificultăţi, nu din cauza greutăţii cetirii legendelor, ci din cauza prescurtărilor sau a unor litere greşit aşezate cari le fac greu de descifrat. In general aceste inscripţiuni sunt:

Av. + IWAN — MVNDZ, *Rev.* IWAN : DI : MVNDZ.

Primul cuvânt, IWAN, nu se poate cetì în nici un caz *Ioan*, după cum am puteà crede gândindu-ne la Iw din titulatura Domnilor, căci în documentele interne latineşti nu întâmpinăm niciodată acest Iw, iar pe de altă parte pe toate monetele munteneşti sau moldovenesti W este identic cu *v*. Trebueşte deci cetit «Ivan».

MON este de sigur prescurtarea cuvântulni MONETA.

Litera care urmează are forma unui D întors: Ɑ ; ea nu este însă E, căci îi lipseşte liniuţa dela mijloc; nu poate fi nici C, căci un C n'ar aveà nici un sens. Este de sigur un D întors; deci întreg cuvântul trebueşte cetit MOND, prescurtat din MONEDA.

(1) Cu legende cirilice, adăugăm noi.

Z care urmează este fără îndoeală un S întors, care însemnează SIGNVM, ca pe monetele moldovenești; de altfel și pe monetele noastre îl găsim uneori urmat de un I, sau și forma SI în loc de ZI.

Deci întreaga legendă de pe avers s'ar cetì: *Ivan(i) mon(e)d(ae) S(ignum).*

In legenda de revers prezentă greutate numai grupul DI, în cele mai multe cazuri izolat de restul inscripțiunii prin unul sau două puncte cari îl preced sau îi urmează. După locul pe care îl ocupă în inscripție, imediat în urma cuvântului IWAN, se vede că DI nu poate fi decât un atribut, și e deci natural să fie o prescurtare a cuvântului DOMINI, după cum pe monetele moldovenești WD este o prescurtare a lui WAIWODA. Astfel lectura legendei de pe revers ar fi: *Ivan(i) D(omin)i mon(e)d(ae) S(ignum).*

Cine să fi fost acest Domn Iwan? Un Voevod mai mic sau vreun pretendent care să fi ocupat o parte a țerii nu poate fi, căci un astfel de principe nu puteà bate monetă, iar dintre înaintașii lui Mircea unul singur poartă numele de Iwan: Tihomer, tatăl lui Basarab cel Mare. Pe acest Tihomer autorul îl identifică cu Ivanco Basarab.

Dacă această interpretare este exactă, atunci monetele latinești dela Bădila aduc o nouă și prețioasă lămurire asupra acestui Voevod, cunoscut numai din nume, căci a bate monetă însemnà în cazul acesta o independență completă și stăpânirea unui teritoriu mai întins. Găsind monete cu numele Ivan Tihomer suntem deci în drept să credem că dânsul stăpânià nu numai voevodatul lui Seneslau, ci și Oltenia, că le unise pe aceste două împreună și că se declarase independent de suzeranitatea ungară. De altfel noua situație a lui Tihomer e lămurită prin titlul «Dominus» pe care predecesorii săi nu l-au avut, iar mulțimea și varietatea monetelor dovedește că ele s'au bătut în cantități mari și că în adevăr au avut curs în țară. Din cele spuse rezultă că în tezaurul dela Bădila se aflau numeroase monete dela Ivanco-Tihomer, a căror existență dovedește că el este întemeietorul statului muntean unitar și independent de Ungaria.

După această expunere urmează clasificarea și descrierea monetelor latinești dela Ivanco Vodă, pe cari autorul le împarte în serii determinate de siglele de pe av. și rev., sigle cari indică după toată probabilitatea seriile de emisiuni, căci *a)* monete cu sigle diferite prezentă și o execuțiune deosebită și *b)* acest mijloc de a marcà diferitele serii de emisiuni se observă și la unele din monetele lui Mircea.

Seriile observate de d-l Moisil sunt următoarele (ca avers e luată faţa cu acvila):

Seria	I:	pe avers	*d*,	pe revers	Ꙍ.	Se descrie	1	moneta
»	II	»	I	»	Ꙍ	»	1	»
»	III	»	Н	»	*М*	»	2	»
»	IV	»	П	»	П	»	4	»
»	V	»	Р	»	Р	»	2	»
»	VI	»	Ѳ	»	Р	»	3	»
»	VII	»	o ramură cu 3 foi	»	Ꙍ	»	1	»
»	VIII	»	d	»	nimic	»	2	»
»	IX	»	nimic	»	Ф	»	2	»
»	X	»	»	»	W	»	2	»
»	XI	»	»	»	I	»	1	»
»	XII	»	»	»	nimic	»	1	»

La această împărţire sunt de făcut câtevà observaţii: Seria I are după d-l M. pe avers sigla *d*: din figura 4 însă rezultă că semnul întrebuinţat ca siglă nu este un *d* ci un *a* slavon întors: Ь; seria III are pe av. Н, pe rev. *М* şi autorul descrie o primă monetă cu această siglă, pe când la a doua monetă notează că *М* se prezentă răsturnat: W; logic vorbind, acest exemplar ar trebui să intre într'o nouă serie. In afară de aceasta, acest *М* răsturnat seamănă mai mult cu un Ꙍ decât cu un W. In seria VI (av. Ѳ. rev. Р) se notează că pe unele monete Ѳ se înfăţişează întors, ϑ fără a se arătà anume la care din monetele descrise s'a observat această aşezare, care de fapt ar fi trebuit să formeze o serie nouă, întrucât ϑ nu poate fi identificat şi nici confundat cu Ѳ. In seria VIII sigla *d* este probabil tot Ь din seria I. Sigla W de pe reversul monetelor din seria X nu pare a se deosebì de Ꙍ de pe reversul seriei VII decât prin faptul că este cevà mai mic, etc. Credem deci că împărţirile propuse trebuesc completate şi îndreptate potrivit observaţiunilor de mai sus. In general trebueşte să învinuim pe d-l Moisil pentru faptul că în loc de a transcrie legendele întocmai cum ele sunt în realitate, d-sa le-a modificat consecvent pe toate potrivit interpretării d-sale scriind pretutindeni IWAN MONDZ în loc de IWAN MVNCZ, astfel încât descrierile nu corespund nicăeri cu cele 11 figuri din text. Tot astfel în întâiul studiu autorul scrisese MVNEZ în loc de MVNCZ.

Spre completarea celor de mai sus avem de adăogat o observaţiune personală:

Am avut și noi ocaziunea de a examinà câtevà din monetele tezaurului dela Bădila, deși un număr neasemănat mai mic decât cel văzut de d-l Moisil. Cercetarea lor ne-a condus însă la concluziuni cu totul deosebite, și de aceea credem nimerit a le expune aci.

Am văzut pentru întâia dată astfel de monete în toamna anului 1906, când ni s'au înfățoșat spre cercetare 34 de bucăți de către cunoscutul numismat Nuber. Mai târziu ni s'au comunicat spre examinare alte 65 de exemplare, astfel încât întreg stocul care ne-a stat la dispoziție a fost de abià 99 de bucăți — număr neînsemnat dacă avem în vedere întregul tezaur care, după informațiunile noastre, erà alcătuit din mai multe mii de monete.

Partida examinată de noi erà compusă din următoarele piese:

44 monete cu inscripțiunea Mircea și legendă slavonă (tipul «Mircea II»).

51 monete cu legende latine (atribuite de d-l Moisil lui Ivanco V.V.).

1 » dela Dan I.

1 » necunoscută cu inscripțiunea «Vlad».

1 » falșificat vechiu al unei monete dela Radu I.

1 » » » » unui denar unguresc al Impăratului Sigismund.

In schimb n'am găsit între aceste monete: nici una din monetele obicinuite ale lui Mircea (înțelegem prin aceasta exemplarele cu Hristos, acele având pe domnitor în picioare, bucățile cu inscripțiunea Petrusian și exemplarele anepigrafe); nici o monetă dela Mihail, Radu II sau Dan II; nici una dela Vladislav I, precum și nici o monetă dela Radu I, dacă exceptăm falșificatul amintit mai sus.

Dacă dintr'un număr atât de mic de monete ne este permis să tragem o concluziune privitoare la întregul tezaur, atunci putem spune că monetele dela Bădila au fost îngropate după dispariția sau retragerea din circulațiune a monetelor lui Vladislav I și Radu I, și înainte de emiterea monetelor obicinuite ale lui Mircea.

Epoca îngropării se poate însă determinà în mod și mai precis. Intr'adevăr între monetele noastre se găsià un exemplar dela Radu I, dar această monetă erà un falsificat atât de grosolan, încât puteà fi recunoscut la prima vedere: a fost deci o bucată greu de reintrodus în circulațiune și care va fi rămas mult timp în posesiunea ultimului ei proprietar. Moneta lui Dan I este autentică, dar izolată; va fi fost o monetă rămasă dela ultimul domnitor, ale cărui emisiuni nu mai circulau decât în număr restrâns. Falsificatul denarului unguresc arată însă că la epoca îngropării tezaurului, Impăratul

Sigismund domnià dejà de mai mult timp, întrucât monetele lui nu numai că circulau, dar se și falșificau. Hotărîtoare însă pentru clarificarea chestiunii este ultima monetă despre care am vorbit mai sus: e un exemplar de argint având dimensiunile, greutatea, aspectul și factura grosolană a monetelor lui Mircea cu legende slavone și pe avers sigla S, găsite tot în tezaurul dela Bădila; singura deosebire constă în faptul că moneta noastră poartă pe avers și revers sigla *x*, și următoarele inscripții:

Av. . **ВЛЯ—ДОВО**
Rev. **IѠВЛЯѲ** .

Atribuim fără ezitare această importantă monetă lui Vlad I, antagonistul lui Mircea, despre care știm până acum prea puține lucruri și care erà considerat în genere ca un pretendent(1). Moneta de mai sus dovedește că dânsul domnise efectiv, întrucât a bătut și monetă.

Prezența monetei lui Vlad I ne permite să fixăm cu oarecare preciziune data îngropării tezaurului dela Bădila, care se va fi întâmplat deci între finele anului 1396 și aparițiunea monetelor obicinuite ale lui Mircea, pe cari le putem pune în legătură cu reîntoarcerea în scaun a acestui domnitor (1397 ?).

Dar dacă tezaurul dela Bădila a fost îngropat în ultimii ani ai secolului al XIV-lea, și dacă el este de proveniență muntenească, atunci este firesc să conție àproape excluziv monete din domnia Voevodului care stăpânià atunci, adică din domnia lui Mircea. Și de fapt tezaurul corespunde acestei cerințe, pentrucă aproape jumătate din monetele examinate de noi sunt monete slavone dela Mircea (tipul «Mircea II»), cari prin urmare ar datà din întâia parte a domniei acestui Voevod.

Rămân monetele cu legende latine, atribuite de d-l Moisil lui Ivanco-Tihomer.

După cum s'a văzut, întreaga explicațiune propusă de d-sa se întemeiază de fapt pe un postulat, și anume pe afirmațiunea că cuvântul IWAN, întâiul termen al legendelor, nu este titulatura **IѠ**, ci prescurtarea numelui propriu Iwanco.

Să admitem și noi pentru un moment această afirmare ca înte-

(1) Actul omagial al lui Vlad I către Vladislav Jagello și regina Hedwiga, scris în Argeș la 28 Maiu 1396, in Doc. Hurmuzaki, I², p. 374.

meiată; dar în acest caz avem pentru lămurirea chestiunii o altă explicație, care ni se pare mai plauzibilă.

Intr'adevăr, din cele arătate mai sus ni se pare că rezultă cu destulă probabilitate că tezaurul a trebuit să fie îngropat în ultimii ani ai secolului al XIV; dacă așà este, el trebuește să conțină monete cari circulau în mod obicinuit în acea epocă, și într'adevăr conțineà monete dela Mircea, Dan, Vlad I și dela Impăratul Sigismund. Dar în acest caz este evident că la sfârșitul secolului nu mai circulà moneta dela Tihomir-Ivanco,—fie ei o singură persoană cum crede d-l Moisil, sau două persoane deosebite—admițând că acesta ar fi bătut monetă, ceeace până la dovada contrară rămâne cu totul improbabil: și așà este, pentrucă nu rezultă da nicăeri că în tezaurul dela Bădila s'ar fi găsit și monete dela Radu I și Vladislav I, necum monetă dela domnitori anteriori. Este prin urmare necesar ca domnitorul Ivan-Ivanco să fi trăit în vremea lui Mircea, la sfârșitul secolului al XIV-lea — și acest domnitor e ușor de găsit în persoana lui Ivanco sin Dobrotici, stăpânitorul Dobrogei. Intr'adevăr după moartea țarului Dobrotici, întâmplată scurt timp după anul 1385, îi urmează în domnie fiul său Ivanco dela care a rămas cunoscutul tractat de comerț încheiat de dânsul cu Genovezii la 27 Maiu 1387. Asupra numelui oficial al acestui domnitor nu există îndoeală, pentrucă în zisul tractat el este numit «magnificus et potens dominus Ivanco, filius bonae memoria magnifici domini Dobordize» (1). Se va obiectà poate că aceste monete, pe cari le atribuim unui țar bulgar, au cu totul aspectul unor monete românești: dar această obiecțiune vine tocmai în sprijinul nostru. Să știe că în evul mediu imitarea unei monete bune erà un obiceiu generalizat și fără de a cità multe exemple ne mărginim a amintì că cruciații au imitat pe o scară întinsă monetele necredincioșilor cu cari se răsboiau (2) și că Sârbii au imitat cu persistență groșii venețieni, trimițând pe cetitor pentru amănunte la lista tipurilor imitate înserată de Engel și Serrure la sfârșitul lucrării lor privitoare la numismatica evului mediu (3). Dar in epoca care face obiectul cercetării noastre Țara-Românească avusese câțivà domnitori des-

(1) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, in-8°, p. 336.—Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen âge*, Leipzig 1885, 2 vol., in-8°, I, p. 532.

(2) bătând așà zișii «besanți saracenați» pe cari figurau inscripții în onoarea lui Mahomet!

(3) Engel & Serrure, *Traité de Numismatique du Moyen-Age*, Tom. III, Paris 1905, in-8°, p. 1427 seq.

toinici dela cari ne-au rămas monete frumoase și bune (Vladislav I, Radu I și Dan), pe când Bulgaria după moartea țarului Alexandru (1365) se sfâșiase în trei principate deosebite cari hărțuite de Turci mergeau grabnic către o definitivă ruină. N'ar fi deci de mirare dacă în strâmtorata lui domnie Ivanco ar fi bătut în grabă și pentru a prinde nevoi urgente, o mică monetă de argint prost căreia i-a dat înfățoșarea monetelor muntenești superioare ca titlu: un argument mai mult în sprijinul acestei hipoteze este tocmai execuțiunea stângace și neîngrijită a acestor monete, cu numeroasele lor greșeli în legendă și titlul lor inferior. Să nu uităm în sfârșit, că aceste monete n'au fost găsite în Muntenia, ci în țara lui Ivanco, în Dobrogea.

Aceasta ar fi, credem noi, adevărata explicare a monetelor noastre, dacă admitem împreună cu d-l Moisil că IWAN nu poate fi titulatura **IѠ** și că este necesarmente prescurtarea numelui Ivanco. Dar IWAN nu este o prescurtare, ci bulgarizarea titulaturii **IѠ**, după cum forma JOHANES și IONS este latinizarea ei.

Că domnitorii Țerii-Românești au întrebuințat, cel puțin până la mijlocul secolului XIV, în mod curent titulatura **IѠАН** și **IѠН** alături de forma **IѠ**, este un ce dovedit prin numeroase exemple. Astfel, pentru limba slavonă, le-au întrebuințat: *în hrisoave*, Mihail (1), Radu II (2), Dan (3), Alexandru Aldea (4) și Vlad Dracul (5); *pe peceți* cu inscripțiuni cirilice: Radu II (6), Dan II (7), Alexandru Aldea (8), Vlad Dracul (9), Basarab Laiota (10) și Basarab Mladí (11), iar în ceeace privește *monetele*, Vlad Dracul (12) pe banii căruia figurează pe avers și revers forma **IѠАН**. In ceeace privește limba *latină*, notăm formele IOAN, YOAN și IOANI pe peceţile lui Radu II (13) Dan II (14), Vlad Dracul (15) și amintita formă IONS sau JOHANES pe monetele lui Radu I descrise de d-l Kovacevici. Dar chiar forma Ivan, **IВАН** o găsim întrebuințată, și anume de însuș Mircea dela care, fără a merge mai departe, ne mărginim a cità cele două hri-

(1) Bogdan, *Relațiile Țerii-Românești cu Brașovul și Țara-Ungurească*. București 1905, pag. 7.

(2) Ibidem, pag. 11, 13, 14.

(3) Idem, pag. 27, 29, 35, 38.

(4) Idem, pag. 42, 49, 53.

(5) Idem, pag. 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 75, 84, 85.

(6—9) Idem, pag. LVII, LVIII.

(10—11) Idem, p. LX.

(12) *Etymologicum*, Tab. B, I. Este adevărat că moneta ar puteà fi anterioară.

(13—15) Bogdan, *Relațiile*, p. LVII.

soave publicate în Documentele Hurmuzaki, I², p. 824 și 825, în care se citește: МЪІ ИВАН(Ъ)МИРЧА și ИВАН МИРЧА: este evident că aceste diplome n'au emanat dela vreun domnitor Ivanco, ci chiar dela Mircea.

IWAN fiind deci titulatura IϢ, să trecem la partea a doua a legendelor.

Pe cât rezultă din observațiunile noastre proprii, aceasta a doua parte a legendei nu pare a prezentà atât de constant silaba DI, cum o arată d-l Moisil pe care l-am învinuit dejà pentru transcrierea unor legende interpretate, în locul celor reale. Pe cele câtevà monete examinate de noi am întâlnit de multe ori forma SI (pe exemplare prevăzute cu siglele *av — rev* Ϣ, *av—rev.* Ϣ, *av—rev* Φ) sau D și I despărțite fie prin puncte, fie prin coif. Nu mai vorbim de alte exemplare pe cari aceste două litere lipsesc cu totul. N'am avut încă la îndemână destule monete spre a ne puteà face în această privință o părere definitivă: înclinăm totuș a crede că acest DI este mai curând rezultatul unei gravări greșite a finalului NI din IWANN. Că DI ar fi prescurtarea numelui DANI, cum credeà d-l Kovacevici pe temeiul celor cinci legende publicate de d-l Moisil în întâia sa lucrare, este cu atât mai puțin probabil, cu cât acest DI nu este nici măcar constant.

In sfârșit ultimul cuvânt, care nu este nici MVNEZ, nici MONDZ, ci MVNCZ, trebuește să fie neapărat numele domnitorului, pentrucă nu numai toate monetele române, dar și toate monetele medievale cuprind în totdeauna în legendă un nume care este sau al domnitorului, sau al Statului care băteà moneta. Acest nume este în cazul de față Mircea, care pe pecetele latine ale acestui domnitor s'a ortografiat MERCHE, MIRCHE, dar și MIRCZE (1); din aceste litere, M, C și Z există incontestabil pe toate monetele în chestiune. Dacă voim acum să ținem seamă de împrejurarea că aceste legende sunt gravate cu caractere monacale, la cari R se deosebește de N doar printr'o mică bară transversală, și dacă nu scăpăm din vedere că enorma majoritate a legendelor prezentă de regulă numeroase greșeli, ajungem la concluzia că monetele latinești ale tezaurului dela Bădila au fost gravate și fabricate în grabă după niște modele cari s'au copiat greșit de niște gravori probabil neexperimentați cu gravarea caracterelor monacale. De altfel forma MVNCZ nu este nici constantă, căci pe monete având pe av. sigla **II**, pe rev. tot **II**

(1) Cf. Bogdan, *Relațiile*, p. LV, LVI, și Documentele Hurmuzachi, I, 2.

am observat constant inscripțiunea MERCZ, adică *av* + MERCZ — RED : DI, *rev* + MERCZRED 8 DMVRCZ, cu numeroase variante.

Dar să terminăm această prea lungă digresiune: fără de a cercetă mai de aproape nici puțina probabilitate a unei activități numismatice proprii sub Ivanco sau Tihomir Basarab, nici lipsa surprinzătoare a măcar unora din numeroasele monete bătute de Vladislav I și Radu I, rămânem deocamdată încredințați că tezaurul dela Bădila, îngropat în ultimii ani ai secolului al XIV, conține aproape excluziv monete din numeroasele emisiuni bătute în întâia parte a domniei lui Mircea, și anume un tip mai vechiu cu legende latine și un tip poate mai recent cu legende slavone. Se înțelege dela sine că o descriere amănunțită a monetelor examinate de noi nu intră în cadrul acestei lucrări.

A treia scriere numismatică a d-lui Moisil este intitulată ***Monetele lui Mircea cel Mare*** (Fragment din «Escursiuni arheologice în Dobrogea») și a apărut tot în «Convorbiri Literare», (fascicula 10 din anul XLII, Octomvrie 1908). In această lucrare se descriu, din tezaurul dela Bădila, niște monete cari «ca aspect general, mărime și greutate nu diferă întru nimic de monetele lui Ivanco», dar poartă toate legende slavone și numele lui Mircea. Aceste monete autorul le clasifică împărțindu-le în serii determinate de siglele de pe avers și revers, cari indică poate emisiunile succesive; în fiecare serie desparte apoi mai multe tipuri, despre cari nu ne spune lămurit după ce criterii le-a determinat (1), dar pe cari le deosebește uneori după alcătuirea întâiei jumătăți a inscripțiunii de pe avers (*Seria I*, tip. 1: + **IωМРЪЧЯ** —; tip. 2: + **IωМРЪЧ** — ; tip. 3; +**IωМРЪ** —), alteori după o alcătuire mai deosebită a legendei de pe avers (*Seria I*, tip. 3 : + **IωМРЪ-ЧЯ** . . .; tip. 4: + **IωМРЪ-Я** . . .), ori în fine după criterii cari ne scapă cu totul (*Seria III*, tip. 1 :+ **IωМЧ-ЯѲЄО**, tip. 3: + **IωМЧ-ЯОЄО** — toată deosebirea consistă în schimbarea unei singure litere din corpul legendei, a lui **Ѳ** din tip 1 prin **О** în tip. 3). Pentru fiecare tip se descriu apoi una sau mai multe monete.

Seriile enumerate sunt următoarele:

(1) «Variațiunile ce prezentă legendele monetelor din aceeaș serie ne permit să deosebim în lăuntrul unei serii două sau mai multe tipuri» (loc. cit., pag. 413). Deosebirile din legende diferențiază de obiceiu nu numai tipurile, dar și variantele.

Seria	I	avers	**K**	revers	**K**;	se descriu	10	tipuri cu	20	variante
»	II	»	**S**	»	**Ꙋ**	›	4	›	7	»
»	III	»	**M**	»	**X**	»	3	»	4	»
»	IV	»	o°o	»	**X**	»	1	»	1	»
»	V	»	**P**	»	**Θ**	»	7	»	18	»
»	VI	»	**Λ**	»	**Ѳ**	»	1	»	1	»
»	VII	»	o ooo o		o ooo o	»	1	»	1	»
›	VIII	»	nimic	›	nimic	»	1	»	2	»

» IX cuprinde monetele bătute greşit, «aşà că avem pe aceeaş monetă de două ori aversul cât şi reversul».

La aceste descrieri sunt câtevà observaţii de făcut: In seria I tip. 2 moneta a 3-a nu poartă număr (adică literă) de ordine, şi este încă descrisă astfel: *Av.*, «ca mai sus» *Rev.* + **IѠMP**. . . . ; «mai sus» sunt descrise două monete, una cu *av.* + **IѠ MPЪЧA BOGE**, cealaltă cu *av.* + **IѠM** . . . **BOGBO**; la care din două se referă autorul? In seria II şi III siglele de pe rev. (Ꙋ şi **X**) ar aveà ‹forma uzitată în alfabetul bizantin». La seria V găsim următoarea lămurire: «In această serie trebuesc de sigur aşezate şi câtevà monete cari au în jumătatea scutului de pe rev. litera **Θ**, dar pe câmpul liber de pe avers n'au nici un semn. Probabil că e o greşeală a gravorului, lipsa literei **P** de pe avers». Este posibil că lipsa unei sigle, fie ea **P**, fie altă literă, să fie datorită unei erori; dar această eroare nu se poate presupune, pentrucă nu este dovedit că lipsa unei sigle constitue o eroare: e tot atât de posibil ca această lipsă să fi fost intenţionată, întrucât există şi monete cari nu au nici o siglă. Dar în definitiv toate clasificările n'au decât un singur scop, acela de a permite identificarea monetor; dar o monetă cu siglă şi alta fără siglă nu pot fi identice. In orice caz monetele cu aversul liber şi cu **Θ** în revers trebuiau să formeze altă serie. In seria VII semnul o ooo o nu se găseşte în jumătatea stângă a scutului, ci, după cum resultă din figura 10, în jumătatea dreaptă (câmpul întâiu). In sfârşit monetele rău bătute şi neidentificabile nu sunt privite în nici o numismatică ca formând un tip sau o serie deosebită, ci considerate ca ceeace sunt, adică ca exemplare neidentificabile. In linii generale clasificările d-lui Moisil sunt acceptabile, împărţirea monetelor în tipuri trebueşte însă refăcută pe baza unor criterii constante şi sigure.

Tot din acești ultimi ani sunt trei notițe ale d-lui G. Manolescu; întâia, intitulată *Varietăți inedite ale monetei lui Vladislav Basaraba (1364 — 1374)* a apărut în «Buletinul Societății numismatice române», trimestrul II din anul II (1905) și cuprinde descrierea a 9 variante dintre cari una e reprodusă. A doua lucrare se intitulează *Câtevà din monetele inedite ale Țerii-Românești* și a apărut tot în Buletinul acelei societăți, vol. I din anul V (1908). Se descriu acì *a)* un tip nou al monetelor lui Radu I, deosebit de monetele cunoscute prin prezența deasupra și la st. scutului a câte unei flori de crin (mai probabil un ornament decât o asemenea floare), *b)* trei variante ale monetelor lui Radu I, cu «velikii voevod», *c)* o monetă atribuită lui Radu cel Frumos din cauza «dragonului care este pe avers (e vorba de o siglă) «și pe care probabil că Radù l-a pus în amintirea numirii tatălui său Vlad Dracul, cavaler al ordinului Dragonului de către regele Sigismund al Ungariei» (p. 42, nota), *d)* o varianta a monetei cu legendă latină a lui Vladislav I și *e)* trei monete atribuite lui Vladislav II. Lipsa unor figuri ne interzice discutarea acestor atribuiri. Legendele sunt, ce e drept, date în facsimele, dar lecturile lor n'au părut sigure nici autorului; totuș putem de pe acum spune că moneta atribuită lui Radu cel Frumos este de sigur dela Radu I, similară exemplarului publicat de Réthy în notița sa privitoare la colecțiunea Weifert. Din cele 3 monete atribuite lui Vladislav Dan, întâia pare a fi dela Vladislav I, iar celelalte două sunt variante ale monetelor atribuite de d-l Sturdza lui Vlad Dracul. Consecvent obiceiului, autorul numește acvila «vultur» și caută să aplice monetelor românești regule din heraldica franceză (p. 42, nota 1: «Eraldicește aceste besante arata că Radu cel Frumos a călătorit în Palestina»). A treia notiță, *Moneta lui Vlad I Dracul* s'a tipărit în «Revista din Iași», anul, I fascicula 4-a, din Aprilie 1908: deoarece d-l prof. Bogdan este de părere că moneta atribuită de d-l Sturdza lui Vlad Dracul nu poate fi dela acest domnitor, autorul atribue lui Vlad Dracul anepigrafele lui Mircea, pe motiv că aceste monete au o mare asemănare cu moneta atribuită în Etymologicum lui Dan II. «Această asemănare, urmează autorul, este atât de izbitoare, atât ca modùl cât și ca motiv de simplicitate a herburilor, încât nu poate rămâneà nici o îndoeală că dacă nu au ieșit din aceeaș mână de meșteri, cel puțin au fost bătute de acelaș soiu de meșteri . . . », lămurindu-și apoi gândirea într'o notă pe care găsim necesar s'o transcriem întocmai (1). In scurt, autorul

(1) «Simplicitatea herburilor provine cu siguranță din nedibăcia meșterilor din țară,

pare a crede că monetele românești anepigrafe au fost bătute în țară, de gravori incapabili, probabil Țigani, pe când monetele cele frumoase și cu legende au fost lucrate în străinătate; aceasta o dovedește factura grosolană a monetelor anepigrafe,— crede autorul, aducând în sprijinul afirmațiunilor sale moneta reprodusă în Etymologicum, Tab. A, No. IV. Din întâmplare însă acea figură a fost reprodusă după un exemplar cu totul deteriorat, astfel încât teoria d-lui M. cade dela sine.

Inainte de a încheià mai citām pro memoria articolul d-lui V. Puiu intitulat *Un taler valah de aur din 1493*, publicat în «Revista» din Iași, fascicula 3 din Martie 1908, și care conține darea de seamă a unei comunicări în care d-l Petrow, director de Muzeu și profesor la Academia teologică din Kiew încurcă din nou chestiunea cunoscutei iconițe de aur făcute de Vel Vornicul Nicoară pentru soția sa Teodosia. In numărul următor al aceleiaș reviste (No. 4, din Aprilie 1908), d-l prof. Tanoviceanu a lămurit definitiv chestiunea, scoțând acest obiect din numismatica Țerii-Românești.

*
* *

Din cele arătate până acì rezultă că literatura numismatică română, mai bogată decât s'ar fi putut crede, conține dejà descrierea a numeroase tipuri și variante de monete, descrieri bine înțeles uneori criticabile și în orice caz nesistematizate. Ceeace lipsește însă aproape cu desăvârșire până acum, este o cercetare privitoare la istoria monetară a Țerii-Românești, în care să se arate cum se numiau monetele descrise, în ce relațiuni stăteau între ele, cari erau titlurile lor și modificările suferite de aceste titluri în cursul timpurilor, cu un cuvânt comentarea și explicarea documentelor numismatice a căror descriere nu ne lipsește, după cum s'a văzut. O asemenea lucrare trebuind însă să înceapă prin a stabilì cu siguranță cum se numiau monetele întrebuințate în Țara-Românească până la 1521, am crezut de nevoie facerea alăturatului regest numismatic, din care să ne putem lămurì asupra denumirilor monetelor întrebuințate în arătata epocă, precum și asupra altor împrejurări interesând trecutul nostru monetar.

---

cari nu erau așà de iscusiți ca cei din Brașov și după cari ei imitaseră tot ce găsiseră mai ușor, ce e drept fără ca să se îndepărteze cu totul dela motivele lor, dar în acelaș timp fără ca să se încumeată să le copieze și legendele, cari cine știe ce schimonosite ar fi ieșit, după cum de altfel a ieșit și scutul după moneta lui Vlad Dracul, pe care meșterul, țigan probabil, încercând să-l imite după o monetă a lui Mircea cel Bătrân, l-a cibaluit în așà hal, de ne este imposibil de a-l descrie heraldicește».

DOCUMENTE.

(1364—1374) *fără dată şi loc.* Vladislav I întăreşte mânăstirii Vodiţa, pe care o înălţase înzestrând-o cu cele trebuincioase cultului, mai multe sate şi venituri, hotărând încă ca mânăstirea să aibă a luà în fiecare an din cassa domnească câte o mie de perpere şi săracilor să se împartă trei sute de perpere.

Originalul pe pergament în Arhiva Statului, Bucureşti; ibidem, Condica veche a Tismenei, I, p. 59, şi condica din 1860 a Tismenei, I, p. 81; traducere veche în Academia Română, Pach. 48, No. 178 *d*, în nişte còpii din condica mânăstirii Tismana; traducătorul neştiind ce sunt perperile, a lăsat acest cuvânt în alb. Publicat: textul în *Venelin*, Vlaho-bolgarskiia gramotaj, St. Petersburg, 1840, in-8°, p. 4; facsimile în Etymologicum magnum Romaniae (Buc. 1885—1898, 4 vol. in-8° mare; introducerea dela tom. IV, «Negru-Vodă», Buc., 1898); în text şi traducere în *A. Stefulescu,* Mânăstirea Tismana, (ed. II), Bucureşti, 1903, in-8°, p. 48.

1392. Iulie 8. Pera. Din condica de socoteli a coloniei genoveze din Pera, Fol. 74 v°:„ Item, VIII-a Iullii (1392), pro Julliano de Finario, et sunt pro perperis X de Velachia, datis per eum in Velachia cuidam nuncio pro Communi, pro novis habendis, de racione Petri de Groto, bancherii, de CLXXIIII, perperi III, K. XII.

Publicat de *N. Iorga* în Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle. Paris, 1899, 2 vol. in-8°, I, p. 54.

1393. Octomvrie. Intâia capitulaţiune încheiată de Ţara-Românească cu Poarta: Mircea se obligă a plăti un tribut anual de câte 3.000 bani roşi.

Istoria politică şi geografică a Ţerii-Româneşti, publicată la 1806 de fraţii *Tunisli,* dă (cf. ediţia II-a scoasă de G. Sion, Bucureşti, 1863, in-8°, la p. 66) anul 1383 şi «bani roşi»; Istoria lui Dionisie *Fotino* (trad. G. Sion, Bucureşti, 1859, 3 v. in-8°) arată în t. II, p. 17 că tractatul s'a încheiat la 1393, (pe când Şincai şi alţii susţin anul 1396), şi cu obligaţiunea de a plăti «bani roşi», pe când în t. III, p. 216 nu mai e vorba de bani roşi, ci de «bani ai ţerii». D-l *Onciul* (Din Istoria Românìei, Bucureşti, 1908, in-16°, p. 56) indică data Octomvrie 1402. Că acest tractat precum şi cel încheiat de Laiot Basarab la 1460 (?) este o plăsmuire, au arătat *N. Iorga* în Geschichte des rumänischen

Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Gotha 1905, 2 vol. in-8°, II, p. 76 şi *C. Giurescu* în Capitulaţiunile Moldovei cu Poarta Otomană, Bucureşti 1907, in-8°, p. 25—26 şi 41.

1409. fără zi. Argeş. Mircea volniceşte pe neguţătorii din Lemberg să umble slobozi prin Ţara-Românească cumpărând şi vânzând nesupăraţi orice fel de marfă, afară de argint.

Privilegiu latin publicat de *E. Kaluzniacki* in Dokumenta moldawskie i multanskie z archiwum miasta Lwowa. Lemberg, 1878, in-4° mare, p. 22.

6921. August 6. 1413. *indiction 6.* Câmpulung. Mircea înnoeşte privilegiul comercial acordat de predecesorii săi pârgarilor din Braşov, stabilind şi taxe vamale pentru import şi export.

Pentru o mai bună înţelegere a chestiunii taxele prevăzute în acest privilegiu s'au transcriş în tabloul sinoptic dela sfârşitul lucrării, păstrându-se ordinea în care ele se găsesc enumerate în act.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul, I, p. 3. *(op. cit.)*.

Indictionul 6 corespunde anului 1413.

1413. August 25. Câmpulung (feria sexta post festum Sancti Bartholomaei apostoli). Mircea înnoeşte Braşovenilor privilegiile comerciale anterioare.

Taxele prevăzute s'au transcris în tabloul dela sfârşitul lucrării.

Păstrat într'o copie latină în privilegiul acordat de Dan II la 28 Ian. 1431. Publicat de *Bogdan*, Relaţiile, p. 36 (cf. şi *ibidem*, nota dela p. 35).

1420. Martie 8. Zentemrich (feria sexta proxima ante dominicam oculi). Lorandus Lepes de Waraskezy, vice-voivodul Transilvaniei, comunică Conventului mânăstirii din Clus prigonirile suferite de Benedict şi Ştefan, fiii lui Grigore, din partea servitorilor nobilului Ladislau de Angijlus, cari intre alte au luat dela un iobag al zişilor fraţi patruzeci de ducaţi în moneta Ţerii-Româneşti.

Documentele Hurmuzaki, vol. I, partea 2, p. 512.

6930. Noemvrie 21. 1421. *indiction 15.* Târgovişte. Radu II înnoeşte privilegiul comercial acordat de predecesorii săi Braşovenilor, stabilind şi taxe vamale.

Taxele s'au transcris în tabloul dela sfârşitul lucrării.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 11. Asupra indictionului *15* care corespunde cu anul 1422, cf. *ibidem*, nota 4 dela pag. 13.

6931. Octomvrie 23. 1422. *indiction 1.* Târgovişte. Dan II înnoeşte privilegiile comerciale acordate de predecesorii săi Braşovenilor, hotărînd şi taxe vamale.

Taxele sunt transcrise în tabloul dela finele lucrării.

Publicat în Bogdan, *Relaţiile*, I, p. 15. Asupra indictionului *1*, care corespunde cu 1423, cf. *ibidem* nota dela p. 17.

(1422) *fără dată și loc.* Dan II lămurește vameșilor dela Dâmbovița și Rucăr ce taxe anume urmează să perceapă dela Brașoveni (probabil în urma acordării privilegiului din 23 Octomvrie 1422).

Taxele stabilite sunt transcrise în tabloul dela fine.
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 17.

(1422) *fără dată și loc.* Dan II comunică vameșilor din Prahova ce taxe au de luat dela Brașoveni (probabil în urma acordării privilegiului din 23 Octomvrie 1422).

Taxele sunt transcrise in tabloul dela sfârșit.
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 19.

(1424). *Noemvrie 10.* Târgoviște. Dan II din recunoștință către Regele Ungariei care-i acordase dreptul de a bate monetă în țara sa, acordă Brașovenilor un nou tarif vamal, mai scăzut decât cele anterioare.

Dan amintește că «s'a îndurat Domnul meu Craiul și . . . mi-a dăruit haraghie de bani ca să fie în țara Domniei mele precum este în țara lui, tot așà să se bată și în țara Domniei mele». Urmează taxele în *bani*, transcrise în tabloul dela finele lucrării. Hrisovul sfârșește: «Și acestea le-am înnoit și întărit pe vremea când mi-a dat Domnul meu Craiul haraghia de bani, ca să se facă în țara Domniei mele . . .».
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 21.— Taxele sunt transcrise în tabloul dela fine.

1424. Noemvrie 10. Târgoviște (feria sexta proxima in vigilia Sancti Martini episcopi et confessoris). Privilegiu latin acordat de Dan II Brașovenilor, de sigur odată cu privilegiul precedent.

«Nos Daan woyda . . . significamus . . . quod serenissimus rex . . . tantam nobis graciam condonavit, quod nos in kamera nostra fillerenes vulgariter et parvos denarios faceremus . . . ut idem parvi denarii in isto regno sic ambulant, sicut ibi in Brasso et in regno Hungarie . . .» Urmează taxele transcrise în tabloul dela sfârșitul lucrării.
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 24.

(1424) *fără dată și loc.* Dan II comunică vameșilor din Dâmbovița și dela Rucăr taxele ce au de luat dela Brașoveni în urma schimbării monetei (și probabil după acordarea privilegiului din 10 Noemvrie 1424).

Taxele s'au transcris în tabloul dela sfârșitul lucrării.
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 27.

(1420—1424) *fără dată și loc.* Dan II scutește pe locuitorii din Târgoviște de a plătì taxe vamale interne în altă parte decât în orașul lor, înnoindu-le taxele pe cari le plătiseră pe vremea domnilor celor bătrâni, adică «dela maja de ceară 12 ducați, florini să nu fie», iar dela celelalte articole cevà mai puțin decât fusese până acum, fără de a arătà cât anume.

Publicat în *Bogdan*, Relațiie, I, p. 28.

1425. Aprilie 4. Alba Regală. Impăratul Sigismund scrie lui Dan II cerându-i să nu caute a impune cu deasila Braşovenilor moneta sa numită ducat: Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariae Bohemiae Dalmaciae Croaciae etcetera rex. Fideli nostro dilecto spectabili et magnifico Daan partium nostrarum Transalpinarum vaivodae salutem et gratiam. Ex querulosa insinuatione fidelium nostrorum dilectorum universorum civium et hospitum nostrae civitatis Brassouiensis et provinciae Barcza ad eandem civitatem nostram pertinentis ad nostrae deductum est audientiam maiestatis, quomodo vos ipsos exponentes ad recipiendum et tollendum in eorum medio ac in dictis civitate et provincia Barcza monetam vestram, quae in vulgari Walachali ducat nuncupatur, eis invitis et violenter compellere niteremini et velletis, in cuius receptione ipsis non modicum damnum posset procul dubio evenire. Verum quia nos dictos nostros cives et hospites ad capiendum et recipiendum huiusmodi monetam vestram sic violenter et coactim compelli nolumus et arctari, idcirco eandem vestram gratiam fidelitatem requirimus et hortamur eidem firmiter committentes, quatenus a modo in posterum praedictos cives et hospites praedictarum civitatis et provinciae nostrarum ad recipiendum et acceptandum praescriptam monetam vestram sic violenter et coactim compellere et adstringere nequaquam debeatis. Aliud pro nostra gratia non facturi in praemissis, praesentes etiam perlectas semper reddi iubemus praesentanti. Datum in Albaregali, feria quarta proxima post dominicam Ramispalmarum anno d. MCCCCXXV° regnorum nostrorum anno Hungariae etcetera XXXIX° Romanorum XV° et Bohemiae quinto.

Deasupra documentului menţiunea: Comissio propria domini regis.
Originalul în Arhivul din Braşov. Copie la Academia Română.

1426. Novembre 5. Lypa (in festo beati Emerici ducis). Impăratul Sigismund scrie Sibienilor că a hotărît să acorde lui Dan II pentru paza lui personală un corp de trupă de 900 pedestraşi şi 100 călăreţi români, şi că întrebând pe logofătul lui Dan ce salariu urmeaza să se plătească acestor soldaţi «idem logofetus allegauit, quod vnus volahus eques pro suo sallario unius diei in vno perpele, et tres volahi pedites similiter in vno perpele contentarentur . . . ».

Publicat în *Szabó Károly,* Székely Oklevéltár, Tom. III (1270—1571) Cluj 1890, in-8°, p. 40—43; cf. nota d-lui Iorga în «Convorbiri literare», XXXVI (1903), p. 96.

6939. Ianuarie 30. 1431. *indiction 9.* Târgovişte. Dan II înnoeşte Braşovenilor şi Ţerii Bârsei privilegiul comercial acordat de Mircea cel Bătrân prin hrisovul din 25 Aug. 1413.

Taxele hotărîte sunt transcrise în tabloul dela sfârşitul lucrării.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 32; un duplicat de pe acest hrisov *ibidem*, p. 35; cf. şi nota dela p. 35. Indictionul 9 corespunde cu anul 1431.

(1431) *fără dată şi loc.* Dan II comunică autorităţilor şi vameşilor din ţară acordarea privilegiului comercial concedat Braşovenilor (la 30 Ian. 1431), informându-i că urmează a luà dela Braşoveni vama care se luà sub Mircea Voevod şi că de aci înainte Românii sunt slobozi să ducă la Braşov orice marfă vor voì, fie argint, aur ori mărgăritar, după cum din Braşov va puteà importà oricine postav, argint, florini sau orice alt articol.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 38.

1431. Iunie 14. Târgovişte (feria quinta proxima ante festum beatorum Viti et Modesti martirum). Circulara lui Alexandru Aldea către autorităţile din Ungaria pentru prinderea grecului Femian care fugise «cum certis rebus de camara nostra ablatis».

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I p. 311 ... «Camara» poate fi visterie, cum se traduce ibidem, p. CII, dar şi monetărie: cf. acolo nota dela p. 58 şi privilegiul latinesc din 10 Nov. 1424.

(1431, ultimele luni). *fără dată şi loc.* Vlad Dracul comunică Braşovenilor că Sibienii «au lepădat ducaţii cei vechi», invitându-i să procedeze şi ei la fel, căci de va aflà pe cinevà că umblă cu ducaţi vechi, îl va pedepsì.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I p. 56. Asupra datei şi locului cf. nota dela acea pagină.

(1431). *fără dată şi loc.* Vlad Dracul scrie pârgarilor din Braşov că nu se ţin de cuvânt lăsând să se exporteze aramă la Alexandru Aldea. In urma cererii sale şi potrivit poruncii împărăteşti, Comitele Secuilor a hotărît că toată arama trebue să fie dusă la monetăria Regală. Astfel fiind, a pornit la Braşov pe trei trimişi ai săi cari să cerceteze şi la cine vor găsì aramă să-i pună soroc s'o ducă la monetărie, şi în altă parte să n'aibă nimeni voie a o duce; iar cine o va trece pe ascuns, capul să şi-l piarză.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 57; cf. şi nota dela p. 58.

(1431—1432). *fără dată şi loc.* Vlad Dracul scrie Braşovenilor să nu împiedice pe sluga sa Vlad să exercite represalii în contra Moldovenilor, amintindu-le că trimiţând pe o slugă a sa în Moldova, Moldovenii au dat-o în mâinile lui Aldea şi Albu cari îi cer acum mai bine de o mie de florini de aur drept despăgubire.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 59.

6941. Fevruarie 9. 1433. *indiction 1*..... Târgovişte. Alexandru Aldea întăreşte mânăstirii Zograful din Sf. Munte un ajutor anual de 3.000 aspri.

Tipărit în traducere de St. Nicolaescu în «Revista» din Iași, No. 5 din Maiu 1908, p. 271—273 după textul publicat de W. Regel, E. Kurtz și B. Corableff în «Byzantina Hronica», ed. Academiei din St. Petersburg; cf.: *Iorga*, Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor, III, p. LXVII: «Regest, după Uspenski, în *Miklosich*, Slavische Bibliothek, I, 1851 p. 173 (citat întâiu în colecția W. Schmidt, la Muzeul național din Budapesta)»; *Nicolaescu* în «Convorbiri Literare» XXXVI (1902), p. 958, unde îl citează după «Novyj vostok christijanskij» a episcopului Porfirie Uspenskij (Petersburg, 1892). Indictionul este foarte probabil 11.

(1431—1433). *fără dată și loc.* Vlad Dracul îngădue Brașovenilor să facă comerț cu ducați de cei vechi în Țara-Românească și în Țara-Ungurească, nu însă și în Țara-Bârsei unde acest comerț rămâne oprit, interzicându-le tot odată să trimită aramă în Muntenia.

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 64; ibidem, notă: «prin Țara-Ungurească nu se poate înțălege aci decât Țara-Făgărașului».

(1432—1437). *fără dată și loc.* Vlad Dracul scrie Brașovenilor: «Știți că e poruncă dela Domnul nostru chesarul să-mi fac haraghie. Deci, dați fier și ce mai este de trebuință pentru haraghie în mânile oamenilor mei, ca să ne facem treaba . . . ».

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 69.

(1431—33 sau 1436—37) *fără dată și loc.* Vlad Dracul comunică Brașovenilor că le încuviințează să facă comerț cu Moldova și cu Țara-Românească sub condițiunea de a nu introduce acolo bani răi sau aramă.

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 67; după nota dela acea pagină scrisoarea ar fi mai curând dela 1436—37.

6945. Aprilie 8. 1437, *indiction 24.* Târgoviște. Vlad Dracul înnoește Brașovenilor vechile privilegii comerciale, hotărînd și taxele pentru import și export.

Taxele sunt transcrise în tabloul dela sfârșitul lucrării.
Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 71. Indiction «24» este un lapsus calami pentru «14», cu toate că indictionul anului 1437 este 15. Asupra acestei erori și a greșelii din Miletici, cf. ibidem, nota dela p. 73.

(c. 1437). *fără dată și loc.* Gheorghe Lascar, camarașul lui Vlad Dracul, scrie Brașovenilor în pricina unor cumpărături mari pe cari le făcuse în Brașov pe sama Domnului prin oamenii sei, trimițind în mai multe rânduri ducați până la suma de 17.500 florini, pe cari cere să i se restitue.

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 254.

(1433—1438). *fără dată și loc.* Vlad Dracul înștiințează pe Brașoveni că un anume Neagoe s'a refugiat la Râjnov, după ce-i furase 200.000 de aspri și cere să i se restitue acești bani.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 74.

(c. 1433—1440). *fără dată şi loc.* Antonie, camaraşul lui Vlad Dracul, comunică Braşovenilor că înţălegând pârgarii din Săghişoara că dânsul voeşte să mute monetăria Domnească la Braşov, l-au rugat să nu le facă această ruşine, ameninţându-l apoi că nu-i vor da fierul din camară. In urma cererii lor le-a încuviinţat un soroc de 15 zile după trecerea căruia va trimite iarăş un ducatar, făgăduind încă că va interveni pe lângă Domnul său în sprijinul Braşovenilor.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 258.

(c. 1441—1442) *fără an şi loc. Iulie 3.* Vlad Dracul acordă Braşovenilor deplină libertate de a face comerţ în Ţara-Românească, «numai ducaţi să nu aducă, decât în sân, de cheltueală. Iar de aci să nu scoată nici argint nici aramă, nici florini, nici una din acestea, căci la cine vor află slugile Domniei mele, îi vor luà şi capul şi avutul . . . Şi Românii să meargă la ei slobozi cu orice marfă, numai ducaţi să nu ducă decât în sân. Şi acuma, câţi ducaţi ar aveà Braşovenii, e slobod să-i scoată, măcar cu carul . . Şi când îmi vor ieşi ducaţii cei noi, am să vă dau de ştire cu 14 zile înainte, ca să vă cheltuiţi ducaţii».

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 75. Asupra exportului de monetă şi metal preţios cf. ibidem, nota dela p. 76.

6948. Septemvrie 8. 1439. dat în Târgovişte, scris în Argeş. Vlad Dracul acordă neguţătorilor din Polonia, Galiţia şi Moldova libertatea comerţului în Ţara-Românească şi a trecerei în Turcia, plătind vama excepţională de doi florini ungureşti la Râmnic de car, şi vama obicinuită în celelalte oraşe.

Publicat în text şi traducere, în *Hasdeu*, Arhiva Istorică, I, p. 84; în text, traducere şi facsimile la *Kaluzniacki*, Dokumenta moldawskie (op. cit.), p. 28. Asupra lui «florini БЪГРЪЦКЫ» cf. ibidem, nota dela p. 31.

1441. Octombre 16. în tabăra de lângă Wijneeph. Scrisoarea voevozilor Transilvaniei Nicolae Ujlaki şi Ion de Hunyadi către Braşoveni: Nicolaus de Wylak et Iohannes de Hwnyad, inter cetera waywode Transsylvani. Seniores et prudenti viri, amici nostri honorandi. Audivimus quomodo illustris Wlaad Waywoda Transalpinus cusionis monetarum regalium in vestri medio continuacionem per Serenissimum dominum nostrum regem prelatosque et barones regni Hungarie in defensionem eiusce defensionis per vos fiende, sibi sinistrum fore reputaret atque grave. Super qua re vobis per eundem recolimus fuisse subintimatum, cuius scilicet rei disposicionem et decisionem una cum eodem fiendas ad terminum illuc aggressas nostris decrevimus producendum. Sane quidem liquet quod ipsa regio partium Transsylvanarum in quolibet sui parte de regie benivolencie legalitate prelato-

rumque et baronum cude Serenitatis et regni conclusione nostrorum honoris subiacet dicioni, gubernamini, direccioni et defensioni; proinde in tenutis honoris et regni nostrorum libera nobis adesse debet de iure et de lege facultas eiuscemodi cusionis monetarum continuacionem exequi faciendi; unde requirimus vos, nichilominus, et serie presentium Vestris prudenciis firmiter praecipientes mandamus quatenus per homines nostros ad id speciales talismodi monetarum cusionem vestri in medio sollerter et continue exercere permittatis remitente obstaculo quovis retroiecto, usque ad nostrum illuc ingressum, et nec cuipiam alteri id prosequi cedatis, preterumquam hominibus nostris specificatis. Scientes enim a certo, quoniam sedecimo aut decimo septimo die post presencium emanacionem in vestri medio, nostri presencia personali, favente altissimo, constituemur, quoniam ad annotatum Waywodam Transalpinum in plurificatis legacionibus ipsius domini nostri regis prelatorum eciam et baronum ac tocius regni Sue Serenitatis ire deputato omnis more protractione relagata importune et sine intermissione sumus accessuri pariter et profecturi; usque ad illum igitur terminum ipsam cusionem per quospiam non sinatis impediri. Et aliud in premissis facere non sitis ausi modo aliquali. Cetera lator presencium nostra intimata vobis seriosius propalanda hac vice clarius explanabit et exponet; cuius dictis nostri ex parte Vestris Prudenciis detegendis fidem liquet credulam, uti nostris sermonibus, adhibere. Scripta in descensu nostro campestri exercituali iuxta oppidum Wijneeph, in festo beati Galli Confessoris, a. D., etc.

Pe verso: Prudentibus viris magistro civium, iudici, villico iuratisque civibus et cunctis senioribus civitatis Brassouiensis . . .

Originalul în arhivul din Braşov. Copie la Academia Română.

Dela Nicolae Ujlaki, numit mai târziu de Matei Corvin rege «in partibus infidelium» al Bosniei, s'au descoperit în anul curent câtevà monete, bătute de dânsul în această calitate.

(1438—1446). *fără dată şi loc.* Vlad Dracul scrie Braşovenilor somându-i să-i predeà pe ucigaşul care omorîse pe Zanvel dela Târgovişte, luându-i 250 de florini, 500 de perpere, o pungă cu 300 de aspri, un inel de aur în preţ de 10 florini şi alte lucruri, şi îi ameniţă, la neurmare, cu pedeapsă.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 81.

1448. Martie 7. Themeswar. Scrisoarea lui Ioan Corvin către Braşoveni: Iohannes de Hwnyad, regni Hungarie gubernator. Prudentes et circumspecti viri, grate nobis dilecti. Quia nos id disposuimus quod in partibus Transalpinis, sicuti hic nostra presens pecunia currere debeat et valeat, committimus ergo vobis quatenus cum civibus Cibiniensibus et hominibus pociorum Transalpinarum in simul convenire inter hecque diligenter tractatum

habere debeatis, ut, dum vos in ipsorum medium res vestras venales quascumque adducitis, ab eisdem florenos vel vzperas petere pro precio talium non debeatis, sed super premissis parvis pecunis presentibus vendere diligenter eisdem debeatis. Eisdemque nos scripsimus ut et ipsi pro precio rerum suarum quas ab eisdem comparare volueritis, premissam parvam pecuniam recipient et florenos vel vzperas pro ipsorum rebus comparabilibus non petant. Secus ergo in premissis non facturi. Datum in Themeswar, feria quinta proxima ante Dominicam Judica, A. D. millesimo, etc.

Pe verso: Prudentibus et circumspectis viris iudici iuratisque et ceteris civibus pocioribus civitatis Brassoviensis . . .

Originalul în arhivul Brașovului. Copie la Academia Română.

6960. Septemvrie 30. 1451. Ghe̍rghița. Vladislav Dan întărește slugilor sale Dragomir, Șerbu, Coman și Stan mai multe părți în moșia Negoești cumpărate de dânșii dela Tudora, Badea și Ioncea drept 680 aspri.

Academia Română, Pach. 76, No. 23, copie și traducere română într'un caiet de còpii și traduceri de pe documente slavone al lui Gheorghian Peșacov (1).

1452. Octomvrie 24. Ewsy (in feria tertia proxima ante festum beatorum Symonis et Jude Apostolorum). Ioan de Hunyadi scrie Brașovenilor că Regatul Ungariei sărăcindu-se din cauza diferitelor războaie și a immulțirii și stricării monetelor, a hotărît să bată o monetă nouă și invariabilă care să umble în toată țara, și îi invită să nu mai primească în nici un chip nici aspri nici moneta Voevodului Țerii-Românești sau altă monetă veche, căci voește ca în Brașov și în Țara-Bârsei nimeni să nu mai schimbe sau să exporteze aur, argint ori monetă veche.

Publicat în Documentele Hurmuzaki, vol. II, partea 2, p. 15.

(1452). *fără an și loc. Decemvrie 17.* Vladislav Dan scrie pârgarilor din Brașov că a despăgubit pe proprietarii unor porci cari se luaseră, cu 4.000 aspri, și îi invită să se țină de așezământul cel vechiu dat de Domnii anteriori.

Publicat în *Bogdan,* Relațiile, I, p. 87.

6965. Aprilie 16. 1457. *indiction 5.* Târgoviște. Vlad Țepeș întărește mănăstirii Cozia satul Troeneștii pe care îl cumpăraseră călugării dela Drăgoi drept 50 florini, și Domnului au dat un cal bun.

Arhiva Statului București, originalul pe pergament în doc. mon. Cozia, pachet «C, netrebnic», de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Coziei, I, f. 89; condica nouă a Coziei, I, p. 193. Condica Brancovenească, vol. II (No. 266), f. 307 v. Indictionul 5 corespunde cu 1457.

---

(1) Despre Peșacov cf. St. Nicolaescu, *Documente Slavo-române,* București 1905, în 8°, nota dela p. 229.

1460. A doua capitulațiune cu Poarta Otomană.

Tunusli, op. cit., p. 68; *Fotino*, op. cit., II, p. 20 și III, p. 218. Vezi nota dela întâia capitulațiune din Octomvrie 1393. Că Țara-Românească plătià dejà tribut Turcilor rezultă documental și din diploma lui Gheorghe Brancovici, Despotul Serbiei, dată la 1449, (în Doc. Hurmuzaki, I, partea 2, p. 760).

(1456—1462). *fără an și loc. Decemvrie 8.* Vlad Țepeș scrie Brașovenilor, că oamenii săi cari cumpăraseră niște oțel în Brașov au fost împiedicați să ridice oțelul și roagă să li se dea marfa sau să li se întoarcă ducații plătiți.

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I p. 94.

6972. Maiu 30. 1464. *indiction 12.* București. Radu cel Frumos întărește mânăstirii Cozia satul «Săvestrenii toți, pentrucă jumătate a cumpărat-o (călugării) dela Șoldea într'o mie șase sute aspri, iar altă jumătate au cumpărat-o dela Stoica iar cu 1600 aspri . . . »

Arhiva Statului Buc. Originalul pe pergament în «Fondul Istoric»; tot acolo o trad. de Gheorghian Peșacov. Condica veche (din 1778—1794) a Coziei, f. 90; condica nouă a Coziei, I, f. 205. Condica Brâncovenească, II (No. 266), f. 399. Indiction 12 corespunde anului 1464.

6976. Maiu 18. 1468. București. Radu cel Frumos întărește lui Dâlban și fiilor acestuia jumătate din muntele Andriean «pentrucă l-au cumpărat dela Jitiean cu 330 aspri și Domniei mele (au dat) un cal».

Publicat după pergamentul original în text și trad. de Al. Stefulescu în «Noua Revistă Română», No. 22 din 1900, p. 377 (Contribuțiuni la Domnia lui Vlad Călugărul); — de acelaș in «Gorjul istoric și pitoresc», Târgu-Jiu, 1904, in-8°, p. XVII; cf. *Ghibănescu*, Surete și Isvoade, I, Iași 1906, in-8°, p. 283.

6976. Maiu 18. 1468 . . . Radu cel Frumos confirmă lui Dan, Drăgoiu, Dobromir și Neagoe jumătate din Cincul, cumpărată dela Stanciul Fârluț cu 420 aspri.

Stefulescu, Gorjul istoric și pitoresc, p. 373, unde nu se arată locul de emisiune; din documentul precedent rezultă însă că trebue să fi fost dat în București.

6978. Aprilie 12 — vezi 6996, Aprilie 12.

6979. Ianuarie 25. 1471. Gherghița. Radu cel Frumos întărește lui Oană și feciorilor săi Stan, Vlâcsan, Stancul și nepoților lor Nan, Tatul și Serbu părțile lui Stan și Macsin din moșiile Ghigheu și Ungheni, pentrucă le-au cumpărat dela Lepădat, fiul lui Macsin și dela Vladul și Vlaicul, fiii lui Stan, drept 1.000 aspri și Domnului au dat un cal bun.

Pergamentul original în Academia Română, pach. 90, No. 1. Publicat de *Venelin*, op. cit., p. 95.

6983. Iunie 1. 1475. fără loc. Basarab sin Dan întărește boierului jupan Stanciul cu fiii săi și fratelui lui, Badea, cu copiii lui, Făgățelul tot, «însă

singur să-l ţie Badea, pentrucă l-a cumpărat în zilele Radului V. V. drept 2.500 aspri»; şi Museteştii toţi, pentrucă 3 părţi le sunt moşie bătrână şi de moştenire, iar două părţi le-au cumpărat drept 2.000 aspri, şi Domnului au dat calul . . .

Arhiva Statului Buc., pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Glavaciocu, pach. 16, No. 1, de unde a fost trecut în «Fondul Istoric»; Condica din 1852 a mânăst. Glavaciocu, p. 129.

6983. Iulie 11. 1475. Târgovişte. Basarab Laiotă confirmă Braşovenilor vechiul aşezământ vamal «precum a fost în zilele tatălui Domniei mele Dan voevod . . .»

Fără taxe. Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 118.

6983. Iulie 15. 1475. *indiction 8.* Târgovişte. Basarab cel Bătrân întăreşte mânăstirii Cozia satele Jiblia şi Şerbăneştii şi Brăduţeanii . . . şi Giurgeanii cumpăraţi dela Drăgoi drept 50 de florinţi şi un cal, şi Sevestrenii toţi cumpăraţi dela Şolda, jumătate drept 1.600 aspri, iar cealaltă jumătate dela Stoica şi Cârstea drept 1.600 asprii . . . şi Luminenii şi Pepenii cumpărate dela Neagul Taurul drept 650 asprii . . .

Arh. Stat. Buc., pergamentul original în Fondul Istoric (inventarul doc. restituite, No. 795). Condica veche a Coziei, f. 30 (unde se spune greşit Io Basarab sin Io Matei V. V.). Indictionul 8 corespunde cu 1475.

6984. Iulie 4. 1476. Gherghiţa. Basarab sin Dan întăreşte lui Oană şi fiilor săi Stan şi Stancul partea de moşie câtă au ţinut Corlat şi Nan, pentrucă au cumpărat-o dela aceştia drept 500 de aspri.

Publicat în *Venelin*, op. cit., p. 118.

6985. Octomvrie 7. 1476. *temelia a 4.* Braşov. Vlad Ţepeş înnoeşte Braşovenilor vechiul aşezământ, cum a fost în zilele Mircei Voevod şi a lui Vlad Dracul.

Nu conţine taxe. Publicat în *Bogdan,* Relaţiile, I, p. 95. Temelia 4 corespunde cu anul precedent.

(1476—1477) *fără dată şi loc.* Vlad Ţepeş scrie Braşovenilor să-i trimită pe voinicii de peste munţi cari vor voi să-l slujească, asigurându-i că-i va milui şi hrăni, dar că nu le poate plăti leafă, neavând ducaţi.

Publicat în *Bogdan,* Relaţiile, I, p. 99.

1475 sau 1477. locul lipseşte. Vlad Călugărul dărueşte mânăstirii Filotheia din Sf. Munte 4.000 aspri.

Amintit în *Lepădatu,* Vlad Vodă Călugărul, Bucureşti, 1903, in-8°, p. 77, unde se dau referinţele: *Uspenskij,* Istorija Athona, III, p. 335 şi St. Nicolaescu în «Convorbiri literare» pe 1902, p. 958; «cum se vede, anul e rău cetit», afară numai dacă n'am admite

că Vlad ar fi făcut donaţiunea pe când eră pretendent. *Stefulescu* în Mânăstirea Tismana, ed. II (op. cit.), p. 38 spune «3.000 aspri cheltueli fraţilor» (?)

6986. Aprilie 3. 1478. Bucureşti. Basarab Mladi întăreşte lui Crăciun din Slatina şi feciorilor săi şi lui Manea cu fraţii săi şi feciorii lor şi lui Petru cu feciorii lui moşie în Strehăeţ, partea lui Başait, Neagomir şi Oancea, pentrucă au cumpărat-o dela aceştia cu 460 aspri şi Domnului au dat un cal bun.

Arhiva Stat. Buc. Pergament în doc. Mitropoliei «Bucureşti» (Ungro-Vlahiei), Pach. 149, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Copie în Condica Mitropoliei Bucureşti, vol. X, f. 66; idem, cu data greşită 6826, Aug. 3, în Condica Brâncovenească, vol. I (No. 265) f. 2. Publicat de *Venelin*, op. cit., p. 111, cu data greşită 6980 şi cu alte erori.

6987. Septemvrie 9. 1479. Novigrad. Basarab Mladi întăreşte mânăstirii Cozia mai multe sate între cari Giurgeanii cumpăraţi drept 50 florinţi şi un cal, şi Sevestreanii toţi cumpăraţi jumătate drept 1.600 aspri şi cealaltă jumătate tot drept 1.600 asprii; şi Pleşoii şi uliţa dela Râmnic . . . şi Pepenii cumpăraţi drept 650 aspri (urmează alte bunuri şi scutiri de dări).

Arh. Stat. Buc. Traducere în Condica nouă (din 1857) a Coziei, p. 14, unde nu se arată locul; Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 387 v., unde se dă ca loc «Novigrad». Hrisovul reproduce doc. din 6983, Iulie 15 de mai sus. In prima parte a acestui act se cetesc (Condica Coziei, p. 14) următoarele: . . . «Mladi Basarab, Domn a toată ţara Ungro-Vlahiei, Amlaşului şi Făgăraşului . . . biue a voit Domnia mea ca să proslăvesc pe Dumnezeu cel ce m'au proslăvit şi pre scaunul celuia ce întru sfântă odihnă au răposat, părintele Domniei mele, cu slavă m'au înălţat, etc.

(1479 Decemvrie, sau începutul 1480). *fără dată şi loc.* Basarab Mladi roagă pe Braşoveni să-i întoarcă visteria pe care i-o luase Laiota refugiindu-se peste munţi, adăogând că de vor face altfel, «pentru doi, trei oameni din Braşov pe cari Laiotă îi pune cu sine la masă şi cari se vor alege cu ducaţi, pentru ei plătiţi voi tot răul».

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 152.

(1480, întâia jumătate a anului). *fără dată şi loc.* Basarab Mladi se plânge Braşovenilor că Ştefan Bàthory îi pretinde 4.000 de fiorini ca să-i libereze pe Doamna pe care o luase Laiota cu sine în Transilvania, arătând că nu va da nici doi bani roşi ca să-şi răscumpere femeia dela creştini.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 157.

6988. Ianuarie 18. 1480. Bucureşti. Basarab Mladi întăreşte jupânului Ticuci şi fraţilor săi Bran, Radu şi Petru mai multe sate între cari Mogoşanii şi Turiţa, cumpărate cu 70 florini, şi Băroni cumpăraţi cu 400 de aspri ; şi Cepturile, partea lui Cojoc, şi Goleştii toţi, şi ţiganii, pentrucă le-au cumpărat dela însuş Domnul cu 80 florini [urmează alte moşii între

cari partea Manciului și Băeștii și Turcineștii de pe Ablanița, pe cari le dăduse Domnul lui Ticuci și Dobrei de zestre] ... și jumătate din Măilați, pe care o cumpăraseră cu 500 aspri (urmează întăriri de Țigani și scutiri de dări).

Arh. Stat. Buc. Pergament în doc. măn. Polovraci, Pach. 7, de unde a trecut în «Fondul Istoric». In primele două locuri din original numele lui Ticuci e ras și înlocuit de altă mână și cu altă cerneală cu numele «Avram».

6989. August 16. 1481. Pitești. Basarab Mladi întărește lui Roman cu fiii săi și fraților săi Dan, Radul, Micul și Mușat cu fiii lor o parte de moșie în Ulitești, partea lui Zamone, pe care o cumpăraseră dela acesta drept 400 aspri, un cal și doi boi; și din Micești partea lui Gane, pe care o cumpăraseră dela feciorul lui Gane din Bănie drept 100 aspri, doi cai și o vacă, și Domnului au dat un cal.

Originalul pe hârtie în Academia Română, Pach. 40. No. 6. Publicat de Miletici-Agura în Дако-ромънитѣ (în Sbornicul Ministerului de Instrucțiune Publică din Sofia, pe anul 1893) sub No. 14.

(1481, Septemvrie—Decemvrie) *fără dată și loc.* Basarab Mladi cere Brașovenilor să-i trimită averea ce se va găsi la Vintilă logofătul și la Caloian, cărora le încredințase 60.000 de aspri ca să-i facă cumpărături, iar ei se refugiaseră la Brașov.

Publicat în *Bogdan*, Relațiile, I, p. 167.

6690. Iulie 13. 1482. Târgoviște. Vlad Călugărul întărește lui Roman și fraților lui, Dan, Radul, Micul, Mușat și Stoica o parte de moșie în Micești, pe care le-o dăduse Stoica dvornicul, iar Domnului au dat 2 cai; și o parte de moșie în Ulitești, pe care o cumpăraseră dela Zamone drept 400 de aspri.

Originalul pe hârtie în Academia Română, Pachet 40, No. 7. Data e cam ștearsă și s'ar puteà ceti 6990, 6991 sau 6999. Menționat de *Lăpedatu* cu data de mai sus în «Vlad Vodă Călugărul» (op. cit.), p. 71, sub No. 2.—Cf. Hrisovul din 6989, Aug. 16 de mai sus.

6991. Ianuarie 27. 1483. Târgoviște. Vlad V. V. întărește boierilor săi Batie, Brat, Dragul, Dobromir, Dragul, Radul, Danciul cu feciorii lor, mai multe moșii ... «și Criva din Mehedinți toată, și Bucureștii a 3-a parte și Rusăneștii toți, pentrucă i-au cumpărat dela Mușata și dela nepoții ei drept 3.000 aspri și Domniei mele au dat un cal bun».

Copie slavă în Academia Română, Pach. 76, No. 5; cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 71, No. 3.

6991. Iunie 1. 1483. *indiction* 1. Târgoviște. Vlad V. V. întărește mănăstirii Tismana moșiile Tismana, Pocruia, Godineștii, Sârbșorii și ... Ohaba, pe care o cumpărase jupân Vintilă logofătul dela St--nciul Cortofleș drept 160 florini ... și le scutește de dări.

Arh. Stat. Buc. Originalul pe pergament în doc. mân. Tismana, pach. 1, de unde a trecut în «Fondul Istoric» (Invent. doc. restituite No. 797); Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 15 v. cu data de «1 Ianuarie» (?); Condica veche a Tismenei, vol. I, (No. 42), f. 75 v.; idem, nouă a Tism., vol. I, p. 17. Publicat în *Venelin*, op. cit., p. 124, cu data exactă; menţionat de *Lăpedatu*, op. cit., p. 71. Indiction 1 corespunde cu anul 1483.

6991. Iunie 5. 1483. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte lui Mihail cu fiii săi satul Topeştii lângă Tismana, pentrucă l-au cumpărat dela Manea biv stolnic, fiul lui Barbu, drept 300 aspri, şi Domnului au dat calul.

Arh. Stat. Buc. Pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Tismana, Pach. No. 2, de unde au fost trecute în «Fondul Istoric»; Condica veche a Tismenei, vol. I, (No. 42) f. 180; Condica nouă (din 1860) a aceleiaş mânăstiri, vol. I, p. 66. Publicat de *Hasdeu* în Arhiva Istorică, I, p. 37, de *Milettci-Agura* în «Sbornic», IX, (pe 1893), op. cit., p. 340 sub No. 15 şi de *Ghibănescu* în Surete şi Isvoade (op. cit.), I, p. 285; cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 71, No. 6.

6993. Aprilie 5. 1485. Târgovişte. Vladislav V. V. întăreşte lui Danciul şi feciorilor săi şi fratelui său Marco cu feciorii săi ca să le fie Iaşii toţi, pentrucă i-au cumpărat dela Şuşman din Curte cu 35 florini ungureşti şi un caftan de postav, şi Domnul le-a iertat calul.

Publicat în *Ghibănescu*, Surete şi Isvoade, I, p. 288.

6994. Septemvrie 27. 1485. fără loc. Insemnarea egumenului Iosif Govoreanul: «să se ştie precum am cumpărat acest loc dela Hijul din Oras dela Palco [sic] drept aspri 2.110; marturii jupân Oancea, jupân Manciul (urmează alţi 8 martori), şi eu Borcea care am scris în zilele Radului Vodă fiul marelui Vlad Vodă. Septemvrie 27 lt. 6994.»

Arh. Stat. Buc., Condica veche a mân. Govora (No. 109), p. 210 şi p. 288, unde este trecut cu data Sept. 26. Insemnarea originală eră pusă între hârtiile moşiei Glodul a mânăstirii. Anul, evident greşit, ar puteà fi 1475 sau 1495.

6995. Iunie 12. 1487. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Rusicu din Muntele Athos un ajutor anual de 6.000 aspri.

Textul publicat în: Acta, praesertim Graeca, Rossici in monte Athos monasterii (Акты Рускаго на святомъ Аѳонѣ монастырія ...), Kiew 1873, in-8°, p. 437. Menţionat în *Lăpedaţu*, op. cit., p. 72, No. 9: «Menţionat de *Cipariu*, Archivul pentru filologie şi istorie, 1868, «p. 198 şi *Uspenkji*, Istorija Athona, St. Petersburg, 1892, III, p. 337»; cf. *Stefulescu*, Tismana, ed. II, p. 39.

6995. . . . (1487—1486). Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii dela Cricov (Mărginenii) a 4-a parte din satul Plopeanii şi cu vad de moară în Teleajen, pentrucă a cumpărat-o jupân Drăghici Stoikici dela Cioară drept 3.000 de aspri gata şi Domnului a dat un cal, etc.

Arh. Stat. Buc. Condica din 1755 a mânăstirii Mărgineni, f. 143 v., unde luna şi ziua lipsesc.

6996. Noemvrie 27. 1487. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte lui Ştefan şi fiilor săi şi lui Ion cu fratele său Neagul şi cu fiii lor a şaptea parte din Leleşti şi a şaptea parte din muntele Coarnele, pentrucă le-au cumpărat dela Precopie cu doi cai buni de 600 aspri ... şi Domnului au dat un cal bun de 300 aspri.

Publicat în *Ghibănescu,* Surete şi Isvoade, I, p. 291; cf. *Stefulescu,* Gorjul pitoresc (òp. cit.), p. 159.

6996. Fevruarie 4. 1488. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Govora moşia Hinţa toată cu tot hotarul «pentrucă am cumpărat Domnia mea acea moşie dela Stanciul, fiul Voinei dela Ocne, şi dela Dan şi Vâlcul din Glod, drept 1.500 aspri» şi a dat-o mânăstirii pentru pomenirea părinţilor săi, a sa şi a răposatului său fiu Io Vlad V. V.

Arh. Stat. Buc.; originalul lipseşte; trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Govora, Pach. 1, No. 1, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica veche a Govorei, p. 237; Condica nouă (din 1856) a Govorei, p. 1; cf. *Lăpedatu,* op. cit. p. 72, No. 11.

6996. Aprilie 17. 1488. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Cozia mai multe sate între cari Giurgenii, cumpărat de călugări dela Drăgoiu drept 50 de florinţi şi un cal, şi Săvestrenii toţi, cumpăraţi jumătate dela Şolda drept 1.600 aspri, iar cealaltă jumătate dela Stoica şi dela Cârstea tot drept 1.600 aspri; şi Sălătrucul pe care l-au cumpărat jumătate Magdalina dela Coman Făgăraşanul drept 50 de florinţi şi l-a dăruit mânăstirii, iar cealaltă jumătate au cumpărat-o dela Neaga şi dela Piperea drept 50 de florinţi; ... şi Pepeneii pe cari i-au cumpărat dela Gane Taurul drept 650 de aspri,... şi alte bunuri şi mile domneşti.

Arh. Stat. Buc., fragment din pergamentul original cu data de mai sus, în «Fondul Istoric»; Condica veche (din 1778—1794) a Coziei, f. 129; Condica nouă a Coziei, vol. I, p. 69; Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 384 v. cu data necompletă (luna lipseşte, 7 *zile*). In unele còpii se ceteşte 8 florinţi în loc de 50 florinţi; cf. *Lăpedatu,* op. cit., p. 72, No. 13.

6997 sau 6998 (?) Aprilie 12. 1489 sau 1490. Bucureşti, Vlad V. V. întăreşte lui Dragomir şi fiilor săi satul Pârşanii toţi, pentrucă l-au cumpărat dela Milea, fiul lui Neamiş drept 800 aspri şi Domnului au dat un cal.

Arh. Stat. Buc. Pergament şi traducere de Nenovici în doc. mân. Brancovenii, pach. 5, No. 1, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Data documentului, îndreptată de altă mână şi cu altă cerneală în 6978 (1470) este inadmisibilă, căci numele boierilor marturi arată că hrisovul a fost dat în 6997 sau 6998 (jupan Dragomir Manev, Neagoe Borcev, Drăghici Stoicov, Pârvul vel dvornic, Staico logof., Vladislav spătar, Staico vistier, Dumitru pah., Albul stolnic, Danciul comis, Neagul şi Rodea stratornici). Copie fără dată, în Condica Brâncovenească, vol. III (No. 267), f. 19 v.

6998. Septemvrie 11. 1489. *indiction 8.* Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Govora şi egumenului Kyr Doroteiu, satul dela gura Topolovului în Nănişeşti, partea Bilei, pe care o cumpărase el însuş dela Bilea drept 1.400 aspri şi o dăruise mânăstirii; şi în Mirileşti moşia lui Sprinten pe care o cumpărase egumenul drept 700 aspri; şi în Nănăşeşti partea lui Straoa cumpărată drept 1.400 aspri, din cari 600 de aspri a plătit egumenul, iar 800 aspri i-a iertat Straoa Sf. mânăstiri; şi via popei Alexe cumpărată cu 700 aspri şi via lui Ştefan cumpărată cu 400 aspri.

Arh. Stat. Buc. Pergamentul original cu trad. de Gg Peşacov în doc. mân. Govora, Pach. 7, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească, vol. I (No. 265), f. 8; Condica din 1856 a Govorei, f. 250; Publicat de *Miletici-Agura* în Sbornic IX, (op. cit.) sub No. 17; cf. *Lăpedatu,* op. cit., p. 73, No. 16. Indiction 8 corespunde cu 6998.

6998. Octomvrie 2. 1489. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Tismana satul Fărcăşeştii toţi, pe care îl cumpăraseră călugării dela Dan clucerul drept 2.000 aspri.

Arh. Stat. Buc. Originalul pe pergament în doc. mân. Tismana, pach. 78, de unde a trecut în «Fondul Istoric» (inventarul doc. restituite, No. 799). Condica veche a Tismenei, vol. II (No. 43), f. 426; cf. *Lăpedatu,* op. cit., p. 73, No. 17 şi *Stefulescu,* Tismana, ed. II, p. 173.

6998. Martie 24. 1490. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Dochiiaru din Sf. Munte, cu hramul Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril, un ajutor anual de 3.000 aspri.

Arh. Stat. Buc. Pergament în doc. mân. Slobozia lui Enache, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

6998. Iulie 26. 1490. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte «prea cinstitului dregător al Domniei mele, cel în casa Domniei mele» jupan Laţco cu fiii şi cu nepoţii lui de frate jupan Andreian şi jupan Lupul, ca să le fie $^1/_2$ din Ohaba şi $^1/_2$ din Pietreni, cari le sunt bătrâne, şi Topeştii toţi, pe cari i-a cumpărat jupan Laţco drept 1.300 aspri . . . şi Domnului au dat cal bun.

Arh. Stat. Buc. Pergamentul original cu trad. de Peşacov în doc. mân. Tismana, pach. 2, No. 2, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Traduceri în Condica veche (din 1787) a Tismenei, vol. I (No. 42), f. 180 şi în Condica nouă a aceleiaş mânăstiri, vol. I, (No. 45), p. 67. Publicat de *Hasdeu* în Arhiva Ist., I, p 5—7 şi de *Ghibanescu* în Surete şi Isvoade, I, p. 292; cf. *Lăpedatu,* op. cit., p. 72, No. 20.

7000. Aprilie 29. 1492. (fără loc?) Vlad V. V. dărueşte 10.000 aspri chiliei Sf. Ilie din Muntele Athos.

Lăpedatu, op. cit., p. 73, No. 23: «Menţionat în *Cipariu,* Arhiva, p. 199».

7000. fără lună, zi şi loc (1491—1492). Insemnare de daniile făcute de Barbu banul Craiovescul mânăstirii Bistriţa: între altele şi moşia Vădastra pe care o cumpărase dela Vlad drept 15.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., traducere veche in doc. mân. Bistriţa, pach. 2 netrebnic. Condica Brâncovenească, vol. II, (No. 266), f. 560 v.

(7001, sau posterior) *fără dată şi loc.* Insemnare de mai multe cumpărări şi danii în moşia Groşani a mânăstirii Tismana: In zilele lui Io Vlad V. V. fiul marelui Vlad V. V. a cumpărat Nicola cel mare din Groşani moşie dela Neagoe şi dela Iuvan drept 1.350 aspri şi a dat-o Sf. mânăstiri Tismana . . .; şi iar a cumpărat popa Agaton un loc drept 50 aspri . . . şi dela Dobrole drept 250· aspri şi . . . dela Mihail un loc drept 250 aspri. Şi iar a cumpărat Mardarie un loc drept 1.000 aspri. Şi iar a cumpărat egumenul Matei cu călugării o moşie dela Mihail drept 700 aspri şi . . . o moşie dela Dobrole drept 1.000 aspri. Şi au vândut Neagoe şi Iuvan partea lor drept 1.300 aspri, şi Dobrole a vândut partea lui lui popa Agaton drept 1.800 aspri în anul 7001. Dumnezeu să-i ierte şi nimeni să nu cuteze a bântui Sf. mânăstire . . .

Arh. Stat. Buc., însemnare anonimă şi nedatată in doc. Tismenei, pach. 9 netrebnice; traducere in Condica nouă a Tismenei, vol. I, p. 310. Daniile şi cumpărăturile însemnate aci precum şi altele se găsesc confirmate printr'un hrisov al lui Mircea Ciobanul din 7068, Sept. 3. (Condica nouă a Tismenei, vol. I, p. 313).

7001. Septemvrie 8. 1492. Târgovişte. Radul cel Mare întăreşte mânăstirii Govora moşia Hinţa «pentrucă jumătate am cumpărat-o Domnia mea dela Stanciul, fiul lui Voinea pentru 700 aspri, iar cealaltă jumătate a cumpărat-o jupan Staico logofătul dela Dan şi dela Cârstea din Glod pentru 700 aspri».

Arh. Stat. Buc. Originalul pe hârtie in doc. mân. Govora, pachet 1, de unde a trecut in «Fondul Istoric». Condica veche a Govorei (din 1754, No. 109), p. 217; Condica nouă a Govorei, p. 2. In condici pretutindeni «400» in loc de «700» aspri. Publicat in text şi traducere de *St. Nicolaescu,* Doc. Slavo-Române (op. cit.), p. 240—241. Este întâiul hrisov dat de Radu înainte de luarea domniei şi de moartea tatălui său; alte patru doc. date in aceste condiţiuni v. in *Lăpedatu*, op. cit., p. 50, nota 1.

7001. Octomvrie 9. 1492. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte lui Staico logofătul şi fiilor săi satul Cornăţelul întreg şi din Descopereşti a 3-a parte, cumpărată pentru Ruşii din Mostişte şi 2.000 de aspri; altă treime din Descopereşti cumpărată drept 11.000 aspri, şi altă treime din Cornăţel şi Descopereşti cumpărată drept 12.000 aspri.

Originalul in Muzeul de Antichităţi; publicat de *Miletici-Agura* in «Sbornic», IX, sub No. 19; cf. *Lăpedatu,* op. cit., p. 74, No. 26.

7001. Noemvrie . ., 1492. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Hilandarul din Sf. Munte un ajutor anual de 5.000 aspri şi 500 aspri cheltueli de drum fraţilor cari vor venì în ţară după acest ajutor.

Originalul la mân. Hilandarul. Comunicat de d-l St. Nicolaescu.

7001. Maiu 30. 1493 . . . Vlad V. V. întăreşte lui Dan, Drăgoiu, Neagoe şi Dobromir şi feciorilor lor jumătate din Cincul «ce este moşie cumpărată încă din zilele fratelui Domniei mele Radu V. V. dela Stanciul Frăluţ drept 420 aspri şi drept un cal; şi Andreian muntele ce l-au cumpărat dela Jitiian drept 330 aspri şi un cal». . .

Publicat 1) după o copie de *Al. Stefulescu* în «Noua Revistă Română», No. 22 din 1900, p. 377. («Contribuţiuni la Domnia lui Vlad Călugărul»); locul lipsià în copie; 2) de *Ghibănescu* în Surete şi Isvoade, I, p. 297: cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 75, No. 32; vezi doc. din 6976, Maiu 18 de mai sus.

7002. Septemvrie 10. 1493. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte lui jupan Neagul gramaticul şi fiicelor lui Stana şi Maria şi feciorilor lor moşia Brăzeştii toţi şi un loc în Târgovişte ce le este de moştenire, şi alt loc lângă el cumpărat cu 6 florini ungureşti şi via din Târgovişte, 2 pogoane, cumpărată cu 8 florini ungureşti. . .

Arh. Stat. Buc., Pergament în doc. Episc. de Argeş, de unde a trecut în «Fondul Istoric». cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 75, No. 37.

7002. Martie 16. 1494. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Bistriţa daniile ce-i fuseseră făcute de ctitori, jupan Barbul Craiovescul şi cu fraţii săi jupan Pârvul, jupan Danciul şi jupan Radul şi de alţii, între cari moşiile Plăvicenii la Soaş şi . . . Vădastra, cumpărată dela Vladul drept 15.000 aspri . . . şi alte danii. Citează pe fiii săi Radu V. V. şi Mircea V. V.

Arh. Stat. Buc. Pergament în doc. mân. Bistriţa, pach. 23, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; ibidem, o copie slavă veche. Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 855. Publicat de Tocilescu după traducerea din Condica Bistriţei, T. II, p. 246, în «Foaia Societăţii Românismul» editată de Hăsdeu, No. 3 din 1870, p. 156, lipsind cuvintele dela «şi Vădastra» până la «15.000» incluziv; cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 75, No. 39.

7002, Aprilie 1. 1494. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Govora satul Ioneştii întreg cu siliştea Corbenii, pe care îl cumpărase el dela fiica şi feciorii lui Jitiian drept 7.000 aspri şi îl dase mânăstirii.

Arh. Stat. Buc. Originalul în doc. mân. Govora, pach. 5, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; ibidem o trad. de Gg. Peşacov. Condica veche a Govorei, p. 117; Condica din 1857 a Govorei, p. 181; cf. *Lăpedatu*, op. cit., p. 73, No. 40.

7003 Septemvrie 13. 1494. Târgovişte. Radu cel Mare întăreşte fraţilor jupan Radul stolnicul şi Badea mai multe părţi de moşie în Finţeşti, Mirceşti şi Petreşti, cari le sunt de moştenire, şi iar în Finţeşti partea lui Voicu,

cumpărată cu 1.000 de aspri, şi un Ţigan Ciuricla cu copiii lui, cumpărat dela feciorii Stanciului Furduescul drept 1.000 de aspri.

Originalul în Academia Română, pachet 95, No. 8. Hrisov dat de Radu cel Mare în timpul domniei părintelui său; cf. şi nota din *Lăpedatu*, op. cit., p. 50.

7003 Iunie 1. 1495. Bucureşti. Mircea V. V. întăreşte mânăstirii Bistriţa zidită de fraţii Craioveşti, Barbul banul, Pârvul vel dvornic, Danciul vel armaş şi Radul, daniile primite dela ctitori şi dela alte feţe, adică moşiile Plăvicenii şi Soaşul şi ... Vădastra cumpărată dela Vladul cu 15.000 aspri şi ... jumătate din Cealeaiu şi cu Siliştioara, cumpărată drept 5.000 aspri şi 300 oi, 6 boi şi 2 cai buni [urmează alte danii]; şi o vie din Vulpeani pe care o cumpăraseră călugării drept 5.500 aspri ...

Arh. Stat. Buc., Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 562; Condica din 1856 a Bistriţei, p. 14; citat de *Lăpedatu*, op. cit., p. 61 cu data 1495, *Julie* 1. Asupra lui Mircea, cf. *Niculaescu*, op. cit., p. 240. Un alt hrisov dela Mircea, din 7003, Ghen. 20, fără loc, în Condica Brâncov., acelaş vol. II, f. 795 v.

7003. Iunie ... 1495. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte lui Stanciu şi fiilor săi via fiilor lui Mladin şi Setea, pentrucă au cumpărat-o drept 12 florini; şi pometul cumpărat drept 4 florini şi 15 aspri; şi altă vie cumpărată drept 4 florini, şi Domnului au dat calul.

Publicat în *Ghibănescu*, Surete şi Isvoade, I, p. 298.

7004. Septemvrie 8. 1495. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte lui jupan Stanciul Dohoreţ şi fiilor săi moşia în Crăbeşti (Cârbeşti), partea lui popa Toader şi a nepotului acestuia Stoe, şi partea lui Stroe, pentrucă au cumpărat-o drept 16 florini; şi iar în Crăbeşti partea lui Cazan, Dumitru, Radu şi Ioan, cumpărată drept 30 de florini, şi Domnului au dat un cal bun.

Arh. Stat. Buc., pergament în doc. mân. Tismana, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica nouă a Tismenei, vol. II (No. 46), p. 276; cf. *Lăpedatu*, op. cit., pag. 76, No. 46; Condica veche (din 1787) a Tismenei, vol. I (No. 42), f. 504, unde figurează cu data 7004, Aprilie 20 (cf. *Lăpedatu*, p. 76, No. 47).

(1482—1496) *fără dată şi loc.* Vlad V. V. scrie Braşovenilor în pricina datoriei ce are de încassat jupan Dumitru dela Jima şi Caliman, şi pentru care au garantat soţiile debitorilor că vor plătì ducaţii, rugându-i să facă să se plătească ducaţii jupânului Dumitru până la un aspru.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 196.

(1482—1496) *fără dată şi loc.* Vlad V. V. scriè Braşovenilor că Iancău husarul a luat dela popa Vlaicul, Ilie şi Duşman 16 florini, cerând să li se restitue aceşti ducaţi.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 199.

1482—1496) *fără dată şi loc.* Vlad V. V. scrie Braşovenilor în pricina datoriei ce are de încassat Dumitru Volată, care aşteaptă de cinci ani fără să i se dea nici un ban.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 197.

1482—1496) *fără dată şi loc.* Vlad V. V. scrie Braşovenilor în pricina sumei datorite de nişte Saşi pentru marfa cumpărată dela Anghel, arătând că sunt ducaţi ai Domniei Sale.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 204.

7004. Ianuarie 18. 1496. In mânăstirea Glavaciocu. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora pe Ţiganul Nicula cu copiii lui, pe care îl cumpărase el însuş dela feciorii lui Ştefan drept 1.500 aspri.

Arh. Stat. Buc. Originalul pe hârtie în doc. mân. Govora, pach. 27/32 netrebnic, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; tot acolo o trad. din 1797 de Dionisie ecclesiarhul; Acad. Rom., copie şlavă şi trad. modernă, cu data 7004, *Iunie* 18, în pach. 11, No. 257; cf. *Lăpedatu*, op. cit, nota dela p. 50.

7004. Aprilie 14. 1496. fără loc. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora, pe care găsind-o învechită, a ridicat-o şi înnoit-o, satul Ioneştii toţi şi silişte Corbenilor pe cari le cumpărase el însuş dela Bordea şi dela jupâneasa acestuia, Anca, fiica lui Jitian, drept 120 florini ungureşti; şi via dela hotarul Copăcelul, şi cu vinăriciul dintr'acea vie, domnesc şi boieresc, pe care îl cumpărase tot dânsul dela Oprea, Ivaşco şi Radul drept 3.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., originalul pe pergament în doc. mân. Govora, pach. 5, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; ibidem, o trad. de Gg. Peşacov. Condica veche (No. 109) a Govorei, p. 119; Condica nouă, p. 182; cf. *Lăpedatu*, p. 50, nota. Hrisovul începe astfel: «... venindu-mi în gând ... să dau mulţămită şi laudă prea bunului D-zeu carele ... ne-a dăruit din bunătăţile sale şi ne-a pus pe scaunul părinţilor cei mai înainte răposaţi ...»

7004. August 1. 1496. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora, pe care o înnoise, satele: Nănăseştii şi cu morile la Gura-Topolovului «pentrucă au fost cumpărat de părinţii Domniei mele drept 5.000 aspri; şi un vad de moară în Topolov, cumpărat de părinţii Domniei mele drept 600 aspri; şi Ioneştii toţi, cumpăraţi de Domnia mea drept 6.000 aspri; şi Hinţea toată, cumpărată, jumătate drept 700 aspri, iar cealaltă jumătate drept 800 aspri; şi în Ribnic o moară; şi Stoicenii toţi, pentrucă au fost daţi de zestre maicei Domniei mele dela părinţii ei, şi după aceea i-am cumpărat Domnia mea dela Vlaicul drept 6.000 aspri; şi la Copăcel o vie cumpărată de Domnia mea drept 3.000 aspri; şi tot acolo o vie cumpărată de moşul Domniei mele Vlad V. V., şi altă vie cumpărată drept 600 aspri; şi o vie la Ocne; şi încă i-am adăugat mertic Sf. mânăstiri în fiecare an ... câte

1.000 de aspri; şi 6 salaşe de Ţigani cumpăraţi de Domnia mea drept 6.000 aspri» — şi scuteşte satele dăruite de dări.

Arh. Stat. Buc., originalul pe pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Govora, pach. 7, No. 1, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Govorei, p. 285. Condica nouă, I, p. 255. Publicat de *Miletici-Agura* în «Sbornic» IX, sub No. 20.

7004. luna lipseşte, ziua 30. 1496. Bucureşti. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Rusicu din Sf. Munte un ajutor anual de 3.000 aspri şi 400 de aspri cheltueli de drum călugărilor cari vor veni să iea acest ajutor.

Textul publicat în Acta, praesertim Graeca, Rossici in Monte Athos monasterii (op. cit.), p. 438; cf. *Stefulescu*, Tismana, ed. II, p. 39.

(1496) *fără dată şi loc.* Radu V. V. scrie Braşovenilor să-i cumpere şi să-i trimită un cal, iar el le va trimite ducaţii.

Publicat în *Bogdan*, Relaţiile, I, p. 211.

7005. Ianuarie 9. 1497. In scaunul cetăţii Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Tismana ca să-i fie în Cărbeşti partea lui Cazan şi a lui Dohoreţ, pentrucă a schimbat mânăstirea cu Stoica Dohoreţ şi cu fraţii lui, de au dat călugării lui Stoica şi fraţilor lui în Corbi partea Sf. mânăstiri, «şi dela Domnia mea am adăogat 30 de florini ungureşti; iar ei au dat mânăstirii părţile lor din Cărbeşti».

Arh. Stat. Buc. Originalul pe pergament cu trad. Gg. Peşacov în doc. mân. Tismana, pach. 2, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Tismenei, I, f. 504, Condica nouă, II, p. 277. Publicat de *Miletici-Agura* în «Sbornic» IX, No. 22 p. 347; cf. *Stefulescu*, Gorjul pitoresc, p. 200.

7005. Martie, în Lunea mare după post. 1497. Târgovişte. Radu V. V., văzând hrisovul părintelui său, întăreşte mânăstirii Dochiearu din Sf. Munte un ajutor anual de 3.000 aspri şi 400 de aspri cheltueli de drum călugărilor, cari vor veni după acest ajutor.

Arh. Stat. Buc., pergament, cam şters, în doc. mân. Slobozia lui Enache, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Hrisovul părintelui lui Radu V. V., v. mai sus (din 6998, Martie 24).

7005. Martie 23, în Miercurea cea Mare. 1497. Târgovişte. Radu V. V. cu Doamna Catalina şi cu fraţii sei Mircea V. V., Vladul V. V. şi Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Govora mertic în fiecare an câte 3.000 aspri; apoi satul Stoicianii cu tot hotarul, cumpărat de Domn dela Vlaicul fratele Albului drept 10.000 aspre; «şi iar alte sate am cumpărat, jumătate din Stolniciani de pre Olt, dela Brătian fiul lui Lalo, drept 5.000 aspre»; şi Curtişoru partea lui Stănislav, cumpărat tot de el drept 5.000 aspre.

Arh. Stat. Buc. pergament cu pecete mare şi trad. de Gg. Peşacov in doc. mân. Govora, pach. 6, de unde a trecut in «Fondul Istoric», secţiunea «Peceţi». Condica veche a Govorei, p. 19; Condica nouă, I, p, 233. Rândul pus în între ghillimete e şters în original cu chinovar.

7005. Martie . . . 1497. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Hilandarul din Sf. Munte ajutorul anual de 5.000 aspri hotărît de părintele său Vlad V. V., şi 500 de aspri cheltueli de drum fraţilor cari vor veni în ţară după acest ajutor.

Originalul la mân. Hilandarul; comunicat de d-l *St. Nicolaescu*. Hrisovul lui Vlad V. V. v. mai sus (din 7001. Nov.,. .).

7005. April 1. 1497. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte slugii sale . . . . părţi în Niceşti şi Mogoşel, şi lui Lume şi Cerna părţi în Alboteni şi Huhurez, şi în Tărşeni a 3-a parte pe care o cumpăraseră Lume şi Cerna dela fii lui Dragoslov drept 300 de aspri şi Domnului au dat cal.

Arh. Stat. Buc., pergament foarte deteriorat, cu trad. modernă, în doc. mân. Radu Vodă, pach. 19-bis. Numele întâiului proprietar este ilisibil; după inventarul Arhivei, ar fi fost «Cernat».

7006. Aprilie 15. 1498. fără loc. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora livedea de lângă hotarul Vlădicăi, cumpărată de egumenul Doroteiu drept 1.500 aspri.

Arh. Stat. Buc. originalul pe pergament şi trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Govora, pach. 21, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Govorei (No. 109), p. 53. Condica nouă, p. 634. Publicat de *Miletici-Agura* în «Sbornic», IX, No. 23, p. 348.

7006. Aprilie 19. 1498. Bucureşti. Radu V. V. confirmă mânăstirii Hilandarul din Sf. Munte ajutorul anual de 5.000 aspri acordat de părintele său Vlad V. V. şi cele 500 de aspri pentru cheltuelile de drum ale călugărilor cari vor veni în ţară după acest ajutor.

Originalul la mân. Hilandarul; cf. Hrisoavele din 7005 Martie . . . şi 7001 Nov. . , . de mai sus; comunicat de d-l *St. Nicolaescu*.

7006. Iunie 26. 1498. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte jupânului Şerban partea din Strehăeţ, care îi este bătrână; şi iar în Strehăeţ o parte pe care o cumpăraseră dela Balea drept 600 aspri . . . şi îi iartă calul.

Arh. Stat. Buc., pergament rupt şi aproape complet şters (la facerea precedentului inventar era dejà considerat ca ilisibil) în doc. Mitropoliei Bucureşti, pach. . . , de unde a trecut în «Fondul Istoric».

7007. Ianuarie 25. 1499. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirei Govora satul Glodul tot «cu toate hotarele, după cum a fost şi mai înainte moşie a Sf. mânăstiri; după aceea l-am şi cumpărat Domnia mea Glodul tot drept 5.000 de aspri dela Cârstea . . . » şi îl scuteşte de dări.

Arh. Stat. Buc. pergament cu o frumoasă pecete mare în doc. mân. Govora, pach. 3, de unde a trecut în «Fondul Istoric» (secţiunea «Peceţi»); ibidem o trad. de Gg. Peşacov. Condica veche a Govorei p. 211, Condica nouă, I, p. 113.

7008. Ianuarie 21. 1500 . . . . Radu V. V. întăreşte lui Stan şi feciorilor lui moşia lui Neagomir din Buneşti cumpărată drept 3.500 aspri încă în zilele Vladului V. V. ce i-au zis Ţepeş . . .

Arh. Stat. Buc. Originalul pe hârtie, deteriorat (locul emisiunii nu se vede) în doc. Episc. de Râmnic, pach. 14, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; ibidem o trad. veche. Condica Brâncovenească, I, f. 304 v.

7008. Ianuarie 31. 1500. Târgovişte. Radu V. V. dărueşte mânăstirii Sf. Nicolae din Careia, din Muntele Athos, un ajutor anual de 3.000 aspri şi 300 de aspri ajutor de drum fraţilor cari vor veni în ţară să iea acest ajutor.

Comunicat de d-l *St. Nicolaescu.*

7008. Aprilie 26. 1500. *indictionul 3, temelia 29.* Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii de maice Ostrovu, pe care găsind-o părăsită de ceilalţi Domni, a înnoit-o, un ajutor pe tot anul de câte 2.000 aspri, şi alte mile.

Arh. Stat. Buc. originalul pe pergament cu o trad. veche de «Floru ierei dascăl slovonesc» în doc. Episc. de Argeş pach. 70-bis, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Indiction 3 şi temelia 29 corespund cu anul 1500.

7008. Maiu 30. 1500. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora moşie în Curtişoara, partea pe care o luase pentru o deşugubină şi o dăduse lui Corlat, apoi o cumpărase dela Corlat drept 5.000 de aspri gata (готови).

Arh. Stat. Buc. originalul pe pergament şi o trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Govora, pach. 4, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Govorei, p. 51. Condica nouă, p. 161.

7008. Iulie 17. 1500. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte lui Toader, Vălcul şi Stanciul şi fiilor lor moşie în Răspopi, partea lui Ulea şi Nartea, cumpărată cu 1.330 aspri, şi în moşia Răspopească jumătate din partea lui Ulea şi Nartea, cumpărată drept 1.540 aspri.

Originalul pe pergament şi o trad. de Gg. Peşacov în Acad. Rom., Pach. 20, No. 173.

7009. Decemvrie 13. 1500. *indiction 4, temelionul al 29-lea.* Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora moşia Bârseştii toţi, care eră bătrână şi dreaptă moşie a mânăstirii; «după aceea pe ei (Bârseştii) încă i-am cumpărat Domnia mea dela Neagoe drept 3.000 aspri. Şi iar să-i fie din moşia Pleşonei jumătate, pentrucă am cumpărat-o Domnia mea dela Stancu fiul Cârpitului drept 5.000 aspri . . . »

Arh. Stat. Buc. pergament cu pecete și trad. de Gg. Peșacov în doc. mân. Govora, pachet 4, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche (No. 109) a Govorei, p. 35. Condica nouă, I, p. 163. Indictionul anului 1500 este 3, indiction 4 corespunzând cu 1501; temelia 29 corespunde cu 1500, aceea a anului 1501 fiind 11; cf. și doc. din 7008, Apr. 26 de mai sus.

7009. Ianuarie . . . (1501). Târgoviște. Radu V. V. întărește mânăstirii Cotlomușu din Sf. Munte un ajutor anual de 2.000 aspri și 200 de aspri ajutor de drum fraților cari vor venì în țară să ridice banii.

Originalul la mânastirea . . . . . din Athos. Comunicat de d-l *St. Nicolaescu.*

7009. Ianuarie 28 (1501) . . . . . Scrisoarea prin care frații Craiovești, jupân Barbul banul, Pârvul dvornic, Danciul comis și Radul postelnic hotăresc mânăstirii Sf. Pavel din Muntele Athos un ajutor anual de 2.000 aspri și 100 de aspri cheltueli de drum fraților cari vor venì după acest ajutor.

Citat de *St. Nicolaescu* în Documente Slavo-Române (op. cit.), p. 39, după *Lub. Stojanovic*, Spomenik, p. 54.

7009. Aprilie 19. 1501. Târgoviște. Radu V. V. întărește mânăstirii Bistrița în fiecare an mertic de câte 5.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., Originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peșacov în doc. mân. Bistrița, pach. 1 netrebnic, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

7009. Maiu 24. 1501. Târgoviște. Radu V. V. întărește mânăstirii Cozia mai multe sate între cari Jurgeanii cumpărați dela Drăgoi drept 50 florini și un cal; Săvestrenii cumpărați jumătate dela Șolda drept 1.600 aspri, iar cealaltă jumătate dela Stoica și Christea iar pentru 1.600 aspri; Sălătrucul cumpărat de Magdalina dela Coman Făgărășanul drept 40 de florinți; apoi o altă jumătate cumpărată pentru 50 florinți și alte bunuri.

Arh. Stat. Buc, pergament în doc. mân. Cozia, pach. 3, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Coziei, f. 130; Condica nouă, I, f. 72. Publicat de *Miletici-Agura* în «Sbornic», IX, No. 26, p. 350. Este confirmarea hrisovului din 6996, Aprilie 17.

7009. Iunie 10. 1501 . . . Vlad sin Vlad întărește lui Drăgoi și frăține-său Stănislav și feciorilor lor, în Zacra a 4-a parte, și plaiul ce se chiamă Bucila și în Zvăjoi a 4-a parte, pentrucă le sunt bătrâne și de moștenire; apoi sus zișii au înfrățit pe feciorii lor, și Domnului au dat un cal bun de 300 aspri.

Arh. Stat. Buc., în doc. mân. Horezu, pach. No. 16, traducere din sec. XVIII; imediat sub text scris de altă mână: «Dela Kanțelerie» și aplicată pecetea în ceară a administrațiunii austriace din Oltenia. Locul emisiunii lipsește.

7009. Iulie 1. 1501 . . . Vlad sin Vlad întărește mânăstirii Cotmeana satele Prislopul, Cacaleții și Olăceștii, cumpărate de jupan Bogdan, marele

vornic dela Stanciul pârcălabul drept 5.000 aspri gata, şi dăruite de dânsul mânăstirii.

Arh. Stat. Buc. Condica din 1856 a mân. Cotmeana, p. 25; cf. *Lăpedatu*, op. cit, p. 62, nota 1. Locul emisiunii lipseşte in condică.

7009. Iulie 9. 1501. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte lui Manea şi fiilor săi Dodeştii toţi «pentrucă i-a cumpărat Manea dela Nean cu 42 florini ungureşti, iar după ei a cumpărat şi Domnia mea dela Şimon cu 22 florini».

Publicat in *Ghibănescu*, Surete şi Isvoade, I, p. 303; rezumat in *Iorga*, Studii şi Documente, VI, p. 455 (Documente din Muzeul Gorjului).

7010. Fevruarie 18. 1502. indiction 5, crugul soarelui 10, crugul lunii 18, temelia 25. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Rusicu din Sf. Munte un ajutor anual de 4.000 aspri, şi 400 de aspri cheltueli de drum călugărilor cari vor veni să iea acest ajutor.

Publicat in Acta, praesertim Graeca, Rossici in monte Athos monasterii (op. cit.), p. 442. Temelia este greşită «25» in loc de 22; celelalte elemente cronologice corespund.

7010. Martie 9. 1502. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte prea cinstitului dregător jupan Radu şi fratelui său jupan Petru cu feciorii lor, mai multe sate cari le sunt bătrâne, şi apoi Roşia toată cumpărată jumătate pentru 230 de oi, iar cealaltă jumătate pentru 1.200 de aspri. Şi iar Rădoii toţi cumpăraţi pentru 70 de oi, un cal şi doi boi. Şi iar vinăriciul domnesc din toate satele, pentrucă l-au cumpărat dela Vlad V. V. Călugărul drept 3 cai buni.

Arh. Stat. Buc., pergament neobicinuit de mare in doc. schitului Polovraci, pach. 1 *bis*, No. 13, de unde a trecut in «Fondul Istoric»; ibidem, un suret din sec. XVIII, greşit şi necomplet. Publicat in *Ghibănescu*, Surete şi Isvoade, I, p. 305.

7010. Aprilie 30. 1502. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Tismana vama dela Calafat, hotărînd şi taxele ce mânăstirea va luà, adică de un cal aspri 6, de un bou aspri 3, o vacă aspri 2, două oi un aspru, un sac de grâu aspri 2, dintr'o sută de bolovani de sare 3 bolovani, dela o cărătoare de vin aspri 10; la Bistreţu, la Balta Albă şi la Platăţu din 10 peşti un peşte . . .; dela cine va sărà pe acele bălţi (peşte) cu corabia (luntrea ?) dela o corabie aspri 30, şi de o luntre (majă ?) aspri 15; şi de un car aspri 4, şi dela o povară pe cal aspri 2.

Arh. Stat., Buc., pergament deteriorat şi o traducere corectă de Dionisie ecclesiarhul in doc. mân. Tismenei, pach. 7 netrebnice, de unde a trecut in «Fondul Istoric». Condica veche a Tismenei, vol. I (No. 42), f. 586. Vama Calafatului fusese întărită Ţismenei prin hrisovul lui Basarab Mladi din 6988, Aprilie 3, prin care însă nu se hotărăsc taxe (cf. Condica veche a Tismenei, I, f. 586).

7010. Maiu 3. 1502. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Govora satele: Bârseştii, «care a fost moşie de baştină a mânăstirii, iar după aceea

am schimbat Domnia mea cu Neagoe, de am dat lui Neagoe, Curtişorul şi încă... 1.000 de aspri şi o parte din Rucăr,... iar Neagoe a dat Domniei mele Bârseştii...»; şi Glodul pe care îl cumpărase el însuş dela Cârstea drept 5.000 de aspri; şi Hinţeva toată, cumpărată jumătate dela Cârstea drept 700 de aspri şi jumătate dela Staico logof. drept 700 de aspri; şi Nănăşeştii toţi cumpăraţi de Vlad V. V. Călugărul, «şi apoi i-am cumpărat şi Domnia mea, partea Bilei drept 1.400 de aspri şi partea lui Straoa drept 1.600 de aspri şi a lui Sprinteş drept 800 de aspri»; şi partea Corbăneştilor cumpărată cu 800 de aspri, şi a lui Ivan toată asemenea cu 400 de aspri, şi a lui Sprinteş din Preuţeşti drept 400 aspri; şi moşia Urşilor cumpărată cu 800 aspri; şi Ioneştii toţi cu siliştea Corbăneştilor, cumpărată dela Bordea şi jupâneasa lui, Anca, fata lui Jitiian, cu 7.000 aspri. «Şi Stoicenii toţi cari au fost de zestre mumei Domniei mele, şi i-au cumpărat Domnia mea dela Vlaicul drept 10.000 aspri»; şi Plăvicenii toţi cumpăraţi cu 5.000 aspri şi... via cumpărată de Domn dela Oprea din Ribnic cu 5.000 aspri, şi via lui Stepan cumpărată de călugări cu 400 de aspri şi via popei Alexe cumpărată cu 800 de aspri [urmează scutiri şi mile] şi mertic dela Ocnă câte 3.000 aspri; şi Ţigani, între cari Nicula cu copiii lui «pentrucă i-au închinat Ştefan la moartea lui Sf. mânăstiri, pe cari după aceea încă i-am cumpărat Domnia mea dela feciorii lui Ştefan drept 1.500 de aspri, pentru ca să se numească cum că sunt cumpăraţi»... şi i-a închinat mânăstirii.

Arh. Stat. Buc., pergament cu pecete în doc. mân. Govora, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche (No. 109) a Govorei, p. 38, şi Condica nouă, p. 166.

7010. Iunie 19. 1502. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte lui Mogoş şi fratelui său Nanciul şi fiilor lor moşie în Stăneşti, partea lui Alăman, pe care o redobândiseră întorcând lui Manea Vulparul 1.000 de aspri încă în zilele lui Vlad V. V. Călugărul; şi Domnului au dat cal.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Câmpulung, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Condica din 1855 a mân. Câmpulung, p. 180.

7010. fără lună, zi şi loc. 1502 (?) Radu V. V. întăreşte mânăstirii Nucet jumătate din satul Topolovenii, ce fusese dată mânăstirii de jupâneasa Neaga a lui Gherghina pârcălabul; şi cealaltă jumătate, pe care o cumpărase Gherghina pârcălabul în zilele lui Vlad Călugărul drept 15.000 aspri şi o dase mânăstirii. Şi satul Micşeneştii, pentrucă îl cumpărase Gherghina pârc. jumătate drept 5.000 de aspri şi drept 4 pardoşi domneşti şi drept 4 cai domneşti şi o pereche de nasturi de 1.000 aspri; iar altă jumătate o cumpărase drept 12.000 aspri. Şi iar satul Galeşeştii toţi pe care îl luase Gherghina parc. dela Vlaicul, dându-i în schimb Crăstieneştii şi 5.000 de

aspri. Şi Budeştii şi Mileştii, cumpăraţi de Gherghina parc. cu bani gata. Şi mai mulţi Ţigani cari rămăseseră lui Gherghina parc. împreună cu alte bunuri dela Marineşti, pentru o datorie de 50.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., traducere din 1692 în doc. mân. Nucet, pach. 20, No. 2; conform indiciului pachetelor, originalul fusese trecut în «Fondul Istoric». Condica din 1745 a mân. Nucet (No. 237 *bis*), f. 10. Publicat de *St. Nicolaescu* în Doc. Slavo-Române, p. 9.

7011. Iunie. 11. 1503. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte jupâniţei Musa din Corbi satul Corbii de Piatră cu toate moşiile pe cari le cumpărase dela Radoslav şi dela Badea, feciorii Spânului, drept 1.000 aspri . . . şi-i iartă calul.

Arh. Stat. Buc., pergament cu o trad. din sec. XVIII în doc. Episcopiei de Argeş, pach. 16, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Extract în Condica veche a Episc. de Argeş, vol. I, p. 269.

7013. Iunie 15. 1505. Bucureşti. Radu V. V. întăreşte popei Frâncului cu feciorii lui, jupân Tudor grămăticul şi Stanciul, şi feciorilor lor, ca să le fie în Suseni partea lui Sibiştean, pentrucă au cumpărat-o drept 1.320 aspri; şi din partea lui Petru jumătate, cumpărată drept 650 aspri; şi iar patru pământuri în câmp, cumpărate cu 230 aspri, şi din partea lui Dumitru şi a lui Radu a 4-a parte, cumpărată cu 1.400 aspri; şi tot dela Dumitru şi Radu 50 de pământuri în câmp, cumpărate cu 320 aspri; şi dela Paul, balta toată şi 13 pământuri în câmp, cumpărate cu 850 aspri; «şi iar a dat popa Frâncul aldămaş, înaintea pârgarilor din Ribnic 250 aspri şi Domniei mele au dat [loc lăsat în alb]».

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. din sec. XVIII în doc. Episc. de Râmnic, pach. 52.

7013. Iunie [20]. 1505. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Cozia vama dela vadul Genune pe Olt, volnicindu-o să iea din toate cumpărăturile turceşti şi ungureşti câte 3% şi poruncind vameşului să nu ierte nimănui nici un aspru, iar cine nu va plăti, va fi tras în ţeapă la vad.

Arh. Stat. Buc. pergament în «Fondul Istoric». Copie şi trad. recente la Acad. Rom. pach. 11, No. 260. Publicat în text şi traducere de *St. Nicolaescu*, Doc. Slavo-Române, p. 231. Ziua e ruptă în original.

1505. Iulie 29. Buda (feria tertia proxima post festum beatae Annae matris Mariae). Wladislaus dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etcetera, fidelibus nostris universis et singulis magistris civium nec non iudicibus iuratisque civibus ac cunctis senioribus et potioribus totique communitati Saxonum septem et duarum sedium Saxonicalium civitatumque nostrarum Bistriciensis, Brassouiensis et terrae Barcza presentes visuris salutem et gratiam. Quoniam percepimus cum a rumore fide digno tum ab ore nuntiorum vestrorum ad nos missorum monetas illas peregrinas sive Turcas quas asperas vocant et quae hactenus inter vos pro usu et commerciis habitae sunt, per quorundam

falsariorum occultas iniquasque cusiones adeo esse depravatas ut tertia quaeque aspera falsa et usui inutilis inveniatur adeoque illas per liberam cudendi licentiam esse multiplicatas, ut nec questum de illis aliquem iam facere nec quotidiana vitae necessaria illis emere possetis. Cum itaque nostra interest et quieti et utilitati vestrum omnium consulere statuimus omnes illas asperas tam bonas quam malas de medio vestri extirpare eo modo ut de bonis asperis per camerarium nostrum Cibiniensem redimendis, per magistros nostros monetarios quos istuc propediem missuri sumus monetae Hungaricales cudantur, malae vero asperae apud quoscunque inventae fuerint, recipiantur et quae simpliciter vel de ferro, cupro stano plombo calibe vel de alio quovis impuro metallo cusae fuerint, simpliciter pereant et igne concrementur. Illae vero quibus aliquid argenti inesse videbitur igne probari et colari debeant et quicquid argenti extractum et excolatum fuerint id consueto in fodinis marcarum pretio videlicet pro florenis sex et denariis viginti quinque presolvantur. Modus autem in eisdem asperis bonis redimendis talis servetur quod ad pondus marcarum ponderari debeant et tantum pecuniae pro una marca asperarum bonarum solvatur quantum solvi consuevit in fodinis pro una marca sex scilicet florenis et denarios viginti quinque sicubi vero huius modi asperae bonae infra pondus unius marcae compertae fuerint, per partes marcarum videlicet per lotones vel per piseta ponderentur et tandem iuxta ponderis quantitatem debita pensione redimantur. Quoniam autem huiusmodi bonae asperae sic ponderatae minoris pensionis esse videntur quam si numeratim qualibet aspera bona pro duobus denariis reciperetur, volumus ut medietatem damni quod ex huiusmodi ponderatione asperarum percipietur nos sustineamus, aliam vero medietatem ferant asperarum ipsarum possessores. Ut autem huiusmodi pecuniae Hungaricales inter vos multiplicari possint commisimus omne argentum quod tam ex Radnabanya quam ex Offumbanya proveniet ad cusionem huiusmodi monetarum Hungaricalium deinceps redimi et administrari. Quare volumus et fidelitati vestrae harum serie firmissime mandamus quatenus visis intellectisque praensentibus omnes asperas bonas et malas sensim et successive et per mutuas vices de omnibus civitatibus oppidis et villis fideliter et sub recto computo per homines vestros fideles ad hoc per vos deputandos et eligendos colligere falsasque a iustis separare et ad manus praefati camerarii nostri Cibiniensis bonas modo praemisso redimendas et cudendas falsas vero si penitus falsae fuerint, penitus perdendas, si vero argento mixtae fuerint, colandas et iusto et consueto pretio ut superius satis superque declaratum est ad valorem argenti de eisdem extracti redimendas dare debeatis, ut autem pravitas et licentia cusorum falsarum asperarum refrenetur et omnino tollatur, e medio dedimus mandatum per literas nostras

tam vaivodae nostro Transsilvano eiusque vicevaivodae ac comiti Siculorum quam praefato camerario nostro Cibiniensi nec non omnium civitatum oppidorumque et villarum Saxonicalium iudicibus et praefectis, qualiter una cum eorum falso artificio illi extirpari et exterminari debeant. Quoniam autem civitates nostrae .prefatae Cibiniensis videlicet et Brassouiensis confinibus sitae sunt mutuamque tum cum Moldauiensibus tum Transalpiniensibus negotiaribus in emendum vendendumque vel mercibus vel opere mechanico consuetudinem habent illique hoc potissimum genere monetarum asperarum uti consueverunt fore nobis consultum non videtur, ut de eisdem civitatibus asperae bonae omnine deleantur perditis enim et annullatis asperis bonis ex eisdem civitatibus quaestura huiusmodi forensium negotiatorum perviet, et per hoc eisdem civitatibus nostris ex parte Moldaviae et partium Transalpinensium via negotiandi praecluderetur et exinde eaedem civitates in extremam paupertatem ob pecuniarum illarum penuriam possient devenire, volumus igitur ut de praescriptis duabus civitatibus falsae tantummodo et adulterinae colligantur et de illis illudidem fiat, quod superius de malis asperis undelicet colligendis est definitum. Id civibus praescriptarum duarum civitatum concedentes ut ipsi asperis bonis tam inter se mutuo quam cum mercatoribus extraneis domi tamen solum et non in medio aliorum Saxonum libere uti possint et in ut aliis civitatibus oppidis et villis Saxonicalibus usus asperarum citius aboleatur et pecuniae Hungaricales copiosius veniant in medium, fidelitati vestrae harum serie firmiter mandamus quatenus visis praesentibus, cum primum magistri monetarii in medium vestri profecti fuerint exemplo per omnes civitates oppida et villas ex mandato maiestatis nostrae proclamari faciatis, ut nemo deinceps asperis uti et illas foro vel publico vel occulto exponere audeat. Si quis autem post manifestam et promulgatam ubique prohibitionem nostram huismodi mandati nostri transgressor temerarius compertus fuerit, omnibus asperis suis per iudicem vel praefectum illius loci in quo hoc forte contingit absque omni favore privari debeat. Quae praemissa cum ad supplicationem vestram pro utilitate vestrae futura per nos decreta sint in eisdem secus facere non praesumatis. Datum Budae, feria tertia etc. a. D. etc.

Originalul în arhivul muncipal din Sibiiu; copie la Academia Română. Deasupra textului menţiunea «Comissio propria domini regis».

7014. Decemvrie 9. 1505. Bucureşti. Radu V. V. întăreşte lui jupan Petru şi feciorilor lui jupan Dan şi Dobrii şi Stan şi Stoica cu feciorii lor moşia Lupiia care le-a fost bătrână, adăugând că numiţii i-au dat 2 cai buni preţuiţi 2.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament şi 2 trad. vechi în doc. mân. Căldăruşani, pach. 51. Condica Brâncovenească, vol. III, (No. 267), f. 640.

7014. Aprilie 12. 1506. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte lui propa Frâncul şi feciorilor lui jupân Tudor diiac şi jupân Stanciul, şi feciorilor lor, moşie în Voiniţeşti, partea Petrii toată, pentrucă au cumpărat-o drept 1.400 aspri; şi partea Sibişteanului toată, cumpărată cu 1.400 aspri; şi din partea lui Dumitru şi Radu a 4-a parte, cumpărată tot cu 1.400 aspri; şi dela Dumitru şi Radu 9 pământuri, cumpărate cu 400 aspri ; şi Blata toată şi Prundul tot, şi încă 4 pământuri cumpărate cu [rupt] aspri; «şi iar au dat popei Frâncului şi feciorului lui Crcĭmu (!) 340 aspri dinaintea părgarilor din Ribnic, şi Domniei mele calul».

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. din sec. XVIII în doc. Episc. de Râmnic, pachet No. 52.

7014. Iunie 4. 1506. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte lui jupân Frâncu şi feciorilor lui jumătate din Băleşti şi muntele numit Zănoagă . . . şi Florile Albe cât a ţinut Frâcea, pentrucă l-au cumpărat dela Frâcea drept 680 aspri şi Domnului au dat un cal bun.

Arh. Stat. Buc., pergament foarte deteriorat în doc. mon. Horezu, pach. 19, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; tot acolo o traducere veche în care tălmaciul arată că originalul fiind rupt, nu l-a putut traduce decât parţial. Completat după trad. din Condica Brâncovenească, vol. No. 267, f. 435.

7014. August 16. 1506. In mânăstirea Bistriţa. Zapisul de danie prin care fraţii Craioveşti Barbu banul, Pârvul dvornic, Danciul comis şi Radu postelnic miluesc mânăstirea Bistriţa dăruindu-i mai multe bunuri între cari şi o vie cu o livadă, cumpărate dela pârcălăboaia Sasca drept 4.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Bistriţa, pach. 32, No. 1, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Tot în acelaş pachet o trad. vizată de Cancelaria Comisiei documentale, într'un caiet de còpii de pe actele mânăstirii privitoare la viile dela Troian. Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 605. Publicat de Tocilescu după trad. din Condica Bistriţei în Foaia Soc. Românismul, No. 8—9 din 1870, p. 396.

7015. Iulie 20. 1507. Târgovişte. Radu V. V. întăreşte mânăstirii Glavaciocul satele Călugărenii de pe Neajlov toţi şi Călugărenii dela Teleorman jumătate, pe cari le închinase Mircea V. V. mânăstirii; apoi Velea toată şi Isvârta pe cari le închinase Vlad V. V. Călugărul, după ce le cumpărase dela Radu Trămândan, fratele lui Cazan logofăt, drept 200 de florinţi ungureşti şi drept 16 coţi de *epriu* şi drept 24 coţi de giure de aur şi încă drept 500 de aspri; şi Crăngarii toţi pe cari îi cumpărase drept 100 de florinţi ungureşti şi Somărineştii toţi de asemenea drept 140 de florinţi ungureşti şi . . . plaiul ce se chiamă Prislopul a 3-a parte, pe care o cumpărase tot Vlad V. V. Călugărul «drept un tetravanghel, şi preţul lui este 1.000 aspri»; . . . apoi viile dela Topoloveni, a Rujii cumpărată drept [rupt]

flòrinți ungurești, și via dela Blajuchianii drept 60 de florinți ungurești și altă vie [rupt] și via [rupt] cumpărată drept 36 de florinți ungurești și via lui Blaj cel negru cumpărată cu 8 florinți ungurești [urmează alte mile, de vinăriciu și Țigani, toate închinate de Vlad Călugărul mânăstirii].

Arh. Stat. Buc., pergament, pe alocuri rupt, în doc. mân. Glavaciocul, pach. 20, de unde a trecut în «Fondul Isoric» (Inventar No. 18); tot acolo o trad. veche, îndreptată la 1843 de Gg. Peșacov, conține mici deosebiri: epriu (catifeà de Ypres) tradus prin «coftirie», via dela Blajucheani = via lui Blaj Căcioa. Condica din 1852 a mân. Glavacioc, p. 192, conține copia acestei traduceri.

(1496—1507) *fără dată și loc.* Radu V. V, scrie Brașovenilor să libereze pe omul pe care îl arestaseră, asigurându-i că va aflà și pedepsì pe cei ce vor fi făcut «acei aspri».

Publicat în *Bogdan,* Relațiile, I, p. 232, și în *Nicolaescu,* Doc. Slavo-Române, p. 229.

(1496—1507) *fără dată și loc.* Radu V. V. scrie Brașovenilor că vameșii lor au oprit calul pe care îl cumpărase acolo un om din Țara-Românească, căruia i s'a luat astfel și calul și ducații, rugându-i să dispună restituirea calului.

Publicat în *Bogdan,* Relațiile, I, p. 238.

7016. Iunie 6. 1508. Pitești. Mihnea sin Vlad întărește mânăstirii Govora satele Glodul și Hințea, pentrucă urmând prigonire între Cârstea și călugării, Domnul, văzând cărțile vechi, a aflat că aceste sate le cumpărase Radu V. V. dela Cârstea și dela nepoții lui drept 5.000 aspri și că astfel zisele sate au fost de mai înainte ale mânăstirii.

Arh. Stat. Buc. Originalul pe hărtie în doc. mân. Govora, pach. 2, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica veche a Govorei, p. 215; Condica nouă, I, p. 117.

7016. Iunie 26. 1508. București. Mihnea V. V. întărește mânăstirii Tismana vama Calafatului, care a fost a Tismenei încă dela Domnii bătrâni și au luat călugării dela acea vamă, dintr'o sută de bolovani de sare, 3 bolovani, și de un berbece 2 aspri, de un bou 3 aspri, de o cărătoare de vin 10 aspri, de un cal 6 aspri, de o iapă 4 aspri și de un cârlan 3 aspri; și din balta Bistrețu și din gârla Repede din 10 pești un pește.

Arh. Stat. Buc., pergament oblong cu 2 trad. de Dionisie ecclesiarhul în doc. mân. Tismana, pach. 9 netrebnice, de unde au trecut în «Fondul Istoric»; în ambele traduceri Dionisie înlocuește pe alocuri «aspri» prin «bani». Condica veche a Tismenei, I, (No. 42), f. 587 și 587 v. conține transcrierea ambelor traduceri eronate ale lui Dionisie.

7017. Septemvrie 10. 1508. București. Mihnea V. V. întărește mânăstirii Bistrița daniile făcute de «bunii noștri și prea cinstiți stăpânitori» jupan Barbul banul și cu frații săi jupan Pârvul dvornic, jupan Danciul vel armaș

şi jupan Radul, cari au înnălţat-o din temelie, şi anume satele Plăvicenii, Brâncovenii . . . şi Vădastra cumpărată dela Vlad drept 12.000 aspri.

Arh. Stat. Buc, originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Bistriţa, pach. 23, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; traducere de Dionisie ecclesiarhul din 1795 îndreptată de Gg. Peşacov, cu data greşită «Sept. 7», în doc. aceleiaş mânăstiri, pach. 1, acum în «Fondul Istoric». Condica Brâncovenească, II, (No. 266), f. 662 şi Condica nouă a Bistriţei, p. 1, unde figurează cu data «Sept. 3». In Condica Brâncovenească jup. Radul e dat cu titlul Vel aga, iar preţul Vădastrei însemnat cu 16.000 [moneta lipseşte].

7017. Noemvrie 11. 1508. Târgovişte. Mihnea V. V. întăreşte lui Ivan şi fratelui său Prodan şi fiilor lor moşie în Vasilaţi, partea Măcreştilor, pe care au cumpărat-o drept 27 florini ungureşti încă în zilele lui Vlad V. V.; şi din Bunila, din partea lui Bunilă jumătatea, cumpărată cu 100 aspri încă din zilele lui Basarab cel Tânăr.

Publicat în *Ghibănescu,* Surete şi Isvoade, I, p. 317.

7017. Decemvrie 13. 1508. Bucureşti. Mihnea V. V. întăreşte lui Neag şi fiilor săi . . . un loc de arătură cumpărat cu 370 aspri . . . şi siliştea Dobrei din Leleşti pe care o cumpărase cu 600 aspri încă în zilele lui Vlad V. V., şi un loc de arătură cumpărat cu 60 aspri.

Publicat în *Ghibănescu,* Surete şi Isvoade, I, p. 319. Rezumat în *Iorga,* Studii şi Documente, VI, p. 455; cf. *Stefulescu,* Gorjul pitoresc, p. 160 şi p. LXVI, unde se arată alte sume.

7017 Iulie 19. 1509. Bucureşti. Mihnea V. V. întăreşte lui Grozea şi fiilor săi un loc de stupină cumpărat cu 400 aspri; apoi lui Radu un loc de stupină cumpărat cu 300 aspri şi în Păroşi a 3-a parte cumpărată cu 500 aspri încă în zilele lui Radu V. V. Şi lui Radu şi Stan în Vulpeştii de sus din a 3-a parte jumătate, pentrucă le este moştenire; şi . . . lui popa Ivan cu neamul lui un loc de stupină în Piscul Pravăţului, cumpărat drept 500 aspri; şi . . . lui Stănislav în Muşeteşti din partea lui Moş a 3-a parte, cumpărată cu 300 aspri, şi lui Dragomir în Valea Mărului un loc de stupină cumpărat cu 300 aspri, şi încă lui Badea în Ţofiia de sus o jumătate de loc de stupină cumpărat cu 400 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament oblong cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Cozia, pach. 2, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

[1510 ?] fără an. *Ghenarie 8.* fără loc. Mihnea V. V. scrie vameşilor dela vama Diiului să remită părintelui egumen dela Tismana 3.000 aspri cu cari Domnul miluise mânăstirea.

Arh. Stat. Buc. Condica veche a Tismenei, I, f. 588.

7018. Maiu 1. 1510. Târgovişte. Vlad sin Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Tismana vama dela Calafat hotărînd ca să iea călugării dela un cal 6 aspri, dela un bou 3 aspri, o vacă 2 aspri, două oi un aspru, dela sacul de grâu 2 aspri; dela o sută de bolovani de sare 3 bolovani; dela o cărătoare dę vin 10 aspri; apoi în Bistreţu, Balta Albă şi Plăteţea dela 10 peşti un peşte; şi la bălţi cine va sără peşte, dela o corabie 30 aspri, şi de o luntre 15 aspri, de car 4 aspri, de povară pe cal 2 aspri şi . . . din zece peşti un peşte.

Arh. St.t. Buc., originalul pe hârtie în doc. mân. Tismana, pach. 9 netrebnice, de unde a trecut in «F.ı dul Istoric»; traducere in Condica veche a Tismenei, I, f. 589, unde «asprii» sunt pretutindeni înlocuiţi prin «bani», «corabie» prin «luntre» şi «luntre» prin «majă».

7018. Maiu 15. 1510. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Hilandarul ajutorul anual acordat de Vlad Călugărul, adică 5.000 de aspri şi 500 aspri cheltueli de drum călugărilor cari vor veni în ţară după acest ajutor.

Originalul la mân. Hilandarul. Hrisovul repetă textul cărţii lui Vlad Călugărul din 7001, Noemvrie . . ., de mai sus. Comunicat de d-l St. Nicolaescu.

7018. Maiu 27. 1510. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte jupânului Neagoe Drăghici şi feciorilor lui şi nepoţilor lui satele Mărginenii toţi şi cu munţii lor . . . şi a 4-a parte din moşia Frânceştilor, cumpărată cu 200.000 aspri; şi iar în Frânceşti partea lui Vlad cumpărată cu 40 de oi şi 300 aspri, şi partea lui Zorea cumpărată drept un cal bun; şi . . . Scrita şi Gaojeanii toţi cu locul lui Dlăban şi din Blăgăreştii de sus jumătate, cumpărate drept 500 aspri şi un car . . . şi jumătate din Blăgodeşti şi din Sărata jumătate, pentrucă a 4 a parte le-a fost dreaptă moşie, iar cealaltă a 4-a parte a cumpărat-o jup. Staico logof. dela Stoian, fratele Doamnei, drept 4.000 aspri; şi iar Topliţa, cumpărată cu 6.600 aspri şi Dobriţa cu 4.000 aspri; şi . . . din Afumaţi a 4-a parte, cumpărată de jup. Drăghici dela parintele Domniei mele Vlad V. V. drept 2 cai; şi iar în Afumaţi o parte cumpărată cu 400 aspri; şi la Gugeşti partea lui Steful, cumpărată pentru 13 vaci; şi Scrita şi Găojeanii pentrucă le-a ajuns cu slujbă dela părintele Domniei mele, şi după aceea le-a cumpărat pentru 4 cai dela părintele Domniei mele; şi . . . Bârsanii pe Cricov cumpăraţi dela Cherana cu 1.500 aspri şi dela Anca cu 500 aspri şi un caftan de catifeà [urmează Ţigani]. Şi iar să le fie lor în [şters] şi Brădeştii toţi şi Păuneştii şi Dudeştii şi Bobul partea lui Neagoe, pentrucă le-a ajuns jup. Drăghici cu dreaptă slujbă dela părintele Domniei mele Vlad V. V., şi Domniei mele mi-a dat 2 cai preţuiţi 2.000 aspri.

Pergament în Academia Română, pach. 39, No. 3.

7018. Iunie 18. 1510. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte lui jupan Stoica pitarul şi feciorilor lui moşie în Lungi, câte vor fi părţile lui Neagoe, pentrucă le-a cumpărat dela Dragaia, fiica lui Neagoe, drept 600 aspri.

Pergament oblong cu trad. de Gg. Peşacov în Academia Română, pach. 58, No. 1; ibidem, traducere în pach. 76, No. 17 *ter* într'un caiet de trad. făcute de Peşacov la 1836.

7019. Septemvrie 8. 1510. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte lui jup. Stanciul logofăt şi feciorilor lui jumătate din Belciugata, care le este bătrână; şi în Voiniţeşti un loc de mânăstire şi de vie lângă Valea Rea, pentrucă le-a cumpărat drept 80 de aspri; apoi jup. Stanciul lasă averile sale mânăstirii ce se numeşte Pometul, etc.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. veche în doc. Episc. de Râmnic, pach. 52.

7019. Septemvrie 11. 1510... Vlad V. V. întăreşte lui Oprea şi Stanciul moşie în Corbi a 4-a parte, şi din partea Balicâi jumătate, cari le sunt bătrâne; apoi în Corbi din partea lui Filip a 3-a parte, pentrucă a cumpărat-o drept 15 florinţi.

Arh. Stat. Buc. Traducere din 1734 în doc. Episc. de Râmnic, pach. 105. Locul emisiunii lipseşte în traducere.

7019. Martie 22. 1511. Bucureşti. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Znagovul două părţi de moşie în Cârciumari, pe cari le cumpărase jupan Bogdan dvornicul dela Cioară drept 3.000 aspri şi le închinase mânăstirii.

Arh. Stat. Buc., pergament deteriorat şi rupt, şi o trad. de Gg. Peşacov, în doc. mân. Znagovul, pach. 10; Condica din 1852 (No. 119) a Znagovului, p. 61.

7019. Iulie 10. 1511. Dridih. Vlad V. V. «pentru jupân Nichifor, care cumpărase moşie la Rogozeşti, dela Bărbăţeiu, Stan, Coman şi jupăniţa Mănzea, pentru aspri». etc.

Iorga, Studii şi Doc., VI. partea II. p. 592; acelaş, «Constantin Căpitanul», p. 49, nota 4.

7020. Decemvrie 27. 1511. Târgovişte. Vlad V. V. întăreşte mânăstirii Dealului cu hramul Sf. Nicolae din Mira Likiei satul Băjeştii, pentrucă jumătate a fost a lui Staico logof., iar cealaltă jumătate a cumpărat-o jupâniţa Caplea, sora Domnului, drept 700 aspri încă în zilele lui Mihnea V. V. şi apoi a închinat satul întreg mânăstirii pentru sufletul jupânului Staico logof. şi pentru sufletul fiului lor Pârvul comisul.

Arh. Stat. Buc., pergament oblong cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Dealu, pach. 6; ibidem, Condica din 1852 a mân. Dealu, p. 249. Publicat după o trad. din 1869 a lui Dim. Peşacov în Foaia soc. Românismul, No. 1 din 1870, p. 46.

7020. Maiu 26. 1511. Bucureşti. Basarab sin Basarab întăreşte mânăstirii Znagovul moşie în Cârciumari, din partea lui Cioară două părţi cari le-a fost cumpărat jupâniţa lui Stepan pe furiş dela Cioara drept 3.000 aspri,

fără ştirea călugărilor, şi călugării s'au judecat dinaintea lui Vlad V. V. de au întors banii jupâniţei lui Stepan, aspri 3.000.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Znagovul, pach. 10; Condica nouă a Znagovului, p. 63.

7020. Iulie 30. 1512. Târgovişte. Basarab întăreşte mânăstirii Bistriţa satul Mălurenii toţi, pentrucă a schimbat Barbul banul cu Oancea pârcălabul de au dat Barbu banul Grădiştea toată, iar Oancea a dat lui Barbu Mălurenii.., iar după aceea să se ştie că jumătate din Mălureni a cumpărat-o Oancea parc. dela Albul vist drept 7.000 aspri, iar cealaltă jumătate a cumpărat-o dela călugăriţa Magdalina Cârjoaia drept 4.500 de aspri şi 6 coţi de stofă de Londra şi alţi 6 coţi de ţăsătură de Mehliu (и свнто лондрꙋ лактн ѕ, и свнто мехлнꙋ лактн ѕ) pentru vestminte călugăreşti.

Arh. Stat. Buc., pergament în doc. mân. Bistriţa, pach. No. 46, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; ibidem, o trad. de Gg. Peşacov. Condica Brâncovenească, vol. II (No. 266), f. 564 traduce «i sfitolacti 6 i sfitomihliu 6». Tot astfel în condica veche a mân. Vieroşu (din 1780, No. 130), f. 202, şi condica aceleiaş mân. No. 135, la f. 84 v.

7020. Iulie 30. 1512. Târgovişte. Basarab V.V. întăreşte mânăstirii Glavaciocu mai multe sate între cari unele cumpărate de Vlad V. V. Călugărul şi anume: Velea toată cumpărată dela Radu Trămândan drept 200 florini ungureşti şi 16 coţi postav de Epriu şi 24 coţi giure de aur şi 500 aspri, şi Crângarii toţi cumpăraţi cu 100 de florini ungureşti, şi Sumărineştii toţi asemenea cu 140 florini ungureşti ... şi viile dela Topoloveni, via lui Ruje cumpărată cu 105 [rupt], via lui Blaj Cheacica cumpărată cu 60 fiorini ungureşti, a lui Lorenţ asemenea cu 36 florini ung. şi a lui Blaj cel negru cu 50 florini ungureşti [urmează întărire de Ţigani].

Arh. Stat. Buc., pergament în doc. mân. Glavaciocu, pach. 20, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica nouă a mân. Glavaciocu, p. 194. Este în parte o repetire a hrisovului din 7015, Iulie 20, de mai sus.

7020. August 2. 1512. Târgovişte. Basarab V. V. întăreşte mânăstirii Sf. Gheorghe numită «Pârgul Albanez» din Muntele Athos, ajutorul anual de 1.000 aspri şi 100 aspri cheltueli de drum fraţilor cari vor veni să ridice banii, acordat de părintele său Basarab V. V.

Originalul în Sf. Munte. Comunicat de d-l St. Nicolaescu.

7020. August 6. 1512. Târgovişte. Basarab V. V. întăreşte lui Stanciu Muja şi fiilor săi ... în Curpenel iar $^{1}/_{4}$ din partea lui Nanu, pentrucă o cumpărase jup. Stanciu Muja dela Stanislav şi dela alţii încă în zilele Radului V. V. drept 1.600 aspri.

Stefulescu, Gorjul pitoresc şi istoric (op. cit.), p. 298.

7022. Octomvrie 24. 1513. Nănişorii pe Ialomiţa. Basarab V. V. întăreşte mânăstirii Glavaciocul moşie în Neagra a 4-a parte, cât a ţinut Cârstian dvorn. şi după dânsul Vladul Hartie spăt., pentrucă au schimbat călugării cu jup. Oancea pârcălabul şi cu fraţii lui anume Ţalapia, Saru şi Manea, de a dat Oancea călugărilor în Neagra a 4-a parte, iar călugării au dat lui Oancea pârc şi fraţilor şi feciorilor lui asprii 3.000 şi moşia dela Izvor... şi preţul acelei moşii dela Izvor drept 1.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. de Lupu, dascăl de slovenie, îndreptată de Gg. Peşacov, în doc. mân. Glavaciocu, pach. 4, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica din 1852 a Glavaciocului, p. 13.

7022. Maiu 30. 1514. Târgovişte. Basarab V. V. întăreşte lui jup. Stanciul pârcălabul şi feciorilor lui, ca să-i fie la Mrăş, din jumătate, 3 părţi; şi iar lui Stoica cu feciorii lui iar din acea jumătate 3 părţi, pentrucă le sunt bătrâne. Iar după aceea a cumpărat jup. Stanciul în Mrăş partea Ancăi drept 5.000 aspri. Şi iar să-i fie lui Stanciul la Ueşti 3 părţi, cumpărate cu 1.200 aspri, şi un salaş de Ţigani anume Badea cu Ţiganca lui, cumpărat cu 600 aspri.

Arh. Stat. Bucureşti, pergament deteriorat cu trad. din 1753 de Lupu dascăl de slovenie în doc. Episc. Argeş, pach. 50, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

7022. August 3. 1514. Argeş. Basarab V. V. întăreşte lui Mânea, Micul, Paul, Marco, Dragomir, Pobrat şi altora şi cu fiii lor, moşie în Coturuia şi Valea Bună toată, pentrucă le sunt bătrâne; şi Cerna toată pentrucă au cumpărat-o drept 62 de florini; şi lui Marco cu fraţii săi şi cu fiii lor o vie cumpărată drept 4 florini, şi le iartă calul.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Strehaia, pach. 7, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica nouă a mân. Strehaia, p. 52.

7024. Ianuarie 11. 1516. Bucureşti. Basarab V. V. întăreşte boierului jup. Stoica Olteanul şi fiilor săi Radu, Stănislav, Valea, etc., şi fiilor lor ca să le fie în Făgeţeni jumătate, pentrucă au cumpărat-o dela Neacşa sora Oancei dvornicului şi dela fiul ei, Miclea, încă din zilele Mihnei Vodă drept 10 florini ungureşti; şi iar în Făgeţeni partea nepoţilor lui Badea, anume Tudor şi Radomir, cumpărată încă în zilele tânărului Vlad V. V. drept 6 florini ungureşti. Şi Domnului au dat cal bun, de 300 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. de Gg Peşacov în doc. mân. Glavaciocul, pach. 16, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica nouă a aceleiaş mânăstiri, p. 130.

7024. Fevruarie 27. 1516. In scaunul cetăţii Bucureşti. Basarab V. V. întăreşte prea cinstitului dregător şi întâiul sfetnic al Domniei sale jupân Harvat logofăt şi fiilor şi fiicelor lui, moşie în Studina, partea lui Stanimir, pentrucă a pierdut Staminir 8 cai ai lui Harvat logofăt, şi aşà s'a plătit cu

moşia sa mai sus zisă, însă de a sa bună voie; şi iar în Studina partea Gugăi jumătate, cumpărată drept 600 aspri; şi tot acolo partea lui Stanimir toată, cumpărată cu 1.200 aspri; şi în Cruşov partea lui Drăgulici toată şi cu Braniştea, cumpărată cu 1.400 aspri; şi în Rândureşti partea lui Pazarlie, cumpărată cu 1.500 aspri; şi Ţiganul Nedelcu cu copiii lui, asemenea drept 3.600 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Bistriţa, pach. 24, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica Brâncovenească, II (No. 266), f. 641 v.; ibidem, într'un caiet de 35 trad. de pe scrisorile mân. Bistriţa, adeverit la 13 Iulie 1845 de Logofeţia cea mare a pricinilor bisericeşti, în doc. mân. Bistriţa, acelaş pachet 24.

7025. Noemvrie 3. 1516. Piteşti. Basarab V. V. întăreşte jupânului Stanciul logof., în Titirceşti, un loc de vie cu pomi cumpărat dela Neagu cu 170 aspri, şi alt loc de vie tot acolo cumpărat dela Coica croitorul din Ocne drept 400 aspri încă în zilele Radului V. V., apoi în Voiniţeşti o vie ce este la sf. mânăstire ce se numeşte Pometul din Corne, la Valea Rea; apoi jup. Stanciul lasă aceste bunuri şi altele sf. mânăstiri ce se numeşte Pometul.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. veche în doc. Episc. de Râmnic, pach. No. 52.

7025. Ghenarie 12. 1517. locul lipseşte. Basarab V. V. întăreşte mânăstirii Corbii de Piatră un ajutor anual de 700 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament atât de deteriorat încât n'a putut fi tradus nici la 1857 de Dim. Peşacov, translatorul Comisiei documentale, care dă numai un rezumat aflător acum în «Fondul Istoric».

7025. Iulie 19. 1517. Piteşti. Basarab V. V. întăreşte lui Draică şi fiilor săi ca să-i fie în Groşani 5 teiuri (funii), pentrucă le-a cumpărat dela Grozea şi alţii drept 925 aspri şi Domnul i-a iertat calul.

Arh. Stat. Buc., pergament oblong cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Tismana, pach. 13, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Tismenei, vol. I (No. 42), f. 188, şi Condica nouă, I, p. 312; publicat de *Ghibănescu* în Surete şi Isvoade, I, p. 333.

7025. August 23. 1517. Curtea de Argeş. «Iw Neagoe Basarab» scrie călugărilor din mânăstirea Hilandarul că au sosit la dânsul de acolo părintele proegumen Kir Leontie şi stareţul Mardarie, aducându-i obicinuita blagosvenie. Apoi întăreşte mânăstirii sus zise un ajutor anual de 7.000 aspri.

Originalul la mân. Hilandarul în Athos. Comunicat de d-l St. Nicolaescu.

7026. Septemvrie 1. 1517. Argeş. Basarab V. V. întăreşte jupânului Stanciul logof. ca să-i fie la Olt înpotriva Voiniţeştilor de către Râbnic, «oraşul Domniei mele» jumătate dintr'o moară, pentrucă a cumpărat-o dela Radu drept 500 aspri, şi un vad de moară, «şi dela vale opintreală cât poate

«trage un om cu săgeata». Apoi jup. Stanciul dărueşte aceste bunuri sf. mănăstiri din Cornet.

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. din sec. XVIII în doc. Episc. de Râmnic, pach. 52.

. *7026. Octomvrie 29.* 1517. In Sf. mânăstire Argeş. Basarab V. V. întăreşte lui jup. Stanciul logofătul ca să i fie în Costeşti oricât se va alege hotarul din Belciugata jumătate, pentrucă îi este bătrână dela strămoşi; şi în Voiniţeşti, însă în Cornet de către Valea Rea, un loc de vie şi de mănăstire, în care a făcut jup. Stanciul mânăstire, pentrucă l-a cumpărat dela Paul drept 80 aspri; şi iar în Cornet o vie cumpărată dela Vlaicu cu 50 aspri; şi iar să-i fie spre Olt către Râbnic în potriva Voiniţeştilor un vad de moară pe care l-a ajuns cu credincioasă slujbă; şi în acel vad jumătate de moară cumpărată cu 500 aspri; şi lângă Ocnă la Titiriceşti o vie cu pomet, livezi şi cu două fântâni cumpărată cu 1.200 aspri; apoi în Titiriceşti un loc de vie cumpărat cu 130 aspri, şi tot acolo alt loc de vie cumpărat drept un caftan şi 120 aspri, şi un al 3-lea loc de vie cumpărat de popa Frâncul şi cu jup. Stanciul dela Coica croitorul drept o «sărăcustia» şi 300 aspri. Apoi jup. Stanciul dărueşte toate acestea mânăstirii de lângă Voiniţeşti în Cornet.

Arh. Stat., Buc., pergament cu trad. din sec. XVIII în doc. Episc. de Râmnic, pach. 52. «Sărăcustia» = pomană de 40 de zile.

7026. Octomvrie 30. 1517. Curtea de Argeş. Basarab împreună cu fiul său Teodosie întăreşte monastirii Govora satele Ioneştii toţi, apoi siliştea Corbenilor pe care o cumpărase Radu V. V. dela Anca fiica lui Jitian şi dela alţii drept 7.000 aspri încă în zilele lui Vlad V. V. Călugărul, şi Hinţea toată, pentrucă jumătate o cumpărase Vlad V. V. drept 700 aspri, iar cealaltă jumătate o cumpărase Stoica logof. drept 800 aspri . . . ; şi iar viile popii Alexe cumpărate drept 700 aspri încă din zilele Vladului V. V., şi via lui Stepan cumpărată tot atunci drept 400 aspri, şi via dela Copăcel cu vinăriciul domnesc cumpărată dela Radu V. V. drept 3.000 aspri . . . . . şi Stoicenii toţi câţi fuseseră zestre Samodianidei, muma lui Radu V. V., şi pe cari îi cumpărase apoi Radu V. V. dela Vlaicu drept 11.000 aspri, iar Vlaicu cu aceşti aspri îşi cumpărase Nucetul; şi Glodul cumpărat de Radu V. V. cu 5.000 aspri, şi o parte din Buneşti, asemenea cu 700 aspri, şi Plăvicenii toţi cumpăraţi de Radu V. V. cu 5.000 aspri, şi jumătate din Cheia partea Danciului, asemenea cu 4.700 aspri [urmează alte imobile şi Ţigani, între cari şi Ţiganul Boia cu copiii lui, cumpărat de Domn drept 500 aspri şi un cal bun.]. Apoi întăreşte mânăstirii a patra parte din Vama dela Runc, ca să iea călugării a 4-a parte din orice va trece şi tot atâta şi din numerar

(«din aspre»), și iar pivnița dela Ocnă, pentrucă partea Marinei din acea pivniță o cumpărase egumenul cu 1.200 aspre în zilele Vladului V. V.

Arh. Stat. Buc., pergament enorm în doc. mân. Govora, pach. 5, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica veche a Govorei, p. 121, Condica nouă, idem, I, p. 184; cf. *Nicolaescu*, Doc. slavo-române, p. 241.

7026. Aprilie 28. 1518. București. Basarab întărește lui Tudor logofătul și fratelui lui, jupân Stanciul, și feciorilor lor, în Voiniteștii de jos ce sunt la Olt, partea Dobrei toată pe care au cumpărat-o drept 1.500 aspre.

Arh. Stat. Buc., original pe hârtie cu trad. din sec. XVIII în doc Episc. de Râmnic, pach. 52.

7026. Aprilie 30. 1518. București. Basarab V. V. întărește lui Datco cu fiii și fiicele sale și fratelui său Mihail, jumătate din Berești, partea Stanislaveștilor Suri și partea Buctrovului, cumpărate dela Fiat drept 30 de florini; apoi lui Dumitru și Stan cu frații lor moșia cumpărată în Berește dela Fiat cu 30 de florini . . . . . ; «și iar a cumpărat Datco cu fratele său Mihail și Tatul și [șters] și Romanul din Brădiceni drept [șters] florini, și Datco singur a cumpărat partea lui Drăgoi și Stan din Brădiceni drept 4 florini».

Arh. Stat. Buc., pergament foarte deteriorat cu trad. de Gg. Peșacov în doc. mân. Tismana, pach. 18; Condica nouă a Tismenei, I, p. 542.

7026. Maiu 3. 1518. București. Basarab întărește Neacșăi, fiica lui Harvat logof. și soția lui Dobrovoe parcalab de Bran, satul Brâncovenii toți, pentrucă jumătate o dăduse Domnul Neacșăi, iar jumătate o cumpărase Dobrovoe drept 3.000 aspri; și . . . «iar să fie jupineasăi Neacșei casele dela Brâncoveani, pentrucă pentru acele case Domnia mea am dat fraților lui Dobrovoe un popor, ca să le scoață lor leamne de casă, și încă le-am dat lor Domniia mea aspri 1.500.»

Publicat după o trad. din sec. XVIII de d-l *Iorga* în Studii și Documente, V, p. 169.

7026. Maiu 4. 1518. București. Basarab întărește lui Harvat marele logofăt și fiilor lui moșia Grozeștii toată, pentrucă jumătate i-a fost dreaptă moșie de moștenire, iar cealaltă jumătate a fost a lui jupan Ivan biv logof., care la moartea sa rămăsese dator lui Harvat logf. 3.000 de aspri și moștenitorii nevoind să plătească datoria, Domnul dă acea jumătate lui Harvat.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu o trad. în doc. mân. Tismana, pach. 41; Condica veche a Tismenei, II, f. 294 și Condica nouă, II, p. 378.

7026 Iulie 29. 1518. locul rupt. Basarab întărește mânăstirii Cotmeana un ajutor anual de 1.000 aspri, de luat în ziua de Sf. Petru, și pomenește de frații și de fii săi.

Arh. Stat. Buc., pergament în doc. mân. Cotmeana, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

7027. Ianuarie 13. 1519. Pitești. Basarab întărește mânăstirii dela Gura Motrului, ridicată de Harvat Vel logofăt, moșie în Șușița și în Gruiari, partea lui Lehăilă, și iar acolo partea Neagului lui Urdeș, cumpărată de Harvat logf. drept 600 de aspri . . .

Arh. Stat. Buc., Condica Brâncovenească II (No. 266), f. 1127; Condica veche (No. 85) a mân. Motru, f. 34; Condica nouă a aceleiaș mânăstiri, f. 44. In Condicele mân. Motru numele «Lehăilă» e înlocuit prin «Mihail».

7027. Ianurie 15. 1519. Pitești. Basarab întărește mânăstirii Argeș satul Topana cu tot hotarul, pentrucă l-a cumpărat mânăstirea dela jupânul Badea post. drept 14.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. din 1795 de Radu protopop sud Olt, în doc. mân. Argeș, pach. 13, de unde a trceut în «Fondul Istoric».

7027. Ianuarie 21. 1519. Pitești. Basarab întărește jupânului Stanciul logofăt în Voinițești un loc de arie și de stupină, pe cari le cumpărase Stanciul dela Paul drept 125 aspri; apoi Stanciul le dă sf. mânăstiri din Cornet.

Arh. Stat. Buc., pergament și trad. din sec. XVIII în doc Episc. de Râmnic, pach. 52.

7027. Ianuarie 28. 1519. Pitești. Basarab întărește «cinstitului și puternicului și celui mai mare sfetnic din casa Domniei mele» Harvat logofăt și feciorilor lui, moșie în Studina, din partea lui Dragoslav partea Neagului pe jumătate, pentrucă a cumpărat-o drept 600 aspri, și îi iartă calul.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peșacov în doc. mân. Bistrița, pach. 24, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Condica Brâncovenească, II (No. 266), f. 648 v. și într'un caiet de 35 traduceri (cf. nota de sub hrisovul din 7024, Fevr. 27) în doc. Bistriței, pach. 24.

7027. Iulie 9. 1519. Pitești. Basarab întărește lui Stan Mucea moșie în Răpăian, pe care o cumpărase dela Radu Lungul și dela Șerbu drept 650 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament foarte deteriorat, fost în doc. mân. Râmnic, acum în «Fondul Istoric» (Inventarul doc. restit. No. 815).

7028. Septemvrie 5. 1519. Târgoviște. Basarab întărește monahiei Magdalina și jupânului Hamza Comisul și fiilor lor, lângă mânăstirea Valea un loc de mânăstire unde monahia Magdalina face mânăstire de călugărițe, și în Băjești partea lui Voicu toată, pentrucă au cumpărat-o drept 1.500 aspri . . .

Arh. Stat. Buc, pergament în doc. mân. Valea, pach. 16, de unde a trecut în «Fondul Istoric».

7028. Septemvrie 16. 1519. In scaunul cetății Târgoviște. «Neagoe, cel numit Basarab V. V.» întărește mânăstirii Seaca ot sud Olt, în satul Mușeteștii daniile pe cari i le făcuse Manea biv clucer și anume: satul Mușeteștii toți, pentrucă cumpărase Manea clucerul partea lui Petriman cu 800 aspri, a lui Ganea cu 500 aspri, a lui Stanislav cu 300, a lui Moșu cu 300 și a lui Fuge, Cernica, Epure și a fraților și nepoților lor cu 1.500 aspri. Apoi în Vai de Ei, partea lui Manea cumpărată de Manea biv clucer drept un cal bun . . . și partea lui Șerban, asemenea, drept 5.000 aspri și partea lui Albu și a fiilor săi drept un panțir . . . «Și iar să-i fie lui jup. Manea cluc. în Vai de Ei partea Radului și a fraților și nepoților lui, pentrucă au pierdut-o cu viclenie, căci au tuns oile lor pe Domneasca moșie fără știrea Domniei mele și fără știrea nici unui Domn, iar Domnia mea am miluit pe Manea cluc. cu părțile lor, iar după aceea s'a sculat Manea cluc. și le-a dat pentru această moșie 300 aspri, cum ca să-i fie cumpărată dela dânșii, pentru ca să nu-i fie păcat . . . »Și iar Criva toată pentrucă a cumpărat-o Manea cluc., jumătate dela Radu pentru Voicești și Bălăria Poneajlului, pentrucă 1/2 din Voicești și Bălăria o luase cu schimbul, iar cealaltă jumătate o cumpărase dela Radu Mațilov drept o Țigancă cu copiii ei și dela Dumitru drept 1.500 de aspri; iar cealaltă jumătata din Criva a schimbat-o Manea cluc. cu Leul, de a dat Manea lui Leul în Bilcirești partea Vlaicului, pentrucă el pierduse cu viclenie partea sa fugind cu birul Țerii-Românești în altă țară . . .

Arh. Stat. Buc., pergament neobicinuit de mare cu trad. de Gg. Peșacov în doc. mân. Seacă, metoh al Coziei, pach. 2, de unde a trecut în «Fondul Istoric». Traducerea din 1779 vizată de Ilarion egumenul Coziei (în doc. mân. Cozia. pach. B. netrebnice, doc. No. 83) nu dă data hrisovului și spune pe alocuri «aspri gata» în loc de «aspri»; această trad. cu toate erorile ei se află transcrisa în condica veche a Coziei, I (No. 18), f. 390 v; Condica Brâncovenească, II (No. 266), f. 364 dă o trad. corectă. Panțir = Panzer, cămașe de zale, lorică.

7028. Noemvrie 29. 1519. Târgoviște. Basarab întărește lui Teatiu pârcălab și fiilor săi Păclenii toți și alte moșii cari le sunt bătrâne, și în Liurești partea Lupoanei pe care o cumpărase drept un cal bun; apoi lui Teatiu pârc. cu fii săi și lui Ganea cu fii și ficele sale partea lui Ganea din Sinești ot Buzău, arătând că a venit Ganea de a înfrățit pe Teatiu peste 1/2 din sus zisa parte din Sinești, iar Teatiu a dat lui Ganea pentru acea moșie peste care l-a înfrățit, 200 aspri și un cal înșelat cu cele trebuincioase . . .

Arh. Stat. Buc., pergament cu trad. din 1860 de Dim. Peșacov în doc. Episc. Buzău, pach. 13, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; Condica veche a Episc. Buzău II, f. 325.

7028. Iulie 14. 1520. Târgoviște. Basarab întărește lui [șters] fiul lui Barbu, din Bărbulești a 5-a parte; lui Juga și fratelui său Bâra părți în Bărbulești

pe cari le cumpăraseră drept 300 aspri, lui Tetco cu feciorii lui părţi în aceeaş moşie, cumpărate cu 300 aspri; . . . lui Juga şi altora părţi tot în Bărbuleşti cumpărate drept un cal şi 45 aspri; lui Juga un ogor cumpărat cu 45 aspri; lui Barbul şi fratelui său Manciul şi Stan moşie din drumul Prahovei cumpărată drept [şters] aspri; lui Albul cu fratele său şi Badiul cu feciorii lui 3 ogoare în Albeşti cumpărate drept un cal; lui Albul şi fraţilor săi o cumpărătură făcută drept 600 aspri; apoi o altă cumpărătură făcută pentru un cal şi lui Dobrotă şi feciorilor lui nişte părţi în Bucşan pe cari le-au cumpărat drept 1.000 aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament foarte deteriorat în «Fondul Istoric».

7029. Noemvrie 13. 1520. Târgovişte. Basarab întăreşte mânăstirii Nucet moşie în Gălăşeşti, pentrucă-i este cumpărătură «dela jupân Dragomir, partea lui toată din Gălăşeşti, pentrucă aşà s'a fost tocmit jupân Dragomir cu părinţii călugări ot Nucet, şi au fost luat jupân Dragomir toţi banii gata în mâna lui, aspri 3.500 gata; însă şi când a vândut-o jupan Dragomir, a vândut-o de a lui bună voie şi cu ştirea tuturor boierilor», etc.

Arh. Stat. Buc., traducere veche alăturată pe lângă un pergament cu data 7029, Noemvrie 3, Târgovişte, cu care a trecut din doc. mân. Nucet, pach. 2, doc. No. 4, în «Fondul Istoric». Deşi privitor la aceeaş afacere, pergamentul are alt cuprins: Basarab întăreşte mân. Nucet moşie în Gălăşeşti, cum s'a tocmit cu Dragomir, căci au dat călugării lui Dragomir ocină în vale, iar Dragomir a dat călugărilor ocină în deal; şi s'a hotărnicit cu 12 boieri, hotarnic fiind Mihnea Vatavul; şi iar a dat Dragomir călugărilor din moşia lui, dintr'o funie a 9 a parte, dar le-a dat-o de a lui bună voie, etc. După cum se vede, nimic despre o vânzare. E greu de hotărît dacă traducerea se referià la alt original, dacă avem a face cu o traducere greşită, cum pare a dovedi redacţiunea stângace a textului, sau dacă e un falşificat. Traducerea figurează şi în Condica veche a mân. Nucet, scrisă în 1745 de Radul logofătul, la f. 15.

7029. Noemvrie 26. 1520 . . . Basarab întăreşte jupânului Baldovin pârcălabul şi feciorilor lui, la Balta Neagră partea lui Neagoe dvornicul din Slăviteşti, pentrucă a cumpărat-o dela Neagoe drept 2.000 aspri, şi Balta Neagră partea lui Mlecom cumpărată cu 1.500 aspri [urmează hotarele]; şi ocină în Floreni, partea Oancei, cumpărată dela Oancea drept 5.000 aspri [urmează hotarele]; şi să le fie nişte zestre ce a dat jupan Oancea pârcălabul fetei lui, Stanei, şi iar să-i fie lui la Deal ocină dela stupini dela Saracul până în Mămăliga, pentrucă a cumpărat-o dela jupâneasa Neagoslava drept 500 aspri, şi ocină în Glâmboc, stupina Stoicăi din Dobreşti, cumpărată cu 300 aspri, şi iar pe vale nişte locuri cumpărate dela Stoica din Dobreşti drept 300 aspri; şi în Topliceni ocina Stoicăi şi a fratelui său Dolofan, cumpărată cu 2.500 aspri, şi din partea lui Vlaicu, jumătate, cumpărată cu 250 aspri, şi

un sălaş de Ţigani cumpărat de jupâneasa Stana dintr'ale ei zestre dela feciorii lui Dobrota drept 1.300 aspri; şi Domnului au dat un cal.

Arh. Stat. Buc., textul şi trad. în Condica măn. Vieroşu (No. 130), f. 58; asemenea, cu data Noemvrie 27, în Condica Brâncovenească, I, (No. 265), f. 675 şi 677.

7029. Aprilie 11. 1521. In scaunul cetăţii Târgovişte. Basarab întăreşte lui jupan Harvat logofătul cel mare moşie în Studina, partea lui Vlad şi a fraţilor lui Bădilă şi Cârstian, locul de şedere în lat paşi 60 şi în lung până peste vâlcea, pentrucă l-a cumpărat drept 100 aspri.

Arh. Stat. Buc., originalul pe hârtie cu trad. de Gg. Peşacov în doc. mân. Bistriţa, pach. 24, de unde a trecut în «Fondul Istoric»; idem într'un caiet de 35 traduceri (cf. nota de sub hrisovul din 7024, Fevr. 27), în doc. aceleiaş mânăstiri, acelaş pach.; Condica Brâncovenească, II, (No. 266), f. 647 v., cu data greşită «8» Aprilie.

7029. Aprilie 30. 1521. Târgovişte. Basarab întăreşte lui Filip şi fiilor săi stăpânire pe două locuri de arătură în Alecseni, cumpărate dela Loga Turcul, Bercea şi Muja drept 120 aspri.

Stefulescu, Gorjul istoric şi pitoresc (op. cit.), p. 294.

7029. Aprilie 30. 1521 . . . Basarab întăreşte lui Semen şi altora un plaiu de vie în Corcolaţi, cumpărat cu 310 aspri.

Stefulescu, Gorjul istoric şi pitoresc, p. XIII şi LXVI, unde nu se arată locul emisiunii. Documentul precedent, din aceeaş zi, e dat din Târgovişte.

7029. Iulie 4. 1521. Târgovişte. Basarab întăreşte lui Mircea şi fraţilor săi Dan, Stan şi Serbu cu fiii lor, jumătate din Băleşti şi plaiul Florile Albe, şi în Poieni din partea Nanciului şi a Vâlcului dintr'o funie jumătate, pentrucă au cumpărat-o Mircea cu fraţii lui drept 1.400 aspri şi Domnului au dat un cal.

Arh. Stat. Buc., pergament cu două trad., una veche şi alta din 1861 de Z. Nenovici în doc. mân. Horezu, pach. 19, de unde au trecut în «Fondul Istoric». Condica Brâncovenească, III, (No. 267), f. 435 v.

7029. Noemvrie 30. 1521. (?) Divni Grad (Târgovişte). Basarab «dă carte lui jupan Harvat Vel logofăt şi fiilor lui pentru moşia lor la Epoteşti: partea lui Voico Ciungul, în schimb pentru altă moşie ce-l costase 1.200 aspri, pe lângă cari se adaugă o nouă plată».

Iorga, Studii şi Documente, V, p. 170.

(1512—1521) fără dată și loc. Basarab V. V. miluește schitul Vișina, hotărând să se dea în fiecare an egumenului, în ziua de Sf. Petru, câte 400 de aspri.

Arh. Stat. Buc., pergament în doc. mân. Tismenei, pach. 9 netrebnice. Condica veche a Tismenei, II, (No. 43), f. 422.

Din documentele enumerate până aci, rezultă că monetele întrebuințate în Țara-Românească din timpul lui Vladislav I și până la 1521 sunt: Perperul, Ducatul, Banul, Denarul, Banul roș, Florinul și Asprul.

Vom căutà să arătăm cu alt prilej ce se înțelegeà prin fiecare din aceste denumiri.

ANEXA

TABLOUL TAXELOR VAMALE

HOTĂRÎTE PRIN

PRIVILEGIILE COMERCIALE ACORDATE DE DOMNITORII ROMÂNI BRAŞOVENILOR.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
	Mircea 6 August 1413; original slavon (cf. p. 518).	Mircea 25 August 1413 (copie sau traducere din 28 Ian. 1431) (cf. p. 518).	Radu II 21 Noemvrie 1421; original slavon (cf. p. 518).	Dan II 23 Octomvrie 1422; original slavon (cf. p. 518).	Dan II (probabil fine Oct. 1422) poruncă vameşilor din Dâmboviţa şi Rucăr; original slavon (cf. p. 519).	Dan II (probabil aceeaş dată) poruncă vameşilor de Prahova; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 10 Noemvrie (1424) privilegiu slavon (cf. p. 518).	Dan II 10 Noemvrie 1424 privilegiu latin (cf. p. 519).	Dan II (cam aceeaş dată) poruncă vameşilor de Dâmboviţa şi Rucăr; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 30 Ianuarie 1431; privilegiu slavon (cf. p. 520).	Vlad Dracul 8 Aprilie 1437; privilegiu slavon (cf. p. 522).
1. Un vilar de Ypres	1 fertun	La Rucăr 24 ducaţi	1 fertun	1 fertun	La Rucăr: 1 fertun	1 fertun	36 bani	36 denarios	La Rucăr: 36 bani	La Rucăr: 24 ducaţi La Dâmboviţa: 12 ducaţi	1 fertun
2. Un vilar de Louvain	1 perperă	La Rucăr 18 ducaţi	1 perperă	1 perperă	La Rucăr: 1 perperă	1 perperă	24 bani	(?) 24 denarios	La Rucăr: 24 bani	La Rucăr: 18 ducaţi La Dâmboviţa: 9 ducaţi	1 perperă
3. Un vilar de Colonia	12 ducaţi	La Rucăr 12 ducaţi	12 ducaţi	12 ducaţi	La Rucăr: 12 ducaţi	12 ducaţi	16 bani	16 denarios	La Rucăr: 16 bani	La Rucăr: 12 ducaţi La Dâmboviţa: 6 ducaţi	12 ducaţi
4. Un vilar de Cehia (cf. *Bogdan*, Relaţiile, nota dela p. 5, şi trad. dela p. 24 şi 37).	6 ducaţi	La Rucăr 6 ducaţi	6 ducaţi	6 ducaţi	La Rucăr: 6 ducaţi	6 ducaţi	8 bani	8 denarios	La Rucăr: 8 bani	La Rucăr: 6 ducaţi La Dâmboviţa: 3 ducaţi	6 ducaţi
5. Un butoiu de miere	12 ducaţi		12 ducaţi	12 ducaţi			20 bani	20 denarios	La Rucăr: 20 bani		12 ducaţi
6. Un butoiu de vin	6 ducaţi	La Rucăr 6 denari	6 ducaţi	6 ducaţi	La Rucăr: 6 ducaţi		10 bani	10 denarios	La Rucăr: 10 bani	La Rucăr: 6 ducaţi	6 ducaţi
7. Un cal (cine cumpără)	6 ducaţi	La Rucăr 6 denari	6 ducaţi	6 ducaţi	La Rucăr: 12 ducaţi (cine cumpără sau vinde) — cal sau iapă.		8 bani	cine cumpără sau vinde 8 denarios	La Rucăr: 8 bani (cine vinde)	6 ducaţi	6 ducaţi
8. O majă de ceară	12 ducaţi	La Rucăr 12 denari	12 ducaţi	12 ducaţi	La Rucăr: 12 ducaţi	12 ducaţi	16 bani	16 denarios	La Rucăr: 16 bani	La Rucăr: 12 ducaţi	12 ducaţi
9. Piper, şofran, bumbac, camelot, piei de miel, piei şi alte mărfuri ce vin de peste mare.	3% (în perpere		3% (în perpere)	3% (în perpere	La Rucăr: dela 30 ducaţi, 1 ducat	dela 30, unul.	3% (în bani)	3% (în denari)	3% (în bani)		Mărfurile venite de peste mare 3% (în perpere)
10. Un porc	2 ducaţi	La Rucăr 2 denari	2 ducaţi	2 ducaţi	La Rucăr: 2 ducaţi	2 ducaţi		3 denarios	La Rucăr: 3 bani	La Rucăr: 2 ducaţi	2 ducaţi
11. Un bou	3 ducaţi	La Rucăr 3 denari	3 ducaţi	3 ducaţi	La Rucăr: 3 ducaţi	3 ducaţi	6 bani	6 denarios	La Rucăr: 6 bani	La Rucăr: 3 ducaţi	3 ducaţi
12. O vacă	3 ducaţi	La Rucăr 3 denari	3 ducaţi	3 ducaţi	La Rucăr: 3 ducaţi	3 ducaţi	4 bani	4 denarios	La Rucăr: 4 bani	La Rucăr; 3 ducaţi	3 ducaţi
13. Un berbece	1 ducat	La Rucăr 1 denar	1 ducat	1 ducat	La Rucăr: 1 ducat	1 ducat	1 ban	1 denarios	La Rucăr: 1 ban	La Rucăr: 1 ducat	1 ducat

	I	II	III	IV	V
	Mircea 6 August 1413; original slavon (cf. p. 518).	Mircea 25 August 1413 copie sau traducere din 28 Ian. 1431). (cf. p. 518.	Radu 21 Noemvrie 1421; original slavon (cf. p. 518).	Dan II 23 Octomvrie 1422; original slavon (cf. p. 518).	Dan II probabil fine Oct. 1422) poruncă vameşilor din Dâmboviţa şi Rucăr; original slavon (cf. p. 519).
14. O piele de cerb	1 ducat	La Rucăr: 1 ducat	1 ducat	1 ducat	La Rucăr: 1 ducat
15. Un burduf de brâză	1 ducat	La Rucăr: 1 denar	1 ducat	1 ducat	La Rucăr: 1 ducat
16. Mărfurile duse în transit peste Dunăre. La ducere.		3%			
17. Călăreţul	La Bran: 3 bani	La Dâmboviţa: 1 denar La Rucăr: 2 denari	La Bran: 3 bani	La Bran: 3 bani	
18. Pedestrul	La Bran: 1 ban La Dâmboviţa: 1 ban	La Dâmboviţa; 1 ban La Rucăr: 1 denar	La Bran: 1 ban La Dâmboviţa: 1 ban	La Bran: 1 ban La Dâmboviţa: 1 ban	La Dâmboviţa: 1 ban La Rucăr: 1 ban
19. Un car cu peşte	La Bran: 1 peşte La Târgşor: 1 peşte. La Târgovişte: 1 peşte La Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi, şi 1 peşte	La Brăila: 18 denari; la Târgşor: 1 peşte. La Târgovişte: 1 peşte. La Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi şi 1 peşte. La Rucăr: 7 peşti şi 36 denari	La Bran: 1 peşte La Târgşor: 1 peşte; la Târgovişte: 1 peşte La Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi şi 1 peşte	La Bran: 1 peşte La Târgşor: 1 peşte. La Tergovişte: 1 peşte La Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi şi 1 peşte	La Dâmboviţa: 1 peşte
20. O majă de peşte	La Brăila: 1 perperă	36 denari	La Brăila: 1 perpe:ă	La Brăila: 1 perperă	
21. Un cal încărcat	La Târgovişte: 3 ducaţi La Dâmboviţa: 3 bani	La Dâmboviţa: 2 denari La Rucăr: 3 ducaţi	La Târgovişte: 3 ducaţi La Dâmboviţa: 3 bani	3 ducaţi La Dâmboviţa: 3 bani	
22. Un cal slobod	La Dâmboviţa: 1 ducat	La Dâmboviţa: 1 denar La Rucăr: 2 denari	La Dâmboviţa: 1 ducat	La Dâmboviţa: 1 ducat	La Rucăr: 3 bani
23. Pieile de feare salbatice		La Rucăr: 3%			
24. Mărfurile aduse de peste Dunăre		3%			

	VI	VII	VIII	IX	X	XI
	Dan II (probabil aceeaş dată), poruncă vameşilor de Prahova; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 10 Noemvrie (1424) privilegiu slavon (cf. p. 519).	Dan II 10 Noemvrie 1424 privilegiu latin cf. p. 519).	Dan II (cam aceeaş dată) poruncă vameşilor de Dâmboviţa şi Rucăr; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 30 Ianuarie 1431 privilegiu slavon (cf. p. 520).	Vlad Dracul 8 Aprilie 1437 privilegiu slavon (cf. p. 522).
14. O piele de cerb		1 ban	1 denarium	La Rucăr: 1 ban	La Rucăr: 1 ducat	1 ducat
15. Un burduf de brâză	1 ducat	2 bani	2 denarios	La Rucăr: 2 bani	La Rucăr: 1 ducat	1 ducat
16. Mărfurile duse în transit peste Dunăre. La ducere.					3% (şi la întoarcere, la Rucăr: 3%	
17. Călăreţul		La Bran: 2 bani	La Bran: 2 denarios		La Dâmboviţa: 1 ducat La Rucăr: 3 bani	3 bani
18. Pedestrul	1 ban	La Bran: 1 ban La Dâmboviţa: 1 ban	La Bran: 1 denarium La Dâmboviţa: 1 denarium		La Dâmboviţa: 1 ban Lă Rucăr: 1 ducat	1 ban
19. Un car cu peşte		La Târgşor: 1 peşte, la Târgovişte: 1 peşte. La Dâmboviţa: câţi cai atâţi bani şi 1 peşte	La Târgşor: 1 peşte. La Târgovişte: 1 peşte La Dâmboviţa: câţi cai atâţi denari şi un peşte	La Dâmboviţa. câţi cai atâţia bani şi un peşte	La Brăila: 18 ducaţi; la Târgşor: 1 peşte; la Târgovişte: 1 peşte; la Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi şi 1 peşte. La Rucăr: 2 perpere şi 7 peşti	1 peşte La Târgşor: 1 peşte; la Târgovişte: 1 peşte La Dâmboviţa: câţi cai atâţi ducaţi şi 1 peşte
20. O majă de peşte		La Brăila: 36 bani	La Brăila: 36 denari			La Brăila: ½ florin
21. Un cal încărcat		4 bani	La Târgovişte 4 denarios, iar la Dâmboviţa 3 denarios	La Dâmboviţa: 3 bani		(La Târgovişte?): 3 ducaţi La Dâmboviţa: 3 bani
22. Un cal slobod	3 bani	La Dâmboviţa: 1 ban	La Dâmboviţa: 1 denarium	La Dâmboviţa: 1 ban (pentru un cal stinghier)	La Dâmboviţa: 1 ducat (pentru un cal stinghier) La Rucăr: 3 bani	1 ducat
23. Pieile de feare salbatice	Dela una, 1 ducat					
24. Mărfurile aduse de peste Dunăre						

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
	Mircea 6 August 1418 original slavon (cf. p. 518).	Mircea 25 August 1418 (copie sau traducere din 28 Ian. 1431) (cf. p. 518).	Radu 21 Noemvrie 1421; original slavon (cf. p. 518).	Dan II 23 Octomvrie 1422; original slavon (cf. p. 518).	Dan II (probabil fine Oct. 1422) poruncă vameșilor din Dâmbovița și Rucăr; original slavon (cf. p. 519).	Dan II (probabil aceeaș dată) porun că vameșilor de Prahova; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 10 Noemvrie (1424) privilegiu slavon cf. p. 519).	Dan II 10 Noemvrie 1424 privilegiu latin (cf. p. 519).	Dan II (cam aceeaș dată) poruncă vameșilor de Dâmbovița și Rucăr; original slavon (cf. p. 519).	Dan II 30 Ianuarie 1431 privilegiu slavon (cf. p. 520).	Vlad Dracul 8 Aprilie 1437 privilegiu slavon (cf. p. 522).
25. Un butoiu de mied		La Rucăr: 12 denari					10 bani	10 denarios	La Rucăr: 10 bani	La Rucăr: 12 ducați	
26. Un ham					La Dâmbovița: 1 ducat					(?) La Dâmbovița: 1 ducat	
27. O povară					La Dâmbovița: 3 bani La Rucăr: 3 ducați	3 ducați				La Dâmbovița: 3 bani La Rucăr: ducați	
28. O majă pește de crap					La Rucăr: 2 perpere și 7 pești	2 perpere și 7 pești					
29. O majă de morun					La Rucăr: 9 perpere și 2 pești	9 perpere și 2 pești					
30. O cergă					La Rucăr: 1 ducat	1 ducat	2 bani	3 denarios	La Rucăr: 2 bani		
31. Dela jivine: veverițe, jder, vulpe, pisică sălbatică, *iepure* (poate numai dela pieile lor?) Vezi mai sus: pieile de feare sălbatice.					La Rucăr: dela 30 ducați, 1 ducat	dela 30, unul	Dela 30, unul	Dela 30, una		3%	
32. O zeghe							1 ban	1 denarium	La Rucăr: 1 ban		
33. Un cal încărcat cu pește							La Dâmbovița: 3 bani	La Dâmbovița: 3 denarios			
34. Postavul frâncesc		La Rucăr 24 ducați								La Rucăr: 24 ducați La Dâmbovița: 12 ducați	

ȘTIRI DESPRE VEACUL AL XVIII-LEA
IN ȚERILE NOASTRE
DUPĂ CORESPONDENȚE DIPLOMATICE STRĂINE

de

N. IORGA
Membru Corespondent al Academiei Române.

II. 1750—1812.

Ședința dela 4 Decemvrie 1909.

Nici un raport de ambasadă nu pomeniă până acum întoarcerea din «fundul turnului dela Lemnos» (nu Lesbos), a lui Constantin Mavrocordat, care plătise cu 300 de pungi — firește împrumutate în necontenitul joc de bursă al Domniilor noastre — această milă împărătească. Aflăm știrea în raportul saxon (1) din August:

«Der in das exilium nach Lemnos verwiessene Fürst Constantin ... hat endlich die Gnade erhalten wieder hieher zu kommen, nach dehme seine Befreunde wegen seiner Befreyung gleich zum vorauss 75/m piastres und nach seiner Ankunft auch soviel zu zahlen sich anheischig gemacht. Es wird vermuthet dass er nunmehro auch bald wieder einer von denen beyden Fürstenthümern bekomen ... werde; worzu er aber ohne eine Summe Geldes von wenigstens 750/m piastres nicht gelangen kan, und worbey die armen fast völig ruinirten Unterthanen sehr zu bedauern sind...»

Așà scrie Hübsch, reprezentantul Regelui polon și Elector al Saxoniei; un raport italian din Pera, în aceeaș corespondență, adăugă cele ce urmează, la 4 ale lunii:

(1) Asupra dosarelor de corespondență saxonă în Arh. de Stat din Dresda și fondul de corespondență olandeză în Arhivele de Stat din Haga, v. partea I din acest memoriu.

«Al prencipe Costantino Maurocordato, fù prencipe di Moldavia, che ritrovavasi esser essiliato in un fondo di torre a Metellino, è stato accordato il permesso di ritornare a Costantinopoli mediante il sborzo di 300 borze e di già si trova esser al villaggio di S. Stefano, ove tratterrassi, sinchè li sarà ammobigliato un palazzo nelle circonvicinanze di cotesta Capitale.»

Pentru a se înțelege această măsură în folosul pașnicului mazil, trebue să se ție seamă de scoaterea, la 3 Ianuarie 1750, a Vizirului Eseid-Abdullah, pe care-l înlocuește Divictar-Emir-Mehmed (Scarlat Byzantios, Ἡ Κωνσταντινούπολις, II, pp. 465—6).

Petrecerea învățatului Domn în ostrovul sărac e descrisă cu multă jale de biograful său Petru Depasta (1), și el, unul din oamenii de casă prigoniți și urmăriți de datornici ai mazilului, merse «în lăcașul trist al surguniei», unde lui Constantin Vodă îi rămăseseră doar «mângâerile cugetării filozofice», care nu ținea parale. El află pe stăpânul său în cetățuia de deasupra muntelui pe care-l suì gâfâind și adause filozofia lui de mare cărturar la filozofia celui nedreptățit de soartă, care, după însăș mărturisirea acestui vizitator, nu mai aveà nevoie de sfaturi liniștitoare în «păcătoasa lui locuință». «Viețuind între spinii cei răsăriți dureros, uneori petreceam pe malul mării, răcorindu-ne arșița aprinsă a inimii celei învăpăiate, ori, apropiindu-ne de vreo livadă, ne bucuram de frumusețea firii.» De aici aduse sluga credincioasă un memoriu al Domnului, prin care-și îndreptățià cârmuirea trecută și cereà ca stăpânirea să-i fie din nou încredințată. Cu toate împotrivirile dușmanilor, Mavrocordat «fu chemat la Scaunul împărătesc prin poruncă de Stat»: soția, copiii, rudele și toată casa, toată vechea Curte-l întâmpinară când se coborî din corabia care-l întorceà din Lemnos. El nu erà să capete însă așà de iute Iașul sau Bucureștii: până la 1756 el stătù în luptă strașnică și cu boierii ridicați de dânsul și cu creditorii; erà să meargă din nou la Lemnos și, la 1755, el petrecù o bucată de vreme la Chios, restituit filozofiei, care-i erà numai decât trebuitoare.

Lămuriri bogate despre aceste împrejurări ca și despre toate intrigile și vicisitudinile Grecilor din Constantinopol se pot aflà în marea și bogata lor cronică pentru acest timp, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν a medicului Atanasie Ipsilante, care-și ziceà și Comnenul (2).

(1) Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 320 și urm.

(2) Cf. și Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 627, No. DCCCCVII și urm.

Cu privire la mazilirea în 1749 a lui Constantin Mavrocordat (v. întâiul memoriu, ultimele pagine); cf. și raportul din 2 Octomvrie 1749 al lui Hübsch: «Auch ist für einige

Pentru cea dintâi amenințare cu surgunul, la începutul anului 1753, dă știri raportul lui Hübsch din 17 Fevruarie:

«Der.... Fürst Constantin... hatt bisshero alles angewendet, entweder zu dem Besitz von der Wallachey oder Moldau wiederzukommen; es hatt ihne aber niehmalls gelungen wollen. Er hatt dahero, mittelst heimlicher Abschickung seiner Emissarien und Brieffe, gesuchet die Unterthanen in der Wallachey wieder ihren dermahligen Fürsten, den jüngern Sohn des für kurtzer dasselbst abgelebten Fürsten Gika, auffzuwiegeln. Es ist aber solches in Zeiten entdecket und bey der Portten beschlossen wordenn, obbemeldten..., in das Exilium zu schicken. Bisher hält sich dergestalten verborgen, dass [bis] dato, alles Nachforschen unerachtet, sein Auffenthalt noch nicht entdecket werden können.»

Tot cu privire la Mavrocordat, din 1761 pare a fi acest raport saxon, în parte cu greșeli de informație:

Iaki (Bulgaria), 25 Iulie.

«Il ministro di Russia, il principe Dolghorucchi, s'è arrestato a Jassi...., ove dicesi che si tratterrà sino alle feste di Pasqua. Non si sà il motivo ch'ivi l'hà trattenuto, se pur ciò non sia per ricevere altre instruttioni o altro carattere della di lui Corte. Questo trattenimento però non tralascierà di dare gran sospetti alla Porta.

Il prencipe di Moldavia... è stato deposto e relegato in una dell'isole dell'Arcipelago. Constantino Mavrocordato hà occupato il principato di Vallachia, il di cui Voivoda... passa in quello di Moldavia.»

Dar solia lui Dolgoruchi la Poartă, cu vestea despre suirea pe tron a Impărătesei Ecaterina, e din 1763—4 (1).

Wochen der Fürste Constantin in der Moldau, weile er die Portten mit den immerzu angeforderten Summen Geldes nicht contentiren wollen, deposiret» *(l. c.)*. Pentru exilul lui cel dintâiu, la Rodosto, v. raportul din 4 Noemvre al lui Giuliani: «Il prencipe Constantino.., essendo arrivato in Adrianopoli, si è fermato per poter vedere di accomodare il suo affare, stante che, se non paga summa di mille borze, che li vien ricercata, corre pericolo di esserli sequestrato il tutto: dopò alcune propositioni è stato essiliato in Rodosto pro interim, incerto del fine della sua sorte. Tutto il suo equipaggio e quello dela sua gente è in arresto».

(1) *Doc. Callimachi*, II., p. 311 și urm.

II.

In 1751 nu se petrece la Dunăre altcevà decât răscoala Turcilor din paşalâcul Silistrei împotriva Paşei Hochim-Oglu Ali, răscoală amintită în raportul olandez din 3 Iunie al acestui an.

Din Maiu al aceluiaş an arhivele din Braşov păstrează o scrisoare a lui Manolachi Lambrino, ginerele lui Constantin Brâncoveanu, care, întors de curând din surgunul său în Ardeal şi, acum, Mare Logofăt al Ţerii-Româneşti, se plânge că a fost oprit câtvà timp păzitorul caselor sale din acest oraş, pentrucă un Gheorghe Asan, găzduit la dânsul, luase la Craiova pe un tânăr Sas. O dăm în anexe.

Pentru petrecerea lui Lambrino în Braşov, v. publicaţia mea ***Braşovul şi Românii,*** p. 234. O scrisoare a lui din Septemvrie 1730 se păstrează în Archiva bisericii din Şchei: rezumatul ei în aceste *Anale,* XXI, p. 266. D-l Stinghe n'a reprodus-o în *Documentele* sale. Cf. însă studiul lui Şt. Grecianu despre comitele Nicolae Roset.

In acest an, Domnul Moldovei găsì cu cale să oprească şaptesprezece cirezi de vite («17 tratti di buovi») ale unor negustori poloni (1). El adusese înainte o poruncă a Porţii care interziceà ieşirea boilor şi vacilor ce stătuseră la păscut în principatul său. Indată Marele General al Coroanei, Potocki, scrie lui Guliani şi Hübsch să intervie la Poartă, amintind Turcilor ce servicii mari le-au adus Polonii în foametea din urmă (Załosce, 25 Martie):

«*Monsieur*,

Vous aurés la bonté d'accompagner des remontrances les plus vives la lettre que je viens d'écrire au Grand-Vizir, touchant les griefs des marchands de nos frontières, dont je vous donne l'éclaircissement suivant: leur commerce ne consiste qu'en trafic des boeufs, dont ils achètent grand nombre et les font paître dans les paturages de la Vallachie, en payant une somme considérable à l'Hospodar, et, comme la saison est actuellement de les en retirer pour les mener en Pologne, l'Hospodar leur en deffendit la sortie, en vertu d'un ordre dela Porte.»

Pentru boii poloni aduşi pentru păşunat în Moldova, cf. şi prefaţa mea la vol. X din colecţia Hurmuzaki.

---

(1) «Traduttione delle riposte alle lettere del Gran-Generale della Corona, Potocki, da Zalosc, il 25 marzo 1751.»

Intre lămuririle trimise de Potocki la Constantinopol este şi o scrisoare a Hanului Arslan-Ghirai către Marele General al Coroanei, castelanul de Cracovia (fără dată) (1).

Acesta arată că Poarta va luà măsuri de îndreptare, fără îndoeală, aşà cum cer tratatele, şi adaogă:

«Outre celà notre émissaire se plaigna *(sic)* de ce que le prince de Moldavie, aiant augmenté le prix de la taxe que nos marchands lui paioient ordinairement pour les boeufs qu'ills faisoient paître sur ses terres, leur faisoit grand tort.»

De fapt, se luase, după dorinţa chiar a Sultanului, o astfel de măsură. Ea se aplicà şi supuşilor Impăratului, care se plânse prin generalul Braun, fără folos însă. Mai meşter ori mai norocos, sau numai pentrucă venise mai târziu, Giuliani izbutì, şi raportul său din 4 Maiu cuprinde următoarele despre această negociaţie bine isprăvită:

«In conformità d'una lettera del Gran-General della Corona, a me scritta, quale qui accludo, con la risposta de[l] Gran-Veziro, potrà l'Excellenza Vostra scorgere la satisfazione che la Porta, a riguardo di Sua Maestà il Rè, mio clementissimo patrone, hà dato nel bisogno premuroso circa la estrattione degli animali a corna e delle proviggioni da ambi li paesi di Moldavia e Vallachia, essendo questo un affare che premea anche alla Corte Imperiale, la quale per la Transilvania ne ritira ogni anno una gran quantità; vedendone cessare il trafico, il generale Braun ne scrisse, mesi fà, al Gran-Veziro, ma la risposta si fù esser impossibile di accordar un tal permesso: stante l'interior dell' Impero penuriandone al estremo, il Sultano stesso rigidamente avea raccomandato di confarsene la extraditione. Non hò mancato in tal occasione, benchè l'affare fosse scabioso, di maneggiarmi in maniera tale e con tal diligenza appo i ministri di codesta Corte, che, lode al Signore, in termine d'una settimana, ottenni il tutto, e rispedii con una riposta del Gran-Vezir il corriere al Gran-Generale. Nel ricevere le lettere di questo primo ministro, lui stesso mi fè intendere aver il Sultano, a riguardo della stima e amicitia di Sua Maestà il Rè e la Republica di Polonia, ordinato far cessare al istante ogni interdetto e che, mediante le nostre instanze, ne erano per goder anche le circonvicine Corti, che, da sì longo tempo avendo sollicitato, giammai ne aveano possuto ottenere l'intento; ad effetto di che la Porta avea nello stesso giorno spedito un espresso

(1) Cei doi Domni dau în Fevruarie ştirea că pretendentul englez se află în Polonia (aceeaş corespondenţă).

con efficacissimi ordini a tutti i capi di governi, di lasciarne libero trafico come prima.»

La 3 Iulie Trimisul saxon dă de ştire că un partid grecesc, care a plătit 50.000 de lei, a izbutit să facă tâlmaciu pe Mateiu, al doilea fiu al Domnului muntean — Grigorie Ghica —, care e un tânăr lipsit de experienţă.

Cf. ştirile din Atanase Comnen Ipsilanti, la anul 1751, şi Stamatiadi, *Biografiile Marilor Dragomani*, trad. C. Erbiceanu ; Bucureşti 1898 (Din «Biserica Ortodoxă Română»).

III.

Acte din 1752, scoase din corespondenţa saxonă şi privitoare la interesele catolicismului în Moldova, s'au dat în publicaţia mea *Studii şi Documente,* II, pp. 436 — 7 şi altele. Raportul saxon şi cel olandez cari aduc vestea morţii lui Grigorie Vodă Ghica s'au tipărit în *Documentele Calimachi,* I, p. LXXIII, nota 2. Cf. şi *ibid.*, p. LXXII, menţiunea raportului saxon din 4 Fevruarie 1752 despre întărirea în Domnie a celui pe care moartea erà să-l strângă aşà de repede.

Raportul lui Hübsch din 16 Septemvrie cuprinde — pe lângă ştirea că Grigorie Vodă a murit la Bucureşti, în ziua de 3 ale lunii, şi aceea că fiul său cel de-al doilea a plătit cu 3.000 de pungi Scaunul lăsat gol prin răposarea tatălui,—lămuririle ce urmează:

«Wormit (mit den 3.000 Beutel Geldes) er sich auch von allen Ansprüchen so der Sultan auf seines verstorbenen Vaters hinterlassene Vermögen hatt befreyet; dann es ist die Gewohnheit dass der Sultan von allen denenjenigen so in seinen Diensten sterben. . . , Universal-Erbe ist, und stehet in seinem Belieben wass er der Wittib oder denen hinterlassenen Kindern davon zueignen will. Dass Merkwürdigste aber hierbey ist dass der abgeblebte Fürst vorhin über $^{1}/_{2}$ Million Schulden hinterlässet und sein Haab und Guth sich nicht auf 150/m. Piastres erstrecket. Da nun der Sultan vorhin keine dergleichen Schulden abzahlen oder in Rechnung bringen lässet, so hatt man für gutt befunden solche lieber zu verschweigen, um auch darneben neuen Credit zu bekommen, di anietzo bezahlten 3.000 Beutel Geld desto leichter entlehnen zu können, worzu sich endlich schon gewinnsichtige Leuthe dahier finden, die ihr Geld mit grossen Wucher risquiren, indehme die beyden Fürsten gemeiniglich 24 procento jährliche Interesse zahlen. Wann sie aber abgesetzet werden oder sterben ohne dass ihre Kinder in der Regierung succedirene können, Alles verlohren gehet.»

Raportul venețian din 2 Octomvre adauge că Mateiu Ghica, noul Domn muntean, a găsit bani cu împrumut dând 24 la sută (1). Şi bailul observă că mulți își pierd sumele împrumutate, dar că o dobândă așà de mare ispitește totuș pe cei cari au galbeni de riscat.

O plângere a țerii, prin solie de cinzeci de boieri, fenomen rar în epoca fanariotă, fusese cu puțin înainte zădărnicită de viclenia grecească, și Principatul muntean rămase încărcat cu aceeaș povară ca și înainte. Acest act de conștiință al boierimii Țerii-Românești e cunoscut numai prin raportul din 2 Octomvre al lui Hübsch (2):

«Unlängst 50. Bojaren auss der Walachey mit einer ziemlichen Anzahl selbiger Unterthanen in hiessiger Gegend, 4 Stunden weit von hier, angekommen, um sich bey der Porten über die grossen Anlaagen des damahls noch lebenden Fürsten zu beschwehren und fürzustellen dass selbige Provinz äusserst entkräfftet und nicht mehr im Stande seye, solche fernerhin zu übertragen. Es haben aber die hiessigen Agenten des bemeldete Fürsten es bei der Portten dahin zu bringen gewusst, dass diesse guthe Leuthe mit grosser Bedrohung wieder zurückgewiessen werden, ohne sie im Geringsten anzuhöhren oder hieher kommen zu lassen. Es wird dahero vermuthet dass sich aus selbiger Provinz noch mehrere Familien alss schon bisshero geschehen, entweder nach Pohlen oder Siebenbürgen retiriren werden» (3).

IV.

In 1753 rapoartele saxone înseamnă întâiu căderea lui Linchoult a «Lențului», fiu de negustor levantin din Pera, favoritul de până atunci al lui Constantin Racoviță, Domnul Moldovei. Erà așezat în această țară cu trei frați: peste șapte ani, în 1760, Linchoult *l'aîné* erà să fie tăiat în Constantinopol (4). I se puneà în seamă otrăvirea lui Lascarachi Geanetul (5).

«Der bisherige frantzösische Confident des Fürsten Constantini in der Moldau, Herr Linchou, ist in Ungnade gefallen. Man kan aber dahier noch

(1) Hurmuzaki, IX², p. 4, No. IV.

(2) Cf. *Documente Callimachi,* I, p. LXXVI, nota 6.

(3) Raportul saxon din 15 Octomvre arată că știrile despre Ruși vin dela Domnul Moldovei—Constantin Racoviță,—dela Pașa de Hotin și dela Han.

(4) *Acte și fragmente,* I, p. 388—9..

(5) *Doc. Callimachi.* I, pp. LXXVIII, 408.

nicht eigentlich wissenn wie und auf was für Arth. Man giebt für dass ihme der schon viel Jahre sich daselbst in der Qualitaet eines secretarii aufgehaltene Herr Stahl, so ein preussischer Unterthan seyn soll, ihme diessen Fall zu weege gebracht hätte. Der hiessige frantzösische Herr Ambassadeur hatt dadurch bey selbigem Hoffe seine grosse Stütze verlohren, indehme er durch ihme Alles erfuhre, wass dasselbst und an denen pohlnischen Gräntzen passirete.»

Stahl e pomenit în «Documentele Callimachi», ca «Ştal pisar» la Fevruarie 1763 (1); el funcţionà şi în Decemvre 1758 (2). Pentru rolul pe care-l jucà Linchoult lămureşte scrisoarea lui din 1753 şi rapoartele din acelaş an pe cari le cuprinde vol. I din întâiul *Supplement* al Colecţiei Hurmuzaki.

La 15 Maiu Hübsch vorbeşte despre nemulţumirea pe care o stârnise reaua administraţie financiară—necunoscută în amănunte—a Domnului muntean Mateiu Ghica:

«Die Unterthanen in der Walachey aufs Neue bey der Porten grosse Klagen wieder ihren Fürsten anbringen. Viele Bojaren haben Mittel gefunden sich hieher zu begeben und sich der Gelegenheit bedienet, da der Sultan in seiner Barque befande, ihme von Weiten, nach der hiesigen Gewohnheit in pressanten Umständen, mittelst Haltung einer brennenden Stroh-Decken auf dem Kopffe mit der einen und mit der andern Hand ihre Supplique zu zeigen. Der Sultan liess solche alssogleich abhohlen und, nach deren Durchleesung, dem Gross-Vezier andeuten dass er die gravamina diesser Leuthe wohl untersuchen und ihnen Justiz verschaffen möge. Sie beklagen sich hefftig wieder die graussamen Gewaltthätigkeiten dieses Printzen, um Geld von ihnen zu erpressen, und geben für dass selbige Prinz seith sechs Jahren... mehr alss 30 Beutel oder 15 Milionen Piastres contribuiret und dass der verstorbene Printz für seinem Todte einem Waagen mit Pretiosen, einige sagen nach Ungarn, andere nach Pohlen, salwiert hätte. Es stehet zu erwartten was diesse arme Leuthe wieder des Fürsten hiessigen Résidenten, welcher wieder sie grosse Sumen Geldes anwendet, aussrichten werden.»

La 16 apoi, el anunţă schimbarea lui Constantin Racoviţă cu Mateiu Ghica, fiecare Principat primind ca Domn pe acel care până

(1) I, p. 132.

(2) *Ibid.*, p. 236, No. 10, Cf. şi articolul meu despre «Străini în Principate», *Literatură şi artă română*, V.

atunci domnise în celălalt (1). Pentru a se pedepsì cinevà și a se dovedi astfel că Poarta nu rămâne nesimțitoare la plângerile supușilor, cari arătaseră că sistemul de biruri al lui Ghica îi desnădăjduește, socrul acestuia fu surgunit. Acesta, Hatmanul, erà vestitul Grec țărigrădean Bașa-Mihalopol, Gheorghe fiul lui Bașa-Mihali (2).

Se spune că Ghica a fost mazilit. Socrul său, «Hatmanul», face intrigi și dă bani aproape un milion. Atunci mazilul e numit în Moldova.

«Damit es aber bey dem Volke das Ansehen habe dass die Schuld so vieler ausgeübter Ungerechtigkeiten nicht sowohl dem abgesetzten Waywoden, sondern vielmehr bemeldten Hatman... beyzumessen, so ist diesser, mit seinem eigenen Willen und Vorschlag (wie man dahier durchgehends glaubet), auff die Insel Tenedos in das Exilium geschicket worden (1).»

Pentru a se oprì plângeri viitoare, pârîșii sunt trimiși la Mitilene. Știm (3) că ei erau Ștefănachi Medelnicerul și cei doi boieri Dudești.

Plângerile lui Ștefănachi și felul cum le-a înfățișat el la Constantinopol, arătând și frânghia cu care e gata să se spânzure dacă minte, se arată în raportul lui Giuliani din 4 Iunie:

«Sin ora fatto qui, Eccellentissimo Signore, l'occupatione del publico l'evento futuro delle suppliche date contro l'estorsioni che s'usano dal giovane prencipe di Valachia, Gigha, nel di lui Governo, ed alla prima sembrando l'affare prender piegha assai rilevante per le commissioni date ad essaminare a'sogetti di conseguenza, d'onde si credeva momentanea l'essegutione, si veggono prolungare ed in conseguenza evaporare quell' effervescenza che se ne formava. Egli è da sapere, per meglio esporre il fatto, che uno de' nobili di quel luogo, detto Stefanacchi, col consenzo univoco della maggior parte de' principali, essendosi portato in Constantinopoli per far rimostranze de' gravami ed oppressioni ch' in quella provincia vergeano, diede a sapere, trà l'altre, che, dal tempo del defunto prencipe sin al presente, che fà lo spatio d'anni sette, eransi estratto della Valachia la somma di 36/m borze in danaro contante e che, non potendo il suddito supplire ad ulteriori esattioni, da 130/m ch' erano i sudditi, non ve ne rimaneano che da 40/m in circa, i quali erano sul piede anche di ritirarsi, come faceano, o nella Ungaria, o nella Nuova Servia, all' imitatione di coloro chi' ivi transportato s'erano. In conseguenza di che, per provare il fatto, esponea che,

(1) Cf. și Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 630.
(2) V. mai ales *Doc. Callimachi,* IX, p. LXX. Pentru plângerea țerii, *Genealogia Cantacuzinilor,* pp. 122—3.
(3) *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 122—3.

convocandosi i principali del paese, sarebbe venuto in chiaro alla Prefulgida Porta lo che egli avea riferito, ciò che, se falso fossesi ritrovato, lui non hesitava (mostrando nell' istesso atto una corda) di darsi da se stesso la sentenza di morte, come perturbatore del publico riposo. Ferono queste espressioni impressione al monarca ed agl' ullemà, osiansi ecclesiastici, ed in un subito fù spedito ordine ad un Capigi-Bascì, ch' ivi ritrovavasi, in apparenza molto rigoroso, d'informasi del tutto e darne alla Corte senza preventione veruna esatta relatione. Sin quì tutto il fatto passò assai bene e con non mal fondate speranze di riuscire, dalla parte degl' oppressi; mà che, il gioco del danaro essendo attualmente tale ch' appiana ogni ineguaglianza, fà che l'affare và a prolungarsi senza risulta veruna di quel ch' attendeasi, e, benchè non per anco sia arrivato il risultato di cinque differenti giudici e del Capigi-Bascì anzidetto, si dice ch'il tutto irà in fumo, senza essegutione del progetto, stante la somma di 1300 borze è di già stata distribuita a' principali ministri e favoriti, d'onde l'animo del Sultano tutt' affatto dipende.»

Despre adăpostirea multor Români, din amândouă Principatele, în această *Nouă Serbie* pe care, tocmai pentru a furà Porții cât mai multe raiale, o deschiseseră Rușii, cu privilegii de «slobozie», vorbește raportul aceluiaș din 4 Maiu :

«La continua desertione de' Moldovani e Valachi per la Nuova Servia s'è diramata anche per le altre provincie di questo Impero, transportandosene da Trebisonda e Bulgaria, sotto scusa di mercantare, quantità tale che non lascia d'esser d'ombraggio alla Prefulgida Porta (1).»

Asupra rezultatului nenorocit al plângerilor împotriva tânărului Mateiu Vodă, lămurește, în sfârșit, raportul saxon din 4 Iulie :

«L'affare contro del prencipe di Vallachia poi, com' hebbi l'honore d'avvertire l'Eccellenza Vostra, andò per mezzo de danaro in fumo; siccome il caso avea quì fatto grande strepito, questo solo vi fù di differenza, che, per calmare la grande effervescenza, il prencipe di Moldavia fù ordinato per il Governo della Vallachia e l'altro passò nel di lui luogo. Gl'accusatori e varii residenti dell'una e l'altra parte, al numero di dieci sette, furono spediti in essilio, e forsi anche, per evitare ulteriori emotioni, con pregiuditio e sospetto d'essergli tolta la vita. L'affare, ad ambo questi governadori, à costato la summa di 3.000 borze, 1.700 avendone sborzato Mattheo Gigha,

(1) Și raportul din 17 Martie vorbește de faptul că de vreo lună umblă svonul că familii din Ungaria, dar și din amândouă Principatele, au trecut în Ucraina.

e 1.300 quel di Moldavia, per ascendere al più lucroso principato. Tutti sono sorpresi d'una sì essorbitante somma di danaro, la quale, riguardo al luogo ed ai sogetti, è molto forte.»

Acestor știri ale agenților saxoni le corespunde raportul olandez din 3 Iulie:

«Op de aengebraghte klagten der onderdaenen in Walachyen, gehoort synde het rapport van den Capidgi-Bassi (Deurwaerder, Divansbode), door het Hoff desweegens daerheenen geexpedieert, heeft de Porte den nieuwen prins Matheu Woyda gechangeert, die thans by t'eylinge nae Moldavien sig is begeevende en die van Moldavien, Constantyn Woyda, gaet van Walachyen besit neemen (1).»

La sfârșitul anului, raportul saxon din 15 Decemvrie arată că un negustor polon a împrumutat, pe vremuri, lui Ioan Vodă Mavrocordat nouă pungi de bani, pe cari acesta le recunoaște fără a voì să le plătească însă. Constantin Racoviță, se adauge, a dat lui Reis Efendi două tabachere de porțelană saxonă: găsindu-se frumoase, ele au fost oprite în Seraiu.

V.

Din anul 1754 se află în dosarul No. 3.553 din Dresda, «Pièces relatives aux differentes missions: 1) du Chan tartare; 2) et des envoyés par le prince de Moldavie (le sieur Leonardi) et le Hospodar de Valachie (le sieur Linchou) à Varsovie», o corespondență a lui Mateiu Vodă Ghica, noul Domn al Moldovei, cu Generalul cel mare al Coroanei polone. Ea urmează.

Leonardi, care e trimis de Ghica la vecinul său, e un cunoscut agent levantin, dintre cei cari ajunseră boieri în țerile noastre. El rămase secretar domnesc pentru limbile apusene și supt Ioan Vodă Callimachi. Familia se romaniză răpede: «giupânul Coște Leonardu» din 1767 (2) erà de potriva tovarășilor lui din boierimea moldovenească, deși la 1763—4 erà numărat încă între «boierii greci» (3)

(1) «In urma plângerilor aduse de supușii din Țara Românească, auzindu-se raportul Capugi-bașei care fusese trimis pentru acest scop de această Curte acolo, Poarta a schimbat pe noul Domn Mateiu Vodă, care acum stă să plece în grabă spre Moldova, și al Moldovei, Constantin Vodă, merge să iea în stăpânire Țara-Românească.»

(2) *Doc. Callimachi*, II, p. 31, No. 68.

(3) *Ibid.*, p. 85.

Ienachi Vel Stolnic, ruda sa (1). Scrisori ale acestuia, care e și cel din 1754, în *Documentele Calimachi*, II, p. 239, No. 17; pp. 240—1, No. 20—1. El erà «socotit ca un om deștept și care știe mai bine decât orice Grec să trateze cu Polonii» (2).

«Traduction de la lettre du prince de Moldavie Mathieu Ghica au Grand-General de la Couronne. Dattée de Jassy, le 19 may 1754.

«Conoissant, de même que mon père (qui a soigneusement cultivé l'amitié de votre famille) vôtre panchant louable et votre zêle pour la conservation de la liberté de la Republique et vôtre attention à maintenir le bon voisinage avec la Porte, je n'ai pas manqué, à mon avenement à cette Principauté, de vous faire part des sentimens reciproques de la Porte, qui m'étoient encore connus du tems que j'étois Interprète de la Porte. Je suis charmé d'avoir l'occasion de vous reiterer par la presente les mêmes assurances de la Porte par cet exprés, le sieur Leonardi, que je recomende à votre protection.

«Lorsque la Porte m'a chargé de vous reiterer ces assurances du bon voisinage, elle m'a demandé, en même tems, si vous et les autres continués à avoir de votre coté les mêmes anciennes bonnes dispositions. C'est de quoi je l'ai assuré expressement par ma reponçe.

«Vous penetrés fort bien tout ce qui est de l'utilité de la Republique, et vous n'ignorés pas la diversité des opinions et des sentimens entre tant de gens; c'est pourquoi je suis très persuadé du soin que vous aurés qu'à la diète prochaine l'on n'établisse rien au prejudice des anciennes loix, coutumes et de la liberté de la patrie. Auquel but la Porte (qui appuie ses amis affidés et ses voisins, et qui de tout tems a fait voir qu'elle les deffend) concourra aussi.

«Pour ma plus grande assurance et satisfaction, j'attens votre reponse, et, s'il se presente quelque chose dont on veulle proposer ou faire part à la Porte, je m'offre a être un instrument util, étant... *(sic)*.»

Răspunsul Marelui General.

Varșovia. 4 Iulie 1754.

Majoritatea senatorilor și seniorilor poloni au aceleași bune sentimente față cu Poarta. El e gata a-i da lui Ghica totdeauna probe de prietenie, «tant pour le public, que pour le particulier». Afacerile în discuție, cari par totdeauna străinilor mai însemnate, vor fi operă în curând încheiată.

«Quant aux plaintes que vous me faites touchant les abus qui se commettent sur les trajets du Dniester, j'aurai soin qu'on s'abstienne de ces

(1) *Ibid.*, p. 125.
(2) *Ibid.*, pp. 300—1, N-le 154—5. Cf. p. 305, No. 168; p. 306, No. 170. p. No. 309, 179.

inconveniens, et j'écrirai à ce sujet aux proprietaires des biens situés sur les bords de ce fleuve.» Leonardi a declarat că stă mai mult.

«*Apostille (la scrisoarea lui Ghica).*

«Je ne puis pas passer sous silence quelques inconveniens que comettent les habitans sur les bords du fleuve Dniester au prejudice de mes États.

«Tous les villages sur les rives de la Pologne ont des bateaux pour passer et repasser librement ce fleuve.

«Moyennant ce trajet,

«1-mo.) L'on souffre secretement que des espionsenn emis des deux États y passent.

«2-do.) L'on fraude les douannes.

«3-tio.) Contre tout droit des gens, l'on traverse en été le fleuve sur les bateaux, et en hyver sur la glace, pour couper du bois de construction et de chauffage, qu'on fait passer en Pologne.

«Ces inconveniens ne se pratiquoient du vivant de feû mon père, et, comme je veux cultiver la même bonne harmonie, je vous prie de prendre des mesures avec les proprietaires des villages de Pologne pour deffendre ces trajets illicites, de même que l'enlevement du bois des forets de mes États.»

La 4 Noemvre 1754 Castelanul de Cracovia, Poniatowski, scrie lui Ghica.

A anunţat de sigur Porţii cele spuse de el prin «generosus Otticker, bonorum meorum comissarius».

«Cum ad praesens manifestantur palam quae latebant, et Praefulgidae Portae plene notum, conatus negotiationis periculosae collimantes esse ad perturbandam pacem inter Praefulgidam Portam, Imperium Moscoviticum et Rempublicam Polonam, Celsitudinis Vestrae in tempore convenienti facta Praefulgidae Portae eorum quae detuleram communicatio comparuit et in futurum augebit fidem et considerationem, et, prout informor a Prudentissimo domino Mille, actu auxit, quod ex toto corde gratulor Celsitudini Vestrae.

«Nos Poloni in nostris internis negotiis, sine adhibendis ullis externis mediationibus, pacem et tranquillitatem desideramus, viventes sub rege pio bono, pacifico, gratioso et secundum iura et libertates nostras nobis imperante, vota ferentes ad caelos pro incolumitate et conservatione eius ad sera fata.

«Generosus dominus Mille, Celsitudinis Vestrae capitaneus czerniejoviensis, bene instructus et testis oculatus, sicuti et dominus Leonardi, eorum quae

nunc Varsaviae tempore comitiorum peragebantur, informabit Celsitudinem Vestram oretenus de essentia gestorum.

«In contestationem itaque sinceritatis meae et veri ad conservandam cum Celsitudine Vestra amicitiam studii, opto Celsitudini Vestrae quatenus nunc et in futurum pro conservanda prosperitate Celsitudinis Vestrae caveat negotiationem suspectam et captiosam, unice propter commoda propria ad perturbandas res tendentem.

«In meis particularibus dessideriis circa commercia augenda pro emolumento Celsitudinis Vestrae et mea reciproca, rogo ut favorabilem praebeat aurem generoso domino Mille, capitaneo czerniejovensi, habenti a me sufficientem informationem.»

(Copie.)

Tot în latinește e și răspunsul lui Ghica:

«Illustrissime, necnon Excellentissime domine Castellane, etc.

«Visum mihi est congruum, immo necessarium mittere ad Illustrissimam et Excellentissimam Vestram Dominationem starostam meum zerneuczienseem, d. Ioannem Mille, ut ex parte mea eidem oretenus referat quam plurimam salutem ac magnam eiusdem aestimationem debitamque meam pro commonstrata mihi benevolentia et gratiis gratitudinem, ipsissimoque tempore ut proferat responsum supra illa quae mihi Vestra Illustrissima et Excellentissima Dominatio per suum commissarium exponi curare sibi complacuit. Interea, ne me umquam carissima sua amicitia privare, sed semper me eius participem facere vellet, eandem enixissime rogo, quibus destinata cum veneratione permaneo.

Mateiŭ Ghica.»

Iassiis, 26 7-bris
1754 s. v.

(copie.)

Ienacachi Milo, staroste de Cernăuți, e amestecat în multe negociațiuni cu Polonii, mai ales după anul 1760.

Pe când Ghica scrie lui Poniatowski, din București se îndreaptă Constantin Vodă Racoviță către Marele Mareșal și primul-ministru polon:

«Il est reconnu et avoué d'un chaqun que la Sublime Porte a entretenu de tout temps une amittié sincère et stable avec la Republique de Pologne. C'est pourquoy elle n'a pas oublié de mettre en usage tout ce qui pouvoit augmenter et raffermir cette harmonie. Elle a toujours pris soin d'accomplir tout ce qui pouvoit amener à une bonne fin touts les projets de la Republique qui tendoient à son advantage. Elle a montré à toutte rencontre la consideration et l'estime qu'elle avoit pour les seigneurs

polonnois et a fait connoîttre l'attention qu'elle avoit à procurer de la tranquillité au preuple de Pologne.

«La Sublime Porte voulant à present manifester qu'elle est dans la parfaitte resolution d'augmenter toujours cette amitié et que, tout comme par au devant elle s'est rendue à touttes les demandes que la Pologne luy à fait de temps à auttre, luy a accordé deffense, suivant les ocurences, luy a pretté son secours suivant l'exigence des cas, aussi dore en avant elle est dans l'intention d'accorder les mêmes secours à la Republique, suivant les règles de l'harmonie et de l'amitié qui règne reciproquement, et elle est prette de se rendre aux demandes que la Pologne luy faira amiablement. C'est dans cette veue que la Sublime Porte vient de donner des ordres exprès, comme plus voisin, d'apporter toutte mon attention à ce qui peut avoir rapport à l'avantage de la Republique, d'agir avec ardeur dans les affaires qui se presenteront pour enpecher qu'elles ne prennent un tour qui put luy ettre nuisible, et enfin de tacher de me gaigner sa confiance. Comme [le] vray moyen pour y parvenir, c'est l'entretien d'une correspondance, puisque l'envoye des lettres amiables ranime, non seulement l'amittié et la bonne harmonie, mais même est necessaire, pour se communiquer les besoins où l'on se trouve et y remedier, la Sublime Porte nous a expressement ordonné d'écrire à divers seigneurs polonnois qui sont nos amis, pour leur signifier le desir qu'elle a de fortiffier et d'augmenter cette amittié et cette bonne harmonie, et pour les persuader de la dilligençe qu'elle apportera à accomplir les choses qui seront neccessaires à l'utillitté de la Republique, dans le dessein de confirmer et d'assurer la bonne inclination que ces seigneurs ont toujours temoignez avoir pour la Sublime Porte.

«Reconnoissant que Votre Excellençe est un des plus sincères et fidelles amis de la Sublime Porte, je n'ay pas manqué de vous écrire, Monseigneur, cette amiable lettre, que je vous envois par le sieur Linchou, mon Grand-Soulougiary, un des mes plus attachez et fidelles officiers, pour vous signifier la manière avec laquelle la Sublime Porte desire que cette amittié et cette harmonie reciproque s'augmente et se conforme *(sic)* toujours plus. De mon côtté, je mettray tout en usage, et j'agiray avec toute la dilligence possible, pour parvenir au but de la Sublime Porte et pour executer tout ce qu'exige le bon voisinage. Vottre Excellence éttant donc persuadée, par tout ce que dessus, que l'intention de la Sublime Porte est de se pretter comme auparavant aux demandes des Polonnois et de leur accorder son secours suivant les regles de l'amittié, tant pour la satisfaction des seigneurs, ses amis, que pour la tranquillité de la Republique et de son peuple, ne manquera pas sans doutte de me marquer ses sentiments par ses propres lettres, et Vottre Excellence peut être persuadée

que tout ce qu'elle me marquera d'essentiel, et touttes les demandes qu'elle faira, seront exactement rapportées à la Sublime Porte, de même que touts les temoignages que vous me donnerez du soin que vous fairez paroittre avoir pour l'entretien de cette amittié reciproque. C'est sur tout ce que j'ay l'honneur de vous marquer cy-dessus que je suis dans l'esperançe que Vottre Excellence montrera tout le soin possible et toute la dilligençe pour confirmer la Sublime Porte dans les sentiments d'amittié qu'elle fait connoittre d'avoir pour la Republique.

Constantinus de Rakovitza.»

«Boukourest, le 29-e juin (10-e juillet) 1754.

Scrisoarea către Primatul Poloniei are părți deosebite.
Din partea lui, Millo scrie:

«La Sublime Porte étant entièrement persuadée que Votre Excellence, comme Premier-Ministre, doit avoir une entière connoissance sour les circonstances présentes, qui régardent certaines affaires interieures de la République, qui sont sur le tapis, ainsi que de différentes opinions qu'il y a parmi quelques-uns du Royaume, dont les vues paroissent être désavantageuses aux interêts de la Republique, Elle se flatte, que, comme Votre Excellence a été toujours portée pour le maintien des droits de la République, se donnera les mouvements necessaires, unanimement avec tous ceux qui sont de son parti et de ces louables sentiments, afin qu'à la diéte prochaine rien ne soit traitté, ni conclu, au préjudice des droits et de la liberté de la Republique, dont la Sublime Porte s'intéresse beaucoup, et ne manquera pas de vous faire connoitre la réalité de sa sincerité et de ses sentimens.

«La Sublime Porte ayant ordonné au prince de Moldavie, mon maitre, d'écrire à Votre Excellence et à quelques-uns des premiers seigneurs du Royaume touchant cette affaire et d'y envoyer une personne fidèle, mon maitre jugea à propos de me charger de cette commission et de tout ce que j'ai eû l'honneur de représenter à Votre Excellence cy-dessus. C'est pourquoy je la suplie très-humblement de vouloir bien m'honorer de sa resolution.»

[Lipsește data și iscălitura.]

VI.

Pentru anii 1755—6 un bogat material de scrisori ale lui Mateiu Vodă Ghica, de note de călătorie amănunțită ale Trimisului polon Mniszek, care străbătù Moldova, s'au dat de mult în *Buletinul*

societății geografice pe 1898 (și tiragiu a parte: *Călători, ambasadori și misionari în țerile noastre și asupra țerilor noastre,* București, Socec, 1899, p. 30 și urm.), după pachetul 2956 al Arhivelor din Dresda.

Scrisori din 1755 ale lui Constantin Vodă Racoviță sunt provocate de măsurile răsplătitoare pe cari acesta le luase împotriva medicului german care nu putuse scăpà de moarte pe iubita lui Doamnă Sultana, care se stinse în țară la 2 Ianuarie 1753, «fiind bolnavă încă de cu varà, zicând că este grea, ci au fost o *enfrasis,* care nu o au putut pricepe doftorii» (1). Tânăra Constantinopolitană, moartă într'o zi aspră de iarnă, departe de Bosforul albastru, a fost îmmormântată la Golia, «făcând mare obiduire Domnul pentru Doamna, puind Domnul straie cernite, și toată Curtea Măriei Sale, rămâind mare jale în toată Curtea».

Cu gândul la Sultana din Vizia, fiica lui Gheorghe și a Eufrosinei, care se odihnià supt piatra de marmură cu frumoasa inscripție în versuri grecești, făcù soțul ei biserica Sf. Spiridon și alte clădiri de închinăciune și milostenie. Svonul umblà că Doamna fusese otrăvită, și cronicarul spune, cu prilejul morții lui Linchoult, «că acest Franțuz au fost pricina de au murit și Doamna..., cu un doftor ce adusese el și îl curtenise, dându-i mare laudă de învățat» (2). Pe acest doctor, Giuseppe Antonio Pisani cu numele, tot un Levantin, Vodă îl puse la cazne grele, îndemnat fiind de Postelnic și de medicul grec al Curții. El stătù «într'un cuptor, cu pâne și apă», de cum se înrăutăți starea pacientei sale. Când Racoviță fu schimbat în Țara-Românească, la 1 Iunie 1753, nenorocitul fu dus peste Milcov în lanțuri; în zadar cerù el intervenția lui Mateiu Ghica. Numai stăruințele ambasadorului francez la Constantinopole îl scăpară.

La $^{5}/_{16}$ Martie 1755, din București, Domnul scrie lui Hübsch :

«J'ai reçeu la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, par laquelle vous me communiquez les ordres que vous avez de faire des insstances pour la liberté d'un medecin qui a étté à mon service, et dont les mauvais sentiments, le libertinage et la mauvaise conduitte luy avoient justement attiré mon indignation, mais, peû de temps après mon arrivée dans ce pays, ayant été fortement sollicitté par le defunt Mr. le comte Desal-

(1) Cronica lui Ienachi Kogălniceanu, în *Letopisețe*, III, p. 224. Cf. Canta, *ibid.*, p. 187; *Inscripții din bisericile României*, II (în *Studii și Documente*, XV), p. 163.
(2) Kogălniceanu, p. 230; *Studii și doc.*, V, p. 653, nota 3.

leurs en faveur de ladite personne, et n'ayant rien a refuser à ce digne ambassadeur, j'ay renvoyé le dit medecin, après l'avoir satisfait jusqu'au dernier jour qu'il a resté à ma Court. Avant son depart, je luy fis dire qu'on le redemandoit à Dresde, mais il voulut absolument prendre la routte de son pays à droitture, où il doit ettre depuis lors arrivé. J'aurois souhaitté que personne ne vous eut devancé dans votre demande, pour vous temoigner le cas que je fais de vottre recommandation, et pour avoir occasion de vous persuader de ma reconnoissance pour l'attachement que vous avez toujours conservé pour ma Maison et dont vous venez dans cette occasion de m'en donner une nouvelle marque. Je seray charmé si vous voulez bien me fournir des occasions à pouvoir ettre plus à portée de vous convaincre de mes vrays sentiments que j'ay pour vous, Monsieur, et pour votre chère famillie. La continuation de notre correspondance me faira un sincère plaisir et me fournira des plus frequentes occasions à vous temoigner la parfaite considération avec laquelle j'ay l'honneur d'être tres-parfaittement, etc.»

Cu acelaș scop scrie Racoviță la 29 Aprilie :

«J'ay répondû par cy-devant à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire et je vous ay assûré avoir accordé en son tems une pleine liberté au medécin en question, de partir de ce pays pour se rendre où bon il luy sembleroit, à la solicitation de feû Mr. le comte Desalleurs. Il me restoit, Monsieur, à vous certifier ce que je vous avois avancé. Je le fais par cette occasion, en envoyant à Mr. Peyrots, secretaire de l'Ambassade de France, qui m'avoit aussi écrit à ce sujet, une attestation qu'il aura soin de vous communiquer, et vous serrez par là certainement convaincû de la vérité. Si le défunt Mr. le comte Desalleurs ne vous avoit dévancé, Monsieur, par ses solicitations, j'aurois été charmé d'avoir occasion de vous convaincre du cas que je fais de votre recomandation. Mais j'espère que, dans la suite, vous voudrez bien mettre à l'épreuve ma bonne volonté, en me fournissant des occasions de vous être utile en quelque chose.

«Je renouvelle icy nos obeisances à Madame votre épouse, et j'ai l'honneur, etc.»

VII.

S'au tipărit în „Documentele Callimachi“, I, p. LXXIX, note, rapoartele olandeze din 3 Ianuarie 1756, despre întoarcerea din Chios a lui Constantin Mavrocordat; cel din 1 Martie, despre numirea lui Constantin ca Domn muntean; cel din 2 Aprilie 1757, pentru

numirea ca Domn al Moldovei a lui Scarlat Ghica, «cel mai mare fiu al lui Grigorie Vodă», şi audienţa lui la Sultan, în ziua de 22 Martie; în sfârşit cel din 15, despre apropiata plecare a noului numit către ţara sa.

La 1 Iulie Hochepied arată ce veşti despre Ruşi a adus la Poartă Domnul mazil al Moldovei, Constantin Racoviţă:

«Men heeft my verzeekert dat de gedeposeerde prins von Moldavien aan de Porte heeft gerapporteert dat de Keizerinne van Rusland opentlyk met den Groot-Vorst gebrouilleert is, en dat drie formidable partyen geformeert zyn, als een voor het Hof, een voor den Groot-Vorst en de derde voor den prins Jowan.»

«Mi s'a dat asigurarea că Domnul mazil al Moldovei a raportat la Poartă că Impărăteasa Rusiei e supărată făţiş cu [fiul ei] Marele Duce şi că s'au alcătuit trei puternice partide: unul pentru Curte, altul pentru Marele Duce şi al treilea pentru Prinţul Ivan.»

De aici încep actele privitoare la familia Callimachi: ele au fost cuprinse în publicaţia ce i-am consacrat.

Din cele cari au fost lăsate la o parte, semnalez raportul olandez din 2 Septemvrie despre întărirea de către Sultan a Hanului tătăresc, „care a fost gonit dela Bender de răsvrătiţii tatari" („de welke door de tartarse rebellen van Bender verjaagt"); el va fi ajutat de ostaşi turci.

E vorba de răscoala lui Crâm-Ghirai: el fu recunoscut îndată de Poartă (1).

La 2 Iunie 1759, prin alt raport din aceeaş corespondenţă, se află vestea că Hanul—cel vechiu — s'ar fi adăpostit la Nogai. Se ştie cât de mult avù să sufere Moldova de pe urma acestor turburări.

Pentru întărirea, din vara anului 1761, a lui Ioan Teodor Callimachi şi a Domnului muntean celui nou Constantin Mavrocordat, serveşte raportul olandez din 18 Iulie:

«Zynde de Hospodaars von Moldavien en Wallachien deeser daegen by hunne gouvernementen geconfirmeert, en by die occasie derselve Kapidkyahja of procureurs alhier met het cafftan of eerenkleed omhangen.»

(1) *Documentele Callimachi*, I, p. XCV-VI. — La 24 Fevruarie 1759 moare Daniel-Alexander de Hochepied, şi rapoartele le scrie Daniel-Jan

«Fiind Domnii Moldovei și Ţerii-Romănești întăriţi, zilele acestea, în Scaunele lor, și, cu acest prilej, capuchehaielele sau vechilii lor de aici îmbrăcaţi cu caftane ori veșminte de onoare.»

Pentru mazilirea, în Martie 1763, a lui Constantin Mavrocordat, Domnul muntean, avem un raport olandez inedit din 16 ale lunii:

«Constantyn, prins van Moldawien, afgezet en in hegtenisse gebragt zynde, is desselfs palais verzegelt geworden, het welke aan het huys van desselfs agent, Arapatye genaamt, mede is gechied *(sic)*, zynde denselve ook gearresteert, en in de boeyens gezet. Welke disgratien men aan de exorbitante afpersingen in Wallachien gepleegt attribueert.»

«Constantin, Domnul Ţerii-Romănești, fiind mazilit și dus la temniţă, s'a pecetluit palatul lui, ceea ce s'a făcut și la casa agentului lui, anume Arapachi, care și el e la popreală și în fiare. Se pune această disgraţie în seama apăsărilor peste măsură din Ţara-Romănească (1).»

La 17 Aprilie 1764, Godard și Schutz, noii reprezentanţi olandezi, vorbesc despre nemulţumirea ce ar fi trezit în Ţara-Românească numirea lui Ștefan Vodă Racoviţă:

«Onden het schryven deezer word ik geinformeert dat de nieuwe prins van Wallachyen, Stephanitza Rokavitz, vermeld by myne needrigste voorgaande, ter oorsake van eenige opstand onder de primaten en andere van dat prinsdom ontstaan, op order van dit Hoff, zyn reise gestaakt en met desselfs geheele Hoffstaet zig onthield in een zecker dorp Kiutchuk-Kioy genaamt, niet verre van dese Hooffdstad geleegen.»

«Când scriu acestea, sunt înștiinţat că Domnul cel nou al Ţerii-Romănești, Ștefăniţă Racoviţă, despre care a fost vorba în precedentul meu prea supus raport, din cauza unei răscoale izbucnite între boieri și alţii din ţara aceea, și-a întrerupt călătoria, din porunca Porţii acesteia, și, cu toată Curtea lui, se ţine într'un sat anume Chiuciuc-Chioiu, care nu e departe de această Capitală.»

Cf. *Documentele Callimachi*, I, p. 22, No. XIV, cu *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 138—40.

La 1 Octomvrie din acelaș an, raportul olandez anunţă rechemarea din surgun a lui Constantin Mavrocordat și a fostului Patriarh de Constantinopol Ioanichie Carageà:

(1) Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. CXXXVI, nota 2 (rapoarte saxone); p. 201, No. XI.

«Constantyn Mavrocordato, geweezen prins van Wallachyen, dewelke in den beginne van het gepasseerde jaar gedeposeert en na omtrent veertien maanden geleden geexilleerd wierd, is op order van de Porta uit syne ballingschap terugge geroepen en word dagelyks in deeze Capitale te gemoed gesien. Zynde de geweesene grieksche Patriarch Caratza mede uit syn exil van Monte Santo gerappelleert en reeds in deze Hooffstad gearriveert.»

«Constantin Mavrocordat, fost Domn al Ţerii-Româneşti, care la începutul acestui an ce a trecut fusese mazilit şi după vreo paisprezece luni surgunit, a fost chemat înapoi, după porunca Porţii, din locul lui de surgun, şi poate fi văzut zilnic în această Capitală. Şi fostul Patriarh grecesc Carageà a fost rechemat din surgunul său dela Athos şi a şi sosit aici.»

Pentru Ioanichie Carageà, căzut, odată cu Mavrocordat, în urma morţii atotputernicului Mare Vizir Raghib. (28—9 Martie 1763), v. *Documentele Callimachi,* I, pp. CXXXXVII—VIII.

Ştefan Racoviţă e întărit ca Domn muntean la începutul anului 1765. Raportul olandez din 1 Fevruarie dă vestea astfel:

«Gepasseerde week is de Hospodar van Wallachyen Steffanitza Racowitz door de Sublime Porte in die digniteit geconfirmeert geworden.»

«Săptămâna trecută, Domnul Ţerii-Româneşti, Ştefăniţă Racoviţă, a fost întărit de Inalta Poartă în demnitatea lui.»

Raportul olandez din 3 August 1762 semnală prezenţa la Iaşi a lui Boskamp, agentul prusian în Crimea Tatarilor. La 15 Aprilie 1765, se ceteşte cu privire la acest cunoscut uneltitor politic, adesea pomenit în «Documentele Callimachi»:

«De heer Boskamp.... bevind zig nog te Jassi, dog van de poolsche edelman Alexandrowitz hoort men thans alhier geen het minste gewag eer maken.»

«D. Boskamp.... se află încă la Iaşi; dar de nobilul polon Alexandrowitz nu se mai aude pomenindu-se aici.»

Pentru Alexandrowicz, care erà la Zalesczyk şi în Noemvrie 1764 şi peste un an, v. *Doc. Callimachi,* II, p. 351 şi urm. El se întoarse din solia-i la Poartă în ultimele săptămâni din 1767 (1).

Cu privire la agenţii prusieni cari treceau şi pe la noi, raportul olandez din 2 Maiu 1766 spune că Boskamp, care se şi însură în Mol-

(1) *Ibid.*, p. 575, No. 2.

dova, luându-şi o soţie care purtà numele românesc de Bălăşica (1), a sosit la Constantinopole, cu un dragoman, la 29 Aprilie, iar raportul din 1 Iulie că Rexin, ambasadorul secret al Prusiei, «a plecat de aici la Berlin, luând drumul prin Polonia», deci prin Moldova:

«Den 18 is de heer Rexin van hier nae Berlyn vertrokken, syne reise neemende over Moldavien en Poolen.»

La 16 Noemvrie 1768 se anunţă plecarea noului Domn muntean Grigorie Alexandru Ghica Vodă spre ţara sa ameninţată de răsboiu:

«Der Heer Envoyé der Beede Sicilien had zyne visite den 10 deser, en diezelvde dag is de nieuwe prins van Walachyen nae zyn gouvernement vertrokken.

«De Grooten-Heer heeft aen den geweese Dragoman van de Porte, Caratza,— cf. *Doc. Callimachi*, I, p. 30, no. XXVIII—, een pensioen van 300 piasters mandelyks toegelegd, en aen desselvs schoonzoon, die, ter gelegenheid van het overlyden van den Kisler-Aga, in ballingschap was gezonden, vergund om wederom te komen. Den laaste staat zig in dienst van den nieuen Hospodar van Wallachyen te begeven.»

«Domnul Trimis al celor Două Sicilii şi-a avut audienţa la 10 ale lunii, şi în aceeaş zi a plecat noul Domn al Ţerii-Româneşti la Scaunul său....

«Sultanul a dat fostului Dragoman al Porţii Carageà o pensie de 300 de lei pe lună şi a îngăduit ginerelui său, care, cu prilejul morţii Câzlar-Agăi, fusese trimis în surgun, să se întoarcă înapoi. Acesta din urmă va plecà în slujba noului Domn al Ţerii-Româneşti (2).»

VIII.

Asupra răsboiului ruso-turc care începe, avem ştiri destule în amândouă corespondenţele noastre.

La 17 Maiu 1769, Weiler scrie că la Craiova stau 30.000 de Turci pentru a observà «cordonul» din Banat al lui Laudon.

Despre situaţia lui Ghica vorbeşte raportul din 18 Noemvrie al lui Hübsch:

«On assure que, les Russes ayant avancé jusqu'aux confins de la Wallachie, qu'ils ayent écrit au prince Gika, qu'ayant subiugué la Moldavie, ils

(1) Hurmuzaki, X, Apendice, p. 551.

(2) Raportul e al lui P. de Weiler, venit după moartea lui Dedel.

lui demandient quel parti il prendroit, que le prince envoya cette lettre au Grand-Vizir, pour lui demander du secours pour defendre le pays. Autrement qu'il le supplioit de lui ordonner comment se comporter; que le Grand-Vizir lui avoit fait dire de venir le joindre. Or, si les Russes entrent en Wallachie, ils ne trouveront aucune resistance.»

Raportul olandez din 18 Decemvrie pretinde că Ruşii, stăpâni pe Moldova, au înarmat pe locuitorii ei:

«On assure que les Russes, ayant fait prendre les armes aux Moldaves, marcherent vers Bender.»

In raportul olandez din aceeaş zi, anunţând că Moldovenii au fost socotiţi de Turci ca haini şi osândiţi cu toţii la moarte, se adaogă că măsura nu va folosì; desperarea va da curaj acestora, şi Muntenii se vor unì cu ei.

«Alle de Moldaviers boven 12 jaaren oud zyn dezer dagen voor rebellen gedeclareerd geworden, om dat zommige van hun tot den russischen dienst zyn overgegaen, en aan ieder is vryheid gegeven zig van hunne bezittingen meester te maaken, en hun overal te vervolgen. Dit is geschied met insigt en verwagting dat zulks de Wallachen zal afhouden mede party te neemen, en om de Musulmanen op hoof van buit beeter aantemoedigen.»

«Toţi Moldovenii dela 12 ani în sus au fost declaraţi haini zilele acestea, pentrucă unii din ei au trecut în slujba rusească, şi oricui i s'a dat voie a se face stăpân pe averea lor şi a-i urmărì pretutindeni. Aceasta s'a făcut cu gând şi nădejde că se vor oprì Muntenii de a luà partea Ruşilor şi pentru a îndemnà pe Musulmani prin făgădueala prăzii.»

Acelaş lucru îl spune raportul francez din 4 Decemvrie.

La 3 Noemvrie, Weiler scrià că un detaşament de Cazaci a fost în Iaşi, dar că acum Moldova e liberă; Turcii s'au întors dela Movila Râbâii la Isaccea, de unde se vor coborî la Babadag.

«De zoon van den prins Constantin dezeer dagen van daarhier aangekoomen, heeft geen verder nieuws medegebragt.»

«Fiul lui Constantin Vodă Mavrocordat, sosit zilele acestea de acolo aici, n'a adus nicio altă veste.»

La 4 Decemvrie el asigură că şi dela Babadag Turcii se vor retrage la Silistra, cu atât mai mult cu cât Ruşii — ştim cine: falşii

Ruşi ai egumenului de Argeş Nicolae Balomir, şi Românii uniţi cu ei, având în frunte pe Ilie Lăpuşneanul şi pe Pitarul Dumitrachi Varlaam (1) — au intrat în Bucureşti.

«By 't sluiten deser verneem ik dat een russisch detachement in Wallachyen gedrongen, den Heer, die duyzend Albaniers commandeerde, op de vlugt gedreeven heeft.»

«La închiderea acesteia, aflu că un detaşament rusesc a intrat în Ţara-Românească şi a pus pe fugă pe Domn, care aveà supt poruncile sale o mie de Arnăuţi.»

De fapt Grigorie Vodă Ghica se ascunsese de «volintiri» în Hanul lui Şerban Vodă, «într'o prăvălie lipscănească». De acolo a întrebat în taină pe fratele său Banul Dumitrache, şi pe unul din oamenii Ruşilor, Mihaiu Cantacuzino, «de sfatul ce poate să facă». Temându-se ca Turcii să nu-l tragă la răspundere pentru o aşà de eroică purtare, el se lăsă prins de Cantacuzini, ca mandatari ai Impărătesei Ecaterina. Fu întâiu dus la fratele pomenit mai sus, în mânăstirea Sf. Gheorghe Nou, şi peste trei-patru zile trimis în sus, la tabăra rusească, împreună cu alt frate, Mateiu, cu fiul, cu Beizadeaua Alexandru, al lui Ioan Mavrocordat, cu boierul Ventura şi cu doi medici greci ai Curţii (2).

La 18 Decemvrie, postscriptul raportului olandez semnalează rănirea lui Constantin Vodă Mavrocordat, întors de curând în Moldova, pe lângă această prindere de bună voie, aproape trădătoare, a lui Ghica.

«Deze reets getockend zynde, verneem ik dat de prins van Moldavien in een gevegt tegen de Russen gesneuwld is, en de prins van Wallachyen, nevens tien van de eersten van dat land, is gevangen genoomen.»

«Scrisoarea aceasta fiind acum iscălită, aflu că Domnul Moldovei a fost rănit într'o luptă cu Ruşii şi că Domnul Ţerii-Româneşti a fost prins cu zece din fruntaşii acelei ţeri.»

Prin Octomvrie Mavrocordat e chemat înaintea Marelui Vizir (3). Vizirul fusese bătut la Nistru încă dela 17 Septemvrie, şi, retrăgându-se spre Dunăre, stătuse câtvà timp în tabăra dela Movila

(1) *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 170 şi urm.
(2) *Ibid.*, pp. 173-5; Ienachi Kogălniceanu, pp. 264-5.
(3) Hurmuzaki, *Supl.*, I[1], p. 792, No. MCXXXI.

Râbâii (Hantepesi) (1). Benderul se ținea încă, dar avantgarda rusească întrase în Iași și Moldova era străbătută de cete prădalnice (2). Totuș Constantin Mavrocordat voì să-și facă datoria până la sfârșit: după ce văzù că Vizirul nu-i mai poate da un ajutor mai efectiv, el strânge în jurul lui «grabnic 6.000 de oameni din Vidin *(sic)* și alte cetăți vecine», trece înapoi Dunărea la Galați cu doi Pași, se ciocnește îndată cu Cazacii, și biruește odată. Intr'o a doua întâlnire, cu Cazaci maì mulți, mica oștire a celei din urmă datorii e sdrobită, nimicită. «Lipsesc știri despre Domn și Pași, cari se cred morți sau prinși», adaugă raportul venețian din 18 Decemvrie, care semnalează ivirea Cazacilor biruitori la Isaccea și marea răscoală stârnită de înfrângere în lagărul turcesc (3). La 3 Ianuarie 1770 știà și bailul că Mavrocordat e numai rănit (4). In sfârșit Ienachi Kogălniceanu are știri ce corespund întru toate cu ale izvoarelor documentare: Mavrocordat fuge înaintea Rușilor, dela Iași la Galați, cu «câțivà Turci și slujitori». Din Iași pleacă trupe împărătești spre Focșani și Galați. Domnul Moldovei «au stătut» în acest din urmă oraș, «viindu-i și câtăvà oaste turcească, cu vreo doi Pași». Cei ce merg la Galați, bat pe Turci. «Atuncea fiind și Constantin Vodă acolo, umblând prin Turci, nu l-au cunoscut, și l-au rănit, și l-au și prins.» E dus apoi la Iași. «Și, fiind iarnă mare și geroasă, s'au bolnăvit, și peste puține zile au și murit de boală în Iași, și l-au îngropat cu mare cinste boierii în Iași, ca pe un Domn».

Genealogia Cantacuzinilor (5) arată că în fruntea Rușilor cari au biruit la Galați erau polcovnicul Fabriceani și Carazin, iar comanda Turcilor o aveà valiul asiatic de Urfa. Cei doi Pași se chemau Alì Haznadarul și Mehmed: lupta s'a dat la 5 Noemvrie, iar Domnul s'a stins la 4 Decemvrie st. n. (6).

Piatra lui de mormânt nu se află nicăiri. Constantin Racoviță își ingropase Doamna la Golia; el zidì biserica Sf. Spiridon, unde la 1777 se îngropă trupul lui Grigorie Vodă Ghica și unde se odihnește și copilașul lui Grigorie Vodă Callimachi. Intr'una din aceste două bi-

(1) *Ibid.*, p. 800; cf. IX², p. 73, No. LXXV.
(2) *Ibid.*, p. 73, No. LXXVI; *Acte și fragmente*, II, p. 1 și urm.
(3) *Ibid.*
(4) *Ibid.*, pp. 74—5, No. LXXVII.
(5) P. 177.
(6) Hurmuzaki, *Fragmente*, V, pp. 310—1. Cf. Legrand, *Généalogie des Maurocordato*, p. 16 (după Daponte, în Sathas, *Bibl. graeca*, III, p. 165).

serici şi-ar fi putut aflà deci Mavrocordat un loc de odihnă (1). Dar Ruşii — patru generali îi duseră sicriul pe umeri — îl îngropară la Mitropolie.

La 3 Ianuarie, rezidentul olandez scrie că Brăila ar fi fost luată; dela Galaţi se aude bătaia tunurilor; Turcii ar fi trecut în Decemvrie Dunărea pentru a reluà Bucureştii, unde sunt Ruşi (supt Carazin şi maiorul Andreh, având 1.000 de Cazaci, 300 de vânători şi două tunuri, pe lângă cei 2.000 de Arnăuţi şi 4.000 de «volintiri», ce găsiseră: lupta de care se pomeneşte s'a dat la Comana şi Pârvu Cantacuzino a căzut în ea, împreună cu Andreh şi vânătorii, iar din Arnăuţi 750; generalul Zametin, care alergase din Focşani cu două regimente de infanterie, luă apărarea Bucureştilor (2). Raportul urmează:

«Dog dit volk was van al het nodige slegt voorzien en daeerover zeer mismoedig.

«Den oorlog tegen de Moldaviers, die thans als rebellen worden aangezien, heeft een begin genoomen, zynde Abdi-Pacha in dat land getrokken; het welk hy te vuur en te swaard tockt te verwoesten. Hy heeft reeds twee hoendert dezer ongellukigen als slaven herwaards gezonden.»

«Insă aceste trupe [ruseşti] erau rău pregătite cu toate cele de nevoie şi, pe lângă aceasta, foarte lipsite de curaj.

«Răsboiul în potriva Moldovenilor, cari sunt priviţi acum ca rebeli, şi-a luat începutul, căci Abdì Paşa a întrat în ţară, pe care el are de gând s'o pustiească, cu fier şi foc. A şi trimis 200 din aceşti nenorociţi, ca robi, într'acoace.»

Luarea Brăilei e pomenită şi în cronica lui Ienachi Kogălniceanu (3); el pomeneşte de *fetva* Muftiului împotriva Moldovenilor, dar şi de aceste începuturi de îndeplinire a celor cuprinse în ea. Prada Tatarilor se întinse asupra ţinuturilor, vecine cu ei, ale Sorocăi, Orheiului şi Lăpuşnei, «vânzând robul câte şapte, câte opt lei», prin Constantinopol şi Asia (4).

La 18 Aprilie corespondenţa olandeză cuprinde vestea că Turcii ar fi reluat Bucureştii, după ce un boier unit cu ei ar fi bătut pe Ruşi. E un svon fals; în desvoltarea răsboiului nu s'a petrecut nimic

(1) *Inscripţii*, II, cap. Golia şi Sf. Spiridon.
(2) *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 188—80.
(3) P. 264.
(4) P. 266.

nou până la lupta dela «Cahul», dela Cartal, a lui Rumienţov, Feldmareşalul rus, şi cu trupele din Bucureşti ale lui Zametin, care aveà cu el pe Răducanu Cantacuzino, pe Tudorachi Balş şi alţii, la 1 August (1). Totuş, încă de prin Maiu, episcopul de Buzău, Cozma, chemase pe Manoli Gianì, noul Domn pus de Turci, după cererea garnizoanei din Vidin, a «emacilor», să vie în Bucureşti, «ca să apere ţara, să nu o arză şi să o robească Turcii». De fapt, acest Caimacam al Craiovei, în numele lui Ghica Vodă, veni cu câtevà mii de Turci, supt Mehmed Paşa, fost valiu de Rumelia, şi luă în stăpânire Capitala munteană, care nu fu pedepsită pentru hainirea ei; în Radu Văcărescu şi alţii el găsì destui boieri pentru a face un Divan (2), şi putù să strângă şi bir, «vreo două slujbe».

La 17 Octomvrie se pomeneşte moartea în lagăr a tălmaciului Mihăiţă Racoviţă, fiul lui Mihaiu Vodă; în locu-i a fost numit bătrânul Carageà, în vârstă de optzeci de ani.

Fiul lui Mihăiţă Beizadeà, Ioan, trăi mai mult în Constantinopol, dar moartea-l prinse la 1786 în Roman, a cărui Episcopie îi păstrează piatra de mormânt (3).

Raportul din 3 Noemvrie spune că nu se întăreşte svonul supunerii către Ruşi a Tatarilor din Basarabia:

«Maer wel dat eenige horden uit de landstrek, nevens eenige andere omstrecks Oczakow Tataren, zig't opper gezag van de Porte onttrekken hebbende, in't russische gebied zyn gaan woonen, om aldaar als een vry volk, onafhangelyk van hunnen Chan, te leven.»

«Ci numai că unele horde din acest ţinut, pe lângă câţivà alţii din Tatarii ce locuesc pe lângă Oceacov, plecând după porunca Porţii (?), s'au dus să locuească pe teritoriul rusesc, pentru a trăi acolo ca un neam slobod, neatârnaţi de Hanul lor.»

Se adauge că nu e de admis supunerea tuturor Tatarilor cât timp Turcii mai ţin Benderul, a cărui cădere se pomeneşte în postscript.

Cu privire la bătrânul tălmaciu al lagărului se mai spune că nepotul său a fost făcut «Substitut-Dragoman» şi trimis la dânsul.

Cf., pentru supunerea Tatarilor, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 250.

(1) *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 184—6.
(2) *Ibid.*, pp. 185—6; Ienachi Kogălniceanu, pp. 265—6; cf. şi *Studii şi Documente*, V.
(3) *Inscripţii*, II, p. 19, No. 2.

La 17 Noemvrie 1770 se întărește știrea luării Benderului, care, căzut la 30 Septemvrie, a fost prădat și nimicit.

Și raportul olandez urmează:

«Akierman zoude zig mede hebben overgegeben, als ook Ibrail, aen den Donau gelegen. De Tataaren, zo van Bessarabien, als de Nogais, hadden het lot dezer steeden gevolgt en die van Crimée aengezagt zig isgelyks onder russische protectie te begeven.»

«Cetatea-Albă (Akkermanul) s'ar fi predat și ea, precum și Brăila, așezată la Dunăre. Tatarii din Basarabia, Nogaii, au urmat soarta acestor orașe, și cei din Crimea au făgăduit să se puie și ei supt ocrotire rusească.»

Se adauge că Poarta nu iea altă atitudine, dar că Muftiul a excomunicat pe Tatari și le-a trimis ca Han pe Selim-Ghirai pentru a-i readuce la credință.

In curând și vestea căderii Akkermanului trebuià să sosească. Supunerea lui se întâmplă la începutul lui Octomvrie. Am descris-o în *Studii asupra Chiliei și Cetății-Albe*, p. 250 (1).

Pe când reprezentantul olandez dă, la 4 Martie, svonul, fals, că 30.000 de Crâmleni au pătruns, răsbunători, în Basarabia ocupată de Ruși, Hübsch face, la 4 Martie 1771, acest raport folositor despre împrejurările din Oltenia:

«Après ma dernière très-humble dépéche à Votre Excellence, du 18 du mois passé, l'on apprend de Babadagh que Lomazurano (2), boyar de Wallachie, qui avoit conduit les Russes à Crayova, croyant de surprendre Manoli, prince de Buccarest, nommé par les Turcs, vient de passer sur une isle vis-à-vis Viddin, où ils jettoient des boulets rouges.»

Inaintea Rușilor Generalului Gudovici, trimiși de Rumiențov, în acelaș timp când generalul Hlebov luà Brăila, Manoli Vodă, ai cărui Turci fuseseră biruiți în ziua de 24 Noemvrie 1770 la Colentina, părăsì Bucureștii, unde Rușii intrară la 25 (3).

La 17 Iunie raportul olandez vorbește despre svonul rusesc că Manoli Vodă, încercând să iea Bucureștii, a fost biruit, și despre acela, dela Turci, că Rușii au fost bătuți la Giurgiu, — amândouă deopotrivă de false.

(1) Raportul din 3 Decemvrie revine asupra luptelor dela Brăila.

(2) «Lomazurano» e Cantacuzino Măgureanul.

(3) Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 336; *Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 186—7.

«Het gerugt loopt dat, de nieuwe prins van Wallachyen gezogt hebbende Bukarest de vermeessen, de Turken voor dero expeditie gecommandeert een groote nederlaag zouden hebben geleeden. Dog hetzelve word door de Porta tegensprooken, welke zegt tyding te hebben dat de Turken Jurjova heroverd en de Russen geslaegen hebben.»

«Merge svonul că, Domnul cel nou al Țerii-Românești încercând să surprindă (?) Bucureștii, Turcii trimiși pentru această expediție ar fi suferit o mare înfrângere. Dar despre partea Porții aceasta se tăgăduește; ea spune că are veste cum că Turcii au cucerit Giurgiul și au bătut pe Ruși.»

De fapt numai în toamnă Manoli făcù această încercare și fu respins de către polcovnicul de vânători Fabriceani (1).

Totuș zvonul despre o mare înfrângere a Turcilor în Muntenia se ivește iarăș in raportul din 3 Iulie, și cel din 3 Septemvrie spune, din potrivă, despre o biruință turcească și despre reluarea Giurgiului.

După raportul din 4 Noemvrie, răzimat pe știri dela Serascher, după pățania lui Manoli Vodă, un corp tare de Ruși, venind din București, a fost bătut lângă Craiova de Iezid-Ahmed Pașa. A doua zi Rușii încearcă a-și răsbunà, dar sunt iarăș înfrânți, luându-li-se șase tunuri.

Și raportul urmează:

«Welgemelter Seraskier stond met een corps van 25.000 man by't vertrek van den courier gereed om den Russen zelve te Bukarest op te zocken en hun slag te leveren.»

«Că Serascherul erà gata la plecarea curierului a merge cu un corp de 25.000 de oameni, pentru a căutà pe Ruși în București chiar, și a le da lupta.»

Prin raportul olandez dela 3 Ianuarie 1772 se află că Turcii au dat amnistia tuturor rebelilor cari au purtat arme, deci și celor din Principate (2).

IX.

Negocierile de pace se anunță la 18 Maiu 1772 astfel:

«Den Heer Jakovaki Rizo, een der kapikiayas van Walachyen, schoonvader van den laatsten Hospodar van dat land, die, door de Russen opgeligt,

(1) *Acte și Fragmente*, II, p. 50, No. 2. V. și mai sus, p. 591.

(2) Pentru luptele din 1773 la Negoiești, v., *Histoire des campagnes du comte Suworow*, I, Londra 1799, p. 78 și urm. Cei 2,500 de Arnăuți ieau parte la ele (*ibid.*, p. 100).

zig zedert te Petersburg heeft opgehouden, is benoemd om als drageman by de onderhandelingen te fungeeren. Volgens de meeste apparentie zullen zy te Bukarest in Wallachyen worden gehouden.»

«D-l Iacovachi Rizu, unul din capuchehaielele Ţerii-Româneşti, socrul celui din urmă Domn al acelei ţeri, care, ridicat de Ruşi, a stat de atunci la Petersburg, a fost numit tâlmaciu la negocierile de pace. După cele mai multe aparenţe, ele vor fi ţinute la Bucureşti, în Ţara-Românească.»

Partea de curând tipărită a însemnărilor lui Atanasie Comnen Ipsilant (1) dă biografia lui Iacovachi Rizu. Erà fiul unui negustor din Chios. Intrebuinţat întâiu la ambasada engleză, «el se însoară cu fata lui Adamachi Muruzi şi întră în serviciul lui Constantin Vodă Mavrocordat». Cămăraş al acestuia, merge la Viena pentru cumpărătură de argintării. Postelnic, Spătar, el căpătă capu-chehaialâcul pentru acest Domn, apoi pentru Mateiu şi Scarlat Ghica, fiind *baş-capuchehaie* al acestui din urmă. Prin aceleaşi grade de reprezentanţă la Poartă trece şi după ce-l adoptă Grigorie Alexandru Ghica. Căpătându-şi din nou însărcinarea de încredere după aşezarea lui Grigorie Vodă ca Domn al Moldovei, el nu ştiù să-l înştiinţeze de pieirea apropiată, ori nu voì,—«ca să nu fugă la Muscali».

Rizu erà un om foarte cult, şi din biblioteca lui am găsit dăunăzi un exemplar din *Choix des lettres du lord Chesterfield à son fils, traduites de l'anglois par M. Peyron* (Londra-Paris, 1776), care poartă această însemnare a lui: ἐκ ἰδίων Ἰακωβάκη Ῥήζου, «din ale lui Iacovachi Rizu», — ştearsă de persoana care mai târziu a avut cartea, «prinţul Gheorghe Cantacuzino», acel care a întrat, la 1821, cu Alexandru Ipsilant, în Moldova.

La 17 Iunie, raportul olandez vorbeşte despre sosirea la Iaşi, în ziua de 25 Maiu, a reprezentantului rusesc Orlov; Obrescov şi Levaciov sunt la Hotin; conferinţele vor începe la Focşani, supt corturi. In cartierul Ruşilor negociase Abdul-Cherim Efendi, care e făcut controlor-general la Finanţe, şi Carageà.

Acesta e Nicolae, ruda lui Scarlat, dragomanul olandez, şi a lui Constantin Carageà, ale cărui însemnări, extrem de preţioase, publicate de d-l Papadopulos-Kerameus în volumul XIII din colecţia Hurmuzaki, încep însă numai cu anul 1777 (2).

(1) Hurmuzaki, XIII, p. 190.
(2) Cf. *Doc. Callimachi*, I, pp. CXXXIX, CXLVI.

Raportul olandez pretinde că lui Carageà i s'a dat rangul de Domn al Moldovei, «cel mai înalt pentru prinţii greci» («en de tweede die van prins van Moldavien, zynde de hoogste rang der grieksche prinssen»). De fapt şi raportul prusian din 3 Octomvrie 1774 spune că «Marele Vizir a făcut cu doi ani mai înainte pe bătrânul, octogenarul tălmaciu al Porţii, Carageà, Domn titular al Ţerii-Româneşti»: în 1774 e întărit în acest titlu şi capătă o pensie de 7.500 de lei pe an (1).

La 3 Noemvrie apoi se adauge că Obrescov va merge dela Iaşi la Bucureşti pentru a negocià cu Abdurizac. Iar la 4 Ianuarie 1773 se semnalează prezenţa în Bucureşti a plenipotenţiarului.

La 3 August Trimisul olandez arată că în ziua de 23 Iulie un curier dela Iezid-Ahmed, Paşa de Vidin, dă vestea despre trecerea Dunării de către acesta şi înfrângerea unui corp de Ruşi lângă Craiova. S'au luat şi scările pregătite pentru asediul Vidinului. Şi urmează astfel:

«By't vertrek van den courier had hy't geheele district van Crajova reets in bezitting genomen, en trok naar Bukarest om zig daarvan meester te maaken. Sommige verzeekeren zelfs dat die stad reets genomen is en dat Jurjova het relode (stonde?) tot heeft moeten ondergaan.»

«La plecarea curierului, el luase în stăpânire tot ţinutul Craiovei şi mergeà spre Bucureşti pentru a-l ocupà. Unii asigură chiar că oraşul e şi luat şi că Giurgiul a trebuit să cadă până acum.»

Pentru alegerea lui Alexandru Ipsilant ca Domn muntean, cu toată cererea de către ţară a lui Ştefan Prăşcoveanu (2), avem raportul olandez din 3 Octomvrie 1774:

«De Sultan heeft op den 26-e laastl. tot Hospodar van Wallachyen benoemd den Heere Alexis Ypsilandi, drageman van de Porte, welke met de gewoonlyke plegtigheeden de investiture van den Groot-Vezier ontfangen heeft. De plaats van hof-tolk is op diezelvde dag vervult geworden door den Heer Constantin Mourousi, en aan den oude Heer Caratsga, die reeds den titel voerde van prins, dog wegens desselfs hoogen ouderdom buiten staat is te fungeeren, is een jaarlyks pensioen toegelegt van vyfftien beursen. Op dezielvde dag wierdt tot vorst van Moldavien benoemd de prins Georgius *(sic)* Gika, geweese Heer van Walachien. Hy wierd in't

(1) *Acte şi fragmente,* II, p. 75.
(2) Hurmuzaki, X, Prefaţa; *Studii şi doc.*, VIII, pp. LXII—III,

jaar 1769 omstrecks Bukarest door de Russen gevangen en naar Petersburg gevoerd, alwaar zig eenigen tyd heeft opgehouden, dog sedert omtrent twee jaaren was zyn verblyf te Romanow, by Yassi. De Keyzerinne van Rusland en de Koning van Pruyssen hebben deze benoeming van de Porte voor hem verkreegen. Desselvs zoon, een kind van 12 jaaren, heeft de investiture in zyn naam ontvangen, en vertrekt met zyn moeder ten eersten naar Moldavien om de insignia aan den vader te overhandigen. Men verneemd dat de Porte, aangezien deze provintien zeer veel geleeden hebben, hun den tribut van de twee eerstkommende jaaren heeft fry gescholden. Door deeze schikking vervalt het gerugt dat deze vorstendommen voortaan zouden werden geregeert door vorsten te kiezen uit de boyaaren.»

«Sultanul a numit la 26 ale lunii trecute Domn al Ţerii-Româneşti pe d-l Alexandru Ipsilanti, Dragoman al Porţii, care a primit cu obişnuitele forme învestitura dela Marele Vizir. Locul de tâlmaciu al Curţii a fost îndeplinit în aceeaş zi de d. Constantin Moruzi, şi bătrânului d. Carageà, care purtà mai de mult titlul de prinţ, dar din pricina vârstei lui înaintate nu erà în stare a funcţionà, i s'a dat o pensie anuală de cincisprezece pungi. In aceeaş zi a fost numit Domn al Moldovei prinţul Grigorie Ghica, fost Domn al Ţerii-Româneşti. El fusese prins lângă Bucureşti în anul 1769 de Ruşi şi dus la Petersburg, unde a stat câtvà timp, dar de vreo doi ani sălaşul lui erà la Roman, lângă Iaşi. Impărăteasa Rusiei şi Regele Prusiei au căpătat dela Poartă pentru el această numire. Fiul lui, un băiat de 12 ani, a primit învestitura în numele tatălui şi pleacă, împreună cu mamă-sa, cât de repede spre Moldova, pentru a da tatălui său insigniile. Se află că Poarta, ţiind seamă de faptul că aceste ţeri au suferit foarte mult, le-a iertat tributul pe cei doi ani viitori. Prin această trimitere cade svonul că Principatele de acum înainte vor fi cârmuite de Domni ce se vor alege dintre boieri.»

Aceleaşi lucruri le spune raportul prusian din 3 Octomvrie (1). Despre numirea lui Ipsilanti ca Dragoman al Porţii vorbise raportul olandez din 3 Septemvrie:

«De Heer Alexis Ypsilandi, gesubstitueerde Drageman van de Porte (2), is als werkelyken hoftolk aangesteld en bevestigt geworden.»

«D-l Alexandru Ipsilant, vechil de tălmaciu al Porţii, a fost designat şi întărit ca Dragoman de fapt al Curţii.»

(1) *Acte şi fragmente*, II.
(2) Incă din Fevruarie, cum spune raportul din 17.

Despre alegerea lui Ipsilanti se scrie la 3 Noemvrie:

«Ingevolge het geen de eer had Uw. Hooged. Gestr. op den 17-e laatste melden word, is by aanhoudentheid by de Porte genegocieert wegens de vorstendommen van Moldavien, Wallachyen; ik geloov egter niet dat er tot dus veere iets bepaald zy anngaende den tribut of de vrywillige gifte. Doch de verkiezing die dit Hof heeft gemaakt van den Heer Ypsilandi tot vorst van Wallachien zal stand houden, ofschoon de boyaren van die provincie Stephan Brackovan reets tot hunnen vorst verkoosen haaden. Eerstgen: ontvangt heden de twee staarten bey de Porte, 't geen en zeker tocken is van desselvs aanstaande vertrek. Men zegd my ook dat, de zaak met de boyaaren geschikt zynde, hy door dezelven is erkand geworden.»

«Potrivit cu ceeace am avut onoarea a vă anunţà la 17 ale lunii trecute, s'a negociat la Poartá cu privire la Principatele Moldova şi Ţara-Românească; nu cred însă că s'a mers aşà de departe încă în ce priveşte tributul sau darul de bună voie. Dar alegerea pe care această Curte a făcut-o în persoana d-lui Ipsilanti ca Domn al Ţerii-Româneşti se va mănţineà, deşi boierii ţerii alesese ca Domn al lor pe Ştefan Prăşcoveanu. Cel dintâiu primeşte azi cele două tuiuri la Poartă, ceeace este un semn sigur că va plecà îndată. Mi se mai spune că, lucrul fiind înţeles cu boierii, el a fost recunoscut de dânşii.»

Iar la 3 Decemvrie ştirile se întregesc astfel:

«Op den 28 laatst: heeft de Heer van Walachien zynen plegtelyken uittocht gehouden en staat binnen weenigen dagen naar zyn vorstendom te vertrekken.»

«La 28 ale lunii trecute, Domnul Ţerii-Româneşti şi-a făcut obişnuita ieşire cu alaiu şi în câtevà zile va plecà spre Principatul său.»

Plecarea sa de fapt e arătată la 4 Ianuarie 1775:

«De Heer van Walachien is eindelyk naar dat vorstendom vertrokken, met verzeekering dat hy hetzelve gedurende zyn leven behouden zal en niet zal kunnen werden afgezet, als in geval van ontrouw of felonie. Dergelyke verzeekering is mede aan die van Moldavien gegeven geworden. Doch over de oude prerogativen en privilegien van deze vorstendommen, bedongen by een artykel van't tractat van vreede, schynd my het nog niet eens te kunnen worden, by gebrek van schryftlyke bewyzen.»

«Domnul Ţerii-Româneşti a plecat în sfârşit spre Principatul său, cu asigurarea că-l va păstrà toată vieaţa sa şi că nu va puteà să fie mazilit decât numai în caz de necredinţă sau trădare. O asigurare de acest fel s'a dat şi

Domnului Moldovei. Dar în privința vechilor prerogative și privilegii ale acestor Principate, însemnate într'un articol al tratatului de pace, se pare că nu s'au învoit încă deplin, din lipsa de dovezi scrise (1).»

Se știe că boierii munteni ca și cei moldoveni au născocit atunci vechile tratate de închinare a Principatelor.

Aceleași întâmplări le expune Hübsch în rapoartele cari urmează:

1. 3 Noemvrie.

«Les Valaques de Boucarest, fondés sur les capitulations, dans lesquelles on pretend qu'il soit dit qu'ils jouiront des mêmes privilèges que le Grand-Seigneur Mahomed leur avoit accordé (2), n'ont pas voulû accepter le prince que la Porte a nommé, et ils en ont élû un autre; mais on vient d'apprendre qu'ils ont cedé et consenti de le récevoir. On apprend qu'en vertu de capitulations de cette paix, le Grand-Seigneur devra payer 5 millions de roubles aux Russes, que tous les confédérés qui ont pris les armes dans cette guerre pourront librement retourner chez eux et entrer en possession de leurs biens, que l'armée russe évacuera les pays turcs à la fin de cette année, que la flotte russe passera les quartiers d'hyver dans l'Archipel et que les privileges du négoce seront reglés par l'ambassadeur russe.»

2. 3 Decemvrie.

«Le 28 novembre, Ipsilandi, prince de Vallachie, a fait sa sortie publique hors de la ville, où il attend l'arrivée de ses voitures du Buccarest, pour pouvoir partir. On dit que des raisons politiques traînent son départ. Le même jour on a lancé à l'eau un vaisseau de ligne, en presence du Grand-Seigneur.»

3. 17 Decemvrie.

«L'ambassadeur turc partira dans trois jours pour la Russie, et quelques jours après le prince de Wallachie pour Bucharest, ses voitures étant arrivées.»

X.

Știri despre afacerea Bucovinei le cuprinde în măsură mai largă, date fiind raporturile de vecinătate ale Polonilor, corespondența lui

(1) Se mai adaugă că Franța s'a oferit a medià în chestia Bucovinei. Cf, *Acte și fragm.*, II, p. 97, No. 2.

(2) V. în *Convorbiri Literare*, XXXV, articolul meu «Vieața Mitropolitului Filaret al II-lea»,

Hübsch. Despre consfătuirea ţinută de Poartă în ziua de 28 Fevruarie (1) 1775 vorbeşte astfel raportul său din 18 Martie:

«Le 28 fevrier, il y eût Conseil à la Porte sur les affaires de Moldavie, rélatives aux pays occupés par les Autrichiens, dont l'interprête se donne ici des continuels mouvements à la Porte même; son ministre, Mr. de Thugut, eût, le 14 de ce mois, une conference nocturne chez le Reis-Effendi.»

Hübsch scrie la 3 Aprilie:

«Après mon dernier très-humble rapport à Votre Excellence, du 18 du mois passé, l'on tient à la Porte des Conseils plus frequents qu'à l'ordinaire: une partie roule sur les limites des paїs pris par les Autrichiens en Moldavie, d'entre ceux qui restent aux Turcs.

Le ministre de Vienne continue de conferer de nuit avec le Reis-Effendi: il y a été le 22 mars, et cette nuit passée.

Le peuple en prend ombrage et craint une rupture, ou quelques autres prétention, à l'exemple de celle de Moldavie. Le ministre paroit cependent tranquile, et l'on croit qu'il ne pense s'attirer une autre guerre.»

Cauzele pentru cari Turcii nu se puteau gândi la un răsboiu, le dă von Zegelin, Trimisul prusian, în raportul său din aceeaş zi (2).

Numai la 17 Maiu el anunţă această cesiune; Hübsch o dă ca sigură încă dela 3 ale lunii:

«Depuis mon dernier très-humble rapport à Votre Excellence, du 18 du mois passé, le ministre de Vienne a obtenû la cession en forme, que sa Cour prétendoit avoir par écrit, pour les pays qu'elle a fait occuper par ses trouppes en Moldavie. On dit que ces differends soient accordés moyennant une somme d'argent. D'autres disent que, vû les circonstances du tems, les Turcs ont dû plier, ce qui est plus probable. Le commissaire turc et l'interprête d'Allemagne sont partis pour aller au devant de Mr. le Baron de Binder, nouveau Internonce, qui vient rélèver M. le baron de Thugut.»

Şi Hübsch scrie la 17 pentru a da amănuntele învoielii dela 7 Maiu, ratificată la 10 şi comunicată de Thugut încă dela 12 ale lunii (3):

(1) Cf. *Acte şi fragmente*, II, p. 98 şi urm.
(2) *Ibid.*, pp. 104—5.
(3) Hurmuzaki, VII, p. 162.

«Après mon dernier *(sic)* très-humble dépéche à Votre Excellence, du 3-e de ce mois, l'Interprête dela Porte est venû, le 5 mai, chez le ministre de Vienne. Il eût un long entretien de cinq heures. Le lendemain, le Reis-Effendi, après avoir pris l'avis de Mufti, ordonna, en présence de l'Interprête d'Allemagne, aux agens de la Moldavie et de la Vallachie de faire promptement savoir à leurs princes l'intention de la Porte. Ce qu'ils firent le même jour, et, le lendemain, le Ministre de Vienne fit le même, par un exprès, qu'il dépêcha pour cet effet à sa Cour.

«Nonobstant que les affaires paroissent en quelque façon terminées, l'on entrevoit cependant que, de part et d'autre, il y a encore des mouvemens et des affaires à régler. L'on ne peut precisement savoir en quoi elles consistent. L'on pretend que la Cour de Vienne a pris possession de trois districts en Moldavie, pour dedomagement des fraix pour l'armée qu'elle a dû entretenir pour maintenir l'équilibre entre les parties belligèrantes, et que les Turcs, moyennant le remboursement de ces fraix, ayent obtenu l'évacuation de ces places, ce qui ne pourra se verifier que dans la suite, par la sortie des Autrichiens.»

Incă la 4 Decemvrie se scrie de Trimisul Olandei că Internunciul a avut la 22 Noemvrie o convorbire cu Rizu și la 23 cu Dragomanul Porții, așà încât afacerea Bucovinei pare că nu s'ar fi isprăvit încă. La 18 Ianuarie 1776 el crede că greutățile s'au aplanat. Dar la 3 Maiu ele ies din nou în corespondența lui: Austriacii ocupă locuri nouă în ciuda convenției încheiate și Turcii se plâng «over de behandelingen der oostenrykschе troepen»,— purtarea trupelor austriace—«die allengskens zig van meerden grond meester maaken, dan by hun wederzydsch verdrag beslooten is». Comisarii turci n'au plecat deci încă spre Moldova.

Alte știri din acest an le are corespondența olandeză la 3 Iunie. Trimisul Statelor crede că Poarta va face o Companie de negustori greci pentru Principate.

«Men verzeekert dat de Porte sommige grieksche kooplieden alhier aanzaekt om den handel van hier op Moldavien en Walachien te ondernemen, met uitsluitung van de Franken.»

«Se asigură că Poarta a îndemnat pe unii negustori greci din partea locului pentru a întreprinde negoțul de aici cu Moldova și Țara-Românească, înlăturându-se Francii.»

Despre trecerea plenipotențiarului rus Repnin prin amândouă capitalele noastre se raportează la 4 Septemvrie:

«De vorst Repnin had uit Moldavien direct herwaards komen konen; doch heeft goedgevonden naer Walachien te gaan, en is te Bukarest gearriveert, om, zegd men, geschillen by te leggen, die tuschen den Heer en desselvs onderdaanen, welke zig beklagen dat zy te zeer gedrukt worden, ontstaan zyn. Manolaki-Bey, die geduurende den oorlog tot Hospodar van dat landschap was aangesteld, heeft gezogt deze gelegenheid waar te nemen, om door zyne intrigues alhier den regeerenden vorst te doen afzetten; doch dit heeft hem niet mogen lykken, en hy is deswegen naar't eiland in ballingschap verzonden geworden.»

«Prințul Repnin puteà să vie din Moldova deadreptul aici; dar el a găsit cu cale să meargă prin Țara-Românească, și a sosit în București, pentru ca, precum se spune, să împace neînțelegerile ce au izbucnit între Domn și supușii săi, cari se plâng că sunt prea mult apăsați. Manolachi Beiu — Manoli Vodă Giani —, care în timpul răsboiului fusese făcut Domn al țerii, a cautat să întrebuințeze acest prilej pentru a face ca Domnul de acum să fie mazilit prin uneltirile sale; dar aceasta nu i-a ieșit bine, și de aceea a fost trimis în surgun în insula Naxos.»

La 17 Ianuarie 1777 e vorba de Boskamp, fostul agent prusian:

«Men heeft narigt dat d'heer Boskamp, minister vant Hoff van Poolen, reeds Jassy, capitale van Moldavien, zoude gepasseert weezen: dus staat gemelte heer binnen korten alhier t'arriveeren.»

«Vine veste că d-l Boskamp, ministru al Curții Poloniei, a și trecut de Iași, Capitala Moldovei; astfel el trebue să sosească aici în curând.»

De fapt el sosià la 31 Ianuarie (1).

In vară Bostangi-Bașa capătă ordin de a face un fort la gura Sulinei și pleacă într'acolo (raport olandez din 18 August).

XI.

Pe când rapoartele saxone pentru căderea lui Grigorie Vodă Ghica și domnia lui Constantin Moruzi, pe cari le cuprinsesem într'o publicație relativă la familia acestuia, s'au pierdut cu cea

(1) In 1789—90 se pomenește și socrul lui, negustorul Arlaud.

dintâi coală din această publicație desființată, pot da încă pe cele olandeze privitoare la catastrofa șiretului Grec (1).

E. Tor către State; 17 Octomvrie 1777:

«Op't onverwagts vernam men alhier, gepasserde saturdag, dat de prins van Moldavien, Gregorius Ghika, door de Porte was afgezet. Dit evenement is een gevolg van d'ordres aan Achmet-Bey gegeven, van wiens expeditie ik by myne laatste eerbiedige Uw Hoog-Mogende melding deed.

---

(1) Cf. și *Deșteptarea* din Cernăuți, XI, No. 8, foileton: însemnare pe o copie a Geografiei lui Amfilohie de Hotin:

«Tăierea capuluĭ luĭ Grigorie Ghica Voevod țăriĭ Moldoviĭ au urmat pentru protestația împotriva dăriĭ Bucovineĭ Împărățieĭ Neamțuluĭ spre împreunare cu Galiție, și din pricina pîriĭ boierilor, Logofătuluĭ Bălănescul, Vorniculuĭ Manolachii Bogdan, Spătariuluĭ Ioan Cuza, Spătariuluĭ Canta, Căminaruluĭ Romano și Dărmănescul, pentru ușurarea țăranilor de bir și așezarea lucruluĭ țărănesc de 12 zile, la întâiŭ Octomvrie 1777, Sîmbătă, la triĭ ceasurĭ de noapte, saŭ la 12 Octomvrie 1777 călindariŭ noŭ. 40 de bostangiĭ cu ertăganele, pe poronca luĭ Capegipașa Carahighiorzadè Ahmet-beg, [i-]aŭ străpuns trupul, după o îndelungată luptă, întru care Ghica Vodă opt bostangiĭ, luînd din mîna unuĭ bostangiŭ cu puteare hangeriul, i-au oborît la pămînt morțĭ, și apoĭ și-aŭ dat sufletul. Capul luĭ l-aŭ dus la Țarigrad. Boieriĭ ceĭ împreună cu Vodă pîrîțĭ, sînt Logofătul Razu, Visternicul Balș, și maĭ ales asupra Logofătuluĭ Ioan Canta au fost pîra maĭ mare, că ar fi învitat pe Vodă a se face hain».

Pe un manuscript al dascălului din Pătrăuți (*ibid.*):

«Această istorie scoasă a Domnuluĭ Io Grigori Alexandru Ghica Voevod aŭ perit la leat 1777, Octomvrie 1.

«Venind un capigiŭ-bașa cu ferman împărătesc, și au venit în tîrgul Eșuluĭ într'o Vineri seara, și Sîmbătă dimineața au trimis Voevod[ul] cu alaĭ, și l-aŭ adus, și aŭ șezut la Curte pân' la amiăzăzi, și la șasă ceasurĭ, și atuncĭ iar l-au luat cu alaĭ domnesc, și l-aŭ dus la gazdă. Iar Duminica demineața aŭ mers capigiu-bașa singur la Divan, iar, cînd au ieșit din Divan domnesc, la al șasălea ceas, l-au dus cu alaĭ și cu frumuseță la gazdă. Iar, după ce s'aŭ întors carăta dela capigiu-pașa, s'aŭ făcut bolnav, și aŭ trimes un Turc, la un ceas de noapte, și aŭ chemat pe Voevod, și au mers numai cu carăta cu doĭ telegarĭ și cu doi cehodarĭ și tufecciu' de Arnăuțĭ, că acela niciodată nu lipsește de lîngă Voevod. Și aŭ întrat Voevod[ul] în casă și tufecciu' după dînsul. Iar Turcul zise: Ce boerĭ este acesta? Voevod[ul] a zis: Al mieŭ tufecciŭ iaste. Și zisă Turcul să stè afară, că aŭ o taină. Și i-aŭ dat dulcețĭ și ciubuc, și, dacă i-aŭ dat ciubuc, aŭ scos un ferman de înnoire Domnieĭ sale, și aŭ maĭ scos un ferman de niște zaharele, și aŭ maĭ scos și al triile ferman de perzare Marie Sale, și aŭ dat fermanul, și aŭ prins a citi. Și atuncĭ lăcrăma Vodă, și zise: Lăsați-mă să-m văz copii. Iar Turcul zise să scoț[ă] o basma, și au pus pe umăr. Voevod[ul] zise: Ce este aceasta? Să-țĭ puĭ capul într'însa. Și atuncĭ numaĭ ce-ĭ arunca un arcan de mătasă, și-l zugrumară, și-ĭ tăè capul, și n'aŭ știut păn la al 7-lea ceas. Și așă se săvărși Grigori Ghica Voevod la Scaunul său în Iașĭ, la leat 1777, Octomvrie 1.»

«[Achmed-bey, kamerheer van den Keyzer, en die insgelyks de rang van opperstalmeister heeft, is voor weinige dagen van hier vertrokken met de commissie om alle magazynen welke omtreeks den Donaw leggen, t'examineeren, en voorts de nodige schikkingen, welke tot de provisien behooren, werkstellig te maaken. Gem: Achmed-Bey is meede voorzien met 14 commandementen van de Porte en 3 haticherifs (directe orders van den Souvereyn), waarvan hy, gelyk men zegt, tot verscheydene oggmerken van de uyterste aangeleegenheyd de last heeft gebruyk te maken.]

«Den Drageman van de Porte, d'Herr Costaki Murusi, is met het bewind over dat prinsdom begungstigt geworden, zynd in deeze zyn plaats tot drageman van de Porte terstond aangesteld d'Herr Nicolaas Caratza, welke geduurende den laatste oorlog die bediening ad interim aan dit Hoff waar genomen heeft. Over d'omstandigheeden der afzetting van gem: prins word alhier zeer sterk en verscheyde gesprooken; men kan egter tot dus verre nog weinig op iets staat maaken: alle momenten ziet men dien aangaande de positive narigten te gemoed, waarna een ieder met verlangen wagtende is.»

«Sâmbăta trecută s'a aflat aici pe neaşteptate că Domnul Moldovei, Grigorie Ghica, a fost mazilit de Poartă. Această întâmplare e o urmare a poruncilor ce s'au dat lui Ahmed Beiu, despre a cărui trimitere v'am pomenit în ultima mea scrisoare.

«[Ahmed Beiu, şambelan al Sultanului, şi care aveà şi rangul de Mare Imbrohor, a plecat acum câtevà zile de aici cu însărcinarea de a cercetà toate magaziile ce se află dealungul Dunării şi apoi să iea măsurile cuvenite pentru provizii. Aşà încât Ahmed Beiu duce cu sine patrusprezece porunci ale Porţii şi trei hatişerifuri sau porunci directe ale Suveranului, pe cari trebue să le întrebuinţeze, cum se spune, la deosebite lucruri de cea mai mare însemnătate.]

«Dragomanul Porţii, d-l Costachi Moruzi, a căpătat acest Principat, numindu-se îndată în locul său ca Dragoman al Porţii d-l Nicolae Carageà, care, în ultimul războiu, avuse această slujbă provizoriu la Curtea de aici.

«In privinţa împrejurărilor maziliei acestui Domn, se vorbeşte aici foarte tare, şi în chipuri deosebite: până acum însă se poate pune puţin temeiu pe aceste svonuri: în fiecare clipă se aşteaptă ştirile pozitive, pe cari le doresc toţi cu nerăbdare (1).»

(1) La 3 Octomvrie, rezidentul arătase ce svonuri s'au răspândit la plecarea lui Ahmed Beiu. Se zice că va luà la Adrianopol pe Devlet-Ghirai, «die men zeegt dat door de

Acelaş către acelaş; 4 Noemvrie 1777.

«Middelerwyl dat men alhier zig onderhield over d'afzetting van de prins van Moldavien Gregorius Ghika, waarvan ik by myne laatste eerbiediege Uw. Hoog-Mogende verslag deed, en dat men hemzelfs in perzoon, gelyk te zeggen was, allhier te gemoed zag, zo wierd men eensklaps verast met te tyding dat t'hoofd van dien vorst aan de Porte toe gezonden vas, en dese tyding bewaarhaeden zig dadelyk, dewil het gem: hoofd terstond in het publicq, gelyklich de gewoonte is, ten toon gesteld wierd. De Porte geeth voor dat Achmed-Bey, welke die executie ter uytvoer gebragt heeft, weezentlyk geen ander order had, dan gemelde Ghica te verpligte zig met zyne famillie herwaards te begeeven, dog dat, deeze aan de beveelen van de souvereyn geweygert hebbende gehoorzamen, de gem: Achmed-Bey genoodzaakt was geweest tot dat uyterste te komen. Wiens verrigting dierbalve door de Porte volkomen ward geapproveert. Hoe't ook weesen mag, men kan zeggen dat deeze expeditie ten uyterste omzigtig en secreet behandelt is; de minste agterdogt zou de gem: vorst waarschynlyk het gevaar hebben doen ontwyken, en, om dit voortekomen, zyn er alle omweegen in't werk gesteld geworden. De sententie off opschrift het geen men gemeenlyk boven of bezyden het afgehouwene hoofd ten toon steld, luide dat de gemelde prins, na alvorens door de gunst van de Porte over verscheydene hoge misdaden, waaraan hy zig by den laatste oorlog schuldig hat gemaakt, vrygesproken te zyn geweest, en na dat hy door dezelfde gunst in't bestier van't prinsdom wederom was hersteldt, hy, in plaats van te hebben volbragt de orders van den souvereyn, waarby d'onderdaanen van't gem: prinsdom, geduirende twee jaaren, zouden bevryd blyven van de gemene schatting aldaar opgelegt, zig niet alleen had te buyten gegaan van tegen alle regt en billykheyd de gem: onderdanen te doen opbrengen meer dan eens zoveel als zy anders gehouden waaren ooyt te betaalen, mar dat hy daarenboven zorg te draegen voor de noodzaakelyke provisien der magazynen op de frontieren, waartoe hy insgelyks gelast was, en dat hy eyndelyk geweygert had aan de hooge beveelen van de Porte te gehoorzamen, welke hem met zyne famillie gelast had herwaards te komen. Voor deeze voorst heeft het Russische Hoff zig altoos sterk geinteressert: hy was dezelfde welke in't begin van den laatste oorlog door de Russen was gevangen genomen geweest en die, kort daarop, na Petersburg was overgebragt geworden.

Porte als Chan over de Tataren die zig in Bessarabien ophouden, staat benoemd te worden» («care se zice că va fi numit, peste puţin, de către Poartă, ca Han al Tatarilor ce-şi au sălaşul în Basarabia»).

«Men wel besonder uyt deeze omstandigheede gevolgen treckken als of de Porte haar besluyt zoude genomen hebben van geen menagement meer voor't Hoff van Rusland te sullen gebryken.»

«Pe când se vorbià aici despre mazilirea Domnului Moldovei Grigorie Ghica, despre care v'am dat de ştire în ultima mea scrisoare, şi se aşteptau, după cum se spuneà, să-l vadă aici, deodată lumea e surprinsă de ştirea că s'a trimis la Poartă capul Domnului, şi această veste s'a întărit, cu adevărat, deoarece acest cap a fost expus acum în vederea tuturora, după cum este obiceiul.

«Poarta pretinde că Ahmed Beiu, care a săvârşit execuţia, n'aveà de fapt altă poruncă decât să facă pe zisul Ghica a venì aici cu familia lui, dar că, Ghica nevoind a se supune poruncilor suveranului său, acest Ahmed Beiu a fost silit să ajungă la ultima măsură, a cărei îndeplinire a fost aprobată cu totul de către Poartă. Oricum ar fi, se poate zice că această trimitere s'a făcut cu cea mai mare prevedere şi taină; cea mai mică bănuează ar fi făcut de bună seamă pe acel Domn să scape, şi, pentru ca să nu se întâmple aceasta, s'au întrebuinţat toate îmbrobodirile.

«Osânda sau inscripţia pe care o pun de obiceiu deasupra capului tăiat sau alături de dânsul, arată că acest Domn, după ce a fost iertat din bunătatea Porţii pentru felurite mari păcate ce făcuse în timpul răsboiului din urmă, şi prin aceeaş bunătate a fost adus iarăş în Scaunul acelei ţeri, el, în loc să aducă la îndeplinire poruncile Suveranului său, prin cari supuşii din Moldova timp de doi ani trebuiau să rămâie scutiţi de bir, nu numai că a cutezat să iea, împotriva oricărui drept şi oricărei cuviinţe, dela acei supuşi mai mult decât îndoit de ceeace altfel erau ţinuţi a plătì, dar că pe lângă aceasta, nu şi-a dat osteneala a se îngrijì de zahereaua trebuitoare pentru magazinele dela hotare, la care erà deopotrivă îndatorit, şi că, în sfârşit, n'a vrut să asculte de înaltele porunci ale Porţii, care-l chemau să vie aici cu familia sa.

«Pentru acest Domn s'a interesat totdeauna foarte mult Curtea rusească; el e acelaş care, la începutul răsboiului din urmă, a fost prins de Ruşi şi care îndată după aceea a fost dus la Petersburg.

«Se scoate mai ales din aceste împrejurări urmarea că Poarta s'a hotărît a nu mai ţineà seama de Curtea rusească.»

Acelaş către acelaş; 3 Decemvrie 1777:

«Den nieuw benoemde prins van Moldavien, Muruzi, na dat alvorens ten zynen opzigte de gewoonlyke ceremonien hebben plaats gehad, en voorts van de Vezier en de vordre Ministers van de Porte zyn afscheyd

had genomen, is kortens na het gemelde prinsdom vertrokken, zullende hy eerstdaags door desselfs famillie aldaar gevolgt worden.»

«Domnul Moldovei ce s'a numit acum, Moruzi, după ce s'au făcut pentru el ceremoniile obişnuite, şi apoi şi-a luat rămas bun dela Vizir şi dela ceilalţi miniştri ai Porţii, a plecat de curând spre ţara sa, unde se va duce îndată şi familia lui.»

Insemnările lui Constantin Carageà (1) vorbesc de fuga, încă din Septemvrie, a «unor boieri la Hotin», fapt care impresionează pe Domn şi nu erà să fie, de fapt, fără legătură cu căderea şi pieirea lui: erau Marele Logofăt Roset Bălănescu, Marele Păharnic Dărmănescu, «pe care erà să-l bată la falangă, cu câtevà zile în urmă, Măria Sa», Clucerul Mihalachi Balş, Medelnicerul Iordachi Cananò, altul decât cumnatul Callimachilor (2), Grigore Balş din Botoşani. Domnul, speriat, începe cercetare: el bănueşte şi pe Ioniţă Cantacuzino, pe Dumitraşco Sturza şi mai ales pe alt Cantacuzino, Iordachi Deleanul. «Nu mi se pare a fi lucru particular», îi răspunde nepotul său Gheorghe Hatmanul, «ci, după cum am auzit de ici, de colo, cred că e cu înţelegerea de obşte, şi că sunt toţi uniţi, dela Mitropolit până la cel din urmă», să fugă la *serhaturi* pentru plângere. Boierii, adăugì el, au dreptate: «ruşfeturile», nedreptăţile la judecată, «înaintarea ciocoilor», τζοκόγια, au «amărît» ţara întreagă. «Du-te, băiete, nu-mi arde inima», fu răspunsul celui ce nu mai puteà îndreptà.

Tot la 30 Septemvrie, când şi Dimitrachi Schiliţi erà trimis să împace pe boieri, la ceasul chindiei, vine veste despre sosirea apropiată a lui Ahmed Beg Hisarizadì, capugibaşa, Imbrohorul cel Mare. Domnul nu-i află rostul: Rizu şi tovarăşul său, capuchehaia Iordachi Cămăraşul, scriseseră că are numai misiunea de a anunţà întărirea păcii cu Ţarina. Din Focşani vesteşte Păharnicul Grigoraşcu Leon, starostele Putnei, că Trimisul s'a pus să cerceteze la Bucureşti pe Ipsilanti cum se poartă cu raielele şi că acesta, jignit, i-a cerut să-i dea scrisorile împărăteşti care-l împuternicesc a face astfel de întrebări; la hotar, Manolachi Bogdan şi Gheorghe Sturza ieşise cu pâri înaintea Turcilor. Celor ce-l întâmpinară, Marele Portar şi căpitanul de lefegii, omul împărătesc le spuse că e obosit de drum şi de postul Ramazanului.

---

(1) P. 79; cf. p. 91 şi urm.

(2) V. *Doc. Callimachi*, II, Prefaţa, p. XII.

Ghica trimisese bani mulți la Hotin pentru a i se da boierii: 20 de pungi Pașei, 30 lui Soliman Efendi, amândoi îndușmăniți cu dânsul. El făgăduì Mitropolitului și boierilor încetarea tuturor relelor, și astfel Ioniță Cananò, nepotul lui Gavriil Callimachi, care aveà cârja arhipăstorească, fu îndreptat ca mijlocitor de împăciuire spre Hotin; dar Domnul nu se putù hotărî a-i da nici banii de drum, pe cari Hatmanul îi luă din Cutia școlilor. Se scriu și scrisori la Poartă, cerându-se firman cât mai iute: călărașul plecă la miezul nopții.

Domnul nu doarme: la biserică, unde merge ca să fie văzut, e «turburat și pe gânduri». După liturghie Ghica Vodă ține o cuvântare boierimii, în Spătărie. Pe Mitropolit îl oprește, și se arată gata a îndreptà toate relele, «cum se va găsì cu cale», a îndepărtà pe Grecii săi, pe «miniștri»: Postelnicul Ventura, Schiliți, Hristodulo al treilea Logofăt. Se hotărește că Ioniță Sturza și Nicolae Roznovanu vor merge și ei la fugari cu stăruințe, — ceeace și fac. Dar boierii nu vreau să creadă schimbarea din sufletul Domnului, și Lupu Balș îi ațâță: ei cer chezăș pe Iordachi Ghica, voindu-l și Postelnic. El nu primește, dar boierii se strâng la Mitropolie pentru a-l silì la aceasta. In curând ei vor îndrăznì să ceară Domnului și jurământ înaintea arhiereului.

Medicul Fotachi merge din porunca lui Ghica la bolnavul din beilic, care, dându-i «16 nisfèle pentru cură», se plânge că Vodă nu l-a vizitat cel dintâiu, precum a făcut Ipsilante, deșì atunci erà sănătos. Cerându-i-se a ajutà — Domnul nu gustase bucatele la masă —, el făgăduește să trimită pe pribegi în fiare. Dar vrea ca Vodă, un vechiu prieten, să vie la el, fară sgomot și fanfare, «tiptil» și noaptea.

In zadar Schiliți, Hristodulo vreau să-l oprească de a merge în astfel de împrejurări, la o vreme ca aceea: Turcul să vie el, ziua, la Spătărie, și să-și arăte scrisorile ce are.

Ghica nu poate așteptà în neliniștea lui; iea cu sine pe al doilea Cămăraș numai, pe al treilea Comis, trei icioglani — paji —, patru ciohodari, un tufeccibașă, patru oameni ai acestuia. Vasile Razu, Logofătul, vine cu o nouă invitație a Trimesului, aducând și aceleași plângeri și mustrări. Se făcuse târziu, și Domnul ar fi zăbovit vizita, dar un bostangiu și un portărel sosiră cu aceeaș poftă, care sămănă cu o poruncă. In cale, nepotul său Costachi îi dă un ultim sfat să nu meargă, și el îl înlătură. «La ceasul întâiu de noapte», Domnul pleacă în simplă căruță cu doi cai, «tiptil», cum i se ceruse.

E primit la beilic de Fotachi, de secretarul Agăi, de portarul său însuş. Turcul iese întru întâmpinare. Se aşează pe Divan, se aduc cafelele; pentru ciubuce se cer scuze: s'au uitat. Cămăraşul Costachi a plecat la Curte, cu gândul la Postelnicia fratelui. Suita e luată de ciohodari în «odaia cafelelor», pentru a i se face cinste; numai doi «neferi tufeccii» păzesc cu puştile la uşă.

Ce s'a petrecut, nu se mai spune. Dar Vasile Razu vine la Curte cu papucul sângerat, având Turci împrejur, şi începe a pecetluì averea domnească. Dela Mitropolie sunt chemaţi boierii, îngroziţi, fără a li se spune de ce, şi ei stau, muţi, înaintea priveliştii neobişnuite, crezând că poate Razu s'a făcut Domn. La 9 ceasuri ale nopţii, la 3 după socoteala europeană, Aga apare, bun sănătos: el ceteşte scrisoarea împărătească de mazilire a lui Grigorie Vodă, care a cules tributul iertat pe doi ani şi a împovărat şi altfel pe săraci. Constantin Moruzi e Domn; Razu, Ioniţă Cantacuzino, Dimitraşco Sturza, Hatmanul, γυναικαδελφός, cumnatul Domnului mort (1), Iordachi Balş, Manolachi Bogdan, sunt Caimacami. «Niciodată n'a fost o tragedie ca aceasta în Moldova», ziceau boierii părăsind Curtea fără stăpân.

A doua zi capul, pus în sare, întreg, nu jupuit, se trimite la Poartă într'o cutie; «trupul zace tot în odaia omorului, pe pământ, gol, numai cu o cămaşă»; nici pentru 500.000 de lei Aga nu vrea să-l dea Hatmanului. Abià la 13 Noemvrie următor ucigaşul erà rechemat prin scrisori, care-l mustrau pentru omor, «pentrucă n'aveà poruncă împărătească în această privinţă, şi cum de a îndrăznit şi a făcut un aşà lucru fără cale, şi încă de ce s'a purtat cu apucături de Domn». Iar la 16 trupul bietului asasinat erà «scos din bagceaua beilicurilor, unde-l aruncase acel om rău şi fără milă (ἀχρειέστατος), şi îngropat în biserica Sfântului Nicolae» (2).

In dosul acestei fugi, acestei călcări din partea Trimisului turc a însărcinării sale cele adevărate, în dosul acestui meşteşugit omor— căci fără plecarea pribegilor, fără adunarea dela Mitropolie, de o îndrăzneală neobişnuită, fără participarea Mitropolitului şi atitudinea îndoelnică a nepoţilor domneşti chiar, Ghica Slugearoglu, Domnul n'ar fi mers spre junghiere, uitând orice pază bună, orice gând de

(1) *Ibid.*, p. 89.
(2) *Ibid.*, p. 96.

apărare,—puteà fi numai o mare patimă ori un mare interes. Pe acesta din urmă îl găsim ușor: erà al lui Constantin Moruzi. El aveà să fie Domn în 1774 și de mulți ani nu pierdeà din vedere Scaunul Moldovei, spre care-l ajutà și cumnatul său Ipsilanti, așezat în Scaunul Țerii-Românești (1).

In orice caz, Ghica nu trebuià să poată fugì la Ruși, cari îl făcuseră Domn. Ahmed Beiu crezuse că, în această privință, nimic nu e mai sigur decât cuțitul oamenilor săi.

Moruzi își făcu intrarea în Iași, la 24 Noemvrie (2). Alaiul se desfășură la 28 Decemvrie (3). La 3 Ianuarie 1778, rezidentul olandez vorbește de întoarcerea Doamnei lui Ghica:

«Op't laast van de gepasseerde maand, arriveerde alhier van't prinsdom Moldavien de weduwe van den onthalsde prins Ghika, benevens hare gantsche familie. Daedelyk na haare komst, deed zy op't beweeglykste haare voorstellingen aan den Groten Heer tot verkryging van een zeeker onderhoud voor haar en haare kinderen, die zy belyde dat, na de ramp (?) van haar gemaal, ten eenemaalen door de harde confiscatie van alle desselfs goederen van't nodige waren ontbloedt. Tot nog toe, weet men niet of den souvereyn goedgevonden heeft, ten opzigte dier ongelukkige famillie eenige favorable schikkingen te maken, dog men vleyt zig dat dit eerst daags zal geschieden. Men schat de nagelatene midelden van dien vorst op meer den 2 millionen piasters, in welkers bezit, zo wel alhier als buyten's lands geplaast, de Porte daedelyk getreeden is.»

«In ultima zi a lunii trecute, a sosit aicea din Moldova văduva Domnului celui tăiat, Ghica, împreună cu toată familia ei. Indată după sosirea ei, ea a făcut stăruințe puternice la Sultanul ca să capete un ajutor de traiu, pentru dânsa și pentru copiii ei, cari, se plângeà ea, rămăseseră după uciderea soțului ei, de odată, prin severa confiscare a tuturor averilor lui, lipsiți de cele de nevoie pentru vieață. Până acum nu se știe încă dacă Suveranul a găsit de cuviință a luà vreo măsură în folosul acestei nenorocite familii, dar se crede că aceasta se va întâmplà cât de curând. Averea rămasă pe urma acestui Domn se prețuește la peste două milioane lei, în posesiunea căreia, atât a celei de aici, cât și a celei din străinătate, Poarta a și întrat.»

---

(1) *Doc. Callimachi*, I. p. CLXIV. Și Fotachi, doftorul, a fost bănuit de complicitate și închis câtvà timp de Ruși, la cari fusese; Hurmuzaki, XIII, p. 101.

(2) *Ibid.*, p. 97.

(3) *Ibid.*, p. 99.

XII.

La 3 Octombrie 1778, raportul olandez vorbeşte despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza, care se lămurià şi mai bine prin raportul saxon pierdut.

«Men hoor dat de Hospodar van Moldavien, Constantin, twee der voornaamste van't land heeft doen onthoofden, en vier anderen na de zout-mynen gebannen heeft. Zy hadden ongeoorlofde correspondentie met de vyanden van het Ryk onderhouden. Schoon die proceduren door het Hof goedgekeurt zyn geworden, loopt die hoge amptenaar niet te min gevaar van de wraak der vyanden, die hy zig hierdoor op den hals gehaald heeft, te zullen ondervinden.»

«Se aude că Domnul Moldovei, Constantin, a pus să se taie doi dintre boierii de frunte ai ţerii şi a trimis la Ocne pe alţi patru. Ei avuse corespondenţă neîngăduită cu duşmanii Impărăţiei. Cu toate că purtarea lui a fost găsită bună de această Curte, înaltul dregător nu e mai puţin în primejdie de a fi răpus de droaia de duşmani ce şi i-a adus astfel pe cap.»

Incă din Iulie, Domnul închisese la «odaia vătăjiei» pe Spătarul Iordachi Cantacuzino, ridicat dela moşia lui (1). Indată se opresc la ispravnicul Curţii Dărmănescu şi Roset-Bălănescu, fugarii din 1777 (2). Manolachi Romanò scapă fugind în Austria (3).

Măsurile împotriva boierilor urmează. La 4 August, Manolachi Bogdan e dus «din odaie Postelniciei la beciurile de jos». Se descopere complotul acestor boieri, pe cari izbânda bietului Ghica îi făcuse îndrăzneţi faţă de orice Domn. Se găsesc chiar «actele lor de jurământ cele din urmă»: din ele se află că Bogdan erà căpetenie, Ioan Cuza ajutător (συνεργός), Manolachi Romanò şi Dărmănescu, complici: ei trimiseseră plângeri la Bender.

Judecata lui Bogdan, lui Cuza şi a Dărmănescului se face la 22 August, în Divan mare, de faţă cu Mitropolitul şi cu un arhiereu grec, oaspete, al Cesareii lui Filip. Bogdan e în lanţuri, toţi sunt învinuiţi de nerecunoştinţă faţă de Domn, de «trădare a patriei». Bogdan nu se apără, el cere îndurare. După judecată şi Cuza e mutat la beciuri, spre moarte. Dărmănescu fusese osândit a i se tăià dreapta

1) Hurmuzaki, XIII, p. 104.
(2) *Ibid.*
(3) *Ibid.*

şi a fi surgunit, dar i se strămută pedeapsa în temniţă la Ocnă, apoi în surgunirea la o mânăstire.

La 23, la trei ceasuri de noapte, Marele Armaş Manolachi Balş intră în beciuri. Cei ce au să moară sunt duşi în turnul Curţii. Acolo ieau ospăţul cel din urmă. Peste patru ceasuri vine la ei condicarul şi «duhovnicul temniţei». Cuza n'are nimic de mărturisit: îl taie Pavel Căpitanul. Bogdan se plânge şi pentru păcatul ce a făcut puind la cale uciderea lui Ghica Vodă. Amândouă trupurile se îmmormântează noaptea «în pridvorul bisericii Sf. Nicolae». Capetele, ca în sălbatecul Ţarigrad al sângiurilor, sunt puse în prăjină, «în mâna stângă cum întri prin poarta cea mare a Curţii». Acolo stătură şapte ceasuri din ziua următoare, spre groaza boierilor ce n'ar mai încăpeà de Domni răi şi Greci mulţi. Mitropolitul făcù să se ierte Bălănescu, Iordachi Cantacuzino şi Dracachi Depasta (1).

Această povestire amănunţită a unui boier care ştià tainele se potriveşte în toate punctele cu «Stihurile asupra pieirii lui Manolachi Bogdan Vel Vornic şi a lui Ioan Cuza biv Vel Spătar, carii cu urgie împărătească şi de sabie domnească s'au săvârşit în Domnia Măriei Sale Constantin Dimitriu Moruz Voevod, în anul 1778, August 18» (2). Această povestire în versuri adaoge doar că Dărmănescu a scris plângerile cari se împărţiră la Bender

prin geamii,
La Agi şi la mulţime,
Cum şi prin cafenele,
Unde-s musafirèle,

că el a fost bătut pentru a-şi spune tovarăşii, că Bogdan, adus la Curte, se făceà

voios,
Şi la vorbă mângâios,

pentru a se îndreptăţi de bănueli. El mai spune *că Bogdan umblà după Domnie* şi că «izvodul» jurat cuprindeà numele boierilor ce aveau să fie supt el:

Şi îi jurà cu tărie,
Cu izvod de boierie;

(1) *Ibid.*, pp. 104—5.
(1) *Letopisiţe*, III, ed. a 2-a, p. 281 şi urm.

apoi că, din potrivă, el pârîse ca prieteni ai Rușilor pe Logofătul Ioan Canta, pe Razu și pe Armașul care erà să-l ducă la moarte; că povestitorul grec însuș, Spătarul Carageà,

Ades la dânsul mergeà,
Însă cu zisa domnească,
Ca el să mărturisească
De acele pârîturi
Cu a' lui amestecături,
Ingrozindu-l tot cu moarte,
Ca să le arăte toate.

Se adaoge, iarăș, că Bogdan pretindeà cum că arzul de plângere la Poartă nu atingeà pe Domn și că el a și arătat unde se află «suretul», în care de mâna lui și a lui Bogdan ar fi fost iscăliți boierii ceilalți, că, dacă nu boierii cei mari, măcar «norodul se întristà» când chiposul Vornic Mare de sânge românesc fu dus la Spătărie pentru judecată și osândă,

Fiind atâta norod mult
Care nu s'a pomenit.

Se dă și cuvântarea ce ar fi ținut-o Vodă împotriva «cangrenei» ce se întinde și trebue «tăiată». Balș s'ar fi îngrozit de misiunea ce i se da, și Domnul, «Beiul», l-ar fi îndepărtat cu ocară. Pavel fusese Căpitan de Soroca (la Carageà: Κοσσουτζίου) și erà pus la butuci; nici el n'ar fi vrut să se facă «gelat de boieri»: «măciuca armășească» și «o șfertă de holircă» îl îndemnară însă. Și aici Bogdan singur vorbește, mărturisește și plânge. Cuza cearcă să se apere, iar Bogdan cere doar să fie ucis cu o singură lovitură:

Și îndată de straie i-au desbrăcat,
Nici cămășile nu le-au lăsat,

îngropându-i goi.

Se vede astfel cât adevăr cuprind aceste pagine de cronică versificată. Dar din amândouă expunerile, cari corespund așà de bine, se mai vede cevà, ca și din mișcarea, condusă de Mitropolit, din toamna anului 1776, când mulțimea merse la Curte în sunetul clopotelor pentru a gonì un *musaip*, un favorit domnesc (1).

(1) *Doc. Callimachi*, I, p. CLXVI și nota 3.

Dacă Muntenii au cerut la 1774 pe Prăşcoveanu, Moldovenii nu doriau mai puţin o cârmuire românească. Nemulţumirea împotriva lui Ghica Vodă, un Grec bun, e o dovadă, conspiraţia care voià să dea cuca domnească lui Bogdan, boier de neam vechiu, Vornic Mare, om chipos, suflet luminat

— Bogdan cel învăţat şi mult vestit —,

e a doua şi hotărîtoare dovadă. Deocamdată acest vis politic s'a înecat în sânge.

XIII.

In 1781 corespondenţa olandeză are ştiri despre împrejurările politice privitoare la Principate: chestia consulatelor, a unei întregiri a Bucovinei.

La 26 Iulie: Ambasadorul rusesc întreabă iarăş pe Reis-Efendi în privinţa consulatului în Principate. Acesta doreşte să ştie dacă astfel se caută începerea din nou a negociaţiilor. I se spune că nu e vorba decât de observarea ultimului tratat. Pentru a mai zăbovì, Turcii spun că ambasadorul nu poate să aibă instrucţii, şi ei se îndreaptă deci către însuş ministrul Panin.

La 26 Septemvrie: Austria ar cere să schimbe Bucovina («t'het gedeelte van de provincie van Comenè *(sic;* Cameniţa) dat aan geene zyde de rivier de Pruth legt»), cu un Ţinut la Siretiu («een strack lands dat van het Islantysche Bosch» — Pădurea Sniatynului —, «af langs de andere rivier van Moldavie, de Siret genaamt, gelegen ist». Cererea pare convenabilă şi nu emoţionează pe nimeni:

«En geen wonder, want tegenwoordige gestelten is zoo jammerlyk, dat, na de eerste schok of stoot, die zy ontfangen zullen, het met hem in Europa gedaan zal zyn.»

«Şi nu e nici o mirare, căci starea de lucruri de acum e aşà de păcătoasă, încât, după cea dintâi ciocnire sau lovire ce ar primì-o, s'ar isprăvì cu Turcii în Europa.»

La 26 Octomvrie se scrie că Ţarina refuză să cedeze Turcilor în privinţa consulatului în Principate. Lucrul se discută mai departe în Constantinopol. Ambasadorul francez, ca mijlocitor, face propuneri. Şi la 10 Noemvrie avem ştirea că discuţia urmează în privinţa consulatului rusesc în Principate.

In sfârşit, la 8 Fevruarie 1782, se află că Laşcarev, consulul rusesc în Principate, a plecat în ziua de 4 spre Bucureşti, cu o pompă ca a unui ambasador extraordinar. Il petrece Trimisul rusesc din Constantinopol, cu toată suita sa. Se miră lumea cât e de numeroasă această suită. Acest lucru nu va plăceà Turcilor (1).

La 10 Iannarie 1785, rezidentul olandez arată apoi că Domnii se plâng de protecţiile acordate de consulii ruşi. Turcii se plângeau şi ei de patentele lor ilegale (raport din 25 Fevruarie 1785).

XIV.

Fuga fiilor lui Ipsilanti, cauză a căderii lui, e bine cunoscută din documentele tipărite în vol. VII al colecţiei Hurmuzaki, ca şi din Memoriile lui Ienăchiţă Văcărescu, care, deşì mire, fu silit să meargă pe urma lor până în odaia de audienţă a Impăratului Iosif al II-lea.

Raportul olandez din 26 Ianuarie 1782 scrie următoarele:

Ipsilanti dă de ştire că fiii săi, «die hy tenderlyk beminde» («pe cari-i iubià mult»), au plecat pe neprevăzute «na de oostenrykse frontieren» («la hotarele austriace»), ca să meargă apoi la Viena. «Zynde daartoe door hunne gouverneur, die ten dien einde een party om te jaagen uitgedagt had, verleid geworden» («fiind ispitiţi la aceasta de guvernorul lor, care pusese pentru aceea la cale o vânătoare»). Se teme a nu se interpretà rău de duşmani

«als of het met zyn kennis geschied was: zoo verzogt hy zyne demissie, die hem, zoo het uterlyk schyn, op eene zeer gracieuse manier toegestaan is geworden, zynde d'order die de verguning van deszelfs retour behelst, aan d'eigene agenten van de meer gemelde vorst geconsigneert geworden, en niet aan een turkse commissaris, zoo als anders de gewoonte is, om hem, zo doende, gelegentheid te geven van met alle gemak na Constantinopel terug te keeren.

«In plaats van dese voornoemde Vaivodas, den actueele dragman van de Porta Nicolaas Caradgea door den Grooten Heer tot Souverein van Wallachien benoemd geworden, en heeft man de post van Drogman van de Porta begeeven an eenen Michel Suzzo. Welke verandering de vreemden Gezanten zeer heet doet, niet dat zy de Heer Caradgea die post van eer en geluk, dewelke hy verkregen heeft, misgunnen, verdienende hy dezelve in allerlei opzigten,

(1) De Laşcarev se ocupă şi un raport secret din 24 Decemvrie 1781, şi altele, tot secrete, din 1782.—Cf. pentru întemeierea consulatului rusesc expunerea amănunţită din Prefaţa vol. X al colecţiei Hurmuzaki.

maar om dat zy in zyn persoon een zeer eerlyk, gedienstig en bekwaam Drogman aan de Porta verliesen, en die fransche en italiaansche taelens, waarvan de buitenlandsche Ministers zig hier bedienen in het opstellen hunner memoiren, zeer magtig was. Daarentegen hoort men dat zyn opvolger int geheel gen fransch en seer weinig italiaansch kent, gehoorende hy daarenboven ook aan eene famille die geen goede naam heeft, want, van drie broeders, die hy had, zoo is er een voor weinig jaaren gewurgd en d'andere onthoofd geworden. Voor het overige, zoo staat hy te boek voor een schrander man.»

«...ca şi cum aceasta s'ar fi făcut cu ştirea sa; de aceea îşi dă demisia, care, după înfăţişare, i s'a încuviinţat într'un chip foarte graţios, deoarece porunca ce priveşte întoarcerea lui s'a încredinţat chiar agenţilor zisului Domn, şi nu unui comisar turcesc, precum e de altmintrelea obiceiul, — pentru a-i da astfel toată îndemânarea de a se întoarce în chip comod la Constantinopol.

«In locul acestui Voevod a fost numit Dragomanul de acum al Porţii, Nicolae Carageà, de către Sultan, ca suveran al Ţerii-Româneşti, şi postul de Dragoman al Porţii l-au dat unuia Mihaiu Suţu; prin care schimbare Trimişii străini au fost foarte întristaţi.Nu doar că n'ar fi voit pentru d-l Carageà locul de cinste şi favoare pe care-l are, căci îl merită din toate punctele de vedere, dar pentrucă ei pierd în el un foarte cinstit, îndatoritor şi comod Dragoman al Porţii, care ştià foarte bine limbile franceză şi italiană, de care se slujesc aici miniştrii străini pentru a-şi alcătuì memoriile. Pe când, dimpotrivă, se aude că urmaşul său nu ştie de loc franţuzeşte şi ştie foarte puţin italieneşte. Pe lângă care el mai face parte dintr'o familie ce n'are un nume bun, căci, din trei fraţi ce a avut, unul a fost spânzurat cu câţivà ani în urmă şi altul decapitat: altfel el e şi notat ca un om şiret.»

Iar cel din 11 Martie 1782 dă ştiri despre numirea noului Domn, Nicolae Carageà:

«Die nieuwe verkoren Vorst van Wallachien, Nicolaus Caradgea, heeft den 26 der voorlede maand deszelfs openbaar gehoor van installatie in zyn waardigheid by den Grooten Heer gehad, en is zeven dagen daarna met de twe staarten en de standart, die met de gewoone plegtigheeden aan zyn huys gebragt worden, vereert geworden; hy zal aanstaande maandag van hier vertrekken om bezit van zyn souvereiniteit te gaan neemen, zynde zyn voorzaat, Alexander Ipsilanti, deze Hoofdstad reeds zoo vergenadert, dat hy dezelven, morgen of overmorgen, zal konnen bereiken. Het ist te vermoeden dat deze laatste, ondanks de voorzorg die hy gebruikt had om de Porta voort kennis van de boortvlugting zyner twee zoons na der oosterykse frontieren te geeven en zyn demissie te vraagen, de klaauwen van deszelfs vyanden en benyders niet ontsnappen zal; het zyn de lieden van zyne eige

natie, en daaronder met naame de geenen welkers fortuin hy, geduurende de agt jaaren dat de bestieving over de provintie van Wallachie in zyn handen geweest is, gemaakt heeft, die allerlei valsche en onwaaragtige berigten op het subject van dat voor dien vorst zoo smertelyk geval uitgestrooydt, en daarin zoo wel schynen geslaagd te hebben, dat hy reeds verpligt zou geweest zyn een halve milioen piasters te besteeden om der ongenade van het Gouvernement voor te komen, en mischien al zyn rykdommen, die hy overgespaard heeft, zal moeten opofferen om zyn leven te behouden. Ryk te zyn, is hier de grootste misdaad, en men weet dat er kans is van het te worden, wanneer men het geluk heeft om de heerschappy over de provincien van Wallachien en Moldavie een zeker getal van jaaren te behouden, vooral der eerste, welkers gewoone inkomsten op vier duizend beursen gerekend worden, behalven het casueele, dat dikwils zeer vergaat, wordende die Vorstendommen, die, anders, zoo ze wel bestierd wierden, wegens hunne vrugtbaare en deugsaame grond, een aardsch paradys zouden zyn, doorgaans jammerlyk uitgemergeld. Deze laaste Vorst heeft egter de naam gehad van geduurende zyne administratie d'ingezetenen met meerder bescheidenheid als gewoonlyk geschied, gehandeld te hebben.»

«Domnul muntean de curând ales, Nicolae Carageà, a avut la 26 Fevruarie audiență publică de instalație în demnitatea sa, la Sultan și, peste șapte zile, i s'au dat cele două tuiuri și steagul, cari au fost aduse cu solemnitatea obișnuită la casa lui; el trebue să plece de aici Luni ca să iea în stăpânire Suveranitatea *(sic)* sa, deoarece înnaintașul său, Alexandru Ipsilanti, s'a apropiat acum așà de mult de această Capitală, încât mâine sau poimâine va sosì aici. E de crezut că acesta din urmă, cu toată grija ce a avut de a da știre Porții despre fuga fiilor săi peste granița austriacă și de a cere mazilia sa, nu va scăpà de ghiarele dușmanilor și pizmașilor săi: oameni din neamul său chiar, și între ei anume aceia al căror noroc l-a făcut el în cei opt ani cât a stăpânit Țara-Românească, ei sunt acei ce au răspândit tot felul de știri false și mincinoase cu privire la această întâmplare așà de dureroasă pentru acest Domn. Și astfel au izbutit întru atâta, întrucât el a și trebuit să cheltuească o jumătate de milion de lei pentru a împiedicà disgrația din partea acestui Guvern, și poate va fi silit a jertfi toată averea pe care a strâns-o, pentru a-și păstrà vieața.

«A fi bogat e aici cea mai mare nelegiuire, și se știe în acest oraș că poate să se îmbogățească cine are norocul de a păstrà Domnia asupra Țerii-Românești și a Moldovei un număr de ani. Mai ales a celei dintâi, ale cărei venituri obișnuit se socot la 4.000 de pungi, afară de veniturile întâmplătoare, cari uneori dau foarte mult, fiind Principatele, — cari, dacă ar fi bine

cârmuite, pentru pământul lor roditor şi bun, ar fi un adevărat raiu, — cu totul jalnic stoarse.

«De altmintrelea, acest Domn din urmă are reputaţia de a fi tratat pe locuitori în timpul cârmuirii lui cu mai multă cumpătare decum se face obişnuit.»

Impăratul, rugat de Ipsilanti şi de Turci, spune că poate invità la întors, dar nu şi constrânge pe cei doi prinţi fugari.

La 10 Iunie se poate anunţà şi căderea lui Moruzi:

«Thans heeft Moldavie ook van Hospodar verandert, zynde de prins Constantyn Murusi eergisteren door de Porta uit dat vorstendom gezet en door Alexander Maurocordato, een zoon van de prins Constantyn van die naam, die, geduurende die laasten oorlog met Rusland, in een gevegt by Jassy gesneuveld is, opgevolgt geworden. In't openbaar word gezegt dat hy, d'intrigues zyner benyders niet langer konnende wederstaan, zyn rappel gevraagd heeft; dog zulks ward, waar of onwaar, altyd gezegt om die veranderingen, zoo deselven het Hof van Rusland mishaagen, daarmede te konnen bewimpelen.»

«Acum şi Moldova şi-a schimbat Domnul, căci alaltăieri Principele Constantin Moruzi a fost scos de Poartă din acest Principat şi înlocuit cu Alexandru Mavrocordat, care, în ultimul răsboiu cu Rusia, a fost rănit într'o luptă lângă Iaşi. In public s'a spus că Moruzi, nemai putând să se împotrivească intrigilor pizmaşilor săi, şi-a cerut mazilia; dar, cu dreptate sau fără, aceasta se spune totdeauna pentru a drege schimbările cari nu plac Curţii ruseşti.»

Indatorirea Turcilor n'ar fi în tratat, «maar in een brief dewelke de toenmaalige Groot-Vizier op dat subject aan den Veld-Marschalt Graaf van Romanzof geschreeven heeft» (1). In acest caz, Ministrul rusesc ar fi tăcut, căci Moruzi s'a opus mult la întemeierea consulatului în Principate. Consulul a fost primit apoi «zeer koel» («foarte rece») de Domn. Poate chiar Turcii au făcut-o pentru a mulţumi pe Ruşi.

Incă dela 10 Martie 1783, Hübsch puteà să anunţe că Ipsilanti a fost rechemat dela Rodos:

(1) «Ci într'o scrisoare pe care Marele Vizir de atunci a scris-o in această privinţă Feldmareşalului Romanţov.»

«Le prince Alexandre Ypsilanti, rélégué à Rhodis, et l'Interprête de la Porte, Draco Succio, à Tenedos, obtinrent à la fin leur pardon, ce qui leur a couté au delà d'un million des piastres (1).»

Pentru mazilirea lui Nicolae Vodă Carageà poate servì acest raport olandez:

«Nicolas Caradgia, die in het begin van 1782 tot Heer van Wallachien aangestellt wierd, is deezer dagen plotseling afgezet en door dezeetde Michael Suzzo, dezelf de die den voornoemden vorst in het Dragmanaat van de Porta opgevolgt hat en vervolgens na Tenedos gebannen wierd, geremplaceerd geworden. Den eerstgenoemde te zwak zynde om dat Vorstendom te beheeren, hat zig ten eenemaal aan eenen secretarius, die de naam heeft van een slegt subject te zyn, overgegeeven, waardoor de zaaken van dat gewest in een groote wanorder geraakt. Zynde, zoo had men van alle kanten, klagten teegen hem by de Porta ingebragt; zyn ongenade is nog verzwaard geworden door het verlies van zyne goederen, waarvan de Miri of de turkse thesaury zig meester gemaakt heeft, zullende hy daaremboven nog, na men verzeekert, in ballingschap gezonden worden. Hetgeen des te beklaaglyker is, dewyl hy zyg geduurende den tyd dat hy de post van Dragman van de Porta waarnam, weegens zyne goede hoedaanigheeden, by een ieder geagt en bemind had gemaakt. Men steld vest dat deszelfs schoonzoon, de teegenwordige Drogman van de Porta, ook eer lang de gevolgen van die disgratie ondervinden zal.»

«Nicolae Carageà, care la începutul anului 1782 a fost făcut Domn al Ţerii-Româneşti, a fost mazilit pe neaşteptate zilele acestea şi înlocuit cu Mihail Suţu, acelaş care urmase acestui Domn în Dragomanatul Porţii şi apoi fusese surgunit la Tenedos. Cel dintâiu fiind prea slab pentru a stăpânì acea ţară, s'a dat de odată pe mânile secretarului său, care aveà numele că e un soiu rău, aşà încât, afacerile acelui Principat ajungând în stare rea, s'au adus din toate părţile plângeri împotriva lui la Poartă. Disgraţia lui e îngreuiată încă şi printr'aceea că pierde averea sa, pe care a luat-o Miri, adică Tezaurul turcesc. Se mai asigură că va fi surgunit. Ceeace e cu atât mai de plâns, cu cât, în timpul Dragomanatului său pe lângă Poartă, el se făcuse stimat şi iubit de fiecare pentru bunele lui însuşiri. Se dă ca sigur că ginerele său, Dragomanul de acum al Porţii, va încercà în curând şi el urmările disgraţiei.»

---

(1) Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. CLXIII.

De fapt, Carageà, care erà învinuit şi pentrucă n'a dres podurile în ţară, fu surgunit la Rodos, unde stătuse Ipsilanti (1).

Hübsch descrie astfel mazilirea, în raportul său din 24 Iulie:

«Le 11 de ce mois a été déposé le prince de Wallachie, Nicolas Caragea. Son caractère faible et lache ne pouvoit que lui attirer à la fin la disgrace de son monarque, qui étoit instruit par ses ennemis des extorsions qu'on y commettoit en son nom. Un officier de la Porte a ordro de le transporter à sa maison dans le Canal, ou peut-être même il sera rélégué avant son arrivée. Le nouveau prince, Michalacbj Suzzo Draco, ci-devant Interprête de la Porte, revenu depuis quelques mois de son exil de Tenedos, ayant été nommé à sa place, il fut, le 22, se mettre au pied du trône du Monarque; il eût le pas sur les députés de la Republique de Raguse, qui à cette occasion remirent au Grand-Sultan le tribut usité de 30 m. piastres, pour trois ans. L'ambasadeur de Maroc, qui, le même jour, eut l'audience du Grand-Sultan, a eû la préférence sur tous les deux. Ce prince faira la semaine prochainé sa sortie solennelle et partira en poste, pour se rendre au plutôt à son gouvernement de Wallachie.»

Acelaş arată la 9 August plecarea lui Suţu:

«Le nouveau prince de Wallachie, Michalachi Draco Susso, est parti le 15 de ce mois pour sa destination.»

Hübsch scrie, la 10 Maiu 1785, despre o rară înapoiere de prezente din partea unui Mare Vizir:

«Le nouveau Grand-Vizir, Aly-Bassa, passant vers la Vallachie, les deux princes, de Moldavie et Valachie, lui envoyerent quelques presents de 100 m. piastres en comptant. Il les renvoya, en disant qu'en qualité de Grand-Vizir il n'avoit pas besoin d'argent, en ayant suffisamment par ses revenus, et leur fit recommander d'être fidèles à leurs services. Il fit decapiter quelques chefs des villages à sa route, pour des vexations qu'ils avoient commis.»

Nici un Alì Paşa nu-şi începù însă Marele Vizirat în acest an; ori data e greşită, ori raportul e din alt an, care nu se poate stabilì.

Schimbarea, în Moldova, a lui Alexandru Constantin Mavrocordat cu Alexandru Ioan, vărul său, e povestită în rapoartele ce s'au tipărit în *Documentele Callimachi*, I, p. CLXIX-LXX, note.

---

(1) *Acte şi fragmente*, II, p. 171, No. 1. Cf. Hurmuzaki, *Supl.* I[3], p. 27.

Cu privire la această schimbare trimisul olandez are la 25 Februarie 1785 un raport în acest cuprins:

«De nieuw benoemte Heer van Moldavien, Alexander Maurocordato, zeedert zyne instelling van de Grooten Heer met de gewoonlyke ceremonien bekoomen hebbende, deed hy den 8-e deezer reets deszelfs formeele uittogt van Constantinopel, dog hielde hy zig nog hier incognito op, tot den 15-e deezer, wanneer hy zig op reys begaf. Vor deszelfs formeele uyttog van Constantinopel hebbende Heeren fransche ambassadeur, d'internuncius van Ween en de russische envoyé, iedeer in hun particulier, hem eene visite weezen afleggen, de twee laastgemelde verrigte dezelve, als na gewoonte, incognito, dog de eerstgemelde deployeerde daarby zyn caracter en begaf zig daarheen met een nombreuse suite. De gemelde vorst, die visite geaccepteert hebbende, moet zig onder anderen daarby uytgelaaten hebben dat hy niet nalaaten zou hem des anderen daags dezelve te reciproqueeren. De fransche ambassadeur, daardoor in de meenig gebragt zynde, zonder te letten dat zulks teegens de geadopteerde prejugés der Turken niet mogelyk konde zyn, dat zulks mede in persoon zoude zyn, zoo zond hy des anderen daags morgens reets zeer vroegtydig aan de gemelde vorst, die hy verwagtende was, tot voor de Marine van Topana, zynde circa eenen quartieruur van't fransche Hotel, te gemoet, 24 swadars, 22 knegts in groot livrey, agt kamerdienaars en vyf magnificq geenharnacheerde handpaardens. Deeze train, door de straaten van Pera en Galata passeerende, maakte eenen ieder zeer nieuwsgierig, om te weeten wat zulks te beduyden had; dog wist men daarvan geen rede te geeven, tot dat eyndelyk tot retour alles opklaarde en men een der Agenten van de gemelde vorst van Moldavien, op een der paarden geseeten, in volle statie zag ingehaald en't fransche Hotel intreeden. Na een kleyne tussenpoozing begleyde dezelfde train de gemelde Agent wederom tot aan de Marine van Topana terug, waarna alles daarmede getermineert was. Dog geeft zulks niet nagelaaten van alhier veel opzigt, voornamentlyk onder de vreemde ministers, te geeven; men weet dat de gemelde gezant zig met niemand van de zynen, die van de gebruiken alhier kundig konnen zyn, consulteert en dat by deeze gelegentheid de Dragomans vant't gezantschap alleen effen te vooren geprevenierd waren van zig in functie in't hotel te begeeven, t'wyl den Ambassadeur zeeker groot Heer te verwagten was. Waaruyt optemaaken is dat de fransche Ambasadeur weezentlyk de voorst van Moldavien in persoon verwagtende was, dog dat zulks een misverstand moet geweest zyn. Op recommandatie van de fransche Ambassadeur heeft de gemelde vorst van Moldavien terstond na deszelfs aanstelling tot eerste secretairis vant Hos-

podarschap geengageert den Abt de Hauterive, die als derde secretaris en bibliotecaris by de gemelde Ambassadeur fongeerde.»

«Domnul nou numit al Moldovei, după aşezarea sa, căpătată cu obişnuitele ceremonii dela Sultan, a făcut la 8 ale lunii ieşirea sa din Constantinopol, dar s'a oprit aici incognito până la 15 ale curentei, când a pornit la drum. Inainte de ieşirea lui formală i-au făcut o vizită, fiecare în particular, d-l ambasador francez, Internunciul şi trimisul rus. Cei doi din urmă îndepliniră vizita după obiceiu, incognito, dar cel dintâiu desfăşură cu acest prilej caracterul său diplomatic şi se duse cu un alaiu mare. Domnul, primind vizita, s'ar fi exprimat, între altele, că el nu poate lăsà să nu o întoarcă a doua zi. Ambasadorul francez, îndemnat de aceasta, fără să ţie seamă că lucrul nu se poate fără a jignì prejudecăţile primite ale Turcilor, dacă vine Domnul în persoană, trimise a doua zi de dimineaţă, foarte de vreme, la Mavrocordat, pe care-l aştepaut, la cheiul dela Tophanè numai un «cvartir» departe de ambasada francesă, pentru a-l întâmpinà, 24 de ciohodari (?), 22 de lachei în mare livreà, opt camardineri şi cinci cai de mână, foarte frumos înveşmântaţi. Acest alaiu, trecând pe stradele Perei şi Galatei, făceà pe oricine foarte curios să ştie ce înseamnă, dar nimeni nu puteà să dea lămuriri, până ce la urmă întoarcerea lămurì totul şi se văzù trecând unul din agenţii zisului Domn al Moldovei, călare pe unul din cai, în mare ţinută, şi intrând la ambasada franceză. După un scurt interval, acelaş alaiu petrecù pe agent înapoi până la cheiul dela Tophanè, şi cu aceasta s'a isprăvit totul. Dar aceasta a stârnit mult svon aici, mai ales între miniştrii străini; s'a aflat că acel ambasador nu s'a sfătuit cu nimeni dintre ai lui, cari puteau cunoaşte obiceiurile de aici, şi că numai dragomanii ambasadei au fost înştiinţaţi cu acest prilej, puţin înainte, să se înfăţişeze în situaţia lor oficială la ambasadă, pentrucă ambasadorul aşteptà un domn mare. De unde se vede că ambasadorul francez aşteptà pe însuş Domnul Moldovei, dar că a trebuit să fie o neînţelegere la mijloc. După recomandaţia ambasadorului francez, Domnul Moldovei a luat, îndată după numirea sa, ca întâiu secretar al său pe abatele de Hauterive (1), care funcţionà ca al treilea secretar şi bibliotecar la ambasadă.»

Partea care priveşte pe dragomanul Alexandru Callimachi s'a dat în *Doc. Callimachi.* I, p. CLXIX, nota şi supt p. CLXX.

(1) A cărui descriere a Moldovei a tipărit-o Academia Română.— La 9 Iulie trimisul arată că s'a părăsit «un project van volkplanting in Basarabien», «proiect de colonizare în Basarabia». Se vorbise şi despre un nou Han asupra Tatarilor strămutaţi («een Han die vroe gemelde volkplanting aangesteld zou werden»).

XV.

La 10 Aprilie 1786, numirea ca Domn muntean a lui Nicolae Vodă Mavrogheni e astfel anunțată de Dedem, rezidentul olandez:

Noul numit și-a căpătat locul, cu toată puternica împotrivire a celor dintâi familii grecești, cari pretindeau să aibă aceste posturi exclusiv («niet tegenstaande de sterkste tegenkantingen d'eerste familien, die daar alleenlik toe pretendeerden geregliert te weesen»). El erà al doilea favorit («tweede lieveling») al Capudanului, care de vreo douăzeci de ani e în dregătoria sa și s'a făcut foarte trebuitor» («die sedert een twintig jaaren in zyn dienst was geweest en zig zeer bekwaam gemaakt had»).

Concurentul său, Petrachi, deși supus suedez, e arestat cu toți ai săi.

Raportul din 25 Aprilie 1786 adaoge că Petrachi a fost tăiat la 18, că trupul a fost vândut de calău rudelor, spre îmmormântare, cu 250 lei («dat vervolgens, om begraaven te worden, door de beul aan de vrienden voor 250 piasters verkopt is»). Capul bietului zaraf a fost expus trei zile înaintea Seraiului, spre vederea tuturora («drie daegen voor het Serail, aan't publicq ten toon, gestild»).

El fusese șeful *tarapanalei* paisprezece ani și strânsese o avere imensă; Marele Vizir decapitat îl avuse ca favorit. Grecii îl întrebuințau ca mijlocitor. Vina lui nu erà numai că a luptat cu Mavrogheni, dar, pe lângă aceasta, că, printr'un memoriu neiscălit către Sultan, a zugrăvit persoana lui Mavrogheni cu cele mai negre colori și, tot odată, a vrut să compromită cât de tare pe Marele Vizir de acuma și pe Capudan-Pașa, ca ocrotitori ai acestui prinț («maar daarenboven by een naamlose memoire aan den Keyzer de perzoon van Mavrojéni met de swartste couleuren afteschilderen en te gelyker tyd de tegenswoordigen Groot-Vizir en Captan-Pacha als protectors van dien prins te sterksten te compromitteren»). Sultanul dă însă memoriul, celor doi pârîți în el. Atunci Petrachi e descoperit și arestat; Capudanul stăruià să fie executat Grecul învins chiar atunci când Grecul învingător, Mavrogheni, își primește, în Divan, cuca. Nu folosesc pentru a-l scăpà nici rugăciunile prințului Selim. In zadar stărue și ambasadorul Olandei. Apoi raportul se încheie așà:

«Gisteren heeft de prins van Valachien met veel ceremonie de twee paardestaarten ontfangen en tegelyk een wagt van 50 kaliontzies met een officier, die hem aanhoudend zullen verzellen, bekoomen; hetgeen een is

die voor hem nog noojd eenig prins genooten heeft. Over een dag of tien zal hy met veel pompe en een ongemeen groot gevolg de reys na zyn aanstaande residentie plaats aanneemen.».

«Ieri a primit Domnul Țerii-Româneşti cu ceremonie mare cele două tuiuri și, în acelaș timp, a căpătat o gardă de cincizeci de galeongii, cu un ofițer, cari trebuiau să rămâie lângă el ; cinste ce n'a mai avut înainte de dânsul vreun Domn. In câtevà zile el va începe, cu multă pompă şi un alaiu neobişnuit de mare, călătoria spre Scaunul său.»

La 10 Maiu, ambasadorul adaoge că dela funcționarii închişi ai lui Petrachi se cere o jumătate de milion de lei. Ambasadorul, ca şi colegii săi, face o vizită incognito lui Mavrogheni. E primit, scrie el, de acesta, „Zyn Hoogheyd", *Alteța Sa,* foarte bine :

«Met alle mogelyke distinctie en vervolgens menigvaldige attenties en vriendlykheeden-bewees heeft my niet alleen de sterkste versekering gedaan, een waar vriend van de Republicq en derzelver belangs ten kragtigsten folgedaan te zyn, maar zelfs seer instantelyk verzogt E. Hoogmoogende van zyn gevoelens en attachement kennis te wellen geeven. Den-3 den Mey heeft hy met extra veel pragt en een buytengewoonen statie (verre die zyner predecesseuren overtreffende) zyn publique uyttogt gedaan, en is te gelyker tyd geąccompagneert geweest door het voor hem nieuw opgerigte corps kalontzis, uyt 50 man (en't geen ten eenemaal vreemb is), alle Christen zynde, uytgesondert d'officiers, bestaande. De Capitan-Passa, die in perzoon is geweest hem te feliciteren en met twee met brilianten omsette orlogien te beschenken, heeft ten bewyzen van zyn attachement het geheele gevolg van dien prins laaten voor zig koomen en daaraan gedeclareert dat, ofschoon hy met dien vorst in religie verschide, hy hem egter als zyn zoon considereerde en beminde, en haar alzo recommendeerde niets te verzuymen om zyn gunst te verdienen en in alle voorkoomende gelegentheeden zyn perzoon te beschermen, kunnende een ieder nalatige zeeker weesen op de minste aanklagte, zonder eenige conniventie, direct met de dood gestraft te zullen worden.»

«Cu toată distincția ce se poate, şi după felurite atenții şi semne de prietenie, nu numai că mi-a dat cea mai puternică asigurare că va fi un adevărat prieten al Republicei şi că va îndeplini cât mai bine interesele ei, dar el însuş m'a rugat foarte stăruitor să aduc la cunoştiința Domniilor Voastre sentimentele şi alipirea sa.

«La 3 Maiu el şi-a făcut ieşirea publică, cu o deosebită strălucire şi o pompă neobişnuită. In acelaş timp a fost întovărăşit de corpul de galeongii întemeiat de el, cam ciudat la întâia vedere, alcătuit din 50 de oa-

meni, toţi creştini, ofiţerii neintrând în această cifră. Capudan-Paşa, care a fost însuş la el ca să-l felicite şi să-i dăruească două ceasoarnice împodobite cu briliante, spre a-şi arătà iubirea pentru Domn, a chemat înaintea sa toată suita lui şi i-a declarat că, deşi e deosebit în religie de dânsul, îl priveşte mai curând ca pe fiul său, şi-l iubeşte astfel, şi le-a recomandat să nu cruţe nimic pentru a merità favoarea lui şi să apere, în orice împrejurări s'ar înfăţoşà, persoana lui, putând fi asiguraţi fiecare din ei, că oricine se va dovedi negligent din mijlocul lor, la cea mai mică plângere, fără vreo conivenţă *(sic)*, va fi pedepsit cu moartea.»

La 24 Maiu abià, se poate anunţà că ai lui Petrachi au fost liberaţi, după ce promit în scris a da 425.000 de lei pentru suma dilapidată la tarapanà.

Afacerea numirii lui Mavrogheni se arată astfel în rapoartele lui Hübsch:

25 Aprilie.

«J'ai eu l'honneur d'écrire à Votre Excellence le 10 de ce mois. Le même jour on fit arrêter un certain Grec, nommé Petrachi, qui avoit l'inspection de la Monnoye, favori du Grand-Sultan, et qui s'intriguoit dans plusieurs affaires du Gouvernement, sous prétexte de rendre compte de son administration. Mais le principal motif étoit pour avoir contrarié la nomination de l'interprête de Capitaine-Bassa à la principauté de la Vallachie, et par ses intrigues il auroit reussi à la culbuter, mais le prince, en ayant eu avis, s'adressa au Capitaine-Bassa, qui demanda au Grand-Sultan la grace de lui abandonner cet homme, sous prétexte de ses intrigues et que, [le] dépouillant de ses biens, il entreroit quelques millions à son tresor. Il reçut la torture plusieurs fois, pour avouer où étoit son bien. En attendant, ses amis agissent auprès des Sultanes et du Grand-Sultan, pour lui sauver la vie. Le Capitaine-Bassa pourtant, qui vouloit le perdre, et en même tems épouvanter ceux qui seroient contraires au Prince de la Vallachie, après l'avoir depouillé de tout ce qu'il possédoit, le fit décapiter, le moment que le Prince retournoit en pompe de l'audience du Grand-Sultan. Cette action a beaucoup indigné le public contre le prince et contre le Capitaine-Bassa, qui montre en toute occasion une autorité absolue, sur tout ce qu'il desire.»

10 Maiu.

«Le nouveau Prince de Valachie, Nicolas Mauroieni, après avoir fait le 3 de ce mois sa sortie solemnelle, qui étoit dans le meilleur ordre et plus brillante que celle des autres princes, ses prédéceseurs, s'est mis en route, le 7, pour sa destination. Ce qui étoit le plus remarquable, étoient 50 sol-

dats de marine turque, habillés d'une même couleur, armés de fusils avec la bajonnette.»

Alte ştiri asupra numirii se află în Comnen Ipsilanti, în *Acte şi fragmente,* II, pp. 206—207, 209 şi în Blancard, *Les Mavroyeni,* Paris, p. 88 şi urm.; ed. a 2-a, Paris 1909, I, p. 161 şi urm.

Se dărâmă şi biserica făcută de Petrachi la Terapia. Fratele lui fusese Armaşul lui Mihaiu Vodă Suţu, mazilul.

Intre acei cari vizitară pe Mavrogheni erà şi ambasadorul englez, dar nu incognito, ci cu patru dragomani, cu secretarii şi cu patru ieniceri. Postelnicul noului Domn înapoiè vizita. Tuiurile le luară fiul şi nepotul lui Mavrogheni. Şi la ambasada Austriei el făcuse aceleaşi oferte ca la misiunea Olandei.

La 23 Decemvrie ambasadorul olandez arată căderea lui Alexăndru Ioan Mavrocordat, Domnul Moldovei:

«De prins van Moldavien, Alexander Mavrocordato, die, zo als ik in een myner voorigen gemeld heb, nog kortelyks geleeden, om in zyn post geconfirmeert te worden, hondert en fyftig duysend piasters gespendeert heeft, heeft eyndelyk het ongeluk gehad voor den stroom zyner vyanden en benyders te moeten bulcken, en is voor weynig daagen afgeset en opgevolgt geworden door den prins Alexander Ypsilante, die voor hem seeven jaaren na den laatsten oorlog met Rusland, met zeer veel roem in die qualiteyt, de provintie van Walachien gegouverneert heeft.»

«Domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat, care, precum am scris în scrisoarea precedentă, cheltuise 150.000 de lei, pentru a fi întărit în locul său, a avut în sfârşit nenorocirea să cadă înaintea puhoiului duşmanilor şi învidioşilor săi şi a fost mazilit, acum câtevà zile. In locul lui vine prinţul Alexandru Ipsilanti, care a domnit în Ţara-Românească înainte de aceasta şapte ani după ultimul răsboiu cu Rusia, şi cu multă glorie.»

Ştirea o dă Hübsch astfel la 3 Decemvrie:

«La Porte vient de déposer le prince de la Moldavie et installa à sa place Alexandre Ipsilandi, qui a été pendant sept ans prince de la Vallachie. Ce changement a valu au Grand-Vizir au-delà de deux cent cinquante mille piastres. Celui de Valachie se soutiendra, tant que le Capitaine-Bassa sera dans la même considération.

«Schaïn-Gueray, dernier Han de la Crimée, qui a été pendant quelques années en Russie, est venu près de ces environs, pour reclamer la protec-

tion du Grand-Sultan ; on ne sait pas encore quel est le motif qui l'a engagé à venir ici (1).»

Cauza maziliei lui Alexandru Vodă erà numai «bunul plac al Sultanului» (1). Mavrocordat nu voì să-l mai încerce și la Constantinopol, și astfel, la vestea maziliei sale, el se făcù «Firarìs», «fugar» tocmai în Rusia, pentru rămășița zilelor sale. Această fugă, cunoscută, între altele, prin rapoarte prusiene din *Acte și fragmente*, II, și Hurmuzaki, X, se înfățișează astfel în corespondențele noastre.

Domnul Moldovei, scrie Deden la 23 Fevruarie 1787, a fugit, și anume:

«zonder dat men voor als nog de plaats waar hy zig bevind, heefd kunnen ontdekken, Twee dyner, eerste Agenten alhier, zyn ten eersten in crimineele detentie gesteld, ten eynde rekenschap dier ontflugting en der sommen welke hy aan't publicq schuldig is, te geeven. De nieuwe prins is t'stont, op bekoomen order van die Porte, met d'uyterste speed na dat vacante gouvernment vertroken, om order op de saaken te stellen en de redden der onverwagten ontvlugting na te spooren.»

«fără să se poată ști încă locul unde se află. Doi servitori ai săi, întâiu agenți aici, au fost puși îndată în arest criminal, pentru a da seamă de fugă și de sumele pe cari le datorează Domnul publicului. Noul Domn, după porunci primite dela Poartă, a plecat îndată, cu cea mai mare grabă, spre Principatul vacant, pentru a face rânduealǎ și a descoperì rosturile neașteptatei fugi».

In aceeaș zi chiar scrie și Hübsch, astfel:

«Le prince de Moldavie, Maurocordato, après avoir payé à la Porte 200 m. piastres, il y a peu de tems, pour sa confirmation, reçut la nouvelle de sa disgrace ; il en fut tellement piqué, n'ayant d'ailleurs dans ce pays aucun bien, ni parents, qu'il prit la resolution de s'enfuire en Chretienneté. On dìt qu'il a passé en Allemagne, pour se rendre en Russie, où il avoit fait ses études, lors du temps de la dernière guerre. Son père fut fait prisonnier. La Porte en fut très choquée et obligea le nouveau prince de partir aussitôt, de laisser ici sa femme et ses enfans en ôtage.»

(1) Indată el fu îndreptat spre Hotin (raport olandez din 23 Fevruarie 1787).

XVI.

Indată, şi pentru fuga noului Firarìs, începeà răsboiul ruso-turc. Raportul saxon din 8 Aprilie dă, pe lângă părerea lui Hübsch despre sentimentele Francezilor, şi un raport al lui Mavrogheni, care, cu galiongii şi volintiri de ţară, se luptă cu Austriacii, aliaţii Ruşilor.

«La France donc souhaite que les Russes perdent et les Allemands soyent victorieux, que, quand même l'Empereur prendra la Vallachie et la Moldavie, il les rendra, à condition que la Porte ne pourra faire des changements des princes qu'à chaque cinq ans, et le prince qui sera nommé le sera toujours avec le consentement de l'Internonce d'ici, afin que par là les Grecs qui sont au service de la Porte soyent toujours à leur faveur, que les églises greques ici soyent protégées par l'Empereur et que les Turcs ne puissent pas faire des avances aux Grecs...

«Voici la lettre que le Prince de Wallachie a écrite au Grand-Seigneur:

«Jamais Dieu n'abandonne notre Empire. Les ennemis ont voulu nous faire une surprise, mais je les ai chassé honteusement. J'espère que l'injustice que nous fait l'Empereur le poursuivra tout le tems de la guerre, puisque ses mêmes sujets la reconnoissent, et ses propres armes tourneront contre lui. Ne vous fiez pas au prince de Moldavie, puisqu'un homme qui a confié ses biens entre les mains des ennemis, ne peut pas être fidèle à son prince. Je vous prie de m'envoyer 20 canons et de munitions de guerre».

Sultanul încredinţă în adevăr şi Moldova în mâna lui Mavrogheni, prin porunca-i din Moharrem 1203. In această ţară Ipsilant se lăsase prins de Imperiali, cari îl duseră la Brünn (1). Raportul olandez din 22 Octomvrie 1789 arată că Ibrahim Paşa, care fusese învinuit la cucerirea Moldovei, când a fost prins Vodă Ipsilant, că n'a observat ordinele primite («die by de inneming van Moldavien reets beschuldigt is geworden den als drie (?) gevangen genoomen prins Ipsilanti, niet na behooren order steunt te hebben»), a fost decapitat.

Poarta erà foarte mulţumită cu Domnul muntean, care, cu oastea lui de strânsură, din Fevruarie până în Iunie, oprise năvălirea catanelor pe la Bratocea în judeţul Secuienilor, pe la Rucăr şi pe la pasul Vâlcanului—Austriacii fură isgoniţi din Târgu-Jiului, din Câmpulung —, care chemase pe Braşoveni la unirea cu Ţara-Românească, pătrunsese în ţinuturile moldoveneşti al Putnei şi Tecuciu-

(1) Hurmuzaki, X, Prefaţa.

lui şi trimisese cete de ale lui, dela Focşani, la Bacău şi Vasluiu (1). Pentru darurile ce i se trimiseră de Turci, v. şi raportul olandez din 28 Maiu:

«Zo op het ogenblik, t'wyl ik dese schryve, ontfang ik een courier met de tyding de provintie van Moldavien door de Heer von Valachien, de prins Mavrojeni, eerste gunsteling van den Capitan-Pascha, benoomen is en dat de Porte deese morgen op die bekoomene voor haar altter lenglykste (?) nouvellen direct een Capigi-Baschi geexpedieert heeft om gemelde prins met het eereteeken van een prestige-pelsen, sabel te decoreren en hem te gelyk de benoeming van Heer van beyde prinsdommen van Moldavien-Valachien overtebrengen».

«In clipa când scriu acestea, primesc un curier cu vestea că Moldova a fost luată de Mavrogheni Vodă, Domnul Ţerii-Româneşti, întâiu favorit al lui Capudan-Paşa, şi că Poarta, azi dimineaţă, primind dela el ştiri amănunţite, a trimis un Capugì-Başa, pentru a-l decorà cu semne de onoare, o blană de ceremonie, o sabie, şi totodată a-i duce numirea ca Domn al amânduror Principatelor, Moldova şi Ţara-Românească.»

Pentru soarta oamenilor lui Alexandru Ipsilanti lămureşte raportul saxon din 9 Iunie. El arată cum a fost numit cu sila Domn moldovean fostul Domn de războiu al Muntenilor, Manoli Vodă Geani-Roset (2).

«L'Interprête de la Porte a été exilé à Lemnos par le seul motif: Vous êtes parent du prince de Moldavie Ipsilandí. Le fils de ce prince est encore aux arrêts; on lui demande un million de piastres pour le délivrer. Je suis persuadé que, pour la moitié de la somme, si son père voudra la lui fournir, il en sera quitte avec sa famille, qui pourra un jour trouver l'occasion de se retirer en chrétienté, sourtout à Vienne, où il a quelques millions placés à la banque, de même qu'à la lotterie de Paris.

«La Porte, après la perte de la Moldavie, vouloit nommer Manol-Bey prince de Moldavie, pour ne pas perdre ses droits. Ce bon vieillard, qui a été également nommé prince lors de la perte de Moldavie *(sic)* dans la guerre précedente et qui jusqu'aujourd'hui vivoit des aumones, a prié de le dispenser. Ces jours passés, la Porte le fit venir, en lui disant qu'il devoit obeïr aux ordres du Grand-Sultan, qu'on lui fourniroit tout ce qu'il a besoin

(1) *Les Mavroyéni*, ed. a 2-a, I, p. 379 şi urm.
(2) V. Drăghici, *Istoria Moldovei*, p. 52.

pour son entretien, qu'il devoit se préparer et partir au plutôt pour aller au camp de Grand-Vizir.»

La 23 Iunie, trimisul olandez arată că un curier aduce vestea despre biruinţile lui Mavrogheni în Moldova asupra Imperialilor, dintre cari a prins pe mulţi, luându-le şi muniţii; cei rămaşi s'au adăpostit la Iaşi. Şi la 22 Iulie el vorbeşte de corpul de trupe al lui Mavrogheni, care operează în Moldova, şi de «Domnul nou numit al Moldovei» («de nieuw benoemde prins van Moldavien»). Şi mai departe se citează în Memoriile lui Suvorov cei 2.000 de «Arnăuţi călări» cu cari Mavrogheni apare la Râmnicul-Sărat (1).

Luptele din 1788—9 sunt descrise amănunţit în Memoriile lui Suvorov, care, cu privire la cea dela Focşani, vorbeşte de mânăstirea Proorocului Samuil, apărată de câtevà sute de Ieniceri şi stricată de o explozie de praf ca şi de tunurile Ruşilor şi Austriacilor (2), despre mânăstirea Sf. Ioan, plină de provizii, care fu şi ea atacată în aceleaşi condiţii. Arnăuţii urmăresc pe fugari (21 Iulie 1789).

In legătură cu aceste ciocniri e raportul olandez din 8 Iulie 1789 despre pretinsa luare a Braşovului de Mavrogheni, care merge acum asupra Iaşilor, şi cel saxon din aceeaş zi:

«On dit que le prince Mavrojeni, Seraskier, a ordre de marcher avec 40.000 hommes vers la Moldavie, et un autre Pacha s'est mis en marche vers Ismailow, pour entrer dans cette province.»

Memoriile lui Suvorov vorbesc despre însemnătatea militară a movilei Căiata, despre lupta lui Ştefan cel Mare cu «Baiezid» lângă Râmnic (3). Lupta dela Mărtineşti e descrisă pe larg. Urmează operaţii militare mai puţin însemnate pentru noi.

Moartea, nedreaptă, a lui Mavrogheni o însemnă raportul olandez din 12 Octomvrie 1790:

«De beroemde en bekende prins van Walachien Mavrojeni heeft eyndelyk aan de vervolgingen zyner vyanden moeten succumberen, en, niet tegenstaande de groote daaden die hy ten voordeele van dit Ryk in deese oorlog uytgevoerd heeft, zyn hooft moeten verliesen, dat hier in de voorige

(1) P. 75.
(2) Pp. 58—9.
(3) P. 78.

week met nog twee anderen gekomen en vervolgens in zee geworpen is: de beschuldigung die teegens hem ward ingebrogt, is dat hy op een zeer onvoorsigtige wyz een rebel zou peprotegeerd hebben.»

«Vestitul și cunoscutul Domn al Țerii-Românești Mavrogheni a trebuit să cadă în sfârșit supt urmăririle dușmanilor săi și, cu toate faptele mari pe cari el le-a făcut în folosul acestei Impărăției în cursul răsboiului, a trebuit să-și piardă capul, care a fost adus aici săptămâna trecută, cu încă două, și apoi asvârlit în Mare. Invinuirea ce i s'a adus e că ar fi ocrotit în chip foarte neprevăzător pe un rebel.»

Dela 1792 înainte avem puține rapoarte inedite, după materialele publicate în *Documentele Callimachi*. Cel saxon din 10 Ianuarie 1793 se ocupă cu schimbarea lui Alexandru Vodă Moruzi, din Moldova în Țara-Românească:

«La Cour de Russie, mécontente de la conduite de Constantin Mourousi, Prince de Moldavie, pour avoir chassé le Métropolitain russe, ayant déréchef rénouvellé avec chaleur ses instances à la Porte pour sa déposition, le Reis-Effendi, ministre fort adroit, fit repondre au Chargé d'Affaires de Russie que dans trois jours il lui donneroit reponse. Le surlendemain, la Porte nomma ce Prince au Gouvernement de la Valachie, dont les revenus sont le double, et celui de la Valachie au Gouvernement de la Moldavie. Moyennant ce changement, la Russie est satisfaite, et le Prince Mourousi, favori de la Porte, se trouve dans un meilleur poste.»

Din 1794 culegem raportul de 10 Ianuarie al lui Jean-Pierre Panchaud și R. Braggiotti, despre serbări turcești, la cari face onorurile, pentru Dragomanii ambasadelor, și «le prince Moeroesi, frère cadet de l'actuel prince de Wallachie». La 25 Fevruarie, ei raportează despre tăierea, în ziua de 12, din porunca lui Capudan-Pașa, a unui Grec, «frère de l'épouse du feu prince du Moldavie *(sic)* Mavrojeni», care Grec fusese surgunit la Atos pentru «greșeli», se întorsese de acolo și țeseà acum intrigi la Constantinopol (1).

Două rapoarte saxone privesc luptele lui Pasvantoglu, cunoscute în ce ne privește prin aceeaș colecție a noastră, prin Fotinò și prin scrisorile din *Studii și Documente*, VIII.

10 Ianuarie 1801.

«Le Prince de Vallachie a donné la nouvelle à la Porte que Pasvant-Oglou avoit envoyé à Bucarest son kichaya, avec deux mille hommes, pour

(1) E vorba, cred, de Petru Scanavi. V. Blancard, *Les Mavroyéni*, ed. 1-ia, p. 369.

prendre par force des vivres, dont il avoit besoin pour son armée; le Prince avec ses trouppes s'y opposa, et se defendit si bien, que les troupes de Pasvant-Oglou furent battues et dispersées.»

25 Fevruarie 1801.

«Le rebelle Pasvant-Oglou inquiète beaucoup cet Empire par les progrès qu'il fait; il menace la ruine totale de la Valachie, qui est incapable seule de suporter le fardeau de cette longue et infructueuse lutte: le rebelle menace cette province de près, au cas qu'elle ne se desarmoit point, et, les trouppes turques qui, sous titre de la deffendre, la dépouillent et la saccagent, ne laissant guerre d'espoir fondé de pouvoir compter sur des succès decisifs contre cet ennemi dangereux et redoutable, qui la ruine par vengeance et par la neccessité d'en retirer les vivres, qu'elle lui refuse, les habitants réclament et implorent les secours de la Russie contre ce fléau des Turcs, qui accablent et abiment leur patrie. Ils espèrent que le Ministre de Russie, dont ils reclament son humanité dans leur detresse extrême, daigne leur accorder sa bienveillance, pour les protéger d'une manière ou d'autre.»

La 26 Octomvrie 1802 se anunţă plecarea lui Constantin Vodă Ipsilanti către Bucureşti:

«Le Prince Ipsilandi est parti par-terre pour sa Principauté de Valachie, le 12 de ces mois. Le Prince Morousy, à l'exemple du Prince Ipsilandi, s'est adressé au Ministre de Russie pour qu'il sollicite à la Porte la Principauté de Moldavie en sa faveur; ce qui lui fut accordé sur les mêmes conditions qu'au Prince Ipsilandi, pour sept ans, avec ordre. Ces deux Princes grecs sont redevables de leurs instalations à cet Envoyé de Russie, qui a intercedé à la Porte de leur accorder ces Principautés, et auront beaucoup de reconnaissance à la Cour de Russie, dans toutes les occasions et circonstances.»

Şi în sfârşit raportul saxon din Decemvrie 1812 explică trădarea, la încheierea păcii din Bucureşti, a lui Dimitrie Moruzi:

«A l'ouverture des papiers du Prince Demetrius Mourousi, qui a été Drogman du Congres de Boucarest, on a trouvé un titre de proprieté d'une terre de la valeur de cent mille piastres, que les Russes lui ont fait present dans les provinces nouvellement cedées par la Porte, et une bague en brillans, de la valeur de quinze mille piastres. Ces marques de la bienveillance des anciens ennemis de l'Empire Ottoman ont été funestes à la famille des Mourousi, et elle a eu le chatiment que les deux frères ont mérité.»

ANEXE.

(Scrisori din Arhivele Brașovului privitoare la istoria noastră în veacul al XVIII-lea.)

I.

«Scajani, 7 Ianuarii 1741.»

«Manda comitissa Balacsánka» către Brașoveni. Pentru «iudicium quod habeo cum Cristophoro Voicul», nu poate veni la termin, pentrucă scrisorile de citație i s'au dat prea târziu. «Ego misi dominum magistrum qui est apud Illustrissimam comitissam Ruxandam Cantacuzenam ad Illustrissimum dominum Herbert, ut extradet resolutionem, sed non extradedit. Videntes nos quod nullam iustitiam possumus obtinere, venimus in patriam nostram . . . , ac ego video adhuc me nullam iustitiam obtinuisse, uti cum domibus nostris in suburbio valachico existentibus: ego contributionem totius anni solvi, attamen militem imposuerunt; de que re ego fui confisa promissis amplissimi senatus. Sed. videtur exinde aliquam invidiam habere erga nos, quae iam ex literis apparet quas meae socrui miserunt, quia ei scripserunt tamquam uni communi mulieri, et non ita sicuti decebat.»

Pecete neagră, cu coroană, scut și inițialele S. B.

(Stenner, III, no. 73.)

II.

«Bukurest, den 10 Juny 1744.»

«Georgius comes Cantacuzenus» către Brașoveni. Despre creditorii săi. «Sie werden aber wissen dass nicht gantz und gar mich verdrisset weilen Sie an Ihre Fürst. Durchl., meinen gnädigen Herrn, schreiben, den ich läugne die Schulden nicht, bin auch nicht zuwider dieselbten biss auf ein Heller danckbahrist zu contentiren; die Umbestände aber der Zeit hat solches bisshero nicht zugelassen.» Să i se oprească zăloagele până la sosirea lui la Brașov și să i se dea voie fără îndatorire de contumacie să iasă din Țară. «Hätte gern ohne kein eintzigen Aufschub dessen Schreiben beantwortet;

weilen aber ohne Vorwissen Ihre Fürst. Durchlaucht nichts hinaus schreiben dörffen, und Ihre Fürstl. Durchl. dise Tägen sehr occupieret gewesen, habe nicht gekönnt. Der diamantene Ring so 7 Diamanten hat, ist nicht Ihnen verkaufft worden, wie sie gegen meine Frau Mama gesagt, sondern ist versetzt worden um 200 ung. Gulden, und sie werden müssen Jurament ablegen dass der Ring ist verkaufft, und nicht versetzt worden. Dann auch die von mir verkauffte Sachen will meine Frau Mama gantz und gar nicht lassen, sondern alle ausslösen.»

(Stenner, III, No. 76.)

III.

Regiae Civitatis Coronensis Magistratus Spectabiles ac egregii viri, vicini honorandi.

Condecenter accepi Spectabilium Dominationum Vestrarum literas, legique hilari pectore luculentissimas expressiones et candida earundem vota reassumti, Deo favente, principatus mei aggratulatoria; pro quo vicinali officio me gratum declarando, persuasas Spectabiles Dominationes Vestras esse cupio me pristinum erga bonam vicinitatis harmoniam, dictamini sacrarum capitulationum conforme, singulare studium veteremque meam quam erga Spectabiles Dominationes Vestras concepi benevolentiam nullatenus immutasse, verum ratam in animo positam conservasse, ad amussim demonstrandam quoties occasio id expostulaverit. Egregii viri autem, mandatarii vestri, oretenus Spectabilibus Dom. Vestris uberius exponent quaeque earundem instantias concernunt. De caetero, divinae tutelae easdem commendans, maneo

Spectabilium Dominationum Vestrarum

ad officia paratissimus:
C. de Sca[r]latti.

Bukarestis, die 19 novembrii
s. v. '744.

[Pe copertă:] Spectabilibus ac egregiis viris dominis Magistratus Regiae Civitatis Coronensis, dominis vicinis honorandis. Coronae.

[Pecete roşie cu coroana, boul şi vulturul şi iniţialele I. K. N. B., şi ca motto: θεία χάρις.]

(Stenner, III, No. 77.)

IV.

Magnifice et amplissime domine iudex inclyteque senatus,

Litterae 22 ianuarii elapsi exaratae, quibus Dominationes Vestrae petitionem dni proiudicis Christophori Seewald exactionis cuiusdam debiti mihi exposuere, exhibitae mihi quidem fuerunt. Debitor autem non fuit adhuc indicatus; indicatus tamen cum fuerit, citabitur, examinatisque examinandis, ad solutionem adigetur. Econtra ipsissima hac occasione et ego supplicantem mihi bojaronem huius provinciae, Georgium Klucer, latorem praesentium, Dominationum Vestrarum rectitudini ac aequitati commendo, qui herbae nicotianae, vulgo tabaci, quantitatem ad 3.400 okas dictas ascendentem illuc vehendam et vendendam alicui Pana Ghizza, itidem Vallacho, concredidit; quod tabacum illuc vectum dictus Pana post aliquod tempus pro 150 taleris oppignoravit inscio proprietario; qui, post reditum fraudatoris fallaciam edoctus, eum ante tribunal principis praedecessoris mei accusavit, et pronunciatum fuit utrique Coronam esse adeundum ad dirimendam hanc litem, solvendo 150 taleros et resumendo tabacum, et proprietarius illuc iter, quod alter subterfugit, institit, ubi, prout exposuit, in Dominationum Vestrarum iudicio restitutionem vel recuperationem tabaci sui efficere nequivit, quanquam solutionem 150 talerorum pro quantis oppignoratum est obtulit. Ideo dictum Pana ad meum modo tribunal compellavit; ubi iudicatum fuit illos denuo illic pergere opportere, vel saltem proprietarium, quem hisce praesentibus instruxi ut Dominationes Vestrae, non tam intuitu recommendationis meae, quam amore iustitiae, illum qui tabacum detinet, ad eius restitutionem pro solutione 150 talerorum adigere velint. Caeterum easdem de pristina mea vicinali certiorans amicitia, plenissimo voto maneo

Dominationum Vestrarum

benevolus amicus

I. Gregorius Gika.

Bucuresti, 5 Martii 749 s. v.

[Pe copertă:] Magnifico ac amplissimo domino domino iudici totique inclyto Senatu regiae liberaeque civitatis coronensis in Transilvania— Coronae.

[Pecete roșie, octogonă, cu boul și acvila supt coroană și literele Ю ГГ БД].

(Stenner, III, No. 103.)

V.

Spectabiles, circumspecti ac generosi domini, domini observandissimi,

Cum nuper in Valachiam rediturus Corona proficiscerer, domus nostrae illic in suburbio situatae custodem constitueram famulum meum nomine

Theodorum, quem nunc, praeter expectationem, hic aspiciens, adventus causam ab eo quaesivi; retulit ille se ab aresto quo Sp. ac Gen. Dominationum Vestrarum iussu trium ferme hebdomadum spatio tenebatur, datis pro se vadibus, venisse. Narravit autem Georgium, Assani filium, Coronă iter facientem aliquotque dies in aedibus nostris commoratum, contracto ad suum famulitium quodam iuvene saxone, iter deinde suum Craiovam versus fuisse prosequutum. Quod autem ille Saxo iuvenis simul abierit, cur in meum famulum aedium custodem culpa cadere et aresto ac pecunia mulctari debeat, mihi imaginari non possum, nec adduci ut credam tale quid a Sp. Dominationibus Vestris, utpote iustitiae administris, contra omne ius promanasse. Dicit autem hic famulus se neque contractus ullius conscium, neque fideiussorem, neque ullo alio modo huic negotio implicitum fuisse, affirmatque matrem illius iuvenis et fideiussores Coronae existere, Georgium quoque suprafatum et in ditionibus caesareis adhuc commorantem assequi, cumque eo transigere facile est. Rogo itaque Sp. D. Vestras quatenus, re penitius discussa, famulum meum, hoc in casu prorsus innoxium, a mulcta quoque immunem facere velint. Facturae Sp. D. Vestrae rem decantatae Suae aequitati consentaneam et a me reciproce congruis occasionibus remerendam. Interim, cum certum effectum mihi pollicear, iisdem omnigenam prosperitatem exopto, ac singulari cum existimatione iugiter maneo

Spectab. ac Gen. Dominationum Vestrarum

Buk., die 18 Maii 1751.

Paratissimus servus:
Manolaki Lambrinus,
Vall[achiae] cancellarius.

(Schiel, I, No. 89.)

VI.

24 Fevruarie 1762.

Montoia, comandantul Transilvaniei, «celsissimo principi domino domino Constantino Maurocordato de Scarlatti, Vallachiae principi, domino mihi colendissimo». Pentru mănținerea vechii taxe de *văcărit*, în sumă de 22 parale, «mithin den heurigen Anschlag a 10 Ort, 1 para noch zulassen belieben mögte».

(Regest, in Stenner, V, No. 39; alte scrisori ale lui din 20 Aprilie 1762 urmează.)

VII.

Spettabili ed illustri signori,

Ricevei la lettera di Vostre Signorie circa li lamenti de' pastori delle peccore di Transilvania all'occasione del vaccarit; sopra quella non hò di

rispondere, ma hò trovato a proposito d'accludere questa copia scritta poco tempo fà all'Illustrissimo signor generale di Cibinio in altra materia, a loro nota, dalla quale Vostre Signorie puotranno rilevare la mia mente e giusta intenzione. Senz'altro, con vicinal affeto sono

Di Vostre Signorie Illustri

Affettionatissimo:
C. Maurocordato.

P. S. E similmente circa l'istesso affare l'annessa risposta alli vostri cittadini raccommando.

Bucuresti, il 6 di marzo 762, s. v.
(Stenner, VI.)

CONFLICTUL

DINTRE

GUVERNUL MOLDOVEI ȘI MÂNĂSTIREA NEAMȚULUI

DE

RADU ROSETTI.

I. INAINTE DE 1 IUNIE 1859.

Ședința dela 22 Ianuarie 1910.

I.

ORIGINEA MÂNĂSTIRII NEAMȚULUI, UNIREA MÂNĂSTIRILOR NEAMȚUL ȘI SECUL SUB CÂRMUIREA ACELUIAȘ STAREȚ ȘI SOBOR ÎN TIMPUL STĂREȚIEI LUI PAISIE. ORIGINEA INFLUENȚEI RUSEȘTI ÎN ACESTE MÂNĂSTIRI.

Mânăstirea Neamțului, cea mai veche din Moldova, datează dela începuturile acestui Stat. După tradițiune, ar fi fost întemeiată, în anul 1367, de trei călugări veniți din Târnova (Bulgaria). Intâia biserică de piatră dela această mânăstire a fost zidită de Ștefan I, cel Bătrân, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea; iar biserica actuală de Ștefan cel Mare, în anul 1497.

Generozitatea și favoarea Domnilor, precum și dăniile credincioșilor făcură dintr'însa prima lavră a Moldovei, atât prin avuție cât și prin vază.

Vieața monahală în mânăstirea Neamțului erà foarte decăzută în veacul XVIII, când ocârmuirea ei fu încredințată starețului Paisie.

Paisie, înainte de a se călugărì, se numià Petru Velicicovski și erà fiul unui preot din Poltava (Rusia meridională). Născut la 1722. făcù oareșcari studii la Kiev și se călugărì la vârsta de 19 ani, După ce petrecù câtva timp în mai multe mânăstiri rusești, plecă

în Țara-Românească, iar de acolo la Muntele Atos, unde primì preoția și se dădù, timp de patru ani, unei vieți foarte ascetice. Persecuțiunile guvernului turcesc îl făcură să se întoarcă în Țara-Românească și de acolo în Moldova.

Mitropolitul Gavril Calimah îi încredință administrarea mânăstirii Dragomirna; după luarea Bucovinei de către Austria fu trimis să ocârmuească mânăstirea Secul.

Stăreția lui în această mânăstire fu atât de strălucită, încât Domnitorul Constantin Moruzi îl silì să primească și aceea a Neamțului, întrunindu-se amândouă mânăstirile sub un singur sobor (1779).

Paisie, la Neamțu ca și la Dragomirna și la Secul, făcù niște reforme desăvârșite. Pe lângă că restabilì regula Sfântului Vasile în toată rigoarea ei și silì pe monahi să ducă o vieață într'adevăr chinovială, făcându-i să mănânce toți la masa obștească și să aibă acelaș traiu, fără deosebire, se silì și în parte izbutì să le însufle principiile cele mai înalte ale creștinismului. Inființă un azil pentru infirmi, câte o bolniță (infirmerie sau spital) pentru bolnavi și alienați. Indemnă pe călugări să studieze operele teologice pe lângă Evanghelie și vieața sfinților și îmbogățì biblioteca în mod simțitor. El singur traduse din slavonește în românește o mulțime de cărți religioase; scrià limba română, nu numai cu ușurință, dar chiar cu o rară eleganță. Pe monahii cari erau prea bătrâni pentru a învățà carte, îi silì să se ocupe cu diferite meserii, fabricându-se în mânăstire o mare parte din obiectele trebuitoare obștiei.

Nu încape îndoeală că Paisie erà un om cu totul excepțional, un preot în toată accepțiunea cea mai înaltă a cuvântului. Dar dacă a reformat mânăstirile puse sub ocârmuirea sa, și le-a apropiat mult, în timpul vieții lui, de ceeace trebuiau să fie spre a realizà menirea lor adevărată, nu este mai puțin adevărat că tocmai virtuțile și aptitudinile sale au alcătuit una din cauzele conflictului ce a izbucnit mai târziu între România și Rusia, pentru moșiile mânăstirești aflătoare în Basarabia, care a avut ca urmare pierderea lor pentru noi.

Renumele lui Paisie trecuse peste hotarele Moldovei, o mulțime de călugări din țerile vecine alergau la mânăstirea Neamțului spre a aveà parte de învățăturile și de pilda marelui stareț: majoritatea acestor oaspeți erà alcătuită din Ruși. Astfel se întâmplă în scurt timp ca Rușii să câștige o mare înrâurire în soborul mânăstirii Neamțului.

Din notele ce mi-au fost puse la dispoziţie de arhiereul Narcis Creţulescu, reiese în chip neîndoelnic faptul că Paisie rămăsese, în fundul inimii şi înainte de toate Rus. Când fu numit ocârmuitor al mânăstirii Dragomirna, el sosì acolo însoţit de 64 călugări ruşi, pe cari îi stabilì în chiliile călugărilor români, izgonind pe aceştia, nu numai dintr'însele, dar chiar şi din mânăstire. După ce părăsì ocârmuirea Dragomirnei, Paisie fu urmat de toţi aceşti călugări ruşi, cărora se mai adauseră şi alţii, atât la Secul cât şi la Neamţul, unde îi puse asemenea în chiliile călugărilor români, izgonind pe aceştia.

Parte dintr'înşii rămaseră la mânăstire, chiar după moartea lui Paisie (1794), alţii se răspândiră prin toată Rusia, unde reformară o mulţime de mânăstiri, introducând în ele regulele statornicite de Paisie la Neamţul. Dela ei au rămas o mulţime de scrieri în cari se istoriseşte vieaţa dascălului lor şi se exaltă sfinţenia ei. Unii dintre dânşii ajunseră chiar, în urmă, la cele mai înalte demnităţi eclesiastice. Scrierile şi vorbele lor au făcut ca memoria stareţului de Neamţul să fie venerată, în întregul Imperiu, ca aceea a unuì sfânt şi nu puţin a ajutat această veneraţiune pe Teofan Cristea în lupta ce a purtat-o cu guvernul lui Cuza.

Pe lângă favoarea cu care primià pe călugării ruşi ce veniau la Neamţul, Paisie introduse, atât la Dragormina cât şi la Secul şi la Neamţul, liturghia în limba slavonă alături de cea în limba română. In timpul slujbei se psalmodià în strana dreaptă în limba română, iar în cea stângă în limba slavonă. Acest obiceiu fu urmat, chiar după moartea lui, până la 1860.

Cu timpul se introduse însă obiceiul ca să se alterneze în fiecare Duminecă strana în care se cântà ruseşte. La 1859 se cântà ruseşte în strana dreaptă într'o Duminecă şi în strana stângă în cea următoare.

Incă o probă despre rusificarea mânăstirii în timpul lui Paisie este faptul că cei patru dintâi stareţi cari l-au urmat: Sofronie, Doroteiu, Dositeiu şi Ioan au fost Ruşi, abià al cincilea, Silvestru, a fost Român; călugării ruşi în număr însemnat intrau in mânăstire până la 1859.

Aşăzământul alcătuit de Paisie pentru aceste mânăstiri a ars la Secul, la 1821, dar tradiţiunea ne-a păstrat dispoziţiile lui cele mai de căpetenie, cari au fost reproduse, în mare parte, în aşezământul hărăzit de Mihail Sturdza.

II.

PUTEREA DOMNEASCĂ IN VECHIME FAȚĂ DE MÂNĂSTIRI. DISPOZIȚIILE REGULAMENTULUI ORGANIC RELATIVE LA MÂNĂSTIRI. LEGEA DELA 1835; APROBAREA EI DE CĂTRE RUSIA.

Puterea domnească în vechime erà aproape nemărginită; stăpânirea pământurilor emanà în parte dela Domn și erà revocabilă în unele cazuri de către Domn. Număroase documente ne probează că Domnii au uzat și au abuzat de această prerogativă, confiscând averi particulare pentru pricini nu totdeauna binecuvântate, sau globindu-le uneori după plac.

Dacă asemenea confiscări sunt mai puțin numeroase față de mânăstiri, avem alt fapt care ne dovedește cu prisosință că pnterea domnească se întindeà și asupra averilor mânăstirești; acest fapt este: ***închinarea*** de către Domni a mânăstirilor pământene către Locurile Sfinte din Orient.

Fără a vedeà în aceste ***închinări*** o danie a averii mânăstirești închinate, cum au pretins Locurile Sfinte, ci pur și simplu o infeodare a mânăstirii pământene, închinată către mânăstirea străină, cu obligația de a mai contribuì la sarcinile acestei din urmă cu parte sau cu întreg prisosul veniturilor, totuș această închinare presupune în acel care o constituià un act de autoritate sau de epitropie; și este de observat că toate închinările sunt făcute cu conlucrarea corpurilor constituite ale țerii: boierii și clerul înalt.

Aceste închinări se făceau nu numai către mânăstirile grecești din Orient, dar chiar către alte mânăstiri moldovenești. Adesea se întâmplà că Domnul revenià asupra închinării făcute către o mânăstire și infeodà lăcașul închinat către alta. Numeroase exemple despre asemenea închinări, desinchinări și reînchinări se găsesc în opera inedită a arhiereului Narcis Crețulescu, unde sunt trecute copiile actelor mânăstirilor închinate Neamțului și Secului.

Cantemir ne spune foarte lămurit că: Povățuirea cea pe din «afară a Bisericii, este a Domniei»... iară «purtarea de grijă cea din năuntru pentru suflete, cum să le îndrepteze pe calea cea cerească, este încredințată Mitropolitului». (Descripția Moldovei, Cap. II).

Este absolut incontestabil că Domnii impuneau atât mânăstirilor cât și eparhiilor să contribue la sarcinile Statului și aceasta cu sume foarte însemnate în raport cu veniturile lor.

Incă dela începutul veacului trecut se poate dovedì că mânăstirile, atât cele închinate cât şi cele neînchinate, erau ţinute să îndestuleze casa şcoalelor. Numeroase acte arată că mânăstirile, în timp ordinar, contribuiau nu numai la cheltuelile instrucţiei publice, dar şi la sarcinile Statului în deobşte. In timp de răsboiu sau de calamitate publică, bunurile bisericeşti erau lovite de contribuţii extraordinare, de cari erau scutite bunurile particulare.

Apoi este absolut cert că autoritătea domnească asupra mânăstirilor nu se mărginià la dreptul de a taxà şi de a dispune de prisosul veniturilor lor. Hrisoavele lui Alexandru Ipsilant şi ale lui Constantin Moruzi dovedesc că Domnii impuneau mânăstirilor statute şi regulamente, relative atât la disciplina lor internă cât şi la administraţia bunurilor lor.

Vechiul regim şi datinile sub cari trăiau Principatele Române dela înfiinţarea lor, au luat sfârşit cu Regulamentul Organic, alcătuit sub înrâurirea nemijlocită şi cu conlucrarea directă, efectivă a Rusiei.

Acest Regulament stabileşte următoarele principii:

1. Mânăstirile sunt ţinute să contribue la sarcinile Statului cu parte din venitul lor; sunt exceptate dela această îndatorire mânăstirile chinovii: Neamţul, Secul, Varetecul, Agapia şi Floreştii. Insă având în vedere însemnătatea mijloacelor sale, mânăstirea Neamţului este ţinută a întreţineà, în Târgul-Neamţului, un spital cu 30 paturi, cu toate accesoriile trebuitoare.

Mânăstirile sunt într'adins înzestrate cu averi, atât naţionale cât şi particulare, pentru împlinirea bunelor fapte, plăcute lui Dumnezeu şi de obşte folositoare.

3. Statul are drept de control şi de intervenţiune în afacerile şi în administraţia averilor bisericeşti, rânduindu-se o comisie compusă din patru clerici şi patru boieri, sub preşedenţia mitropolitului, pentru privegherea mânăstirilor; având acea comisie, între altele, să adeverească, pentru fiecare mânăstire, câtimea veniturilor asupra cărora se va luà o parte, care este hotătărîtă, pentru ţinerea aşezămintelor de binefacere precum: seminarii, şcoale publice şi altele (1).

Acest drept de intervenţiune şi de regulamentare al Statului mai este stabilit şi de art. 417, care îndatoreşte mitropolia şi episcopiile să achite, în termen de zece ani, toate datoriile contractate de ele şi le interzice de a mai contractà împrumuturi pe viitor, fără avizul şi consimţimântul Obişnuitei Obşteşti Adunări şi a Domnului.

(1) Regulamentul Organic, Art. 410.

Vedem deci că Regulamentul Organic, care este sintetizarea voinţelor Rusiei în privinţa administraţiunii Principatelor, departe de a stabili independenţa mânăstirilor faţă de ocârmuirea Moldovei şi de a le recunoaşte drept proprietare nemjilocite ale moşiilor stăpânite de ele, le supune la controlul Statului, le pune să contribue la sarcinile lui cu parte din venitul ce-l au şi proclamă că averile lor sunt menite pentru scopuri pioase şi de binefacere, *printre cari se clasează şcoalele publice.*

Nu trecuse anul dela instalarea întâiului Domn regulamentar şi aceste principii sunt formal stabilite şi chiar întinse prin legiuirea asupra modului de administrare a averilor bisericeşti.

La 2 Fevruarie, în urma insistenţelor lui Mihaiu Sturdza, Mitropolitul Veniamin prezentă Domnitorului proiectul în chestiune.

Dispoziţiile de căpetenie ale acestei legiuiri sunt: împărţirea tuturor mânăstirilor pământene în patru categorii determinate prin câtimea veniturilor şi numărul monahilor vieţuind într'însele; stabilindu-se pentru fiecare categorie sumele trebuincioase cerinţelor cultului şi reparaţiilor neapărat trebuitoare.

Depunerea la mitropolie a prisosului veniturilor, spre a fi întrebuinţat, jumătate în opere de binefacere şi jumătate în cheltueli neprevăzute ale mânăstirilor şi reparaţiuni ordinare, stabilind regule pentru facerea acestor reparaţiuni sub controlul Statului, atunci când ele ar fi mai însemnate.

Arendarea prin mezat, la mitropolie, în asistenţa unui delegat al guvernului, a tuturor moşiilor mânăstireşti. Numai moşiile pe cari se află mânăstirile se vor puteà lăsà egumenilor, *când aceştia vor oferì un preţ mulţămitor.*

Socotelile pe fiecare an se vor prezentà mitropolitului, care la rândul său este dator a le supune Domnului.

Mănţinerea în posturile lor, pe vieaţă, a egumenilor cari vor da dovezi de bună purtare şi vor administrà mânăstirile în chip mulţămitor, destituirea lor în caz contrar.

Obligaţiunea de a achità toate datoriile contractate până atunci în termen de şapte ani, şi interzicerea de a contractà altele pe viitor. Legea trebue să se pună în vigoare numai după expirarea acestui termen de şapte ani.

Infiinţarea la mitropolie a unei Casse centrale a clerului, care primià toate veniturile prelevate asupra mânăstirilor. Aceste capitaluri erau afectate la scopuri de binefacere şi pentru instrucţiunea clerului.

Mânăstirile Neamţul şi Secul sunt scutite de orice control, având în vedere greutatea soboarelor şi cheltuelile ce le fac pentru întreţinerea spitalului şi a bolniţei de alienaţi. *Insă aceasta numai cât timp se vor conformà regulei păzite până acum.*

Mânăstirile chinovii: Văratecul, Agapia, Adam şi Vorona sunt asemene *scutite de orice dare, încât se vor mănţineà în calea ordinei urmate până acum,* căci modicitatea veniturilor lor nu corespundeà cu cheltueala trebuitoare pentru întreţinerea personalului lor.

La 15 Martie Domnitorul revine (1) din nou asupra acestei comunicări. In amândouă notele el face să reiasă: «imensele foloase ale proiectului, care regulează ocârmuirea bunurilor clerului în chipul cel mai folositor pentru binele public şi o supune, pentru întâia oară, controlului nemijlocit al guvernului».

Prin nota sa din 15 Aprilie 1835, (2) consulul rusesc comunică Domnitorului, la 18 August 1836, că consulul general Minciaky, căruia îi împărtăşise proiectul de organizare, i-a răspuns că dispoziţiile legii adoptate «în înţelegere cu Mitropolitul, îi par înţelepte (sages) şi decurgând din principiile stabilite de Regulament»(3).

In urma acestei aprobări date de guvernul rusesc, Mihaiu Sturdza întărì legea la 28 Aprilie 1835.

De altmintrelea guvernul rusesc nici nu puteà să se opună sau să facă vreo greutate în privinţa acestei legi în Moldova, căci prin Anexa I. a Regulamentului Organic al Ţerii-Româneşti, se stabileşte în acel Principat, pentru organizarea mânăstirilor pământene, o le-

(1) Regulamentul Organic al Ţerii-Româneşti, pag. 341.

(2) Vezi textul scrisorii în Hurmuzaki, Supl. I., vol. V.

(3) Iată termenii în cari consulul Timkovski comunicà Domnului hotărîrea lui Minciaky : «....J'ai l'honneur d'informer Votre Altesse qu'ayant porté à la connaissance du Consul Général le projet de loi qu'elle a bien voulu me communiquer concernant les biens ecclésiastiques adopté par la dernière Assemblée Ordinaire, Monsieur de Minciaky vient de me répondre que les dispositions adoptées à cet égard, de concert avec Son Eminence le Métropolitain, lui paraissent sages et découlant des principes posés par le Règlement, mais comme elles ne doivent, d'après les termes de l'article X. du projet de la nouvelle organisation de ces monastères, être mises en vigueur qu'après sept ans à dater de la Saint Georges de cette année, il ne saurait émettre une opinion sur une question aussi étroitement liée aux intérêts de l'Eglise et dont toutes les conséquences et les résultats ne peuvent être appréciés qu' à une époque éloignée.

En me faisant un devoir de Vous communiquer, mon Prince, cette décision de Monsieur le Consul Général, j'ai l'ahonneur, d'être, etc».

giuire care se deosebià de cea propusă de mitropolitul Veniamin numai prin faptul că drepturile guvernului erau mai mari și mai bine definite.

III.

AȘĂZĂMINTELE DELA 1839 ȘI DELA 1843 HĂRĂZITE DE MIHAIU STURDZA MÂNĂSTIRILOR NEAMȚUL ȘI SECUL.

In curând se făcù un nou pas: îndatoririle mânăstirilor Neamțul și Secul fură mai clar stabilite prin hrisovul slobozit de Domnitor la 30 Maiu 1839.

Se vede că între mitropolit și mânăstire se ivise un conflict, mitropolitul Veniamin silindu-se să-și impună supremația mânăstirii care se opuneà. Cel puțin aceasta reiese dintr'un fragment de anaforà a Sfatului ocârmuitor către Mihaiu Sturdza, publicat într'un act posterior, prin care se susține independența acelei mânăstiri față de mitropolit.

Din alt act, tot posterior, se constată că, în mânăstire, se ivise neorândueli și abateri dela așezământul lui Paisie, supuse Domnului de stareț și sobor prin jalbă, cerând a li se hărăzi un așezământ statornic «spre stăpânirea vătămătoarelor pricini și liniștită petrecere a acestui Chinovion».

Atunci Domnul, în înțelegere cu mitropolitul, slobozì hrisovul No. 37 din 30 Maiu 1839, prin care se hărăzià mânăstirilor Neamțul și Secul un așezământ întemeiat pe dispozițiile celui vechiu, alcătuit de Paisie, dar definind relațiunile mânăstirilor cu mitropolia, mărind puterea acesteia asupra lor și impunând soborului regule pentru administrarea averilor.

Așezământul se împarte în două părți numite: *ramul duhovnicesc și ramul iconomicesc.*

Cele 24 articole ale *ramului duhovnicesc* stabilesc pentru monahi vieața chinovială în toată rigoarea ei. Li se impune un lung noviciat, supunere absolută către stareț, mâncare în comun la trapeză, mărturisire zilnică la duhovnic, păzirea absolută a tuturor posturilor, frecuentarea riguroasă a bisericii. Le este interzis de a face vreun negoț, de a ținea în posesie sau de a se asocià la posesia vreunei moșii a mânăstirii și de a adunà bogății, nefiindu-le iertat să stăpânească nimic în propriu, ci totul trebuind să fi comun între dânșii.

In caz de abatere a stareţului dela datoriile sale, mitropolitul are putere să-l destitue.

Dispoziţiile privind *ramul iconomicesc,* stabilesc înfiinţarea unei *comisii economiceşti,* compusă din şase membri ai soborului, având pe stareţ ca preşedinte şi purtând numire de *dicasterie.* Dicasteria este însărcinată cu administraţia averii mânăstirii, având a face publicaţiile pentru arendarea moşiilor, a ţineà mezaturile după anumite forme, a trimite mitropolitului rezultatul mezaturilor, a subscrie contractele de arendă, a încheià sumele de venituri şi de cheltueli, şi a le trimite mitropolitului care le comunică Domnului; în fine ea este însărcinată să alcătuească bugetele de venituri şi cheltueli ale mânăstirii. Este strict interzis mânăstirii să contracteze datorii fără învoirea Domnului şi — a mitropolitului.

Bolniţa trebue ţinută în cea mai bună stare, înzestrată cu toate cele trebuitoare, având un medic iscusit şi numărul de fraţi trebuitori pentru a slujì pe bolnavi.

In fine, este interzis mânăstirii să vândă, sau să facă schimbări de imobile.

Domnul termină zicând că: *stareţul şi soborul şi dicasteria să aibă mare îngrijire a păstrà acest aşezământ, ştiind că, la din potriva urmare, vor fi şi aceste mânăstiri supuse legiuirii celorlalte,* cuprinzând în urmă, printre îndatoririle mânăstirii, şi aceea de a întreţineà spitalul dela Târgul-Neamţului, conform Regulamentului Organic.

In anul 1840 mitropolitul Veniamin Costache propune Domnului să reguleze atribuţiile comitetului de 5 persoane bisericeşti, instituit de dânsul pentru administrarea Cassei centrale a clerului, numindu-se în acel comitet şi un arhiereu care, împreună cu ceilalţi membri, să administreze şi interesele mitropoliei în caz· de vacanţă. Domnul aprobă şi întărì prin hrisov această propunere.

La 1843, Maiu 4, după demisia mitropolitului Veniamin, Domnitorul întăreşte un nou aşezământ, alcătuit de soborul mânăstirilor, cercetat şi corectat de episcopul de Roman, Meletie.

In noul aşezământ, dispoziţiile privind disciplina interioară duhovnicească a monahilor, sunt mult mai aspre decât în cel dela 1839. In schimb însă, mânăstirea este mai puţin independentă de mitropolit.

Dispoziţiile *ramului iconomicesc* diferă de ale primului aşezământ, mai ales prin faptul că *dicasteria* este înlocuită printr'un comitet de trei funcţionari, luaţi din sânul soborului: *dichiul cel*

mare, cămăraşul cel mare şi logofătul, cari sunt numiţi de stareţ.

Pentru arendarea moşiilor formalităţile sunt mult mai amănunţite decât în aşezământul precedent, îndatorirea de a le arendă toate mult mai precisă. Publicaţiile de arendă se fac prin mitropolit şi prin Departamentul din Lăuntru.

Se interzice monahilor să se prezente ca vechili stăruitori pe la instanţe sub nici un cuvânt.

Pe lângă obligaţia de a ţineà în bună stare spitalul şi bolniţa alienaţilor, se mai impune mânăstirilor ca tipografia să se întemeieze şi să se ţină în cea mai bună stare, să se spórească biblioteca şi, conform art. 5 din aşezământul lui Paisie: «să se înfiinţeze în mânăstire, pentru tinerimea soborului, cursuri de învăţătură bisericească, învăţătura Sfinţilor Părinţi, dreapta înţelegere a Sfintelor Scripturi şi cunoştinţa dogmelor pravoslavniceşti în limbile moldovenească şi rusească».

Vedem deci că, pe lângă îmmulţirea formalităţilor impuse pentru arendarea averilor, se impuneà mânăstirilor întemeierea tipografiei şi înfiinţarea unui seminar.

Consulii ruseşti, cari făceau Domnului Moldovei remustrările cele mai acerbe până şi pentru nişte pitace de boierie, n'au făcut nici o opunere la aplicarea acestui aşezământ.

IV.

AŞĂZĂMINTELE HĂRĂZITE DE MIHAIU STURDZA MÂNĂSTIRILOR VĂRATECUL ŞI AGAPIA. INFIINŢAREA DEPARTAMENTULUI CULTULUI.

In acelaş an Mihaiu Sturdza slobozì un hrisov prin care se hărăzià un aşăzământ mânăstirilor chinovii, Văratecul şi Agapia.

Pe lângă dispoziţiile ramului duhovnicesc, cari stabilesc o disciplină bisericească destul de aspră, ale ramului iconomicesc prescriu arendarea moşiilor prin licitaţie publică, Departamentul din Lăuntru având a face publicaţiile necesare, iar sămile anuale sunt a se prezentà mitropolitului. Se mai obligă mânăstirea a ţineà bolniţa pentru infirme şi bolnave în cea mai bună stare (1).

(1) Manual Administrativ, T. II, p. 403.

In anul următor, 1844, *în urma presiunii guvernului rusesc şi cu conlucrarea lui,* se făcură legile pentru regularea averilor bisericeşti şi înfiinţarea Vorniciei bisericeşti.

Vârsta înaintată a mitropolitului Veniamin Costache nu-i mai permiteà să administreze averea scaunului mitropolitan cu toată energia trebuitoare, nici să controleze cu agerimea cerută gestiunea mânăstirilor.

Persoane fără scrupule, folosindu-se de slăbiciunea chiriarhului, de legăturile lor de rudenie cu el, precum şi de bunătatea lui firească, izbutise să se facă cu totul stăpâne pe mintea lui. Se folosiau de această trecere, nu numai pentru a scoate din lăzile mitropolitului sume însemnate, ademenindu-l chiar, când lăzile erau goale, să contracteze datorii pentru a le mulţămì trebuinţele şi poftele, dar, prin amestecul lor corumpător în toate afacerile relative la ocârmuirea averii mitropolitane, pregătiau ruina ei.

Această tristă stare de lucruri hotărîse pe Mihaiu Sturdza să elaboreze, încă din anul 1840, un proiect de lege tinzând să reguleze întrebuinţarea veniturilor mitropoliei şi ale episcopiilor. Acest proiect odată terminat, fu trimis la Petersburg spre a fi examinat de guvernul rusesc, împreună cu alte propuneri ale Domnului, având ca scop excluderea din Obşteasca Adunare a înaltului cler.

Chestiunea ridicată de această de pe urmă propunere fiind din cele mai delicate şi cerând un examen prealabil serios, trebue să atribuim acestei împrejurări faptul că nici după doi ani Domnul nu primise încă răspuns în privinţa proiectului său asupra ocârmuirii bunurilor diocesane şi a întrebuinţării veniturilor lor.

Mitropolitul Veniamin erà de mai mult timp adânc măhnit de starea în care, cu toate bunele sale intenţii, se găsià ocârmuirea bunurilor mitropolitane.

In aceste împrejurări, în urma incapacităţii personalului tehnic ales de el, precum şi din cauza risipei fondurilor, mitropolitul se văzù silit să suspende lucrările de restaurare ale bisericii catedrale din Iaşi, lucrări cari începuse de mai mulţi ani, la cari contribuise mânăstirile şi scaunele diocesane şi cari mistuise sume însemnate fără a da vreun rezultat apreciabil.

Această întâmplare puse vârf măhnirii şi descurajării mitropolitului care, la 18 Ianuarie 1842, îşi înmână demisiunea către Domn. Mihaiu Sturdza se grăbì s'o primească, după ce dobândì dela Obşteasca Adunare înregistrarea ei.

Această demisie fiind comunicată Patriahului ecumenic, sinodul Patriarcatului făcù greutăți pentru a o recunoaște, sub cuvânt că procedeurile Domnitorului fusese anticanonice. Apoi partizanii fostului mitropolit insistau din răsputeri, atât pe lângă Curtea protectoare cât și la Constantinopole, pentru ca el să fie reinstalat pe scaunul său. Abuzând din nou de slăbăciunea lui, obținuse dela el să se declare gata să revină asupra demisiei ce o dăduse.

Mihaiu Sturdza, din partea lui, nu cruță nici un demers pentru a face ca orice idee de reinstalare să fie părăsită.

Dar incidentele cari provocase demisia mitropolitului Veniamin dovedise guvernului rusesc în chip viu neorândueala și risipa care domnià în administrarea bunurilor eparhiale din Moldova. Spre a pune capăt unei asemenea stări, se cerù Domnitorului, prin organul consulului rus, în luna Aprilie 1842, să pregătească un nou proiect tinzând a regulà întrebuințarea veniturilor mitropoliei și ale eparhiilor.

Din corespondența relativă la această chestiune, reiese că Domnitorul, cu toate că nu făceà greutăți în principiu, dorià acum să amâne măsura, punând-o în conexiune cu cea relativă la excluderea din Adunarea Obștească a înaltului cler, pentru discuțiunea căreia nu găsià momentul prielnic, din cauza nesiguranței ce domnià în privința vacanței scaunului mitropolitan.

Dar guvernul rusesc, departe de a se declarà convins de aceste argumente, urmă să exercite o puternică presiune asupra lui Mihaiu Sturdza pentru a-l ademenì să prezente cât mai neîntârziat proiectul cerut.

Când, în luna Decemvrie 1842, contele Nesselrode îi comunică că guvernul imperial a renunțat definitiv la orice idee de a restabilì pe mitropolitul Veniamin Costache pe scaunul chiriarhicesc, el are grija să-și termine scrisoarea sfătuind pe Domnul Moldovei să elaboreze cât mai grabnic, în unire cu consulul rus, proiectul de lege relativ la regularizarea veniturilor eparhiale.

Mai adaoge că Împăratul atribue cea mai mare importanță faptului ca această nouă lege să fie introdusă și pusă în vigoare cât mai curând, chiar înaintea alegerii noului mitropolit.

In fața unei asemenea insistențe, Mihaiu Sturdza nu putù decât să pună capăt oricărei amânări (1).

El elaboră proiectul relativ la administrarea bunurilor scaunelor eparhiale și la limitarea veniturilor mitropolitului și a episcopilor,

(1) Vezi corespondența dintre Mihaiu Sturdza și Nesselrode, relativ la această chestiune, în Hurmuzaki, Supl. I, Vol. VI.

precum şi cel privitor la înfiinţarea Departamentului bisericesc, strâns legat cu cel dintâiu, al cărui corolar obligatoriu şi indispensabil este. Aceste proiecte, alcătuite sub controlul consulului rus, fură supuse guvernului imperial şi, după aprobarea lor la Petersburg, adoptate de Obştească Adunare şi sancţionate de Domn la începutul anului 1844.

Legea pentru regularea averilor bisericeşti dispune ca:

Toate moşiile mitropoliei şi ale episcopiilor se vor da în arendă pe termen de cinci ani, în urma unor mezaturi ţinute în fiinţa mitropolitului, a episcopilor sau a vechililor lor, a şefului Departamentului averilor bisericeşti şi a membrilor Comitetului central (stabilit de art. 416 al Regulamentului Organic). Contractele trebuiau să fie iscălite de mitropolit sau de eparhioţi şi de şeful Departamentului.

Veniturile se împărţiau în chipul următor:

Cinci şeptimi din veniturile mitropoliei se lăsau în dispoziţia mitropolitului. In cazul când, veniturile sporind, s'ar atinge cu patru şeptimi suma de trei sute cincizeci mii lei, se lăsau numai patru şeptimi în dispoziţia mitropolitului. Din această sumă: «pe lângă îndestularea casei sale, a mobilarisirii şi celelalte», mitropolitul erà ţinut să plătească «lefurile a tot personalului mitropoliei, potrivit pentru o aşà catedrală, cuprinzându-se şi dicasteria», asemenea şi cheltuelile bisericii.

Patru şeptimi din veniturile fiecărei episcopii se lăsau la dispoziţia eparhiotului pentru îndestularea sa şi cu obligaţiunea de a achità lefile personalui, a dicasteriei şi cheltueala bisericii catedrale.

Prisosul veniturilor tustrelelor eparhii se împărţià în trei părţi.

Una din aceste treimi erà afectată reparaţiei bisericilor catedrale şi a tuturor acaretelor. Aceste reparaţii trebuiau să se dea în întreprindere prin licitaţie, în fiinţa eparhioţilor sau a vechililor lor, a şefului Departamentului şi a membrilor Comitetului central. Prisosul acestei treimi erà destinat pentru înfiinţarea unui capital spre acelaş sfârşit.

Din a doua treime, nouăzeci mii lei erau afectaţi la ţinerea seminarului din Socola, iar prisosul trebuià să slujească pentru faceri de bine şi alte săvârşiri de folosinţă obştească, după socotinţa mitropolitului, a şefului Departamentului şi a mădularilor Comitetului central, supusă la aprobarea Domnului.

Ultima treime erà afectată pentru ţinerea Departamentului averilor bisericeşti, după statul special al acelui Departament, şi pentru

cheltuelile administrației averilor bisericești, precum: hotărnicii, vechilime și altele. Iar prisosul acestei treimi se atribuià, și el, la opere de binefaceri ca și prisosul treimii a doua.

Toate veniturile bisericești trebuiau vărsate într'o cassă centrală aflătoare la mitropolie, având două chei, din care una se păstrà de mitropolit și cealaltă de șeful Departamentului. Sămile anuale se cercetau de eparhioți, șefii Departamentului, membrii Sfatului administrativ și membrii Comitetului central, apoi trebuiau supuse Obișnuitei Obștești Adunări.

O secțiune din această legiuire prevede că egumenii mânăstirilor se vor numì pe vieață, și nu vor puteà fi destuiți decât pentru abateri dela datoriile lor.

Atât numirile cât și destituirile nu se puteau face decât cu învoirea Domnului.

Un articol adițional prevede că întâia din cele trei părți în cari se împarte prisosul veniturilor mitropoliei și episcopiilor, precum și prisosul veniturilor mânăstirilor pământene, se va întrebuință pentru stângerea datoriei mitropoliei și săvârșirea bisericii catedrale, până când aceste două articole de cheltueală vor fi cu desăvârșire acoperite.

Iată acuma și dispozițiile principale ale legiuirii pentru însușirile Vornicului averilor bisericești.

Șeful Departamentului averilor bisericești, care va aveà rang de vornic, este îndatorit a păzì cele hotărîte de legile atingătoare de eparhii și de mânăstirii, având a lucrà împreună cu mitropolitul și cu episcopii.

El are priveghereа asupra tuturor averilor mișcătoare și nemișcătoare ale eparhiilor și mânăstirilor pământene. Este special însărcinat cu alcătuirea contractelor de arendă, cu executarea lor, cu priveghereа pădurilor, a căror tăiere nu se va puteà face decât în virtutea legiuirii speciale. Va face catagrafie de toate averile bisericești, încassând veniturile cari se varsă în Cassa centrală, și efectuând plățile. El primește dările și le înscrie într'un registru special.

Vornicul bisericesc privegheazǎ învățătura ce se dă în seminarii.

Personalul Departamentului este numit de Domn.

Mânăstirile cu soboare: Neamțul și Secul, Agapia, Varatecul și altele, rămân cu totul neatârnate de ocârmuirea Vornicului averilor bisericești. (1)

---

(1) Vezi legile în Manualul Administrativ al Moldovei, II, p. 261 și 265.

Printr'un jurnal încheiat la 12 Maiu 1844, de Vornicul bisericesc cu mitropolitul şi cu episcopii, asupra mai multor afaceri privind averile bisericeşti şi rândueala clerului, se hotăreşte numire de vechili pentru împrejurările şi procesele atingătoare de casele eparhiale şi ale mânăstirilor pământene, *precum şi numirea unui vechil în Basarabia pentru moşiile eparhiilor şi mânăstirilor pământene.*

Se şi numeşte în urmă Teodosie Aroneanu în calitate de vechil în Basarabia.

Deşi regimul regulamentar şi tutela rusească erau atunci în toată floarea lor, guvernul rusesc nu a făcut nici o obiecţiune la punerea în aplicare a acestor legiuiri. El a recunoscut validitatea lor şi pentru averile clerului român aflătoare în Basarabia, căci Teodosie Aroneanu a funcţionat în calitate de advocat al Departamentului Cultului şi a săvârşit toate actele de administraţie necesare pentru moşiile de preste Prut.

Dela 1844 la 1862 Aroneanu a funcţionat în calitate de reprezentant al Departamentului averilor bisericeşti din Moldova pentru toate afacerile, privind bunurile din Basarabia aparţinând scaunelor eparhiale moldoveneşti şi mânăstirilor moldoveneşti neînchinate, nu numai fără nici o piedecă din partea autorităţilor ruseşti, dar cu deplina şi întreaga lor recunoaştere, primind din partea lor tot concursul ce avù ocazie să le ceară.

Aroneanu, pe baza procurii ce aveà dela Departamentul Cultelor, reprezentà scaunele eparhiale şi mânăstirile în toate procesele ce avură să susţie în Basarabia; el primì citaţiile şi îndeplinì toate formalităţile necesitate de numeroasele procese de hotărnicie ce erau pendente. Aroneanu puse, la începerea fiecărui period de arendă, pe noii arendaşi în posesiunea moşiilor ce aceştia le luase în arendă; el făcù inventarul acareturilor încredinţate arendaşilor; el executà pe arendaşii ale căror căştiuri nu erau plătite la timp.

Iar moşiile erau arendate prin licitaţii ţinute, nu în Basarabia ci în Iaşi, şi contractele se semnau, după îndeplinirea formalităţilor impuse de legea dela 1844, de Vornicul bisericesc.

Legile din anul 1844 privitoare la administraţia bunurilor eparhiilor, şi la înfiinţarea Departamentului bunurilor bisericesti, numit mai târziu Departament al Cultelor, ne dau ultimul element care erà trebuitor spre a puteà formulà şi stabilì într'un chip desăvârşit situaţia proprietăţilor clerului şi ale mânăstirilor moldoveneşti faţă de Statul moldovenesc, faţă de epoca regulamentară, precum şi

situaţia acelui Stat faţă de guvernul rusesc în privinţa bunurilor bisericeşti aflătoare în Basarabia.

Această situaţie se poate rezumà în chipul următor:

1. Scaunele eparhiale şi mânăstirile neînchinate din Moldova nu administrau bunurile lor; acest drept erà exercitat de Stat.

Ele nu se folosiau decât de o parte din veniturile acestor bunuri, parte necesară întreţinerii lor şi statornicită de lege. Prisosul erà afectat: 1) stabilimentelor de binefacere şi de utilitate publică, printre cari figurează în prima linie şcoalele, atât cele religioase cât şi cele laice; 2) la întreţinerea clădirilor religioase şi economice; 3) la cheltuelile Departamentului averilor bisericeşti.

2. O dispoziţie specială lasă mânăstirilor chinovii: Neamţul şi Secul, Agapia, Văratecul, Adam şi Vorona ocârmuirea averilor şi libera dispoziţie a veniturilor acelor averi, întemeiată fiind această excepţiune: pentru Neamţul şi Secul pe motivul cheltuelilor făcute spre întreţinerea unui spital, iar pentru celelalte pe motivul micimii venitului lor.

Insă această favoare le erà acordată numai sub condiţiunea că vor urmà să se conforme regulelor urmate până atunci.

3. Bunurile aflate în Basarabia şi aparţinând eparhiilor şi mânăstirilor moldoveneşti neînchinate, supuse Departamentului bisericesc, erau asemene ocârmuite de Statul moldovenesc. Veniturile lor vărsate şi contopite în Cassa centrală cu ale bunurilor lor aflătoare în Moldova, erau supuse aceleiaş repartiţiuni la cari erau supuse aceste de pe urmă.

4. Guvernul rusesc a colaborat la legile statornicind drepturile Statului moldovenesc pe proprietăţile eclesiastice şi micşorând drepturile eparhiilor. El prin tăcerea sa şi prin concursul dat de organele sale Departamentului Cultelor în privinţa administrării bunurilor bisericeşti aflătoare în Basarabia, a recunoscut că drepturile Statului moldovenesc şi restricţiile aduse de legile acelui Stat proprietăţilor clerului se întindeau şi asupra bunurilor de această categorie situate pe teritoriul rusesc.

5. Guvernul rus, în vremea Protectoratului, a recunoscut Statului moldovenesc dreptul de a legiferà în materie de proprietate bisericească şi de a fixà partea de venit lăsată stabilimentelor religioase pentru întreţinerea lor.

6. Domnitorul Moldovei, sub regimul Protectoratului rusesc, exercità dreptul de a edictà aşezăminte regulând, nu numai chipul de administraţie al bunurilor mânăstirilor chinovii nesupuse Departa-

mentului, dar chiar şi disciplina eclesiastică la care erau supuşi monahii.

Deci acest guvern a recunoscut, atât dreptul Statului moldovenesc de a legiferà asupra administrării bunurilor eclesiastice, punând-o sub controlul său, *cât şi acela de a luà o parte din venitul lor pentru scopuri de binefacere şi de obşte folositoare, mărginind pe mitropolit şi pe eparhioţi într'o anumită sumă pe fiecare an.*

V.

ABATERILE MÂNĂSTIRII NEAMŢULUI DELA AŞEZĂMINTE.
LEGIUIRI INGRĂDIND PUTEREA STAREŢILOR ŞI A SOBOARELOR.
CONFLICTE INTRE MÂNĂSTIRE ŞI GUVERN.

Se vede că mânăstirile Neamţul şi Secul au început a se abate dela dispoziţiile aşezământului în cât priveşte condiţiile de arendare ale moşiilor, chiar în anul promulgării aşezământului. Intr'adevăr, la Fevruarie 1844, Secretarul de Stat comunică Departamentului Cultului rezoluţiunea Sfatului ocârmuitor, Inalt întărită, în cazul desfiinţării împosesuirii făcute mai multor moşii ale mânăstirii cu abateri dela legiuiri, arătate fiind acele abateri chiar de stareţul de atunci Neonil.

Probabil că unor neînţelegeri de asemenea natură, între stareţ şi sobor, se datoreşte faptul că stareţul Neonil, prin jalba No. 362, din 8 Septemvrie 1844, cere Domnului ca Departamentul bisericesc, *sprijinitorul şi apărătorul drepturilor întregului cler,* să sprijine şi să apere dreptăţile mânăstirilor Neamţul şi Secul, când ele i se vor adresà. Comunicându-se această cerere mitropolitului, chiriarhul prezentă Domnului, la 27 Decemvrie, o anaforà prin care protestă în contra cererii stareţului, ca lovind drepturile chiriarhiei, iar Domnul hotărî prin încheiere ca cererea stareţului să rămâie în nelucrare. (1).

In anul 1843 se publicase legea pentru cruţarea pădurilor; Sfatul administrativ, prin încheierea pusă pe anaforaoa No. 466 din 6 Iulie 1844 a Vornicului bisericesc, hotăreşte că cad sub dispoziţiile acelei legi: pădurile mitropoliei, ale episcopiilor, ale mânăstirilor pă-

(1) Manual Administrativ, II, p. 271.

mântene, ale celor închinate Locurilor din jos, *și chiar ale mânăstirilor nesupuse Departamentului.* (1).

O altă încheiere a Domnului, pusă pe anaforaoa No. 594, din 27 Martie 1846, a mitropolitului și a episcopilor de Huși și de Roman, hotărăște că eparhioții și egumenii mânăstirilor rămân însărcinați cu paza pădurilor de pe moșiile eparhiilor și ale mânăstirilor, dar nu pot vinde lemne dintr'însele decât prin Departamentul bisericesc și conformându-se regulelor stabilite prin legiuire (2). Asemenea la 22 Noemvrie 1846, iese altă dispozițiune în privirea îngrădirii, pusă de guvern stareților în exploatarea pădurilor. (3)

Alte două legiuiri confirmând dreptul de intervenție al Statului sunt: cea din 18 Octomvrie 1845 pentru împresurări și cea din 28 Aprilie 1848 pentru desfințarea embaticurilor.

In aceeaş ordine de idei este ofisul domnesc din 5 Iulie 1847, stabilind regule pentru intentarea acțiunilor în justiție de către stareți și egumeni și îngrădind cu totul dreptul de a face învoeli și transacții fără învoirea ocârmuirii.

Mai important însă și demonstrând mai bine drepturile puterii centrale asupra averilor mânăstirești, este faptul desființării robiei, *fără îndemnitate,* în cât privește pe Țiganii mânăstirești, pe când ai particularilor au fost liberați în schimbul unei despăgubiri. Se știe că, la 1844, Țiganii mânăstirești au fost desrobiți fără a se acordà vreo despăgubire mânăstirilor, odată cu Țiganii Statului. Guvernul a tratat deci proprietatea mânăstirilor ca pe aceea a Statului. Rusia nu s'a opus de loc acestei măsuri.

Prin așezământul din 1843 se îndatorau mânăstirile Neamțul și Secul să înființeze, în mânăstirea Neamțului, o școală în care să se predeà călugărilor învățătura bisericească.

Această școală s'a și înființat în a treia stăreție a starețului Neonil, aducându-se ca profesor părintele Neofit Scriban, dar i s'a pus îndatorire să predeà numai limba greacă, sub pretext că părinții știu moldovenește și au nevoie numai de limba elină pentru traducerea cărților bisericești.

Insă Domnitorul și mitropolitul, având în vedere enorma creștere a veniturilor mânăstirii Neamțului, stăruiau ca să se înființeze în-

(1) Ibid. p. 293.
(2) Ibid., p. 296.
(3) Ibid., p. 596.

tr'însa o şcoală putând servì de Facultate de teologie, în care să se perfecţioneze absolvenţii seminarului din Socola. Mihaiu Sturdza întărise chiar, la 13 Iulie 1845, o anaforà a mitropolitului Meletie cu o asemene cuprindere.

La 2 Fevruarie 1847, mitropolitul prezentă Domnului o nouă anaforà, prin care, constatând atât obligaţiunea pusă mânăstirii prin aşezământul din 1843, cât şi cele propuse prin anaforaoa din 13 Iunie, propune ca, pe lângă clasele existente ale seminarului din Socola, să se înfiinţeze clase superioare pentru predarea de cunoştinţe mai înalte în teologie, cari să se predeà în mânăstirea Neamţului, după aşezământul din 4 Maiu 1843 al acelei mânăstiri.

Cursurile bisericeşti inferioare aveau a se predà atât la mânăstirea Neamţului cât şi la Socola. Intreţinerea tinerilor trimişi la Neamţu dela Socola precum şi din celelalte mânăstiri, erau să se achite dela seminar şi dela celelalte mânăstiri mânăstirii Neamţului. Domnitorul încuviinţă această propunere a mitropolitului. (1)

Dar soborul acesteia nu voì cu nici un preţ să se înfiinţeze o asemenea şcoală şi stareţul Neonil dădù Domnitorului o jalbă în care ziceà: «că aşà precum asemenea şcoală monahicească este cu greu de ţinut, chiar în lăuntrul mânăstirii Neamţului, din pricina neliniştii ce urmà din înghesuirea numeroşilor monahi ce locuesc acolo, şi a oaspeţilor închinători, apoi să se înfiinţeze de către Epitropie acea şcoală ori unde în alt loc s'ar socotì potrivit, şi mânăstirea va da cheltueala trebuitoare».

Această cerere a stareţului s'a încuviinţat de Domn şi s'a alcătuit Regulamentului seminariilor (2).

Prin art. 14 se hotărî, citându-se jalba stareţului de Neamţul şi făgăduinţa conţinută într'însa ca seminarul să se înfiinţeze la vreun schit al mânăstirii Neamţului sau aiurea, iar cheltueala înfiinţării şi ţinerii acestui seminar al înaltelor ştiinţe, să se facă de către mânăstirea Neamţului.

In urmă s'a stabilit că pentru zidirea şcoalei şi înfiinţarea catedrelor cuvenite, pentru ţinerea profesorilor şi a elevilor, ar trebuì o sumă de 50.000 lei pe an, drept care au întrat şi cu propunere la Domn, care acesta, încuviinţând-o, s'a trecut această sumă în bugetul seminarului, ca venit pentru înfiinţarea acestei şcoale, făcându-se şi planul pentru a se zidì lângă mânăstirea Galata.

(1) Ibid., p. 355.
(2) Ibid., p. 361.

In acest timp se vede că neorânduelile și abuzurile în mânăstire nu conteniau, și că domnià un adevărat jaf în ocârmuirea averii, căci, la Aprilie 1848, locotenentul de mitropolit, Meletie Stavropoleos, arătă Domnului prin anaforà «că stareţul de Neamţul şi Secul, călcând din vreme în vreme multe articole din așezământ, au ajuns a se dovedì și în faptă jignirea lui și tot odată sdruncin și adevărată sărăcie averii mânăstirești», citând anume fapte întemeietoare arătării sale.

Aceste abuzuri în administrarea averii mânăstirilor Neamţul şi Secul încurajară pe Mihaiu Sturdza, lacom și puţin scrupulos cum erà, să dea fiului său mai mic, Beizadeà Grigorie Sturdza, prilej să se îmbogăţească el, din averea mânăstirilor, în locul căpeteniilor călugărilor din soboare.

Prin «silă și ameninţări», Beizadeà Grigorie Sturdza, «ajutat de poruncile în scris ale părintelui său», luă în arendă, fără nici un fel de formalitate, optsprezece moșii ale mânăstirii Neamţului.

Mânăstirea, prin vechilul său, Mihail Kogălniceanu, reclamă în contra acestui act arbitrar la generalul Duhamel, comisarul extraordinar, trimis de Impăratul Rusiei în Moldova în urma evenimentelor dela 1848.

Comisarul imperial nefăcând nimic pentru a satisface dreptele plângeri ale mânăstirilor, acestea, tot prin organul lui Mihaiu Kogălniceanu, adresară o petiţie Impăratului Nicolae (1).

Date fiind împrejurările și moravurile politice de atunci, starea de vasalitate a Ţerilor Române către Rusia și înrâurirea rusească predomnitoare în mânăstire din timpul stăreţiei lui Paisie, faptul trimiterii unei jalbe Impăratului Rusiei erà lucru firesc. Trist este însă că petiţia e semnată de Kogălniceanu, mai ales având în vedere unele părţi din cuprinsul ei.

Mai constatăm că această petiţie către Impărat a fost precedată de numeroase jalbe ale stareţului și ale lui Kogălniceanu către consulatul rusesc din Iași și către consulatul general rusesc din București.

Nu se vede ca petiţia în chestiune să fi obţinut vreun rezultat, cu toată smerenia de care este plină. S'ar păreà chiar că acest demers ar fi fost cauza unor nouă măsuri ostile luate de Mihaiu Sturdza faţă de mânăstire; conflictul cu guvernul devenise din cele mai acute la sfârșitul domniei întâiului Domn regulamentar.

(1) V. Acte, III.

Iată ce zice în această privinţă Mihail Kogălniceanu în şedinţa Camerei Elective a Moldovei din 28 Aprilie 1860:

«Atunci (la 1848) locotenentul de mitropolit, Meletie Burdujanul sau Stavropoleos, au adus la cunoştinţa Domnului starea în care se aflau aceste mânăstiri, arătând că condiţiunile în cari li se lăsase dreptul a se bucurà de averile lor erau cu desăvârşire călcate. In adevăr, hrisovul elaborat de Vornicul Alecu Balş şi întărit de Domnul Mihaiu Sturdza, în conformitate cu stipulaţiile legii dela 1835, zice că: averile acestea se vor lăsà în dispusăciunea mânăstirii numai în cât îşi vor păzì aşezămintele, iară la din contra, ele trebue a fi supuse».

Kogălniceanu mai adaoge că urmaşul lui Mihaiu Sturdza, Grigorie Ghyka, prin simple măsuri administrative, ar fi restituit mânăstirilor Neamţul şi Secul dreptul de a-şi administrà averile, iar că faptul cum că această administraţie li s'ar fi luat din mâni este în contrazicere cu actele.

VI.

MÂNĂSTIREA CAUTĂ SĂ SE SUSTRAGĂ DELA OBLIGAŢIA LUATĂ DE A SUBVENŢIONÀ SEMINARUL. GRIGORIE GHYKA INTĂREŞTE AŞEZĂMÂNTUL DELA 1843. NOUĂ ABATERI. INFIINŢAREA ŞCOALEI PUBLICE DELA TÂRGUL-NEAMŢULUI. STĂREŢIA LUI NAFTANAIL.

Mânăstirea nu achitase încă nimic din subvenţia anuală de 50.000 lei ce se îndatorise a plătì seminarului, cu toate că Epitropia, din care făceà parte mitropolitul, stăruise pentru achitarea lor.

Indată după urcarea lui Grigorie Ghyka pe scaunul domnesc, stareţul dela Neamţul, Neonil, se văzù silit să-i reclame că ura şi turburarea domnesc în sobor. Domnul însărcină pe şeful Departamentului bisericesc, pe Aga Nicu Ghyka şi pe episcopul de Roman, Veniamin Roset, să păşească la faţa locului, să pilduească pe vinovaţi şi să reguleze reintrarea mânăstirilor în rânduirea din care n'ar fi trebuit să iasă.

In anul următor Domnul întărì mânăstirii prin hrisov, după cererea stareţului şi a soborului, aşezământul dela 1843.

Dar mânăstirea, urmând a nu răspunde la adresele Epitropie seminarilor cu privinţă la subvenţia la care se îndatorise, Epitropia

făcù o ultimă încercare spre a deșteptà pe sobor la împlinirea îndatoririi sale.

Rămânând și aceasta zadarnică, Departamentul Cultului cerù celui din Lăuntru să împlinească banii prin măsuri executive. Mânăstirea atunci văzându-se strâmtorată, se adresă prin jalba din 15 Octomvrie 1850 către Domn și «căută liman de scăpare, la consulatul rùsesc». (1)

Domnul, prin rezoluția pusă pe jalba starețului, cere referare dela Departamentul Cultului, iar acesta justifică măsurile executive luate de el pe următoarele motive:

1) § 33 din așezământul anului 1843, care legiuește ca mânăstirea să aibă o școală pentru învățătura dogmelor creștine.

2) Socotința Epitropei, prezentată Domnitorului Sturdza și întărită de acesta, ca mânăstirea să dea Epitropiei suma de 50.000 lei anual spre ținerea școalei prevăzute de § 33, precum singură se îndatorise.

Prin apostilă domnească se ridică execuția deasupra mânăstirii, punându-se însă îndatorire Departamentului Cultului, să execute mânăstirea pentru înființarea școalei în chestiune. Dar mânăstirea n'avù grijă să trimită banii. (2)

Abuzurile în administrarea averilor luară astfel de proporții, încât, în anul următor, 1851, mitropolitul se văzù silit să le aducă la cunoștința Domnitorului. Acesta puse pe anaforaua mitropolitului rezoluție: «ca hotărîtor starețul să fie cu mai multă băgare de seamă în privința feluritelor împrejurări atingătoare la mânăstire, să nu treacă alăturea cu chiriarhia ierarhică a țerii și, pentru unele, să ceară povățuirea cuvenită, iar pentru altele, mijlocirea unde va fi de cuviință, urmare prescrisă prin art. 24 din așezământ».

La 1853 se inaugură, în a treia stareție a lui Neonil și în prezența Domnului, spitalul din Târgul-Neamțului, a cărui clădire se începuse la 1845. Călugărul Teofan Cristea fusese însărcinat cu supravegherea acestei zidiri, pentru care se cheltuise sume însemnate, a căror întrebuințare n'a fost niciodată bine lămurită.

Mânăstirea care, cu toate amenințările, nu făcuse nici un pas întru înființarea seminarului, spre a scăpà de îndatorirea înființării lui, deschise o școală publică a cărei întemeiere fu întărită prin hrisov domnesc.

(1) V. Acte, XX.
(2) Ibidem.

Unicul profesor al acestei şcoale erà numit de mânăstire, dintre cei autorizaţi de Departamentul bisericesc și examenele trebuiau să se facă, ca la celelalte şcoale, în faţa unui delegat al Departamentului.

In realitate şcoala nu erà nici primară nici teologică, ci o mixtură compusă din Tipic, Catihis şi Gramatică, după plac, iar examenele să făcură în lipsa delegaţilor Departamentului.

Abuzurile și abaterile dela aşezământ în privirea administrării averilor se ţineau lanţ. Cu ocazia dării moșiilor pe un nou period, în vara anului 1853, stareţul și soborul folosindu-se de încurcăturile aduse guvernului prin intrarea trupelor ruseşti în ţară, călcară art. 22 în modul cel mai sfruntat. Formele prescrise de aşezământ fură violate sau falşificate:

«S'au aflat încheiete zdelci în particular cu deosebite feţe pentru împosesuirea unor moşii cari pentru formă numai se aflau publicate spre a se împosesuì în licitaţie. Pentru unele din moşii altele au fost condiţiile publicate şi altele acelea pe temeiul cărora s'au slobozit contractele.

«Pentru deosebitele acareturi ce le are mânăstirea în deosebite locuri, vânzările se fac în particular, când aşezământul cu totul opreşte aceasta.

«Moșia Munţii care se află împosesuită cu 4.000 galbeni anual, în loc să fie strigată la mezat dela acest preţ, s'a strigat dela 3.000 galbeni, și s'a dat peste suma de 3.000 galbeni cu un spor numai de 15 galbeni.

«Casele din Iaşi, cumpărate dela Aga Tomaziche, s'au schimbat cu alte case ale Comisului Şişcanu, în contra dispoziţiilor precise ale art. 22, care interzice de a se mai face schimburi (1)».

In luna Octomvrie 1853 murì stareţul Neonil, în a treia stăreţie. Fusese silit să demisioneze în urma sfezilor din sobor. El erà Rutean din Bucovina și fusese înlocuit, după amândouă demisiile lui, de către un Rus. Risipa ce domnià în timpul lui în administrarea averii rezultă și dintr'un ofis al mitropolitului Sofronie către urmaşul său, prin care mitropolitul denunţă şi critică sămile ultimilor ani ai stăreţiei lui Neonil, din cauza neregulei în care se aflau (2).

După dânsul fu ales, prin bani şi prin influenţa rusească, Rusul Naftanail; scandalurile cari au însoţit această alegere au făcut senzaţie în ţară.

(1) Acte, VI.
(2) Acte, V.

Acest stareț erà cu totul incapabil: în timpul stăreției lui abuzurile și abaterile luară proporții din ce în ce mai mari. Găsim o ilustrație a stării de decadență în care se aflà atunci mânăstirea în scrisoarea adresată de episcopul de Huși, Meletie Istrati, starețului Naftanail, la 28 Ianuarie 1855. Episcopul, prin această scrisoare, refuză să semneze sămile mânăstirii precum i se ceruse în scris de stareț. Motivele date pentru acest refuz sunt: trista stare morală și materială a mânăstirii, soborul fiind departe de a fi pătruns de sfințenia chemării sale. Episcopul Meletie îl sfătuește să se pătrundă de părinteștile sfaturi ale mitropolitului spre a aduce pe sobor cel puțin în starea în care se aflà sub foștii stareți. Numai astfel va puteà scăpà de răspunderea ce are înaintea lui Dumnezeu și chiar inaintea guvernului care, cu toată dreptatea, o va cere.

Parte din abaterile soborului se adusese la cunoștința Domnului în ultimele luni ale anului 1853, înaintea plecării sale la Viena. După plecarea lui Ghyka Vodă, ele fură comunicate, la 17 Ianuarie 1854, de șeful Departamentului bisericesc, Vicepreședintelui rusesc din Principate, Generalului Principe Urusov. Dar mânăstirea știuse să se pună prea bine cu Rușii pentru ca ei să iea măsuri de rigoare împotriva ei.

Când, după întoarcerea lui Ghyka Vodă în țară, în urma retragerii oștirilor rusești, Domnul trimise în cercetare pe Vornicul bisericesc, Dimitrie Ralet, acesta nu numai că constată nenumărate abuzuri, dar dădù de urmă unor corespondențe compromițătoare cu Rusia și *găsì agenți rusești oploșiți în mânăstire.*

Abaterile mânăstirii fură supuse Domnitorului care slobozì hrisovul său din 30 Ianuarie 1855 (1).

VII.

MĂSURÌ DE RIGOARÈ LUATE DÈ GRIGORIE CHYKA. DIONISIE ROMANO STAREȚ IMPUS. STAREA ȘCOLILOR.

Prin acest hrisov, după ce se reamintesc condițiunile sub cari mânăstirile Neamțul și Secul fusese, prin art. 8 al legiurii din 1855, scutite de îndatoririle impuse celorlalte mânăstiri, se enumeră abaterile săvârșite de stareț și de sobor, precum le-am expus mai sus, și se reamintește rezoluția domnească, pusă pe anaforaua mitropo-

(1) Acte, VI.

litului din anul 1851, arătându-se că stareţul nu i-a dat nici o urmare.

Se pune îndatorire stareţului şi soborului ca, fără mai multă întârziere, să iea măsuri pentru înfiinţarea şcoalei hotărîte prin art. 33 al aşezământului, alcătuind programul cuvenit şi trimiţându-l Departamentului Cultului spre corectare şi încuviinţare.

Ordonă ca azilul de alienaţi să fie reparat şi mărit, iar spitalul dela Târgul-Neamţului să se întregească în mai bună stare.

Dispune că mitropolitul să însărcineze pe o persoană duhovnicească, corespunzătoare misiei de faţă, care, mergând la mânăstirea Neamţului, să adune soborul, să cetească ofisul de faţă în fiinţa stareţului, să îndemne la împlinirea datoriei lor şi să se îngrijească pentru îndreptarea tuturor abaterilor dela aşezământ.

Termină zicând că mânăstirile Neamţul şi Secul se vor folosì de aşezământ şi de protecţia domnească, *câtă vreme vor păzì aşezămintele acestea, cari singure o fac a merità deosebirea între celelalte mânăstiri şi cere să nu fie silit, cu multă părere de rău, a desfiinţà aşezământul din 1843 şi a aplicà şi* pentru aceste chinovii legiuirea din 1835.

Insistenţa Domnului spre a silì pe sobor să înfiinţeze o şcoală superioară erà pe deplin îndreptăţită în urma enormei creşteri a veniturilor mânăstirii.

Dacă prin Regulamentul Organic se scutise mânăstirea Neamţului de orice dare în schimbul obligaţiei de a înfiinţà un spital la Târgul-Neamţului, şi dacă prin legea dela 1835 acest privilegiu se mănţinuse, faptul se datoreşte împrejurării că prisosul veniturilor mânăstirii asupra cheltuelilor trebuitoare spre întreţinerea ei nu puteà să mai satisfacă altă sarcină. Dar venitul care, la 1843, erà de 530.000 lei, sporise, cu toate jafurile călugărilor, în urma progresului economic al ţerii, la 1.195.000 lei în anul 1853, adică la mai mult decât suma îndoită. Numărul călugărilor sporise prea puţin, asemenea şi preţul obiectelor ce se cumpărau pentru trebuinţele lor; erà deci drept ca prisosul, în loc să fie risipit şi jefuit de călugări, prin condeiuri falşe ce le înscriau în sămi, să fie întrebuinţate pentru scopuri mai binefăcătoare. Scopul vieţii monastice doară nu erà că monahii să trăească în îmbuibare. Dela iniţiativa lor nu se puteà aşteptà nimic, deci intervenţia Domnului nu se poate numì decât binevenită.

Prin alt ofis, tot din 30 Ianuarie 1855, Domnul cere mitropolitului să trimită la mânăstirea Neamţului pe o faţă duhov-

nicească care să îndeplinească dispozițiile ofisului domnesc către stareț.

Mitropolitul recomandă pe arhimandritul Anton Dumbravă, egumenul mânăstirii Bogdana, și Domnitorul, prin ofisul său din 2 Martie 1835, însărcină pe acest arhimandrit cu aducerea la îndeplinire a ofisului din 30 Ianuarie.

In urma raporturilor primite dela mânăstire, starețul Naftanail fu depărtat și ocârmuirea mânăstirii încredințată, prin ofisul domnesc din 14 Maiu 1855, arhimandritului Dionisie Romano, Ardelean din naștere, dar cu metania din mânăstirea Neamțului, cu titlul de Implinitor de stareț.

Această numire fu impusă de Domn mitropolitului Sofronie care protejà pe alt călugăr avut, și ar fi voit să-l aleagă stareț. După arătările părinților din mânăstire, mitropolitul ar mai fi propus stăreția și unui călugăr numit Gherontie, în schimbul unei sume însemnate de bani (30—50,000 galbeni), însă acest călugăr găsind suma prea însemnată ar fi refuzat.

Adresa prin care mitropolitul comunică soborului numirea arhimandritului Dionisie, prin răceala ei, dovedește nemulțămirea prelatului.

Logofătul Gheorghieș Sturdza și fiul Domnului, Beizadeà Iancu Ghyka, fură trimiși la mânăstire, odată cu arhimandritul Dionisie, nu atât pentru a-l instalà, ci pentru a impune soborului alegerea lui în calitate de stareț definitiv.

Această stare de lucruri nu convenià de loc călugărilor, totuș Logofătul Sturdza, parte prin amenințări, parte prin făgăduințe, izbutì nu numai să obțină alegerea arhimandritului Dionisie, dar chiar trimiterea de către sobor, Domnului și mitropolitului, a unei scrisori de mulțămire cerând confirmarea noului stareț.

Noul stareț, un om cult și câștigat ideilor nouă, dobândise oareșcare reputație prin scrieri religioase, dar, după mărturiile culese dela contimporani, chiar binevoitori memoriei sale, erà dedat la petreceri nepermise unui călugăr.

De abià instalat reușì să obțină dela sobor aprobarea unui program elaborat la Iași, de A. Panu și Gh. Asachi, spre alcătuirea unui mare institut de cultură, cuprinzând: o școală normală (primară) cu patru clase, un gimnaziu cu opt clase și o facultate teologică cu patru clase. Pe lângă acestea, trebuiau să se predeà astronomia cât mai pre larg, elemente de medicină și de medicină veterinară,

Domnul, prin hrisovul sau din 28 Maiu 1855, aprobă acest program, regulă raporturile noului institut cu Departamentul Cultelor, adăogând la cele propuse de sobor: un internat, limbile străine moderne, o grădină botanică şi pomologică, precum şi înbunătăţirea tipografiei.

După aprobarea Domnului, soborul, printr'un jurnal încheiat la 5 Iunie 1855, hotărî printre altele:

Ca clasele primare şi secundare să se înfiinţeze în Târgul-Neamţului, unde se vor mări încăperile şcoalei fondate la 1853.

Să se clădească un internat în care se vor întreţineà 50 elevi bursieri, primiţi prin concurs, pe lângă un număr de solvenţi.

Să se înfiinţeze în mânăstire, până ce vor fi ieşit din şcoală elevii ce vor fi absolvit cursul de 12 ani, un deosebit curs, atât de învăţătură în paralel cu cele din şcoala dela Târgul-Neamţului, cât şi de cântări, şi rândueala bisericească, în care să urmeze mai cu osebire tineretul soborului.

Nici unul din tinerii ce vor urmà şcoala să nu se hirotonisaescă preot sau diacon, până ce nu va fi absolvat cursul de 16 ani.

Deşi realizarea acestui program, *în toate punctele sale,* erà greu, date fiind resursele didactice din cale afară restrânse de cari dispuneà ţara pe acea vreme, totuş idea ce i-a dat naştere nu se poate numì decât generoasă şi binefăcătoare. Nu încape îndoeală că dacă s'ar fi lucrat cu stăruinţă şi bunăvoinţă, reducându-se unele părţi inutile din program, am fi avut cu timpul un institut de cultură de mare folos ţerii, şi care ar fi ridicat mult nivelul clerului nostru.

Prima piatră a internatului, o clădire din cele mai modeste, fu pusă la 1 August, iar gimnaziul se deschise la Septemvrie 1855, cu douăzeci de interni deosebit de externi.

Dionisie, la întrarea lui în stăreţie, găsise nu numai tot venitul cheltuit, precum şi depozitele dispărute, dar încă şi o datorie de 297.068 lei. Apoi călugării nu primise îmbrăcămintea nici pe 1854 nici pe 1855, iar cămara mânăstirii erà deşeartă.

Cu toate aceste, el clădì internatul, ţinù şcoalele din Târgul-Neamţului şi şcoala din mânăstire, clădì săli pentru şcoala aceasta, sporì numărul paturilor la spital, pornì un nou arhondaric, şi mărì fabrica de postav, iar îndestularea soborului nu lăsà nimic de dorit.

Aceste cheltueli nu împiedecară ca, la 1 Iulie 1856, să se găsească în cassă un excedent bănesc de 166.656 lei, cu toate că arendaşii moşiilor din Basarabia nu plătise câştiurile lor.

Veniturile sporise, în timp de un an, dela 1.322,520 lei la 1.533.324 lei, deşi 14 moşii rămasese nearendate şi se căutau pe contul soborului. Sporul provenià numai dela darea prin mezat a trei moşii şi a unor mici acareturi, rămânând cel mai mare număr de moşii arendat până la 1860.

Cu prilejul vizitei sale la mânăstire, în Martie 1856, Grigorie Ghyka, încredinţându-se de buna administraţie a arhimandritului Dionisie, îi aduse mulţumiri prin ofisul său din 15 Martie 1856.

Cu ocazia vizitei Domnitorului, stareţul Dionisie se plânsese de ostilitatea mitropolitului care nu se putuse împăcà cu numirea lui, în urma căreia foloasele indirecte ce le trăgeà, atât el cât şi cei dimprejurul lui, dela mânăstirea Neamţului, dispăruse. Mitropolitul erà în relaţii constante cu nemulţumiţii din sobor, şi-i încurajà necontenit în împotrivirile lor către stareţ. Deşi administraţia acestuia erà mult mai capabilă şi mai corectă, decât aceea a stareţilor anteriori, mitropolitul îi căutà pricină asupra sămilor şi îl ameninţà să trimită o comisie de cercetare. Dionisie, înţelegând că o asemenea comisie va fi compusă din creaturi ale mitropolitului şi înrâurită de soborenii ostili lui, expuse Domnului faptele prin o suplică. Domnul puse pe suplică hotărîrea că o astfel de comisie, numită de mitropolit fără înţelegere cu guvernul, să fie nelucrătoare şi fără putere faţă de stareţ.

VIII.

INTRIGILE SOBORULUI IN CONTRA LUI DIONISIE. CĂIMĂCĂMIA LUI TEODOR BALŞ. DESTITUIREA LUI DIONISIE. ALEGEREA LUI GHERASIM. DESFIINŢAREA ŞCOALELOR.

Călugării însă nu se împăcau de loc cu schimbarea lucrurilor şi, neputându-se mângâià de pierderea foloaselor de odinioară, manifestau nemulţumirea lor prin felurite intrigi. Mai ales Ruşii din sobor săpau pe stareţ din toate puterile. Găsim o manifestaţie a spiritului ce domnià în mânăstire în duşmănia neîmpăcată arătată de călugări şcoalei înfiinţate în lăuntrul lavrei. Indemnau pe fraţii şi pe tinerii călugări, înscrişi ca studenţi, să nu frecuenteze cursurile, şi persecutau în tot felul pe acei ce-i vedeau că-şi dau silinţă la studiu.

Aceştia erau siliţi să se ascundă pentru a-şi medità lecţiile şi, mai cu seamă, trebuiau să-şi ascundă cărţile, căci părinţii le rupeau pe unde le găsiau. (1)

La 3 Iulie 1856, Grigorie Ghyka părăsì Domnia şi Poarta numì Căimăcam al Moldovei, până la organizarea definitivă a Principatelor şi alegerea unui nou Domn, pe Teodor Balş.

Această numire fu un semnal pentru călugării nemulţumiţi din mânăstire.

După cum am arătat, vieaţa privată a stareţului Dionisie lăsà mult de dorit: absenţele periodice ce le făceà la Târgul-Neamţului sub diferite pretexte erau, după spusa călugărilor, numai nişte pretexte pentru a puteà petrece.

Aceste împrejurări erau de mult comunicate mitropolitului, dar îndată ce călugării primiră veste de înlocuirea Domnitorului urît lor, se grăbiră să facă către chiriarh un denunţ formal. Acesta le trimise un ordin vestindu-i că a numit o comisie pentru cercetarea purtării stareţului şi poruncindu-le ca, până la sosirea acelei comisii, să-l ţină în pază, în stăreţie şi să nu-l îngădue de a mai face vreun act de administraţie.

Dionisie, la sosirea ordinului, nu se află în mânăstire ci, după spusa călugărilor, petreceà la Văratec sau la Agapia. Chiliile lui fură pecetluite şi el, aflând despre ordinul mitropolitului, nu se mai întoarse la mânăstire nici când sosì comisia, compusă din oameni cu totul devotaţi mitropolitului: episcopul de Huşi şi Logofătul Grigorie Crupenski (2).

Somat să-şi dea socotelile, Dionisie refuză, bazându-se pe încheierea lui Grigorie Ghyka, care dispuneà că oricând se va prezentà o asemenea comisie să fie nelucrătoare.

In urma refuzului său, se întrunì la Mitropolie un sobor, compus din mitropolit şi patru arhierei şi încheiè un proces-verbal prin care se blamà întreaga administraţie a lui Dionisie şi el se declarà nedemn de a mai exercità funcţia de stareţ (3).

Dar el părăsise ţara fără a mai aşteptà hotărîrea soborului şi fără chiar a mai merge pe la mânăstire. A murit episcop la Buzău.

Deşì se pare că într'adevăr vieaţa lui privată erà departe de a fi fără prihană, şi că în cât priveşte administraţia lui meritul real nu corespundeà în totul cu lauda, totuş este de netăgăduit că, în

(1) V. Acte, IX.
(2) V. Acte, VII.
(3) V. Acte, IX.

timpul stăreţiei sale, jaful şi risipa au fost cu mult mai înfrânate decât în celelalte stăreţii.

Indată după căderea lui Dionisie, 13 Iulie 1856, călugării trimiseră mitropolitului o jalbă înverşunată în contra lui (1), iar la 10 August mai făcură alta către Caimacam, criticând organizarea şcoalelor (2).

In locul lui Dionisie se alese, iar prin bani şi prin sprijinul rusesc, arhimandritul Gherasim, care fusese vechilul mânăstirii în Basarabia şi erà cu totul supus influenţei ruseşti. Această alegere fu întărită de Caimacam prin ofisul din 29 August 1856 (3).

Prin acest ofis se puneà în vedere stareţului să fie cu privigherea cea mai de aproape pentru ca seminarul din mânăstire şi şcoala din Târgul-Neamţului să propăşească întocmai după programele statornicite şi să fie ţinute în cea mai bună rânduează.

După instalarea noului stareţ, acesta, în unire cu logofătul Crupenski şi cu episcopul de Huşi, alcătuì bugetul mânăstirilor pe anul 1856—57.

La venituri se înscrisese numai suma de 985.433 lei, faţă de 1.533.324 arătaţi de stareţul Dionisie în raportul său. Deosebirea vine dela faptul că, în noul buget, nu s'a înscris venitul a 14 moşii ţinute in regie.

Totuş cheltueala pentru ţinerea şcoalelor pe anul 1856—1857 fu înscrisă şi în acest buget.

Puţine zile după alegerea sa, stareţul Gherasim cu raportul No. 30 din Septemvrie 1856, cerù Caimacamului ca, având în vedere neînchipuirea mânăstirilor şi împrejurările în cari s'au înfiinţat şcoalele: «să rămâie dela sine desfinţate».

Caimacamul punând pe această jalbă rezoluţie ca cererea să se recomande mitropolitului spre luare aminte, stareţul şi soborul alcătuiră în grabă altă jalbă pe care o trimiseră mitropolitului la Septemvrie 1856 (4).

Această jalbă cereà desfiinţarea şcoalelor pe motiv că cheltueala ţinerii lor erà peste putinţa mânăstirilor şi ar pricinuì risipirea lor; după art. 33 din aşezământul său, mânăstirea aveà trebuinţă numai de o *şcoală monahică,* supusă excluziv numai controlului mânăstirii şi cu programul dela 1853.

(1) V. ibidem.
(2) V. Acte, VIII.
(3) V. Acte, X.
(4) V. Acte, XI.

Motivul invocat de stareţ: insuficienţa mijloacelor, este cu totul neîntemeiat. Resursele mânăstirii erau, precum am văzut, cu mult mai mari decât le arătà noul stareţ, apoi arhimandritul Dionisie care găsise, la instalarea sa, mânăstirile în cea mai mare lipsă şi datoare, «le au ţinut mai bine decât până atunci, au dat haine la toţi, au plătit datoriile, au făcut clădiri pentru internat, şi, la ieşirea lui, nu numai că n'au lăsat mânăstirea datoare, dar au lăsat bani în cassă».

Mitropolitul Sofronie însă, deşi părtinitor stareţului în urma peşcheşurilor primite, nu se lăsă să fie convins de temeinicia motivelor invocate de sobor pentru desfiinţarea şcoalelor.

Prin anaforaoa sa din 6 Octomvrie 1856 (1) el propuse Caimacamului să se adune la Mitropolie soborul clerului şi cu câţivà boieri pe cari îi va găsì Caimacamul de cuviinţă, spre a se consultà şi a socotì: «potrivit cu mijloacele mânăstirii şi cu legitimitatea aşezământului hărăzit acestei chinovii, ce va fi de cuviinţă, punerea la cale a regularisirilor făcute prin pomenitele jalbe».

Caimacamul Balş, asupra căruia mânăstirea lucrase indirect, puse, la 16 Octomvrie, încheiere pe anaforaua (2) mitropolitului, ca: propunerea cuprinsă într'însa, nefiind bazată pe nici un aşezământ, nici măcar pe vreun antecedent, Sfatul administrativ va cercetà jalba stareţului, chibzuind asupra neînchipuirii mânăstirii şi asupra stipulaţiunilor din hrisoave, iar de chibzuirea ce va face va referà Caimacamului.

Sfatul administrativ, compus din elemente reacţionare, prin anaforaoa din 12 Noemvrie 1856, opinează: «a se învoì de a rămâneà şcoala dela Târgul-Neamţului, după statul fondaţiei din anul 1853, fără internat, după însuşi dorinţile stareţului împreună cu soborul. Iar acea pentru monahi, a se organizà pe principiile şi după programele încuviinţate la celelalte seminarii din ţară», rămânând hotărîrea definitivă la încuviinţarea Caimacamului (3).

Caimacamul întărì această anaforà a Sfatului administrativ printr'un hrisov (4) din 29 Noemvrie 1856, care stabileşte programul întocmai după propunerea stareţului.

(1) V. Acte, XII.
(2) V. ibid.
(3) V. Acte, XIII şi XIV.
(4) V. ibid.

Secretariatul de Stat comunică stareţului slobozirea hrisovului în chestiune, care se încredinţase vechilului mânăstirii, ieromonahului Teofan Cristea.

Indată ce sosì hrisovul la mânăstire, se traseră clopotele şi, adunându-se soborul, se celebră un Te-Deum pentru serbătorirea acestui act care desfiinţă şcoalele.

Fără a pierde vreme, călugării trimeseră de sârg, în aceeaş zi, emisari la Târgul-Neamţului: gimnaziul şi internatul fură închise, elevii daţi afară şi lăsaţi fără adăpost şi fără hrană pe uliţi, în mijlocul unei ierni crâncene. Mila târgoveţilor cari primiră şi ospătară pe copii, în casele lor, până la venirea părinţilor, îi scăpă de primejdia de a suferì de foame şi de frig. Este de notat că unii din copiii lăsaţi pe drumuri de călugări, găsiră adăpost şi hrană la Evreii din Târgul-Neamţului.

IX.

CEARTA DINTRE GUVERNUL LUI VOGORIDI ŞI MÂNĂSTIRE. COMISIA DE CERCETARE.

Nu se vede ca, în timpul Căimăcămiei lui Teodor Balş, relaţiile dintre guvern şi mânăstire să fi fost turburate. Soborul şi Caimacamul aveau aceeaş orientare politică, apoi Teofan Cristea, vechilul mânăstirii în Iaşi, cu Varahiil Lateş, omul de încredere al mitropolitului Sofronie, erau împuterniciţi de mânăstire să nu cruţe nimic pentru a-şi asigurà bunăvoinţa miniştrilor. Stareţul Gherasim ştiuse să-şi asigure sprijinul arhimandritului Varahiil Lateş, directorul Mitropoliei şi atotputernic asupra chiriarhului, dându-i egumenia Lipovei şi venitul moşiei cu acelaş nume pe timp de douăzeci de ani, care venit se ridicà la suma de 2.000 galbeni pe an, cu condiţiune numai de a întreţineà pe cei 10—15 călugări din schit (1).

Indată după moartea lui Teodor Balş şi numirea lui Vogoridi, mânăstirea cerù şi obţinù ca noul Caimacam, prin hrisovul său din 18 Ianuarie 1858, să-i întărească (2) din nou aşezământul hărăzit de Mihaiu Sturdza la Maiu 1843 şi întărit de Grigorie Ghyka la 1850.

(1) După povestirile conglăsuitoare ale părinţilor din mânăstire.

La 10 Aprilie 1858 (2), Departamentul Cultelor se adresà către stareţul şi soborul mânăstirilor Neamţul şi Secul şi, după ce arătà scopul înfiinţării mânăstirilor, amintià greutăţile ce aceste pusese la înfiinţarea şcoalelor, desfiinţarea acelor şcoale în urma stăruinţei soborului şi se plângeà că el caută a se sustrage dela orice control al guvernului, chiar asupra: «micilor învăţături ce rămăsese». Apoi cereà ca soborul să înfiinţeze cel puţin şcoale săteşti pe numeroasele moşii ale mânăstirii, clădind case pentru ele şi, pentru a nu plătì învăţători, trimiţând din părinţii săi «cuvioşi şi cu ştiinţă de carte», ca «să deprindă fiii sătenilor în scriere, cetire, socoteli şi în principiile sfintei noastre religii».

Neprimindu-se nici un răspuns la această adresă, Departamentul Cultului se îndreptă către Caimacam cu un raport, la 7 Iunie 1858 (1).

După ce reamintià pe scurt abuzurile săvârşite în administraţia averilor mânăstirii, opunerea soborului la înfiinţarea şcolilor, silinţele pentru suprimarea lor, falşificarea bugetului spre a dovedì Caimacamului Balş neînchipuirea de a le ţineà, se plângeà că mânăstirea voeşte să se sustragă dela orice control al Departamentului, chiar asupra neînsemnatelor şcoale rămase şi denunţă tendinţa ei de a se face stat în stat. Trmină cerând rânduirea unei comisii de trei care, mergând la faţa locului:

1). Să se încredinţeze despre adevăratele venituri ale mânăstirii şi să alcătuească un buget în care să se prevadă reînfiinţarea şi întreţinerea şcoalelor desfiinţate de Teodor Balş.

2). Să se rânduească una sau două moşii mai apropiate de mânăstire cari să rămâe pe seama casei, iar celelalte să se arendeze prin licitaţie.

3). Să se încredinţeze de venitul jugăritului prin păduri, de al moşiilor, în număr de 14, cari se căutau în regie, precum şi de al vitelor, stupilor, etc.

4). Să se constate dacă celelalte moşii sunt arendate în conformitate cu aşezământul.

5). Să se cerceteze starea bolniţei alienaţilor, prevăzându-se prin buget o sumă suficientă pentru clădirea unei zidării înadins, după planul ce aveà să se dea de către guvern.

6). Să se facă un inventar din toată averea mişcătoare şi nemişcătoare.

(1) V. Acte, XVII.
(2) V. Acte, XX.

7). Să se facă un alt inventar, al tuturor monahilor petrecători în mânăstire și la mitoace, precum și al fraților astăzi aflători, cu arătarea vârstei, a naționalității și a ocupațiilor.

Prin rezoluția pusă de Caimacam pe acest raport (1), se încuviințau toate propunerile cuprinse într'însul, se dispuneà publicarea lui spre obșteasca știință și se numiau comisari spre a merge imediat la fața locului, pe Vornicii Vasile Sturdza și Anastasie Panu precum și pe șeful ștabului, colonel A. Mavrodi. Se hotărà ca raportul și rezoluția să se comunice mitropolitului, cerându-i-se concursul și să se scrie starețului ca să urmeze nesmintit a da comisiei toate înlesnirile de carì ar aveà nevoie. Această decizie a guvernului găsì pe stareț și sobor pregătiți la luptă și foarte dârji. Siguri de sprijinul mitropolitului, încrezători în sprijinul Rusiei, nedându-și seamă de schimbarea în situație produsă prin războiul Crimeii, nu întârziară să ridice mănușa aruncată de guvern.

Prin suplica adresată mitropolitului la 12 Iulie 1858, starețul zice că Departamentul, *fără a aveà vreun amestec*, tânguește starea acestor chinovii într'un ton foarte puțin cruțător în privința împrejurărilor, a persoanelor, a legilor fundamentale, a legilor Obșteștilor Adunări, a sfintelor canoane, a așezămintelor acestor mănăstiri, a atâtor hrisoave întăritoare drepturilor acestora cât și chiar a legii.

Apoi, pe un ton violent, răstălmăcește toate legile dela Regulamentul Organic încoace, vorbind numai de dispozițiile ce dau drepturi mânăstirilor, dar păzindu-se cu îngrijire să vorbească de acele ce-i impun îndatoriri, pentru a ajunge la concluzia că mânăstirile Neamțul și Secul sunt cu totul independente de guvern. Laudă starea în care se aflä institutele de binefacere dependente de mânăstire, modul în care se administrează averea, zice că a luat măsuri pentru înființare de școale sătești. Critică programul de școale înființate de Grigorie Ghyka și administrația starețului Dionisie, încercânduse a dovedì că cifrele de venit indicate de el sunt cu dinadinsul umflate și falșe. Insă, la sfârșit, recunoaște dreptul de intervenție a Statului, vorbind de comisia rânduită la August 1859 de Caimacamul Balș, compusă din Logofătul Crupenski și din episcopul de Huși, pe cari îi numește persoane corespunzătoare, arată că au proiectat, împreună cu soborul, bugetul pe 1857 (2), au făcut inven-

(1) V. Acte, ibid.

(2) Cuprinzând cheltuelile școalelor.

tar lămurit de toate veniturile şi de toate averile mişcătoare şi nemişcătoare şi au propus condiţiile pentru ţinerea contabilităţii.

Mitropolitul înaintează această jalbă Caimacamului prin anaforaua din 26 Iulie.

La 25 Iulie 1858, prin adresa No. 243, mânăstirea adresează consulului rusesc, Serghie Ivanov Popov, o jalbă pentru a-i cere, bazată pe ocrotirea hărăzită până atunci mânăstirii de Rusia, ajutor pentru a se slobozi sau a se liberà de o comisie a Departamentului bisericesc, descrisă prin Gazeta locală din 7 Iulie 1858, No. 53, şi arată că acea comisie ar fi contra legilor şi a aşezămintelor în fiinţă. Precum se vede, un adevărat apel la ajutorul străinului împotriva ocârmuirii ţerii!

Un asemenea apel la consulatul rusesc, *după desfiinţarea Protectoratului rusesc* şi în faţa aspiraţiunilor unanime de cari erà stăpânită atunci întreaga naţiune română, nu se poate numì decât un act de trădare.

Soborul lucrà din răsputeri şi prin toate mijloacele: Varahiil lucrà asupra Mitropolitului, iar ieromonahul Teofan Cristea, vechilul mânăstirii, asupra acelor din boieri cari erau duşmani nouăi stări de lucruri, *recurgând chiar la promisiuni de bani.*

Acest fapt reiese dintr'o scrisoare posterioară a ieromonahului către stareţ, prin care *îi cere să poruncească cămăraşului să nu-i împrăştie pielcelele ce le-a făgăduit, înaintea plecării sale din Iaşi, la diferite feţe şi cari au contribuit mult la alinarea valurilor mânăstirii* (1).

Impins de stăruinţele lui Varahiil, mitropolitul Sofronie nu numai că revenì cu stăruinţe nouă către Caimacam la 9 August (2), cerându-i să mărginească Departamentul în mărginile prescrise de legile Obşteştei Adunări, dar mai târziu, prin adresele No. 1.297—1.304, *trimite în copie, consulilor puterilor garante jalba stareţului.*

S'ar păreà că intrigile soborului şi demersurile mitropolitului au avut oarecare efect, căci vedem pe de o parte că luna lui August şi parte din Septemvrie 1858 trec fără ca comisia să plece la mânăstire, iar pe de alta că comisarii numiţi se demit de însărcinarea lor. Probabil că speranţele izvorîte din acest fapt au făcut pe stareţ să scrie lui Teofan Cristea, plecat în Basarabia, că «valurile mânăstirii s'au mai alinat», iar pe ieromonah să atribue această alinare *pielcelelor* promise.

(1) V. Acte, XXVI.
(2) V. Acte, XXIV.

Insă aceste speranțe fură de scurtă durată, căci, în ziua de 10 Septemvrie, o comisie compusă din Mihail Kogălniceanu și Grigorie Cuza, (al treilea membru, Locotenentul A. Catargiu, neprezentându-se), rânduită prin ofisul No. 6.830, sosià la mânăstire spre a face cercetările hotărîte de Caimacam.

Comisarii îmmânară starețului adresa prin care îi cereau lămuririle trebuitoare spre a-și puteà executà misiunea, însă starețul refuză să le dea orice lămurire, sub pretext că le-a dat chiar în acea zi mitropolitului, care plecase din mânăstire după sosirea comisiei și se aflà petrecând la mânăstirea Agapia, mai adăogând că nu este dator să dea altcuivà vreo lămurire.

Cu toate stăruințele comisiei, starețul rămase neschimbat în hotărîrea lui, contestând, pe un ton foarte agresiv, orice drept de amestec Departamentului, susținând buna stare a tuturor instituțiilor dependente de mânăstire precum și perfecta ocârmuire a averii(1).

«Fermentația printre monahi», ce o observară comisarii, îi făcù să se îngrijească de vreun scandal; ei plecară la Târgul-Neamțului, cerând dela stareț un răspuns înscris ce li se făgăduì pe a doua zi și pe care comisarii îl și primiră.

Starețul se mărginià a răspunde (2) că: în comisie nefigurând nimeni din partea chiriarhiei, mânăstirile, în respectul legilor și al canoanelor, nu sunt în putință să dea vreo lămurire fără știrea chiriarhului, precum mai specifică și art. 25 din așezământul din 1843, întărit de Caimacam și despre care alăturează un exemplar.

Raportul comisiei (3) mai descrie pe scurt decadența intelectuală și economică a mânăstirii, starea mizerabilă a spitalului, a tipografiei, ale cărei teascuri «stau închise», a bibliotecii care «slujește de hrană guzganilor» și a bolniței de alienați «rușinea mânăstirii și a omenirii».

Pe acest raport ministrul Cultelor pune rezoluție (4) că: să se supue Caimacamului și, având în vedere starea de revoltă a mânăstirii, să i se ceară a hotărî:

Suspendarea starețului Gherasim și trimiterea sa spre liniștire la mânăstirea Verona.

Constituirea sfatului administrativ al mânăstirii, potrivit art. 13 din așezământ, sub președința unei persoane alese de Caimacam.

(1) V. Acte, XXVII.
(2) V. Acte, XXV.
(3) V. Acte, XXVII.
(4) V. Acte, XXVII și XXIX.

Reînfiinţarea şcoalelor, după hrisoavele lui Gr. Ghyka şi îmbunătăţirea tuturor institutelor dependente, sub ascultarea şi povăţuirea Departamentului Cultului, de vreme ce mitropolitul, cu toate îndemnările ce i s'au făcut, n'a voit să iea nici o măsură.

In fine, publicarea de urgenţă a tuturor lucrărilor urmate în privinţa acestor mânăstiri.

Pe baza acestei încheieri se face şi se supune Caimacamului anaforaoa din 28 Septemvrie (1), iar Caimacamul, prin apostila din aceeaş zi, dispune că insubordinaţia arătată de arhimandritul Gherasim, putând să aibe urmări pernicioase asupra ordinei, Sfatul administrativ extraordinar este însărcinat să combine măsurile cele mai de aproape şi cele mai severe «pentru exemplara înfrânare a vinovatului».

Dispune publicarea în broşură a actelor relative şi mai recomandă sfatului să reguleze cele de cuviinţă pentru ca comisia să-şi îndeplinească misiunea cât mai neîntârziat «spre grăbirea reînfiinţării şcoalelor şi îmbunătăţirea stării deosebitelor aşăzăminte de acolo».

Actele relative la conflictul dintre Guvern şi mânăstire fură într'adevăr publicate, dar măsurile coercitive nu fură aplicate.

Kogălniceanu spune că nepunerea lor în lucrare a fost datorită insistenţei sale, dar este mai probabil că această amânare a fost datorită marilor evenimente politice prin cari trecea ţara: înlocuirea lui Vogoridi prin căimăcămia de trei, alegerea Camerei Elective şi îndoita alegere a lui Cuza.

X.

OCHIRE ASUPRA MÂNĂSTIRILOR NEAMŢUL ŞI SECUL ÎN ANUL 1859.

Inainte de a urmà cu această expunere a faptelor, cred folositor să expun pe scurt în ce chip erau organizate mânăstirile Neamţul şi Secul şi cum funcţionà această alcătuire.

Sub denumire de *Mânăstirile Neamţul şi Secul* se înţelegeau nu numai aceste două mânăstiri cu schiturile de prin prejurul lor, ci încă un număr de alte 21 mânăstiri şi schituri răspândite în toată ţara, dar atârnând de acest sobor.

Numărul total al călugărilor: duhovnici, ieromonahi, schimonahi, părinţi, fraţi şi ucenici erà de peste 1.200, distribuiţi în modul următor:

(1) V. Acte, XXX şi XXXI.

633 în mânăstirea Neamțului și schiturile Vovidenia și Procovul.
175 în mânăstirea Secului și schiturile Sihăstria și Sihla Secului (1).

Iar restul erà împărțit în cele 21 mânăstiri și schituri dependente de sobor.

Din cifra de 808 călugări înscriși la Neamțul și la Secul, un mare număr erà întrebuințat în administrarea uriașei averi a mânăstirii. Mai ales numărul celor afectați administrației exterioare erà foarte însemnat.

La fiecare din moșiile ținute pe seama mânăstirii erà câte un *părinte dichiu* sau vechil, pe lângă alții funcționând în calitate de *gramatici, chelari* și supraveghetori la câmp.

Mânăstirea posedà, la 1859, 500 cai, 2.600 boi și vaci, peste 10.000 oi, pe lângă bivoli, capre și porci. Aceste vite erau păzite de argați plătiți cu anul, dar la fiecare herghelie, la fiecare turmă, la fiecare stână erau călugări pentru privigherea și povățuirea argaților.

Asemene și gospodăria casnică a mânăstirii absorbià un mare număr de monahi: la *camară*, la *chelărie*, la *pitărie*, la *bucătărie*, la *arhondaric*, etc.

Ar fi însă o mare greșeală a crede că rămășița părinților din mânăstire își petreceà vieața mai ales cu exerciții religioase.

Potrivit unui obiceiu foarte vechiu în mânăstirile noastre, orice călugăr, mai ales din cei de rând, erà silit să învețe un meșteșug manual, numit *rocodelie* (2), spre a aveà cu ce să-și ocupe mâinile în restimpurile lăsate de exercițiile religioase și spre a nu rămâneà oțioși. In schiturile și în mânăstirile cele mici, monahii erau stăpâni pe produsul *rocodeliei* lor. Nu așà însă la mânăstirea Neamțului. Sub cuvânt că mânăstirea trebue să subvie singură la toate trebuințele ei, călugării, după meseria învățată când erau ucenici, se împărțiau în bresle. Pe lângă tipografia și legătoria de cărți se găsiau în mânăstire: fabrici de postav, de potcapuri, de panere, de rogojini, de oloiu, de lumânări de ceară și de său, pive, drâste, ateliere de croitorie, cizmărie, olărie, dubălărie, lingurărie, etc.

In capul fiecărei bresle erà către un *nacialnic* sub ordinul căruia lucrau călugării, fie în ateliere, fie, acei cari dobândise învoirea starețului, pe la chiliile lor, fiind atunci numiți *chilioți*.

(1) Aceste cifre sunt extrase din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Crețulescu.
(2) Cuvânt rusesc ce trebue tradus prin: *lucrul mânilor*.

Se înţelege că această îndatorire privià numai prostimea din sobor şi că cei mai de seamă nu erau de loc trimişi la asemenea regulă, ci sau lăsaţi în voia lor, sau întrebuinţaţi în serviciile administrative.

Materialul brut, necesar diferitelor fabrici erà furnisat de mânăstire şi produsul lucrului ar fi trebuit să aparţină deci excluziv mânăstirii; astfel se urmà în timpul lui Paisie, dar, cu timpul, abuzul se introdusese.

Călugării meseriaşi erau ţinuţi să furniseze o anumită cantitate de lucru pe zi, pe săptămână sau pe lună. Ceeace lucrau peste această câtime datorită, erà proprietatea lor şi puteau dispune de dânsa după cuviinţa lor.

Se înţelege că, după regulă, ar fi trebuit să-şi procure pe contul lor materialul care slujià la confecţionarea obiectelor de cari puteau dispune şi parte dintr'înşii urmau chiar în acest chip. Dar acei cari ştiau să se pună bine cu nacialnicii breslelor, căpătau cu uşurinţă, bine înţeles în schimbul unui ruşfet, material de al mânăstirii spre a confecţionà obiectele ce le vindeau pe afară.

Acest abuz erà de notorietate publică şi tolerat de autorităţile mânăstirii sub pretext că aceasta nu pierde nimic căci, dacă călugării strângeau bani, aceşti bani, după moartea lor, reveniau tot mânăstirii, clironoamă firească a tuturor monahilor dintr'însa. Iar de aşezământ, care proscrià din acel lăcaş orice idee de câştig şi interzicea monahilor, nu numai de a se înavuţì, dar chiar de a posedà cevà în propriu, nici gând nu aveau. Aceste împărţiri în bresle de lucrători, seamănă mai mult a *falanster* decât a mânăstire.

Exerciţiile religioase erau într'adevăr impuse acestor breslaşi, fiecare atelier aveà paraclisul său, dar această prescripţie rămâneà literă moartă, căci scutirea dela paraclis atârnând de bunăvoinţa nacialnicului, aceasta lesne se dobândià în schimbul unor consideraţii materiale.

Cu toată risipa de material şi corupţiunea la cari dădeau loc aceste abuzuri ale călugărilor de rând, ele erau puţin păgubitoare mânăstirii şi moralei în comparaţie cu abuzurile săvârşite de căpeteniile soborului în administraţia averii.

Abuzul principal se făceà cu prilejul arendării celor 72 moşii aparţinând mânăstirii şi cari erau împrăştiete pe toată întinderea Moldovei şi a Basarabiei (1).

(1) V. Acte, XXXIII.

Călugării nu se împăcau de loc cu articolul din așezământ care prescrià arendarea moșiilor prin mezat. Ar fi preferat să le caute în regie, căci ocaziile de câștig ar fi fost astfel fără îndoeală mai mari și mai dese ; sămile ar fi fost ticluite cu înlesnire și cercetarea lor anevoioasă. Am văzut că, la 1856, starețul Gherasim nici nu a lăsat să figureze în buget venitul celor 14 moșii căutate în regie.

Să supuneau horărîrii din așezământ cu cea mai evidentă rea voință și îi vedem veșnic în luptă cu guvernul din cauza încălcării acelui articol, încheind zdelci în particular pentru arenda moșiilor, călcând s'au falșificând formalitățiile prescrise de așezământ.

Pe lângă cazurile ce reiese din actele ce le-am citat, se găsește un exemplu destul de tipic de primejdiile la cari o asemenea procedare expuneà mânăstirea.

La 1847, starețul Neonil liberează țăranilor de pe moșiile Visoca și Cricicăuții, dela ținutul Sorocei (Basarabia), o zdelcă prin care se obligă a le arendà moșia și recunoaște că a primit dela ei o arvonă. Dar în urmă mânăstirea încheie contract cu alt arendaș și țăranii pornesc un proces prin care reclamă mânăstirii o despăgubire de 57.188 ruble.

Dar chiar când călugării, siliți de guvern, se hotărau să îndeplinească formalitățile prescrise și să țină mezaturi, ei știau să facă în urmă astfel ca toate aceste operații să rămână iluzorii, păgubind mânăstirea cu mii, pentru a-și asigurà un câștig de câtevà sute de galbeni.

Fragmentul unei *condici a scăzământului* (1) ce l-am putut copià ne dă în această privință lămuriri prețioase.

Constatăm dintr'însa că, după ce moșiile se arendau și contractele se încheiau cu toate formalitățile cerute, arendașii cari știau să capete bunăvoința starețului dobândiau reduceri însemnate, atât asupra câștiului bănesc cât și asupra celui în natură.

Spre a dobândì dela mitropolit aprobarea acestor operațiuni, i se. făceà starețului o parte din câștig, precum dovedește fragmentul de tablou din mica condică de taină a mânăstirii, copiat la sfârșitul aceleiaș piese.

Numai aici trebuește făcută o observație: pe acest tablou, din anii 1855—1856, vedem că figurează mai multe sume ca date Domnului. Această afirmare este cu desăvârșire ridicolă, ea alcătuește un neadevăr flagrant. Ghyka Vodă erà un om care da bani

(1) V. Acte, XXXIII.

din punga lui, dar nu luà: desinteresarea lui erà indiscutabilă şi chiar incontestabilă, ea mergeà până la nepăsarea cea mai mare pentru interesele sale materiale. Aceste sume au fost deci sau primite de oameni din împrejurimea lui Vodă, şi din nenorocire el aveà asemenea oameni puţin scrupuloşi împrejurul lui, sau figurau sub această întrebuinţare numai spre a împiedecà orice cercetare. In cât priveşte venalitatea mitropolitului Sofronie, ea a fost dovedită mai în urmă cu prisosinţă.

Alt prilej de abuzuri pentru sobor erau reparaţiile bisericilor şi ale acaretelor. Ele erau astfel de dese şi de cunoscute, încât, în mânăstire, s'a născut zicătoarea următoare:

«Când mânăstirea face o reparaţie de trei lei, meşterul într'adevăr iea trei lei, logofătul mânăstirii iea însă treizeci, camaraşul trei sute, stareţul trei mii, Mitropolitul treizeci de mii şi Vodă trei sute de mii».

Bugetele şi sămile mânăstirii anexate la piesele justificative ale acestei lucrări demonstrează în chipul cel mai vederat risipa şi jaful ce domniau în ocârmuirea acelei averi — 20 moşii mari, rămase în anul 1859 pe sama mânăstirii, (1) o *costă 165,742 lei pentru căutarea lor,* în schimb însă, atunci, pe vremea boierescului, şi când exportul de cereale erà în floare, *ele nu produc decât cerealele trebuitoare pentru hrana soborului.* Şi să nu se creadă că acesta este un fapt izolat, care s'a produs numai în anul 1859, sama pe 1853 şi bugetul pe 1858 ne arată acelaş fapt. Din nici un act nu se vede ca mânăstirea să fi vândut, de pe moşiile ţinute în regie, măcar o mierţă de grâu sau de popuşoi. Şi agricultură se făceà, căci boierescul (claca) de pe acele moşii nu este pusă în bani, între venituri, precum ar fi trebuit să se facă dacă nu s'ar fi întrebuinţat la lucrul câmpului.

Viile mânăstirii, în întindere de 315 pogoane, costau în 1853 suma de 43.000 lei pentru lucrul lor, chiria vinului adus la mânăstire peste 23.000 lei, iar *produsul vânzării vinului a fost de 1.500 lei.* Pentru anii 1858 şi 1859, cheltueala este respectiv de 66.999 lei şi de 61.420 lei, iar la venituri nu se prevede *nimic* din acest condeiu.

Tipografia purtată de monahi, lucrători neplătiţi, costă mai mult decât produce.

In schimb, costul băcăliilor este foarte însemnat.

(1) V. Acte, XXXII.

Pentru scopuri de binefacere și pentru instrucțiune se cheltuește numai strictul necesar cu stabilimentele *impuse* de guvern.

Fiind date asemenea abuzuri, nu este lucru de mirare ca laicii cari aveau a face cu mânăstirea să fi căutat să tragă cât mai mare folos din aceste relații. Socotelile mânăstirii ne dau exemple din cele mai interesante în această privință. Ele arată între altele cât de folositoare au fost asemenea relații pentru Mihail Kogălniceanu care a funcționat mult timp ca vechil al mânăstirii.

Ca activitate morală și intelectuală din partea mânăstirii nu găsim nimic, din contra constatăm o dușmănie înverșunată în contra oricărui progres, o oroare de lumină și de știință, bine caracterizată prin opunerea ei la înființarea școalelor, silințele ce și le-a dat pentru desființarea lor, și scandaloasa bucurie arătată când a ajuns la acest scop.

La încălcările enumerate până aici, mai trebue adăogat faptul că de mult nu se mai observau regulele prescrise de așezăminte, începând cu al lui Paisie, pentru admiterea în mânăstire a acelor ce voiau să se călugărească. De unde așezămintele prevăd un noviciat de cel puțin 5 ani, ucenicii se îmbrăcau cu rasa, de obiceiu după un an, uneori după câtevà luni.

In rezumat, de sus și până jos, totul în mânăstire erà corupțiune, abuz și jaf.

XI.

ADMINISTRAREA MOȘIILOR MÂNĂSTIREȘTI IN BASARABIA. REVENDICAREA MOȘIILOR COPANCA ȘI CHITCANII. INTÂIA MISIUNE A IEROMONAHULUI TEOFAN CRISTEA IN BASARABIA, IN 1858.

Mânăstirile Neamțul și Secul, eparhiile și celelalte mânăstiri moldovene posedau din vechime mai multe moșii în ținuturile de peste Prut.

După anexarea Basarabiei către Rusia, în anul 1812, guvernul împărătesc nu luă nici o măsură specială în privința bunurilor posedate de mânăstirile și eparhiile moldovene în noua provincie.

Părerea că, prin actul de organizare a Oblaștiei Basarabiei din 1818, Impăratul Alexandru I ar fi întărit drepturile și privilegiile mânăstirilor noastre pe averile lor din Basarabia, hotărînd că «ele vor rămâneà în veci a lor avere, și se vor apărà de dreptul averilor haznelii», este vederat greșită. Cetind actul cu puțină băgare

de samă, se constată uşor că paragraful în chestiune se referă la privilegiile şi la proprietăţile clerului ortodox din Basarabia, şi ale acelor aşezăminte religioase, ce, în momentul anexării, *aveau sediul lor în Basarabia*.

Neluându-se nici o dispoziţie specială, pentru averile în chestiune, ele au fost tratate întocmai ca nişte imobile aparţinând unor proprietari rămaşi supuşi moldoveni şi locuind în Moldova.

La început, guvernul rusesc îndatorise într'adevăr mânăstirile şi eparhiile Moldovei să-şi vândă imobilele rămase peste Prut; în urmă însă, se vede că guvernul rusesc a revenit asupra măsurii, acordând averilor mânăstireşti acelaş tratament ca şi averilor particulare.

Aceasta rezultă între altele şi din următoarele rânduri dintr'o scrisoare din anul 1816 a mitropolitului Veniamin Costache către Contele Capodistria:

. . . . «Când Mitropolia se desfăcuse de toate moşiile ce le aveà în partea stângă a Prutului, după nota cinstitului Gheneral Consulat din Iaşi, ce am dat către cinstitul Departament al Pricinilor Străine al Principatului Moldovei, ca să se facă cunoscut tuturor celor bisericeşti, cari sunt ocârmuitori mânăstirilor din Moldova, ce au moşii şi acareturi în Oblastia Basarabiei, să nu facă nici un fel de vânzări sau schimburi, căci de către ocârmuirea Basarabiei nu se ţine în samă, cunoscându-se la toată întâmplarea averile acestea ale mânăstirilor ce le au».

Este un fapt incontestabil că toate mânăstirile noastre, precum şi eparhiile, au stăpânit moşiile lor în cea mai deplină linişte, dela 1812 şi până după anul 1859.

Când se făcură legiuirile pentru administrarea averilor bisericeşti şi se înfiinţă Departamentul Cultului, vechilul trimis de Departament pentru căutarea intereselor moşiilor mânăstireşti ce-i erau supuse prin lege, fu deplin recunoscut de autorităţile ruseşti în asemenea calitate.

Mânăstirea Neamţului îşi administrà asemenea averile de peste Prut prin călugări vechili, a căror recunoaştere nu dădù loc la nici o contestaţie. Aceşti vechili erau înzestraţi cu câte o procură a mânăstirii, întărită de mitropolit şi legalizată de consulatul rusesc din Iaşi.

Vedem chiar mânăstirea purtând procese de deosebită natură înaintea instanţelor judecătoreşti, din cari unul, foarte important, cu

fiscul împărătesc, pentru revendicarea moşiilor Copanca şi Chiţcanii, în întindere de peste 10.000 desetine (6.000 fălci).

Mânăstirea stăpânise aceste două moşii dăruite de Alexandru cel Bun, dela 1429 până la 1592, când fură răpite de Turci cu prilejul alcătuirii *raielei* Benderului.

La 1777, în timpul răsboiului ruso-turc, în urma ocupării ţerii şi a luării Benderului de către armatele ruseşti, mânăstirea reclamă moşiile sale. Feldmareşalul Rumianţov constatând în urma unei cercetări că reclamaţia mânăstirii erà dreaptă, dispuse ca ea să fie pusă în stăpânirea celor două moşii. Dar îndată după retragerea oştirilor ruseşti, Turcii le ocupară din nou cu putere, stăpânindu-le până la 1812, când fură luate pe sama *haznelii* ruseşti şi privite ca domenii ale coroanei.

Mânăstirea reclamă dreptăţile sale de stăpânire, la 1817, *namestnicului* oblastiei, la 1823 Isprăvniciei de Bender şi la 1832 *pravleniei oblaştiei*, iar la 1833 intentă proces de revendicare înaintea judecătoriei ţinutului Bender. Procesul trecù prin diferite faze, ajungând la Senat unde, la 1845, urmă o învoeală prin care mânăstirea renunţă la moşiile ei în schimbul unei compensaţii băneşti, fixată în urmă, de către Oberprocurorul Sinodului şi de Ministrul de Finanţe al Imperiului, la suma de 224.000 ruble argint, ce urmà a se depune la Banca din Odessa.

Vechilul mânăstirii în Basarabia murind la 1856, ea rămase fără vechil până la 1858, când soborul hotărî trimiterea peste Prut a unui părinte, spre a culege lămurită ştiinţă despre starea afacerilor sale şi mai ales despre starea multor procese ce le aveà pendente înaintea instanţelor ruseşti.

Alegerea căzù pe ieromonahul Teofan Cristea care, în calitate de vechil pe lângă guvernele Caimacamilor Balş şi Vogoridi, lucrase precum am văzut spre mulţumirea soborului.

Spre a puteà lucrà, i se dăduse o procură întărită (1), în urma cererii mitropolitului, de Divanul de întărituri şi legalizată de consulatul rusesc.

Se vede că ieromonahul Teofan îşi îndeplinì misiunea în chip satisfăcător, căci constatăm că, după întoarcerea lui, în primăvara aceluiaş an, mânăstirea îi dă o nouă procură, prin care îl rândueşte deplin reprezentant pentru toate interesele sale din Basarabia.

(1) V. Acte, XV, XVI.

Această procură (1), purtând data de 8 Maiu 1858, fu întărită de mitropolitul Sofronie sub No. 144 şi legalizată de consulatul rusesc cu formele obişnuite. Printr'însa ieromonahul Teofan este însărcinat să privegheze toate interesele mânăstirii, să trateze învoeli pentru curmarea proceselor, însă nu i se dă drept să le încheie fără anume învoire a mânăstirii, este volnic să numească vechil mirean care să se înfăţişeze înaintea tribunalelor, sau pentru pricini de hotărnicii, sau ridicări de planuri topografice, însă cu obligaţie de a raportà soborului şi a-i cere aprobare pentru toate aceste lucrări. Mai este însărcinat să puie pe noii arendaşi în posesiunea moşiilor arendate şi să le predeà acaretele, făcând inventar de starea lor; să raporteze la mânăstire stricăciunile pe cari le-ar constatà şi să iea măsurile trebuitoare pentru împlinirea lor. Ii este absolut interzis să iea bani cu împrumutare sau să amaneteze documentele mânăstirii încredinţate lui.

Dintr'o corespondenţă destul de voluminoasă între ieromonahul Teofan cu stareţul Gherasim, reiese că cel dintâiu s'a ocupat cu mult zel de însărcinările ce i se dăduse, raportând în chip lămurit despre toate demersurile ce le făceà. Afacerile de cari aveà să se ocupe mai cu seamă erau nişte procese de împresurări şi acel cu ţăranii din Visoca şi Cricicăuţii pentru neîndeplinirea zdelcii slobozite de mânăstire. Tot din această corespondenţă reiese că soborul nu întreţineà bisericile de pe moşiile sale din Basarabia mai bine decât cele din Moldova, căci Teofan scrie stareţului că episcopul de Chişinău ameninţă să iea măsuri de corecţiune dacă nu se repară biserica din Nemţeni.

In urma repeţitelor scrisori ale stareţului, cerându-i să vie cât mai curând la mânăstire pentru alcătuirea sămilor cari, *în acel an, trebuiau făcute cu mai mare amănunţime decât oricând,* ieromonahul Teofan se întoarse în Moldova în iarna anului 1858-1859.

XII.

MĂSURI LUATE DE MIHAIU STURDZA PENTRU BUNACUVIINŢĂ IN MÂNĂSTIRILE DE MAICE. LEGIUIRI PENTRU INGRĂDIREA HIROTONIILOR. CONFLICTE INTRE MITROPOLITUL SOFRONIE ŞI DEPARTAMENTUL BISERICESC.

Scandalurile ivite în mânăstirile de maice, mai cu samă la Văratec şi la Agapia, siliră pe Mihaiu Sturdza să sloboadă un şir de

(1) V. Acte, XVIII.

hrisoave pentru înfrânarea lor, în urma cererii a însuş mitropolitului. Considerantele celor privitoare la împiedecarea călugăriţelor de a ieşì din mânăstire fără învoirea stareţelor şi la interzicerea pentru tinerii holtei să petreacă pe la mânăstirile de maice sunt destul de caracteristice (1); ele rămaseră însă cu totul fără de efect.

Regulamentul Organic, prin paragraful al treilea din art. 415, interziceà să se mai hirotonească alţi candidaţi la preoţie decât cei ce ar fi absolvit cursurile seminarului de Socola.

Această dispoziţie rămase literă moartă, căci, cu toate că erà un număr foarte mare de preoţi supranumerari, se hirotoniau pe fiecare zi candidaţii cari învăţase prea puţină carte bisericească, pe la aşà numiţii *catiheţi de ţinuturi* şi mai ales dascăli cari abià ştiau să cetească.

Prin legea dela 1841, votată de Obşteasca Adunare, prin anaforaua mitropolitului Meletie No. 159 din 9 Iunie 1846, prin cea din 2 Fevruarie 1847, sub No. 176 şi mai ales prin Regulamentul seminarelor din 23 Ianuarie 1848, se hotărî în chipul cel mai categoric ca să nu se mai hirotonească decât candidaţi ieşiţi din seminar, sau numai acei din elevii catiheţilor de ţinuturi, cari justificau cunoştinţele lor printr'un examen depus la seminar (1).

Un articol al Regulamentului seminarelor mai hotărî ca toate hirotoniile viitoare, ce s'ar face în contra regulelor stabilite, să rămână nule, iar persoanele astfel hirotonite oprite de a lucrà preoţeşte (2).

Aceste staviliri nu conveniau episcopilor cari se siliră dela început să le înlăture.

La 1849, episcopul de Roman cerù Domnului (3) prin anaforaua No. 237 să fie autorizat a hirotonì dascăli cu ştiinţă de carte spre a întâmpinà lipsa de preoţi din eparhia sa. Sfatul administrativ căruia Domnul îi recomandase cererea, o respinse (4) prin anaforaua din 10 Aprilie 1850, pe motivul, între altele, că această lipsă ar provenì numai din faptul că se hirotonesc candidaţi fără însuşirile prevăzute, ceeace face că ei nu mai au nevoie să se silească spre a şi le însuşì.

Legiuirea pentru organizarea seminarelor, întărită de Domn la la 7 Iulie 1851 hotărăşte că, îndată ce seminarele eparhiale vor

(1) Manualul Administrativ, II, p. 414 şi 416.
(2) Manualul Administrativ, II, p. 352, 355, 361, 372.
(3) Ibid., p. 372, art. X al Regulamentului seminarelor.

începe a produce absolvenţi, să nu se mai hirotonească candidaţi cari au frecuentat şcoalele catihetice de ţinuturi (1).

Această dispoziţie, foarte înţeleaptă şi menită a ridicà nivelul clerului, fusese impusă de Domn eparhioţilor şi pricinuì o mare nemulţumire din partea întregului cler înalt, din cauze ce nu se pot numì binecuvântate.

Hirotoniile erau un mare izvor de venituri pentru mitropolit şi episcopi şi foarte mic e numărul acelor cari nu au făcut acest trafic. De acest folos se mai bucurau, pe lângă eparhioţi, şi număroasele feţe, atât laice cât şi clericale, ce se ţineau de fiecare episcop.

Hirotoniile absolvenţilor din seminar fiind de drept, obligatorii, şi neputându-se respinge, erau puţin sau de loc folositoare, pe când acele de candidaţi neieşiţi din seminar şi atârnând cu totul dela voinţa episcopului, dădeau loc la folosuri însemnate.

Acestui mobil trebue atribuită cererea făcută Domnului Grigorie Ghyka de către mitropolitul Sofronie(2), prin anaforaua sa din 9 Decemvrie 1852, spre a fi autorizat să hirotonească şi din dascălii cu bune purtări preoţeşti. Propunerea fu răspinsă de Domn prin încheierea pusă la 26 Maiu 1853, în urma avizului Sfatului administrativ (2).

Insă aceste măsuri nu împiedecau de loc hirotoniile nelegale cari, deşi mai sub mână, îşi urmară cursul. In schimb însă aceste măsuri provocară represalii din partea mitropolitului.

Prin anaforalele din 1 Septemvrie 1853, şi din 1855, el denunţă abuzurile Departamentului bisericesc în administrarea averilor clerului şi amestecul său în afaceri ce erau excluziv de competenţa chiriarhiei.

O mare parte din cele arătate de Mitropolit erau foarte adevărate: ocârmuirea Departamentului erà departe de a fi corectă şi nu erà nici destoinică, însă, pe acea vreme, cu greu s'ar fi putut să fie mai bună. Dar în orice caz şi contrar celor pretinse de mitropolit, starea rezultând din acea ocârmuire erà incontestabil mai bună decât ceeace existà înainte de înfiinţarea Departamentului. Cel puţin mitropolia, episcopiile şi mânăstirile nu mai erau pierdute de datorii, precum erà cazul înainte de 1844.

Este de observat că, în Căimăcămia lui Teodor Balş, administraţia Departamentului erà departe de a fi mai corectă şi mai bună decât sub Grigorie Ghyka, totuş nu vedem ca mitropolitul Sofronie să fi

(1) Manualul Administrativ, II, p. 379.
(2) Manualulul Administrativ, II, p. 380.

făcut vreo remustrare în timpul acelei Căimăcămii. Cred că nu s'ar greşi de loc atribuindu-se acest fapt, cel puţin în mare parte, împrejurării că Caimacamul nu pusese nici o stavilă hirotoniilor nelegale.

Asemenea ştim că sub Căimăcămia lui Vogoridi administraţia Departamentului a fost deplorabilă: s'au dat în arendă moşii la favoriţii regimului, fără mezat şi pe preţuri scăzute, numărul funcţionarilor Departamentului a fost sporit în chip ridicol, se înstrăinase chiar din averile clerului şi, cu toate aceste, mitropolitul nu se decide să protesteze decât foarte târziu. Dar, de astădată, nu mai suntem siliţi să recurgem la presupuneri, avem motivul răbdării sale: *Căimăcamul autorizase hirotonirea candidaţilor la preoţie cari nu trecuse prin seminar.*

Există un protest al mitropolitului Sofronie în contra scandaloasei arendări a unor moşii mânăstăreşti de către guvernul lui Vogoridi, dar acest protest este din 5 August 1859, adică după ce guvernul Caimacamului nemulţumise pe mitropolit prin proiectele în contra mânăstirii Neamţului.

Dacă, după înlocuirea lui Vogoridi prin căimăcămia de trei, el protestează în contra dării în arendă fără mezat a moşiilor clerului şi alte abateri ale Departamentului, prin anaforaua din 8 Noemvrie, cauza acestui pas se poate constată uşor. Protestul este făcut în urma izbucnirii neînţelegerilor între unul din Caimacami, Logofătul Ştefan Catargiu, cu colegii săi, Vasile Sturdza şi A. Panu. Mitropolitul ţineà partea Logofătului Ştefan Catargiu şi voià să mărească greutăţile celorlalţi doi Caimacami, reprezentanţii partidului naţional în Căimăcămie. Aceasta reiese, dacă apropiem acest protest de adresa din 20 Decemvrie 1858, adresată de mitropolit Căimăcămiei.

După alegerea lui Cuza, mitropolitul care erà dela început ostil noului regim, supune Domnului, prin anaforaua No. 147din 22 Ianuarie 1859, abaterile Departamentului ce le semnalase prin anaforalele sale din 1853, 1855 şi 1858, şi, în Martie următor, Ministrul de Culte, D. Sturdza, cu aprobarea Domnului, anulează toate contractele de arendă prihănite şi fixează termen pentru arendarea acelor moşii prin licitaţie.

In acest timp hirotoniile nelegale îşi urmau şirul chiar în Capitală. Unele biserici ajunsese a fi «adevărate fabrici de preoţi». La biserica Patruzeci de Sfinţi se hirotoniau câte un preot şi câte un diacon de trei ori pe fiecare săptămână.

Se schimbase o corespondenţă în această privinţă între ministrul Cultelor şi mitropolit; acesta făgăduise, atât verbal cât şi în scris, că hirotoniile nelegale vor încetà.

Dar ele urmându-şi cursul cu toată făgăduinţa dată, Kogălniceanu denunţă faptul în Cameră şi, în urma acestei interpelări, ministrul Sturdza, care se încredinţase însuş de adevărul faptelor denunţate, se hotărî se iea măsuri energice.

La 2 Aprilie, prin adresa No. 2.878, el arătà mitropolitului că, în dispreţul făgăduinţelor date, hirotoniile nelegale urmau în contra tuturor textelor precise ale legilor, îi cereà contenirea abuzurilor, şi terminà prevenindu-l că, în puterea legii, va considerà ca nule toate hirotoniile făcute împotriva lor. (1)

Prin altă adresă, (2) D. Sturdza cereà ministrului de Finanţe să iea măsuri pentru înscrierea la dare a celor ilegal hirotonisiţi şi, prin circulara din 31 Martie, invità poliţia Capitalei şi prefecturile de ţinuturi să înscrie la dare pe cei hirotonisiţi în contra legii, şi să-i oprească de a îndeplinì slujbele preoţeşti. (3)

Aceste măsuri supărară în cel mai mare grad, atât pe mitropolit cât şi pe clericii şi pe laicii ce trăiau în jurul lui şi erau legaţi de dânsul prin interes. Se înfiinţă la Mitropolie un centru de opoziţie în contra noului regim, centru din care se pare a nu fi lipsit influenţa consulatului rusesc.

XIII.

GUVERNUL IEA ASUPRA SA OCÂRMUIREA AVERILOR MÂNĂSTIRILOR CHINOVII. LUCRĂRILE COMISIEI REGULATOARE.

Abuzurile nenumărate comise în averile bisericeşti, risipa veniturilor şi cumplita decădere morală a clerului hotărîse pe Domn şi pe sfetnicii lui să iea din mânile călugărilor lacomi şi inculţi ocârmuirea unor averi cari alcătuiau o parte atât de însemnată din patrimoniul naţional.

Insă temându-se de opoziţie în Cameră, guvernul aşteptă închiderea ei spre a purtà lovitura.

Cu câtevà zile înainte de ieşirea decretului, preşedintele Consiliului, Manolache Costache şi Lascar Catargiu, ministrul de Interne

(1) Adaos la Buletinul Oficial al Moldovei, No. 45 şi 46 din 2 Aprilie 1819.
(2) Buletinul Oficial al Moldovei, No. 28 din 5 Aprilie 1859.
(3) Ibid.

merseră la mitropolit și cerură lămuriri asupra averilor mânăstirilor. Mitropolitul, nebănuind nimic, le încredință inventarele ce se aflau la dânsul.

In ziua de 30 Maiu 1859, ministrul de Culte, Teriachiu, prezentă Consiliului de miniștri, sub No. 4.369, un lung referat conchizând la luarea averilor mânăstirilor chinovii sub administrarea Departamentului Cultului, spre a se întrebuință veniturile lor în scopurile avute în vedere de fondatori: fapte bune și întemeieri de seminarii, iar pentru ținerea mânăstirilor, propuneà să se dea pe fiecare an sumele stabilite de legiuirea dela 1835 pentru fiecare clasă. Se mai propuneà ca moșiile lăsate în mod abuziv pe sama mitropolitului și a egumenilor să se iea din stăpânirea lor și să se dea în arendă prin licitație.

Acest referat, foarte bine chibzuit, motivează propunerea pe abuzurile săvârșite de mânăstiri în administrarea averilor și pe călcările de așezăminte, enumerând parte dintr'însele. Iar spre a stabilì legalitatea propunerii, invoacă textul Regulamentului Organic, art. 8. și 9 al legiurii dela 1834, și art. 23 al Convenției dela Paris, *care prescrie concentrarea tuturor resurselor Statului în bugetul general al veniturilor.*

Pe temeiul acestui referat, Consiliul de miniștri adresează Domnului, la 31 Maiu, raportul No. 1.907, care începe prin a stabilì că:

1. Principiul statornicit prin legiuirile dela 1835 și 1844 este administrarea averilor mânăstirești de către guvern.

2. Mânăstirile chinovii au fost exceptate din dispozițiile acestei legiuiri sub îndatorirea îndeplinirii unor anumite condițiuni.

3. Mânăstirile chinovii, cu toate silințele ce și le-au dat guvernele pentru a le deșteptà asupra menirii lor, departe de a se supune la acele condiții, le-au călcat necontenit, depărtându-se astfel dela scopul întemeierii lor.

Apoi Consiliul de miniștri propune:

Luarea ocârmuirii averilor mânăstirilor chinovii de către Departamentul Cultelor care, în această privință, va urmà conform dispozițiilor legiuirii dela 1835.

Rânduirea unei comisii, compusă din doi mireni, doi clerici și un adjutant domnesc, numiți de Domn, spre a merge la scaunele acelor mânăstiri ca să facă lămurit inventar de toate averile mișcătoare și nemișcătoare, constatând și modul cum ele se administrează.

Aceeaş comisie, pe baza legiuirii dela 1835, aveà să alcătuească bugetele de cheltueli ale acelor mânăstiri. Pentru mânăstirea Neamţului trebuiau să aibă în privire aşezământul dela 1839 (a căruia partea duhovnicească să nu se smintească întru nimic) în cât priveşte deosebitele aşezăminte de binefacere ţinute de mânăstire, ale căror cheltueli aveau să se întâmpine de către Ministerul Cultelor, mai cu deosebire din venitul mânăstirii. Ministrul Cultelor erà dator să privegheze desăvârşită îndestulare a mânăstirii, pentru ca părinţii să se poată ocupà de cele sufleteşti conform canoanelor.

Câştiurile moşiilor ce s'ar găsì arendate în conformitate cu aşezămintele aveau să se verse în Cassa Clerului, respectându-se contractele lor, iar moşiile arendate fără mezat aveau a se publicà spre a fi arendate din nou. Moşiile căutate în regie, sau lăsate în mod abuziv în stăpânirea egumenilor, aveau să se publice asemenea, spre a fi arendate, iar până atunci, Departamentul Cultelor rămâneà însărcinat cu administrarea lor.

Pentru hrana monahilor aveau a se slobozì egumenilor bani din Cassa Centrală a Clerului.

Din vite, stupi şi alte înzestrări mobile, aveà a se păstrà numai ceeace s'ar fi constatat strict trebuitor soboarelor. Restul aveà să se vândă prin licitaţie, şi preţul dobândit să se verse în Cassa Clerului.

Domnul aprobă măsurile propuse prin acest raport şi, la 1 Iunie, ieşì decretul prin care se ordonà punerea în aplicare a acelor măsuri.

Se numiră în comisia regulătoare a averilor bisericeşti: Ministrul Cultelor A. Teriachiu ca preşedinte, Grigorie Cozadin, Scarlat Pastia, arhimandritul Melhisedec Ştefănescu (rector al seminarului de Huşi), economul D. Matcaş (rector al seminarului de Roman) ca membri, şi C. Cristodulo Cerchez ca secretar.

Din lămuririle acestei comisii ne sunt păstrate: una privitoare la starea mânăstirii Văratecul cu data de 20 Iunie, şi trei privitoare la starea mânăstirii Neamţului din 12 Iunie şi 25 Iulie.

Din cea dintâi rezultă că, în administrarea mânăstirii Văratecului, domniau abuzul şi desordinea cea mai cumplită. Stareţa cu proestoasele îşi împărţiau toate veniturile, lăsând obştia maicelor sărace în cea mai desăvârşită lipsă şi mizerie. Multe maice bătrâne, bolnave şi neputincioase erau lăsate fără nici un ajutor. Comisia n'a găsit nici inventar de vitele mânăstirii, nici socoteală de produsele întrate

şi consumate în anul curent. Măsurile guvernului fură primite de obştea maicelor cu mulţumire.

In privinţa mânăstirii Neamţului, comisia constată că la trapeză mâncau numai vreo 30 de părinţi din cauza proastei stări a acestei mese. Pânea erà un mălaiu de popuşoiu acru şi necopt, bucatele o fiertură de fasole şi bob plin de gărgăriţă. Proestoşii aveau toţi mese deosebite: la cămară, la logofeţie, la stăreţie, rămânând în mânăstirea Neamţului numai numele de chinovion sau vieaţă comună. Preste tot o necurăţenie, o nechibzuinţă o risipă de necrezut.

Mi s'a povestit de părinţii cei bătrâni din mânăstire că, când comisarii cerură stareţului Gherasim cheile lăzilor unde erau banii şi registrele, acesta îi duse la paraclis, merse la icoana Maicei Domnului, îşi făcù cruce, sărută icoana şi apoi, scoţând cheile din sân, le depuse lângă icoană. Ele fură luate de acolo de către arhimandritul Melhisedec, fapt care nu i se iartă acelui prelat nici până astăzi în mânăstirea Neamţului.

Comisia constată că seminarul există numai cu numele în urma intrigilor călugărilor spre totala lui distrugere. Numărul monahilor frecuentatori erà numai de 37.

In fine comisia constată starea de infecţie în care găsise bolniţele bătrânilor şi a alienaţilor, lipsa obiectelor celor mai indispensabile şi tratamentele barbare aplicate de călugări celor de pe urmă bolnavi.

In cât priveşte administraţia celorlalte mânăstiri, cari nu erau chinovii şi asupra cărora comisia regulătoare erà datoare să-şi întindă lucrările, conform decretului domnesc, ea fu găsită tot atât de proastă ca şi a chinoviilor, precum se poate constată din procesul verbal încheiat de comisie la mânăstirea Râşca.

Pretutindeni aceleaşi abuzuri şi aceeaş stare: jaf din partea proestoşilor, mizeria cea mai adâncă pentru călugării şi călugăriţile de rând.

Prima grijă a comisiei regulătoare a fost să înfiinţeze, în fiecare mânăstire, câte un comitet administrativ, compus din aceia în cari se credeà că guvernul poate aveà încredere. La mânăstirea Neamţului se numì în acel comitet şi părintele Sofronie Varnav. Se zice că acest călugăr, călugărit de însuş mitropolitul după un noviciat excepţional de scurt (câtevà luni), întrase în tagma călugărească în urma unei înţelegeri între el şi şefii partidului naţional din Ţara-Românească, când se aflau împreună la Paris, spre a servì interesele cauzei naţionale printre monahi. Numirea lui în comitet nu

fu fericită; erà devotat ideilor nouă şi duşman învierşunat al orientării politice care domnise până atunci în mânăstire, dar caracterul lui violent şi nechibzuit a pricinuit multe conflicte şi a înveninat mult lucrurile. Apoi el nu fu în stare să împiedece pe călugări să lucreze în contra guvernului, precum se va vedeà mai în urmă.

Conform prescripţiilor decretului domnesc, se publicară termene de licitaţie pentru moşiile nearendate sau arendate în mod nelegal; averea mobilă fu inventariată şi vândută prin mezat pe la iarmaroace.

Trebue notat aici că chipul în care s'au îndeplinit aceste operaţiuni, departe de a fi fost corect, a dat loc la bănueli şi învinovăţiri grave în contra comisarilor. Produsul vânzării, efectuată în condiţii deplorabile, a fost de peste 50.000 galbeni.

In privinţa întrebuinţării acestor bani există un referat al directorului Departamentului Cultului şi locţiitor de ministru, D. Alexandrescu, din 20 Octomvrie 1859, prin care, având în vedere că banii prinşi pe vitele şi uneltele gospodăreşti ale mânăstirilor ar fi numai o transformare a averii mişcătoare a acelor chinovii ce, departe de a fi răşluită, trebueşte sporită, şi neexistând în ţară casse de credit unde s'ar puteà depune asemenea capitaluri, propune să se întrebuinţeze acei bani pentru cumpărare de imobile, al căror venit să servească Statului pentru întreţinerea stabilimentelor de binefaceri.

Dar Consiliul de miniştri respinge (1) propunerea şi având în vedere deficitul în care se găseşte Ministerul de finanţe, în urma cheltuelilor extraordinare ce a avut a întâmpină, hotărăşte ca produsul vânzării averii mişcătoare a mânăstirilor să se verse la Ministerul de Finanţe, cu titlu de împrumut, în trebuinţa Departamentului trebilor militare.

Mai trebue adăogat că maşinile fabricii de postav, considerându-se ca unelte gospodăreşti, fură cumpărate (?) pe nimic de Mihail Kogălniceanu pentru fabrica lui de postav din Târgul-Neamţului, iar maşina cea mare de imprimat fu luată din mânăstire şi trimisă la Focşani, unde se înfiinţă o tipografie pentru Comisia Centrală. Astfel se desorganizară două stabilimente cari de sigur erau folositoare mânăstirii, mai ales tipografia, unde monahii găsiau o ocupaţie inteligentă şi corespunzătoare cu menirea lor.

---

(1) Prin procesul verbal No. 1.709 din 20 Octomvrie 1859.

A C T E

I.

SAMĂ

de toate veniturile mânăstirilor Neamțu și Secul și cheltuelile urmate dela 9 Decemvrie 1842 și până la 30 Decemvrie 1843.

PRIMIRILE.

Lei Par.
412.109 — venitul moșiilor imposesiete, însă:

Lei Par.
60.000 — Munții.
46.078 20 Piscu și Hărteștii, însă:
7.443 20 Piscu din câștiu Sf. D-trie anul 1842.
38.635 — Piscu pe întreg anul 1843.
46.078 20.
2.250 — Ciofreștii, câștiu Sf. Gheorghe bez 2.250 lei primiți la încheierea contractului dipozitarisiți la 840 după sama decasteriei.
28.701 — Târgul-Neamțului.
30.000 — Săbăoanii.
33.360 — Brăteștii.
15.000 — Juleștii.
18.250 — Tărpeștii.
14.800 — Răuceștii și Oglinzii.
14.455 — Epurenii.
10.811 — Davidenii cu 161 lei rămășița din anul 1842.
12.010 — Volintireștii.
11.851 20 Durăștii cu 3.950 lei 20 parale rămășița din anul 1842.
11.903 — Poiana Prisăcii.
4.500 — Oșlobenii.
5.340 — Pleșeștii.
3.000 — Scoposenii.
3.280 — Tâmpeștii.
8.000 — Mogoșeștii.
1.512 20 Năneștii, câștiu Sf. D-trie, bez 1.512 lei 20 par. primiți de decasterie la încheierea contractului anului 1842.
12.500 — Câștiu Sf. Dimitrie a anului de pe urmă a contractului nou pentru moșia Piscu, care au a se înapoià iarăș după hotărîrea înaltului sfat.
64.006 20 Dela d-lui Serdarul Tudorachi Vasiliu pentru posesia moșiei Răuceștii și Oglinzii ce se începe dela 1845, care bani au a se înapoià

Lei Par.

d-lui Serdar fiindcă contractul s'au desfiinţat după hotărîrea sfatului.

Lei Par.

500 — Băloşeştii.

412.109 —

Primirile băneşti dela moşiile aflătoare în căutarea casei după sămile dichiilor . . . însă.

7.281 12 Mitocul Gugea, Bălţaţii şi Poleni . . . însă:

150 — Pe crâşma din Gugea.
300 — Pe 20 fălci loc de imaş.
300 — Pe 20 fălci pârloagă.
150 — Pe 3 fălci pământ de arat.
1.000 — Orânda din Poleni.
900 — Suhat vândut preotului Ioan.
216 — Pe 12 fălci fij preotului Ioan, păşunatul vitelor pe toamnă.
680 — Pe 20 fălci suhat locuitorilor din Poleni.
71 — Dela 2 volnici slujbaşi.
816 12 Pe 18 fălci 19 prăjini pământ de arat.
177 20 Pe suhat păşunat cu boii locuitorilor dela drumul şoselei.
35 20 Bezmănul a 2 dugheni din Tg.-Frumos.
2.485 — Rătoşul şi moara dela Balţaţi.

7.281 12

Lei Par.

383 12 Mitocul Ocea . . . însă:

333 12 Pe orânda din sat.
50 — Pe o moară dela preotul Gavril.

383 12

4.265 28 Mitocul Vânătorii . . . însă:

313 — Pe jugăritul slatinii.
300 — Pe orânda din Petricani.
200 — Pe o moară dela Constantin Tapalagă.
780 — Boierescul dela 8 locuitori.
992 20 Bezmănurile moriştilor de piuă.
347 — Pe bezmănurile de velniţă.
890 — Dela zăcelnici.
443 8 Rămăşiţuri din anul 1842.

4.265 28

1.444 03 Mitocul Jâdeştii . . . însă:

546 36 Pe orândă.
617 10 Pe 81 miei vânduţi, câte 7 lei 10 par. unul.
44 20 Pe 6 pământuri dela obârşie.
9 37 Pe stuh.
225 20 Dela Andrei Ciobanu pe iernatul oilor lui,

1.444 3

3.899 — Mitocul Timişeştii . . . însă;

Lei	Par.	
1.200	—	Pe orânda din Timişeşti.
300	—	Pe orânda din Preoţeşti.
1.000	—	Pe suhatul şi crâşma din Buzaţi.
1.035	—	Pe suhatul dela aria veche.
135	—	Dela zăcelnici din Preoţeşti.
88	—	Pe un suhat dela banu Răftivan, păscutul boilor locuitorilor dela drumul pavelii.
71	—	Embaticul piuii de sucmane.
70	—	Dela 2 pădurari din Buzaţi.
3.899	—	

Lei	Par.	
750	—	Mitocul Drăgăneşti pe orânda din sat.
2.781	16	Mitocul Ţăfeştii din Ţara de Jos . . . însă:

Lei	Par.	
1.952	16	Primiţi de Păr. Gherasim Iconom, fostul vechil în Ţara de Jos după sama Sf. S. din 17 Maiu 1843.
391	—	Pe 224 vedre vin vândut câte 70 par. vadra.
105	—	Chiria bordeiului dela malul Şiretului.
70	—	Pe un răzor dela Căpoteşti.
263	—	Imaşul poştii dela Furceni.
2.781	16	

600	—	Dela viile dela Vişan . . . însă:

500	—	Pe 250 vedre vin vândut.
100	—	Pe merele vândute.
600		

11.131	30	Dela M-rea Secul prin părintele Isihie, fost Egumen . . însă:

2.600	—	Pe suhatul dela Măreşti.
187	10	Pe curătura dela Dumbrava Petrecanii.
4.000	—	Pe dijmurile de pe Vânători şi Buşaga.
500	—	Pe un loc de velniţă.
1.115	—	Pe 140 miei vânduţi.
400	—	Pe 60 miei ciobăneşti.
250	—	Pe 50 pielcele de miel.
100	—	Pe 2 cai bătrâni.
1.400	—	Dela morile de pe Vânători.
48	—	Văratul a 6 boi câte 8 lei.
108	20	Dela Toader Ciobanu pentru iernatul oilor lui.
423	—	Cei primiţi mai mult după sama a. t. 1842.
11.131	30	

3.480	22	Tij dela M-rea Secul primiţi prin păr. Chiriac Egumen . . . însă:

1.897	30	Milele adunate la acea mânăstire.
1.582	32	Pe iernatul oilor şi alte mărunţişuri după sama Sf. S.
3.480	22	

4.851	—	Veniturile acareturilor şi a bezmănurilor din Iaşi . . . însă:

1.000	—	Dela părintele Pafnutie.
750	—	Dela Gheorghe Lungu,
500	—	Dela Iosub sin Ilie Cropner.

Lei Par.
1.000 — Tij dela Iosub Cropner.
500 — Dela Ilie Blanariu.
55 — Dela Dimitrie Nica.
56 — Dela Moisă Sin Lupu.
112 — Dela Șumsă Tinichigiu.
48 — Tij dela Iosub Cropner.
50 — Dela jidovul Pascal.
224 — Dela jidovul Iosub sin Moisă.
56 — Dela Leiba Sin Lupu.
430 — Dela dughenele Orgoeștilor.
4.851 —

Lei Par.
2.448 — Chiriile dughenilor din Roman . . . însă:
800 — Dela Moisă Zișla pe 2 dugheni.
800 — Tij pe 2 dugheni dela Avram sin Moisă jidov.
848 — Pe 3 dughene și o căsuță.
2.448 —
560 — Chiria dughenilor din Neamțu . . . însă:
440 — Pe 1 dugheană dela Chir Năstase.
120 — Dela Istrail jidov tij.
560 —
280 — Dela Ion Durău slujbaș volnic.
107 — Pe un suhat din Mustecioasa.
700 — Pe un suhat dela Țolici.
21.247 20 Milele ce s'au adunat la Părintele Stariț Neonil.
1.500 — Banii pensiei, câte 100 lei pe lună, cu 300 lei rămășița din anul trecut.
2.132 — Despăgubirea scutelnicilor.
684 — Dela Părintele Gheorghe fostul decasteriot.
1.058 — Banii primiți pe întărituri de zapise.
2.403 20 In 209 carboave vechi dela d-lui Aga Iorgu Vârnav, din 6.000, ce-i aveà a plăti în Basarabia, datoria mânăstirii care s'au exoflisit.
633 — Rămășița din 450 #, împrumutați dela d-lui Banu Mantaca spre punerea cauzei la Divanul Domnesc în pricina cu Miloș, din care s'au primit 15.342 lei.
33 20 Prisosința Părintelui Teofan din cheltuiala drumului la Târgul-Ocnei, când au adus sare.
1.100 — Pe pământul dela Capotești și Purcelești, după sama Părintelui Gherasim, acum econom.
1.100 — Pe orânda din Nemțișor.
50 — Dela Radu Bacleanu apa ce o trage la piuă.
500 — Pe moara și dijmurile din Nemțișor.
100 — Dela Rovin din Tg.-Neamțu prin Păr. Economu Gherasim.
25.959 27 Jugăriturile de pe pădurile slobode.
50 — Pe moara popii Cozmii, început dela 26 Oct. 1843.
100 — Pe o mutare dela Halăuca prin Păr. Gherasim Economu.
936 — Banii primiți pe iernatul oilor ciobănești.
1.345 — Banii primiți pe dijmuri de lanuri prin Părintele Constandin și Chesăriță.

Lei Par.
7.360 30 Banii primiţi pe cele vândute . . . însă:
Lei Par.
2.507 30 Pe cărţile vândute prin Părintele Vlasie Ierod.
2.128 — Pe 266 miei mânăstireşti câte 8 lei mielul.
1.900 — Pe 100 berbeci câte 19 lei unul.
298 — pe 5 iepe bătrâne.
527 — Pe 62 pielcele brumării.

7.360 30
5.000 — Primiţi dela Păr. Gherman din banii ce datoreşte către mânăstire după sinetul Sf. Sale.

530.365 — Face primirile.
219.643 17 Primiţi de desfiinţata decasterie, dela 9 Decemvrie 1842 şi până la 21 Maiu 1843.
310.721 23 Incă primiţi dela 21 Maiu şi până la 30 Decemvrie 1843.

530.365 — Adică cinci sute treizeci mii trei sute şasezeci şi cinci lei cuprinde primirile, precum se arată anume în aceasta după condică.

(ss) NEONIL ARHIM. şi STAREŢ SFINTELOR MÂNĂSTIRI NEAMŢUL şi SECUL, (ss.) NAFTANAIL DUHOVNIC, s.) CHIRIAC IEROMONAH, (s) IOASAF DUHOVNIC, (s.) FILIP DUHOVNIC, (s.) NECTARIE LOGOFĂT M-RII, (s.) GHERASIM DICHIU SFINTEI MÂNĂSTIRI, (s.) GHENADIE IEROM. CĂMĂRAŞ.

Rămăşiţile ce mai sunt a se scoate pe anul 1843.

Lei par.
500 — Dela posesorul moşiei Băloşeştii, câştiu Sfântului Dimitrie 1843.
166 12 Pe orânda dela Ocea.
60 — Dela Chiriac Fasolă pe velniţa din Vânători.
71 — Pentru 2 volnici slujbaşi dela Cost. Sainolu în Tărpeşti.

797 —12 Fiind rămaşi a se scoate.
5.000 — La monahul Gherman.

5.797 12 Fac adecă cinci mii şapte sute nouăzeci şi şapte lei şi douăsprezese parale.

SAMA

de toate cheltuelile făcute dela 9 Decemvrie 1843 la mânăstirile Neamţu şi Secul până astăzi, Decemvrie 30, 1843.

CHELTUELI.

Lei par.
15.080 27 Cheltuiala bisericilor . . . însă:
Lei Par.
3.850 — S'au plătit d-lui Ionică argintaru pentru lucru argintăriilor făcute la biserică, bez 2.000 lei ce au a se da Păr. Duhovnic Iosaf care i-au dat d-lui în asemenea plată.
651 25 Pe feluri de mărunţişuri şi hramurile bisericilor de pe la metoace.
9.416 22 In cumpărarea a 450 oca ceară şi lumânări.

Lei	Par.	Lei	Par.	
		1.162	20	S'au plătit clopotarului pe 465 oca câte 2 lei 20 par. oca pentru clopotul ce s'a făcut din nou din materia mânăstirei.
		15.080	27	
42.506	19			Cheltuiala ţinerii şi a îmbrăcămintei părinţilor . . . însă:
		1.949	4	Pe 310 coţi muhair.
		8.549	1	Pe 2.697 coţi şăeac.
		37	2	Pe 483 coţi şăeac mânăstiresc.
		16.426	36	Pe 8.724 coţi noatină.
		969	25	Pe 703 Coţi pânză de cămelauce.
		9.678	21	Pe 181 topuri câte 51 lei topu şi 1.845 coţi pânză de cămeşă.
		211	20	Pe 423 coţi pânză de ţoluri.
		333	4	Pe 2 oca 16 dr. ibrişin.
		754	37	Pe găitan pentru haine şi cămelauce.
		342	39	Pe 60 oca 100 dr. aţă pentru haine.
		253	5	Pe 183 coţi căptuşeală.
		2.474	25	Pe 1795 oca 100 dr. sumane şi cergi de lucru.
		526	—	Pe încălţările proistoşilor.
		42.506	19	
41.611	9			Cumpărarea băcăliilor pentru sobor.
28.351	26			Cumpărarea peştelui pentru sobor.
38.907	8			In cheltuiala metoacelor ce sunt pe socoteala mânăstirii . . . însă:
		13.909	—	Mitocul Timişeştii.
		6.969	02	Mitocul Gugea, Polenii şi Bălţaţii.
		6.120	11	Mitocul Jădeştii.
		4.844	36	Mitocul Vânătorii.
		2.949	06	Mitocul Drăgăneştii.
		4.114	33	Mitocul Ocea.
		38.907	8	
829	—			Mitocul din Iaşi.
36.942	30			Cumpărarea făcutului şi plata fălcerilor . . . însă:
		25.702	—	Din 32.802 lei pe 154 stoguri de fân câte 6 # stogul bez 200 # daţi arvonă şi trecuţi în sama anului 1842.
		1.600	—	Pe 10 stoguri de fân câte 160 lei stogul dela Cluceriu Costache Sainolu.
		301	30	Pe 2 stoguri dela Herşcu Moscovici.
		2.119	—	Pe 163 fălceri din Petrecani bez 300 lei plătiţi în anul 1842. Câte 13 lei unul.
		2.000	—	Pe 100 fălceri dela Cluceriu Costache Sainolu câte 20 lei unul.
		2.800	—	Părintelui Grigore Proteiereul ţinutului pe un suhat pentru oile mânăstirii.
		2.420	—	Daţi părinţilor ce s'au dus cu oile peste Dunăre în iarna aceasta
		36.942	30	
8.739	—			Cheltuiala urmată prin părinţii trimişi în feluri de ascultări.
11.729	16			Cumpărarea pieilor şi a săului . . . însă:
		2.592	—	Cheltuiţi prin decasterie.
		6.035	—	Pe 170 piei de bou şi de vacă câte 35 lei 20 parale pielea.

Lei	Par.	Lei	Par.	
		1.500	—	Pe 250 miei câte 6 lei mielu, dela c. c. Elenuţa Sturdza.
		1.602	16	Pe lumânări de său şi său curat, carne, grăsime şi altele.
		18.729	16	
11.177	10			In plata chiriilor, băcăliilor aduse dela Galaţi venite din Ţara de Jos şi bezmănu şi altele . . însă:
		1.245	06	Cumpărarea băcăliilor aduse dela Galaţi.
		16.507	04	Plata chiriei adusului cu 174 lei 30 parele lui Herşcu Jidovul chiria adusului la Timişeşti a 301 mierţe păpuşoi.
		70	—	chiria adusului până la margine a steclăriilor cumpărate din Bucovina.
		355	—	In 10 # s'au plătit jidovilor ce au adus pe Prea Sf. Arhiereu Stavropoleos.
		18.177	10	
33.436	21			Cheltuiala viilor şi mitoacelor de pe la vii cu ţinerea părinţilor şi îmbunătăţirea ecaretelor . . . însă:
		8.178	35	Viile dela Vişan.
		24.229	—	Viile din Ţara de Jos cu 5.152 lei îmbrăcarea lucrului viilor pe anu viitor 1844.
		1.028	26	Cheltuiala viilor dela Cotnari.
		33.436	21	
7.212	29			Cumpărarea rachiului pentru sobor . . . însă:
		6.000	—	Pe 300 vedre rachiu dela d-lui Vornicul Balş câte 20 vedre.
		1.171	1	Pe 77 vedre din Tg.-Neamţului câte 15 lei şi 8 parale vadra.
		41	28	Pe 139 oca hanus pentru rachiu.
		7.212	29	
11.131	30			Cheltuiala mânăstirii Secului prin părintele fostul Egumen . . însă:
		8.448	34	Cheltuiţi prin sama Sfinţiei Sale.
		1.682	36	s'au iertat de către părintele stareţul.
		1.000	—	s'au răspuns înainte la camară.
		11.131	30	
4.101	3			Cheltuiţi prin Părintele Chiriac acum Egumen la Secul.
9.057	21			Cheltuiala odăii pe fier, oţel, păcură şi lefile vezeteilor şi argaţilor din odae . . . însă:
		5.198	3	Cheltuiala odăii.
		3.859	18	Lefile vezeteilor şi a argaţilor din odăi.
		9.057	21	
843	10			Cheltuiala cancelariei logofeţiei pe hârtie, ceară tare şi bulini.
600	—			Lefile argaţilor schitului Vovidenia.
8.487	8			Lefile argaţilor fabricilor, dela herestrei şi dela toate vitele mânăstirii.
1.616	29			Cheltuiala fabricilor . . . însă:
		1.351	5	Fabrica potcapilor.
		255	19	Ciubotăria.
		10	5	Croitoria.
		1.616	29	

Lei Par.
17,121 17 Cheltuiala bolniţei din nou . . . însă:
Lei Par.
6.702 — Călfia Neculai
950 — Prin decasterie.
1.021 12 Pe 315 hârtii, cuie de draniţă.
8.448 5 Pe var, năsip, broaşte, geamuri de sticlă, cărămidă, şi altele.
17.121 17

64.006 20 In 1803 ⌗ daţi d-lui Aga Enuţă în rescumpărarea moşiei Băloşeşti, ce au fost vândută şi s'au întors iarăş către casă.

14.274 20 Datoriile plătite făcute în anii trecuţi . . . însă:
Lei Par.
3.035 — Pe 19 stoguri fân ce s'au luat dela d-lui Serdarul Dimitriţă Economu în iarna trecută 1842.
6.000 — Pe 306 mierţe popuşoi câte 20 lei mierţa d-sale Cluceriu Sainolu prin Păr. Isihie.
450 — Pe 30 mierţă ovăs câte 15 lei mierţa dela Medelniceriu Petrache Pascal.
120 — Preutesei Paraschiva pentru o moară după învoeală cu M-re.
108 10 O datorie a răposatei Serdăresii Arghiroaia.
337 10 Părintele Teofilact Racliş.
484 — Pe 121 oca unt de vacă dela Părintele Arhimandrit Nicon.
3.740 — S'au plătit cusuru sănetului Păr. Arhimandrit Macarie Pricistanu din 5.450 lei, din anul 1835 Sept. 13.
14.274 20

29.100 — Pretenţiile din anii trecuţi . . . însă:
18.000 — D-sale Anastasă Pogor pentru moşia Tâmpeştii.
7.100 — D-sale Vasile Turculeţ pentru posesia Tg.-Neamţului, bez 300 ⌗ ce i s'au dat în 1842.
4.000 — Păr. Arhim. Sava pentru chiliile Sf-Sale.
29.100 —

39.113 — Pâne cumpărată pentru sobor . . . însă:
10.000 — Pe 500 mierţă popuşoi câte 20 lei mierţa dela d-lui Vornicul Alecu Balş.
19.500 — Pe 1.000 mierţă popuşoi dela Jidovul Herşcu cu câte 19 lei 20 par. după sama decasteriei.
8.571 — Pe 300 merţă popuşoi tij dela Jidovul Herşcu după sama decasteriei.
1.042 — Pe 88 mierţă ovăs.
39.113 —

3.000 — Pe 30 mii ocă sare dela Sf. Mitropolie.
839 28 Meremeturile făcute pe la chilii.
602 18 Cheltuiala sfinţirii prin Păr. Calistrat.
4.211 14 Milele prin Păr. stareţul pe la părinţi şi la feliuri de feţe.
154 — Pe făcutul stânjinilor de lemne în păduri.
5.339 4 Cheltuiala arhondaricului mare pe steclării, tacâmuri de masă şi altele.
3.500 — D-sale Sărdar D-trache Iconomu în plata vechilicului pe 1 an.
9.416 19 Măruntele cheltueli în feliuri de trebuinţi a casei.
4.907 17 Acei trecuţi mai mult în cheltuielile anului trecut 1842 peste venituri, după sama decasteriei întărită de către comitet.

Lei Par.
8.980 15 Banii ce prisosesc la primirile Păr. Gherman, fostul decasteriot peste cheltueli cu care s'au încurcat că le are.

523.927 28 Face cheltuiţi . . . . . însă:
210,663 2 Cheltuiţi prin desfiinţata decasteriei dela 9 D-vrie 842 şi până la 21 Maiu 843.
313.264 26 Cheltuiţi acum dela 21 Maiu până la 30 D-vrie 843.

523.927 28 Adică cinci sute douăzeci şi trei mii nouă sute douăzeci şi şapte lei şi douăzeci şi opt parale cuprind toate cheltuielile precum se arătă anume în această samă după condică.

Perilipsis.

530.365 — Cuprind veniturile.
523.927 28 Cuprind toate cheltuelile.

6.437 12 Adică şase mii patru sute treizeci şi şapte lei douăsprezece parale prisosesc banii în camară.

(ss). NEONIL ARHIM. şi STAREŢ SF-LOR M-RI NEAMŢU. şi SECUL, (ss) NAFTANAIL DUHOVNIC, (ss) CHIRIAC IEROMONAH, (ss) IOASAF DUHOVNIC, (ss) FILIP DUHOVNIC, (ss) NECTARIE LOGOFĂT M-RII, (ss) GHERASIM DICHIU SF. M-RII, (ss) GHENADIE IEROM. CĂMĂRAŞ M-RII.

Al 2-lea Perilipsis.

Lei Par.
530.365 — Veniturile anului 1843.
523.927 28 Cheltuelile.

6.437 12 Prisosiţi.
1.000 — Se adaug acei cu greşală scăzuţi din condică de 11.131 lei cheltuiala M-rei Secu prin fostul Egumen Isihie, adică acei ce se arată că s'au răspuns înainte.

7.437 12 Prisosiţi.

Sama aceasta de venituri şi alte primiri şi cheltueli a M-rilor Neamţu şi Secu pe anul trecut 1843, cercetări duse de către noi, s'au văzut primirile în sumă de 530.365 lei, iar cheltuielile cinci sute douăzeci şi trei mii nouă sute douăzeci şi şapte lei 28 parale, căci 1.000 s'au găsit cu greşală scăzuţi la cheltuieli, precum mai sus se arătă şi fiindcă prisosesc bani în camara M-rei, şapte mii patru sute treizeci şi şapte lei, 12 par., cari se vor trece la încărcări în sama anului următor 1844, bez rămăşiţa arătată în urmă, sumă de cinci mii şapte sute nouăzeci şi şapte lei, 12 par.

De aceea pentrucă cheltuelile s'au văzut întrebuinţate cu dovezi şi bună economie necovârşitoare peste venituri.

Se încredinţează cu iscăluturile noastre şi punerea peceţii Sf-tei Mitropolii. Anul 1844 Martie 3.

(ss) MELETIE MITROPOLIT MOLDAVIEI.
(ss) VENIAMIN EPISCOP ROMANULUI.
(ss) SOFRONIE EPISCOP HUŞULUI.

II.

Extract din jurnalul încheiat la 12 Maiu 1844 de fericitul întru pomenire P. S. Mitropolit Meletie, Episcopul de Roman, Veniamin Roset, şi de Huşi, Sofronie, în unire şi cu Vornicul Bisericesc pentru regularea dării peciuirilor de cununie, pentru mitrici, pentru condiţiile contractelor de împosesuire şi pentru alcătuirea arbitrilor şi vechililor.

III. Pentru obşteştile condiţii a contractelor cu care urmează a se împosesui moşiile mitropoliei, a episcopiilor şi a mânăstirilor pământeşti, aşa precum D. Vornicul Averilor Bisericeşti, în puterea § 1) din art. 7 a instrucţiilor sale, le-au supus luării aminte a eparhioţilor, îndreptânduse şi prefăcânduse în unire, se vor şi publicarisi dimpreună cu moşiile ce urmează a se da prin mezat, potrivit art. 2 din legiuirea regularisirii averilor, după lămurirea ce au voit cu fiecare pentru eparhia sa.

IV. Pentru căutarea pricinilor de împrejurări şi a procesurilor atingătoare de averile caselor eparchiilor şi a mânăstirilor pământeşti, cerând trebuinţa a se alcătui arbitri sau şi vechili, s'au regulat a fi:

Unu vechil şăzătoriu în Iaşi pentru pricinile mitropoliei şi a mânăstirilor pământeşti.

Unu vechil pentru pricinile de afară a mitropoliei.

Unu vechil pentru pricinile de afară mânăstirilor.

Doui arbitri pentru pricinile mitropoliei şi ale mânăstirilor.

Doui vechili pentru eparhiile Romanului şi a Huşului.

Doui Arbitri asemenea.

Unu vechil în Basarabia, pentru moşiile mitropoliei a episcopiei Huşului şi a mânăstirilor Bogdana şi Pângăraţii.

Zece de toţi, hotărându-se pentru arbitri până la 12.000 lei pe an şi până la 8.000 lei, pentru vechili, eparhioţii în cuprinderea § e din art. 6 a legiurii regularisirii averilor, vor numi fiecare pe împuterniciţii săi, după care d-lui Vorn. Averilor Bisericeşti le va da împuternicirile şi vechilimelile cuvenite, împlinind totodată şi cerutele formalităţi spre a fi cunoscuţi în căutarea pricinilor şi a procesurilor lucrătoare pe la instanţele competente, care fiindcă acum s'au schimbat din clasificaţia făcută de mai înainte, şi prin urmare în anul acesta au rămas mai puţine pricini de căutat, apoi iarăş D. Vorn. Bisericesc rămâne a chibzui şi răsplătirea lor, a fi potrivită cu împuţinarea lucrărilor în următorul an.

Spre a sluji de pravăţ în lucrările atingătoare de dispoziţiile mai sus arătate, potrivit cu principiile legii, şi a instrucţiilor Vorniciei Averilor Bisericeşti, s'au încheiat acest jurnal care se va păstrà în arhiva Departamentului spre regularizarea cuvenită.

(Acest jurnal potrivit cuprinderii lui se păstrează în arhiva Departamentului Cultului).

No. 763.

III.

Petiţiunea vechilului mânăstirii Neamţului M. Kogălniceanu către Impăratul Rusiei.

Prea Inălţate şi prea Puternice Impărate!

In munţii Moldovei se află o mânăstire al cărui titlu cel mai glorios este de a se bucurà din învechite timpuri de binefăcătoarea şi Augusta protecţie a Pravoslavnicilor Autocraţi ai Rusiei.

Această mânăstire este sfânta mânăstire Neamţul şi Secul. Recunoscătoare de asemenea mărinimoasă apărare, falnică de a se vedeà sub un ase-

menea puternic scut, ea pururea s'au silit de a se arătà vrednică de împărătească îngrijire și binefacere prin: râvna, credința, slujbele și rugile sale de zi și de noapte către Părintele cel de sus, spre a păstrà și a întări puterea și slava împărătească și a Impărăției.

Maiestatea Voastră, credincioasă evlavioaselor sentimente a pururea fericiților întru pomenire și glorioși procatohi, v'ați îndurat asemenea a aruncă asupra acestei mânăstiri o ochire binevoitoare, și starețul cu sohorul sunt pătrunși de cea mai vie și respectuoasă recunoștință pentru un asemenea împărătesc har, de care în mai multe rânduri au venit vederate dovezi și mai ales în timpul cel mai de pe urmă a ocârmuirii provizorii Rosienești.

In vremea de față însă, mânăstirea se vede expusă la o cumplită probă, nouri deși s'au adunat asupra orizontului său și fulgeri de mânie amenință dintr'o parte foarte apropiată.

Singura sa mântuire, singurul său liman este năzuirea acelui Prea Puternic Monarh, apărătorul Pravoslaviei, acel a căruia inimă generoasă bate pentru orice suferință în biserica lui Hristos.

Maiestatea Voastră! Ar fi a ahuzà de Prea scumpele minute a Maiestății Voastre menite de Dumnezeu de a face fericirea atâtor milioane de suflete, dacă chiar în scurt Vă aș arătà toate asupririle, toate durerile, toate înspăimântările la cari Mânăstirea Neamțului este expusă din partea Domnitorului de astăzi a Moldovei.

Mă voi mărginì a declarà Maiestății Voastre că această vrednică de toată cinstea Lavră este în primejdie de a se vedeà chiar desființată; ea care este fondată de bine credincioșii Domni vechi ai Moldovei și apărată de Prea Puternicii Monarhi ai Rusiei.

Veacuri întregi s'au urmat frumoasa sa misie de a se rugà pentru făcătorii săi de bine, de a ajutorà acei neputincioși, de a hrăní pe cei lipsiți, de a fi în sfârșit un azil deschis pentru orice lipsă, pentru orice dureri, pentru orice neputință trupească și sufletească.

Luminarea Sa Beizadeà Grigorie Sturdza ajutat de poruncile în scris a părintelui său, prin milă și înspăimântări au luat dela Mânăstirea Neamțului nu mai puțin decât optsprezece moșii în posesie fără nici o formalitate, precum mai pe larg se arată în memoriul No. 1, pre care întru tot plecat îndrăznesc a-l alăturà pe lângă această a mea jalbă.

Indată ce împărătescul Comisar al Maiestății Voastre, Excelența Sa Generalul Duhamel au venit în Moldova, și văzând în sosirea Excelenții Sale raze de nădejde și mântuire, ca un deplin și înadins împuternicit vechil al mânăstirii m'am adresat către Excelența Sa, cerându-i în numele Maiestății Voastre apărarea și punerea la cale pentru încredințătoarea mea mânăstire, de vreme ce dela Domnul, cu toate stăruințile starețului și ale mele nu am putut dobândi nici o dreptate.

De aici s'aụ pornit cea mai groaznică prigonire atât asupra stareţului, prea cuviosul părinte arhimandrit Neonil, cât şi asupra soborului şi asupra mea, care nu eram decât un împlinitor a poruncilor date mie de către mânăstire.

Eu clevetit cu felurite şi închipuite vinuiri, din care nici una nu se poate dovedì, m'am văzut fără nici o judecată sau înainte cercetare osândit de a fi închis într'o aspră închisoare.

Iar stareţul şi cu tot soborul s'au văzut expuşi la tot felul de nevrednice maltrataţii; nu este intrigă, nu este ameninţare, nu este batjocură cari nu le-au făcut, spre a silì pe mânăstire de a desfiinţà jăluirile pornite, şi prin urmare a se lăsà lui Beizadè Grigore aceste moşii, adică, între alte cuvinte, a se face soborului o pagubă de mai mult de patruzeci de mii de galbeni.

Nebuneasca îndrăzneală! au mers până acolo încât de către trimisul Inălţimii Sale, episcopul Meletie Stavropoleos, s'au făcut mânăstirii chiar o nelegiuire, pentrucă au făcut un Tè-Deum pentru păstrarea şi îndelungarea sănătăţii Maiestăţii Voastre şi Augustei Voastre Familii!!

Fapta este prea adevărată şi cu netăgăduită dovadă; îndrăznesc a supune Maiestăţii Voastre sub No. 2 chiar jăluirea ce întru aceasta stareţul au adresat general consulatului Maiestăţii Voastre din Principat.

Cu toate aceste protestaţii, prigonirile nu au încetat nici astăzi, şi mânăstirea lovită în cei dintâi a ei slujbaşi, jignită în drepturile sale, cuprinse în legile organice a ţerii, se aşteaptă din zi în zi de a-şi vedeà desfiinţarea sa.

Intr'o asemenea jalnică stare a cei dintâi lavre a Moldovei, eu, carele am fugit din ţară, mă pot bucurà de o mai mare libertate, mă folosesc de dânsa, pentru ca în numele încredinţătorului său stareţ şi sobor, întru tot plecat să mă adresez deadreptul la Puternicul Pristol a Maiestăţii Voastre, de a va arătà împilarea nepilduită ce se face unei mânăstiri ocrotite de Maiestatea Voastră.

Faptele cari în scurt le supun Maiestăţii Voastre sunt cunoscute prea deplin Excelenţii Sale generalului Duhamel, carele, chiar la faţa locului, prin Domnul Giers, primul secretar al consulatului rusesc din Iaşi s'au încredinţat de cuprinderea adevărului; ele nu sunt mai puţin cunoscute şi de consulaturile Maiestăţii Voastre din Iaşi şi din Bucureşti, cari au îndestule jăluiri din partea stareţului şi din partea mea.

Un singur dar cuvânt generos rostit de Maiestatea Voastră ar fi deajuns să puie o stavilă acestei cumplite apăsări, spre a aduce alinare şi mângâiere în inimile înspăimântatului stareţ şi sobor, spre a le însuflà încrederea în mai fericit viitor, spre a face în sfârşit ca acest dumnezeesc lăcaş văzându-se mântuit de către Maiestatea Voastră, să îndoească dacă este cu pu-

tință fierbintele și necontenitele sale rugi pentru fericirea, puterea și slava Impăratului și a Impărăției.

A Impărăteștii Voastre Maiestăți întru tot plecat și respectuoasă slugă, obștescul și deplin împuternicit vechil a sf. mănăstiri Neamțul și Secul din Moldova.

(subscris) MAIOR M. KOGĂLNICEANU.

(Comunicat de arhiereul Narcis Crețulescu, controlat cu alte còpii).

IV.

SAMA

de toate venturile și cheltuielile sf. mânăstiri Neamțu și Secu pe anul 1853.

Lei	Par.	Lei	Par.	Incărcările.
462.316	16			Venitul moșiilor împosesiete . . . însă:
		97.200	—	Munții pe un an până la 1855 Aprilie.
		61.884	—	Săbăoanii pe un an până la 1855 Aprilie.
		34.052	16	Brăteștii pe un an până la 1855 Aprilie.
		81.000	—	Târgu-Neamțului-Răuceștii 1855 Aprilie.
		21.600	—	Târpeștii pe un an până la 1855 Aprilie.
		13.640	16	Juleștii pe un an până la 1855 Aprilie.
		19.980	—	Volintireștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		23.458	—	Davidenii pe un an până la 1855 Aprilie.
		10.800	—	Durăștii pe un an până la 1855 Aprilie.
		5.540	16	Pleșeștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		11.178	—	Scoposenii pe un an până la 1855 Aprilie.
		6.501	—	Tâmpeștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		1.998	—	Năneștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		5.698	—	Ciofreștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		39.944	32	Piscul și Hârseștii până la 1856 Aprilie.
		6.836	16	Bălușeștii pe un an până la 1855 Aprilie.
		21.600	—	Orteștii pe un an până la 1856 Aprilie.
		405	—	Parte din Crăești, ținutul Romanului, 1856 Aprilie.
		462.316	16	
88.860	—			Venitul moșiilor din Basarabia după sama Părintelui Gherasim . . . însă:
		30.000	—	Cotova cu Burdujenii pe un an până la 1858 Aprilie.
		10.920	—	Visoca și Cricicăuții din 2 căștiuri până la 1860 Aprilie.
		7.920	—	Valea Rusului până la 1858 Aprilie.
		11.220	—	Nemțenii pe un an până la 1858 Aprilie.
		6.600	—	Vlădenii pe un an până la 1858 Aprilie.
		5.700	—	Șolcanii, căștiul Sf. Dimitrie până la 1858 Aprilie.
		16.500	—	Vatra Iazului pe un an până la 1858 Aprilie.
		88.860	—	

Lei Par.

157.143 39 Venitul adunat în bani dela moşiile lasate în gospodărească căutare a casei, vezi producturile întrebuinţate la mânăstire, pentru care urmează osebit extract lămuritoriu după sămile părinţilor dichii; însă:

Lei Par.
3.650 — Dela Nemţişor orânda pe un an.
17.302 — Dela Mitocul Vânătorii.
3.586 — Dela Mitocul Ocea,
3.670 — Dela Mitocul Blebea.
3.378 — Dela Mitocul moşiei Oşlobenii.
4.540 10 Dela Mitocul Drăgăneştii.
10.640 15 Dela Mitoc Timişeştii, Preuţeştii şi Buzaţii.
2.731 14 Dela moşia Jădeştii.
999 — Dela Ţolicea pe Suhat.
3.972 25 Dela moşia Gugea şi Bălţaţii.
13.573 25 Dela moşia Epurenii.
11.704 8 Dela moşia Mogoşeştii cu 200 Podul de pe Seret.
19.870 — Dela moşia schitului Lipova.
740 — Dela moşia Jâgorenii, ţinutul Vasluiului.
13.656 14 Dela moşia schitului Orgoeştii.
3.200 Dela mitoacele Ţifeştii, Varniţa şi dela Furceni.
39.929 38 Jugăriturile dela pădurile slobode pe lemnul picat pe jos. Adică:
 28.202 — Prin păr. stariţ Neonil; adică
  27.000 — Dela Sfinţia Sa.
  1.202 — Dela păr. Nechifor ieromonah, insp. dela spital.
  28.202 —
 4.580 38 Prin păr. Gherontie dela Brăteşti.
 7.147 — Dela Varniţa şi Furceni din Ţara de jos.
157.143 39 39.929 39

39.312 15 Venitul dughenilor şi altor acareturi, însă:
20.344 — Chiria dughenilor şi a locurilor din Iaşi după sama părintelui Nicandru . . . adică:
 2.627 — Pe dughenile de pe Podu Vechiu, dela Păr. Vlădica Mardarie.
 17.717 — Prin părintele Nicandru . . . adică:
  2.150 — Dela Vasile Dabaja căştiul Sf. Gheorghe dughenile din târgul Cucului.
  1.665 — In 45 # dela Haim Olariu nou chirigiu din căştul Sf. Dimitrie,
  1.332 — In 36 # dela Arman Bărbier pentru dughiană.
  1.295 — In 35 # dela Const. Poghircă pentru dughiană.
  3.478 — In 95 # dela Copol Jădov pe crâşma şi odăile de pe Podu Vechiu.
  1.036 — In 28 # dela Nicolae Mindirigiu Arman pe o dughiană.
  518 — In 14 # dela Capere Liţa căştiul Sf. Gheorghe.
  396 — In 9 # 63 lei tij din căştiul Sf. Dimitrie.
  777 — In 21 # dela Jădovu Herşcu Roscher pe o dughiană.

Lei Par.
1.258 — Dela Grigore Vinter lăcătuş din Târgu de Sus.
1.036 — In 28 # pe odăile de sus de pe Podu Vechiu, până la Sf. Dimitrie.
481 — In 13 # din 31 pe odăile de sus dela oinovnicii departamentului.
255 — Din banii embaticurilor.
2.040 — Din rămăşiţile anului trecut 1852.

Lei Par.
20.344 — 17.717 —

3.078 20 Tij din chiria dughenilor din Eşi cari sunt rămăşiţă.
9.317 — Chiria dughenilor din Târgul-Neamţului . . . adică:
1.500 Pe dughiana cu două rânduri din Uliţa Mare.
1.220 — Pe 4 dughene a schitului Vovidenia.
1.850 — Pe casele in care şăde d-lui colonelul Mihaiu Kogălniceanu.
200 — Pe o dughiană prin părintele Timoftei camaraş.
3.747 — Chiria Spiţeriei din Târgu-Neamţului.
800 — Pe moara din luncă a răpos. păr. Varnava Gheorghiu.

9.317 —

1.766 15 Chiria dughenii din Botoşani pe un an.
4.659 20 Chiria dughenilor şi a odăilor din Roman . . . adică:
2.107 — Câştul Sf. Gheorghi . . . însă:
1.147 — Pe 5 dugheni şi 5 odăi.
960 — Pe 4 dugheni.

2.107 —

2.552 20 Câştul I-iu de Sf. Dimitrie . . . adică:
1.406 — In 38 # pe patru dughene.
1.146 20 Pe cinci dughene.

2.552 20

4.659 20

147 — Embaticurile locurilor osebit de acele din oraşul Eşii care s'au trecut la un loc cu câştiurile dughenilor . . . adică:
110 — Pe locul din Bacău după sama păr. Nifon.
37 — Pe dughiana din Târgu-Frumos.

147 —

39,312 15

4.810 — Chiria magazalei din Galaţi pe anul acesta 1853.
3.332 — Dela Visterie din despăgubirea scutelnicilor şi pensia . . . însă:
2.132 — Despăgubirea scutelnicilor pe un an.
1.200 — Pensia cuvenită mânăstirii pe un an.

3.332 —

68.318 17 Milile . . . însă:
51.101 — Prin răposatul părintele stareţul Neonil.
17.217 17 Adunaţi la praznicile mânăstirilor, adică:
15.863 17 La sf. mânăstire Neamţu de Inălţare.

Lei Par.
773 — Prin părintele egumenul schitului Vovidenie după samă.
581 — Prin părintele egumenul sf. mânăstiri Secului.
17.217 97
68.318 17

Lei Par.
1.000 — Din veniturile mânăstirii Mogoşeşti.
61.561 — Osebite primiri . . . însă:
14.372 15 Prin cărţile vândute din Bibliotecă prin păr. Teodosie Ierom.
10.234 20 Pe oile, berbecii şi mieii vânduţi după condică, adică:
3 603 20 Pe 301 oi bolnave . . . adică:
2.516 — Pe 214 oi a mânăstirii Neamţu însă:
1.876 — Pe 134 oi a câte 14 lei.
640 — Pe 80 oi a câte 8 lei.
2.516 — = 214
1.087 20 Pe 87 oi a mânăstirii Secului câte 12 lei 20 par.
3.603 20
2.965 — Pe 102 berbeci . . . adică;
2.530 — Pe 87 berbeci a mânăstirii Neamţului, adică:
2.320 — Pe 80 berbeci câte 30 lei.
210 — Pe 7 berbeci câte 29 lei.
2.530 — 87
435 — Pe 15 berbeci ai mânăstirii Secului câte 29 lei.
2.965 —
3.666 — Pe 312 miei câte 11 lei 30 parale adică:
2.361 30 Pe 201 miei ai mânăstirii Secului.
1.304 10 Pe 111 miei ai mânăstirii Neamţului.
3.666 — 312
10.234 20
430 — Dela d-lui paharnicu Alexandru Constantinescu, posesorul moşiei Târpeştii ce s'au îndatorat în anul 1850 a da după contract pentru căutarea celor trebuitoare la biserica de pe moşie şi cari s'au primit acum.
4.172 — Pe 345 pielcele brumării şi negre adică:
2.652 — Pe 172 brumării însă:
1.500 — Pe 100 pielcele câte 15 lei.
1.151 — Pe 72 pielcele câte 16 lei.
2.652 — 172
1.520 — Pe 173 pielcele negre adică:
1.190 — Pe 140 pielcele câte 8 lei.
330 — Pe 33 pielcele câte 10 lei.
1.520 — 173
4.172 —

Lei Par.

5.769 27 Pe iernatul oilor ciobăneşti dintre oile mânăstirilor Neamţu şi Secu . . . însă:

3.651 13 Dela ciobanii Neamţului.

2.114 14 Dela ciobanii Secului.

5.769 27

136 — Prin părintele egumenul Secului după sama Sf. sale.

3.676 — Pe 19 stoguri fân vechiu vândut.

206 — Pe locurile şi livezile dela pomete.

152 20 Pe nişte piatră dela Leferman Neamţu.

4.193 25 Vânzarea vitelor bătrâne la iarmarocul Fălticeni prin păr. Fteona.

1.000 — Prin suhatul din zăvoiu dela Brăteşti prin părintele Gerontie.

2.122 67 Dela locuitorii dela munte din datoria fostului posesor d-lui aga Dimitrie Stan.

15,095 30 Pe 7.187 vedre vin vândut după sămile părinţilor dichii adică:

3.672,— Pe 920 vedre de vin de Cotnar, însă:

2.656 — Pe 664 vedre vin nou câte 4 lei vadra.

1.016 — Pe 252 vedre vin vechiu, adică:

720 — Pe 192 vedre câte 3 lei 30 parale.

296 — Pe 66 vedre câte 4 lei 25 parale.

1016 — 256

3.672 —

5.449 30 Pe 2.763 vedre vin din Ţara de Jos, adică:

1.280 10 Pe 731 vedre câte 1 leu 30 parale.

1.811 — Pe 1015 vedre în feluri de preţuri.

837 — Pe 478 vedre 3 oca câte 1 leu 25 parale.

680 20 Pe 272 vedre două oca vin câte 2 lei 20 par.

540 — Pe 180 vedre câte 3 lei.

301 — Pe 86 vedre câte 3 lei 20 parale.

5.449 30 2763

5.974 — Pe 3248 vedre din viile Vişanul, adică:

3.375 — Pe 2400 vedre câte 2 lei 30 parale.

2.214 — Pe 738 vedre câte 3 lei.

385 — Pe 110 vedre câte 3 lei.

5.974 — 3248

15.095 30

61.561 4

Lei Par.

886.854 11 Suma.

290.667 19 Rămăşiţuri şi prisosuri în cămara mânăstirii, însă:

271.421 16 In rămăşiţuri pe la osebite feţe.

19.247 3 Faţă în cămara mânăstirii la 1 Ghenarie 1853.

290.667 19

13.893 20 In 375 # poli primiţi dela d-lui banu Gheorghe Turbure, depozit pentru posesia moşiei Orţeştii, cari vor sta până la protejmia contractului, adică la 1854

Aprilie 23 şi până la 1856 iarăş April 23, rămânând a plăti câte 751 # pe fieştecare an.

Lei Par

1.191.215 10 Adică un milon una sută nouăzeci şi una de mii două sute cincisprezece lei 10 parale fac toaţe veniturile pe anul acesta una mie opt sute cincizeci şi trei.

(ss) NAFTANAIL, ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ SF. MÂNĂSTIRI NEAMŢU-SECU; TEODOSIE IEROMONAH, EGUMENUL SECULUI; KIRIAC IEROSHIMONAH; TEOFAN IEROMONAH, LOGOFĂTUL MÂNĂSTIRII; TEODOSIE, DUHOVNIC; SAVA, DUHOVNIC; GHENADIE DUHOVNIC, CĂMĂRAŞ; IEREMIA, ECONOMU MÂNĂSTIRII; IEROFTEI, DUHOVNIC.

Toate cheltuelile sfintei mânăstiri Neamţu şi Secul urmate pe anul 1853.

Lei Par. Lei Par. Scăderile.

22.282 19 Cheltueala sfintelor biserici . . . însă
8.448 15 Pentru bisericile din sobor; adecă:
4.944 25 Pe materie pentru veşminte; adică:
2.656 — Pe 256 coţi adamască.
1.197 — Pe 171 coţi mătăsării.
1.091 25 Pe feliuri de materii.
4.944 25
1.599 8 Pe 56 ocă 50 dramuri lumânări de ceară albă.
1.904 22 Pe feliuri de meremeturi după condica şnuruită.
8.448 15
4.569 20 Bisericile dela spitalul din Târgu-Neamţului, adică:
1.480 — In 40 # pentru 1 aer.
1.250 — Lefile preoţilor şi a diaconilor.
559 20 Prefacerea policandrului.
220 — Pe feliuri de mărunţişuri.
1.060 — Cheltuiţi asupra facerii bisericii cu hramul Sf. Lazăr.
4.569 20
5.342 35 Cheltuiţi cu îmbunătăţirile bisericilor dela mitoacele m-rii după sămile părinţilor dichii, adică :
1.167 13 Pe sfeşnicul de alamă pentru biserica din Galaţi şi un clopot la biserica dela Nicoreşti.
396 7 Bisericile dela moşia Timişeştii.
3,010 — Biserica dela Oşlobeni.
485 — Biserica dela via Cotnarii.
284 15 Biserica dela moşia Occa.
5.342 35
984 — Biserica dela Ţara de jos Nicoreştii şi Varniţa.
414 — Biserica dela moşia Mogoşeşti.
320 — Biserica dela moşia Epurenii.
91 39 Biserica dela moşia Blebea.
2.111 30 Cheltueala asupra facerii bisericii din nou şi cheltueala osebitei biserici din Vânători,
22.282 19

Lei Par.
46.857 2 Cheltueala îmbrăcămintei părinților, însă:
Lei Par.
1.468 — Pe 207 coți muhair.
667 07 Pe 141 coți șăiac cu 329 coți de învălit, la piuă.
5.059 25 Pe 2.521 coți noatină.
112 — Pe 1 mantă ce s'a dat păr. Gherasim peste Prut și s'a plătit de către camară;
3.039 37 Pe 1.137 coți postav, plata pentru lucru și leafa calfelor după tocmala.
1.925 — Pe 101 perechi meșini de miel ce s'a cumpărat pentru sobor.
13.706 — Pe pânze americă și leșască pentru cămeși și groase pentru țoluri . . . adică:
9.361 — Pe 275 bucăți americă.
3.542 — Pe 61 topuri leșască.
803 — Pe 10 topuri 373 coți groase pentru țoluri la hamb. m-rii
13.706 —
1.077 30 Pe materia pentru cămelauce și mantii adică:
675 — Pe 270 coți materie de cămelauce.
102 20 Pe 41 coți pânză de mantii.
300 10 Pe shime și chingi de meius și alte măruntușuri după condică.
1.077 30
344 5 Pe 21 coți și 4 bucăți materie pentru căptușele.
2.219 20 Pe 154 dramuri găitan de mătasă și 562 bucăți brașov șiret prost.
757 30 Pe 60 ocă 300 dramuri ață de lână pentru haine și de cămeși adică:
401 10 Pe 29 ocă 200 dramuri pentru cămeși.
248 20 Pe 17 ocă 300 dramuri de lână la haine.
108 — Pe 13 ocă 200 dramuri leșască.
757 30 60 300
2.248 20 Pe 1.647 ocă, 142 dramuri lână lucrată sucman, adică:
2.156 — Pe 1.462 ocă 150 dramuri sucmane.
92 20 Pe 185 ocă în cergi și pâsle.
2.248 20 1.647
14 231 28 Cumpărarea pieilor și plata lucrului pe încălțările părinților proiestoși . . . adică:
13.382 20 Pe 177 piei de bou și de vaci 23.
849 08 Plata lucrului pentru încălțări, însă.
440 — Pe scumpie.
409 08 Lucrul încălțărilor.
849 08
14.231 28
86.575 32 Cheltueala mesei pentru îndestularea soborului, a musafirilor și a meselor ce se fac la praznicile m-rii și cu bolnița bătrânilor.
41.478 10 Cumpărarea băcăliilor după osebită condică și sămile părintelui Ilarion . . . însă:
15.614 5 Pe 2.448 ocă untdelemn și oloiu adică;

Lei Par.

14.313 8 Pe ocă 2.044 ocă untdelemn.
1.300 37 Pe ocă 404 oloiu.

15.614 5 2.448

6.090 30 Pe 3.035 ocă orez.
5.992 6 » 2.923 » 300 dramuri masline.
3.434 5 » 330 » zahar.
10.347 4 » băcălia cumpărată până s'a adus dela Galaţi.

41.478 10

34.801 24 Cumpărarea peştelui după condică . . . adică:
33.049 9 Pe 13.054 ocă 300 dramuri de peşte sărat.
1.752 15 Pe 431 ocă 250 dramuri peşte proaspăt.

34.801 24 13.486 150

10.295 38 Pe 33 vite cumpărate şi tăiete de praznicele m-rii şi în arhondaric, adică:
5,249 — Pe 33 vite cumpărate.
4.260 8 Pe 5.012 ocă carne de vacă.
644 — Pe 180 ocă untdelemn.
142 30 Pe alte mărunţuşuri după condică.

10,295 38

86.575 32

Lei Par.

51.763 10 Cheltuelile sf. mânăstiri Secului şi schiturile, însă.
16.048 02 mânăstirea Secu cu ţinerea în bună stare a bisericilor şi cu îmbunătăţirile făcute în meremeturi după sama păr. egumenul.
3.971 31 Schitul Vovidenia asemenea după sama păr. egumen.
15.951 24 Schitul Lipova cu ţinerea părinţilor şi în bună stare a bisericilor, în lucrarea moşiei afară de boierescul locuitorilor de pe moşii.
15.791 33 Schitul Orgoeştii asemenea cu ţinerea Sf. biserici şi cu părinţi ascultători, lefile slugilor şi îmbunătăţirile ce s'au făcut arătate anume în sama părintelui egumenul.

117.643 — Cheltueala metoacelor dela care se îndestulează m-rea cu producturile trebuitoare după semile părinţilor dichii. Însă:
11.804 20 Vânătorii, Petricanii şi Măneştii.
6,900 03 Mitocul Ocea cu îmbunătăţirile şi în lucrul moşiei, afară de boierescul locuitorilor de pe moşie şi lefile argaţilor, osebit de 284 lei, 15 parale trecuţi la biserici.
1.032 03 Mitocul Oşlobenii cu îmbunătăţirile făcute şi alte casnice cheltueli, osebit de 3.010 lei asupra facerii din nou a bisericii cari s'au trecut la biserici.
4.217 22 Mitocul Blebe cu îmbunătăţirile făcute şi cu ţinerea părinţilor ascultători şi în casnice cheltueli, osebit de 91 lei 39 parale cari sunt trecuţi la cheltueala bisericilor.
5.034 35 Drăgăneştii cu Poiana Prisecii, cheltuiţi parte în lucrul moşiei şi cu ţinerea părinţilor ascultători, lefile argaţilor şi plugari, osebit de 252 lei cheltueala bisericii trecută la bisericii.

Lei Par.

11.470 25 Timişeşti Preuţeştii şi Buzaţii, cu îmbunătăţirile făcute parte în lucrul moşiei, afară de boierescul locuitorilor de pe moşie şi cu ţinerea părinţilor ascultători şi cu musafirii drumeţi şi în alte casnice cheltueli, osebit de 396 lei 20 parale cari s'au trecut la biserici.

8.364 27 Mitocul Jideştii, cheltuiţi în lucrarea moşiei, fiind moşia fără de locuitori, cu îmbunătăţirile făcute, lefile argaţilor şi plugarilor.

15.086 16 Gugea şi Bălţaţii, parte în lucrul moşiei fiind moşia cu număr mic de locuitori şi cu ţinerea părinţilor ascultători, în lefile argaţilor şi cheltueala cu musafirii drumeţi.

11.460 10 Mitocul Epurenii, cu ţinerea părinţilor ascultători, îmbunătăţirea acareturilor şi meremeturile făcute şi în lucrarea moşiei, afară de boierescul locuitorilor de pe moşii, osebit de 320 lei în cheltueala bisericii, cari s'au trecut la biserici.

10.873 38 Mitocul moşiei Mogoşeştii, cheltuiţi cu mitocul şi ţinerea părinţilor ascultători şi lefile argaţilor, osebit de 414 lei cari s'au trecut la biserici.

21.548 26 Mitocul dela viile Ţifeşti cu celelalte mitoace, Nicoreşti, Varniţa şi Furcenii, cu îmbunătăţirile făcute şi cu ţinerea părinţilor ascultători, osebit de 17.090 lei, 32 parale în lucrarea viilor, cu 900 lei daţi în arvonire asupra îmbrăcării lucrului viilor pe anul viitor 1854 şi 984 lei în cheltueala bisericilor, cari s'au trecut la biserici.

5.527 1 Mitocul viei Cotnarii, cu ţinerea părinţilor ascultători, lefile argaţilor şi cu îmbunătăţirile ce s'au făcut, osebit de 8 998 lei 5 parale în lucrul viilor, cari s'au trecut la vii, precum şi 4851 lei la cheltueala bisericilor.

2.705 20 Mitocul dela viile Vişanul, cu ţinerea părinţilor ascultători, lefile argaţilor şi în alte meremeturi şi casnice cheltueli.

1.616 34 Cheltueala Mitocului din capitala Eşii.

117.643 —

1.780, 9 Pe 148 merţă, 1 dimerlie ovăs cumpărat pentru odaia mânăstirii.

962 — In 26 # pe locul părintelui Ghervasie croitorul din Tg.-Neamţului.

80.303 14 Pentru îmbunătăţirile din nou, meremeturi şi plata la meşteri, însă:

52.799 — D-sale colonelului Mihaiu Kogălniceanu, adică:

52.059 — In 1407 # plata caselor răposatului Costachi Tomazichi ce le-au cumpărat mânăstirea pentru mitoc în Eşi.

740 — Pentru scoaterea hrisovului Gospod să aducă apă la cişmeaua din ogradă.

52.799 —

1.936 — Plata pavelelor pe la dughenile mânăstirii după sama păr. Nicandru.

2.317 20 Asupra a feliuri de îmbunătăţiri arătate anume în condică.

23.250 34 Cheltuiţi asupra meremeturilor, adică:

10.933 — Meremetul caselor cumpărate dela Tomaziche din 14.480 lei.

4.312 10 Meremuturi obşteşti în mânăstire după sama păr. econom.

3.598 10 Meremeturi făcute după sama păr. Nicandru.

1.980 30 La dugheni din Eşi.

1.617 20 La mitocul din Eşi.

3.598 10

Lei Par.
1.385 20 Pe 815 ocă tablă de fier pentru mânăstire.
3.021 34 Asupra a feluri de meremeturi arătate anume în condica şnuruită.

23.250 34

Lei Par.
78.117 3 Cheltuiţi cu spitalul din Târgu-Neamţului, însă:
46.957 23 Cheltuiţi după sama părintelui Nichifor ieromonah, inspectorul cu bolnavii şi în plata lefilor slugilor dela spital.
3.656 — Osebite cheltueli după condica şnuruită.
27.503 20 Plata meşterilor tocmiţi pentru zidirea bisericii Sf. Lazăr, însă:
23.600 — Lui Orban, calfa de pietrari.
3.903 20 Lui Leferman, calfa de stolerie.

27.503 20

78.117 03

1.931 20 Cheltuiţi pentru şcoala publică din Târgu-Neamţului, însă:
1.355 — Pe 542 suhuri piatră la acoperemântul zidirii.
576 20 In osebite cumpărări şi plăţi.

1.931 20

59.477 25 Cheltueala viilor, chiria adusului vinului, plata vaselor şi cumpărarea rachiului, însă:
17.090 32 Viile din Ţara de jos cu celelalte ogrăzi, adică:
16.190 32 In lucrul viilor pe anul acesta; însă:
5.831 — Lucrul a 122 pogoane vie.
4.318 20 Pe cercuri şi haragi.
3.225 12 Culesul viilor.
2.816 — In cumpărarea vaselor nouă şi prefăcutul acelor vechi.

16.190 32
900 — Daţi în arvonirea lucrului pe anul viitor 1854.

17.090 32
8.298 5 Viile Cotnari cu celelalte ogrăzi cu 332 lei embaticul viilor pe anul acesta, osebit de 5.527 lei 1 pară întrebuinţaţi în cheltueala mitocului şi îmbunătăţirile acareturilor.
7.905 — Viile dela Vişan cu 655 lei embaticul viilor, osebit de 2.705 lei 20 parale întrebuinţaţi în cheltueala mitocului.
1.000 — Via dela Brăteşti prin părintele Gherontie, adică:
800 — In lucrul viei din Brăteşti.
200 — Pe 8 poloboace făcute la Lipova.

1.000 —
23.233,20 Chiria adusului a 20.839 vedre 2 oca vin din Ţara de jos, Cotnarii, Vişani şi Brăteşti, adică:
22.702 05 Pe 14.482 vedre 4 ocă cu plată de chirie, şi
6.356 » 8 » vin adus cu carele mânăstirii.

20.839 vedre 2 ocă

Lei Par.
531 15 Plata brudinilor pe la poduri și cheltueala părinților trimiși.
163 38 Osebite chirii ce s'a mai plătit după condică.
1.786 10 Pe rachiu și rom cumpărat, adică:
1.171 20 Pe 58 vedre 5 ocă 200 dramuri rachiu.
471 — Pe 85 ocă 250 dramuri rom.
143 30 Pe vanilie pentru vutcă.
1.786 10
59.477 25

Lei Par.
9.830 35 Cheltueala fabricilor, însă :
8.868 35 Fabrica de postav, adică:
7.803 25 Lui Șiver maistru, în cumpărarea cheptănușilor și 2 mașinuți în fier cu cheltueala adusului.
868 — Din 1.550 lei pentru facerea mașinei de lemn în lucrarea noatenei.
197 10 In feluri de plăți după condica șnuruită.
8.868 35
369 5 Fabrica de potcapuri.
427 35 Fabrica de ciubotărie.
150 — Pe 15 ocă bumbac la mungerie.
15 — Cojocăria.
9.830 35
17.343 18 Lefile argaților de pe la fabrice, arhondarice, argaților și vezeteilor odăilor și dela toate vitele mânăstirii, însă:
10.686 20 Argaților de pe la fabrici și vitele mânăstirii, adică:
5 466 — Acelor de pe la fabrici.
5.220 20 Acelor dela vitele mânăstirii după sama păr. econom.
10.686 20
6 656 38 Argaților și vezeteilor odăii după izvoadele păr. odagiu.
17.343 18
39.126 24 Cheltueala casnică între ale gospodăriei, însă:
6.749 12 La odaia mânăstirii, adică:
3.770 25 Pe 1796 oca 200 dramuri și 20 măji fier, adică:
2.404 25 Pe 1796 oca 200 dramuri sibir și inglizesc.
1.366 — Pe 20 măji fier nemțesc.
3.770 25
1.258 — Pe 2 cai pentru ham, adică:
740 — la trăsura părintelui econom.
518 — Pentru camara mânăstirii.
1.258 —
1.720 27 Pe fier, oțel, săcele cu periile lor și alte mărunte cheltueli arătate anume în condică.
6.749 12

Lei Par.
3.787 15 Cheltueala arhondaricului mare, osebit de ceeace se dă din camară.
20 Pe nişte oale de schijă şi plata de lucru la căldărari pentru un căzănaş.
5.865 11 Cheltueala măruntă la feluri de trebuinţi a casei.
12.040 09 In cheltueala drumurilor urmată prin părinţi trimişi în feluri de ascultări.
485 20 Cheltueala canţeleriilor, logofeţia, economia şi camara mânăstirii pe hârtii, ciară roşie şi altele pentru scris şi corespondenţe.
6.127 38 Pe 28.000 ocă sare cu cheltueala drumului şi podurile.
4.050 35 Pe 211 şuhuri şi 3.241 bucăţi în gărăfi şi pahare cumpărate din Bucovina, cu chiria şi cheltueala drumului.

39.126 24

Lei Par.
3.252 30 Plata a 192 hrisovoliţi desrobiţi pe 3 sferturi a anului 1853.
16.150 36 Daţi prin păr. stareţul atât în ajutorurile unora din părinţii soborului cât şi în miluirea osebitelor feţe scăpătate, însă:
14.860 — Prin Sfinţia-Sa stareţul.
454 30 Prin părintele Teofan ierom. logofătul mânăstirii.
263 30 De către părintele Iconom.
672 16 Din Camară cu blagoslovenia păr. stareţului.

16.150 36
27.392 39 Cheltueala urmată asupra spiţeriilor pe doftorii şi lefile doftorilor, însă:
11.350 — Doftorilor dela spital, adică:
8.350 — Doftorului Fleişlan, adică:
6.500 — din leafa sa.
8.350 — Chiria casei în care şade pe un an.

3.000 — Doctorului al 2-lea.

11.350 —
16.042 39 S'au plătit d-sale Bredemener spiţeriu din Târgu-Neamţului pentru doftoriile date bolnavilor din spital după reţetele doftorului şi adeverinţele sale.

27.392 39
39.809 6 Plata datoriilor de mai înainte . . . însă:
37.000 — In 1000 # dumnealui aga Dimitrie Stan, fostul posesor al moşiei Munţilor pentru răscumpărarea datoriilor locuitorilor.
280 2 O datorie a răposatului părinte Varnava Gorgos.
1.480 — O datorie a părintelui Eftimie vechilul.
908 17 O datorie a răposatului părinte Pafnutie.
140 27 S'au plătit negustorului David Isecescu din Târgu-Neamţului după izvoade.

39.809 06
83.189 01 Cheltuiţi în lefi şi în pricini de judecăţi, însă:
48.289 12 Cheltuiţi în Basarabia după sama părintelui Gherasim, adică:
40.377 — In pricini de judecăţi şi comisii, adică:
13.553 16 Cheltueala comisiei dela Visoca.
11.787 24 In pricini de judecăţi.

Lei Par.
15.036 — Vechililor, adică:
9.636 — Lui Chiril Grişencu, însă:
6.000 — după scrisoarea părintelui stareţului.
3.600 — Trimişi la Eşi C. C. Avdokim Ianov.
36 — Pentru trunchierea scrisorilor dumnealui.
9.636 —
5.400 — D-sale Costachi Baltag leafa pe 1 an.
15.036 —
40.377 —
7.912 12 Cheltueala casnică în treaba gospodăriei.
48.289 12
18.000 — S'au dat d-lui colonelului Mihaiu Kogălniceanu leafa vechilăcului în pricina ce are mânăstirea cu economu Eftimie Stamate, cu moşia Boroaia, îndatorit fiind d-lui a scoate hrisovul gospod.
7.200 — Dumisale paharnicului Ioan Velcea vechilu mânăstirii pe anul acesta.
1.374 32 Cheltuiţi în feluri de comisii după condică.
8.325 — Inginerilor, adică:
7.400 — D-sale Alexandru Hagiolu asupra parchetuirii pădurilor mânăstirii, osebit 740 lei arvonă dată în anul trecut şi trecut în sama acelui an.
925 — D-sale Ioan Haubetz pentru lucrarea făcută la moşia Juleştii despre moşia economului Eftimie Stamate.
83.189 4 8.325 —
15.097 15 Cheltueala tipografiei . . . însă:
12.908 15 S'au plătit hârtia adusă dela Viena după izvodul părintelui Teofan ieromonahul, logofăt.
9.975 — Plata hârtiei pe loc.
2.933 15 Chiria adusului, încărcatul şi plata vămilor.
12.908 15
1.577 — Petefeala de aur şi argint, adică, pentru tipografie, poleitul stranii domneşti la biserica din spital şi paraclisul din Secu.
612 — Cheltuiţi de către părintele Cleopa tipograf, după izvod.
15.097 15
26.854 07 Cheltuiţi după sama ce au dat părintele Timofteiu cămăraş, pe 2 luni până la 1 Ghenar 1854.
825.740 28 Adică opt sute douzeci şi cinci de mii şapte sute patruzeci lei douăzeci şi opt parale cuprinde toată cheltueala pe anul acesta una mie opt sute cincizeci şi trei.

(ss) NAFTANAÎL ARHIMANDRIT, STAREŢUL SF. MÂNĂSTIRI NEAMŢU-SECU; TEODOSIE IEROMONAH, EGUMENUL SF. MÂNĂSTIRI SECU; KIRIAC IEROSCHIMONAH; TEOFAN IEROMONAH, LOGOFĂTUL MÂNĂSTIRII; TEODOSIE, DUHOVNIC; SAVA DUHOVNIC; GHENADIE DUHOVNIC, CĂMĂRAŞ; IEREMIA, ECONOMUL MÂNĂSTIRII; IEROFTEI DUHOVNIC.

Rămăşiţurile pe anul 1853.

Lei Par.

219.636 15 Condeile ce sunt rămăşiţa din sumele trecute la încărcături deplin . . . însă:

82.578 — Dela posesia moşiei Târgu-Neamţu, Răuceşti cu Oglinzii şi Scoposeni, adecă:

54.000 — Din anii trecuţi, neîncuviinţaţi a fi iertaţi d-sale colonelului Mihaiu Kogălniceanu.

10.000 — Din căştiul Sf. Dimitrie 1853.

11.178 — Două căştiuri a moşiei Scoposenii.

5.550 — In 150 # pentru 200 fălceri pe anul acesta.

1.850 — In 50 # chiria casei în care şăde d-lui pentru anul 1853.

82.578 —

20.182 24 Dela posesia moşiei Juleştii, adică:

13.640 16 Două căştiuri din anul 1853.

6.542 8 Din rămăşiţa de mai înainte.

20.182 24

15.170 — Dela posesia moşiei Volintireştii din 2 căştiuri pe anul 1853.

10.800 — Dela d-lui Nicolai Prierlepe fostul posesor moşiei Durăşti, care bani nu se nădăjdueşte că se vor mai primì.

23.607 — Dela posesia moşiei Tărpeştii, adică:

21.600 — Din 3 căştiuri 1853.

2.007 — Din rămăşiţa căştiurilor din anul trecut.

23.607 —

21.469 — Dela posesia moşiei Davidenii, însă:

10.048 — Din căştiul Sf. Gheorghe } 1853.

11.421 — Căştiul Sf. Dimitrie } 1853.

5.192 16 Dela posesia moşiei Pleşeştii, adică:

2.770 8 Căştiul Sf. Dimitrie 1853.

2.422 8 Rămăşiţe de mai înainte.

5.192 16

1.998 — Dela posesia moşiei Năneştii, adică:

999 — Căştiul Sf. Gheorghe } 1853.

999 — Căştiul Sf. Dimitrie } 1853.

1.998 —

25.200 — Dela posesia moşiei Orzeştii, adică:

21.600 — Două căştiuri pe anul 1853.

3.600 — Căştiul Sf. Dimitrie 1852.

25.200 —

810 — Dela posesia părţii din Crăeşti ţinutul Vaslui, adică:

405 — Două căştiuri 1852.

405 — Două căştiuri 1853.

810 —

883 15 Chiria dughenii din Botoşani, căştiul Sf. Dimitrie 1853.

2.405 — Chiria magazalei din Galaţi, căştiul de Sf. Dimitrie 1853.

Lei Par.
37 — Pe dugheana din Târgu-Frumos.
1.000 — Din veniturile mânăstirii Mogoşeşti.
2.793 20 Dela d-lui banul Gheorghe Turbure rămăşiţă din banii depozitaţi pentru posesia moşiei Orţeştii.
3.078 20 Din chiria dughenilor şi a lucrurilor din Eşi, adică:
666 — Pe odăile de pe Podu Vechiu.
835 — Dela Haim Olaru.
259 — Dela Herber Rojner.
122 — Dela capeleriţe.
725 — Dela Neamţu Ofer stoleriu, adică:
600 — Din anul 1852.
125 — Din anul 1853.
725 —
471 20 De pe bezmuri, adică:
280 — Dela 2 dugheni, însă:
180 — Dela Uliţa Mare pe anul 1851—1852 şi 1853.
100 — Dela Jidovu din Târgu de Jos 1852 şi 1853.
280
80 — Dela Smil Dascalu.
28 — Dela Iţic Argintaru.
28 — Dela Leiba Crâşmaru.
55 20 Dela Iosib Zarafu.
471 20
3.078 20
2 432 — Dela Visterie din despăgubirea scutelnicilor şi pensia, însă:
2.132 — Despăgubirea scultelnicilor pe un an.
300 — Din banii pensiei ce sunt a luà.
2 432 —

219,636 15 Adică două sute nouăsprezece mii şase sute treizeci şi şase lei şi cincisprezece parale fac toate rămăşiţurile pe anul acesta 1853.

(ss) NAFTANAÌL ARHIMANDRIT, STAREŢUL SF. MÂNĂSTIRI NEAMŢU ŞI SECU; TEODOSIE IEROMONAHUL, EGUMENUL SF. MÂNĂSTIRI SECU; CHIRIAC IEROSHIMONAH; TEOFAN IEROMONAH, LOGOFĂTUL MÂNĂSTIRII; TEODOSIE DUHOVNIC; SAVA DUHOVNIC; GHENADIE DUHOVNIC, CĂMĂRAŞ; IEREMIA ECONOM; IEROFTEI DUHOVNIC.

Sama aceasta de venituri, alte primiri şi cheltuele a mânăstirilor Neamţu şi Secu, încheietă pe anul 1853, luându-se în privire că ea s'a urmat sub poruncile şi rânduirile staretului Neonil carele acum este trecut din vieaţă. Pe temeiul jurnalului încheiat sub No. 199, pentru sămile m-rii pe anul 1852 şi în încredere că Prea Cuvioşia Sa Chir Naftanail stareţul de astăzi al mânăstirii de îndată va îndreptà şi va îngrădì administraţia averii acelor sfinte lăcaşuri în cuprinsul aşezământului din 1843, se încredinţează.

(ss) SOFRONIE MITROPOLIT MOLDOVEI.
(ss) MELETIE EPISCOP HUŞULUI.
(ss) DIRECTOR MITROPOLIEI, P. PANU.

Secţia I-ia, No. 201, 1854 Fevruarie 3. Iaşi.

Perilipsis.

Lei	Par.	
1.191.215	10	Incărcăturile.
825.740	28	Scăderile.
365 474	22	Prisosesc în rămăşiţuri şi faţă în camară la I-iu Genare 1854. Insă.
219.636	15	In rămăşiţuri la osebite feţe.
145.838	07	Faţă în camara mânăstirii la I-iu Genar 1854.
365.474	22	

V.

Mitropolitul către stareţul Naftanail.

Prea cuvioşiei sale arhim. Naftanail, stareţul sf-lor m-ri Neamţu şi Secul.

Sămile de venituri, de primiri şi cheltueli încheiete pe anii 1852 şi 1853 luându-se în privire că ele sunt urmate sub poroncile şi orânduirile stareţului Neonil, carele acum este trecut din vieaţă, s'au încredinţat pe temeiul jurnalului încheiet sub No. 199, de pe care alăturat cu acesta se trimete prea cuvioşiei tale copie spre lămurire şi vă scriem că de îndată să regulezi a îndreptà toate, şi a îngrădi administraţia averii m-rii în cuprinsul aşăzământului din 1843. Sămile aceste cu drept cuvânt sunt prihănite, nicidecum nu se puteà încredinţà fără a nu se face lămurire prin comisie la faţa locului, în fiinţa soborului, s'au încredinţat în nădejde că prea cuvioşia ta toate le vei îndreptà.

Aşà dar sfătuim pe prea cuvioşia ta şi îţi scriem ca se te sileşti a îndreptà toate, fără să îngădueşti vreo abatere la administraţie sau la aşăzământ. Pentrucă la din contra apoi facem cunoscut că nu se vor mai puteà întări sămile m-rii dacă se vor vedeà iarăş abătute.

Noi însă avem toată încrederea în caracterul şi sufletească dorinţă ce simţim că ai întru a ocârmuì soborul pe căile mântuirii şi a administrà averea m-rii fără a pricinuì pagube.

Aşteptăm rezultate plăcute spre înmulţirea averii m-rii şi buna lor orândueală.

(ss) SOFRONIE Mitr. Moldovei.

Director Mitropoliei (ss) P. PANU AGĂ.

Secţia I-ia No. 203, 1854. Fevruarie 3.

VI.

Ofisul lui Grigorie Ghyka din 30 Ianuarie 1855.

Noi Grigorie Alexandru Ghyka Voevod, etc.

Prea cuvioşiei sale stareţului Neonil a sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul.

La anul 1835, statornicidu-se legea organică atingătoare de averile mânăstirilor pământeşti, supuse, în privirea administraţiei, departamentului averilor bisericeşti şi a învăţăturii publice, s'a cuprins întru această lege, la articolul 8, pentru mânăstirile Neamţul

şi Secul, cu schiturile lor, că vor fi apărate de orişice dare, pentru greutatea soborului ce au şi pentru spitalul care îl ţin nu numai pentru cei din lăuntru mânăstirii, dar şi pentru lăturalnicii pătimaşi ce năzuesc acolo, şi că în câtă vreme această sfântă lavră va păzì o asemenea bună şi încuviinţată orânduială, precum astăzi, vor fi neatârnate pentru trebuinţa veniturilor lor şi vor întrebuinţà întru orânduiala moşiilor închipuirea ce se va socotì mai de priinţă pentru mânăstire de către stareţul şi dicasteria alcătuită de duhovnici. Patru ani după aceasta, la anul 1839, soborul sus numitelor mânăstiri, împreună cu stareţul lor, au adus la cunoştinţa procatohului nostru abaterile, ce după timpuri să introdusese în aplicaţia învăţăturilor şi aşezămintelor mântuitoare, pre carele fericitul întru pomenire, prea cuviosul Paisie, stareţul fundator al acestei lavre, aşăzase drept regulă şi instituţie acolo spre stavilarea abuzurilor. Chinoviul împreună cu stareţul au cerut dela procatohul nostru a li se hărăzì un aşăzământ statornic, întemeietor bunelor rânduieli lăsate de fundatori. Aşà la anul 1843 s'au dat şi s'au întărit soborului sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul, aşăzământul cuvenit.

Dela suirea noastră pe scaunul acestei de Dumnezeu păzite ţări, propuindu-ne drept unica ţintire fericirea patriei, am căutat, în toate ramele administraţiei, ca legile să aibă neabătuta lor lucrare, şi ca deosebitele instituţii ce contribuesc la fericirea fizică şi morală a ţării, să propăşască pe calea îmbunătăţirii şi să răspundă la scopul pentru care sunt menite.

Religia, ca ceeace leagă pe om cu Dumnezeu, fiind unul din harurile cele mai preţioase pe cari făcătorul le-a trimis lumii din ceruri, noi deapururea am stăruit a se desvoltà în patrie şi a se întemeià pe piatra credinţei prin îmbunătăţirea sfintelor lăcaşuri şi prin răspândirea virtuţii şi a învăţăturii evangelice în duh şi în adevăr.

Mânăstirile Neamţul şi Secul, ca săhăstrii întru cari cuvioşia părinţilor petrecători acolo, ce au strălucit prin nevoinţe monastice şi prin sfintele rugăciuni, au tras evlavia şi umilinţa, inima fiecăruia adevărat creştin, ne-au îndemnat a socotì de sfântă datoria noastră apărarea lor de orice nedreaptă lovire, dorind ca chinoviul acestor mânăstiri să propăşască ca dintru început pe scara desăvârşirii morale la care este chemată şi stând şi aicea făclia adevărului ceresc, să se poată zice şi de această lavră: Aşà să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând faptele voastre cele bune să laude pre tatăl vostru cel din ceruri. Însă cu părere de rău vă înştiinţăm că rânduielile şi aşăzământul statornicit au rămas în nelucrare, şi că interesul în parte şi voinţa numai a unora ademenite de consideraţie personală, dau direcţie lucrurilor, a cărora rezultat în privirea administraţiei averilor, precum şi a aplicaţiei lor, s'au depărtat de scopul la care au ţintit aşăzământul, dorinţa noastră şi aşteptarea publicului.

Inima noastră s'a umplut de durere la auzirea acestora:

De a noastră dar datorie socotind îndreptarea lor, pe de o parte am chemat păstoreasca îngrijire a Prea Sfinţiei Sale Mitropolitului ţării, chiriarhul împuternicit după canoanele bisericii şi după aşăzământ, a priveghià deaproape, prin toate mânăstirile ţării, de a se păzì cu sfinţenie orânduiala şi aşăzămintele statornicite, iar pe de alta punem înaintea soborului şi stareţului acelei mânăstiri următoarele:

1. La mezatul din vara trecută a moşiilor mânăstirii s'au aflat încheiete zdealce în particular cu deosebite feţe pentru împosesuirea unor moşii, cari pentru formă numai s'ar aflà publicate spre a se imposesià prin licitaţie. Asemenea urmare este o abatere dela unul din principiile cele mai pozitive ale aşăzământului mânăstirii. Nici stareţul care, după articolul 17, este îngrădit pentru toate cele ce sunt ale chinoviului, nici unirea duhovnicilor, după articolul 22, nu poate face împosesuirea moşiilor, decât prin formarea de mezaturi cu numele şi cu fapta.

2. Imposesuirea prin licitaţie urmează a se face pe temeiul condiţiilor desbătute şi alcătuite de stareţul împreună cu ocârmuitorii intereselor mânăstirii şi cu unii din părinţii cei mai ispitiţi in asemenea trebi. Pe temeiul acestor condiţii urmează a se face licitaţia, şi pe cuprinderea acestor condiţii trebue să se facă şi contractele. La vânzările făcute în vara trecută, ni-am încredinţat că, pentru unele din moşii, altele au fost condiţiunile publicate, şi altele acelea pe temeiul cărora s'au slobozit contractele.

3. Pentru deosebitele acareturi ce are mânăstirea în deosebite locuri, vânzările se fac în particular, când aşăzământul cu totul opreşte aceasta.

4. Moşia Munţii, care se află imposesuită cu 4.000 galbeni anual, în loc să fie strigată la mezat dela acest preţ, s'a strigat dela 3.000 galbeni : şi s'a dat peste suma de 2.000 galbeni cu un spor numai de 15 galbeni. Această urmare, pe cât este o mare abatere din aşăzământ, pe atâta aduce şi o mare pagubă averii acelor case, feţele dar părtaşe la o astfel de necuviinţă şi păşire din aşăzământ, nu vor fi cruţate de asprimea răspunderii morale şi materiale. Prea Sfinţitul Mitropolit, în temeiul articolului 25, la cercetarea sumelor anuale, va luà în deaproape priveghere împrejurarea de faţă. Şi despre cele descoperite ne va face cunoscut, pentru ca să nu rămâe averea mânăstirilor irosită şi făptuitorii scutiţi de răspundere.

5. Articolul 24 hotăreşte că este cu totul oprit, de acum înainte, a se mai face schimburi, deşi legile civile slobod acestea când este de folos. Dela acea mânăstire însă s'au înaintat lucrări pentru a schimbà casele ce le are în târgul Iaşi, cumparate dela răposatul Aga Tomazichi, cu alte case, a comisului Şişcanu. Cum de s'au făcut astfel de călcare a aşăzământului, lovitoare în unul din principiile fundamentale ţintitoare la păstrarea şi întregitatea averii acestor mânăstiri.

6. După domneasca noastră rezoluţie, pusă pe anafora părintelui mitropolit, din anul 1851, urmează hotărîtor, ca stareţul să fie cu mai multă băgare de seamă în ocârmuirea averilor mânăstirii şi în privirea feluritelor împrejurări şi interese atingătoare de mânăstire, să nu treacă alăturea cu chiriarhia eparhică a ţării, ci pentru unele să ceară povăţuirea cuvenită, iar pentru altele mijlocirea unde va fi de cuviinţă, urmare prescrisă prin art. 24. Stareţul însă să descopere că, în vara trecută, s'au întins a ţineà corespondenţe şi pentru obiecte şi împrejurări cari n'au fost nici de competinţa sa, nici în înţelesul şi datoriile ce privesc pe stareţul unei mânăstiri pământene, cum este Neamţul.

Stareţul, ca cea dintâiu persoană duhovnicească şi cap mareţului chinoviu ce petrece în această lavră, trebué să se pătrundă adânc de mărimea chemării sale, de sfera întru care trebue a mărginì lucrările îndatoririi sale duhovniceşti. Trebue să ajute la răspunderea ce priveşte şi înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor. El este chemat a povăţuì pe calea mântuirii număroasa turmă cuvântătoare prin jertfirea de sine, prin afirosirea sa întru totul lui Dumnezeu, prin ascultarea şi supunerea la legile bisericii şi a ţării, prin păzirea cea după cunoştinţă a aşăzământului mânăstirii sale, nescăpând din vedere răspunderea la care îl impune articolul 24 şi 41.

7. Punerea în lucrare a articolului 33. Aflându-se încă aceasta în părăsire, deşi este unà din cele mai mântuitoare, pentrucă ţinteşte la renaşterea morală a fiilor bisericii şi a patriei, deschizându-se uşile învăţăturii, la care biserică prin rostul înţelepciunii sale chiamă cu înaltă strigare : să pune îndatorire stareţului şi soborului, ca fără mai multă întârziere să iea măsuri pentru înfiinţarea şcoalei hotărîte prin acest articol, alcătuind programul cuvenit şi trimiţându-l la departamentul cultului şi a instrucţiei publice pentru a-l corectà şi a-l încuviinţà,

8. In privirea articolului 31, atingător de spitalul celor lipsiţi de minte, luând ştiinţă că s'au alcătuit, de către stareţul împreună cu protomedicul, planul cerut spre înfiinţarea

unui institut cuvenit, se pune îndatorire a se grăbi lucrarea unei dregeri ca aceasta filantropă, în a căreia azil să se poată adăposti nenorociţii smintiţi de minte, întregindu-se în cea mai bună stare şi spitalul făcut în târgul Neamţul, în cuprinderea articolului 30 şi întărit cu domnescul nostru hrisov.

Acestea dar puindu-se în vederea soborului şi stareţului său prin deosebit al nostru domnesc ofis, am autorizat pe Prea Sfinţia Sa Părintele Mitropolitul ţării, Sofronie, ca să însărcineze pe o persoană duhovnicească cu însuşire corespunzătoare la misia de faţă, ca, mergând la mânăstirea Neamţul şi Secul, să adune soborul şi, în mijlocul unei asemenea adunări şi în fiinţa stareţului, să citească acest domnesc ofis şi, prin sfaturi duhovniceşti, să se silească a face să înţeleagă pe fiecare datoriile sale. Prea Sfinţia să iea în grijă pentru îndreptarea tuturor abaterilor din aşăzământ, făcându-ne cunoscut pe viitorime orice urmare din potrivă.

Mânăstirile Neamţul şi Secul, cu schiturile lor, se vor folosi de aşăzământul dat şi de protecţia noastră, pe câtă vreme vor păzi cu sfinţenie instituţiile acestea, cari singure o fac a merită deosebirea excepţională între celelalte mânăstiri.

Dorim ca sfinţenia vieţii monastice, podoaba bisericii, lumina învăţăturii, facerea de bine şi faptele filantropice să afle în această sfântă lavră o urmare luminătoare înaintea lumii, încât evlavia credincioşilor să depue la treptele altarului ca oarecând tributul prosforărilor sale materiale şi morale, ca nu pilda pomului neroditor a evangheliei să se urmeze şi să fim siliţi a înlătură aşăzământul din 843 şi a aplică şi pentru aceste chinovii legiuirea din 835.

Noi Grigorie Ghyka Voevod. (L. P. D.)

No. 38.

Şeful departamentului bisericesc şi al Instrucţiei publice

D. Ralet.

Directorul departamentului, *Ghyka.*

Secţia I. Din departamentul cultului şi al instrucţiei publice No. 618. (Pentru şef. secţiei)

Iancu Gane.

1855, Ghenarie 30 zile. (Copie după original).

VII.

Jalba soborului mânăstirilor Neamţu şi Secu urmată către Prea Sfinţitul Mitropolit al Moldovei, din 1856 Iulie 13 cu No. 17.

După vechile aşăzământuri recunoscute şi de Regulamentul Organic al ţării, toate corporatiile şi toate stările locuitorilor din ţară, dela clasele cele mai de jos şi până la cele mai înalte, li se păstrează dreptul acel de mare cuviinţă de a-şi alege ei singuri ocârmuitorii lor. Această înţeleaptă măsură, rostită şi de sfintele canoane pentru cler, în câtă vreme s'au păzit cu stricteţă la alegerile stareţilor şi până când nu s'au amestecat la mijloc influenţa străină şi înrâurirea celor de afară, este ştiut obşteşte că alegerile s'au făcut după Dumnezeu, căci în altfel cum l-ar puteà şti soborul că este vrednic a le fi povăţuitor şi ocârmuitor nefiind din mijlocul lor.

Iară când din nenorocire s'a amânat punerea de stareţ, sau au fost îngăduite amestecuri de dinafară, cari, şi una şi alta, fiind cu totul în potriva

hotărîrii sfintelor canoane şi în contra aşăzămintelor mânăstirii, au tras rezultate foarte vătămătoare atât pentru administrare cât şi pentru păzirea vieţii monahiceşti, pază cu stricteţă a sfintelor canoane.

Căci calcarea unei legi, în urmările sale, atacă moralul, năravurile, până şi temeliile întregi ale unei societăţi. Şi naţia care nu se închină dogmelor şi religiei sale merge spre căderea sa.

Adevărurile acestea sunt obşteşte cunoscute, precum este obşteşte netăgăduită proba la care au fost expuse aceste mânăstiri în anul trecut, 1855. Că: vreo câtevà feţe de boieri, chemând pe părintele arhimandrit Dionisie din Ţara-Muntenească, carele aproape de 30 de ani fiind ieşit dela mânăstire, şi aducându-l aici la mânăstire, de îndată ne-au ameninţat cu măsuri poliţieneşti, ca să-l alegem de stareţ, ameninţându-ne cu măsuri de surguhie, încât văzându-ne în mijlocul măsurilor poliţieneşti şi a surgunurilor şi primejdia pierderii mânăstirii ce ne stă de faţă dacă nu vom da înscris că-l primim şi că-l cerem de stareţ împotriva şi în contra canoanelor şi a aşăzământului. Prin astfel de măsuri ne-au siluit de am dat o scrisoare către Domnul stăpânitor, precum că l-am primit şi că-l cerem să ni-l întărească de stareţ şi altă scrisoare, tot din 24 Maĭ, către Inalt Prea Sfinţia Voastră.

De atuncĭ şĭ până acum numitul arhimandrit, pentru scandalul lumii, pe toată ziua a desvălit purtări străine de chemarea monahicească. Străina vieaţă în plimbări, în mese şi în petreceri, unele mai ameninţătoare decât altele pentru stricarea vieţii monahiceşti şi pentru pierderea acestei sfinte lavre. Pe fiecare din noi ne-au tratat cu ocări şi cu îngroziri, au dispozat apoi de averea acestei sfinte chinovii, nu după mărginirea aşăzământului, ci după a sa voinţă şi punere la cale, încât au adus destulă împrăştiere şi ruinarea averii mânăstirii. Seminarul înfiinţat de mânăstire astăzi se află prefăcut în şcoală publică, şi aşà prospectul şĭ programul se vede cu totul abătut dela ţintirea care a fost făcut. In sfârşit părintele arhimandrit Dionisie, ca stareţ, în ştiinţă a călcat datoriile sale şi rânduelile cuprinse în aşăzământul mânăstirii, şi din aceste abateri s'au pricinuit soborului vătămare şi pagube şi, după îndemnurile ce le-am dat câte odată, ca să se părăsească dela aceste abateri şi să se îndrepteze, nu numai că n'a băgat de samă, ci încă cu ură şĭ îngrozire ne-au prigonit, precum n'au voit a se supune nici ocârmuirii bisericii, de a primì să se facă îndreptări în cele materiale şi întru cele duhovniceşti.

In faţa acestor triste urmări, prin cari părintele arhimandrit Dionisie, canoniceşte singur în faptă s'a rupt de ocârmuirea bisericească, şi singur prin aceste au tras asupră-şi *caterisul* şi *o osândă* sfintelor canoane. Toată suferinţa fiecărui sobornic şi toată nenorocirea ce ajunsese mai fără vindecare, de îndată ce am primit cartea Inalt Prea Sfinţiei Voastre cu No. 1058, am

ridicat glas de mulţămire lui Dumnezeu că au făcut milă cu noi, căci altfel se prăpădià mânăstirea, şi cu toţii de îndată schimbaţi, din adânca desnădăjduire, în bucuria milei ce aţi făcut cu soarta mânăstirii, am adus în îndeplinire *pecetluirea chiliilor părintelui Dionisie* despre care pe urmă s'au aflat că s'a dus cu un boier la mânăstirea Văratecul unde au şi mas, şi unde n'au voit a da ascultare poruncii Inalt Prea Sfinţiei Voastre, ca să vie înapoi să şadă *ne ieşit* din sobor până la venirea comisiei.

Prea Sfinte Stăpâne ! Vă rugăm în numele Maicii Domnului să Vă milostiviţi a luà aminte că toate descrisele nenorociri ce au fost întunecat orizontul şi au ameninţat pierderea mânăstirii curg din următoarele împrejurări:

1. Că s'a prelungit legiuita punere de stareţ, care pildă până în anul trecut n'a urmat de când-i mânăstirea.

2. Că în potriva şi în contra aşăzământului mănăstirii s'au rânduit o persoană din afară, cu ofis, ca să fie împlinitor de stareţ, care pildă iarăş până în anul trecut n'a urmat de când stă această sfântă lavră, de sute de ani. Incât ori una ori alta din aceste două, precum din ispită s'au cunoscut obşteşte, este destul să introducă la alegerea de stareţ tot soiul de putinţi vinovate de a se pierde şi a se vătămà acest sf. locaş şi a se atinge cu desăvârşire, şi cea de pe urmă scânteie de religie şi de evlavie ce au mai rămas în vatra acestei sf. locuinţi pentru podoaba patriei şi a naţiei.

Nevinovat va fi soborul, Prea Sf. Stăpâne, către prea cuviosul stareţul Paisie înaintea înfricoşatei judecăţi, pentrucă noi ne-am pătruns de înalta chemare a sfintelor canoane şi nu cu voinţă şi cu bună primirea noastră au fost : nici prelungirea vreunei puneri de stareţ, nici rânduirea cu ofis a vreunei persoane de dinafară ca să fie împlinitor de stareţ. Nevinovat va fi soborul către fericiţii ctitori înaintea înfricoşatei judecăţi, căci noi pătrunzându-ne de chemarea pentru a răspunde scopului fericiţilor ctitori înzestrătorilor mânăstirii, precum şi aşteptării poporului bisericii lui Is. Hr., pe lângă spitalul de bolnavi, ospiciul de alienaţi şi de săraci, fapte ale filantropiei evanghelice pe cari le-am practicat din început, noi ne cunoaştem că nici odată n'am dat prilejuri de nenorocire mânăstirii. Zilele noastre sunt în mâna lui Dumnezeu, soarta şi viitorul acestei sfinte lavre care se făleşte avându-vă pe scaunul chiriarhiei ţării, spânzură astăzi numai la chibzuinţile şi ocrotirea Inalt Prea Sf. Voastre ; cădem cu fierbinţi lacrimi şi Vă rugăm ca să ne apăraţi cu toiagul arhipăstoresc despre toate duhurile vicleniei, să poronciţi grabnic a se face legiuita alegere de stareţ după aşăzământ, din sânul soborului, să ne apăraţi de meşteşugitele năvăliri de dinafară, să nu îngăduiţi a se face prelungire alegerii, ca prin aceste chipuri această mânăstire să poată luà o direcţie regulată, conform scopului fondato-

rilor şi propăşirii timpului. Şi aşà numele Inalt Prea Sfinţiei Voastre va împodobi istoria bisericii şi a mânăstirii, că nu aţi îngăduit a se da prilejuri de calcarea aşăzământului, nici la punerea de stareţ nici la administrarea averilor şi mai cu seamă în paza cu stricteţă a sfintelor canoane, pentru vieţuirea noastră acelor ce ne-am adunat aici în numele Domnului.

(Urmează iscăliturile soborului).

VIII.

Jalba soborului mânăstirilor Neamţu şi Secul adresată Caimacamului Teodor Balş, sub No. 83, anul 1856 August 10.

Această sfântă mânăstire Neamţu şi Secul, care veacuri întregi şi-au urmat frumoasa sa solie de a se rugà la altarul Atot Puterniciei pentru făcătorii săi de bine, de a ne ajutorà pe cei neputincioşi, de a hrănì pe cei lipsiţi, de a fi în sfârşit azil deschis pentru orice lipsă, pentru orice durere, pentru orice neputinţă trupească şi sufletească. Falnică în practicarea aceasta, ea pururea s'a silit de a se arătà vrednică binefacerilor prin râvnă, credinţă, slujbele şi rugile sale de zi şi de noapte către Părintele cel de sus, pentru fericirea şi slava inimilor generoase, cu ochiri binevoitoare aspura acestor mânăstiri şi, pătrunsă de cea mai vie şi respectată cunoştinţă, a răspuns de mai cu deplinătate propăşirilor timpului şi aşteptării poporului bisericii, pe lângă spitalul de bolnavi şi ospiciile de alienaţi şi de săraci, fapte ale filantropiei evangelice, pe cari le-au practicat din început: au înfiinţat seminarii care să fie via Domnului! o răsadniţă duhovnicească! de neapărat şi de mântuitor folos vieţii monahiceşti, ca toate ştiinţile cerute pentru aceia cari au a împlinì Dumnezeeasca misie, ca biserica ortodoxă română să se înzestreze cu ai săi ierarhi şi păstori zeloşi. După aceste diregeri însă, mânăstirea în anul trecut a fost supusă la o cumplită probă, precum este cunoscut că vreo câtevà feţe de boieri, venind cu părintele arhimandrit Dionisie, ce vieţuise în Valahia aproape 30 de ani, n'au rămas ameninţări şi îngroziri spre a sili pe sobor de a-l primi, înspăimântându-ne cu surgun în toate părţile lumii, înspăimântări de a se vedeà chiar desfiinţată această sfântă lavră şi, prin silă şi înspăimântări, au luat înscrisuri dela sobor precum că l-am primit şi că l-am ales de stareţ.

Inalt Excelenţia Voastră! Ar fi a abuzà despre scumpele minute ale Excelenţei Voestre, menite de Dumnezeu de a face fericirea atâtor mii de suflete, dacă şi chiar în scurt vom arătà, câte alte rele au tras după sine la cari din nou asupriri şi înspăimântări a fost mânăstirea expusă, din partea părintelui arhimandritul Dionisie ca stareţ, ne vom mărgini a declarà Exce-

lenței Voastre că această vrednică de toată cinstea lavră, chiar a fost în primejdie de a se vedeà desființată! Ea care, fondată și înzestrată de bine credincioșii Domni ai Moldovei, pentrucă menirea părintelui arhimandrit Dionisie a fost ca să usurpeze regulile și așăzământul organic al mânăstirii și toate ramurile lui. In administrarea averilor au căutat totdeauna a face dispoziții, nu despre mărginirea așăzământului, ci despre voința și punerea la cale cu câțivà mireni ce s'au apropiat de sfinția sa, cu cari împreună au pricinuit dărăpănătoare ràsipă în toate ale chinoviei de mai multe mii de galbeni, precum s'a arătat comisiei rânduită mai pe larg, în memoriul cu litera A și B, pe care întru tot plecați îndrăznim a-l alătură pe lângă aceasta.

Seminarul înființat de mânăstire, astăzi se află prefăcut în școală publică și așà prospectul și programul se vede cu totul abătut dela citirea întru care s'a făcut, zadarnică a rămas domneasca întăritură din 6 Octomvrie 1855, pusă pe anaforaua Inalt Prea Sfântului Mitropolit, cu hotărîre ca profesorii de clasele normale și gimnaziale și de cele ale teologiei să fie fețe bisericești, sau monahi cu dovezi de bune purtări și nici odată să nu poată rândui profesori mireni la acest seminar, potrivit cu art. 33 din așăzământul mânăstirii, care este întărit cu două hrisoave. Zadarnice au rămas toate stăruințile Inalt Prea Sfântului Mitropolit a-l face să înțeleagă că acest sfânt așăzământ de renaștere morală, de educație duhovnicească tinerilor monahi nu poate aveà împărtășire cu amestecarea alunecărilor lumești. Trufașa semeție a mers până acolo de a se împotrivì hotărîrii ce înaltul cler al țării a dat în unanimitate la cercetarea sămilor anului trecut 1855 și nu au voit a se supune să se facă îndreptările în administrație și mai cu samă în viețuire paza cu strictețà a sfintelor canoane. Neprielnicile scopuri și sârguințe ce au avut, a fost de a se trage cu totul de sub controlul înaltului cler, de a face neputincioasă ocârmuirea bisericii, a nu aveà amestec nici în cele duhovnicești pentru a se face îndreptările canonice fără a simți măcar că prin aceasta singur și-a tras asupră-și caterisul și osânda sf. canoane. Părinții soborului, expuși la tot felul de nevrednice maltratații, mânăstirea lovită în cei întâi ai ei slujbași, jignită în dreptăți cuprinse în așăzământ și chiar în legile organice ale țării, se așteaptă din zi în zi de a-și vedeà desființarea sa.

Aceste triste împrejurări sunt cunoscute pe deplin Inalt Prea Sfântului Mitropolit, carele este încredințat de cuprinderea adevărului, că așezământul mânăstirii cu desăvârșire s'a calcat de părintele arhimandrit Dionisie, carele ca stareț a trebuit să dea pildă cu neabătuta sa păzire și urmarea sfinției sale, nu numai încât ne insuflă sfială și rușine până și de aducerea aminte. Inalt Prea Sfinția sa cunoaște toate precum și abuzurile ce s'au introdus, cunoaște și mijloacele de vindecare ce-i trebuesc, care sunt: ca

legiuirile ce sunt date să fie aspru păzite dela cel întâiu până la cel de pe urmă vieţuitor. Pentrucă insuflând un obştesc bun nume şi dând o mântuitoare pildă şi cei din afară să fie îndemnaţi de a-l respectà.

Excelenţă! Inima Voastră generoasă bate pentru orice suferinţă a bisericii lui Isus Hristos. Un singur dar cuvânt generos rostit de Excelenţa Voastră ar fi de ajuns spre a aduce alinare şi mângâere în inimile înspăimântatului sobor, spre a-i insuflà încrederea unui mai ferice viitor, spre a face în sfârşit ca aceste Dumnezeeşti lăcaşuri, văzându-se mântuite de către Excelenţa Voastră, să îndoească dacă este cu putinţă, fierbintele şi necontenitele sale rugi pentru fericirea, puterea, şi slava puterii Excelenţei Voastre.

(urmează iscăliturile Soborului).

IX.

Jurnal încheiat de soborul ţerii în privinţa purtării fostului stareţ Dionisie Romanò.

Anul una mie opt sute cincizeci şi şase, luna August în optsprezece zile. Iscăliţii întrunindu-se în sfânta mitropolie şi având în privire rezoluţia căimăcămiei Principatului Moldovei din 16 zile, pusă pe raportul comisiei înalt rânduită în urmarea anaforalei Prea Sfântului Mitropolit din 11 a trecutei luni Iulie, cu No. 1.164, asupra prea cuvioşiei sale arhim. Dionisie, stareţul mânăstirii Neamţul şi Secul, pentru necuviinţele cele scandaloase şi răsipa cea dărăpănătoare a averii acestei case, prin care rezoluţie se recomandă mitropoliei acta şi rezultatul comisiei care la faţa locului au cercetat. Motivul după care prea cuvioşia sa n'au voit a se supune la cercetarea comisiei rânduită de către chiriarhia ţării în luna trecută (Iulie) a. c., după jurnalul încheiet în unanimitate de înaltul cler al ţării în prilejul cercetării sămilor Mânăstirii pe anul 1855. Despre toate veniturile şi cheltuielile mânăstirii urmate în timpul administraţiei prea cuv. sale, precum şi toate acturile de imposesuire, închiriere şi altele atingătoare de proprietăţile mânăstirii, de sunt conforme cu aşăzământul organic al mânăstirii şi de s'au păzit acestea în toate ramurile lui, şi cazurile prevăzute de citata anaforà a Prea Sfântului Mitropolit. In faţă dar a rezoluţiei şi a cuprinderii ei în sala sfintei mitropolii, după cu deamănuntul luare aminte ce am făcut din protocolul pomenitei comisii şi a încheierii sale s'au vederat: 1) Că prea cuvioşia sa, ca drept desvinovăţire, au înfăţoşat o rezoluţie a fostului Domn Ghyka, prin care zădărniceşte lucrarea comisiei, ca ori când s'ar înfăţoşà o asemene comisie să fie nelucrătoare, şi aceasta la zi întâi a lunii lui Martie, aşternută pe jalba prea cuvioşiei sale, prin care s'au tânguit că au aflat încredinţător, că prea sfântul mitropolit rândueşte comisie spre cercetarea sămilor, compusă de persoane devotate Prea Sfinţiei Sale şi care în tot timpul, dela început, au fost contrarii şi că-i este pàra şi judecarea totodată sau ca să zică c'au pregătit sentinţa înainte de a-l judecà şi că nu se poate încrede în nepărţialitatea ei. Şi apoi tot prea cuvioşia sa singur arată de neexactă aceasta, prin altă jalbă cu rezoluţia domnească, tot întru acea zi Martie, tânguindu-se că înaltul cler n'au voit a-i încredinţà sămile şi nici arătà cauza pentru care, făcând rugăminte Inălţimii Sale a regulà de aicea înainte darea sămilor într'un chip pe care Inălţimea Sa l-ar găsì mai de cuviinţă, pentru ca să nu se mai ivească greutăţi în darea sămilor, nici alte piedeci, se încuviinţează facerea unui buget întărit de Inălţimea Sa, unde vor figurà toate

cheltuielile prevăzute ale mânăstirii, asupra căreia au urmat domnească rezoluţie în cuprindere: De vreme ce Prea Sfântul Mitropolit şi Episcopii eparhioţi n'au voit a încredinţà sămile mănăstirii, nici a arătà cauza pentru ce, apoi prea cuvioşia sa stareţul va urmà cu sămile precum au urmat pe temeiul aşăzământului, şi cu adaosul cheltuielilor prelungite din înfiinţarea institutului nou, după hrisov şi a le păstrà la actă precum ar fi încredinţată. Aceste două jalbe, contrare una alteia, şi una mai nedreaptă decât alta şi tot într'o zi regularisite, dovedesc făţiş că nu sunt decât o neadevărată şi defăimătoare pâră ce prea cuvioşia sa au cugetat a face asupra ocârmuirii bisericeşti şi vederată încercare spre a se smulge de sub controlul înaltului cler a ţării, mustrându-l însă ştiinţa sa se înţelege de vinovat. Pentrucă mânăstirea încă dela Ghenar 1855, precum arată prin adresul ei No. 34, primind jurnalul încheiat în unanimitate de către înaltul cler a ţării sub No. 199, în prilejul cercetării sămilor anilor 1852 şi 1853, atât fostul stareţ cât şi prea cuvioşia sa nu s'au îngrijit a îndeplinì îndatoririle care i sau prescris mânăstirii prin numărarisitul jurnal, neaparate pentru ţinerea unei contabilităţi curată, *şi a putinţii de a se controlà sămile veniturilor*, adică cu facerea inventariului de averile mânăstirii, cu ţinerea jurnalelor, cu regularea bugeturilor şi celelalte neaparate îndepliniri în starea de a înlăturà oricare abuzuri în administrarea materială, şi în lipsa cărora au fost cu totul neputinţă a se cunoaşte exactitatea sumilor de venituri şi cheltuieli spre a se întărì sămile anilor 1854 şi 1855, mai ales în privirea sporirii abătutelor dispoziţii vederate în acest prilej a anului 1855. Pentrucă Inălţimea Sa Domnul Ghyka, deşi au pus rezoluţie pe jalbele prea cuv. sale, socotindu-le de adevărate, neputându-le crede de o calomnie asupra înaltului cler, dar îndată ce au venit atuncea dela mânăstirea Neamţu în capitalie, convingându-se că acea comisie, hotărîtă prin încheierea jurnalului din luna lui Fevruarie 1856, au fost numită de către chiriarhie, că împreună cu stareţul să organizeze atât ramul economic cât şi acel duhovnicesc, sprè a nu se mai prilejì în viitor nici un fel de abateri dela aşăzământul mânăstirii, şi tot odată spre a se lămurì nedumeririle ce s'au găsit în prilejul cercetării sămilor înfăţoşate pe anul 1854 prin ofisul cu No. 900 din 10 Martie, au şi poruncit prea cuvioşiei sale, puindu-i înainte ca comisia rânduită de Prea Sfântul Mitropolit să-şi împlinească misia în cercetarea sămilor, în facerea bugetelor şi cu catagrafisirea obiectelor mânăstirii, care aceasta să o facă cunoscut comisiei spre întocmai urmare prea cuvioşia sa, însă deşi primise adresa Prea Sfântului Mitropolit, No. 367, în care se chemà ajutorul şi concursul său a se unì în lucrările comisiei care se aflà în mânăstire, precum şi ofisul pomenit, totuş prea cuvioşia sa au cutezat a zădărnicì comisia, spre a nu se pune în cuvenită regulă acea casă, de a nu se mai face abateri dela aşăzământul organic al mânăstirii, nu numai în administrarea materială a veniturilor şi cheltuielilor, ci şi în ceeace priveşte mai cu samă podvigul calugăresc, paza cu stricteţă a canoanelor şi îndeplinirea menirii şi a chemării duhovniceşti din partea tuturor monahilor petrecători în numele Domnului în acele mânăstiri şi schituri atârnate de ele. Pentrucă persoanele ce încheagă comisia erau Prea Sfinţii Nectarie Hermeziu Sotiriopoleos, locotenent de episcop Romanului, Marchian Folescu Ieropoleos egumenul mânăstirii Coşula, amândoi cu metania din mânăstirea Neamţului şi cu intenţii prielnice casei, şi prea cuvioşia sa arhimandritul Varnava, egumenul mânăstirii Păngaraţi, cari sunt departe de acea tânguire, că i-ar fi prigonitori prea cuvioşiei sale, şi cari nu ar fi putut decât a fi devotate, nu numai adevărului ce l-ar fi cunoscut din descoperirile cercetării ce ar fi făcut; şi pentrucă prin asemenea opiniuni ce au uneltit când cu jalbele citate, părând neadevăruri şi defăimări asupra înaltului cler al ţării, când cu nesupunere în lucrurile la cari erà chemat prin adresul No. 368 şi prin domnescul ofis, cu No. 900, de a se face îndreptări, şi mai cu samă în

vieţuirea, pază, cu stricteţă a sfintelor canoane, pentru care se făcuse atâta vuet în lume. S'au declarat nu numai nesupus ocârmuirii bisericii şi neurmător citatului ofis, ci mai ales defăimător şi pâriş asupra ei, şi răsvrătitor de rumperea bunelor relaţii între cler şi înalta ocârmuire, ferindu-se prin cele mai vinovate chipuri, pentru ca să nu intre comisia de a-i cercetă abuzurile, conduita şi desăvârşita călcare în toate ramurile aşăzământului mânăstirii în cele de administraţie, şi mai cu samă în cele duhovniceşti.

2) Din protocolul comisiei se vederează despre ceeace ea s'au încredinţat, că din câştiurile ce mânăstire aveà a primì la Sfântul Gheorghe 1855, s'au scăzut pe posesori cu suma de 177.188 lei pe temeiul învoirii pentru dijmuri, iară nu precum au zis prea cuvioşia sa că mânăstirea în altele ar fi fost datoare cu aşà sumă de bani, că pentru cheltuielile ce au întreprins nu le-au chibzuit prin înţelegere cu soborul, nici toate veniturile intrate dela Sfântul Gheorghe 1855, au cheltuit şi suma de 186,553 lei depozitul câştiurile anilor celor de pe urmă. Şi prin urmare atunci mânăstirea nu aveà cu ce întâmpinà cheltuielile neapărate, că mai multe şi însemnătoare condeie băneşti, precum este că peste 40.000 lei ce au luat de pe locurile de pe Tg.-Neamţului, despre cari sunt dovezi autentice, veniturile vămilor pădurii, unde se taie parcheturi anuale, veniturile de pe vânzarea fălceşte care au făcut-o în parcheturi şi altele, prea cuvioşia sa nu le-au încăssuit în veniturile mânăstirii, pentru cari rămâne răspunzător către mânăstire. Că pentru altele nici s'au lămurit despre câtimea veniturilor, precum şi despre acele obiecte ce de către prea cuvioşia sa s'au luat dela visteria bisericii mânăstirii, cari toate acestea şi altele comisia ce arată sunt pe deplin doveditoare adevărului arătat de Prea Sfântul Mitropolit prin pomenita anaforà. Făcând aşà încheiere comisia că nu au intrat în revizuirea socotelilor, decât în cercetarea numai acelor condeie cari s'au vederat în măsură dărăpănătoare pentru avutul mânăstirii, iară nici cum în general asupra sumelor despre cheltuielile ce s'ar fi făcut cu neorânduealǎ, după confuzia ce s'au văzut în toate daturile şi luaturile mânăstirii, fiind din venituri luate şi netrecute, unele luate deadreptul de stareţ şi altele prin a lui ataşate feţe mirene, fără încheze₰luiri morale şi materiale, şi cu colosala cheltueală prevăzută în art. 4, din memoarul ce au dat sfatul soborului, comisia s'au încredinţat că pentru aşà dispoziţie, care cere foarte mari cheltuieli, prea cuvioşia sa nu s'au sfătuit cu soborul, nici cu persoanele cerute de art. 20, 21 şi 25 din aşăzământ şi nici cu mijloacele mânăstirii. Prin urmare storcând toate mijloacele, astăzi mânăstirea nu are nici cum bani în cassă, decât nişte rămăşiţuri de câştiuri care cu îngreuere se pot încassà, şi mânăstirea va fi nevoită de a se supune la împrumutări băneşti, atât pentru plata datoriilor prevăzute în citatul articol, cât şi spre a întâmpinà neaparatele cheltuieli a casei.

Incredinţându-ne în sfârşit din cele ce comisia rânduită au putut descoperì, precum şi din jalba soborului că prea cuvioşia sa, chiar dela începutul rânduirii sale de stareţ, în ştiinţă au călcat datoriile sale şi rânduielile cuprinse în regulamentul organic al mânăstirii şi din asemenea abateri s'au pricinuit vătămare şi pagube dărăpănătoare acelei case, pentru care vederate pagubi şi vătămări §§ 24 şi 41 din pomenitul aşăzământ îl supune sub judecata şi canonisirea soborului şi sfintelor canoane, mai având în privire citata jalbă întemeiată pe aşăzământul pomenit, care osebit că nu poate fi creditivă, dar pe cum se vederează mulţimea abuzurilor ce comisia arată, provin mai cu samă din aceea că purtările şi conduita prea cuvioşiei sale au fost cu covârşire împotriva regulilor de povăţuire ce s'au aşăzat de către fericitul întru pomenire prea cuviosul arhimandrit, stareţul Paisie, regule cari au slujit de temelie şi la facerea aşăzământului organic a mânăstirii la 1843, şi mai ales avându-se în privirea că prea cuvioşia sa nemai sfiindu-se nici de legi, nici de sfintele canoane, nici de datoriile epanghelniei sale (?) nu numai că

au arătat neascultare și nesupunere către înaltul cler al țării la povățuirile ce au dat, vrând ca prin duhul blândeților a-i îndreptà abaterile, pentru care se făcuse atâta vuet în lume, dar încă au cutezat a ridicà neadevăratele și defăimătoarele arătări asupra înaltului cler al țării, trecându-și măsurile și hotarele epanghelniei până acolo, à declară pără neadevărată asupra ocârmuirii bisericii și răsvrătitor de ruperea bunelor relații între cler și înalta ocârmuire. Făcându-se prin asemenea vinovat legilor și sfintelor canoane.

Deci pe aceste temeiuri și în conglăsuire cu sfintele canoane, cari deși hotărăsc o aspră osândă, noi însă cu pogorământ hotărîm a rămâneà depărtat pentru totdeauna de povățuitorii turmei cuvântătoare și dela asemenea sfinte așăzăminte, pentru a nu mai adăogi defăimare treptei prin asemenea osândite urmări, pentru cari s'au încheiet acest jurnal spre știință de aceasta ce am hotărît.

Iar în cât privește cercetarea sămilor, condeile bănești și odoarele bisericii, că comisia au putut descoperì că lipsesc, Prea Sfântul Mitropolit va rânduì o persoană care va stăruì în desbaterea acestora la mânăstire spre a nu rămâne mânăstirea și biserica în păgubire.

(ss) SOFRONIE, MITROPOLIT MOLDOVEI (MICLESCU); MELETIE SARDION (DELA SF. SPIRIDON), MELETIE EPISCOPUL HUȘULUI (ISTRATE ; GHENADIE TRIPOLEOS (ȘENDREA); FILARET STAVROPOLEOS (SCRIBAN).

No. 1246 August 18, anul 1856.

(Din dosarele Mitropoliei Moldovei).

X.

Caimacamul Moldovei către starețul Gherasim.

Cuvioșiei sale monahului Gherasim.

Inștiințându-mă din anaforaua Prea Sfințitului Mitropolit No. 287, că soborul mânăstirilor Neamțul și Secul, povățuindu-se de așăzământ, au ales de stareț în unanimitate pe cuvioșia ta, eu am recunoscut cu plăcere asemenea alegere și, prin actul de față, Te întaresc pe vieață în postul de stareț a numitelor mânăstiri. Pășind dar în această sfântă funcție, recomandez cuvioșiei tale a te pătrunde cu deosebire de însemnătatea sarcinii la care ești chemat, și să pui toată silința a păzi în totul sfintele canoane, buna orânduială și regulata în administrație, în care să te povățuești de așăzămintele în lucrare.

Totodată, fiindcă introducerea și răspândirea luminii învățăturilor în acel sobor este adânc simțită, și se cere neapărat dela cei ce sunt chemați a povățuì turma binecuvântătoare, apoi cuvioșia ta, pătrunzându-te de acest mare adevăr, să fii cu privigherea cea mai deaproape ca seminarul de mânăstire și școala din Târgul-Neamțul să propășească întocmai după programele statornicite, și să fie ținute în cea mai bună rânduială pentru ca să producă rezultate folositoare ; și astfel, prin o direcție regulată și nemerită ce să aștept dela cuvioșia ta și prin răspândirea învățăturilor mântuitoare, să ajungă acele mânăstiri a răspunde la dorința glorioșilor fondatori, și la dorința țării întemeietă pe trebuința timpului de față.

(Subscris) TEODOR BALȘ. (Contrasemnat) G. ASACHI.

Iași în 29 August 1.856, No. 4180. (Din dosarele Ministerului de Culte).

XI.

Jalba starețului Gherasim al mânăstirii Neamțului către Prea Sfințitul Mitropolit pentru desființarea școalelor.

Norocindu-se soborul acestor sfinte mânăstiri Neamțul și Secul de venirea Inalt Excelenței Sale ocârmuitorului țării, această norocire au fost cu atâta mai mare, prilejân-

du-se tocmai când se regulă facerea bugetului pentru cheltuielile mânăstirii pe anul viitor 1857, cu ţinerea mânăstirilor şi a schiturilor acestora, cu ţinerea bolniţei bătrânilor, cu ţinerea bolniţei celor nimiciţi de lupte grele, cu ţinerea arhondaricurilor, cu medicamentele şi spiţeria din mânăstire, cu ţinerea ospitalului din Târgul Neamţului şi cu medicamentele spiţeriei de acolo, cari se dau gratis omenirii pătiminde. S'au înfăţoşat Inalt Excelenţei Sale, atât lămuririle actuale a veniturilor fics (sic), precum şi cheltuielile. In faţa acestora s'au încredinţat însuş că, cu toată chibzuinţa şi cu toată iconomia putincioasă, cu mare greu şi de abià veniturile pot îmbrăcà cheltuielile arătate, iar apoi pentru programele cuprinse în hrisoavele din 1855 cu No. 3.016 şi din 1856, No. 1.274, prin curs de 16 ani, şi clasele gimnaziale cu un internat de 50 studenţi, în Târgul Neamţului, care nu au putut a se pune în aplicaţie, nici însuş de aceia cari le-au mijlocit, din lipsa mijloacelor, şi cari fiind în contra luminatelor hrisoave din 1843 şi din 1850 întăritoare zisului aşăzămînt, smeritul stareţ, dimpreună cu soborul, văzând pe de o parte că acele cu bună samă nu pot în faptă rezultà decât în desfiinţarea acestor sfinte mânăstiri, pentru care luminatul hrisov din anul 1850, cu No. 659, tocmai spre a ferì o asemenea primejdie şi desfiinţare, anume se rosteşte: că nu va puteà niciodată învoì împrejurări cari ar menì risipirea unei case Dumnezeeşti, ce deapururea au fost slava şi cinstea pământului, prin jaloba sub No. 33 au repetat Excelenţei Sale împrejurările acelor două hrisoave din 1855 şi din 1856, că dela sine rămân desfiinţate, asupra căreia puind înalta sa rezoluţie din 25 a următoarei, întru tot supuşi o alăturăm pe lângă aceste Inalt Prea Sfinţiei Voastre.

Prea Sfinţite şi mult milostive Stăpâne! Nici umilitul stareţ, nici smeritul sobor, nu putem suferi a ne face risipitorii acestor sfinte mânăstiri şi cu atâta mai puţin nu veţi îngăduì Inalt Prea Sfinţia Voastră o asemenea nelegiuire. Pomenita jalbă este dreaptă şi cu totul întemeiată pe legiuirile articolului 33 din aşăzământul organic al acestor mânăstiri, singura piatră de temelie, pe care numai întemeindu-se, pot ca să aibă ţara dispoziţiile acestei chinovii. Mânăstirea are trebuinţă de o şcoală monahică potrivită cu trebuinţa mânăstirii, potrivită cu hotărirea art. 33 din aşăzământ, şi nicidecum mai mult, pentru ca să poată aveà şi în faptă aplicaţia ei şi supt următoarele drepturi şi mărginiri :

A) Şcoala aceasta, întru administraţia sa din lăuntru, să fie supusă tuturor regulilor ce se vor statornicì numai de către autorităţile acestei mânăstiri, care să aibă neapărata inspecţie morală şi materială asupra-i.

B) Invăţăturile să se propue în limba patriei : moldoveneşte, greceşte şi ruseşte. Iar întinderea de orânduirea lor să se adopteze pe timp de patru ani, după anexa litera A din legiuirea votată de Divanul Obştesc la anul 1851, învăţături pregătitoare, anume cerute şi de art. 33 din aşăzământul acestor mânăstiri: afară de muzica vocală, adică: 1. Gramatica românească, 2. Istoria Sfântă pe larg, 3. Istoria Bisericească pe scurt, 4. Aritmetica toată, 5. Geografia nouă şi veche, 6. Istoria universală şi a patriei pe scurt. 7. Retorica. 8. Dogmatica, 9. Pastorala, 10. Limba grecească, 11. Limba rusească care nu va fi obligatorie, 12. Cântările bisericeşti şi Tipicul pe larg, 13. Citirea şi tălmăcirea noului Testament.

C) Profesorii, ca unii ce au a fi plătiţi de către sf. mânăstire, se vor numì totdeauna de către mânăstire şi vor atârnà deadreptul de autoritatea sfintei mânăstiri, care însă îi va alege dintre acei monahi cu dovezi de bune purtări, cari vor aveà autorizaţia epitropiei seminariei centrale pentru exersarea profesiei de învăţători.

D) Examenele la această şcoală să se facă regulat ca şi la celelalte şcoli eparhiale pentru clerul monahic; la cari epitropia seminariei centrale va aveà dreptul şi îngrijirea

de a trimite un delegat asistent, iar atestatele se vor slobozi de către însuş autorităţile sfintei mânăstiri.

E) Tinerii monahi sau fraţi de aiurea niciodată nu vor puteà fi primiţi în această şcoală potrivit cu hotărirea art. 33 din aşăzământul mânăstirii, unde zice că se hotăreşte cu nestrămutare, că numai tinerimea soborului acestuia va puteà ascultà arătatele învăţături, la cari nu va fi nici decum iertat, nici se va puteà face silă despre nimeni, a se primì mireni ori preoţi de mir sau călugări de pe la alte mânăstiri.

Deci smeritul stareţ, dimpreună cu soborul, pentru păzirea cu nestrămutare a acestor orânduiri, şi spre ferirea sfintei mânăstiri de amestecul oricărei alte autorităţi bisericeşti sau politiceşti, cu umilinţă cade la apostoleştile picioare a Inalt Preaosfinţiei Voastre, ca să vă milostiviţi a mijlocì de a se întărì cu hrisov ţinerea acestei şcoli în mărginirea prescrisă mai sus. Iar acele două hrisoave din urmă, cari n'au putut a se pune în aplicaţie nici de însuşi acei cari le-au mijlocit, cu multă smerenie ne rugăm să vă milostiviţi asupra acestor sfinte mânăstiri, a mijlocì ca să rămâe nelucrătoare pentru totdeauna, ca unele ce sunt în contra aşăzământului organic a mânăstirii, în contra luminatelor hrisoave din anii 1843 şi 1850 întăritoare zisului aşăzământ, în contra apoi şi a hrisovului din 1853. Pentrucă cu bună seamă altmintrelea nu ar puteà în faptă rezultà decât o vederată şi grabnică răsturnare şi desfinţarea acestor sfinte mânăstiri.

(Iscăliţi) GHERASIM ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ SFINTELOR MÂNĂSTIRI NEAMŢUL ŞI SECUL, AUGUSTIN DUHOVNIC SFÂNT. MÂNĂST. SECUL, DIMITRIE DUHOVNIC, SAVA DUHOVNIC, ARSENIE DUHOVNIC, TEODOSIE DUHOVNIC, ANDRONIC DUHOVNIC, BLASIE IEROMONAH, IRIMIA ICONOM.

No. 30, Septemvrie 1856.

XII.

Mitropolitul Sofronie către Caimacam.

Prea cuvioşia sa stareţul şi părinţii soborului sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul, mi-au adresat jalba din 30 a trecutei luni Septemvrie No. 50, ce o alăturez în còpie aicea spre lămurirea Excelenţei Voastre, de cererile ce fac, şi fiindcă tot întru această cauză prea cuvioşia sa şi soborul v'au dat jalbă şi Excelenţei Voastre, şi cu rezoluţia din 25 a trecutei luni mi-aţi recomandat-o ca să-i fac cuvenitele luări aminte şi prin anaforà să vi le aduc la ştiinţă spre cea mai departe lucrare, că după toată luare aminte ce am făcut, ca pentru cea dintâiu chinovie a ţării, şi ca pentru o regularisire ce priveşte iarăş în binele obştesc al clerului, găsesc de cuviinţă, unindu-se şi Excelenţa Voastră, ca să se adune soborul din cliros, şi câţiva din boieri ce veţi găsì de cuviinţă a-i rânduì întru aceasta, să consultăm, aici la mitropolie, şi potrivit cu mijloacele mânăstirii şi cu legitimitatea aşăzământului hărăzit acestei chinovii, să socotim ceeace va fi de cuviinţă pentru punerea la cale a regularisirilor făcute prin pomenitele jalbe şi despre rezultat să vi se aducă la cunoştinţă.

No. 1.460. 6 Octomvrie 1856.

Al Excelenţei Voastre smerit către Dumnezeu rugător,
(semnat) SOFRONIE MITROPOLITUL MOLDOVEI.

Rezoluţia răposatului Caimacam.
Sfatului Administrativ.

Propunerea aceasta nefiind intemeiată pe vreun aşăzământ sau măcar pe vreun antecedent, nu se poate încuviinţà, decât sfatul va întoarce luare aminte asupra neinchi-

puirii mânăstirii, şi asupra înponceşăturilor ce se înfăţoşează prin hrisoavele slobozite ei şi de chibzuirea ce va face întru aceasta, îmi va referà.

In 15 Octomvrie 1856. (Subscris) TEODOR BALŞ.

XIII.

Anaforaua Sfatului Administrativ adresată Caimacamului la 12 Noemvrie 1856. No. 4.112.

Excelenţa Voastră,

Prea Sfântul Mitropolit, pe lângă anaforaua din 6 Octomvrie trecut, sub No. 1.460, au prezentat Excelenţei Voastre copie după suplica stareţului şi soborului sfintelor mănăstiri Neamţul şi Secul.

Cu cerere întâiu de a rămâne nelucrătoare programele cuprinse în hrisoavele domneşti din anul 1855, sub No. 3016, şi din anul 1856 sub No. 1.274, pentru şcoala din Târgul-Neamţului, regulate aceste programe pe curs de 16 ani, cu clasele gimnaziale şi un internat de 50 studenţi; în privirea strâmtorării mijloacelor băneşti a sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul.

Şi al doilea de a se înfiinţà în mânăstire o şcoală monahică, în conformitate cu rostirea art. 33 din aşăzământul organic al mânăstirilor.

Şi pe principiile următoare:

A) Şcoala aceasta întru administraţia sa din lăuntru, să fie supusă tuturor regulilor ce se vor statornicì numai de către autorităţile acestei mânăstiri, cari să aibă neapărată inspecţie morală asupră-i.

B) Invăţăturile să se propue: româneşte, greceşte şi ruseşte, iară întinderea de orânduirea lor să se adopteze pe curs de 4 ani, după anexa lit. A din legiuirea votată de Divanul Obştesc la anul 1851, învăţături pregătitoare anume cerute şi de art. 33 din aşăzământul acestor mânăstiri, afară de muzica vocală, adică; I) Gramatica românească, al II-lea) Istoria Sfântă pe larg, III) Istoria bisericească pe scurt, IV) Aritmetica toată, V) Geografia nouă şi veche, 6) Istoria Universală şi a patriei pe scurt, VII) Retorica, 8) Dogmatica, 9) Pastorala, 10) Limba Grecească, 11) Limba rusească care nu va fi obligatorie, 13) Cetirea şi tălmăcirea Noului Testament.

Profesorii, ca unii ce au a fi plătiţi de către sfânta mânăstire, se vor numì totdeauna de către mânăstire, şi vor atârnà deadreptul de autoritatea sfintei mânăstiri.

Mânăstirea însă să-i aleagă din acei monahi cu dovezi de bune purtări, cari vor aveà autorizaţia epitropiei seminarului central pentru exersarea profesiei de învăţători.

C) Examenele la această şcoală să se facă regulat ca şi la celelalte şcoli eparhiale pentru clerul monahic, la care epitropia seminarului central să aibă dreptul şi îngrijirea de a trimete un delegat asistent, iară atestatele să se sloboadă de către însăşi autorităţile sfintei mânăstiri.

D) Tinerii monahi sau fraţi de aiurea nici odată să nu fie primiţi în această şcoală potrivit cu hotărîrea art. 33 din aşăzământul mânăstirii unde zice că:

«Se hotărăşte cu nestrămutare că numai tinerimea soborului acestuia va puteà ascultà arătatele învăţături, la cari va fi nici de cum iertat, nici se va puteà face silă despre nimeni a se primì mireni, ori preoţi de miri sau călugări de pe la alte mânăstiri.»

In vederea aceasta, Prea Sfântul Mitropolit au propus prin numărata anaforà că dacă Excelenţa Voastră va încuviinţà, apoi să se adune sobor de cler şi câţivà din boieri la mitropolie, spre consultarea şi hotărîrea celor de cuviinţă întru aceasta, după mărginirea aşăzământului hărăzit numitelor mânăstiri.

Iară Excelenţa Voastră aţi binevoit a recomandà sfatului o asemenea anaforà cu următoarea rezoluţie:

«Propunerea aceasta nefiind întemeiată pe vreun aşăzământ sau măcar pe vreun antecedent nu se poate încuviinţà.

«Decât sfatul va întoarce luare aminte asupra neînchipuirii mânăstirii şi asupra înponcişeturilor ce înfăţoşază hrisoavele slobozite ei şi de chibzuirea ce va face întru aceasta îmi va referà».

Deci Sfatul Administrativ Extraordinar, având în vedere prescrisele cereri ale soborului, atât pentru mărginirea şcoalei din Tg.-Neamţului cât şi pentru înfiinţarea şcoalei propuse de monahi, este de socotinţă de a se învoì de a rămâne şcoala din Târgul-Neamţului, după statutul fondaţiei sale din anul 1853, fără internat, după însuş dorinţa stareţului împreună cu soborul.

Iar acea pentru monahi a se organizà pe principiile şi după programele încuviinţate la celelalte seminarii din ţară.

Definitiva hotărire însă rămâne la încuviinţarea Excelenţiei Voastre către care Sfatul cu respect se referează.

(Iscăliţi). T. BALŞ, C. CATARGIU, A. STURDZA, P. SCHELETI, G. ASACHI, A. RUSU.

Rezoluţia Excelenţei Sale:

Se încuviinţează propunerea de faţă a sfatului şi, spre aplicarea ei de întocmai, cum şi a se statornicì în viitor, se va slobozì hrisov. 1856, Noemvrie 12.

XIV.

Observaţii la jalba stareţului Gherasim către Prea Sfinţitul Mitropolit Sofronie, pentru desfiinţarea şcoalelor din mânăstirea Neamţului şi a gimnaziului din Târg.

Deşi scopul nostru nu este altul decât a publicà hrisoavele fostului Domn Grigorie Ghyka şi actele atingătoare de înfiinţarea seminariei din sfânta mânăstire Neamţul, cum şi a gimnaziului şi a internatului din Târgul-Neamţului, asemenea şi lucrările făcute în timpul căimăcămiei răposatului Teodor Balş, spre desfiinţarea acestor şcoale, şi a lăsà ca publicul nepărtinitor şi viitorimea să judece aceste lucruri, socotim însă de datoria noastră a face oarecare observaţii drepte jalbei ce stareţul Gherasim au dat Prea Sfinţitului Mitropolit, cerând stricarea acestor aşăzăminte, a cărora desfiinţare au umplut de durere inimile, nu numai a părinţilor iubitori de fii, cari nu au mijloace a-şi trimite copiii lor mai departe pentru învăţătură, ci şi a tuturor patrioţilor bine gânditori.

Pricina de căpetenie pentru care cere desfiinţarea şcoalelor, zice stareţul, că este neajungerea venitului, pe care îl arătă că se cheltuieşte cu atâtea şi atâtea lucruri, precum ţinerea mânăstirilor şi a schiturilor, spitalul, bolniţa bătrânilor şi a smintiţilor, arhondaricul şi altele.

La acestea răspunsul este foarte simplu: arhimandritul Dionisie, când a fost numit stareţ, au găsit tot venitul cheltuit precum şi depozitele, încă şi o datorie de 297.068 lei, iar călugării nu primise porţia de îmbrăcăminte nici pe anul 1854 nici pe 1855, şi în camara mânăstirii nu se găsià nimic.

Cu toate acestea au ţinut mânăstirile mai bine decât până acì, au dat haine la toţi, au plătit datoriile, au făcut încăperi pentru internat (vezi *Gazeta de Moldova No. 22*, anul 1856) în care toate aceste se arată pe larg), şi la ieşirea sa nu numai n'au lăsat mânăstirea datoare, ci a lăsat şi bani în casă.

Starețul de acum se îngrijește de programele din hrisoavele din anul 1855, No. 3.016, și din 1856, No. 1.274, cu un întins curs de 16 ani, și care zice că n'au putut a se pune în aplicație.

XIV-a.

Tablou de venitul mânăstirilor Neamțul și Secul pe anul 1855—1856.

	Lei	Par.
La intrarea arhimandritului Dionisie i s'au înfățoșat de către călugării ce cârmuiau averea mânăstirii lista de venitul regulat și întâmplător în sumă de	824.552	4
Pe șapte luni dela întrarea arhimandritului în stăreție, au dat socoteală la mitropolie (afară de productele a 15 moșii căutate pe contul casei) de .	1.533.324	—
Spor în venit regulat anual dela câteva moșioare și acarete s'au făcut de .	197.143	—
Datorii ale mânăstirii la osebite locuri, lăsate de foștii stareți și cari s'au plătit în timpul stăreției. arh. Dionisie, precum se vede în socoteala dată la mitropolie	297.068	—

Venitul pe 1856.

Venitul total dela 1 Ianuarie până la 10 Iulie, în care intră și depozitul de lei 45 067 parale 20 din câtevà acarete date în Ianuarie	583.145	21
Cheltuieli pe aceste 10 luni cu ținerea mânăstirii, reparații, lucrul viilor și a 14 moșii căutate pe socoteala mânăstirii	561.261	8
Rămân în camara mânăstirii către 10 Iulie, în numărătoare și câteva rămășițe din câștiul întreg al Sf. Gheorghe, afară de câștiul Sf. Dumitru, cum și venitul moșiilor căutate pe contul mânăstirii, care este cunoscut că se încăsuește toamna	166.856	—

N. B. Aceste observații s'au tras din chiar condicile mânăstirii, spre a se da publicității, ca să se astupe gura rău voitorilor ce nu încetează a zice că arh. Dionisie la scoaterea sa au lăsat casa datoare, și de aceea n'au putut ținеà școalele, cum și de a deșteptà (trezì) chiar și pe părinții din chinoviu, ce sunt lăsați într'o desăvârșită necunoștință despre interesele casei, care sunt monopolul numai a vreo câțiva ce profită cu paguba celorlalți.

XV.

Starețul de Neamțu către mitropolit.

I. P. S. S. Mitropolitul.

Fiindcă vechilul ce l-au avut aceste mânăstiri din stânga Prutului, în Basarabia, căutător intereselor moșiilor mânăstirilor aflătoare acolo, au murit

încă dela anul 1856, în locul căruia urmând a se rândui un altul, s'au găsit de cuviință că mai înainte de toate să aibă mânăstirea o lămurită știință despre toate procesurile atingătoare de proprietățile sale de acolo. Drept care am și rânduit pe ieromonahul Teofan Criste, vechilul mânăstirii, ca să meargă acolo și să cerceteze în ce stau toate procesele atingătoare de mânăstire și informându-se despre toate, să aducă lămurită știință la mânăstire. După care apoi să se poată chibzui și rândui vechilul ce se va însărcina cu asemenea lucrări. Pentru care cu plecate metanii, vă rog să vă milostiviți a mijlocì locului cuvenit a i se învoì trecere în Basarabia slobozindu-i-se pașaportul cu trecerea mai de multe ori și întoarcere, pentru care în dosul acesteia i s'au însemnat și fizionomia.

858 Ianuarie 10, No. 14 (1).

XV-a.

Plenipotență (2),

Prin care se împuternicește din partea acestor sfinte mânăstiri Neamțul și Secul pe Sfinția Sa Ieromonahul Teofan Cristea, din acest sobor, de a merge în Basarabia spre a aduce o lămurită știință despre toate interesele atingătoare de proprietățile acestor mânăstiri aflătoare acum, deci spre a fi cunoscut întru aceasta, i s'au dat această plenipotență adeverită cu iscălitura cuvenită și punerea peceții.

No. 15. 1858 Ianuarie 10.

(Iscălit) GHERASIM, ARHIMANDRIT ȘI STAREȚ SF. MÂNĂSTIRI NEAMȚUL ȘI SECUL.

(Urmează adeverirea Divanului de întărituri).
Originala plenipotență a căreia copie este trecută mai sus, o am primit.

(Iscălit) TEOFAN IEROMONAHUL CRISTEA.

(1) Din dosarele Mitropoliei Moldovei.
(2) Ibidem.

XVI.

Bugetul mânăstirilor Neamţul şi Secul pe anul 1858.

INCĂRCĂRILE.

Venitul moşiilor pe anul 1858.

Imposes. dela an. 1855 Apr. 23—23 Apr. 1860.

	Lei	B.	Lei	B.
Moşia Munţii	111.407	—		
» Săbăoanii	98.716	—		
» Tg. Neamţu, Răuceştii şi Oglinzii	92.500	—		
» Brăteştii	37.000	—		
» Tărpeştii	29.822	—		
» Davidenii	26.122	—		
» Oşlobenii	19.647	—		
» Giuleştii	19.388	—		
» Scoposenii	12.950	—		
» Durăştii	9.250	—		
» Băloşeşti	3.700	—		
» Parte din Jigoreni	1.887	—		
» » din Crăeşti, ţinutul Vasluiu	592	—		
» Pământurile dela Gârle	2.800	—		
» Mogoşeştii şi Volintireştii	99.900	—		
» Piscu şi Hărseştii	61.087	—		
» Epurenii	42.957	—		
» Orţeştii şi Boroaea	33.300	—		
» Năneştii	8.547	—		
» Ciofreştii	8.251	—		
» Tâmpeştii şi parte din Crăeşti, ţinutul Neamţu	7.844	—		
» Pleşeştii, ţinutul Suceava	9.287	—		
Suma totală a moşiilor din Moldova			736.954	—
Venitul moşiilor din Basarabia împosesiete dela anul 1858 Apr. 23 şi până la asemenea lună şi zi, 1864, adică:				
Moşia Cotova cu parte din Burdujeni				
» Visoca, Cricicăuţii şi Pelineii				
» Vatra Iazului				
» Şolcanii				
» Nemţănii			216.024	—
» Valea Rusului				
» Vlădenii, şi				
» Mireştii				

(1) Aici este vorba de bani valorând câte $^1/_3$ de parà. Banii erau o monedă convenţională care nu există de fapt.

Venitul dughenilor și a altor acareturi de prin târguri.

		Lei	B.	Lei	B.
Dela 15 dughene din capitala Iași . .	Imposesiete dela 1855 Oct. 26 până la 1858, iar Oct. 26	21.090	—		
Dela magazia din orașul Galați . . .		4.625	—		
Dela dughenile din Tg. Roman . . .		3.549	—		
Casele dela Tomazichi, din Iași, dela 1856 Aprilie 23 și până la aceeaș lună și zi, anul 1859		4.847	—		
Dugheana din Botoșani dela 23 Aprilie 1858 și până la aceeaș lună și zi, anul 1861		2.590	—		
Spițăria	Toate aceste acarete aflătoare în Tg. Neamțului s'au imposesiet dela an. 1856, Apr. 23 și până la 1859, iarăș Apr. 23 afară de casele lui Mantacaș a cărora imposesuire se prelungește până la anul 1860, iarăș Aprilie 23.	6.845	—		
Salhanaoa.		1.500	—		
Casele dela Mantacaș		1.850	—		
Dugheana de piatră cu 2 rânduri		1.201	—		
O dugheană a schit. Vovidenia		475	60		
Altă dugheană tij		475	60		
Altă dugheană tij		310	—		
Altă dugheană tij		310	—		
Două dughene dela răp. Varnava Gorgos .		451	—		
Un han tij					
Un han dela Gheorghe Aron		962	—		
Dugheana de lângă d-l stol. Chiriac Fasolă .		623	—		
Dugheana de lângă Vasile Tărpescu		172	—		
O căsuță din mahalaua Țuțuenilor		111	—		
O căsuță acoperită cu paie		37	—	52.024	—

Bezmănuri de locuri și vaduri de moară.

		Lei	B.	Lei	B.
Un loc dat de veci de d-lui Sion	Aceste locuri sunt în capitala Iași				
Două locuri de lângă locurile schitului Urguieștii		170	—		
Pentru 4 locuri în ulița Neamțului		416	—		
Un loc de pe Podul Vechiu . .		65	—	651	—
Un loc în Târgu de Jos tij		50	—		
Un loc dela Ihăl Zarafu din Iași		108	—		
Un loc în Tg. Bacăului		110	—		
Un loc în Tg. Frumos, pe care acolo este cârciumă, imposesietă dela 23 Aprilie 1857 până la 1860 iarăși Aprilie 23 .		666	—		
Două vaduri de moară pe moșia Ocea		200	—		
Un vad pe moșia Vânătorii		40	—		
Pentru un loc sterp din Roman, ce s'a dat că să se facă binale pe el, pe 14 ani începători dela 1857 Aprilie 23 zile		111	—		
Bezmănul unui loc sterp din Galați		277	60	2.213	60

Venitul orenzilor, a morilor și a pivelor aflătoare pe moșiile rămase în căutarea casei.

	Lei	B.
Orânda din Vânători, înposesietă dela 23 Aprilie 1858 și până la asemenea lună și zi 1861	9.250	—
Moara cu 3 pietre dela Podiș ce-i zic a lui Ureche	2.060	—
Moara cu o piatră din gura Sascuții	720	—
Piva cu 2 găvane din sus de Condreni	610	—
Moara cu o piatră dela luncă	—	—
Moara cu 2 pietre de lângă rohatcă	900	—
Moara cu o piatră și 2 găvane de sumane	501	—
Piva cu 2 găvane în prund	1.006	—
7 pive, una cu 2 găvane și celelalte cu câte una	901	—
Moara cu 2 pietre în fagi	1.100	—
(Aceste acareturi aflătoare pe moșia Vânătorii sau îm-posesiet dela 1856 și până la 1859 Aprilie 23.)		
Moara din prund, din Spini, cu două pietre, închiriată de fostul stareț, părintele arhimandrit Dionisie, dela 1856 Aprilie 23 până la 1859, iarăș Aprilie 23, banii chiriei s'au primit tot de Sfinția Sa atuncea, precum glăsuește înscrisul ce se păstrează.		
Moara cu două pietre sub cetate, înposietă dela 15 Iulie 1857 până la 23 Aprilie 1859	3.219	—
Moara cu 3 pietre dela Hrincu, pe moșia Vânătorii, împosesietă dela 1 Ianuarie 1858 și până la aceeaș lună și zi anul 1861	4.181	—
Moara pe Godovana	2.015	—
Moara cu 2 pietre dela Bivol	2,275	—
Piva cu 2 găvane	301	—
(Pe moșia aceea înposesietă dela 1856 Apr. 23 până la 23 Apr. 1859.)		
Orânda de pe moșia Ocea împosesietă dela anul 1856 Noemvrie 15 până la 1853 Aprilie 23	2.960	—
O moară tot pe moșia Ocea cu o piatră numită a lui Porfirie, împosesietă dela 23 Aprilie 1857 și până la 1859 iarăș Aprilie 23	1.375	—
Moara cu 2 pietre dela bahnă pe moșia Timișești înposesietă dela anul 1856 Aprilie 23 și până la 1859 iarăș Apr. 23 . .	2.044	—
Moara dela Izvoare, tot pe Timeșești, cu o piatră și 3 găvane de făcut păsat, au rămas pe socoteala mânăstirii	5.105	—
Orânda din Preoțești, moșia Timișeștilor, tot dela 1856 Aprilie 23 și până la 1859, iarăș Aprilie 23	2.627	—
Moara nouă cu 2 pietre pe moșia Petricani, înposesietă dela anul 1856, Aprilie 23 și până la 1859, iarăș Aprilie 23 . .	1.130	—
Orânda dela drumul mare, tot din Petricani, dela 1857 Octomvrie 26 până la 1859 Aprilie 23	3.211	—
Moara cu 2 pietre pe moșia Petricanii, făcută din nou de Teodor Botezatu	1.110	—
Moara cu 2 pietre pe moșia Mâneștii numită La Plop, dela anul 1856 Aprilie 23 până la 1859, iarăș Aprilie 23 . . .	6.660	—
Orânda din Mânești dela anul 1856 Aprilie 23 și până la a-1859, iarăș Aprilie 23 zile	1.110	—

	Lei	B.	Lei	B
Orânda — De pe moşia Nemţişorul, înposesietă dela 1856 până la 1859	7.548	—		
Morişca cu o piatră — De pe moşia Nemţişorul, înposesietă dela 1856 până la 1859	555	—		
Morişca cu o piatră — De pe cătunul Groşii (Pe moşia Drăgăneşti înpos. dela 1856 până la 1859 Apr. 28.)	150	60		
O altă morişcă tot cu o piatră — De pe cătunul Groşii (Pe moşia Drăgăneşti înpos. dela 1856 până la 1859 Apr. 28.)	150	60		
Orânda din Drăhoeşti (Pe moşia Drăgăneşti înpos. dela 1856 până la 1859 Apr. 28.)	1.240	—		
Orânda din Brusturi (Pe moşia Drăgăneşti înpos. dela 1856 până la 1859 Apr. 28.)	1.510	—		
Orânda din Poiana Prisăcii (Pe moşia Drăgăneşti înpos. dela 1856 până la 1859 Apr. 28.)	1.500	—		
Hanul de pe moşia Bălţaţii au rămas pe socoteala mitocului	—	—		
Orânda de pe moşia Gugea dela anul 1857 Aprilie 23 şi până la 1860 Aprilie 23	1.147	—		
Orânda din comuna Boiştea dela 1853 şi până la 1858 Octomvrie 26	1.000	—		
Orânda de pe moşia Blebea dela anul 1856 şi până la 1859 Aprilie 23	2.061	—		
Orânda de pe moşia Juleştii dela anul 1856 şi până la 1859 Aprilie 23	814	—		
Orânda de pe moşia Furceni dela anul 1857 Octomvrie 26 până la 1858 iarăş Octomvrie 26	800	—		
Inposesierea a 4 pogoane vie dela Mărgărint, în podgoria Odobeşti pe 4 ani începător dela 1855 Martie 13 până la 1859 iarăş Martie 15	148	—	74.995	—

Alte primiri.

	Lei	B.	Lei	B
Despăgubirea scutelnicilor	2.132	—		
Pensia.	1.200	—		
Dela mânăstirea Mogoşeştii după diata ctitorului ei	1.000	—		
Dela epitropia casei răposatului ban Aftanasie Gôsan . . .	550	—		
Dela dumnealui posesorul Târgului Neamţu, pentru 200 fălceri ce are a da în fiecare an, până la anul 1860 Apr. 23 .	5.550	—	10.432	—
			1.092.642	60

Adică un milion, nouăzeci şi două mii şase sute patruzeci şi doi lei, şi şasezeci bani, cuprinde suma totală a încărcăturilor arătate prin bugetul acesta pentru anul 1858.

(ss) GHERASIM ARHIM. ŞI STAREŢ SF. M-RI NEAMŢU ŞI SECUL. (ss) DOROTEIU DUHOV. EGUMEN SF. M-RI SECUL. (ss) AUGUSTIN DUHOVNIC. (ss) IACOB DUHOVNIC. (ss) TEODOSIE DUHOVNIC. (ss) ANTIM DUHOVNIC CĂMĂRAŞ SF. M-RI. (ss) IRIMIA ICONOMUL M-RII. (ss) TEODOT MONAH LOGOFĂT M-RII.

SCĂDERILE.

Ţinerea tuturor sfintelor biserici.

	Lei	B.	Lei	B
Cheltueala sf. biserici din soborul Mânăstirii Neamţului, adică: Biserica mare, Sf. Mare Mucenic Gheorghe, Adormirea Maicii Domnului, Buna-Vestire, Sf. Ioan Bogoslovul, Sf. Ioan Nou şi Sf. Panteleimon, în care intră şi 500 ocă ceară albă şi galbănă ce se cumpără, osebit de aceea ce se aduce dela prisăcile mânăstirii, din care ceară se împarte la toate bisericile din sobor şi m-rea Secul cu schiturile m-rii . . .	21.000	—		
Cheltueala Sf. biserici dela mitoacele mânăstirii	8.000	—	29.000	—

	Lei	B.	Lei	B.
Parte din cheltueala pe anul acesta, 1858, la acoperire bisericii mari cu tablă de aramă şi la facerea a două turnuri de cărămidă, cari sunt de lemn şi stricate din vechime 3.000 #	111.000	—		
Facerea de cărămidă a bisericii dela moşia Timişeştii, care este de lemn şi putredă de vechime. 1.000 #.	37.000	—		
Facerea din nou a 2 biserici dela moşia Piscu, care sunt stricate de vechime şi stau închise. 1.500 #.	55.500	—		
Reparaţia şi acoperirea cu fier alb a bisericii din mitocul mânăstirii dela Galaţi. 1.500 #.	55.500	—		
Repararea bisericilor cari mai pot îngădui meremeturi. 500 #	18.500	—	277.500	—

Lăsându-se pe anul 1859 următoarele :

1 Acoperirea din nou a chiliilor mânăstirii Secului
2 biserici la Valea Rusului, Şolcanii şi Nemţenii din Basarabia
2 biserici la Brăteştii, ţinutul Roman
1 biserică la Volintireşti, ţinutul Roman
1 » la Pleşeşti, ţinutul Sucevei
1 » la Giuleşti
1 » la Scoposeni, ţinutul Fălciului
2 » la Răuceşti şi Oglinzi, ţinutul Neamţului şi bisericile de pe moşia Munţii

In închipuirile bugetului pe an. 1859, se vor vedeà cu anume lămurire, câte se cere făcute din nou şi care numai a se repară

Ţinerea sfintei mânăstiri Secul cu schiturile.

	Lei	B.	Lei	B.
Cheltueala sfintelor mânăstiri Secul, Sihăstria şi Sihla, cu lefile argaţilor odăii şi alte mărunte cheltueli	23,360	—		
Cheltueala schitului Vovidenia cu lefile argaţilor, a vezetiilor odăii şi alte mărunte cheltueli	4.118	105	27.699	105
Schitul Procovu				

Imbrăcămintea părinţilor şi fraţi după pilda anului contenit.

	Lei	B.
Pe 3160 coţi şieac cumpăraţi, bez postavul ce iesă din fabrica mânăstirii	20.308	6
Pe 7.679 coţi noatină	26.599	21
Pe 1.523 coţi materie de căptuşeală şi dalfori	2.816	—
Pe 6 ocă 90 dr. ibrişin	1.665	30
Pe 630 1/2 coţi de materie, p. cămilauce şi shime	3.174	9
Pe 189 coţi muhair	2.334	—
Pe 55 topuri aţă turcească	428	—
Pe 2.702 coţi şi 563 bucăţi găitan	3.304	102
Pe 444 bucăţi pânză olandă şi americă	19.055	84

	Lei	B.	Lei	B.
Pe 15 ocă 100 dr. aţă de lână pentru lucru din lâna oilor mânăstirii	86	56		
Pe 36 ocă 296 dr. aţă albă de Braşov pentru cusut	656	42		
Sfoară groasă pentru ţoluri	273	60		
Pe 2.554 ocă 200 dr. lână, din lâna mânăstirii pentru făcut sumane şi cergi	3.567	6		
Pe 3.500 pielcele cumpărate osebit de acele ce se adună dela oile mânăstirii	24.500	—		
Pe 167 saftiene pentru încălţări	2.115	—		
Pe 208 meşine tij	842	60		
Pe 231 piei de bou şi de vacă tij pentru încălţări de părinţi şi fraţi, din cari se întrebuinţează şi la argaţi, vezetei şi alte trebuinţi, osebit de pieile cari iesă dela vitele mânăstirii	17.368	—		
Pe lucru la ciobotari pentru încălţări de saftiene	394	—		
Pe 3.265 ½ coţi şi 55 valori pânză leşească pentru cămeşi şi mindire	5.826	60		
Pe 3.700 coţi şi 3 topuri pânză groasă pentru ţoluri la hambar şi pentru zapoance	3.201	45	137.605	101

Cele spre hrană, atât pentru trapeza soborului cât şi a arhondaricelor, tot după pilda anului trecut.

	Lei	B.
Pe 21 008 ocă peşte sărat şi proaspăt pentru trapeza soborului sfintelor mânăstiri Neamţu şi Secu, cu schiturile Vovidenia, Pocrovu, Sihăstria şi Sihla precum şi arhondaricele mânăstirilor	63.329	87
Pe 4.191 ocă unt de lemn	27.681	30
Pe 2.651 ocă oloiu	10.470	99
Pe 4.127 jum. ocă orez	8.565	51
Pe 2.059 ocă zahar	13.067	114
Pe 3.111 ocă masline	6.175	96
Pe 59 ocă, 350 dr. icre negre	1.806	60
Pe 77 ocă icre de crap	337	—
Pe 19 ocă tij de ştiucă	350	60
Pe 340 scrumbii	187	—
Pe 166 ocă 250 dr. hribi	2.213	15
Pe 525 ocă perje	210	—
Pe 85 ocă 350 dr. caracatiţă	1.770	105
Pe 364 vedre 6 ocă rachiu	8.045	—
Pe 2.374 ocă carne de vacă	3.690	48
Pe 21 cutii sardele de Italia	140	—
Pe 1.000 ţâri	100	—
Pe 26 ocă unt de lemn paravanschie	244	—
Pe 30 ocă 275 dr. nevri	759	60
Pe 328 jum. ocă chiperiu	2.068	45
Pe 36 ocă capere	109	—

	Lei	B.	Lei	B.
Pe 57 ocă strafide roşii	457	—		
Pe 4 ocă 200 dr. strafide roşii fără sâmburi	54	—		
Pe 130 ocă 200 dr. strafide negre	370	60		
Pe 34 ocă smochine de cutii	166	90		
Pe 22 ocă halvà	242	—		
Pe 11 ocă 200 dr. caisie	118	—		
Pe 33 ocă migdale	462	—		
Pe 187 ocă fedeà	806	—		
Pe 6 ocă grisă	36	—		
Pe 10 ocă macaroane	65	—		
Pe 2 ocă 200 dr. scorţişoară	42	60		
Pe 3 ocă cuişoare	24	—		
Pe 7 ocă 150 dr. inibahar	48	75		
Pe 1 ocă chimion	5	—		
Pe 312 dr. cleiu de morun	117	—		
Pe 13 ocă silitră	117	—		
Pe 537 alămâi	218	105		
Pe 1.025 portocale	305	—		
Pe 226 ocă 325 dr. rom	985	30		
Pe 3 ocă vutcă	36	—		
Pe 248 ocă 200 dr. cafè	1.813	30		
Pe 13 ocă 200 dr. ceaiu	703	—		
Pe 125 ocă 50 dr. dulceaţă	115	—	159.630	—
Pe 31 funţi lumânări de spermanţetă			190	60
Pe 185 ocă sopon bun			874	90
Plata edicurilor, vămilor şi vătăjia în cumpărarea băcăliilor dela Galaţi şi de pe la alte târguri			8.305	—
Cheltueala arhondaricului, adică: în cumpărarea de farfurii, cuţite, furculiţe, linguri şi altele			8.263	105
Cheltueala mitoacelor dela care se îndestulează mânăstirea cu cele trebuitoare			146.966	75
Pentru lucrul viilor şi chiria adusului vinului la m-re şi alte osebite chirii			66.999	66
Cheltueala fabricilor adică, postăvăria, potcapigeria, cojocăria, ciobotăria, tălpălăria, legătoria de cărţi şi Mougeria			4.252	111
Cheltueala odăii, pe fier, oţel, dohot şi altele			15.098	78
Feliuri de cheltueli mărunte			7.796	75
Cheltueala economiei în feluri de trebuinţi obşteşti			24.590	69
Cheltueala căldărăriei, adecă, aramă, cositor şi altele			4.596	102
Cheltueala tipografiei			5.888	27
Pe steclăria ce se cumpără în fiecare an			5.894	63
Cheltueala cancelariei			2.503	105
Cheltueala drumurilor prin părinţii trimişi de ascultare în feliuri de trebuinţi a casei după pilda anului contenit			20.717	93
Pe fân, ovăs şi altele pentru vitele m-rii, ce se cumpără în toţi anii, neajungându-se acel ce iesă dela mitoacele cu moşiile oprite pentru casă			67.985	—

	Lei	B.	Lei	B.
Pe 30.000=ocă sare			6.000	—
Plata birului hrisovoliților și a însurățeilor			4.333	54
Lefile argaților de pe la toate fabricele, a vezetiilor odăii și de pe la toate vitele mânăstirii, după pilda anului contenit, însă anul acesta nu se crede că se vor acoperì cu această samă			26.165	108

Lefile vechililor.

	Lei	B.	Lei	B.
Vechilului din capitală	37.000	—		
Vechililor de pe la ținuturi	9.250	—		
Plata Vechilului din Basarabia	14.800	—	61.050	—
Leafa Inginerului.			7.400	—
Pentru ținerea ospitalului din Tg.-Neamțului precum și a paraclisului ce este în el, după osebit buget, cu reparația ce urmează a se face			114.607	12
Plata doftorului din lăuntrul m-rii pentru bolnița lipsiților de minte, și a bolniței bătrânilor precum și a părinților din sobor ce se vor întâmplà a fi bolnavi, cu mâncare sa, câte 5 lei pe zi	9.825	—		
Pentru doftoriile trebuitoare la spițăria din lăuntrul m-rii după pilda anului contenit	2.284	54	12.109	54

Cheltueala seminariei din m-re.

	Lei	B.	Lei	B.
Leafa rectorului	7.400	—		
» profesorului I-iu	3.000	—		
» » al II-lea	2.400	—		
Cumpararea cărților pentru seminar, lefile argaților și alte casnice cheltueli	6.937	45	19.737	45
Cheltueala școalei primare din Tg.-Neamțului			11.296	12
Pentru cumpararea a 100 vase de stejar nouă pentru vin, care neapărat cere trebuință, socotite unul câte 3#, 300#.			11.100	—
			1.296.160	104

Adică un milion, două sute nouăzeci și șase mii una sută șasezeci lei, și una sută patru bani, cuprinde suma totală a cheltuelilor ce au a urmà pe anul curent 1858, și fiindcă suma cheltuelilor covârșește suma primirilor cu 203.518 lei, 44 bani, apoi nădăjduim că această sumă se va acoperì din rămășiturile prevăzute în sama anului contenit și din veniturile neregulate.

(ss) GHERASIM ARHIM. ȘI STAREȚ SF. M-RI NEAMȚU ȘI SECUL. (ss) DOROTEI DUHOVNIC EGUMEN SF. M-RI SECUL. (ss) AUGUSTIN DUHOVNIC. (ss) IACOV DUHOVNIC. (ss) TEODOSIE DUHOVNIC. (ss) ANTIM DUHOVNIC CĂMĂRAȘ SF. M-RI. (ss) IERIMIA ECONOMUL M-RII. (ss) THEODOT MONAH, LOGOFĂT M-RII.

Observându-se condica de față, ce s'au propus de sf-le m-ri Neamțu, Secul, cu schiturile, pentru cheltuelile pe anul curent 1858; și văzându-se închipuite după art. 25 din așă-

zământ cu toată cruţarea putincioasă, potrivit neapăratelor trebuinţe; se încuviinţează, pe temeiu că suma de cheltueli, întrucât covârşeşte venitul, se va acoperì din rămăşiţa prevăzută în sama anului contenit 1857 şi din veniturile neregulate.

(ss) SOFRONIE MITROPOLIT MOLDOVEI.
(ss) MARDÁRIE EPISCOP SOTIRIOPOLEOS.
(ss) GHENADIE TRIPOLEOS LOCOT. DE EPISCOP DE HUŞI.

Director Mitr. (ss) P. PANU.

Secţia I-i, No. 239 1858 Fevr. 15. Iaşi.

XVII.

Adresa Ministerului Cultului şi al Invăţăturii Publice trimisă cuviosului stareţ şi soborului Neamţul şi Secul.

Prea Cuvioşiei sale părintelui Gherasim, stareţul sfintei mânăstiri Neamţul şi Secul şi soborului acelor mânăstiri.

Scopul mântuitor al aşăzămintelor religioase la toate naţiile creştine, au fost şi este întinderea moralei evanghelice, învăţătura şi luminarea omenirii, desvoltarea ştiinţelor şi sprijinul orfanilor şi a celor neputincioşi.

In mânăstiri s'au păstrat ştiinţele şi bărbaţii învăţaţi, în timpul chiar a invaziilor barbarilor, şi din ele, pe urmă, s'au răspândit la credincioşi.

Moldova n'au rămas întru nimic mai jos în privirea aşăzămintelor de binefacere decât alte naţii creştine, căci ce sunt mânăstirile de cari este plină dacă nu atâtea aşăzăminte de facere de bine?

Drepturile angajază la datorii, potrivite de binefacerile de cari se bucură cinevà.

Cu toate acestea, cu măhnire se priveşte că acele mânăstiri, în contra acestui principiu, căruia trebue a se supune, consfinţit fiind de chiar aşăzământul de care se cârmuesc; ba ce e mai mult, în contra chiar a datoriei ce-i dictează trebuinţile ţării, ce le-au înzestrat cu averi colosale, şi chiar tocmai pentru aceasta are tot dreptul să le pretindă ca să o ajute în înaintarea sa pe calea progresului. Soborul acelor mânăstiri, neînţelegând orì nevoind să înţeleagă această mare trebuinţă, dela care atârnă chiar fiinţa lui, rămâne şi stă pe loc, de ani îndelungaţi, în apatia cea mai adâncă, fără să deie nici un semn de vieaţă, în vremea când ar trebuì să fie lumina ţării, şi paladiul învăţăturilor.

E trist să se vadă în veacul al 19-lea, veacul luminilor, chinoviu ca acela, care se bucură de un venit anual dintre cele mai însemnate, că nu-şi înţelege misia sa. Ţara, a căreia sunt averile, este în drept să-i ceară a se trezi din somnul în care zace şi departamentul de Cult şi al Invăţăturii, ce este organul dorinţelor locuitorilor (ar trebuì să fie a mitropoliei), pentru luminarea şi propăşirea pe calea civilizaţiei, îşi îndeplineşte una din cele mai

sfinte datorii a pune înaintea soborului că drumul în care merge nu este nici cum acela care i sau prescris de fericitul Paisie, nu este de fel în spiritul aşăzământului nici în spiritul veacului, din contra, este în paguba bisericii, în paguba învăţăturii publice, şi spre desăvârşita decadenţă a acelor mânăstiri.

Soborul trebue adânc să se pătrundă de aceste adevăruri, şi cugetând la darea de samă, la care va fi odată chemat, să se puie pe lucru, ca nu «venind mirele în miez de noapte, să-l găsească dormind şi fără haină de nuntă».

Prin urmare, dacă din trecut se ştie că au fost atâtea îngreuieri la înfiinţarea de şcoli în lăuntrul mânăstirilor şi în Tg. Neamţu, precum întâiu se proiectase prin hrisoavele Domnitorului Ghyka, întemeiete pe însăş cererea soborului, dar se ştie că desfiinţând internatul de Neamţ în timp de iarnă, au lasat copiii rătăcind, până ce i-au adunat părinţii lor; dacă au insistat a se retrage dela privigherea departamentului, asupra predării învăţăturilor în mica şcoală ce funcţionează acum în lăuntrul mânăstirii, şi despre care se ştie că nu propăşeşte precum se cuvine.

Soborul deşi târziu, dar tot mai bine fiind decât nici de cum, trebue să aibă în privire măcar nevoia ce urmează de luminarea populaţiei, până în cele mai depărtate ramuri ale sale.

Departamentul apelează întru aceasta în numele ţării, şi în numele ei pretinde că soborul, pătruzându-se de această mare trebuinţă, să grăbească a înfiinţă măcăr şcoale săteşti pe numeroasele şi întinsele moşii ce are în dispoziţie. Mijloacele întru aceasta le sunt foarte întinse, şi costul ţinerii unor asemenea este foarte neînsemnător în asemănare cu foloasele ce pot să producă.

Aşà dar se crede că acele mânăstiri nu vor întârzià a îndatorì pe posesori în deobştie ca să facă pe moşii case de şcoală, după planul trimis mai înainte, prin organul Prea Sfântului Mitropolit, să dee dela deschiderea lor câte un om de slujbă, să le ţie cu lumânare şi încălzire, şi să plătească un onorar pe an de două mii patru sute lei profesorului ce l-ar numì, onorariu însă care mânăstirile s'ar puteà scutì, dacă alegând din părinţii cei mai bătrâni, cuvioşi şi cu ştiinţă de carte, i-ar trimite învăţători la şcoalele acestea, ca să deprindă pe fiii sătenilor în cetire, carte, socotelile şi principiile sfintei noastre religii.

Departamentul încă odată mai repetează, că împlineşte o datorie din cele mai sfinte propuind soborului trebuinţa grabnicelor înfiinţări a şcoalelor acestora. Poporul vine şi depune prinoasele sale la picioarele altarului în acele mânăstiri şi care spre răsplătire se cuvine să răspândească lumi-

nare şi moral. Soborul nu trebue să uite cuvântul Mântuitorului: «Mergând învăţaţi toate neamurile şi voi sunteţi lumina şi sarea pământului».

(ss) *Prinţul Dimitrie A. Cantacuzin.*

D. D. G. Dulcescu.

No. 2.582, Aprilie 10 anul 1858.

XVIII.

Procură dată lui Teofan Cristea.

Procuraţie.

Prin care se face ştiut că urmând trebuinţa acestor sfinte mânăstiri Neamţul şi Secul din Principatul Moldovei a numì un reprezentant al său în Basarabia pentru toate interesele sale de acolo, s'a rânduit deplin reprezentant pe cuvioşia sa ieromonahul Teofan Cristea, ce a fost rânduit ca plenipotent prin plenipotenţa din 10 Ghenarie anul curent, No. 15, întărită de divanul întăriturilor din Moldova la 22 Ghenarie acelaş an, No. 5, încredinţată de împărătescul rosienesc consulat din Moldova sub No. 682. In această însuşire va urmà cuprinselor mai jos condiţii:

1) Cuvioşia sa va fi dator a aveà de aproape priveghere pentru toate interesele atingătoare de averile acestor mânăstiri aflătoare acolo în Basarabia, spre a nu se jignì sau pierde.

Dacă vreo faţă din acele ce ar aveà pricină cu oricare din aceste averi a mânăstirii ar voì a curmà procesul prin vreun fel de învoială, nu va fi putincios cuvioşia sa a săvârşì asemenea învoială fără înscris învoirea mânăstirii, la care va fi dator a înştiinţà mai înainte, atât despre toate înconjurările pricinii cât şi despre chipul învoielii ce i s'ar propune, şi unindu-se şi mânăstirea, atunci îi va trimite şi încuviinţare spre a săvârşì lucrarea cuvenită.

In procesele civile, cuvioşia sa, sub răspunderea sa, este puternic a numì un vechil mirean, carele să se înfăţoşează la tribunaluri spre apărarea dreptăţilor mânăstirii, însă sub povăţuirea cuvioşiei sale, precum şi în pricini de hotărîturi, de va cere trebuinţă, va numì şi arbitru de ducerea comisiei, asemene şi la ridicarea de planuri topografice este împuternicit a numì feţile trebuincioase de acolo, din Basarabia. Aceste persoane numite de cuvioşia sa vor trebuì să fie cu cinstite caractere, înştiinţând şi pe mânăstire despre aceasta, atât pentru leafa lor, precum şi costul planurilor ce s'ar ridicà, spre a primì în scris deslegare.

4. Tot feliul de documenturi ce s'ar încredinţà de către mânăstire, cu anume opis de numărul şi cuprinderea lor, este datoriu a le păstrà bine şi după isprava fiecăreia pricini a le întoarce înapoi mânăstirii.

5. Cuvioşia sa este împuternicit ca, în vremea schimbării posesorilor de pe la sus arătatele moşii, să meargă la faţa locului şi să privigheze, după povăţuirile luate dela mânăstire, darea în stăpânire a acareturilor dela un posesor la altul, cu anume prescrieri de starea lor, şi va luà samă ca acele acareturi să se primească dela posesorul ce iesă de pe moşie în starea cerută de contract, la care întâmplare, pentru împotriva urmare a nedării acareturilor moşiilor de către posesor, potrivit cu rostirea contractelor, pe de o parte va încunoştinţà pe mânăstire, cu lămurirea de stricăciunea pricinuită, şi pe de alta va cere dela ocârmuirea de acolo împlinirea lor.

6. Nici sub un feliu de cuvânt de trebuinţă nu este volnic cuvioşia sa ieromonahul Teofan Cristea a luà bani cu împrumutare, precum nici a amanetarisì documenturi sau alte lucrări de a mânăstirii încredinţate cuvioşiei sale.

Deci, spre a fi cunoscut deplin reprezentant a mânăstirilor întru aceste mai sus cuprinse, i s'au dat aceasta cu iscălitura cuvenită şi punerea peceţii mânăstirii, şi întărită după forme de locurile competente.

XIX.

Stareţul de Neamţu către mitropolit.

Inalt Prea Sfinţite Stăpâne,

Milostive Arhipăstoriu!

După împrejurări şi neapărate trebuinţi ce urmează acestor sfinte mânăstiri Neamţul şi Secul din Principatul Moldovei pentru a aveà vechil spre căutarea interesurilor sale acolo, în Basarabia, sobornicește socotindu-se, trimitem cu împuternicire pe cuvioşia sa, ieromonahul Teofan Cristea din acest sobor, pe carele mai întâiu îndrăznesc a-l încredinţà blagosloveniei şi povăţuirii Inalt Prea Sfinţiei Voastre, ca bisericescului nostru cap. Iar al doilea, cu adâncă smerenie vă rog, milostivule Arhipăstoriu, fiindcă paşaportul cu carele au trecut în Basarabia sus arătatul vechil se împlineşte şi trebile ce au îndemnat pe mânăstire a trimete acolo pe acest vechil de crezut este că vor cere mai multă zăbava lui în Basarabia, apoi să binevoiţi a-i mijlocì încuviinţarea pentru un nou paşaport pe 2 luni.

Pe lângă care să mă blagosloviţi atât pre mine smeritul precum şi pe întregul sobor a acestor mânăstiri, *ca pe cel ce potrivit chemării sale monahiceşti se găseşte cu sufletul plecat către împărătescul Tron al Rusiei.*

Cu cel mai adânc respect şi supunere, am cinste a fi al Inalt Prea Sfinţiei Voastre prea plecată slugă, împreună cu tot soborul.

XX.

Raportul Departamentului Cultului către Caimăcam.

Excelenţă ! Prin aşăzământul promulgat în 1843 pentru mânăstirea Neamţu şi Secul prin hrisovul fostului Domn Mihail Sturdza, s'au legiuit că acea mânăstire să aibă a înfiinţă o şcoală bisericească în lăuntrul ei; însă chiar pe la început zisele mânăstiri au căutat a se ferì de aducerea întru înplinire a acestei dispoziţii, încât nici până astăzi înfiinţarea şcoalei nu este realizată în feliul precum trebue.

Aşà mai întâiu, la 1848 au propus ca, în loc de a înfiinţă legiuitul aşăzământ de învăţătură în lăuntrul mânăstirii, să i se îngădue a contribuì cu o sumă bănească pe fiecare an la întreţinerea şi sporirea seminarului din Socola.

Această propunere s'a şi încuviinţat de fostul Domn Sturdza şi fixându-se şi contribuţia anuală la 50.000 lei, însă cu toate asemenea îngăduinţi mai mult decât înlesnitoare, mânăstirea fără a plătì măcar odată această contribuţie, s'a mărginit întru a căută să scape de ea sub cuvânt de neînchipuire până în vara anului 1854, când la ocazia împosesuirii moşiilor mânăstireşti, guvernul putând a se încredinţă că veniturile ei erau mai mult decât îndestulătoare, fostul Domn Grigore Ghyka, prin ofisul No. 618 din 29 Ianuarie 1855, a pus din nou îndatorire mânăstirilor a înfiinţă şcoala prevăzută de citatul aşăzământ, în urma căreia soborul mânăstirii alcătuind însuş programul unei asemenea, în conformitate negreşit cu desvoltarea ce trebue a i se da după mijloacele de cari dispoză mânăstirea, l-au comunicat Prea Sfinţitului Mitropolit, care cercetându-l în unire cu acest minister, l-au supus Domnitorului, şi de către acesta s'a încuviinţat şi întărit prin hrisovul No. 3016 din 28 Maiu 1855. Indatorită fiind prin el mânăstirea să înfiinţeze o şcoală primară cu 4 clase, un gimnaziu cu 8 clase şi o facultate de teologie cu 4 clase, nu mai puţin şi o grădină de botanică şi pomologie, precum şi o fermă modelă.

Punerea în lucrare a acestui hrisov, după osebite împrejurări locale, necesitând o explicare mai pe larg a dispoziţiunilor prin el cuprinse, sfatul mânătirii sub preşedinţa stareţului de atunci, arhimandritul Dionisie, au încheiat un jurnal în 5 Iunie 1856, cu propunerea ca clasele primare şi gimnaziale, cu un internat de 50 elevi gratuiţi, să fie aşăzaţi în Tg. Neamţului, rămânând numai clasele facultative teologice în lăuntrul mânăstirii, care această dispunere s'a şi întărit, tot de fostul Domn Ghyka prin un nou hrisov, sub No. 1.274 din anul 1856, cu adăogire ca rânduiala profesorilor plătiţi de mânăstire să se facă de către acest minister sub a căruia privighere să şi stee toate aceste institute de învăţătură, conform § 84 din aşăzământul şcoalelor.

Pe timpul acestor legiuiri, ministerul a stăruit din toate puterile sale pentru deschiderea şcolilor cari, la sfârşitul anului şcolar 1855/6, au informat un rezultat destul de mulţumitor, cu toate greutăţile ce adesea se iviau în căpătarea lui.

Din nenorocire insă, îndată după ieşirea prinţului Ghyka, soborul mânăstirii, acel ce însuş a fost cerut şi proiectat înfiinţarea şcoalelor, s'a tânguit Prea Sfinţitului Mitropolit şi fostului Caimacam că mânăstirea ar fi în neînchipuire bănească ca să ţie şcoalele legiuite prin hrisovul de mai sus, care tânguire recomandându-se deliberării consiliului administrativ, acesta, fără să iea mai întâiu relaţii exacte de împrejurări, fără să aibă în consideraţie că prin raportul adresat fostului Domn de stareţul Dionisie şi publicat prin foile oficiale, veniturile mânăstirii sporise pentru anul 1856, şi numai după şapte luni dela intrarea sa în stăreţie, la 1 533.324 lei, au hotărît atât desfiinţarea internatului şi a claselor gimnaziale din Tg. Neamţului, precum şi reducerea programului pentru seminarul din mânăstirea Neamţu, întemeindu-se întru aceasta pe arătările monahilor şi acele a comisiei rânduită la mânăstire de fostul Caimacam : că adică venitul anual ar fi numai de 985.433 lei, fără însă a se luà aminte că, în suma aceasta, nu intră nici cum venitul a 14 moşii, din cele mai mari, cari se cautà pe socoteala mânăstirii fără nici o socoteală, şi că comisiunea, prin bugetul ce a făcut atunci, se înţelege că numai pe suma de 985,433 lei, după acoperirea tuturor cheltuelilor, au cuprins şi şcoala din Tg. Neamţu cu internatul, precum fusese şi anul 1855.

Cu toate acestea, asemenea hotărîre s'a încuviinţat de răposatul Caimacam şi s'a întărit spre punere în lucrare prin un hrisov din 19 Noemvrie 1856 sub No. 40, prin care, între altele, la art. 1, ridică acestui minister şi dreptul de priveghere asupra micilor învăţături rămase, atât în privinţa materială cât şi acea morală, în contra § 84 din legea şcolară, încât astăzi numai fiinţează decât o simplă şcoală primară în Tg. Neamţului şi o umbră de seminar în mânăstire, a cărora stare de progres nici nu poate fi constatată, de vreme ce ministerul nu are decât dreptul a trimite un delegat la examenele publice, drept ce nici acesta nu-l poate exersà, din cauză că mânăstirea orândueşte deadreptul examenele, fără măcar să înştiinţeze pe minister ca să trimită un delegat, precum s'a văzut chiar şi anul acesta.

Asemenea stare de lucruri şi acest stat în stat ce înfăţoşează astăzi zisele mânăstiri, în contra legilor fundamentale ale ţării şi a aşăzământului şcolar, în contra spiritului veacului şi chiar a vechii fundaţii, în contra ţintirilor luminate a guvernului Excelenţei Voastre şi a aşteptărilor ţării întregi care, în drumul ce a luat către progres şi luminare, se întreabă la ce

alta, dacă nu în aşăzăminte de învăţătură se întrebuinţează de o mână de oameni nişte venituri atât de colosale? Subscrisul după datorie se grăbeşte a le supune cunoştinţii Excelenţei Voastre, în adăogire că o asemenea stare de lucruri nu mai poate fi îngăduită fără de o simţitoare pierdere pentru ţară, care depuind de veacuri prinoasele sale la zisele mânăstiri, cere astăzi luminare şi ajutor în înaintirea sa pe drumul progresului şi că este dat spre lauda şi renumele guvernului Excelenţei Voastre a pune capăt fanatismului şi reacţiei introduse în zisele mânăstiri, cari după toate reprimandele, deşteptările şi apelurile ce li s'au făcut din ţimp în timp prin calea oficială şi prin publicitate, soborul lor tot stărue cu o îndărătnicie de necrezut în reacţia sa, declarându-se duşman progresului şi căutând prin feliuri de chipuri a se sustrage dela privegherea guvernului civil, care până astăzi încă tot nu cunoaşte adevăratele venituri ale acestor mânăstiri, nici modul în care se întrebuinţează.

Spre acest sfârşit, subscrisul roagă pe Excelenţa Voastră a încuviinţà rânduirea unei comisii compusă din trei persoane, care, mergând la starea locului, să se încredinţeze: 1. Despre adevăratele venituri directe şi indirecte a ziselor mânăstiri, şi pe baza acestora să alcătuească bugetul de cheltueli, în care să se prevadă în chipul cel mai îndestulător întreţinerea şcoalelor, precum au fost statornicite întâiu după hrisoavele Domnului Gr. Ghyka, bine înţelegându-se că şi gimnaziul cu internatul din politia Neamţul, pe care mânăstirea, abuzând de încrederea guvernului trecut, le-au desfiinţat în timp de iarnă, încât copiii au rămas pe drumuri: 2. Să hotărască una sau mult două moşii mai apropiete mânăstirii, cari să rămâe pe sama casei, urmând ca celelalte să se dea în posesie prin licitaţie, spre *a lipsì mijlocul de folosuri în parte, singurul scop pentru care astăzi stau neîmposesiete un număr de 14 moşii*; 3. Să se încredinţeze dacă împosesierea celorlalte moşii este săvârşită prin formă de licitaţie, şi dacă unele din ele nu sunt date în particular spre paguba mânăstirilor; 4. Să se încredinţeze despre venitul adevărat al jugăritului dela pădurile mânăstirii şi despre chipul întrebuinţării veniturilor dela acele 14 moşii, precum şi a celui din vite, stupi şi altele; 5. Să se cerceteze starea bolniţii alienaţilor, asignând prin buget o sumă îndestulătoare pentru clădirea unei zidiri înadins, după planul ce se va da; 6. Să se facă un inventar lămurit şi exact de toată averea mânăstirilor mişcătoare şi nemişcătoare; 7. Un alt inventar de numărul tuturor monahilor petrecători în mânăstire şi la mitoace precum şi de acela a fraţilor astăzi aflători cu arătarea vârstei, a naţionalităţii şi ocupaţiei lor.

Intr'un cuvânt, să aducă cea mai exactă relaţie de starea de astăzi a ziselor mânăstiri, cari toate acestea să le supuie guvernului până la sfârşitul lunii August, ca astfel cunoscându-se starea morală şi materială a mânăsti-

rilor, făcându-se şi bugetul de cheltueli pe baza adevăratelor venituri, pe lângă alte măsuri ce se vor hotărî de guvern, să se reînfiinţeze şi şcoalele negreşit dela 1 Septemvrie viitor, întocmai după citatele hrisoave a Domnului Ghyka, sub deaproape privighere şi povăţuire a acestui minister, iar prin aplicaţia acestor măsuri, a cărora încuviinţare se aşteaptă cu toată încrederea dela bunele cugetări ale Excelenţei Voastre, ca unele ce sunt neapărat cerute de starea ziselor mânăstiri şi împrejurările în cari se află ţara, guvernul Excelenţei Voastre va dobândi o nouă rază de glorie şi strălucire, şi va face o epocă în istoria şi analele învăţăturii publice.

(subscrişi) PRINŢUL DIMITRIE A. CANTACUZIN.

D. D. G. DULCESCU.

Apostila Caimacamului.

Se încuviinţează în totul aceasta anaforà, care se va publicà prin foi spre obşteasca ştiinţă în limba română şi franceză, iar comisia propusă, ce se va compune din : d-lor Vornicii Vasile Sturdza şi Anastasie Panu şi din şeful stabului d-lui colonel A. Mavrodi, care comisie mergând de îndată la starea locului, va regulà de îndată îndeplinirile celor propuse prin raportul de faţă şi rezultatul să mi se aducă la cunoştinţă. Tot odată prin ofis se va face cunoscut Prea Sfinţitului Mitropolit despre rânduirea acestei comisii, aşteptând dela Prea Sfinţia Sa cu toată încrederea concursul cuvenit întru grabnica imbunătăţire a stării acestor mânăstiri, precum de asemenea se va scrie şi stareţului, ca să urmeze nesmintit a da comisiei toate lămuririle şi înlesnirile de nevoie întru îndeplinirea misiei sale.

(subscris) *N. Conachi Vogoride.*

XXI.

Suplica stareţului Gherasim către Prea Sfinţitul Mitropolit Sofronie.

Inalt Prea Sfinţite şi mult Milostive Stăpâne!

Prin suplimentul la *Gazeta de Moldova* No. 53 din 7 Iulie a. c., am cetit rezoluţia Excelenţei Sale prinţului Caimacam şi trista descriere a raportului Departamentului averilor clerului despre împrejurarea ce arată pentru averea mânăstirii, seminariul monahic, şcoala publică, ce ţin aceste mânăstiri.

Ca răspuns, fie-mi iertat a aduce următoarele la cunoştinţa Inalt Prea Sfinţiei Voastre. Departamentul, într'un ton foarte puţin cruţător atât în privirea

împrejurărilor, a persoanelor, a legii fundamentale, a legilor Obşteştii Adunări, a sfintelor canoane, a aşăzământului acestor mânăstiri, a atâtor hrisoave întăritoare drepturilor acestora, cât şi chiar a legii şi a instrucţiilor ce-l privesc, tângueşte starea acestor chinovii, — şi mai cu samă că nu are drit de amestec.

Departamentul ar fi trebuit să iea în băgare de seamă că, după toate legile ţării, mânăstirile chinovii au rămas statornicite în drepturile şi în atârnarea numai în care s'au mai aflat şi mai înainte—din vechime; căci atunci s'ar fi oprit de a zice că mânăstirile chinovii înfăţoşează stat în stat, în contra legilor fundamentale a ţării, pentrucă din cele mai învechite timpuri mânăstirile chinovii au avut neatârnare în ocârmuirea averilor şi a intereselor sale materiale, precum şi acela de a-şi alege soborul din sânul său pe ocârmuitorul şi povăţuitorul lor stareţ. Astfel de drepturi şi de privilegiuiri li s'au hărăzit prin atâţia luminaţi Domni şi fericiţi întru amintire ctitori; aceste i s'au întărit şi prin instituţiile şi legile fundamentale ale ţării.

La introducerea Regulamentului Organic, driturile şi privilegiile mânăstirii Neamţu au primit o nouă întărire şi i s'au asigurat, prin cap. III, § 4, dreptul cârmuirii slobodă şi administrare a moşiilor şi neatârnată întrebuinţare a veniturilor.

Legiuirea întărită în *23* Aprilie *1835* au sfinţit de asemenea neatârnarea acestor sfinte locaşuri. Anaforaua sfatului administrativ din anul *1839*, *No 788*, au sfinţit de asemenea neatârnarea acestor chinovii, şi au hotărît pentru totdeauna de a nu se puteà ridicà asupră-le nici un soiu de influenţă sau împrejurări cari ar menì risipirea unei case dumnezeeşti ce deapururea au fost slava şi cinstea pământului.

Hrisovul din anul 18*43*, *No. 175,* de asemenea au sfinţit neatârnarea acestor mânăstiri şi tot odată au întărit şi au statornicit aşăzământul cârmuirii lor potrivit cu apostoleştile şi soborniceştile canoane.

Legiuirea Obşteştei Adunări din anul 1843, Maiu 7, pentru cruţarea pădurilor de pe moşiile mânăstireşti şi altele de asemenea, au întărit drepturile acestor chinovii, însuşind şi lăsând în totul aplicaţia legiuirii aceşteia proprietăţilor de fondos şi de păduri.

La anul *1844*, asupra anaforalei sf. mitropolii din 27 Decemvrie acelaş an, atingătoare de numirea şi însuşirea Departamentului, au urmat domneasca hotărîre, mărginindu-i titlu după lege «de vornicul eparhiilor şi a pământeştilor mânăstiri», prin care arată că: «mânăstirile chinovii au rămas statornicite după legi, în dreptăţile şi atârnarea numai, în care s'au aflat şi mai înainte din vechime». Prin care pune acestui departament în vedere: «să aibă în lucrările sale, de pravăţ, cuprinderea legiuirilor şi instrucţiile cari îl privesc şi că jalba stareţului de Neamţu rămâne fără lucrare», hotă-

rând în sfârşit că, afară de aceasta, de s'ar şi înfăţoşà la acest Departament cu vreo cerere din partea chinoviilor, ori de epitropii bisericilor de mir, sau din feţele bisericeşti, îi va îndreptà pe unii asemenea către arhiereii eparhioţi.

Legiuirea Obşteştii Adunări din anul 1845, Octomvrie 18, pentru curmarea judecăţilor de împresurare între moşiile eparhiilor şi a mânăstirilor pământeşti, unite sub o singură administraţie, după legiuirea din anul 1844, arată anume care şi câte sunt mânăstirile ce alcătuesc un fondos unit, şi anume: Slatina, Râşca, Bisericanii, Coşula, Bogdana, Doljeştii, Pângăraţii, Socola şi Zagavia, dimpreună cu averea sfintei mitropolii, a Romanului şi a Huşului.

Legiuirea Obşteştii Adunări din anul 1848, Aprilie 28, atingătoare tot de împresurări, lămureşte îndestul că mânăstirile pământeşti sunt acele arătate pe numele lor în citata legiuire din 1845, Octomvrie 18.

Legiuirea Obşteştii Adunări din anul 1848, iarăş din 28 April, pentru desfiinţarea embaticurilor de fieresee, păduri, hlizi sau părţi de loc ce ar fi pe moşiile mânăstirilor pământeşti, arată destul de lămurit că este votată numai pentru fiereseele şi pădurile de pe moşiile mânăstirilor pământeşti, precum şi de pe moşiile sf. mitropolii, şi a episcopiilor, numindu-le, prin art. 2, o singură cârmuire a averilor acestora.

Hrisovul slobozit mânăstirii din anul 1850, Maiu 27, au sfinţit şi au întărit toate regulile şi rânduelile cuprinse în aşăzământul mânăstirii din anul 1843, Maiu 4, pe temeiul legilor şi a sf-lor canoane, spre păstrarea neatârnării şi a bunei rândueli din aceste sf. mânăstiri.

La anul 1851, când stareţul acestor mânăstiri au intrat cu jalba sa cătră guvern, Domnul ţării au recomandat-o sf. mitropolii acea jalbă, cu Inalta rezoluţie din 27 August: «că găsind temeinice propunerile sale şi de folos intereselor mânăstirilor, prin anaforà să-i aducă la cunoştinţă socotinţa în ceeace privià propunerile stareţului».

La anul 1851, Domnul ţării, prin rezoluţia din 3 Septemvrie, au hotărît asupra anaforalei sf. mitropolii, pe temeiul legilor şi a sf-lor canoane, că pentru toate pricinile după felul lor, mânastirile chinovii să nu treacă alăturea cu chiriarhia ierarhică a ţării, ci pentru unele să ceară povăţuirea cuvenită, iară pentru altele mijlociri unde va fi de cuviinţă.

La anul 1852, asupra anaforalei sf. mitropolii No. 981, au urmat domnească hotărîre în cuprindere: «Potřivit Regulamentului Organic, a aşăzământului bisericesc şi instrucţiilor vornicului bisericesc, Departamentul nu va aveà vreun amestec la mânăstirile chinovii, cari sunt sub priveghereа mitropolitului şi au a se ocârmuì după aşăzămintele lor» şi iarăş mai departe: «Prin urmare Prea Sf. Mitropolit este, precum au şi fost, dator a priveghià păzirea aşăzămintelor acestor chinovii, fără ca să amestece în cât de puţin Depar-

tamentul bisericesc, nici la păzirea bunei rândueli la chinoviile aceste, nici în ceeace se atinge de darea în posesie prin mezat a moşiilor acestor m-ri chinovii.

La anul 1853, pe anaforaua sf. mitropolii No. 569 ce au adresat, atingătoare de stareţul acestor mânăstiri, iarăş sf. mitropolii au fost recomandată, cu domneasca rezoluţie din 29 Aprilie că: «De veţi găsì de cuviinţă şi neapă rată nevoie, să rânduiţi comisie la faţa locului, de persoane însemnate, ce vor aveà însuşiri spre acest sfârşit, care să aibă de pravăţ întru toate aşăzământul mânăstirii din 1843, din cuprinsul cărora nu se vor puteà depărtà».

La anul 1855, Martie 2, când mânăstirea aveà locotenent de stareţ, spre a-şi cunoaşte mai bine calea prescrisă de sf. canoane, de legi şi de aşăzământ, au urmat domneasca poroncă în cuprindere: «Prea cuvioşia voastră despre toate veţi înştiinţà pe Prea Sfinţitului Mitropolit şi deadreptul pe Noi, fără a vă mai adresà întru nimic către Departamentul bisericesc».

La anul 1855, când arhimandritul Dionisie, ca *stareţ impus*, deschisese un conflict de atribuţii, împotriva aşăzământului mânăstirii, după anaforaua sf. mitropolii No. 1623, Secretariatul de Stat, prin adresa No. 3999, au împărtăşit mânăstirii domneasca hotărîre în cuprindere: «D-lui Vel-Postelnic va face cunoscut prea cuvioşiei sale stareţului că nu-i încuviinţăm relaţiile ce s'au deschis cu Departamentul averilor clerului, atingătoare de publicaţii privitoare de averea mânăstirilor şi că să se adreseze pururea pentru asemenea împrejurări Prea Sfinţiei Sale Mitropolitului, asemenea va încunoştinţà şi pe Departament, căruia i se va poruncì din partea noastră a contenì cu înaintirea de asemenea lucrări.

«Prin urmare, Secretarul de Stat făcând comunicaţia trebuitoare Departamentului pomenit, cu onor pofteşte pe prea cuvioşia voastră să binevoiţi a vă conformà pe viitor prescrierii înaltei rezoluţii».

In faţa acestora se dovedeşte destul de lămurit că mânăstirile chinovii nu pot aveà două fiinţi şi tot atâta este departe de adevăr zisa Departamentului: că soborul totdeauna ar fi căutat a se ferì de guvernul ţării.

Mânăstirea încă din vechime are primirea de străini de virtute creştinească, neavând în vedere deosebire de naţii, de stare şi de religie. Arhondaricele acestora înzestrate cu cele trebuitoare pentru găzduirea musafirilor, de toată treapta şi starea, la hramuri şi la praznice aleargă spre închinăciune mii de pravoslavnici, din Principat şi din ţările cele mai depărtate, traşi fiind atât de evlavie cât şi de înlesnirile şi îndemnările ce găsesc în aceste locaşuri, şi pe toată ziua saracii închinători, străinii şi călătorii găsesc masa întinsă, găsesc pâne şi hrană trebuitoare ca la casa lui Avraam, de asemenea şi la casele şi mitoacele acestora.

Mânăstirea au fundat bolniţă largă, bine aerată pentru părinţii şi fraţii obosiţi de povara anilor şi de ascultările mânăstirii, pentru obosiţii de slujbele societăţii, precum şi pentru aceia cari năzuesc de pe la alte mânăstiri şi schituri (tot de ale mânăstirii Neamţu), silindu-se cu tot dinadinsul a le face cuvenita căutare şi mângâiere, pre cât se poate şi pre cât iartă şi shima monahicească, la care este o bună spiţărie şi doctor înadins.

Mânăstirea încă din vechime au avut de faptă creştinească primirea acelor munciţi de lupte grele, cari năzuesc la adevăratul azil, la icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Ei află pururea mângâierea dorită; starea şi căutarea acestora este potrivită articolului 31 din aşăzământul mânăstirii. Duhovnicii le fac rugăciuni de toată ziua şi sfintele masle pe toată săptămâna; în zilele hotărîte le cetesc moliftele Sfântului Vasile, despre cum zice gura Domnului, că «acest neam nu iesă, fără numai cu postul şi cu rugăciunea».

Mânăstirea au clădit—(cu ajutorul multor părinţi ca ctitori) ospitalul din Tg.-Neamţu, mai mare îndoit de ceeace au fost datoare după Regulamentul Organic, Cap. III, Sect. III, § 4. Laudele patrioţilor şi chiar a străinilor voiajori ce l-au vizitat sunt mângâerea şi răsplătirea mânăstirii pentru cheltuelile acestui institut filantropic. Opinia publică l-au declarat unul din cele mai frumoase ale ţării.

Mânăstirea au clădit spiţăria din Tg.-Neamţu, înzestrată şi împodobită astfel, încât poate sprijini comparaţia celei mai bune spiţării din capitala Iaşii.

Mânăstirea au fundat şcoală publică în Tg.-Neamţului încă din anul 1853, atât de folositoare neamului şi mai ales populaţiei acelui târg. Mânăstirea au înfiinţat seminaria monahică, conform art. 33 din aşăzământul mânăstirii, în înţelesul Reglementului Organic, § 415 şi a legii votată de Divanul Obştesc în anul 1851, institut ce cuprinde deplin cursul învăţăturilor teologice, pentru a da patriei şi sfântului altar bărbaţi dedaţi în ştiinţile mântuitoare, spre slava naţiei şi podoaba bisericii. Dispoziţiile şi programa acestui institut este întărit cu hrisovul din anul 1856 No. 34, şi iarăş întărit în anul curent prin hrisovul No. 57, slobozit mânăstirii prin Secretariatul de Stat.

Mânăstirea au pus în lucrare a se ridică zidiri de şcoală prin satele moşiilor sale, după înadins plan, pentru folosul naţiei, de a înzestră pe fiii locuitorilor cu învăţăturile neapărat trebuitoare stării lor, pentru a-i face buni gospodari şi oameni cu frica lui Dumnezeu, fără de care nu poate exista o naţie.

Toate aceste dovedesc în destul că mânăstirea n'au fost şi nici nu este duşmană nici progresului, nici aşăzămintelor de binefacere.

Mânăstirea cunoaşte una din cele întâi îndatoriri a fericiţilor ctitori pentru buna stare a sfintelor biserici şi a tuturor caselor acestor chinovii. Moşiile câte nu sunt de neapărat pentru casnica gospodărie, le împosesiează prin mezat potrivit § 22 din aşăzământul mânăstirii, venitul banilor însă, precum

şi productele ce se adună dela moşiile ce gospodăreşte, se prescriu cu lămurire şi se întrebuinţează cu toată scumpătatea şi cruţarea putincioasă, adică în general sfintelor biserici în faceri de reparaţii şi îmbunătăţiri, în facerea de reparaţii şi îmbunătăţiri caselor acestora, în facerea şi zidirea bisericilor pe la moşii, în ţinerea îmbrăcămintei soborului, în lefile slugilor, în lefile vechililor (boieri), în ţinerea atâtor aşăzăminte de binefacere de cari mânăstirea se bucură, pe cât o iartă mijloacele sale.

Departamentul este atât de puţin îndurător, şi pentru sobor şi pentru guvern, în privirea desfiinţatelor hrisoave (şcoale) No. 3.016 din anul 1855 şi No. 1274 din anul 1856, cari cuprindeau un program întins, pe curs de 16 ani în mânăstire şi un gimnaziu în Tg.-Neamţu, cu un internat de 50 elevi, pe conta acestor sfinte locaşuri.

Cuvântul Departamentului este că soborul însuş au alcătuit programul unei asemenea, adăogând că acesta negreşit au făcut-o în conformitate cu desvăluirea mijloacelor de cari dispoză mânăstirea, în vreme când toate persoanele cinstite şi cu frica lui Dumnezeu, cari cunosc adevărul, pot mărturisì că acea programă, soborul nu ştie nici unde s'au făcut nici de cine s'au alcătuit, decât că au intrat în mânăstire făcută gata, în prilejul vacanţei legiuitului stareţ. Prin urmare au fost cu totul departe de a fi consultată cu soborul şi cu mijloacele mânăstirii.

Iar dacă acea programă se vede cu câtevà iscălituri, nu înfăţoşează pe tot soborul, căci cum puteà soborul iscălì aşà act peste puterea mijloacelor mânăstirii şi care nici ţara întreagă n'au putut venì încă în stare de a înfiinţà aşà institut? Raportul adresat fostului Domn de arhim. Dionisie, care se vede publicat prin *Buletinul Oficial* cu No. 24, din anul 1865 şi pe care Departamentul l-au luat de un aşà mare temeiu, că arhim. Dionisie ar fi plătit şi 200.000 lei, cu cari, la venirea sa ca stareţ, ar fi găsit mânăstirea datoare şi că venitul mânăstirii anual, ce l-ar fi găsit de 1.322.250 lei, în puţin timp de câtevà luni l-ar fi sporit la 1.533.324 lei, venit regulat anual, numind drept dovadă întru aceasta sama anului 1855.

Acest raport au fost numai de a facè vuet în lume şi de a căpătà laude şi ofisul domnesc din 10 Martie No. 11 din anul 1865, pentrucă arhimandritul Dionisie, tot prin sama pomenită, *însuş au arătat, iarăş ca stareţ* de altmintrelea, că cu cea mai mare parte din condeiul ce l-au raportat de datorii au scăzut pe posesori, după dispoziţia dată de ocârmuire întru aceasta pentru dijmuiri, iară cu altele au scăzut pe nişte feţe cari n'aveau nici o pretenţie până la arhim. Dionisie, căci negreşit s'ar fi înfăţoşat mai înainte mânăstirii, în lăuntrul terminului publicat de Departamentul din Lăuntru prin *Buletinul Oficial* No. 42, din 30 Maiu anul 1854, iară nu precum numitul

a zis prin raportul său, că au găsit mânăstirea datoare. Tot prin sama aceasta arhimandritul Dionisie au arătat lămuririle următoare:

Venitul regulat, cu sporirea unora din câştiuri prin din nou împosesieri şi închirieri, suma de	947.725 — lei
Venitul neregulat, stors prin vânzări de: cai, harmasari, berbeci, oi, pielcele, boi, vin, tescovină, fălceri, ovăs, secară, mascuri, poame, fân, cărţi şi bani din cutia bisericii dela Nicoreşti, suma de	106.276 — »
Condeile rămăşiţelor pe la posesori de pe anii 1853 şi 1854, în contra cărora fireşte se înţelege că mânăstirea nu a putut a se lăsà lipsită de cheltuelile sale, suma de . .	337.837 — »
	1.391.838 — lei
Depozitele sau veniturile câştiurilor anilor din urmă a contractelor, suma de	141.486 — »
Suma toală . . .	1.533.324 — lei
Iar cheltuelile de . . .	1.273.609 — »

Suma aceasta este observată de Inalt Prea Sf. Voastră cu Prea Sfinţiile Lor părinţii episcopi la 5 Martie 1857, sub No. 421.

Prin urmare, Sfatul şi Căimăcămia, cu privire şi încredere creştinească că slăbirea sau împuţinarea dreptăţilor acestei chinovii nu vor sluji vreodinioară de întărire nici bisericii Moldovei nici guvernului şi nici naţiei—au întărit numai ce au fost putincios a se pune în lucrare, fără ca să lovească dispoziţiile statului fondaţiei din *1853* pentru şcoala din Tg-.Neamţu, fără ca să se înpovăreze pe mânăstire cu cheltueli dărămătoare, fără ca să se dee sminteală celorlalte aşăzăminte, unde să nu poată răspunde la trebuinţa cerută, să nu poată acoperì cheltuelile şi din aceasta să rezulte împrumuturi şi prin urmare plăţi grele de dobânzi.

Arhimandritului Dionisie care într'un fel a arătat venitul prin citatul raport Domnitorului ţării, şi întru altfel înaltului cler al ţării, i-au fost prea lesne a urzì tot felul de dispoziţii abătute şi împrejurări ce mânau, nu numai răsipirea acestei chinovii, dar şi pierderea fondurilor ei, precum drept dovadă este referatul Departamentului Dreptăţii No. 121, desbaterea şi hotărîrea Sfatului Administrativ şi adresa Secretariatului de Stat din anul 1857 No. 715.

Din puţine aceste se înţelege în de ajuns că i-au fost prea lesne arhim. Dionisie a ademenì pe câţivà din mânăstire ca să iscălească şi jurnalul pentru internatul desfiinţat.

Pentru a pune dar capăt în cele din urmă unor asemenea, Inalt Prea Sf. Voastră adresând anaforaua No. 1.252, Căimăcămia au însăcinat formal pe d-lui logofătul Grigore Crupenschi şi din parte-Vă pe Prea Sf. Sa Episcopul

de Huşi (Meletie Istrati), persoane corespunzătoare, cari prin înţelegere cu soborul au proiectat bugetele trebuitoare aşăzămintelor acestora pe anul 1857, au făcut inventar lămurit de venituri şi de toate averile mânăstirii, mişcătoare şi nemişcătoare, au propus condicile trebuitoare în ţinerea contabilităţilor şi cari, adeverite de chiriarhia ierarhică a ţării, se dau în fiecare an mânăstirii spre întrebuinţare. Departamentul dar, care iea de act raportul arhimandritului Dionisie asupra soborului, asupra sfatului şi a însuşi hrisoavelor căimăcămeşti, trebue să ştie şi aceasta că arhimandritul Dionisie, pe lângă alte multe irosiri şi dărăpănări ce au făcut în ale mânăstirii, apoi şi mezaturile au fost numai o formă prin care au ridicat asupra mânăstirii pagube şi procese, precum stau de dovadă lucrările Departamentului din Lăuntru şi a administraţiei de Neamţu.

Internatul din Tg.-Neamţu, legiuit desfiinţat prin anaforaua Sfatului Administrativ Extraordinar *No. 4.112* şi prin două hrisoave a Căimăcămiei ţării, cel întâiu sub No. 34 din *1856* şi cel de al doilea sub No. 57 din anul acesta 1858 (N. B.), în zadar se cearcă Departamentul a zice prin raportul său că mânăstirea l-a avut cuprins prin buget.

Venitul mânăstirii pe anul acesta este de 1.092.642 lei, el n'a putut cuprinde toate cheltuelile mânăstirii, precum vă este cunoscut bugetul anului acestuia. Soborul nu poate privì fără durere starea în care au ajuns bisericile de pe moşiile mânăstirii, numai şi numai ca să ţie celelalte neocolite cheltueli. Sunt atâtea biserici de făcut din nou şi mai multe cari cer reparaţii simţitoare.

Seminaria monahică a mânăstirii, şcoala publică din Tg.-Neamţu sunt întărite de guvern sub drepturi şi mărginiri, sub neatârnata inspecţie morală şi materială, supuse tuturor regulelor, ce se vor statornicì numai de autorităţile acestor chinovii. Mânăstirea la aceste şcoli face examenele regulat ca şi la celelalte. Mânăstirea publică prin organul sf. mitropolii facerea examenelor la vreme cuvenită. Departamentul n'are decât dritul a trimite un delegat la examen şi n'are cuvântul a se tânguì că nu poate exersà dritul acesta, când mânăstirea face publicaţie.

Departamentul, tot asemenea de puţin îndurător pentru numărul tuturor monahilor acestei chinovii şi a fraţilor ascultători, dacă voeşte să cunoască numărul, se află în arhiva sfintei mitropolii; cât pentru misia ce au, trebue să ştie că frăţimea acestui sobor nu agoniseşte decât a slujì oricui ce intră şi iesă din mânăstire, uneori poate şi chiar pe vrăjmaşii mânăstirii, nu agoniseşte decât a susţine diregirile arătate, fapte ale filantropiei evangelice şi a vărsà la altarul celui Atotputernic a sale rugi de zi şi noapte, pentru fericiţii Domni ai Moldovei, cari i-au hărăzit şi i-au întărit miluiri acestei sfinte chinovii, cu legături înfricoşate şi nedeslegate.

Nu agoniseşte decât a se rugà pentru guvern şi mărinimoşii acei bărbaţi cari, în credinţa cătră Dumnezeu şi în respect către religie şi biserică, au hotărît pentru totdeauna a nu se mai puteà îngădui şi înnoì proiecte şi împrejurări ce vederat ar amenințà sfărâmarea şi desfiinţarea acestor sfinte locaşuri, cari au fost pururea cinstea şi slava ţării.

Binevoească Departamentul a luà în băgare de samă că am făcut şi facem pre cât ne iartă mijloacele mânăstirii; şi socot că măcar atâta dreptate ne va da că, în întrebuinţările veniturilor mânăstirilor, niciodată n'am fost scumpi şi greoi în totul ce se atinge în faceri de bine şi de folosuri obşteşti.

Zidirile filantropice dimprejurul mânăstirii cât şi în osebitele părţi ale Principatului, toate cu cheltuelile ei, mâna de ajutor ce întinde la toată nenorocirea obştească şi particulară ce ne vine la cunoştinţă precum şi nevoieşilor ce năzuesc la mânăstire, dovedeşte că veniturile ei se întrebuinţează întocmai după îndatoririle fericiţilor întru amintire ctitori şi înzestrători, încât fie-mi iertat a face un apel la chiar raportul Departamentului, că nu suntem aşà de răi precum se vede în descrierea sa. Adaug a zice şi asta, că Departamentul înainte de a pretindà păzirea legilor, ţinerea în bună stare a averilor, păstrarea şi înmulţirea fondurilor, legiuita împosesiere prin mezat a moşiilor, câştigarea proceselor, acea după lege întrebuinţare a veniturilor, facerea caselor, zidirile bisericilor dela chinoviile ce se află în fundul Carpaţilor, ar trebuì a le pune în lucrare mai întâiu singur, după cum îl chiamă şi legea din *1835* şi legea din 1844, şi instrucţiile date de Obşteasca Adunare, şi atunci va aflà şi pe art. 5, prin care Obşteasca Adunare îl mărgineşte de îngrijirea chinoviilor în cuprinderea următoare: «că «mânăstirile acele cu soboare, precum: Neamţu, Secu, Văratecul, Agapia şi altele de asemenea, vor fi în totul neatârnate de cârmuirea vornicului averilor bisericeşti» şi iarăş, la art. 8 din legiuire, va aflà că legile canonice vor sluji, precum totdeauna, de regulă neschimbată mitropolitului, nu numai asupra soboarelor mânăstireşti, dar şi întru celelalte însuşiri bisericeşti şi duhovniceşti cari au rămas în totul nejignite. Binevoiţi, Inalt Prea Sfinţite Stăpâne, a mă iertà de această apărare ce fac din partea mânăstirii imputărilor şi defăimărilor adresate de către Departament. Cinstea mânăstirii cere o asemenea cu destulă rezervă—şi dacă n'aş face-o, aş fi nevrednic de a mă numì stareţ acestor sfinte locaşuri. Nici nu zic, nici nu pretind că nu sunt încă îmbunătăţiri de făcut, precum am arătat, dar aceste se fac pe încet şi după împrejurări. Mânăstirea niciodată nu s'au depărtat de tot ce poate slujì la slava şi înaintarea sa spre pomenirea fericiţilor ctitori şi folosul patriei, şi pot închizeşluì şi în viitor că mânăstirea Neam-

ţului, care se făleşte cu titlu de întăia şi sfânta lavră a Moldovei, nu va fi niciodată protivnică binefacerilor, pe cât vor iertà mijloacele sale.

Departamentul ar fi trebuit să aibă mai multă îndurare atât în privirea împrejurărilor şi a persoanelor, a condiţiilor fundatorilor, a Regulamentului Organic, a legilor Obşteştii Adunări, a predaniilor vieţii monahiceşti, a aşăzământului şi a atâtor hrisoave cari au întărit mânăstirile, cari dacă nu sunt a Departamentului încă trebuesc respectate, pentrucă se trag din fapta bună cea mai înaltă.

Vă rog dar, dimpreună cu tot soborul, ca să daţi chiriarhiceasca ocrotire legilor şi dignităţii sfintelor canoane, despre năvălirile pomenitului Departament, care, spre scandalul lumii, n'au cruţat nimica, vărsând defăimări spre a trage ură şi dispreţ asupra clerului şi asupra bisericii. Eu prin aceasta mi-am împlinit o sfântă datorie către Inalt Prea Sfinţia Voastră, fiind cu adâncă supunere, etc.

(Iscălit) GHERASIM ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ.

1858, Iulie 20, No. 238.

XXII.

Altă jalbă a stareţului Gherasim către Mitropolitul Sofronie. (1)

Inalt prea Sfinţite şi mult Milostive Stăpâne!

Istoria Noului Testament ne arată că îndată după întemeierea Darului Evangheliei în lume, pe timpul sfinţilor apostoli, *s'au înfiinţat şi chinoviile*, precum se ceteşte la fapte ca: mulţimea celor ce crezuse a duce şi pune averile sale la picioarele apostolilor, ca cu acele să se poarte grija de cei ce se îndeletnicesc în rugăciuni ziua şi noaptea. Care apoi cu creşterea bisericii creştine au mai crescut şi s'au mai înmulţit treptat până în timpul Marelui Constantin, când a strălucit ortodoxia în toată lumea şi şi-a câştigat sfânta biserică libertatea sa. A început a se zidi şi întemeià biserici şi mânăstiri peste tot locul, la răsărit şi apus. Din care unele le zidià bine credincioşii Impăraţi şi le înzestrà, iară altele Domnii şi boierii creştini.

Acestora urmând şi strămoşii noştri, bine credincioşii Domni şi boieri ai Moldovei, au ridicat altare spre slava celui Prea Inalt — în toată ţara — cari

(1) Stareţul Gherasim văzând furtuna ce se ridică asupră-i, îndată a făcut altă jalbă către Mitropolitul Sofronie Miclescu, tot din 20 Iulie anul 1858, tot cu No. 238, care jalbă, zic părinţii, a alcătuit-o ieromonahul Teofan Cristea, deşi pe atunci se pare că Teofan să fi fost plecat în Basarabia.

sunt monumente neuitate a evlaviei lor cea religioasă şi a credinţei cei către Dumnezeu. Dintre aceştia şi mai întâiu se numără: Ştefan cel Intâiu, Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, cari între alte multe locaşuri ce au înfiinţat şi cei întâi fondatori ai acestei sfinte mânăstiri Neamţul, cu a căror îngrijire s'a adunat încă un număros sobor de monahi petrecători în această lavră, şi pe cari, ca să se poată a se rugà cu necontenire cătră Dumnezeu ziua şi noaptea, fără a se îngrijì de cele trebuincioase spre vieţuire, au înzestrat sfântul locaş cu însemnătoare averi.

Hărăzindu-le şi deosebitele privilegii şi întărindu-le acestea cu domneştile sale hrisoave, rugând şi pe urmaşii lor cari sau din neamul lor ar fi, sau ori pe cari i-ar rânduì Dumnezeu stăpânitori pământului acestuia, să miluească şi să întărească afierisirile lor, puind înfricoşate blăstămuri asupra celor ce le-ar strămutà. Care documenturi şi privilegii, cu toate greutăţile veacurilor trecute şi nestatorniciile timpurilor ce au venit unele peste altele peste acest pământ, s'au păstrat neatinse şi nejignite de cătră toţi Domnii următori până astăzi. Iată în timpul facerii Regulamentului Organic, această sfântă mânăstire Neamţul, împreună şi cu sfânta mânăstire Secul, ce sunt unite pentru totdeauna şi soborul aflător în ele fiind unul din zilele prea cuviosului părintele nostru stareţul Paisie, au primit o nouă întărire, ferindu-le neatinse privilegiile hărăzite lor de atâţia luminaţi Domnitori şi fericiţi ctitori. De asemenea acestea s'au încuviinţat şi de obşteştile adunări ale ţării. Care apoi s'au întărit şi cu deosebitele domneşti hrisoave începând din anul 1843 şi până astăzi.

Acum însă, când s'au început o nouă eră pentru Principatele Moldova şi Valahia, de vieaţă şi de propăşire, când toate aşăzămintele Românilor au a primì o mai bună statornicire, sub guvernele alese de naţie. Acum — zic — şi noi umiliţii monahi, nădăjduind un viitor mai ferice, după sguduirile cele mari ce au suferit împreună cu ţara întreagă şi aceste mânăstiri în trecut.

Subscrisul, umilitul stareţ al sfintelor mânăstiri Neamţu şi Secul, împreună cu tot soborul, vine a aşterne la apostoleştile Voastre picioare pre acestea şi cu lacirmi a Vă rugà ca să sprijiniţi aceste dreptăţi hărăzite mânăstirilor şi soborului din al căror număr sunteţi şi Inalt Prea Sfinţia Voastră. Ca şi în viitor privilegiile lor să rămâie nu numai nestrămutate, dar încă să se mai întărească, fiind aceasta spre lauda naţiei şi fala ţării Moldovei.

Pentrucă dacă aceste sfinte mânăstiri se deosebesc, prin averile lor, dintre unele din mânăstiri, dară apoi se deosebesc şi cu facerile de bine ce deapururea fac, pe cât însă înlesnirile le iartă. Pe care nu voim a le publicà după poronca Domnului, ca să nu ştie stânga ce face dreapta.

Cu toate că, Inalt Prea Sfinte, le cunoaşteţi pe toate foarte bine din sămile ce în fie care an vi se supune spre cercetare şi întărire, din cari se vede că analogisind partea cea mai mare din avere se cheltueşte la acestea, iară cea mai mică la soborul monahilor cari, în nădejdea plăţii cereşti, se mulţămesc cu singură îmbrăcămintea şi hrana, rugându-se lui Dumnezeu pentru ctitori, pentru guvern, pentru ţară şi pentru Inalt Prea Sfinţia Voastră, ca să puteţi păstorì turma încredinţată vouă la calea mântuirii, ferind-o de toate ispitele.

(s) *Gherasim stareţ.*

(Extras din manuscriptele arhiereului Narcis Creţulescu).

XXIII.

Observaţii anonime la jalbele stareţului Gherasim.

Pietatea, virtutea caracteristică a poporului român, au făcut a se ridicà în Principate, şi în special în Moldova, o mulţime de mânăstiri şi aşăzăminte religioase, căror fundatorii lor, în scop de filantropie şi renaştere morală, le-au dat şi mijloace întinse, înzestrându-le cu averi însemnătoare.

Mai nu este Domn al Moldovei, nu este familie din cele avute ale ţării care, într'un scop ca acesta, să nu fi fondat vreuna din mânăstiri sau, cel puţin, să nu fi dăruit cevà vreuneia din ele.

Dintre toate însă aceste mânăstiri nici una nu s'au bucurat de o dărnicie mai mare, de o înzestrare mai bogată, ca mânăstirile Neamţu şi Secul, pentrucă în adevăr au fost un timp când mânăstirile acestea, ca un azil al oamenilor învăţaţi şi a servitorilor statului căzuţi sub greutatea anilor, erau făclia luminilor şi podoaba bisericii Moldovei, iară vieaţa şi faptele pretrecătorilor în ele un îndemn de bună rânduealà şi propăşire.

Urmaşii însă ai stareţului Paisie şi ai bărbaţilor ce, dimpreună cu el, au pus bazele reformelor în aceste mânăstiri, abătându-se dela principiile mântuitoare statornicite de acei prea cuvioşi monahi, guvernul şi Obşteasca Adunare a ţării au trebuit să intervie şi în deosebite timpuri să le dea instrucţie şi legiuiri de cari să se ocârmuească şi să le prescrie îndatoriri proporţionate cu mijloacele întinse ce au în dispoziţie.

Astfel, la anul 1832, s'au legiuit prin Regulamentul Organic ca mânăstirile aceste să înfiinţeze şi să ţie un spital în Târgul-Neamţului şi o şcoală în mânăstire.

La anul 1843 Domnitorul de atuncea, Mihail Sturdza, văzând starea de decadenţă a acestor mânăstiri, le-au dat şi le-au statornicit un aşăzământ pe bazele acelui lăsat de stareţul Paisie, care aşăzământ acum este în părăsire şi uitare, şi le-au îndatorat ca să ţie şi un seminar.

Chipul cum s'au păzit de mânăstire legiuirile aceste şi osebite alte dispoziţii se cunoaşte pe lângă altele şi din ofisul Domnului Grigore Ghyka, No. 618, dat în anul 1855 stareţului de atuncea arhimandritul Naftanail (Rusu).

Prin acest ofis, în care anume se arată toate abaterile, risipa în venituri, abuzuri neiertate şi neîndepliniri a nici uneia din îndatoriri, s'au poroncit mânăstirii, în chipul cel mai energic, îndreptarea neorânduelilor şi infiinţarea seminarului, potrivit cu trebuinţile bisericii, încât numai sub ameninţare că la din contra se va aplicà şi pentru aceste mânăstiri măsura anume prevăzută prin art. 8 a legii Obşteştei Adunări din anul 1835, pentru regularea averilor mânăstirilor pământeşti, soborul, îngrijit ca să nu piardă din mâni cârmuirea averilor, a trebuit silit să păşească către facerea programului, pe care trimiţându-l în sfârşit în cercetarea şi încuviinţarea Departamentului învăţăturilor, s'au întărit spre punere în aplicaţie cu hrisovul domnesc No. 3.016 din anul 1855.

Stareţul însă de atuncea, arhimandritul Dionisie, chemat înadins ca să puie în lucrare aceste mântuitoare dispoziţii, văzând trebuinţa de oarecari modificaţii cerute de împrejurări, au încheiat jurnalul din 5 Iunie anul 1855, în unire cu comunitatea, prin care arătând prefacerile ce s'au găsit de nevoie, s'au supus apoi aprobaţiei guvernului, care cu un alt hrisov, din anul 1856, No. 1274, au întărit de asemenea şi aceste dispoziţii.

Mulţămită energiei guvernului şi bunelor aplicări a stareţului de atuncea (Dionisie), şcoalele, atât acea din mânăstire precum şi gimnaziul din Târgul-Neamţului, pe lângă care erà şi un internat de 50 elevi, fiind de îndată începute şi, cu toate piedecile indirecte, şcoalele acestea, la încheierea anului, au înfăţoşat un succes îndestul de mulţămitor.

Retragerea dela cârma ţării a Domnitorului Ghyka au adus după sine şi ruinarea şcoalelor acestora. Intriga, viţiu adânc înrădăcinat în aceste mânăstiri, şi care pe un timp fusese numai înnăduşit, ridică iarăş capul. Aceasta, dimpreună cu calomniile cele urîte, încurajate făţiş de neprietenii luminilor, motivă scoaterea din stăreţie a arhimandritului Dionisie în chipul cel mai arbitrar şi înlocuirea sa prin altul, care puteà să corespunză tendinţelor retrograde şi la scopuri lăturalnice şi interesate.

Cel întâiu pas ce se făcù de noul stareţ, arhimandritul Gherasim, fu ca să adreseze, la 3 Septemvrie 1856, No. 50, o suplică părintelui mitropolit, cu propunere: că mânăstirea n'ar fi în stare să întreţie şcoalele înfiinţate prin hrisoavele Domnului Grigorie Ghyka, hrisoave ce ar ameninţă desfiinţarea soborului; că mijloacele mânăstirii nu-i sunt de ajuns; că soborul n'are trebuinţă de şcoale pe baze întinse, sub controla Departamentului Invăţăturilor; că în şcoala ce propune să se facă în mânăstire să nu fie primiţi monahi sau

fraţi de pe aiurea şi că, în sfârşit, pentru ca mânăstirile să fie ferite de amestecul oricărei autorităţi bisericeşti sau politiceşti, cade la picioarele Prea Sf. Sale, ca să mijlocească desfiinţarea hrisoavelor domneşti şi să ceară dela căimăcămia ţării slobozirea unui alt hrisov, întăritor propunerilor sale.

Iată în scurt descrierea înfiinţării şi a desfiinţării şcoalelor din mânăstirea Neamţu şi a gimnaziilor din Tg.-Neamţu.

Incordările personale, deosebirea intereselor şi stăruinţile ademenitoare a monahilor emisari au contribuit în mare parte la desfiinţarea lor.

Mânăstirea şi stareţul abuzând de încrederea guvernului de atunci, de curând instalat, dobândi hrisovul cerut, cu care odată în mână, mânăstirea nu ezită a închide de îndată şcoalele, nu ezită să izgonească în mijlocul semestrului pe profesorii angajaţi şi, fără nici o milă, să desfiinţeze internatul din Neamţ în mijlocul iernii, asvârlind şi lăsânt copiii pe uliţe. Poatese numì această faptă creştinească, faptă de caritate şi în spirit evanghelic? Iată iubire de luminare şi de progres a mânăstirii Neamţul! Care, în loc să fie făclia luminătoare bisericii şi ţării, ridică stindardul reacţei în secolul al 19-lea şi, în mijlocul împrejurărilor maioare în cari se află ţara, se întăreşte în întunerec.

O aşà urmare din partea mânăstiri de sine se înţelege că au umplut de indignaţie pe toţi bine cugetătorii; opinia publică se revoltă la auzirea unei fapte atât de necrezută şi nemulţămirea se făcù generală.

In faţa acestora, Departamentul Invăţăturilor, care nici măcar au fost întrebat asupra stării împrejurărilor, când sub guvernul căimăcămiei s'au slobozit hrisovul precitat, n'au putut decât a se face interpretul legal al opiniunii publice, şi, prin un raport conştiinţios, să supuie toate acestea la cunoştinţa guvernului de astăzi.

Prin acel raport publicat din ordinul Prinţului Căimacam, prin suplimentul la *Gazeta de Moldova* No. 53 din 7 Iulie a. c., Departamentul cu destulă rezervă s'au mărginit numai a arătà adevăratele împrejurări şi starea de faţă a numitelor mânăstirii. El au fost mult mai indulgent către sobor decât Mitropolitul în anul 1848, când au adus la cunoştinţa Domnului Mihail Sturdza neorânduelile ce se petreceau în aceste mânăstiri.

El n'au făcut alta decât au propus, că de vreme ce mânăstirile pretind că s'ar găsì în lipsă de mijloace şi că n'au cu ce să întreţie şcoalele ce se înfiinţase acolo, în vreme când ele erau de abià la început, să se rânduească o comisie cu însărcinare ca să cerceteze câtă este averea şi veniturile adevărate ale acestor mânăstirii? Să cerceteze ce se face şi cum se întrebuinţează venitul dela 14 moşii din cele mai mari cari se caută pe conta mânăstirii? Ce se face cu venitul din păduri? cu venitul dela vite şi dela stupi şi cu venitul din dările închinătorilor ce duc prinoasele lor acolo?

Care-i numărul exact a monahilor din mânăstire şi din mitoace şi de se urmează primirea acestora după aşăzăminte? Şi dacă veniturile vor fi îndestulătoare, precum nici este îndoeală, să se înfiinţeze şcoalele pe baza hrisoavelor Domnului Ghyka.

Departamentul n'au cerut nicicum vreun amestec în cârmuirea averilor, de care se îngrozeşte atât de mult stareţul de astăzi; el n'au cerut nici desfiinţarea aşăzământului, ci mai ales au cerut păzirea lui, şi dacă au cerut cevà, aceasta au fost privigherea asupra învăţăturilor din şcoalele ce se zic că sunt în mânăstire, drept însuşit Departamentului prin însuş numirea ce poartă, însuşit lui prin aşăzământul şcolar §§ 63 şi 64, prin hrisoavele domneşti citate mai sus, prin art. 4 a legii Obşteştii Adunări din anul 1844 pentru însuşirile Vornicului Bisericesc, şi prin legea votată de Divanul Obştesc în anul 1851, pentru organizarea învăţăturilor bisericeşti în Moldova. Căci cine altul să privegheze învăţăturile din mânăstire? Au doară stareţul sau părinţii de acolo, dintre cari partea cea mai mare nu ştiu măcar a scrie?

Guvernul Excelenţiei Sale Prinţului Căimacam, informat de nişte asemenea neorânduelі, nu pregetă a numì o comisiune alcătuită din persoane oneste, cu misie să cerceteze la faţa locului şi să descopere avutul şi adevăratele venituri ale mânăstirilor, să alcătuească apoi bugetul de cheltueli, şi să prevadă într'un chip îndestulător reînfiinţarea şi întreţinerea şcoalelor după hrisoavele Domnului Ghyka, sub privigherea şi povăţuirea Departamentului Invăţăturilor.

Inştiinţându-se despre aceasta, stareţul Gherasim ce se crede că au făcut? In loc ca stareţul să se pătrundă de adevăratul interes al mânăstirilor, care cere să se desbrace de omul cel vechiu şi să intre în calea nepărtinirii şi a progresului, potrivit cu trebuinţile bisericii, cu spiritul veacului şi cu interesele naţiei, care tocmai în scopul acesta au renunţat la o parte din averile sale: în loc să se pătrundă de acest adevăr netăgăduit, dela care atârnă existenţa mânăstirilor, şi să se plece decretărilor guvernului spre binele lor stareţul Gherasim, uitând preceptele blândului Isus, se aprinde de mânie, se supără foc, cade iarăş la picioarele părintelui Mitropolit şi, prin înscris tânguirea ce-i depune, strigă la călcare de drepturi, citează legiuiri, ba până şi simple rezoluţii domneşti dictate de împrejurări, şi trece sub tăcere pe acele ce impun îndatoriri; admite de bune şi se închină înaintea simplelor apostilii a Domnului Ghyka, în vreme ce hrisoavele sale, ce-i prescriu îndatoriri, le dispreţueşte şi le proclamă de utopii şi nelegiuiri. Protestează în contra a orice amestec, şi apoi tot stareţul se scandalizează de zicerea departamentului că: mânăstirile sunt astăzi stat în stat; iară apoi, în turburarea şi mânia sa, se uită şi ar vrea să dee a înţelege că mânăstirile Neamţu şi Secul nici ar face parte din mânăstirile pământeşti.

De ce nu pot a se sculà din morminte Ştefan cel Mare, fundatorul mânăstirii, atâţi alţi Domni şi nenumăraţi ctitori, ca să vadă pe urmaşii acelor la cari s'au depozitat averile, în scopuri filantropice şi de folos pentru ţară, cum se încearcă a renegà astăzi chiar numele de pământean?

Această suplică, cu o ţesătură de frasuri făloase, plină de cuvinte muşcătoare, nedemne de un stareţ, arogantă până la temeritate, atăcătoare până şi în guvern, subscrisă de stareţ în numele soborului, fără să o înţeleagă nici unul nici altul, nu este decât *icoana cea mai vie a ignoranţiei*, în luptă cu luminile, şi nu respiră decât întunerec şi materialitate.

Această suplică ce s'au prezentat guvernului prin părintele Mitropolitul *fu respinsă*, ea nu merită reputaţie, decât spre a se cunoaşte gradul de cultură şi tendinţile soborului, prin glasul stareţului său; ea se publică aicea în toată întinderea, cu observaţiile următoare şi se lasă în critica ţării.

Stareţul Gherasim înşirând legiuri pentru a-şi scoate drepturi, uită şi nici gândeşte că mânăstirile au şi îndatoriri, şi când vede că se iau măsuri pentru păzirea şi îndeplinirea acelora, se supără că soborul, lipsit până acum de o controlă serioasă, deprins a dispozà de venituri după plăcere, înrădăcinat în ideea că averile sunt hărăzite în persoana monahilor dedaţi la o vieaţă mai mult decât ticnită, se înţelege că nu se poate nicicum împăcà cu ideea de controlă şi, sub influenţa spaimei de care s'au cuprins, aleargă şi cade din nou în persoana stareţului, la picioarele părintelui Mitropolit în speranţă de a găsì ajutor: dar ce se va zice când se va şti că tot acest sobor au fost un timp când contestà şi chiar mitropoliei dritul de amestec? Să cercetăm însă şi chipul cum mânăstirea şi-au îndeplinit datoriile sale.

Regulamentul Organic dat în anul 1832 le obligă, precum s'au arătat, ca să ţie între altele şi un spital în Tg.-Neamţu; cu toate acestea, *douăzeci de ani* au trecut şi ele nici cugetau să puie în lucrare acest aşăzământ, care în sfârşit s'a văzut înfiinţat tocmai la anul 1852, şi atuncea silite numai de ameninţările guvernului.

Vine dar întrebarea: Ce sau făcut venitul ce urmà a ce cheltuì cu ospitalul în timp de 20 ani?

Aşăzământul din anul 1843, citat de stareţ şi pe care îl numeşte lege fundamentală, se ştie că a fost şi este călcat şi profănat în toată întinderea lui, aşà de pildă: paragraful 2, pag. 67, cuprinde că, la primirea în mânăstire, să se prefere tineri ce ar arătà plăcere la învăţătură şi bărbaţi ce au servit statului. Este adevăr că tinerii s'au primit într'un număr foarte mare şi se primesc şi astăzi, însă cu preferinţă dintre fiii sătenilor şi ai meseriaşilor, în paguba fiscului şi în paguba agriculturii şi a industriei, căreia i se râpesc braţele, iar cât pentru învăţătură, mărturisească însuş stareţul de unde a putut să o iea, când şcoale n'au fost nici sunt?

De asemenea să arăte cari sunt barbaţii din mânăstire ce au servit statului şi cine anume!

Paragraful 28, pag. 24, îndatorează pe cei ce nu vor puteà să înveţe carte să se deprindă la lucruri de mână, însă unde e şcoala de arte? căci în loc de aceasta, mânăstirea preferà să-i ţie pe la mitoace, sau pe la moşii ori pe la viile ce are, unde se învăţau în arta facerii de vin şi a distilaţiei, şi unde mulţi contractează deprinderile cele mai urîcioase.

Ospitalitatea este o virtute caracteristică a poporului în genere. In casa până şi a celui mai sărac locuitor, străinul, călătorul şi săracul este bine primit. De ce dar se mai făleşte stareţul Gherasim cu primirea de străini, ca şi cum numai singur acest chinoviu ar practicà asemenea faptă? Şi lauda sa, că oricine găseşte masa întinsă, şi că pentru aceasta se cheltuesc sume însemnătoare este neîntemeiată, fiindcă închinătorii ce se duc acolo nu merg pentru înbuibare, spre a mâncà şi a bea, aceasta este o tristă recomandaţie, ci merg spre a-şi depune rugăciunile lor şi, cu ofrandele ce aduc, răsplătesc cu prisosinţă cheltuelile ce se fac, merg spre a-şi găsi hrana sufletului, mângâere, povăţuire şi ajutor moral, dar oare le găsesc precum se cuvine?

Stareţul se laudă că a fondat bolniţa pentru bătrâni, mare, largă şi bine aerată, ca şi cum nu s'ar şti în ce chip sunt căutaţi bătrânii şi bolnavii.

Este de mirare cum se laudă şi pentru casa acelor smintiţi la minte, când se cunoaşte că aceasta nu-i decât o casă de mizerie, unde nu sunt decât bătăi şi schingiuiri, şi nici o îngrijire după cuviinţă; când se ştie că toate guvernele ce s'au succedat în Moldova au stăruit în zadar pentru înfiinţarea unui spital precum se cuvine, când se ştie că deşi s'au făcut încă din anul 1853, prin proto-medicul statului, trimis de prinţul *Urusov*, un plan şi deviz pentru clădirea unei zidiri înadins, totuş mânăstirea care, prin jurnalul atunci încheiat, s'a îndatorit să execute planul, n'au făcut nimica până astăzi, decât că în cea mai de pe urmă s'a hotărît numai să strămute pe nenorociţii pătimaşi în nişte case făcute de stareţul Dionisie cu totul pentru alt sfârşit.

Este adevărat că mânăstirea, în urmarea ameninţărilor guvernului, a clădit în sfârşit, după trecere de 20 ani dela data îndatoririi, spitalul din Târgul-Neamţu. Zidirea este frumoasă, aceasta nu o contestă nimeni, căci mânăstirea ţine mult la cele de pe din afară, însă se ştie că bolnavii nu sunt primiţi în număr proporţionat cu încăperile, şi este mare îndoială dacă şi aceştia sunt bine căutaţi şi îngrijiţi.

Stareţul se laudă şi cu spiţăria din Tg.-Neamţu, când aceasta e un ram de venit al mânăstirii: ea se dă în posesie şi nu numai că nu o costă cevà, dar mai aduce folos.

Nimica însă nu este mai de milă, nimic mai trist decât lauda ce-şi face cu şcoala din Tg.-Neamţu. «O şcoală atât de folositoare neamului !» după cum zice stareţul, şi cu seminarul din mânăstire, cu care prea cuvioşia sa ne mângâe că trage mare speranţă «să dea patriei şi altarului barbaţi dedaţi în ştiinţile mântuitoare, spre slava naţiei şi podoaba bisericii».

Dar lăsând a zice că nenorocita şcoală din mânăstire s'a făcut numai cu numele, tocmai după 23 ani dela data îndatoririi, iară şcoala din Târgul-Neamţului, după 12 ani dela data aşăzământului din 1843, însă poate-se numì seminar o biată şcoală cu 2 profesori, în care abià învăţă câţivà călugări şi aceştia neregulat? Cu toate acestea iată măreţul seminariu al mânăstirii Neamţul! Iată şcoala cea vestită ce, după zisa părintelui stareţ, are să dea patriei şi altarului, spre slava şi podoaba lor, barbaţi dedaţi în ştiinţile mântuitoare! Bucură-te patrie! Bucură-te biserică!

Cât pentru şcoala din Tg. Nemţu, se ştie că ea s'a făcut cea mai din urmă, numai în scop ca să scape de şcoala din mânăstire, însă unde-i seminarul cu internatul său? unde sunt şcoalele începute sub stareţul Dionisie?

Părintele stareţul Gherasim se teme, se îngrozeşte de şcoalele din hrisoavele lui Ghyka, zice curat prin altă suplică (vezi broşura oficială, pag. 46), dată părintelui Mitropolit, că ele ameninţă desfiinţarea mânăstirilor, însă reformă nu vra să zică desfiinţare, ci întemeiere, şi cu toate acestea stareţul califică «de nelegiuire» fapta cea mai mântuitoare, (broşura, pag. 46). Mai zice că programul pe un curs de 16 ani, după citatele hrisoave, nu s'au făcut în mânăstire, şi apelează la mărturia persoanelor cinstite; zice că soborul nu ştie unde s'au făcut şi de unde a venit? Că acele mai mult de *30* iscălituri de cari este acoperit programul, şi cari, după zisa sa, ar fi numai câtevà, nu înfăţoşează pe întregul sobor, căci nici nu se puteà iscăli un aşà act peste puterea sa? Dar se apelează şi la conştiinţa prea cuvioşiei sale, să mărturisească în frica lui Dumnezeu, unde s'au făcut şi de unde a venit programul cuprins în suplica sa către părintele Mitropolit din 30 Septemvrie 1856, No. 50, cu cele 9 iscăliturі de cari este acoperită, înfăţoşează ele pe întregul sobor?

Sunt foarte curioase aceste contraziceri!

In sfârşit, după ce se mai laudă şi cu şcolile sătene, din cari nici una macar nu este deschisă, şi care se vede că provine din îngrijirea în care l-au pus puternicul îndemn al departamentului învăţăturilor, publicat prin *Gazeta de Moldova* No. 30, din 17 Aprilie a. c., vine apoi tot la una şi aceeaş, adică: lipsa de mijloace, vrând să arate că înfiinţarea şcoalelor ar fi sărăcia mânăstirilor. Insă mărturisească stareţul cu mâna pe conştiinţă, dacă desfiinţarea şcoalelor n'au costat pe mânăstire mai mult decât ţinerea lor? Marturisească-o aceasta! Zice că n'are mijloace, şi sub acest pretext, după ce

izgonește și lasă pe drumuri copiii amploiaților statului și ai preoților servitori bisericii Domnului, primește și adaogă în mânăstire îndoit număr de părinți, tunde și preoțește o mulțime de monahi contra legiuirilor și contra așăzământului.

In urmă se laudă și arată îngrijirea ce are de buna cârmuire a mânăstirii, citând § *22* din așăzământ, ca și cum nu s'ar cunoaște că § § *22*, *23 24 și 25* sunt călcăte în toată întinderea lor, ca și cum nu s'ar ști că acele *14* moșii, rămase pe contul casei, că pădurile, viile, vitele și altele sunt căutate în chipul cel mai rău de călugării ce n'au nici o idee, și a căror misie nu este nici cum să fie prefăcuți în epistați, în speculanți și în zapcii. Legile sfinților părinți opresc sub afurisenie, nu numai pe călugării ordinari, ci chiar și pe ieromonahi de a se purtà din loc în loc, și a se ocupà cu lucruri materiale. Vezi cap. 121, fața 101 din Nomocanonul tipărit la Târgoviște, și *89* din așăzământul mânăstirii. Vine apoi la cifre și la fostul stareț, arhimandritul Dionisie, asupra căruia se descarcă de tot necazul și-l califică de *stareț impus* și *nelegiuit*, când acela, în mijlocul neorânduelilor ce sfâșià mânăstirea, *fu inadins chemat de guvern* din Țara-Românească, ca să reintre în sânul comunității, al căruia este singurul membru luminat, și cu anume îndatorire să introducă și să aplice regula și reformele mântuitoare cerute de timp.

El fu numit numai locotenent, și în urmă chinoviul singur, întru care și starețul de astăzi, l-au ales și l-au cerut de stareț deplin. Dovadă stă jalbele soborului acoperite cu mai multe sute de iscălituri, între cari nu lipsește și a părintelui Gherasim (starețul posterior).

Aruncă fulgere asupra fostului stareț, și-i găsește o crimă, pentrucă bietul om a îndrăznit, pentru întâia dată, să scoată la lumină adevăratele venituri ale mânăstirii. Il învinovățește de rău administrator, spune cât a pierdut și fonduri, pe care însă nu le numește; zice că a arătat venituri ce nu sunt; și apoi, tot starețul Gherasim uită și mărturisește că în anul *1855* predecesorul său a înfățoșat la Mitropolie sămi pentru venitul de 1.533.324 lei și că acest spor s'a făcut din vânzare de producte, vite și altele, care se știe că în tot anul o face această mânăstire, cum și din darea în posesie numai a câtevà moșioare și acarete ce numai acestea au sporit venitul cu 193.143 lei.

Nu se încarcă sume să sprijine adevărul arătărilor arhimandritului Dionisie. El este demn să-l sprijine singur, când va fi întrebat, decât—se cere starețului Gherasim să arate în conștiință dacă, la sfârșitul anului *1854*, nu s'au încheiat sămi mai tot pentru această sumă?

In genere este știut că venitul moșiilor sporește și se adaugă la fiecare împosesuire, în vreme când, lucru curios, acela al moșiilor mânăstirii Neamțu scade neîncetat. Starețul Gherasim, după ce știe că în anul 1854,

s'au încheiat sămi pentru un venit de peste *1.300.000* lei, care aceasta nu o poate tăgădui, vine şi ne spune că venitul pe anul curent este numai de *1.092.642* lei!

Ne spune că mezatele făcute de celălalt stareţ au fost numai o formă şi totuş arată un spor în venituri; laudă mezatele sale şi, cu toate aceste, arată scădere. De ce oare nu spune şi cauza? Aceasta însă, cu tot misterul de care se înconjoară, ţara o cunoaşte, ţara o ştie, că sub administraţia stareţului Gherasim s'a dat moşia Lipova, pe timp de 20 ani, cu un venit de peste *2.000* galbeni pe an, monahului Varahiil (Latiş), tot din mânăstirea Neamţu, iar astăzi director al mitropoliei, şi aceasta fără nici o condiţ'e alta decât să ţie schitul Lipova cu câţivà monahi. De asemenea se ştie că moşiile din Basarabia, împosesiete cu un mic folos în anul trecut, s'au dat toate la un loc, în vreme când, de se da în parte, ar fi produs îndoit şi întreit folos.

Mai spue stareţul de astăzi ce au făcut şi ce face, sub administraţia sa, cu tipografia din mânăstire, pe care predecesorul său o făcuse să fie una din cele întăi a Moldovei.

Iată că cu toate aceste administraţia de astăzi este atât de lăudată.

Spune şi lauda comisiei rânduită în anul 1856, pentrucă această comisie, în încrederea ei, au pus temeiu pe ceeace i s'au arătat, dar de ce nu spune şi de veniturile descoperite atuncea numai de: *985.000* lei? Se înţelege că spre a nu veni în contradicţii cu veniturile arătate în anul *1854* şi în anul 1855.

Se supără asupra departamentului, că au cerut să ştie numărul monahilor şi al fraţilor din mânăstire şi, în naivitatea sa, mărturiseşte că frăţimea acelui sobor nu agoniseşte decât a sluji până şi pe vrăşmaşi, — iar după ce îngrozeşte, spuind de legături înfricoşate şi nedeslegate, zice că se roagă pentru toţi acei cari, în respect către religie şi biserică, au hotărît: a nu se mai îngădui şi înnoi proiecte şi împrejurări ce vederat ameninţă sfărâmarea şi desfiinţarea mânăstirilor.

Cu alte cuvinte: că se roagă pentru aceia ce-şi închipueşte că sunt şi care le-ar zice: nu faceţi şcoale! nu vă luminaţi! rămâneţi în întunerec! şedeţi, beţi şi mâncaţi, împrăştiind veniturile, petreceti-vă vieaţa în întrigi, curăţiţi-vă, lustruiţi-vă pe din afară, şi în lăuntru rămâneţi tot omul cel vechiu! căci la din contră, să ştiţi că se ameninţă desfiinţarea chinoviului ce a fost slava şi cinstea ţării, — după cum zice părintele stareţul, şi foarte bine zice: că numai au fost!

Vai dar de aceia ce-i învaţă din contra! Unia ca aceştia la ce oare se pot aştepta?

In sfârşit, vesel de toate aceste laude, cu care crede că s'au curăţit îndestul, se umple apoi de curaj, se constitue din culpabil în cenzor, vine în măsură de a controlà pe alţii, apostrofează departamentul şi, uitând de Lipova, uitând de moşiile din Basarabia, uitând şi de alte moşii împosesiete numai cu numele, iar în faptă fără de câştiuri, face aluzie la împosesierea moşiilor clerului, vrând a înţelege pe acele două sau trei cari de guvern s'au dat ca gratificaţii cu preţuri măsurate şi pe un termen de cinci ani; uitând părintele stareţul că prin aceasta nu face decât să aţâţe o coardă foarte delicată şi loveşte în acei ce, sub cuvânt de învoială, au înnoit contracte fără licitaţii, cu pierdere pentru casă de peste 30.000 de galbeni, împrejurare de care departamentul de astăzi s'a lipsit a o supune cunoştinţii locurilor competente.

Iată suplica părintelui Gherasim! Acest cap d'operă, prin care când se umileşte, când se sumeţeşte şi în sumeţia sa uită până la aceea de a scoate cuvinte muşcătoare şi ironice; suplică ce toată se rezumă în puţinele aceste cuvinte: Sunt neatârnat, nu dau nimărui voie de control, nu voesc să mă luminez şi rămân în întunerec, nici voiu să ştiu decât de acei ce-mi dau mână de ajutor în intenţiunile mele retrograde şi aceasta, în părerea stareţului, nu se numeşte nici cum stat în stat.

Dar oare ce voeşte să înţeleagă prin repetatele ziceri: că Departamentul Cultului şi al Invăţăturilor a fost puţin îndurător în privirea împrejurărilor şi a persoanelor? care-i sunt împrejurările? care-i sunt persoanele? aceasta pentru dânsul este o enigmă. Departamentul nu se ocupă de persoane, el merge în principiu; n'are nimic nici cu stareţul Gherasim, din contra îi dă multă dreptate,—căci care-i şcoala unde şi-au făcut învăţăturile, spre a fi pregătit pentru o misie atât de însemnată? Ca adevărat fiu al mânăstirii, se înţelege că voeşte să ţie ceeace au apucat; viermele din rădăcina hreanului nu cunoaşte nimic mai bun.

Departamentul dacă a ridicat şi ridică glasul, o face aceasta pentrucă el este interpretul legal al dorinţilor bisericii şi a naţiei în înaintarea către progres. Ce zice el alta? fără numai ca soborul să se reformeze, să facă şi să ţie şcoale spre a da bisericii bărbaţi luminaţi şi povăţuitori aleşi. Biserica şi ţara nu au nevoie de epistaţi pe la moşii, n'au trebuinţă de vieri şi distilatori! Căci cine nu ştie că dintr'o mie şi mai bine de călugări, nu este unul măcar care să poată ţine un cuvânt sau o predică? nu este unul care să facă o scrisoare? spuie părintele stareţul, în frica lui Dumnezeu, dacă măcar suplica aceasta este făcută în mânăstire? Cine nu ştie că ea n'are astăzi măcar o şcoală de muzică bisericească? Altfel şi-ar aduce ea cântăreţii de pe la mânăstiri străine? şi apoi stareţul mai are curaj să roclame acest sobor, de cinstea şi slava ţării! Tristă laudă!....

Mai bine ar fi ca stareţul şi soborul să cugete, să se pătrundă adânc de interesele sale, de trebuinţile ţării, să iasă din întunerecul în care zace şi să nu uite cuvântul Mântuitorului: «Pomul ce nu face roade se taie şi în foc se aruncă»—să nu ascundă talentul, nici să pue lumina sub oboroc. Dar să se nevoească astfel şi aşà să lumineze lumina lui înaintea oamenilor, ca văzând faptele lui cele bune, să mărească pre Dumnezeu. Atunci, numai atunci, soborul mânăstirilor Neamţu şi Secul va fi onoarea bisericii, onoarea naţiei!»

(Extras din manuscriptele arhiereului Narcis Creţulescu).

XXIV.

Raportul părintelui Mitropolit sub No. 1.237 din 9 August adresat E. S. Caimacamului.

Excelenţă !

Prin anaforaua No. 1.184, din 26 a trecutei luni Iulie, am arătat Excelenţiei Voastre jalba prea cuvioşiei sale stareţului mânăstirilor Neamţu şi Secul asupra raportului departamentului averilor clerului, care au motivat ofisul ce mi-aţi adresat sub No. 1.308, atingător de zisele mânăstiri, şi pentru mai întinsă lămurire, v'am alăturat întocmai copie de pe pomenita jalbă, rugându-vă ca să binevoiţi a luà în adâncă privire starea lucrurilor, şi a da grabnică ocrotire legilor ţării şi canoanelor ce privesc pe mânăstirile chinovii, şi driturile şi dignitatea chiriarhică ierarhică a ţării, mărginind pe pomenitul departament în hotarele prescrise de legile Obşteştii Adunări. Privind dar cu destulă sufletească măhniciune că nici până acum nu s'au făcut nimică, venim şi acum a vă rugà ca să binevoiţi a face ceruta legiuită punere la cale întru aceasta».

(subscris) *Sofronie Mitropolit.*

XXV.

Stareţul de Neamţu către comisia de cercetare.

Onoratei comisii înalt rânduită aicea la sf. mânăstire Neamţu.

La adresa onoratei comisii sub No. 1, din 11 a. c., prin care vesteşte subscrisului stareţ al sfintelor mânăstiri Neamţu şi Secu despre sosirea sa aicea, cerând a-i da ştiinţile trebuitoare întru îndeplinirea misiei sale, cu onoare se răspunde că din vreme ce din partea chiriarhiei nu se află figurând nici o persoană care să fie însărcinată a luà parte la asemenea lucrare,

apoi mânăstirea, în respectul legilor şi a canoanelor bisericeşti la cari şi chiar aşăzământul ei o supune, este cu totul în neputinţă de a da vreo oficială lămurire fără ştirea şi încuviinţarea chiriarhiei ţării, când mai ales că după art. 25 din ţitatul aşăzământ ea înfăţoşează lămurite sămi la sfârşitul fiecăruia an înaltului cler al ţării, spre controlare, care aşăzământ fiind întărit şi de către Excelenţia Sa Prinţul Caimacam, prin hrisovul sub No. 57, din anul curent, spre bună pliroforie a onoratei comisii se şi alăturează pe lângă aceasta întocmai copie, pentru a se lămurì despre asigurarea drepturilor ce face acestor sfinte mânăstiri.

(ss) GHERASIM ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ SF. MÂNĂSTIRI NEAMŢUL ŞI SECUL.

No. 298. 1858 Sept. 13.

XXVI.

Fragment dintr'o scrisoare a lui Teofan Cristea către stareţ.

P. S. D. Chirilă Pavlovici Grişenco vă sărută mâinile şi umblă sărmanul cu mine deavalma. M'am bucurat primind ştiinţă dela Iaşi că valurile mânăstirii s'au alinat.

Vă rog, porunciţi părintelui cămăraşul *să nu îmi împrăştie pielcelele cari mi-aţi dat să le dau la feţile ce ştiţi sfinţia voastră...., şi care mult au lucrat la liniştirea aceasta, către cari de aicea chiar am alergat cu scrisori precum ştiţi, ca să nu rămâe mânăstirea de ruşine, căci eu la ducere mea din Eşi le-am făgăduit...*

1858 Septemvrie 13.

XXVII.

Raportul comisiei de cercetare către Departamentul averilor bisericeşti.

Onorabilului Departament al averilor bisericeşti şi al instrucţiei publice.

In urmarea ofisurilor Căimăcămiei sub No. 6.830 şi împărtăşite prin onorabilul minister, subscrişii, la zece a lunii aceştia s'au întrunit la sf. mânăstire Neamţul, spre a cercetà local adevăratele venituri şi cheltuieli ale acestei bogate comunităţi şi aşà a alcătuì un buget exact, prin care să se asigureze condee îndestulătoare pentru îmbunătăţirea radicală a casei de alienaţi, şi clădirea unor încăperi potrivite cu asemenea trebuinţi, precum şi pentru redeschiderea şi întreţinerea şcoalelor înfiinţate după hrisoavele răposatului Domn Grigorie Ghyka, adică atât seminarul din lăuntrul mânăstirii, cât şi gimnaziul şi internatul din Târgul-Neamţului, aceste din urmă

două aşăzăminte desfiinţate în timpul crizei anului trecut, 1856, de stareţul actual, prea cuviosul arhimandrit Gherasim, sub pretext de neînchipuire de mijloace băneşti.

Spre începerea lucrării încredinţate lor, subscrişii s'au adresat mai întăiu către stareţul mânăstirii, cerându-i lămuririle de nevoie, prin înscrisul sub No. 1 care aici se alăturează în copie (Anexa A).

Acest înscris s'au îmânat prea cuvioşiei sale de către subscrişii în persoană. Ei erau în tot dreptul de a aşteptà un răspuns demn şi o desăvârşită supunere la ordinele guvernului.

Stareţul întăii lavre a Moldoviei au socotit să urmeze cu totul altfel; uitând că întăia datorie, că cea întăiu podoabă a monahului este blândeţa, este smerenia, este supunerea cătră autorităţi, prea cuvioşia sa deabià au cetit adresa comisiei care nu reproduceà decât puncturile cuprinse în ofisele căimăcămiei, şi s'au aprins de mânie şi, cu un ton cu totul declamator, au început a se tângui că: «Departamentul Cultului prigoneşte Dumnezeescul locaş, că el nu are nici un drit de amestec în trebile mânăstirii Neamţul, că prea cuvioşia sa este convins că se mediteazǎ de a se luà averile din mânile călugărilor, ei cari le-au conservat şi le-au îmmulţit, dar că prea cuvioşia sa nu va lăsà aceasta; că veniturile mânăstirii se întrebuinţează foarte bine, că biserica se ţine în stare foarte bună, că la icoane se aprind necontenit lumânări mari şi groase cât pumnul (întovărăşind această expresie cu un gest mai mult decât obscen), că mânăstirea au făcut pururea mult bine, zidind şi ţiind cu mare cheltuială spitalul din Târgul-Neamţul, înfiinţând în lăuntrul ei un seminar clerical care în câţivà ani are să pustiească seminarul din Socola; că prea cuvioşia sa gândeşte să facă multe îmbunătăţiri, numai guvernul să-l lase în pace, şi să se dea totul în discreţia prea cuvioşiei sale, că acum nu se poate face nimica, fiindcă chiar în anul acesta socotelile înfăţoşează un deficit ce trece peste 180.000 lei». In fine, ca un alt Macaveu, prea cuvioşia sa au declarat că: «chiar dacă i s'ar tăià mânile, nu va iscălì darea averilor călugărilor, dăruite lor de atâţi fericiţi Domni şi ctitori»!

Cât însă se atinge de ştiinţile cerute de comisie, prea cuvioşia sa s'au mulţămit a zice: «că ele de mult sunt pregătite, că asemenea le-au împărtăşit chiriarhiei (adică părintelui Mitropolit, carele tocmai în ziua sosirii comisiei au purces din mânăstirea Neamţul şi se aflà petrecător în învecinata mânăstire Agapia), că numai chiriarhiei mânăstirea este datoare a da sămi, pe cari le şi dă în tot anul, şi că fără a ei încuviinţare, cuvioşia sa nu este dator a da nimănui vreo lămurire».

Tonul ce întovărăşià aceste cuvinte erà de natură a le da o însemnătate încă mai mare. Comisia se vedeà în faţa unei împotriviri premeditată şi

combinată de mult. Subscrişii cu durere văzură că glasul public nu-i înşelase: că întru adevăr stareţul mânăstirii Neamţul, uitând toate datoriile sale şi de monah şi de cetăţean, erà hotărît de a nu primì comisia rânduită de guvernul înalt al ţării şi că prea cuvioşia sa se pusese în stare de revoltă manifestă. Ei se siliră a luminà pre rătăcitul stareţ despre periculoasa sa poziţie, despre falsul drum ce luase, despre tristele consecinţe ce purtarea sa puteà să aducă asupra comunităţii religioase în capul căreia se află pus; ei ziseră dar că, împotrivindu-se la ordinele guvernului, calcă însuş preceptul corifeului apostol Pavel, carele ordonează credincioşilor a se supune stăpânitorilor lumii, ba chiar preceptul Mântuitorului care zice în Evanghelie: «Daţi Chesarului cele ce sunt ale Chesarului». Că după aceste precepte şi prea cuvioşia sa ca monah şi stareţ şi mânăstirea şi însuş chiriarhia sunt supuse ocârmuirii politiceşti, că dar nu se cuvine ca prea cuvioşia sa să se pue în dosul chiriarhiei, spre a-şi face din această autoritate curat spirituală un zid de apărare în contra ordinelor guvernului. Ei îi mai adăogiră că, dacă ca monah şi ca stareţ al mânăstiriii Neamţul, odată atât de venerată de întreaga ţară, vroià a nu compromite acest locaş, apoi trebuià să se silească ca să conducă pre soborul său pe calea virtuţii, a moralei, a naţionalităţii şi a luminilor, în fine, că dacă prea cuvioşia sa voià ca mânăstirea să se păstreze în iubirea Moldovenilor şi în întrebuinţarea liberă a veniturilor sale, apoi trebuià să-i dea menirea ordonată de dănuitori: întemeierea şi desvoltarea de aşăzăminte folositoare religiei şi naţiei şi prin urmare plăcută lui Dumnezeu şi oamenilor.

Stăruinţile subscrişilor de a întoarce pe stareţul din calea rătăcită în care se aruncase au fost zadarnice. Toate spuneà că prea cuvioşia sa de mult erà pregătit în împotrivirea sa; ei dar s'au mărginit de a cere a li se da un răspuns înscris, carele li s'au şi făgăduit pe a doua zi; şi aşà subscrişii s'au hotărît a ieşì din mânăstire fără a înaintà vreo altă lucrare şi nici că se puteà altfel. Al treilea membru al comisiei, d-lui domnescul adiutant A. Catargi, carele ca militar mai cu deosebire trebuià să fie partea activă a comisiei, neviind la termen şi în privirea fermentaţiei spiritelor ce există, nu de astăzi, în această mânăstire, comisia simţì că nu trebuià să facă un singur pas înainte întru îndeplinirea misiei sale, dacă nu voià să dea motiv la un scandal cu atât mai deplorabil, cu cât el erà pregătit de acei ce s'au lepădat de lucrurile şi patimile lumii, spre a fi în pustiuri un model de virtute, de abnegaţie, de pace şi de umilinţă.

Subscrişii s'au retras dar din mânăstire, precum au venit, aşteptând în Târgul-Neamţului că prea cuviosul stareţ să binevoească a le comunicà şi în scris nestrămutata sa hotărîre de a nu primì comisia, şi prin urmare de a nu se supune la ordinele ocârmuirii civile. Acest răspuns s'au şi dat

în 13 Septemvrie sub No. 298 şi subscrişii îl şi comunică în original onorabilului ministeriu (anexa B). El este scurt dar cuprinzător!

Prea cuviosul stareţ declară: că nu poate recunoaşte comisia, fiindcă ea nu este compusă şi de o faţă bisericească rânduită de chiriarhie, şi că nu va da nici o lămurire fără învoirea chiriarhiei, binevoiască însă onorabilul departament a observà că chiriarhul a fost în mânăstire mai multe zile, că Prea Sf. Sa nu ieşise din zidurile comunităţii decât în ziua sosirii comisiei, că Prea Sf. Sa se aflà încă în mânăstirea Agapia, adică abià la o oră depărtare de aceea a Neamţului şi că prin urmare prea cuvioşia sa au avut tot timpul, au putut şi au trebuit ca să se înţeleagă cu chiriarhul său despre purtarea ce trebuià să ţie în faţa comisiei, şi negreşit că şi a guvernului.

Tot prin citatul înscris, prea cuvioşia sa a alăturat o copie tipărită de pe un hrisov ce ar fi dobândit dela căimăcămia actuală, întăritoare hrisoavelor date mânăstirii de Domnii Mihail Sturdza şi Grigorie Ghyka.

Această copie pe care stareţul a împărtăşit-o subscrişilor ca un argument puternic în contra intervenţiei guvernului în interesele mânăstirii Neamţu, se supune aici în original (anexa C). Insă prea cuviosul stareţ nu a băgat de samă că aşezămintele şi hrisoavele de căimăcămie s'au dat acestei comunităţi tocmai spre a o liberà şi a o apărà de acea chiriarhie, pre care acum cuvioşia sa o invoacă ca o egidă în contra guvernului. Ca dovadă puternică de aceasta nu este decât a se cetì textual încheierea consiliului administrativ, dată sub preşedinţa răposatului logofăt Alexandru Ghyka, părintele Domnului Grigorie Ghyka, şi reprodusă în hrisovul acestui Domn. Nu amestecul guvernului, făcut mai ales într'un scop cu totul de folos pentru ţară şi pentru însăş mânăstire, îl opresc aceste hrisoave, ce abuzurile, ce pernicioasele înrâuriri în trebile economice şi administrative ale mânăstirii din partea mitropoliei au înţeles să le stabilească aceste domneşti acte.

Şi stareţul actual astăzi le invoacă singur, spre a-şi pune gimnaziul sub chiriarhie, când ar trebuì să-şi aducă aminte că, spre a o restrânge în simpla sa autoritate spirituală, procatohii săi în stareţescul scaun, începând dela Paisie şi până la Neonil, au răbdat prigoniri, exiluri, închisori; numai şi numai acesta este scopul tuturor hrisoavelor dobândite de mânăstirea Neamţul.

Aceste sunt tristele împrejurări cari au pus stavilă la înaintarea lucrărilor comisiei; subscrişii înainte însă de a încheià raportul lor, nu socot de prisos de a face următoarele observaţii:

Mânăstirea Neamţul şi Secul erà odată întâia lavră a Moldaviei, erà odată fala ţării, nu atât prin colosalele ei averi, pe cari le are şi astăzi, cât prin pietatea şi virtuţile cristiane a monahilor săi şi prin capacitatea şi sentimentele naţionale ale stareţilor ei. Spre aceasta n'are decât a se cetì istoria

acestor cuvioşi părinţi, n'are decât a se vedeà institutele folositoare fondate din timp în timp şi întreţinute de mânăstire.

Dela săvârşirea din vieaţă a stareţului Neonil, dela criza din anul trecut, 1856, însă, ocârmuitorii acestei mânăstiri au apucat o cale care chiamă asu-pră-i toată serioasa şi energica luare aminte a orice ocârmuire naţională.

Mânăstirea este în deplină decadenţă intelectuală şi economică. Aşăză-mântul mânăstirii se observează numai întrucât priveşte apărarea de orice intervenţie, despre orice încercare din partea ocârmuirii pentru a pune un capăt unei scandaloase stări de lucruri, care de mult au revoltat în contra acestei mânăstiri opinia publică a întregii ţări! Cuviosul stareţ, şi în numele său monahul Varahiil, reprezentant oficios al mânăstirii, plătit pentru aceasta cu egumenia Lipovei şi cu moşia dimprejur, reclamă şi invoacă aşăzământul numai întrucât priveşte driturile ce condiţional s'au hărăzit mânăstirii, dar nu şi îndatoririle cari i s'au impus.

Profitând de efemerele împrejurări în cari ne aflăm, arhimandritul Ghe-rasim fără sfială s'au hotărît a combate progresul şi a sparge toate aşăză-mintele de folosinţă publică fondate de stareţii de mai înainte.

Spitalul din Târgul-Neamţului, menit a întreţineà una sută de paturi, de abià astăzi primeşte patruzeci de bolnavi, seminarul monahal din lăuntrul mânăstirii există numai cu numele. Teascurile tipografiei, cari ar puteà să reproducă atâtea cărţi folositoare clerului şi naţiei, stau închise. Biblioteca slujeşte de hrană guzganilor.

Bolniţa sau casa de alienaţi este ruşinea mânăstirii şi a omenirii. Gim-naziul şi internatul din Târgul-Neamţului astăzi nu mai există, căci în vre-mea când pretutindeni aiurea se fac sacrificii de tot feliul pentru a înte-meià şcoli, vocea publică strigă că mânăstirea Neamţului a cheltuit mii de galbeni spre a le închide.

Spre a da o caracteristică exactă despre spiritul ce insuflă pe acest so-bor, nu încape decât a descrie împrejurările sfărâmării şcoalelor din Târgul-Neamţul.

Onorabilul Departament păstrează în arhiva sa actele şi propriile cereri ale acestei comunităţi, după care Domnul Grigorie Ghyka s'au îndemnat de a consfinţi prin hrisoave existenţa legală a gimnaziului şi a internatului din Neamţ. Onorabilul Minister cunoaşte asemenea şi împrejurările cari au uneltit desfiinţarea acestor folositoare aşăzăminte prin răposatul caimacam Toderiţă Balş.

Odată ce stareţul a avut în mână actul de desfiinţare, el n'a stat un minut în îndoială pentru a-l pune în lucrare, fără milă şi îndurare.

Erà timpul iernii, gerul erà grozav. Ei bine, s'au găsit călugări, slujitori ai Dumnezeului păcii, a acelui Isus care iubià mai presus de toate copiii

şi-i chemà împrejurul său, s'au găsit zicem monahi fără inimă, cari au mers şi au izgonit pe uliţile Neamţului pe bieţii copii din apartamentele internatului.

Tot Târgul-Neamţului mărturiseşte despre cruda şi păgâneasca faptă! Mulţi din aceşti nenorociţi elevi, victime a brutalităţii monahale, nu şi-au putut conservà vieaţa despre foame şi ger, decât găsind un adăpost generos în casele şi la masa laicilor din târg, cei mai mulţi ei înşuşi oameni cu familie şi lipsiţi de avere! Ziua desfiinţării şcoalelor din Neamţu a fost o zi rea, o zi de doliu pentru toată Moldova; ea a fost o zi fericită, o zi de mare bucurie pentru mânăstirea Neamţu şi, spre ruşinea omenirii şi a religiei, în ziua sosirii actului desfiinţător, s'a văzut celebrându-se în biserica cea mare, şi cu cea mai mare solemnitate, un pompos Te-deum, mulţămindu-se lui Dumnezeu că erà două şcoale mai puţin în Moldova.

Acest Te-deum zice tot, acest Te-deum strigă neîncetat şi mărturiseşte în glas mare că mânăstirea Neamţul şi Secul este în deplină decadenţă; că sufletul care îi animà odată soborul de mult l-a părăsit: că această comunitate nu mai răspunde la trebuinţile religiei şi a ţării; că ea din potrivă compromite sublima putere a celei dintăiu şi interesele cele d'al doilea; că prin urmare dacă este ca această lavră să se mai ţie, să se perpetueze pentru vreun folos public, apoi ea trebue radical reformată şi că aceasta trebue să formeze una din cele întăiu şi din cele mai serioase ocupaţii ale viitorului guvernământ definitiv.

(ss) GRIGORIE CUZA VORNIC.

M. KOGĂLNICEANU.

24 Septemvrie 1858.

XXVIII.

Hrisovul Caimacamului Vogoridi, întărind aşăzământul mânăstirii Neamţului dela 1843. (1)

Prinţul Nicolae Conachi Vogoridi Caimacamul Moldovei.

Prea cuvioşia sa arhimandritul Gherasim, stareţul sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul, împreună cu întreg soborul, prin suplica ce ne-au dat a făcut rugătoare cererea ca, pe pilda celor mai dinainte bine credincioşi Domni şi ocârmuitori ai ţării cari au întărit şi statornicit aşăzământul vieţuirii şi a administraţiei averilor sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul prin hrisoavele ce din timp în timp li s'a slobozit, să li se hărăzească şi de către mine un asemenea hrisov întăritor aşăzământului ce-lau.

(1) Din cauza unei erori, acest act nu s'a pus înainte de actul 10, unde îi este locul.

Deci eu având în vedere că sfânta mânăstire Neamţul, zidită de către fericitul întru amintire Domnul Moldovei Alexandru cel Bun şi întemeiată de către Domnul Ştefan cel Mare, într'un şir mai mult de patru veacuri, potrivit actelor ctitoreşti, au fost pururea chinoviu de părinţi slobod, neatârnat şi neînchinat nici mitropoliei ţării, nici la orice parte de loc. Iară în timpul Domnului Constantin Moruz Voevod şi a prea sf. mitropolit Gavril Calimah, după propunerea fericitului întru aducere aminte, a prea cuviosului arhimandrit şi staroţ Paisie, mânăstirea Secului unindu-se cu mânăstirea Neamţului, de atunci s'au întocmit un sobor şi o obşte întru aceste amândouă mânăstiri, sub ocârmuirea unui stareţ ales de către sobor din sânul său, care aşăzământ s'au întărit şi cu hrisovul Domnului Moruz. Toţi Domnii următori au proteguit pe această mânăstire, cea întâiu a ţării, şi i-au sprijinit drepturile hărăzite ei prin atâţa străluciţi Domnitori şi fericiţi întru amintire ctitori. De asemenea, la introducerea Regulamentului Organic, privilegiurile acestor sfinte mânastiri au primit o nouă întărire şi li s'au asigurat drepturile cârmuirii, sloboda administrare a moşiilor şi neatârnata întrebuinţare a veniturilor; prin cap. III, secţia 3 şi 4 din legiuirea din 28 Aprilie anul 1835, s'au sfinţit de asemenea neatârnarea acestor sfinte locaşuri.

Iară în anul 1839, Aprilie 19, sfatul administrativ, prin anaforaoa cu No. 788, oborând străina influenţa ce de câtvà timp se întinsese asupra mânăstirilor şi a averilor sale, au mijlocit către Domnul Mihail Sturdza Voevod înlăturarea pentru totdeauna a acestei înrâuriri şi hărăzirea unui hrisov cu care să se statornicească potrivit legiuirilor buna ocârmuire a acestor mânăstiri.

Asemenea propunere a sfatului supuind-o la încuviinţarea Domnului Mihail Sturdza Voevod, în urmă a şi întărit-o cu hrisovul său din 1843, Maiu în 4, sub No. 175, prin care s'a sfinţit neatârnarea acestor sfinte mânăstiri şi totodată s'au statornicit şi aşăzământul ocârmuirii lor, care apoi s'au încuviinţat şi de legea întărită la anul 1844 § 5. Deci acest hrisov a fost şi este astăzi pentru aceste Dumnezeşti lavre un îndemn de bună rânduială şi de propăşire în cele duhovniceşti şi materiale, o piatră de multă mântuire la vifore grele. Şi precum în ele se vede sprijinul viitorului acestor mânăstiri, ca unul ce păstrează dreptăţile ctitoreşti şi înţeleptele rândueli a fericitului stareţ Paisie.

Pe aceste temeiuri şi Domnul Grigorie Ghyka Voevod, şi în privirea înscris cererii stareţului şi a soborului de atuncea, l-a întărit şi cu al său domnesc hrisov din anul 1850 Maiu 27, sub No. 659. Potrivit cărora urmând şi procatohul meu, răposatul Caimacam Teodor Balş, iarăş după cererea făcută prin jalobă de către stareţul şi soborul, le-au întărit şi cu hrisovul din 1856 No. 34, Noemvrie 29.

Drept care găsind de cuviință și eu cererea starețului și a soborului, spre a li se întări și de cătră mine aceste rânduelі, pentru a rămâneà și pe viitorime nebântuite întru ocârmuirea lor;

Potrivit prerogativelor date căimăcămiei, eu întăresc toate cele cuprinse în hrisovul Domnului Mihail Sturdza Voevod din 1843, Maiu 4, spre păstrarea neatârnării și a bunei rânduelі în aceste Dumnezeești lavre. Și chemând îndurarea cerească de a îndemnà și cugetele tuturor acelora cărora le vor fi încredințate frânele ocârmuirii iubitei mele patrii, ca de asemenea să urmeze, întărind aceste chinovii. Datu-s'au hrisovul acesta în capitalia Iașii, anul mântuirii una mie opt sute cincizeci și opt, Ghenarie în optsprezece zile.

(Iscălit), N. CONACHE VOGORIDE.

D. D. A. FOTINO, No. 6.

Secretarul Starețului, IANCU CANTACUZINO.

Șef. Secției a II-a, I. ANTONIADE.

Locul Peceții, No. 57.

XXIX.

Rezoluția Departamentului Cultului asupra raportului comisiei de cercetare.

Intrată la 37 Septemvrie 1858.

Secția I-ia.

Se va supune în original Ex. S. Prințului Caimacam, cu propunere: ca luând în de aproape considerație arătările comisiei, starea de revoltă premeditată în care s'au pus starețul vizavi către guvern, și tristele consecvențe ce pot să aducă asemene urmare, mai mult decât vinovată, dacă în curând nu vor fi aspru pedepsite în modul cel mai pilduitor; să binevoiască a hotărî:

1. Grabnica suspendare a starețului Gherasim, și trimiterea sa spre liniștire la mânăstirea Vorona; căci dacă la cea mai mică nesupunere se pedepsește pe un simplu particular, după gradul vinovăției, cu cât mai ales pe capul unei comunități religioase care, în contrà perceptelor Evangheliei nesocotește ordinele guvernului și se pune vizavi către el în stare de rebelie.

2. Constituarea sfatului mânăstirii în modul prescris prin așăzământ la art. 13 sub prezidența, însă, a unei persoane ce va socotì Excelenția Sa după pilda urmată. Care sfat de îndată să se ocupe cu reînființarea școalelor după hrisoavele Domnului Ghyka și îmbunătățire osebitelor așăzăminte de acolo, sub ascultarea și povățuirea departamentului bisericesc; așà precum Prea Sfințitul Mitropolit, după îndemnările ce s'au făcut, n'au luat nici o mă-

sură în aceste obiecte de cea mai mare importanţă, şi al 3-lea, publicare de îndată, pe cale oficială, a tuturor lucrărilor urmate în privire acestor mănăstiri.

(s) NEDESCIFRABIL.

XXX.

Referatul Departamentului Cultului către Sfatul Administrativ Extraordinar.

Sfatului administrativ extraordinar.

Insubordinaţia arhimandritului Gherasim fiind evidentă şi meritând cu atâta mai mult a fi aspru pedepsită, cu cât provine dela stareţul unei comunităţi religioase şi că, prin urmare, poate să aibă pernicioasă înrâurire chiar asupra ordinului public, ameninţat prin stare de fermentaţie şi de revoltă manifestă în care l-au pus numitul, recomând consiliului de a luà în cea mai de aproape şi cea mai serioasă luare aminte această deplorabilă stare de lucruri şi, fără preget, să combine măsurile cele mai energice pentru exemplara înfrânare a vinovatului şi restatornicirea bunei rândueli înlăuntrul mânăstirii, iar pe departamentul bisericesc îl autorizez să publice în broşură toate lucrările urmate în privire acestor mânăstiri, spre a fi obşteşte cunoscut că guvernul n'au lipsit a luà măsuri pentru îmbunătăţire acestui chinoviu, a cărui stare de complectă desorganizare se constatează şi prin nepilduita până acum purtare a stareţului său. Osebit mai recomând consiliului a regulà cele de cuviinţă pentru ca comisia orânduită la zisa mânăstire să-şi îndeplinească misia sa întru cât mai neîntârziat, spre grabnica reînfiinţare a şcoalelor şi îmbunătăţirii stării deosebitelor aşezăminte de acolo.

(Iscălit) N. CONACHE VOGORIDI.

In 28 Sept. 1858.

La 1 Octomvrie 1858.

Secţia I-a.

Oprindu-se copie la departament, atât de pe alăturatul raport a comisiei cum şi după această anaforă, originalele se vor trimite Secretariatului de Stat cu poftire a le supune de îndată deliberării sfatului. Tot odată se va regulà şi publicarea lucrărilor în acest obiect conform apostiliei Excelenţiei sale Prinţului Caimacam.

(s) Pr. DIMITRIE A. CANTACUZINO.

XXXI.

Departamentul Cultului către Caimacam.

Excelenţa Voastră.

In urmarea raportului ce v'au supus departamentul, arătător stării deplorabile în care se găsesc astăzi mânăstirile Neamţul şi Secul, în privire atât morală cât şi materială, Excelenţa Voastră aţi numit o comisie alcătuită din d-nealor vornicii Grigorie Cuza şi Mihail Kogălniceanu, precum din adiutantul domnesc d-lui Leitenantul Alecu Catargiu, cu misie să cerceteze la starea locului, cari sunt adevăratele venituri ale acestor bogate mânăstiri, şi pe baza unor asemenea să alcătuiască bugetul de cheltueli, în care să cuprindă sumele cerute pentru reînfiinţarea şi întreţinerea seminarului din mânăstire şi a gimnaziului cu internatul din Târgul-Neamţului, după hrisoavele fostului Domn Grigorie Ghyka, desfinţate aceste în anul 1856, după stăruinţile stareţului, sub pretext de neînchipuire bănească; de asemenea se asigurează un condeiu îndestulător pentru clădirea unor încăperi înadins spre a servì de adăpost potrivit alienaţilor ce se trimet acolo şi pentru radicala îmbunătăţire a acestui aşăzământ de binefacere; pe lângă care făcând un inventariu de toată averea mânăstirii şi un altul de numărul monahilor astăzi aflători, să supuie rezultatul spre a se luà toate măsurile cerute de îmbunătăţirea stării numitelor mânăstiri.

Potrivit acestei hotărîri, zisa comisie (afară de d-lui leitenantul A. Catargiu) mergând la mânăstirea Neamţul şi voind să înceapă lucrarea, s'au oprit înaintea făţişei împotriviri ce au întâmpinat din partea stareţului actual, arhimandritul Gherasim, care după ce mai întâiu verbal, prin cuvintele cele mai nechibzuite şi atăcătoare, însoţite de gesturi obscene, au declarat că nu-i dă nici o lămurire, apoi în urmă şi prin înscris au arătat comisiei statornica sa hotărîre că nu o recunoşte, nefiind alcătuită şi din o faţă bisericească rânduită de chiriarhie, fără a căreia voie nici dă vreo ştiinţă, ca şi cum chiriarhia n'ar fi supusă guvernului.

In faţa acestei premeditate împotriviri la poroncile guvernului ţării, de vreme ce părintele Mitropolit, ieşit din mânăstire îndată după sosirea comisiei, nu erà dus mai departe decât la Agapia, cale de un ceas, nu mai puţin în faţa fermentaţiei spiritelor ce se pregătise în mânăstire, comisia în îngrijire de a nu da motiv unui scandal, cu atât mai tânguibil cu cât un asemenea erà de mai înainte anume pregătit, s'au văzut pusă în neurnita nevoie a ieşì îndată din mânăstire şi a se retrage în Târgul-Neamţului, fără nici un rezultat altul decât o încredinţare mai mult că stareţul, îndepărtat dela respectul către guvern, religie, respectul legilor, este statornic hotărît, antrenând şi soborul, a păşi înainte pe calea de rătăcire în care au apucat

şi a se opune la tot ce poate fi de folos pentru chiar acele mânăstiri, pentru biserică şi pentru ţară.

Pentru mai multă însă lămurire a Excelenţei Voastre de. împrejurări, departamentul Vă supune în original raportul ce au primit dela comisie, cu data din 24 a curentei luni, care în puţinul timp cât au stat în mânăstire şi în Târgul-Neamţului, au putut totuş a să convinge că afară de şcoale, care de mult nu mai există, apoi chiar şi aşăzămintele înfinţate de stareţii de mai înainte, astăzi sunt în desăvârşită cădere şi părăsire.

Aşà de pildă: ospitalul din Târgul-Neamţului, menit să ţie una sută crivate, de abià numără acum 40: şcoala din mânăstire există numai din nume, teascurile tipografiei ce ar puteà să producă atâtea cărţi folositoare stau închise; biblioteca serveşte de hrană şi lăcaş guzganilor, bolniţa alienaţilor este ruşinea mânăstirii şi a omenirii, iar faptele şi morala comunităţii un scandal nesuferit.

Departamentul dar roagă pe Excelenţa Voastră, ca luând în deaproape consideraţie arătările comisiei, starea de revoltă premeditată în care s'a pus stareţul vizavi către guvern şi tristele consecvenţe ce pot să aducă asemenea urmare mai mult decât vinovată, dacă în curând nu va fi aspru pedepsită în modul cel mai pilduitor, să binevoiţi a hotărî:

1. Grabnica suspendare a stareţului Gherasim şi trimiterea sa spre linişţire la mânăstirea Vorona, căcî dacă la cea mai mică nesupunere se pedepseşte pe un simplu particular după gradul vinovăţiei, pe cât mai ales pe capul unei comunităţi religioase care, în contra preceptelor Evangheliei, nesocoteşte ordinele guvernului şi se pune vizavi către el în stare de rebelie.

2. Constituarea sfatului mânăstirii în modul prescris prin aşăzământ la art. 13, sub preşedinţia însă a unei persoane ce veţi socotì după pilda urmată, care sfat de îndată să se ocupe cu reînfiinţarea şcoalelor după hrisoavele Domnului Ghyka şi îmbunătăţirea osebitelor aşăzăminte de acolo sub ascultarea şi povăţuirea departamentului bisericesc, aşà precum părintele Mitropolit, după îndemnurile ce i s'au făcut n'au luat nici o măsură în aceste obiecte de cea mai mare importanţă, şi

3. Publicarea de îndată, pe cale oficială, a tuturor lucrărilor urmate în privirea acestor mânăstiri.

Al Excelenţei Voastre prea plecat serv,

(ss) D. Cantacuzino.

Secţia I, No. 10.112, 1858 Sept. 28.

XXXII

Bugetul mânăstirilor Neamţul şi Secul pe 1859.

Venitul moşiilor pe anul 1859.

Sume speciale Lei	B.	Sume totale Lei	B.	
111.407	—			Moşia Munţii
98.716	—			Moşia Săbăoanii.
92.500	—			Tg.-Neamţu, Răuceşti şi Oglinzi.
37.000	—			Moşia Brăteştii.
29.821	—			» Tărpeştii.
26.122	—			» Davidenii.
11.847	—			Moşia Oslobenii, se scad cu depozitul de 7.400 lei ce s'au primit în camară, rămăind a se primi pe anul acesta numai Giuleştii, s'au primit toţi banii de 19.388 lei pe întreg anul următor, după cum să văd trecuţi în sama anului 1854.
9.250	—			Durăştii, Scoposănii asemenea.
3.700	—			Moşia Bălăşeştii.
943	60			Parte din Jigoreni, se scade un câştiu, depozit şi rămâne a se primi numai :
296	—			Parte din Crăeşti, ţinutul Vasluiu, asemenea se scade cu un câştiu
2.800	—			Pământurile dela Gârle.
99.900	—			Moşia Mogoşeştii şi Volintireşti.
61.087	—			Piscu şi Hârşeştii.
42.957	—			Epurenii.
33.300	—			Orteştii şi Boroaea.
8.547	—			Năneştii.
8.251	—			Ciofreştii.
7.844	—			Tâmpeştii şi parte din Crăeşti, ţin. Neamţu.
9.287	—			Pleşeştii, ţinutul Suceava.
		695.576	60	Suma totală a moşiilor din Moldova.
				Venitul moşiilor din Basarabia împosesuite dela anul 1858 Apr. 23 şi până la aceeaş lună şi zi anul 1864.
		216.024	—	Moşia Cotova cu parte din Burdujeni; » Visoca, Cricicăuţii şi Pelineii.; » Vatra Iazului.; » Solcanii.; » Nemţenii.; » Valea Rusului.; » Vlădeni . . . . . şi; » Mireştii . . . . . — Toate în Basarabia
		911.600	60	Adecă 911.600 lei şi 60 b., venitul total al moşiilor înposesiete.

Venitul dughenilor şi a altor acareturi de prin târguri.

Sume speciale Lei	B.		
23.495	—	Dela 14 dughene din capit. Iaşi.	Imposesuite dela 26 Oct. 1858 până la 1861 Oct. 26.
5.032	—	Magazia din oraşul Galaţi.	
5.180	—	Dela dughenele din Tg. Roman.	

Sume speciale Lei	B.	Sume totale Lei	B.	
				Casele Tomazichi dela 1856 au rămas de mitoc mânăstirii.
2.590	—			Dughenele din Botoşăni dela Apr. 23 1858 până la aceeaş lună şi zi din anul 1861.
6.845	—			Spiţeria din Tg.-Nemţu.
666	—			O crâşmă din Tg.-Frumos, imposesuită dela 23 Apr. 1857 până la aceeaş lună şi zi 1860.
1.850	—			Acaretele aflătoare în Tg.-Neamţu a cărora protezmie se împlineşte la 23 Apr. 1859 şi casele dela Mantacaş.
1.500	—			Zalhanaua.
1.201	—			Dugheana din Piatra cu două rânduri.
475	60			O dugheană a schitului Vivodenia.
475	60			Altă dugheană aseminea.
310	—			Idem.
310	—			Altă dugheană aseminea.
451	—			2 dughene dela răposatul Varnava Gorgos.
				Un han asemenea, pustiu.
962	—			Un han dela Gh. Aron.
623	—			Dugheana de lângă Sulgeriu Chiriac Fasolă.
172	—			Dugheana de lângă Vasile Târpescu.
111	—			O căsuţă din mahalaua Ţuţuenilor.
37	—			O căsuţă acoperită cu paie.
		52.286	20	Sumele totale.
170	—			Bezmănuri de locuri şi vaduri de moară anume: un loc dat lui Sion în capitala Iaşi; 2 locuri de lângă locurile Schitului Orgueştii, tot în capitala Iaşi.
416	—			Dela 4 locuri din uliţa Nemţască.
65	—			Un loc de pe Podul Vechiu.
50	—			Un loc din Tg. de Jos.
108	—			Un loc dela Şmil Zaraful.
110	—			Un loc în târgul Bacăului.
200	—			Două vaduri de mori de pe moşia Ocea.
40	—			Un vad de pe moşia Vânătorii.
111	—			Pe un loc sterp din Roman, dat pe 14 ani ca să facă binale pe el, începător dela 23 Aprilie 1857.
276	60			Bezmănul unui loc sterp din Galaţi.
		1.547	60	Sumile speciale de mai sus.

Venitul orânzilor, a morilor şi a pivelor rămasă pe moşiile ce sunt în căutarea casei.

Sume speciale Lei	B.	Sume totale Lei	B.	
9.250	—			Orânda din Vânători imposesuită dela 23 Aprilie 1858 şi până la aceeaş lună şi zi în 1861.
2.060	—			Pe moara cu 3 pietre ce-i zic şi a lui Ureche.
720	—			Moara cu o piatră din gura Şasşutei pe moşia Vânători.
610	—			Piva cu 2 gavane din sus de Condreni.

Lei	B.	
—	—	Moara cu 2 pietre de lângă rohatcă, s'au mâlit în vara trecută şi au rămas pustie.
501	—	Moara cu o piàtră şi 2 gavane de făcut sumane, tot pe moşia Vânătorii.
1.006	—	Piva cu 2 gavane în prund.
901	—	Şapte pive, una cu 2 gavane şi celelalte cu unul pe Vânători.
1.100	—	Moara cu 2 pietre din Fagi.
		Toate aceste proprietăţi li se împlineşte protezma la 23 Aprilie anul următor şi sunt pe moşia Vânătorii.
		Moara din prund din Speni (a lui Donţa) cu 2 pietre, închiriată de fostul stareţ, arhim. Dionisie, şi banii toţi luaţi de sf. sa, precum glăsueşte înscrisul, termenul dela 1856 Apr. 23 până la 23 Apr. anul 1859.
		Moara cu 2 pietre de sub cetate, împosesuită dela 15 Iulie 1857 până la 23 Apr. 1859.
4.181	—	Moara cu 3 pietre dela Hrincu, pe moşia Vânători, împosesuită dela 1 Ianuarie 1858 până la aceeaş lună şi zi.
2.015	—	Moara de pe Godovane } pe moşia Ocea împosesuită de-
2.275	—	Moara cu 2 pietre dela Bivol } la 1856 Apr. 23 până la
301	—	Piva cu 2 gavane } aceeaş dată 1859.
2.960	—	Orânda pe moşia Ocea, împosesuită dela 15 Noem. 1856 până la anul 1859 Apr. 23.
1.575	—	O moară pe moşia Ocea cu o piatră, numită a lui Porfirie, imposesietă dela 1857 Apr. 23 până la aceeaş dată 1859.
2.044	—	Moara cu 2 pietre dela Bahna, dela Timişeşti, imposesietă dela 23 Apr. 1856 până la aceeaş dată 1859.
—	—	Moara dela Izvoare, tot de pe moşia Timeşti, cu o piatră şi 3 gavane de făcut pasat, au rămas pe sama mânăstirii.
5.105	—	Orânda de pe moşia Timişeşti, împosesuită dela 1856 Apr. 23 până la aceeaş lună şi zi 1859.
2.627	—	Orânda dela Preuţeşti asemenea, posesie.
1.130	—	Moara cu 2 pietre de pe moşia Petricanii, împosesuită dela 23 Apr. 1856 până la acelaş timp 1859.
3.211	—	Orânda dela drumul mare, tot dela Petricani, dela 1857 Oct. 26 până la 1859 Apr. 23.
1.110	—	Moara cu 2 pietre de pe moşia Petricanii, făcută de Teodor Botezatu.
6.660	—	Moara cu 2 pietre pe moşia Măneştii, numită la Plopu, împosesuită dela 1856 Apr. 23 până la 23 Apr. 1859.
1.110	—	Orânda din Măneşti, împosesuită dela acelaş an Apr. 23 până la 1859 Apr. 23.
7.548	—	De pe moşia Nemţişoru, împosesuită dela 1856 Apr. 23 până la Apr. 23 1859.
555	—	Morişca cu o piatră dela Nemţişor, asemenea în posesie.
150	60	Morişca cu o piatră pe cătuna Groşii.
150	60	Altă morişcă, idem.

Lei	B.	Lei	B.	
1.240	—			Orânda din Drăgănești } Pe moșia Drăgănești, imposesietă până la 1859 Aprilie 23.
1.510	—			» » Brustura
1.500	—			» » Poiana Prisăcii
				Hanul de pe moșia Bălțații au rămas pe sama mânăstirii.
1.147	—			Orânda de pe moșia Gugea, dela 23 Aprilie 1857 până la 1860 aceeaș zi.
1.000	—			Orânda din cotuna Boiștea după cererea chirigiului până la 23 Aprilie 1859.
2 061	—			Orânda de pe moșia Blebea, dela 1856 Aprilie 23 până la 1859 aceeaș zi.
814	—			Orânda de pe moșia Jidcștii.
800	—			» » » » Furcenii.
153	78			» » la Varnița făcută din nou.
		71.081	98	
				Alte primiri.
2.132	—			Despăgubirea scutelnicilor.
1.200	—			Pensia.
1.000	—			Dela mânăstirea Mogoșeștii, după dieta ctitorului ei (Sava Holban).
550	—			Dela epitropia casei răposatului Aftanasie Gosan.
5.550	—			Dela posesorul Tg.-Neamțului pentru 200 fălceri ce are a da în fiecare an până la 1860 Aprilie 29.
		10.432	—	
		1 046.947	78	

1 046.947 78 Adică un milion patruzeci și șase mii nouă sute patruzeci și șapte lei, șaptezeci și opt bani, cuprinde suma totală a veniturilor sf. mânăstiri Neamțu, arătate prin bugetul acesta pe 1859.

Iscăliturile celor ce au făcut bugetul veniturilor a mânăstirii Neamțului pe anul 1859 la suma totală de 1.046.947 lei 78 bani.

GHERASIM ARHIM. ȘI STAREȚ SFINTELOR MÂNĂSTIRI NEAMȚU ȘI SECUL, DOROFTEI DUHOVNIC, IGUMENUL SF. MÂNĂSTIRI SECUL, GHENADIE DUHOVN. (PLACA) (FOST CĂMĂRAȘ), DIMITRIE DUHOVN. (BRANDIȘ ONCEANU) DIN MÂNĂSTIREA SECUL, ARSENIE DUHOVN., SAVA DUHOVN., IRIMIA ICONOM, ANTIM DUHOVN., CAMARAȘ, THEODOT SIMIONESCU LOGOFĂT.

Șnurul și pecetea mânăstirii și șnurul și pecetea mitropoliei Moldovei.

Cheltuelile pe anul 1859.

Ținerea tuturor bisericilor.

Lei	B.	Lei	B.	
21.000	—			Cheltuiala sfintelor biserici, a tuturor din soborul mânăstirii Neamțului, adică: biserica mare, biserica Sf. Gheorghe, biserica Adormirea, biserica Buna-Vestire, biserica sfântului Ion Bogoslovul, biserica Sf. Ion Nou și biserica Sf. Panteleimon. In cari intră și 500 oca ceară albă și galbănă ce se cumpără osebit de ceeace se primește bezmăn din Tg.-Neamțului și de aceea ce se aduce dela prisăcile mânăstirii, din care ceară se împarte la toate bisericile din sobor, la mânăstirea Secul și la toate schiturile ei.
8.000	—			Cheltuiala sfintelor biserici dela metoacele mânăstirii.
		29.000	—	
148.000	—			In 4.000 #, parte din cheltuiala anului acestuia pentru 1859 pentru acoperirea bisericii mari cu tablă de aramă, și la fa-

Lei	B.	Lei	B.	
				cerea a 2 turnuri de cărămidă, cum şi alte îmbunătăţiri ce urmează a i se face.
37.000	—			In 1.000 # facerea de cărămidă a bisericii de pe moşia Timişeştii, care urmà a se face încă din anul trecut şi care din cauza greutăţilor ce au purtat mânăstirea au rămas să se facă în acest an.
55.500	—			Facerea din nou a unei biserici de lemn la moşia Piscu, rămasă tot din anul contenit, iarăş din asemenea cauză (1500 #).
18.500	—			Reparaţia bisericilor cari mai pot îngădui meremeturi (500 #).
37.000	—			Pentru feliurite reparaţii ce urmează neapărat nevoie a se face, atât în mânăstirea Neamţu cum şi la Secu (1.000 #).
14.800	—			Pentru începerea caselor de şcoale sătene ce urmează a se înfiinţà pe moşiile ce sunt în căutarea mânăstirii şi anume: 2 la Drăgăneşti şi Poiana; 2 la Timişeşti şi Preuţeşti, 1 la Petrecani, 1 la Ocea, 2 la Vânători, 1 la Nemţişori, 1 la Măneşti şi 1 la Blebea (400 #).
		310 800	—	Total.

Ţinerea Sf. mânăstiri Secul cu schiturile.

Lei	B.	Lei	B.	
23.360	—			Cheltuiala sf. mânăstiri Secul, Sihăstria şi Sihla, cu lefile argaţilor, vezeteilor, odăi şi alte mărunte cheltueli.
4.385	93			Cheltuiala sf. schit Vovidenia cu lefile argaţilor, a vezeteilor, odăi şi alte mărunte cheltueli, după sama anului trecut (1858).
256	105			Cheltuiala schitului Procov, tot după sama anului trecut (1858).
				Suma totală din urmă.
		28.002	78	

Imbrăcămintea părinţilor şi a fraţilor după pilda anului trecut (1858).

Lei	B.	Lei	B.	
28.067	87			Pe 4829 coţi şiac cumpărat, bez postavul ce iese din fabrica mânăstirii.
28.556	6			Pe 8,580 coţi notină cumpărată cu 703 coţi din lâna oilor mânăstirii.
2.648	51			Pe 18 bucăţi materie de căptuşală şi dulfuri.
1.086	—			Pe 6 oca 20 dramuri ibrişin.
4.463	75			Pe 562 coţi şi 10 bucăţi materie de mantii, camilauce şi shime.
107	69			Plata de cernit pânza de camilauce.
1.538	30			Pe 121 coţi muhair.
416	—			Pe 49 topuri aţă turcească.
3.048	105			Pe 734 bucăţi găitan.
17.530	—			Pe 309 bucăţi şi 154 coţi pânză olandă şi americă.
229	54			Pe 61 oca aţă de lână, plata de lucru din lâna oilor mânăstirii.
951	99			Pe 69 oca 375 dramuri aţă albă de Braşov pentru cusut.
229	—			Sfoară groasă pentru ţoluri.
2.650	87			Pe 2227 oca şi 300 dramuri lână, plata lucrului pentru făcu sumane şi cergi din lâna oilor mânăstirii.

Lei	B.	Lei	B.	
8.625	—			Pe 1.500 pielcele cumpărate osebit de acelea ce se adună dela oile mânăstirii după sama anului trecut (1858).
1.120	—			Pe 80 saftiene pentru încălţări.
490	30			Pe 222 meşini tij.
692	—			Pe 54 tulumburi tij.
16.557	—			Pe 204 piei de bou şi de vacă tot pentru încălţări la părinţi şi fraţi, din care se întrebuinţează şi la argaţi şi la vizitii şi la alte trebuinţi, osebit de piele cari ies dela vitele mânăstirii.
231	60			Pe lucru la ciobotari pentru încălţări de saftien.
4.280	—			Pe 130 bucăţi pânză leşească pentru cămăşi şi mindire.
1.197	—			Pe 29 bucăţi pânză groasă pentru ţoluri la hambare şi pentru zapoance.
		124.716	33	
				Obiectele pentru hrană la trapeză şi arhondarice.
60.956	98			Pe 16.685 ocă, 325 dr. peşte sărat şi proaspăt pentru trapeza soborului din mânăstirea Neamţu, Secu cu schiturile Vovidenia, Procovu, Sihastria, Sihla şi arhondaricele.
19.934	15			Pe 4.005 ocă 350 dr. unt de lemn.
9.963	60			Pe 2.951 ocă oloiu.
7.444	60			Pe 2.670 ocă 200 dr. orez.
12.058	30			Pe 2.207 ocă zahăr.
5.944	—			2.751 ocă măsline.
337	—			Pe 77 ocă icre de crap.
2.967	60			Pe 107 ocă şi 137 dr. icre negre.
350	60			Pe 19 ocă icre de ştiucă.
141	—			Pe 150 scrumbii.
2.107	75			Pe 172 ocă şi 350 dr. hribi.
100	117			Pe 288 ocă şi 200 dr. perje.
1.706	75			Pe 70 ocă caracatiţă.
8.234	93			Pe 406 vedre rachiu.
3.544	99			Pe 2.497 ocă carne de vacă.
91	51			Pe 25 cutii sardele de Italia.
100	—			Pe 1.000 ţâri.
100	78			Pe 10 ocă 200 dr. unt de lemn paravanaschien.
725	—			Pe 26 ocă nevre.
1.711	108			Pe 208 ocă chiper.
88	—			Pe 32 ocă capere.
671	30			Pe 104 ocă 300 dr. strafide roşii.
121	78			Pe 13 ocă strafide roşii fără sâmburi.
282	105			Pe 106 ocă 300 dr. strafide negre.
157	60			Pe 35 ocă smochine de cutii.
221	—			Pe 17 ocă halvà.
75	—			Pe 10 ocă caise.
397	—			Pe 36 ocă 200 dr. migdale.
764	84			Pe 231 ocă 250 dr. fideà.
30	—			Pe 5 ocă griş.
54	—			Pe 8 ocă macaroane.

Lei	B.	Lei	B.	
12	6			Pe 2 ocă cuişoare.
31	99			Pe 2 ocă 75 dr. scorţişoară
37	60			Pe 5 ocă inibahar
5	--			Pe 1 ocă chimion.
100	—			Pe 300 dr. cleiu de morun.
90	—			Pe 10 ocă salitră.
124	—			Pe 715 alămâi.
263	90			Pe 650 portocale.
1.335	39			Pe 162 ocă 375 dr. rom.
150	45			Pe 14 ocă 150 dr. vutcă.
612	117			Pe 119 ocă 200 dr. cafeà.
219	15			Pe 4 ocă 170 dr. ceai.
2.156	93			Pe 234 ocă şi 100 dr. dulceaţă.
7	54			Pe 4 ocă frunză de dafin.
		146.548	14	
		190	60	Pe 16 funduri lumânări spermanţetă pentru arhondaric.
		874	90	Pe 153 ocă 100 dr. sopon bun.
		1.844	54	Plata vămilor, vătăşia şi edicurile în cumpărarea băcăliilor dela Galaţi şi de pe la alte târguri.
		3.898	21	Cheltuiala arhondaricului adică: cumpărare de farfurii, cuţite, linguri şi altele arătate anume în osebită condică.
		645.874	110	Sumele din urmă.
		165.742	102	Cheltuiala mitoacelor dela cari mânăstirea primeşte productele trebuitoare.
		61.420	60	Pentru lucrul viilor şi chiria adusului vinului la mânăstire şi osebite chirii.
		4.276	105	Cheltuiala fabricelor, adică postăvăria, potcăpieria, legătoria de cărţi şi mungeria.
		10.994	87	Cheltuiala odăii adică: pe fier, oţel şi altele.
		6.080	—	Felurite cheitueli mărunte la odaie şi afară.
		24.119	103	Cheltuiala economiei în feluri de treburi obşteşti.
		5.625	75	Cheltuiala căldărăriei: adică pe aramă, cositor, ţipirig şi altele.
		9.729	39	Cheltuiala tipografiei.
		5.980	—	Pe steclăria ce se cumpără în fiecare an.
		2.319	9	Cheltuiala cancelariei.
		16.186	6	Chaltuiala drumurilor prin părinţii de ascultare la felurite treburi obşteşti.
		65.717	60	Pe fânul şi ovăsul se se cumpără în fiecare an pentru vitele mânăstirii, neajunsul ce iesă dela mitoacele cu moşiile oprite pentru casă.
		5.800	—	Pe 29.000 ocă sare.
		4.056	—	Plata birului a hrisovoliţilor şi a însurăţeilor.
		28.423	72	Lefile argaţilor şi a vezeteilor adică: ai fabricelor, ai odăii şi a tuturor vitelor mânăstirii.
				Lefile vechililor.
37.000	—			Vechilul din capitală.
9.250	—			Vechilul dela ţinuturi.

Lei	B.	Lei	B.	
7.200	—			Vechilul din Basarabia.
		53.450	—	Totalul vechililor.
		12.000	—	Leafa inginerului.
		135.105	3	Pentru ţinerea spitalului din Tg.-Neamţu şi a paraclisului ce este în el şi cu biserica Sf. Lazăr din cimitirul spitalului, după un buget deosebit cu reparaţia ce urmează a se face.
		1.262.901	113	Suma generală din urmă.
9.825	—			Leafa doctorului din lăuntrul mânăstirii pentru bolniţa lipsiţilor de minte şi pentru bolniţa bătrânilor, precum şi a părinţilor din sobor.
2.284	54			Pentru datoriile trebuitoare la spiţăria din mânăstire.
		12.109	54.	

Cheltuiala seminariei din mânăstire.

Lei	B.	Lei	B.	
7.400	—			Leafa rectorului.
10.000	—			Leafa a 2 profesori, câte 5.000 lei pe an.
5.225	60			Cumpărarea cărţilor pentru seminarie, lefile argaţilor şi alte casnice cheltueli după pilda anului trecut (1858).
		22.625	60	
		10.994	114	Cheltuiala şcoalei primare din Tg.-Neamţu.
		7.400	—	După învoiala săvârşită cu vornicul Neculai Docan, posesorul moşiilor Mogoşeştii şi Volintireştii pentru podul dela Mogoşeşti (pe râul Siret).

1.316.031 101 Adică un milion trei sute şasesprezece mii, treizeci şi unu lei şi una sută un ban cuprinde suma totală a cheltuelilor ce au a urmă pe anul curent 1859. Şi fiindcă suma cheltuelilor covârşeşte suma primirilor cu 269.044 lei 23 bani, apoi nădăjduim că această sumă se va acoperi din rămăşiţile prevăzute în sama anului contenit şi din veniturile neregulate.

(s) GHERASIM ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ SFINTELOR MÂNĂSTIRI NEAMŢU ŞI SECUL; DOSOFTEI DUHOVNIC, EGUMENUL MÂNĂSTIRII SECUL; DIMITRIE, DUHOVNIC; ARSENIE, DUHOVNIC; SAVA, DUHOVNIC; IRIMIA ECONOM; ANTIM, DUHOVNIC CĂMĂRĂŞ; THEODOT MONAH LOGOFĂT.

Rezoluţia sinodului mitropolitan.

Observându-se condica de faţă ce şi-au propus sfintele mânăstiri Neamţu şi Secul cu schiturile pentru cheltuelile pe anul curent 1859 şi văzâdu-se chibzuite, după articolul 25 din aşăzământ, cu toată cruţarea putincioasă, potrivit neapăratelor trebuinţi, se încuviinţează pe temeiu că suma de cheltueli, întru cât covârşeşte venitul, se va acoperi din rămăşiţa prevăzută în sama anului contenit 1858 şi din veniturile neregulate.

SOFRONIE MITROPOLIT MOLDOVEI.

Pectea Mitropoliei 1851.

Nectarie, Episcop Sotiriopoleos.
Locotenent,
Episcop Huşului Calinic Hariopoleos.

Director, (s) *Varahiil.*

Secţia I, No. 171
1859 Ghenarie 26 zile, Iaşi.

XXXIII.

Extracte scoase din condica scăzământului.

Aproape de cele vorbite în urmă la pag. 47 aducem înainte câtevà exemple, copiate întocmai din condica scăzământului (condica cea mică). Exemplele le copiem luate după întâmplare. Ele vor arătà cetitorului cu câtă sinceritate se administrà averea mânăstirii Neamţul şi Secul cu schiturile lor, vor arătà şi ştiinţa ajunsă la urechile sfatului domnesc (46) şi arăiările mărturisite de Grigorie Ghyka prin hrisovul şi oficiile sale şi mărturisirile părinţilor din sobor.

1. Scăzământul făcut d-sale A. Costinescu, posesorul moşiei Tărpeştii, după înscrisul din 1851, Martie 20, No. 106.

100 # s'au scăzut pe fiecare an din 778 #, ce aveà să dea pe an bez:
78 # s'au scăzut la primirea contractului împreună şi cu toate producturile.
200 mierţe păpuşoi.
150 mierţe ovăs.
20 mierţe orz.
60 fălcerii (1).

Aceste scăzământuri i s'au făcut pe tot anul, după tânguitoarea sa jalbă că ar fi ieşit moşia încărcată la mezat şi păgubeşte, şi de aceea au rămas să dee numai câte 600 # pe tot anul. Iar producturile şi suma de 178 # pe an rămâne ca să se ştie unde este.

2. Scăzământul făcut posesorului pe moşia Davidenii, după înscrisul din 1849 Aug. 24, au luat-o pe cinci ani la 1854 cu 705 # pe an ieşiţi la mezat şi producturile:

200 mierţe păpuşoi.
80 mierţe grâu.
100 mierţe ovăs.
20 mierţe orz.
50 găini.
430 pentru cheltuiala bisericii.

Cum se scade:

352 $^1/_2$ # se scade pe fiecare an—cu producturile:
80 mierţe grâu.
200 mierţe păpuşoi.
70 mierţe ovăs.
20 mierţe orz.

Ce are să dea pe tot anul:

352 $^1/_2$ # şi 30 mierţe ovăs.
50 găini.
40 mierţe var.

Nu se poate spune numele acestui posesor ilustru (?).

3. Scăzământul făcut D-sale B. Koţebue, posesorul moşiei Săbăoanii, după înscrisul din 1850, Noemvrie 23, No. 436.

1.910 # pe an ieşiţi pe an la mezat şi producturile:
400 mierţe sămânţă de cânepă.
200 mierţe grâu.
150 mierţe ovăs.
25 mierţe orz.

(1) Fălceri înseamnă oameni îndatoriţi să cosească câte o falce de iarbă şi s'o pună în stog.

100 fălceri.
200 găini.
2 oameni pentru paza hotarelor.
Cum se scade:
410 # pe fiecare an din 1910 # şi producturile:
250 mierţă sămânţă de cânepă:
200 mierţă grâu.
150 mierţă ovăs.
100 fălceri.
Ce are să dea:
1.500 # pe fiecare an şi producturile.
150 mierţă sămânţă.
25 mierţă ovăs.
200 găini.
Iară celelalte condiţii le are după contract.
4. Scăzământul făcut posesorului moşiei Volintireşti după înscrisul din 1851 Oct. 10.
735 # pe fieştecare an ieşiti la mezat şi:
10 fălceri.
50 mierţă păpuşoi.
50 mierţă ovăs.
25 mierţă grâu.
Cum se scade:
135 # pe tot anul şi cu toate producturile scrise mai sus.
Ce are să dea pe tot anul:
600 # pe tot anul şi alta nimica.
5. Scăzământul făcut posesorului dela moşia Brăteştii.
1.051 # pe an şi producturile:
200 mierţe păpuşoi.
200 mierţe ovăs.
10 stoguri de fân.
200 ălceri.
200 găini.
140 prăjini loc pentru părintele ce şade spre paza pădurilor.
Cum se scade:
51 # pe an şi producturile:
200 mierţe păpuşoi, 200 mierţe ovăs, 200 fălceri.
Ce are să dea:
1.000 # pe an şi 200 găini şi 140 prăjini loc şi 1 stog fân.
6. Scăzământul făcut d-sale Sculi, logofăt, pentru posesia moşiei Piscu şi Hărşeştii, după înscrisul din 1850, Decemvrie 20, No. 478 şi alt înscris din 1852, Decemvrie 31, No. 427.
1.202 # pe an ieşiţi la mezat şi producturile ce însemnează în jos.
500 ocă peşte.
50 mierţe orz.
40 mierţe grâu.
40 mierţe păpuşoi.
Cum se scad din bani şi toate producturile:
15.000 lei s'au scăzut din câştiul de pe urmă a Sfântului Dimitrie al anului 1855, cu toate producturile.

100 ocă peşte.
50 mierţe orz.
40 mierţe grâu.
40 mierţe păpuşoi.
Ce au rămas să dea:
135 # şi 17 lei are să dea din câştiu de pe urmă şi 400 ocă peşte, însă 100 peşte moron şi un om pentru paza pădurii.
7. Scăzământul făcut posesorului dela moşia Orteştii şi Boroaea.
795 # pe an ieşiţi la mezat cu producturile:
40 fălceri.
50 mierţe ovăs.
150 mierţe păpuşoi.
50 găini.
430 pentru cheltuiala bisericii.
Cum se scade:
195 # se scade pe tot anul din 795 # şi 40 fălceri, 50 mierţe ovăs şi 150 mierţe păpuşoi
Ce are să dea:
500 # pe tot anul.
100 găini.
430 lei pentru cheltuiala bisericii.
1 om pentru paza hotarului.
2 oameni pentru paza pădurii de pe cotuna Groşii.
NB. Tot aşà merge scăzământul după acest sistem şi pentru celelalte moşii. Posesorilor ilustri nu li se spune numele.
Moşiile se împosesiază pe grupuri şi pe perioade mai scurte sau mai lungi.
Moşiile cari rămân în căutarea mânăstirilor pentru gospodăria casei:
1 Nemţişoru.
1 Vânătorii.
1 Mâneştii.
1 Blebea.
1 Ocea.
1 Ţolicea.
1 Petricanii.
1 Timişeştii.
1 Drăgăneştii şi cu Buzaţii (două moşii drept una).
1 Oşlobenii (ce s'au dat în posesie dela anul 1855 înainte).
1 Jâdeştii.
1 Jigorenii (parte daţi în posesie şi parte în căutarea casei).
1 Gugea şi cu Balţaţii, cu Pelineii şi cu Pragurile (drept una).
1 Epurenii.
1 Furcenii din ţinutul Tecuciului.
1 Varniţa din ţinutul Putnei.
1 Mogoşeştii.
17 egal 19. Toate aceste moşii le caută mânăstirea prin părinţi de ascultare şi producturile o parte se dau de filotimie, una se vinde şi alta se aduce la mânăstire spre îndestularea soborului.
Moşiile de peste Prut date în posesie pe 6 ani dela 23 Aprile 1851 înainte.

1 Vatra Iazului cu coturile sale (două drept una).
1 Nemțenii.
1 Valea Rusului.
1 Vlădenii.
1 Cotova cu alte cătunuri.
1 Visoca și cu Crăcicăuții (2 moșii la un loc).
1 Șolcanii.
1 Mireștii.
8 = 11.
Moșiile ce s'au dat în posesie pe 5 ani dela 23 Aprilie 1855.
1 Oșlobenii.
1 Davidenii.
1 Scoposenii.
4
Moșiile ce s'au dat în posesie la 20 August 1854, iar în stăpânire intră la 23 Apr. 1856:
1 Brăteștii, ținutul Romanului.
1 Săbăoanii, ținutul Romanului.
1 Bălușeștii » » (o parte din moșie în posesie).
1 Munții, adică: Pipirigu, Largu, Galu și celelalte cătunuri.
1 Tărpeștii, ținutul Neamțului.
1 Ovreeștii, ținutul Vasluiului (o parte din moșie).
1 Jigorenii idem.
1 Durăștii ținutul Tecuciului.
8
Moșiile ce au a se înposesià în anul 1851, iar în stăpânire vor intrà dela 23 Aprilie 1856 înainte.
1 Pleșeștii.
1 Orțeștii.
1 Tărpeștii.
1 Crăeștii ce-i zic și Obârșia, umblă în posesie cu Tărpeștii.
1 Volintireștii.
1 Năneștii (o parte).
1 Ciofreștii (o parțe).
1 Piscu și cu Hărteștii (două moșii la un loc), Peneii.
1 Pământurile dela Gârle, ținutul Putnei.
9 = 10.
Extras din hârtiile arhiereului Narcis Crețulescu.

XXXIV.

Știința de taină.

Aici urmează un extract de banii ce s'au trimis la Iași, la mitropolie și la Domnie și pe la alte fețe, prin sfinția sa părintele Ghenadie, cămărașul, și sfinția sa părintele Teofan Vasiliu și alții, anume: paragraful secret.

No. curent	Din ce posesie s'au luat banii daţi	Suma in galbeni	Lei	Obiecte ocă brânzuri	Producturi căprioare	Locul
1	Munţii	2.000	—	500	26	Iaşi Domnului
2	Săbăoanii	1.000	—	200	14	Iaşi M-politului
3	Brăteştii	400	—	20 cergi	5 vase vin	Roman Vlădicăi
4	Tărpeştii	200	—	—	—	Iaşi M-politului
5	Dăvidenii	200		—	—	» »
6	Oşlobenii	100	—	20 cergi		» »
7	Giuleştii	100	—	—	—	» »
8	Scoposenii	200	—	—	ovăs, orz, pop. vin şi altele	Huşi Vlădicăi
9	Piscu şi celelalte .	1.000	—	—	—	Iaşi Domnului
10	Orţeştii-Cot	500	—	—	—	Iaşi Domnului
11	Pleşeştii	50	—	—	—	» »
12	Timpeştii	50	—	—	—	» »
13	Ciofreştii	100	—	—	—	» »
14	Năneştii	100	—	=	—	» »
15	Mogoşeştii	1.000	—	—	—	» »
16	Epurenii cu Vişanu	1.000	Toate productele şi 10 vase vin 20 stoguri fân, orz, ovăs, papur, brânză.			Iaşi M-politului
17	Dughene Iaşi . . .	500	—	—	—	» »
18	Tg.-Neamţu	1.500	lui Kogălniceanu şi altele			
19	Spiţeria.	100	Idem			
20	Durăştii.	100	—	—	—	Roman Vlădicăi
21	Câştiurile din Basarabia .	2.000	—	—		Iaşi Domniei
22	Dela mitoace . . .	2.000	20.000	şi producturi		Iaşi Dn. Mitropolitului
23	Idem	—	20.000	Idem		Idem
24	Din vânzarea vitelor	—	10.000	Idem		Iaşi M-politului
25	Jugărituri	—	20.000	Idem		Iaşi Domnului

. Sumele se schimbă pe tot anul. Productele urmează şi alte peşcheşuri.

(Extras din manuscriptele arhiereului Narcis Creţulescu. Controlat cu originalul).

XXXV.

Tablou de mânăstirile și schiturile acele vechi unite ori închinate mânăstirii Neamțu (1).

1. Biserica Albă cu hramul Bogoslov identificat cu mânăstirea Neamțul, hramul Inălțarea, înainte de 1400.

2. Mânăstirea Chipriana (Căpriana) din Basarabia, închinată mânăstirii Albe dela Neamțu (Neamțu) la 1380, iară părți din zestrea ei s'au închinat și mai pe urmă de Domnitorii următori, cari îi întăresc închinarea și adaog închinând zestre nouă, între anii 1409 până la 1470 și încoace. Iar la anul 1698 Antioh Constantin Cantemir Voevod o închină de mitoc mânăstirii Zugravu din Muntele Athos, pe motiv că mânăstirea Chipriana a căzut în sărăcie și amândouă sunt făcute de Ștefan Vodă cel Mare.

3. Mânăstirea Condrița (Codrița), sihăstrie veche a mânăstirii Chipriana, au avut aceeaș soartă ca și mânăstirea Chipriana pe la anii 1370. Până la 1470 și mai încoace ea a fost închinată mânăstirii Albe (Neamțu), iar după 1698 închinată cu mânăstirea sa, Chipriana, la mânăstirea Zugravu. In urmă arsă, pustiită și în secolul al 19-lea apare ca schit nou, tot a Zugravului, cu Chipriana.

4. Biserica Sf. Neculai dela Tg. Corne (schit cu călugări al Bisericii Albe), înainte de 1401, când s'a desființat schitul și biserica s'a dat satului Pipiric.

5. Biserica schitu Slătioru (Vovidenia), a Bisericii Albe, înainte de 1402 și mai încoace. In urmă biserica arsă, pustiită și înnoită cu numele Vovidenia.

6. Biserica schitului Leghen, de pe coasta schitului Leghen, a Bisericii Albe, înainte de 1510, în urmă desființat și înnoit cu numele Procovu.

7. Mânăstirea Bistrița din ținutul Neamțu, unită cu mânăstirea Neamțu la anul 1407, de Mitropolitul Iosif Mușat, iar la anul 1687 închinată la Ierusalim de Doamna Safta a lui Gheorghe Ștefan Vodă.

8. Mânăstirea Boiștea de lângă Tg.-Neamțu, închinată mânăstirii Neamțu la anul 1446 de Ștefan Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun.

9. Mânăstirea Vișnovățul, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, care în vechime se numià mânăstirea Peșterea, lângă Butuceni în Basarabia, iar acum se zice mânăstirea Butucenii de pe apa Răutului, închinată mânăstirii Neamțu la 1470, de Ștefan Vodă cel Mare, cu hrisovul dela No. 1466 din opis (la Copanca). Mai în urmă închinată mânăstirii Vatopedu dela Muntele Athos.

(1) Extras din manuscriptele arhiereului Narcis Crețulescu.

10. Mânăstirea Turbatu (Brusturii), cu hramul Sf. Neculai, unde sunt Oşlobenii de astăzi, închinată mânăstirii Neamţu la 1518 de Postelnicul Cosma Şarpe.

11. Mânăstirea Bogdăneştii, cu hramul Sf. Neculai, închinată mânăstirii Neamţu la 1518, de Mitropolitul Teoctist al III-lea Nemţeanu, înnoită ca mânăstirea Râşca (Teoctist dela mânăstirea Neamţu).

12. Schitul Bulucu din Măgura Odobeştilor, închinat mânăstirii Neamţu la 1679, de ctitorul Isaia Caragea Voevod.

13. Schitul Bălăştii (la codrul Sârbilor), închinat mânăstirii Neamţu la anul 1711 de ctitorul Iordan Dosofteiu, nepotul episcopului Pahomie.

14. Schitul Pocrovu, închinat mânăstirii Neamţu la anul 1724 de ctitorul episcopul Pahomie.

15. Schitul Vovidenia, închinat mânăstirii Neamţu la 1751 de ctitorul episcopul Ioanichie, cu fratele său, ieromonahul Neculai (Slătioru).

16. Schitul Hlăpeştii de lângă Tâmpeşti, închinat mânăstirii Neamţu, la anul 1757, de ctitorul Iosaf, nepotul ctitorului, episcopul Pahomie şi la 1771 de ieromonahul Ioan.

Mânăstirea Secul.

17. Schitul Sihăstria Secului, închinat mânăstirii Secul la anul 1734 de ctitorul Ghedeon episcopul.

18. Schitul Sihla, închinat mânăstirii Secul la 1763, de ctitorul Ioniţă Paşcanu-Cantacuzino, care a înnoit biserica în memoria lui Coroiu.

19. Schitul Lipova, închinat mânăstirii Secul la anul 1764, de ctitora Despa şătrăroae, soţia lui Vasilachi Cosma.

20. Mânăstirea Sf. Neculai (cu paraclisul ei), din Cetatea Neamţu, închinat mânăstirii Secu (prin episcopul Ghedeon) la anul 1665, de Dabija Vodă.

21 Schitul Nifon, închinat mânăstirii Secul la anul 1765 de ctitorul egumenul Nifon (din mânăstirea Secu).

22. Mânăstirea Secul cu toate schiturile ei se uneşte cu mânăstirea Neamţu la anul 1779, de Const. Moruz cu mitropolitul Gavriil Calimah. De atuncea încoace mânăstirea Secu cu mânăstirea Neamţu compun o administraţie şi o casă.

23. Biserica Sf. Voevozi din Galaţi (Malu) se închină mânăstirii Neamţu la anul 1798, de ctitorul care au dat loc, material şi bani ca să înnoească biserica arsă cu acelaş hram, Sf. Voevozi, biserica de ctitoria neamului său, Gheorghe Şisman.

24. Schitul Varniţa de pe moşia Varniţa, închinat mânăstirii Neamţu la anul 1806 de Mitropolitul Veniamin.

25. Schitul Urgueştii (Negomireştii), închinat mânăstirii Neamţu la anul 1816 de ctitora spătăreasă Safta Bogdan.

26. Schitul Nicoreştii (Buciumenii), închinat mânăstirii Neamţu la anul 1818 de ctitora Catinca Guriţoaoia, fiica banului Lenţu.

27. Mânăstirea Dobruşa din Basarabia, închinată mânăstirii Neamţu la anul 1825 prin schitul Lipova, nu târziu s'au revendicat. Inchinarea s'au făcut de călugării Dobruşii prin vechilul mânăstirii din Basarabia.

28. Biserica Sf. Spiridon din Bârlad (biserica Sturzască), închinată mânăstirii Neamţu la anul 1827 de ctitora spătăreasa Safta Sturza.

29. Paraclisul dela Cotnar închinat mânăstirii Neamţu la anul 1830 cu hramul sf. părinţi Ioachim şi Ana, cu toate viile, de ctitorul shimonahul Grigorie Radu.

30. Schitul Durău de sub muntele Ceahlău, închinat mânăstirii Neamţu la anul 1830, de Mitropolitul Veniamin.

31. Schitul Răfloaia dela Pisc, din ţinutul Tecuciu, închinat mânăstirii la anul 1836, de ctitorul ieroshimonahul Zaharia.

32. Biserica Sf. Dimitrie din Tg.-Neamţu (biserica domnească), închinată mânăstirii Neamţu la anul 1845 de clerul bisericii, înnoită cu hramul Sf. Lazăr, acum casă de autopsie a spitalului. Hramul Sf. Dumitru mutat sus, în paraclisul din spital. Acum biserica Sfântului Lazăr este în ruine.

33. Biserica Sf. Gheorghe dela Roman, închinată mânăstirii Neamţu la anul 1847, de vornicul Grigorie Donea şi cu soţia sa Elena.

34. Schitul Movilenii, închinat mânăstirii Neamţu din vechime, de spătariul Clănău. Nu ştim nimic despre el. La ţinutul Tecuciu.

NB. Inchinările nu sunt deopotrivă. Unele mânăstiri se închină cu toată averea în perpetuitate, mânăstirea Neamţu face cu averea ceeace voeşte, d. e.: mânăstirile Boiştea, Turbatu, Bulucu şi altele. Altele se închină pentru protecţie şi control, d. e.: Lipova, Urgueştii, Durău şi altele. Iar altele se închină de fantazie, d. e: biserica Sf. Spiridon din Bârlad, Sf. Gheorghe dela Roman şi altele. Sunt închinări cari s'au continuat, altele s'au stins, iar altele s'au închinat la altă parte. Mânăstirile Neamţu şi Secul n'au fost închinate nimărui, iară unia dintre Mitropoliţi s'au amestecat în administraţia materială pentru filotimia cinstei. Aceste mânăstiri au compus trupul mânăstirilor nemţene, cari în curgerea vremurilor s'au tot rostit împrejurul lor cu numele, averea şi influenţa lor, iar toate la un loc şi fiecare în parte s'au rotit împrejurul bătrânului Bogoslov din Biserica Albă, ca copiii la tată, ca tortul la fus, ca puii la cloşcă, iar Evanghelistului şi tot măreţ în umbra viitoare, Dumnezeu şi vulturul său să-l scoale din mormânt—a doua oară că să-şi vază roadele sale. Mare a fost mânăstirea Neamţu în trecutul ei, şi mare va fi mânăstirea Neamţu în viitorul ei.

Pentrucă leul, şi mort şi viu, tot leu se chiamă şi leu rămâne, iar vulturul, şi bătrân şi tânăr, tot vultur se chiamă, şi tot pe sus sboară.

35. «Mânăstirea Noul Neamţu din Basarabia, dela Chiţcanii, cu hramul Inălţarea, zidire şi întemeiere nouă, din zilele noastre, prin monahii Teofan Cristea şi Andronic Balanu. Se începe cu anul 1858 încoace şi se sfinţeşte biserica Inălţarea la 1878, Noemvrie 5, zi Duminecă, de P. S. S. episcopul Pavel dela Chişinău, episcopul Chişinăului şi al Hotinului.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

XXXVI.

Moşiile mânăstirilor Neamţul şi Secul.

No.	NUMELE	ŢINUTUL	No.	NUMELE	ŢINUTUL	OBSERVAŢIE
Moşiile mânăstirii Neamţu, a mânăstirii Secului cu schiturile lor.						
1	Moşia Munţii. . . .	Toate în ţinutul Neamţului.	1	Moşia Săbăoanii	Roman	
1	» Pipirig		1	» Brăteştii		
1	» Nemţişoru . . .		1	» Volintireşti . . .		
1	» Vânătorii . . .		1	» Băloşeştii		
1	» Tg.-Neamţu . . .		1	» Mogoşeştii . . .		
1	» Blebea		1	» Epurenii	Iaşi	
1	» Ocea		1	» Gugea.		
1	» Ţolicea		1	» Bălţaţii		
1	» Răuceşti. . . .		1	» Pelineii		
1	» Oglinzii		1	» Pragurile		
1	» Tărpeştii. . . .		1	» Scopoşenii. . . .	Fălciu	.
1	» Davidenii		1	» Năneştii.	Bacău	
1	» Tâmpeştii		1	» Jigorenii	Vasluiu	
1	» Galu		1	» Lipova		
1	» Petrecanii		1	» Dogal		
1	» Măneştii.		1	» Crăeştii		
1	» Oşlobenii		1	» Urgueştii . .	Tutova	
1	» Timişeştii		1	» Vlădenii . . .		
1	» Preuteştii		1	» Joreştii		
1	» Buzaţii		1	» Durăştii . . .	Tecuciu	
1	» Juleştii		1	» Ciofreştii . . .		
			1	» Furcenii.		
1	» Drăgăneştii . . .	Suceava	1	» Piscu	Covurlui	
1	» Brusturii . . .		1	» Peneu		
1	» Orteştii		1	» Hărşeştii		
1	» Groşii		1	» Varniţa	Putna	
1	» Boroaea Neamţu		1	» Bulucu		
1	» Poeana Prisăcii .		1	» Ţifeştii		
1	» Juleştii					
1	» Pleşeştii.		57	Moşii în total în Moldova .		

No.	NUMELE	ȚINUTUL	No.	NUMELE	ȚINUTUL	OBSERVAȚIE
		Moșiile din Basarabia.				
1	Moșia Cotová	Soroca	1	Moșia Vlădenii.	Orheiu	mai sunt încă: 1.Sudarca 2. Sauca tot în Basarabia *
1	» Burdujenî		1	» Vatra Iazului . .		
1	» Solcanii.		1	» Bucovu		
1	» Visoca.	Hotin				
1	» Crăcicăuții . . .					
1	» Pelineii		1	» Mireștii	Chișănău	
1	» Mitocu		1	» Nemțenii		
			1	› Valea Rusu . . .	Iași	
			1	» Copanca		
			1	» Chițcanii		
			15	Moșii în total în Basarabia .		

Observații : 1) Pipirigu și Galu se întrupează în posesie cu Munții.
2. Brusturii și Poiana Prisăcii cu Drăgăneștii.
3. Groșii și Boroaia cu Orțeștii.
4. Bălțațiĭ, Pelineii și Pragurile cu Gugea.
5. Dogal cu Lipova.
6. Vlădenii și Jorăștii cu Urgueștii.
7. Peneu și Hârșeștii cu Piscu.
8. Toate pământurile delą Țara de Jos cari se numesc Gârle, se întrupează sub nume de Țifești.
9. Moșia Bulucu cu schitul Bulucu.
10. Moșia Varnița cu schitul Varnița.
11. Asemenea șî în Basarabia se întrupează Burdujenii la Cotova, Crăcicăuții și Pelineiu la Visoca.
12. Humuleștii, Pometea și Părâul Ursului se întrupează cu Târgul-Neamțului și mahalalele lui.

Recapitulație.

57 moșii în Moldova.
15 moșii în Basarabia.
72 moșii total cu mari cu mici.
2 Plus în Basarabia.
74 Total.

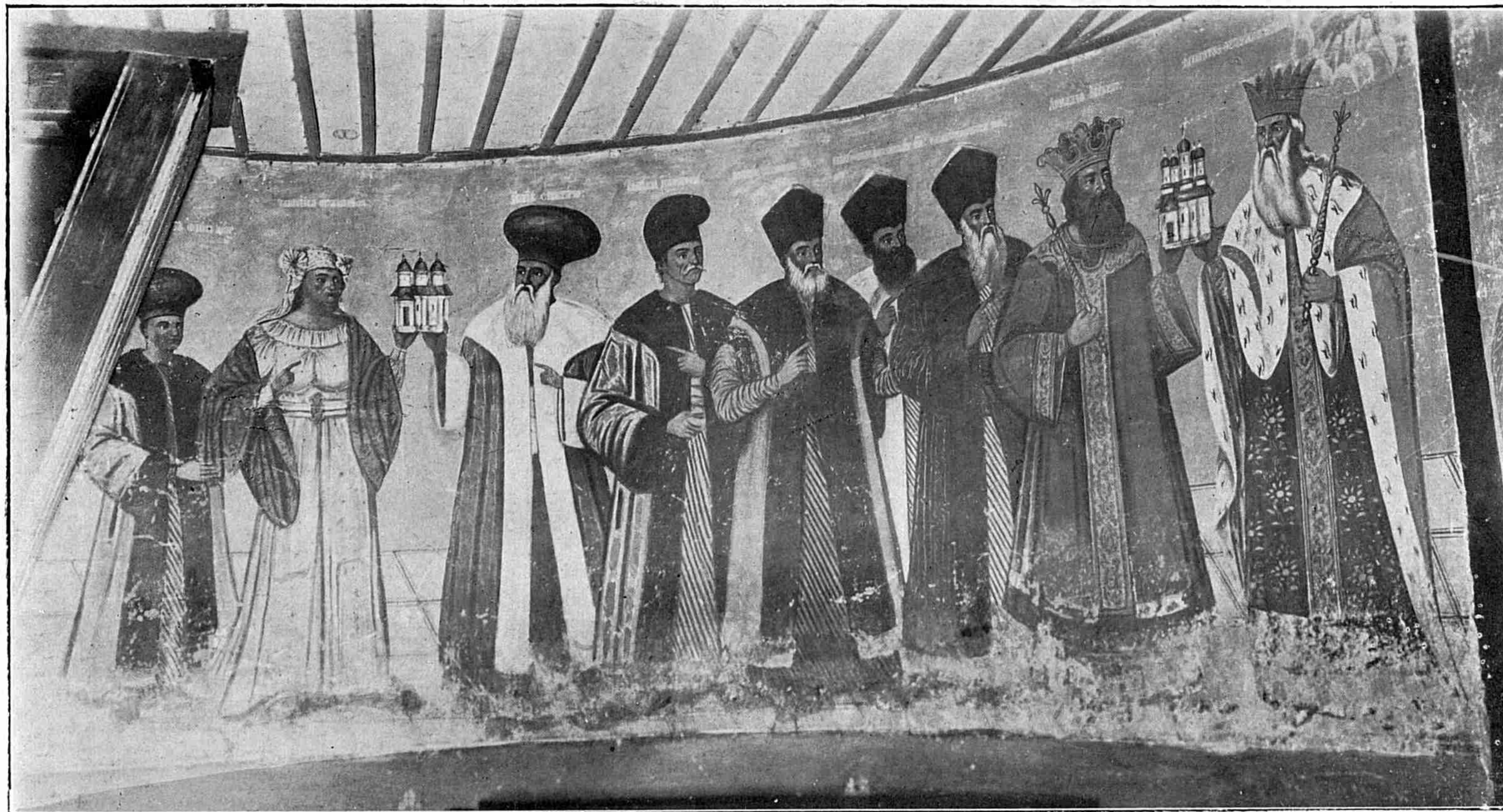
XXXVII.

Tablou de viile sfintelor mânăstiri Neamțul și Secul.

No cur.	Localitatea	Int. pog.
1.	La Gugea	2
2.	» Epureni	11
3.	» Țara de jos	124
4.	» Cotnari	93
5.	» Vișan	45
6.	» Brătești	40
	Total pogoane . . .	315

(1) Extras din manuscriptele arhiereului Narcis Crețulescu.

CUPRINSUL

1 2 3 4 5 6 7 8 9

CTITORII MÂNĂSTIRII RĂCHITOASA.

3) Ilie (Țifescu) spătar 2) Teofana spătăreasa 1) Gavril (fiiul lor) 4) Enachi clucerul 5) Mihaiu Racoviță vv. 6) Nicolae Mavrocordat vv. 7) Grigorie Ghica vv. 8) Arcadie împărat 9) Împăratul Teodosie cel Mare.

NOTA: Tofana e sora Domnitorului Mihaiu Racoviță, al cărui portret se găsește la numărul 5, iar Enache Clucerul este tatăl lui Ilie Țifescu spătarul. Fiecare arată cu degetul spre Biserică: Ctitorii Răchitoasei spre Biserica Răchitoasa, iar Domnitorii cari au închinat Biserica la Sfântul Munte, arată spre Biserica Vatopedu, zidită de Împărații Teodosiu cel Mare și fiul său Arcadie.

MARELE SPĂTAR ILIE ȚIFESCU

ȘI

OMORÎREA LUI MIRON ȘI VELIȘCO COSTIN

DE

I. TANOVICEANU.
Membru corespondent al Academiei Române.

Ședința dela 20 Noemvrie 1909.

Rezumat. Mânăstirea Rachitoasa. Familia lui Ilie Țifescu. Vieața lui. Nunta dela Băcani din 1691. Rostul nuntașilor și cauzele conspirațiunii. Cuvintele nemăsurate ale fraților Miron și Nicolae Costin. Apărarea lui Const. Cantemir Vodă. Vinovăția lui Velișco Costin. Cauzele denunțării lui Ilie Țifescul. Ultimii săi ani și vieața lui.

Notă. Data uciderii fraților Miron și Velicico Costin. Anexa I. Tradițiuni despre Ilie Țifescu Frige-Vaca. Anexa II. Pomelnicul ctitorilor dela Răchitoasa. Anexa III. Hrisovul lui Const. Cantemir, arătând vinovăția lui Velișco Costin. — Explicarea portretelor ctitoricești dela Răchitoasa.

Pe valea Zeletinului, la marginea satului Răchitoasa, se află o mânăstire întemeiată în veacul al XVII-lea, ale cărei încăperi astăzi slujesc de adăpostire la schilozi și la neputincioși. Drumul la mânăstire e greu chiar vara, iar când începe timpul cel rău, după spusa localnicilor, trăsura nu mai poate merge, și abià cu boii mai poate cinevà răsbate la mânăstire trecând dealurile și pădurile cele mari cari o înconjoară. Aceste locuri au păstrat în mare parte sălbăticimea vremilor trecute; se pare că timpul merge mai încet în pacinica vale a Zeletinului, și că nemărginita lui putere de prefacere a lucrurilor se micșorează de puternica împotrivire a dealurilor și a codrilor cari înconjoară mânăstirea Răchitoasa. Așà cum vedem noi aceste locuri, le vor fi văzut, fără îndoeală, și aceia cari vor fi rătăcit pe valea Zeletinului înainte de întemeierea mânăstirii.

Această statornicie în mijlocul prefacerilor, oricât de sălbatică ar păreà ochilor, dă un farmec nespus mânăstirii Răchitoasa şi împrejurimilor sale.

Mânăstirea Răchitoasa are două biserici: una mai veche de lemn cu temelie de zid, iar alta mai nouă de zid în întregime.

Biserica de zid a fost clădită întâia oară de Ilie vel stolnic şi jupâneasa lui Theofana, la anul 1697, după cum se vede din pisania bisericii, pe care o vom da în întregime mai la urmă.

In cât despre biserica de lemn, ea este cevà mai veche decât cea de zid, şi a fost făcută de Enache clucerul, tatăl stolnicului Ilie Enache.

In dieata sa din 16 Maiu 1704 (7212), stolnicul Ilie Enache vorbeşte pe larg, nu numai de biserica zidită de el, dar şi de biserica cea veche clădită de tatăl său Enache clucerul. El ne spune că a zidit biserica de piatră «una pentru foc, alta pentru traiu, *că lemnul petrece vieaţa mai scurtă, iar piatra mai lungă.*

In această privinţă Ilie Enache s'a înşelat, căci biserica de lemn, făcută de tatăl său, stă şi azi în fiinţă în foarte bună stare, ca şi cum timpul n'ar fi trecut preste ea, pe când biserica de piatra a fost dărâmată de marele cutremur din 31 Maiu 1738, şi a trebuit să fie prefăcută şi reînnoită mai târziu de egumenul Daniil, unul din ctitorii mânăstirii (1). Insă că s'a făcut biserica de piatră, bine este, căci în acea biserică se află portretele ctitorilor bisericii, între cari şi al lui Ilie Enache, de care voim ca să vorbim.

*
* *

Marele spătar Ilie Enache (2), zis şi Ţifescu, este un boier de care vorbesc cronicele ţerii, şi, din nenorocire pentru el, nici cronicele nici tradiţia nu-l vorbesc de bine.

Mai înainte însă de a descrie vieaţa lui Ilie Enache, credem că e bine a arătà pe scurt cine sunt părinţii lui şi neamul din care se trage.

Spătarul Ilie erà fiul lui Enache, care a fost cămăraş, vtori spătar, vtori păharnic, şi mare clucer, iar Enache însuş fiul lui Eremia Cărstian, mare căminar, ginerile stolnicului Dumitraşcu Gheuca.

---

(1) Vezi Cronica Neculce, ed. Kogălniceanu, Tom. II, p. 402—403; Confr. Melhisedec, *Notiţe istorice şi arheologice.* Bucureşti 1885, p. 304, care pune greşit data 1789.

(2) Dimitrie Cantemir în *Vita Constantini Cantemyrii.* Bucureşti 1883, ed. Acad. Rom., îl numeşte din greşeală *Ioan* (p. 58 şi 64).

De acest Eremia Cărstian, multe documente spun că erà frate al lui Dabija Vodă (1), şi chiar unele îl numesc Eremia Dabija (2). Dacă acest Eremia Cărstian, moşul lui Ilie Enache, va fi fost frate bun, iar nu numai după mamă, cum credem noi, al lui Dabija Vodă, atunci adevăratul nume de familie al lui Ilie Enache ar fi Dabija (3). Cu toate acestea el s'a iscălit totdeauna Ilie Enache, boierii şi cronicarii îl numesc uneori Ţifescu, după numele unei moşii, alteori Frige-Vacă, după o poreclă nu ştim în ce chip căpătată (4), iar oamenii de rând nu l-au cunoscut decât cu această poreclă ciudată, căre i-a rămas chiar după moarte.

In 10 Maiu 1772, un om de 80 de ani spuneà, cu prilejul unei judecăţi, că a apucat pe *Ilie Frige-Vacă* stăpânind Hârleştii şi Durăştii, iar alţi marturi spun că moşia Ţifeşti a fost dată mânăstirii Răchitoasa de spat. *Ilie Frige-Vacă* (5). Chiar astăzi, dacă cele ce ni s'au spus de localnici sunt adevărate, numele de Frige-Vacă n'a pierit încă din amintirea oamenilor din împrejurimile mânăstirii.

In cât despre mama lui Ilie, ea se numià Safta, şi erà fata lui Stamatie Hioti (6), zis şi Sacăzla (7), mare postelnic la mai multe Domnii, care Stamatie, dacă vom crede genealogia postelnicului Stef. Ghindă, erà şi el fiul unei vere primare a lui Vasilie Lupu Vodă şi frate de pe mamă cu tatăl cronicarului Ioan Neculce. (8).

Stamatie Hioti postelnicul, tatăl Saftei Enache, a ţinut în căsătorie pe Tudosca din neamul cel vestit Bou, care se trăgeà din Dragos, vornicul de pe timpul lui Ştefan cel mare. Doamna Safta, soţia lui Gherghe Stefan Vodă, care şi ea erà fata lui Toader Bou vistierul, a înzestrat pe Tudosca, şi poate i-a şi botezat fata (mama lui Ilie Enache), dându-i numele ei Safta. In 20 Maiu 1648, Gheorghe Stefan

(1) Arh. St. Buc. Soveja, X, 7; Răchitoasa, Cond. I, 5, 6 şi 298; Cond. VII, 46, Soveja, X, 7 şi 8.

(2) A. S. D. Răchitoasa. Cond. I, f. 254, 255, 249, 250, 256, 276, 248; A. S. B. Soveja, V, 8.

(3) Ceeace e mai ciudat e că din două documente Eremia pare fiul lui popa Sava ot Cruce. Intr'un zapis fără dată Postalache fiul lui popa Sava numeşte nepoţii sei pe Lupaşcu, Ursul şi Tănase fiii Irimiei; în o judecată dela Vasile Vodă, 1635, se vorbeşte de Eremia Dabija şi Constandin, ficiorii popii Sava... A. S. B. Răchitoasa, Cond. I, f. 213 şi 254.

(4) Vezi cele ce povestesc bătrânii, Anexa No. I.

(5) A. S. B. Răchitoasa, Cond. IV, 93.

(6) Mân. Neamţu, Brăteşti, 2008.

(7) A. S. B. Mitr. Iaşi, Cond. IX, doc. 2.

(8) Ac. Rom. V, 20; public. de d. N. Iorga. Stud. şi Doc. III, 31—33.

spătarul, viitorul Domnitor, și cu soția sa Safta, fata Boului vistierul, dăruesc jumătate Bozienii la Neamțu, Tudoscăi soției lui Stamatie postelnicul, ca să fie pomană și zestre, căci — zic ei — ne-a slujit din pruncia ei, și este și omul nostru (1).

După doi ani, în Fevruarie 1650, Safta vel. spătăroaia, fata Boului, dăruește altă parte din Bozieni stolnicului Stamate și jupânesei sale Tudoscăi și fiilor lor (2). Iar pe Ilie Enache, cum vom arătà mai târziu, Doamna Safta îl numește nepot. Adăogăm că o altă fată a lui Stamatie postelnicul, Maria, a fost căsătorită cu log. Dumitrașco Ceaurul, fiul log. Vas. Ceaurul, fratele lui Gh. Ștefan Vodă (3).

Prin urmare după tată și după mama, Ilie Enache erà înrudit cu multe neamuri mari, și chiar cu neamuri domnești. Prin femei el se trăgeà poate din Alexandru cel Bun, fiindcă mătușa lui, Doamna Safta, vorbind de m-rea Bistrița spune că e făcută «de moșii noștri cei buni și bătrâni», și adaugă că în acea mânăstire e îngropat Alexandru Vodă, cu Doamna sa, și că și ea (Safta) este «dintre acei ctitori bătrâni» (4). Gh. Ștefan Vodă numește și el pe Alexandru Vodă «strămoșul nostru» (5).

Și acum, după ce am arătat curgerea neamului, să ne întoarcem la Ilie Enache spătarul.

Din căsătoria marelui clucer Enache cu Safta, fata lui Stamatie Hioti postelnicul, s'au născut doi fii: Ilie și Postolache.

E greu a spune când s'a născut Ilie.

El se vede că a fost botezat de Iliaș Alexandru Vodă, ultimul domnitor din neamul lui Ștefan cel Mare, cinste pe care o datorà, fără îndoeală bunicului său despre mamă Stamatie postelnicul. In 5 Fevruarie 1667, Iliaș Alexandru Vodă dăruește un loc în Iași pe Ulița Mare «unui cocon al boierului nostru Enache spătar al doilea», pe care spune că l-a botezat (6). In 6 Iulie acelaș an, Domnitorul dăruește un sălaș de țigani lui Enache spăt., jupânesei Saftii, și «finului Domniei mele Iliaș» (7).

(1) Ac. Rom. XLIII, 107.
(2) Ac. Rom. XXXI, 56;
(3) Arh. Stat. București, Condica Asache II, 338.
(4) Melhisedec, op. cit., p. 73—74.
(5) Arh. Stat. Buc. Condica Episc. Roman, f. 29. — Vezi pentru familia lui Ilie Țifescu și pomelnicul m-rii Răchitoasa la Anexa No. II.
(6) A. S. B. Răchitoasa, Cond. IV, 291.
(7) A. S. B. Răchitoasa, Cond. I, 257.

Judecând după Domnia lui Iliaș Vodă, se pare că Ilie Enache s'a născut în anul 1666, căci înainte de acest an Domnitorul se află la Constantinopole, și, deoarece Enache spătarul slujià în Moldova, e greu de înțeles cum ar fi putut Iliaș să-i boteze copilul înainte de 20 Iulie 1666, data venirii sale în Moldova. In afară de aceasta se pare că Stamatie post. s'a căsătorit în 1648, căci în acel an primește, după cum am văzut, jumătate moșia Bozieni ca zestre și pomană. Prin urmare Safta, mama lui Ilie Enache, născându-se cam pe la anul 1650, e firesc că fiul său cel mare Ilieș să nu se fi născut înainte de 1666.

Insă cele dintâi zapise și slujbe ale lui Ilie Enache venind prea de timpuriu (în 1681), cum vom arătà, se împotrivesc ca să luăm anul 1666 ca data nașterii sale. In afară de aceasta portretul său dela mânăstirea Răchitoasa (1) îl arată bătrân, cu barbă albă, de cel puțin 60 de ani, și cum el a murit în 1704, urmează că s'a născut înainte de anul 1650. Rămâne însă nedumerirea cum a putut să fie botezat de Iliaș Alexandru Vodă, care n'a venit în Moldova decât 16 ani mai târziu.

Ori care ar fi data nașterii sale, Ilie Enache păreà născut într'o zodie fericită. Pe lângă darurile nașului seu Iliaș Vodă, mai dăruește Doamna Safta, în 4 Aprilie 1669 (7177), o țigancă nepotului său Iliaș (2). In afară de aceasta tatăl său Enache, pe de o parte înaintează în slujbă și ajunge mare clucer, iar pe de alta își mărește averea prin cumpărături și danii dela o mulțime de rezeși.

In 29 August 1673 (7181), Enache clucerul e lăsat moștenitor de un văr al său Irimia, fiul lui Anton pitarul, care, neavând copii, se dă lui cu tot ce aveà în Ceucani și în alte locuri (3). Moșia Țifești, fostă în vechime a lui Dobrul, cel dintâiu mare logofăt al lui Ștefan cel Mare, care căzuse la împărțeala unei surori a lui Enache, e răscumpărată dela dânsa de Enache clucerul cu 150 lei. (4) Intre anii 1673 și 1680, Enache, ajuns clucer mare, cumpără și primește ca dar o mulțime de rezășii, iar în 28 Fevruarie 1679 (7187), Ursul pârcălabul, fiul Eremiei căminarul, neavând copii, lasă averea cuconilor fratelui său Enache clucer (5). Tănase sulgerul, un

(1) Acest portret l-am putut căpătà, grație stăruințelor d-lui I. Bianu, prin bunăvoința d-lui Didi Juvara.

(2) A. S. B. Răchitoasa, Cond. I, 275.

(3) Ibidem, Cond. IV, 159—160.

(4) Ibidem, Cond. IV, 70—73.

(5) Ibidem, I, p. 212.

alt frate, lasă averea tot lui Enache, iar pe Andrei Balșe și pe cocoana lui, care credem că-i eră soră, îi desmoștenește nevoind să-i ierte, după cum spune Laurentie Episcopul Rădăuțului (1).

Totul păreà dar că merge bine în casa lui Enache clucerul, și de aceea, pe semne, el clădește o biserică de lemn ca mulțămită lui Dumnezeu.

Insă și nenorocirile încep să cadă pe casa lui Enache clucerul. Mai întâiu moare soția lui Safta, care fără îndoeală eră încă tinără. Enache se căsătorește din nou cu Anița, fata lui Dumitrașcu Nacul ce a fost paharnic mare (2), însă nici el nu trăește mult timp, și moare în Martie 1681, lăsând văduvei sale 6 pogoane de vie la Nicorești, ca să se hrănească până se va mărită. Se vede însă că Anița n'a avut greutate să se mărite din nou, căci în 22 Martie 1688 (7196) Domnul dă volnicie lui Iliaș postelnicul pe cele șase pogoane dela Nicorești, deoarece maștiha-sa Anița *n'a trecut nici 6 luni dela moarteà bărbatului ei, și s'a măritat* (2). Această Anița, care a îngropat încă doi soți, afară de Enache clucerul, anume pe Isar vistierul și pe Mitre Apostol (Negri) mare vornic, trăi încă mult timp, chiar după moartea fiului ei vitreg Ilie Enache (4).

După moartea lui Enache clucerul, fii lui rămași singuri, iar mai cu seamă Ilieș, continuă ca și părintele lor să-și mărească averea prin cumpărături, danii și judecăți. Cel dintâiu zapis pe numele lor este un zapis de cumpărarea unei rezășii de către Ilieș și Apostolache cuconii răposatului Enache clucerul, care poartă data 5 Martie 1681 (7189) (5), poate chiar luna morții părintelui lor (6).

In 15 Octomvrie 1685, pe la începutul Domniei lui Cantemir Vodă bătrânul, găsim pe Ilie Enache cu boieria de postelnic, fără îndoeală treti postelnic, sub numele de Ilieș post. din Țifești (7), iar în anul următor, înainte de Iunie el ajunge mare clucer (8).

Insă în această Domnie, în care înălțarea lui Ilie Enache fusese așà de repede, încep certele între dânsul și puternicul boier Lupu Bogdan pentru moșia Ceucani.

(1) Ibidem, I, p. 212.
(2) Doc. din 15 Iulie 1719 (7227) — din actele Pomârlei Bașotă, No. 39.
(3) A. S. B. Răchitoasa, Cond. II, 380.
(4) Ibidem, II, 168—169.
(5) Ibidem, II, 440.
(6) Compară Ibidem, II, 439 cu II, 440.
(7) A. S. B. Răchitoasa, Cond. IV, 91 și 147; și Doc. original XI, 3.
(8) Ac. Rom. IX, 5.

Această moșie am văzut că fusese dată lui Enache clucerul de vărul său Erimia, fiul lui Anton pitarul, în 29 August 1673 (7181). Asupra acestei moșii aveau însă nădejde și Cantemireștii, ca rude mai apropiate cu Eremia, fiul lui Anton pitarul, decât Enache clucerul. In adevăr, Anița Mitroaia, nevasta a doua a lui Enache cluc., spuneà în 20 Dec. 1717 (7226), că Eremia a fost văr primar cu jupâneasa lui Cantemir Cubăe, iar cu Enache clucerul a fost numai văr al doilea (1). Afară de aceasta Cantemir Vodă erà și rezeș în Ceucani cu alte părți de moșie (2).

Se înțelege dar foarte ușor supărarea lui Cantemir, că Erimia fiul lui Anton a lăsat moștenitor în Ceucani pe Enache tatăl lui Ilie Țifescu, o rudă mai depărtată, în loc de a lăsà pe soția sa Cubăe, vara primară și rezeșa în Ceucani. De acì s'a născut o vrăjmășie care a avut înrâurire asupra întregii vieți a lui Ilie Enache.

Pe cât timp Cantemir nu erà decât un boier, el nu puteà face nici un rău lui Enache cluc. sau fiilor săi, dar odată ajuns Domn, această vrăjmășie erà foarte primejdioasă pentru Ilie Enache, stăpânul Ceucanilor.

Cantemir dăduse partea lui din Ceucani zestre ginerelui său Lupu Bogdan; acesta începe îndată lupta cu Ilie Enache, întrebuințând toate mijloacele, și făgădueli și amenințări, după cum se vede din două zapise tainice, arătate cu mult mai târziu.

In 20 Decemvrie 1717, adecă 30 de ani în urmă, când murise și Ilie Enache spătarul, și Lupul Bogdan hatmanul, Gavril Enache fiul celui dintâiu, judecându-se pentru Ceucani cu Ion Bogdan fiul celui de al doilea, arată două zapise, din cari se vede cum Lupu Bogdan, bizuindu-se pe puterea socrului său Cantemir Vodă bătrânul, căutà să asuprească pe protivnicul său Ilie Enache.

Gavril Enache arată mai întâiu un zapis dela Tudosie Dubău mare logofăt, din anul 1689 (6187), în care se spune că s'au judecat Iliaș clucerul, fiul lui Enache cluc., cu Lupu Bogdan pentru Ceucani, Diviteni și Batinești, și că întrebând boierii pe Ilie clucerul, după cum e obiceiul, dacă este cu voie vânzarea, căci nu se văzuse dându-se banii, Iliaș a zis: «Drept vă spuiu că mi se face mare silă, că nu mi-s vânzătoare, nici bani n'am luat, nici alte amestecături cu Bogdan hatmanul n'am, făr cât spăimântându-mă că mi se va

(1) A. S. B. Răchitoasa, Cond. IV. 164–168.
(2) Acad. Rom. IX. 6 și 8.

pustiì casa, am făcut acel zapis de vânzare». De aceea Dubău i-a dat un zapis la mână, ca să-l arate când va fi trebuinţă (1).

Asuprirea e vădită din acest zapis, care fără îndoeală a fost dat în taină de Dubău, pentru ca Ilie Enache să-l scoată mai târziu spre a-şi căpătà dreptul. Şi dacă Dubău da acel zapis, aceasta dovedeşte asupreala lui Lupu Bogdan şi a socrului său Cantemir Voda, căci altmintrelea nu vedem pentru ce Tudosie Dubău, care în tot timpul Domniei lui Cantemir bătrânul a fost mare logofăt, adică întâiul sfetnic al Domnitorului, ar fi dat un asemenea zapis primejdios pentru el, deoarece erà în potriva intereselor Domnului şi a ginerelui său Lupu Bogdan.

Al doilea zapis, acesta fără dată, însă de pe timpul Domniei lui Const. Duca Vodă, întăreşte cele scrise de Tudosie Dubău. In acest zapis Lavrentie Episcopul Rădăuţilor, Antiohie Jora vel. paharnic, Mih. Racoviţă vel. stolnic, şi Dumitraşcu Racoviţă vtori postelnic spun că Bogdan grăit-au socrului său Cantemir Vodă să facă pe Ilie Enache vistier al doilea *ca să-l sărăcească şi să-i stingă casa.* «Iar noi cu toţii văzându-l că are asuprială, cu adevărat aşà i-am zis: decât să-şi răsăpască casa, mai bine să-i dea moşiile să scape de acea boierie, şi când va aflà vreme va ieşì la giudecată». Boierii mai spun că Ilie Enache a voit să iasă la judecată la Duca Vodă, dar ei nu l-au lăsat, căci tâmplându-se a venì la Domnie fii lui Cantimir, va fi rău de dânsul (2).

In această povestire a faptelor este cevà care pare ciudat. Anume boierii spun, lucru pe care de altmintrelea l-arată şi Tudosie Dubău, că Lupu Bogdan îndemnà pe socru său Cantemir Vodă, ca să facă pe Ilie Enache vtori vistier, iar ei l-au sfătuit mai bine să dea moşiile şi să scape de acea boierie.

Zicem că lucru pare ciudat, căci este ştiut că boierii luptau din toate puterile ca să dobândească boierìi, deoarece ele le aduceau cinste şi căştiguri; ca unii să nu fi umblat după boierìi tot se mai înţelege, dar ca să fugă de boierii ca de o năpaste, şi chiar să-şi dea moşiile ca să scape de ele, iată un lucru care pare greu de înţeles!

Şi cu toate acestea faptul este adevărat, şi probează încă odată cât de minunat se întregesc letopiseţele cu documentele timpurilor.

(1) Arh. Stat. Bucureşti. Condica m-rii Răchitoasa IV, 164, 120.
(2) A. S. B. Răchitoasa, Cond. IV, 164—168.

In adevăr vorbind de Toderașco Iordache (Cantacuzino) mare vistier la a 2-a Domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino Vodă, cronicarul Ion Neculce scrie aceste cuvinte:

«Și au rămas dator din visternicie ce au fost visternic mare la Duca Vodă, cu vreo douăzeci și mai bine de pungi de bani. Așà sunt de bune boieriile în țara Moldovei dela Vasilie Vodă încoace» (1).

Și nu numai Toderasco vistierul s'a ruinat, din pricina vistiriei, ci și bogatul boier Gh. Ursache, cumnatul lui Toderasco Iordache, vistier tot la Duca Vodă bătrânul, și mai târziu Ghiorghiță Apostol (Negri), vistier la Domnia cea dintâi a lui Mihaiu Racoviță Vodă, și Lupul Gavriliță (Costache), la Domnia lui Const. Duca Vodă, și Nicolae Bașotă, la a doua domnie a lui Mihaiu Racoviță Vodă.

Pentru ce însă boieriile, și mai ales vistieria sărăcià pe boieri? (2). Lucrul e greu de înțeles. Letopisetul atribuit lui Nicolae Costin, la a 3-a Domnie a lui Duca Vodă, spune că acest Domn «Indată au scos dări multe și fără seamă *pe boieri* și pe țară», iar mai departe adaugă: «Apoi rânduià de plătià vistieria dela țară un ban și altul».

Cuvintele acestea despre vistierie sunt greu de priceput, poate că ele însemnează că boierii răspundeau cu averea lor de incassarea veniturilor, și deoarece țara sărăcise, sarcina lor ajunsese de a fi din ce în ce mai grea. Boieriile cu alte cuvinte, iar mai ales vistieria, erau după Vasile Vodă, ceea ce erà decurionatul în timpul Imperiului roman de răsărit, unde din cinste ajunsese o adevărată povară, de care toți voiau să scape spre a nu-și pierde averea.

Cam acest lucru lasă a se înțelege și o însemnare a lui Vasile Cantacuzino vel. spătar, fiul lui Toderașco Iordache vistierul în cuprinderea următoare:

«Noi după porunca răposatului părintelui meu, am fost odihniți și mulțămiți cu cât ne-au dat, și la nimic nu ne am amestecat, numai tânplându-se schimbarea vieții dum nenii (3) la Țarigrad, rămas-au destulă datorie asupra fraților mii lui Ion și Ilie, care datorii *n'au fost a casei noastre, ce au fost a vistieriei Moldovii, pusă asupra casei noastre* dela o seamă de Domni, pe care îi va ști Dumnezeu» (4).

---

(1) Ediț. 2-a Kogălniceanu, T. II, p. 229.
(2) Ediț. 2-a Kogălniceanu, T. II, p. 18 și 19.
(3) Moartea tatălui nostru.
(4) O condică veche de familie a d-lui inginer I. B. Cantacuzino.

Și mai clar încă vorbește monahul Nicodim Bașotă, fostul mare vistier Nicolae Bașota, care se tângue de datoriile provenite din cauza visterniciei sale.

«Tânplându-se și mie din tânplare Visteriea fiind visternic mare la a doua Domnie a Măriei Sale lui Mihai Vodă, de am cheltuit mai *mult 7000 galbeni bani vechi în trebile țării s'au visteriei*, precum arăt socoteala și cu iscălitura Măriei Sale lui Mihai Vodă, și nici un han nu mi s'au orânduit și din furtuna ce a dat preste mine *mi s'au stins casa*, că după mazilie Măriei Sale Mihai Vodă au venit Măria Sa Nicolae Vodă Domn, și m'au dat în mâna datornicilor și m'au pus la închisoare de am șezut un an închis, și au mers datornicii cu oameni domnești și ce au găsit la casa mea au luat tot și făr de preț, cât am fost rămas de n'aveam putere să-mi chivernisesc viața din zi în zi, și încă și datorie au mai rămas neplătită» (1).

Ori cum ar fi însă explicarea lucrului, e neîndoios că Bogdan voise să sărăcească pe Ilie Enache pentru ca să-i iea Ceucanii, și de aci se născuse judecată și vrăjmășie între Ilie Enache cluc. și hatmanul Lupu Bogdan, ginerele lui Cantemir Vodă.

In aceste împrejurări se întâmplă un fapt însemnat în vieața lui Ilie Enache și în istoria țerii, de care pe larg vorbesc cronicele.

In anul 1691 se căsătorește Ion Paladi la moșia Băcani, de lângă Bârlad, cu fata vornicului Ion Racoviță, tatăl lui Mih. Racoviță Vodă. La acea nuntă adunându-se mai mulți boieri, se pare că ei s'au înțeles ca să răstoarne pe Cantemir Vodă, cu ajutorul lui Brâncoveanu, vrăjmașul Cantemireștilor.

Iată cum povestește faptele cronicarul Ion Neculce:

«Tot întru acel an (2), mai înainte de ce au mers la Soroca, strânsu-s'au feciorii lui Gavriliță (3) și cu alți boieri mulți din țara de jos, la nunta lui Ion Paladi, la Băcani, din sus de Bârlad, și acolo au fost și vornicul Velișco, fiind cumnat lui Paladi. Și strângându-se la acea nuntă, au sfătuit și

(1) Doc. din 16 Apr. 7241 (1733) la d-l avoc. I. Fotte din Iași, publicat și de d-l N. Iorga în *Studii și Documente*, vol. XVI. București 1909, pag. 381. Confr. și Documentul din 3 Mart. 7236 (1728), dela acelaș, publicat și aceasta tot acolo, pag. 380, «după ce am rămas la multă lipsă din tâmplarea visteriei în zilele Măriei Sale lui Mihai Vodă, și luându-mi datornicii toată agonisita ce am fost având încă din tinerețele mele». — Confr. *Letopisețele*, Cronica lui Neculce, ed. II. Kogălniceanu, T. II, p. 295, și mai ales Cronica atribuită lui Nicolae Costin, ed. II-a Kog. T. II, p. 74 și 75.

(2) In al 7-lea an al Domniei lui Const. Cantemir Vodă.

(3) Familia Costache.

s'au giurat cu toţii, ei în de ei, să fugă în ţara muntenească la Brâncovanul Vodă, să părască pe Cantemir Vodă, să-l scoată din Domnie, să ridice Domn dintre dânşii pe Velişco vornicul.

«Deci s'au sculat un boier dintre dânşii, anume Ilie Ţifescul, care îl poreclià mai pe urmă de-i ziceà Frige-Vacă, şi i-au pârît lui Cantemir Vodă pe boieri, de le-au spus tot sfatul lor . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

«Deci Cantemir Vodă, cum au înţeles de acel sfat al boierilor, din Ilie Frige-Vacă, au şi repezit într'o noapte boierenaşi de ai lui, şi cu slujitorii să-i prindă pe toţi aceia. Deci unii au scăpat în ţara muntenească; iar pe cari i-au prins i-au dus la Iaşi. Şi pe Velişco vornicul, după ce l-au dus la Iaşi, erà zavistiea mai mare despre Cupăreşti, împoncindu-se cu vorba mai dinainte vreme, şi aveà şi sieală de dânsul pentrucă erà mai om decât toţi. Atunci în grabă Cantemir Vodă, în mânie l-au bătut cu busduganul, şi l-au închis în beciu. Deci neprietinii lui Velişco, atunci au aflat vreme de au zis lui Cantemir Vodă «De vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsà viu; păzeşte de-l omoară; că de va scăpà viu, mâine poimâne el ne va omorî pe toţi. Şi el încă îndată au ascultat, şi l-au scos noaptea de i-au tăiat capul dinaintea porţii, pentru binele ce au făcut Velişco de i-au dat ştire lui Iordache visternicul, de au fugit în ţara ungurească când voià să-l omoare Cantemir Vodă; acum i-au mulţumit şi Iordache întru acest chip ca un Grec. Şi aflară atunce neprietinii vreme de ziseră lui Cantemir Vodă: «Acum de vreme ce ai omorît pe Velişco, trimite de prinde şi pe frate-său Miron logofătul, de-l omoară, ori vinovat, ori nevinovat să nu scape, că apoi încă a fi mai rău şi de tine şi de noi».

«Deci Cantemir Vodă nu şi-au socotit vieaţa lui, că erà trecut cu bătrâneţele, om de 70 de ani, de numai că nu-i sosise ceasul morţii şi lui, ce s'au potrivit neprietinilor şi nu şi-au cruţat sufletul său, ce ca un tiran au trimis pe Macri, vătavul de păhărnicei, cu slujitori din Roman, de l-au luat de acolo, dela casa lui, dela Bărboşi, de l-au dus până în Roman, şi i-au tăiat capul. Şi când l-au găsit Macri acolo, la Bărboşi, atuncea îi murise şi giupâneasa, şi nimic nu ştià de sfatul frăţini-său, sau de a celorlalţi boieri, că nu erà amestecat cu ceilalţi boieri la sfat. Că el pornise atunce pe un fecior a lui, Niculai, să iea pe fata Ducăi Vodă dela Ţarigrad, şi se gătise şi cu celalt fecior, cu Pătraşco cămăraşul, să iea fata lui Cantemir Vodă, să

se încuscreze, şi nici cu gândul nu gândià că i-a venì o furtună ca aceea» (1).

Tot aceleași lucruri, însă cu mult mai pe scurt le spune cronica atribuită log. Nic. Costin:

«La veleatul 7200, în luna Dechemvrie (2), în domnia sa, Cantemir Vodă tăiat-au pe Miron Costin ce au fost logofăt mare, şi pe frate-său Velişco, ce au fost vornic mare, dându-le vină că s'au ridicat pre Domnie asupra lui; însă Miron logofătul nefiind în Iaşi într'acea dată, ci la ţară, la un sat al lui, şi s'au fost tâmplat de i-au murit giupâneasa, ce vrând să o astruce, iată au sosit şi la dânsul, dela Cantemir Vodă, armaşul al doilea Racoviţă, cu un steag de lefegii, ca să-l ducă la Iaşi, ce el se rugase ca să aibă păsuială până şi-a îngropà jupâneasa, şi să purceagă; şi fiind aşà, iată de sârg a sosit şi Macri vătavul cu a doua poruncă, cum în ce loc îl va aflà acolo să-i taie capul; şi după poruncă aşà într'acela ceas i-a tăiat capul, şi l-au astrucat împreună cu giupâneasa lui. Şi aşà întorcându-se trimişii înapoi cu isprăvirea de poruncă, atuncea noaptea, cam la cinci ceasuri, scoaseră şi pre Velişco vornicul din beciu, de sub casa cea mică, şi-l duseră la fântână de-i tăiară capul. Şi au stătut acolo de faţă, pentru credinţă, fiul său Dumitraşco beizade, până ce i-au tăiat capul» (3).

Dim. Cantemir povesteşte altfel lucrurile. După dânsul cel care se căsătorià erà Velişco Costin, care fiind văduv se însurà de a doua oară cu fata lui Paladi vel vistier; el fiind coronat la nuntă, după cum e obiceiul, nuntaşii conspiratori l-au numit Domn (princeps), şi pe logodnica lui Domniţă (principessa) (4).

Un izvor străin, raportul adresat de gen. Veterani către Consiliul de răsboiu, dă o a treia versiune.

După dânsul fapta s'ar fi întâmplat cu ocaziunea nunţii fetei Domnului, când marele logofăt şi hatmanul fiind înţeleşi cu Polonii, crezuse că e timpul cel mai nimerit pentru executarea planului lor. Insă scrisoarea căzând în mâna Domnitorului, acesta voise să lovească pe hatman (General) cu buzduganul, şi apoi scoasese şi sabia, însă hatmanul îi luase din mână sabia şi atunci Domnitorul a che-

(1) Ion Neculce, Cap. XI. Domnia lui Const. Cantemir Vodă. — Ed. II Kogălniceanu, — T. II, p. 240—241. — Despre moartea soţiei lui Costin, vorbeşte şi Dim. Cantemir, în *Vita Const. Cantemyrii*, p. 66, însă el acuză şi pe Miron Costin de a fi fost părtaş la complot.

(2) Despre data exactă a morţii Costineştilor, 1691 s'au 1692: vezi o notă specială la sfârşit, înaintea anexelor.

(3) De Domnia lui Cantemir bei, ce-i zic Constantin Vodă bătrânul. Ed. II. Kogălniceanu. T. II, p. 38 şi 39.

(4) Dim. Cantemir, *Vita Constant. Cantemyrii*. Bucureşti, ed. Ac. Rom. 1883, p. 58.

mat garda care a tăiat în bucăţi pe hatman, şi tot aşà a făcut şi cu marele logofăt (1).

Aproape acelaş lucru, şi despre înţelegerea cu Polonii, şi despre scena petrecută între hatman (général de ses troupes) şi Domnitor, e povestit şi de un ziar francez reprodus de V. Urechia (2).

Noi credem că mai bine au fost informaţi pământenii decât străinii de cauzele şi împrejurările uciderii fraţilor Costineşti, mai ales că cei cari au scris sunt contimporani ai faptelor povestite. Izvoarele străine sunt cu atât mai greşite, cu cât vorbesc de Velişco Costin ca hatman, ceeace de sigur este o greşeală, deoarece în Decemvrie 1691, nu Costin ci Lupu Bogdan erà hatman în Moldova. De aceea ne îndoim, sau mai bine zis nu punem nici o încredere pe izvoarele străine, cari vorbesc de această afacere.

Izvoarele străine greşesc şi în privinţa persoanelor cari se căsătoriau, căci nu e cu putinţă, dacă fapta s'ar fi întâmplat cu ocaziunea nunţii fetei lui Cantemir Vodă, ca Dim. Cantemir să nu fi ştiut o întâmplare legată cu ocaziunea căsătoriei surorii sale. De aceea nu putem crede nici ceeace se spune despre scrisoarea către Regele Poloniei, ocupat pe atunci cu alte afaceri decât a întrà în corespondenţă cu boierii moldoveni, spre a răsturnà pe C. Cantemir. Noi credem că Ion Neculce, ginerele hatmanului Ion Bogdan, mai bine decât oricare altul a cunoscut şi a povestit lucrurile acestea. Inainte însă de a vorbì despre faptele arătate de cronicari, vom spune câtevà cuvinte de rostul nuntaşilor dela Băcani.

Velişco Costin vornicul nu puteà să lipsească dela nuntă, fiindcă chiar dacă nu erà vorba de nunta lui, cum afirmă Dim. Cantemir, el trebuià să asiste la nunta lui Ion Paladi, fratele soţiei sale (a doua) Aniţa. De altmintrelea în prima căsătorie el fusese cumnat cu Ion Racoviţă vornicul, părintele miresei, deoarece ţinuse amândoi două fete ale lui Toma Cantacuzino (3) vornicul. In cât despre Ilie Enache, deasemenea el nu puteà să lipsească, fiindcă soţia lui Tofana erà sora miresei, fiind şi ea fata lui Ion Racoviţă vornicul.

(1) C. Giurescu, Anal. Ac. Rom. 1907—8. Vol. XXX. Memor. Secţ. istorice, p. 300, not.

(2) V. A. Urechia, *Miron Costin. Opere complecte.* Bucureşti 1888, T. II, p. 544 şi 545. Gazeta, N-rele 10—11. Corespondenţa din Varşovia.

(3) 1668. (7176) Iunie 30. St. Spiridon. Bodeşti I, 55. Publicat de noi în Arhiva Soc. ştiinţif. liter. Iaşi. T. III (1892), p. 32. — Insă acolo am făcut greşeala de a afirmà că Neculce greşeşte când zice că Paladi ar fi cumnat cu Velişco Costin, bazându-mă pe acest document: nu ştiam însă că Velişco a avut două soţii.

Feciorii lui Gavriliță Costache și cumnații lor: Const. Lambrino paharnicul, Ivașco Razul sulgerul, așijderea și verii lor Antiohie Iora și frații Bujoreni, erau rudă cu Pălădestii, deoarece Gavril Costache ținuse în căsătorie pe fata sulgerului Gavril Paladi, unchiul mirelui. In afară de aceasta, ca vecini de moșii, fiind toți boieri de țara de jos, nu se puteà să nu fie poftiți la o nuntă mare ca aceea dela Băcani.

De ce însă boierii voiau să scoată pe Cantemir Vodă din Domnie? Lucrul pare cu atât mai de mirare, cu cât Domnitorul erà în legături de rudenie și de prieteșug, atât cu Costinii și Racovițeștii, cât și cu fiii vornicului Gavr. Costache.

Despre Costini cronicarul Neculcea spune la începutul Domniei lui Cantemir Vodă.

«Venit-au atuncea și Miron logofătul din țara lesească, foarte scăpat, și l-au avut Cantemir Vodă în milă și în cinste; și având trei feciori, i-au boierit; pe Ioniță l-au făcut sărdar, pe Nicolae logofăt al 3-lea, pe Pătrașco cămăraș mare, și și-au logodit Cantemir Vodă și o fată cu dânsul, pe anume Domnița Safta. Iar pe Miron Logofătul l-au făcut staroste de Putna; pe aceea vreme pusese Cantemir Vodă hatman pe Velișco, ce erà frate cu Miron logofătul» (1).

Și logodna Domniței Safta cu Pătrasco Costin durează în tot timpul Domniei lui Cantemir, căci tot Neculce ne spune, în urma povestirii morții lui Miron și Velișco Costin:

«După aceea Cantemir Vodă au stricat logodna cu Pătrașco cămărașul, feciorul lui Miron logofătul și și-au ales din toți feciorii de boieri, pe Mihalachi, feciorul lui Ion Racoviță vornicul, de l-au luat ginere, care acela mai pe urmă au ajuns de au fost și Domn, căruia îi zic Mihai Vodă; și au făcut și nuntă cu dânsul domnească, și l-au și boierit, l-au făcut comis mare, iar mai pe urmă l-au făcut stolnic mare» (2).

Adăogăm că legătura între Cantemir Vodă și Racovițești erà mai veche și nu începuse numai după omorîrea Costineștilor, căci Neculcea după cele scrise mai sus adaugă aceste cuvinte:

«Numai n'au avut parte de dânsul, că n'au trăit mult cu dânsa, și i-a murit fică-sa Domnița Safta, căci Cantemir Vodă erà cumătru cu cuscru-său

(1) Neculce, Cap. XI. Ed. Kog. T. II, p. 230. Acelaș lucru îl spune și Dem. Cantemir în *Vita Const. Cantemyrii*, ed. Ac. Rom. București 1883, p. 30 și 31.
(2) Neculce, loc cit., p. 243.

Ion Racoviţă vornicul, că-i botezase Cantemir Vodă un copil lui Ion Racoviţă, mai mic decât ginere-seu Mihalachi, şi pentru aceea, poate fi, n'au răbdat Dumnezeu (1).

In sfârşit Domnul erà legat nu numai cu Ion Racoviţă, socrul din nunta dela Băcani, şi cu Costineştii nuntaşi, dar şi cu Costăcheştii, alţi nuntaşi. In adevăr Gavriliţa Costache vornicul, tatăl Costăcheştilor, împreună cu fiii săi, sfătuise pe Şerban Vodă Cantacuzino, Domnul Munteniei, să îndemne pe prietinul său, Soliman Paşa Seraschierul, ca să stăruească să facă Domn pe Cantemir clucerul, şi astfel Cantemir ajunsese Domnitor. Şi de aceea, după cum spune Neculcea «Au jurat Cantemir Vodă lui Gavriliţă, luând Domnia Cantemir, să nu se atingă sabia lui de dânsul sau de vreun fecior de al lui, pentru căci el vedeà şi cunoşteà Gavriliţă pe feciorii lui că nu sunt toţi aşezaţi la minte, ci o seamă sunt şi cam slobivi» (2). Cantemir şi-a ţinut cuvântul dat bătrânului Gavriliţă vornicul, căci deşì Costăcheştii cu rudele lor Const. Lambrino, Ivaşcu Razu, Antiohie Jora şi Bujorenii, scăpând de pedeapsă prin fugă, s'au dus la Udrii (Adrianopole) şi au pârît pe Domnitor, totuş Domnitorul, care a izbutit să-i biruească la Divan şi să facă să-i trimită Turcii pe toţi legaţi în obezi, nu a omorît pe nici unul dintr'înşii, căci, după cum spune cronicarul, «şi-au adus aminte şi de jurământul ce au jurat Cantemir Vodă lui Gavriliţă vornicul celui bătrân, să nu-şi atingă sabia lui de neamul feciorilor lui» (3).

Prin urmare între Cantemir Vodă şi Ion Racoviţă, care-şi mărită fata, şi între unii din nuntaşii lui, erau legături strânse de rudenie, de cumetrie, de recunoştinţă şi de prieteşug.

Care e dar pricina care făceà pe aceşti boieri de frunte, să se hotărască ca să meargă la Poartă şi să lupte ca să scoată din Domnie pe Cantemir Vodă?

Pricinile erau mai multe, iar nu una singură.

Mai întâiu, fiindcă Domnia lui Cantemir se prelungià prea mult şi boierii nu erau învăţaţi cu domnii lungi. Dela Vasilie Vodă Lupul, şi până la Const. Cantemir, în timp de 30 de ani, se schimbase de 13 ori domnitorii Moldovei, şi nici unul nu ajunsese să treacă preste 6 ani de Domnie. Boierii alesese însă Domn pe Cantemir

(1) Ibidem, p. 243.

(2) Ibidem, la Domnia 2-a a lui Dumitrasco Cantacuzino, p. 227.

(3) Neculce, op cit., p. 242. — Intărit şi de D. Cantemir, *Vita Const. Cantemyrii*, p. 64, «ne aliquis exsemine illius gladio meo moriatur».

clucerul cu gândul că «fiind om bătrân, cam de șeptezeci de ani . . . . . . și de va fi rău, nu va trăì mult, că erà bătrân» (1).

Cantemir însă, în potriva așteptării boierilor, nu se grăbià să moară, ci, după cum spune cronicarul, «*mâncà bine și bea bine*. . . . la stat nu erà mare, erà gros, burduhos, rumen la față, buzat, barba îi erà albă ca zăpada» (2).

Turcii iarăș nu se gândiau să schimbe pe Cantemir, din pricină că Polonii fiind pe acea vreme foarte tari, băgase spaima în Turci, și de aceea ei voiau să aibă despre Poloni ca streajă un ostaș viteaz și încercat.

Nimeni însă nu puteà să fie mai bun pentru acest lucru decât bătrânul Cantemir Vodă, care învățase știința armelor în Polonia, și toată vieața și-o petrecuse în răsboaie. «Acest Domn Cantemir Vodă, ne spune Neculce, au fost de oameni proști, dela ținutul Fălciului, și dacă s'au ridicat la vârstă, s'au dus în țara leșească de au slujit la oaste, până au ajuns de au fost Rohmistru; apoi viind în Moldova s'au dus cu Grigorașco Vodă Ghica în țara munteanească, și au fost acolo ceauș spătăresc; *și erà om viteaz* și cu sfat bun . . . . . Semne multe aveà pe trup dela răsboaie, în cap și la mâni, pe când fusese slujitor în țara leșească» (3).

Cronica atribuită lui Nicolae Costin de asijderea spune de Cantemir Vodă, că «erà om de țară, Moldovan drept, fiind dela Tobac de locul lui, *și foarte viteaz bun*» (5). Acelaș lucru îl spune despre vitejia lui Cantemir și cronica anonimă (2), precum și cronica atribuită lui Nicolae Muste (6).

Dar nu numai lungimea Domniei supărà pe boieri, ci și faptul că Domnitorul înțelegeà să cârmuească țara așà cum voià el, iar nu cum voiau boierii, și se pare chiar că, neuitând obârșia lui, țineà mai mult cu norodul decât cu boierimea. Boierii însă nu se așteptau la acest lucru. Cronicarul spune de Domn că a fost ales de boieri din pricina că «fiind om bătrân ca de 70 de ani, și om prost, mai de gios, că nici carte nu știà, socotind boierii că-l vor purtà precum le va fi voia lor, și de va fi rău, încă nu va trăi mult, că erà bătrân» (7).

(1) Neculce, op cit. II, 226.
(2) Ibidem, p. 230.
(3) Ibidem, p. 230.
(4) Ed. 2-a Kogălniceanu. II, p. 35.
(5) Cronica anonimă, ibidem, III, p. 25.
(6) Cronica atribuită lui Muste, aceeaș ed. III, p. 24.
(7) Neculce, op cit., p. 226.

După cum se înşelase boierii cu lungimea vieţii lui Cantemir, tot aşà se înşelase când credeau că-l vor duce precum va fi voia lor. Bătrânul oştean înţelegeà să domnească el, iar nu boierii, şi, precum el se înălţase de jos numai prin meritele şi prin vitejia lui, tot astfel voià ca şi alţi oameni de jos să se poată înălţà prin vrednicia şi meritele lor. Acest lucru nu plăceà însă boierilor, şi Neculce arată foarte bine această pricină de nemulţumire dintre Cantemir Vodă şi boierii lui.

«Cu boierii trăià bine până la o vreme, pentrucă erà om de ţară, îi stià pe toţi, tot anume, pe carele cum erà, şi cum nu erà mândru, nici făceà cheltuială ţării, că erà un moşneag, fără Doamnă»....

Aceasta o spune la începutul Domniei, iar către sfârşitul ei, vorbind de sfatul boierilor de a răsturnà pe Domn, Neculcea spune:

«Că erau boierii dela o vreme prea supăraţi pe Cantemir Vodă, că erà la Curtea domnească boierenaşi tot feciori de mojici, Codreni şi Gălăţeni, şi ziceà Cantemir Vodă, că Domnul face neamurile, Domnul le stinge; şi îi erà ***urîţi feciorii de boieri, să nu-i vază în ochi***, după cum îi erà natura lui. Şi erà în cinste numai hatmanul Bogdan, gineri-său, şi cu Iordachi visternicul Ruset; aceşti doi schivernisau şi mâncau ţara cum le erà voia. Deci boierii pe acea vreme nu mai puteau suferì să fie călcaţi de acei doi boieri, şi de mojicia celorlalţi mai mici de Curte, că, când ieşiau în ţară cu slujbe, făceau multe năcazuri caselor celor mari a boierilor» (1).

Ceeace spune cronicarul este adevărat; mulţi dintre boierii din Curtea lui Cantemir Vodă sunt rădicături noi, de pildă Pavel Ciocârlan jitnicerul, Stefan Silion şetrarul, Constantin aga, Zaharia clucerul, Nicolae Antiohie, şetrar, Stefan Scărlet armaşul, Ion Tălăbăscul vtori logofăt, şi chiar cel dintâiu al său sfetnic, marele logofăt Tudosie Dubău. Se pare chiar că această iubire pentru oamenii de jos a fost lăsată moştenire şi fiilor săi, căci vedem că Antioh Cantemir Vodă face visternic mare în 1705 pe Lupul Colivarul, fiu de colivar domnesc, despre care Neculcea scrie «pentru acesta, văzându-l mazilimea că este de neam prost, li se stricară inimile tuturor, şi voia, că nu le erà cinste să meargă la gazda lui» (2).

Erà dar foarte firesc ca oligarhia, care începuse se nască în Moldova, încă de pe timpul lui Vasilie Lupu, să nu vadă cu ochi

(1) Neculce, Ibidem, II, p. 240—241.
(2) Neculce, Ibidem, p. 284.

buni pe un Domn ieşit din oameni de jos, şi care, neuitându-şi obârşià, rămăsese credincios şi iubitor clasei din care ieşise.

Ura dintre Domn şi boieri se mai trăgeà şi din altă pricină.

Boieria pe vremea lui Cantemir Vodă, se schimbase foarte mult; dintr'o aristocraţie de sabie, aleasă după merit, şi necontenit reînnoită din straturile vânjoase ale poporului, ea ajunsese o aristocraţie de condeiu, în bună parte străină sau altoită cu străinii, care tindeà să se transforme într'o oligarhie ereditară. Boierii mari dela sfârşitul veacului al XVII-lea erau toţi mai mult sau mai puţin cărturari; ei se uitau cu dispreţ la Cetegii de modă veche, cari ştiau să mânuească sabia mai mult decât condeiul, cum erà Cantemir Vodă, despre care Neculcea spune «Carte nu ştià, ce numai iscălitura învăţase de o făceà» (1).

Printre acei cari înfăţişau mai bine boierimea nouă, erau mai cu seamă fraţii Miron şi Velişco Costin, amândoi boieri de neam mare şi cu ştiinţă de carte, însă şi unul şi altul slabi mânuitori de sabie. Cantemir Vodă îi primise cu braţele deschise, şi după cum am văzut, le arătase multă bunăvoinţă şi unuia şi altuia, iar mai ales lui Velişco Costin, pe care îl socotià mai viteaz la oaste. Aceasta însă nu împiedecà pe cei doi fraţi de a se arătà cu nesocotinţă către Domnul şi binefăcătorul lor. Dacă cel puţin ei ar fi ştiut să-şi păstreze taina sufletului lor, poate că nu ar fi pierit de moarte năprasnică, dar din nenorocire, nici unul nici altul nu ştià să-şi păzească gura.

Miron Costin, fiind mai învăţat şi mai înţelept, având şi o fire mai blândă, ştià cel puţin să îndulcească asprimea adevărurilor pe cari le spuneà, şi cu care se deprinsese de multă vreme. Cronicele povestesc că încă pe când el erà tânăr, pe vremea Domniei întâi a lui Petriceic Vodă, fiind întrebat de marele vizir Kiupruliul să-i spună drept dacă pare bine Moldovenilor că au luat Turcii Cameniţa, el după oarecare sfială, şi în urma îndemnului vizirului, spusese pe faţă adevărul zicând vizirului: «Suntem noi Moldovenii bucuroşi să se lăţească Impărăţia în toate părţile cât de mult, iar preste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească». Miron Costin avusese norocul că straşnicul vizir erà un om înţelept, care în loc să se supere, i-a zis râzind: «Drept ai grăit» (2).

(1) Ibidem, p. 230.
(2) Neculcea, loc cit., p. 231,

Insă această izbândă din tinereţe încurajase pe Miron Costin, şi de aceea adeseori el nu se sfiise să-şi spună pe faţă părerea lui în potriva părerii Domnului. «Ori să fie voia Măriei Tale, ori să nu fie, — grăise el lui Petriceic Vodă — noi nu ne vom lăsà casele să le iee Tătarii. Şi s'au închinat şi au zis: Să fii Măria Ta sănătos, şi au ieşit afară» (1).

La Duca Vodă de aşijderea, Miron Costin avusese îndrăzneala să se împotrivească şi să-i spună în faţă aceste cuvinte: «Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moşilor şi strămoşilor noştri» (2).

In sfârşit lui Cantemir Vodă îi ziceà la masă, cam glumind: «Mai des cu paharele, Măria Ta, şi mai rar cu orânduelile, că birul ţerii este iertat dela Poartă, şi-i vrea să-ţi dai Măria Ta seamă odată şi nu-i puteà» (3). Se mai spune, iarăş de cronicar, că fiind vistier Iord. Roset, «de multe ori Miron logofătul, întrând în vistierie, ziceà în glumă: Visternice mai încet cu orânduelile; iar visternicului de aceste cuvinte nu-i păreà bine» (4).

Miron Costin nu erà dar un om cu vorbă cumpătată. Velişco Costin, care nu erà cărturar ca fratele său, însă mai militar decât dânsul, grăià cu mult mai aspru. «Şi Velişco — zice tot Neculce — şi mai tare totdeauna se sfădià cu Cantemir Vodă şi cu Iordachi visternicul, care dintru acelea voroave, având frică, au căzut la prepus, de şi-au pus şi capetele» (5). In Cronica anonimă deasemenea se spune:» Zice că voroava blândă toată pornirea înblânzeşte, iar cea aprigă şi pre cel slab aţâţă la mânie, şi iaraş greşeala necertată fără hotar deprinde a creşte. Velişco vornicul erà om simeţ, nepurtând grije de Cantemir Vodă, carele cu vorba lui cea desfrânată şi-au agonisit moarte lui, şi fraţini-seu lui Miron logofătul» (6).

Velişco nu se sfià chiar să-şi bată joc de Cantemir Vodă, necugetând că se joacă cu focul, şi că blândeţea oricât de mare ar fi, îşi are şi ea marginile sale. Cronică atribuită lui Nic. Muste, după ce arată că Vodă Cantemir a tăiat pe Miron Costin logofătul şi pe Velico hatmanul, adaogă în urmă aceste cuvinte:

(1) Neculce, Ibidem, II, p. 205.
(2) Ibidem, II, p. 220.
(3) Ibidem, p. 235.
(4) Cronica anonimă, edit. Kog. III, p. 87.
(5) Neculce, loc cit, II. 235.
(6) Cronica anonimă, III, 88.

«Spun de Velişco că ar fi stat de multe ori în potriva voroavei lui Cantemir Vodă, îi au fost zicând că omul care nu ştie carte este un dobitoc, adecă unde nu ştià carte Cantemir Vodă, şi altele multe care nu se cădeà să răspundă, fiindu-i stăpân» (1).

Drept grăeşte cronicarul. Chiar de ar fi fost Velişco Costin un cărturar mare ca fratele său Miron logofătul, şi tot nu i s'ar fi căzutu să zică astfel de cuvinte de ocară lui Cantemir Vodă, mai întâiu fiindcă erà Domnul şi binefăcătorul său, şi al doilea, fiindcă întru nimic nu erà vinovat Domnitorul, că nu erà ştiutor de carte. Cantemir Vodă erà un om de jos şi bătrân; în vremea copilăriei sale, adică înainte de Domnia lui Vasilie Vodă, numai boierii cei mari şi feciorii de popă învăţau să cetească şi să scrie. Pe acele vremi Românii se îndeletniciau, din cea mai fragetă vârstă, mai mult cu meşteşugul armelor, şi acest meşteşug Cantemir Vodă îl învăţase mai bine decât Velişco Costin şi decât oricare alt Moldovean de pe timpul său, afară poate de hatmanul Alexandru Buhuş. Ceeace putuse să înveţe mai târziu, viteazul Domn învăţase; Neculce ne spune de dânsul că a fost capu-chihaia la Poarta «ştiind limbi şi fiind om bătrân» (2). Şi dovadă că acest Domnitor n'a fost vrăjmaşul învăţăturii, este că acela pe care Velişco Costin îl socotià dobitoc, a căutat să dea copiilor săi Antiohie şi Dimitrie învăţătură adâncă, cum n'a mai stat nici un alt Domnitor în Moldova, nici înainte, nici după dânsul, făcând astfel din ei cinstea şi podoaba neamului nostru.

Velişco erà cu atât mai vinovat către Cantemir Vodă, cu cât Domnul s'a arătat cu dânsul cu mult mai bun decât cu fratele său Miron. In adevăr, pe când Miron, cel mai de seamă bărbat al Moldovei de pe timpul său, ca minte şi învăţătură, care în timp de mai bine de şase ani stătuse logofăt mare, adecă întâiul sfetnic al ţerii la mai mulţi Domni, erà hărăzit de Cantemir Vodă numai cu stărostia de Putna, Velişco Costin, care nu fusese decât mare comis, şi puţin timp spătar mare, este numit hatman, una din cele mai mari boierii ale ţerii, şi în acelaş timp cea mai de încredere din toate boieriile, în care Domnii adesea numiau pe fraţii lor, ori pe cele mai apropiate rude (3). E adevărat că mai târziu Cantemir Vodă i-a luat hatmania şi a dat-o ginere-său Lupu Bogdan, însă aceasta a

(1) Cronica lui Nic. Muste. Edit. II-a Kog. T. III, p. 25.
(2) Neculce, Ibidem, II, p. 230.
(3) Exemple. Eremia Movilă, Vasilie Lupu, Gh. Ştefan, Mihaiu Racoviţă.

făcut-o pe de o parte din pricină că erà mai firesc să aibă mai mare încredere în ginerele său decât în Velişco Costin, iar pe de altă parte pentrucă deşì Velişco erà îndrăzneţ la răsboaie, însă nu aveà izbândă, şi mai totdeauna erà bătut: «Velişco hatmanul — zice Neculce — erà un om de fire, şi de treabă la toate socotelile lui, şi îndrăzneţ bun, numai neavând nici cu cine, au doară nici noroc la răsboiu n'aveà să-i slujască, că pe unde mergeà îl tot băteà» (1).

Dacă lucrurile sunt astfel precum le spune cronicarul Neculce, nici nu puteà să facă altfel un oştean bătrân şi viteaz ca Domnul Cantemir Vodă, decât să schimbe pe hatmanul cel nenorocos, ori neiscusit la răsboaie, şi să pună un altul în locul lui, mai ales că pe acea vreme podgheazurile leşeşti prădând necontenit ţara, slujba de hatman nu erà o slujbă numai de nume şi fără de treabă. Şi când vom adăogà că Domnul nu a lăsat nici pe Velişco fără slujbă, ci i-a dat o slujbă tot atât de mare, vornicia ţerii de sus, atunci vom înţelege şi mai mult cât de vinovat erà Velişco Costin faţă cu Cantemir Vodă. Cronica anonimă arată însă că din această pricină Velişco se certà cu Bogdan chiar faţă de socru-său Domnitorul, şi îiziceà cuvinte ocărîtoare. «Şi Velişco vornicul, dacă l-au pus vornic mare Cantemir Vodă, şi au dat gineri-său lui Bogdan hătmănia, nu părăsià la toate mesele domneşti a ocărî pe Bogdan hatmanul, şi a-i zice cuvinte fără cale; nepurtând grije de Cantemir Vodă, carele auzià toate, şi se făceà a nu auzì, şi toate le răbdà, că tot pentru hătmănie îi păreà rău lui Velişco» (2).

Iată pricinile cari făceau pe boieri, şi mai cu seamă pe aprigul şi necumpănitul Velişco Costin, să lupte pentru a scoate din Domnie pe Cantemir Vodă. Purtarea boierilor erà cu atât mai vinovată, cu cât atunci când ţara aveà norocul ca Turcii să lase pe Domn în pace, şi chiar iertase birul ţerii, boierii găsiau de cuviinţă să alerge la Turci ca să ceară să schimbe pe Domn. Ca şi când Turcii n'ar fi schimbat destul de des pe Domnii Munteniei şi ai Moldovei!

Dacă cele scrise de Neculce sunt adevărate, se pare chiar că Velişco Costin trăgeà nădejde să ajungă el Domn în locul lui Cantemir. «Şi strângânduse la acea nuntă, au sfătuit şi s'au jurat cu toţii, ei în de ei, să fugă în ţara muntenească la Brâncovanul Vodă, să le dea ajutor de cheltuească, să meargă la Poartă, să pârască

(1) Op cit., II, 231.

(2) Op cit., III, 87. Că Velişco Costin din hatman a fost făcut vornic mare de Ţara de sus, se vede din documente. In August 1689 (7197) el erà hatman. — (Vezi Urechia, *Opere, Miron Costin,* I, p. 220; iar în 2 Maiu 1690 (7198) vornic. M-rea Neamţu, Preutesti, 1393.

pe Cantemir Vodă, să-l scoată din Domnie, să ridice Domn dintre dânşii pe Velişco vornicul» (1).

Negreşit că Neculce ca ginere al hatmanului Lupu Bogdan, el însuş ginere al lui Cantemir Vodă, poate fi bănuit de părtinire pentru moşul de pe mamă al soţiei sale; s'ar puteà crede, că el caută să micşoreze vina lui Cantemir Vodă, arătând vinovăţia lui Velişco Costin. In fapt însă nu e aşà; cronicarul e drept, el arată nesocotinţa şi vinovăţia lui Velişco Costin, dar nu aprobă omorîrea lui, şi mai cu seamă a fratelui său Miron Costin.

Departe ca Neculcea să învinovăţească pe nedrept pe Costineşti, el lasă nespusă o faptă urîtă şi nevrednică săvârşită de Velişco Costin, pe care nu credem că Neculce să nu o fi cunoscut. Anume Velişco Costin, fiind trimis de Cantemir Vodă să hotărască şi să aleagă nişte moşii în ţinutul Tutovei, în loc de a nu făţărì şi de a alege pe dreptate, a luat mită 100 stupi dela Apostol Talpeş, Ştefan Cornia şi Ulea. Şi fiind întrebat pentru ce face nedreptate, el a răspuns lui Antiohie Jora clucerul, pe care îl nedreptăţise, că n'are cum să facă preste porunca Domniei, şi că îi va da scrisoare la mână ca să fie de credinţă cum că i-a făcut nedreptate pe porunca Domniei. «Care mărturie văzând Domnia mea, scrisă de Velişco singur cu mâna lui, urnindu-şi fapta lui cea rea, care au făcut pe mândă, cu mare nedreptate, şi ştiind Domnia mea, că nu i-am dat poruncă ca aceasta, chemat-am pre tot sfatul Domniei mele, pe dumnealor boierii cei mari şi mici, şi pe toţi mazilii, şi am făcut divan, şi am pus de au cetit mărturia lui Velişco deplin, de au văzut tot divanul de strâmbătatea ce au făcut el lui Antiohie» (2).

Dacă acest document spune adevărul, şi e greu să credem altfel, căci Domnul s'ar fi sfiit să scrie minciuni într'un document public, faţă cu contimporanii săi, apoi Velişco Costin apare într'o lumină foarte urîtă. El luà mită, judecà strâmb, şi necinstià pe Domn, ponegrindu-l că i-ar fi poruncit să judece pe nedrept.

Prin urmare Neculcea nu numai că nu învinovăţeşte pe nedrept pe Velişco Costin, dar chiar acopere lucruri urîte, pe cari nu se poate ca el să nu le fi ştiut.

De altmintrelea, din povestirea omorîrii Costineştilor se vede foarte limpede că cronicarului îi pare foarte rău de acest fapt al

(1) Cronica Neculce, T. II, p. 240; Conf. *Vita Const. Cantemirii* de D. Cantemir, care dă multe amănunte relative la această afacere.

(2) Vezi în Anexa a III-a documentul întreg, descoperit de noi în Arhiva St. Spiridon, Iaşi.

lui Cantemir Vodă. Vorbind de rugămintea lui Miron Costin către Macri vătaful de păharnicei, ca să-l aducă până la Iaşi, spre a se desvinovăţì către Domn, Neculce zice:

«Iar Macri, ca un om de nimica, nu i-au fost milă de sufletul stăpânusău, şi s au grăbit de l-au omorît, «că de l-ar fi dus la Iaşi, poate s'ar fi îndreptat şi n'ar fi pierit. Că multe slugi se tâmplă la Domni vrednice, de nu se grăbesc, şi feresc pe stăpânii lor de păcat, şi mai pe urmă cad la laudă, şi despre oameni, şi despre stăpâni, şi despre Dumnezeu. Iar acesta, ca un varvar, nefiind de nimica, n'au socotit. Cantemir Vodă, după aceea mult s'au căit ce au făcut, şi de multeori plângeà între toată boierimea, şi blăstămà pe cine l-au îndemnat de au greşit de i-au tăiat» (1).

Neculce nu se sfieşte chiar a învinovăţì şi a înfruntà pe Cantemir pentru omorul Costineştilor, cu cunoscuta energie a condeiului său, numindu-l tiran.

«Deci Cantemir Vodă nu şi-au socotit vieaţa, lui că erà trecut cu bătrâneţele, om de şaptezeci de ani, de numai cât nu-i sosise ceasul morţii şi lui, ce s'au potrivit neprietinilor şi nu şi-a cruţat sufletul său; ce ca un tiran au trimis pe Macri, vătavul de păhărnicei, cu slujitori din Roman, de l-au luat de acolo, dela casa lui, dela Bărboşi, de l-au dus până în Roman, şi i-au tăiat capul» (2).

Prin urmare, putem crede cuvintele cronicarului despre complotul ce se urzise la nunta lui Ion Paladi cu fata vornicului Ion Racoviţă, deşì acela care povesteşte faptele e rudă cu Cantemir Vodă. Cel puţin Velişco Costin, dacă nu şi Miron (3), împreună cu Racoviţeştii, Palădeştii, Costăcheştii, Bujorenii şi alţi boieri de ţara de jos, făcuse planul ca să răstoarne pe Cantemir Vodă, cu ajutorul lui Constantin Brâncoveanu, Domnul Munteniei, şi să pună în locul lui pe Velişco Costin vornicul.

Acest complot îl descopere lui Cantemir Ilie Enache, zis şi Tifescul, ginerele lui Ion Racoviţă, şi prin urmare viitor cumnat al lui Ion Paladi, mirele din nunta dela Băcani. Prin această faptă el pricinueşte omorîrea lui Miron şi Velişco Costin.

(1) Neculce, Cronica, Cap. XI. Ed. Kog. T. II, p. 241.
(2) Neculce, ibidem.
(3) Dim. Cantemir în *Vita Constantini Cantemyrii* îl învinovăţeşte formal şi pe Miron, şi spune că el ar fi recunoscut prin o scrisoare către Const. Cantemir Vodă vina sa, şi ar fi cerut iertare păcatului, şi milă pentru copiii lui (p. 67).

Trebue să ne reamintim că Velişco Costin, una dintre căpeteniile, dacă nu chiar căpetenia conspiratorilor dela Băcani, fusese unchiu lui Ilie Enache, deoarece Catrina, prima soţie a lui Velişco, erà soră cu Nastasia soţia lui Ion Racoviţă, socrul lui Ilie Enache. Iar a doua soţie a lui Velişco Costin erà sora mirelui Ion Paladi. Ce a putut dar să îndemne pe Ilie Enache, să dea pe faţă taina pe care o aflase ca rudă apropiată şi să pricinuească astfel moartea cumnatului mirelui dela Băcani?

Fi-va oare credinţa către Domn?

Nu credem; Ilie Ţifescul, care se judecase cu Lupul Bogdan, ginerele Domnului, şi care erà silit să rabde nedreptatea pierderii moşiei sale Ceucanii, din pricina că socrul lui Bogdan, Cantemir Vodă erà Domnul ţerii, nu se poate ca să fi avut o atât de mare iubire şi credinţă către Domn, încât se denunţe pe unchiul soţiei sale.

Erà oare vreo vrăjmăşie între Velişco şi Ilie Enache? Iarăş nu credem, căci de ar fi fost vreo vrăjmăşie, Velişco nu ar fi venit la nuntă, sau chiar de ar fi venit, ar fi ştiut să se ferească de ginerele cumnatului său Ion Racoviţă. Şi pe lângă aceasta, denunţarea nu lovià numai pe Velişco Costin, ci pe toţi nuntaşii dela Băcani.

Atunci care poate să fie pricina trădării lui Ilie Enache? Poate că ne înşelăm, însă noi credem că tocmai relele relaţiuni dintre Ilie Enache şi hatmanul Lupu Bogdan sunt pricina denunţării complotului dela Băcani.

Este probabil ca Ilie Ţifescu, pârînd pe boieri la Cantemir Vodă, şi spunându-i sfatul lor, a voit să-şi facă nume bun la Domn, şi la ginerele său Lupu Bogdan, arătând că tocmai el, cel obijduit, este credincios către Domn.

Aceasta bănuim noi că a fost gândul clucerului Ilie Ţifescul, când a vădit taina nuntaşilor dela Băcani, şi a pricinuit astfel moartea lui Velişco şi Miron Costin (1).

Faptă destul de urîtă în sine, şi mai urîtă încă prin tristele şi groaznicele sale urmări!

---

(1) Dimitrie Cantemir Vodă, *Vita Const. Cantemyrii*, p. 58. (edit. cit.), caută să-l apere spunând că el nefiind din ceata conjuraţilor, a fost pus să jure, şi din cauza temerii unei morţi groaznice, a jurat bietul Ilie, *„miser Ioannes“*, cum îi zice Cantemir. Această ameninţare cu moarte groaznică *la nuntă*, în casa socrului său Ion Racoviţă, ne pare o minciună, care nu merită să fie combătută!

Cantemir Vodă găsește, dacă nu o apărare, cel puțin o ușurare în faptul că într'adevăr Velișco Costin erà vinovat de hainie către Domn, și mai erà încă vinovat și de nevrednica faptă de care am vorbit mai sus. Totuș am văzut că, după cum spune Neculce, Cantemir mult s'a căit, și de multe ori plângeà între toată boierimea, și blestemà pe cine l-a îndemnat de a grăbit să omoare pe Costinești.

Dar Ilie Țifescu, trădătorul, ce mângăere și ce ușurare va fi avut în bătrânețele sale, când îl mustrà cugetul de moartea Costineștilor, și mai vârtos de a lui Miron Costin, ucis nevinovat poate și în atât de triste împrejurări?

De sigur că nici una (1). El trebue să fi avut tot zile triste, cu toată averea și înălțarea lui în boierie.

Devenind omul Cantemireștilor, el ajunge în 1696, sub Domnia lui Antioh Cantemir Vodă, stolnic mare. In anul următor Ilie Țifescu zidește m-rea Răchitoasa, după cum dovedește pisania pusă pe peretele de afară al bisericii, pe partea despre meazăzi, în următoarea cuprindere.

Блѣсть ,ѕ҃сѕ. мсца ѡкто кд ↑ зилеле іѡн антиѡх костантин воевод зидитаȣ ачаcтъ бесѣрекъ дȣмнѣлȣи Илїе вел столник кȣ џȣпинѣса дȣмнсале Ѳеофана храм ȣспенїе престь і ↑ бчи и при снодвѣ марїа ѡтражхва 1697 (2).

Negreșit că Ilie Țifescu voià, zidind această mânăstire, să-și ușureze mustrarea de cuget pentru moartea Costineștilor.

In anii următori Ilie Enache cumpără moșii, vii și tigani, unele dela fratele său mai mic Apostol Enache. In anul 1701, sub domnia a 2-a a lui Const. Duca Vodă, fuge în Muntenia împreună cu Costăcheștii, cu cumnatu-său Mih. Racoviță și cu alți mulți boieri, chiar după ce Brâncoveanu împacă pe Duca Vodă cu boierii lui. Totuș pe Vasilie Costache vornicul, pe Bogdan hatmanul, pe Mihalache Racoviță spătarul, pe Ilie stolnicul Frige-Vacă și pe Macsut postelnicul i-a oprit Brâncoveanu, și, după cum zice cronicarul, i-a mistuit, fiindcă se temeà să nu-i omoare Duca Vodă, cu toată făgădueala și jurământul său de iertare (3);

(1) Va fi fost poate îndemnat la aceasta și de Antiohie Jora, pentru motivul care se vede în apendicele acestui studiu.

(2) Inscripțiunea s'a publicat și de Episc. Melhisedec în *Notițe istorice și arheologice*, București 1885, p. 296.

(3) Neculce, Cap. XIV, p. 270 și 271.

După mazilirea lui Const. Duca Vodă, în 1703, urmează o căimăcămie de patru inşi, între cari se află şi stolnicul Ilie Enache, şi anume Ion Buhuş biv vel. log., Antiohie Iora biv hatman, Ilie Cantacuzino biv vel pah, şi Ilie Enache biv vel stolnic (1). Mihaiu Racoviţă ajungând Domn în 23 Sept. 1703 (7212), soseşte în Iaşi la 19 Noemvrie acelaş an şi căimăcămia încetează (2); el numeşte însă pe cumnatu-său Ilie Frige-Vacă spătar mare, ultima treaptă de boierie la care el a ajuns (3).

Acì se sfârşeşte cariera politică a acestui boier care a lăsat o tristă amintire în cronicele ţerii şi în tradiţiunile locuitorilor (4). La începutul anului următor el erà bolnav, şi în Maiu 1704, simţind apropierea sfârşitului său, îşi face testamentul, împărţind averea sa între fiul său Gavril şi m-rea Răchitoasa, şi hotărînd că, dacă fiul său va murì fără ficiori, toată averea lui să rămână mânăstirii Răchitoasa.

Iată cum glăsueşte diiata.

Ilie Enache (5) vel spătariu cu soţul méu (6) Tofana, fata lui Ion Racoviţă ce au fost vornic mare, facem ştire tuturor cui se cade a ştì, pentru o bisericuţă care din munca şi osteneala noastră am făcut'o de peatră, unde mai întâi şi din început au descălecat şi au făcut biserică de lemn, tatăl meu Enachi, ce au fost clucer mare. Acum în urma părintelui nostru, miluindu-ne Dumnezeu, noi am mai silit: una pentru foc, alta pentru trai; că lemnul petrece vieaţă mai scurtă, iar peatra vieaţă mai lungă. Deci având noi şi un cucon din trupul nostru, anume Gavril, care îl lăsăm să fie slugă şi paznic bisericei acestia, ce-i numele Răchitoasa, şi hramul Adormirea Maicei Precista, ce este la ţinutul Tecuciului, pe o despărţitură a Zeletinului, cum şi noi pe urma părintelui nostru cu acele ce s'au venit am făcut, aşà şi el în urma noastră, şi după a noastră vieaţă, să facă şi să întărească. Şi pe orice moşie s'ar tâmplà de ale noastre să are plugurile mânăstirii, niminea zeciuiala să nu-i iea. Şi încă şi eu am socotit din moşiile mele şi am dat mânăstirii satul Motoşeşti, ce-s la ţinutul Tecuciului, pe apa Bârladului, însă vadul morii ce este în Tecuciu să nu aibă treabă, căci este în hotarul Seşestilor vadul morii şi este a Seşeştilor. . . . .

(1) Doc. din 2 Nov. 7212 (1703). S. Spir. Iaşi — Popricani, V, 95.
(2) Nic. Costin. Ed. Kog. T. II, p. 51.
(3) Neculce. Ed. Kog. II, p. 280, Cap. XV.
(4) Vezi la fine Anexa I. (tradiţiuni).
(5) Apud Melchisedec «Ilie Ianaki».
(6) Apud Melchisedec «soţia mea».

De s'ar prilejì fiului nostru Gavriil moarte, şi să n'aibă feciori să-i rămâie în urma lui, la moşiile mele ce-s de pe tatăl meu, să n'aibă treabă ruda mea de pe tatăl meu. Aşijderea şi la moşiile ce-s de pe maica mea, să n'aibă treabă ruda mea de pe maică a se amestecà. Aşijderea şi pe moşiile ce am cumpărat eu în vieaţa mea, iarăş nime să nu se amestece. Aşijderea şi la moşiile soţiei mele a Tofanei, ce va fi partea mea, să n'aibă parte fraţii sau rudele mele. Şi când ne-ar pedepsì Dumnezeu cu această mai sus pomenită, toate moşiile noastre să fie a sfintei mânăstiri a Rechitoasei, că aceea ne rămâne de acì fecioară. Iar cine s'ar amestecà a strică a noastră tocmeală şi aşezare ce am făcut, să fie triclet şi proclet afurisit.

Aşijderea şi pe toate casele mele pun epitrop pe soţia mea Tofana să aibă a o ascultà până va fi şi ea vie. Aşijderea şi din odoară şi alte ale casei agonisele, iarăş toate să fie pe sama soţiei mele Tofana, ca să aibă a griji sufletul meu şi al ei, şi a istovì zidul dela mânăstire, şi un rând, două, s'au câte a puteà, să fie nevoitoare să facă chilii de peatră, vrând Dumnezeu şi dându-i putinţa. Iar rudele mele la nimica să nu se amestece, căci fecior las pe mânăstire. Iar pe Tofana şi pe copilul şi casa mea o las pe ajutorul Măriei Sale Mihai Voevod, să le poarte grije şi sfintei mânăstiri tij. Şi pentru ca bună şi credincioasă să fie această diiată a mea, ce am făcut la boala mea, şi la moartea mea, am iscălit şi eu şi soţia mea Tofana. Insă şi soţia mea Tofana să nu se mărite în urma mea, şi cu cinste să petreacă ca şi alte jupânese, deosebit pentru cinstea casei ce este. Iar cine ar ieşi dintr'-aceasta aşezare şi tocmeală, cum şi mai sus am zis, să fie blăstămat de Domnul Dumnezeu, şi de toţi sfinţii; Amin. Şi eu singur cu mâna mea am scris Let. 7212. Maiu 16.

Ilie Enache vel spătar. Tofana spătăroaia (1).

Fără îndoeală că Ilie Enache erà greu bolnav când a scris această diiată, pe care singur spune că a scris-o la boala şi *la moartea lui*. El a murit chiar în anul când a scris-o; în Decemvrie 1704, vorbindu-se de el, se spune că mânăstirea Răchitoasa a fost zidită *de răposatul* Ilie Enache vel spătar (2).

Neamul lui se stinge după puţină vreme. Fratele său Apostol murise înaintea lui fără urmaşi, iar Gavril, singurul său copil, moare tânăr şi neînsurat către 1720. Intâmplându-se după cum se scrie

(1) Această diiată a fost tipărită de Ep. Melhisedec în *Notiţe istorice şi archeologice*, Bucureşti, p. 297 şi 298, după nişte còpii. Ea se găseşte, tot în copie, însă mai exactă, la Arhiva Statului Bucureşti. M-rea Răchitoasa, Cond. II, p. 1 şi 2. Noi am urmat copia Ep. Melhisedec, cu oarecari îndreptări.

(2) A. St. B. Răchitoasa, Cond. II, p. 17 şi 18.

în diiată, ca să se prilejească moarte lui Gavril fără ca să rămâie feciori în urma lui, Ilie Enache hotărîse, că de l-ar pedepsì Dumnezeu cu această pedeapsă, să rămâie mânăstirea Răchitoasa ca fecioară și moștenitoare a lui. Și așà a și rămas.

In anul 1729 (7238) Ianuarie, Iord. Cantacuzino vel spătar și Toader Paladi, vel ban, ctitorii m-rii Răchitoasa, spun că această mânăstire a fost făcută de ruda lor Ilie Enache, ce a fost spătar mare, și de jupâneasa lui Tofana, și că nerămânându-le feciori, ei o închină m-rii Vatopedu dela Sfântul Munte (1).

Soția lui Ilie Enache, Tofana, trăește încă mult timp după moartea soțului și copilului său, sămânând în lungimea vieții cu mama sa Safta, și cu fratele ei Mihaiu Racoviță Vodă, care a trăit aproape 90 de ani. La 7 Maiu 1739 (7247), ea erà încă în vieață, și cumpără o vie (2), puțin însă după aceea moare, căci vedem în 7 Iulie acelaș an, pe mama ei Safta, soția răposatului Ion Racoviță vornic, spunând într'un document că, după moartea nepotu-său Gavril, fiul lui Ilieș spătarul, și a ficei sale Tofana, nerămânând fecior, a zis Tofana că va lăsà pe nepotu-său Toader Paladi vel vistier purtător de grije, și îi va da satul Ciorăști (3). Popa Vidrașco, duhovnicul Tofanei spune acelaș lucru, și adaogă că a fost chemat de Tofana, «și pe porunca d-sale am mers, și într'aceea zi ce au sosit șezând la masă cu spătăroaia, așà dela masă au lovit-o, și nimica n'au mai grăit, și până la 2 ceasuri de noapte au murit» (4).

Se vede dar că Tofana a murit între Maiu și Iulie 1737. In 1742, Octomvrie, Mihail Racoviță Vodă spune că m-rea Răchitoasa e zidită de răposatul cumnatu-său Ilie Enache, «care a ținut pe sora Domniei noastre Tofana», apoi adaugă că Gavril copilul ei a rămas mic și a murit, și în urmă a murit și Tofana, lăsând iarăș ce a avut, mult puțin la s-ta m-re Răchitoasa (5).

Astfel s'a stins casa și neamul lui Ilie Țifescu, boierul trădător, care a pricinuit moartea lui Miron și Velișco Costin. Din această casă, odinioară avută și fericită, n'a rămas decât înfierarea de trădător, dată de cronicari, și o poreclă de batjocură *Ilie Frige-Vacă*

---

(1) Arh. St. București, Cond. II, p. 3 și 4, — Observăm că Iord. Cantacuzino (Deleanu) erà cumnat cu Ilie Enache, deoarece erà căsătorit cu o fată a vorn. Ion Racoviță, iar T. Paladi erà nepot, fiind fiul lui Ion Paladi, mirele dela Băcani.

(2) Arh. St. Buc. Răchitoasa, Cond. I, f. 216.

(3) Arh. St. Buc. Condica Asache II, f. 283.

(4) Ibidem, f. 282.

(5) Arh. St. Buc. Răchitoasa, Cond. II, p. 5. Vezi și Melhisedec, *Notițe istor.*, p. 302.

dată de popor. Mânăstirea însăș, această fecioară a lui Ilie Țifescu, pare că a fost ursită la o tristă soartă; zidurile sale, astăzi ruinate, pricinuesc jale celui care le vede, tot atât ca și nenorociții cari le locuesc.

Este o nemesis, credeau cei vechi.

Neculce credeà acelaș lucru, și ca încheiere despre Ilie Țifescu, schimbând puțin cuvintele cronicarului, voiu reproduce frumosul sfat pe care îl da el celor cari pâresc de Domni.

«Deci, bine ar fi fraților să nu vă îndemnați a părăre pe oameni, măcar și vinovați de ar fi, încă din cele drepte să împuținați, iar năpăstie să nu puneți; că osânda nu se iartă, nice trece pe om ; încă pe mulți am văzut, îndesându-se pentru cinste să dobândească, de pârăsc Domnî, și se laudă între dânșii că se tem Domnii de dânșii; și zic că știu bine a pârare. Iară pe urmă, cu acel fel de hărnicie nice pe unul n'am văzut viind la vreo pricopseală» (1).

DATA UCIDERII COSTINEȘTILOR.

Care este data uciderii fraților Miron și Velișco Costin? Letopisețele nu se potrivesc nici chiar asupra faptului care din frați a fost omorît întâiu. După Neculce se pare, cum este mai firesc, că cel dintâiu ucis a fost Velișco Costin. Acest lucru e întărit de Cantemir, în descrierea vieții părintelui său (2), însă e formal contrazis de cronica atribuită lui Nic. Costin, care de altmintrelea spune chiar ceasul când a fost ucis Velișco, și afirmă că beizadeà Dim. Cantemir a fost martor la omorul lui Velișco Costin.

In privința datei uciderii, de asemenea lucrul nu e bine lămurit. M. Kogălniceanu pune data omorîrii în Decemvrie 1692, iar V. Urechia în Decemvrie 1691 (3), d-l Al. Xenopol a admis mai întâiu părerea lui V. Urechia (4), în urmă însă a adoptat părerea lui M. Kogălniceanu (5).

Care e adevărul în această privință.

Neculce, care vorbește așà pe larg de moartea Costineștilor, nu arată lămurit anul morții lor. El spune numai că Vodă Cantemir

(1) Neculce, Cronica, Ed. Kog. T. II, p. 213.
(2) D. Cantemir, op cit., p. 76.
(3) V. Urechia, *Miron Costin*, *Opere complecte*. București 1886. T. I, p. 339.
(4) Al. Xenopol, *Istoria Românilor*. Iași T. IV, p. 357.
(5) Acelaș, Arh. soc. științ. și liter., Iași, anul VI. (1895), p. 100, nota 1.

nu a trăit mult timp în urma acestui fapt, «după aceea n'au trăit un an nici Cantemir Vodă, și au murit» (1). Data morții lui Cantemir însă, Neculce o arată greșit 7199 (1691), ceeace dovedește că el încurcă datele: Ne spune însă un lucru exact, de care ne vom folosi în urmă; anume că frații Costini au fost uciși în anul al 7-lea al Domniei lui Cantemir, înainte de expedițiunea la Soroca.

După cronica atribuită lui Nicolae Costin, cei doi frați au fost uciși în 7200 Decemvrie, ceeace corespunde anului 1691 Decemvrie.

Varianta atribuită lui Nic. Muste spune că a trecut un an și 4 luni dela uciderea fraților Costini, până la moartea lui Const. Cantemir; însă, cum această variantă, ca și cronica lui Neculce, pune moartea lui Const. Cantemir în anul 7199, adică 1691 Martie, ar urmà că cei doi frați au fost uciși în Decemvrie 1690.

Prin urmare după cronice, faptul s'ar fi petrecut în Decemvrie 1692, în Decemvrie 1691, s'au chiar poate în Decemvrie 1690.

Cel puțin această din urmă dată trebue înlăturată fără nici o îndoeală, fiindcă în documentele anului 1691, găsim pe frații Costini până pe la mijlocul anului (2).

Rămâne de ales între anii 1691 Decemvrie, și 1692 Decemvrie. Părerea noastră este, că între aceste date trebue aleasă cea dintâi, *anul 1691 Decemvrie,* adică suntem de părerea lui Vas. Urechia, admisă și de d-l Al. Xenopol la început.

Observăm mai întâiu că, până astăzi, nu s'a publicat, și nici din nenumăratele documente inedite ce am cetit, nici unul nu am văzut, care să pomenescă pe Costini ca fiind în vieață în anul 1692.

Dar noi nu ne întemeiem numai pe această probă negativă, la care ni s'ar puteà răspunde că, dacă nu s'a găsit până astăzi un astfel de document, s'ar puteà găsì în viitor.

Avem însă o dovadă pozitivă că Velișco Costin nu mai trăià în Aprilie 1692. Un document din 15 Aprilie 1692 (7200), cu mărturia tuturor boierilor divanului, spune că *după săvârșirea* lui Velișco Costin biv vel vornic au rămas datorii, între altele 275 lei datorie, către Iord. Rusăt vel vistier «dați bani din banii gospod. ot vist. cu zapis din mâna vornicului Velișco», și de aceea s'a dat în plată

(1) Neculce, Cronica, ed. cit. T. II, p. 242.
(2) 1691 (7199) Iunie 22. Miron Costin, biv. vel. log. Velișco Costin vel vornic al ţerii de sus. Cond. geneal Sturza, p. 153 și 154; 1691 (7199) Aug. 24. Miron Costin biv. vel log. și Vel. Costin vel. vorn. ţerii de sus. St. Spiridon Iași. Doc. Grig. Carp. II, 1.

satul Zugravii pe apa Miletinului în Hârlău, fost al lui Velișco Costin. Const. Cantemir Vodă întărește judecata la 1 Maiu 1692 (1).

Prin urmare în Aprilie 1692, Velișco Costin nu mai erà în vieață.

Că frații Costini nu au putut să fie uciși în Decemvrie 1692, mai rezultă și din altă mărturie. In adevăr Neculce ne spune, că nunta dela Băcani s'a făcut în al 7-lea an al Domniei lui Constantin Cantemir *înainte de ce au mers la Soroca* Domnul împreună cu Daltaban Pașa, seraschierul Oblucifei, această expedițiune însă s'a întâmplat în vara anului 1692 (2), deci nu poate fi vorba de Decemvrie 1692.

Acestea toate întăresc cele scrise în cronica atribuită lui Nic. Costin, că frații Miron și Velișco Costin au fost uciși în 7200 Decemvrie, ceeace corespunde cu 1691 Decemvrie, dacă vom scădeà, cum este obiceiul, 5509 ani. De asemenea data de 1691 Decemvrie se întărește și cu cronica atribuită lui Muste, care spune că a trecut un an și 4 luni dela uciderea Costineștilor până la moartea lui Constantin Cantemir. Cantemir Vodă murind în 17 Martie 1693 (3), un an și 4 luni în urmă e tocmai Decemvrie 1691, data pe care o găsim în cronica atribuită lui Nic. Costin.

Neculce fără îndoeală greșește când scrie că n'a trecut nici un an dela uciderea Costineștilor, până la moartea lui Const. Cantemir; fiindcă uciderea s'a întâmplat în Decemvrie, apoi a urmat expedițiunea la Soroca, Neculce *singur o spune,* și în sfârșit moartea lui Cantemir. Dacă frații Costini ar fi fost uciși în Decemvrie 1692, expedițiunea la Soroca ar urmà să fie din 1693, însă această expedițiune se știe că s'a făcut în 1692, căci chiar Neculce arată că s'a întâmplat în anul al 7-lea al Domniei lui Constantin Cantemir.

Rămâne de combătut argumentarea d-lui Xenopol. Intr'o notă asupra documentului din 30 August 7200 (1692) publicat de noi în anul 1895, d-l Xenopol zice: «Vedem deci că Velișco este arătat ca trăind la 7200—1692 August 31.

«Este deci exactă data pusă de Nicolae Costin morții unchiului său 7200, și nici nu puteà să fie altlel, căci nepotul trebuià să cu-

(1) 15 Aprilie 1692 (7200). Arh. St. București, Cond. Asache II, p. 79, și acelaș document, Arhiva Rosnovanu, Stânca, Diverse I, 59.

(2) Vezi Dem. Cantemir, *Histoire de l'Empire Othoman*. Trad. par M. de Jonquieres. Paris 1743. T. IV, p. 150.

(3) Al Xenopol, *Ist. Rom.* IV, p. 359, nota 22, și Dem. Cantemir, *Vita Const Cantemyirii*, ed. cit., p. 76.

noască data morții unchiului, cu atât mai mult că ea fusese îmbinată cu aceea a tatălui său. Ne mirăm cum de d-l Urechia (*Miron Costin*, I, p. 389), bazându-se pe o gazetă germană a căreia dată este nesigură, a putut pune la îndoeală arătarea cronicarilor noștri. Documentul pe care îl publicăm ridică atare îndoeală. Luând de călăuz pe d-l Urechia și eu am pus data morții Costineștilor în 1691. *Ist. Rom.* IV, 357» (1).

Cronicarii noștri sunt, după cum am arătat, pentru data 1691, Decemvrie, iar nu 1692 (1). Cronica atribuită lui Nicolae Costin, care actualmente este afară de îndoeală, grație d-lui C. Giurescu, că n'a fost scrisă de Nic. Costin, fixează epoca uciderii fraților Costini 7200 Decemvrie, care corespunde cu 1691 (2). Cronica atribuită lui Muste ajunge la aceeaș dată, precizând un an și patru luni dela moartea lui Constantin Cantemir (3). Neculce face o greșeală ce e drept, zicând că n'au trăit un an nici Cantemir după uciderea Costineștilor, însă tot el ne spune că cei doi frați au fost uciși înainte de expedițiunea la Soroca, ceeace înlătură anul 1692 Decemvrie. Prin urmare cronicarii nu sunt pentru 1692 Decemvrie, ori în contradicțiune cu ziarul lui Iacob Francus de care vorbește V. Urechia.

Și nici documentul din 30 August 1692, care l-a făcut pe d-l Xenopol să-și schimbe părerea, nu este contrariu cu arătarea cronicarilor. Ce e drept că acest document nu vorbește de Velișco Costin ca săvârșit din vieață, nicăiri însă nu spune nici că ar fi viu. Prin urmare, el nu e în stare a înlătură data 1691 Decemvrie, care rezultă din documentul din 15 Aprilie 1692, din cronicari, și din ziarul lui Iacob Francus.

Din potrivă Documentul din 30 August 1692, care spune «fiind Domnia mea purcegătoare la oaste în treaba luminatei Impărăţii», dovedește că frații Costini erau dejà uciși, căci acì e vorba de expedițiunea dela Soroca, și atât Dim. Cantemir, cât și Neculce arată că uciderea Costinilor s'a făcut înainte de expedițiunea la Soroca.

Rămâne dar afară din orice îndoeală că Miron și Velișco Costin au fost omorîți în Decemvrie anul 1691.

---

(1) Arhiva societății științifice și literare din Iași, 1895 (an. VI), p. 100 notat. — Nu vedem pentru ce data Gazetei, Martie 1692, ar fi nesigură.

ANEXE.

I. Tradiţiuni despre Frige-Vacă.

Ibăneşti, 19 Iunie 1908.

Onor. Părinte!

(către părintele I. ANTONOVICI).

Iată ce am putut culege despre boierul dela Ţifeşti. Bătrânul Ioan Topală, în vârstă de 80 ani, istoriseşte următoarele auzite şi de el dela bătrâni.

Lumea îl porecliă «Frige-Vacă», pentrucă de mai multe ori pe an, la zile însemnate făceà masă la norod (un fel de praznice), şi fiindcă pe atuncea nu să găsià ca acum de ale mâncării, cum bunăoară orez, fiindu-le târgul prea departe, apoi tăià la fiecare masă (praznic) câte o vacă, pe care o frigeà şi o da de pomană, pentru sufletele morţilor. Norodul ştiind anumite zile, când se făceà pomană, se învitau ceala din ceala şi ziceau «Hai mă la Frige-Vacă, că astăzi mai frige una».

Alţii mai spun că atât de strajnic ce erà, că nu suferià pe nimeni să-i calce moşia, şi ori de câte ori prindeà câte o vită pe moşie, o tăià, o frigeà şi o da de pomană.

Aceasta deocamdată am putut culege din popor despre boierul din Ţifeşti Imediat ce mai pot află vă comunic.

Al sf. voastre sincer amic

G. Rebegea econom.

II. Tradiţiuni despre Frige-Vacă.

(urmare)

(Comunicate de Economul I. ANTONOVICI din Bârlad).

In comuna Hălăreşti se spune de bătrânii satului că au mai fost 2 biserici la locul numit Ţifeşti, ale căror urme se văd şi astăzi. Despre una se spune că ar fi existat până pe la anul 1800, iar despre a doua până la anul 1835, când arendaşul de pe acele timpuri desfiinţând satul Ţifeşti, a dărâmat şi biserica.

Biserica dintâi se povesteşte că ar fi fost făcută dincoace, sau despre răsărit de părăul Studineţ, de unul *Frige-Vacă*, care la locul numit Dărăşti aveà un frumos foişor în mijlocul iazului, şi, din întâmplare, un copil al său, căzând din foişor în apă, s'a înecat, şi Frige-Vacă de jalea cea mare pentru copil, şi ca o reamintire pentru viitor, a dăruit m-rii Răchitoasa

moşia Hălăreşti, cu toate hlizele, cari îi aparţineau, până la Draxini, comuna Corodeşti. Ca dovadă pentru îndeplinirea acestui mare act, se vede şi astăzi chipul lui şi al familiei lui pe zidul din m-rea Răchitoasa.

Acest Frige-Vacă, fiind un bărbat foarte iscusit în afacerile lui, pretindeà dela locuitori să i se dea şi lui câte o hliză de pământ cât umblă albina, şi cu un aşà procedeu fin s'a făcut proprietar până prin fundul Draxinilor.

Despre a doua biserică, se vorbeşte că ar fi fost făcută de săteni peste, sau la apus de părăul Studineţ, şi, după distrugerea satului Ţifeştii, biserica a rămas în câmp, şi s'a ruinat, icoanele din ea s'au transportat la biserica din Lunca (ce este tot în comuna Hălăreşti), iar lemnăria s'a strâns grămadă şi s'a ars. Ca poporeni bisericii din Ţifeşti făceau parte şi locuitorii din Hălăreşti până la timpul când au putut şi aceştia să-şi construească bisericuţa lor, cu propriile lor ostenele şi cheltueli. (Din condica mea intitulată: Notiţe asupra bisericilor din jud. Tutova, vol. II, 9—7. Comunicată de parohul din Hălăreşti în anul 1901).

La Hălăreşti se zice că a fost odată un Frige-Vacă, care chemà pe oameni răzăşi în fiecare Duminecă la biserică, unde după serviciul divin frigeà câte o vacă, şi o dădeà oamenilor spre mâncare, îmbătându-i şi cu vin. Când oamenii erau bine ameţiţi, îi făceà să-şi vândă pământurile pe nimic, aşà că cu vremea le-au luat tot pământul, şi, din toate ogoarele făcând numai un trup, le-a dăruit m-rii Răchitoasa, unde se află şi portretul său zugrăvit pe un părete din biserică. (Dintr'un notes al meu, în care am însemnat cele auzite în satul Băliţuţii dela d-l A. Creţu în ziua de 25 Aprilie 1890).

Economul *I. Antonoviciu.*

III. Pomelnicul m-rii Răchitoasa.

Boierii ctitori şi alţi miluitori.

Enache clucer (1) Safta (2), Irimie (3), Anna (4), Marie (5), Mariica, Catrina, Ilie spătar (6), Gavril (7), Theofana (8), Alexandra, Apostu (9), Irimia, Safta,

(1) Tatăl lui Ilie Ţifescu.
(2) Mama lui.
(3) Bunicul după tată.
(4) Probabil bunica despre tată, ori soţia a 2-a a lui Enache clucer.
(5) Poate Maria soţia lui Dum. Ceauru.
(6) Ilie Ţifescu.
(7) Fiul lui Ilie.
(8) Tofana Racoviţă soţia lui Ilie.
(9) Fratele lui Ilie.

Pentelei, Ursul (1), Tănase (2), Crăste, Dragne, Costandin, Enache, Marica, Stanca, Savastia, Dumitru (3), Nedele, Costandin, Grigori, Axinie, Stratu, Ivaşcu, Nistor, Alexandra (4), Tudosca (5), Candachia (6), Dumitru (7), Agathie (8), Nacul (9), Tudosca, Antohi, Todosca, Ierei Grigorie, Done, Ierei Mihail, Leondari, Vasilca, Irimia, Grigorie, Simion, Stratu, Ilinca, Ioan, Simion, Sofronie, Costantin, Marie, Vasile, Pavel, Ioan, Irimie, Mihalache, Nazarie, Aniţa, Raxanda, Costantin, Crăciun, Elisafta, Vasile, Ioan, Chiril, Efrim, Marula, Stefan, Ierodiacon Lazar, Sabin, Axine, Etimie, Grigorie, Tudosca, Chiriac, Pavel, Maria, Costantin, Gavril, Mihalache, Marie, Pavel, Alexandru, Ghiorghiţă, Antohi, Ilina, Catrina, Toader, Gheuca, Gavril, Marie, Antohi, Ghiorghiţă, Costantin, Marie, Stefan, Gavril, Abaza, Costantin, Sabina, Neculai, Axinie, Gheorghi, Alexandru, Luchian, Ioil, Apostu, Costantin, Ierei Gavril, Ánastasie, Ioana, Monah Ion, Marie, Irimie, Marie, Grigoraş, Monah Evloghi, Vucol, Monah Paisie, Monah Sava, Monah Paisie, Ieromonah Partenie, Gherasim, Gheorghe, Ene, Agora, Lambru, Caterina, Agora, Stefan, Neculai, Aniţă, Costantin, Toder, Lazar, Ilinca, Ioan, Luchian, Postalachi, Vucol, Ieromonah Gavril.

IV. Iw Costandin voevod Bojïo milostïio gospodar zemli Moldavscoi.

Facem ştire cu această carte a Domnii mele, cum au venit dumnialui Antiohie, ce au fost cluciar mare, de făcù mare jalobă la Domnia mea, zicând că au avut mare pâră şi gâlceavă cu Apostul Talpeş şi cu Stefan Corne, şi cu Ule, pentru nişte părţi de ocină ce o aveà domnialui la sat la Corlăteşti, şi la Giurineşti pe Horăiata, la ţinutul Tutovii, şi neputându-se tocmi cu răziaşii, fost'am trimis Domniame pe Velişco vornicul ca să so-

(1) Fratele de pe tată al lui Ilie.
(2) Idem.
(3) Poate strămoşul Dumitraşco Gheuca.
(4) Poate Alexandra Mălai, fata lui Coste Bucioc.
(5) Poate sora ei, Doamna lui Vasilie Vodă.
(6) Poate mama lor, soţia lui Coste Bucioc.
(7) Poate Dumitru Şoldan vornicul, fratele ei.
(8) Poate Agahia Bou.
(9) Poate bunicul soţiei a 2-a.

cotiască şi să aliagă deosebi lui Antiohie cluciarul socotind Domniia me pe Velişco vornicul boiar de cinste şi de credinţă, şi nu va făţări şi va alege cu dreptate. Că după ce au mărs acolo, n'au căutat să facă dreptate, după cum au fost porunca Domnii mele şi să judece după obiceiul ţării, precum s'ar hi venit părţile lui Antiohie, să le fi scos, şi deoparte într'amândouă săliştile, unde au avut zapis, şi cu hăleşteu ce ş'au fost făcut, precum am răspunsu Domnia mea, şi la Divan. Ce el n'au căutat dreptate lor, ce au luat mânde 100 de stupi dela Apostol Talpeş, şi dela Cornia şi dela Ulia, şi cu giudeţul său au scos pe Antiohie dintr'amândouă săliştile şi din hăleşteu, şi din prisăci, şi din pometi, şi din casa ce ş'au fost făcut, şi i-au dat loc pentru loc, preste al cincilea hotar, la câmpu despre Gura Horăeţii.

Şi făcându-i această strâmbătate Velişco vornicul lui Antiohie, de l-au scos din locul său de tot, fostui-a zis Antiohie lui Velişco vornicul, că ce îi face strâmbătate ca aceea, de-l scoate din danii şi din schimbături şi din cumpărăturile care le are acolo cumpărate cu ştirea răzeşilor lui, de carele n'au fost obiceiul ţerei. Iar el au zis cum că n'are cum să facă într'alt chip, că aşà l-am învăţat Domnia mea, şi n'are cum să facă drept preste porunca Dumniei miali. Vrând să acopere mânda ce luase el, şi să nu i se vădiască lucrul, au zis lui Antiohie: iată că ţi-oi face o mărturie la mâna ta, ca să aibi credinţă că ţi-am făcut strâmbătate pe porunca Domnii, iar tu să o ţii şi cu vreme să o areţi la giudeţi mărturia aceasta care îţi fac, şi atuncia s'a vedeà c'ai avut strâmbătate şi giudeţ pe poruncă, şi-ţi vei luà moşia. Care mărturie văzând Domnia mea, scrisă de Velişco singur cu mâna lui, urnindu-şi fapta lui care o au făcut pe mândă, cu mare nedreptate, şi ştiind Domnia mea, că nu i-am dat poruncă ca aceasta, chemat-am pre tot sfatul Domnii mele, pe dumnialor boierii cei mari şi mici, şi pe toţi mazilii, şi am făcut divan, şi am pus de au cetit mărturia lui Velişco deplin, de au auzit tot divanul de strâmbătatea ce au făcut el lui Antiohie. Şi aşà am socotit şi am judecat împreună cu tot sfatul Domnii mele, şi am ales ca să trimiţ iarăşi doi boiari de cinste şi de credinţă, ca să socotească şi să aleagă pe zapise şi pe giudeţul ce giudecasăm Domnia me atunci, care şi acum am socotit şi am giudecat ca să-şi ţie Antiohie moşia acolo unde are pe zapisă ce are danii, şi de schimbături şi de cumpărături dintr'amândouă săliştile, din Corlăteşti şi din Giurineşti ce a hi cumpărat cu ştire răziaşilor săi, şi să-şi ţie hăleşteul care l-au făcut el, iar cu voia răziaşilor săi, şi pe câte îi s'ar venì părţile de ocini pe zapisă ce are, să le aleagă şi să le stâlpască de o parte într'amândouă săliştile, şi să le caute şi dresăle cari s'ar aflà mai vechi moşinaşi, şi cumpărători, aceia să întoarcă a celorlalţi cari s'or hi îndesat a cumpărà mai pe urmă. Iar pentru Boră̆ştii de sus şi Strâşineştii, unde au fost dat Talpeş şi Cornia lui Antiohie loc pentru loc

cu giudeţul lui Velişco, şi ei acolo moşinaşi n'au fost, ci i-au fost dat moşia altor răziaşi cu care n'au fost având triabă, şi l-au scos din Corlăteşti şi din Giurineşti, ca ş'acolo încă să le ia sama de va hi fost Corne şi Talpeş de moşie, sau măcar cumpărători mai vechi decât cluciarul Antiohie, şi a hi cumpărat Antiohie fără ştirea lor, să-i întoarcă lui Antiohie ce ar fi dat, şi să-şi ţie el numai drepte danii ce a hi având. Iar de a hii mai vechiu cumpărător Antiohie decât dânşii şi s'or hii îndesat a cumpără Talpeş şi Cornia, făr de ştirea lui Antiohie, să le întoarcă Antiohie toate cumpărăturile lor. Iar pentru danii ce or hii mai având Talpeş şi Cornia, să jure ei precum le sunt lor drepte danii, acelea să şi le ţie, şi de nu s'ar puteà învoì să le ţie la un loc, să le stâlpască deosebit.

Iar pentru iazul ce au făcut Talpeş şi Corne lui Antiohie acolo la Borăşti, pentru să-i ia iazul lui Antiohie cel dela Corlăteşti, să le întoarcă toată cheltuiala Antiohie, să-şi ţie şi acela hăleşteu, căci l-au iezit pe moşia lui Antiohie, şi ei nehiind cu nimic moşinaşi acolo, ce numai au umblat cu mare vicleşuguri şi cu mânde de au scos pe Antiohie din danii, şi din schimbături şi din cumpărături care au avut cu voia răziaşilor lui, şi preste giudeţul Domnii miali carele arată mai sus. Că şi întâi la divan, şi acum pe urmă tot acesta giudeţ li-am arătat, ca să-şi ţie Antiohie iazul ce şi l-au făcut pe părţile celea de ocină ce au avut, şi să-şi ţie şi părţile ce au avut dintr'amândouă săliştile din Corlăteşti şi din Giureşti. Iar acea socoteală ce au făcut vornicul Velişco atuncea, să nu hie într'o nimica şi nici de o treabă nimărui, căci s'au aflat c'au îmblat rău şi pre strâmbătate. Iar pentru boiarii ce scriu mai sus, că se vor trimite socotitori şi aşezători acestor ocini, într'această dată nu s'au putut trimite, fiind Domnia mea purcegător la oaste în triaba luminatei împărăţii. Iar după ce ne va aduce milostivul Dumnezeu, această socotială şi alesătură ar face-o boiarii ce s'ar trimite cu aceea triabă pe giudeţul şi socoteala ce o arată mai sus. Aceasta scriem Domnia me.

U. Ias. lto 7200 August 30.

Lăsăm mărturie pre milostivul Dumnezeu, cum dela noi nici o învăţătură vornicul Velişco n'au avut să facă strânbătate nici într'o parte; înainte tuturor boiarilor şi a tot divanul l-am învăţat cum s'ar puteà nimerì să facă dreptate şi aşezare acei gâlcevi ce erà pentru acele ocini.

Iarăşi noi în urmă, ieşind Antiohie clucerul din ţar, în ţara românească scriind de acolo cum au avut restrâmbătate din hotărâtura lui Velişco vornicul, şi noi iară l-am chemat şi i-am zis pentru jaloba ce jeluià cluceriul pentru căci au făcut strâmbătăte, că nu l-am trimis să facă strânbătate nici într'o parte, ci să îndrepteze şi să facă bună aşezare, nici mândă să ia. Că înţelesăsem Domnia mea că au luat prisăci de stupi. El se apucà tare înainte

a tot sfatul Domnii mele cum le-au făcut socotială direaptă. Iar acum în urmă se văzù şi mai chiiar lucrurile lui cele fără treabă şi luatura mândei ce au tras către sine, au făcut strânbătate lui Antiohie cluceriul. Ce tot cele pomenite mai sus socotele lui să nu hie întru nimic, şi acei boiari trimişi, cu suflet nevătămat, drept pe obiceiul ţării vor tocmì şi vor aşăzà.

(L. P.)

Tudosie Dubău vel logofăt iscal. (1)

Observaţiuni asupra portretelor ctitoriceşti.

Portretul de copil dela stânga este al lui Gavril, fiul lui Ilie Ţifescul, lângă el este mama lui Tofana, sora lui Mihaiu Racoviţă Vodă, ţinând biserica împreună cu soţul său Ilie spătarul. Lângă ei se află Enache clucerul, tatăl lui Ilie Ţifescul. Urmează trei Domni: (1). Mihaiu Racoviţă Vodă, fratele Tofanei este alături cu Enache clucerul; (2), lângă el mai la spate, îmbrăcat în alb, Nicolae Mavrocordat şi (3) Grigorie Ghica Vodă. Aceşti trei, deoarece au închinat mânăstirea Răchitoasa la mânăstirea Vatopedul din Sfântul Munte, arată cu degetul spre aceasta mânăstire pe care o ţin în mână împăraţii Arcadie şi Teodosie cel Mare, pe când Ilie Ţifescul, soţia, tatăl şi fiul său arată cu degetul spre mânăstirea Răchitoasa. Portretele, copiate de pe alte portrete mai vechi, sunt făcute de sigur nu în 1697, când s'a zidit m-rea, ci în 1739, când s'a rezidit. Astfel se explică boieria de spătar a lui Ilie Ţifescul, care în 1697 erà vel stolnic, precum şi calitatea de voevozi dată lui Mih. Racoviţă, Nic. Mavrocordat şi Grig. Ghica Vodă, cari până atunci (1697), nici unul nu ajunsese domn.

(1) Sfântu Spiridon Iaşi, Condica V, Plic XIII, No. 7. Publicat în Arhiva Soc. ştiinţifice şi literare din Iaşi, An. VI (1895), p. 100—103.

LUPTELE

DELA

OGRETIN ȘI TEIȘANI

DIN ZILELE DE 13 ŞI 14 SEPTEMVRIE 1602 (7111) (1)

DE

GENERAL P. V. NĂSTUREL.

Şedinţa dela 5 Fevruarie 1910.

I. MORMÂNTUL MARELUI STOLNIC STROE BUZESCU.

La sudul judeţului Vâlcea, aproape de limita cu judeţul Romanaţi, se află satul Stănești, căzut prin zestre sub stăpânirea neamului boierilor Buzești, dela căsătoria jupânului Radu Buzea Armașul, feciorul lui Vlad Banul, cu jupaniţa Maria, fata lui Ghiura sau Giura logofătul, feciorul lui Mogoş Spătarul.

In acest sat Stănești ridicaseră, mai dinainte, un schit Mogoș Banul și cu fiul său Mogoş Spătarul, pe care schit îl reedifică, la 1536, jupânul Ghiura Logofătul și cu jupâniţa lui Vilae.

In acest schit, azi biserică de mir, odihnesc oasele vestitului viteaz Stroe Buzescul, iar deasupra mormântului, ridicat din faţa pardoselei de 30—40 cm., jupâneasa Sima Stolniceasa puse de se așezară două lespezi de piatră, din cari una cu un bas-relief, având împreună o lungime de $1^{m},850$ și o lăţime de $0^{m},750$, pe care se cetește inscripţiunea ce urmează mai la vale.

---

(1) Studiu alcătuit cu ajutorul a două documente interne: Piatra mormântului lui Stroe Buzescul și Hrisovul lui Radu Vodă Șerban din 29 Iunie 1604.

Satul este depărtat de gara Strejești (linia Piatra-Olt-Câineni), la vest, de vreo 5 km.

Figura acì alăturată (pag. 847) a mormântului arată cari sunt locurile cuvintelor și slovelor cari azi nu se mai văd de loc, fiind șterse din cauză că, deșì, cum spuseserăm, piatra este ridicată din fața pardoselei, totuș mormântul fiind în dreptul ferestrei, cu prilejul închiderii sau deschiderii ei, urcându-se pe ea s'au tocit slovele. Cele ce se mai văd încă, cu greu dar sigur, se vor tocì și ele. Spre a scăpà ceeace a mai rămas am făcut un facsimil pe care-l reproduc acì, nemulțumindu-mă numai cu lectura originalului, care lectură, adeseori și la ori cine, poate conțineà și neexactități, precum vom vedeà.

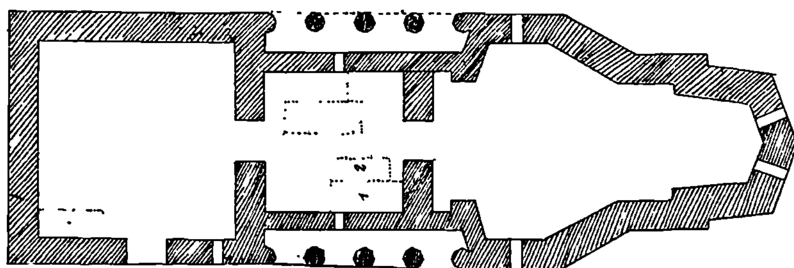

Fig. 1.

Planul Schitului Stănești din jud. Vâlcea.
No. 1 Mormântul lui Stroe Buzeșcu.
No. 2 » jupânesii Sima.

Iată Mormântul: (1)

«Въ име ѿца и сн҃а стъ҆ дха амин. Acesta petră pre grop(a) jupânului lu STROE BUZESCULŬ ceu fostŭ Stolnicŭ la Mihai Vodă și au fo(st) la tote războ(i)le de(n)prèună cu Domŭnu său ca o slugă crèdenc(i)osă Domŭnu să(ŭ). Și la războiu di întăi dob(ă)ndi rană la mănă stăngă de Turci. Și la războiul de la G(i)urghiu cân(d) să loviră cu Hanu să răni în ochiul stăngŭ de săgetă. Și au sluji(t) Stroe lu Mihai Vod până peri în Țara U(n)g(u)rescă. Dèci să sculară boeri Țări și cu Buzești rădicară prè Radulŭ Vod, iară Simion Voev(od) cu Turci, Tătari, Moldovenî, Leși mulți făr(ă) samă veniră

(1) Unul dintre primele și foarte puținele documente scrise în limba patriei până atunci (1602).

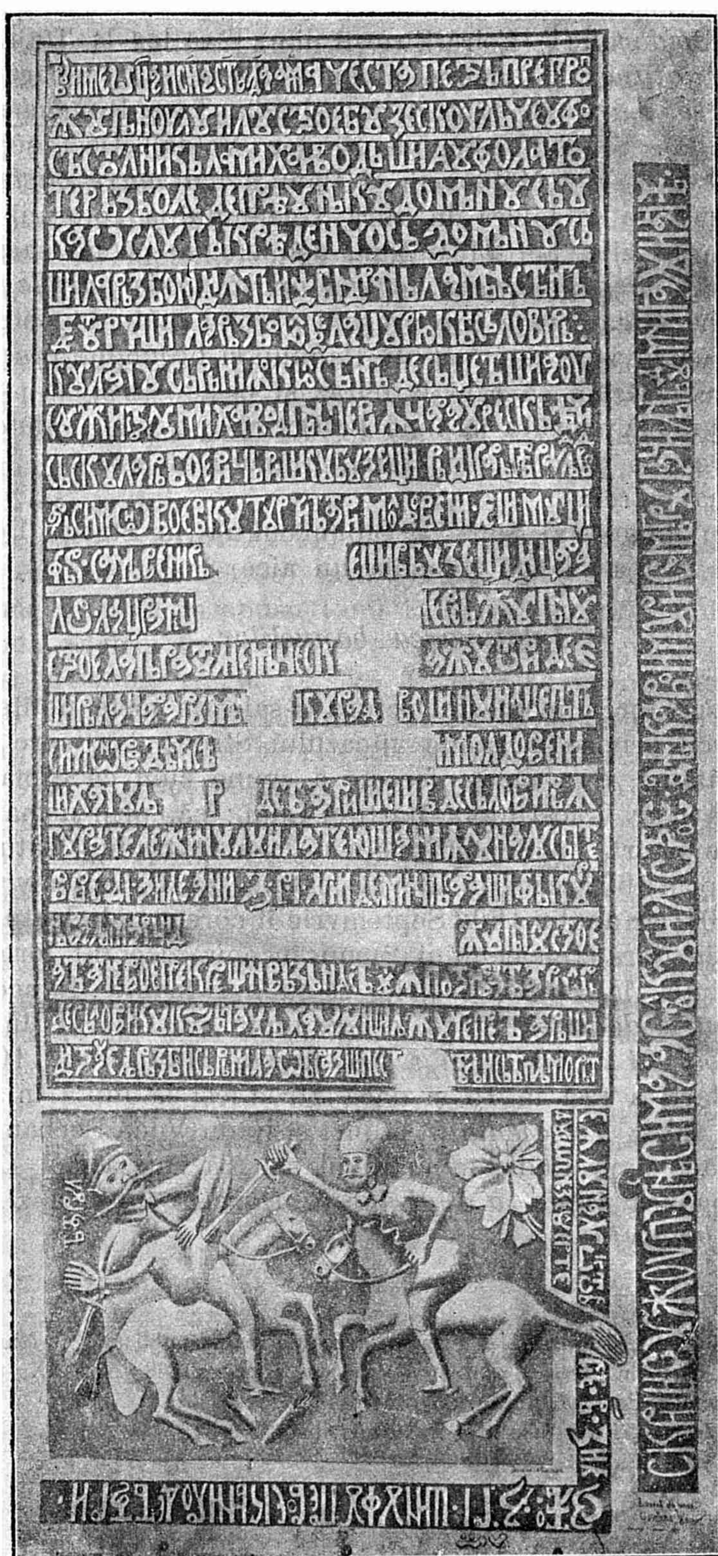

Fig. 2.

Mormântul lui Stroe Buzescul.

[*den Țara Moldovei*] (1). Eșiră Buzeștí di(n) Țara lor la Ț(a)ra Nemț(èscă), [*iar atunce*] (1) merse jupănul Stroe la (îm)păratul nemŭțesc [*ca să ceară*] (1) ajutori de eșiră la Țara Rumăn(escă) cu Rad(ul). Vo(dă). Și nui aștepŭtă Simion Vo(dă). Déci sè(u) [*rădicat cu Leși*] (1), (ș)i Moldoveni și Hanulŭ [*cu mare oaste*] (1) de Tătari și eșiră de să loviră în gura Țelejinului la Teiușani în luna lu Săptevrie 14 zile, ani 7110 Luni demin(è)ț(ă) pă(nă) sara și făcur(ă) năvală Marți *d*[*eminèța de trei ori de toate părțile, iar*] (1) jupănul Stroe atăta nevoe pre creștini văzănd stătu în potriva Tătarilorŭ de să lovi cu cumŭnatulŭ Hanului și lŭ junghe pre Tătarŭ. Și di(n)tr'acelŭ războí să răni la obraz și pest(e) [*trei*] (1), săp)tămăn(i) să tă(m)plă morŭte în luna lu Octovrie 2 zile, vălèto 7110. Și nu fu pre voe căinilor de Tătari. Dumnezeul erte».

Pe muchia petrei:

«Scriși eu jupunès(a) Sima a Stol(ni)cul(u)i lu Stroe: Dèca voi muri să mă grupați lăngă dumniia lui aicè».

Inlăturarea bănuelilor.

D-l profesor Iorga însoțește lectura d-sale de niște notițe foarte interesante cu privire la rănile viteazului Stroe; dar, spre a preciză ziua bătăliei, d-sa nu se ferește a spune cum că Sima s'ar fi înșelat și că n'ar fi fost lupta Marți ci Luni ; că, prin urmare, rău s'a săpat pe piatră 14 Septemvrie, cum rău s'a tradus leatul 7110 Septemvrie prin 1602, căci, în adevăr, leatului 7110 Septemvrie îi corespunde 1601; iar anului 1602 Septemvrie îi corespunde leatul 7111.

«Lupta din gura Teleajenului (2) nu începù, zice d-l Iorga, cum spune inscripția, la 14 Septemvrie, ci cu o zi înainte. In această zi de 13, și *nu a doua zi*, Stroe ieși la luptă cu Tătarul. In sfârșit Marți *n'a fost 14* ci 13. Anul a fost firește 7111, nu 7110, etc.» Dacă dar Marți a fost în 13 și dacă Stroe ieși la luptă în această zi de 13 la *gura Teleajenului*, atunci și Radu Vodă Șerban trebue îndreptat, căci el pretinde, în hrisovul său, că ziua a *fost Luni 13* și mai adaogă că *lupta a avut loc la Ogretin* în acea zi, nu la *gura Teleajenului.*

---

(1) Intregiri după Al. Odobescu. — Această inscripție a fost publicată, cu foarte multe greșeli, de T. Cipariu în *Archiv pentru filologie și istorie*, 1868, No. XX, pag. 398, după o copie trimisă de M. Quinezu, advocat din Craiova.

(2) N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, pag. 170—1.

Piatra nu zice că lupta s'a dat numai Marţi la gura Teleajenului, căci noi am cetit că ea a avut loc şi Luni: «Luni dimineaţa până seara şi «făcură năvală Marţi»..... Unii, în loc de Marţi au cetit *mare* şi năvala au fost, fireşte, mare chiar Marţi, căci, după răposatul Al. Odobescu, ea fu dată «de trei ori de toate părţile.»

Asupra datei de *14 Septemvrie Marţi*, Sima nu se puteà înşelà, fiindcă, mai întâiu, 14 Septemvrie este o zi mare creştinească: «ziua crucii» şi jupănul Stroe istorisindu-i lupta i-a spus Simei cu siguranţă, că el a fost rănit în ziua de «Cristovul viilor»; apoi, al 2-lea, 14 Septemvrie 1602 a căzut Marţi iar nu Luni, căci în 1602 ciclul solar a fost 26, iar zi întâiu de Septemvrie a căzut într'o Miercuri; în fine, al 3-lea, lupta dela Ogretin, care a premers celei dela Teişani, s'a dat Luni 13 Septemvrie, şi Ogretinul este pe valea Drajnei departe de vreo 12 km. de Teişani, prin urmare nu este la gura Teleajinului.

De altă parte, cuvintele: «Şi nu fu pre voe câinilor de Tătari» ne arată că creştinii (Stroe) fură învingători la Teişani, adică la urma urmei. Lupta începuse Luni la 13, *la Ogretin*, cum ne spune Radu Vodă Şerban în hrisovul ce vom reproduce mai la vale, şi se continuase a doua zi, la 14, *la Teişani*, cum ne spune piatra; ceeace ne arată că prima luptă rămăsese nedecisă şi că Radu Vodă simţindu-se mai slab, se retrase peste noapte. De altfel, a admite că lupta s'ar fi putut prelungì *pe acelaş teren* a doua zi, fiindcă ea poate durà azi mai multe zile dearândul, este a ignorà arta răsboiului pe acele vremi: De te simţiai mai slab, profitai de întunericul nopţii spre a rupe, cum se zice azi, contactul cu inamicul, retrăgându-te, etc. etc.

Mihaiu Vodă, la Călugăreni, deşì victorios, totuş nu îndrăzneşte a sta pe loc sau chiar aproape de locul unde se luptase, ci, odată cu căderea nopţii, bătù şi el în retragere şi nu se oprì decât la Bucureşti o zi, pentru odihnă, plecând spre Târgovişte.

Vom analizà afirmările Simei şi le vom confruntà cu hrisovul lui Radu Vodă Şerban.

Mai întâiu observăm că inscripţiunea mormântului, dela început şi până la fraza: «Şi au slujit Stroe lui Mihaiu Vodă până perì în Ţara Ungurească», se referă la Domnia lui Mihaiu Vodă până la 9 August 1601, când Eroul fu uciş mişeleşte la Turda; prin urmare, se referă şi la prima bătălie dela «gura Telejinului», la care a luat parte Stroe, la 20 Octomvrie 1600.

Imprejurările au fost următoarele:

In urma expedițiunii întreprinse de Mihaiu Vodă în Moldova în Maiu 1600, el se reîntoarse în Ardeal în Iunie lăsând în capitala țerii, cucerite atât de ușor, o Locotenență Domnească, în capul căreia se află vestitul Ban Udrea Băleanul.

Gonit din Moldova, detronat, Erimia Movilă trecù la Poloni după ajutor spre a-și recăpătà tronul pierdut. In acest timp, în Ardeal, Ungurii sustinuți de Basta se revoltaseră împotriva lui Mihaiu și-l învinseră la Mirăslău în ziua 8 Septemvrie 1600. Mihaiu Vodă pierdù Ardealul.

De aceste evenimente se folosì, neapărat, Eremia și intrând, cu Leșii și cu oastea ce-și adunase, în Țara Moldovei, gonì Locotenența lui Mihaiu și-și reocupă Scaunul. Dar nu se mulțumì numai cu atâta față de situațiunea lui Mihaiu, ci se hotărî, la rându-i, să instaleze pe fratele său Simion Movilă în Scaunul muntenesc, gonind pe Mihaiu.

Acesta, în urma dezastrului ce îndurase, neîndoindu-se de sentimentele ce-i păstrà Eremia Movilă, alergă din Ardeal în Țara-Românească, unde se află ca co-regent fiul său Nicolae Pătrașcu V. V., și se puse în capul trupelor ce putù adunà pornind întru întâmpinarea protivnicului său. După câtevà zile (1) de hărțueli, dela Focșani până la râul Teleajen din Prahova, Mihaiu se hotărî de bătae «la gura Teleajinului» unde, în ziua de 20 Octomvrie 1600, fu bătut de Zamoisky. Retrăgându-se spre Oltenia pentru a organizà resistența și a încercà din nou soarta armelor, Mihaiu constată că totul îi merge împotrivă și, pe la sfârșitul lui Noemvrie, se gândește a reintrà în grațiile împărătești; în acest scop el plecă la Praga la împărat, unde fu mai fericit. Trimis din nou în Ardeal, repurtă victoria dela Goroslău în ziua 3 August 1601 asupra lui Sigismund Bátory, victorie care-i deschise mormântul, așà de vreme și atât de mișelește, căzând pradă infamului Basta în tabăra dela Turda în dimineața zilei de 9/19 August (2) 1601, când fu asasinat.

Până la această dată Stroe se află lângă «Domnu său», pe când frații săi Radul și Preda, după ce se închinaseră lui Simion, să răsculaseră și trecuse în partea boierilor și poporului care aleseră Domn pe Radul Vodă Șerban.

(1) A se vedeà remarcabilul studiu: *«13 zile din vieața lui Mihail V. V.»* de Sub.-Lt Zagoritz.

(2) Vezi data morții după piatra mormântului său, a căreia inscripțiune a fost publicată întâiu de Papiu Ilarian, în «Tesaur de monumente istorice», I, 395; după aceea și de d-l D. Onciul, în *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazu* (două cuvântări comemorative), în note, p. 69.

Domnia lui Simion Movilă în Țara-Românească începe dar îndată după bătălia dela Gura Teleajenului, adică dela 20 Octomvrie 1600 (7109). Iar în Arhivele Statului din București se păstrează hrisoave (1) dela acest Domn cu data de 5 Decemvrie 7109, de 8 și 16 Decemvrie acelaș an, apoi din 11, 13, 20 Aprilie 1601, 5 Maiu și 25 Iunie 1601, și aceste hrisoave ne permit a afirmà că Simion domnește singur și nesupărat de nimeni.

Ne oprim acì, deocamdată, cu aceste constatări atât de necesare spre înțelegerea ușoară a evenimentelor petrecute.

II. HRISOVUL LUI RADU VODĂ ȘERBAN.

La 29 Iunie 7112, 1604, Radu Vodă Șerban întărește prin hrisov (2), stăpânirea fraților Radul Clucerul Buzescul și Preda Banul peste Târgul-Jiului.

Din acest hrisov, publicat dejà de d-l Ștefulescu în *Târgul-Jiului*, pag. 64 — 73, noi nu vom folosì acì decât părțile relative la studiul de față, părți cari vor fi confruntate cu arătările pietrei mormântului viteazului Stroe Buzescu.

«După aceea, zice hrisovul, s'a întâmplat cu schimbarea vremilor și a Domnilor, greutăți Țerii și multe nevoi de Turci și Tătari și Leși și Moldoveni și au venit în Țară și au *ruinat-o* și au robit-o și au stat Domn Simion Vodă cu Leși și cu Moldoveni ca să domnească Țara și multe năpaste rea și moarte au căzut peste toți sărmanii cu multe jafuri și cu multă prădare».

Acest pasagiu se referă: la evenimentele petrecute cu ocaziunea invaziunii lui Zamoisky, la lupta dela 20 Octomvrie 1600 și la instalarea și domnia lui Simion Movilă în întâiul rând, evenimente schițate de noi mai sus.

Hrisovul continuă:

«Apoi dacă au văzut atâta prădare a Țerii întregi și jafuri și moartea rea care li s'a făcut, ei n'au putut suferì, ci toți s'au ridicat, toată Țara și toții boierii mici și mari asupra lui Simion Voevod și l-au gonit din Țară. Și s'au sculat toți boierii întregei Țeri

(1) Hrisovul din 8 Decemvrie 7108 1599 este evident greșit datat; el cată să fie din 7109—1600.

(2) Original slav pe piele la *Academia Română*, pach. XL, doc. 97.

mari și mici, din Țara Domniei mele, și sfat au făcut toți, și cu voia cinstitului împărat creștin al Romei, au ridicat pre Domnia Mea ca să fiu tuturor Domn Țerii-Românești».

Acest pasagiu este redat pe piatra mormântală prin:

«Deci să sculară boierii Țerii și cu Buzești, rădicară pre Radu Vod.»

Când s'au petrecut evenimentele acestea?

Fig. 3.

Schitul Stănești din județul Vâlcea, unde odihnesc oasele viteazului Stroe Buzescu.

Unii pretind că s'ar fi oferit Scaunul, mai întâiu lui Stroe Buzescul și că acesta l-ar fi refuzat. Această afirmațiune este în contrazicere cu spusele jupânesei Simei: «și au slujit Stroe lui Mihai Vodă până pieri în Țara-Ungurească». De unde rezultă că Stroe nu se aflà în țară, iar Buzeștii cari se ridicaseră cu țara împotriva lui Simion Vodă erau frații lui mai mari Radu și Preda, singurii cari recunoscuseră și se supuseseră lui Simion și cari trăiau retrași pe la moșiile lor.

Din documente rezultă că proclamarea lui Radu Şerban Basarab ca Domn s'a făcut înainte de tragicul sfârşit al Eroului dela Călugăreni.

In adevăr, tot în Arhivele Statului aflăm hrisoave date de Radu Vodă Şerban la 5 Aprilie şi la 28 Maiu 1601, adică în acelaş timp cu Simion Vodă şi aceasta s'ar puteà explicà prin faptul că, deşi ales la tron pe la începutul lui Aprilie, totuş Simion Movilă continuă a se crede Domn stăpânitor, fie din lipsă de cunoştinţă a evenimentelor ce se petrecuseră, fie că el nu voì să recunoască starea de lucruri.

Un lucru pare probabil, ba chiar sigur, şi anume că Simion Vodă trebuì să părăsească Scaunul fiind «gonit din Ţară».

Să admitem că Radu Şerban se urcă în Scaun în Maiu 1601. In divanurile sale nu se întâlneşte nicăeri Stroe Buzescul, ceeace confirmă spusele Simei, iar Radul se vede figurând în demnitatea de Mare Clucer, pe când frate său Preda este Mare Ban al Craiovei.

Să continuăm cu hrisovul:

«Intr'acestea Simion Voevod, dacă au înţeles aşà, au ridicat multă oaste de Turci şi Tătari şi Leşi şi Moldoveni şi au venit asupra Domniei mele, cu toate puterile oştilor lui. Apoi Domnia Mea dacă am văzut atât de multă silnicie a oştilor lui, n'am putut suferì să stau împotriva feţelor puterilor oastei lui, ci am lăsat Domnia Mea toata Ţara în mână lor. Şi au robit şi au tăiat şi multă răutate au făcut, cum nici odată nu se poate vedeà şi spune de atâta rău ce s'a făcut atunci de Turci şi de Tătari şi de Leşi şi de Moldoveni».

Acest pasagiu se potriveşte cu arătările inscripţiunii mormântului: «iară Simion Voevod cu Turci, Tătari, Moldoveni, Leşi mulţi fără seamă veniră din Ţara Moldovei».

Fireşte, Simion Vodă văzându-se ameninţat, fugì în Maiu 1601 după ajutor la frate-său Eremia Movilă şi la Poloni şi se reîntoarse, pe la sfârşitul lui Iunie 1601 (avem hrisov din 25 Iunie 1601) la Târgovişte cu ajutorul ce putuse căpătà, urcându-se pentru a doua oară în Scaunul din care fusese gonit şi în care îl aflăm dând hrisoave şi la 14 Decemvrie 1601 căci, continuă hrisovul lui Radu Vodă:

«La aceasta Domnia Mea am socotit şi am alergat la aripa la puterile cinstitului împărat creştin al Romei şi m'am plecat supt aripa împărăţiei sale. Şi dacă am ieşit acolo, la locul *Sact Mariu*, Domnia Mea am căutat în toate chipurile cum voiu puteà câştigà moşia Domniei Mele, Ţara-Românească, însă am căutat cu toţi dire-

gătorii şi cu toţi boierii Domniei Mele pe care să alegem un credincios şi destoinic boier al Domniei Mele ca să-l trimitem la cinstitul împăratul nostru creştin. La aceasta Domnia Mea şi cu toţi diregătorii Domniei Mele şi boieriei Domniei Mele, din Ţara Domniei Mele, am ales pre cinstitul diregător al Domniei Mele, răposatul jupân Stroe fost mare Stolnic, şi l-am trimis la cinstitul împărat creştin al Romei şi acolo multă stăruinţă s'au străduit, împreună cu cinstiţii diregători ai Domniei Mele, fraţii lui, jupân Radul Clucerul şi jupân Preda Marele Ban, pentru Domnia Mea.

«Şi ne-au adus dar dela Dumnezeu şi mulţi bani dela împăratul nostru creştin ca să scoată Ţara noastră şi moşia din mâna vrăjmaşilor noştri Turci, Tătari şi Leşi şi Moldoveni.

«La aceasta m'am sculat Domnia Mea şi am pornit cu toate puterile şi oştile cinstitului împărat al nostru creştin şi am rugat pre Domnul Dumnezeu şi cu toţi diregătorii şi boierii Domniei Mele, am scos pre Simion Vodă din Ţară».

Acestor pasagii le corespunde pe piatra mormântală:

«Ieşiră Buzeştii din Ţara lor la Ţara Nemţească, iar atunci merse jupânul Stroe la împăratul nemţesc ca să ceară ajutor, de ieşiră la Ţara-Românească cu Radu Vodă. Şi nu-i aşteptă Simion Vodă».

Se impune a fixà, măcar aproximativ, cum de altfel procedarăm şi până acì, a fixà zic, timpul când se petrecură aceste fapte.

Mai întâiu, localitatea *Sact Mariu* nu credem să fie altcevà decât *Sătmarul* de azi, localitate pe râul Someşul la mai bine de 100 km. la Nord-Vest de Turda.

Fiindcă Stroe nu părăsì pe Domnul său decât după 9 August 1601, apoi urmează că, spre a fi fost ales, de Domn şi de boieri, ca să se ducă la împărat, el trebuià să se afle dejà acolo. Am fi aproape de adevăr dacă am admite că, dela Turda la Sătmar, Stroe pusese vreo 6 zile. Astfel că între 15 şi 20 August avù loc alegerea ambasadei din care a făcut parte Stroe.

Radu Vodă şi boierii lui, cari îl însoţiau la Sătmar, plecaseră din ţară după revenirea lui Simion Vodă; să zicem că ar fi plecat prin Iulie 1601. Reuşind în misiunea lui, Stroe mai rămase la Praga pe lângă împărat, iar ajutoarele în bani şi oaste fură puse la dispoziţiunea boierilor şi Domnului, cari le aşteptau la Sătmar şi cari nu pierdură de sigur vremea, ci luară calea spre Târgovişte, unde ajunseră prin Decemvrie 1601.

Şi fiindcă Simion Vodă «nu-i aşteptă», iar, de altă parte, îl aflăm dând hrisoave la 14 Decemvrie 1601, suntem autorizaţi a crede că

Radu Vodă Şerban se reinstalează imediat în Scaun, căci îl aflăm dând, la rându-i, hrisoave la 24 Decemvrie 1601.

Concluziunea la care am ajuns, şi care a ieşit din hipoteza hrisoavelor (din 14 Decemvrie 1601 al lui Simion şi 24 Decemvrie 1601 al lui Radu Şerban), nu ne mulţumeşte, deoarece Simion Vodă dă hrisoave şi în Ianuarie până la Iunie 1602, pe când pe Radu Vodă nu-l mai aflăm decât tocmai la 10 Iulie 1602. In acest caz este sigur că hrisoavele din 23 sau 24 Decemvrie 1601 ale lui Radu Vodă sunt greşit datate şi, prin urmare, le vom înlătură.

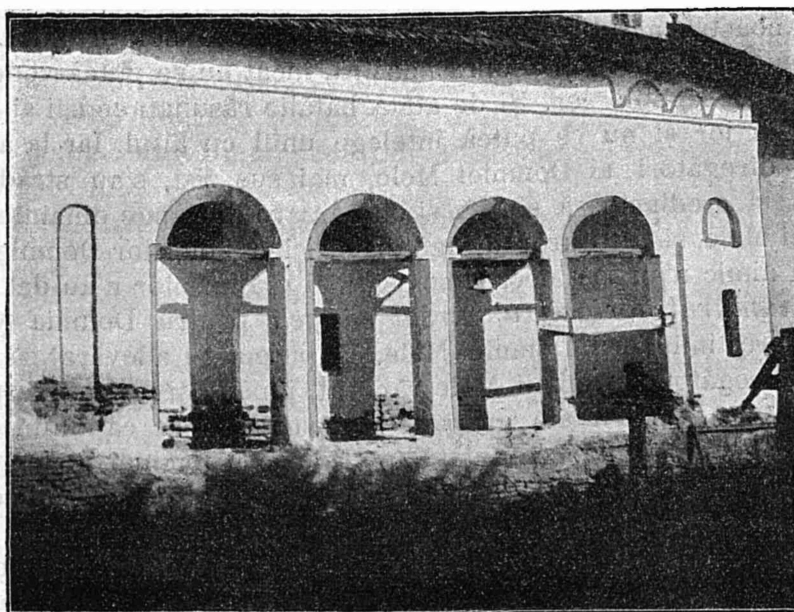

Fig. 4.
Vedere laterală (miază-zi şi miază-noapte) a Schitului Stăneşti.

In această hipoteză dar, raţionamentul plauzibil este că Stroe şi întreaga ambasadă avură mult de furcă pe lângă împărat, căci, de sigur, după obiceiul diplomaţilor lui Rudolf, se tărăgănau lucrurile până să se hotărască, în sfârşit, a le satisface cererea tocmai în primăvara anului 1602 prin Maiu.

Deci întoarcerea în ţară a lui Radu Şerban o putem pune prin primele zile ale jumătăţii a doua a lui Iunie, iar pe la sfârşitul acestei luni încetează probabil şi *al doilea rând de Domnie* a lui

Simion, care *rând* a durat dela Iunie 1601 la Iulie 1602, peste un an aproximativ.

Hrisovul continuă astfel:

«Apoi Simion Voevod au rădicat pe Hanul și au adunat atâta mulțime de oștire de Turci și Tătari și Leși și Moldoveni și Cazaci, încât lățimea lor și lungimea lor nimeni nu puteà vedeà marginea oștilor lor. Și au venit asupra Domniei Mele. Iar dacă am văzut așà Domnia Mea, atâta mulțime de oaste a lor, *ne-am așezat cu toate oștile noastre la un loc numit* Ogretin *într'o zi Luni, luna Septemvrie în 13 zile*, și au venit multă mulțime de oaste de a lor asupra noastră a tuturora și au năvălit preste noi și au asvârlit atâta mulțime de săgeți asupra noastră, încât nu se puteà vedeà fața soarelui de săgețile lor. Și de atâta bătălie răsunau codrii și munții de bătălia lor și nu se puteà înțelege unul cu altul. Iar la aceasta cinstiții diregători ai Domniei Mele, mai sus ziși, s'au străduit cu dreaptă și credincioasă slujbă și cu vărsare de sânge dinaintea feței Domniei Mele și a tuturor diregătorilor și a boierilor Domniei Mele și întru nimic n'au fost necredincioși, nici vrăjmașilor n'au dat dosul. *De nenumărate ori și-au vărsat sângele* pentru Domnia Mea și pentru creștinii Țerii Domniei Mele, că putem cu adevărat să zicem, pentru diregătorul Domnii Mele răposat, jupân Stroe fost mare Stolnic, dacă au văzut atâta greutate și nevoie asupra capului Domniei Mele, el foarte mult s'au luptat cu vrăjmașii Domniei Mele, pentru Domnia Mea și pentru lege creștinească și pentru moșia noastră, pentru ca să o scoată din mâna vrăjmașilor noștri.

«Și au fost rănit jupân Stroe, fost mare Stolnic, din răsboiu și apoi au răposat în luna Octomvrie 2 zile, Dumnezeu să-i ierte sufletul lui, pentrucă s'au străduit pentru Domnia Mea și pentru legea creștinească:

Iar pe piatra mormântului cetim:

«Deci s'au rădicat cu Leși și Moldoveni și Hanul cu mare oaste de Tătari și ieșiră de să loviră în *gura Telejenului la Teiușani în luna lui Septevrie 14 zile*, anii 7110, *Luni dimineața până sara și făcură năvală Marți* dimineața de trei ori de toate părțile, iar jupânul Stroe atâta nevoie pre creștini văzând stătù împotriva Tătarilor de să lovì cu cumnatul Hanului și-l junghiè pe Tătar. Și dintr'acel răsboiu să rănì la obraz și peste trei săptămâni să tâmplă moarte în luna Octovrie 2 zile, văleato 7110. Și nu fu pre voie câinilor de Tătari. Dumnezeu îl ierte».

Deosebirea dintre spusele hrisovului din acest din urmă pasagiu şi dintre acelea ale pietrii nu este decât aparentă. Din contră, arătările lor se completează reciproc: Radu Vodă vorbeşte de lupta dela *Ogretin* care i s'a părut lui mai primejdioasă, pe când Sima Stolniceasa, pomenind despre ziua de Luni, îi erà la inimă să vorbească de lupta dela *Teişani* unde viteazul ei soţ, Stroe, se rănise la obraz câştigând victoria în ziua de Marţi, 14 Septemvrie 1602 la *gura Teleajenului*.

Deşì hrisovul lui Radu Vodă Şerban, ca toate hrisoavele de altfel, mai continuă cu întărirea Cărţii prin jurământul sau blestemul ce pune şi prin mărturia Divanului, noi ne oprim acì, ne mai interesând conţinutul întru nimic studiul ce facem.

In rezumat, din cele ce preced, rezultă că:

1. — Domnia lui Mihail Voevod încetează în Ţara-Românească în Noemvrie 1600.

2. — Urmează Simion Movilă dela 20 Octomvrie 1600 la Maiu 1601; 7 luni.

3. — Urmează Radu Şerban Basarab dela Maiu 1601 la Iunie 1601; 2 luni.

4. — Urmează, al doilea rând, Simion Movilă dela Iunie 1601 la Iulie 1602; peste un an.

5. — Urmează, al doilea rând, Radu Şerban Basarab dela Iulie 1602 încolo.

LUPTELE DELA OGRETIN ŞI TEIŞANI.

Intorcându-se cu oaste şi bani dela cinstitul împărat al Romei, cam prin a doua jumătate a lunii Iunie 1602, Radu Şerban se reinstală, în al doilea rând, în Scaunul «strămoşilor» şi domnì cu pace, rezemat pe mica oaste nemţească căpătată dela cinstitul împărat creştin al Romei.

In acest timp Simion Vodă, care nu stătuse să-i dea piept, fugì în Moldova cu gândul de a se reîntoarce în Scaunul ce părăsise şi cu grijea de a-şi strânge ostaşi şi a-şi face aliaţi.

Se înţelege că îi trebuì, pentru acest lucru, măcar 2 luni de zile şi astfel, dela începutul lui Iulie 1602 şi până aproape de sfârşitul lui August, reuşì a-şi formà o oaste de strânsură având ca aliat şi pe Hanul Tătarilor. Oastea lui Simion Vodă trebue să fi fost destul

de numeroasă, după cum ne spune Radu Vodă: «încât lăţimea lor şi lungimea lor nimeni nu puteà vedeà marginea oştilor lor».

O asemenea massă de oameni se puse în mişcare spre Ţara-Românească. Fireşte, ea se mişcà încet pe drumuri, totuş înaintà spre ţinţa dorită, spre obiectivul strategic, cum s'ar zice azi.

In acest timp Radu Vodă, prin iscoadele lui, erà zilnic ţinut la curent despre mişcările vrăjmaşului.

După ce-şi mai adună şi el puţină oştire pământeană, făcù mare sfat de răsboiu cu căpeteniile şi cu boierii din prejurul lui, şi din acest sfat rezultă că cel mai bun lucru ce aveà de făcut erà de a merge întru întâmpinarea lui Simion-Vodă, cum de altfel procedase, în 1600, Mihaiu Vodă mergând în munţii Buzăului întru întâmpinarea lui Zamoisky, Marele Cancelar Polon.

Inainte de a ajunge la Buzău, cercetaşii şi iscoadele aduseră veste lui Radu Vodă că vrăjmaşul este foarte numeros «fără samă».

Domnul se încredinţă despre acest fapt trimiţând câţivà boieri viteji, pricepuţi şi cu cai buni. Aceştia întorcându-se după 2 — 3 zile de cercetare, confirmară Domnului lor ştiinţele ce le aveà şi el.

In asemenea împrejurări, urmă neapărat iarăş o consfătuire de răsboiu, în care se hotărî că, în faţa numărului colosal al adversarului, nu erà cuminte să se măsoare cu el în câmpie unde repede ar fi putut fi copleşiţi şi, de aceea, se lăsară la idea cea mai sănătoasă şi anume a se retrage în codrii pe dealurile cele neumblate sau incomode pentru marşul unei masse mari de oameni, care n'ar fi găsit cu uşurinţă o poziţiune spre a se desfăşurà şi a se rânduì pentru bătălie.

Intre Buzău şi Focşani Radu Şerban nu a avut, probabil, nici o întâlnire cu Simion Movilă, căci nici cronicele, nici vreun document nu ne pomenesc despre aşà cevà. Deci în desfăşurarea luptelor dela Ogretin-Teişani se poate luà ca punct de plecare localitatea Buzău.

Asupra retragerii lui Radu Şerban pe valea Buzăului se pot face şi supoziţiunile următoare:

1. — Se retrage într'o regiune deluroasă, acoperită de codri seculari. In această regiune mişcarea masselor mari de trupe erà incomodă pentru oastea lui Simion Vodă, care nu se puteà desfăşurà, iar Radu Vodă puteà să dea lupta, în contra lui Simion, în condiţiuni avantagioase cu mica lui oaste. Cu alte cuvinte, imità Radu Vodă operaţiunile lui Mihaiu Viteazu dela Călugăreni (1595).

2.—Radu Şerban fiind cu mult inferior în oaste adversarului său, iar ajutoare neputând să aştepte decât dela «cinstitul împărat creştin al Romei», care îl şi ajutase a ocupà tronul, căutà deci a se apropià, prin mişcările ce făceà cu armata sa, de frontiera Transilvaniei spre Braşov, loc de refugiu în vremuri grele al tutulor Domnilor predecesori lui, ba chiar şi lui în 1601, când fu gonit de Simion Movilă şi se refugiase la Sact-Mariu.

In această din urmă supoziţiune Radu Şerban, spre a ajunge la Braşov, dispuneà de două treceri peste munţi şi anume:

1) Pasul Buzăului, format de râul Buzău;

2) Pasul Bratocea, format de valea Teleajenului.

Trecerea din valea Buzăului în a Teleajenului se poate face (afară de drumurile dela poalele zonei deluroase) şi pe drumul ce urmează valea Buzăului până la Cislău, iar de acì pe valea Bâsca Chiojdului şi a Zeletinului prin localitatea Ogretin; apoi, prin valea Drajnei în valea Teleajenului spre pasul Bratocea.

Mai la Nord de acest drum, trecerea dintr'o vale în cealaltă nu se mai poate face cu uşurinţă, mai ales pentru detaşamente mari de trupă.

Oricare din supoziţiunile de mai sus se va considerà, retragerea lui Radu Şerban pe valea Buzăului şi de acì în regiunea Ogretin-Teişani pe valea Teleajenului, prezentă următoarele avantagii:

1. Puteà, cu mica lui oaste, să încerce a da lupta în condiţiuni avantagioase, în contra armatei lui Simeon Movilă, care erà cu mult mai numeroasă (160.000 numai Tătari, după cum arată răposatul Gr. Tocilescu în cursul său de Istorie)(1).

2. Regiunea Teişani-Ogretin, prezentându-se pe flancul liniei-Buzău-Mizil-Ploeşti, împiedicà înaintarea invaziunii către Târgovişte şi Bucureşti, capitalele ţerii şi obiective strategice principale, pe cari Simion Movilă erà doritor să le ocupe spre a se instalà ca Domn, ceeace îl obligà să bată mai întâiu oastea lui Radu Vodă.

3. Regiunea îi asigurà calea cea mai scurtă în Ţara Bârsei, în cazul când ar fi fost învins în luptă de Simion Movilă.

(1) Dacă se mai ţine seamă şi de Leşi, Moldoveni, etc., am ajunge la o cifră fabuloasă, deşi numărul de 160.000 Tătari este el singur fabulos. Gânditu-s'a cel ce a emis întâiu părerea celor 160.000 Tătari, că o atât de numeroasă oştire aveà nevoie, spre a trăi, de numeroase aprovizionări pentru oameni şi cai?

A trăì pe spinarea localităţilor ce întâlniau în cale, cum erà atunci obiceiul, supozează localităţi numeroase şi locuite. Dar aceste localităţi le cunoşteà Simeon Vodă prea bine, doar atâtea drumuri făcuse el pe acolo, şi ştià că ele sunt puţine, sărăcite şi chiar pustiite.

Ţinând seamă de depărtarea dintre Buzău şi Teişani, pe drumul din văile: Buzăului-Bâsca Chiojdului, Zeletinului prin Ogretin, valea Drajnei şi a Teleajenului, depărtare ce este aproximativ de 90 km., avem dreptul a afirmà că această distanţă nu se puteà face, mai ales în timpurile de atunci, decât în 5—6 zile de marş, socotit câte 20 km. pe zi.

Astfel dela Buzău până la Cislău fiind 50 km. această distanţă se face în două etape în timpul de faţă pe şoselele ce se găsesc în valea Buzăului, care vale este mai largă ca celelalte văi şi pe care au avut loc marşurile oştilor lui Radu Şerban şi Simion Movilă. Având însă în vedere starea drumurilor de acum 308 ani şi fizionomia regiunii, se poate admite că distanţa Buzău-Cislău a fost făcută în 3 dacă nu chiar 4 zile.

Distanţa dela gura Bâscăi Chiojdului (Cislău) şi până la Ogretin, unde a avut loc lupta din ziua de 13 Septemvrie 1602, deşì este numai de 30 km., totuş văile fiind strimte, iar terenul mai accidentat decât pe valea Buzăului, această distanţă nu se puteà face decât în 2 dacă nu chiar în 3 zile.

Din consideraţiunile de mai sus se deduce că distanţa Buzău-Ogretin nu se puteà străbate decât în 5 la 6 zile dacă nu şi mai mult.

Ţinând seamă apoi şi de necesitatea ce are o armată de a se adunà în vederea luptei, se poate afirmà că operaţiunile dela Buzău au început pe la finele lunii August, sau cel mai târziu în primele zile ale lunii Septemvrie 1602.

Astfel că lupta dela Ogretin, din ziua de 13 Septemvrie 1602, poate fi considerată ca o luptă de ariergardă sau ca o încăierare preliminără a bătăliei dela Teişani, din ziua de 14 Septemvrie.

In adevăr, din examinarea terenului din împrejurimile localităţii Ogretin, uşor se poate recunoaşte că nici Simion Movilă, nici Radul Şerban nu puteau să angajeze toate forţele de cari dispuneau, deoarece terenul nu permiteà să se rânduească trupele pentru luptă în ordinea de bătaie a timpului. Se mai poate admite şi supoziţiunea că Radu Şerban, fiind urmărit de aproape(1) de Simion Movilă, a lăsat un detaşament la Ogretin, spre a împiedecà urmărirea lui de către advérsar, iar el însuş, sau chiar Stroe Buzescu, cu restul ar-

(1) De *«nenumărate ori* şi-au vărsat sângele pentru Domnia Mea şi pentru creştinii Ţerii Domniei Mele»... ceeace arată că Stroe comandà ariergarda care se tot hărţuià cu inamicul încă dinainte de Ogretin.

matei să-şi fi continuat retragerea până la Teişani unde ocupă şi întărì poziţiunea de acolo, asigurând, cu chipul acesta, linia-i de retragere pe valea Teleajenului.

Examinând poziţiunea dela Teişani, se vede că ea se prezentă aproape normal pe valea Drajnei, adică pe drumul de invaziune al lui Simion Movilă.

Are un front de 3—4 km. dela gura Drajnei până la Nord de Teişani; iar ca lărgime dela 1 la 2 km. din valea Teleajinului până în creasta dealului Podul Olteni. Malurile Teleajenului fiind râpoase (abrupte), nu se pot trece decât pe la anume locuri.

Aripa stângă a poziţiunii este sprijinită pe înălţimile dela Homoriciu; această aripă nu poate fi întoarsă de adversar spre a cădeà pe linia de retragere a lui Radu Şerban în spre pasul Bratocea.

Poziţiunea găsindu-se la gura defileului Drajnei, îi venià bine lui Radu Şerban să bată trupele lui Simion Movilă pe măsură ce ieşiau din defileu.

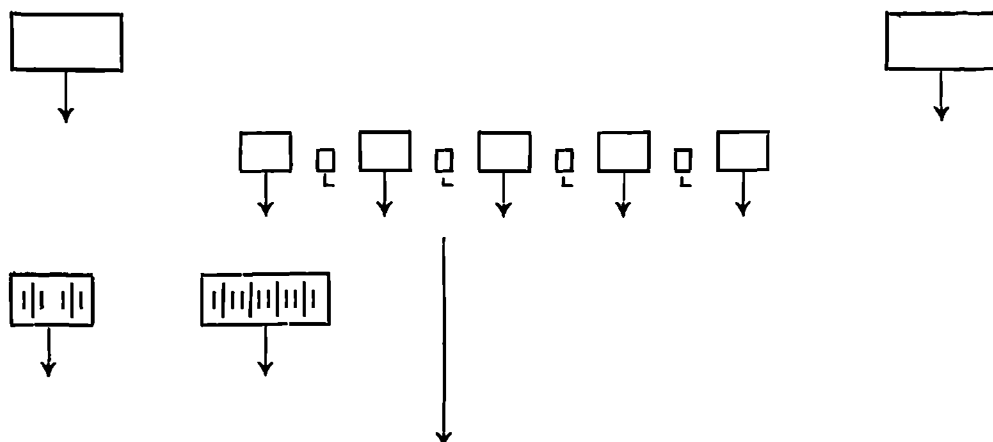
Nu se poate da nici o schemă a ordinei de bătaie şi nici vorbì de modul cum au fost aşezate trupele beligeranţilor pentru bătălie, căci ne lipsesc orice indicii în această privinţă; cu toate acestea, ţinând seamă de alcătuirea armatelor ce se găsiau în faţă, se poate conchide că modul de dispunere al forţelor erà la fel cu cel întrebuinţat în armata nemţească şi în armatele din occident din acea epocă, iar tactica de luptă nu diferià întru nimic de tactica timpului.

Pentru a ne face o idee de chipul cum se dispuneau trupele şi de tactica ce se întrebuinţà pe acele timpuri, vom schiţà acì procedeurile de luptă ale lui Henric al IV-lea, regele Franţei, în răsboaiele religioase ce a avut cu diferiţi prinţi din Europa, în perioada dela 1560 la 1600.

Bătălia dela Dreux. In luna Decemvrie 1562, între catolici şi protestanţi. Forţele ereau: Catolici, 15—16.000 infanterişti şi 2 mii călăreţi. Calvinişti, 7—8.000 infanterişti şi 4.000 călăreţi.

Montmorency diviză centrul, pe care îl comandà el însuş, în cinci corpuri separate, iar în intervalele lor aşeză câte un escadron de cavalerie; cele două aripi erau comandate: una de Mareşalul de Saint-André, cealaltă de ducele de Guise; ele formau eşaloane înapoi. Două baterii de 14 şi 8 piese erau stabilite înaintea aripei drepte şi a centrului. Din descrierea de mai sus rezultă că armata

catolicilor erà dispusă pe două linii, după cum se vede în crochiul următor:

Prinţul de Condé, care comandà armata calvinistă, nu putù, din lipsă de timp, să părăsească ordinea de marş; el luptà deci în două corpuri, ceeace micşorà mobilitatea sa.

Târît viguros (întrenat) de Coligny la atacul aripei stângi a armatei regale care se aflà dejà rânduită pentru luptă, Calviniştii avură la început succesul: Conetabilul de Montmorency fu rănit şi prins.

Mareşalul de Saint-André restabilì lupta, până când fu prins sub calul său şi omorît.

Ducele d'Aumale fu rănit la rândul său.

Atunci, prin intervenţiunea oportună a ducelui de Guise, se arătă importanţa unei rezerve, căci totul cedă înaintea ei şi prinţul de Condé fu prins.

Intervenţiunea ducelui de Guise se poate asemănà şi comparà cu intervenţiunea Viteazului Stroe Buzescu la Teişani, şi din această intervenţiune s'ar puteà conchide că în bătălia dela Teişani Stroe Buzescu a comandat rezerva ordinei de bătaie a armatei lui Radu Şerban.

De asemenea, în bătălia dela Ivry, 1590, armata regală, tare de abià 11.000 oameni, din cari 3.000 călăreţi, mergeà în ordinea chiar în care trebuià să lupte.

Henric al IV-lea rânduì armata sa pentru bătălie pe două linii.

Prima linie se compuneà din batalioane şi escadroane alternate; plutoanele de archebuzieri încadrau pichierii; un lanţ de trupe uşoare acoperià frontul poziţiunii.

Inaintea aripei stânge se găsiau escadroane de cavalerie uşoară, artileria (6 tunuri) şi o parte de trupe uşoare răspândite pe front.

Inaintea aripei drepte erà aşezată o trupă de 300 oameni, pusă sub ordinele Regelui.

A doua linie erà formată din rezervă, compusă din două regimente de pedestrime, între cari se găsià un escadron de cavalerie (300 cai). Aceste trupe erau înapoia centrului liniei precedente, ea erà tare de 3.200 oameni şi pusă sub ordinele Mareşalului Biron.

Să revenim acum la bătălia dela Ogretin.

Fie că acì se află toată oastea, fie că nu se oprise decât un detaşament, după hipotezele ce am făcut mai sus, în dimineaţa zilei de Luni, 13 Septemvrie 1602, Radu Vodă Şerban se hotărî să primească lupta, «iar dacă am văzut aşà Domnia Mea, atâta mulţime de oaste a lor, ne-am aşezat cu toate oştile noastre la un loc numit Ogretin, etc». Lupta a fost înverşunată, după spusele Domnului, dar ea a rămas cu siguranţă nedecisă, pentrucă se reluă a doua zi la Teişani.

In adevăr, respingând atacurile reiterate ale lui Simion Vodă, Şerban ţinând sfat cu căpeteniile şi boierii oştirii sale, hotărî ca odată cu căderea întunericului să se retragă spre a trece în valea Teleajenului, care, după cum am zis, aveà pentru dânsul, adică pentru scopul rasboiului, cea mai mare importanţă ca să-i rămână în stăpânire, fiind linia de retragere spre ţara Bârsei.

Distanţa dela Ogretin la Teişani fiind de vreo 12 km., putem presupune că înainte de miezul nopţii toată oastea lui Radu Vodă tăbără şi se odihnià chiar pe poziţiunea pe care aveà să dea bătălia în cazde a fi urmărit, cum a şi fost chiar, a doua zi dis de dimineaţă.

Pe poziţiunea aleasă, aripa dreaptă ocupà probabil înălţimile dintre Olteni şi Vălenii-de-Munte, în faţa debuşeului văii Drajnei, pe unde aveà să treacă, vrând nevrând, oastea lui Simion Vodă în caz de urmărire; iar aripa stângă se instală pe platoul dela Sud de Teişani şi deacurmezişul văii Teleajenului cu faţa la Sud; aceasta aripă, formată şi din călărime, erà probabil sub comanda imediată a viteazului Stroe şi formà ca un fel de rezervă.

Pe aceste poziţiuni se odihniră ei toată noaptea de 13 spre 14 Septemvrie, iar în dimineaţa zilei de 14 se văzù capul coloanei trupelor lui Simion Vodă, care coborà valea Drajnei întru urmărirea adversarului.

Fireşte, îndată ce se raportase lui Simion Movilă că Ogretinul este părăsit, el dădù ordin de urmărire şi pornirea trupelor sale tre-

bue să fi început înainte de răvărsatul zorilor zilei de 14 Septemvrie, căci: «făcură năvală Marţi dimineaţa de trei ori de toate părţile», şi, prin urmare, trebuià să fi prins de veste Simion cam despre ziuă, pe la 4—5 ore, despre evacuarea Ogretinului.

Lupta dela Teişani. Când flancul drept al lui Radu Vodă se împotrivì (rezistă) la debuşarea trupelor din valea Drajnei peste Teleajen, situaţiunea lui Radu erà mai avantagioasă decât a lui Simion, care nu numai că se aflà în formaţiune de călătorie, dar şi îngustimea locului nu-i permiteà să pună în linie trupe mai numeroase. Lupta fu caldă, învierşunată, dar primul atac nu izbutì. Mai grămădindu-şi trupele spre debuşeu, Simion puse în linie puteri mai numeroase, cari şi de astă dată tot nu izbutiră a înfrânge linia lui Radu Vodă, ceeace horărî pe Hanul tătar să intervină, la rându-i, cu contigentul său. «Iar atunci jupânul Stroe atâta nevoie pe creştini văzând, stătù împotriva Tătarilor de se lovì cu cumnatul Hanului şi-l înjunghe pe Tătar».

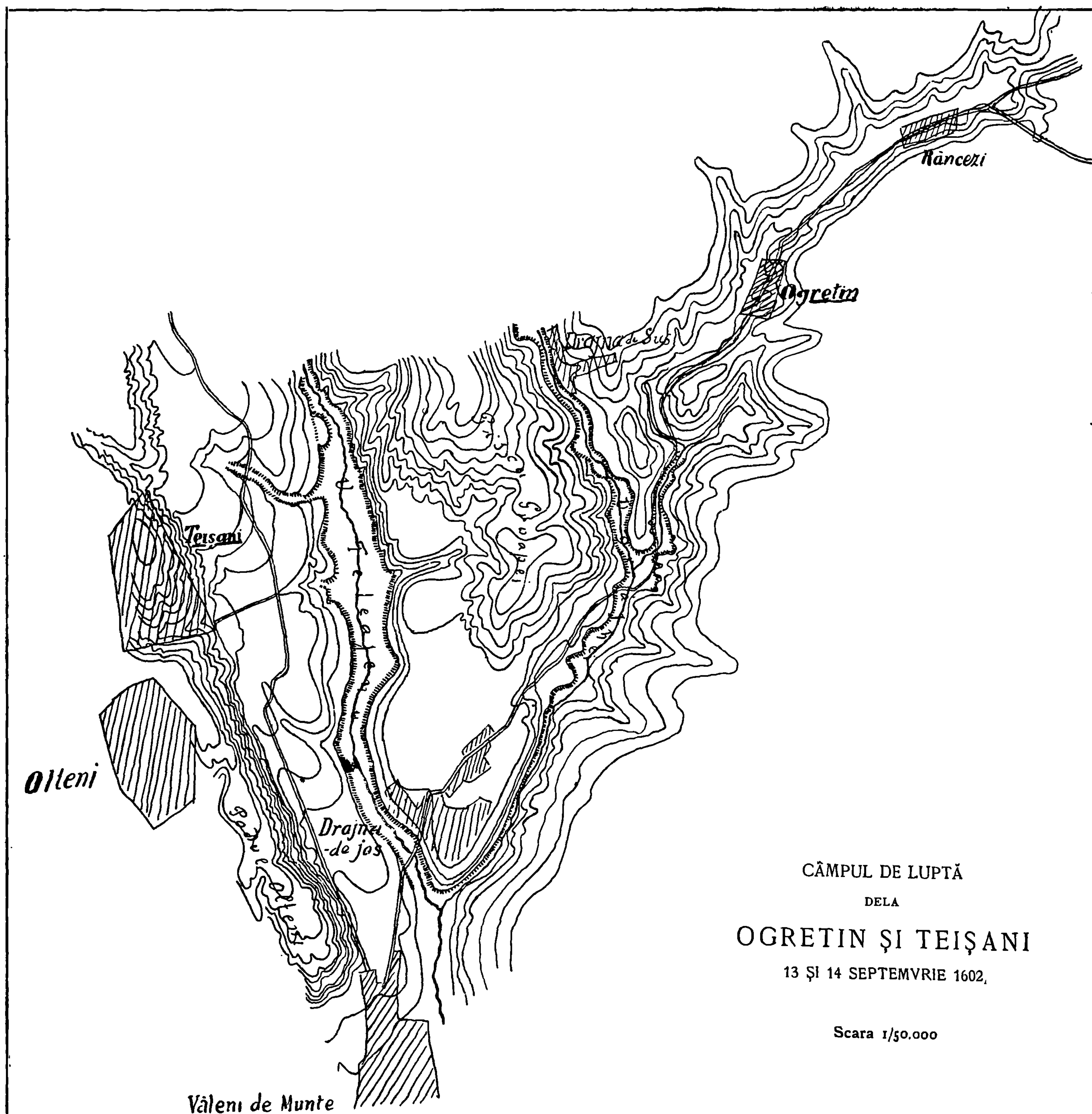
Intervenirea Tătarilor în al treilea atac erà o lovitură teribilă ce se încercà asupra oştirii lui Radu Vodă, doborîtă aproape de oboseala primelor două izbiri şi slăbită de pierderile îndurate. Atunci jupânul Stroe intervenì în luptă cu rezerva lui şi izbì în flanc trupele Hanului tătar, cari aflându-se în formaţiune de marş, tot din pricina defileului, fură răsturnate şi împrăştiate de impetuozitatea izbirii călărimii lui Stroe. Stroe însuş se prinse la luptă corp la corp cu cumnatul Hanului şi-l străpunse cu sabia sa, după ce primise şi el o lovitură de sabie la obraz, din care i se trase moartea.

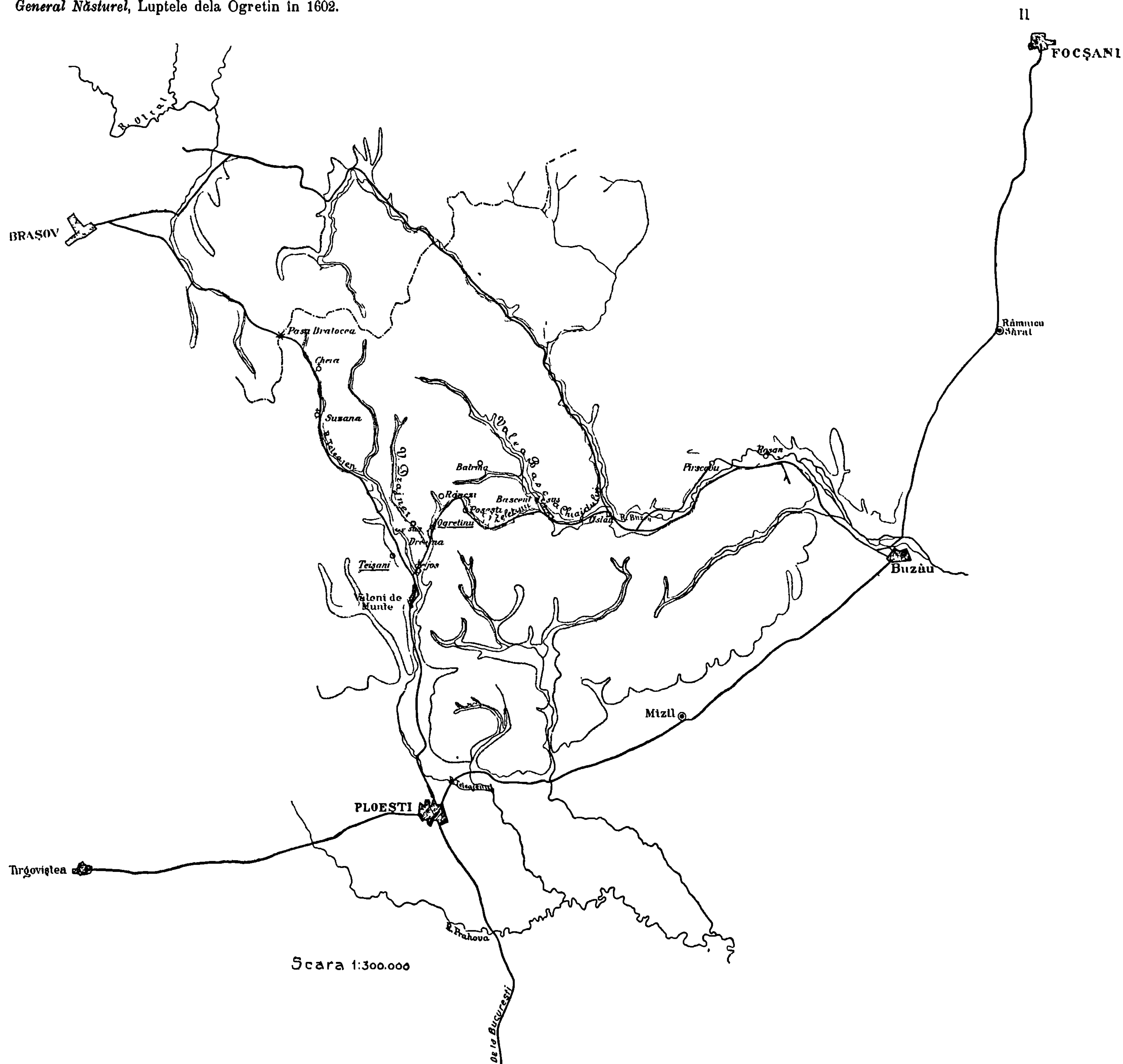
Se înţelege uşor că o astfel de neizbândă îndurată de Tătari, cari îşi văzuse căpetenia răsturnată la pământ, fu de natură a vârî în sufletele lor o spaimă de nedescris, spaimă care se comunică, ca fulgerul, întregei oştiri a lui Simion Vodă, care, astfel demoralizată, nu-şi află mântuire decât în fuga dezastroasă:

«Şi nu fu pre voie câinilor de Tătari»!

Simion Vodă se retrase în Moldova, pierindu-i gustul de a mai domnì în Scaunul dela Târgovişte; iar Radu Şerban rămase liniştit în Scaunul «strămoşilor», mulţămită viteazului Stroe Buzescu, căruia neputându-i plătì altfel, roagă pe «Dumnezeu să-i ierte sufletul lui, pentrucă s'au străduit pentru Domnia Mea şi pentru legea creştinească».

Craiova, 5 Decemvrie 1909.

Râncezi
Ogretin
Teişani
Olteni
Drajna
-de jos
Vâleni de Munte
CÂMPUL DE LUPTĂ
DELA
OGRETIN ŞI TEIŞANI
13 ŞI 14 SEPTEMVRIE 1602.
Scara 1/50.000

FOCȘANI
BRAȘOV
Pasu Bratocea
Cheia
Suzana
R. Teleajen
Batrina
Ogretinu
Drajna
Teișani
Vălenii de Munte
Pirscovu
R. Buzău
Râmnicu Sărat
Buzău
Mizil
PLOESTI
Tirgoviștea
R. Prahova
Scara 1:300.000
De la Bucuresti

CONFLICTUL

DINTRE

GUVERNUL MOLDOVEI ȘI MÂNĂSTIREA NEAMȚULUI

DE

RADU ROSETTI.

II. DUPĂ 1 IUNIE 1859.

Ședința dela 22 Ianuarie 1910.

I.

Nouă procură dată de mânăstire ieromonahului Teofan Cristea, al cărei text a rămas necunoscut.— Teofan Cristea protestează la episcopul Chișinăului în contra măsurilor luate de guvernul Moldovei și propune să înființeze o mânăstire pe una din moșiile Lavrei în Basarabia. — Guvernul Moldovei cere trimiterea lui Teofan la mânăstire. — Imputernicire dată lui Teofan în numele chiriarhiei și a mânăstirilor pentru a protestà la autoritățile rusești în contra actelor guvernului Moldovei.

Ieromonahul Teofan Cristea urmând să plece din nou în Basarabia pentru căutarea intereselor mănăstirii, i se dăduse, de către aceasta, o nouă procură în termeni ce ne-au rămas necunoscuți, căci această procură lipsește din acte și cunoaștem existența ei numai dintr'o scrisoare posterioară a lui Teofan către starețul Timofteiu.

Cu treisprezece zile înaintea decretului dela 1 Iunie, adică la 19 Maiu, guvernul Moldovei însărcinase pe vechilul departamentului Cultului în Basarabia, Teodosie Aroneanu, cu căutarea intereselor de acolo ale mânăstirilor chinovii. Apoi, la 13 Iunie, acelaș departament invità pe Teofan Cristea, care se aflà în Basarabia, să se întoarcă în țară, înștiințându-l că advocatul statului în Basarabia a fost însărcinat și cu interesele mânăstirilor chinovii.

Teofan însă, care după toate probabilitățile primise în acel timp instrucții dela stareț; în loc de a se întoarce se ascunse.

Precum rezultă din actele posterioare, Teofan Cristea se gândise, îndată după ce cunoscuse măsura decretată la 1 Iunie, la înființarea unei nouă mânăstiri a Neamțului în Basarabia, pe una din moșiile lavrei, și făcuse chiar primele demersuri în această privință în ziua de 29 Iunie 1859.

O suplică către episcopul Chișnăului, în care se descrià nenorocirea căzută asupra bisericii Moldovei (1), îi cereà, în numele starețului și a soborului, să iea apărarea mânăstirii Neamțului, ai cărei ocrotitori erau Impărații rusești. Dacă nu ar găsì alte mijloace, Teofan erà împuternicit să mijlocească la sfântul sinod rusesc pentru ca acesta să-i dea voie să zidească în Basarabia, pe o moșie a lavrei, o mânăstire care ar fi ca fiică a Neamțului, și căreia ar fi atribuite averile din Basarabia ale lavrei. Iar lavra, dacă ar primì o asemenea încuviințare, s'ar îndatorì să țină, pe lângă noua mânăstire, o școală de județ, cu scopul ca băieții terminând învățătura acelei școli sub protecția legilor rusești, să poată fi de folos chiar și în Moldova, unde «azi, între valurile actuale și propaganda catolică, se clatină temelia bisericii dela Răsărit». Teofan mai adăogà că această jalbă ar fi trebuit dată de stareț și de sobor: «dar ei au mare frică și n'au chip s'o facă; căci dacă ar aflà guvernul Moldovei că ei au alergat la ajutorul Rusiei, cine știe ce ar fi pătimit din această cauză». Pentru aceleași temeiuri n'au dat în persoană suplica, ci au trimis-o prin arhimandritul Ieronim Gepner, egumenul mânăstirii basarabene Gârbovățul.

Teofan Cristea găsià în Basarabia un tărâm cât se poate de prielnic pentru intrigile lui.

Următoarele rânduri extrase dintr'o carte tipărită în tipografia eparhială, la Chișinău, pot fi privite ca exprimând părerea oficială atât a episcopatului cât și prin urmare a guvernului rusesc în privința măsurii dela Iunie 1859: «Guvernul lui Alexandru Cuza (2) (Ministerul Kogălniceanu) a fost din cele mai liberale; membrii acestui guvern considerau biserica pravoslavnică drept o

(1) Călugării se pusese pe scris proteste. Precum se constată din protestul dat de mitropolitul Sofronie Camerei Moldovei, la 24 Martie 1860, îndată după aducerea la îndeplinire a decretului dela 1 Iunie 1859, toți stareții și starețele mânăstirilor chinovii protestară către mitropolit împotriva măsurii luate de guvern. Aceste protestări trebue să se afle în arhiva Camerei.

(2) *Novo Niamețkii Monastir*, p. 12.

instituţiune moartă şi, pentru reînvierea spiritului religios în popor, voiau a întroduce în România unirea catolică. Biserica aveà o avere mare atât mişcătoare cât şi nemişcătoare; puterea princiară a pus mâna pe această avere, hotărînd a o ocârmuì ea singură. Această nelegiuire nu datează însă dela Cuza Vodă, ci îşi are începutul său mult mai înainte. Incă mitropolitul Veniamin, la 1835, în contra canoanelor Apostolilor, a întocmit un comitet mitropolitan pentru a administrà averea bisericească.

«Apoi în ziua de 1 Iunie 1859, A. S. Domnitorul Principatelor-Unite a dispus să se pună averile mânăstireşti sub ocârmuirea ministerului de Culte, fără a pomenì măcar despre drepturile mânăstirii Neamţului. Pe temeiul hotărîrii domneşti, averea întreagă a mânăstirii, precum şi toate acaretele, s'au dat în arendă prin licitaţiune şi administraţiunea arendaşilor s'a întins până la poarta mânăstirii. Pentru hrana călugărilor şi întreţinerea mânăstirilor Neamţul, Secul, Văratecul, Agapia, Vorona şi Adamul s'au făcut mezaturi, aşà că cele sfinte au devenit lucru de speculă în mânile speculanţilor evrei şi alţii».

La 3 August, Teofan Cristea trimite consulului general rusesc din Bucureşti o jalbă cerându-i ca guvernul imperial să nu-şi tragă protecţia de pe lavră. Vedem deci că acest ieromonah, uitător de faptul că este Moldovean şi orbit de patimă, săvârşeşte un şir de demersuri menite a obţineà ajutorul unei puteri străine înpotriva guvernului ţerii!

Comisia regulătoare a averilor mânăstireşti invitându-l să vie la mânăstire spre a-şi da sămile precum şi a aduce lămuriri asupra afacerilor mânăstirii în Basarabia, ieromonahul trimise nişte certificate medicale, constatând că este bolnav şi că nu poate venì. Iar comisia, la 26 August, comunicând faptul ministerului cere, având în vedere că boala nu este din cele prelungitoare, ca ministerul să insiste pentru trimiterea lui la mânăstire cu toate hârtiile privitoare la afacerile lavrei.

Ministerul Cultelor cere celui al Afacerilor Străine să mijlocească la consulatul rusesc în sensul raportului comisiei, ceeace se şi făcù.

Aroneanu căruia ministerul de Culte îi repetase însărcinarea dată la 19 Maiu, răspunde la 2 Septemvrie arătând că călugărul Teofan îi pune obstacole prin intrigi şi prin protestele ce le trimite la toate autorităţile din Basarabia.

Măsura luată de Cuza Vodă, prin decretul dela 12 Iunie 1859, erà bine motivată și absolut legală, fiind întemeiată pe texte de legi foarte precise. Ea nu erà decât aplicarea unor principii rezultând din Regulamentul Organic și din legiuirile dela 1835 și 1844. Aducerea ei la îndeplinire a lăsat într'adevăr mult de dorit, dar nu este de tăgăduit că multe abuzuri și urmări păgubitoare s'ar fi înlăturat, dacă relațiile dintre guvern și mitropolit ar fi fost altele decât cele în ființă.

Dacă mitropolitul Sofronie și-ar fi stăpânit nemulțumirea și iritarea pricinuită de drastica măsură luată de guvern, cumpănind cu sânge rece atât motivele invocate, temeiul lor legal cât și nevoile țerii, ar fi recunoscut legitimitatea măsurii, întrucât ea nu erà altcevà decât punerea mânăstirilor chinovii, conform art. 8 și 9 ale legiurii dela 1835, sub regimul acesteia, căruia erau supuse celelalte mânăstiri încă dela 1844, este aproape sigur că nu i s'ar fi putut tăgădui un drept de control asupra lucrărilor comisiilor regulătoare. Astfel s'ar fi putut împiedecà multe abuzuri și dacă nu s'ar fi înlăturat cu totul, cel puțin s'ar fi amânat, pe mai mulți ani, ruina desăvârșită a mânăstirilor.

Dar mitropolitul Sofronie erà un om slab de caracter, pătruns de ideile regulamentare, dușman al noului regim, lacom de bani și cu totul supus influenței acelora cari îl înconjurau: Varahiil Lateș și alții de aceeaș moralitate erau stăpâni pe voința lui. Ei știură să-l convingă că Domnul și ministrii săi urmăresc ruina bisericii ortodoxe și că lui îi revine sarcina de a o apără și de a o mântuì, cu sprijinul Rusiei, sprijin ce nu-i puteà lipsì în asemenea împrejurări. Călugării dela Neamțul, prin oamenii lor, ajutau aceste încercări din toate puterile. Iar guvernul rusesc din parte-i, crezând că a găsit acuma o pârghie prețioasă pentru a-și recâștigà influența de odinioară în Principate, ruinată prin răsboiul Crimeii și, în orice caz, un mijloc sigur pentru a suscità greutăți unui guvern și unui Domn ce numai plăcuți nu puteau să-i fie, lucrà direct și indirect asupra slabului mitropolit.

Prima măsură luată fățiș în contra guvernului fu slobozirea unor cărți de afurisenie în contra arhimandritului Melhisedec și a iconomului Matcaș, cele două fețe duhovnicești cari luase parte la lucrările comisiei regulătoare (1).

(1) Nu mi-am putut procurà textele acestor cărți de afurisenie, dar existența lor este mai presus de orice îndoeală. După notițele arhiereului Narcis Crețulescu ele s'ar aflà în dosarul 116/59 al mitropoliei Moldovei.

Iar la 3 Septemvrie, mitropolitul trimite ieromonahului Teofan Cristea, în Basarabia, împuternicirea No. 1.296, prin care îl însărcinează să protesteze formal la guvernul rusesc în contra măsurilor luate de guvernul Moldovei şi să reclame ajutor ori unde va socotì, pentru sprijinirea intereselor şi drepturilor mânăstirilor chinovii, pentru respectarea sfintelor canoane şi a bisericii (1).

Printr'o scrisoare din aceaş zi, tot către Teofan Cristea (2), mitropolitul arată cum procedează guvernul la luarea averilor mânăstirilor chinovii şi-l îndeamnă să se mişte pentru mântuirea lor.

Precum se vede, primul pas făcut de mitropolitul Sofronie este de a cere ajutorul străinului şi numai după ce a implorat astfel sprijinul Rusiei, el se îndreaptă către autorităţile constituite ale ţerii.

II.

Protestele mitropolitului Sofronie către comisia centrală şi către Dom. — Incercările guvernului Moldovei pentru ca să aducă pe Teofan Cristea în ţară.— Protestele lui Teofan Cristea şi scrisorile mitropolitului Sofronie către dânsul şi către episcopul de Chişinău. — Memoriul trimis de mitropolit episcopului.

Tot la 5 Septemvrie, după ce ceruse ajutorul străinului, mitropolitul Sofronie, aducându-şi aminte că chiriarhia lui se află în Moldova, trimise Comisiei Centrale un lung protest (3) prin omul său de încredere, arhimandritul Varahiil Lateş.

Prin acest protest, după ce expuneà măsurile luate de guvern în privinţa mânăstirilor chinovii, răstălmăcià, pentru a arătà ilegalitatea lor, legile anterioare, invocà canoanele şi Convenţia din Paris.

Cuvintele mitropolitului găsiră răsunet numai în preşedintele Comisiei Centrale, Răducanu Rosetti. El propuse ca luarea averilor mânăstirilor chinovii să fie cuprinsă între acuzaţiile aduse ministerului Manolache Costache prin memoriul ce urmà să se prezente Domnului. Insă, în urma opoziţiei lui Mihaiu Kogălniceanu, propunerea preşedintelui căzù dela sine, negăsindu-se doi membri pentru a o susţineà (4).

(1) Vezi Acte, I.
(2) Vezi Acte, II.
(3) Vezi Acte, III.
(4) Vezi *Buletinul Comisiei Centrale.*

La 10 Septemvrie, mitropolitul trimise Domnului protestul său No. 1334.

Acest act, foarte lung, a fost alcătuit, se zice, de Aron Pumnul. Printr'însul mitropolitul protestà în contra luării ocârmuirii averilor mânăstirilor pe motivele următoare:

Măsura este contrară canoanelor și alcătuește o violare a dreptăților sale de eparhiot, căci, printre altele, Domnul a numit în comisia însărcinată să iea pe samă averile mânăstirilor situate în eparhia mitropolitului, fără a consultà pe mitropolit, doi clerici cari, în urma acestui fapt, cad sub afurisenie și pierd darul preoției.

Măsura este nelegală, fiind luată de Domn fără concursul chiriarhiei, pe când legiuirile dela 1835 și 1844, pe cari se pretinde întemeiată acea măsură, sunt rezultatul conlucrării Domnului, a chiriarhiei și a Obșteștii Adunări.

Abuzurile imputate mânăstirilor nu pot justificà măsura, căci există adagiul de drept: *Abusus non tollet usum*, apoi abuzurile departamentului Cultului în ocârmuirea averilor bisericești sunt neasămănat mai mari decât ale mânăstirilor. In urma experienței făcute s'ar fi căzut ca acele averi să se dea iar sub ocârmuirea excluzivă a clerului.

Invocà principiile dreptului roman pentru a arătà cât de nedreaptă erà măsura luată de guvern asupra unor averi ce erau proprietatea nemijlocită a mânăstirilor.

Această măsură erà contrară moralei și rumpeà legăturile cele mai sfinte ale societății, creând un precedent dezastros.

Terminà cerând Domnului să revie asupra măsurii și, dacă s'ar întâmplà ca el să desprețuească cuvântul de dreptate al arhipăstorului Moldovei, acesta declară că protestează sărbătorește înaintea națiunii în contra unei astfel de imoralități, de risipire și de jaf al celor sfinte.

Domnul, în urma primirii acestui protest, îl înapoià mitropolitului prin președintele consiliului, Manolache Costache, poruncindu-i să spună mitropolitului: «Măria Sa Domnitorul m'a trimis ca să vă spun că nu vă primește această anaforă, și să v'o arunc în obraz, și pe viitor să vă mărginiți cu asemeni, căci veți păți dela Inălțimea Sa ca un monah prost». Cărora cuvinte mitropolitul răspunse: «Te rog să arăți Inălțimii Sale că smerit mulțămesc, — și că nu voiu încetà de a-mi îndeplinì datoria» (1).

(1) Incidentul mi-a fost povestit de o mulțime de contimporani, între alții de însuș Manolache Costache.

Ori cât de legitimă erà indignarea care cuprinsese pe Domn, totuş ea nu poate să justifice cuvintele cari însoţiau restituirea protestului, cuvinte absolut incalifiabile, nedemne de un Domn. Cu ele contrastează, spre cinstea lui, răspunsul mitropolitului.

In urma unui raport al avocatului Aroneanu din 2 Septemvrie, ministrul Cultului prezentase consiliului un referat arătând împrejurările în cari se aflà Teofan Cristea şi cereà deslegare asupra urmării ce aveà a se păzì în privirea *închipuitelor proteste* ale acelui monah, şi prin adresă se comunică comisiei regulătoare cuprinsul raportului lui Aroneanu.

Iar acea comisie răspundeà ministerului Cultelor propunând a se trimite în Basarabia un funcţionar care să se încredinţeze de boala monahului Teofan şi, în caz când boala n'ar fi reală, să-l trimită la mânăstire, făcând tot odată inventarul averii ei de peste Prut. Această adresă a comisiei se comunică consiliului de miniştri spre a o aveà în vedere la deciziunea ce aveà să dea asupra referatului Cultelor din 2 Septemvrie.

Avocatul Aroneanu ceruse dela autorităţile locale ca desfiinţarea puterilor ieromonahului Teofan şi însărcinarea dată lui de ministrul Cultelor pentru căutarea intereselor mânăstirilor chinovii să se publice în foaia oficială. Asupra acestei cereri procurorul Oblaştiei Basarabiei făcù un raport prin care propuneà: ca, înainte de a da curs cererii lui Aroneanu, să se ceară deslegare dela ministerul imperial al Afacerilor Străine, arătând totodată că socotinţa sa este de a nu se da curs acelei cereri. Aroneanu raportă împrejurarea ministrului Cultelor.

In acest timp, ministerul Afacerilor Străine stăruià, fără vreun succes, la consulatul rusesc, pentru ca autorităţile basarabene să trimită pe Teofan Cristea înapoi la mânăstire.

Boala de careziceà acest călugăr că sufere nu-l împiedecă însă să trimită în toate părţile proteste în contra măsurilor «nelegiuite» luate de guvernul Moldovei. La 18 Septemvrie protestează la principele Gorciacov, la oberprocurorul sinodului, Conte Tolstoi, şi la guvernatorul Basarabiei. La 13 Octomvrie protestează la contele Kisselev, ambasadorul rusesc din Paris, la 29 Octomvrie la consulul din Iaşi, Popov, la 7 Noemvrie la contele Strogonov, guvernatorul general al Nouăi Rusii, în Odessa, la 24 Decemvrie din nou la consulatul general din Bucureşti (1).

(1) Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu.

La 30 Decemvrie 1859 mitropolitul Sofronie, pe care îl ţineà Teofan în curentul tuturor demersurilor sale, se adresà prin scrisoarea episcopului de Chişinău, Antonie (1).

In acea scrisoare ziceà că singura mângăere, singurul liman de scăpare al bisericii Moldovei este la Impăratul Rusiei. Rugà pe episcop să descrie Impăratului jalnica stare a acelei biserici şi să se silească spre a-l face să zică un cuvânt generos pentru mântuirea mânăstirilor.

Scrisoarea terà însoţită de un memoriu menit să fie pus sub ochii Impăraului (2).

O făptură caracteristică a acestui memoriu este acuzarea ce o face mitropolitul Sofronie predecesorul său de neştearsă memorie, mitropolitului Vemiamin Costache, căruia îi atribuie cauza «tuturor nenorocirilor bisericii Moldovei», fiindcă consimţise şi conlucrase la alcătuirea legiuirii dela 1835, stabilind amestecul guvernului în ocârmuirea bunurilor clerului.

Este foarte adevărat că măsura decretată la 1 Iunie 1859 este urmarea directă a legii dela 1835, care este temelia ei legală, dar oare ar fi cutezat guvernul să iea acea măsură, dacă mânăstirile n'ar fi provocat-o de atâta vreme prin nenumăratele lor abuzuri? Apoi ce se mai zici când vezi pe un mitropolit incapabil, lacom şi lipsit de patriotism, îndrăznind să arunce învinovăţiri aceluia ale cărui virtuţi îi câştigase, cu drept cuvânt, numele de «podoaba bisericii ortodoxe». In fine, mitropolitul Sofronie uitase că legiuirea dela 1835 fusese aprobată şi chiar lăudată de organele guvernului rusesc, către care el acuma se adresà, şi că niciodată ea n'ar fi fost pusă în vigoare fără de această aprobare.

Restul memoriului este o slabă încercare de a dovedi nelegiuirea actelor guvernului Moldovei, pe baza unor articole din codul lui Calimah, a unor texte trunchiate din Regulamentul Organic, a canoanelor Apostolilor şi ale soboarelor ecumenice.

III.

Chestiunea mânăstirilor chinovii în Cameră. Nou protest al mitropolitului. — Turburări în mânăstirea Neamţului şi nou conflict cu mitropolitul din cauza introducerii muzicei vocale. — Suspendarea stareţului Gherasim.

In ţară se ivise un puternic curent în contra ministerului Manolache Costachi. Comisia Centrală, în toamna anului 1859, trimisese

(1) V. Acte, IV.
(2) V. Acte, V.

Domnului un memoriu în care se denunţau mai multe măsuri de ale ministerului, calificându-le de anticonstituţionale.

După alegerea şi convocarea Camerei legislative, primul ministru, în şedinţa din 18 Martie 1860, prezentă deputaţilor o lungă expunere asupra faptelor guvernului, arătând atât starea în care găsise diferitele servicii şi administraţii publice, cât şi măsurile luate de dânsul. Printre acestea erà şi luarea ocârmuirii averilor mânăstirilor chinovii pe sama ministerului de Culte, asupra căruia, după ce dădeà oareşcari amănunte, arătă că mânăstirile se aflau acuma într'o stare mult mai corespunzătoare menirii lor decât înainte.

Camera alese o comisie pentru cercetarea actelor expuse de primul ministru, prin urmare şi a celor privitoare la luarea ocârmuirii averilor chinoviilor (1).

Indată după alegerea comisiei, mitropolitul, preşedinte de drept al adunării, adresă acelei comisii protestul său din 24 Martie 1860.

In acest protest, mult mai scurt decât cele anterioare, mitropolitul rezumează pe scurt faptele săvârşite cu ocazia luării ocârmuirii averilor chinoviilor şi greutăţile ce au urmat pentru mânăstiri. Arată că moşiile lăsate egumenilor pe un preţ cuviincios, pentru îndestularea soboarelor, s'au arendat, dându-se în întreprindere acea aprovizionare. Arată că administraţia departamentului bisericesc a fost dela început dăunătoare bisericii. Protestează atât împotriva măsurilor luate de guvern în pregătirea unor proiecte pentru organizarea mânăstirilor fără înţelegere cu chiriarhul ţerii, fără conlucrarea lui, cât şi împotriva desbrăcării bisericii de toate drepturile sale canonice.

Apoi cere comisiei să cerceteze toate cele arătate şi, în cât priveşte drepturile mânăstirilor chinovii, să aibă în vedere actele de întemeiere şi de danie, spre respectarea şi îmbunătăţirea lor. Intru sprijinirea celor expuse de dânsul, mitropolitul depuse pe biroul Camerei protestele ce-i fusese trimise de stareţii şi stareţele mânăstirilor chinovii în vara anului 1859.

Asemenea şi stareţul Gherasim dela mânăstirea Neamţului trimise mitropolitului, la 28 Martie 1860, sub formă de raport, un nou protest în contra procedării guvernului (2).

(1) Aceste evenimente se pot urmări mai cu samă în *Monitorul Oficial al Moldovei* de pe vreme.

(2) V. Acte, VIII.

Raportul comisiei de cercetare a Camerei, alcătuit de Costache Hurmuzachi, tratează atât despre luarea ocârmuirii averilor chinoviilor cât și despre modul de procedare al comisiilor regulătoare. Atacă măsura ca contrară art. 8 și 9 ale legiuirii din 1835, art. 5 al legiuirii dela 1844, și art. 47 al Convenției din Paris, care dispune că legiuirile existente să urmeze a aveà putere până la revizuirea lor prin corpurile legiuitoare. Iar procedarea este arătată ca contrară art. 14 al legiuirii din 1835, care hotărește că veniturile mânăstirești nu se vor puteà cheltuì în altă trebuință la nici o întâmplare, iar guvernul a întrebuințat, în scop cu totul altul, banii intrați de pe vânzarea averii mobile a mânăstirilor. In fine, măsura este arătată ca contrară art 47 al Convenției, deoarece, fără revizuire prealabilă, înlătură competența chiriarhiei în ocârmirea internă a mânăstirilor, întroducând o nouă organizare.

Această părere fu susținută, mai cu deosebire, de raportorul Hurmuzachi și de D. Cornea.

Primul ministru și Kogălniceanu o combătură susținând legalitatea măsurilor, tocmai pe articolele din legile dela 1835 și 1844, pe cari se întemeià acuzarea, arătând că guvernul nu făcuse altcevà decât să aplice dispozițiile lor în urma repețitelor abuzuri ale mânăstirilor. Președintele consiliului, pe lângă altele, aduse în cameră dovezi că mânăstirea Neamțului recursese în diferite rânduri la ajutor străin și menționă intrigile ce le țeseà în Basarabia Teofan Cristea.

Prin moțiunea votată de cameră, la 28 Aprilie 1860, asupra concluziunilor comisiei de cercetare, se desaprobau actele ministerului și se protestà în chip solemn în contra violării legilor constitutive de cari se făcuse culpabil; însă actele desaprobate și în contra cărora se protestà erau enumărate și dintr'însele se avuse grijă a se eliminà orice mențiune despre luarea averilor chinoviilor, consfințindu-se astfel măsura în chip destul de lămurit, deși tăcut.

Trebue observat că, în Cameră, majoritatea aparțineà elementelor reacționare cari vedeau cu ochi foarte răi tendințele reformatoare ale Domnului și căutau să lovească în ele prin toate mijloacele și la toate prilejurile.

In urma adoptării acestei moțiuni, ministerul Manolache Costache căzù și în locu-i venì la putere un guvern cu Kogălniceanu în frunte.

Moțiunea a fost votată în ședința dela 28 Aprilie 1860, dar mitropolitul Sofronie nu aşteptă votarea ei pentru a săvârși un act

pregătit de mai multe luni și care puneà cunună tuturor demersurilor sale antipatriotice pe lângă guvernul rusesc.

Pregătise, încă dela 22 Ianuarie 1860, o procură (1) prin care numià pe Teofan Cristea vechil cu desăvârșire și cu nemărginite puteri, atât din partea sa și a mânăstirilor Neamțul și Secul, cât și din partea tuturor mânăstirilor din țară.

După ce, în această procură, denunță, în cuvintele cele mai violente, faptele guvernului Moldovei, *arătà că aceste fapte l-au silit a se îndreptà către singurul apărător al Pravoslavniciei, Marele Impărat în toată Rusia, ca să scape biserica Moldovei de prăpastia ce i se gătește de guvern.* Adăogà că a rugat pe episcopul de Chișinău, Antonie, să supună la picioarele prestolului împărăteștei Sale Măriri jalnica stare de astăzi a bisericii Moldovei.

Prin această procură Teofan Cristea erà însărcinat mai cu seamă:

A mijlocì la guvernul împărătesc pentru ca să scape biserica Moldovei de căderea ce i se pregătește și de a apărà în deosebi interesele mânăstirii Neamțului.

A mijlocì la acelaș guvern ca averile mânăstirilor moldovenești aflătoare în Basarabia să fie apărate conform legilor Imperiului, bucurându-se de aceleași drepturi ca averile Locurilor Sfinte din Răsărit.

Spre acest sfârșit Teofan Cristea aveà să meargă la Petersburg sau în oricari alte locuri ar cere interesele mânăstirilor și ale bisericii. Erà autorizat să rânduească, la caz de nevoie, sub răspunderea lui, altă persoană pe care ar socoti-o vrednică pentru a-l înlocuì.

Pentru acoperirea cheltuelilor, Teofan erà autorizat să iea bani din veniturile mânăstirilor Neamțul și Secul.

Nu se știe din ce împrejurare mitropolitul a întârziat cu legalizarea și expediarea acestei procuri până la 13 Aprilie, când a fost legalizată de consulatul rusesc. Faptul trimiterii ei, spre legalizare, la consulat, se pare datorit decretului domnesc din 7 Aprilie, publicat în *Monitorul* din 9 Aprilie, prin care, în urma protestului mitropolitului către Cameră și a părții luate de el în turburările ivite în mânăstire, despre cari va fi vorba mai jos, se luà din dis-

(1) V. Acte, VI.

pozițiunea chiriarhului moșia Cârligul, de veniturile căreia se folosià contrar stipulațiunilor legii dela 1844.

Darea acestei procuri rămase secretă până după moartea mitropolitului Sofronie.

Se știe că în mânăstirile Neamțul și Secul, dela stăreția lui Paisie încoace, se cântà într'o strană în limba rusească, după tipicul rusesc, iar în cealaltă se psalmodià în limba română. Sub ministerul lui Manolache Costache se dispusese de departamentul Cultelor întocmirea acestor cântări după tipicul rusesc, prin introducerea muzicii vocale în limba țerii și se trimisese chiar profesorul Ioan Cart la mânăstirea Neamțului, spre a predà călugărilor lecții de muzică vocală. Această măsură, luată fără consimțumântul mitropolitului, stârnì o adevărată furtună în sobor. Nemulțămirea printre călugării ruși, în număr de peste 200 precum știm, erà oareșcum firească, cea dintre călugării români însă erà provocată de uneltirile starețului și ale proestoșilor, gata să înfățoșeze orice măsură luată de guvern ca o nouă lovitură în contra legii ortodoxe.

Mitropolitul se grăbì să se folosească și de această ocazie spre a-și arătà ostilitatea față de guvern: el trimise starețului ofisurile sale No. 414 și No. 415, amândouă din 6 Aprilie 1860 (2).

Prin cel dintâiu îi declară ca trimiterea la mânăstire a unui profesor însărcinat să dea monahilor lecții de muzică vocală, fiind împotriva sfintelor așezăminte și hotare ce s'au așezat spre paza predaniilor acelor vechi bisericești, pune sub neblagoslovenie și oprește dela împortășenie pe oricare din părinți ar luà parte la asemenea cântări.

Prin al doilea ofis pune sub neblagoslovenie și oprește dela împărtășenie pe acei din membrii clerului cari au primit dela guvern a face parte din comisiunile rânduite pentru luarea averilor mânăstirești sau din comitetele administrative ale mânăstirilor, înființate de guvern.

Comunicarea acestor ofisuri călugărilor de către stareț dădù loc la un început de răscoală. Monahii strigară în gura mare că nu vor îngădui niciodată muzica vocală în biserică, îndemnând să se tragă clopotul cel mare pentru adunarea soborului întreg, iar după unii chiar s'ar fi tras clopotul (3).

(1) V. Acte, IX și X.
(2) In privința acestor turburări, V. Acte, XII, XIII, XIV, XV și XV bis.
(3) V. Acte, XI.

Faptul comunicându-se prefectului de Neamţu, acesta sosì la mânăstire cu jandarmi, arestă pe unii din răsvrătitori, trimise în exil, la alte mânăstiri, pe alţii, restabilind liniştea cu destulă uşurinţă.

Ca măsură de represalie în contra mitropolitului pentru partea luată la această turburare şi pentru protestul dat Camerei, Domnul, prin decretul No. 354 din 7 Aprilie, (1) hotărî că moşia Cârligul, care de mai de mult se lăsase în dispoziţia mitropolitului pentru îndeplinirea neajunsului până la suma de 350.000 lei ce i se cuveniau pe an, să se iea pe seama ministerului Cultului, spre a se arendà. Ca motiv să dădeà faptul că mitropolitul îşi primià acuma dela ministerul Cultelor întreaga alocaţie de 350.000 lei, conform legiuirii dela 1844.

Iar la 7 Maiu, preşedintele consiliului, Kogălniceanu, adresându-se mitropolitului prin scrisoare, după ce denunţă spiritul de opoziţie în contra guvernului încuibat în mânăstirea Neamţului, mai ales dela alegerea stareţului Gherasim încoace, şi manoperele antipatriotice ale acestuia, se referà la turburările întâmplate în mânăstire, în urma ordinului mitropolitului în contra introducerii muzicii vocale, cereà grabnica suspendare a stareţului Gherasim, darea lui în judecată şi alegerea unui alt stareţ.

Mitropolitul, cu mare greu, consimţì la suspendarea stareţului Gherasim şi la înlocuirea lui provizorie prin egumenul Isichie dela mânăstirea Secului, slobozând spre acest sfârşit ordinul No. 896 din 27 Iunie. Dar el neluând nici o măsură pentru cercetarea faptelor, guvernul trimise o comisiune compusă din Gr. Cuza şi arhiereul Vladimir Irinopoleos Suhopan.

Intreg anul 1860 fu întrebuinţat de guvernul Moldovei spre a obţineà dela autorităţile din Basarabia desărcinarea lui Teofan Cristea din calitatea de vechil al mânăstirilor şi înlocuirea lui prin Aroneanu, vechilul ministerului Cultelor. Guvernul Basarabiei, care întâiu consimţise la destituirea ieromonahului, revenì în urmă asupra acelei hotărîri. Aroneanu nu fu recunoscut, iar Teofan Cristea urmă să administreze averea din Basarabia a mânăstirii Neamţului şi să ţese intrigi împotriva guvernului Moldovei. La notele acelui guvern, consulatul rusesc tot dădeà răspunsuri dilatorii sau încurcate.

(1) V. Acte, XVI.

IV.

Urmarea conflictului dintre guvern și mitropolit. Suspendarea mitropolitului și trimiterea lui sub escortă la mânăstirea Slatina. — Destituirea și surgunul stareţului Gherasim. — Alegerea stareţului Timofteiu. — Cercetarea rânduită de Cameră.— Demisia mitropolitului.

Inscrierea printre veniturile ministerului Cultelor, cu prilejul alcătuirii bugetului provizor pe anul 1860—61, a veniturilor mânăstirești, dădù loc la oareșicari discuţii în Cameră, contestându-se legalitatea acestei înscrieri. Dar, în urma explicaţiilor ministerului, că acest buget este vremelnic și că înscrierea se face numai până la alcătuirea unei nouă legiuri asupra mânăstirilor și este menită a satisface prescripţiile art. 25 al Convenţiei, care prevede centralizarea tuturor veniturilor statului, deputaţii cari se ridicase în contra înscrierii se declară satisfăcuţi și ea fu mănţinută.

Relaţiile dintre puterea civilă și chiriarhie deveniau din zi în zi mai încordate.

Hirotoniile nelegale, deși se practicau mai pe ascuns, urmau ca și în trecut.

Guvernul îngrijindu-se de numărul cel mare al călugărilor și al călugăriţelor, cu totul în disproporţie cu populaţia ţerii și care mergeà crescând, propuse Camerei un proiect pentru desfiinţarea mânăstirilor Zagabia și Doljeștii precum și a unui număr de 28 schituri aflătoare prin toate unghiurile ţerii. Acel proiect de lege, cuprinzând și dispoziţii pentru mărginirea călugărilor și a hirotoniilor, fu votat de Cameră, aprobat de Comisia Centrală și sancţionat de Domn spre marea nemulţumire a mitropolitului.

Ministerul Cultelor, cu ocazia comunicării acestei legi, atrase din nou atenţia mitropolitului asupra număroaselor hirotonii abătute dela lege ce se îndepliniau zilnic, punându-i în vedere că guvernul este decis să nu mai îngădue pe viitor nici o deviaţie dela legile în vigoare.

Această comunicare fu urmată de o circulară către toţi prefecţii, invitându-i să fie cu cea mai de aproape priveghere pentru ca să nu se mai facă nici călugări nici hirotoniri de preoţi sau diaconi fără prealabilă învoire a ministerului.

Alt abuz care luase proporţii din ce în ce mai îngrijitoare erà ușurinţa cu care dicasteria pronunţă divorţurile. Se poate zice, fără rizic de a exagerà, că divorţurile se vindeau la mitropolie, iar

mitropolitul, deşì în mai multe rânduri i se atrăsese atenţia asupra scandaloaselor abuzuri dela dicasterie, nu luase absolut nici o măsură. Această nepăsare dedeà loc la părerea bine acreditată în ţară, că însuş mitropolitul iea parte la nelegiuitele foloase ce le realizà dicasteria.

Cu ocazia venirii sale în Iaşi, la Octomvrie 1860, Domnitorul, în faţa tuturor demnitarilor statului, făcù mitropolitului cele mai aspre mustrări (1).

Prin acest vehement rechizitoriu, Cuza denunţă opoziţia sistematică, opunerea făţişă ce o face mitropolitul tuturor actelor guvernului, caterisirea acelor clerici cari primise însărcinări dela guvern, încurajarea dată de chiriarh călugărilor din mânăstirea Neamţului, răsvrătiţi în contra autorităţii, refuzul său de a destituì pe stareţul Gherasim, cu toate că comisia de cercetare constatase vinovăţia lui, în fine ruşinoasele abuzuri ale dicasteriei şi nămolul de despărţenii pronunţate de ea pe fiecare zi. Domnul terminà blamând molătatea cu care miniştrii tolerase nişte asemeni procedeuri şi declarà că este gata a le pune capăt cu desăvârşire şi cât mai neîntârziat.

Pe de altă parte în urma greutăţilor ridicate de autorităţile basarabene la recunoaşterea lui Aroneanu de vechil pentru averile chinoviilor, guvernul începù să bănuească că mitropolitul ar fi lucrând în contra intereselor ţerii pe lângă guvernul Rusiei şi Domnul hotărî să-l înlăture.

In ziua de 7 Noemvrie 1860. mitropolitul Sofronie fu arestat în biserică, în timpul liturghiei, pus într'o caretă şi, sub escortă de jandarmi, trimis la mânăstirea Slaitna unde fu ţinut sub cea mai de aproape priveghere. Un decret domnesc (2) din acea zi, motivat între altele pe numărul din cale afară mare al despărţeniilor pronunţate de tribunalele spirituale, pe hirotoniile nelegale cari urmau cu toate observaţiile făcute de guvern, pe ostilitatea făţişă arătată de mitropolit în contra măsurilor guvernului, pronunţă suspendarea mitropolitului Sofronie Miclescu, trimiterea şi ţinerea lui, până la judecare, în mânăstirea Slatina şi numirea arhimandritului Meletie Sardion ca locotenent de mitropolit.

In curând un alt decret, dat în urma raportului locotenentului de mitropolit, dispuneà destituirea stareţului Gherasim, trimiterea lui

(1) Vezi acte, XVII.
(2) Vezi acte, VXII bis.

spre a-şi petrece restul vieţii în mânăstirea Coşula şi alegerea unui nou stareţ în fiinţa ministrului Cultelor.

Procedându-se la alegere, soborul alese pe părintele Timofteiu, care fu întărit în calitate de stareţ prin decretul domnesc No. 625 din Noemvrie 1860.

Guvernul aveà fără îndoeală destule temeiuri pentru a înlăturà pe mitropolitul Sofronie dela chiriarhia ţerii, însă în conflictul ce se ivise între ei, opinia publică erà favorabilă până acum mitropolitului, căci nu se ştià până unde păcătuise mitropolitul, iar modul violent şi brutal în care se procedase cu dânsul cu prilejul înlăturării lui, stârnise o mare nemulţumire.

La deschiderea Camerei, guvernul comunicând biuroului, al cărui preşedinte de drept erà mitropolitul, măsura luată prin decretul din 7 Noemvrie, se numì o comisie însărcinată să cerceteze şi să raporteze asupra motivelor măsurii.

In faţa refuzului guvernului de a arătà, pentru justificarea măsurilor de rigoare luate, alte motive pe lângă cele expuse în decretul domnesc, comisia, în raportul ei, examinează pe cele din decret una câte una.

In privinţa mulţimii despărţeniilor, opinează că este datorită uşurinţii cu care se contractează căsătoriile.

In privinţa hirotoniilor ilegale, arată că Camera dela 1859, înaintea căreia faptul fusese adus de către ministrul de atunci, nu s'a socotit în drept a luà măsuri dela sine, şi că comisia n'are cunoştinţă că asemenea hirotonii ar mai fi urmat.

In privirea opunerii la ordinele guvernului şi a caterisirii clericilor ce au primit însărcinări dela guvern, comisia opinează că, în cazul de faţă, nu mitropolitul care după lege este îndatoritul apărător al drepturilor bisericii, ci clericii cari s'au sustras dela nemijlocita lui autoritate, recunoscută de canoane, sunt călcătorii legali.

Comisia neputând găsì nici un temeiu pentru punerea sub acuzare a mitropolitului ţerii şi neputând admite suspendabilitatea lui, care o numeşte o teorie pernicioasă demnităţii şi independenţei bisericii, blamează modul brutal în care s'a procedat faţă de chiriarh şi, în faţa îngrijirii ce a cuprins ţara, propune Camerei:

Eliberarea mitropolitului.

Restatornicirea lui în toate drepturile chiriarhiceşti.

Punerea sub acuzaţie a ministerului care a violat art. 325 şi 412 ale Regulamentului Organic şi Convenţia dela Paris.

Camera adoptând încheierea comisiei, ministerul Kogălniceanu fu silit să se retragă spre a face loc unui minister prezidat de Anastasie Panu şi având la Culte pe Dimitrie Sturdza (17 Ianuarie 1861).

Este de observat aici că atât guvernul cât şi Camera, deşì aveau poate oareşcari bănueli asupra relaţiilor mitropolitului cu Rusia, totuş n'aveau idee de demersurile făcute de el peste Prut în cursul anilor 1859 şi 1860.

Intâia grijă a noului minister fu aplanarea conflictului creat de predecesorii săi prin actul brutal dela 7 Noemvrie.

Se obţinù dela mitropolit, în schimbul făgăduinţei unei pensii viagere, a păstrării titlului de mitropolit şi a încetării oricărei urmăriri (căci tribunalul de arhierei menit să-l judece fusese convocat pe ziua de 15 Fevruarie), să-şi dea demisia.

Demisia dată Domnului în ziua de 18 Ianuarie şi recomandată consiliului de miniştri fu primită în urma avizului acelui consiliu, votându-i-se apoi de către Cameră o pensie viageră de 200 galbeni pe lună.

Mitropolitul Sofronie, chiar în urma demisiei sale, rămase în relaţie şi în corespondenţă cu Teofan Cristea care-i adresà raporturi asupra mersului uneltirilor sale până la moartea mitropolitului, la 4 Maiu 1861.

Iată ce cetim în această privinţă într'un izvor oficios rusesc:

«Pentru mai grabnica şi mai puternica catolicizare a bisericii pravoslavnice din România, în curând după aceasta s'a înlocuit şi pravoslavnica chirilică cu litere latine în tipărirea cărţilor bisericeşti. Lucru firesc, asemenea măsuri trebuiau să ridice nemulţumiri mari în clasa duhovnicească. Unii din călugări au părăsit mânăstirile şi au pribegit în lume, alţii fură persecutaţi. Cutezătorul apărător al religiunii lui Hristos, mitropolitut Moldovei Sofronie, s'a pus în fruntea celor nemulţumiţi, el a protestat în contra ordinelor guvernului şi pentru aceasta a fost exilat şi arestat.

«Intr'o scrisoare a sa, acest martir scrie în privinţa exilului său: «Providenţa a scăpat ţara de tirania ministrului Kogălniceanu, care «a fost înlocuit cu Panu şi alţi miniştri cu mintea sănătoasă. Eù «am fost liberat, permiţându-mi-se a trăì la Iaşi, unde şi locuesc «acum. *Dorinţa mea cea mai înfocată este de e trece în blagoslovita «Rusie*» (1).

(1) *Novo Nemeţkii Monastir*, p. 20—26.

Domnul numise în calitate de locotenent de mitropolit pe arhiereul Meletie Sardion: acesta demisionând în curând, se numì în locul său arhiereul Chesarie Sinadion.

Trebue observat că această numire a unui locotenent de mitropolit, făcută după demisia lui Sofronie Miclescu, nu numai că erà perfect legală și conformă cu precedentul, numai din epoca regulamentară—adică a protectoratului rusesc—sub Grigorie Ghyka, la August 1849, dar absolut impusă de împrejurări. Scaunul mitropolitan nu puteà să rămână fără ca să fie girat de un locțiitor până la alegerea unui nou mitropolit, iar această alegere nu se puteà efectuà în curând, fiindcă nu existà vreo lege pentru alegerea mitropolitului și a episcopilor, făcută în concordanță cu nouăle instituțiuni, iar legea cea veche nu mai erà aplicabilă în urma desăvârșitei schimbări făcute în alcătuirea țerii.

Tot din această cauză rămăsese vacante și celelalte scaune episcopale cari erau ocârmuite de arhierei cu titlul de locotenenți de episcopi.

V.

Impăratul Rusiei restitue mânăstirii Neamțului moșiile Copanca și Chițcani.—Urmarea încercărilor guvernului Moldovei pentru recunoașterea lui Aroneanu.— Adunarea soborului spre desărcinarea și desaprobarea lui Teofan Cristea.— Desărcinarea iscălită numai de stareț. Turburări în mânăstire necesitând intervenția personală a ministrului.— Călugării fugiți în Basarabia.

Teofan Cristea, în vara anului 1860, plecase la Petersburg. Scopul mărturisit al călătoriei sale erà stăruința pentru primirea indemnității cuvenite mânăstirii pentru moșiile Copanca și Chițcanii, însă cel adevărat erà împlinirea însărcinărilor date de mitropolitul Sofronie.

Izbutise să fie recunoscut de procurator al mânăstirilor Neamțul și Secul cu toate silințele contrare puse de Aroneanu și de guvernul Moldovei.

La 8 Decemvrie 1860, Impăratul hotărî ca să nu se mai dea mânăstirii Neamțului o îndemnitate bănească pentru moșiile Copanca și Chițcanii, ci să i se restituie acele moșii. Acest act al Impăratului trebue considerat, date fiind măsurile luate de guvernul Moldovei în contra mânăstirilor, ca o demonstrație în favoarea

lor și ca o dovadă a sentimentelor lui binevoitoare pentru biserica ortodoxă, menită a încurajà tendința de a-l privì ca apărătorul ei. Nu vedem ca guvernul Moldovei să fi aflat atunci despre acest act.

Toate stăruințele guvernului din Iași pentru a obțineà recunoașterea lui Aroneanu rămâneau zadarnice: Teofan Cristea urmà să încasseze veniturile mânăstirilor. Camera ceruse informațiuni asupra neplății câștiurilor, iar ministrul Cultelor puneà să i se facă referate peste referate de către contenciosul departamentului, cari referate se prezentau consiliului de miniștri, iar acesta, la rândul său, luà încheiere peste încheiere, cari toate rămâneau platonice.

In fine ministrul Cultelor făcù consiliului propunerea următoare:

Prin act din partea mânăstirilor Neamțul și Secul, sprijinit și de locotenentul de mitropolit din Iași, să se desființeze toate drepturile în cari se recunoscuse, în Basarabia, ieromonahul Teofan, precum și toate lucrările ce el ar fi făcut, dela intrarea averilor mânăstirilor Neamțul și Secul sub administrarea ministerului, de când se și revocase aceste drepturi prin chemarea lui Teofan la urma sa, îndatorindu-l să încredințeze vechilului ministerului toate actele și banii ce aveà în păstrare.

Ministrul de Externe să iea înțelegere cu consulatul rusesc spre realizarea, de către autoritățile rusești, a celor propuse mai sus.

Dacă nu se dobândià dela aceste autorități grabnică și desăvârșită satisfacere, atunci:

Ministrul de Externe să stărue tot în aceeaș direcțiune către ministerul imperial în Petersburg, iar locotenentul de mitropolit către sinodul rusesc, spre a duce la împlinire dreptele cereri ale guvernului Moldovei.

Consiliul de miniștri, prin jurnalul său No. 49 din 14 Fevruarie 1861, aprobă cele propuse de ministrul Cultelor.

Spre aducerea actului cerut din partea soborului de consiliul de miniștri, în privința desărcinării lui Teofan Cristea, se trimise, în ziua de 8 Fevruarie, la mânăstire revizorul Dubău, cu brulionul adresei ce trebuià trimisă de sobor chiriarhiei spre acest sfârșit. Precum dovedește scrisoarea din 16 Fevruarie a stareţului către ministru, soborul adunat de trei ori în casa stareției, refuză, cu toate stăruințele puse de stareț și de comitetul administrativ, să iscălească o asemene hârtie, sub cuvânt că nu cunoaște împrejurările. In fața stăruinței revizorului Dubău, starețul făcând oareșcari îndreptări la brulionul trimis, făcù adresa cerută către chiriarhie și o iscălì singur.

In această adresă, din 13 Fevruarie (1) 1861, se zicea că mânăstirea, având în vedere că procuratorul ei, ieromonahul Teofan Cristea, a abuzat de încrederea ce i s'a dat, oprind la sine veniturile mânăstirii, revoacă procura sa din 10 Ianuarie 1858, No. 15, și roagă pe locotenentul de mitropolit să mijlocească la ministerul de Culte:

De a nu se mai cunoaște de astăzi înainte acel ieromonah de vechil în pricinile mânăstirii și nici o lucrare ce va înaintà către mânăstire.

De a-l silì să înapoească orice bani ar fi primit pentru mânăstire.

De a restituì toate documentele ce i s'au încredințat și toate actele ce ar fi păstrând în acest subiect.

De a se însărcinà de ministerul Cultelor cine va găsì de cuviință spre a urmărì înaintea autorităților competente neîntârziata aducere întru îndeplinire a dispozițiunilor de mai sus.

In fine, cere locotenentului de mitropolit să mijlocească pentru întoarcerea ieromonahului Teofan la mânăstire.

Se va observà aici:

1. Că se revoacă numai procura din 10 Ianuarie 1858, adică aceea prin care Teofan erà însărcinat să culeagă și să aducă soborului numai informațiuni asupra afacerilor mânăstirilor în Basarabia și nu se zice nimic despre revocarea celorlalte două, cea din 8 Maiu 1858 și cea din 9 Maiu 1859, cari, mai cu deosebire cea din urmă, cuprindeau împuterniciri cu mult mai întinse. Se vede că guvernul tot încă nu aflase nimic despre existența lor! Celelalte puncte ale actului îndreptau întru câtvà această curioasă scăpare din vedere. Dar hârtia, fiind semnată numai de stareț, erà de o valoare din cele mai contestabile față cu refuzul soborului de a aveà vreun amestec în alcătuirea ei.

Cu toate aceste lipsuri, locotenentul de mitropolit, prin adresa No. 340, din 24 Fevruarie 1861, comunicând ministerului cuprinsul adresei stareţului, o înfăţişă ca fiind rezultatul voinţii mânăstirii, şi-i cereà să stărue pentru îndeplinirea celor cuprinse într'însa.

Ministerul Cultelor puse pe adresa locotenentului de mitropolit încheierea ca să se alcătuească o nouă procură pentru vechilul ministerului din Basarabia, în care, pe lângă puterile ce le aveà mai înainte, să se cuprindă și punctele menționate în adresa starețului.

Pe baza acestei încheieri se și alcătuește procura No. 2.190 din 9 Martie 1861 și se trimite Afacerilor Străine spre legalizare de

(1) V. Acte, XVIII.

către consulatul rusesc şi spre înaintarea lucrărilor relative la Teofan Cristea; iar Afacerile Străine o trimit înapoi la 5 Maiu următor, după ce fusese legalizată de consulatul rusesc şi de minister. Apoi Cultele trimiteau procura lui Aroneanu la 9 Maiu, invitându-l să grăbească îndeplinirea celor cuprinse într'însa.

In urma refuzului soborului de a semnà adresa adusă de Dubău, izbucniră în mânăstire certe furioase şi scandaluri între călugării ruşi, sprijiniţi de număroşii români partizani ai vechei stări de lucruri de o parte, şi puţinii partizani ai guvernului, în fruntea cărora erà părintele Vârnav, de alta. Ele luară astfel de proporţiuni, încât, în luna Martie, necesitară intervenirea personală a noului ministru al Cultelor, D. G. Rosetti, cumnatul Domnului. Sosind la mânăstire şi adunând tot soborul, îi făcù cele mai aspre mustrări, numind pe călugări *rusolatri şi vânduţi Rusiei.*

Cu toată intervenţia ministrului, liniştea nu se restabilì după plecarea lui. Toată puterea fusese dată pe mâna părintelui Vârnav şi acesta, om pătimaş şi nechibzuit, nu ştiù s'o întrebuinţeze cu cumpănire!

Unii din călugări începură să fugă în Rusia.

Câţivà fugise încă din iarnă, trecând Prutul pe ghiaţă, dar aceştia erau din cei de rând. La finele lui Martie începură a sosì din proestoşi, aşà că, în luna următoare, Aprilie, se aflau în Basarabia 11 călugări fugiţi din mânăstirea Neamţului şi anume: 2 ieromonahi, 2 ierodiaconi, 1 canonarh şi 6 monahi.

Cu toate măsurile luate de guvernul Moldovei pentru oprirea corespondenţei, Teofan Cristea erà ţinut foarte în curent de cele ce se petreceau la mânăstire. Călugării fugiţi îi aduseră toate ştiinţele ce-i mai lipsiau şi de cari aveà trebuinţă. Astfel el cunoscù în toate amănunţimile refuzul soborului de a semnà revocarea lui şi avù mijloacele să atace în fals, înaintea autorităţilor ruseşti (1), revocarea transmisă prin locotenentul de mitropolit cu adresa No. 340.

Venirea acelor călugări îi mai erà binevenită şi din alt punct de vedere.

(1) V. Acte, XIX.

VI.

Teofan Cristea reinnoeşte cererea făcută episcopului de Chişinău să fie învoit a întemeià o mânăstire pe una din moşiile lavrei.— Călugării fugiţi autorizaţi să se stabilească la Nemţeni.— Moartea mitropolitului Sofronie.— Guvernul Moldovei află de existenţa procurii lui Teofan Cristea.— Măsurile guvernului în urma acestei descoperiri.— Adresa locotenentului mitropolit către sinodul rusesc.

Teofan Cristea, precum am văzut, obţinuse, în călătoria ce o făcuse la Petersburg, ca Impăratul să ordone restituirea, către mânăstirea Neamţului, a moşiilor Copanca şi Chiţcanii în locul îndemnităţii băneşti ce i se atribuise. Insă aceste moşii nu i se dăduse încă pe seamă, fiindcă guvernul rusesc tot nu erà hotărît, stând la îndoeală, pe cine să recunoască de plenipotent al mânăstirii Neamţului, pe Teofan Cristea sau pe Aroneanu.

Ieromonahul se folosì de prezenţa călugărilor fugiţi în Basarabia pentru a reînnoì, la 11 Aprilie 1861, cererea făcută (1) cu doi ani înainte episcopului de Chişinău, de a fi învoit să întemeieze o nouă mânăstire pe una din moşiile lavrei, desemnând chiar anume Chiţcanii şi Copanca spre acel sfârşit.

Scopul lui Teofan este lesne de ghicit. Intemeind o nouă mânăstire cu călugări nemţeni în Basarabia, egumenia mânăstirii nu se puteà da altuia decât lui. El apoi mai sperà că guvernul rusesc va atribuì nouăi mânăstiri toată averea posedată de lavră în Basarabia, având astfel speranţa s'o ocârmuească şi să se folosească de ea în tot cursul vieţii lui. Episcopul Antonie puse pe jalba lui Teofan, la 23 Aprilie 1861, rezoluţie că: *în privinţa înfiinţării mânăstirii se va hotărî după ce se va terminà corespondenţa începută spre acest sfârşit, între ministerul Afacerilor Străine cu cele de Interne şi de Domenii.* Iar până atunci, monahii veniţi din lavra Neamţului să aibă voie a se aşezà la Nemţeni, observând vieaţa de obşte şi slujind după obiceiul lavrei la biserica din Nemţeni.

Din această încheiere reiese că prima propunere spre întemeierea unei mânăstiri, făcută de Teofan Cristea la 29 Iunie 1859, fusese luată în serioasă consideraţie de către guvernul rusesc şi că, în privinţa ei, urmà o corespondenţă între cele trei ministere.

(1) V. Acte, XX.

Incheierea episcopului fu comunicată lui Teofan prin ucazul consistoriului No. 2.597, din 10 Maiu 1861. La 19 Maiu, cu ucazul No. 2.777 al aceluiaș consistoriu, i se face știut că guvernatorul Basarabiei, prin *otnoșenia* No. 92, din 5 Aprilie 1861, îi împărtășește:

«Că I. P. S. arhiereul i-a făcut cunoscut despre gonirea sosită asupra Pravoslaviei în Principatul Moldovei și cum că au nevoie frații monahi din lavra Neamțului à căutà scăpare în Rusia ca să iea măsuri spre a întemeià aici o nouă mânăstire. . . » Apoi zice că: «luându-se deslegare dela guvernatorul general al Nouăi Rusii, acesta, i-a autorizat a ședeà în Chișinău până la punerea la cale asupra întemeierii nouăi mânăstiri.»

Inștiințându-se însă, în urmă, că episcopul i-a autorizat a se stabilì la Nemțeni, consimte și el (guvernatorul), lăsând ieromonahului Teofan Cristea supreveghorea asupra lor. Deoarece știm că Teofan Cristea erà în corespondență cu mitropolitul Sofronie și după demisia acestuia, este de admis că fostul mitropolit cunoșteà și aprobà demersurile făcute de ieromonah pentru întemeierea unei mânăstiri nouă în Basarabia.

Mitropolitul Sofronie murind la 4 Maiu 1861, atât după bunul simț cât și după drept, urmà ca puterile legale sau nelegale date de el lui Teofan Cristea să înceteze imediat. Cu toate acestea guvernul rusesc, deșì stătù un moment la îndoeală, adoptă însă mai pe urmă o cale cu totul opusă.

La 10 Iunie 1861 Aroneanu comunică ministerului Cultelor că s'a suspendat publicația trimisă de el foii oficiale din Basarabia pentru arendarea moșiilor mânăstirii Neamțului, în urma demersurilor făcute la Petersburg de Teofan Cristea, carè a arătat acolo o procură dela răposatul mitropolit Sofronie, pe care o alăturează în copie. Adaogă că Teofan urmează să încasseze câștiurile, să taie pădurile și să desființeze contractele arendașilor cari nu-i plătise câștiurile. Ministerul Cultelor pune pe raportul lui Aroneanu următoarea încheiere:

I. Ministerul de Externe va comunicà consulatului rusesc următoarele:

Actualul locotenent de mitropolit, în puterea legilor și a canoanelor, cari opresc cu desăvârșire rânduirea unui monah de vechil, a revocat pe ieromonahul Teofan Cristea, rechemându-l la metania sa.

b) Că după nici o lege din lume nu se poate considerà numitul ieromonah de plenipotent, fiindcă și plenipotența sa este desbrăcată de tot soiul de formă legală.

c) Că dătătorul citatei nelegale împuterniciri, nu numai s'a desistat din postul său, dar s'a și mutat din vieață, după care chiar o legală plenipotență nu poate legalmente fi primită de valabilă.

In fața unor asemenea împrejurări, ministerul este convins că guvernul Maiestății Sale, apreciând toată seriozitatea și gingășia chestiei, va pune capăt nelegalelor lucrări și uneltirilor ieromonahului Teofan Cristea care, fără nici un drept, dispune de veniturile mânăstirilor de cari acest minister este răspunzător.

II. Prea Sfinției Sale locotenentului de mitropoliți se va împărtășì știință că, în urmarea mijlocirii sale, înaintându-se lucrările cuvenite, nu s'a dobândit încă rezultatul cerut și că ministerul, în cât privește cazul plenipotenței, a luat măsurile trebuitoare prin ministerul de Externe, iar în cât se atinge de cazul rechemării ieromonahului Teofan, rămâne ca Prea Sfinția Sa să reguleze cele de cuviință.

In urma acestei încheieri, ministerul Cultelor comunică Afacerilor Străine, la 30 Iunie 1861, cele raportate de Aroneanu, cerându-le să facă demersurile prevăzute prin încheierea precedentă.

Apoi, în aceeaș zi, se îndreaptă către locotenentul de mitropolit, conform celor expuse în încheiere.

Locotenentul de mitropolit mijlocì la sinodul rusesc (1), la 16 Iulie, cerându-i să intervie pe lângă guvernul imperial spre a nu mai recunoaște pe ieromonahul Teofan Cristea de vechil al mânăstirilor Neamțul și Secul și a-l face să se întoarcă în Moldova, conform cererii stareţului acelei mânăstiri.

La 23 Iunie consulul rusesc comunică ministerului Cultelor că călugărul Teofan Cristea a refuzat primirea plicului No. 6.970 (din anul expirat), sub pretext că plicul erà adresat *monahului* Teofan Cristea, pe când el este *ieromonahul* Teofan Cristea. Apoi consulul mai întreabă cine reprezentă mânăstirile Neamțul și Secul, ca să poată remite acelui împuternicit ordonanța senatului ocârmuitor al Rusiei din 8 Noemvrie 1856, în privința unor hotare de moșii.

Ministerul Cultelor răspunde consulatului rusesc să înmâneze plicul refuzat ieromonahului Teofan Cristea, adăogând că advocatul ministerului în Basarabia, care reprezentă mânăstirile Neamțul și Secul, este Teodosie Aroneanu.

(1) V. Acte, XXII.

VII.

Proteste date de Aroneanu şi de Teofan Cristea la autorităţile ruseşti.— Consulatul rusesc comunică că Teofan Cristea nu mai poate fi privit ca procurator al mânăstirilor Neamţul şi Secul.— Procura lui Aroneanu se întăreşte de autorităţile basarabene.— Stareţul de Neamţu reclamă în contra lui Teofan Cristea şi dă bilet de voie duhovnicului Andronic Popovici spre a trece în Rusia.— Guvernul rusesc ordonă să se suspende orice lucrare în privinţa recunoaşterii vechilului mânăstirilor Neamţul şi Secul.

Aroneanu, care la 3 Iunie dăduse guvernatorului general al Nouăi Rusiei o lungă jalbă, mai trimise la sfârşitul lui Iulie, la Iaşi, şi o copie de pe protestul dat de Teofan Cristea guvernatorului general şi tuturor instanţelor judecătoreşti ca răspuns la jalbele date de Aroneanu.

Protestul ieromonahului Teofan în contra încercărilor de a se desfiinţà puterile sale se întemeià pe următoarele motive:

a) Soborul mânăstirilor respinsese într'un glas propunerea guvernului Moldovei de a i se desfiinţà procura.

b) Locotenentul de mitropolit nu erà ales potrivit legilor, deci nu aveà putere să strice ceeace lucrase mitropolitul Sofronie, ales conform legilor.

c) Cele lucrate de mitropolitul Sofronie, ales conform legilor şi recunoscut ca atare, aveau a rămâneà în putere *pentru totdeauna*.

Intâia consideraţie erà adevărată, a doua însă falsă, căci, precum am văzut, numirea locotenentului de mitropolit erà perfect legală şi conformă cu precedentele, — iar a treia consideraţie este absolut absurdă.

Doară şi mitropolitul Sofronie fusese numit de Domn.

La August 1861, consulatul rusesc făceà cunoscut că *monahul Teofan, în urma morţii mitropolitului Sofronie, ne mai putând reprezentà interesele mânăstirilor Neamţul şi Secul, guvernul rusesc cere ca să se aleagă de către înseşi zisele mânăstiri un nou impiegat spre a fi recunoscut de el. Spre acest sfârşit va trebuì să aibă o procură iscălită de urmaşul mitropolitului.*

La 21 Octomvrie 1861, *Aroneanu comunică ministerului că procura i s'a întărit de către justiţia rusească.*

La întâiu Octomvrie sosì la Chișinău ieromonahul și duhovnicul Andronic Popovici, cu bilet de voie dela starețul Timofteiu. Acest ieromonah erà unul din partizanii cei mai înfocați ai Rusiei și ai vechii stări de lucruri în mânăstire. Venirea lui fusese cerută în repețite rânduri de către Teofan Cristea, prin scrisori către prietenii săi din mânăstire. Din momentul sosirii lui în Basarabia, îl vedem lucrând pe capete în contra intereselor țerii, în calitate de ajutor și uneori de locțiitor al lui Teofan.

După *Novo Niametzkii Monastir*, carte scrisă sub auspiciile lui Andronic, el ar fi venit în Basarabia fără învoirea nimănui și starețul Timofteiu ar fi dat o asemenea învoire numai părintelui Carp, dar este pozitiv că această delegație este falsă și că el obținuse voie în scris să plece. Faptul că starețul Timofteiu, care nu puteà decât să cunoască sentimentele lui și știà că erà cerut de Teofan, i-a dat bilet de voie, este o nouă dovadă de reaua credință și de dușmănia ascunsă a călugărilor în contra guvernului Moldovei.

Trebile se schimbară acum din nou.

Printr'un raport din 26 Decemvrie 1861, Aroneanu comunică ministerului că, pe când pornise demersuri pentru ca mânăstirea Neamțului să fie pusă în posesiunea moșiilor Copanca și Chițcanii, a sosit un ordin secret dela ministerul imperial al Afacerilor străine, ordonând tuturor instanțelor din Basarabia să nu mai facă nici o lucrare privitoare la interesele mânăstirii Neamțului, până la nou ordin. Aroneanu cerù să se stăruească grabnic la Petersburg pentru a pune capăt intrigilor monahului Teofan, cărora le atribuià această de pe urmă măsură și sfătuià ca, în demersurile ce se vor face pe viitor, să se zică că averile nu s'au luat dela mânăstire, ci că guvernul a luat asupra sa numai ocârmuirea lor.

Guvernul Moldovei urmă să stăruească pentru recunoașterea lui Aroneanu, ceeace erà o mare greșeală. Este probabil că dacă ar fi știut atunci să obție dela sobor numirea, ca vechil în Basarabia, a unui monah în care ar fi putut să aibă încredere și care, în realitate, ar fi fost vechilul ministerului, guvernul rusesc l-ar fi recunoscut, conflictul s'ar fi curmat de atunci și averea de peste Prut a mânăstirilor noastre chinovii și a eparhiilor Moldovei n'ar fi astăzi pierdută.

VIII.

Guvernul român hotărăşte ca veniturile clerului şi ale mânăstirilor să se verse deadreptul la ministerul de Finanţe desfiinţându-se serviciul bunurilor mânăstireşti dela ministerul Cultelor.— Teofan Cristea trimite din Petersburg mânăstirii seamă de banii cheltuiţi de dânsul şi de lucrările lui.

După desăvârşirea unirii şi concentrarea tuturor serviciilor principale la Bucureşti, guvernul lui Cuza făcù un nou pas spre secularizarea bunurilor clerului prin decretul din 22 Martie 1862.

Prin acest decret, cassa ce existà la ministerul de Culte din Moldova şi în care se strângeau veniturile bisericeşti, cassă fondată prin legiuirea dela 1844 (care erà urmarea celei dela 1835), se centraliză, cu începere dela 1 Aprilie 1862, la ministerul de Finanţe în Bucureşti. Toate veniturile bisericeşti, precum şi ale şcolilor, cari se adunau până atunci prin ministerul Cultelor, aveau de acum înainte a se vărsà deadreptul în cassa centrală a Statului. Chestiunile privitoare la contencios şi la administraţia bunurilor rămâneau însă în atribuţia ministerului Cultelor.

Dacă măsura luată la 1859 erà urmarea legiuirilor dela 1853 şi dela 1844 şi aducerea lor la îndeplinire, nu se poate tăgăduì că cea dela Martie 1862 erà în flagrantă contrazicere cu ele, căci ea desfiinţà cu totul individualitatea deosebită a veniturilor clerului formal stabilită de legiuirile în chestiune pentru veniturile lui, făcându-le să se confunde în cassa Statului cu restul veniturilor acestuia.

Inovaţia însă erà mai mult de formă, căci toate mânăstirile şi eparhiile rămâneau proprietare ale fondurilor, suprimându-se numai, aproape cu totul, autonomia acelor averi.

Teofan Cristea, lăsând în locul său în Basarabia pe ieromonahul Andronic, plecase din nou la Petersburg pentru a pune, cu ajutorul sprijinitorilor lui, capăt nedumeririi guvernului rusesc în privinţa recunoaşterii vechilului mânăstirii Neamţului, pentru a stăruì ca să i se dea pe samă moşiile Copanca şi Chiţcanii şi pentru ca el să obţină voie de a înfiinţà noua mânăstire.

In demersurile lui erà ajutat de câtevà persoane cu influenţă, de mare parte din clerul rusesc care socotià de a sa datorie să spri-

jine ceeace numià: *opera lui Paisie*, şi de sentimentul ortodox, atât de puternic în Rusia, care se simţià atins de măsurile *revoluţionare şi sacrilegii ale lui Cuza.*

Primind în timpul şederii lui la Petersburg adrèsa trimisă de stareţ şi transmisă prin ministerul Afacerilor Străine, Teofan Cristea se grăbì să alcătuească o seamă a veniturilor incassate de el şi de cheltuelile făcute precum şi un memoriu asupra unor procese ale mânăstirii pendente înaintea instanţelor ruseşti şi le trimise soborului, însoţite de o lungă întâmpinare la acuzaţiile ce i se aduceau (1).

In acest act, susţine că s'a mărginit să aducă la îndeplinire cuprinsul procurilor ce-i fusese date de mitropolitul Sofronie, în urma cererii adresate acelui mitropolit de stareţ şi de sobor, de a stăruì spre câştigarea drepturilor mânăstirii, mergând la caz de trebuinţă şi la Petersburg pentru sprijinirea lor şi având a se adresà numai către I. P. S. S., cerându-i povăţuire ce să lucreze şi dându-i relaţie de cele lucrate.

Conform acelui ordin a transmis răposatului mitropolit, până la moartea sa, relaţii despre lucrările sale precum şi sămile primirilor şi cheltuelilor făcute pe anii 1859, 1860 şi 1861, până la Maiu 1.

Murind mitropolitul Sofronie, a aşteptat să se aleagă alt mitropolit, conform legilor, căruia să urmeze a-i adresà raporturi, dar se vede că până acum nu s'a ales altul şi se teme că mult timp nu se va alege.

Arată pe larg ce a lucrat în privinţa revendicării moşiilor Copanca şi Chiţcanii şi cum, în urma sfatului răposatului mitropolit Sofronie, a cerut şi obţinut ca împăratul Rusiei să restitue moşiile, trimiţând copia jurnalului miniştrilor ruseşti răposatului mitropolit Sofronie, la Fevruarie 1861, când acesta s'a întors dela mânăstirea Slatina la Iaşi (2).

Ridiculizează jalba No. 9 din 15 Fevruarie 1861, iscălită de stareţ în faţa ameninţărilor lui Dubău şi întreabă: dacă nu recunoaşte lucrările lui ca legale şi-i desfiinţează procurile, cum rămâne cu recâştigarea moşiilor Copanca şi Chiţcanii, dobândite pe baza procurilor desfiinţate şi pe acea, nerecunoscută, a mitropolitului Sofronie?

(1) V. Acte, XXIII.

(2) Fostul mitropolit Sofronie nu găsise cu cale să comunice guvernului Moldovei aceste piese destul de importante, cari nu-l mai priviau, deoarece demisionase din chiriahia ţerii!

Termină cerând a se achità de mânăstire, cât mai curând, cele 8.463 ruble cheltuite de dânsul peste banii incassaţi şi pe cari i-a luat cu împrumutare.

Sama trimisă de Teofan arătà că a incassat 27.139 ruble şi a cheltuit 35.602 ruble. Spre justificarea cheltuelilor nu prezentà nici o dovadă.

Din bugetul mânăstirii pe 1859, se constată că venitul moşiilor din Basarabia erà de 216.000 lei sau aproximativ 54.000 ruble, iar din socotelile trimise de Teofan Cristea rezultă că el incassase numai parte din această sumă în fiecare an. Naşte acum întrebarea: ce s'a făut cu restul banilor? După cum rezultă dintr'o scrisoare, mult posterioară (1) a lui Teofan Cristea, aceşti bani s'ar fi plătit de Berman, subarendaşul lui Terenti, deadreptul mânăstirii, luând chitanţă dela stareţ.

Vedem deci că soborul, chiar în timpul stareţului Naftanail, primià pe sub mână, fără ştirea guvernului, bani din Basarabia.

IX.

Guvernul rusesc dispune ca câştigurile tuturor moşiilor aparţinând mânăstirilor şi eparhiilor din Moldova să se depună la băncile de credit din Rusia.

Răspunsul guvernului rusesc la măsura luată prin decretul din 22 Martie 1862 nu întârzià să fie cunoscută.

Aroneanu comunică că guvernul imperial a regulat ca pe viitor toţi banii câştiurilor de pe moşiile mânăstirilor Neamţul şi Secul să se strângă în depozit la băncile de credit din Rusia (2), până la rânduirea unui vechil după modul ce ministerul imperial ar fi propus Domnitorului. Ministerul de Culte din Petersburg socoate cu totul imposibil ca departamentul Cultelor din Moldova să iea asupra sa drepturile de stăpânire asupra moşiilor mânăstireşti din Basarabia, dar guvernul rusesc nu se opune întru nimic la actele de administraţie făcute direct de mânăstiri. Aroneanu propune deci să i se trimită o procură direct dela mânăstire.

(1) V. Acte XXX.

(2) Aroneanu se înşelà: măsura erà relativă la arendaşii celorlalte mânăstiri şi la ai eparhiilor. Arendaşii mânăstirii Neamţului au urmat să plătească câştiurile în mânile lui Teofan Cristea.

La 27 Iunie Aroneanu raportează că guvernul rusesc a luat înscrisuri de pe la toți arendașii, *atât dela ai mânăstirilor Bogdana, Slatina și Varatecul cât și dela ai eparhiilor*, ca pe viitor să depună toți banii căștiurilor în băncile de credit din Rusia.

Prin alt raport, din 8 Iulie 1862, confirmă cele raportate mai înainte, adăogând că «s'a primit punerea la cale a ministerului dela Petersburg, cuprinzătoare să se cunoască, din partea mânăstirilor Neamțul și Secul, deplin vechil călugărul Teofan Cristea, până la sosirea unui vechil din partea mânăstirilor, împuternicit după modul cerut de ministerul imperial, dându-se voie numitului monah a împosesuì moșiile și a primì câștiurile».

Măsura luată de guvernul rusesc erà nedreaptă și nu se puteà justificà nici măcar întru cât privià mănăstirile Neamțul și Secul, cu tot protestul soborului și al mitropolitului Sofronie în contra luării, la 1859, de către guvernul Moldovei, a ocârmuirii averilor sale.

Măsura guvernului Moldovei erà perfect legală, întru cât se atinge de proprietățile acelor mânăstiri situate în Moldova.

Pentru cele situate în Basarabia acea măsură nu erà decât urmarea unor legi aprobate de guvernul rusesc, în timpul protectoratului ce acel guvern exercità asupra Principatelor, și, ca atare, guvernul Moldovei erà în drept s'o considere ca legală și pentru averile lavrei situate în Basarabia, cu tot protestul lavrei.

In cât privește însă averile mitropoliei, ale episcopiei de Roman și ale mânăstirilor Bogdana, Văratecul și Slatina, faptul de a le pune sub sechestru nu erà justificat absolut prin nimic. Mitropolitul Sofronie protestase într'adevăr la guvernul rusesc în calitate de chiriarh, dar nici o lege nu-i da dreptul să protesteze pentru toată biserica Moldovei, fără consimțimântul cel puțin al celorlalți arhierei. Protestul lui puteà să fie valabil cel mult pentru averea din Basarabia a mitropoliei. Dar acuma mitropolitul Sofronie murise și urmașul său, legal numit, nici gândise să reînnoească protestul, el sprijinià în totul demersurile guvernului Moldovei și declarase de plenipotent al său pe advocatul ministerului Cultelor! Apoi arhiereul care ocârmuià eparhia Romanului, egumenii și soboarele dela Slatina, Bogdana și Văratec nu făcuse niciodată vreun protest la guvernul rusesc.

Corespondența în privința recunoașterii avocatului ministerului Cultelor și a desființării procurei lui Teofan urmă înainte cu acelaș rezultat negativ pentru guvernul român.

La 1862 guvernul rusesc comunică celui din Bucureşti punctul de vedere ce-l adoptase: *Erà hotărît să nu recunoască dreptul de ocârmuire asupra averilor mânăstirilor chinovii şi ale eparhiilor Moldovei aflate în Basarabia decât acelor mănăstiri şi eparhii.*

Guvernul român înlocuì pe Aroneanu prin Pavel Samsonov, căruia i se trimise procuri deadreptul de către mânăstiri, dar ele urmară a nu fi recunoscute de autorităţile basarabene. Această corespondenţă zadarnică ţinù până la 1864, când guvernul rusesc luă, în privinţa arendării acelor averi, măsurile despre cari va fi vorba mai jos.

X.

Uneltirile lui Teofan Cristea şi a călugărilor fugiţi pentru întemeierea unei mânăstiri nouă. — Se supune sinodului rusesc un proiect de regulament. — Soborul mânăstirii consimte la înfiinţarea unei mânăstiri nouă.— Aprobarea sinodului şi a Impăratului.— Comunicarea către mitropolia Moldovei.

Dela sosirea în Basarabia a ieromonahului Andronic Popovici, călugării fugiţi din mânăstire şi Teofan Cristea începuse a lucrà cu o activitate mai mare la înfiinţarea unei mânăstiri nouă pe una din moşiile de peste Prut ale lavrei.

La 22 Octomvrie 1861 acei călugări, în număr de 24, aşezaţi în metocul dela Nemţeni, dădură lui Teofan Cristea: «însărcinare ca, cu prilejul călătoriei sale la Petersburg, să arăte sinodului rusesc starea lor fără de sprijin». Mai făcură o jalbă către ministerul rusesc al Afacerilor Străine, prin care: «cereau să li se învoească, cât mai curând, a zidì o nouă mânăstire pe o moşie a lavrei Neamţu. Persecuţiile suferite de biserica pravoslavnică a Moldovei i-au făcut să părăsească vieaţa liniştită din mânăstire şi azi se găsesc învăluiţi cu toate ispitele lumii, căutând loc de scăpare prin Imperiul Rusiei. S'au mutat în Basarabia sperând în mila Impăratului, că toate cele cerute de Teofan Cristea vor fi împlinite».

In timpul şederii sale la Petersburg, în iarna şi primăvara anului 1862, Teofan Cristea lucră din răsputeri pentru a obţineà voie să întemeieze mânăstirea cea nouă. El pretindeà că are însărcinare

dela defunctul mitropolit şi dela soborul lavrei spre acest sfârşit. Pentru diferite motive hotărîrea guvernului rusesc asupra acestei cereri fu amânată.

La 27 August, în momentul când, potrivit hotărîrii împărăteşti din 8 Decemvrie 1860, Copanca şi Chiţcanii erau să se dea pe sama mânăstirii, Andronic şi cu călugării fugiţi dădură o jalbă spre a fi autorizaţi să se mute dela Nemţeni la Chiţcani.

La 28 Noemvrie al aceluiaş an 1862, monahii obţinură dela episcopul de Chişinău învoirea cerută şi, la 17 Decemvrie, carte deschisă spre acest sfârşit.

Teofan Cristea fiind recunoscut de procurator al mânăstirilor şi dându-i-se pe seamă moşiile Copanca şi Chiţcani, putù acuma să-şi întrebuinţeze toată activitatea spre a obţineà învoire să înfiinţeze mânăstirea cea nouă.

Când Samsonov raportă guvernului român că Teofan Cristea dispăruse pentru a nu da socotelile cerute de guvernul rusesc, ieromonahul, căruia nu i se ceruse nici o socoteală, erà la Petersburg şi, ajutat de sprijinul cneazului Leon Cantacuzino, al lui D. Dabija, al guvernatorului general Kotzebue, al episcopului Antonie de Chisinău şi al lui Giers, lucrà pentru întemeierea mânăstirii.

Cererea lui fu de astă dată bine primită de guvernul imperial; numai bătrânul Principe Urusof, fostul Vicerpezident în Principate, îl acuză că sapă un abiz între Rusia şi România şi fu pe punctul de a-l îmbrâncì afară (1).

La 29 Maiu se prezentă la Gorciacov cu procurile sale şi primì răspuns dela cancelar să prezente sinodului un proiect de regulament pentru noua mânăstire.

Teofan Cristea îl aveà pregătit de mult. Proiectul său nu erà altcevà decât aşăzământul lui Paisie, adaptat pentru o mânăstire alcătuită din 50 monahi, sub numire de Noul Neamţu, cu hramul Inălţării care erà a se întemeià pe moşiile Copanca şi Chiţcanii. Mânăstirea aceasta urmà să se afle sub juridiscţia nemijlocită a sinodului rusesc, dar să fie socotită ca fiică a lavrei Neamţului din Moldova. Superiorul ei urmà să fie ales de frăţimea dintr'însa, în unire cu cea a lavrei din Moldova şi să fie confirmat de sinod.

(1) Dealtmintrelea nu toate autorităţile ruseşti tratau bine pe Teofan Cristea. Dintr'o jalbă a sa către contele Ignatiev vedem că el a suferit chiar o bătaie crudă dela un consilier de stat numit Ivanovski (V. Acte, XXIV).

Apoi proiectul mai propuneà a se afierosì 5.000 ruble pe an, din averile mânăstirii Neamţul, spre a se depune la o bancă până la constituirea unui capital de 50.000 ruble, spre a servì la creşterea unui număr de tineri de origine moldòvenească în seminarul din Chişinău, şi a unui număr de tinere nobile în şcoala de fete ce se întemeià tot în acel oraş. Iar până la întregirea sumei de 50.000 ruble, urmau a se da câte 2.500 lei pe an din suma de 2.500 ruble ce se destinà pentru întreţinerea fraţilor. Iar pentru zidirea mânăstirii se afectà o sumă de 7.000 ruble pe an, toate din veniturile din Basarabia ale lavrei Neamţului, cari se ridicau în acea vreme la 32.700 ruble anual. Sămile urmau să fie cercetate de sinod, iar vechilul pentru averea din Basarabia a mânăstirii trebuià să fie ales sau din frăţimea lavrei din Moldova sau din a nouăi mânăstiri.

Acest proiect de regulament, remis de Teofan Cristea lui Gorciacov la 30 Maiu, fu comunicat sinodului rusesc de ministerul imperial al Afacerilor Străine.

Am extras detaliile de mai sus din comunicarea făcută de episcopia de Chişinău lui Teofan Cristea în privinţa înfiinţării mânăstirii (1). Din conţinutul, foarte încurcat, al acelei piese, reiese că Teofan, odată cu proiectul de regulament, ar fi prezentat sinodului şi învoirea soborului mânăstirii la înfiinţarea unei lavre nouă. Negăsind nici o urmă despre această învoire, nici în dosarele Cultelor, nici în ale mânăstirii, nici în hârtiile ce mi-au fost puse la dispoziţie de către diferiţi părinţi, m'am adresat către unii din ei cari cunoşteau mai bine împrejurările de atunci. După multe ezitări, răspunsul lor a fost: «N'avem ştiinţă ca soborul să fi dat o asemenea învoire şi nu erà cu putinţă s'o dea, căci pecetea cea mare erà păstrată de părintele Vârnav care erà cu totul câştigat guvernului, şi el, pe lângă că nu ar fi putut s'o puie pe o asemenea hârtie, ar fi denunţat imediat faptul la Iaşi. Dar este foarte probabil că o asemenea hârtie să se fi dat pe ascuns, de stareţul Gherasim şi de mai mulţi părinţi duşmani guvernului, punându-se pe dânsa mica pecete a mânăstirii, rămasă la stareţ. Nu trebue să se uite că în mânăstire se aflau pe atunci vreo 200 Ruşi».

Acel proiect de regulament, înfăţoşat de Teofan, fu luat în amănunţită cercetare de sinod şi aprobat de dânsul la 6 August 1863, prin sentinţa No. 1.461, cu modificările următoare:

(1) V. Acte, XXVII.

Noua mânăstire va sta sub atârnarea mitropolitului Moldovei, însă aceasta fără a jicnì drepturile arhiereului de Chişinău în privinţa hirotoniilor ce s'ar face în noua mânăstire, a sfinţirii bisericii, a înzestrării cu antimis, a dreptului de a face observaţii superiorului şi a luării de măsuri potrivite pentru păzirea disciplinei bisericeşti.

Mitropolitul Moldovei trebuià să confirme pe superiorul nouăi mânăstiri, iar în timpul văduviei mitropoliei Moldovei, confirmarea aveà a se face de sinodul rusesc.

Sămile de venituri şi cheltueli urmau să se încheie în trei exemplare, din cari unul erà a se trimite sinodului, unul soborului lavrei şi al treilea aveà a se păstrà în arhiva mânăstirii.

Din acelaş act (comunicarea sentinţei No. 1.461 a sinodului către Teofan Cristea de către episcopul de Chişinău) reiese că ministerul Afacerilor Străine rusesc ar fi întrebat pe stareţul şi soborul de Neamţu dacă consimte la înfiinţarea unei mânăstiri nouă în Basarabia, după aşezământul propus de Teofan şi aprobat de sinod, şi că s'ar fi primit un răspuns afirmativ.

Intrebând pe aceiaşi părinţi cu cari mai vorbisem, ei mi-au răspuns că: «cred că aşà este». Unul din ei, ajuns astăzi la o înaltă demnitate bisericească, mi-a spus că crede că acest răspuns a fost dat de stareţul Timofteiu şi de mai mulţi părinţi din sobor, consulului rusesc, în toamna anului 1863, cu prilejul unei vizite făcute de consul la mânăstire, în care vizită erà însoţit de acest arhiereu care atunci terminà seminarul. Un alt părinte mi-a spus că ştie că răspunsul stareţului la întrebarea făcută de consul a fost transmisă de consul la Petersburg prin raportul său No. 159 din 9 Ianuarie 1864.

Faptul consimţământului dat de soborul mânăstirii Neamţului la întemeierea mânăstirii Noul Neamţu mai este amintit şi într'o scrisoare a lui Teofan Cristea către stareţ din 31 Ianuarie 1867 (1).

Vedem deci că înţelegerea pe sub mână a călugărilor cu străinul urmà şi după patru ani, sub stareţia lui Timofteiu, pe care guvernul Moldovei credeà că se poate bizuì, şi aceşti trădători, cari în altă ţară ar fi fost osândiţi cu cea de pe urmă asprime, au rămas nesupăraţi întru nimic!

Interesul guvernului rusesc de a consimţì la întemeierea unei nouă mânăstiri, fiică a Neamţului, în Basarabia, pare a fi fost:

(1) V. Acte, XXX.

1) Să aibă în Basarabia, sub mâna sa, un institut religios care, la un moment dat, să se fi putut declară de moştenitor firesc al mânăstirii Neamţului din Moldova, fie după desăvârşita stângere a acesteia, în urma nepăsării sau a măsurilor luate în acest scop de guvernul român, fie după o eventuală emancipare a soborului lavrei dela înrâurirea rusească.

2) In cazul când ar fi dobândit dela guvernul român recunoaşterea nouăi mânăstiri, după aşăzământul încuviinţat de sinod, se găsiau în stipulaţiunile acelui aşăzământ pretexte de comunicare şi de înrâurire atât cu mitropolia Moldovei cât şi cu soborul celei dintâi mânăstiri a ţerii şi un mijloc de a perpetuă şi a propagă influenţa rusească asupra clerului român.

Infiinţarea mânăstirii Noul Neamţu a fost întărită de Impăratul Rusiei, în chip definitiv, la 13 Ianuarie 1864.

Prima comunicare a acestui fapt fu făcută de Samsonov ministerul Cultelor printr'un raport din 5 Fevruarie 1864, în care se plângeà că nu a primit încă procurile şi mai înştiinţează că Teofan Cristea ar fi împosesuit moşiile din Basarabia ale lavrei pe timp de 12 ani. Se pare că ministerul n'a dat crezare sau importanţă ştirii, căci nu vedem să se fi luat vreo măsură până la comunicarea oficială, făcută de consulul rusesc din Iaşi, despre înfiinţarea mânăstirii Noul Neamţu, locotenentului de mitropolit, prin nota No. 967 din 13 Iunie 1864.

Această înştiinţare făcută de consul mitropolitului fu urmată de două note, adresate de acelaş consul stareţului şi soborului mânăstirii Neamţului, la Aprilie 1865.

Prin cea dintâi, cu No. 759, comunică că sinodul rusesc, găsind de neapărată trebuinţă pentru mânăstirea Neamţul Nou a aveà un stareţ, care, conform aşezământului, să aibă răspunderea ocârmuirii mânăstirii, a încredinţat regenţa ei ieromonahului Teofan. Acesta se va numì numai *gerant* şi va trebuì întru toate să se înţeleagă cu fraţii din acea mânăstire, cari sunt mai însemnaţi, iar în cazuri importante, să ceară osebită încuviinţare dela soborul din Moldova.

Prin a doua notă, cu No. 760, consulul comunică modul în care guvernatorul general al Nouei Rusii a repartizat veniturile averilor mânăstirilor Neamţul şi Secul în Basarabia: 12.000 ruble se dau pentru întreţinerea nouăi mânăstiri, 7.000 pentru zidirea ei, 5.000 se depun la banca din Odessa, conform aşăzământului pentru înfiinţarea unui capital de 50.000 ruble, spre întreţinerea unui număr de copii în seminariul şi în şcoala de fete din Chişinău,

Până la completarea fondului de 50.000 ruble, se dau spre acest sfârşit câte 2.500 ruble pe an.

Pentru cheltueala vechilului, Teofan Cristea, se afectează 2.000 ruble, iar restul de 3.700 ruble pe an se trimite unui institut de credit spre a se păstrà în depozit până la o deosebită dispoziţie a ministerului.

(Să se observe că prin această repartizare se violează stipulaţiunea aprobată de sinod, că suma de 2.500 ruble pe an, ce este a se da până la completarea capitalului de 50.000 ruble, trebue scăzută din suma dată pentru întreţinerea mânăstirii).

XI.

Secularizarea tuturor averilor mânăstireşti în România.— Aprobarea de către Impăratul Rusiei a înfiinţării nouăi mânăstiri poate fi privită ca un răspuns la această măsură.—Mitropolia Moldovei protestează în contra înfiinţării nouăi mânăstiri. Răspunsul consulatului general rusesc la nota guvernului român.— Regularea arendării bunurilor mânăstirilor române din Basarabia de către guvernul rusesc.—Incetarea mandatului lui Samsonov şi renumirea lui.—Noi intrigi ale soborului.—Mitropolitul Moldovei privit de Ruşi ca necanonic.—Corespondenţa lui Teofan cu stareţul.—Noua propunere a soborului.—Guvernul rusesc iea administraţia averilor mânăstirilor şi eparhiilor moldoveneşti.— Destituirea lui Teofan Cristea de către autoritatea eclesiastică din Basarabia.

La 17 Decemvrie 1863 se promulgase legea pentru secularizarea tuturor averilor mânăstireşti din România. Faptul că Impăratul Rusiei aprobă înfiinţarea nouăi mânăstiri, îndată după promulgarea acelei legi (13 Ianuarie 1864), poate fi privit ca un răspuns la dânsa.

Nu vedem ca mânăstirea Neamţului să fi făcut vreun răspuns la notele No. 759 şi 760, din 14 Aprilie 1864, ale consulului rusesc. Straniu este însă faptul că nu se constată din nimic că călugării le-ar fi comunicat guvernului român.

Făţărnicia lor faţă de guvern la acea epocă mai este dovedită prin scrisoarea trimisă de egumenul mânăstirii Secul în acel an, 1864, lui Teofan Cristea, în care îi zice, răspunzând la o scrisoare a sa: «ca să lucreze cum Dumnezeu îl va luminà, având în vedere

şi povăţuindu-se de *duhul şi puterea plenipotenţelor date*, nemai adaogând a scrie mai mult soborului şi a-i cere vreo povăţuire dela mânăstire, *că se teme, fiind foarte persecutaţi de guvern*» (1). (Acest călugăr, Isichie, a fugit şi el în urmă la mânăstirea Noul Neamţu).

In urma primirii notei No. 967 a consulului rusesc din Iaşi, prin care îi comunică înfiinţarea nouăi mânăstiri, locotenentul de mitropolit o comunică în copie ministerului Cultelor prin nota No. 2.309 din 25 Iunie 1864. Prin această adresă reaminteşte măsurile luate de mitropolie pentru a pune capăt faptelor lui Teofan Cristea, revocarea (?) puterilor sale de către stareţul de Neamţu, intervenţia mitropoliei la sinodul rusesc şi cere părerea ministrului spre a luà din timp măsurile cuvenite.

Această adresă, privită de guvern ca o protestare în contra înfiinţării mânăstirii Noul Neamţu, este trimisă de ministerul Cultelor celui de Finanţe, către care trecuse, în urma secularizării, administraţia bunurilor bisericeşti şi la care se crease Administraţia Domeniilor Statului: iar ministerul de Finanţe comunică ministerului Afacerilor Străine adresa locotenentului de mitropolit, cu anexele, cerând să aducă din nou la cunoştinţa guvernului rusesc măsurile luate pentru destituirea acelui monah şi trimiterea lui la metania sa, precum şi să stăruească la guvernul rusesc pentru ca mânăstirea să fie îngăduită să-şi administreze averea.

Ministerul Afacerilor Străine comunică consulatului cuprinsul adresei precedente şi copie de pe anexe.

In raportul său, consulul rusesc răspunde guvernului român invocând principiul de drept constatat, că o procură poate fi revocată numai prin persoana sau prin autoritatea dela care emană.

Deoarece calitatea de procurator a fost formal recunoscută părintelui Teofan de către guvernul imperial, în virtutea unui mandat ce i-a fost dat de reprezentanţa legală a corporaţiunii religioase şi de mitropolitul Moldovei, nici o autoritate n'ar fi în drept să puie piedecă exerciţiului funcţiunilor cu cari a fost învestit. Numai o revocare în formele cerute de legi şi provenind dela acei ce au dat procura primitivă singură poate să facă ca (2) părintele Teofan să piardă caracterul de mandatar al mânăstării Neamţului.

(1) Din scrisoarea adresată de Teofan Cristea stareţului şi soborului la 8 Iulie 1866. V. Acte, XXVIII.

(2) V. Acte, XXVI.

La 5 Maiu 1864, consiliul de miniştri al Rusiei, în urma unui referat al ministrului Afacerilor Străine, luà o încheiere asupra modului de administrare a averilor nemişcătoare ale mânăstirilor moldoveneşti aflătoare în Basarabia (1).

Această măsură erà luată în scop: 1) de a depărtà încurcăturile şi neînţelegirile în afacerile băneşti la autorităţile locale ruseşti; 2) de a apărà, după putinţă, drepturile mânăstirilor ortodoxe în contra siluirilor lumeşti din partea autorităţilor române.

Dispoziţiunile sunt cele următoare:

Moşiile acelor mânăstiri în Basarabia se vor arendà prin licitaţie publică, în faţa unor procuratori ai mânăstirilor investiţi cu procuri dela soboare, întărite de mitropolitul Moldovei şi legalizate de consulatul rusesc. Aceşti împuterniciţi vor fi răspunzători, înaintea clienţilor lor, pentru abuzurile ce ar comite.

In condiţiunile de arendă se vor hotărî regulata sau temporala strângere de bani pentru facerea bisericilor şi înfiinţarea şcoalelor pe moşiile mânăstireşti. Destinarea acestor sumi se va supune autorităţilor eparhiale, se va indicà în contract la care autoritate se vor depune câştiurile şi în ce monedă.

Imputerniciţii vor controlà deplina vărsare a câştiurilor la locurile indicate şi vor denunţà autorităţilor stricăciunile comise de arendaşi. Ei vor vestì pe autorităţi despre expirarea contractelor cu un an înainte, spre a se puteà alcătuì nouăle condiţiuni de arendă şi a se face publicaţiunile trebuitoare în foile oficiale.

Depunerea banilor arenzilor de către arendaşi se vor face prin îngrijirea autorităţilor ruseşti şi se vor trimite consulatului imperial din Iaşi, unde vor sta ca depozit până se va arătà împuternicitul din partea mânăstirii sau altă persoană ca să le primească, având totdeauna procură dela obştia mânăstirii.

Autorităţile ruseşti mai sunt datoare: în cazul când mânăstirile ar dorì să întrebuinţeze veniturile lor conform scopului ce au avut în vedere proprietarii acelor bunuri pentru a înfiinţà, după exemplul mânăstirii Noamţului: biserici, mânăstiri sau şcoli, să iea dispoziţiuni pentru depunerea sumelor destinate spre acest sfârşit. Insă nu vor puteà păşì la executarea lor până ce nu vor fi înştiinţat pe ministerul Afacerilor Străine şi nu vor fi primit dela el deslegarea cuvenită. Ultima dispoziţiune arată destul de clar că guvernul rusesc se aşteptà ca să se mai înfiinţeze în Basarabia vreo

(1) V. Acte, XXVI.

mânăstire filială a unei lavre din Moldova, după exemplul celei dela Copanca-Chiţcani.

Mai este de observat că guvernul rusesc impune, pentru arendarea moşiilor mânăstireşti, tocmai acele formalităţi ce guvernul Moldovei se încercase în zadar să le impună altă dată mânăstirii Neamţului şi neexecutarea căreia a fost una din cauzele principale ale măsurii dela 1859. Vom vedeà în curând pe guvernul rusesc mai călcând şi pe alte urme de ale guvernului Moldovei.

Impăratul Rusiei aprobă, la 15 Martie, deciziunile propuse de consiliul de miniştri şi, la 23 Iunie 1864, consulul general rusesc le comunică Afacerilor Străine din Bucureşti.

La 5 August Samsonov comunică ministerului Cultelor că deciziunea dela 15 Maiu s'a publicat prin foile oficiale şi că guvernatorul Basarabiei a chemat pe vechil la îndatoririle ce-l priviau. Insistă din nou spre a i se trimite procurile necesare.

Vedem însă că la 3 Noemvrie 1864, în loc de a-i trimite procurile, ministerul de Finanţe îi face cunoscut că mandatul său de advocat al acelui minister încetează până la regularea definitivă a conflictului privitor la averile bisericeşti în Basarabia.

Această deciziune credem că a fost motivată de crezarea în care erà guvernul român, că veniturile moşiilor din Basarabia se vor depune la consulatul rusesc din Iaşi şi că se vor puteà incassà de un om de încredere al guvernului, învestit cu procură din partea mânăstirilor.

Din acte nu putem constatà în mod pozitiv că s'ar fi trimis banii câştiurilor la consulat, dar părinţii din mânăstirea Neamţului m'au asigurat că, la finele anului 1864, s'au depus bani din arenzile moşiilor din Basarabia ale acelei mânăstiri, la consulatul din Iaşi.

Intr'adevăr, în dosarul mânăstirii am găsit două brulioane din 9 Ianuarie 1865.

Cel dintâiu este o procură dată de stareţul Timofteiu şi un număr de monahi lui Toma Antoniade, cassierul general din Iaşi, prin care este autorizat să incasseze nişte sume de bani ce au aflat că ar fi sosit la consulatul din Iaşi din veniturile mânăstirii. Pe brulion este scrisă menţiunea: «aceasta este dată din ordin».

Al doilea brulion este conceptul unei adrese către mitropolie, cerând întărirea procurii precedente şi înmânarea ei cassierului general.

Dintr'o scrisoare posterioară a lui Teofan Cristea către stareţ (1), rezultă că procura în chestiune ar fi fost impusă de guvern sobo-

(1) V. Acte, XXX.

rului prin arhimandritul Dumbravă (1) şi că parte din călugări au protestat imediat la consulatul rusesc, iar unii din ei au fugit în Basarabia, la Noul Neamţu.

De unde reiese că, la începutul anului 1865, domnià în sobor ostilitatea cea mai mare în contra guvernului român şi că influenţa rusească erà puternică.

La începutul anului 1865, guvernul român, văzând că nu poate incassà banii depuşi la consulatul din Iaşi, însărcină iar pe Samsonov cu tratarea acelor afaceri înaintea tribunalelor din Basarabia. Se cerură dela mânăstiri procuri nouă, date deadreptul de soboare lui Samsonov. Aceste procuri se alcătuiră, dar nu se legalizară de consulatul rusesc.

Pretextul oficial, dat acuma de guvernul rusesc pentru nelegalizarea procurilor şi a nerecunoaşterii lui Samsonov de vechil, erà faptul că mitropolitul Moldovei, ales după legea sinodală nouă, votată de Cameră, împreună cu tot sinodul Principatelor, constituit pe baza aceleiaş legi, nu erau recunoscuţi de patriarh şi erau priviţi ca necanonici. Vom vedeà mai departe că, când sinodul român a devenit canonic, la 1872, acest fapt nu a împiedecat de loc pe Ruşi să urmeze a ţineà sub sechestru veniturile mânăstirilor şi ale eparhiilor.

La Iunie 1866 mitropolitul Moldovei trimise stareţului, spre a se semnà de sobor, următoarele hârtii alcătuite de Samsonov în Chişinău, în ruseşte şi în româneşte.

O petiţie către generalul Gagarin, guvernator general al Nouăi Rusii, cu conţinutul următor:

Aminteşte că consulul rusesc, prin nota No. 2.049 din 9 August 1861, a cerut ca mânăstirea Neamţului să numească un delegat pentru averile sale în Basarabia, ieromonahul Teofan Cristea nemai putând să funcţioneze înainte. Arată că guvernul român, în anul trecut, a dat mânăstirii libertate de a dispune de averea din Basarabia (??). Arată că a însărcinat pe Samsonov, cu deplină procură, să administreze averile mânăstirii în Basarabia. Aminteşte petiţia din 27 Octomvrie 1855, se plânge că nu s'a legalizat procura şi că se îngădue ieromonahul Teofan ca să se amestece în avere, să facă contracte economicoase, cauzând mari pagube mânăstirii şi distrugând codrii de pe moşiile Copanca şi Chiţcanii, ce le-a primit la 24 Septemvrie 1862 dela coroană, în numele mânăs-

(1) Dela mânăstirea Bogdana.

tirii, fără a aveà împuternicire. Cere a se pune capăt amestecului păgubitor al ieromonahului Teofan Cristea în averea mânăstirii, grabnică întărire a procurilor lui Samsonov şi ordine pentru a se încetà tăierea pădurilor.

O petiţie către guvernatorul Basarabiei, mai pe scurt, în care se arată că mânăstirea a însărcinat pe Samsonov cu administraţia intereselor sale, că Teofan Cristea a fost revocat şi se plânge de amestecul lui în afacerile mânăstirii şi de tăierea pădurilor dela Copanca şi Chiţcani. Roagă a-l depărtà de urgenţă dela orice amestec în afacerile mânăstirii şi a-l trimite la mânăstire, ca să-şi dea socotelile în privinţa construirii spitalului dela Neamţu.

Intâia hârtie cuprindeà un neadevăr, căci guvernul nu dăduse nici când mânăstirii libertate să dispună de averea din Basarabia. Acesta erà un meşteşug copilăresc, menit să înşele pe Ruşi. Ei ştiau însă tot ce se petreceà în mânăstire mult mai bine decât guvernul român, iar procedeul erà absolut nedemn de guvernul unui stat.

Precum vom constatà în curând, aceste hârtii, expediate de mânăstire sub No. 259 şi 260, la 20 Iunie 1866, au fost imediat protestate de călugării partizani ai Rusiei prin scrisori către Teofan Cristea.

Teofan Cristea fusese informat de toate pasurile făcute împotriva lui, de către însuş părintele cămăraş Ghenadie.

Teofan Cristea, care începuse să înlocuească clădirile de lemn ale nouăi mânăstiri prin zidiri de piatră, distrugând codrii de pe malul Nistrului ai moşiilor Copanca şi Chiţcanii spre acest sfârşit, încetase, zice el, să scrie stareţului şi soborului, în mod oficial, dela 1864. La 8 Iulie 1866, scrisese stareţului o lungă scrisoare, în care îi da lămuriri asupra nouăi mânăstiri (1).

Prin altă scrisoare, din 15 Septemvrie (2), se plânge că, pe când aşteptà un răspuns la scrisoarea sa plină de iubire din 8 Iulie, a aflat că soborul a semnat hârtiile pregătite în contra lui de Samsonov în Chişinău. Le declară tot aşà de lipsite de valoare ca cele făcute sub ameninţările revizorului Dubău la 1861, se referă la aşăzământul nouăi mânăstiri pentru a arătà puţinii sorţi de izbândă ce au acele hârtii. Face aspre mustrări soborului, fiindcă dă concurs guvernului român pentru a răpì şi averea din Basarabia a lavrei şi a pustiì noua mânăstire, înfiinţată prin mila Impăratului Rusiei.

(1) V. Acte, XXVIII.
(2) V. Acte, XXIX.

In urma stăruințelor lui Samsonov către mitropolit, acesta impune din nou soborului să semneze, la Noemvrie 1866, o suplică către curtea de apel (?) a Basarabiei.

Această suplică reamintește toată imprejurarea cu Teofan Cristea, declară procura mitropolitului Sofronie de ilegală și stinsă prin moartea acelui prelat, denunță abuzurile ieromonahului, declară lucrările lui fără valoare și termină cerând a i se luà procurile din mâni.

In luna următoare, Decemvrie, Samsonov, prin ajutorul mitropolitului, mai trimite soborului spre semnare un lung jurnal constituind un adevărat rechizitoriu în contra lui Teofan Cristea, conținând pe lângă fapte adevărate și altele nedovedite, precum și brulioane de suplici către Impăratul Rusiei, către cancelarul Gorciacov, către principele Gagarin și către guvernatorul Basarabiei, având de scop destituirea lui Teofan Cristea, recunoașterea sa (Samsonov) ca procurator al mânastirii și învoirea de a-și luà salarul din câștiurile moșiilor din Basarabia.

Insă în urma opunerii soborului, aceste hârtii stau în nelucrare.

La 31 Ianuarie 1867, Teofan Cristea, luând cunoștință de suplicile date în contra lui la 20 Iunie 1866, trimite starețului o lungă întâmpinare, răspunzând punct cu punct la toate învinovățirile aduse lui. Tonul întâmpinării este foarte semeț, Teofan se intitulează plenipotentul bisericii ortodoxe din Moldova și a mânăstirilor în deobște, iar al mânăstirilor Neamțul și Secul în parte.

Această scrisoare este cea mai plină de amănunte asupra întregului conflict dintre guvern și mânăstire, dar totodată cea mai violentă și cea mai rusolatră.

Este de observat că, cu o lună înainte, Samsonov anunță ministerului de Finanțe că Teofan Cristea fugise din Basarabia. Tot atunci mai trimisese un memoriu asupra chestiunii, în care zice că procurile nu se legalizează, fiindcă mitropolitul nu este recunoscut de Ruși ca canonic.

In primăvara anului 1867, Samsonov fu din nou desărcinat de îndatoririle sale. Totuș la 18 Iunie, în urma unor ordine ale mitropolitului Moldovei, se luară din nou în desbatere, la mânăstirea Neamțului, hârtiile întocmite în Decemvrie 1866 de Samsonov spre a fi semnate de stareț și sobor.

Prin jurnalul ce se încheiă asupra deliberărilor, se refuză a se semnà cele ce aduceau învinovățiri lui Teofan Cristea, sub cuvânt că unele nu sunt adevărate, iar altele necunoscute de sobor.

Se refuză a semnà petiţiile anexate, dar se semnă o adresă către guvernatorul Basarabiei, în care se zice că soborul nu are nici o ştiinţă de lucrările încheiate de Teofan Cristea dela 1858 încoace, şi cere să-l trimită mânăstirii cu actele şi documentele ce se află la el, ca să dea seamă despre cele ce a lucrat. Această adresă se expediază la 7 Iulie, cu No. 257.

Se vede că la 2 Iunie 1867 soborul fusese silit de mitropolit să facă, către judecătoria civilă a Basarabiei, o petiţie pentru desfiinţarea procurilor lui Teofan Cristea. In acta mânăstirii se vede o notă, No. 1.271, din Decemvrie 1867, a consulului rusesc din Iaşi, motivată de o adresă a guvernatorului Basarabiei, prin care se comunică hotărîrea judecătoriei:

Pe baza art. 2.333, tomul X, partea I: *o asemenea mijlocire poate să se facă numai de acea persoană care a dat procura.* Iară prea cuvioşia sa, pe lânga menţionata petiţie, n'a înaintat încredinţări cum că mânăstirea Neamţului şi mitropolitul Sofronie sunt uniţi pentru desfiinţarea zisei procuri, de aceea s'a şi decis a refuzà o asemenea cerere.

Judecătoria se făceà că nu ştie că mitropolitul Sofronie murise de şase ani şi jumătate.

La 14 Aprilie 1868, Teofan Cristea mai scrise stareţului (1) plângându-se de hârtiile făcute în contra lui şi dând amănunte fără importanţă asupra clădirilor ce se fac la noua mânăstire.

La 9 Martie 1873, Impăratul Rusiei aprobà deciziunea Consiliului de miniştri, prin care administraţia averilor mânăstirilor străine se luà din mâna călugărilor şi se da pe seama ministerului Domeniilor.

Motivul invocat pentru justificarea acestei măsuri erà devastarea pădurilor.

Cheltuelile de administraţie urmau a se scădeà din venituri. Cu ocazia trecerii administraţiunii acestor bunuri la ministerul Domeniilor, acesta trebuià să ceară documentele spre a vedeà dacă actele de danie şi de întemeiere nu supuneau mânăstirile la oareşicari îndatoriri.

Această măsură erà absolut identică cu acea luată de guvernul Moldovei la 1859 şi care dăduse loc la sechestrarea veniturilor averilor mânăstirilor moldoveneşti din Basarabia de către guvernul rusesc; în schimb ea este mult mai puţin şi nu atât de lămurit motivată.

(1) V. Acte, XXXI.

Curios este că Teofan Cristea, care, la 1859, împrăştiase protestări peste protestări în contra măsurii luate de guvernul Moldovei în toate colţurile Europei, strigând la sacrilegiu, nu găseşte nici un cuvânt de blam în contra aceleiaş măsuri, când o iea guvernul rusesc cu patrusprezece ani mai târziu! Vorbeşte de dânsa în patru scrisori: într'una din 14 Septemvrie 1873 (1) zice: «că după intrarea moşiilor la ocârmuire, i s'au lăsat mânăstirii toate acele grădini, livezi, vii, fâneţuri şi păşuni ce le-au avut până acum, iar pentru ţinere, pe lângă aceste zise, ni se va slobozì şi bani în naht după bugetul ce am înfăţoşat sfântului sinod». In cealaltă scrisoare din 3 Octomvrie următor zice: «mai ales acum, ocârmuirile politiceşti (nu fără dumnezeească ameninţare), înlesnind monahilor chipul petrecerii, i-au uşurat de grijile de din afară prin administrarea averilor lor, care această din urmă dorită vestire, nu numai pe mine păcătosul şi pe fraţii mei de aici ne va bucurà, ci chiar pe toată sfânta biserică lui Hristos, ba încă şi pe toate cetele cereşti».

Guvernul Moldovei a lăsat mânăstirilor grădinile, livezile, fâneţele şi păşunile de prin prejurul lor, cari le stăpânesc până astăzi, şi le-a uşurat de toate grijile lumeşti. Cu toate aceste, părinţii dela Neamţu, cu Teofan Cristea în frunte, în loc de a se bucurà că au devenit volnici să se ocupe numai de biserică şi de rugăciuni, au denunţat străinului pe guvernul ţerii lor ca sacrilegiu şi jăfuitor de cele sfinte! Iar când străinul iea aceeaş măsură, dau laudă lui Dumnezeu!

Această schimbare erà menită să fie fatală lui Teofan. Administraţia Domeniilor luând averile mânăstireşti pe seamă, descoperì un nămol de abuzuri făcute de el: codrii de pe Nistru distruşi, banii risipiţi şi datorii contractate pentru o sumă întrecând 90.000 ruble.

Prin ucazul (2) din 9 Maiu 1875 al sinodului rusesc, Teofan Cristea fu scos din egumenie, încredinţându-se ocârmuirea mânăstirii unui sfat de proestoşi din sânul ei, până la alegerea unui alt egumen, a cărui întărire se lăsà la dispoziţia mitropolitului Moldovei.

Din scrisoarea unui părinte din mânăstire (3) mai reiese că Teofan Cristea ar fi fost dat în seama poliţiei săteştii.

Deşi în aceeaş scrisoare se zice că sinodul rusesc ar fi însărcinat pe ministerul imperial al Afacerilor Străine să comunice sinodului

(1) V. Acte, XXXV.
(2) V. Acte, XXXVII.
(3) V. Acte, XXXIX.

român destituirea lui Teofan, spre a trimite în locu-i un alt egumen, conform hotărîrii sinodului rusesc, nu am găsit nici o urmă despre o asemenea comunicare.

Un fapt care caracterizează pe Teofan Cristea este scrisoarea de el adresată mitropolitului Moldovei, Iosif Naniescu, la 16 Septemvrie 1875, (1) adică trei luni după ce fusese scos din Egumenie.

Felicită pe prelat pentru alegerea lui, îi face istoricul întemeierii nouăi mânăstiri, arată că a fost însărcinat cu egumenia ei şi cere mitropolitul să nu-şi retragă sprijinul de pe această fiică a Neamţului, pusă sub atârnarea I. P. S. S. mitropolitului, dar nu pomeneşte nici un cuvânt despre destituirea lui.

La aceste scrisori sunt anexate câtevà copii de pe piesele relative la înfiinţarea mânăstirii.

Mai mulţi din părinţii dela Neamţul m'au asigurat că, cu câtăvà vreme înainte de moartea lui (2), Teofan Cristea se căià amar de ceeace făcuse, că se mântuise de mult de rusofilism şi că remuşcările de cuget îi otrăvîră zilele cele de pe urmă (3).

XII.

Nou punct de vedere al Guvernului rusesc în chestiunea bunurilor mânăstirilor şi eparhiilor Moldovei. — Noua lege sinodală română şi recunoaşterea mitropoliţilor şi a episcopilor români de către patriarh. — Guvernul rusesc iea asupra sa ocârmuirea averilor mânăstirilor Moldovei. — Negociaţiuni diplomatice. — Acont asupra acestor venituri dat de Ruşi în timpul răsboiului dela 1877. — Rusia secularizează veniturile mânăstirilor şi eparhiilor noastre. — Concluziune.

Cu prilejul misiunii lui Ioan Cantacuzino şi a episcopului Melhisedec la Petersburg, în anul 1868, delegaţii români sondară intenţiunile guvernului rusesc în privinţa bunurilor mânăstirilor şi ale eparhiilor moldovene în Basarabia. Principele Gorciacov răspunse că Rusia nu poate să satisfacă pentru moment dorinţele guvernului român în privinţa veniturilor acelor averi. *După documentele vechi*

(1) V. Acte, XXXVIII.
(2) La 21 Octomvrie 1883.
(3) V. în această privinţă şi Arbore, *Basarabia în secolul XIX*, p. 342.

acele venituri se pot da numai mitropolitului Moldovei. Şi aceasta nu se poate face astăzi, deoarece guvernul rusesc nu poate recunoaşte pe mitropolitul Moldovei şi pe episcopii români, până ce ei nu vor fi fost mai întâiu recunoscuţi de sinodul rusesc şi de patriarhul ecumenic. Indată ce conflictul dintre biserica română şi celelalte biserici ortodoxe va fi curmat şi guvernul român va fi dat asigurări că veniturile în chestiune, cari sunt ale bisericii, vor fi întrebuinţate numai pentru biserică, guvernul imperial le va predà ca şi în trecut (?), atât cele strânse până acum, cât şi acele ce se vor strânge pe viitor.

Motivele invocate de cancelarul rusesc pentru a urmà să oprească veniturile în chestiune sunt absolut lipsite de temeiu. *Nu există în nici un document vreo menţiune că veniturile mânăstireşti ar fi a se incassà de mitropolitul Moldovei.* Mitropolitul Moldovei erà atât de puţin în drept să incasseze veniturile episcopiei de Roman şi ale celorlalte mânăstiri moldoveneşti, încât nu le incassase niciodată, nici în Moldova, nici în Basarabia, unde, timp de patruzeci şi opt de ani, dela 1812 până la 1860, guvernul împărătesc lăsase pe episcopul de Roman şi pe egumenii mânăstirilor să-şi incasseze în pace veniturile de pe moşiile aparţinându-le.

La 1872 se votă legea sinodală română, în urma căreia atât patriarhul cu sinodul oecumenic cât şi celelalte sinoade ortodoxe recunoscură pe mitropolitul Moldovei şi pe episcopii noştri de canonici. Insă guvernul rusesc nici nu se gândì să predeà veniturile mânăstirilor şi eparhiilor Moldovei, cari se strângeau la banca din Odesa.

La 9 Iulie 1873, consulul rus din Iaşi comunică mitropolitului Moldovei că, în urma deciziunii Impăratului Rusiei din 9 Martie a aceluiaş an, hotărându-se a se luà, de către ministerul imperial al Domeniilor, ocârmuirea moşiilor mânăstirilor străine, s'a trimis în Basarabia o comisiune însărcinată să iea acele moşii pe seamă şi să lămurească în puterea căror documente ele sunt stăpânite de mânăstiri. Cereà mitropolitului să trimită comisiunii sau originalele acelor acte sau copii de pe ele. Mai cereà lămurire dacă acele proprietăţi sunt necondiţionate sau sunt supuse la oarecări sarcini, în scopuri de binefacere sau altele.

După înfiinţarea, în anul 1874, a agenţiei române din Petersburg, guvernul din Bucureşti se hotărî să trateze chestiunea pe calea diplomatică. Se dădură instrucţiuni în acest scop agentului şi se alcătuì un memoriu care fu remis principelul Gorceacov. Cu toate stăruinţile guvernului român şi a reprezentanţilor săi, chestiunea

nu făcù nici un pas; Ruşii găsiau necontenit pretexte pentru a amânà orice răspuns lămurit. Guvernul român fu înştiinţat că cel împărătesc pregătià un proiect pentru a secularizà, el, veniturile moşiilor din Basarabia aparţinând chinoviilor şi eparhiilor noastre. După acel proiect, acele venituri aveau să fie împărţite în cinci părţi: ministerul (rusesc) al Domeniilor aveà să oprească o cincime pentru cheltuelile de administraţie, două cincimi aveau să se întrebuinţeze de guvernul împărătesc pentru scopuri de binefacere, iar celelalte două cincimi aveau a se da mânăstirilor.

Precum vedem, guvernul rusesc luà, în folosul său, în privinţa averii aparţinând mânăstirilor chinovii şi eparhiilor Moldovei, întocmai aceleaşi măsuri ce le luase, la 1 Iunie 1859, guvernul lui Cuza împotriva aceloraşi averi. Insă măsurile guvernului rusesc alcătuiau o agravare a măsurii lui Cuza, căci pe când Cuza cheltuià o parte din veniturile mânăstirilor şi eparhiilor pentru trebuinţele lor, guvernul rusesc sechestrà toate veniturile din Basarabia ale mitropoliei, ale episcopiei de Roman şi ale mânăstirilor Slatina, Bogdana şi Văratecul, fără a le da nimic, iar din veniturile mânăstirii Neamţului dădeà numai sumele trebuitoare întreţinerii mânăstirii Noul Neamţu.

Criza dela 1876 în Turcia şi pregătirile răsboiului, ce aveà să izbucnească în primăvara anului 1877, întrerupsese negocierile.

Dar în ajunul intrării Ruşilor în ţară, cu prilejul tratărilor privitoare la acea intrare, urmate în luna Martie 1877, la Bucureşti şi la Chişinău, se vede că guvernul român, foarte strâmtorat de bani în acel moment, obţinù ca Rusia să-i remită o parte din veniturile mânăstirilor şi eparhiilor depuse la banca din Odesa. La 7 Aprilie se prezentă Camerei un proiect de lege pentru înscrierea, în bugetul anului 1877, a unei sume de 919.702 lei, provenind din veniturile moşiilor din Basarabia «aparţinând mânăstirilor închinate şi neînchinate».

Şi de atunci chestiunea, după cât ştiu, n'a mai făcut nici un pas. Guvernul rusesc a adus la îndeplinire proiectul de repartizare a veniturilor din Basarabia ale chinoviilor şi ale eparhiilor Moldovei : el opreşte o cincime din acel venit pentru cheltueli de administraţie, alte două cincimi le întrebuinţează în scopuri de binefacere, cu o parte destul de neînsemnată din celelalte două zecimi îndestulează trebuinţele mânăstirii Noul Neamţu, iar cu rămăşiţa singur ştie ce face. Lista moşiilor din Basarabia aparţinând eparhiilor şi mânăstirilor chinovii din Moldova se va găsì la acte (1). Trebue să

(1) V. Acte, XL.

adaog însă, că ucazul prin care se hotărește această repartizare, ucaz ce există și care este menționat în corespondențe oficiale în Basarabia, nu este publicat nicăirea; textul lui se ține până astăzi secret, deși dispozițiile lui sunt cunoscute și se aplică.

*
* *

Fapta mitropolitului Sofronie și a călugărilor nemțeni erà manifestația lipsei celei mai desăvârșite de simțimânt național într'înșii. Această lipsă, rezultat firesc al jugului turco-fanariot, erà împărtășit, în cei dintâi ani ai veacului XIX, de marea majoritate a claselor diriguitoare și privilegiate. Insă atingerea cu cultura apuseană trezise foarte repede conștiința de neam la membrii acestor clase, cari venise în contact mai mare și mai statornic cu acel izvor de lumină.

Cu toate că regimul regulamentar erà puțin prielnic lățirii și întăririi acestei conștiințe, vedem ideile naționaliste făcând în timpul lui progrese uriașe. La 1848 conștiința de neam se manifestă în chip energic, mai ales în Țara-Românească, iar după 1848, ea poartă o luptă strălucită și biruitoare, mai cu seamă în Moldova.

Fapta săvârșită de mitropolitul Sofronie și de călugării nemțeni trebue înfierată cu numele ei adevărat, cu cel de: *trădare de țară*. Ea ne surprinde cu drept cuvânt, căci o vedem săvârșită tocmai în clipa când întreaga țară erà cuprinsă de fiorii celei mai patriotice însuflețiri, când românimea din Principate își vedeà visul cu ochii. Ea ne surprinde cu atât mai mult, cu cât și mitropolitul și soborul luase o parte cinsteșă la lupta pentru Unire.

Se vede însă că patriotismul acelui chiriarh și al acelui sobor erà un simțimânt cu totul superficial, o împărtășire vremelnică a însuflețirii obștești, la care fusese târîți, fără voința lor, de mijlocul în care trăiau. Căci îndată ce văd amenințate, nu averile, de venitul cărora se bucurau, ci putința foloaselor ilicite de cari aveau parte, ei uită și iubire de neam și însuflețire pentru idealurile acelui neam, uită credința datorită statului moldovenesc, ai cărui cetățeni sunt, și se fac uneltele oarbe ale unei puteri străine. Puterea străină către care ei se îndreptară erà aceea căreia biruințele Puterilor apusene în Crimea și redeșteptarea conștiinței de neam a Românilor din Principate îi smulsese din mâni stăpânirea de fapt ce, de o jumătate de veac, o exercità în Principate. Această putere, doritoare de a-și recăpătà vaza și înrâurirea pierdute, găsì, spre rușinea noastră, pe chiriarhul Moldovei și pe călugării celei dintâi mânăstiri din țară gata să cadă la genunchii ei, cerându-i ajutor împotriva ocârmuirii

legiuite a ţerii, şi să denunţe, în termenii cei mai pătimaşi, măsurile absolut legiuite luate de acea ocârmuire pentru a pune capăt risipii de care mitropolitul şi călugării se făcuse vinovaţi.

Ei n'au primit răsplata ce o sperau pentru trădarea lor; străinul nu le-a dat nici averile nici venitul acelor averi, ci şi-a însuşit, pentru folosul său, partea ce se află în Impărăţia lui din averile ce evlavia strămoşilor le încredinţase mânăstirilor şi eparhiilor Moldovei.

Ne rămâne însă mângâierea că, dacă la 1859 s'au găsit, în clerul Moldovei, oameni cari au uitat datoriile lor către neam şi ţară, numărul lor a fost mic, mărginindu-se la mitropolitul Sofronie, cu creaturile din prejurul lui, şi la proestoşii cu parte din călugării dela mânăstirea Neamţului, între cari se aflau numeroşi Ruşi. Mai trebue observat că tocmai în această mânăstire se încuibase, dela stăreţia lui Paisie încoace, influenţa şi duhul rusesc.

Dar marea mulţime a clerului: toţi arhiereii ceilalţi, toate soboarele mânăstirilor pământene, toată preoţimea de mir au rămas străini de trădare, credincioşi steagului ţerii şi au dat vădite dovezi de o iubire de ţară însufleţită.

ACTE.

I.

Procura dată de mitropolitul Sofronie lui Teofan Cristea pentru apărarea drepturilor chinoviilor Moldovei.

Prea cuvioșiei sale ieromonahului Teofan, împuternicitul mânăstirilor chinovii Neamțu și Secul din Moldova, întru sprijinirea averilor și a intereselor din partea de Basarabia a Rusiei.

Fiindcă consiliul ministerial al Moldovei desființează driturile proprietăților mânăstirilor chinovii, rânduind comisie de amploiați și de-a dreptul două fețe bisericești, prezidată de unul din miniștri; care pe de o parte au înlocuit de-a dreptul și prin comitete pe stareți și canonicele ocârmuiri spre a împiedecà toate relațiile soboarelor cu mitropolia și toată corespondența, iar pe de alta a luat arhiva lucrărilor și actele chinoviilor, vânzând toate averile, înzestrările mânăstirilor și a chinoviilor, precum și moșiile ce erau lăsate pentru înlesnirea hranei soboarelor și a osebitelor așăzăminte, cari drituri—până acum potrivit actelor dăinuitorilor, și a sfintelor canoane icumenice a bisericii—le are chinoviile de veacuri întregi.

Deci scriem prea cuvioșiei tale și te îndatorim: ca să stăruești la toate locurile competinte și ori unde trebuința va cere, să protestezi și să reclami formal întru sprijinirea tuturor intereselor și a driturilor chinoviilor, pentru a se hotărî respectarea sfintelor canoane ale bisericii și restituirea driturilor chinoviilor. După actele dăinuitorilor și hotărîrea legii canoanelor bisericii.

(s) *Sofronie mitropolitul Moldovei.* No. 1296.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Crețulescu).

II.

Scrisoarea mitropolitului Sofronie către Teofan Cristea.

3 Septemvrie 1859.

Sfatul miniștrilor Moldovei au luat măsuri administrative, pentru desființarea driturilor proprietății, de administrare și de neatârnarea mânăstirilor

chinovii, drituri cari, potrivit actelor dăinuitorilor şi a hotărîrii sfintelor canoane ecumenice ale bisericii, le au chinoviile de sute de ani, şi cari sunt recunoscute prin instituţiile ţării, codul civil, regulamentul, atâtea legiuiri ale adunării şi aşăzăminte. Au numit o comisie din amploiaţi şi de-a dreptul două feţe bisericeşti, prezidată de unul din miniştri, care comisie, pe de o parte s'au înlocuit de-a dreptul şi prin comitete de cârmuitori chinoviilor, înlăturând autoritatea legiuiţilor şi canonicilor cârmuitori. Şi aşà au ridicat drepturile de a căutà pe viitor procesele şi interesele în numele chinoviilor. Au secfestrat averile, au pecetluit casele, au pus pază de slujitori pe dinăuntru şi pe din afară, la porţi şi la drumuri. Astfel periorisind totul, cârmuitorii legiuiţi şi canonici stau periorisiţi, de nici pot a se tângui unde se cuvine, nici de a protestà. Unii din sobornicii vieţuitori se surgunesc; alţii fug singuri în lume şi se fac nevăzuţi. Comitetele lucrează şi îndeplinesc forme după voinţile comisiei. Iar pe de alta a vândut moşiile în posesie şi acele pe cari sunt zidite chinoviile, ce erau înlesnirea şi economia soboarelor şi a atâtor aşăzăminte de binefaceri şi lucruri plăcute lui Dumnezeu. Se vând toate vitele: boii, vacile, caii şi stupii. Se vând productele de rezervă, ce se economisise după aşăzăminte. Se vinde recolta anului acestuia, şi în sfârşit toate înzestrările moşiilor şi a mânăstirilor chinovii, cu preţ şi fără de preţ, toate aceste vinovate urmări, împotriva aşăzămintelor fericiţilor ctitori dăinuitori şi împotriva sfintelor ecumenice canoane ale bisericii.

Noi le considerăm ca fără fiinţă pentru chinovii şi pricinuitoare numai de o grea răspundere morală şi materială pentru toţi cei ce fac parte. Căci mânăstirile chinovii au driturile proprietăţii de ocârmuirea averilor şi a veniturilor garantate de fericiţii ctitori de sute de ani, şi cari au pentru deapururea caracterul legiuit, prescris de legi şi sfintele canoane ale bisericii.

(ss) *Sofronie mitropolitul Moldovei.*

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

III.

Protestul mitropolitului Sofronie din 5 Septemvrie 1859 No. 1311, dat la Comisia Centrală şi trimis în copie lui Teofan Cristea în Basarabia.

Cinstitei Comisii Centrale a Principatelor-Unite Moldova şi Valahia.

In trecuta lună Iunie au venit la mitropolie d-lui prezidentul sfatului cârmuitor, Manolache Costache Epureanu, dimpreună cu d-lui Lascarache Ca-

targiu, ministrul departamentului din Lăuntru, și ne-au propus că, după ofisul Domnesc, voesc a cunoaște averile mânăstirilor chinovii.

Le-am răspuns că asemenea lămuriri, inventaruri, catagrafii, condici precum și a bugeturilor anuale de venituri și de cheltueli se află în mitropolie. Și tot odată am și poruncit atunci în ființa d-sale ca să le arăte niște asemene când vor venì d-lor ca să le observe și să le cunoască.

Nu după multe zile, aflându-mă ieșit la țară, au venit la mine d-lui Alecu Tiriachiu, vornicul departamentului averilor clerului și mi-au spus că se duce la mânăstirile chinovii cu o comisie, în care de-a dreptul sunt rânduite și două fețe bisericești. Aceste spuse nefăcându-mi le cunoscut oficial, ca mitropolitului țării, vederau scopuri și măsuri abătute și neprielnice. M'am cuprins de mirare și de măhniciune! Și m'am mărginit a-i răspunde că: acea lucrare nu este pe drum legal; și acele fețe bisericești, ce vor trece alăturea cu legile canoanelor, vom aplicà asupra lor hotărîrea ce dau sfintele canoane. Nu târziu și am început a auzì că administrațiile ținutale catagrafisesc și secfestrează înzestrările și averile mânăstirilor; că comisia au ridicat autoritatea cârmuitorilor legiuiți și canonici. Au înlăturat așăzămintele, au înființat comiteturi, au pus peceți pe chilii, pe cămări, pe biblioteci și pe gherghiruri. Catagrafisește și secfestrează toate, între acestea au dat și *Monitorul Oficial* la lumină măsurile administrative și anume: A se desființà driturile proprietății, de administrație și de averi, a se vinde vitele, stupii, și alte înzestrări a moșiilor și a mânăstirilor chinovii, cari până acum, de veacuri întregi, au avut neatârnare în ocârmuirea averilor și a intereselor materiale, potrivit actelor de fondare, recunoscute prin toate instituțiile țării și sfintele ecumenice canoane. A se constituì o comisie mixtă în care se rânduesc de-a dreptul și două fețe bisericești și anume: rectorii seminariilor de Roman și de Huși, economul Dimitrie Matcaș și arhimandritul Melhisedec, cari până acum fețele duhovnicești sunt cu totul oprite prin sfintele canoane bisericești de a trece alăturea cu mitropolitul ori cu episcopul țării sau de a călcà jurisdicția chiriarhiei. A se imposesuì moșiile mânăstirilor chinovii, cari până acum, potrivit așezământului lor, sunt oprite pentru gospodăria chinoviilor, pentru înlesnirea soboarelor și a atâtor așăzăminte de binefaceri plăcute lui Dumnezeu, și pentru rezervă și înlesnire la vreme de lipsă. A se alcătui budgeturi de cheltueli peste an, pentru ținerea chinoviilor, cari până acum stareții și starețele, în unire cu sfaturile soboarelor, le alcătuesc pe fiecare an, în analoghie cu veniturile și după neapărata lor nevoie și trebuință, ca niște case de ajutor chemate de datoria religioasă și morală a primì, a hrănì, a ajutorà, unde sărmanii, flămânzii, călătorii, închinătorii, străinii merg în toată vremea și la tot ceasul, unde toți sunt primiți fără deosebire de nație și de religie și nu numai pe

la mânăstiri, pe la arhondarice, dar şi pe la mitoacele moşiilor, ca la casa lui Avraam. De asemenea pentru întemeierea şi desvoltarea osebitelor aşăzăminte, cari ţin bolniţi pentru acei obosiţi de povara anilor, de ascultările mânăstirii, de slujbele societăţii, de aceia cari năzuesc de pe la alte mânăstiri şi schituri; bolniţi pentru acei munciţi de lupte grele, cari năzuesc la adevăratul azil, la sfânta icoană a Maicei Domnului făcătoare de minuni; ospital în Târgul Neamţului, mai mare şi mai încăpător peste ceeace este mărginit prin regulament; seminar monahal la mânăstirea Neamţului; şcoala publică în Tg. Neamţului şi şcoale săteşti pe la moşii, puse în lucrare de a se face încă dela anul 1855, din vremea stareţului Naftanail. A aveà comisia în vedere, la facerea bugetelor pentru chinovii, legiuirea din anul 1835, care legiuire, la art. 8 zice: «Mânăstirile Neamţu şi Secul, cu schiturile lor, vor fi aparate de orice fel de dare, pentru greutatea soborului ce au, şi pentru greutatea ce ţin, nu numai pentru cei din lăuntrul mânăstirii, dară şi pentru lăturalnicii — pătimaşi — ce năzuesc acolo», şi iarăş mai departe, «vor fi neatârnate întru trebuinţa veniturilor lor, şi vor întrebuinţà întru orânduirea moşiilor, în închipuirea ce se va socotì mai de trebuinţă pentru mânăstire de către stareţul şi dicasteria alcătuită de duhovnici». Iar art. 9 zice: «Asemenea şi mânăstirile Văratecul, Agapia, Adamul, Vorona vor fi apărate de orice dare, pentru starea cea nepotrivită a veniturilor lor cu greutatea soboarelor ce au».

Dacă în citatele articole se rezervează cum că vor fi scutite de dări în câtă vreme se va păzì buna rândueală, această rezervă este ca fără loc şi mai mult surpătoare scopului fundatorilor. Când chinoviile ţin după mijloacele ce le dă menirea ordonată de dăinuitori prin atâtea aşăzăminte de binefaceri şi altele, precum s'au arătat mai sus, au rămas acea rezervă fără fiinţă, precum dovedesc şi documentele cele din urmă, osebite legiuiri a adunării, şi anume: acea din anul 1843 pentru cruţarea pădurilor, chinoviile fiind aşăzământuri religioase şi case obşteşti de binefaceri. Le cuprinde litera B dela art. 1, iară articolul 2 recunoaşte proprietăţii driturile pentru aplicarea dispoziţiilor legiuirii. Acea din anul 1844, care este şi priveşte numai pentru regularizarea veniturilor mitropoliei şi a episcopiilor. Instrucţiunile adunării din 1844 pentru însuşirile vornicului averilor bisericeşti adică: a episcopiilor şi a mânăstirilor atârnate de mitropolie, precum: Slatina, Râşca, Bisericanii, Coşula, Bogdana, Doljeştii, Pângăraţii, Socola şi Zagavia. Prin art. 5 zice «Mânăstirile acele cu soboare, precum Neamţul-Secul, Văratecul, Agapia şi altele de asemenea, vor fi în totul neatârnate de ocârmuirea vornicului averilor bisericeşti». Acea din anul 1845, pentru precurmarea judecăţilor de împresurări, ce priveşte iarăş numai pe episcopii şi pre mânăstirile atârnate de mitropolie anume, cari şi câte sunt acestea.

Acele două legiuiri din anul 1848: una atingătoare tot de împresurări şi alta pentru desfiinţarea embaticurilor de fierestree, păduri, hlizi, sau părţi de loc, care, la art. 2, le zice de o singură ocârmuire a averilor acestora, de pe moşiile episcopiilor şi a mânăstirilor atârnate de mitropolie. In faţa acestora mânăstirile chinovii, potrivit actelor fericiţilor dăinuitori, consfinţite de s-tele icumenice canoane, au pentru deapururea driturile proprietăţii, de sloboda ocârmuire a averilor, a veniturilor şi a intereselor materiale garantate de fericiţii dăinuitori de veacuri întregi şi care neatârnare are caracterul prescris de legi. Arătăm că starea lucrurilor cere o examinare, cere poate şi orişicari înbunătăţiri, care-s chemate de timp şi de mijloacele ce s'ar vedeà. Dară astăzi suntem în ajunul reorganizării consfinţite ţării întregi prin Convenţia de Paris şi stăm în aşteptare a vedeà deschisă adunarea legislativă, ce are competinţă de a face legi de înbunătăţirea fondurilor şi de administraţie, în hotarele prescrise de actele dăinuitorilor. Departe însă de a noastră aşteptare, vedem că sfatul miniştrilor actuali, competenţi numai de a executà aplicaţia legilor, şi-au luat mai mult decât facultatea legislativă, căci singur provoacă, singur hotăreşte, singur cercetează, singur legiueşte, singur execută, singur face şi schimbă aşăzămintele, depărtează autorităţile legiuite canonice, le înlocueşte prin comisii de amploiaţi şi comitete. Ce vor să facă acele comitete dacă nu îndeplinesc fapte şi forme după voinţele comisiei? Această comisie se vede prezentată de dumnealui vornicul departamentului averilor clerului, carele trebue să ţie litera şi duhul legii: că mânăstirile chinovii vor fi în totul neatârnate şi totuş vedem autoritatea cârmuirii chinoviilor înlocuită de comisie şi de comitete, drepturile de căutarea proceselor, a ocârmuirii şi a interesurilor, ridicate a nu se mai căutà de către chinovii.

Arhiva şi actele chinoviilor luate, averile secfestrate, chilii, cămări şi altele pecetluite, pază de slujitori pe dinăuntrul mânăstirilor şi pe dinafară. totul periorisit şi amerinţat, cârmuitorii legiuiţi şi canonici spăimântaţi de toate aceste, neputând de a se tângui unde se cuvine în virtutea driturilor prescrise de legi şi de Convenţie, unii din monahi părăsesc mânăstirea şi fug în lume. Averile, vitele şi înzestrările moşiilor şi a chinoviilor se vând toate cu preţ şi fără preţ. Deci în vederea acestora şi în privire că art. 23 din Convenţie, invocat de sfatul miniştrilor, este cu totul departe de a autorizà la tragerea averilor chinoviilor de a se administrà de către guvern; pentrucă acest articol nu cuprinde în sine alt decât că: diferitele fonduri ce proveniau până acum din case speciale şi despre cari guvernul dispune sub diverse titluri, vor fi cuprinse în bugetul general de venituri, iară asemenea fonduri şi case, după legiuirea No. 382, c. 7., sunt veniturile poştelor, a vămilor, moşiilor statului, băile, ocnele, dările, capitaţiile. De

aceste au dispozat guvernul şi nici cum de averile prevăzute în No. 379. c. 7., ce cuprinde lucrurile în hotarele statului şi cari sunt sau avere a statului, sau particularnică. Aceasta din urmă se cuvine: sau persoanelor celor fiziceşti, sau celor moraliceşti, adică: societăţilor celor mici, — sau celor mari, precum sunt: negustoreştile tovărăşii, — breslele meşterilor, mănăstirile şi bisericile. Sfatul miniştrilor dar au venit, în contra acestora, a sfărâmà astăzi driturile proprietăţilor chinoviilor, a călcà demnitatea jurisdicţiei chiriarhiei de dritul canonic şi civil.

De aceea încercarea şi lucrările sale le *protestez formal şi le consider ca fără fiinţă*, şi pricinuitoare numai de răspundere pentru acei cari le-au făcut. Pentrucă sfatul nu este chemat a strică legile. Pe de altă parte, în puterea art. 32 din Convenţie, carele zice: «că dispoziţiunile constitutive a organizaţiei sunt aşăzate sub paza Comisiei Centrale şi cu deplină credinţă că marile puteri garante au fost cu totul departe de a pune în litera şi spiritul Convenţiei jignirea în parte măcar a sfintelor canoane bisericeşti, de jurisdicţia driturilor proprietăţilor, de fonduri, de averi, şi de administraţie, recunoscute prin instituţiile ţării şi prin sfintele canoane icumenice», venim cu smerenie a chemà luarea aminte a cinstitei Comisii asupra descriselor şi o rugăm ca, în competinţa ce are, să binevoească de a regulà grabnic restituare driturilor călcate în tragerea averilor risipite, şi punerea legii în aplicaţie pentru abaterea din cuprinderea pravililor.

(ss) *Sofronie Mitropolitul Moldovei.*

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

IV.

Scrisoarea dela 30 Decemvrie 1859 a mitropolitului Sofronie către episcopul de Chişinău.

Inalt Prea Sfinţite Arhipăstoriu!

Vă este bine cunoscut, că religia este baza pe ce se statorniceşte ordinul social la toate naţiile şi popoarele civilizate, iară religia se reprezentează prin clerul povăţuitor, după canoane. Când clerul—însă—este discreditat, atuncea şi principiile lui cad, şi religia se dispreţueşte iară când religia este dispreţuită — răsturnările cele mai mari înfricoşează! In vremea de faţă biserica Moldovei, cu religia şi clerul, este foarte ameninţată! Nori deşi s'au adunat asupra orizontului ei! şi fulgere de urgie sfărâmă şi răstoarnă constituţia canonică dată bisericii şi clerului de sf-ţii Apostoli şi de soboarele ecumenice, precum mai pe larg se arătă în *Memoriul alatu-*

rat.... Singura mângăiere, singurul liman este năzuirea la tronul *Prea Puternicului Monarh*, apărătorului pravoslaviei, acela a căruia inimă generoasă bate pentru orice nedreptate, pentru orice suferinţă ale bisericii pravoslavnice. . . . . Faptele sunt prea vederate şi netăgăduite dovezile. Ele nu mai puţin sunt cunoscute şi de consulaturile Majestăţei Sale din Iaşi şi Bucureşti . . . . . Vă rog Inalt Prea Sfinţite! Pentru dragostea lui Dumnezeu! Pentru dragostea bisericii sale! Binevoiţi a arătà, şi a depune despre aseminea grele suferinţi la tronul Prea Puternicului Impărat, şi a mijlocì un singur cuvânt generos rostit de Majestatea Sa, carele va fi de ajuns spre apărarea driturilor canonice, a bisericii şi a mânăstirilor din Moldova, carele sunt în primejdie de a se vedeà desfiinţate. Ca văzându-se mântuite de către Majestatea Sa, să îndoească, dacă este cu putinţă, fierbintele şi necontenitele rugi, pentru fericirea, puterea şi slava Impăratului şi a Impărăţiei».

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

V.

Memoriul trimis de mitropolitul Sofronie episcopului de Chişinău spre a fi pus sub ochii Impăratului Rusiei.

Despre driturile şi drepturile bisericii şi a mânăstirilor. Pentru proprietăţile şi averile dăinuite lor, de fericiţii Domni cei vechi ai Moldaviei, de buni creştini patrioţi.

1. Actele de fondaţie, de dăinuiri, de miluiri şi de înzestrări cuprind în sine lucrătoare putere. Şi sfinţita hotărîre, a canoanelor sfinţilor apostoli: 38, 39, 40, 41, 59, şi a sfintelor soboare: 24 şi 25 a aceluia din Antiohia, 26 al soborului al 4-lea, 49 al soborului 6-lea, 11, 12 şi 13 al soborului al 7-lea, 7 şi 8 al celui din Gaugra, Leon cel Inţelept, V. E. din Vasilicale. titlul 3 cap. a. soborului obştesc, al 5-lea în scrisoarea către Iustinian, fila 392, a 2-a pravilă. După vremi aceste sunt garantate şi întărite prin instituţiile ţării, codul civil, § § 379, 384, 404, 405, 461, 462, 463, 464, 465, 473, 476, 701, 702, 710, 722. 1.258, 1.262, 1.270, şi altele, Regulamentul Organic, cap. III, secţia III, art. 79, litera V. No. 3, unde zicând tagmei bisericeşti a plăti vamă, ca toate treptele nobile, pentru toate lucrurile şi productele ce ar scoate din ţară sau ar aduce, hotărăşte că, afară de aceste plăţi, vor păstrà, nerăşluite şi nejignite, vechile lor drituri de proprietate şi vor urmà a fi nesupuse la orice fel de dare, pentru avutul lor mişcător sau nemişcător; Art. IV, prin carele se zice: A se da parte din veniturile de pe toate moşiile şi acareturile mânăstireşti, atât acelor ce atârnă dela scaunele mitropoliei şi a episcopiilor Moldovei, cât şi acelor ce sunt închi-

nate la mânăstirile străine, (aici anume se hotărăşte: că celelalte mânăstirii, Sfântul Spiridon pentru ospital, Socola pentru ţinerea seminariului şi chinoviile unde se ţin soboară de călugări şi călugăriţe, vor fi scutite de aceste dări). Partea aceasta, unită cu ajutorul mitropoliei şi a episcopiilor de Roman şi de Huşi, vor sluji spre ţinerea seminariului Socola şi se va alătură către celelalte venituri a şcoalelor publice. Iară pentru aceste îndatoriri episcopale şi mânăstireşti, art. 80 zice: «că nu jignesc nici cum dreptăţile proprietăţii, fiind pentru împlinirea bunelor fapte plăcute lui Dumnezeu şi de obşte folositoare». Art. 45 zice: «clirosul bisericesc se va folosì de toate dreptăţile ce-i sunt date prin Regulament şi de acelea câte i se cuvin după canoanele bisericeşti». Art. 416 zice: «o înadinsă comisie, alcătuită de patru persoane bisericeşti şi de patru boieri cunoscuţi prin a lor cinstit caracter, sub presidenţa mitropolitului, va înscrie averile fiecăreia mânăstirii, va regularisì a lor cârmuire şi va adeverì totimea veniturilor, asupra cărora se va luà o parte ce este hotărîtă pentru ţinerea aşăzămintelor de binefacere, precum: seminarii, şcoale publice, şi altele».

Prin urmare: mitropolitul, episcopii şi egumenii au pentru de a pururea nerăşluite şi nejignite driturile şi drepturile cele vechi de proprietari slobozi şi neatârnaţi pentru administrarea averilor mişcătoare şi nemişcătoare şi vor da numai câte o parte din venituri, după cum se arată mai sus. Acestea poartă caracterul legiuit prescris de legi. Şi sunt datori a face toate lucrările cuvenite întru acestea, datori a arătà numai canonicescului sinod, odată pe an, în ce stare se află biserica, atât în interesele sale materiale cât şi despre cele duhovniceşti, iară apoi, şi pentru unele şi pentru altele, a cere, la cazuri de trebuinţă, ajutorul puterii guvernamentale pentru înlesnirea în ceeace priveşte spre aducere la împlinirea măsurilor chibzuite de sinod pentru interesele lor.

2. Dela întemeierea bisericii, veacuri întregi, sute de ani, mitropolia ţării, episcopiile şi mânăstirile au administrat averile lor mişcătoare în chipul de a răspunde trebuinţelor morale şi materiale, potrivit cu gradul de cultură, întocmai după creştinescul scopos al dăinuitorilor şi al înzestrărilor. Străinii, închinătorii, săracii călători, la toată lipsa, la toată nenorocirea găsiau ajutor ca la nişte limanuri de mântuire, în toată vremea şi la tot ceasul, găsiau ospitalitatea cuvenită, ca la casa lui Avraam. Pentru a desvoltà aşăzăminturi de învăţături mântuitoare au înfiinţat seminariul Socola, unde se învaţă tinerii leviţi, în număr de 200, cu internat precum au statornicit art. 415, din Regulament. Veniturile erau foarte mici, de aceea Regulamentul au venit în ajutorul ţinerii acestui internat, au însemnat 60.000 lei din condeiul de 812.000 lei, cari erau pe atunci zestrea caselor de facere de bine. (Cap. III, Secţia a II-a, art. 74). Pentru cinstea naţiei şi dignitatea

religiei, au ridicat biserica catedrală, — ci n'au putut a se gătì atunci, şi astăzi ameninţă cădere. Au făcut biserici pe la moşii cu toate cele trebuitoare pe din lăuntru şi pe din afară. Au făcut acareturi şi le ţin în bună stare; au păstrat proprietăţile şi documentele. Toate acestea le-au făcut clerul cu ale sale, dintru a le sale, spre trăinicia şi fericita pomenire a fondatorilor şi a înzestrătorilor, cari n'au ordonat binefaceri decât cerute de religie şi de morală.

3. La anul 1835, fericitul întru pomenire mitropolitul Veniamin, împotriva driturilor şi a drepturilor, împotriva tuturor canoanelor bisericii apostolice şi ecumenice şi a legilor ţării, fără măcar se ştie episcopii şi egumenii mânăstirilor, ci numai dela sine, s'au învăţat de oareşcari stăruinţi neprielnice, au primit un aşăzământ, numit: *Pentru organizaţia ocârmuirii averilor mânăstireşti*, ca să se administreze de către un comitet, în mitropolie. Aceasta dovedeşte litera şi spiritul acelei neprielnice şi vătămătoare pravile din anul 1835, şi însăşi anaforaua sa, cuprinsă prin hrisovul domnului ce au încuviinţat-o în cuprinderea următoare:

«Inalt Prea Sfinţitul Chirio Chir Veniamin Costache, mitropolitul ţării Moldovei şi al Sucevei şi cavaler al mai multor ordine, prin anaforaua din 8 a trecutei luni Septemvrie, cu No. 1010, au adus la cunoştinţa Domniei Noastre că, în urmarea aşăzământului statornicit pentru averile pământeştilor mânăstiri, rămăind a se adunà toate veniturile mânăstireşti *în Lada Centrală* a mitropoliei, au găsit de neapărat, spre a nu se prilejì cea mai mică abatere din cuprinderea regulilor statornicite, au înfiinţat un comitet din cinci feţe bisericeşti din călugării pământeni, şi au prescris instrucţiile cuviincioase. Şi acest comitet să fie înjghebat numai din persoane călugări pământeni ce ar fi vrednici, carii să şi rămâe neschimbaţi în câtă vreme îşi vor îndeplinì datoriile lor cu sfinţenie. Şi că tot acestui comitet au încredinţat şi administraţia tuturor interesurilor casei mitropoliei. Şi fiindcă el se cuvine ca şi la întâmplări de vacanţă de mitropolit să lucreze întru toate cele ce privesc şi atârnă de datoria locului vacant, apoi urmează neapărat să fie un arhiereu din cei titulari, ca să poată îndeplinì toată lucrarea şi în cele duhovniceşti, fără amestecarea de episcopi, pentru ca să nu se smintească episcopul din datoria către eparhia sa, cerând în sfârşit a dobândi şi aceasta a Domniei Noastre încuviinţare. Drept aceea Domnia Noastră, preţuind înţeleptele cumpăniri a Inalt Prea Sfântului Mitropolit, prin care se statorniceşte regulile aşăzământului înfiinţat pentru drepturile mânăstireşti atârnate de chiriarhia sa, prin acest hrisov, cu a noastră iscălitură şi pecete, întărim înfiinţarea comitetului de cinci feţe bisericeşti, din călugări pământeni, cari să şi rămâe neschimbaţi în câtă vreme îşi vor îndeplinì datoriile lor cu sfinţenie. Căreia fiind încredinţată şi administraţia tuturor

inteselor casei mitropoliei, va lucrà întru toate câte privesc şi atârnă de datoria locului vacant. Scrisu-s'au hrisovul acesta la scaunul Domniei, în oraşul Iaşi. In anul al 8-lea al Domniei Noastre 1841.»

Acest comitet au fost lucrător până în anul 1844, iară mitropolia au ţinut-o vacantă pentru a urzi bisericii un viitor de nedreptate.

4-lea. In anul *1844* s'a ales mitropolit, carele trebuià să fie apărătorul legalităţii. Dară împotriva tuturor legilor, împotriva sfintelor canoane apostoleşti şi ecumenice, iarăş după stăruinţi îndurate şi neprielnice din partea guvernului, au primit a se face driturile şi drepturile clerului şi a bisericii, jertfa cea mai grea ! Căci fără episcopii eparhioţi, fără clerul bisericii şi chiar al mitropoliei, au iscălit un proiect de legiuire, făcut din persoane necompetente, a regulà averile mitropoliei şi a episcopiilor legând cu aceasta zisa legiuire din 1835, numind a se înfiinţà un departament special, necunoscut de pravilele ţării şi neîngăduit de constituţia canonică a bisericii, carele să administreze averile centralizate a mitropoliei şi a episcopiilor şi a mânăstirilor. Insă această primire cu anume condiţie : ca zisul departament să-şi urmeze lucrările sale dimpreună cu mitropolitul, cu episcopii şi cu fiecare egumen pentru ale mânăstirii sale, nelăsându-i dreptate aici măcar o singură lucrare, o singură dispoziţie de a face altfel. Insă acest departament, căutând din ce în ce a se face slobod şi neatârnat stăpân asupra fondurilor şi asupra veniturilor, au călcat condiţiile şi autoritatea canonicească. Lucrând de-a dreptul, fără mitropolit şi fără egumenii mânăstirilor, au introdus din vreme în vreme un personal de amploiaţi foarte număros, vărsând în lefi şi în gratificaţii mai multe sute de mii de lei, când prin ştat este anume mărginit în sumă de 93.120 lei.

Lefile vechililor figurează pentru peste un milion de lei, dela înfiinţarea acestui departament, şi casele clerului n'au pierdut mai puţin decât peste zece mii de fălci de pământ, pe cari clerul le-au stăpânit cu bună credinţă mai multe veacuri întregi.

Documentele ce fac deplina garanţie a bisericii şi a clerului, au înstrăinat din ele.

Pădurile de pe moşiile clerului, cari se consideră de fonduri, se află cu totul stricate şi irosite.

Acaretele de pe moşiile clerului se află stricate, dărâmate şi devenite în ruină.

Mânăstirile şi schiturile se aflà în lipsa cea mai mare, în starea cea mai ruinătoare de a se vedeà, unele chiar desfiinţate.

Biserica catedrală a mitropoliei a fost lăsată în părăsire, astăzi amenință un grozav omor asupra populației de prin prejur.

După ce a trecut din vieață episcopul eparhiei de Roman, la anul *1851*, departamentul a plătit bani din cassa clerului de a stricat casele episcopiei.

De atunci trage sume de bani, din șeptimile cuvenite episcopului, sub cuvânt să se facă casele din nou, când este anume paragraf numai pentru reparații și zidiri din nou.

De atuncea sunt mai mulți ani și încă o singură piatră nu s'a pus la temelia lor și așà casele acestei episcopii, las' că sunt ruinate. dar nici măcar pe viitor departamentul nu înfățoșează vreo chibzuire de a le face.

Lipsa acestora este atât de mare, încât nici locotenentul de episcop, nici clerul episcopiei n'au locuințe, dar nici unde să primească un străin sau un călător, precum ar trebuì să fie într'un dumnezeesc lăcaș ce poartă titlul de episcopia țării. In zadar mitropolitul a stăruit formal pentru zidirea și facerea acestor case, căci guvernul a știut pururea a se depărtà dela lucrurile cerute de vrednicia și trăinicia pomenirii fondatorilor episcopiei.

Tipografia mitropoliei, în care se tipăriau cărți bisericești, cărți de cetit, în sporirea religiei și a moralei, care erà evlavia de mântuire a creștinilor, astăzi se aflà înstrăinată și pierdută: bisericile Moldovei sunt fără tipografie.

Lada centrală din mitropolie, în care legea zice a se adunà veniturile clerului, se aflà luată din mitropolie.

Proprietățile bisericii și ale clerului se înstrăinează și prin vânzare de veci, precum se vede din *Buletinul Oficial* cu *No. 78* din anul 1857.

Altele sunt condițiile la mezaturi când se înposesuesc moșii și altele sunt contractele, împrejurări din cari izvoräsc pagube și procesuri.

Moșii înposesuete în particular, prin care casa clerului a pierdut peste *60.000* galbeni numai pentru cinci ani, când folosul erà mult mai mare care puteà ieși la mezat prin concurența mușteriilor, cari dela sine au propus a da suma însemnată mai sus.

Au fost statornicit drept temeiu și regulă de *a se da* pentru mânăstire sumele de bani pentru cheltuelile de peste an, potrivit cu veniturile ce are fiecare mânăstire. Atunci veniturile erau mici, obiectele de trebuință erau foarte ieftine. Veniturile s'au suit cu timpul. Mânăstirile se află lăsate, tot în sumele însemnate cu 25 de ani în urmă. Astăzi este foarte nepotrivit, fiindcă toate obiectele sunt foarte scumpe. Când unui simplu scriitor în departament i se dă o leafă mai mare decât unui egumen dela orice mânăstire, departamentul lucrează de-a dreptul întru toate, încât mitropolitul, episcopii și egumenii nu cunosc mai mult veniturile, dar nici cum, când și unde se întrebuințază banii clerului.

Seminarul Socola se află smuls de sub îngrijirea mitropoliei, când legea adunării hotărăşte că toate seminariile vor aveà atârnarea lor dela mitropolitul şi episcopi, în cât se atinge de eparhia fiecăruia.

In vederea unor asemenea abuzuri şi risipiri ce se urmează în prevederea fondurilor, în irosirea veniturilor prin tot chipul, după felurite interese şi înclinări, Adunarea ad-hoc din anul *1857*, prin *Buletinul Oficial No. 15*, cu unanimitate arată că: «averile bisericeşti şi fonduri şi venituri, s'au risipit, lăsându-se în părăsire îmbunătăţirea morală şi materială a clerului şi nepurtându-se vreo grijă, nici pentru zidirea nici pentru gătirea, ba nici pentru păstrarea lăcaşurilor religioase, precum triste mărturii sunt ruinele catedralei din Iaşi şi ale episcopiei de Roman».

Mitropolitul ţării a dat anaforale guvernului, a arătat abuzurile şi abaterile, a protestat abuzurile de a se întregì şi de a se păstrà driturile bisericii; de asemenea a arătat formal Domnului constituţional aceste grele călcări de canoane. A cerut iarăş întregirea fondurilor şi a veniturilor. A cerut pe vinovaţi a-i trimite la răspundere, fără excepţie.

Insă stăruinţele şi glasul mitropolitului nici astădată n'au fost ascultate; clerul şi biserica au devenit jertfa prigonirii şi a împilării şi a sfâşierii. Nu i se dă dreptate să-şi caute drepturile constituţionale ale bisericii, care dela întemeierea sa au avut puterea administrativă şi legiuitoare, fără de care nu ar fi avut nici însemnătate şi nu ar fi putut trăì.

Autorităţile politiceşti, pentru a aveà mai puţină predică şi mai multă înlesnire de a face lucrări şi dispoziţii nesuferite de canoanele bisericii, ţin de mulţi ani scaunele de Roman şi de Huşi vacante fără episcopi canonici.

Sfintele canoane nu iartă a sta vacant scaunul vreunei eparhii mai mult decât trei luni. Şi tot odată opresc pe mitropolitul de a luà parte în pricini bisericeşti şi obşteşti, dacă nu vor fi şi episcopi canonici. Formalele stăruinţi ale mitropolitului de a se face alegerea de episcopi pentru aceste două eparhii ale ţării au fost neconsiderate de guvern.

Când marile puteri europene, prin Tratatul de Paris din anul *1856*, au chemat a se convocà Divanul ad-hoc, atunci din partea bisericii Moldovei au lipsit amândoi legiuiţii episcopi eparhioţi. De aceea Divanul acela nu numai că au proiectat a desbrăcà biserica şi clerul de toate drepturile ce are după sfintele canoane şi după instituţiile ţării, de veacuri întregi, dar au mers până acolo cu rătăcirea de a nu îngăduì nici religiei dreptul ca să nu fie jignită, nici sfintele canoane respectate. Convenţia dată de marile puteri europene în anul *1858* anume hotărăşte, la art. *18*, de a fi în Adunarea electivă a Moldovei mitropolitul cu episcopii eparhioţi, ca membri de drit. Adunarea însă s'a deschis fără de episcopii ţării şi toate stăruinţile mitropolitului de a se face alegere de episcopi au rămas neconsiderate, încât

aceste două eparhii stau văduve. Şi pe toată ziua se fac lucrări şi dispoziţii împotriva canoanelor sfinţilor apostoli şi a soboarelor ecumenice, pe a căror putere biserica şi religia a stat până acum.

5. Tractatul cuprinde numai dreptate pentru toţi şi pentru toate stările. Prin urmare marile puteri europene au respectat driturile *ab antiquo* a bisericii de a aveà atribuţiile sale legislative şi administrative, constituţionale canonice, cari n'au amestecat autoritatea şi constituţia bisericii cu statul, ca să nu se facă sclavă şi instrument.

Sfatul miniştrilor ţării au înlocuit însă Convenţia şi dreptatea prin putere. Au răsturnat din temelie canoniceasca constituţie a bisericii, au confundat drepturile bisericii, lămurite de *§ 379*, cap. 7, cu averile statului, mărginite de § *382*. Au confundat biserica cu statul, ca să fie sclavă şi instrument. Şi toate aceste numai după un simplu ordin administrativ. Au rânduit comisie din amploiaţii guvernului, cu slujitori, şi o au pornit la mânăstirile chinovii, fără ştirea şi învoirea chiriarhiei.

Mânăstirile chinovii sunt: Neamţul, Secul, Vorona cu soboare de monahi, şi Varatecul, Agapia şi Adamul cu soboare de călugăriţe. Dela fondarea lor, ca şi mitropolia şi episcopiile, au avut şi au neatârnarea şi sloboda administrare, în ocârmuirea averilor şi a intereselor materiale, recunoscute prin instituţiile ţării. Chinoviile au bugeturi anuale de cheltuieli de peste an. In analoghie cu veniturile, şi după neapăratele lor nevoi şi trebuinţi, ca nişte case de ajutoruri şi de înlesnire la orice nevoi, la orice lipsă, ordonate de datoria lor, unde sărmanii, flămânzii, călătorii, închinătorii, străinii merg în toată vremea şi la tot ceasul, unde toţi sunt primiţi fără deosebire de naţie şi de religie, nu numai pe la arhondaricurile chinoviilor, dar şi pe la mitoacele moşiilor ordonate de dăinuitori, chemate de timp şi de trebuinţă, a întemeià şi a desvoltà osebite aşăzăminte ce au înfiinţat, precum: bolniţa pentru obosiţii de povoara anilor, de ascultările mânăstireşti, de slujbele societăţii, de aceia care năzuesc de pe la alte mânăstiri şi schituri, bolniţă pentru acei munciţi de lupte grele, cari năzuesc la adevăratul azil, la sfintele rugăciuni şi icoane făcătoare de minuni, ospital în Târgul-Neamţului, mai mare şi mai încăpător, peste ceeace au hotărît regulamentul ţării; şcoala publică, seminarul monahal, şcoli săteşti pe la moşii, toate aceste cu cheltueala chinoviilor zidite şi ţinute.

Iată ce au făcut comisia întrunită de amploiaţii guvernului la soboarele acestei chinovii:

Au sechestrat înzestrările şi averile chinoviilor şi a moşiilor, au pus peceţi pe chilii, pe cămări, pe biblioteci, pe gherghiruri, au înlăturat aşăzămintele, au ridicat autoritatea cârmuitorilor legiuiţi şi canonici, au înfiinţat comisia, comitete în ajutorul său. Au ridicat drepturile chinoviilor în cău-

tarea proceselor şi a intereselor, de a nu se căutà în numele chinoviilor. Au ridicat arhivele cu tot soiul de acte şi lucrări. Au răpit cu putere cheile dela gerghirile cu documentele chinoviilor, au pus străji de jandarmi în toate locurile, pe din lăuntrul chinoviilor şi pe din afară, au oprit toată comunicaţia şi relaţia între sobornici cu societatea de din afară. Totul este periorisit şi ameninţat! Stareţii, stariţele, spăimântaţi şi înfricoşaţi de a se puteà tângui unde se cuvine în virtutea driturilor şi a drepturilor prescrise şi garantate de Convenţia de Paris şi de constituţia canonică a bisericii ţării. Unii din monahi părăsesc mânăstirile şi fug în lume. Averile, vitele, înzestrările moşiilor şi a mânăstirilor se vând fără de preţ. In ţară se află lipsa cea mai mare de bani şi de aceea le şi cumpără şi unii dintre comisarii cei de rea credinţă, gospodării şi înzestrări atât de număroare şi de însemnătoare ca şi vechimea chinoviilor. Călugării s'au trimis în surgun, cari s'au încercat a vorbì adevărul.

Moşiile pe cari sunt zidite chinoviile s'au dat în posesie prin mezat până în porţile şi în înconjurul chinoviilor. Rândueala aşăzămintelor pentru sfintele slujbe prin biserici s'au stricat. Limba rusească, cu toate cărţile ei, s'au scos din bisericile mânăstirii Neamţu şi din biserica mânăstirii Secului.

Departamentul zis pentru administrarea de averi şi-au mai luat încă competenţa de reformator instituţiilor bisericeşti şi a clerului ţării, sub cuvânt că dreptul în asemenea îl dă starea de lucruri făcută prin Convenţia de Paris din anul 1858, pe baza încheierilor votate de Adunarea ad-hoc din anul 1857. Incât au numit o comisie de nişte tineri mireni, ba încă la această comisie au chemat de-a dreptul şi două feţe din cler ca din partea bisericii. In zadar mitropolitul ţării au arătat formal că Convenţia de Paris nu cere jignirea jurisdicţiei canoanelor sfinţilor apostoli şi a soboarelor ecumenice, după cari numai mitropolitul ţării este competent să lucreze în trebi bisericeşti de natură administrativă şi de natură legiuitoare, dar şi aceasta încă numai cu episcopii eparhioţi, cari încă nu sunt aleşi, şi cu bărbaţii competenţi de drit şi cei mai religioşi din cler, şi fară ca să jignească principiul constituţiei canonice. Căci zisul departament, cu comisia ce singur ş'au înjghebat-o, lucrează înainte proiecte, dispoziţii, răsturnând din temelie canoanele sfinţilor apostoli şi a soboarelor ecumenice.

Prin *Monitorul Oficial al Moldovei* din anul 1859 s'au luat osebite măsuri administrative.

1. S'au luat tipografia bisericească dela mânăstirea Neamţul şi Secul şi s'au dat mirenilor ca să publice jurnale, cărţi lumeşti şi altele, iar bisericile ţării şi a mânăstirilor au rămas fără nici o tipografie pentru literatură bisericească, cărţi religioase şi morale, cari sunt de atâta trebuinţă bisericilor

şi evlaviei mântuitoare către creştini şi cari singure, cu glasul lor cel sfânt fac tăria şi fericirea naţiei.

2. S'au ridicat cu totul dritul şi dreptul firesc al ierarhiei bisericeşti deasupra seminariilor şi a şcoalelor clericale, pe care biserica l-a avut dela întemeierea sa până acum.

3. S'au publicat concurs pentru aspiranţii mireni ce ar voì a ocupà profesoraturi la seminarii, măsură prin care se introduc cele mai mari vătămări şi fără întârziere va face cea mai de pe urmă înfricoşată ruptură şi răsturnare!

4. S'au concentrat şcoalele catihetice de ţinuturi cu acele publice, încât duhul religiei şi al moralei tinerilor tagmei bisericeşti se va vătămà de ideile şi alunecările rătăcite a învăţăturilor lumeşti.

5. S'au publicat mezat, a se da în antrepriză aprovizionarea chinoviilor Neamţul, Secul, Vorona, Varatecul, Agapia şi Adamul, încât bisericile şi soboarele mânăstireşti au ajuns a cădeà de speculaţie în mânile mirenilor şi a Jidanilor.

CANOANELE SFINŢILOR APOSTOLI.

38. Zice: «Episcopul să aibă purtare de grijă pentru toate lucrurile bisericii, ori şi a celor nemişcătoare câştiguri (a moşiilor), ori şi a celor mişcătoare (a odoarelor), şi să le chiverniseascä cu frică şi cu luare aminte, că are pe Dumnezeu privitor şi cercetător la privirea şi chivirnisirea acestora».

39. Zice: «Presviterii şi diaconii, fără socoteala şi voia episcopului lor, nu pot nici să lucreze nimic din cele ce se cuvin arhieraticeştii vrednicii a episcopului, nici din acele a căror putere o au ei prin hirotonie».

40. Zice: «Drept este înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor ca lucrurile bisericii să nu sufere vreo pagubă, sau să se jăfuească de către nimenea».

41. Zice: «Episcopul să aibă stăpânire peste lucrurile bisericii. Că dacă sufletele cele scumpe ale oamenilor lui i sau încredinţat, — cu mult (mai mult) de a poruncì pentru bani, încât după a lui stăpânire toate să se ocârmuească şi să se împartă celor ce au trebuinţă: orfanilor, văduvelor, celor lipsiţi, pentru boală, pentru alte pricini, celor în legături, străinilor, nemerniciţilor şi tuturor celor ce sunt întru nevoi li se face purtătorii de grijă».

59. Zice: «Dacă vreun episcop sau presviter nu va da cele trebuincioase la clericii săraci, să se afurisească, iară stăruind în nemilostivire, să se caterisască, căci dacă se cuvine, din veniturile bisericii episcopii să chiverniseascä pre săraci şi străini, cu mult mai ales se cuvine pre clericii supuşi lui».

(Vezi can. 4 şi 41 şi sinod. 4 can. 4).

CANOANELE ECUMENICE.

Al soborului al 4-lea.

26. Zice: «Episcopii să aibă iconomi, din cliricatul bisericilor pentru iconomia şi chivernisirea lucrurilor bisericeşti, ţiind condici, şi să cerceteze veniturile, cheltuelile şi toate socotelile averilor bisericii».

24. Zice: «Mânăstirile cele odată consfinţite, despre socoteala episcopului, să rămâie pentru deapururea mânăstire. Să nu se facă obşteşti şi lumeşti locaşuri; lucrurile lor mişcătoare şi nemişcătoare să se păstreze nerisipite şi neîmpuţinate, şi să nu se dea la oameni lumeşti pentru a le apărà, adică a le ocârmuì».

Al soborului al 6-lea.

94. Zice: «Mânăstirile să rămâie pentru totdeauna mânăstiri. Lucrurile lor să se păzească pentru dânsele şi să nu se dea: nici de cliric, nici de monah, nici de mirean, la bărbaţi lumeşti spre a le ocârmui».

Al soborului al 7-lea.

11. Zice: «Că întăreşte pre acel 26 al soborului al patrulea, ca toată biserica să aibă iconom şi să se ocârmuească cu voia arhiereului lucrurile bisericeşti».

Aceasta să se facă şi la mânăstire.

12. Zice: «Dacă vreun episcop sau egumen ar înstrăinà din averile mişcătoare sau nemişcătoare, precum: moşii, vii, pomete şi altele, dându-le la boieri sau vânzându-le, fără tărie să rămâie şi să se întoarcă la episcopie, sau la mânăstire, iară episcopul sau egumenul ce au făcut aceasta să se izgonească».

13. Zice: «Dacă oarecari râpesc episcopìi sau mânăstiri, făcându-le obşteşti sălăşluiri, şi nu vor voi a le da înapoi precum din vechiu, să se statornicească: de vor fi din catalogul cel ieraticesc, să se caterisească, iară de vor fi monahi sau mireni, să se afurisească».

Al soborului din Antiohia.

9. Zice: «Episcopii eparhiilor vor cunoaşte pe mitropolitul şi nimic să facă fără de dânsul, decât câte se cuvin eparhiei fiecăruia a ocârmuì. Iar mai încolo nimic să nu poată face. De asemenea nici mitropolitul fără socotinţa celorlalţi».

24. Canonul acesta urmează întocmai pe cel 38 şi 40 al sf. apostoli.
25. Canonul acesta urmează pe cel 38 şi 41 al sf. apostoli.

Al soborului din Gaugra.

7. Canonul acesta urmează pe cel apostolic 38, anaftematisind pre cei ce ar luà cele bisericeşti sau pre cei ce le-ar da.
8. Zice: «Dacă cinevà dă sau iea rod, afară de episcopul sau de rânduitul său econom, şi cel ce dă şi cel ce iea anaftema să fie».

Al soborului din Cartagena.

34. Zice: «Nerăşluite şi nesmulte să fie lucrurile cele bisericeşti, afierosire fiind lui Dumnezeu, macar de nu ar da nici roade nici folos. De va urmà nevoia şi voia unei biserici, mitropolitul se va sfătui cu rânduiţii 12 episcopi, iar neurmând aşà, ca unui vinovat şi lui Dumnezeu şi sinodului, ca să se caterisească».
41. Zice: «Nu este iertat episcopilor a vinde sau a înstrăinà din lucrurile bisericii fără ştirea sinodului episcopilor eparhioţi».

Al Sfântului Chiril.

2. Zice: «Odoarele şi averile, mişcătoare şi nemişcătoare, să se păzească bisericilor neînstrăinate. Iară iconomia şi cheltuelile să se încredinţeze celor ce după vremi ocârmuesc dumnezeeasca preoţie, cari, după socoteala episcopilor, să ocârmuească toate veniturile şi cheltuelile bisericii despre canonul 38 şi 41 apostolic.

Al soborului icumenic al 4-lea.

25. Mitropoliţii să nu întârzie hirotoniile episcopilor lor supuşi ci, după moartea episcopului, să hirotonească alt episcop la văduvita episcopie în vreme de trei luni. Iară carele mitropolit se va lenevà la acesta, să se facă vinovat certărilor canoanelor.

§§. *Din codul civil al Moldovei.*

379. Zice: «Lucrurile în hotarele statului sunt: sau averi a statului sau particularnice. Această din urmă se cuvine sau persoanelor celor fiziceşti sau celor moraliceşti: adică societăţilor celor mici sau celor mari, precum sunt: negustoreştile tovărăşii, breslele meşterilor, mânăstirile, bisericile şi celelalte».

384. Zice: «A stăpânitorului avere pe care o stăpâneşte el, nu ca un ocârmuitor al ţării ci ca un mădular al ei, se socoteşte avere particulară».

404. Zice: «Driturile ce izvoresc fără mijlocire dintr'o lege sau dintr'o faptă îndatoritoare asupra unui lucru, numai către nişte datorite persoane, acelea se numesc: personalnice».

405. Zice: «Realnice drituri a lucrurilor sunt: dritul stăpânirii asupra proprietăţii lucrurilor şi a moştenirii».

461. Zice: «Toate cele cele ce se cuvin cuivà, toate ale sale trupeşti şi netrupeşti lucruri, se numesc averile lui şi alcătuesc averile lui cu proprietatea lui».

462. Zice: «Proprietatea socotindu-se ca un drit, este puterea aceea prin care cinevà face dispoziţii pentru fiinţa şi rodurile lucrului său, după a sa voinţă şi plăcere, depărtând dintr'aceasta pe oricine altul».

463. Zice: «De obştie se socotesc toate lucrurile obiectul dritului proprietăţii, şi tot omul ce nu anume este depărtat de către legi are putere de a câştigà dritul acesta, prin sine sau prin alt cinevà, pe numele său».

464. Zice: «Dreptul proprietăţii este puterea de a dispune ori desfiinţà şi lucrurile şi rodurile lucrului, după a sa voinţă şi putere şi plăcere».

465. Zice: «Dritul fiinţei lucrului, împreună cu dritul folosului, sunt unite desăvârşit şi neîmpărţit».

473. Zice: «Cei împreună proprietari, cu privire către totime, se socotesc ca o singură persoană. Pentru aceea nu poate numai unul să orânduească pentru totime fără primirea tuturor».

476: Zice: «In puterea dreptului ce are fiecine de a dispune neîngrădit de ale sale, poate cel desăvârşit proprietar să întrebuinţeze regulat lucrul său, după a sa plăcere, sau să-l lase neîntrebuinţat, poate să-l strice de istov, sau să-l dea la alţii întreg sau în parte, ori să-l părăsească, ori să-l lepede cu totul».

701. Zice: «Moştenitorul, în cât se atinge de moştenire, închipueşte pe moştenitul şi amândoi către un al treilea se socotesc ca persoană».

702. Zice: «Indatoririle cari lăsătorul moştenirii trebue să le împlinească din a sa avere trec la moştenitorul lui».

710. Zice: «Orânduindu-se mulţi moştenitori fără hotărîte părţi, vor moştenì toţi deopotrivă».

722. Zice: «Dănuitorul este dator a-şi rândui însuş pe moştenitorul său, şi nici este volnic de a lăsà numirea lui la altul cinevà. Adică nu poate zice: «Să-mi fie rânduit moştenitor *acela* pe care-l va rândui fratele meu, sau cutare».

1258. Zice: «Donaciunea simplă, care se chiamă şi desăvârşită, este o întocmeală prin care cinevà, de bună voie şi fără plată, lasă altuia desăvârşita proprietate a unui lucru».

1262. Zice: «Toţi în deobştie, câţi au voie să săvârşască tocmele, pot să facă şi donăciuni».

1270. Zice: «Că proprietarul cel neîngrădit poate să dăruească şi toată averea sa».

(ss) Sofronie Mitropolitul Moldovei.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

VI.

Copia vechilimelii date de răposatul mitropolit Sofronie ieromonahului Teofan Cristea.

Arhierească blagoslovenie trimetem prea cuvioşiei voastre, părinte ieromonahe Teofane!

Ingrijindu-ne pururea pentru păstrarea întru întregime a dreptăţilor sfintei noastre biserici, a sfintelor lăcaşuri moldoveneşti în de obştie şi mai cu osebire a lavrei Neamţului şi Secului, care prin mijloacele sale totdeauna au înlesnit şi înlesneşte, afară de alte binefaceri, mai mult către ţinerea şi înflorirea pravoslavnicei credinţi, prin mijlocirea ţinerii seminariei pentru călugări, tipografia bisericească şi altele. Râvnind pururea pentru ţinerea şi îmmulţirea aşăzămintelor de binefaceri, noi, ca părinte şi cel întâiu cap duhovnicesc al ţării, îndemnaţi fiind de împrejurările de faţă ce ne înfăţoşază dovezi lămurite, atât despre uneltirile către slăbirea credinţei părinţilor noştri, precum şi despre aceea că smulgerea dreptăţilor de proprietate şi atârnarea mânăstirilor are de scop a luà din mâinile lavrei Neamţului şi Secului mijloacele care le aveà pentru ţinerea şi înflorirea bisericii noastre, nu putem dar rămâne privitor simplu la toate acestea, ci de datorie sfântă găsim a alergà către singurul apărător a pravoslaviei, Marele Impărat a toată Rusia, ca să scape biserica noastră de prăpastia ce i se găseşte şi, pentru acest sfârşit, noi am rugat pe fratele nostru, preosfinţitul episcop al Basarabiei, Antonie, să supue la picioarele prestolului Impărăteştii Sale Măriri, jalnica stare de astăzi a bisericii moldoveneşti.

Pe lângă acestea, tot pentru acest sfârşit, am găsit noi de trebuinţă a rânduì şi pe cuvioşia ta vechil, cu deplină şi nemărginită din partea noastră dreptate, potrivit împuternicirii noastre date cuvioşiei tale la 3 Septemvrie anul trecut, No. 1.296, şi fiindcă glasul tuturor mânăstirilor moldoveneşti au tăcut din pricină că toată comunicaţia şi peripisca astăzi este cu desăvârşit oprită de către cârmuirea locală, apoi noi, ca mitropolit al ţării şi apărător foloaselor bisericii şi a sfintelor lăcaşuri, numim pe cuvioşia ta vechil, de

asemenea cu deplină şi nemărginită dreptate şi din partea tuturor mânăstirilor moldoveneşti în de obştie, nici cum slăbind puterea vechilimelii date cuvioşiei tale de către lavra Neamţului şi Secului la 8 Maiu 1858 şi întărită şi de noi.

Prin împuternicirea de faţă, punem asupra cuvioşiei tale următoarele îndatoriri:

1. A mijlocì la împărăteasca rosienească cârmuire, ca să scape sfânta biserică moldovenească de căderea ce i se găteşte şi apărarea dreptăţilor mânăstireşti în de obştie, iar în deosebi a lavrei Neamţului şi Secului.

2. Intru ceeace se atinge de averile cuvenite mânăstirilor moldoveneşti din Basarabia în de obştie şi în deosebi a lavrei Neamţului şi Secului, atât acele ce până astăzi se găsesc în stăpânirea lor, precum şi acele ce de acum vor câştigà, să mijloceşti ca dreptăţile acestor mânăstiri să fie acolo statornicite potrivit legilor imperiei, şi cu acele drepturi cu cari se folosesc în Rusia sfintele locuri aflate la Orient, având în vedere, la aceste lucrări, folosul sfintelor lăcaşuri, a bisericii şi a credinţei noastre.

3. Să te porneşti pentru acest sfârşit la Sanct-Petersburg şi alte locuri unde, după împrejurări, s'ar întâmplà să fie nevoie de vechil sau înfăţoşător dreptăţilor sfintelor locaşuri şi a bisericii.

4. Dacă cuvioşiei tale s'ar înfăţoşà trebuinţa a fi tot într'o vreme în două locuri pentru apărarea dreptăţilor sfintelor lăcaşuri şi bisericii Moldovei, şi cuvioşa ta nu vei puteà face aceasta singur, apoi la întâmplare poţi rândui în loc pe altă faţă vrednică, pe răspunderea însă a cuvioşiei tale.

5. Pentru acoperirea cheltuelilor vei întrebuinţà bani din veniturile moşiilor lavrei Neamţului şi Secului din Basarabia şi încredinţate cuvioşiei tale, după vechilimeaoa din 8 Maiu 1858, cari venituri aveţi a le primì dela posesor, şi scăzând cheltuelile neapărate, rămăşiţa să fie siguripsită a se trimite în vremea cuvenită la lavră.

In sfârşit, orice cuvioşia ta vei face pentru folosul sfintelor lăcaşuri şi a bisericii moldoveneşti şi a pravoslavnicei noastre credinţi pe temeiul acestei împuterniciri, va fi de noi primit şi nestrămutat.

L. P. *Sofronie Mitropolit Moldovei.*

Această vechilimeà se cuvine cuvioşiei sale ieromonahului Teofan, vechilului lavrei Neamţului şi Secului, aflător în Basarabia.

No. 669, întăritura Consulatului Rusienesc din Iaşi la 13 Aprilie 1860.

No. 2.555, întăritura Departamentului Asiatic în Petersburg la 15 Iulie 1860.

VII.

Fragment din scrisoarea scrisă de mitropolit lui Teofan Cristea la 20 Fevruarie 1860.

Oce Teofane!

....Sileşte întru toate. Te blagoslovim şi rugăm pe milostivul Dumnezeu—ca să te lumineze şi să-ţi ajute cu dreapta sa cea a tot puternică—la toate spre căpătarea hotărîrii, în sprijinul sfintelor canoane, pentru pacea bisericii, a religiei şi a clerului.

(ss) SOFRONIE MITROPOLITUL MOLDOVEI.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

VIII.

Raportul dela 28 Martie 1860 al stareţului Gherasim către mitropolit.

Inalt Prea Sfinţite Stăpâne!

Fiindcă după toate protesturile şi hârtiile ce, împreuna cu soborul, le-am dat Inalt Prea Sfinţiei Voastre pentru desbrăcarea acestor chinovii, în vara anului trecut, atât de drepturile ce au după legi şi canoane, precum şi de averile ferici(ilor fundatori şi dăinuitori, iscălitul stareţ nevăzând până acum nici un sprijin, mă văd nevoit a vă arătà din nou înprejurările de nenorociri ce s'au petrecut şi încă se urmează!....

Comisia miniştrilor, din amploeaţii guvernului şi cu jandarmi, şi cu comisarul din Piatră şi alţi jandarmi, în unire cu păr. arhimandritul Melhisedec şi cu iconomul Matcaş, au venit aici, la mânăstire, şi au poroncit de s'au tras clopotul cel mare şi au adunat în trapeză pe toţi părinţii, puind mulţi jandarmi pe la uşi, ca să nu iasă nici un călugăr afară. Şi d-lui ministrul Tiriachiu, arhimandritul Melhisedec şi d-lui Grigorie Cozadin, unul după altul, s'au suit în amvonul trapezei şi au cetit cărţi ministeriale şi cuvinte către sobor, cum că guvernul vrea să slujească pe mânăstire şi pre sobor, întru cât să nu mai aibă nici o grijă şi nici o datorie. Dar la toate acelea soborul, înspăimântat de chipul măsurii ministeriale şi de feliul venirii comisiei, nu s'au găsit nici unul ca să răspunză, rămâind încremeniţi, cu ochii plini de lacrimi.

Singur eu, m'am mărginit à răspunde numai atâta: «că-mi pare rău că văd înconjurată de jandarmi o mânăstire care au fost respectată de or-

diile turceşti când s'au prădat ţara în vremea Eteriei, şi un sobor ca acesta carele, din vreme în vreme, pe lângă ale sale rugi de zi şi de noapte către Dumnezeu, s'au silit, după mijloacele mânăstirii, la desvoltarea aşăzămintelor morale şi religioase, spre slava religiei şi a bisericii». Insă răspunsul către mine dela d-lui ministrul Tiriachiu au fost: «Că au trebuit să vie aici cu jandarmi». Apoi, întru un târziu, au iesit comisia şi soborul din trapeză, şi îndată s'au dat ordine cu fapta. Străji de jandarmi în launtrul mânăstirii şi pe afară, şi la poarta ţarinii. Nu puteà să iasă măcar un călugar, decât sau cu ţidula comandirului, ca să-i deie drumul străjile, sau cu câte un jandarm ca să-l treacă prin străji.

Averile moşiilor chinoviale sunt secfestrate sub paza satelor, după rânduială. Chiliile cămării, biblioteca şi pirgul s'au pus sub peceţi, cheile dela acestea s'au luat chiar de d-lui ministrul.

La hambar, s'au luat ocârmuirea dela părinţi, înlocuind pe iconomul Mateaş în slujbă. Pre monahul Sofronie Vârnav şi pe alţii i-au împuternicit comisia de comitet, în ajutorul ei. Care întru toate şi nimic să nu facă, decât după glasul comisiei. Autoritatea mea legiuită şi cunoscută au ramas necunoscută. De soarta părinţilor sobornici şi fraţi dispozază comitetul şi comisia. De a cărora aspre porunci mă văd silit şi la aceea de a iscăli surgunire de călugări fără să fie vinovaţi, precum: pe ierom. Gherasie la Lipova, pe ierom. Evsavie la Urgueşti. Unii din monahi fug în lume. Zestrea şi averea mânăstirii şi a moşiilor: boii, vacile, oile, caii, bivolii, bivoliţile, porcii şi altele s'au vândut şi se vând. In ţară este lipsă de bani, şi de aceea le cumpără şi unii din d-nii comisari. Din rezerva productelor au ridicat mai multe sute de mierţe, sub cuvânt că le împrăştie în dar, pe unde au nevoie. Rămăşiţa de moşii nedate în posesie, pe cari le gospodăria mânăstirea şi erau oprite anume pentru producturi şi altele în ţinerea caselor, le-au vândut prin mezat, precum şi moşiile pe cari sunt zidite chinoviile cu schiturile lor. Chinoviile acestea, bisericile şi părinţii acestui sobor se dau în antrepriză prin mezat, au căzut de speculaţie în mâinile celor ce caută să se folosească.

Tipografia mânăstirii, în care lucrau părinţii cărţi bisericeşti pentru întemeierea şi evlavia poporului şi slava bisericii şi pentru alte ţări, ori unde se află Români, s'au luat dela mânăstire. Fabrica în care părinţii lucrau postav şi cergi pentru sobor, s'au desfiinţat şi maşinele ei s'au vândut. Am auzit că ar fi scos dela posesori rămăşiţa de banii acestor mânăstiri, suma peste cincisprezece mii de galbeni, afară de întregile câştiuri ale Sfântului Dimitrie a anului curent.

Pentru trăinicia pomenirii ctitorilor schitului Orgueştii s'au început zidirea unor chilii şi a bisericii din nou acolo. Comisia au luat din mâna na-

cialnicului suma de patru sute galbeni destinaţi pentru ispravirea lucrului, iară zidiurile neisprăvite au rămas a se ruinà ! De această soartă se află ameninţată şi *biserica mare* din mânăstire care stă descoperită. Că deşi fierul, arama, tocmite a se face anume pentru această biserică, de d-lor Orban şi Betemberg, sunt gata, dară nu voesc să le slobozază peste graniţă până ce nu li se va numără cusurul ce-l mai au a-l primi pentru aceasta. Despre care în mai multe rânduri am făcut cunoscut comisiei, dar nici o îngrijire nu are. Iară celălalt material adunat înprejurul bisericii: cărămida, varul, năsipul şi altele se risipesc. Intru câtă vreme au ţinut grâul adunat de pe moşiile mânăstirii, comisia au dat pâne în toate zilele la trapeză, care după ce s'au gătit, au ţinut soborul cu pâne de secară. Clevetirile ce s'au ridicat asupra acestor mânăstiri, chiar şi prin jurnaluri şi prin broşuri, au fost tot aşà de adevărate precum şi aceea că moşia schitului Lipova are venit pe an peste două mii de galbeni, şi este dată, cu schitul, în folosul particular şi fără de nici o îndatorire. Să se ştie acum obşteşte că departamentul bisericesc are contractul, poate să-l arate dacă-i dă mâna, spre a se vedeà şirul de îndatoriri şi să se cunoască, iarăş obşteşte, cum că prin mezat nu s'au putut da, decât numai cu cinci sute de galbeni pe an.

Acum iarăş m'am încredinţat cum că d-lui prezidentul sfatului miniştrilor au intrat în Obşteasca Adunare, dându-şi samă de măsurile şi faptele administraţiei ţării, de pe la April 1859 şi până acum. Şi între altele *au ridicat clevetiri mari* asupra acestor mânăstiri Neamţul şi Secul şi a soborului. Sprijinul însă — ce zice că-l are din procesurile verbale ale comisiei , *nu pot să fie alta decât iarăş clevetiri*, fiindcă comisia pentru asemenea sfârşit au fost compusă din amploiaţii departamentului, iară nu din boieri particulari, cari au slobozenie, averi şi cunoştinţă de greutăţile cu cari se ţin şi se administrează asemenea case mari. Poate i s'au părut sfatului cum că au pus în lucrare legile din anii 1835 şi 1844, însă ţara cunoaşte că le-au răsturnat din temelie, pentrucă şi aceste cunosc neatârnarea chinoviului. Şi când mânăstirea nu ar ţine aşăzăminte, bolniţele ce le are şi spitalul ce au făcut, şi atunci încă să dea numai o parte din venituri, iară nu să i se ridice şi să i se ieie averile, cu cât mai ales că această mânăstire, pe lângă arătatele aşăzăminte, au căutat a mai desvoltà şi altele, precum seminariul monahal, şcoala publică din Tg.-Neamţului, despre fondaţia cărora oricine poate să citească hrisovul Domnului Ghyka din 1853, şcoalele pe la moşiile date în posesie. Câte adrese nu are departamentul din lăuntru din partea mânăstirii şi a Inalt Prea Sfinţiei Voastre, ca să silească pe posesori de a le face şi a le ţine în stare lucrătoare. Au mai zis că s'au făcut încălcări şi abateri. Ar fi putut să urmeze nişte asemenea. Dară aceste abateri, cari fără de voie le-ar fi făcut mânăstirea, în totul sunt fără fiinţă, în

faţa risipii de fonduri şi de veniturile celorlalte mânăstiri, precum se constatează prin *Buletinul* adunării *ad-hoc* din 1857, No. 15, când, sub mantia călugărească, nişte asemenea fonduri s'au stăpânit, s'au îmbunătăţit şi s'au pázit nerăşluite sute de ani. Au zis de intrigi, şi de vrajbe şi idei antinaţionale. Cu adevărat multe intrigi au intrat de din afară în mânăstire! Precum la anul 1854 şi 1855. Şi cine nu ştie cât au pătimit, nu numai mânăstirea, soborul şi averile, dar şi fondurile sale!..... In sfârşit putem a zice, într'un cuvânt, cum că toate acele arătate adunării de d-l prezident asupra acestei mânăstiri nu sunt alta decât numai clevetiri, izvodite ori din partea comisiei, ce zice că le-au raportuit sau că d-lui voeşte prin aceasta a încredinţà pe Obşteasca Adunare, ba şi pe ţara întreagă, cum că au avut tot dreptul a depărtà pe mânăstire dela neînstrăinatul drept la administrarea propriei sale averi. Eu însă nu voesc a vă da acum alte dovezi la toate calomniile, pentrucă din parte le cunoaşteţi faptul însuş Inalt Prea Sfinţia Voastră.

Precum aceea că am avut sămi, bugete şi condici, arătătoare de toate averile mânăstirii, mişcătoare şi nemişcătoare, toate controlate şi adeverite de Inalt Prea Sfinţia Voastră şi de Prea Sfinţiţii episcopi de Roman şi de Huşi, pe cari comisia, împreună cu arhiva mânăstirii, le-au luat toate. Apoi cum zice că n'au găsit nimic din aceea ce constituà umbră de administraţie în casele acestor mânăstiri? Iar în cât priveşte aceea ce zice pentru părinţii soborului, cum că mai înainte erau necăutaţi şi lipsiţi de zilnica vieţuire şi că din aproape o mie de monahi, au găsit — comisia — numai vreo treizeci în trapeză, la masă, din pricină că alimentele ce se căpătà acolo erau în cea mai proastă stare, asupra cărora socot prisosnic a mă silì să vă încredinţez că sunt tot aşà de adevărate ca şi celelalte, ci numai viu a vă arătà:

1. Că numărul încărcat de o mie de monahi nu şăd toţi în mânastire, ci parte aici, în Neamţu, parte aici, în Secul, parte pe la schiturile Vovidenia, Pocrovul, Sihăstria, Sihla şi parte în bolniţa bătrânilor, ce îşi au masa acolo şi parte împrăştiaţi pe la ascultări, pe la toate mitoacele şi viile ce erà pe socoateala mânăstirii, prin urmare cum pot veni toţi la masă în mânăstire?

2. Că bucatele obşteşti, la trapeză, se fac şi acum tot de acele obişnuite, de curechiu, sfecle şi de legumi. Cu deosebire numai că mai înainte se da cu vurta, la toţi, cât le trebuie, iar acum se măsoară, se cumpănesc şi se ţine contabilitate de cătimea ce se întrebuinţuază, potrivit regulii comisiei. Aşà dar putem a zice: «că atâta sunt mai mult lipsiţi decât mai înainte pentru că li s'au închis uşa din toate părţile şi li s'au tăiat puţina brânză, puţinul unt şi bucăţile de peşte dela chelărie, puţinul lapte, brânză şi smântână dela văcărie, orezul, untul de lemn, oloiul, maslinele şi altele multe dela

cămară, ce le căpătà toţi părinţii fără osebire, pe la chiliile sale, când le urmà trebuinţă şi mergeau fiecare de le cereau, oricând voiau, iar acum sunt toţi mărginiţi a mâncà numai în trapeză şi alta nimica.

Ţinerea soborului cu mâncarea se urmează aşà de prost precum am zis. Dar încă se poate aflà cum că cea mai mare parte a soborului nici haine n'au primit pe anul curent. Că, dela venirea comisiei şi luarea administraţiei averii la departament până acum, nimănui nici o palmă de şaiac sau pânză pentru cămeşi şi schimburi nu s'au dat, întrucât cei mai mulţi suferă cea mai mare nevoie, fiind goi. Mai zice: pentru chilia pităriei şi cuhnea că le-ar fi găsit comisia ca pe nişte locuri infecte, unde părinţii servitori erau condamnaţi a suferì torturi nemeritate! Mă minunez! Ce lucru de neplăcut au găsit şi ce îmbunătăţiri a făcut comisia? Că acestea toate sunt zidite bine de răposaţii stareţi, în cari s'au lucrat şi se lucrează chiar şi astăzi cu toate înlesnirile influente (sic) în ele? Şi, se miră oareşcum d-l prezident şi întreabă unde merg veniturile acestor mânăstiri *şi că din o avere aşà de mare, nici mânăstirea nici ţara nu s'au folosit* cu nici un aşăzământ de binefaceri. La cari îi voiu răspunde: că dacă voeşte în adevăr să cunoască *unde mergeau veniturile din averi, apoi să ceară condicile de sămile mânăstirii din anul din urmă dela comisie*, că, pe cât cunosc, nici le-au văzut până acum şi în ele va găsì, nu un aşezământ ci mai multe de binefacere, din cari se va încredinţà că mânăstirea totdeauna au contribuit spre folosul naţiei şi slava religiei şi a bisericii, pe cât i-au fost mijloacele.

Spre descoperirea a netăgăduitului adevăr, am dorì ca să se rânduească o comisie cercetătoare. Insă o comisie înjghebată din oameni cu cuget şi nepărtinitori, spre a se încredinţà la faţa locului de toate aceste şi altele ce s'au urmat şi se urmează aici.

Inalt Prea Sfinţite Stăpâne! Când mi-aţi încredinţat cârma legiuită şi canonică, m'am îmbrăcat cu răspunderea şi sprijineala de apărare a acestor sfinte locaşe, ca să le las şi după mine în întregimea lor, după cum le-am primit. Este Dumnezeu înalt căruia, mai curând sau mai târziu, avem a-i da samă cu toţii de toate faptele şi lucrurile. Atunci se va vedeà care parte au lucrat bine şi care nu. Până când, în răspunderea ce am să dau samă oamenilor drepţi aici pe pământ şi fericiţilor ctitori şi dăinuitori în cer, pentru acest sobor şi pentru toate ale sale, vă rog din durerea sufletului, în numele predăniilor sfinţilor Apostoli şi a sfintelor soboare ecumenice, păzite de sfânta noastră biserică, fără de a căror constituţie canonică biserica nici ar fi putut sta, nici ar fi putut trăì, în numele legalităţilor legiuite canonice a fericiţilor ctitori, să faceţi totul ce veţi puteà. Pentrucă numai singuri vă bucuraţi de libertatea aceasta, să mijlociţi şi să cereţi grabnică ocrotire. Şi tot odată vă rog să stăruiţi la Obşteasca Adunare de a luà în cercetare

toate documenturile de fondurile acestor mânăstiri, spre a se îmbunătăţi şi a se respectuì lucrurile lor, întocmai după îndatoririle condiţiilor şi hotărîrile fericiţilor întru pomenire fondatori şi dănuitori. Mai ales pentrucă aceste mânăstiri, dela întemeierea lor, au contribuit şi contribuesc, spre slava religiei, a bisericii şi folosul naţiei şi doresc şi pe viitor de a contribuì, tot cu ale sale dintre ale sale, pe atâta însă pe cât mijloacele o înlesnesc.

(s) GHERASIM, ARHIMANDRIT ŞI STAREŢ AL SFINTELOR MÂNĂSTIRI NEAMŢU ŞI SECUL.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

IX.

Hotărîrea mitropolitului Sofronie în privinţa muzicii vocale.

Luându-se ştiinţă că départamentul averilor clerului a rânduit la acea mânăstire un profesor ca să dea lecţii de muzică vocală, şi fiindcă o asèmenea măsură este împotriva sfintelor aşăzăminte şi hotare ce s'au aşăzat spre paza predaniilor celor vechi bisericeşti, de aceea punem sub neblagoslovenie şi oprim de a împărtăşi cu dumnezeeştile taine pe oricari dintre părinţii soborului sau dintre petrecătorii în acel sobor ar cutezà a se ademenì la o aşà nouă cântare necunoscută de sfintele predanii şi canoane şi fără de ştiinta şi încuviinţarea noastră.

(s) SOFRONIE, MITROPOLITUL MOLDOVEI.

Secţia I No. 414, 1860 Aprilie 6.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

X.

Hotărîrea mitropolitului Sofronie în privinţa acelor monahi cari primesc slujbe dela guvern.

Prea cuvioşiei sale arhimadrnitului chir Gherasim, stareţul mânăstirilor Neamţul şi Secul şi tot soborul.

Sfintele canoane păzite de sfânta noastră biserică hotărîse pentru averile mişcătoare să se păzească nerisipite şi să nu se înstrăineze a lor ocârmuire, nici de către clerici nici de către monahi, iar cari vor îndrăznì, fiind în catalogul ieraticesc, să se caterisească, iar de vor fi din acel monahicesc, să se afurisească. Deci fiindcă unii părinţi din acel sobor au cutezat a părăsì ascultarea canonicească şi fără învoirea şi blagoslovenia chiriarhică, de care atârnă cu ascultarea cei duhovniceşti, au îndrăznit a primì slujbe, a se face comitet şi a luà parte cu comisia care, fără ştirea şi încuviinţarea potestăţii bisericeşti, a fost trimeasă ca să iea averile din mâna soborului, o aseme-

nea cutezare, chemând după sine osânda sfintelor canoane şi legăturile (blăstămurile) fericiţilor ctitori şi dăinuitori asupra unor asemenea din sobornici, ne aflăm nevoiţi a pune pe aceia sub neblagoslovenie şi a-i opri dela împărtăşireà dumnezeeştilor taine, şi poroncim prea cuvioşiei tale şi la toţi de obşte a da ascultare acestei măsuri cerute şi întemeiate pe canoanele bisericii şi a vă feri de oricare abatere. Chemarea cuvioşiei tale la cârma stăreţiei acestor chinovii este prin voia lui Dumnezeu, după alegerea soborului şi întărită de legi şi canoane, după care eşti ocârmuitor şi povăţuitor, atât în administraţia materială precum în ceeace priveşte podrigul monahicesc, din partea tuturor monahilor petrecători acolo în numele Domnului în acea chinovie, şi nici de cum să nu îngădui pe vreunul a face cevà fără voia şi blagoslovenia prea cuvioşiei tale.

SOFRONIE, MITROPOLITUL MOLDOVEI.

Secţia I, No. 415. 1860 Aprilie 6.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

XI.

Extract din decretul prin care se iea din mâna mitropolitului administraţia moşiei Cârligi.

Alexandru Ioan I, etc.

Asupra raportului Consiliului nostru de miniştri No. 1.566, în vederea articolului legiuirii votată de Obşteasca Adunare în anul 1844 pentru regularea averilor mitropoliei şi a episcopiilor, după care rugătorul nostru, Prea Sfinţitul Mitropolit Sofronie al Moldovei, este mărginit a priimi pe fiecare an 350.000 lei analoghie ce i se cuvine în totul din toate veniturile mitropoliei.

Considerând că prin aplicarea acelei legiuiri, după care se plăteşte pe fiecare an Prea Sfinţiei Sale citata sumă, contenesc motivele după cari, de către Divanul Obştesc, a fost lăsat Prea Sfinţiei Sale şi venitul moşiei Cârligu, şi prin urmare mănţinerea unei asemenea măsuri păgubitoare statului nu se mai poate legal justificà;

Am decretat şi decretăm :

Art. I. Moşia Cârligu se va luà de îndată din dispozitia Prea Sfinţitului Mitropolit şi Ministerul Cultelor va regulà a ei imposesuire după legile respective. (din 7 Aprilie 1860).

XII.

Raportul comitetului mânăstirii Neamţului către comisia cercetătoare.

La acest comitet primindu-se adresa acei onorate comisii de sub No. 8, în alăturare cu întocmai copie de pe răspunsul prea cuvioşiei sale arhimandritului Gherasim, prin care adresă onorata comisie cere a i se face cunoscut cari sunt anume părinţii acei despre cari, prin procesul-verbal aflător la acta ce i s-au comunicat, se zice că se găsià acompaniat stareţul când au declarat că nu va îngădui muzica vocală, asemenea să i se facă cunoscut şi persoanele acelea dela cari va fi luat naturalnica ştiintă despre proiectul a se trage clopotul cel mare spre semnal de răsculare. Asupra căreia, subscrişii membrii acestui comitet, cu supunere răspund că părinţii ce au fost faţă la declararea stareţului, cum că nu va îngădui niciodată cântările armonice în biserică, sunt aceştia cari anume se înseamnă în alăturată acea listă şi din cari unii ce se găsesc faţă chiar astăzi se vor înfăţoşà spre cercetare ; iar în privirea tragerii clopotului celui mare pentru ridicarea soborului, au mărturisit mai întâiu părintele Theodosie, eclesiarhul cel mare, acum exilat, atât în comitet cât şi la arhondaric, înaintea prefectului şi a comandirului de jandarmi; al 2-lea, tot soborul pretutindenea ziceà că are să tragă clopotul şi, al 3-lea, însuş părintele stareţul a declarat înaintea prefectului şi înaintea întregului comitet, când treceam spre cassierie în ziua aceea, că în adevăr aveà a se trage clopotul când se vor ridicà părinţii în exil, iar cum că toate aceste au fost cu înadinsă intenţie de turburare, se dovedeşte mai întâiu prin adunăturile soborului în diferite pâlcuri aţâţătoare, şi, al 2-lea, prin strigătul părintelui Antim, adresându-se cătră public la pornirea sa, cu cuvintele acestea: «săriţi părinţi, nu vă daţi», la care chemare au şi fost răspuns doi, însă în zadar, căci din norocire multitudinea o împrăştiase comitetul cu un moment mai înainte.

Numele părinţilor		Numele părinţilor	
1. IACOB	duhovnici	9. NICANOR ŞTEFĂNESCU	ieromonahi
2. ANDRONIC	duhovnici	10. NICANOR BESERABEANU	ieromonahi
3. TEOFILACT TIPOGRAF	duhovnici	11. DOROFTEI CÂNTĂREŢUL	ieromonahi
4. TEODOSIE ECLIS. MARE	duhovnici	12. GAVRIIL	ierodiaconi
5. ANTIM CĂMĂRAŞ	duhovnici	13. VENIAMIN	ierodiaconi
6. ANANIA	duhovnici	14. SOFR. VÂRNAV	
7. CHESARIE HERMEZIU	duhovnici	15. PĂR. PETRU IEROMONAH	
8. PETRU	duhovnici	16. D-l ION CART	

XIII.

Listă de părinţii ce însoţiau pe Stareţul când a declarat că nu va îngădui cântările armonice în biserică.

1.	Părintele	Iacob	duhovnici
2.	»	Andronic	
3.	»	Theofilact Tipograful	
4.	»	Theodosie Eclis. mare	
5.	»	Antim Camaraş	
6.	»	Anania	
7.	»	Chesarie Hermeziu	
8.	»	Petru	
9.	»	Doroftei Cântăreţul	ieromonahi
10.	»	Nicanor Ştefănescu	
11.	»	Nicanor Beserebeanu	
12.	»	Gavriil	ierodiaconi
13.	»	Veniamin	
14.	»	Sofronie Vârnav	membrii comitetului
15.	»	Petru ieromonah	

16. D-lui Ion Cart, profesor de cântările armonice.

Numele părinţilor acelor cari au auzit vorbindu-se prin sobor că are să se tragă clopotul cel mare:

1. Justin	ierodiaconi
2. Neonil	
3. Dometian	
4. Grigore Gramatovici	monahi
5. Calistru	

Părinţii cari au pornit arătând la apelul de alarmă a părintelui Antim, fost camaraş, în momentul când s'au pogorît din trăsura de exiliu.

Părintele Veniamin	diaconi
Anfilofie	

Despre aceşti de sus sunt marturi oculari numiţii:

Părintele Vladimir, cântăreţ.

XIV.

Adresa comisiei de cercetare către Comitetul mânăstirii.

Primită 23 Iulie 1860.

No. 715.
Se va urmà întocmai.

(ss) A. RACLIŞ, TIMOTEI.

(ss) SOFR. V., INSPECTOR, IRIMIE ICONOMU.

Onoratului comitet administrator sfintelor mânăstiri Neamţu şi Secul.

Spre răspuns la adresa acelui comitet cu No. 815, se face poftire ca pe mâne, în 23 Iulie, la 9 ore dimineaţa, să binevoească a înfăţoşà în camera comisiei, pe părinţii ieromonahi, monahi şi diaconi însemnaţi în lista înpărtăşită pe lângă citata adresă câţi se vor află în prezenţă; asemenea şi membrii acelui comitet să binevoească a fi faţă spre confruntare cu prea cuviosul arhimandrit Gherasim, căruia odată cu aceasta i s'au făcut chemarea cuvenită.

(ss) GRIGORIE CUZA.

(ss) VLADIMIR IRINOPOLEOS.
No. 11.
1860, Iulie 22.
Sf. mân. Neamţu.

XV.

Altă adresă dela aceeaş către acelaş.

No. 733.

Primită 28 Iulie.

Se va face poftire sfinţiei sale Petru cassieriu ca, dimpreună cu sfinţia sa duhovnicul Isihie, locotenent de stareţ şi egumenul mânăstirii Secul, cu părintele Maxim dela camară, părintele Galaction, ucenicul fostului stareţ şi cu economul de ogradă Crisentie, carii împreună să facă catagrafia cu deamănuntul de toate obiectele ce se găsesc astăzi în stăreţie şi cari sunt a chinoviului acestei sfinte mânăstiri, aceasta se va comunică prin o adresă sfinţiei sale părintelui cassieriu, cu îndatorire de a raportà comitetului despre rezultat.

(ss) A. RACLIŞ, SOFR. V. INSPECTOR, TIMOTEI, IRIMIA ICONOM.

Cuviosului comitet administrativ al sfintelor mânăstiri Neamțu și Secul.

Fiindcă prea cuviosul stareț al sfintei mânăstiri Neamțu și Secul, Gherasim, prin ordinul din 27 Iunie al c., No. 896 al Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit, este snspendat dela însărcinarea și înlocuit provizoriu prin cuvioșia sa duhovnicul Isihie, egumenul mânăstirii Secul, se face cunoscut onor. comitet spre regula ce-l privește.

(ss) VLADIMIR IRINOPOLEOS, GRIGORIE CUZA.

No. 3.
1860, Iunie 20
Mânăstirea Neamțului.

XV bis.

Comitetul mânăstiri către părintele Petru cassierul.

No. 843.
1860, Iulie 29.

Din adresa No. 3 a comisiei rânduită aici, la mânăstirea Neamțu, luându-se lămurire că sfinția sa părintele starețul Gherasim este suspendat dela însărcinare și înlocuit provizoriu prin sfinția sa părintele duhovnic Isihie, egumenul sfintei mânăstiri Secul, comitetul acesta face poftire sfinției voastre ca, dimpreună cu sfinția sa părintele Isihie, locotenentul de stareț, cu părintele Maxim dela camară, cu părintele Galaction, ucenicul fostului stareț și cu economul de ogradă, Crischentie, să faceți amăruntă catagrafie de toate obiectele ce se găsesc astăzi în stăreție, și cari sunt a chinoviului acestei sfinte mânăstiri, care catagrafie subscriindu-se de către toți părinții mai sus citați, alăturată pe lângă un raport, o veți prezentă comitetului spre regulă.

XVI.

Bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pe anul 1860.

Partea II.

ȚINEREA MITROPOLIEI, A EPISCOPIILOR, A MÂNĂSTIRILOR ȘI A SCHITURILOR ȘI ALTELE.

1.	Retribuțiunea pe an a Prea Sf. Mitropolitului	350.000 —
2.	» Locotenentului episcopiei de Roman . . .	156.380 —
3.	» » » » Huși	170.395 —

Mânăstirile Neamțu, Secul și schiturile însă:

4.	Cheltuiala bisericii din cuprinsul mânăstirii	8.000 —
5.	» » hramului Inălțării	37.000 —

6. Hrana a 536 monahi, socotită câte 50 parale pe zi de fiecare . 244.550 —
7. Îmbrăcămintea lor câte 250 lei pe an de fiecare . . . . 134.000 —
8. Salariul, însă . . . . 72.750 —

18.000 Starețului.
6.000 Cassierului.
3.000 Economului.
2.000 Cheltuiala cancelariei cu scriitoriul.
2.400 Doi cântăreți (2).
3.600 Alți șase (6) cântăreți.
10.900 Profesorul de muzică vocală la Neamțu, Văratec și Agapia.
27.750 Lefile servitorilor mânăstirii.

9. Primirea oaspeților . . . . 50.000 —
10. Lucrul viilor . . . . 40.000 —
11. Reorganizarea și cheltuiala tipografiei . . . . 50.000 —
12. Pentru ospitalul invalizilor . . . . 7.400 —
13. Pentru ospiciul alienaților cu leafa unui chirurg . . . . 37.000 —
14. Medicul . . . . 8.000 —
15. Medicina . . . . 5.000 —
16. Pentru ospitalul din Neamțu, cel puțin pentru 80 crivate 160.000 —
17. Restaurația zestrei ospitalului . . . . 20.000 —
18. Intreținerea mânăstirii Secu, Sihăstria și Sihla . . . . . 130.000 —
19. Idem a schitului Vovidenia . . . . 25.000 —
20. » » » Pocrov . . . . 10.000 —
21. » » » Lipova . . . . 8.000 —
22. » » » Orgoeștii . . . . 12.000 —
23. » » bisericii Sf. Voevozi din Galați, însă . . . . . . 4.200 —

1.400 Doi preoți.
500 Un diacon.
1.000 Doi psalți.
300 Un dascal.
1.000 Cheltuiala bisericii.

24. Cheltuielile extraordinare . . . . 30.000 —

Mânăstirea Văraticul, însă:

25. Cheltuiala bisericii . . . . 8.000 —
26. Hrana și îmbrăcămintea monahiilor, însă . . . . 200.727 —

34.077 pentru 614 mierță grâu, câte una de fiecare, și câte 1 1/2 galben merța.
15.350 pentru 6.140 ocă lână, câte 10 de monahie și câte 2 1/2 lei oca.

92.100 pentru îmbrăcăminte și altele, câte 150 lei de monahie.
59.200 pentru tăietul și caratul a 400 st. lemne de pe moșia Topolița.

27. Salariuri, însă . . . . 34.700 —
10.000 Starița.
2.400 Econoama.
2.400 Cassierița care va ține și cancelaria.
1.200 Scriitoarei.
400 Cheltuiala cancelariei.
600 Eclesiarha mare.
2.200 22 de eclesiarhe.
600 12 eclesiarhe la biserica sf. Ioan.
600 12 eclesiarhe la biserica Schimbarea la față.
1.000 Veșmintărița.
200 Tipicărița.
300 2 tipicărițe la Sf. Ioan și la Schimbarea la Față.
800 Duhovnicul.
4.800 6 preoți câte 800 lei.
1.500 3 diaconi.
3.200 8 cântărețe clasa I-a.
2.100 14 cântărețe clasa II-a.
400 Faclierița și prescurărița câte 200 lei.
28. Intreținerea școalei pentru șase (6) luni . . . . 3.700 —
29. Salariul medicului . . . . 6.000 —
30. Medicina . . . . 5.000 —
31. Cheltuieli extraordinare, cu mobilarea școalei . . . . . . 14.000 —
32. Cheltuiala arhondaricului, însă . . . . 14.000 —
1.200 Arhondarița.
200 Cămărășița.
100 Sofragița.
600 Bucătărița.
11.000 Pentru cheltuieli de masă a oaspeților.
33. Cheltuiala tuturor hramurilor și pomenirea tuturor ctitorilor 7.000 —
34. Diferite pomeniri după legături, însă . . . . 2.870 —
2.220 pomenirea maicei Safta Brâncoveanu.
150 » răposatului vornic Roset.
500 » răposatei starițe.
35. Intreținerea schitului Vânătorii . . . . 500 —
36. Lucrul viilor și cheltuiala adusului vinului . . . . 15.000 —

37.	Ținerea bolniței	3.000 —
38.	Lefile slugilor casei și a ogrăzii	7.000 —
39.	Intreținerea schitului Buciumenii	2.900 —

Mânăstirea Agapia.

40.	Cheltuiala bisericii	8.000 —
41.	Pentru 486 mierță de grâu, câte 1 de fiecare monahie, și 1 1/2 galben mierța	26.973 —
42.	Lână câte 10 ocă de monahie	12.150 —
43.	Pentru hrană și altele, câte 150 lei de monahie	71.900 —
44.	Lefile în câtimea arătată la mânăstirea Văratec	34.700 —
45.	Intreținerea școalei care urmează a se deschide la 1 Iulie	3.700 —
46.	Medicul cu 6.000 lei și 5.000 lei pentru medicină	11.000 —
47.	Ținerea arhondaricului precum la Văratec.	13.000 —
48.	Pentru întreținerea bolniței	7.000 —
49.	Lefile servitorilor mânăstirii	10.500 —
50.	Cheltuiala hramului	7.000 —
51.	Lucrul viilor, și adusul vinului	15.000 —
52.	Intreținerea mitocului din Iași Cuvioasa Paraschiva. . . .	12.000 —
53.	Maicei superioare din acest mitoc 2.400 lei, și rămășița pentru portar	3.000 —
54.	Pentru pictura bisericii mari din Agapia, după contract .	48.100 —
55.	Cheltuieli extraordinare, mici reparații, ajiutoruri la vechi starițe	13.000 —

Mânăstirea Adam.

56.	Cheltuiala bisericii.	3.000 —
57.	Nutrimentul soborului, însă;	24.500 —
	3.500 Lână la 140 monahii.	
	21.000 Pentru nutriment și altele câte 150 lei pe lună.	
58.	Lefile, însă;	28.500 —
	10.000 Starița.	
	4.000 Econoama și cassierița câte 2.000.	
	600 Scriitoarea.	
	200 Cheltuiala cancelariei.	
	400 Eclesiarha mare.	
	2.000 20 eclesiarhe mici.	
	800 Veșmintărița și tipicărița câte 400 lei.	
	3.600 4 preoți și 2 diaconi.	
	2.400 6 Cântărețe de clasa I-a.	

900 6 Cântăreţe de clasa II-a.
800 Duhovnicul.
100 Prescurăriţa.

59.	Intrebuinţarea şcoalei ce urmează a se înfiinţă pe la 1 Iulie.	3.700 —
60.	Medicul cu 7.200 lei, rămăşiţa pentru medicină	8.900 —
61.	Arhondaricul, precum la celelalte mânăstirii	14.000 —
62.	Cheltuiala hramului şi pomenirea ctitorilor	3.700 —
63.	Intreţinerea bolniţei	4.000 —
64.	Lucrul a 10 pogoane vie	740 —
65.	Lefile servitorilor casei	5.400 —
66.	Cheltueli extraordinare şi mici reparaţii	4.000 —

Mânăstirea Vorona.

67.	Intreţinerea bisericii	1.200 —
68.	Băcălii şi altele, afară de grâu, popuşoi, etc., ce se primesc dela posesori.	12.095 —
69.	Imbrăcămintea câte 250 lei de monah, pentru 96 monahi .	2.400 —
70.	Lefile, însă;	10.200 —

6.000 Egumenul.
1.000 2 cântăreţi de clasa I-a.
600 6 cântăreţi de clasa II-a.
400 Pentru cântăreţii din biserica unde nu este serviciu obştesc.
1.000 Economul.
1.000 Cassierul cu îndatorire de scriitor.
200 Cheltuiala cancelariei.

71.	Pentru medic şi medicină.	2.000 —
72.	Cheltuiala arhondaricului	13.000 —
73.	Cheltuiala hramului şi a pomenirii ctitorilor	4.100 —
74.	Lefile servitorilor casei	4.000 —

Alte mânăstiri şi schituri.

75.	Cheltueli extraordinare şi mici reparaţii	3.000 —
76.	Intreţinerea mânăstirii Slatina	82.000 —
77.	» » Râşca	82.000 —
78.	» » Bisericanii	57.000 —
79.	» » Coşula	57.000 —
80.	» » Pângaraţii	43.000 —
81.	» » Bogdana	43.000 —
82.	» » Doljeştii	43.000 —
83.	» » Zagavia	24.000 —
84.	» » Mavromolu	16.000 —

85.	întreţinerea Schitului Ghereasca	2.300 —
86.	» » Tica.	1.630 —
87.	» » român dela muntele Atos . . .	7.400 —
88.	» » Socola, însă ;	18.500 —
	14.000 Salariul clericilor.	
	4.500 Cheltuiala bisericii.	
89.	Intreţinerea schitului Rafaila.	8.000 —
90.	» » Tarcău	8.000 —
91.	» » Brădiceştii	1.200 —
92.	» bisericii Sf. Neculai cel mare	37.239 —
93.	» capelei din palatul criminal	7.400 —
94.	» » » » statului	13.104 —
95.	» » » Paris	14.000 —
96.	Diverse cheltueli vechei mitropolii din Suceava	24.000 —
	Diverse cheltueli.	
97.	Subvenţia naţională pentru întreţinerea bisericii Sf. Nicolae şi gimnaziul din Braşov	18.500 —
98.	Retribuţiunea a 27 protoierei, câte 600 lei pe lună de fiecare	194.400 —
99.	Idem a 27 scritorii pe lângă protoierei, câte 200 lei pe lună .	64.800 —
100.	Idem a 2 predicatori în capitală.	9.600 —
101.	Cumpărarea de cărţi la bisericile de pe moşiile clerului. .	10.000 —
102.	Cheltuiala de trăsuri în procese	10.000 —
	Peste tot în cursul pieţei . . .	3.455.603 —

XVII.

Cuvântarea Domnului către mitropolitul Sofronie la Octomvrie 1860.

Imi pare bine, sfinte părinte, că vă văd. Această fericire n'am avut-o de un timp îndelungat. Mi-aţi cerut o audienţă privată, în mai multe rânduri am convorbit cu preasfinţia voastră în deosebi. Cuvintele mele au fost însă pururea răstălmăcite. Voesc să vă vorbesc odată în faţa tutulor autorităţilor constituate; voesc, de ferirea de nouă răstălmăciri a cuvintelor mele, ca ţara să cunoască odată, chiar din gura mea, cari sunt tânguirile mele şi cauzele conflictului ce există între guvernul meu şi între prea sfinţia voastră, conflict care sunt hotărît a-l precurmà, fără a mă mai uità la consideraţii läturale sau personale. Prea sfinţite Mitropolit! Ţara v'au încredinţat toiagul arhipăstoresc pentru ca să o conduceţi pe calea moralei şi a mântuirii sufleteşti. Eu sunt sigur că prea sfinţia voastră aveţi conştiinţa acestei mari şi frumoase dorinţi ; însă sunteţi rău înconjurat, rău sfătuit, şi consilierii

voștri vă conduc pe o cale nepotrivită nici cu demnitatea bisericii, nici cu interesele statului. De un timp încoace clerul înalt au părăsit cu totul misia sa. Relațiile sale către puterea civilă din zi în zi devin mai necuviincioase. In loc ca clerul să fie cel întâiu a da exemplul respectului către lege și autoritate, el s'au pus în stare de adevărată revoltă, și astăzi, în această epocă de transiție, când mai presus de toate avem trebuință de ordine și de liniște, clerul provoacă la anarhie. Și ca Domn și ca creștin, noi nu vom mai tolerà o asemenea stare de lucruri, jicnitoare fericirii și progresului țării. Trebue în viitor ca capetele cele mai îndărătnice să se supuie legii!

Am mai multe rezoane pentru a vă adresà aceste cuvinte. Vi le voiu spune cu franchețà.

Guvernul meu a voit să introducă în mânăstirile chinovii morala, disciplina, economia în întrebuințarea unor averi, dăinuite pentru altcevà decât întreținerea trândăviei, a ignoranței și a demoralizației. Prea sfinția voastră ați trimis prin mânăstiri cărți de afurisenie, prin cari se caterisesc toți acei cari au primit funcții dela autoritatea civilă, prin cari să ordonează de a nu se recunoaște dispozițiile guvernului și, prin urmare, se predică nesupunerea către autoritate. Aceste cărți au adus cea mai mare insubordonație și anarhie în lăcașurile supunerii și a păcii, și mai ales în mânăstirea Neamțului.

Și prea sfinției voastre și adunării și țării este cunoscută purtarea starețului de Neamțu. Guvernul meu de mai mult timp v'au cerut destituirea acestui stareț. Prea sfinția voastră ați cerut mai întâiu să se rânduească o comisie spre a cercetà purtarea sa. Ministrul Cultelor s'au primit la aceasta. O comisie mixtă, compusă din arhiereul Suhopan, menit de prea sfinția voastră, și de d-l Grigorie Cuza, numit de către guvern, s'au trimis la fața locului. Comisia au constatat că starețul erà vinovat. Cu toate acestea, prea sfinția voastră, carele mai întâiu ați cerut comisia, nu numai v'ați refuzat a-i recunoaște lucrările și a propune destituirea și pedeapsa vinovatului, dar încă, printr'o adresă formală ministerului Cultelor, ați cutezat a zice: că nesubordonația și anarhia în mânăstirea Neamțului proveniau dela măsurile luate de guvern.

Cetirea cărților de afurisenie ale prea sfinției voastre au adus în mânăstirea Neamțului o încercare de răscoală, câțivà călugări au fost dat acest semnal prin tragerea clopotului celui mare. In interesul ordinei, pe care să fiți bine încredințat că vom ști a o menține atât în mânăstire cât și pretutindeni în țară, guvernul meu a trimis în alte mânăstiri pe tulburători. In loc ca să fiți cel întâiu, nu numai a aprobà dar încă a cere o asemenea măsură, prin o adresă formală adresată consililor miniștrilor, ați descuviințat și ați protestat strămutarea acestor călugări.

De când suntem Domn, am dovedit în destul că ţinem foarte puţin la ceremoniile şi serbările de paradă privitoare persoanei noastre. Insă noi reprezentăm suveranitatea naţiei. Ziua onomastică a Domnului trebue dar serbată, nu ca ziua lui Cuza, ci ca ziua şefului statului, când mai ales acel şef este ales de către însuş naţia.

Serbarea acestei zile este o datorie de cuviinţă naţională. Toţi miniştrii altarelor din ţară, de orice rit: catolici, protestanţi, armeni, lipoveni, israeliţi, în bisericile şi templurile lor, au serbat ziua Domnului Românilor. Numai prea sfinţia voastră, mitropolit al Moldovei ortodoxe, şi aceasta în doi ani de-a rândul, aţi găsit pretexte să vă abţineţi de a vă rugà pentru Domnitorul ţării. In anul acesta, aţi mers până a nu voì a primì invitaţia sigilată ce v'au fost trimis ministrul Culturilor la moşia unde v'aţi fost dus cu câtevà zile înaintea zilei mele, şi de unde, trei zile în urmă, v'aţi întors iarăş în Iaşi. Ca simplu individ eu nu cer, eu n'am trebuinţă de rugăciuni de comandă şi făcute fără voie, însă ca şeful statului, cerem şi pretindem ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru Domnul Românilor.

Mai avem o mare tânguire a vă face, şi aici nu se atinge de persoana noastră, ci de întreaga societate. Voim a vă vorbi despre nămolul de despărţenii ce se rostesc de tribunalele spirituale. Sfinte părinte! Abuzul despărţeniilor au devenit un scandal care demoralizează ţara, o cangrenă care ucide familia. Prea sfinţia voastră ştiţi însă că acolo unde nu este familie nu este societate; şi fără societate nu poate fi naţie. Incă prin mesagiul din 6 Decemvrie 1859 v'am fost denunţat ca să se contenească cu despărţeniile. Nici glasul nostru nici acel al reprezentanţilor naţiei nu au adus vindecarea unui rău care din ce în ce devine mai înspăimântător.

Am puteà a vă cità aici mai multe cazuri de despărţenie, în cari toate legile, şi cele dumnezeeşti şi cele umane, s'au călcat în picioare de dicasteria prea sfinţiei voastre.

Am puteà a vă cità mai multe alte motive grave de tânguiri ce am în contra prea sfintiei voastre. Le las miniştrilor mei, ca să vă ceară grăbnică şi nemijlocită îndestulare.

Spre a mă resumà, prea sfinţite părinte, vă voiu zice că aceea ce ţara doreşte şi-i trebueşte mai mult este ordinea şi legalitatea. Este o datorie de bun cetăţean de a contribuì din toate puterile sale la statornicirea acestor două neapărate condiţii ale prosperităţii publice. Cu cât dar cinevà este pus mai sus, cu atâta mai mult el trebue să respecteze legea, şi să fie pedepsit mai aspru când nu o păzeşte. De aceea, domnule president al Consiliului şi ministru de Culte ad-interim, ne vedem silit de a vă arătà nemulţămirea noastră pentru molătatea şi indulgenţa cu cari aţi răbdat starea de nesubordonaţie în care s'au pus unii din membrii clerului înalt, şi anarhia

care din aceasta a rezultat în nişte locaşuri sfinte, a căror menire este de a fi un centru de abnegaţie, de supunere, de morală şi de pietate creştinească. Dumneata chiar de mâne vei luà măsurile cele mai energice pentru ca legea şi autoritatea să fie respectate de toţi, fără osebire, şi pentru ca oricine, fie oricare, să-şi plece capul înaintea legii. In privirea abuzului despărţeniilor, vei convocà consiliul cât mai curând şi, prin raport, îmi veţi supune măsurile ce le veţi socotì mai potrivite pentru săcarea unui abuz, care ucide familia şi conrupe societatea. Este timp ca fiecare să se hotărască a merge pe drumul drept. Aceasta o reclamă interesul naţiei care ne-au pus în capul ei, care ne-au delegat suveranitatea sa, nu pentru ca să avem două măsuri, nu pentru ca să permitem unora toată licenţa, şi celorlalţi să nu le dăm măcar dreptate, ci pentru ca să facem ca legea să fie respectată de toţi, ca cei buni să fie răsplătiţi şi cei răi să fie înfrânaţi. Cine ne împiedecă dela această linie de urmare, se pune în stare de revoltă către însuş suveranitatea naţiei, delegată nouă. Ţara voeşte a merge înainte; voim a înlăturà pe acei ce fac piedecă propăşirii obşteşti. Timpul intrigilor şi al împărecherilor a trecut.

Am respectat şi voiu respectà drepturile fiecărui cetăţean cât şi a fiecărei puteri a statului, însă voiu şti a face să se respecteze şi drepturile cari sunt date Domnului. Dreptul de a întărì sau a refuzà încetările celorlalte corpuri legislative, dreptul de a aplicà legile, este dat Domnului. Nu vom suferì ca nimeni să se atingă de aceste drepturi. Aceasta să o ştie şi cei mari şi cei mici. Naţia ne-au delegat suveranitatea sa ca să facem fericirea a cinci milioane de Români, iar nu ca să ne oprim din această cale mântuitoare, prin consideraţie către câţivà răsvrătitori sau ambiţioşi. Naţia ne-a pus pe tronul Principatelor-Unite: vom ştì a ocupà acest tron pe cât vom socotì că fericirea României o reclamă.

Aţi auzit, domnilor miniştri, cuvintele mele, aştept ca de mâine ele să devie fapte. Nici părtinire, nici prigonire, ci dreptate pentru toţi şi legalitate în toate. Aceasta să fie programul d-voastre. Aduceţi-vă aminte că v'am încredinţat guvernul pentru ca să puneţi în stare practică binefăcătoarele şi liberalele principii ale Convenţiei, iar nu ca să vă uitaţi la piedecile ce vi s'ar pune înainte de câţivà răi voitori, cari nu se pot împăcà cu noul ordin de lucruri. Suntem Domnul Românilor, şi prin urmare suntem datori a ocârmuì astfel ca fericirea întregii naţiei să nu mai fie sacrificată la câţivà nemulţămiţi.

Limbagiul ce vă ţin, domnilor, este franc şi sincer, voesc ca cuvintele mele să fie obşteşte cunoscute. De aceea ele se vor reproduce în *Monitor.*

XVII bis.

Extract din decretul de destituire al mitropolitului Sofronie Miclescu.

Asupra raportului consiliului nostru de miniştri, lămuritor numeroaselor ilegalităţi comise de prea sfântul mitropolit al Moldovei, Sofronie Miclescu, în exerciţiul funcţiilor sale spirituale.

Considerând că prea sfinţia sa n'a ţinut nici o seamă de legile canonice, la decretarea numeroaselor despărţenii cari pe toată ziua se fac, încât, prin abuzul acestora, a slăbit legăturile familiei şi a sdruncinat bazele societăţii;

Considerând că, spre desăvârşita desconsiderare a clerului în ochii poporului, prea sfinţia sa a hirotonisit şi hirotoniseşte preoţi în contra articolului 415 din Regulamentul Organic şi a mai multor legi posterioare;

Considerând că prea sfinţia sa, care a fost dator a da exemplul supunerii către legi, a împins uitarea lor şi lipsa de respect către guvernul nostru, chemat a le executà, până a caterisi pe acele persoane din cler cari de către guvern au fost chemate a îngrijì de trebile materiale a mai multor mânăstiri;

Considerând că cu toate deşteptările ce guvernul nostru cu condescendenţie a făcut prea sfinţiei sale de a conteni cu arătatele ilegalităţi şi altele mai multe enumerate prin raportul consiliului nostru de miniştri, n'au făcut nici un efect asupra sfinţiei sale;

Considerând că o asemenea stare de lucruri nu se mai poate prelungi fără a slăbi credinţa poporului, fără a şterge prestigiul sfintei noastre religii, şi a da de sus exemplul anarhiei şi al dispreţului legilor;

Pe temeiul propunerii consiliului nostru de miniştri;

Am decretat şi decretăm:

Art. 1.—Prea sfinţitul mitropolit al Moldovei, Sofronie Miclescu, este suspendat din funcţiile sale, pentru abuzul ce a făcut de puterea sa spirituală.

Art. 2.—Prea sfinţia sa se trădă legiuiţilor săi judecători (12 arhierei) cari se vor convocà de îndată din ambele Principate-Unite, conform art. 413 din Regulamentul Organic.

Art. 3.—Pentru locuinţa prea sfinţiei sale, până la darea în judecată, se însamnă mânăstirea Slatina.

Art. 4.—Pentru îndeplinirea îndatoririlor de mitropolit, se numeşte rugătorul nostru iubitor de Dumnezeu, arhiereul Meletie Sardion, cu atribuţiile fixate pentru asemenea locotenenţă, prin ofisul Domnului Ghyka, No. 27 din anul 1849, dat la numirea în asemenea funcţie a arhiereului Mardarie Apamias.

(Din 7 Noemvrie 1860).

XVIII.

Stareţul şi soborul cer revocarea procurei lui Teofan Cristea.

Rezoluţia locotenentului de mitropolit:

No. 292.
Fevruarie 22.

Să se comunice ministerului de Culte cererile cuprinse prin raportul de faţă, spre cea din parte-i cuvenită lucrare, ca unele ce se ating de averea mânăstirii şi cari în totul privesc numai pe acel minister. Ceeace atârnă însă şi de chiriarhie şi care, după sfintele canoane bisericeşti, nu se poate suferì şi îngăduì, este nesupunerea şi întârzierea numitului ieromonah Teofan de a se întoarce la urma lui, precum i s'au ordonat, a cărui cutezare provoacă sminteală în ochii celorlalţi monahi şi loveşte în disciplina ierarhiei clerului, fără care biserica nu poate să existe, pentru care ministerul este rugat a luà grabnic toate măsurile necesare spre a silì pe numitul ieromonah de a se întoarce de îndată la metania sa.

(Semnat) K. SINADION.

Inalt prea sfinţite şi mult milostive Stăpâne.

Având în privire că ieromonahul Teofan Cristea, carele au fost însărcinat vechil mânăstirii în Basarabia, au abuzat de încrederea ce i s'au dat, oprind la sine veniturile mânastirii, ea revoacă plenipotenţa ce i s'au dat la 10 Ianuarie 1858, cu No. 15, şi roagă pe Inalt Prea Sf. Voastră de a mijlocì la ministerul de Culte:

1. De a nu se mai cunoaşte de astăzi înainte de vechil în pricinile mânăstirii şi nici o lucrare ce va mai înaintà pentru mânăstire.

2. De a-l silì să înapoească orice bani ar fi primit pentru mânăstire.

3. De a restituì toate documentele ce i s'au încredinţat şi toate actele ce ar fi păstrând în acest obiect.

4. De a se însărcinà de către ministerul de Culte pe cine va găsì de cuviinţă, a urmărì dinaintea autorităţilor competinte neîntârziata aducere întru împlinire a dispoziţiilor de mai sus.

Tot odată soborul, privind cu adâncă mâhniciune că întârzierea ierom. Teofan Cristea de a se întoarce la urma lui provoacă sminteală în ochii celorlalţi monahi, mânăstirea roagă pe Inalt Prea Sfinţia Voastră să binevoiţi a intervenì la ministrul de Culte, care să iea toate măsurile trebuitoare

spre a silì pe numitul ierom. Teofan de a se întoarce de îndată la metania sa.

(ss) STAREŢUL SF. MÂNÂSTIRI NEAMŢU-SECUL, TIMOFTEIU ARHIMANDRIT.

INALT PREA SF. STĂPÂN D. D. MELETIE SARDION, LOCOT. DE MITROP. MOLDOVEI.

No. 9.
1861, Fevruarie 15.

(Din dosarele Mitropoliei Moldovei).

XIX.

Teofan Cristea cere voie de a întemeià mânăstirea.

Vechilul Teofan Cristea, auzind despre cele ce se petrec în Moldova din partea guvernului moldovenesc, auzind că s'au ars chiliile pentru a fi spionat, şi i s'au produs mari daune, auzind că monahii se împrăştie, şi unia dejà au sosit la el, în Basarabia, cerându-i ajutor şi protecţie, şi cu toate că nici Teofan nu erà tocmai curat despre rusofilism — bolnav — şi supărat până la suflet — îndată, la a unsprezecea zi a lunii lui Aprilie, anul 1861, au dat jalbă către Antonie, arhiepiscopul de Chişinău şi de Hotin (1), rugându-l să-i aprobe a întemeieà o mânăstire pe moşia Copanca, în care să aşăze pe monahii cari începuse dejà a trece frontiera Prutului incognito şi a se oploşì acolo.

Dară cereà, până ce va întemeià mânăstirea proiectată, să-i dea voie episcopul să aşeze provizor pe monahii ce vin din lavra Neamţu de peste graniţă la satul Nemţenii, iar slujba bisericească să o facă la biserica satului Nemţenii, după aşăzământul sf-tei lavre Neamţu (pe care aşăzământ neştiutorii îl atribue stareţului Paisie Velicicovski). Iară prea sfinţitul Antonie au pus rezoluţia următoare pe jalbă vechilului Teofan, la 23 Aprilie acelaş an:

Consistoria să facă cunoscut ierom. Teofan, cum că spre a se întemeià moldovenească mânăstire pe moşia Copanca, se vede din dela peripisca cu ministerul din afară, şi cu ministerul averilor împărăteşti şi cu ministerul trebilor din lăuntru. Şi când se va sfârşì dela aceasta, atunci va urmà şi hotărîrea spre întemeierea mânăstirii. Iară monahii cei ce au venit din lavra Neamţului, să aibă voie a vieţuì în Nemţeni şi a ţine slujbă, după ustavul lavrei Neamţului, în biserica dela Nemţeni şi vieaţă de obştie. Insă

(1) Nu este arhiepiscop la Chişinău, ci numai un episcop.

dacă va da ierom. Teofan din partea sa mărturie cum că ieromonahii şi ierodiaconi veniţi nu se află sub oprire despre sfinţita slujire».

Deci consistoria, prin ucazul cu No. 2.597, din 10 Maiu anul 1861, au făcut aceasta cunoscut ierom. Teofan. Şi la 19 Maiu i-au comunicat, prin ucazul No. 2777, cum că guvernatorul de Basarabia, prin *otnoşenia* sa din 5 Aprilie cu No. 92, lămureşte: «Ca Inalt P. S-tul Arhipăstoriu i-au făcut cunoscut despre gonirea sosită asupra pravoslaviei în Principatul Moldovei, şi cum că au nevoie fraţii monahi din lavra Neamţului a-şi căută scăpare în Rusia, ca să iea măsuri spre a întemeieà aici o nouă mânăstire». Şi cum că tot d-l guvernator au spus: «că au şi început a se adunà în taină de peste graniţă monahi nemţeni. Şi că Excelenţa sa, prin deslegarea ce au luat dela general guvernatorul de Novo Rusia şi Basarabia, i-au învoit a vieţui vremelniceşte prin Chişinău, până la deosebită punere la cale, spre a se întemeieà în Basarabia o nouă mânăstire». Şi tot odată iarăş i-au făcut cunoscut cum că prea sfinţitul, dând voie zişilor monahi a petrece vieaţă de obştie despre *ustavul* acelei lavre, şi a-şi face slujbele în biserica din satul Nemţenii, după rânduiala numitei lavre, apoi şi supravegherea asupra monahilor o lasă tot asupra ieromonahului Teofan, ca el după trei ani să raporteze purtarea lor episcopului.

(Din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

XX.

Jalba ce a dat ieromonahul Teofan Cristea pe la toate instanţele judecătoreşti din Basarabia la 27 Iunie 1861.

Locurilor de presudstvie din Basarabia este în destul de cunoscut silinţa ce are departamentul averilor bisericeşti din Moldova pentru ca să-şi întinză a sa înrâurire asupra moşiilor din Basarabia cuvenite încredinţătorilor mei. Este ştiut iarăş că acel departament, în anul 1859, întorcându-se către lucrarea cârmuirii locale şi neputând căpătà consimţirea către dorinţele sale, în anul următor au împuternicit pe supusul moldovenesc Teodosie Aroneanul cu vechilime din parte-i, care fiind dată de dânsul pentru a ocârmuì averile ce din învechime sunt proprietate a încredinţătorilor mei au rămas de asemenea fără urmare.

După nişte asemenea împrejurări, departamentului nu i-au fost rămas decât sau să se lepede de a sale acolisiri, răspinse de legile Imperiei pe a căreia teritor se află averile, sau să se ţie de convenţiile ce au apucat odată a le întreprinde, neuitându-se că acele convenţii nu au avut legiuite temeiuri, Departamentul au luat această de pe urmă măsură şi de atunci

toate lucrările lui atingătoare de încredinţătorii mei înfăţoşază un lanţ nestrămutat de strâmtorări, călcarea dreptăţilor canoanice, înjosiri şi prigoniri, spre covârşirea cărora, în luna Fevruarie anul curent, el au cerut prin mijlocirea revizorului Dubău, dela fraţii soborului lavrei Neamţului, un înscris în care soborul să arate a sa unire pentru a desfiinţà împuternicirea dată mie şi de a cunoaşte neadevărate toate punerile mele la cale făcute pe temeiul acestei împuterniciri.

2.

Este prea natural ca soborul lavrei, cunoscând acele puneri la cale unite cu voinţa a însuş soborului, precum şi cu a chiriarhului ţării, a mitropolitului Moldovei, nu numai că nu s'a unit a desfiinţà împuternicirea, ci mai vârtos convingându-se că toate punerile mele la cale sunt îndreptate către binele şi sprijinirea drept credincioasei biserici, într'o unitate au răspins arătata propunere a revizorului Dubău. Prin asemenea chip, departamentul încercând o din nou neizbândă, nu s'au lepădat de nădejdea că va ajunge cândva la ţelul său, şi dacă se va luà în închipuire că reprezentatorii puterii nu se vor mărginì cu măsurile convincţiei moraliceşti şi nu se vor oprì în alegerea mijloacelor, lucrare ce au dovedit prin mai multe exempluri, apoi este prea de crezut propoziţia că pornirea departamentului se poate încununà cu izbândă. Urmările dovedesc că o aşà a mea convicţie nu este fără temeiu. Cârmuirea încercând nu odată neizbândă în rânduirea de vechil în persoana sa pentru strângerea veniturilor de pe moşiile mânăstirilor moldoveneşti din Basarabia, s'au folosit de moartea I. P. S. Sofronie, pentru ca cu asemenea propoziţie să desfiinţeze atât vechilimeaua dată mie de încredinţătorii miei, cu unirea răposatului arhiepiscop, precum şi împuternicirea dată mie de I. P. S., desfiinţând puterea acestor acturi, cârmuirea Moldovei nădăjdueşte a lăsà în nelucrare şi toate propoziţiile făcute de mine şi cari de cârmuirea rosienească s'au primit şi s'au îmbunătăţit şi s'au cunoscut de mijloacele cele mai sigure pentru sprijinirea dreptei credinţi şi pentru restatornicirea vechilor dreptăţi a bisericilor şi a lăcaşelor călcate de voinţa puterilor ţivile din Cnejia Moldovei.

3.

Dar şi aceste nădejdi a cârmuirii Moldovei nu ştiu de se vor realizà, împuternicirea dată de mitropolitul ţării, ierarhilor aleşi prin întregul glas obştesc al poporului, ce nu sunt din rândul acelor slujbaşi, cari după §. 14 din Convenţie se rânduesc şi se demisionează de cârmuire, o asemenea împuternicire şi dreptate a împuternicitului pot fi desfiinţate numai de

mitropolitul a căruia putere şi dreptate sunt câştigate prin toate formele legii, dar un aşà reprezentator, cu de asemenea putere încă nu există în Moldova, fiindcă, după moartea Inalt Prea Sfinţitului Sofronie, alegerea şi întărirea noului ierarh nu s'au făcut, prin urmare şi împuternicirea răposatului Prea Sfinţit îşi păstrează până la un timp hotărît toată puterea şi însemnătatea de act săvârşit prin chip legiuit.

4.

Intre acestea cercetându-se fiinţa dreptăţilor şi a puterii mitropolitului, să poată venì către o statornică încredinţare că tot feliul de lucrare a acestui funcţionar, tot feliul de punere la cale a lui ca fact desăvârşit, niciodată de nimenea nu poate fi schimbat şi chiar nici de alt funcţionar cu deasemenea-şi putere, din pricină că acesta de pe urmă poate numai să facă nouă puneri la cale, dar n'are dreptate a se atinge de aceea ce au făcut predecesorul său. Aceasta este garanţia tuturor lucrărilor mitropolitului şi a lui personalitate este condiţionată chiar prin feliul alegerii lui. Mitropolitul se alege în această funcţie de voturile slobode a poporului, ca şi Domnul ţării, şi pentru aceea toate punerile la cale făcute de dânsul, în hotarele puterii însuşite acestei funcţii, rămân de asemenea neatinse şi neschimbate, ca şi lucrările Domnului, chiar şi după câţivà secoli după moartea lui, prin urmare şi toate lucrările mitropoliţilor făcute şi cari alcătuesc, cum s'ar zice, expresia voinţei lui cei vie, nu pot fi schimbate de alte feţe cu aceeaş putere, dar trebue să rămână pentru totdeauna neschimbate.

5.

Legile ministeriei rosieneşti ce îngrădesc întregimea tuturor punerilor la cale a Domnilor Moldovei, întru ceeace să atinge de averile nemişcătoare după tractatul dela 1812, şi cari au întrat în alcătuirea Imperiei, trebue să fie aplicate şi către punerile la cale a ţării Moldovei, dacă se va luà în băgare de samă că ierarhii se aleg în această funcţie pe aceleaşi principuri, ca şi Domnii ţării, că întărirea şi depărtarea lor cu deslegarea patriarhului lămurit arată preferarea de puterea ce are şi neputinţa de a se supune oricui în lăuntrul Impărăţiei, şi că pentru aceea toate punerile lor la cale, dacă n'au fost cunoscute de nefolositoare, contra legilor şi de dânşii în vieaţa lor, nu s'au schimbat, — trebue să rămână pentru totdeauna neatinse. Din aceste se poate face încheiere că toate pornirile cârmuirii Moldovei, către desfiinţarea lucrărilor încredinţătorilor mei, cercetate în sens juridicesc nu trebue să ajungă la ţelul lor, ca unele ce sunt îndreptate către dărâmarea acturilor, puterea cărora sunt îngrădite şi de legile pământului Moldovei,

şi de drepturile poporului. Pentru aceea supuind bunei cercetări toate împrejurările descrise, şi protestând în numele Impărăteştii Voastre Măriri toate ameninţările ce ar urmà din partea departamentului averilor bisericeşti din Moldova, sau a puterilor duhovniceşti din Moldova ce ocupă vremelnic catedra mitropoliei, către desfiinţarea împuternicirii mele şi a celor lucrări cari sunt întinse de mine ca o expresie, nu numai a voinţei încredinţătorilor mei, ci şi a întregului cler din Moldova, întru tot supus mă rog:

Să fie poruncit ca toate împrejurările de sus prescrise să se iee în închipuire, la întâmplare când s'ar ivi nescai acturi din partea cârmuirii moldoveneşti, cari ar cuprinde în sine idea desfiinţării lucrărilor mele şi a acelor propoziţii ce am făcut, şi de cârmuirea rosienească s'au primit şi s'au îmbunătăţit, şi acele acte spre înfăţoşare şi întărire să nu se primească.

Pentru întocmai copie: (ss) ARONEANUL.

Se face luare aminte arhivarului pentrucă, dela Iunie, astăzi abià mi-a prezentat adresul acesta spre rezolvare şi că pe viitor să nu mai ţie astfel hârtiile la sine, căci voiu fi silit a-l depărtà din funcţie, iar în privinţa celor cuprinse în adresul de faţă se va aşteptà rezultatul mijlocirii ce s'au făcut către îndreptătorul sinod al Rusiei.

Director (ss) CORJESCU.

XXI.

Ministrul Cultelor către locotenentul de mitropolit.

Prea Sfinţile Părinte,

In urmarea celor comunicate de Prea Sfinţia Voastră prin adresa No. 340, din Fevruarie anul 1861, relativă la reclamarea ieromonahului Teofan Cristea, fostul vechil din partea mânăstirii Neamţul şi Secul în Basarabia, înaintându-se lucrările cuvenite, nu s'au dobândit încă rezultatul cerut. Ministerul, în cât priveşte cazul plenipotenţei, au luat măsurile necesare prin ministrul de Externe, iar în cât se atinge de cazul reclamării ieromonahului Teofan, rămâne ca Prea Sfinţia Voastră să regulaţi cele de cuviinţă, aşà precum din raportul ce am primit acum, cu No. 76, dela d-l Teodosie Aroneanul, plenipotentul ministerului în Basarabia, să iea încredinţare că numitul călugăr, având vechilimeaoa răposatului mitropolit Sofronie, au umblat pe la Petersburg, descriind lucrările cârmuirii Moldovei într'un chip foarte nepotrivit, şi după care numitul călugăr urmează a fi cunoscut de vechil mânăstirilor zise, stăpânind moşiile Visoca, Crăcicăuţii şi Nemţenii, luând

bani de pe la posesori, tăind pădurile şi stricând contractele posesorilor ce nu vroesc a-i da lui banii posesiei.

Primiţi, Prea Sfinţia Voastră, încredinţarea osebitei mele consideraţii.

(ss) DIMITRIE G. ROSETTI.

Capul secţiunii (ss) MIRCEA.

XXII.

Adresa locotenentului de mitropolit al Moldovei către prea sfântului îndreptător sinod a toată Rosia.

Subscrisul locotenent de mitropolit al Moldovei, după datoria ce are, se vede nevoit cu onoare a adresà rugăminte prea sfântului îndreptătorului sinod despre următoarele: mânăstirile Neamţul şi Secul din Moldova având oarecari proprietăţi nemişcătoare în Basarabia, stareţul acelor mânăstiri, la 8 Maiu 1858, au însărcinat de vechil împuternicit din partea sa în Basarabia, în cât priveşte acele proprietăţi, pe ieromonahul Teofan Cristea, unul din monahii acelor mânăstiri. Iar răposatul mitropolit al Moldovei, Sofronie, pentru ale sale scopuri, la 22 Ianuarie 1860, au dat acelui ieromonah şi o altă plenipotenţă, şi din partea sa, prin care-l îndrituează ca să cheltuească şi se întrebuinţeză cum va voì veniturile dela acele proprietăţi şi anume: moşiile Nemţenii, Crăcicăuţii şi Visoca, fără vreo mărginire şi fără vreo dare de seamă, lucru ce este în contra legilor în vigoare în Moldova.

Acum stareţul acelor mânăstiri, văzând că numitul ieromonah risipeşte în Basarabia după cum voeşte veniturile acelor trei moşii şi că la rechemarea ce i-au făcut dela asemenea ascultare, el nu voeşte à veni la metania sa spre a-şi da socoteală, au cerut stareţul oficial dela mitropolia Moldovei a se revocà plenipotenţa dată acelui ieromonah şi a nu se cunoaşte mai mult vechil, precum şi de a se şi chemà înapoi în Moldova cu toate documentele şi banii ce au încăssuit dela acele proprietăţi, spre a-şi da seamă de a lor întrebuinţare.

Deci fiindcă nesubordinarea acelui ieromonah este pe cât de păgubitoare pe atâta şi scandaloasă, întru tot plecat adresez rugăminte prea sfântului îndreptătorului sinod, ca să binevoească a intervenì la autorităţile competente, pentru ca, pe de o parte, să nu se mai cunoască de vechil plenipotent a acelor mânăstiri numitul ieromonah, iar pe de alta de a-l trimite neîntârziat şi în curând, din Basarabia în Moldova, dimpreună cu toate documentele şi banii ce se vor găsì la dânsul, spre a-şi da cuvenita samă

Folosindu-mă de această ocazie, socot de o creştinească datorie a rugà pe prea sfântul sinod, ca să binevoească a primì expresia smeritei mele consideraţii şi respect.

1861, Iulie 16,

LOCOTENENT DE MITROPOLIT MOLDOVEI.

XXIII.

Adresa lui Teofan Cristea către stareţ şi sobor.

Inalt preacuviosiei sale arhimandritului Timofteiu, şi la tot soborul sfintelor mânăstiri Neamţul şi Secul!

La anul 1859, fiind rânduit de preacuviosul stareţ Gherasim şi sobor ca vechil ocârmuitor averilor sfintei noastre lavre aflătoare în Basarabia Rusiei, (deşi nevrând, dar neputând a mă împotrivì voinţei soborului, am primit această sarcină grea), tot atuncea însă mi s'au dat şi instrucţiile, ca fără de cruţare să mă silesc pentru toate procesele mânăstirii cele mai însemnătoare, ce se aflau pe la tribunalele Basarabiei şi St-Petersburg, spre a le da sfârşitul în folosul mânăstirilor, potrivit cărora instrucţii am şi urmat, până la nenorocita întâmplare a lavrei din Iunie acelaş an 1859.

In urmă primind poronca prea sfinţitului mitropolit Sofronie, «că stareţul împreună cu soborul, după împrejurări îl roagă, ca pe chiriarhul bisericii, carele după legile bisericii şi canoane poartă răspunderea asupra sa înaintea lui Dumnezeu şi a turmei sale, şi ca eu, pentru toate interesele lavrei, numai cătră prea sfinţia sa să mă adresez, cerându-i povăţuire ce să lucrez, şi dându-i relaţii de cele lucrate în pricini», trimiţându-mi tot-odată şi nouă împuternicire din partea sa şi a soborului lavrei noastre, în cuprindere ca să pun toată silinţa spre apărarea drepturilor sfintelor lăcaşe, şi, cerând trebuinţa, să merg şi la Sân-Petersburg ca să stăruesc spre câştigarea drepturilor mânăstirilor.

Potrivit dar acestei poronci, am şi urmat trimiţându-i relaţii regulat samă de lucrări, cu cari, împreună cu socotelile de primire şi cheltuelile urmate pe fiecare an regulat, adecă pe 1859, 1860 şi 1861 până la Maiu 1, (când după aceea nu târziu s'au şi mutat din vieaţă), însoţite şi de dovezile cerute după rânduială, fiind bine încredinţat, că şi prea sfinţia sa toate cele primite dela mine le împărtăşeşte prea cuviosului stareţ, şi până ce au fost în vieaţă aşà am urmat.

Iară după mutarea sa din vieaţă, aşteptând ca să se aleagă urmaşul prea sfinţiei sale la scaunul mitropoliei ţării potrivit legilor, căruia să-i împărtăşească cele din urmă lucrări, cerându-i povăţuire cum să urmeze mai

departe, şi văzând că până acum nu s'au ales nimenea, şi multă vreme să văduvească sfânta noastră biserică de legiuitul păstor, mă întorc către sfinţia voastră şi sfântul sobor, aducând la cunoştinţă lucrările urmate de mine, în toate pricinile atingătoare de averile sfintelor mânăstiri de aici, din ţinutul Basarabiei, precum se vede din alăturatul memoriu, mărginindu-mă aicea a vă arătà, numai pentru singure moşiile Copanca şi Chiţcanii, ce cu ajutorul lui Dumnezeu, prin stăruinţa mea, a păcătosului, s'au întors mânăstirii, după o înstrăinare dela ea aproape de 150 ani, fiind mai întăiu stăpânite de Turcii ce le răpise dela mânăstire, până la luarea Basarabiei de către Rusia, după care, dela 1812 şi până acum, au fost sub stăpânirea haznelei.

La plecarea mea din mânăstire, prea cuviosul stareţ, în faţa soborului adunat, m'au însărcinat mai cu deosebire pentru această pricină, adică să mă străduesc, necruţând nici cheltuială nici osteneală, spre a se da sfârşit procesului Copancei, şi că primind banii ce se hotărîse după preţuire, în sumă de 224.000 ruble argint, precum atuncea erà hotărîrea, să-i depun pe o vreme la banca împărătească. După care viind la Basarabia, am mişcat cu ajutorul lui Dumnezeu toate procesele mânăstirii cari oarecum rămasese în părăsire, iară mai cu samă pricina Copancei, care fiind aicea, la Sânt-Petersburg, am venit şi însumi, încă la 1860, stăruind mai întăiu a se da mânăstirii banii hotărîţi prin preţuire. In urmă, după sfătuire şi deslegare înalt prea sfinţitului mitropolit, prin jălbile din 10 August şi 17 Octomvrie, am cerut ca să se întoarcă lavrei pământul şi cu banii, arătând că nu este iertat nimănui a înstrăinà zisa moşie dela mânăstire potrivit legăturilor ctitoreşti, canoanelor sfinţilor apostoli şi sinoadelor ecumenice şi mai cu seamă canonul 12 şi 13 a sinodului al 4-lea, cari jalbe luându-se în băgare de samă de către sfatul miniştrilor, s'au încheiet jurnalul la 20 Noemvrie 1860, carele apoi supuindu-se la cunoştinţa Măririi Sale Impăratului, la 6 Decemvrie acelaş an 1860, spre desăvârşită hotărîre, Mărirea Sa, ca adevărat apărător al sfintei biserici şi religiei ortodoxe, au pus întru tot milostiva Sa rezoluţie: «ca să se dea mânăstirii Neamţului moşiile în stăpânire, iar dela să se socoată sfârşită»; precum cred că aceasta o au văzut-o soborul din copia jurnalului miniştrilor care o am trimis-o încă dela Fevruarie 1861, prin prea sfinţitul mitropolit Sofronie, când s'au întors la Iaşi. Din care jurnal lămurit se vede prin a cui stăruinţă s'a înapoiet zisele moşii şi au urmat milostiva hotărîre, căci ţitându-se jălbile ce am dat, de două ori se pomeneşte numele lui Teofan ca vechil al lavrei Neamţului, la care eu alta nu zic decât că aceasta a fost o lucrare dumnezeească, care a insuflat în inima milostivului monarh să miluească săracul nostru lăcaş şi smeritul sobor cu asemeni însemnate averi, când cu dreptate puteà a-mi respinge cererea, de vreme ce însuş so-

borul, la 1845, prin formala jalbă s'au lepădat de pământ, numai spre a se curmà procesul ce se lănţuià de atâţia ani.

Soborul acum însă, peste toată nădejdea câştigând moşiile sale înapoi, se poate socotì norocit şi trebue să se bucure pentru o aşà mare avere ce a dobândit, fiind întinderea pământului peste 11 mii desetini şi ca la 4 mii desetini păduri pe el, în apropiere de Odesa, şchela Mării Negre, în apropierea căreia alte păduri asemenea nu-s.

Inalt prea cuvioase părinte! Oare când trebue soborul acum să se bucure, precum zic, pentru aceasta, este cu drept ca numai eu să suspin, ca cel ce sunt pricina acestei bucurii? Oare nu-i păcat ca să fiu prigonit şi pârît ca un jăfuitor de averea mânăstirii, şi calomniat peste tot locul (cu toate că acestea nu-s crezute de înaltul guvern ce mă cunoaşte bine), precum se vede mai bine chiar din jalba cu No. 9, iscălită de sfinţia voastră, la 15 Fevruarie 1861, semnată de d-l Gheorghe Dubău, cinovnicul departamentului, după o stăruinţă de 8 zile, care neputând înduplecà pe sobor a iscălì împotriva cugetului, s'au mărginit a luà şi numai cu iscălitura prea cuvioşiei voastre, prin care aţi declarat că nu cunoaşteţi vechilimeaoa din 20 Ghenarie 1858 No. 15, şi cereţi ca, dela Iunie 1859, toate lucrările mele să fie anulate şi ministerul bisericesc să numească dela sine o faţă în care să aibă incredere. La aceste nu ştiu ce să zic, că dacă necunoscând plenipotenţa mea din Ghenarie 1860, întărită formal la 13 Aprilie acelaş an şi cuprinderea ei, aţi iscălit asemenea hârtie, aveţi cuvânt că v'aţi înşelat. Iar dacă aţi ştiut şi aţi subscris, apoi gândiţi ce aţi făcut? Că după vechea pildă vrând a scăpà de Haribda, aţi căzut în Shila. Că numai cu aceasta că nu voiţi a-mi cunoaşte vechilimeaoa din 1858, vreţi a-mi anulà pe aceasta din urmă care este cu totul alta şi cu ea şi toate lucrările. Apoi trebue să aveţi în vedere: *a*) că ce caracter poartă acea vechilime şi că ce aceasta ce o am astăzi şi lucrez; *b*) că anulând o şi pe aceasta şi împreună cu ea toate lucrările, precum ziceţi prin pomenita hârtie, apoi pe ce cuvânt cereţi cu atâta stăruinţă prin hârtia din 25 Noemvrie 1851, ca să se dea d-lui Teodosie Aroneanul, vechilul actual al departamentului, moşiile Copanca şi Chiţcanii? Că dacă nu-mi cunoaşteţi vechilimeaoa în puterea căreia am lucrat, folosind pe lăcaşul iubitei mele patrii, urmează acum a fi dat în judecată după legile imperiului, ca unul ce am înşelat pe guvern cu vechilime mincinoasă. Insă nu-i aşà, că eu am cerut moşiile Copanca şi Chiţcanii cu dreaptă credinţă, pe cari acum guvernul, după asemenea declaraţie a sfinţiei voastre, poate a nu le da, tot sub cuvântul că soborul dela 1859 nu mă mai cunoaşte de vechil şi eu la 1860 am cerut şi câştigat acestea. Vedeţi dar în ce aţi căzut, şi oare dacă s'ar întâmplà asemenea cevà neaşteptat, cine e vinovat a răspunde şi înaintea lui Dumnezau şi a ţării, de paguba sfintelor lăcaşe?

Negreşit că nu eu, ci sfinţia voastră. Carele fiind rodul dulce, îl iubiţi şi cereţi a-l luà, iar pomul, tăindu-l din rădăcină, îl aruncaţi în foc, vai mie! Ooare ochiul cel neadormit nu vede totul, precum şi lumea, ce am lucrat eu în folosul mânăstirii, necruţându-mi nici sănătate, nici vieaţa; că din pricina ostenelilor şi a supărărilor m'am bolnăvit şi toată iarna până acum am zăcut la pat şi pe când mă aşteptam a primì mulţămire şi binecuvântare dela sfinţia voastră şi sfântul sobor, primesc aceste, şi cereţi a vi se da din nou socotelile de veniturile intrate în mâna mea şi cheltuelile, ca şi când eu toate le-am primit şi cheltuit pentru mine, şi de cari, precum v'am arătat, am dat regulate sămi, cui s'a cuvenit, pentru care am primit şi răspuns mulţămitor, însoţit de arhiereasca binecuvântare.

Cu toate aceste, după copiile aflate lângă mine aici, pregătind alte asemenea socoteli, şi împreunând şi cheltuielile dela 1 Maiu 1861 până la 1 Ghenariu 1862, vi le trimit, în cuget arătându-vă că sunt prea adevărate, atât primirile precum şi cheltuielile, neînsuşindu-mi nimic decât ostenelile şi supărările, din cari orice om cu ştiinţă poate judecà ce, aceste cheltuieli, făcute în curgere de trei ani, cu căutarea atâtor procese şi drumuri mari, pe lângă averea ce s'au câştigat mânăstirii. Şi dacă s'ar păreà cuiva mari cheltuielile, apoi să vadă ce cheltueşte mânăstirile cu procesele în Moldova pe fiecare an şi cu vechilii, şi până acum n'au câştigat măcar un parmac de pământ; cât n'au cheltuit cu Târgul Neamţului, mai mult de 30.000 galbeni (treizeci mii galbeni), dând moşia încă ce zic Oglinzii şi târgul pe 20 ani, şi la urmă cu ce s'au folosit? Cu nimic. Eu însă, cu toată neştiinţa me de legile Imperiului şi limba, cu ajutorul lui Dumnezeu, am izbutit de am isprăvit acest proces. Dacă acum prin greşeala sfinţiei voastre nu s'ar vătămà, care şi atunci vina nu va cădeà asupra-mi. Pe lângă aceste vă mai aduc la cunoştiinţă, că la începutul mai ales a anului 1859, am împrumutat bani dela persoane ce m'au încredinţat, pe cari i-am cheltuit în trebile cele mai însemnătoare şi cu avocaţii cărora au trebuit să le plătesc şi carii după legile de aici dacă nu li să plăteşte, apoi ieau după avere ce se câştigă dela suma ce alcătueşte averea dela fiecare rublă. De aceea vă rog ca suma de 8.463 ruble argint numai decât să se răspundă, că procentele pe toată ziua cresc şi creditorii nu vor să mai aştepte, şi pe cari bani dacă dela mânăstire nu se vor răspunde, apoi din averile dela Basarabia vor să se tragă.

Aceste aducându-le la cunoştinţa sfinţiei voastre, sunt

Al sfinţiei voastre în Hristos smerit fiu şi slugă

(ss) TEOFAN IEROMONAHUL, VECHILUL MÂNĂSTIRII.

1862, Martie 28 zile. St-Petersburg. — Domă Roma No. 14. Kvartira No. 5.

XXIV.

Cum tratau unii funcţionari ruşi pe Teofan Cristea.

Teofan Cristea a mers la Odesa, dar cele ce i s'a întâmplat acolo lăsăm ca să le istorisească însuş cuvioşia sa.

Spre acest scop scriem — din cuvânt în cuvânt — însuş raportul său din 13 Noemvrie, pe care l-au trimis în Petersburg atunci, la Excelenţia Sa adiutantul general Nicolae Pavlovici Ignatiev, întru carele istoriseşte aşà :

«Excelenţia Voastră! Deşi eram hotărît a trece în tăcere trista împrejurare petrecută între mine şi d-l Deistvitelnii Staţchie sovetnicul Lev Osipovici Ivanovskie, atribuindu-o slobozirii lui Dumnezeu asupra me pentru păcătele mele, dar văzând că din asemenea poate veni în pericol a se zădărnicì toate raspovejeniile ministerului din Afară, făcute în privinţa apărării dumnezeeştilor lăcaşuri Neamţu şi Secul din Moldova, vă aduc la cunoştinţă această neplăcută împrejurare care va slujì numai spre ştiinţa voastră, rugându-vă totodată a nu-i face mustrare, lăsând asupra lui Dumnezeu asemenea necuviincioasă urmare a domniei-sale.

«La 3 zile a lunii lui Noemvrie, viind la Odesa după povăţuirea Excelenţei Voastre, am înţeles că d-l Ivanovskie n'ar fi în Odesa, ci dus la Basarabia. Precum nici d-lui general gubernatorul Zicovskie, şi dar am aşteptat întoarcerea amândurora până la 10 zile a lunii Noemvrie. Deci la a 11-a zi m'am înfăţoşat mai întâiu la d-lui general gubernatorul cu o mică jalbă, rugându-l a-mi face oficial cunoscut rasporojeniile făcute de Excelenţia Sa, potrivit otnoşeniilor ministerului din 2 zile Martie, 26 Maiu şi 20 Septemvrie, sub No. *847*, *2.060* şi *3.390*, ca unele ce se ating de drepturile de proprietatea lavrelor Neamţu şi Secul asupra averilor sale din Basarabia, şi de vechilimeaua mea de a cârmuì averile lavrei, şi de întoarcerea moşiilor Copanca şi Chiţcanii în stăpânirea mânăstirii, în primirea mea sau a vechilului meu, ieromonahul Andronic. Şi carele au făgăduit. Dela dumnealui am mers şi la d-l *Ivanovskie*, căruia înfăţoşându-mă, mi-au zis: că a doua zi — adică Luni, în 12 Noemvrie, negreşit, la un ceas după amiază-zi, să vin la dumnealui. Unde mergând vai! ce am pătimit! Intâiu m'au întrebat că în ce se încheie cea de pe urmă a Excelenţei Voastre hotărîre, în pricina lavrei noastre? Şi i-am răspuns că aceasta o cunoaşte dumnealui din hârtiile cele trimese mai înainte dela minister, şi mai cu seamă din hârtia cea dela 20 Septemvrie cu *No. 3390*, arătându-i şi numărul. Dumnealui au răspuns cum că asemenea hârtii nu se află aici la cancelarie. Eu i-am zis să-mi dea voie să vă telegrafiez şi mi-au zis că nu trebue să vă dau telegramă. Apoi mai căutând-o o au găsit. Pe care cetindu-o, precum şi pre cea

cu No. 2060, mi-au zis ca să-i dau vechilimeaua să o vază. Eu i-am răspuns că este la delă, pe care aflând-o, mi-au zis ca să-i înfăţoşez şi pe celelalte mai dinainte vechilimele—pomenite în vechilimeaua mitropolitului. Eu i-am zis ca să le caute la delă, unde au mai găsit una, iar a treia nu. Apoi mi-au zis că dumnealui, pe această vechilime nu poate a mă cunoaşte pe mine, şi a mă lăsà să cârmuesc averile. Eu i-am răspuns cum că aceasta o au avut în vedere ministerul când mi-au învoit să cârmuesc averile. Dumnealui au zis că: ministerul şi Excelenţia Voastră sunteţi la Petersburg, iar dumnealui aici, şi că, în scurt, nu vrea, nici nu va lăsà a mă amestecà eu la cel mai mic lucru din averile mânăstirii. Deci văzând atâta învăluire, i-am zis că dacă aşà este împrejurarea, apoi să-mi dea paşaportul ca să mă duc la San-Petersburg înapoi! Atunci dumnealui au sărit de pe scaun şi au început a strigà ca să lipsesc din cancelarie şi să mă duc ! Deci, spăimântându-mă, am început a-l rugà să nu se supere; că dacă o am zis aceasta, nu o am zis cu alt gând decât ca să stăruesc la Excelenţia Voastră a se hotărî mai de grabă. Insă dumnealui n'au voit a auzì nimic. Ocărîndu-mă cu cele mai proaste cuvinte şi zicându-mi: că mă va învăţà el! că ştie cine sunt călugării de peste graniţă! şi apucându-mă de spate, m'au izbit ca să mă arunce pe uşă afară, aşà de tare, întrucât neputându-mă sprijinì pe picioare, de frică şi de ruşine, am căzut pe spate jos la pământ. De unde apoi sculându-mă, am început cu lacrimi a-l rugà să nu-şi facă râs de cinul nostru! şi abià după multe rugăciuni îmblânzindu-se, mi-au zis: că de ce am pus pe Andronic (Andronic este un om necumpătat în asprime şi de aceea are mulţi inimici) şi că mai bine să fi ales o persoană pe care o ar fi ales şi năcialnicul oblastiei; şi că să mai aştept câtevà zile în Odesa, că are a venì şi d-l Fanton de Veraion, guvernatorul Basarabiei, cu carele apoi, împreună, să facă cuvenita punere la cale, şi aşà am ieşit. Aceasta este, Excelenţia Voastră, aşà precum v'o descriu! Şi o mărturisesc ca înaintea lui Dumnezeu, că nimic nu am pus mai mult din cele întâmplate decât numai sfântul adevăr».

Şi după ce Teofan au trimis acest raport, au mai stătut în Odesa până ce au venit şi gubernatorul de Basarabia, şi s'au înţeles în totul cu dânsul în ce fel de temeiu rămân lucrările sale, pe cari dejà de mult le regulase din Petersburg.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

XXVI. (1)

Journal du Conseil des Ministres de Russie du 5 Mai 1864.

Ayant entendu le référé de Monsieur le ministre des Affaires Etrangères No. 1.360 (Départament Asiatique) relativement au réglement de l'administration des biens immobiliers appartenant aux monastères moldaves sis en Bessarabie, après discussion des faits contenus dans ce référé, le Conseil, en présence de l'assesseur du procureur général du St. Synode, conformément à l'avis de Monsieur le ministre des Affaires Etrangères, est d'avis qú'il est indispensable de prendre les mesures nécessaires afin de changer pour le temps à venir le mode de fermage des terres des monastères moldaves sises en Russie, ces mesures étant destinées à remplir simultanément les deux buts suivants:

1°. la disparution des confusions et litiges dans les questions pécuniaires devant nos autorités locales et 2°. la défense, dans les limites du possible, des intérêts des monastères orthodoxes, en face de violences temporelles de la part des autorités moldaves.

En suite de quoi le comité décide d'établir pour l'avenir les règles suivantes :

1. Les biens des monastères moldaves, sis en Bessarabie, seront affermés par voie de licitation, dans l'administration provinciale de Bessarabie.

2. A ces licitations pourront être présents les fondés de pouvoirs des monastères munis des pleins pouvoirs nécessaires.

3. Les fondés de pouvoirs seront munis de procurations émanant des chapitres de ces couvents qui sont les propriétaires légitemes des susdits biens et seront confirmé en cette qualité par le métropolitain de Moldavie comme étant la plus haute autorité ecclésiastique; ces procurations seront de plus légalisées par notre consulat dans les Principautés.

4. Les fondés de pouvoirs, conformément à la législation générale de l'Empire, seront responsables vis-a-vis de leurs clients, en vertu des obligations qui leur auront été imposées, de tout abus commis par eux.

5. Parmi les conditions de fermage il est décidé que devra figurer la mise à part d'une partie du montant du baïl pour la construction d'églises et l'établissement d'écoles sur les terres des monastères. Le montant des sommes affectées à se but étant soumis à des fluctuations, sera soumis à l'autorité diocésaine avec le consentement des fondés de pouvoirs des monastères.

(1) Piesa XXV s'a suprimat, deoarece este numai un rezumat al celei de faţă.

6. Dans les contrats, entre autre conditions pour éviter des malentendus, il sera spécifié nommément à quelle autorité sera déposé le montant du baïl et en quelle monnaie: en or, en argent, en billets de crédit de la couronne ou en d'autres billets de crédit russes.

7. Les fondés de pouvoirs veilleront à ce que les fermiers déposent les baux en entier et à temps entre les mains de l'autorité stipulée dans le contrat et, au cas où les fermiers ne se conformeraient pas à leurs engagement, ou bien s'ils se permettaient de faire sur les terres à eux affermées des actes de nature à en amoindrir la valeur, comme serait par exemple la coupe des forêts, le fondé de pouvoirs adressera sa réclamation aux tribunaux.

En ontre, un an avant l'expiration des baux, le fondé de pouvoirs est tenu à donner connaissance de ce fait à l'administration provinciale, émmettant un avis sur l'opportunité de changer les conditions de l'affermage. L'administration provinciale voyant cet avis et décidant les nouvelles conditions de fermage, les publiera dans la feuille officielle dela province de Bessarabie, dans les feuilles officielles des provinces limitrophes et dans le journal *La Poste du Nord*, ainsi que les termes fixés pour les adjudications et les licitations. Les frais de publication seront prélevés sur le fermage de chaque propriété.

8. Le dépôt des sommes versées par les fermiers se fera par les soins de nos autorités qui les enverront au consulat impérial de Iassy, où elles resteront en dépôt jusqu'au moment où un fondé de pouvoirs des monastères respectifs, muni de pleins pouvoirs du chapître viendra les réclamer. Ces sommes, quoique gardées en dépôt au consulat, ne sont pas soumises au prélèvement général prévu par la loi.

9. Les devoirs des autorités légales de la Bessarabie relativement aux biens des monastères moldaves sont les suivants :

a) Tenir la main à ce que les licitations se fassent en bonne forme ;

b) donner tout le concours possible pour satisfaire celles des réclamations des fondés de pouvoirs des monastères qui seraient justes ;

c) la défense des droits de ces fondés de pouvoirs dans les cas où ces droits seraient lésés et de veiller à ce que les autorités locales ne créent pas aux fermiers des difficultés et des obstacles contraires aux lois, et de tenir la main à ce que le montant des baux soit envoyé sans délai inutile, et aux époques stipulées, au consulat impérial à Iassy, au cas où les monastères le voudraient. Mais si les monastères exprimaient, par l'intermédiaire de leurs fondés de pouvoirs ou par celui de nos agents dans les Principautés, le désir que les revenus de leurs biens fussent conservés en Russie pendant un certain temps, ou qu'ils fussent employés, conformément au

but qu'ont en vue les propriétaires de ces biens, c. à. d. pour l'établissement, à l'exemple du monastère de Niamtzo d'églises, de monastères, de couvents ou d'écoles, alors nos autorités sont tenues dans ce but, soit de prendre des dispositions pour le dépôt de ces sommes dans une de nos maisons de crédit et de consignation soit de les employer conformément aux vœux des monastères. Mais avant la mise à exécution de semblables dispositions, les autorités locales donneront connaissance de ces besoins, par l'intermédiaire des chefs supérieurs locaux, au ministère du Affaires Etrangères et elles attendront la décision de ce ministère.

S. M. L'Empereur a bien voulu sanctionner cette décision du conseil le 15 Mai 1864, à Tsarkoe-Sélo.

Signé Le directeur des travaux du conseil, secrétaire dé'tat: CORNILOV.

XXVII.

Ucazul pentru întemeierea mânăstirii Noul Neamţu.

Ucazul (graiul) Impărăteştii Sale Măriri, singur stăpânitorului a toată Rusia, dela duhovniceasca dicasterie de Chişinău, îngrijitorului frăţimii mânăstirii Inălţarea Noul Neamţu şi împuternicitului lavrei Neamţu, ieromonahului Teofan.

După ucazul Impărăteştii Sale Măriri, duhovniceasca consistorie de Chişinău au ascultat adresa d-lui general guvernator din Noua Rusia şi Basarabia, din 30 Iulie anul curent, No. 322, pe care Inalt Prea Sfinţia Sa o au trădat dicasteriei spre lucrare, şi prin care au scris că, precum este ştiut Inalt Prea Sfinţiei Sale, Domnia Ta, în proiectul ce ai făcut, care s'au întărit de prea sfântul sinod şi ministerul Afacerilor Străine, între altele ai propus a se afiorosì, din veniturile averilor mânăstireşti, o sumă de 5.000 ruble, care să se depuie anual în contuarul Băncii de Odesa, fără luarea procentelor până la înmulţirea unui capital de 5.000 ruble, când atunci, cu procentele acestui capital, să se crească un hotărît număr de junime bărbătească în seminăria de Chişinău şi asemenea un hotărît număr de fecioare nobile în institutul filial înfiinţat acolo. Până la formarea însă a sus menţionatului capital, Domnia Ta vei aveà a trimite direcţiei seminariei de Chişinău, pentru acest scop, câte 2.500 ruble pe fiecare an, la care să se iea în privire ca junimea de amândouă sexele să fie cu protimisis (de) genealogie moldovană. Din parte-i, Excelenţa sa dându-ţi, la rugămintea Domniei Tale, sfat să împilneşti regulat cele scrise mai sus, despre care înştiinţează pe Inalt Prea Sfinţia Sa.

După sprafca (cercetare) cu acte s'au văzut, că în ucazul prea sfântului ocârmuitorului sinod din 17 Fevruarie anul acesta, No. 306, trădat

de către Inalt Prea Sfinţia Sa la consistorie în 4 Martie anul acesta, spre lucrare, s'au lămurit că prea sfinţitul ocârmuitor sinod au ascultat podlojenia (oficia) d-lui oberprocuror a prea sfântului sinod, No. 263, pentru confirmaţia Inaltă, urmată în ziua de 13 a trecutului Ianuarie, după întru tot supusul referat al său a propunerilor sfântului sinod, expuse în sentinţa sa din 6 August 1863, No. 1461, pentru înfiinţarea, în Basarabia, a unei mânăstiri moldovene de bărbaţi, Noul Neamţu, şi de a se autorizà monahilor sosiţi din lavra Neamţu din Moldova a rămâne cu locuinţa, până la organizarea zidirilor mânăstireşti, în sălaşele lavriene, în Nemţeni. Tot odată d-l general procuror, prin menţionata oficie, arată că, conform citatei sentinţe a prea sfântutui sinod din 6 August anul expirat, No. 1461, s'au urmat corespondenţă cu ministerul Afacerilor Străine pentru a se trimite încheierea făcută după mijlocirea DomnieiVoastre pentru înfiinţarea, pe averile ei din Basarabia, a unei mânăstiri bărbăteşti, ministerul nu au arătat nici un fel de împotrivire întru realizarea proiectului DomnieiVoastre întru acest obiect. La întrebarea de se cuvine a relevà împărţirea veniturilor de pe averile nemişcătoare a lavrei Neamţu din Basarabia, de controlul duhovnicescului nostru guvern, ministerul a primit o oficie a d-lui general guvernator din Noua Rusie şi Basarabie, în totul conformă cu propunerea sinodului, de a se liberà de un asemenea control bugetul venitului şi a cheltuelilor sumilor la mânăstire. Iară la întrebarea de a se creşte copiii în contul sumilor lavrei de Neamţu, în institutele de învăţături duhovniceşti din Chişinău, generalul adjutant Kotzebue au exprimat opinia că, în acest obiect, este neapărat a se deosebì din bugetul mânăstirii suma fixată, pentru a se înlăturà tot felul de neînţelegeri şi amestecul clerului local în partea economică a lăcaşului ce se zideşte din nou. Iar după relaţiunile procurate de către consulul nostru din Iaşi, egumenul şi frăţimea lavrei Neamţu, primind toate punctele menţionatului proiect, cer numai ca guvernul nostru să continueze ca mai înainte a depune, în aşăzămintele noastre creditive, tot prisosul veniturilor de pe fondurile basarabene a lavrei, carele va rămâneà dela nouile cheltueli a zidirii lăcaşului.

După sprafcă s'a văzut că: 1) Domnia Ta, ieromonahule, ai aşteptat dela numele lavrei de Nemţu mijlocire înaintea prea sfântului sinod, intărită de rugăciunile frăţiei lavrei, pentru a se autorizà de a se organizà, pe moşiile Copanca şi Chiţcanii din ţinutul Benderului, pe Nistru, după hotărîrea ocârmuitorului senat din 1845, o mânăstire bărbătească, cu aceasta 1) ca noua mânăstire, sub numire de noua lavră a Inălţării Neamţului în Basarabia, să se afle sub neatârnata jurisdicţie a prea sfântului sinod, dar ca totodată să se socotească ca fiică a lavrei de Neamţu; 2) ca aşezământul lăuntral al mânăstirii, adică: canoanele bisericeşti, trapezile, ascultările şi celelalte

obiceiuri să fie unul şi acelaş carele se păzeşte în lavra de Neamţu, alcătuit de stareţul şi egumenul lavrei, Paisie Velicicovski, după aşezământul muntelui Atos; 3) ca superiorul mânăstirii totdeauna să fie ales de către soborul frăţiei acestei mânăstiri, însă cu unirea de asemenea a frăţiei lavrei Neamţului din Moldova şi, după aceea, alesul să fie prezentat prea sfântului sinod spre întărirea sa în această numire, şi 4) ca numărul frăţimii monahice în noua mânăstire să se ştie până la 50 persoane, mai cu protimisis din frăţimea lavrei Neamţului din Moldova şi, la caz de neajungerea unor asemene, să se primească şi din monahii şi frăţimea de loc. Intre aceştia din lavra Neamţului au şi sosit în Basarabia câţivà din frăţimea monahică, pe cari prea sfinţia sa, până la deslegarea întrebării pentru înfiinţarea mânăstirii, a găsit de cuviinţă, fără a-i împărţì pe la mânăstirile în fiinţă, a-i lăsà să locuiască, potrivit cu dorinţa lor, în sălaşurile lavriene, pe moşia Nemţenii a lavrei de Neamţu din ţinutul Chişănău, sub blagocinul mânăstirilor eparhiei de Chişănău, acordându-le a sluji dumnezeeasca slujbă în biserica poporană din Nemţeni. In aşà stare a pricinii de faţă, prea sfântul sinod intrând în chibzuirea temeliilor pe care poate să fie autorizată zidirea unui lăcaş moldovan în Basarabia, au recunoscut că, aşà precum acest lăcaş va fi numai ca cum o despărţire, în Rusia, a lavrei Neamţu din Moldova, apoi ea ar fi obligată: 1) să conserve aşezământul ce se păzeşte în lavră de obştească vieţuire, după aşezământul muntelui Atos, introducerea căruia, în mânăstirea ce se înfiinţează din nou, cu atâta poate fi mai lesne îngăduită, cu cât el dejà e adoptat în regulă în câtevà mânăstiri de obştească vieţuire în Rusia; 2) să se păzească statornică legătură cu lavra de Neamţu şi 3) asemănat pravoslavnicelor lăcaşe aflătoare chiar în Moldova, să releve asemenea de mitropolitul Moldovei, chiriarhul bisericii Moldovei, dar ca tot odată, mânăstirea aceasta, ca una ce se află în hotarele Rusiei, să nu poată fi scoasă (deosebită) în relaţiile duhovniceşti şi din jurisdicţie (atârnarea) nici de acea dela sfântul sinod, pe temeiul obştesc, pe care toate feţile duhovniceşti, petrecătoare în Rusia, sunt supuse guvernului duhovnicesc de aicea, nici acelei a arhiereului de eparhie, fără permisiunea căruia, după canoanele bisericeşti, în cercul eparhiei sale, nimeni din feţe din clerul atât alb cât şi monahicesc, nu poate nici a învăţà nici a lucrà duhovniceşte şi asupra căruia de aşezămintele duhovniceşti se pune osebită îngrijire pentru buna stare a tuturor lăcaşurilor aflătoare în oblastia încredinţată lui şi a duhovniceştii reuşiri a monahilor.

Având în vedere toate închipuirile acestea şi conform cu dânsele, găsind că numirea domniei tale din partea lavrei, pentru o nouă mânăstire, care este aşăzată în Rusia, numai la puţine locaşuri considerabile ar fi în neconformitate cu încheierea mânăstirii ce se zideşte din nou ca o secţie a

lavrei de Neamţu, ca alegerea superiorului pentru locaşul propus, după obiceiul în genere adoptat în mânăstirile de obştească vieţuire, atât în Rusia precum şi de peste hotar, trebue a atârnà de frăţimea mânăstirii, iar confirmarea alesului în această numire atârnă de mitropolitul Moldovei; până la rânduirea însă a unui asemenea pentru mitropolia Moldovei, care acum este orfană, poate fi primită asupră-i de către prea sfântul sinod şi ca întru fixarea corpului frăţiei a noului locaş la No. de 50 monahi, nu se vede împiedecare.

Prea sfântul Sinod prin hotărîrea din 6 August 1863 a socotit:

1) A se autorizà frăţimii lavrei Inălţării dela Neamţu, în Moldova, zidirea, pe moşiile sale din Basarabia, Copanca şi Chiţcanii, a unui nou lăcaş, sub numirea de noua mânăstire a Inălţării dela Neamţu, după aşezământul muntelui Atos, de obştească vieţuire ce se păzeşte în lavră, dându-i-se drept a aveà în acest nou locaş până la 50 persoane de frăţie monahicească, cu protisimis din frăţimea lavrei din Neamţu, iar în caz de neajunsul unor de asemenea, din alte mânăstiri moldovene sau din cele locale, cu aceea că superiorul mânăstirii ce se zideşte din nou să fie ales din soborul frăţimii sale, cu unirea frăţiei lavrei de Neamţu şi cu confirmaţia în această numire de către mitropolitul Moldovei, iar, în vremea văduviei mitropoliei Moldovei, de către sfântul sinod, şi ca mânăstirea aceasta, ca fiica lavrei Inălţării dela Neamţu, aflându-se în unire cu acest lăcaş şi în atârnare de mitropolitul Moldovei, să înfiinţeze încă, fără prejudiciul drepturilor arhiereului eparhial de Chişinău, către carele drept aceea trebue a se reprezentà pentru examinarea bisericească şi hirotonie pe acei ce se aleg de către superiorul şi frăţimea de căpetenie în treptele de slujbă preoţească şi către carele mânăstirea trebue a se adresà în obiectele ce reclamă atât arhierească deslegare, cari sunt de pildă: sfinţirea bisericii; înzestrarea ei cu sfântul antimis şi altele; precum şi deslegarea sfântului sinod, de pildă întăritura superiorului şi, deşi Inalt Prea Sfinţia Sa nu are a intrà în lăuntrala ocârmuire a mânăstirii, cu toate acestea, dacă din partea Inalt Prea Sfinţiei Sale s'ar însemnà că se încalcă disciplina bisericească, la aşà caz face observaţie superiorului şi, potrivit cu însemnătatea cazului, raportează sfântului sinod pentru a luà măsuri potrivite, şi 2-o, până la organizarea mânăstirii, să se autorizeze călugărilor veniţi din lavra de Neamţu, potrivit cu dispoziţia făcută de Inalt Prea Sfinţia Sa, a rămâneà cu locuinţa în lăcaşurile lavrei (potvorie).

2. Tot odată cu închipuire despre temeiurile înfiinţării mânăstirii, Domnia Ta, în proiectul ce ai prezentat ministerului Afacerilor Străine, carele de acolo s'au trădat sfântului sinod, ai expus următoarele propuneri relativ

la material—micile mijloace a nouăi mânăstiri şi la întrebuinţarea venitului fondurilor din Basarabia a lavrei din Neamţu.

a) Spre ţinerea frăţiei nouăi mânăstiri din veniturile fondurilor din Basarabia a lavrei Neamţului, cari astăzi, după contractele cu arendatorii, compun 32.700 ruble, se va deosebì anual câte 12.500 ruble.

b) Pentru zidirea mânăstirii după planul care are a fi prezentat spre întărire, se va reţine din acelaş venit anual câte 7.000 ruble până la isprăvirea zidirilor, cu mântuirea cărora scăderea acestei sumi se va precurmà.

NB.) Din restul sumei veniturilor averii lavrei, anume 13.200 ruble anual, se vor depune la Banca de Odessa câte 5.000 ruble, până atuncea când se va face un capital de 50.000 ruble.

Din procentele acestui capital se va educarisì un cunoscut număr de junime bărbătească în seminariul de Chişinău şi un cunoscut număr de fecioare de tagma bisericească în şcoala de fete care se zideşte în Chişinău.

c) Până când nu se va compune propusul capital de 5.000 ruble, (din vărsarea anuală a câte 5.000 ruble), pentru educarisirea tinerilor bărbaţi şi fecioare, se va trimite în fiecare an, începând din anul prezent, la direcţia seminariei de Chişinău, câte 2.500 ruble din sumele frăţimii nouăi mânăstiri.

d) Rămăşiţa veniturilor din fondurile din Basarabia a lavrei, după ce se vor plătì datoriile mânăstireşti, se vor trimite anual la lavră prin consulul rusesc din Moldova.

e) Sinetele anuale de venituri şi cheltueli subscrise de soborul frăţimii se vor compune în trei exemplare, din cari unul se va prezentà sânţitului sinod, altul se va trimite lavrei de Neamţu şi al treilea va rămâne în mânăstirea din nou propusă.

f) Vechilul averilor din Basarabia al lavrei se va alege de către sobor din frăţimea lavrei de Neamţu sau din frăţimea nouăi mânăstiri. Pentru cheltuiala în procese şi propria sa ţinere, i se va asigurà o sumă de către soborul nouăi mânăstiri, cu unirea soborului lavrei de Neamţu. Drept aceea Sfântul Sinod au hotărît:

1. Despre Inalta confirmaţiune, în ziua de 13 a trecutului Ianuar, a încheierii sfântului sinod, pentru a se autorizà frăţimii lavrei Inălţării din Moldova, la Neamţu, de a întemeià în Basarabia, pe moşiile lavrei Copanca şi Chiţcanii, mânăstirea Inălţarea Noul Neamţu şi de a se permite monahilor sosiţi din lavră a rămâne cu locuinţa pe moşia Nemţenii Neamţului, până la organizarea mânăstirii în încăperile lavrei. Pentru atârnatele dispoziţii întru împlinirea acestei încheieri, să se înştiinţeze pe Inalt Prea Sfinţia Sa prin ucaz, dându-se drept general procurorului sinodului a încunoştinţà pe ministerul Afacerilor Străine, şi să se încunoştinţeze prin cancelaria general procurorului sfântului sinod pe dumneata, ieromonah.

2. Să se comunice de asemenea ministerului Afacerilor Străine, pentru a se înştiinţà pe egumenul şi frăţia lavrei Neamţu, despre îmbunătăţirea propunerilor expuse în proiectul Domniei Sale relativ la întrebuinţarea veniturilor fondurilor din Basarabia a lavrei. Sfântul sinod a blagoslovit prinosul de obştesc folos ce face lavra întru creşterea junimii duhovniceşti: acum proiectul de a formà, prin anuala depunere în aşezământul creditiv a câte 5.000 ruble, un capital statornic de 50.000 ruble, să se trimită direcţiei seminariei de Chişinău, pentru arătatul scop, câte 2.500 ruble anual din sumele frăţimii mânăstirii ce se înfiinţează din nou, şi neprevăzând pricini spre schimbarea celorlalte propoziţiuni expuse în menţionatul proiect, afară numai de propoziţiunea de a se prezentà sfântului sinod sinetele anuale a venitului şi a cheltuelii mânăstirii ce se înfiinţează din nou, ceeace sfântul sinod găseşte de prisos, pentrucă dispozarea veniturilor de pe fondurile basarabene a lavrei, precum şi verificarea cheltuielilor trebue a atârnà de egumenii şi frăţia superioară a lavrei de Neamţu şi a mânăstirii ce se înfiinţează acum în Basarabia, în mod de secţiune a ei: Noul Neamţu. Auspiciile asupra intrării sumelor afierosite de lavră întru creşterea tinerimii duhovniceşti şi asupra întrebuinţării lor la a lor scop, cu aceea ca, în contul acestei sumi să se crească în stabilimentele de educaţiune din Chişinău, cu preferinţa tinerilor ce petrec din Moldova şi fii a feţelor duhovniceşti din parohiile moldovene în eparhia Chişinău, le pun asupra Inalt Prea Sfinţiei Sale, cu lămurire în ea a propoziţiunilor expuse în proiectul Domniei Voastre, relativ la întrebuinţarea venitului fondurilor lavriene şi la cârmuirea de educaţiune duhovnicească la prea sfântul sinod. Iar auspiciile întru îndeplinirea voinţii egumenului şi fraţimii lavrei din Neamţu, ca prisosul veniturilor acelor fonduri dela nouăle cheltuieli a zidirii noului lăcaş să fie depus în aşezămintele noastre creditive, le lasă în dispoziţia ministerului Afacerilor Străine.

Aşà dar, consistoria, în protocolul urmat la 30 Martie anul acesta, au hotărît întru aceasta să se facă următoarele:

1. Cu descrierea referatului ucaz a prea sf. sinod pentru a se autorizà fraţimii lavrei Inălţării din Moldova, Neamţu, a întemeià în Basarabia, pe moşiile sale Copanca şi Chiţcanii, o mânăstire a Inălţării Noul Neamţu şi de a se permite sosiţilor din lavră monahi a rămâneà până la organizarea mânăstirii cu locuinţa pe moşia Nemţenii, în încăperile lavrei; să se dea de ştire, prin ucaz, blagocinului vieţuitorilor monahi în Basarabia a lavrei de Neamţu, arhimandritului Varlaam, cu aceasta că, pentru aceşti monahi, tot acum să se facă şi să trimită consistoriei formularnic izvod (condica calităţilor), iar pe vremea viitoare să se trimită nişte asemenea anual în termene hotărîte.

2. Aşà precum din prezentatul referat se vede că acestor monahi, în urmarea mijlocirii Domniei Voastre, prin rezoluţia Inalt Prea Sfinţiei Sale, urmată la 28 Noemvrie 1862, li s'au autorizat după introducerea mânăstirii Neamţu în stăpânirea moşiilor Copanca şi Chiţcanii, cu învoire de a săvârşi sf. slujbă în biserica din Chiţcanii până la vremea zidirii de către acei monahi loruşi şi deosebită biserică, apoi despre aceasta să se raporteze dela persoana Inalt Prea Sfinţiei Sale, prin raportul prea sfântului sinod, şi

3. Cu descrierea acestui ucaz a prea sfântului sinod să se comunice regenţii duhovniceştii seminarii de Chişinău, direcţiei căreia se vor trimite, pentru educaţiunea ştiutului număr de tineri în seminaria de Chişinău şi a cunoscutului număr de fecioare de tagma duhovnicească în şcoala de fete ce se înfiinţează în târgul Chişinău, câte 2.500 ruble pe an, din sumile frăţimii mânăstirii Inălţării Noul Neamţu ce se înfiinţează din nou.

Această încheiere s'a adus întru îndeplinire la 9 Aprilie anul acesta cu trimiterea de ucaz arhimandritului Varlaam, sub No. 2.174 şi de adresa pravleniei seminariei sub No. 2.175.

Pricazali (s'au poruncit) şi Inalt Prea Sfinţia Sa au poruncit a se împlinì cu descrierea referatei oficii a d-lui general gubernator de Novo-Rusia şi Basarabia şi acelor ce s'au aflat după sprafca (reşerşi) Domniei Voastre, ieromonahule, să vi se trimită ucaz (poruncă) cu acea ca Domnia Ta, din asignitele pentru creşterea tinerilor bărbaţi în Seminaria din Chişinău, a fecioarelor din tagma duhovnicească în şcoala de fete din Chişinău— a câte 2.500 ruble, negreşit să le trimiteţi pe anul curent o jumătate, anume: 1.250 ruble argint la direcţia duhovniceştii seminariei de Chişinău, iar cealaltă jumătate de 1.250 ruble la sfatul şcoalei de fete de tagma duhovnicească. Iar pe vremea viitoare, în fiecare an să trimiteţi la însemnatele locuri câte 1.250 ruble la începutul fiecărui an. Despre care aceasta să se încunoştinţeze pe direcţia seminariei şi pe sfatul şcolii de fete de tagma duhovnicească.

August, 31 zile, anul 1864.

(Subscrişi) Membrul consistoriei,
Preotul GRIGORE GALIN.

Secretar: GUTER.

Pentru conformitate: EGUMEN TEOFAN.

XXVIII.

Raportul lui Teofan Cristea către stareţ şi sobor despre înfiinţarea nouăi mânăstiri.

Inalt Prea Cuvioşiei Sale P. Arhimandritului Timotfeiu, stareţul sfintei mânăstiri Neamţu şi Secul şi la tot sfântul sobor!

Incă dela 1859, când odată cu luarea averilor s'au desfiinţat şi toate drepturile mânăstirilor şi a bisericii ortodoxe din Moldova prin măsurile luate de fostul guvern al Lumânării Sale Prinţului Cuza; — deşi am scris de mai multe ori soborului, vestindu-i despre lucrările mele de aice, însă spre a mea părere de rău, n'am primit nici un răspuns, după care apoi m'am adresat cătră chiriarhul ţării, răposatul mitropolit Sofronie, dela care am primit povăţuirile cuvenite, precum şi plenipotenţă cum să urmez, cu adăugire ca totdeauna de rezultat să-i raportez, şi aşà am şi urmat până la trecerea sa din viaţă, după care apoi, nepuindu-se în grabă păstoriu bisericii, şi neavând cătră cine a mă adresà afară de sobor, m'am adresat cătră el, atât de aicea, precum şi dela S.-Petersburg unde mă aflam, dar înzadar, că iarăş n'am primit răspuns. Deci văzând aşà tăcere la anul 1862 — dela S.-Petersburg, unde mă găsiam, prin împărătescul consulat din Iaşi, am scris atât înalt prea cuvioşiei voastre cum şi soborului, trimiţând şi socotelile de veniturile şi cheltuelile urmate cu căutarea proceselor, dar în loc de răspuns am primit, prin împărătescul minister din Afară, numai adeverinţa mânăstirii sub iscălitura soborului, însoţită de răspunsul locotonentului de mitropolit cătră împărătescul consulat, că s'au primit sămile la mânăstire.—După care deşi am scris iarăş în mai multe rânduri mânăstirii, însă mi s'a răspuns cu tăcerea; ba încă la 1864 mi s'au răspuns, de cătră egumenul mânăstirei Secul, ca să lucrez cum Dumnezeu mă va luminà, având în vedere şi povăţuindu-mă de duhul şi puterea plenipotenţelor date, nemai adăugând a scrie mai mult soborului, şi a-i cere vreo povăţuire dela mânăstire, că se tem, fiind foarte persecutaţi de guvern.

In urma dar a unei asemenea declaraţii, am încetat de a mai scrie deadreptul, deşi aceasta se cerea neapărat, mai ales pentru darea socotelilor, pe cari pe fiecare an pregătindu-le, le păstram ca la timp să le trimit mânăstirii, când s'ar pune iarăş în driturile sale hărăzite de veacuri. Insă văzând că lucrările bisericii ortodoxe şi a mânăstirilor din Moldova sunt încurcate, încât poate încă mult timp va trece până se vor linişti, şi mai ales temându-mă de sfârşitul vieţii care erà a mi se întâmplà la trecuta lună Aprilie, potrivit cu hotărîrea prea sfântului îndreptătorului sinod Inalt întărit la 13 Ianuarie 1864, pentru înfiinţarea acestei nouăi mânăstiri Neamţul

a' Inălţării Domnului, de aici din Basarabia, care hotărîre s'au trimis în copie de atuncea de către ministeriul împărătesc consulatului din Iaşi, ca prin mitropolia Moldovei să se împărtăşească mănăstirii şi soborului, despre care nu mă îndoesc că nu o aveţi; potrivit dar acei dispoziţii, am încredinţat soborului nouăi mânăstiri toate socotelile pentru veniturile primite şi cheltuelile urmate de mine ca vechil cu căutarea proceselor lavrei, dela cel de pe urmă an (care am trimis mânăstirii), — adică pe 1862—1863—1864 şi până astăzi, ca să le cerceteze şi să le încredinţeze potrivit aşăzământului, ca cel ce este unul şi acelaş, nedespărţit de soborul cel din lavră, având aceeaş dreptate; care cercetându-le şi încredinţându-se de adevărul lor, le-au întărit după cuviinţă şi pus în arhiva mânăstirii spre păstrare; până când se vor cere de soborul lavrei de acolo ca să i le trimită.

Pe lângă aceste mă găsesc dator a aduce la cunoştinţa sfântului sobor, deşi acesta le cunoaşte, atât din cele scrise mai înainte cum şi din cele împărtăşite de ministeriu prin consulat sântei mitropolii Moldovei:

a) Că după stăruinţa întrebuinţată aici s'au cunoscut dreptatea mânăstirilor moldoveneşti asupra averilor lor aflătoare în Imperiu, nu numai a lavrei Neamţu, ci şi a tuturor celorlalte mânăstiri, potrivit cu plenipolenţa dată mie de chiriarhia ţării la 1860, — şi

b) Ca potrivit dorinţei soborului şi a chiriarhului ţării, prea s-tul îndreptătoriu sinod al Rusiei au încuviinţat zidirea nouăi mânăstiri Neamţu, cu aceleaşi rândueli şi aşăzământ adus din Sfântul Munte al Aftonului şi statornicit de prea fericitul părintele nostru, stareţul Paisie, în lavra Neamţului, care au şi căştigat întru tot milostiva înalta întărire la 13 Ianuarie 1864. După care de îndată am şi pus în lucrare facerea mai întâiu a unui rând chilii de lemn, trapeză, cuhne şi altele spre adăpostirea fraţilor veniţi de acolo. Apoi, după ce prin blagoslovenia s-tului sinod şi bunavoinţă a înalt prea sfinţitului Antonie, arhiepiscopul(?) de Basarabia, ni s'au dat biserica Sf-tului Neculai dela Chiţcani, (desfiinţându-se poporul şi mutându-se locuitorii la alt loc), am prefăcut zisa biserică în mânăstire, zidind un rând de chilii, făcând trapeză mare, frumoasă, cuhne, prescurărie, chelărie, beciuri, egumenie, arhondarie şi altele, toate de piatră şi cărămidă, acoperite cu oale; aceste toate din afară, şi pe din lăuntru, biserica am reînnoit-o în total din nou, făcând: uşi, fereşti, pardoseală, despărţirea pridvorului pentru pavicerniţă şi ceasuri, cum şi stranele trebuitoare şi sobe pentru iarnă, iară după gătirea tuturor acestora, am aşezat s-ta făcătoare de minuni icoană a Preacuratei Fecioare, cu în dos a S-tului Gheorghie, dimpreună cu chivotul,[1] în mărime întocmai cei dela Neamţu, decât în frumuseţă şi bogăţie cu neasemănare, având numai pietre ferecate preste 7.000 bucăţi, împreună şi celelalte argintării precum: policandru, sfeşnice,

cadelnic, veştminte şi clopote mari, cu un cuvânt toate cele trebuitoare, care le-am adus dela St-Petersburg şi cari apoi, la 11 Octomvrie acelaş an 1864, s'au sfinţit de înaltul cler al Basarabiei, aşăzând şi rânduiala vieţii chinoviale.

In biserică pravila aşà o urmăm precum a aşezat-o prea fericitul părintele nostru, adică: româneşte, ruseşte şi greceşte (în lipsă de româneşte) şi totodată pregătim acum şi materialul pentru zidirea bisericii şi a mănăstirii cei mari, care, vrând Domnul, prin rugăciunile Inalt Prea Cuvioşiei Voastre, şi a s-tului sobor, la viitorul an se va începe. — Veţi şti că cu ocazia praznicului Inălţării Domnului, care este hramul acestei mânăstiri, şi în anul trecut şi în acest următor, au venit Inalt Prea Sfinţitul arhiepiscop Antonie al Basarabiei şi au slujit, făcând şi hirotonii de diaconi şi preoţi, prohirisind pe p. Isihie şi Andronic cu nehedernițe, iară în acest an au fost împreună şi Prea Sfinţitul Dimitrie, arhiepiscopul Hersonului, la Inălţare, când m'au făcut şi egumen, fără a şti de mai înainte.

După aceste vă vestesc că şi celelalte procese a mânăstirii, precum pentru Nemţeni despre Bălăureşti şi Vatra Iazului despre Orheiu, s'au câştigat şi luat în stăpânire, asemenea şi *pricina datoriei* p. Iftimie cu Boţan Beidiman şi Lehri, deşi cu multă trudă şi cheltuială, însă de judecătoria de Bender s'au hotărît în folosul mânăstirii; precum asemenea şi pricina Tinicesei pentru pretenţia şi iscul pornit asupra mânăstirii pentru Visoca şi Cricicăuţi am sfârşit-o prin învoeală, cum şi altele, încât, dacă va ajutà Dumnezeu, peste scurtă vreme mânăstirea va fi scăpată de procese, cum şi prisosul banilor din veniturile mânăstirii sunt depuşi la bancă.

Vă mai vestesc că, după rugămintea şi cererea mea şi a soborului de aici, Prea Sfinţitul Chiril, patriarhul Ierusalimului, au binevoit a hărăzì smeritului nostru lăcaş o cruce de argint poleită cu aur şi pietre preţioase, în care au închis o parte din de vieaţă dătătorul lemn al crucii Domnului şi piatră din primitorul de vieaţă mormântul Domnului, şi două părticele din moaştele sf. sf. mucenic Haralampie şi Modest, patriarhul Ierusalismului, însoţite şi cu actele de dănuire, adeverite de însuş mâna sa şi întărite cu sigiliul patriarhiei, trimeţându-le prin plenipotentul său, Inalt Prea Cuvioşia Sa arhimandritul Nicodim; care după încuviinţarea Inalt Prea Sfinţitului Antonie, arhiepiscopul de Basarabia, al nostru duhovnicesc părinte, la 28 Iunie le-au adus la mânăstire, întâmpinându-se cu cuvenita cinste de sobor şi mulţimea închinătorilor ce s'au adunat şi s'au aşăzat în s-tul altar spre a sta nestrămutat în veci.

Acestea în scurt aducându-le la cunoştinţa Inalt Prea Cuvioşiei Voastre şi a tot s-tului sobor, dacă voiu primì cuviinciosul şi mie mult doritul răs-

puns, apoi vă voiu scrie mai pe larg şi mai adesea despre toate interesele mânăstirii de aici regulat.

(ss) EGUMEN TEOFAN.

N. M. N.
Anul 1866, Iulie 8.
No. 58.

XXIX.

Teofan Cristea către stareţ.

Inalt prea cuvioşiei sale arhimandritului Timofteiu stareţul s-tei mânăstiri Neamţu şi Secul *şi la tot soborul.*

La trecuta lună Iulie am avut cinste, prin împărătescul consulat, a vă inhirisi umilitul meu raport, prin carele v'am descris în scurt starea intereselor mânăstirii de aici, din Basarabia. Şi mă măguliam că negreşit voiu primi cuvenitul răspuns măcar acum, după ce la cele mai dinainte hârtii, trimise dela 1860 şi până în urmă, niciodată de-a dreptul nu mi-aţi răspuns. Insă, spre a mea părere de rău, nu numai n'am primit nici un răspuns la cele scrise, dar apoi încă, în contra a toatei aşteptări, m'am încredinţat că hârtiile asupra mea pregătite de d-l Pavel Samsonov, aici la Chişinău, în dialectul rusesc şi romănesc, ca dela faţa sf. voastre şi a soborului şi trimise de mitropolia Moldovei, prea cuvioşia voastră le-aţi iscălit, cari apoi, tot prin mitropolie i le-aţi trimis îndărăt spre a le înaintà mai departe. Oare socotiţi, bunule părinte, că aceste lucrări misterioase, în contra cugetului, vor rămâneà necunoscute? Au socotiţi că nu se ştie că şi aceste hârtii tot o valoare ca şi cele slobozite d-l D. Aroneanu, Dubău şi Zalman Calman..... în deosebite vremi? Care, adevărul grăind, nu fac cinste soborului şi celor ce au iscălit. Eu credeam că după căderea guvernului principelui Cuza vor încetà silniciile la cari eraţi expuşi spre a iscăli împotriva cugetului, precum ziceţi, şi de aceea v'am scris, însă precum văd m'am amăgit, că au acele (silniciile) urmează încă? au singuri aşà voiţi a urmà.

Inalt prea cuvioşia voastră cereţi a se întări vechilimeaua d-lui Samsonov, dată mai înainte (carele precum se ştie tot odată este numit ca vechil şi al celorlalte mânăstiri din Moldavia de către guvernul Moldaviei), ca dela numele mânăstirilor, şi pe care guvernul împărătesc de aici, în puterea legii din 25 Maiu 1864, nu-l cunoaşte. Uitând că prin proiectul supus de mine prea s-tului îndreptătorului sinod pentru înfiinţarea nouăi mânăstiri şi carele s'au încuviinţat. în totul, primind şi întru tot milostiva Inalta întărire anume se zice: «Vechilul mânăstirii va fi ales de sobor numai dintre monahii Lavrei Neamţului şi Secului din Moldavia sau din părinţii nouăi mânăstiri (de aici), căruia i se va însemnà suma cheltuelilor pentru proce-

sele mânăstirii şi ţinerea sa; care această sumă i se va asignà de către soborul nouăi mânăstiri, cu unirea şi a soborului lavrei dela Moldavia», fără a fi zis ca să fie mirean; şi care dispoziţie de atunci s'au împărtăşit soborului de acolo spre ştiinţă. Iară cât se atinge de stăruinţa pe la tribunaluri de vechil mirean, dacă ar urmà trebuinţa, atunci singur vechilul monah are dreptatea aceasta a-şi numì de aici pe cine va socotì.

Poate ziceţi prea cuvioşia voastră că motivul ce v'a îndemnat a face asemenea pas este că n'aţi aveà persoană vrednică dintre monahii de acolo pe care să puneţi vechil; şi la această vă răspund, că dacă acolo n'aveţi, apoi noi aici avem pe p. Andronic duhovnicul, carele încă la 1857 au fost ales de sobor şi întărit de chiriarhul bisericii Moldovei ca vechil în Basarabia, şi carele atuncea a rămas din cauza boalei. — Pe sfinţia sa dar, în puterea vechilimelelor mele, şi a hotărîrii prea s-tului sinod a toată Rusia, prin care pune asupră-mi administrarea nouăi mânăstiri şi a averilor lavrei aflătoare în Basarabia, în unire cu soborul de aici, l-am ales şi numit, întărindu-l în lipsa mea a fi vechil; — ca pe unul ce totdeauna s'au deosebit, dintre toţi fraţii, cu moralul şi râvna în apărarea rânduelilor monahiceşti şi a intereselor casei. — Iară în ceeace priveşte celelalte interese a mânăstirii de aicea, acum nu vă scriu nimic, până când nu voiu primì răspunsul înalt prea cuvioşiei voastre la cele mai dinainte scrise, ca să nu se pară că strig în pustiu.

Iartă-mă, bunule părinte, dacă vă scriu aşà, căci datoria mă sileşte a vă arătà că foarte vă compromitaţi cu asemenea hârtii fabricate preste graniţă şi primite de prea cuvioşia voastră şi iscălite. Gândiţi oare ce evlavie va aveà lumea la noi cei duhovniceşti, dacă nu ţinem adevărul. Să ne aducem aminte de cela ce zice: «Să fie vouă ce este aşà, aşà şi ce nu, nu.» — Căci ştiut este ce stăpânire are lavra asupra averilor sale acolo? Au doriţi ca aceeaş soarte să o aibă şi aceste averi de aici, că adică prin numirea d-lui Samsonov sau a altui mirean ce veţi mai numì; voiţi pe de o parte să daţi şi aceste averi guvernului Moldovei? Iară pe de alta să se pustiească şi acest nou lăcaş de aicea, abià înfiinţat prin mila prea puternicului monarh *Alexandru Nicolaevici*; ca desăvârşit să se atingă aşăzământul vieţii monahiceşti şi rânduelile aduse din Sfântul Munte a Aftonului, şi aşăzate în lavră, cu multe sudori şi lacrimi, de prea cuviosul părintele nostru, stareţul *Paisie*, ce abià numai s'au întemeiat aicea, şi care astăzi acolo nu mai există nici în biserică, scurtându-se pravila, după izgonirea limbilor slavoneşti şi greceşti, nici în afară.

Acestea vi le scriu din multă durere şi mâhnire şi sunt aşteptând doritul răspuns.

Fiind al înalt prea cuvioşiei voastre cu totul smerit şi prea plecat împreună cu tot soborul.

(ss) EGUMEN TEOFAN.

No. 86.
1866. Septemvrie 15.

XXX.

Teofan Cristea către Stareţ.

Inalt prea cuvioşiei sale arhimandritului Timofteiu, stareţul sfintei mânăstiri Neamţu şi Secul şi la tot soborul!

Deşì în mai multe rânduri v'am scris înalt prea cuvioşiei voastre, precum şi soborului despre starea lucrărilor de aici; însă spre a mea părere de rău, n'am primit vreun răspuns. Iară pe la începutul lui August, anul contenit 1866, înştiinţându-mă prin dubovnicul Ghenadie, fostul cămăraş, că nu numai să nu mai aştept vreun răspuns dela sf. voastră, ci încă mai cu deadinsul să fiu gata a întâmpinà. Zicând că la 20 Iunie acelaş an, v'aţi tânguit d-lui general gubernator de Novo-Rosia şi Basarabia asupră-mi, trimiţindu-mi şi copia de pe suplică, — care cetindu-o şi observându-o cu atenţiune, m'am minunat cum s'au putut acelea subscrie de prea cuvioşia voastră. Deocamdată nici am voit a crede că o atare calomnie se poate desăvârşì de către persoane sfinte duhovniceşti. De aceea însă, mai întâiu de a mă încredinţà despre adevăr, v'am scris în scurt la expirata lună Septemvrie prin împărătescul consulat, cu scop că-mi veţi răspunde în vreun mod, dar văzând că până acum sunt în adăstare şi nu-mi răspundeţi, mă simt dator a întâmpinà aceste neadevăruri. Nu putem zice alta decât că prin asemenea nu ponegriţi pe ieromonahul Teofan Cristea, cum mă numiţi, ci pe plenipotentul bisericii ortodoxe din Moldova şi a tuturor mânăstirilor în deobşte şi în parte a mânăstirii Neamţului şi Secul. Anume:

1. Ziceţi prin suplică că guvernul principelui Cuza, încă dela 1865, v'a lăsat liberă administrarea averilor, şi că în virtutea aceleia aţi rânduit, în unire cu soborul, delegat administrator averilor mânăstirii de aicea, pe d-l Pavel Samsonov. Oare se poate mai mare neadevăr decât acesta, ca să fi înapoiat averile mânăstirii guvernul la 1865, spre a le administrà singură? Şi dacă aceasta au fost-şi este adevărată, de ce dar aţi slobozit vechilimè d-lui Samsonov încă la 1862 şi apoi la 1863, după ordinul d-lui Odobescu, ministru de Culte, No. 19.032, din 25 Iunie, pe când eram încă la St-Petersburg, trimiţându-vă d-sa şi vechilimeaua numai de aţi sub-

scris-o, în care singuri ziceţi ca toate să le lucreze d-l Samsonov cu departamentul bisericesc cu atâţia ani mai înainte, pe când încă n'aveţi libertate de a administrà. Iată dar concluzia că nu este aşà, că vi s'au dat dritul administrării, ci aceasta este o maşinărie a ministeriului bisericesc ca să poată desfiinţà şi pe noua mânăstire, ca pe lavra de acolo, luându-i veniturile. Că dacă este adevărat că guvernul prinţului Cuza au dat libera administraţie a averilor soborului, apoi se cuvine a o da nu numai pentru averile din Rosia, cari nu stau în puterea sa, ci a împărăteştii voinţi, dar mai vârtos a acelor din ţară. Şi că dacă soborul este în drept a le administrà, apoi pe aceste de aici soborul le şi administrează, căci atât soborul dela vechea lavră a Neamţului, şi acest dela această nouă unul este şi acelaş, şi acestuia din urmă este încredinţată atât administraţia nouăi mânăstiri cât şi a averilor lavrei de către prea sfântul îndreptătorul sinod, ca celui ce mai cu scumpătate păzeşte aşăzământul vieţii monahiceşti adus din sfântul munte a Aftonului de prea cuviosul părintele nostru, stareţul Paisie, şi mai cu dreptate este ca soborul de acolo să se îndestuleze cu averile din Moldova, a cărora venituri până la 1859 se urcau preste suma de 45.000 #, când aceste de aici venituri abià se urcă până la 6.000 #. — Pe lângă care apoi mai este de luat aminte că, dacă este adevărat că v'au dat dreptul de administrare, *ce cǎutà la mânăstire arhimandritul Dumbravă, silind* cu ordinul guvernului pe sobor să *subscrie şi altă vechilimè, pentru a primì rămăşiţile din veniturile lavrei dela moşiile de aicea,* regulate prin proiectul dat de mine prea sfântului sinod, şi prin împărătescul consulat, înfăţoşat soborului, — înspăimântând pe cei ce n'au voit a subscrie vorbita vechilimè că-i va surguni, de care temându-se unii, au subscris. — *Iară alţii, cu voia soborului, au protestat în numele lui către împărătescul consulat,* trecând graniţa şi viind, au rămas aicea, în noua mânăstire a Neamţului. — Iată încheierea, că acestea sunt numai vorbe, ca să poată amăgì pe guvernul împărătesc, căci alta nu se poate, *când odată soborul dela Moldova şi-au dat consimţimântul său, că este mulţămit în totul cu proiectul înfăţoşat lui,* care proiect după aceasta au primit încuviinţare în totul a prea sfântului sinod, şi întru tot milostiva întărire a augustului monarh la 13 Ianuarie 1864, No. 1461. Oare poate acum soborul de acolo a rânduì cu dela sine voie şi anume vechil fără a întrebà şi pe soborul de aice? Când anume se zice în proiect că soborul dela lavra Neamţul şi Secul din Moldova şi acel de aicea, din noua mânăstire Neamţu, cum s'a mai zis, este unul şi acelaş, precum se cunoaşte aici de împărăteasca ocârmuire. De aceea se cuvenià ca să cetiţi bine toate puncturile proiectului, şi aţi fi văzut şi în privinţa vechilului, unde anume se face menţiune, că poate fi ales dintre părinţii soborului de acolo şi din cel de

aicea, iară nici decum dintre mireni, precum v'am mai scris şi altădată, şi anume pe d-l Samsonov, impusul de guvern la 1863.

2. Mai ziceţi că comitetul ar fi cerut prin hârtia din 27 Septemvrie, No. 431, trimeasă prin împărătescul consulat d-sale şefului oblastiei, ca să nu-mi îngădue a mă amestecà în administrarea moşiilor şi intereselor de aici privitoare pe lavră. — Apoi se vede că prea cuvioşia voastră nu voiţi să cunoaşteţi pe ce argumente administrez eu, când ştiţi foarte bine că mai' întâiu chiriarhul bisericii Moldovei mi-au trimis plenipotenţă, apoi în lipsa văduviei bisericii Moldovei, potrivit întru tot milostivei Inaltei întăriri a prea sfântului îndreptătoriul sinod a toată Rosia, m'au rânduit a administrà atât noua mânăstire a Neamţului precum şi moşiile lavrei, împreună cu soborul de aicea, despre care v'am mai scris. Au voiţi a trece cu tăcere temeiurile pe cari mă aflu aici silit a petrece, căci altfel n'aţi cutezà aşà a mă osândì.

3. Ziceţi că la anul 1858 am şi fost trimis de sobor aici cu oarecari însărcinări, şi că în curgere de trei ani aş fi cheltuit suma de 35.602 ruble 81 capeici, şi când mi-a ridicat mânăstirea acea însărcinare şi m'au chemat a-mi da socoteala, eu n'aş fi ascultat de superiorul meu, rămânând samovolnic preste Prut şi făcând mulţime de abuzuri pe la moşiile mânăstirii, pe care aţi poruncit delegatului vostru a le urmărì şi descoperì.

Iertaţi-mă, bunule părinte, dacă mă exprim astfel, că toate acestea sunt numai calomnii, şi mai mult nimic pot fi în faţa omului ce ştie a judecà. Cred că singuri mai bine ştiţi, care în acel an 1858 n'am venit din Rosia de două ori la mânăstire, odată la Inălţarea Domnului şi a doua oară la 20 Decemvrie, când am mers la mitocul Timişeştii (unde eraţi ca dichiu) şi mergând la mânăstire, mi-am dat sămile precum ştie soborul, după care apoi, la 9 Martie, iarăş m'au rânduit aicea cu din nou însărcinări, pe cari le-am deplinit cu toată acurateţa. — Iară dacă am cheltuit suma vorbită în curs de trei ani, ar fi de necesitate să luaţi mai întâiu aminte la ce anume s'au cheltuit? Iară nu numai să aruncaţi tină asupra mea ca să mă ponegriţi. Când eu v'am dat socotelile cu explicaţie la 1862, prin împărătescul consulat, asupra cărora neprimind alt răspuns decât chitanţă de primire, temându-mă de vreo întrebuinţare urmată, pe anii din urmă încheindule, le-am dat în cercetarea soborului de aici, potrivit hotărîrii prea sfântului îndreptătoruluì sinod, Inalt întărită la 13 Ianuarie 1864, pe care cercetându-le şi încredinţându-le după cuviinţă, le-au pus la arhivă până la timpul ce se vor cere, după cum v'am mai scris, pe cari când veţi voì a le aveà, n'aveţi alta decât să scrieţi soborului de aici, şi vă vi le-or trimite. — Iară în cât priveşte că fiind chemat de mânăstire n'aş fi ascultat, la această împrejurare chem martori pe însuş prea cuvioşia voastră, să spu-

neţi atât în timpul răposatului Gherasim, precum şi în a prea cuvioşiei voastre, de când v'aţi numit stareţ lavrei, mi-aţi scris odată macar, oficial sau particular, ca să viu la mânăstire, dela 1859, timpul răpirii averilor mânăstirii Neamţul de către guvernul principelui Cuza, şi până astăzi, deşi în mai multe rânduri m'am adresat şi către unul şi către altul? Intru cât se atinge însă: cel dintăiu mi-au scris numai odată, ca să lucrez cu energie spre apărarea dreptăţilor mânăstirilor şi a averilor lor, acelor de acolo din ţară în deobşte, şi în parte celor de aici, căci guvernul principelui Cuza voià a le răpì şi pe acestea. — Iară prea cuvioşia voastră nici decum. Deci eu la asemenea tăcere, m'am adresat către mitropulitul Sofronie, ca chiriarhul ţării, cerându-i deslegare ce să fac, care nu numai nu mi-au încuviinţat să viu înapoi la mânăstire, dar încă m'au îndatorit, prin scrisoarea din 3 Septemvrie 1859, ca să protestez aici acele nelegiuite dispoziţii ale guvernului principelui Cuza, cerând îndreptare, trimiţându-mi tot atuncea şi vechilimeaua cu No. 1.296, în virtutea căreia am lucrat sprijinind drepturile mânăstirilor.

Apoi fiindcă răul crescuse foarte, încât stareţului şi soborului îi erà cu neputinţă a lucrà dela sine sau măcar a aveà corespondenţă cu mine, prin suplica din 28 Martie 1860, No. 26, către chiriarhul ţării, după ce mai întâiu îi arată trista stare a lavrei, apoi îl roagă zicând: «In numele legăturilor legiuite canonice a fericiţilor ctitori, să faceţi tot ce puteţi, pentrucă numai singuri vă bucuraţi de libertatea aceasta să mijlociţi şi să cereţi grabnică ocrotire». In urma unei asemenea suplică, *la Aprilie acelaş an, mi-au trimes prea sfinţitul mitropolit nouă plenipotenţă sub No. 68, cu deplină şi nemărginită putere spre a lucrà şi a cere puternicul ajutor a avtocratorului Rosiei întru apărarea sfintei biserici ortodoxe din Moldova, a religiei şi a tuturor mânăstirilor în de comun şi în deosebi a lavrei Neamţu şi Secul.*

Deci, în puterea aceasta, de atunci şi până astăzi lucrez, lipsit fiind de mijloacele băneşti (deşi după zisa vechilimè căştiurile moşiilor lavrei erau regulat a se primì de mine dela posesori), pe care posesorii le trimiteà la Moldova regulat totdeauna, osebit de puţinii bani cari am primit eu, pentru cari încă la 1862 v'am trimis socoteală. Iar nu precum ziceţi că de şapte ani n'aţi primit nimic. *Dacă n'aţi primit nimic de şapte ani, pentru ce aţi dat hârtie lui Zalman Berman posesorului de aici că aţi primit totdeauna dela dânsul banii cuveniţi şi aşà să urmeze pe viitor;* se vede acum foarte lămurit care este ţelul suplicii dată la 1 Iunie 1866.

4. Ziceţi că eu pierd pădurile de pe moşiile Copanca şi Chiţcanii. Vă întreb acum, avutu-le-au mânăstirea din timpul răpirii de Turci a părţii aceşteia din Moldova, până la anexarea ei de către Rusia şi de atuncia până la

timpul venirii mele ca vechil şi după ce lavra şi biserica Moldovei m'au însărcinat spre a-i sprijinì dreptăţile, rânduind de unde să-mi primesc cheluelile, *iar prea cuvioşia voastră, cu comitetul, din contra, primind bani acolo precum adeverează hârtia dată zisului evreu*, ce trebuià să fac, căzut fiind în datorii, şi mai cu seamă, *după ce s'au încuviinţat în totul proiectul meu de către sobor pentru zidirea nouăi mânăstiri a Neamţului şi celelalte*. Am trebuit să dau zisele moşii în posesie şi cu parte de pădure spre tăiere, însă cu învoirea ocârmuirii împărăteşti, iar nu stricând toată pădurea, precum ziceţi, despre care s'a făcut cercetare de către ocârmuirea de aici şi s'au încredinţat despre adevăr; şi cu banii aceia, pe de o parte am plătit şi plătesc datoriile, iar pe de alta urmez cu zidirea nouăi mânăstiri, care toată din pajişte s'au făcut, precum şi ţinerea soborului dela 1861, căutarea proceselor şi altele.

Prin urmare, dacă aceste aşà precum vi le declar, pe cari le poate vedeà ori şi cine când va voì, apoi oare merit eu asemenea calomnie? Ba încă, ce-i mai mult, că fără vreo sfială, pe de o parte cereţi ca să mă oprească de a căutà interesele sfintei biserici şi a mânăstirilor, iar pe de alta să mă trimeată acolo spre a-mi da seamă pentru sumile încredinţate mie la zidirea ospitalului din Tg.-Neamţu, care această din urmă au făcut vârf tuturor neadevărurilor scrise până acum în contra mea, drept care vin a cere judecată în faţa lumii.

Ospitalul s'a gătit de zidit şi s'a deschis la 1852, Octomvrie în 16, în fiinţa fostului Domn Ghyka şi a mitropolitului Sofronie, de către răposatul Neonil, care au mai trăit un an după deschidere şi apoi, la 16 Octomvrie 1853, s'au mutat către Domnul. Apoi, oare în cursul acelui an de ce n'au cerut asemenea socoteli dela mine, nici stareţul, nici camaraşul? După Neonil, până la 1855 au fost răposatul Naftanail, după Naftanail au fost locotenent arhimandritul Antonie Dumbravă, după el Dionisie, după Dionisie Gherasim, iar cămăraşi Ghenadie, Timofteiu (care sunteţi înşi-vă), Vlasie, Gherasim cassier şi Antim, şi nici unul din stareţi sau camaraşi n'au cerut asemenea sămi dela mine, ca dela unul ce nu am avut sămile cheltuelilor zidirii spitalului în mâinile mele, căci cum ar fi lăsat astfel să treacă 14 ani şi să nu zică nimic? Ba încă la 1853 să mă rânduiască inspector la acelaş spital, unde am fost până la 1856, după care apoi, ca vechil a mămăstirii la capitala din Iaşì, până la 1858 şi de atuncia aicea. Oare se puteà ca, având eu a da socoteli, să mă rânduiască în alte ascultări însemnate şi să nu-mi ceară socoteli din trecut? Eu gândesc că mai convenabil ar fi a cere socoteli dela alţii, şi anume dela părintele Eremia, ca dela economul mânăstirii care cheltuià, şi dela părintele Timofteiu care au îngrijit de materialul necesar. Dar nu e aceea, ci numai ca să mă ponegrească pe mine

în faţa lumii. De aceea vă rog, în numele dreptăţii, ca să vă retrageţi asemenea neadevărată hârtie cum ştiţi, căci altfel eu mă găsesc dator a vă spune că protestez, că toate sunt calomnii şi, prin canalul ocârmuirii de aici, mă voiu tângui unde se cuvine, şi de voiu fi vinovat, să mă pedepsească după canoane, de aceea vă rog cu supunere ca să îndreptaţi asemenea greşeală, scriindu-mi de urmare, căci dacă nu voiu primi răspuns în cel mai scurt timp, apoi nu veţi lăsà ca eu, care până în minuta de faţă am apărat şi apăr drepturile sfintei biserici ortodoxe, a religiei şi a tuturor mânăstirilor din Moldova în contra apăsătorilor lor, să pornesc tânguirea asupra încredinţătorilor mei.

Adaug iarăş a vă rugà să fiţi atâta de buni de a-mi da iertare pentru multa îndrăzneală ce mi-am însuşit a vă scrie în modul prevăzut, că nu apăr pe ieromonahul Teofan Cristea scriind acestea, ci susţin dreptatea bisericii ortodoxe din Moldova, a tuturor mânăstirilor în de comun, şi în deosebi a lavrei Neamţului şi Secului, în persoana plenipotentului lor şi, spre lămurirea şi încredinţarea celor mai sus scrise, vă comunic o întocmai copie de pe plenipotenţa eliberată mie de prea sfinţitul mitropolit Sofronie.

Al înalt prea cuvioşiei voastre cu totul smerit şi prea plecat ascultător,
împreună cu tot soborul,
(ss) EGUMEN TEOFAN.

P. S. Iar voind a aveà o mică ideie despre cele lucrate de aici, vă alăturez un exemplar de starea bisericii din Moldova în limba franceză şi o fotografie a nouăi mânăstiri Neamţu.

No. 18. 1867 Ghenarie 31 zile.

XXXI.

Teofan Cristea către stareţ.

Hristos au înviat, înalt prea cuvioase părinte arhimandrite Timofteiu şi la tot soborul sfintei lavrei Neamţului şi Secului!

Dela anul 1860, din timpul stăreţiei răposatului Gherasim, nu m'am norocit eu, nici soborul de aicea, a aveà dela înalt prea cuvioşia voastră şi soborul de acolo vreun răspuns formalnic la câte scrisori v'am trimis, şi deadreptul şi prin consulat, sub pretext că sub domnia nenorocitului Cuza Vodă vă temeaţi fiind opriţi, eu însă totuş n'am încetat a vă scrie, îndemnat fiind pe de o parte de datoria credinciosului fiu şi plenipotent cătră maică sa, care este sfânta lavră Neamţul şi Secul pentru mine; iar pe de alta de

întăririle sfântului sinod, citate prin decretul de zidirea nouăi sfintei mânăstiri Neamţu, şi rânduirea mea de ocârmuitor acestei din urmă mânăstiri. Prin care mi se impune să administrez mânăstirea şi averile de aici împreună cu soborul fraţilor nouăi mânăstiri, şi la cazuri internate (sic) să cer şi incuviinţarea fraţilor de acolo după înţelegerea ce voiu aveà cu dânşii. Potrivit căruia eu totdeauna am urmat şi urmez, regulat scriindu-vă din timp în timp, însă în zadar, că am strigat în pustiu şi în loc de răspuns tăcere, sau nişte simple chitanţii prin guvernul Basarabiei, iscălite ca în batjocură de câte un monah sau doi, ba ce-i mai mult, că luând materie din scrisorile mai din anul trecut, aţi dat d-lui Samsonov voie, iscălind şi înşi-vă, ca cum chiriarhul ţării n'ar fi avut dreptul a mă numì pe mine plenipotentul bisericii, puind înainte autonomiile mânăstirii de neatârnare, lucru ce nu mai există astăzi în Moldova, când zace biata mânăstire în sclavia cea mai ruşinoasă acolo. Cu toate acestea, iarăş viu şi prin aceasta a vă arătà următoarele împrejurări, nădăjduind că măcar acum, când este acolo un guvern blând, nu ca al Cuzei, netemându-vă, veţi răspunde.

Soborul de aici se află bine şi în pace, liniştit, numărul se suie peste 50 petrecători. Biserica mare a căreia piatră de temelie s'au pus de însuş prea sfinţitul Antonie, arhiepiscopul Chişinăului, precum v'am fost scris în toamna anului 1867, s'au ridicat cu piatră cioplită peste tot, până la soclu, şi acum iarăş am început a lucrà, nădăjduind, cu ajutorul lui Dumnezeu, în anul acesta a o ridicà până la acoperemânt, deşi mărimea este foarte colosală, lungimea fiind de 16 stânjăni şi largul de 13, iar înălţimea, cu cruce cu tot, 18 stânjăni. La 17 Noemvrie anul 1867 au răposat prea sfinţitul mitropolit Nicandru, carele dorind a se numărà cu fraţii soborului, au ales a se numì shimonahul Nicandru, lepădându-se de toate titlurile sale, pe carele, după deslegarea prea sfinţitului Antonie, arhiepiscopului, l-am îmmormântat în biserica această veche, în pavecernic. Pe lângă aceste, pregătind şi sămile anului acesta, le-am dat iarăş soborului spre a se păstrà în arhiva mânăstirii. Aceste acum în scurt vi le scriu spre ştiinţă şi vă rog răspundeţi, de nu mie măcar soborului, căci atât eu precum şi fraţii de aici dorim a aveà între noi dragoste şi unire, că pentru ce-şi are cinevà fiu, oare nu ca la timp de bătrâneţe şi slăbăciune să-l ajute? Aşà şi la noi, pentru ce această mânăstire s'au făcut. Oare nu ca o fiică să dea ajutor maicii sale la vreme de nevoie? Pentru aceea trebue a fi o bună armonie între maică şi fiică, ca din asemenea, după moartea mea, carele acum sunt bătrân şi am ţinut prea cuvioşiei voastre, cei după noi să nu rumpă cu totul legătura dragostei: şi atuncia cine va da seamă înaintea lui Dumnezeu? Negreşit că nu altul, ci voi.

Iar darul lui Dumnezeu și al prea curatei sale maice, prin rugăciunile prea cuviosului părintelui nostru, stareţului Paisie, să vă umbrească, povăţuindu-vă la calea mântuirii.

Al înalt prea cuvioşiei voastre umilit fiu sufletesc împreună cu tot soborul
(ss) EGUMEN TEOFAN.

1868, Aprilie 14.
N. M. N.

XXXII.

Consulul rusesc din Iaşi către stareţ.

Ministerul afacerilor străine.
Consulatul Imperial Rusesc.
No. 1271.
Iaşi, Decemvrie 1867.

Primit 22 Decemvrie 1867.
Să recomandă comitetului de administraţie spre regula celor de cuviinţă, fiindcă toate lucrările în cazul de faţă sunt în cancelaria comitetului.
(Semnat) TIMOFTEIU STAREŢ.

Prea Cuvioşia Voastră.

Politiceasca judecătorie oblastiei Basarabiei, în urma petiţiunii prea cuvioşiei voastre dela 2 Iunie anul curent, prin care aţi cerut desfiinţarea a două procuri eliberate ieromonahului Teofan Cristea, adică unei dela mănăstirea Neamţului pentru dispozarea cu averea acei mănăstiri în Basarabia, legalizată de consulat la 22 Maiu 1858, No. 1157 şi acei a doilea eliberată de mitropolitul Sofronie pentru cazurile a tuturor intereselor mănăstirilor din Moldova, au găsit că, pe baza art. 2333, Tomul X, Partea I, o asemenea mijlocire poate să facă numai acea persoană care au dat procură. Iară prea cuvioşia voastră, pe lângă menţionata petiţie, n'aţi anexat încredinţări cum că mănăstirea Neamţul şi mitropolitul Sofronie sunt uniţi pentru desfiinţarea zisei procuri, de aceea au şi decis a vă refuză o asemenea cerere.

Despre care încheiere a politiceştii judecătorii, pe baza adresei D-lui guvernorului Basarabiei dela 30 a expiratei luni Noemvrie, No. 9117, consulatul imperial al Rusiei are onoarea a vă informà, rugtându-vă să binevoiţi a trimite acestui oficiu, despre cetirea citatei încheieri, chitanţă pentru expeduire după cuviinţă.

(ss) CONSUL: KARTCHEVSKI.

DRAGOMAN, NEAGHIN.

XXXIII.

Teofan Cristea către stareţ.

Cu adâncă smerenie mă închin înalt prea cuv. voastre înalt prea cuvioase părinte arhimandrit şi stareţ Timofteiu.

Cu întoarcerea părinţilor Veniamin şi Gherman dela s-ta lavra Neamţul, duhovniceasca noastră maică, primind deşì verbal părinteasca voastră binecuvântare, cu lacrimi de bucurie am dat laudă prea bunului D-zeu şi prea curatei maicei sale, pentrucă vă păzeşte acolo întru deplinătate sănătăţii, şi în pace sufleteşte, împreună cu întreg soborul, prin a cărui har şi milă şi noi cu toţii aici ne aflăm de asemenea bine; deşi după plecarea părinţilor zişi de aici, am fost foarte bolnav pentru păcatele mele, din care pricină, şi mai ales neajungerea finansului, nu s'au putut sfinţì biserica sobornicească din mânăstire în toamna aceasta, precum socotiam. După a căreia sfinţire scopul îmi erà, cerându-mi voie dela împărătescul guvern, să viu să mă închin făcătorului de minuni chipul al maicei D-lui şi mormântului prea cuviosului părintelui nostru stareţul Paisie şi să vă iau şi binecuvântare; aducând şi toate socotelile de venituri şi cheltueli ce au urmat prin mine dela anul 1862 şi până acum, cum şi inventariul de odoarele şi cealaltă zestre a mânăstirii spre a le da soborului; însă spre nenorocirea mea aceasta n'au putut fi aşà, amânându-se sfinţirea pe la viitorul an, deşì catapeteazma şi celelalte podoabe toate sunt venite dela Petersburg.

Acum însă, peste toată aşteptarea, pentru păcatele mele zic, prin slobozirea lui D-zeu, la 16 a curentei Noemvrie la $10^1/_2$ ore europeneşti, noaptea, făcătorii de rele ascunzându-se de ziuă în biserică, au pus foc lăzilor în cari erà iconastasul (catapeteazmă) şi numai mila lui cea D-zeească nu ne-au părăsit până în sfârşit (că altfel totul se pierdea, fiind biserica plină de lemnul schelei, care au rămas până se va zugrăvì peste tot păreţii), pentrucă deşteptându-se părintele duhovnic Isachie şi văzând lumină la biserică, m'au deşteptat pe mine, şi lovind în clopot, au sărit soborul şi aducând apă au stins focul, nemai lăţindu-se, ci mărginindu-se numai la acel loc, adică în lăzile cu catapeteazma, care toate s'au stricat, atât de foc precum şi apă, căci lăzile erau învălite cu rogojini şi muşamà smolită, scăpând nevătămate numai uşile împărăteşti şi cele de pe de lături, osebit de coloane şi icoane cari sunt foarte preţioase, şi pe cari mai înainte scoţându-se din lăzi s'au fost suit sus în paraclis, aşà încât socotim pagubă ca la 2.000 #, scăpând partea cea mai mare de lucruri, pentru care fie voia D-lui după Iovu, zicând: «Domnul au dat, Domnul au luat, precum au plăcut Domnu-

lui au făcut. După care din dată am înştiinţat pe de o parte pe prea sfinţitul Pavel, după datorie, la Chişinău, care foarte s'au măhnit ca cel ce fusese mai înainte cu 4 zile la mânăstire şi le văzuse toate; iară pe de altă parte pe Guvernul civil, care păşind la faţa locului poliţia, s'au încredinţat despre tot adevărul, că înadins s'au pus focul, rămânând ca la 7 a viitorului Decemvrie să se cerceteze feţele în prepus. Eu însă zic Dumnezeu să-l ierte, oricine ar fi un asemenea; atâta numai ştiu că după aceasta nu voiu întârziè nici eu de a mă duce pe urma părinţilor mei, spre a da seamă de cele lucrate înaintea dreptului judecător, că am slăbit şi cu trupul şi cu duhul, precum vă va spune mai pe larg părintele Nicanor, despre toate de aşăzare, lucrare şi petrecerea noastră.

O! cât doresc să vă văd, prea cuvioase părinte! şi să vă văd în binecuvântare, — dar precum zic acum, după întâmplarea aceasta, nu cred că voiu mai ajunge asemenea zi. De aceea vă rog cu lacrimi să mă binecuvântaţi şi să mă iertaţi din inimă, dacă nu ne vom mai vedeà în veacul acesta.

Am însă neîndoită credinţă la mila prea curatei maicei lui Dumnezeu şi rugăciunilor prea cuviosului părintelui nostru stareţului Paisie, a ne vedeà în veacul viitor. Rugaţi-vă pentru mine nevrednicul, ca să mă pot mântuì.

Al înalt prea cuvioşiei voastre umilit fiul sufletesc, cu tot soborul
(ss) EGUMEN TEOFAN.

Noua mânăstire Neamţului.
29 Noemvrie 1871.

XXXIV.

Copie de pe adresa consulatului imperial rus, No. 413, către mitropolie, 1873 luna Iulie 9.

Eminenţei Voastre este cunoscut că prin hotărîrea Majestăţii Sale Impăratului dela 9 Martie 1873, asupra raportului comitetului miniştrilor, s'a dispozat a se luà, de către ministerul imperial a Averilor Statului, administraţiunea moşiilor din Basarabia, proprietatea mânăstirilor din Moldova şi lor închinate.

Pentru acest sfârşit s'a trimis în Basarabia o comisiune care are datorie a primì toate acele moşii şi a lămurì în virtutea cărora documente ele sunt posedate de mânăstiri.

Acestei comisiuni este de neapărată trebuinţă a luà cunoştinţă exactă de documentele de proprietate ale mânăstirilor, precum şi de tot felul de acte atingătoare de moşiile posedate de dânsele.

In urma adresei primite de mine dela d-l preşedinte a numitei comisiuni, am onoare a rugà pe Eminenţa Voastră să binevoiţi, prin mijloacele de carì

dispuneţi, a cere dela mânăstirile şi pentru moşiile ce au însemnate în alăturata aci notiţă, dacă nu actele originale, cel puţin copii exacte după dânsele, cari piese vă rog, Prea Sfinte, să binevoiţi a-mi transmite spre înaintare numitei comisiuni.

Tot de odată numita mai sus comisiune cere a i se comunicà dacă posedarea în proprietate de către mânăstiri a acelor moşii este deplină şi necondiţională sau dacă este supusă la oricari sarcini cu scopuri de binefaceri sau alte.

Aşteptând comunicarea rezultatelor binevoitoarelor dispoziţiuni a Eminenţiei Voastre în această privinţă, vă rog, Prea Sfinte, să binevoiţi a primì încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

XXXV.

Teofan Cristea către stareţ.

Inalt prea cuvioşia voastră prea cuvioase părinte arhimandrite Timofteiu !

La trecuta lună Iulie v'am scris despre starea lucrurilor de aicea, şi cum au luat guvernul măsurile cele de neapărat pentru regulă atât la mânăstirea aceasta de aici precum şi despre averile bisericii Moldovei. De aceea acum mă voiu mărginì numai întru atâta, adică ca, cu voia chiriarhului, să rânduiţi un părinte sau doi carii, scoţându-şi paşaport pe trei luni, ca spre închinarea sfintelor locuri din Rusia, să vie, ca pe de o parte să se încredinţeze de starea lucrurilor la faţa locului, iar pe de alta să le pot încredinţà şi socoteli pe anii din urmă, căci altfel nu ştiu nici zilele mele, căci mă simt slăbit de bătrâneţe, fiind peste 60 de ani. Asemenea şi fraţii cei mai însemnaţi din sobor, toţi sunt mai bătrâni încă, şi nu cumvà să se întâmple a ni se sfârşì şi va rămâneà mânăstirea Dumnezeu ştie cum, precum şi averea ei mişcătoare şi nemişcătoare, căci după întru tot milostiva întărire urmată la 13 Ianuarie 1864, ea este, în cele materiale şi duhovniceşti, atârnând de sfânta lavră a Neamţului, precum de aceasta de atuncea vi s'au făcut cunoscut, şi acum după noua regularisire ce au urmat în vara aceasta, mânăstirii, după intrarea moşiilor, precum v'am scris la Iulie, la ocârmuire, i s'au lăsat toate acele grădini, livezi, vii, fâneţe şi păşuni ce le-au avut până acuma, iară pentru ţinere, pe lângă aceste zise, ni se va slobozì şi bani în act, după bugetul ce am înfăţoşat sfântului sinod după înalta încuviinţare.

Noi după hotărîrea sfântului sinod şi înalta întărire, înfăţoşind un număr de poslujnici, carii au plinit timpul ispitirii de trei ani, după sfintele canoane,

cu binecuvântarea arhiereului, i-am tuns în trecuta lună August, şi mai este un număr pentru care urmează iarăş a-l înfăţoşà, şi pe carii se vor tunde în Noemvrie sau Decemvrie viitor. De aceea vă rog şi pe înalt prea cuvioşia voastră, să nu ne părăsiţi ca pe nişte oi lepădate, căci noi nu ne lepădăm de maica noastră cea dumnezeească, precum aceasta o cunoaşteţi şi din înalta întăritură a acestei mânăstiri, căci soborul de aici şi acel de acolo este unul şi acelaş, având tot acelaş aşăzământ al prea cuviosului părintele nostru, stareţul Paisie, păzindu-l cu sfinţenie, aşà încât nimine nunumai nu mănâncă cevà osebit prin chilii, sau bea, ci nici măcar gândeşte, afară numai de boală, căci bolniţă încă nu avem.

Nici are carevà din fraţi osebită avere a sa, ci toate-s de obştie. Pentru aceasta aducându-vă acestea la cunoştinţa înalt prea cuvioşiei-voastre şi a tot sfântului sobor, adăugim a vă rugà ca să ne învrednicim de părintescul răspuns şi binecuvântare.

Al înalt prea cuvioşiei voastre şi al sfântului sobor, cu totul smeriţi şi nevrednici fii sufleteşti.

(ss) TEOFAN EGUMEN NOUĂI NEAMŢULUI MÂNĂSTIRE ŞI TOT SOBORUL

1873 Septemvrie 14. S. N. M. N.

XXXVI.

Teofan Cristea către stareţ.

Inalt prea cuvioşia voastră prea cuvioase părinte stareţ Timofteiu!

La trecuta lună Septemvrie v'am scris o mică epistolă, prin care, după acea fiească datorie, vă arătăm starea lucrurilor mânăstirii noastre şi a averilor sale de aicea, deşi în scurt, însă destul de lămurit, pe care cred că o aţi primit şi aţi înţeles destul din ea. Acum însă, cu venirea prea cuvioşiei sale părintelui duhovnicului mânăstirii noastre, Isachie, carele cu deslegarea înaltei ocârmuiri duhovniceşti de aicea vine acolo, spre a-şi căutà cele rămase ale sale. Deci şi prin sfinţia sa iarăş îmi ieu voie, mai întâiu a vă cercetà pentru mult dorită starea trupeştii sănătăţi a prea cuvioşiei voastre, dacă se păzeşte întru toată întregimea, după cum doriţi, ca auzind să ne bucurăm cu toţii, apoi şi de starea cea sufletească şi mântuitoare petrecere a sfântului sobor, care este partea cea mai aleasă şi preţioasă, dacă se păzeşte în aceeaş rânduealǎ chinovială lăsată nouă ca un sfânt odor de prea fericitul părintele nostru, stareţul Paisie, prin aşăzământul său,

şi păzită în urmă de toţi prea fericiţii părinţii stareţi până la voi. Mai ales cum ocârmuirile politiceşti, nu fără dumnezeească amelinţare, înlesnind monahilor chipul petrecerii, i-au uşurat de grijile din afară prin administrarea averilor lor, care această din urmă dorită vestire, nu numai pe mine păcătosul şi fraţii mei de aicea ne va bucurà, ci chiar şi pe toată sfânta biserică a lui Hristos; ba încă şi pe toate cetele cereşti, după cuvântul Domnului, ce zice: «că bucurie se face în ceruri pentru un păcătos ce se pocăeşte». Şi dacă pentru un păcătos se face bucurie, apoi pentru noi mulţi? Cât pentru noi veţi şti că, cu rugăciunile voastre, ne aflăm bine; păzind cu sfinţenie, după neputinţa noastră, aşăzământul prea cuvioşiei sale părintelui nostru stareţului Paisie, decât suntem în mâhnire despre răceala ce vedem din partea voastră şi a soborului de acolo pentru noi, precum de aceasta totdeauna v'am scris. De aceea gânditoriu căzând la sfintele voastre picioare, cu lacrimi vă rog ca să ne mângăeţi măcar cu două cuvinte în scris. Că deşi suntem în depărtare cu locul, însă nicidecum şi cu inimile nu ne-am deslipit de trupul duhovniceştei noastre maice. De aceea iară adaog a vă rugà, bunule părinte, mângâeţi-ne şi pre noi, fii voştri. Cât despre cele la noi urmate în vremea din urmă, v'am scris de ajuns prin scrisorile din luna Iulie şi Septemvrie, şi despre cari mai pe larg vă va lămurì şi prea cuvioşia sa părintele Isachie.

Pe lângă acestea vă mai rugăm, bunule părinte, trimiteţi-ne prin părintele Isachie măcar vreo zece exemplare din *Vieaţa prea cuviosului părintelui nostru stareţul Paisie,* slavoneşte şi româneşte, tipărite în mânăstirile noastre, precum şi din cele scrise cu mâna *a sfântului Nichifor din singurătate, a sfântului Theolipt, mitropolitul Filadelfiei, sfântul diadoh* şi alţi părinţi cari scriu pentru trezirea şi rugăciunea minţii, precum a *sfântului Nil Sorzca, sfântul Simeon nou, Teolog Macarie şi sfântul Ion Sinel,* de cari aici noi în limba românească suntem lipsiţi. Dacă nu le veţi hărăzì sfântului locaş care este al nostru, apoi măcar numai să le prescriem şi iarăş se vor înapoià, că deşi asemenea cărţi le avem, însă sunt în limba slavonă şi spre a le traduce e foarte cu greu. Şi credeţi că prin aceasta veţi înnoì şi în soborul de aicea aceeaş vieaţă duhovnicească ce oarecând a fost întemeiată acolo şi pe care am găsit-o noi în pruncia noastră. Căci fără asemenea duhovnicească hrană nu poate a fi omul viu după cuvântul Domnului... iară noi smeriţii voştri fii duhvniceşti, ne vom socotì foarte fericiţi având aceste sfinte cuvinte ca o părintească moştenire dela părintele nostru şi nu vom încetà, atât noi smeriţii cât şi urmaşii noştri vieţuitori în acest sfânt locaş, deapururea a vă pomenì la sfintele rugăciuni ca pe pricinuitorul mântuirii noastre.

Iară darul lui Dumnezeu, prin silirile prea curatei sale maici, şi blagoslovenia prea cuviosului părintele nostru stareţul Paisie, să fie cu înalt prea cuvioşia voastră şi cu tot soborul, ajutându-vă la calea mântuirii.

Al înalt prea cuvioşiilor voastre cu totul umilit, împreună cu tot soborul către Dumnezeu rugător

(s) EGUMEN TEOFAN.

P. S. părintele Isihie se află foarte bolnav.
1873 Octovrie 3.
N. M. N.

XXXVII.

Ucazul împărătesc pentru destituirea lui Teofan din egumenia mânăstirii sale.

Ucazul împărăteştii Sale Măriri, singur stăpânitorul a toată Rusia, —din sfântul ocârmuitorul sinod—către prea sfântul Pavel, episcopul Chişinăului şi Hotinului.

După ucazul împărăteştii Sale Măriri, prea sfântul îndreptătorul sinod, ascultând dela pentru datoriile făcute de vechilul lavrei Neamţului, Upravliaioştii moldoveneştei mânăstiri Noul-Neamţu din Basarabia, ieromonahul Teofan, la zidirea bisericii şi a altor zidiri din arătata mânăstire, şi după spraf-că a poroncit: Având în vedere pridlojenia comitetului miniştrilor, înalt întărită la 6 Aprilie 1873, pentru precurmarea vechilimelii dată ieromonahului Teofan, pentru cârmuirea averilor moldoveneştii lavre a Neamţului aflătoare în Rusia. In urmarea aceştia, el cu dela sine putere făcând zidirile mânăstireşti, din singură voinţa sa, a încheiat acturi de împrumutări în sumă de *60.000* ruble. Asemenea şi în privirea nouălor lui acturi de împrumutări, în urmarea cărora ministrul de Externe se cunoaşte că nu poate aveà nici o încredere într'însul în afacerile mânăstireşti.

Sfântul sinod din partea sa nu întâmpină nici o împiedecare pentru desăvârşita depărtare a ieromonahului Teofan dela administraţia nouăi mânăstiri Neamţul. Iară în ceeace se atinge de rânduiala unei asemenea depărtări, aceasta, în *înalt întărit*, la 13 Ghenarie 1864, proiect pentru buna regulă acolo, la noua mânăstire Neamţu, în care se hotărăşte (reglează) numai regula rânduirii în această mânăstire a proestosului, şi anume: se alege de soborul fraţilor mânăstirii cu urmarea şi unirea moldoveneştii lavre a Neamţului şi se alege în chemarea aceasta de mitropolitul Moldovei. Iar în vremea vacanţei acestei mitropolii, de prea sfântul sinod. Dela cine însă atârnă suspendarea proestosului nu se pomeneşte. Având în vedere una numai că ieromonahul Teofan, în urmarea aceea, că în ocârmuirea cneazului Cuza

în Principatele-Unite, în Moldova nu a fost mitropolit; şi în deobşte, după împrejurările politice de atunci, a fost îngăduit de a ocârmui noua mânăstire Neamţul după hotărîrea sinodului din 11 Noemvrie 1864 (9 Decemvrie), sfântul sinod se cunoaşte pe sine în drept a-l şi suspendà pe ieromonahul Teofan dela administraţia nouăi mânăstiri Neamţul. După care hotărăşte a scrie prea sfinţiei voastre, făcându-vă cunoscut că, spre îndeplinirea acestei dispoziţii, cu aceasta că până la alegerea altei feţe pentru cârmuirea arătatei mânăstiri, ea să se încredinţeze fraţilor proestoşi în marginile stăpânirii care i-a fost încredinţată ieromonahului Teofan când i s'a încredinţat lui spre ocârmuire mânăstirea. Iară pentru întărirea noului administrator sau proestos pentru mânăstirea aceasta, după regula statornicită prin proiectul *înalt întărit* pentru rânduiala acestei mânăstiri, după socotinţa sfântului sinod, urmează a se da la dispoziţia mitropolitului Moldovei pentru o asemenea hotărîre. Prea sfântul sinod lasă asupra d-lui ober procurorului sinodal spre a împărtăşi ştiinţă pentru atârnata dispoziţie de ministerul de Externe. Ziua 29 Maiu, anul 1875, în original ucazul iscălit.

Ober secretar: V. CRILOV şi secretar UŞACOV.

In ucazul acesta rezoluţia prea sfântului Pavel, episcopul de Chişinău şi Hotin la 5 Iunie 1875:

Se însărcinează pe blagocinul nouăi mânăstiri Neamţu, arhimandritul Venedict, a merge la mânăstire şi, suspendând pe egumenul Teofan din însărcinarea de nastoiatel, cu acest chip să dea spre ocârmuire fraţilor proestoşi până la rânduirea nastoiatelului.

XXXVII bis.

Adresa Blagocinului cu instrucţii.

Dela blagocinul mânăstirilor şi a schiturilor, arhimandritul Venedict.

Ieromonahilor nouăi mânăstiri Neamţului: Isichie, Sevastiene, Andronice şi Antime.

Instrucţie.

Spre îndeplinirea ucazului duhovniceştii consistorii de Chişinău dela 6 Iunie curgător al acestui an, No. 2860, suspendând pe egumenul Teofan din însărcinarea de nastoiatel, vă dau vouă noua mânăstire a Neamţului, spre a o administrà. Cu aceea voi să luaţi sama tuturor ieromonahilor, ierodiaconilor, monahilor, posluşnicilor mânăstirii după cuviinţă, ca nimenea din ei, fără ştirea voastră, să nu iasă din mânăstire; să-i ţineţi pe ei în curăţenie şi în regulă, că ei neîncetat să umble la biserică, la toate dumne-

zeeştile slujbe. Să căutaţi bolnavii. In trapeză mâncarea să fie totdeauna pregătită bine. Suma ce se primeşte dela ocârmuire, dela făcătorii de bine, să se scrie la venit regulat şi la a sa vreme. Asemenea şi cheltuelile mânăstirii să se scrie la vremea sa, cu rospişte (recipis) de primirea banilor. Banii mânăstirii să se păstreze negreşit în veşmântăria mânăstirii sau în alt loc, fără de primejdie sub pecetea mânăstirii şi sub cheia cămăraşului. Ca pregătirile iconomiceşti să se facă la bună vreme, cu luare de samă a economului, sub privirea voastră, ca zidirile mânăstireşti cu grijă să fie păzite şi după putinţă să nu le lase a se ruină. Ca în mânăstire să nu se zidească nici să se prefacă lucruri netrebuincioase şi nefolositoare. Ca de toată averea mânăstirii să fie catagrafie regulată şi legiuite documente şi toate să se păstreze întregi, ca să nu se facă nici un fel de cheltuială netrebuincioasă şi nelegiuită. Ca să fiţi cu economie în cheltuelile pentru sine-vă şi pentru fraţi, să daţi fraţilor sfaturi folositoare şi legiuite învăţături în deosebi. Iar când ar urmà neapărată nevoie şi în fiinţa fraţilor, iar pentru neorânduelі, de îndată să mă înştiinţaţi prin raport cu a tuturor subscrieri, şi în sfârşit că fraţii, între vremile dumnezeeştilor slujbe, să nu petreacă vremea în zadar, ci să se îndeletnicească întru cetirea cărţilor de suflet folositoare şi să lucreze rocodelii potrivite şi să facă şi alte ascultări mânăstireşti.

Blagocinul ARHIMANDRITUL VENEDICT.

No. 68, Iunie 7, anul 1875.

(Extras din lucrarea inedită a arhiereului Narcis Creţulescu).

XXXVIII.

Teofan Cristea către Mitropolitul Moldovei. (1)

Inalt Prea Sfinţite şi milostive stăpâne!

La 13 August trecut, eu nevrednicul, împreună cu soborul acestei sfinte nouă mânăstiri Neamţul, încântaţi de bucurie pentru suirea Inalt Prea Sfinţiei Voastre pe apostolescul scaun al sfintei mitropolii a Moldovei şi Sucevei, am avut cinste a vă supune umilitele (însă din inimă curată şi plină de bucurie şi nădejde pentru viitor izvorîte) felicitări. Macar că ştiu foarte bine că cuvintele rostite de noi nu-s la locul lor potrivite, nefiind de ajuns, ca nişte vorbe slabe pruncești; însă credem că Voi, ca părinte bun şi milostiv, le-aţi primit cu aceeaş dragoste şi bunăvoire cu care şi

(1) Această scrisoare s'a scris de Teofan Cristea mitropolitului Iosif Naniescu îndată după instalarea acestui prelat pe scaunul mitropoliei Moldovei.

părinţii cei trupeşti primesc vorbele pruncilor săi celor mici neînţelease, carii la vederea lor saltă şi se bucură şi ceeace nu pot a exprimà prin cuvinte, prin semnele de bucurie o arată. Aşà şi fraţii soborului acestui sfânt lăcaş, iar mai cu deosebire eu nevrednicul, mare bucurie au primit sufletele noastre, macar că suntem lipsiţi încă de acea mulţămire, adică ca să vă vedem cu ochii noştri cei simţiţi; însă cu cei de gând privindu-vă suntem plini de neîndoită nădejde, crezând că acum au sosit vremea când, prin bunavoire a Inalt Prea Sfinţiei Voastre, să se facă o unire şi strânsă legătură a acestui sfânt lăcaş, carele este moştenire dreaptă a tronului sfintei mitropolii şi fiică a sfintei lavre Neamţului, cu maica sa sub nemijlocita îngrijire a Voastră, duhovnicescului nostru părinte. Pentru care deşi nevrednici suntem, dar neîncetat ne rugăm ziua şi noaptea prea bunului Dumnezeu şi prea curatei maicei sale, ca să vă întărească în noua Voastră chemare, vărsând asupra-vă darul prea sfântului său duh, spre a plinì cu lucrul cele ce simte sfânta inima Voastră pentru sfânta biserică a lui Iisus Hristos, ca adică să domnească pacea şi unirea în ea şi între toţi fiii voştri cei sufleteşti. — Milostive Stăpâne! Deşi ştiu că cunoaşteţi din parte cauza înfiinţării acestui dumnezeesc lăcaş în Basarabia, sub numirea de noua mânăstire Neamţu, totuş socot de o neapărată şi sfântă a mea datorie a vă face o mică descriere mai pozitivă despre aceasta:

La anul 1858 soborul sfintei mânăstiri Neamţu şi Secul, cu învoirea chiriarhului, m'au trimis aici, în Basarabia, însoţit de plenipotenţa lor, ca să viu şi să regulez procesele ce aveau mânăstirile, începute pentru toate moşiile sale încă dela 1820 şi mai dinainte.

Deci viind şi pe cât s'au putut regulându-le, în acelaş an, la luna Decemvrie, m'am înapoiat iarăş la mânăstire, cu scop ca să nu mai viu, dar la luna Martie 1859, am fost silit de sobor, şi fără voia mea, să viu îndărăpt. Mai întâiu adică să stăruesc a se da sfârşit procesului moşiilor sale Copanca şi Chiţcanii, înstrăinate dela mânăstire înainte de anul 1695 de către Turci şi carele, după anexarea Basarabiei către Rusia, rămasese sub ocârmuirea averilor împărăteşti, şi pe cari le cereà soborul neîncetat dela 1820 ca să i le înapoiască, şi al doilea spre a se puteà pune capăt şi tuturor celorlalte procese ce neliniştiau pe sobor.

Deci în timpul acela, pe când mă aflam eu aicea, urmând în biserica Moldovei acea mare catastrofă care o cunoaşteţi, când pe păstorul ei şi pe stareţul lavrei Neamţului, după mai multe neiertate răle ce au suferit, căci n'au dat consimţământul lor la anticanonicele lucrări a Prinţului Cuza în privinţa bisericii şi a religiei, la cea de apoi i-au exilat, carele în târziu după acea exilare s'au şi mutat din vieaţă. Iar mai înainte de exilarea sa, chiriarhul mi-au trimis o deosebită plenipotenţă, prin care descrie jalnica

stare a bisericii sale şi a mânăstirilor chinovii, cu îndatorirea ca să stăruesc la guvernul împărătesc rusienesc, între altele, mai întâiu să cer realizarea drepturilor bisericii Moldovei şi a mânăstirilor. Potrivit căreia plenipotenţe, întrebuinţând cu toată silinţa putincioasă, atât pentru toate celelalte îndatoriri cuprinse în ea, cât şi pentru îndatorirea întoarcerii moşiilor Copanca şi Chiţcanii, sus pomenite, am isprăvit aceasta prin mijlocirea ministerului de Externe şi a sfântului sinod, adică;

I-u. A i se înapoià zisele moşii mânăstirii şi soborului şi al

II-lea. Ca să zidească pe ele un nou lăcaş, sub numire de: *Noua mânăstire Neamţu a Inălţării Domnului*, care să fie chinovion, în care numărul monahilor, veniţi dela mânăstirea Neamţului sau din alte mânăstiri moldovene, să fie de 50 şi, la neajungere din aceştia, şi din mânăstirile locale şi ca aşăzământul după care să vieţuească monahii să fie acel adus din sfântul Munte al Atosului de prea cuviosul părintele nostru stareţul Paisie şi păzit în lavra Neamţului cu sfinţenie până la 1859. Aceasta încuviinţându-se de prea sfinţitul sinod, a urmat şi întru tot milostiva împărăţeasca întărire la 13 Ianuarie 1864, care dispoziţii a sfântului sinod s'au împărtăşit dindată atât prea cuvioşiei sale părintelui stareţului lavrei Neamţului, arhimandritului Timofteiu şi soborului la 29 Aprilie 1864, prin împărătescul consulat din Iaşi, precum şi mie deadreptul prin ministerul de Externe. După care am fost mai mult decât sigur că primind soborul un asemenea decret, vor păşi prin chiriarhie dindată întru îndeplinirea lui, ca unii ce singuri au cerut aceasta. Dar peste toată aşteptarea mea, nici până astăzi încă n'au făcut vr'o punere la cale în privinţa aceasta, rămânând cu totul indiferenţi, deşi în nenumărate rânduri le-am scris.

După care, văzând sfântul sinod asemenea indiferenţă, n'au putut lăsà mânăstirea care acum se zidià fără nimenea carele să o ocârmuească, şi m'au însărcinat provizoriu pe mine şi soborul de aicea, prin ucazul său din 14 Decemvrie acelaş an, 1864, No. 6.197, ca să ocârmuesc până ce se vor realizà lucrările, ca să se puie la cale de acolo dela lavră. Deci, primind asemenea însărcinare, cea mai de căpetenie îngrijire a noastră a fost de a pune la cale citatul aşăzământ chinovial înalt încuviinţat, să se păzească întocmai după duhul şi litera lui, ca cel ce este conform cu hotărîrea sfinţilor părinţi; şi mai întâiu pravila bisericească s'au aşezat a se urmà întocmai după tipicul sf. biserici cei mari a răsăritului, precum s'a păzit şi în lavră până la 1859, săvârşindu-se în două limbi: româneşte şi slavoneşte: In dreapta adică româneşte şi în stânga slavoneşte. Al doilea, să se facă toate privegherile la praznice şi sfinţii cei mari şi panahizile pentru fericiţii ctitori ca şi la Neamţu, pomenindu-se mai întâiu bine credincioşii împăraţi ai Rusiei, ca întâi fondatori ai acestui dumnezeesc lăcaş, după care domnii

Moldovei şi prea sfinţiţii miitropoliţi şi ceilalţi făcători de bine, după orânduială şi, al treilea, s'au aşăzat orânduiala trapezei, asemenea ca cu toţii o masă să avem, fără a fi iertat cuivà (nici chiar înaintea stareţului) a mâncà la chilie, afară de boală şi bătrâneţe adânci, neavând nimenea altcevà la chilie, afară de vasul cu apă, şi care rânduială de atunci se păzeşte cu mare scumpătate până acum.

Deci, aşà fiind rânduiala acestui sfânt lăcaş, aşăzat, precum am zis, apoi ne-am apucat şi de zidirile cele mai necesare şi mai întâiu am prefăcut biserica veche ce mi s'a dat ca din nou, (care mai nainte erà sătească), prefăcându-se toate cele trebuincioase în ea ca într'o biserică mânăstirească. După care s'au zidit un corpos de chilii de piatră cu trapeză şi egumenie şi un arhondaric foarte frumos, acoperite toate cu oale şi în lăuntru îmbrăcate după cuviinţă. Iar la 1867, Septemvrie în 9 zile, s'au pus temelia bisericii cei mari soborniceşti, a căreia lungime este de 17, iar lăţimea de 12 şi înălţimea de 17 stânjăni, cu crucea din piatră cioplită şi cărămidă, învălită cu fier şi vârful cupolei învălit cu aramă şi aurit prin foc cu aur, asemenea şi crucile şi sorurile crucilor toate aurite prin foc, care acum este gata cu desăvârşire, rămâind numai a se aşezà marmora pe jos, care este adusă, şi a se pune uşile care sunt foarte frumos lucrate şi împodobite cu bronzuri (şi iconostasul), catapeteasma şi stranele, carele sunt toate gata numai a se aşezà şi să se sfinţească, fiind în aşteptare când ne va miluì prea puternicul Dumnezeu să ne bucurăm şi de o statornică aşăzare. Şi iată că după o aşteptare de 11 ani trecuţi nu ne-au trecut cu vederea înduratul Dumnezeu, ci au binevoit a ridicà pe alesul său din norodul său, pe Inalt Prea Sfinţia Voastră puindu-vă pe scaunul sf. mitropolii a Moldovei şi Sucevei. După care nu mă îndoesc (ci sunt plin de încredere) că veţi întoarce a voastră părintească privire şi asupra acestui sfânt lăcaş, carele este pus de Dumnezeu sub scutul şi apărarea voastră, şi, ca părinte şi apostol al păcii, veţi împăcà pe maica cu fiica ei mult dorită, făcând a încetà starea lucrurilor provizorii ca până astăzi, statornicind ordinul legal, potrivit înaltei încuviinţări cuprinsă în sus citatul decret al sfântului sinod. Căci, după cum ne aflăm astăzi, milostive stăpâne, suntem ca o corabie fără cârmaciu şi ca o turmă fără păstor. Având în vedere şi aceasta, Inalt Prea Sfinţia Voastră, că eu acum sunt bătrân şi obosit de ani şi osteneală, asemenea şi ceilalţi fraţi veniţi de acolo dela Neamţu, încât prin urmare, în fieştecare moment ne aşteptăm sfârşitul vieţii (precum acum şi unii din noi s'au şi mutat din vieaţă). De aceea, cu fierbinţi lacrimi cad la apostoleştile voastre picioare şi vă rog nu ne părăsiţi, ci să fiţi apărătorul şi protectorul acestui dumnezeesc nou sfânt lăcaş şi să rânduiţi un frate dela mânăstirea Neamţului sau o persoană din cler, însă vrednică de cre-

dinţă şi cu frica lui Dumnezeu, carele venind aicea să vadă totul şi încredinţându-se la faţa locului de starea lucrurilor cum să găsesc, mai ales să vadă rânduiala şi petrecerea noastră, zidirile şi zestrea mânăstirii, mişcătoare şi nemişcătoare, atât în afară cât şi în lăuntrul bisericii, odoarele ce sunt într'un număr destul de frumos şi veştmintele, într'un cuvânt totul, şi carele apoi să vă poată da relaţii adevărate, cum se cuvine despre toate, căruia să i se poată încredinţă şi de mânăstire chiar inventarele şi socotelile dela înfiintare şi până astăzi, căci, precum zic, poate în curând întâmplător să şi murim şi atunci dumnezeescul acest lăcaş a căruia înfiinţare n'a fost ales decât în interesul religiei ortodoxe şi a bisericii moldo-române, precum vă puteţi încredinţă mai pozitiv din alăturatele pe lângă aceste copii, după documente ce păstrez, atât a procatohului vostru, răposatul mitropolit Sofronie, precum şi de a ministerului de Externe către mine, să nu rămâie la voia întâmplării.

Deci îndoind şi întreind a mea nevrednică cerere, cu lacrimi, gânditor căzând la apostoleştile picioare, vă rog milostiviţi-vă şi nu ne lepădaţi, ci binevoiţi a-mi poruncì cum să urmez, că sunt gata a împlinì toate cele poroncite *fără abatere*, fiind al Inalt Prea Sfinţiei Voastre cu totul nevrednic fiu sufletesc şi supus ascultător.

Sfânta mânăstire Noul Neamţu 1875, Septemvrie 16.

XXXIX.

Scrisoare a iermonahului Veniamin.

1875, Noemvrie 3.

Salutare părinte Daniile!

Mai întâiu rog pe Atotputernicul creator ca epistola prezentă să vă întâmpine întru fericirile dorite, pentru ca să glorific sfânt numele lui, de a cărui graţie, până în momentele prezente, sunt şi eu sănătos, şi al 2-lea fiindcă afacerile acestui nou stabiliment cam de pe la începutul lunii Iunie trecut au luat o marşă cu totul de altă natură. Se vede că aşà au binevoit creatorul universal pentru a se împăcà fiica cu muma sa cea dreaptă şi pentrucă după cum sunt bine încredinţat, sfinţia voastră nu aveţi nici o ştiinţă în această chestie, de aceea în puterea binelui comun şi a dragostei voastre fraterne nu de prisos socot a vă comunicà acestea.

Părintele Teofan, plenipotentul averilor din Basarabia a acelei sfinte lavre, după ce a învăluit afacerile ei dela 1859 şi până astăzi, după ce a jucat rolul unui fluture, apoi prin purtările sale a pus în poziţie pe guvernul local de aici a secularizà şi aici averile mânăstirii, când i s'a luat din mâna sa toate documentele moşiilor şi plenipotenţele ce poseda dela decedatul stareţ Ghera-

sim şi dela mitropolitul Sofronie, mărginindu-se acest nou stabiliment anual într'o cifră budgetară de 9.000 ruble, apoi în luna Iunie trecut, informându-se guvernul şi sfântul sinod din Petersburg că părintele Teofan, după aceasta, a făcut o datorie de *90.457* ruble şi 50 capeice, (datoria a fost mult mai mare, dar s'a plătit din casa mânăstirii pe unde au fost sume mai mici), osebit de aceste însă se mai ivesc datorii, aşà dar stăpânirea a fost nevoită în fine a-l depărtà din provizora egumenie ce i se încredinţase în anul 1864 şi a-l mărginì să nu facă nici un pas din mânăstire, dându-l în privegherea poliţiei săteşti până la o nouă regularizare, când tot odată într'un timp s'a înlocuit provizoriu printr'un sfat sobornicesc, compus din duhovnicii Sevastian, Antim, Andronic şi Isichie prezident, după care sfântul sinod din Petersburg a însărcinat pe ministrul Afacerilor de Externe a Rusiei a comunicà această hotărîre aşà de-a dreptul prin cel al României sfântului sinod din Bucureşti, spre a trimite un alt egumen în locul părintelui Teofan.

Astfel, văzându-se mărginit părintele Teofan şi că pe aici nu mai are curagiul a face ceeace a făcut până acum, în luna Septemvrie, neştiind ce să mai facă, a adresat o suplică, ca din partea soborului, înalt prea sfântului mitropolit Iosif al Moldovei, însoţită de câtevà còpii de pe piesele ce a crezut el, fără însă a-i arătà cu inima curată toate împrejurările ce au născut această chestie, dacă dânsul tocmai după un aşà de îndelungat timp şi când s'a văzut ameninţat vrea în adevăr a unì pe mânăstiri, fiica cu mama sa cea dreaptă (lavra), ceeace în împrejurările de faţa dela sine au adus a se face aceasta, numai dacă veţi vroì a procede cu înţelepciune şi fără a se mai ostenì sfinţia sa părintele Teofan, tocmai acum când lucrurile dela sine au venit şi sfinţiei sale' îi lipseşte virtutea şi onoarea.

Părinte Daniil ! Am înţeles că ai fost însărcinat de părintele stareţ, după un anume ordin ce ai avut ca să mergi să dai Inalt prea sfinţitului mitropolit relaţiile necesare în privinţa aceasta. Această chestiune fiind gravă şi interesantă, se vede că urmează a se desbate în sesiunea aceasta a sfântului sinod din Bucureşti, dar nu ştiu dacă relaţiile ce aţi fi dat pot fi satisfăcătoare unei asemenea chestiuni, deoarece sunt mai multe, decât sigur că nu aţi avut şi ştiinţă despre mărginirea părintelui Teofan dela egumenie; o asemenea ştiinţă nu o are nici înalt prea sfintitul mitropolit, iar lucrările părintelui Teofan sunt alegorice ca să nu înţeleagă.

De nu se va face grăbire cu trimiterea egumenului, au în vedere a supune mânăstirea sub protecţia Rusiei.

Acestea fiind deocamdată ceeace credeam că vă interesează a şti, sunt al dragostei tale sincer amic,

(s) VENIAMIN IEROMONAH.

Dacă ai vrea a mă onorà cu răspunsul dragostei tale, un asemenea să fie adresat:

*

D-sale D. Mihai Grigorevici, posesorul moşiilor Chiţcanii şi Copanca, Târgul Tiraspol, Hersonscaia Gubernia.

(Actele dela XXXVII încoace sunt extrase, parte din lucrarea inedită a arhiereului Creţulescu, parte din arhiva mânăstirii Neamţului).

XL.

LISTA
moşiilor din Basarabia aparţinând mitropoliei, episcopiei de Huşi şi mânăstirilor pământene.

NUMELE MOŞIILOR	ŢINUTUL	INTINDEREA TOTALĂ DESETINE	PĂDURE DESETINE	ARENDA ANUALĂ (în anul 1874)	A CUI ESTE MOŞIA:
Nemţenii	Chişinău	1.127	70	3.365	Mân. Neamţu cu Secul
Mereştii	„	886	300	1.130	„
Valea Iazului . . .	Orhein	2.216	—	10.025	„
Vlădenii	„	628	85	2 824	„
Valea Rusului . . .	Iaşi	1.128	400	1.576	„
Visoca şi Crişcăuţii.	Soroca	6.429	409	9.250	„
Cotova cu parte din Burdujeni	„	3.530	—	6.801	„
Solcanii	„	1.542	41	3.001	„
Copanca şi Chiţcanii	Tighina	10.072	3.668	9.170	„
Costulenii	Chişinău	2.478	33	2.022	Mitrop. Moldovei
Vasiliuţa	Iaşi	1.050	111	2.370	„
Dercauţii	Soroca	3.327	27	7.326	„
Camenea şi . . .	Iaşi	940		4.402	Mânăst. Bogdana
Petruşenii	„	1.777	322		
Obilenii	Chişinău	4.881	—	10.146	Episcopia de Huşi
Braicovo	Soroca	1.418	94	4.390	Mânăst. Pângăraţi
Colincăuţii	Hotin	7.025	1.043	18.066	Mânăst. Slatina
Revcăuţii	„				
Rochitna	„				
Total		50.454	6.603	95.864	

LIPSEŞTE ÎN ACEST TABLOU:

NUMELE MOŞIILOR	ŢINUTUL	INTINDEREA TOTALĂ DESETINE	PĂDURE DESETINE	ARENDA ANUALĂ (în anul 1874)	A CUI ESTE MOŞIA:
Puhoiu	?	?	?	?	Mânăstirea Văratec
Parte din Nemţeni.	Chişinău				Mân. Neamţul şi Secul
Parte din Obileni .	"				Episcopia de Huşi

Valoarea averilor mânăstirilor neînchinate şi ale eparhiilor Moldovei situate în Basarabia şi sechestrate de guvernul rusesc în chip atât de nejustificabil, se ridică, dacă la capitalul imobiliar adaugem veniturile acumulate de aproape 50 ani, la vreo 30 milioane de lei.

CUPRINSUL

DIN AMINTIRILE UNUI BOIER MOLDOVEAN
DIN JUMĂTATEA INTÂI A VEACULUI XIX.
DIMITRIE GHIŢESCU, 1814—1889.

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 19 Martie 1910.

Sunt foarte rari memoriile lăsate de bătrânii noştri, fie oameni politici, fie privaţi. De aceea credem că vor fi cetite cu interes câtevà spicuiri din amintirile boierului moldovean Dimitrie Ghiţescu (1814—1889), tatăl d-lui Ion Ghiţescu, proprietarul moşiei Drăgăneşti-Ghiţescu din com. Andrieşeni, judeţul Iaşi. Aceste amintiri sunt cuprinse într'o mare condică in-folio, care se află în proprietatea fiului său şi numără 156 de pagine scrise cu caractere latine, în anul 1883, când autorul lor călcà pe vârsta de 70 de ani, şi conţin expunerea vieţii lui Dimitrie Ghiţescu, începând din copilăria lui, cu multe ştiri privitoare la dânsul, dar şi de acele referitoare la starea socială, culturală şi politică a Moldovei din acel timp. Ele sunt scrise fără nici o îngrijire, aşà cum curgeau din condeiul unui om fără o cultură deosebită, dar totuş atins întru câtvà de zorile civilizaţiei.

Amintirile încep cu o foarte amănunţă genealogie, din care se vede că scriitorul memoriilor, Dimitrie Ghiţescu, erà fiul lui Ion Gh. Ghiţescu, originar din Bucovina, iar baştina mai veche a familiei sale, autorul pretinde că s'ar trage din Transilvania, dela boierii de acolo cu numele Gheţi, cari emigrând în Lehia şi-ar fi aninat la acest nume finala patronimică polonă *schi*, de unde ar fi ieşit Gheţischi, pe româneşte Ghiţescu.

Dimitrie Ghiţescu, autorul memoriilor, este născut la 1814 în judeţul Dorohoiu, neputând preciză satul unde a văzut lumina zilei; a copilărit însă la moşia Prelipca din acel judeţ, cumpărată de tatăl său Ion Gh. Ghiţescu, cel emigrat din Bucovina, dela familia Stroici. Despre un frate al său, Vasile, spune că a murit pe drum, când fusese trimis de tatăl său cu nişte vite de negoţ la Holoneţ, în Ţara-Leşască, de unde tatăl său a adus corpul cu mult necaz şi cheltueală, de l-au îmmormântat în Bucovina. Despre o soră a lui, Profira, spune că a fost măritată după Iordache, fiul lui Theodor Vârnav din satul Petia, jud. Sucevei, pe care Vârnav autorul îl caracterizează astfel:

«*Erà un om fără nici o cultură, cu o îngâmfare de mare familie, plin de secăciune (sic); căci nu erà alta decât o familie de bulgari dela Varna, precum după obiceiu mulţi străini la noi în ţară s'au oploşit, sau că au venit cu domni greci, unde în urmă căsătorindu-se cu fiicele boierilor pământeni, după ce prin hrăpiri şi prădăciuni făceau avere, rămâneau în ţară ca pământeni. Această nenorocire am moştenit-o noi în Moldova şi Ţara-Muntenească, că cine vine aici rămâne şi nu mai are pofta a se înturnà înapoi*».

Observaţia autorului este în destul de nimerită: căci mănoşia Ţerilor Române a fost ca talgerul de miere pentru muşte. Cum s'au aşezat la noi în ţară, nu s'au mai deslipit de ea. Nu e vorbă că mai pe toţi i-a înghiţiţ elementul românesc şi au contribuit deci la îmbogăţirea sângelui. Un singur neam, atras şi el de bogăţia pământului românesc, a rămas până acum străin de firea băştinaşilor, şi constitue deci un pericol pentru vieaţa etnică a întregului.

Autorul spune despre tatăl său că venise din Bucovina în Moldova pentru negoţul de vite ce mai lesne se făceà aici, şi a luat împreună cu Ştefan Gheorghe în posesie moşia Darabanii a lui Ciuntu Balşu.

«*Pe ea a făcut o avere însemnată în vite, cum erà obiceiu pe timpul acela; asemenea şi în bani, ducând cu acest negoţ un însemnat specul (sic) în Austria, în vânzarea caior de romândă (remontă), ce se dau din Moldova, afară de vite cornute, fiind pe atunci negoţul numai în vite şi moşiile ieftene, încât le da mâna a întreprinde asemenea negoţ. Cultura moşiilor în cereale erà încă necunoscută pe timpul acela (1814—1828) şi neînaintată ca astăzi*».

Murind mama autorului, soţia lui Ion Gh. Ghiţescu, la 1817, acesta s'a căsătorit a doua oară cu Ecaterina Vârgolici, nepotrivită şi prin vârstă şi prin cultură cu bărbatul ei; căci autorul caracterizează astfel pe maştihă-sa:

«*Erà o femeie crescută în pension la Odesa, cu limba franceză şi piano, căreia i-a venit gust să facă pe tata să cumpere casă în Dorohoiu şi să se aşeze pe petrecere, să-şi facă trăsură osebită de a tatei, cu 4 telegari, cu vizitiu, fecior şi femei câte pofteşti, trăind ca o prinţesă*».

Asupra învăţăturii pe care o dobândì, autorul ne dă preţioase deslușiri, când ne descrie vieaţa lui în casă condusă de maştiha lui:

«*După venirea în casă a maştihăi noastre, cucoana Catinca, am fost crescuţi (el şi cu fraţii lui) într'un mare absolutismu şi brutalitate. Pe sora mea, Profira, din a cărei naştere se pricinuise moartea mamei mele, a dat-o la mancă de a crescut-o, aducând-o numai din când în când, a o vedeà.*

«*Pe noi băieţii ne întreţineà într'o osebită odaie la Prelipca, cu dascăli din Bucovina cari ne învăţau limba română şi cea nemţească, pentrucă părintele nostru ziceà că trebue să învăţăm şi să cunoaştem limbile megieşilor noştri, adică nemţeasca, ruseasca, etc., deoarece trăgeam câştig din acele ţeri. Pe acea vreme (1) nu erau şcoli ca acum în regulă, şi afară de străinătate, nici o învăţătură sistematică şi în regulă nu erà. Fiindcă părinţii erau oameni simpli crescuţi şi nu aveau idei, măcar că aveau avere cu care ar fi putut a ne da o învăţătură mai înaltă, din acea pricină ne purtau cu dascăli prin casă sau la Normal-Şule din Cernăuţi, unde am stat vreo 2 ani şi în urmă luându-ne pe noi băieţii ne-au adus acasă, ne-au mai purtat pe la un dascăl neamţ prin Botoşani, în urmă la Dorohoiu unde familia tatei erà mutată*».

Pe când autorul nostru, Dimitrie Ghiţescu, erà în Cernăuţi la şcoala normală de acolo, împăratul Austriei se întâlnì cu al Rusiei în acest oraş, în 1824. Autorul descrie cu multe amănunţiri strălucita primire a ambilor monarhi, apoi face cevà istorie destul de exactă asupra răsboiului din 1828 şi a păcii din Adrianopole. Este interesant de constatat că cele ce spune autorul despre modul

(1) Erà pe la 1817—1820, deoarece venirea în casă a maştihăi autorului se făcuse probabil în acelaş an după moartea soţiei prime a părintelui său, din care pricină Profira fusese dată la mancă.

cum Rusia tratase Ţerile Române, consună din punt în punt cu cele ce se ştiu din alte izvoare.

«*Multe şi grele havalele*, zice el, *au fost pe amândouă ţerile din partea Ruşilor, nu ca pravoslavnici creştini cum se titluiau ei. Zaharele, proviant, cară de beilicuri şi tot ce le trebuià, le luau de geaba dela ţeri. Aceasta o făceau pravoslavnicii apărători ai creştinătăţii*».

Acest loc ne arată că Ghiţescu erà ecoul pornirilor antiruseşti ce se înmulţiau tot mai dese în Ţerile Române, sub cruntele lovituri primite dela Ruşi.

* * *

Intr'un chip interesant ne istoriseşte Ghiţescu modul cum s'a înscris el în straja pământească a Moldovei, înfiinţată de Kiseleff în vremea ocupaţiei ruseşti, şi prin care s'a pus iarăş temelia oştirii româneşti ce fusese desfiinţată pe vremea Fanarioţilor.

La 1831 când se înfiinţă straja pământească, Dimitrie Ghiţescu erà de 17 ani, şi tatăl său îi ceruse înscrierea printr'o hârtie adresată hatmanului Palade care o trimisese în Bucureşti ocârmuitorului rusesc, generalul Kiseleff. Peripeţiile prin cari trecù înscrierea în miliţia moldovenească ne sunt descrise cu multe amănunţimi de Ghiţescu, din cari unele înfăţişează oarecare interes, prin lumina ce o aruncă asupra stării sociale din acele vremuri.

«*Intr'una din zile în toamna anului 1830, ne iea Cocoana maştiha mea şi ne sue în trăsură pentru a plecà la Iaşi, unde ajungând a treia zi, am tras la mânăstirea Frumoasa, al căreia arhimandrit erà unchiul mastihăi noastre. După vreo 3 săptămâni ne duce în oraş, intrând într'o curte frumoasă din Uliţa Mare, unde şedeà boierul Toader Balş, proprietarul moşiei Darabani (fiul lui Ciuntu Balş), pe care moşie părintele nostru o ţineà în posesie, şi ne regulează a sta într'un beciu unde sta gramaticul lui Balş, anume Boianu Iordache. Şedeam împreună cu el, mâncam la o masă, având de fecior în casă pe Costache Balaiş, care în urmă prin evenimentele timpului a devenit prin sprijinul lui Balş a fi în mai multe slujbe, de unde a ajuns de s'a ridicat a fi proprietar mare. Iată roata lumii: omul ce trăgeà cioboatele şi le ştergeà din ordinul lui Boian, ca stăpân ce-i erà lui Balaiş, a devenit a fi mult mai sus decât stăpânul său în poziţie, cu toate că erau neculţi, numai*

cu știință de carte română; căci singur Boian învăță carte pe Balaiș și a scrie; așau erà vremile acelui timp».

Este nostimă rostirea de pe urmă «*vremile acelui timp*», din care se vede că Românul face o deosebire între aceste două cuvinte cari în fond înseamnă acelaș lucru; dar vremile pentru Români par a însemnà mai mult împrejurările ce se petrec în cursul unui timp.

Nu știm din ce motiv maștiha lui Ghițescu nu voià să-l lase să intre în miliție, pe când băiatul privià încorporarea lui în miliție ca cel mai înalt ideal ce aveà de realizat.

El descrie cu destulă plasticitate modul cum a ajuns să se înscrie în strajă, cu toate intrigile și amenințările chiar de bătaie ale maștihăi lui, în unire cu Balș; anume într'o zi, luându-și inima în dinți, el și cu fratele său Costache, îndrăzniră a ieșì din curtea lui Balș spre *„a se plimbà prin oraș"*.

«*Ici coleà pe uliță*, ne spune Ghițescu, *vedeam câte un soldat sau ofițer din straja pământească ce începuse acum a se înființà, făcându-mi mare plăcere a-i privì, și cu aceasta mi s'a învăpăiat mai mult dorință de a intrà în armată. Mă întâlnesc cu un subofițer din cancelaria comitetului strajei și-l întreb, dacă pot aflà pe hatmanul Palade, fiindcă el erà mai marele miliției. El însă îmi zice: Vino cu mine să te duc acolo, căci hatmanului îi pare bine dacă vrei să te înrolezi, fiindcă este om foarte bun și tare i-s dragi tinerii bine făcuți și chipeși ca d-ta. Frate-meu voind a mă reținea, că ce fac, că ne facem urgie, îi zic: Stai pe loc și mă așteaptă; iar eu intru în cancelaria hătmăniei. Deschizând ușa, văd la o masă în cap pe hatman, la dreapta cu maiorul Dabija din armata rusă, ce erà ca instructor dat de guvernul rus pentru cavalerie. De o parte sta doctorul Cihac bătrânul. Colonelul Balș spune atunci hatmanului că eu sunt tânărul Ghițescu, fiul banului Ion Ghițescu.*

«*Hatmanul Palade se scoală și vine la mine, îmi pune mâna pe umăr și cu o voce foarte plăcută și blândă îmi face întrebare, că cum întâiu am arătat dorința a intrà în miliție, iar acum maica dumitale îmi face atâta supărare cerându-mi scoaterea dumitale din miliție, puind pentru aceasta pe Balș și pe alții din Iași ca să stăruie.*

«*Eu îi respund că tocmai de aceea am căutat să viu a rugà pe Excelența Voastră a nu-mi înapoià jalba, fiindcă am dorința a slujì în miliție. Atunci hatmanul Palade chiamă pe dr. Cihac și după ce aude dela doctor că sunt bun de oaste, vine de mă*

bate pe umăr şi-mi zice, să nu mai am nici o grijă, că de acum e treaba lui».

Descrie apoi Ghiţescu îngrozirile şi ameninţările din partea maştihă-sa şi din partea lui Balş; dar ambii mai la urmă văzând că nu pot izbutì faţă de încăpăţânarea tânărului Ghiţescu, s'au hotărît să-i facă pe voie şi aşà a intrat el în miliţie, în 17 Noemvrie 1830.

Asupra organizării armatei ne dă Dimitrie Ghiţescu următoarele desluşiri:

«*In acea lună Ianuarie 1831 s'au împărţit toţi soldaţii în două batalioane de efanterie (şic), fiecare batalion câte 4 companii sau roate, cum le ziceà pe atunci. Fiecare companie aveà efectivul oamenilor 250, cu un comandant de companie şi 4 subalterni ofiţeri, adică doi locotenenţi (le ziceà parucici) şi doi sublocotenenţi (le ziceà prapurcici). Cavaleria s'au regulat într'un divizion (sic) cu două excadroane cari treceau peste 200 de oameni; fiecare escadron comandat de un căpitan şi patru ofiţeri şi un maior comandantul divizionului de cavalerie*».

Prin urmare, după arătarea Ghiţescului, care corespunde dispoziţiilor Regulamentului Organic, toată oştirea Moldovei se cuprindeà în 4 companii de infanterie de câte 250 de oameni şi două escadroane de cavalerie de câte 200 de oamenii, în total deci 1.400 de soldaţi. In Muntenia care erà mai mare, erau vreo 4.000. Intreaga putere militară a României din acel timp erà deci de vreo 5.000 de oameni.

«*Dela boieria Ban, care se clasificà în cele militare ofiţerii superiori, până la gradul de Logofăt mare, iar dela Ban în jos până la Şătrar, care este cea mai mică boierie, erau clasificaţi ofiţerii inferiori. Fiii de boieri erau primiţi cadeţi, asimilaţi cu subofiţerii, iar cei ce nu-şi justificau nobilimea erau primiţi soldaţi. Cei mai mulţi n'au plăcere a învăţà serviciul militar, ci numai le place a face fanfaronade de uniformă*».

Asupra disciplinei şi a chipului cum înţelegeau s'o mănţină superiorii faţă de inferiori, ne dă iarăş Ghiţescu oarecari stranii amărunţimi; anume întâmplându-se o ceartă şi bătaie între soldaţii din garda pământească şi tulumbagii (pompieri), Hatmanul trimite pe Ghiţescu să cheme pe căpitanul de tulumbagii la cancelarie, spunându-i Hatmanul:

«*Iea pe Efreiter (caporal) cu d-ta şi adù pe căpitanul de tulambagii, ca să-l învăţ eu. Mă duc la Agie ce nu erà departe de Comitet, şi intrând în cazarmă întreb cine este căpitan de*

tulumbagii. Imi răspunde unul că eu. Atunci îi spun ordinul D-lui Hatman. El se impotrivește.

«*Când ordon Efreiterului ca să-l iea cu forța, el strigă la tulumbagii ca să sară începând a mă înjurà pe mine și pe Hatman. Atunci mă retrag, viu la comitet dând știre de cele petrecute, de insultele și nesupunerea căpitanului de tulumbagii, fiindcă mai toți erau Sârbi, Bulgari și Greci.*

«*Se înfuriază hatmanul, își iea mantaua între umeri, se întoarce către mine și îmi zice: «Urmează-mă la Agie; iea și pe Efreiter».*

«*Ieșim din canțeleria Comitetului. Erà cam mâzgă, adică puțină tină. Plecăm împreună pe jos la Agie; Hatmanul înainte, eu după el și Efreiterul după mine. Toți din comitet rămân încremeniți de furia hatmanului. Ajunși la cazarmă, hatmanul inșfacă de păr pe căpitanul de tulumbagii, îl trântește jos și începe a-l călcà cu picioarele și a-l bate. Viu în urmă eu și-l ieau din mânile hatmanului, cu Efreiterul, rugându-l de a nu se supărà și a se înecăjì așà de mult. Nu voiu ostenì pe cetitori de toate câte a tras acel căpitan de tulumbagii, ce scump a plătit cu pielea lui și închisoare cât au luat, izgonindu-l și din slujbă, unde în urmă pe toți acei străini i-a dat afară, punându-se Români*».

Alt exemplu de modul cum se mănțineà disciplina în armată în acele timpuri ni-l povestește autorul, tot în chipul său viu și plastic. Sublocotenentul Costake Crupenski fiind greu de cap la învățătura instrucției militare, face într'o zi o mare zăpăceală în comanda unui pluton:

«*Colonelul Bogdan, ca șef al regimentului, înfuriindu-se aleargă, strigând la Crupenski, a da comanda de a oprì plotonul pe loc, fiindcă apucase cu totul în altă parte, și după observația ce-i făcù, îl stupește pe Crupenski.*

«*Văzând noi ofițerii asemenea urmare a Colonelului, ne consultăm ce măsuri să luăm după asemenea insultă, și ne hotărâm să ne plângem hatmanului, având tot odată și dimisiile gata, la caz când nu s'ar da satisfacție. Eram vreo 30 de ofițeri cari trebuià să mergem la hatmanul; dar la ușa lui rămăsesem numai 9. Colonelul Bogdan fu pedepsit de hatman cu arest*».

Oricât de slabă, tot se vede licărind o rază de demnitate omenească în purtarea ofițerilor, și această demnitate erà urmarea spiritului militar ce începuse să încolțească în armată.

Ne mai povestește Ghițescu și despre revoltele satelor în contra recrutării în armată, cari revolte se făceau mai ales din îndemnul boierilor, și cari au trebuit să fie înnăbușite de oștirile rusești.

*
* *

Interesante sunt și amintirile lui Ghițescu privitoare la modul cum se lucrà Regulamentul Organic, și în care straja pământească jucà un rol cam neașteptat:

«*In primăvara anului 1831 a început a se lucrà Regulamentul Organic în Mitropolie. Se lucrà în taină, cu santinele de miliție la ușă și câte un ofițer din comandanții companiei de serviciu în Mitropolie pe timpul ședinței. Intr'una din zile mă văd trecut cu serviciul la Mitropolie, ceeace nu-mi prea convenià, să am a face cu boierii mari. Colonelul Todiriță Balș îmi spuse, că trebue să merg, și că acolo voiu luà ordin dela însuș hatmanul, cum trebue să urmez. Ajungând la Mitropolie, îmi aranjez toate posturile pe la ușile canțileriilor. In sala unde se desbăteà Regulamentul, trebuià să treci printr'un coridor lung de vreo 6 stânjeni. La ușă acolo erau două santinele de subofițeri. Hatmanul îmi dăduse ordin să nu dau drumul nimăruia, decât celor ce vor arătà bilet tipărit de liberă intrare. Incepe boierimea a se adunà în sala din fața coridorului; deodată aud strigând: Iată vine, și sculându-se cea mai mare parte din boieri, iesă înaintea lui Frideric Balș și, luându-l de subțiori, îl sue pe scări. Acest Frideric Balș erà logofătul cel cu Flămânzii, care în urmă s'au făcut danie lui Mihalache Sturza Vodă: om înalt, cu o barbă lungă albă ce treceà de brâu, foarte elegant îmbrăcat, în straie lungi de pe acea vreme; bărbat chipeș; frumos trebue să fi fost în tinerețe, și foarte mândru pe lângă toate acestea. Cum se suì sus, el spuse: Boieri D-v, să mergem să intrăm în presusțvie; să ne apucăm de lucru. Caporalul Zissu îmi spuse: Boierii n'au să aibă bilet, că știu urmarea lor; ceilalți ofițeri le da drumul că-i cunoșteau, dar dumneavoastră cum ordonați? Zic: ori și care din boieri va pune mâna pe mănușa ușii a o deschide, nearătând bilet, să puneți puștile cruciș. Văd în fine toată boierimea bulucindu-se în sala antretului. Peste câtevà secunde, iesă din sala cea mare Friederic Balș Flămânzeanu, se pune în fruntea boierilor și cu un pas lin și mândru începe a pășì spre coridor, legănându-se și venind alene spre noi. Se apropie de ușă, stă și se uită spre*

mine; apoi pune mâna pe mănuşa uşii, o deschide de vreo palmă şi mai bine; atunci fac semn santinelelor, puştile se încrucişează şi uşa sare din mâna lui Balş, care rămâne încremenit, se întoarce spre mine şi mă întreabă: Da bine ce mascaralâc însemnează aceasta, domnule ofiţer? Eu îi răspund că nu-i nici un mascaralâc, ci atât D-v. cât şi boierii să'mi arăte bilet de intrare. Atunci Balş pune mâna sub barba lui, o ridică şi-mi zice: Iacă bilet; au D-ta nu mă cunoşti că sunt părintele patriei voastre? Eu mă întorc şi răspund, că barba n'o pot luà de bilet şi că părintele nostru este Hatmanul Constantinică Palade. Se înfurie Balş, strigă la boieri a se înturnà, strigă pe Hatmănul care erà într'o odaie din canţelerie şi la care Balş începe a ţipà ca un urs, că ce mascaralâc face cu ei, că au pus de caraulă un ofiţer tânăr care nu ştie nimic şi-şi bate joc de ei. Hatmanul le dă voie să intre, zicând că eu nu mi-am făcut decât datoria».

Aşà se lucrà pe atunci Regulamentul Organic, legea după care trebuiau să se conducă Ţerile Române. Dar dacă lăsăm la o parte santinelele, biletele şi barbile, nu prea găsim deosebire între modul cum se ticluesc în vremurile noastre legile ce ne ocârmuesc, şi cari se ţin toate sub cel mai strict secret, până când nevoia de a le supune Camerei sileşte pe guvernanţi să le dea în vileag.

*
* *

Dimitrie Ghiţescu are obiceiul de a caracterizà persoanele despre cari se îndeletniceşte povestirea lui, cum am văzut din câtevà pilde aduse mai sus. Cu prilejul morţii hatmanului Constantinică Palade, răpit de holeră puţin timp după înfiinţarea străjii pământeşti, Ghiţescu face un portret al iubitului său şef. El spune:

«*Intorcându-ne armata la lagăr la Hulboca, eram cu toţii trişti şi mâhniţi. Unii din noi plângeam pe drum pentrucă pierdusem un adevărat părinte ce erà iubit şi stimat cu cel mai mare respect de toţi: boierime, negustori şi pot zice mai din toate treptele populaţiei ieşene, cum îl tânguià si-l plângeà, fiind unul dintre boierii cei mai buni şi milostivi, om pe care ţara a pierdut printr'însul mult; căci de trăià, nu mai erà Mihalache Sturza Domn, ci de sigur Constantinică Pălăduţă, ca cel ce erà iubit şi stimat până şi de străini. Dar din nefericire prin moartea sa toate s'au atins, căci de venià el Domn n'ar fi trecut peste ţară atâta nenorocire, ca în vremea domniei luĭ Sturza*

Vodă, care au deschis porțile Moldovei Jidovilor, de au intrat în țară, prin mijlocirea a 40 de mii de galbeni ce se vorbià că ar fi luat dela ei».

Tot privitor la Mihail Sturza ne mai spune Ghițescu, atunci când sosise din Constantinopol, ca Domnitor al Moldovei:

«*Așteptând toată miliția din trei companii, (una fiind la Galați), în fața palatului domnitorului în str. Sf. Gheorghe-Lozonschi, pe la orele 4 sau 5 într'o zi din luna August, s'a ivit o căruță de poștă cu patru cai, în care erà curierul lui Vodă, vestind venirea lui. După o oră începură a se ivì trăsurile, trecând una după alta înhămate cu câte 8 până la 12 cai de trăsură; a lui Vodă erà în urmă cu cai albi și hamuri roșii.*

«*A stat drept noi și s'a dat jos. Erà în haine militărești îmbrăcat, cu epoleturi și cu fes turcesc în cap. Suindu-se în palat, un Turc ce erà cu Vodă a cetit firmanul turcește, care s'a tradus în limba moldovenească de hatmanul Mavrodin*».

Ințelegem ca fesul turcesc să-l fi purtat Domnitorul român la Constantinopole, dar ca el să-l fi păstrat pe cap, când își făceà intrarea în capitala unde aveà să domnească, aceasta poate să ne pară, chiar pentru acele vremuri de rușine și înjosire, cam peste seamă. Totuș sunt foarte bune asemenea dovezi autentice, pornite dela oameni ce nu aveau nici un interes de a schimbà lucrurile, pentru a puteà judecà, dacă țara și poporul nostru au propășit întru câtvà de atunci încoace, măcar pe calea demnității și a cinstei de sine, căci și aceste doar sunt bunuri de prețuit.

După mai multe strămutări din garnizoană în garnizoană, Dimitrie Ghițescu este orânduit a merge pe hotarul Transilvaniei, având a trece dela Târgul-Ocnei, prin Comănești, pentru a ajunge acolo. Iată cum istorisește el trecerea sa prin acel sat:

«*Mai înainte de a plecà din Târgul-Ocnei, m'au informat mai mulți, că satul Comănești și cu cotunele sale, ce se urcà la vreo 2.000 locuitori, sunt toate revoltate asupra proprietarului lor, Dimitrie Ghica, tatăl lui Nicu Ghica, fiindcă locuitorii pretind că moșia este a lor răzășească și că le-au fost luata cu hapca, după obiceiul boierilor din trecut, și ca să fiu foarte cu luare aminte la intrarea pe moșie, fiindcă Ghica a răspândit svon că are să le aducă forță militară a-i supune. Sătenii așteptau un răspuns asupra jalbei ce o dăduseră Impăraților, adecă, celui de Austria și Țarului Rusiei, ce urmau în acel an a se întrunì în congres (1833). Satele de pe moșia Comănești autori-*

zase pe unul dintre dânșii ce-l făcuseră plenipotent, și acesta angajase pe un străin, Polon, de a fi ca conducător, cu suma de vreo 1.000 galbeni; dar Polonul, după ce a pus mâna pe bani, a fugit, lăsând pe plenipotentul sătenilor, unul Merlușcă, în capcană. Așà fiind lucrurile, când am ajuns, la jităria satului, am găsit poarta închisă și trecerea oprită. Un număr de vreo 40 de oamenii stau la poartă cu ciomegile în mână. Intreb pe oameni ce însemnează aceasta, că îmi opriți intrarea în sat? Dintr'înșii înaintează un bărbat ca de 50 de ani și-mi zice: Domnule, nu te supărà. Suntem speriați de ocârmuire cu care Ghica ne tot trimete răspuns dela Iași, că are să vie cu oaste să ne robească. Laudele acestea ale Ghicăi ne-au făcut să ne păzim și cu orice preț să nu lasăm pe nimene din slujbașii ocârmuirii să calce pe moșia noastră, până ce nu ne-a venì trimisul nostru ce l-am trimis la împărăție cu jalbă. Spunându-le eu că nu suntem trimiși cu asemenea treabă, ci pe hotar, îmi răspunse: Ne temem de o înșelăciune. Te mai întrebăm, Domnule, nu ai nimic cu noi despre partea Ghicăi?

«Le spun cu încredințare, că îmi dau cuvântul cinstit. Atunci îmi zice: Domnule, iea seama să fie așà, că amăgindu-ne păcat este, că ești tânăr. Atunci cel ce vorbise cu mine se întoarce și strigă să deschidă poarta zicând:

«Luați pe aceștii copii ai noștri și-i găzduiți, iar pe Domnul ofițer dați-l lângă curtea boierească, la preot, ca să aibă de toate, căci se vede a fi un băiat de omenie. După aceea atâta ne-a luat la petrecere, că nu mai încetau și nu mai eram în stare să facem slujba ocârmuirii. Cu mare greutate am putut să-i înduplecăm a ne strânge soldații și să-i trimitem pe la punctele destinate».

Dacă Dim. Ghițescu se arată mișcat de nedreptățile făptuite de boieri contra poporului de jos, tot așà de adânc se vede el mișcat și cu prilejul unei treceri dealungul graniței bucovinene. Atunci el face în stilul lui cel simplu, următoarele reflexii asupra despărțirii acelei frumoase flori din grădina Moldovei:

«Deși eram tânăr și fără de experiență, neavând cunoștință de țara mea ca acum la bătrânețe, dar mă umplui de jale și de tristeță, de râsul și de batjocora ce acei străini nemți și-au făcut de Moldova, țara noastră; dar blestem totodată pe acei patrioți, sau mai bine ziși hoți și vânzători de patrie cari, fără milă și prejudecată, au vândut moșia lui Ștefan cel Mare stră-

inului, împreună cu mormântul său care nouă Moldovenilor trebue să ne fie atâta de scump și de sfânt. Mai multe nu zic. Dumnezeu atotputernicul să le plătească!».

Restul memoriilor lui Dimitrie Ghițescu conține afaceri mai mult personale, cari, deși sunt interesante din punctul de vedere social, le trec deocamdată cu vederea, rămânând ca acel ce se va interesà de asemenea lucruri, să le cetească în condica originală pe care D-l Ion Ghițescu mi-a promis că o va dărui Academiei, după ce va fi completat memoriile tatălui său cu cele ce-și aduce el însuș aminte, din vremile copilăriei lui.

«DOAMNA LUI IEREMIA VODĂ»

DE

N. IORGA
Membru corespondent al Academiei Române.

Şedinţa dela 28 Martie 1910.

In mânăstirea Suceviţa atârnă de bolţi o cutie de argint, în care se cuprinde o coadă groasă de frumos păr castaniu-deschis. Cutia nu poartă nici o însemnare, dar toţi ştiu să spuie că acesta e prinosul Doamnei lui Ieremia Movilă, dat ctitoriei soţului ei în clipa celei mai mari nenorociri şi celei mai adânci ruşini. Incheind povestirea luptei dela Dracşani, din 1615, care aduse stingerea casei lui Ieremia Vodă, Miron Costin, care n'avuse prilej să vadă pe ambiţioasa învinsă, căzută în mâni duşmane şi batjocurită, dar care putuse auzì povestiri înduioşate despre mărirea, trufia, neastâmpărul şi groaznica ei cădere, înseamnă: «Iară Doamna la mare ocară au sosit; de care singură au mărturisit cătră boieri: trecând cu carul, au văzut pre boieri, şi lăcrămând au zis: «Boieri, boieri! ruşinatu-m'au păgânul» (1).

Aceea care pierdeà astfel pentru totdeauna orice rost pe lume, oricè legătură cu lumea creştină, pe care o tulburase de atâtea ori, chemând pe Turci asupră-i prin provocările ei, e fără îndoeală una din marile figuri tragice ale trecutului nostru. Dela Chiajna, fiica isteţului Petru Rareş şi soţia sângerosului «cioban» de măcelărie Mircea, nu stătuse una ca dânsa lângă un Domn al nostru. Cu Chiajna şi samănă ea: ca şi nepoata de fiu a lui Ştefan cel Mare ea

(1) *Letopisiţe*, I, p. 266.

venise prin căsătorie într'o ţară străină, care n'aveà de ce s'o iubească, găsind însă, în locul straşnicului bărbat domnesc al aceleia, un blajin boier gras, gros la minte, încet la faptă; ca şi dânsa ea îşi petrecù la mormânt soţul, vărsând lacrimi de mânie împotriva sorţii care o amenință cu pierderea puterii şi stăpânirii sale; ca şi Chiajna ea se gândì încă de a doua zi la domnia ei de fapt supt numele fiilor; ca şi mama lui Petru Şchiopul, Doamna Elisaveta avù odrasle cari nu erau în stare a merge de sine pe lume, şi astfel în Scaunul ţerii rămase ambiţia ei; ca şi înaintaşa în energie vitează, ea ajunse prin oraşele turceşti, fără să poată păstrà însă ca aceea demnitatea unei văduve de Domn creştin, cu trecere pe lângă cei mari ai Porţii şi în stare să aducă mazilii şi ridicări în Domnie pentru folosul celor din trupul său.

I.

Nu ştim sigur când s'a însurat Ieremia Movilă, într'o vreme când acest boier înrudit cu Despoţii sârbi, prin Doamna lui Petru Rareş şi, de sigur, prin Ruxandra lui Alexandru Lăpuşneanu, fiica ei, nu visà poate de Domnie, care erà a urmaşilor dinastiei întemeietoare a Moldovei. (1) Ioan Movilă, tatăl său, întovărăşise, dacă se poate tălmăcì astfel mărturia genealogistului polon Okolski, pe Alexandru Lăpuşneanu în campania din Ungaria, care aduse din nou în stăpânire pe văduva lui Ioan Zápolya, Crăiasa Izabela; după întoarcere el se însură cu «vlăstarea Despoţilor»: ce spune Okolski despre «iubirea şi cinstea» ce căpătase în «neamul Hunyazilor», isprăvit atunci, vine neapărat dintr'o confuzie.

Nu e de mirare deci că Ieremia, fiul cel mai mare al lui Ioan, care poartă un nume puţin obişnuit la noi, nume din Vechiul Testament, la care se îndreptau pentru botezuri mai mult Slavii din Balcani, înrâuriţi de vechiul lor bogomilism, — îşi luà şi el soţie dela Ungurii din Ardeal, ca puţini dintre boierii noştri, deprinşi a se însurà în ţară, câştigând şi moşii nouă la nuntă. Tot Okolski ne spune că el a luat pe «o fată din Ardeal, a unui fruntaş din neamul Csomortány» *(habuit in coniugem ex Palatinatu Tran-*

(1) Pentru coborîrea din Despoţi a lui Ieremia, prin mama sa Maria, vreo vară ori nepoată de-a Elenei, v. Okolski, în Papiu, *Tezaur*, II, p. 145: «ex Despotis coniux [patris] fuerat».

silvaniae filiam ex senatoribus primi de familia Ciamartorum Elizabetham). (1)

Acest neam de nobili ardeleni, această seminţie de nemeşi se întâlneşte în Ardealul veacului al XVI-lea şi are dese şi strânse legături cu ţerile noastre. Ieremia a putut cunoaşte pe bătrânul Csomortány sau pe fiul acestuia Toma şi cu prilejul soliilor pe cari cel din urmă le îndeplinià în ţerile noastre. Şi Ieremia, dacă el şi nu Vartic e «Vornicul din Moldova» pe care-l pomenesc socotelile Braşovului în 1587, bătea drumurile Ardealului (2). Se ştie că odată viitorul Domn al Moldovei din mila Polonilor, sprijinitorii statornici ai acestui statornic vasal, pribegì în ţara acestora, aducând căderea lui Iancu Sasul şi întoarcerea în Scaun a lui Petru Şchiopul, dela care Movileştii toţi—, Ieremia însuş, Simion, Toader, Vlădica Gheorghe, ajuns Mitropolit supt acest Domn evlavios,—avură numai bine. Nu e de mirare deci că Ieremia ca şi Simion şi acest nou Mitropolit al Moldovei întovărăşiră pe Vodă Petru, atunci când acesta, pierzând orice nădejde dela Turci, apucă drumul Apusului catolic, de unde nu erà să se mai întoarcă niciodată. Un timp Ieremia stătù pe lângă surgunitul de bună voie, pentru ca apoi să treacă în Polonia. De acolo nu se întoarse decât în 1595, pentru a domnì.

Incă înainte de aceste din urmă rătăciri ale sale, Ieremia erà soţul Elisavetei Csomortány, căci la 25 Maiu 1603 (3) el mărită pe fiică-sa Regina (Chiajna) cu Mihail Wisznowiecki. Cu Elisaveta şi cu cel puţin cea mai mare din fiicele sale petrecù Ieremia în aceşti ani de înstrăinare, la Ustie, pe Nistru, între Jaslowiecz şi Rohatyn, pe atunci proprietate a ducelui Ioan Simion de Sluczk; aici primì el, la 1593, diploma de indigenat polon, şi de aici plecă pentru a face propuneri politice pribeagului Petru Şchiopul, pe care-l află tocmai la Bozen, în Tirol. (4) Mai târziu Ieremia cumpără această moşie dela acela căruia-i mulţumià călduros pentru adăpost, ca unui «domn şi binefăcător milostiv», la 21 Decemvrie 1591. Se poate chiar ca fiul cel mai mare al lui Ieremia, Constantin, al cărui nume aminteşte pe al puternicului principe ortodox, Constantin de Ostrog, Voevodul

(1) I se mai ziceà Elisavetei, de către Poloni, şi «Ciamartowna»; Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 326.

(2) Hurmuzaki, XI, p. 834. — Pentru Csomortány, *ibid.*, tabla numelor.

(3) Cf. Papiu, II, p. 139 şi nota 1 şi Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 326; XI, p. 59, no. LXXXVI.

(4) Cf. *Studii şi documente*, XI, pp. 109--12.

Chievului, așà de mult amestecat în afacerile țerilor noastre, să se fi născut pe pământ polon, acolo la Ustie. (1)

In cursul Domniei lui, Ieremia Vodă păstră legături cu Toma Csomortány. In 1599, îndată după luarea în stăpânire a Ardealului de către cardinalul Andreiu Báthory, cumnatul Domnului moldovenesc mergeà la dușmanul acestuia, Mihaiu Viteazul, pentru a-i arătà că ar fi bine să-și lase țara, unde Turcii nu voiau să-l mai îngădue. (2) Socotelile Brașovului însemnă trecerea lui prin acest oraș. (3) Prin Martie 1600 Mihaiu, ajuns el acuma poruncitor în Ardeal, trimeteà deci oameni ai săi pentru a căutà pe Csomortány, unde va fi, în Moldova ori în Polonia, de bună seamă pentru a negocià prin el cu Ieremia. (4) El va fi întovărășit îndată pe acesta în fuga lui la Hotin, și de acolo la Camenița, unde familia domnească: Vodă, fratele lui, Simion, fiul lui, Constantin, copil de câțiva ani, întovărășiți, de sigur, de Doamnă, de episcopul de Rădăuți, Teodosie, și de boierimea credincioasă Movileștilor, se aflau la 2 August 1600. (5) In Iunie 1601, după căderea lui Mihaiu, Toma se strecură prin Bistrița, ca om al lui Sigismund Báthory, înțeles și cu Moise Székely, «gheneralișul» ardelean. (6) In vara anului 1600 îl vedem la Cluj, de unde scrie pentru a luà măsuri în vederea găzduirii cetelor de Moldoveni și Munteni pe cari Movileștii îi trimeteau ca să sprijine pe Sigismund, întors în țara sa de moștenire. (7)

II.

Doamna Elisaveta erà catolică de sigur, și e îndoelnic că ar fi primit legea noastră. Fiii ei au fost, firește, ortodocși cu toții, dar, în ce privește fetele, avem această dovadă numai pentru Ana, care,

(1) Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 389, 628.

(2) *Ibid.*, XII, p. 606.

(3) *Ibid.*, XI, p. 841.

(4) *Ibid.*, XII, pp. 775—6, No. MCXLIV.

(5) Insemnare pe un Acatist grecesc al Bibl. Universității din Iași, ms. 1, scris de Antonie călugărul din Putna la 7053 (1544-5), supt egumenul Gheorghie («ἔγραψα αὐτὴν τὴν ψαλτήκὴν ἐγώ, ὁ ἐν ἱερομονάχοις Ἀντώνιος καὶ ἁ-τος ψάλτης τοῦ μοναστηρίου τῆς Ποὺτνας ἐν ἔτη 7053, εἰς ταῖς ἡμέραις τοῦ Γεωργίου ἀρχιμανδρίτου: написах сіе здє на памѧт аз а[р]х. Веніамин въ градѣ Камѣнци, мсца аг. в, в лѣт ,зрѧ (*sic*), егда быхѡм съ епспѡм Ѳеѡдсіем радѡвском съ гспд.... Іѡ Іереміа Воєвод... снъ гспдтваси Іѡ Константин Воєвода и съ гсдв. Іѡ Симеѡн Воєвода и съ снѡвь всѣм гспдтваси.

(6) *Studii și Docum.*, I-II, p. 30.

(7) Hurmuzaki, XII, p. 1192, 1195, 1197.

deşi măritată şi ea în Polonia, îşi păstră legea grecească. (1) De sigur că Elisavetei i se datoresc şi simpatiile lui Ieremia pentru Poloni şi retragerea lui la dânşii şi gândul, ce avuse o clipă, de a se aşezà pentru totdeauna în mijlocul lor. Ea-l va fi îndemnat, ca şi aceşti vecini şi prieteni, vechi ocrotitori şi ajutători întru a luà Domnia, să sprijine în persoana lui Bernardino Querini, episcopul de Argeş, catolicismul, care credeà pe atunci să poată cucerì Moldova. (2) Ea va fi adus lucrurile aşà ca fetele ei să nu fie date după cine ştie ce boieri de ţară, fără nume mare, ci după fruntaşi ai nobilimii polone. Regina, luând pe Wiszniewiecki, erà să ajungă astfel viitoare bunică de rege al Poloniei; Maria, numită după mama lui Ieremia (3), luà pe Ştefan Potocki, Voevod de Bracław, Ecaterina pe Samuil Korecki, Ana (Stana) pe Maximilian Przerębski. (4) Mândria Elisavetei va fi născocit pentru Movileşti origini aşà de glorioase ca aceea din Mucius Scaevola ori din «Casa Flavie a Împăraţilor din Constantinopol». (5)

III.

La 1598 Ieremia, gândindu-se la nestatornicia lucrurilor domneşti, se hotărî să-şi gătească pentru cine ştie ce năprasnică mazilie un culcuş cald la Ustie, pe care voià s'o cumpere. La 17 Iulie Zamoyski, Marele Hatman şi Cancelariu al Poloniei, erà rugat să se intereseze de afacere. Ieremia păreà grăbit şi hotărî un soroc apropiat pentru luarea în stăpânire a castelului, care-l mai adăpostise odată şi unde se simţise bine. Proprietarul erà acum Marele Păharnic al Coroanei, şi el se învoì a vinde Ustie, de bună seamă în cursul acelui an. (6) Luca Stroici, Marele Logofăt, avù, după însăş mărturisirea lui, destul de lucru cu aceasta. (7)

(1) Papiu, II, 138. Ea va fi fost numită după acea Ana, ruda Movileştilor, care-şi îngropà soţul, Gheorghe Postelnicul, la Suceviţa, în ziua de 13 Noemvrie 1600; Kozak, *Inschriften*, I, p. 176.

(2) Iorga, *Istoria Bisericii Româneşti*, I.

(3) Această din urmă Marie nu e cea îngropată la Suceviţa în 7118 (1609-10); Kozak, *Inschriften*, I, p. 177.

(4) Papiu, *l. c.*, p. 140.

(5) *Ibid.*, pp. 141, 145. Stana e între copiii zugrăviţi la Suceviţa ai lui Ieremia. O fată mai mică, Zamfira, e îngropată în mânăstire (+7 Martie 1606); Kozak, *Inschriften*, I, p. 238, Golubiev, Кіевскій митрополитъ Петръ Могила, I, 1883, p. 166.

(6) Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 470-1, No. CCLII.

(7) *Ibid.*, p. 484, No. CCLXIII.

Se ajunse la această soluție: Păharnicul polon murind, văduva lui făcù un testament prin care lăsà Ustie fiului celui mai mare al lui Ieremia, Constantin. Actul fu copiat în registrele castelului din Lemberg, și încă din 1599 Ieremia numià tutori, valabili pentru Polonia, ai tânărului Voevod, și anume, în rândul întâiu, pe Zamoyski însuș, apoi pe Mitropolitul Gheorghe și pe Simion, celălalt frate al Domnului, în sfârșit pe negociatorul afacerii, Luca Stroici; sub-camerierul Lembergului, Andreiu Sienieński, trebuià să administreze averea aceasta, polonă, a lui Constantin. (1)

In curând, prin năvălirea lui Mihaiu Viteazul în Ardeal, prin necontenita amenințare a Moldovei din această nouă cucerire, Ieremia Vodă căpătă griji și temeri mai mari decât până atunci, și banii lui, întrebuințați, de un timp, la clădirea, în Lemberg, din nou, a bisericii «moldovenești» Adormirea, fură ceruți de strângerea și plata oștilor. (2) Fratele său, Hatmanul Simion, începuse a iscălì, încă din 1596, Simion Voevod, și frăția lui cu Domnul Moldovei nu erà de ajuns pentru a îndreptățì acest titlu, care țintià, cum se vede din împrejurările dela 1596 chiar (3), Țara-Românească, al cării apărător plecase pentru câștigarea de alte țeri și pentru adăugire de glorie nouă. (4) Incă dela 6 Maiu 1600 însă, Ieremia puteà să vestească pe ocrotitorii săi poloni că «oștile și oamenii lui Mihaiu Vodă au început a trece granițele sale. (5) Ceasul adăpostului la Ustie păreà că a și sosit.

La 18 Maiu 1600 Domnul moldovenesc fugar erà încă la Hotin: ar fi trecut la Camenița, dar ai săi chiar nu-l lăsaseră a ieșì din cetate. (6) Numai retragerea neașteptată a lui Mihaiu, chemat de alte interese, spre Suceava, scăpă de bună seamă pe bietul om îngrozit de o prinsoare în mânile dușmanului său, pe care ar fi împărțit-o și familia sa, aflătoare în aceeaș cetate încunjurată. Cei 2.000 de pedeștri și 200 de călări ai lui Mihaiu plecară și ei dela Nistru înainte de sfârșitul lunii. (7) La 21 Iunie, când Ieremia se plânge că ostașii lui Mihaiu, lacomi de bani, scormonesc și prin mormin-

(1) *Ibid.*, pp. 552–3, No. CCXCII.
(2) *Ibid.*, pp. 564–5, No. CCXCIX.
(3) N. Iorga, *Istoria armatei românești*, I, Văleni-de-Munte, 1910, pp. 418–9.
(4) Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 567–8, No. CCCI.
(5) *Ibid.*, p. 597.
(6) *Ibid.*, pp. 599–600, No. CCCXXI.
(7) *Ibid.*, pp. 605 6, No. CCCXXV.

tele din mânăstirile și bisericile Moldovei, el se aflà, scăpat de închisoarea zidurilor hotinene, în «tabără la Nistru». (1) Avù la Probojna, dincolo de apa hotarului, o întâlnire cu Zamoyski, în cea dintâi săptămână a lui August. (2) Ţineà încă oastea, dar cu cheltuială mare și, pentru lefile acestor mercenari, el trebuià să-și vândă argintăria și juvaerele ce luase cu el în fugă; voise chiar să amaneteze Ustie, dar nu găsì pe nimeni care să-i dea bani pentru această moșie. (3) La 20 August Ieremia se aflà tot în preajma Cameniței, unde stătuse la 12 ale lunii, având-și lagărul la Oryn. (4) In sfârșit, retrăgându-se mai departe, Domnul izgonit se adăpostià la 24 în castelul dela Ustie, unde nu va fi dus și neascultătoarea oaste, căreia nu-i plătise. (5) Până și la 11 Septemvrie aici stăteau în așteptare Movileștii și Luca Stroici (6), fără a bănuì că răscoala Ardealului și înfrângerea neașteptată a lui Mihaiu Viteazul la Mirislău vor aduce pentru dânșii, fără zăbavă, putința întoarcerii în țară și a stăpânirii. Ba încă «Simion Voevod», dus de oști polone, ajungeà să stăpânească în Târgoviște.

In frământările luptelor împotriva lui Mihaiu, și Ieremia și Simion se temeau să-și amestece pe ai lor, nesiguri fiind încă de izbânda din urmă. Astfel Doamnele și copiii domnești rămaseră la Camenița până la începutul anului următor; numai «bătrâna», adecă Maria, mama Voevozilor, trecù, întovărășită de fiul ei Mitropolitul, în Moldova. Despre Doamna Elisaveta se spune în deosebi că nu voià să plece pentru a nu-și lăsà singur fiul Constantin, unul-născut până atunci, pe care Polonii îl chemaseră la dietă, unde aveà să reprezente vasalitatea părintelui său! (7) Moldova întreagă, lovită de un bir nou, se ridicà pe atunci împotriva greutăților nesuferite aduse de găzduirea oștilor polone, pe cari tocmai starostele Cameniței, întors după așezarea în Scaun a lui Simion, le lăsase în această țară creștină și prietenă, unde se puteau hrănì bine fără nici o cheltueală. (8) Satele erau părăsite în mijlocul iernii și

(1) *Ibid.*, pp. 608—9, No. CCCXXVII.
(2) *Ibid.*, p. 630.
(3) *Ibid.*, p. 632, No. CCCXXXVII.
(4) *Ibid.*, pp. 631—3, No. CCCXXXII—VIII.
(5) *Ibid.*, p. 643.
(6) *Ibid.*, pp. 635—6, No. CCCXLI.
(7) *Ibid.*, *Supl.* II[2], p. 11.
(8) *Ibid.*, pp. 15—16.

prin codri copiii muriau de asprimea gerului din Fevruarie; boierii ale căror case erau batjocurite de aceşti străini neruşinaţi, fugiau peste Dunăre, la Turci. (1) Mercenarii treceau peste Nistru, hoţeşte, turmele, cirezile, cară pline de jaful satelor, curţilor boiereşti, târgurilor. (2) Trebuì să se hotărască pedeapsa cu moarte pentru cel ce s'ar dovedì duşman al Polonilor aflători în Moldova ca să se împiedice măcelărirea lor de către cei cari îşi pierduseră acum toată răbdarea. (3)

In astfel de împrejurări e uşor de înţeles pentru ce amândouă Doamnele zăbovіră la Cameniţa. Dar în primăvară ciuma se stârnì în această cetate de adăpost: muriră câţivà casnici ai Elisavetei, şi sora ei însăş. Să plece, n'aveau încă voie dela Zamoyski, şi Logofătul muntean Dan Danovici, credinciosul lui Simion, arătà, la 23 Aprilie 1601, într'o scrisoare desperată, în ce hal se află Elisaveta şi cumnata ei, «ce necăjite, ce bolnave, ce bântuite de frica morţii înainte de timp». (4) Turburările izbucnite îndată după aceasta în Ţara-Românească prin ridicarea Buzeştilor asupra lui Simion, «străinul», vor fi zăbovit poate şi mai departe întoarcerea Doamnelor. Mihaiu însuş, împăcat acum cu Impăratul, păreà că se găteşte de o răsbunare întreagă şi crâncenă. Abià la 1 Septemvrie puteà Ieremia să trimeată în Polonia vestea morţii temutului duşman. (5)

Acuma Elisaveta se va fi putut întoarce, ceeace erà foarte nemerit într'un timp când la Hotin comandantul polon băteà cu buzduganul pe pârcălabul lui Ieremia şi-l ameninţà că-i taie barba. (6) Acest pârcălab din scrisoarea leşească se chemà Gheorghe Izlozeanu, şi soţia sa Crâstina, căreia i se ziceà «cneaghină», erà fiica lui Ieremia Movilă, o fiică necunoscută până acum: ei deci dădeau, în Martie 1599, o Evanghelie, ferecată de Iachim argintarul din Suceava, Bisericii Adormirii din Hotin. (7) Se poate ca această fiică a lui Ieremia Vodă să fi fost născută cu altă soţie a lui, pe care

(1) *Ibid.*
(2) *Ibid.*, pp. 18 9.
(3) *Ibid.*
(4) *Ibid.*, pp. 30—1, No. XIX.
(5) *Ibid.*, pp. 61—2, No. XXXVI.
(6) *Ibid.*, pp. 68—9; cf. pp. 175—6, No. XCII.
(7) Cf. *ibid.* şi Melchisedec, în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, I, p. 266; *Studii şi doc.*, XVI, p. 347.

nu o cunoaștem, căci se pare că încă din 1600 Izlozeanul aveà un fiu, Pătrașcu, care erà «ureadnic» de Botoșani. (1) O fată a lui Gheorghe și a Domniței Crăstina, Anghelina, e îmmormântată în necropola Movileștilor, Sucevița. (2) Gheorghe murì înainte de 1619, când face vânzări «cneaghina Crăstina părcălăboaia» ca văduvă, locuind tot în Hotin (3) și stăpânind o sumă de moșii în aceste părți. (4)

La 8 Septemvrie 1602, Simion Vodă erà la Târgu-frumos, ca fugar. (5) Incercarea lui de a se întoarce prin Hanul tătăresc nu izbutì. Căderea definitivă a Domnului impus Ţerii-Româneşti de Poloni aduse în sfârșit liniște și în Moldova și în casa Domnului ei. Plecând, Polonii lui Simion, neplătiți, amenințau pe Ieremia că-i vor strică locuința din Ustie (6), dacă aceasta nu li se va da ca o garanție că pretențiile lor vor fi mulțumite. (7) Ieremia însuș scrie regelui polon, la 17 Ianuarie 1603, că adăpostul său de peste Nistru e amenințat, fără cuviință și fără dreptate, de aceste cete sălbatece. Cu acest prilej el stăruià asupra faptului că Ustie nu e măcar a lui, ci a fiului său Constantin. (8) Totuş soldații lui Tarnowski rămaseră în hotărîrea lor de «a face tărăboiu lui Vodă și de a năvălì la Ustie». (9)

In Fevruarie Ustie erà ocupată în adevăr de dânșii, cari stăteau în sate și culegeau veniturile, dela «podanii» ce fugiau de acolo; ei vindeau grâul strâns de patru ani, mâncau vitele, trimeteau la Ieremia delegați pentru negociare, declarând că, deșì Simion, care-i întrebuințase, e la Iași, cu dânsul n'au nimic de vorbit. Ba amenințau că vor venì în Moldova să iea boii negustorilor. (10)

De atunci trebue să fi început dușmănia între cei doi frați, Ieremia având în spinare și întreaga casă a fratelui său: pe Mitropolitul

---

(1) *L. ult. citat.*

(2) Kozak, *Inschriften*, I, p. 173. O rudă a lui Ieremia și Simion trebue să fie și Irina care pune o piatră pe mormânt lui «Ioan, anume—, fost Postelnic» (*ibid.*, p. 175).

(3) *Studii și documente*, V, p. 81, No. 16—8.

(4) *Ibid.*, p. 392, documentul dela Radu Mihnea, din Martie 1617: «Schwiegervater» — «Georgie Perkalab, Schwiegervatter des Fürsten Jeremie» — e deci o rea traducere pentru «Schwiegersohn»; cf. *ibid.*, p. 698.

(5) Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 210.

(6) *Ibid.*, p. 213.

(7) *Ibid.*, p. 219.

(8) *Ibid.*, pp. 247—8.

(9) *Ibid.*, pp. 251—2.

(10) *Ibid.*, pp. 261, 263, 271, 274, 275—6, 277 și urm.

Eftimie, pe Logofătul Dan, pe Logofătul Țeodosie, cronicarul lui Mihaiu Viteazul, pe Spătarul Ienachi Catargiu, pe Logofătul Fiera și o sumă de egumeni și boierinași. (1) Și erà firesc ca Doamna să prindă ură pe acela care adusese pagube moșiei polone a fiului ei.

Incă din timpul răsboiului, Domnița Maria luase de soț pe Ștefan Potocki, fratele lui Ioan. In Fevruarie din acelaș an, Ieremia făceà cunoscută Regelui apropiata căsătorie a fiicei sale Regina cu Mihaiu Wiszniewiecki, un Rutean ortodox, rudă cu Domnii Moldovei cei vechi, și rugà pe «îndurătorul său Domn și stăpân» «să nu despreţuească sărmana casă a prea umilitului său slujitor și credincios supus». Nunta s'a și făcut, după cum vestià scrisoarea, la 25 Maiu după stilul vechiu, în Suceava, care de mult nu văzuse bucurie domnească. (2) Cu câtevà zile înainte, delegații regali, arhiepiscopul și castelanul din Lemberg, cercetaseră pricina pentru Ustie și hotărîseră că Ieremia, garant pentru fratele său și gazdă a lui, trebuià să se înțeleagă cu acesta pentru plata întregii datorii până în Noemvre. (3) Spre sfârșitul anului și în cursul celui următor, ambiția domnească a lui Simion nu erà încă amorțită și el mai cereà dela Poloni să fie sprijinit pentru a se așezà în Țara-Românească, unde Radu Șerban se întărise prin marea-i biruință din Ardeal. (4)

Pe acel timp mercenarii, cari, după porunca Regelui, ieșiseră din Ustie, se pregătiau a o luà iarăș în stăpânire, căci acelaș Simion nici nu se gândià la plată. (5) Data aceasta, o nouă intervenție a Regelui pornì dela dreptatea desăvârșită a lui Ieremia, care nu erà ținut a plătì din averea fiului datoria fratelui, pe care nu el, ci Zamoyski îl adusese și-l lăsase în Țara-Românească, și dela datoria de cinste a Regatului ca posesiunea lui Constantin să nu fie primejduită, nici păgubită. (6) Soldații ar trebuì să se mulțumească dacă Ieremia ar voì să le dea o despăgubire oarecare: acestuia i se puneà în vedere că dreptul n'are singur cuvântul în desbaterile cu ostașii nesupuși, «pasări pribege, cari nu pot fi judecate după

(1) *Ibid.*, pp. 264 5, No. CXXXI; p. 331 și urm.
(2) *Ibid.*, p. 259, No. CXXVIII; p. 266; pp. 285—6, No. CXLIII.
(3) *Ibid.*, p. 277 și urm.
(4) *Ibid.*, p. 299 și urm.
(5) *Ibid.*, pp. 308-9, No. CLIV.
(6) *Ibid.*, p. 312 și urm.

lege». Simion ar trebuì, adăogeà instrucția, să plătească din averea lui, dar la așà cevà el nici nu se gândise. (1)

Deci Ieremia trebuì să plătească. Atunci numai Ustie scăpă de primejdia unei desăvârșite nimiciri. Indată, încă în mijlocul iernii, îngrijită de averea fiului ei, Elisaveta aleargă acolo. Din Ustie scrie ea la 13 Fevruarie 1604, iscălind neobișnuit, ca un Domn, «din mila lui Dumnezeu Doamnă a țerii Moldovei» (2), ca să mulțumească fraților din Stavropighia dela Lemberg pentru rugăciunile ce au făcut pe vremea «suferințelor noastre».

Și Simion nu se astâmpără. Neizbutind cu Polonii, el aduceà pe Turci să poruncească lui Ieremia așezarea fratelui în Târgoviște, și-l făceà să se coboare cu lagărul până în jos pe râul Moldova (3), apoi pe cursul Bistriței, spre Bacău. (4) Domnul moldovean știù să scape de această osteneală și primejdie. Pe când el se odihnià în Suceava, în Maiu 1605, Luca Stroici erà la Ustie, îngrijind de moșia dărăpănată, care puteà fi, în cine știe ce viitor nenorocit, un sigur adăpost de pribegi: el nu se întoarce decât în Maiu 1606. (5) In 1605, Simion își găsì, în sfârșit, de lucru, mergând, cu Vornicul Crâstea Ghenovici și Vornicul Ștefan, în Ardeal, supt cuvânt că ajută, alături cu Turcii, pe Craiul Bocskai, dar, de fapt, pentru a lucrà, din răsputeri, împotriva «uzurpatorului» Radu Șerban. El nu făcù însă altă ispravă decât să ajute la asediul Sighișoarei, pe când Radu Șerban, dibaciu în politică precum erà norocos în războiu, încheià o legătură solemnă cu delegații puternicului său vecin ungur. (6) In zădar venì dela Ieremia și încercatul negociator Nistor Ureche pentru a vedeà dacă nu se poate dobândì cevà pentru fratele domnului său. In Septemvrie acesta se întorceà în Moldova așà cum venise. (7)

IV.

Nu vom ști lămurit poate niciodată de ce a murit Ieremia, om încă destul de tânăr, în ziua de 30 Iunie 1607: pe învelitoarea mor-

---

(1) *Ibid.*
(2) Єлисаведа Могилина зъ ласки Божєи господарини Воєводина землѣ молдавскихъ; *ibid.*, p. 330.
(3) *Ibid.*, pp. 349—50.
(4) *Ibid.*, pp. 340-1, No. CLXX.
(5) *Ibid.*, p. 342, No. CLXXI.
(6) *Studii și documente*, IV, pp. LIV-VII.
(7) *Ibid.*

mântului său dela Sucevița (1) el se înfățișează ca un om gras, busnat, cu gâtul scurt; un atac de apoplexie l-ar fi toropit în acea zi caldă de vară. In ultimele timpuri el își împodobise mânăstirea de veche ctitorie, Sucevița, cu odoare și cărți sfinte, dăruite în numele său, al soției, «Ilisavefta», și al fiului mai mare, Constantin. (2) Prin astfel de pomenire a fiului acestuia, — fură născuți în Domnie ceilalți doi, Alexandru și Bogdan, ale căror nume erau puse întru amintirea domnilor din zilele bătrâne ale Moldovei, Alexandru cel Bun și Bogdan întemeietorul—,prin alegerea Regelui Poloniei însuș ca tutor al întâiului născut, prin legarea lui de Regatul vecin unde-și aveà moșia la Ustie, prin toate aceste semne Ieremia arătà deslușit, de altminterea și după datinele țerii — el însuș se iscăliă «Domn cu drept de moștenire», și așà-l așezaseră Polonii, așà-l recunoscură la 1595 Turcii — că în Constantin vede pe moștenitorul și urmașul său legiuit. La 1599, un privilegiu al Sultanului spuneà lămurit că: «atâta timp cât Ieremia, domnul Moldovei, va fi credincios Porții noastre Prea Inalte și va trimite în fiecare an, la vremea hotărîtă, tributul său obișnuit, și, în hotarele noastre, se va supune poruncilor, va rămâneà pe vieață domn al Moldovei, *și după moartea lui îi va urmà fiul*". (3)

Un călugăr plânge astfel pe Ieremia: «Și a luat domnia lui sfârșit și a trecut din această lume deșartă la doritul Hristos în acelaș an, luna Iunie 30, în ziua Soborului Sfinților Apostoli, — veșnica Domniei Sale pomenire. Și mai bine ar fi fost să nu ne răsară soarele decât să tacă buzele evseviosului și puternicului și milostivului Voevod și dela ochii noștri să se ducă. Vai, vai, cine ne-a despărțit de atâtea bunuri ale Domniei Sale! O amar, amar nouă!» (4). In adevăr erà să se plângă mult în Moldova pentru mult amar după moartea lui Ieremia!

In dania pe care o făceà el, cu vreo lună de zile înaintea morții sale, mânăstirii Zografului dela Athos, Ieremia Vodă însemnă pe acești boieri: Nistor Ureche, Crâstea, Gheorghe Izlozeanu, Orăș Hatmanul, Dumitrachi Chirița Paleologul, care ţineà pe o vară a Movilești-

---

(1) Planșa la Hurmuzaki, *Supl.* II [1].

(2) Melchisedec, *l. c.*, p. 48 și urm. Un întâiu fiu al lui Ieremia, Alexie, murise; el e zugrăvit între ceilalți fără a fi îngropat acolo sau fără a i se fi «înfrumusețat» mormântul.

(3) Raportul olandez din 12 Ianuarie 1613, în Documentele anexate.

(4) Melchisedec, l. c., p. 51—52. Inscripția de pe mormânt, în Kozak, *Inschriften*, I.

lor. Caraiman Ceaşnicul, Luca şi Simion Stroici, pe lângă alţii mai mărunţi cari nu se ridicară niciodată la însemnătate. Dintre ei, Ureche, Izlozeanu, Paleologul, Stroiceştii erau vechi şi siguri prieteni, unii din ei şi rude, ai neamului lui Ieremia. Totuş ei se lăsară câştigaţi de Simion: un copil de treisprezece ani nu li se păreà domn potrivit pentru Moldova (1), şi mai ales regenţa doamnei străine, rămasă poate catolică, le displăceà. Va mai fi înrâurit şi vârsta mai mare a lui Simion, care erà *«om mare de zile, sosit la bătrâneţe»*. (2) Aceasta o spune, de altfel, o povestire italiană din arhiva familiei Santa-Croce din Roma (3), care adauge că Ieremia, înainte de moarte, se îngrijise a recomandà fratelui său pe tânărul moştenitor.

Astfel ei aduseră pe Simion, lucru cu totul neobişnuit şi nedrept, acesta nefiind măcar fiu de domn, şi domnia lui munteană, tăgăduită de ţară, neputându-i da vreun drept asupra Moldovei. Noul domn e încunjurat în adevăr, măcar după câtvà timp dela suirea lui în Scaun, de Ureche şi Crâstea, de pârcălabii lui Ieremia, de Orăş, vechiul său generalisim în luptele pentru Ţara-Românească, de Paleolog, de Spătarul Veveriţă, care nu-şi schimbă rostul, de Luca şi Simion Stroici, de Stolnicul Grigorie şi de Văruntar Comisul. Dintre sfetnicii domniei trecute lipsesc numai Izlozeanul, înlocuit la Hotin cu un Ion, şi Caraiman, în locul căruia se aşează ca Păharnic unul din pribegii munteni ai lui Simion, Ienachi, «Catardziul», Catargiu. (4)

Elisaveta rămase în Moldova, — în Iaşi chiar, sau pe una din moşiile ei? Nu putem spune. Trebue să se însemne însă faptul că mormântul lui Ieremia a rămas fără o piatră amintitoare. Şi soţia, şi fratele, şi fiii, mai târziu, îl uitară. Abià mai în urmă se îndură de părăsirea acestui loc de odihnă o rudă a Movileştilor, pe care Miron Vodă Barnovschi Movilă îl numeşte vărul său, (5) Gavril sau Gavrilaş, pe atunci numai fost Stolnic, iar mai târziu Vornic. Pe când

(1) V. Ureche, p. 260: «Au stătut frate-său Simion Vodă, nefiind feciorii Ieremiei Vodă încă la vârsta deplină».

(2) *Ibid.*

(3) S'a tipărit de d-l Al. Lăpĕdatu, în *Convorbiri Literare* pe 1907.

(4) Cf. Hurmuzaki, XI, p. 908; *Uricariul*, XVIII, pp. 256—7.

(5) *Archiva istorică*, I², p. 189. Perdeaua mormântului are o inscripţie care hotărăşte definitiv ziua aşezării în Domnie a lui Ieremia. El ar fi domnit zece ani, zece luni, zece zile, ceeace dă: 16 August 1595: jurământul lui către Poloni a fost făcut la 27 st. v. Cf. Hurmuzaki, *Supl* II¹, planşa, cu acelaş, XII, p. 99, nota 1; *Istoria armatei*, I, p. 396 şi urm.

în dania citată, din Maiu 1606, a lui Ieremia se pomenesc numai doi fii, Elisaveta aveà acum și un al treilea fiu, în scutece, pomenit la 1607 întâiu, pe Bogdan. (1)

Pe Simion nu-l puteà uità pentru o luare de stăpânire, care se păreà o nelegiuită uzurpație. Nici noul Domn n'o crutà pe dânsa. Aceasta se vede limpede din scrisoarea lui dela 15 Iunie 1607 către frații Stavropighiei din Lemberg: se spune apriat că n'a trimes bani pentru clădire «din pricina greutății, și mai ales a lipsei Vistieriei sale; precum și pentru aceea că răposatul fratele nostru Ieremia Vodă fusese ctitor și am crezut că *Doamna lui nu ne va lăsà să-i luăm locul întru aceasta*. Totuș, aflând dela trimeșii noștri că *dumneaei nu vrea să isprăvească această muncă, ci ne lasă pe noi a o mântuì*, ceeace și eu doriam, trimetem deocamdată o mie de zloți leșești». (2)

V.

Peste câtevà luni numai, la 14 Septemvrie st. v. 1607, Simion murià. (3) Ambasadorul venețian pe lângă Poartă scrie: «a murit cu oarecare bănueală de otravă, pentrucă boierii din acea țară nu-l iubiau, din pricina cruzimii sale». (4) Iar Miron Costin e și mai lămurit: «Iară moartea lui Simion Vodă, precum au rămas din om în om în țară poveste, au murit otrăvit de cumnată-sa, Doamna lui Ieremia Vodă, trăgând Domnia mai curând la feciorii săi, temându-se că se vor întemeià feciorii lui Simion Vodă la Domnia Țării; care faptă acei Doamne, apoi, au arătat Dumnezeu cu patimile ei». (5) Această învinuire n'o găsim însă într'un izvor, scris în limba franceză, dar de origine polonă, și anume în legătură tocmai cu acea partidă din Polonia care sprijinì pe fiul lui Ieremia; în povestirea alcătuită de Baret pe temeiul spuselor aventurierului lotarigian de Joppecourt, (6) se spune numai că Simion «a trecut la cele veșnice» (passa de ceste vie en l'éternelle). E de observat însă și aceea că, într'o vreme care nu erà deprinsă a cruțà, Elisaveta n'a fost nici

(1) Cf. Kozak, în *Archiv für slavische Philologie*, XIV, p. 183—4.

(2) Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 351.

(3) Kozak, *l. c.*; cf. Hurmuzaki, IV[2], p. 291.

(4) *L. c.*: «con qualche suspeto di veneno, perchè quei baroni della provincia non lo amavano, per il suo sinistro procedere».

(5) P. 260.

(6) Papiu, II, p. 1 și urm.

odată, într'un act public al duşmanilor ei, arătată ca ucigaşă. Ni se pare, iarăş, că Simion erà destul de bătrân pentru ca otrava să nu fie de nevoie ca să-i grăbească sfârşitul.

Văduva lui Simion poartă numele unguresc de Marghita (Margit), deşì la măritiş i se impusese numele ortodox de Melania, singurul pe care-l întrebuinţează documentele dela soţul ei, când vorbesc de dânsa. (1)

Erà deci şi ea venită din Ardeal, dintre nemeşii de acolo, poate chiar o rudă a Elisavetei. Astfel ura pătimaşă între două străine, cari aduceau cu ele firea aprigă a altui neam, aruncă Moldova pe opt ani în turburări, jafuri şi nenorociri şi aduse pieirea celei mai strălucite boierimi de ţară, dela bătrânii cari îşi amintiau de ultimele zile bune ale vechii Moldove, până la sburdatecul tineret crescut după moda polonă. Căci, dacă văduva lui Ieremia privià pieirea lui Simion ca sfârşitul unui provizorat nedrept, văduva acestui din urmă înţelegeà ca moştenirea Scaunului moldovenesc să vie fiului ei Mihaiu ori Mihăilaş, care, născut în 1592—3, purtà în slăbiciunea lui de copil numele mare al gloriosului Mihaiu Viteazul.

Ea făcù pe o seamă de boieri să-l «aleagă». In numele lui înţelegeà însă ea să domnească, şi în adevăr o vedem dând privilegii butnarilor din Piatra, într'un act românesc scris în grabă, în lipsa pisarului slavon, şi cu această intitulare în vechea limbă a oficialităţii: «Marghita, Doamna răposatului întru fericire Simion Movilă Voevod». (2) Un obiceiu pe care-l păstră de altfel, când fiul ei Gavrilaş căpătă Ţara-Românească: şi acolo «Io(!) Doamna Marghita, Doamna răposatului Simion Voevod» judecà, «depreună cu boiarii», şi «aflà dereptatea». (3)

Numai atunci mormântul lui Simion Vodă fu şi el „înfrumuseţat" lângă al fratelui său, la Suceviţa. Inscripţia spune: «Şi a rămas mormântul său în uitare, fără împodobire, până ce a vrut Dumnezeu de a putut prea iubitul fiu al său, Io Gavriil Moghila Voevod, să fie Domn în cel dintâiu Scaun al părintelui său, în Ţara-Românească, *cu* (**съ**) *mama lui, Melania Doamna*. Atunci a scris piatra şi a pus-o, la anul 7128 [1620], luna lui Martie în 15". (4)

(1) гспжда гвдмн мелания; Urechia, *Miron Costin*, II, p. 582. Pe inscripţii de danie aflăm însă, *după* moartea lui Simion, numele Marghita; *ibid.*, p. 182; *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 99.

(2) *Arch. Istorică*, I, p. 70.

(3) *Cuvente den bătrâni*, I, p. 225—6.

(4) Kozak, *Inschriften*, cap. Suceviţa.

Mihăilaş erà Domn în Septemvrie, la 23; în Octomvrie Constantin îl izgonià; în aceeaş lună încă, Marghita îl înlocuià pe acesta cu fiul ei, ajutată fiind de aceiaşi mercenari cari luaseră odată în stăpânire Ustie şi cari erau acum în «rocoş», în revoltă împotriva regelui, gata să treacă însă în slujba oricui le-ar da bani. «Au căutat lui Constantin-Vodă... şi cu boierii din partea lui a ieşire cu fuga din Iaşi; după cari au trimis Mihăilaş Vodă în goană, şi au ajuns carele boierilor de le-au

Iscălitura lui Mihăilaş Movilă.

jăcuit la Mihăileşti», scrie Miron Costin. (1) La 16 Noemvrie, Mihăilaş făceà o danie mânăstirii de lângă Iaşi a lui Petru Şchiopul, Galata. Intre 16 şi 19 Decemvrie Constantin biruià la Ştefăneşti pe Prut, cu cetele lui Potocki şi Wiszniewiecki şi cu Cazacii pe cari îi strânsese supt steagurile sale. (2) La 6 Ianuarie 1608 Constantin scrià la Bistriţa cu veste de biruinţă, ca Domn din mila lui Dumnezeu şi a celor doi ocrotitori mai mari de pe pământ, Sultanul Turcilor şi Craiul Leşilor; el pomenià numai de părintele său, fără a mai aduce aminte că pe Scaunul său de moştenire s'au strecurat un unchiu şi un văr, împotriva dreptului. (3) Tot de atunci trebue să fie scrisoarea lui către fiul lui Constantin din Ostrog, răposat de curând, către Janus: şi aici e vorba despre părintele său «de

(1) P. 260.
(2) *Studii şi doc.*, IV, p. LXVII şi urm.
(3) *Doc. Bistriţei*, I, p. XC.

slăvită amintire». (1) Mihăilaş trecuse la Radu Vodă Şerban, pe a căruia fiică o luă în căsătorie, ceeace nu-i aduse alt folos decât un mormânt la mânăstirea Dealului, la doi paşi de locul unde mâni pioase coborîseră în pământ sfinţit capul lui Mihaiu Viteazul. (2) Pe ceilalţi fii ai lui Simion, mai târziu şi pe Marghita, îi primì Ardealul.

VI.

Trei ani ţinù Domnia lui Constantin, încunjurată acum de toată clientela boierească a Movileştilor. Pe când copilul ei de unsprezece ani puneà pe acte o frumoasă iscălitură de duct latin, Elisaveta scrià «fraţilor» din Lemberg, trimiţându-le bani pentru biserică, din «Vistieria Măriei Sale Domnul». (3) Dacă şi Constantin face acest lucru, el adauge că va fi «cu ajutorul doamnei, mamei sale». (4) Ea-i e «mamă şi făcătoare de bine». (5) Când pentru biserica din Lemberg se dau bani din veniturile dela Ustie, scrisoarea vine dela Constantin şi dela «Elisaveta Moviloaia *(Movilina)*, doamnă a ţerii Moldovei» şi după moartea soţului ei. (6)

Această Domnie se mântuì printr'o catastrofă. Sprijinirea lui Radu Şerban împotriva Turcilor aduse scoaterea de Turci a lui Constantin Vodă. In Octomvrie 1611 el trimeteà la Poloni, pentru a cerşì un sprijin diplomatic ori un ajutor militar, pe Nistor Ureche şi pe Bucioc Păharnicul. (7) In Noemvrie Ştefan Tomşa erà numit Domn moldovenesc. (8) Constantin se închideà în cetatea Hotinului, cu familia sa, Doamna Elisaveta, «mătuşa» Maricuţa, soră a lui Ieremia şi soţie a Paleologului Chiriţă, (9) cu «Ileana Logofeteasa», sora Maricuţăi, poate soţia lui Vasile Stroici Logofătul, (10) şi nu a lui Vitolt Logofătul, un străin, se pare, care îndeplinise numai sarcina

(1) Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 353, No. CLXXIX.
(2) *Inscripţii*, I, p. 99.
(3) Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 356—7, No. CLXXXII.
(4) *Ibid.*, p. 358.
(5) *Ibid.*, pp. 359—60, No. CLXXXIV.
(6) *Ibid.*, p. 361.
(7) *Arch. istorică*, I, p. 24.
(8) *Studii şi doc.*, IV, pp. XCIX—C.
(9) *Arch. istorică*, I, p. 78.
(10) Miron Costin, p. 262.

unui *al doilea* Logofăt, cu acest Vitolt (1), cu bătrânul Vistier Simion Stroici — Lupu sau Luca, fratele acestuia, murise, lăsând o văduvă, Păscălina, și un fiu, Ionașcu (2) —, cu Vistiernicul cel nou, Nicoară Prăjescul, și el o rudă a Movileștilor, care, fiind numai al treilea Logofăt, îmmormântă la Sucevița, în Noemvrie 1597, pe fiul său Procopie, (3) cu Dumitru Buhuș, cu Ștefan Boier din Făgăraș, pisarul său unguresc poate, și cu Pătrașcu Ciogolea, noul Logofăt Mare și altă rudă a Movileștilor. (4) La 17 Ianuarie 1612 fugarul Domn tânăr scrià din Hotin prietenilor săi, arătându-le că, față de sosirea Pașilor cari au călcat făgăduiala Sultanului, și față de trădarea unora dintre boieri, el a fost silit, «cu învoirea și socotința sfetnicilor săi, să se retragă în cetatea sa, a Hotinului, cu cei rămași credincioși lui și cu oastea sa, în așteptarea unei vremi mai bune». (5) Pe Tomșa îl arătă el ca pe un Turc adevărat, care a mers cu ienicerii în răsboaiele împotriva Persiei, (6) boierii lui ar fi «pribegi, Greci și Turci». Constantin așteptă ajutoare polone, dela cumnați și oști cu plată, dar, peste câtevà zile cel puțin, Ureche se aflà *dincolo* de Nistru, la Camenița. (7)

In Maiu Tomșa cercà să-și împace vecinii, cari îl amenințau cu o năvălire; el asigură că a iertat pe Constantin și că n'are de gând a-l urmărì ; știe doar că «acel care erà aici pe vremea lui și făceà din el ce voià», ca și familia Potocki, sunt vinovați ei singuri pentru răul pe care nu erà în stare a-l face «un tânăr ce nu se putuse învăță a fi Domn». (8) Departe de a voì să primească această mărinimoasă iertare, Constantin erà însă gata de răsboiul pe care urmașul lui ar fi voit așà de mult să-l înlăture. Il îndemnà, firește, «Elisaveta Movilă, din mila lui Dumnezeu doamna, Voevodeasa țerii Moldovei», care se aflà în ziua de 14 Iunie lângă dânsul la Camenița, Hotinul fiind acum părăsit (9): ea stăruià pe lângă frații Stavropighiei din Lemberg ca ei să nu primească ajutorul la care se credeà dator, ca domn al Moldovei, noul Ștefan Vodă.

(1) Il aflăm ca pisar al Elisavetei în 1613; Hurmuzaki, *Supl.* II², pp. 375—6, No. CXCI.
(2) Hurmuzaki, XI, p. 909.
(3) Kozak, *Inschriften*, I, p. 175.
(4) *Arch. istorică*, I, p. 123; cf. *Uricarul* XVIII, p. 268 și urm.
(5) Hurmuzaki, IV¹, pp. 459—60, No. CCCLXXXVI—VII.
(6) *Ibid.*, pp. 461 3.
(7) *Ibid.*, pp. 466—7, No. CCCXCIV.
(8) *Ibid.*, *Supl.* II², pp. 362—3.
(9) *Ibid.*, pp. 364 5.

Expediția se făcù supt directa supraveghere a Marelui Hatman polon Żolkiewski ca o răsbunare pentru «jignirea» drepturilor regelui Poloniei prin izgonirea lui Constantin Movilă cel «numit» de Poloni. (1)

Lupta dela Cornul-lui-Sas, 19 Iulie, aduse înfrângerea hotărîtoare a strânsurii de oameni de toate neamurile și legile pe care Constantin Movilă o aruncase asupra Moldovei ; căpitanii, acum fără stăpân, ai lui Mihaiu Viteazul, Mârza, Raț, «Ghețea», câștigaseră biruința, (2) învingând a doua oară neamul, slab la răsboiu, al Movileștilor. Potocki fu robit de Moldovenii și Turcii Tomșei. Domnul de odinioară căzù el însuș în mânile unuia din Tatarii Hanului. (3) Cel care avuse acest noroc fugì repede cu scumpa-i pradă spre Nistru, spre Nipru ; înaintea zidurilor «Dașăului», ale puternicei cetăți tătărești Oceacovul, «s'au scornit vântul, și s'au umplut luntrea de apă, și acolo», scrie Miron Costin, (4) «s'au înecat Constantin Vodă în Nipru». Mateiu al Mirelor nu e sigur de acest sfârșit al lui Constantin: (5) «s'a făcut nevăzut, și a fost mare jale ; nimeni nu l-a știut unde erà, unde fugise, ori de l-au luat Tatarii, ori de a perit undeva (ἐπνίγη)». După Joppecourt, (6) Constantin însuș s'ar fi aruncat în apă — în Nistru, — crezând să poată scăpà. Piasecki (7) crede că Voevodul a stat între robii de rând ai Tatarilor și, nedescoperit, a perit de suferință. Să nu se uite însă că, dacă la Miron Costin se adauge că tânărul Domn avuse un tovarăș de robie pe Comisul Mihăilescul, cred: Crâstea Mihăilescul, fostul pisar domnesc, aceasta înseamnă că prin Mihăilescu a venit apoi în Moldova vestea înecării. Mihăilescu se întoarse în țară și rămase pe lângă Movilești: la 1620 el erà martor la vânzarea casei Logofătului Vitolt, casnicul Elisavetei, către Vornicul Nicoriță. (8)

VII.

Nistor Ureche, necrezând că se poate dărâmà așà de lesne o Domnie încă așà de nouă, rămase, după mărturia aceluiaș cronicar,

(1) V. Regestele dela sfârșit.
(2) Miron Costin, p. 262.
(3) V. *Studii și doc.*, *l. c.*
(4) P. 263.
(5) Papiu, I, p. 338.
(6) *Ibid.*, II, p. 23.
(7) Și la Hasdeu, *Archiva istorică*, III, p. 80.
(8) *Ibid.*, I, pp. 181—2; cf. *Studii și doc.*, V, p. 398, No. 2

la Camenița; nici într'un chip nu voi să se potrivească sfatului unor tineri nebunateci, pe cari îi așteptă o moarte pretimpurie ori groazele închisorilor păgâne. De sigur că nici Elisaveta Doamna nu eră în acea nenorocită zi din Iulie care trebuià să fie pentru feciorul ei iubit sfârșitul a toate lucrurile.

Ea nu știù alta decât că Vodă Constantin e în puterea Tatarilor. La 9 Septemvrie, stând acum iarăș la Ustie, ea dădeà călugărilor pravoslavnici din Liov asigurarea că tot dânsa va isprăvì biserica lor, cu fiul Constantin, pentru care, ca și pentru «starostele Feliński» — Potocki —, cereà rugăciunile lor de izbândire, ca să-i «mângâie Dumnezeu» pe toți. (1) Avem și o scrisoare a ei din 24 Septemvrie, tot dela moșie, în care, iarăș, nu se vede nici un semn de desnădejde: pe fiul ei îl credeà bine păstrat undevà în casa vreunui Mârzac, gata să-l vândă cu preț bun. (2) E drept că, încheind încă la 8 Octomvrie un tratat cu Tomșa, regele Poloniei pomenise, între cei cari trebue liberați, pe Potocki, dar pe Constantin nu, poate însă pentrucă acesta nu eră socotit ca aflându-se în mâni moldovenești. (3)

La 18 Fevruarie 1613 castelana din Ustie, care aveà lângă dânsa pe Maria, lipsită de soțul ei, prinsul din Constantinopol, și pe Logofătul Vitolt, (4) vorbià numai de «nenorocirea» (inefortunny) fiului ei Constantin, «Măria Sa Domnul, fiul meu iubit», care «și-a fost pierdut domnia și a fost căzut apoi în mânile păgânilor»: Leon Sapieha, un vechiu prieten, cancelariul Lituaniei, eră rugat să lucreze, nu numai pentru liberarea, dar și pentru așezarea din nou în Scaun a învinsului. (5) Peste câtevà luni, «Voevodeasa și doamnă» trimeteà bani la Lemberg printr'un Bașotă, om al Maricuței Paleologa, care, ea, se află încă la Camenița. (6) In tot cursul anilor 1613 și 1614 o aflăm pe Elisaveta în acelaș loc, cu aceleași nădejdi. Scrisoarea din 1613 a Sultanului spune deslușit că numai Ureche, Bucioc, Simion Stroici și încă cinci boieri se află în provincii polone, dar că Voevodul lor și alți boieri «sunt în mânile noastre». (7)

---

(1) Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 366.
(2) *Ibid.*, p. 368.
(3) *Ibid.*, p. 369.
(4) *Studii și documente*, XI, p. 112 și nota 3.
(5) *Archiva istorică*, III, p. 6—7.
(6) Hurmuzaki, *Supl.* II², pp. 375—6, No. CXCI.
(7) *Ibid.*, p. 381. Cf. și pp. următoare.

Totuș, în acest an 1613 încă, vestea morții lui Constantin sosì, prin scrisori ale Hanului și mârzacilor, cari până atunci vor fi primit rugăminți și daruri fără a da un răspuns deslușit. (1) Elisaveta fusese la Varșovia, și la întoarcere venì asupră-i prin aceasta lovitura cea mai grea. «Scoasă din Domnie și din bunele mele drepturi de moștenire, iată că mă lovește acum și pierderea fiului meu iubit, Constantin Vodă, despre care până acum trăgeam nădejde că este în vieață și sănătos, și cu aceasta mă mângâiam și-mi mai îndulciam amarul». In oferta Hanului de a-și da călăreții pentru așezarea la Iași, în locul lui Tomșa, care-l jignise ori păgubise cumvà, a celui de al doilea între fiii Ieremiei, Alexandru, puteà să afle însă o alinare, dacă nu durerea de mamă, cel puțin ambiția nesățioasă, și mai puternică decât orice altă simțire, a Doamnei. (2)

In Octomvrie 1613, un act judecătoresc polon zice lui Constantin: «răposatul». Nistor Ureche, care fusese primit între nobilii Poloniei încă dela 1607 și aveà, dela începutul anului măcar, rostul de arendaș al moșiilor căpităniei de Rohatyn în Pocuția, erà dat în judecată de Elisaveta pentrucă ar fi primit, fără a-i întrebuință la haraciu, 600 de boi, ar fi luat pentru sine și veniturile ținuturilor Orheiului și Cernăuților, ar fi păstrat averea lui Donici și a ginerelui său, Isaia Balica, fiul din altă căsătorie al bătrânei Maria Movilă și jertfa răsbunărilor lui Tomșa, că ar mai fi oprit 50.000 de ughi și unele lefi ale slugilor domnești. Elisaveta primì citația la Halicz, unde ea mai aveà o pricină, cu Melania-Marghita, cumnata ei, dela care cereà datoria de 95.000 de ughi a lui Simion către Ieremia. (3) Și în cele dintâi luni ale anului 1614 Doamna Ieremiei, cu cei doi fii, Alexandru și Bogdan, erà tot la Halicz, unde chemà ca martori pe Nicoară Prăjescu și pe Bucioc. Ureche, care moștenì în 1614 pe văduva lui Balica, erà dat în judecată și de soldații poloni neplătiți ai lui Constantin Movilă, în frunte cu Ieremia Otwinowski. Se mai judecà și cu moștenitorul celui dela care țineà Rohatynul pentrucă, acesta fiind dator regelui, pribeagul moldovean fusese scos din arendă. (4)

Elisaveta strângeà bani de unde puteà numai, pentru a plătì oastea care trebue să dea lui Alexăndrel, fiul ei, moștenirea Ieremiei și a

(1) *Archiva istorică*, III, pp. 44—5.

(2) *Ibid.* Și noi credem, ca Hasdeu, că data de 13 Iunie 1605 a scrisorii trebue prefăcută în 13 Iunie 1613.

(3) Aceasta stăteà la Dziezilow; Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 387—8, No. CXCVIII.

(4) Barwiński, în *Prinos Sturdza*, p. 204 și urm.; cf. *ibid.*, p. 202.

lui Constantin; acesta e scopul călătoriilor, plângerilor, gâlcevilor. In 1615, isprăvind cum va fi isprăvit judecățile pentru datoriile de pe la prieteni și rude, Elisaveta sau, cum se scrià dânsa, *Ielisavefta*, «doamna răposatului întru fericire Ieremia Movilă», erà la Ustie, încunjurată de rudele și credincioșii ei, între cari, pe lângă cei pe cari îi cunoaștem, un vameș și altă lume boierească. (1)

VIII.

«Atotputernicul Dumnezeu i-au adus supt sabia Domniei Mele, unde și oasele lor față sunt», scrie mândru Ștefan Tomșa despre Balica și ceilalți învinși dela «apa Jijiei», «în drumul Sasului, la vii, pe Prut». (2) Cu ură domnì bătrânul tiran și cu ură i se răspunse. După biruința sa din Iulie 1612 el tăiase pe Vasile Stroici, pe Balica, pe Chirița Paleologul, pe un Stolnic Miron; nu știu ce fel de rudă va fi fost acesta din urmă cu Movileștii, dar Stroici erà, probabil, soțul unei surori a lui Ieremia, Paleologul, al celeilalte, iar Balica îi venià frate vitreg; și diacul lui Constantin Vodă fu jertfit în hohotele de râs ale cruntului răsbunător, care nu voià să ție seamă de cărturari pentrucă «mai cărturar decât dracul nu este altul». (3) Cu aceasta Casa Movileștilor se spărsese. Dacă-l vedem pe Tomșa ieșind în Septemvrie 1614 la Țuțora în lagăr, aceasta nu se datorește vreunei amenințări de peste Nistru, ci, de bună seamă, ciumei, care bântuià și în anul precedent. (4)

Dar răutatea lui Tomșa, patima-i de sânge ridică asupră-i boierimea cea nouă, «Casa *lui*», care umblà «cu zilele a mână». Astfel, când se făcù *ieșirea* dela Cucuteni lângă Iași, în fruntea nemulțămiților erà Logofătul Nichifor Beldiman, care se întâlnește până la 1 August 1615 în dregătorie, Vornicul Bărboiul, al cărui adevărat nume pare a fi fost Ursu, celalalt Vornic, Mârzea, (5) omul lui Mihaiu Vodă, de care se ținea tagma ostășească a «Mâr-

(1) *Archiva istorică*, I, p. 128.
(2) *Studii și doc.*, V, pp. 15, 215, 572—3.
(3) Miron Costin, p. 263.
(4) Hurmuzaki, *Supl.* II², pp. 366, 388—90.
(5) Un act din 5 Fevruarie 1609 pomenește (Arch. Statului, *Neamț*, XXXVII, No. 7 «când au jăcuit Mrăzeștii pe boieri». Gavrilaș Spătarul, fiul lui Mârzea, trăià în Țara-Românească la 1644 5 (Bibl. Ac. Rom., doc. XLIII/63 și 74).

zeştilor», Hatmanul Sturza, Vistiernicui Boul (1)—acesta un fost Vistiernic, căci Vistiernicul în activitate erà Costachi Roşca, alt om nou. (2) Oastea cu care se puteà apărà Tomşa se alcătuì în pripă din dărăbani — cari, pentru plată, călcară jurământul ce făcuse cu slujitorii ceilalţi — din Ieşeni «strigaţi în leafă» — Joppecourt mai adauge că târgoveţilor Scaunului domnesc li s'ar fi dat scutirea de bir (3)—, adecă: negustori, «slugile neguţitorilor» şi vagabonzi, «oameni nemernici», din câtevà «steaguri de călăraşi», cari veniseră din Ţara-de-jos pentru a fi trecute în revistă de Domn, după un obiceiu străvechiu, care se ziceà în vechea noastră limbă militară: «căutare». Pe urmă şi slujitorii boierilor trecură la Vodă, pentrucă dădeà bani. La «Fântâna lui Păcurar», de unde s'a numit mahalaua Păcurarilor, bogăţia şi îndrăzneala, vitejia personală a lui Ştefan Vodă biruiră. Dintre răsculaţi, numai Bărboiul însă şi fiul său plătiră cu moarte. (4) Ceilalţi fugiră peste Milcov, unde Radu Mihnea, Domnul muntean, socotì că are dreptul să-i primească. Mai târziu însă, când Tomşa erà acum numai un fugar, Turcii, la Ţarigradul cărora învinşii merseseră cu jalbă—Radu ar fi dorit poate să capete Moldova pentru «coconul» său, Alexandru—, îi dădură în mână, cu ceauşi, la Focşani, şi îndată trupurile descăpăţânate fură svârlite în apa Siretului din porunca beţivului Domn. (5)

Lupta din marginea Iaşului trebue să se fi dat în toamna anului 1615. In zadar luă Ioan Danilowicz, Voevod al Rusiei, măsuri pentru ca Doamna Elisaveta, care strângeà trupe în provincia Haliczului, cu fiul ei, să fie împiedecată de a provocà şi mai mult pe Tatari printr'o năvălire a ei în Moldova. (6) La 1-iu Octomvrie Petru, pârcălab de Hotin, care, împreună cu Gheorghe Balş, al doilea Logofăt, (7) îndeplinise în 1614 o misiune la Poloni, trădà către Movileşti, dându-le fără împotrivire Hotinul, unde se strigă Domnia

(1) In Martie 7107 Ieremia Vodă face o danie lui Boul Stolnicul şi fraţilor săi; în Septemvrie 7110 (1602) apare Toader Boul Vistier (Arh. Statului, *Neamţ*, XXXVII, No. 3 şi 6).

(2) Cf. *Arch. istorică*, I, p. 158; *Uricariul*, V, pp. 213—5; 220; XVIII, p. 270.

(3) P. 24.

(4) Nu e înţeles Bărboiul—care, de fapt, a fost tras în ţeapă,—sub numele de «Botochan frère de la princesse vefve de Jeremie», în Joppecourt, p. 24. Cf. *Studii şi doc.* V, p. 569. E vorba de sigur de Balica, uciderea fiind anterioară răscoalei.

(5) Miron Costin, p. 265.

(6) Arh. din Lemberg, *Relationes castrorum*, San. 144 (1615-8), p. 402; 7 Noiemvrie 1615.

(7) Hurmuzaki, *Supl.* II², pp. 388-90.

cea nouă a lui Alexandru Vodă. (1) La 6 Octomvrie oastea menită să cucerească Moldova pentru «dreptul-moştenitor», oaste a cărei strângere căutase a o împiedecă Polonia oficială, plecă spre Iaşi. La 22 Noemvrie trabanţii cei frumoşi ai lui Tomşa, cu haine de Flandra, *filendreş (fländrisch)*, cu ceaprazuri, «ceprage» şi nasturi de argint, cu lăduncile acoperite tot cu argint şi cu «pene de argint la comănace», erau sdrobiţi la dealul Tătărenilor lângă Iaşi de Polonii lui Alexandru, pe cari-i comandă cumnatul său Wiszniewiecki şi un alt nobil polon de pe lângă hotar, Samoil Korecki, care eră numai peţitorul Domniţei Alexandra-Ecaterina. Oastea de strânsură, venită de silă, fugì. Tunarii îndreptară greşit cele douăzeci de «puşti» ale lui Ştefan Vodă. La 24 Ianuarie 1616 oastea lui Tomşa, care nu se lăsă uşor, suferià şi definitiva înfrângere din partea lui Korecki, care-şi pusese tabăra la Tecuciu: (2) fostul Domn al Moldovei avù abià cu cine să fugă spre Brăila. (3) Răsculaţii din Orheiu, cari nu voiau pe Poloni în Moldova, pentrucă-i prădaseră Cazacii, şi se uniseră cu Tatarii pentru a-i izgoni, fuseseră biruiţi de Wiszniewiecki. (4)

Numai atunci se întoarse în Moldova Doamna lui Ieremia cu fiica ei încă nemăritată, şi începù vesela vieaţă de Curte. (5) Ea fu întreruptă de moartea lui Wiszniewiecki. Acesta, care, ca Rutean, eră de lege ortodoxă, fu împărtăşit în post de un preot român, şi preotul, înţeles cu Tomşa ori mai curând cu Gavrilaşcu, fiul lui Simion, care nădăjduià să fie Domn şi eră mult mai dorit de ţară, (6) amestecă, se zice, (7) otravă în cuminecătură; vinovatul, sau calomniatul numai, fu ars legat de un jeţ, şi în această cruzime se poate vedeà mânia răsbunătoare a Elisavetei. (8) Trupul lui Wiszniewiecki nu fu îngropat în Iaşi, ci trimes acasă, unde soţia îi găsì locul de îmmormântare în vreuna din bisericile de pe moşiile familiei.

(1) Joppecourt, p. 26.
(2) Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 391=Papiu, II, p. 150 şi urm.
(3) *Studii şi doc.*, IV, p. CXX şi urm., unde şi izvoarele, mai ales *Acte şi fragmente*, I, pp. 52-5.
(4) Joppecourt, p. 38; Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 391-2.
(5) Joppecourt, p. 40.
(6) Pentru autorul, de faţă la aceste întâmplări, al raportului din *Acte şi fragmente*, otrăvirea ar fi numai probabilă.
(7) Hurmuzaki, *Supl.* II [1], *passim.*
(8) Joppecourt, pp. 45—6.

Peste câtevà zile, în Fevruarie, Doamna hotărà retragerea spre Hotin, înaintea lui Schender Pașa, atotputernicul paznic al graniței, care înaintà spre Moldova. (1) Acolo stătù Alexandru Vodă, cu familia, Curtea și oastea, până prin Martie-Aprilie. (2) Supt zidurile cetăţii ea putù să vadă în sfârşit înfrângerea Tatarilor Tomşei, pe care Turcii îl lăsaseră în Iași fără a mai veghià asupra Domniei lui așà de nesigure. In Hotin se auzirà cântecele de bucurie cari fuseseră auzite cu câtevà luni în urmă la Iași, și «Doamna cu jupânesele ei» se împărtășiră de ospețele răsboinicilor. (3) A doua zi Korecki serbà nunta lui, pe când Tomșa ardeà cele «22.000» de case ale Iașului și fugià spre Milcov. (4) Peste câtevà săptămâni în sfârșit Alexandru și Korecki erau la Buzău, și ei nădăjduiau să poată da lui Radu Şerban această Ţară-Românească, gata de supunere.

Radu Mihnea, aşezat în tabăra dela Ploești, (5) nu cutezà să se mişte împotriva năvălitorilor. In curând Korecki supuse din nou pe Orheieni și urmărì pe pribegi până supt zidurile Cetății-Albe.

Dar când Schender, cu Ibrahim de Silistra, (6) venì la Târgoviște pentru a face cunoscut lui Radu Vodă că Sultanul l-a mutat în Moldova și oastea-i înaintă spre Milcov, Elisaveta se lăsă înșelată de minciunile Turcului, care o asigurà că vine numai ca să aducă lui Alexandru Vodă caftanul. (7) Hatmanul polon Żolkiewski fu și el amăgit spuindu-i-se că, fără doar și poate, Moldova are să fie a lui Gavrilaş Movilă, ocrotitul său. (8) Cazacilor li se dădură bani pentru a-i smulge de sub steagurile lui Alexandru, iar Hatmanul Bucioc se îndreptă, cu 2.000 de călări, spre Mihnea.

Abià când Tatarii ajunseră lângă Iași, ochii până acum întunecați de viclenia lui Schender văzură primejdia; de o săgeată fu rănit Gheorghe Potocki, nepotul celui ce zăceà în temniță la Constantinopol, și el murì peste câtvà timp. Oastea turcească gonì din

(1) *Ibid.*, p. 49; Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 394, No. CCI.
(2) *Ibid.*, p. 398.
(3) Joppecourt, p. 56.
(4) *Ibid.*
(5) *Ibid.*, p. 60.
(6) *Ibid.*, p. 62.
(7) *Ibid.*, p. 65.
(8) Cf. *Studii și doc.*, IV, p. 397, nl. ultim.

Cotnari pe ostașii Movileștilor, cari se retrăgeau spre Hotin. Korecki fu rănit la picior și în spinare de săgeți tătărești.

Doamna și fiica ei se aflau între fugari,—abià vreo șase mii de oameni. Bucioc li tăiè calea între Cotnari și Botoșani, în marginea satului Dracșanilor, cu iazul cel mare. Muntenii se așezară la dreapta; Turcii veniau din urmă; la stânga erà codru adânc. (1) Schender cerù căpeteniile; după ce tunurile turcești vorbìră, trebuì să se ajungă, noaptea, la o capitulare. Astfel Alexandru, Bogda, Doamna ajunseră în mâna Turcilor; Korecki, descoperit, avù aceeaș soartă; Domnița Alexandra fu dusă de Tatari la Cetatea-Albă, unde născù un fiu. (2)

Miron Costin zugrăvește scena marii nenorociri a Movileștilor: Doamna Elisaveta prinsă, pângărită, strigând a doua zi, înebunită de rușine și mânie, înaintea boierilor: «Boieri, boieri, rușinatu-m'au păgânul». Un Agă o târî cu dânsul în Constantinopol, și ușile ferecate ale unei case turcești se închiseră pentru totdeauna în urma ei. «Au căzut după un Agă turc până la moartea ei», scrie Miron Costin. Un nobil din suita Trimesului german zugrăvește astfel intrarea în Capitala turcească a roabei desnădăjduite:

«La 25 (Septemvrie) s'au dus la Seraiul Impăratului turcesc, pe dinaintea casei noastre, patru steaguri, după ele mulți Poloni și între dânșii un călugăr, legați la olaltă ca niște câni, apoi câtevà trăsuri pe cari stăteau bolnavi și doi trâmbițași cari trebuiau să sune din trâmbițe, și încă mai în urmă o doamnă nobilă, pe care o serviau, cu doi fii ai ei, în vârstă de vreo nouă, zece ani, într'o trăsură acoperită. Fuseseră bătuți și prinși de Tatari, cari, cu învoirea Impăratului turcesc, și ca să se poată răsbună puțin pentru Cazaci, năvăliseră în Podolia *(sic)*. Prinșii au fost trimeși la Bagno (fr. bagne; temnița galerienilor) și apoi la Galere. Iar Doamna a primit legea imamilor, adecă cea mahomedană, împreună cu amândoi fiii ei, și apoi a fost dusă între femeile împărătești. Fiii însă au fost păstrați în Seraiul Impăratului. Cel mai mare, când l-au întrebat dacă vrea să se facă Musulman, a răspuns că, dacă maică-sa face așà, și ei o va urmà» (3).

(1) Joppecourt, p. 73.

(2) *Ibid.;* Miron Costin, p. 264. Cf. și Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 417—8, no. CCVII.

(3) Wenner von Crailssheim, ***Ein gantz new Reysebuch***, Nürnberg, 1622 (cu copertă nouă, *ibid.*, 1665), p. 59:

«Den 25 hat man vier Fahnen, nach jhnen viel Polacken und darunter einen München, wie Hund zusammen gekuppelt, dann etliche Wägen, darauff Krancke und zween Trom-

VI.

La Ustie se așează apoi, — după căderea fiului ei, Miron Vodă Barnovschi, înrudit cu Movileștii tocmai printr'însa, — o altă Doamnă Elisaveta, care păstrà legăturile cu stavropighia din Lemberg. (2) Ana și Maria Movilă, măritate amândouă în Polonia, vânduseră moșia lui Miron Barnovschi, și cea dintâi a răscumpărat-o poate după moartea acestuia, așà cum se prevedeà în diata lui. (3)

Gașpar Vodă Gratiani liberă pe Potocki, câtvà timp după ce Korecki găsise mijlocul de a scăpà singur; (4) Domnița cea mai mare, văduva lui Wizniewiecki, creșteà copilul pe care-l numise, după tatăl ei, Ieremia; el erà să fie tatăl unui rege al Poloniei. (5)

Sora ei Ana se mărită cu un Przrębski, apoi cu un Czarnkowski; cei doi din urmă soți ai acestei femei strașnice, despre care s'a vorbit mult rău ca pedeapsă pentru câte uneltiri politice făcuse și câtă zavistie sămănase — o adevărată icoană a nenorocitei sale mame—, fură Vladislav Myskowski și Stanislav Potocki. (6)

---

meter, so blasen müssen, gesessen, auch etwas hernacher ein vorneme Landfraw, deren sie gedient, sampt zween jhren Sönen, bey neun und zehen Jahren, in einem verdecktem Wagen. für unser Hauss, ins Türckischen Käysers Sarai geführt, welche von den Tartarn (so auss Zulassung seines türckischen Käysers, unnd damit er sich wegen der Cusacken etwas rechnen möcht, in Podolien gefallen) geschlagen unnd gefangen worden. Die Gefangene seynd in die Wannen und auff die Galleen deputirt; die Landfraw aber hat die Imania oder mahumetisch Gesetz, sampt beeden Söhnen, angenommen; welche drauff ins käys. Frawenzimmer gethan. Die Söhn aber im käys. Sarai behalten worden. Es solle gleichwol der Eltist, als man jhn gefragt, ob er zum Musulman werden wolle, geantwort haben: wanns seine Fraw Mutter thue, er jhr auch folgen wolle, etc. *(sic)*.

Tot acolo pentru liberarea ginerilor Doamnei :

[La Rumili-Hisar.] Darinnen in unserer Ankunfft zu erstgedachtem Constantinopel, neben andern Gefangenen, auch zween inn eyserne Band geschmidte vorneme polnische Herren gewesen: der ein war ein Budoffscki, der ander ein Cureckscki; der Budoffscki ist Herrn Gratiano geschenckt worden, welcher jhn rantionirt, und erst nach Erlegung einer grossen Summa Gelts ledig gelassen; dess andern hat sich der H. Orator angenommen; weiln aber damals nichts zu erlangen gewesen, ist er gleichwoln nach unserm Wegreisen, unnd, wie man gesagt, durch dessenn frantzösischen Pothschaffters gespielte Practic und gethane Fürschub, aussgerissen und davon; und er Pottschaftter desswegen ein Zeit lang in Arrest kommen» (pp. 95—6).

(2) Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 602 și urm. Pentru înrudire, v. și *Doc. Bistriței*, II, p. V.

(3) *Archiva istorică*, I, p. 188.

(4) Cf. și *Documentele Bistriței*, II, p. 34, No. XLIV.

(5) Pentru legăturile acestui Ieremia cu Petru Movilă, fiul lui Simion, v. Golubiev, *o. c.*

(6) Papiu, II, p. 140.

Maria Potocki, care se împrumútà cu bani și argint dela ruda ei Miron Barnovschi, (1) luă, după moartea celui dintâiu soț, pe Nicolae Firley, Voevodul de Sandomir. (2) Ea păstră legături cu Moldova: la 17 Iulie 1634, simțià nevoie de rugăciunile preoților legii sale dintâi și celei adevărate și, astfel, printr'o scrisoare al cării text grecesc e de mâna călugărilor dela Aron Voda, închinată la mânăstirea din Chalke în Insulele Principilor, «Maria Firleiowa, W. S.», adecă «Voevodeasa de Sandomir», care aveà încă în pecetea ei bourul moldovenesc, dădeà o sută de lei pe an, «pentru ca sa fie pomenită la Sfintele Daruri, ea și copiii ei». (3) Stăpânià încă, poate, acele moșii, cu sate, pe cari i le dăduse Ieremia la nunta ei cu Potocki și pe cari Vasile Lupu găsise cu cale să le «aprindă». (4)

Intr'un târziu, când și Domnia lui Vasile încetase, neastâmpărata Domniță Ana se gândise a pune în Moldova pe «un frate al ei, care, fiind trimes tânăr la Constantinopol, fusese hrănit în legea musulmană, dar ținea la cea grecească», în care se născuse. (5) Nu pare a fi Alexandru, care ar fi fost amintit altfel, ca unul ce fusese Domn; singură aflarea acestuia în Polonia ar fi făcut, de sigur, mult sgomot. Trebue să se vadă prin urmare în acest candidat la domnie din 1655 Bogdan, cel mai tânăr fiu al Doamnei Elisaveta, rămânând ca fratele său mai mare să fie acela care perì de pe urma circumciziei. (6) Bogdan fusese un timp în slujba Sultanului, ajungând și Capugi-bașă, «căpetenie a Portarilor». Trecerea lui în Polonia se făcù în așà de mare taină, încât Miron Costin n'o știà când, pe la 1660, își scrià cronica. (7)

*

Mormântul lui Bogdan Movilă trebue să se afle pe vreuna din moșiile familiei Potocki. O întrebare se pune: într'o vreme când

(1) *Arch. istorică,* I, p. 189.

(2) Ea erà văduvă în 1632 și stăteà la Camenița *(Studii și Documente,* XI, p. 112, nota 3).

(3) *Studii și doc.*, IV, pp. 31—2, nota.

(4) *Doc. Bistriței*, I, p. 52, No. LXVIII; *Studii și documente*, XI, p. 112, nota 2.

(5) Des Noyers, *Lettres*, p. 323: «Un frère de la femme du Palatin de Cracovie, qui est fils d'un Hospodar de Valachie et qui, ayant été envoyé jeune à Constantinople, a été nourri en la religion mahométane. Il est pourtant fort affectionné à la Grèce (grecque; foi grecque)» (scrisoare din 9 Maiu 1659).

(6) Joppecourt, p. 76.

(7) P. 267: «Bogdan Vodă, coconul Ieremiei Vodă, iar în legea turcească s'au săvârșit: ajunsese la Impărăție de erà Capigì-bașă». Capigì-bașă erà cel mai înalt grad la care puteau ajunge și rudele de sânge ale Sultanilor.

mormintele erau încunjurate de o îngrijire așà de pioasă, puteau lăsà fetele încă în vieață ale Elisavetei și acest fiu care se întorceà în creștinătate oasele mamei lor în vreun profan cimitir al musulmanilor? Poate că nu. Și poate că izbutiră a le căpătà ori răscumpărà. N'ar fi de mirare atunci ca și acest mormânt să se descopere cândvà, aflându-se prin inscripția de pe dânsul și ultimele împrejurări din vieața unei femei cu însușiri neobișnuite, care, mai presus de crimă și mustrare de cuget, a lăsat în istoria Moldovei urme adânci prin cari a curs mult sânge, al celor mai bune neamuri de boieri români. (1)

(1) Dintre rudele Movileștilor, Maria lui Chirița Paleologul se întoarse din Polonia la 1620 și petrecù liniștit în țară. V. *Studii și documente*, V, p. 82, No. 19. Pentru «părcălăboaia» Cristina, v. mai sus.—Ana dăruește «fraților» din Lemberg, în timpul când iea moștenirea lui Moise Movilă, o Evanghelie dela părinți și dela sora ei răposată; Hurmuzaki, *Supl.* II[3], p. 77 și urm.

APENDICE.

I. Câtevà acte relative la petrecerea în Polonia a văduvei lui Iancu Vodă Sasu.

I.

Ach. din Lemberg. *Relationes Castrorum,* 1583 (342), fol. 905.

Stephanus... Universis... Significamus... nonnullis graece nationis hominibus qui ex Valachia cum Iancula olim Valachiae Pallatino una fuerant egressi, utpote Antonio Cathacallo, Scoto Bernardo, Gambily, Michaeli Palamidae, Ioanni Rumoliosse, Philipo Cuphu, dedisse et concessisse... hic in regno nostro commorandi... Datum Warschavie, die XXVII novembris, a. D. MDLXXXII.

II.

Ibid., fol. 1696 7.

Ianculina arata scrisori dela rege, cu data de Niepolomice, 11 Fevruarie 1583, prin cari i se dă moşia Lethinia; Sâmbătă înainte de *Oculi* le şi primeşte şi dă chitanţă Miercurea următoare.

III.

Ibid., 1585 (344), fol. 559.

Pentru «Iankulina» sau «magnifica d. Maria Iankulina, relicta olim Palatini Moldavie vidua».

«Stephanus... Significamus... Quia nos... pro magnifica Maria, Iancule olim Palatini Wolachie relicta vidua..., memoratam Mariam Iankulinam in patrocinium... suscipiendam esse duximus... Warszavie, die 10-a nona mensis februarii, anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo quinto....

IV.

Ibid., fol. 562.

Iankulina protestă împotriva lui Chodorowski, care, la trei ceasuri de noapte, i-a năvălit în casă, a sfărmat uşa, a spart ferestile, li-a rupt gratiile, i-a trezit copiii din somn şi a insultat-o.

V.

Ibid., 1586 (385). Act adus de Maria *Iankulina:*

«Sigismundus... generosis Nicolao Vrowieczki, tenutarum nostrarum gorensi et ropcziczìensi, et Paulo Orzechowski..., teloneorum nostrorum Russiae modernis... prefectis». S'a plâns Maria pentru un rest de 600 de florini dela regele Ştefan, din pensia ce i se da la Sf. Mihai. In 1587 se oprise toată. Să se deà acum îndoită, la termin; Cracovia, 1 August 1588.

II. Acte privitoare la luptele pentru Scaun ale Movileştilor.

I.

Nepffell către Consilierii ducali ai Pruŝiei; Cracovia, 24 Octombre st. v. 1606.

....Gestriges Tages haben 2 turckische Abgesandten bey Ihro Mtet. in dem grossen Saal audientiam gehabet: einbringen bonam vicinitatem in Imperatoris nomine; 2. Nach Tode des Palatini Walachiae hat ehr billig seinen Sohn erwelen sollen; weil er aber ummundig, hete ehr des demortui nuper Palatini Brudern alda elegiret, mit dem auch Ihre Mtet. wirt zufrieden sein; 3. Nimpt dem Turcken-Kaisser sehr Wunder das Ihre Mtet. in diessen 2 Jharen, weil ehr Kaisser ist gewesen, kaine grosse Bottschafft zu ihm geschicket hatt, die ihn wegen seines Regimentes hette gratulirett; 4. Hatt ehr sich beclaget das ehr zu Reussischen-Lenburg so lange ist auffhalten und alda auch ubel sey gehalten worden und diessen Punct gar imperiose hergebracht; 5. Sich beclaget das des turckischen Kaisers Brieff, den ehr einem Juden ahn Ihre Mtet. zu bringen gegeben hette, verhalten wart. Jeder Abgesanter hatt beyden Ihrer Mtet. 2 Brieve abgeben; was darin enthalten, konnen wir itz zu diesser Zeitt nit wissen; wil aber dem nachtrachten, das ich copiam derselbigen erlangen megen. Cancellarius Regni modernus hatt darauff geantwortet das Ihrer Mtet. lieb sey daş Ihre Kaiserliche Mtet. gesundt und wohl regiere, Ihre Maiestet erbiette sich gutte Vicinitet und Freundtschafft mit der Turckischen Kaissers Mtet. zu halten. Die Brieve sollen durchgelesen werden, und hernachher wirt man sie abfertigen; das ist also diesse Legation....

(Königsberg, Archive, *Gesandtschaftssachen.)*

II.

Acelaş către acelaş.

La 5 Noemvre repetă răspunsul Cancelarul în prezenţa Regelui. I se dă Turcului acasă răspunsul. Solul pleacă. Resalută Cancelarul pe Vizir.

(Ibid.)

III.

Acelaş către aceiaşi; Cracovia, 11 Decemvrie 1606.

....Vor 2 Tagen seindt die Bothen ex Moldavia alhie abgefertiget; habe noch Ihro Abfertigung nit bekommen; so balde ich sie bekommen werde, wi[r]t ich sie E. G. eilende zuschicken....

(Ibid.)

IV.

Sigismundus, etc.

Gestrenge liebe besondere. Es ist von Constantinopel der wolgeborne Nicolaus Danielowic, unser grosse Abgesandter, wieder kommen, welcher die pacta des Friedens so mit dem Turckischen Keyser und uns geschlossen, mitgebracht; hatt aber uns dieses vermeldet das bevor mit ihm, wie gebreuchlich, nicht beredet, sondern die conditiones des Friedens untersiegelt, in einen Secklein vernehet, ubergeben worden. Derwegen, weil wir wissen wollen was darin enthalten, nachdem es eröfnet, haben wir dieselbe mit den alten und iüngsten Vertragen conferiren lassen; darin dan befunden das in dem paragrapho da wegen der Tattern geschlossen, das sie zu unsern Diensten jederzeit bereit sein sollen, in izigen pactis vom Turckischen Keyser diese Wort dazu gesezet worden: auff unser Befhele. So ingleichen, weil in den iüngsten Verträgen durch den wolgebornen Felix Herburt dahin gewilliget das die moldausche Herschafft nach Absterben Hyeronimi des Waywoden bey seinem Sohn verbleiben soll, ist vorizo dasselbe verschwiegen. Wie auch belangend die ungarischen Heuser Hustu, Muchaza [Muncaciu] und Kosze [Coşiţa, Kaschau], das nemlich, sofern dieselbe von uns erst wurden eingenommen wurden, sie bey uns unnd der Krohn allzeit verbleiben sollen, ist ingleichen wie in vorigen pactis enthalten nicht hinzukommen. Dieses nun haben wir vor nötig erachtet, wie ezlich anderen der eltesten Senatoren, also auch E. L., unseren besonderen, zu verstendigen, mit Begheren Ihr solches bey euch wol erwegen und allererst ein Gutduncken uns zukommen lassen wollet, nemlich ob wir mit solchen pactis zufrieden sein oder ob durch ein Schreiben oder durch einen besonderen Abgesandten die Annehmung des Friedens und Bestetigung solchen Vertrags wir von unser Zeiten zur andern Zeit verlegen und was auff izige Zeit mit Stillschweigen vorbeygangen Erwhenung thun sollen. Wobey wir E. L., unseren besonderen, von Gott dem Hern volstendige Gesundtschafft gewinschet haben wollen. Datum in Krackau, den 10. Octobris anno 1607, unser Regiergng in Polen 20, in Schweden 14 Jhares.

(Ibid.)

V.

Exemplum litterarum Turcarum Imperatoris ad Sacram Regiam Maiesstatem datarum.

Acceptis caesareis his litteris nostris, notum sit quod, cum Simeon, Moldaviae Princeps, divina voluntate secunda huius mensis octobris die ex hac vita emigraverit, filiorum illius qui est natu maximus, magnifico inter Messiae fideles Michaeli, cuius dierum finis sit felix, egregio rebusque gerendis idoneo, provinciae magnatibus hac in parte nobis supplicantibus, quorum benignam habendam rationem duximus, paternum principatum conferentes, mandatum eo nomine nostrum cæsareum dedimus. Defuncti olim Hieremiae, Moldaviae principis, filius Constantinus, si forte, ad partes vestras recurrens, principatum occupare tentaverit, pro ea quae antiquitus vobis cum Excelsa Porta nostra intercedit amicitia, re nimirum bene cognita, praedicto cum Michaele amicitiam bonamque vicinitatem pro more antiquitus recepto colatis. Quod cum non parum referat, redditis per egregium Excelsae Portae nostrae Keyvan Czausium caesareis litteris nostris, praedictum in modum sinceram quam cum felicissima Porta nostra colitis amicitiam testantes, praenominati Hieremiae filii, si forte, principatus amore pellectus, provinciae illius regimen affectaverit, conatibus resistentes nihilque penitus virium illi concedentes, praedicto Michaeli integram amicitiam bonaque vicinitatis iura prestetis. Qua in re sincerae amicitiae pacisque signa non obscure prae se ferentes, caussam fidelitatis colendae, amicitiae sinceritatisque procul dubio dabitis. In summa ne quocunque tandem modo praedicti Hieremiae filius provinciam illam infestare audeat, nostra est voluntas. Eum in modum ex voluntate caesarea nostra integrae amicitiae vestigiis insistentes, parti adversae nihil connivendo, via omnis licentiae illis intercludetur. Datae Constantinopoli, mense octobri, anno, etc. *(sic)*.

(Traducere din veacul al XVII-lea în ms. Czartoryski din Cracovia 1640, p. 813; ediție greșită, după altă traducere, în Hurmuzaki, VIII, pp. 326—7, No. CCCCLXVII.)

VI.

Herrn Sulowsky an den Herrn Gross-Canzlern; 31 Dezember 1607.

.... Des Herrn Potoczken Eintzug in die Wallachey bringt Ihrer K. M. mercklichen Neid und Hass zuwege ; die Sachen sehen ubel aus ; sie toben und wütten alle, furchten sich sehr, man werde uns mit den Turcken zusamenhetzen, wie dan alle die Meuler vol davon haben. Ich lehne es ab, wie ich kan; solches wieder Ihrer K. M. Willen und Bevehlich geschehen,

(Ibid.)

VII.

Regele Poloniei către Sultan.

Cracovia, 14 Noemvrie 1607.

[Se plânge că solul lui a adus tratatul cel vechiu cu schimbări. Iarăş trimete sol cu forma de supt Sultanul precedent.]

In foedere enim per magnum nostrum legatum allato praeteritus silentio Constantinus, Ieremiae, defuncti Moldaviae Pallatini filius, ex fide Serenitatis Vestrae serenissimique parentis ipsius litteris obligata nostraque adeo etiam ad Palatinatum promovendus. Nulla facta mencio arcium finitimarum Hungariae, si illas in potestatem nostram venire contigerit.

(Königsberg, Archive, *Gesandtschaftssachen.*)

VIII.

Traduttione di lettera indricciata a Pompeo Sprechi in Venetia, speciale alli Due Mori, in Marzaria, cavata dal Spinelli in Constantinopoli.

...Di Bogdania non dico altro, perchè di là doveranno più freschi et più certi venirgli avisi. Si dice che il Pollaco hà rotto l'esercito del Tartaro et Bogdano, et il principe sia morto....

IX.

Da Constantinopoli, li 9 febraro [1608.—P. S.].

Constantino, novo principe di Bogdania, è stato confirmato nel principato, et dal Gran-Signore se li manderà il stendardo, secondo solito; seben non è ancor palese, io ve la dò di certissimo.

X.

Traduttione di lettere indricciate a Giovanni Battista, mercante milanese, cavate dal Spinelli in Constantinopoli.

---

(1) Erà din Montesanto, «partito da Roma per questo loco senza negocio alcuno et essendosi accompagnato subito con Andrea Rinaldi di Ancona, solito di dar avisi di queste parti, così a Roma, come a Napoli, al capitano Hieronimo Combi, capitano delle spie». Ajunge secretar englez. Bailul *prinde* aceste scrisori.

...Le cose di Bogdania accommodato havendo questo Signore, ad instanza del novo principe, parlato a tutti li Visiri, quali a sue preci gli fanno de Rè mandare il stendardo....

Hieronimo Meoli.

XI.

Traduttione di lettre indricciate al signor Scipion Borghi, cavate dal Spinelli in Constantinopoli; 9 febbraio 1608.

...Di Boldania quà si parla variamente, et quel agente del scacciato, ancor che sappia esser morto, dimanda il luogo per un suo frattello; l'agente di Constantino, novo principe, ancora se ne stà nelle Torri.

Della rotta data del Polacco ą' Tartari, Bogdani et Vallachi non la scrivo, perchè da quelle parti l'haverà a quest'hora havuta, et più vera, dicendosi quà in più modi; et, in qualsiasi modo, tutti dicono che il Polacco è vincitore....

Hieronimo Meoli.

(Toate patru în Arh. din Veneția, *Capi Consiglio Dieci, Costantinopoli.)*

XII.

O expeditiey woienny pana Stephana Potockiego starosta Felinskiego do Wołoch.

1. Żolkiew, 1-iu August 1612. Răspuns al Regelui către Sultan.

....Dum ea autem nos molimur atque omnes occassiones quibus amicitia nostra mutuo laedi posset submovemus, iterum nunciatum nobis Tartaros imminere finibus nostris, Beglerbecum Romaniarum cum exercitu esse in procinctu, Valahos Moldawosque accingi.

2. Varșovia, 8 Iulie 1614. Scrisori ale lui Żolkiewski; 30 Octombre 1614.

3. Beglerbegul Rumeliei către Żolkiewski; «datum in arce Bender». Despre lupte cu Cazacii la hotare.

4. Fără dată; răspunsul lui Żolkiewski.

(Ms. Czartoryski, în Cracovia, 343, pp. 223-4, 234 și urm., 277-9, 284-6, 287 și urm.)

XIII.

Raport al ambasadorului Olandei pe lângă Poartă; Constantinopol, 12 Ianuarie 1613.

Ick sal beginnen van het principato van Moldavia, het welck in den tyt van Sultan Soliman, alhoevel gebracht synde onder het turcxsche gebiet, nochtans tot dese tyt toe gebleven is onder syn nationale christensche

princens, die t'selvige als tributarii ofte quasi feudatarii van dese Croon beseten hebben, gevende daer voor een jaerlicx tribuyt, ende in de tyt van Sultan Mahomet, vader van den iegewoordigen, de saecken van dit Ryck in Asia in sulcken stant synde, als in myn voorgaende verhaelt is, heeft den Coninck van Polen Sigismundus de derde, nu regierende, soo veel te wege gebracht dat eenen Syn Mat. favoryt ende grote vrient van de Croon van Polen genoempt Hieremias Vaiwoda (de descendenten van de wettige princen gepostponeert synde) in het principato van Moldavia eensdeels *armata manu*, eensdeels door conniventie des turcxschen Keysers ingeset is geweest. Waernae oock van den hoochgedachten Sultan Mahomet door seker tractaet met de Coninck van Polen gemaeckt in de jaer 1007 van haren Propheta Mahomet, twelch is geweest int jaeer ons Heeren Jesu Christi 1599, int selvige principato geconfirmeert is geweest voor hem ende synen soon, met dese navolgende woorden int gemelte tractaet begrepen: *donec Hieremias Moldaviae Vaivoda fidelis erit nostrae Excelsae Portae et singulis annis suo tempore constituto mandabit solitum suum tributum et nostris sub limitibus mandatis parebit, dum vivit maneat Vaivoda Moldaviae*, *et post ipsius mortem filius succedat.*

In conformité van desen is den wel gedachten Hieremias Vaivoda syn leven lanck gemainteneert geweest, hebbende ondertuschen door huwelycke van syne dochteren hemmet diversche poolsche Heeren op de grensen wonende geallieert, ende, nae syn doot synen soon genaempt Constantinus, noch minderiarich, gessuccedeert synde, heeft eenen Stefanus Vaivoda, een soon van de voorige wettige princen, hem alhier te Hoven gepresenteert, seer arbeydende door faveur ende recommandatie van de Con. Mat. van Groot Brittayne ende Syn Mat. ambassadeur alhier, weder in syn vaders plaets ende erffdeel ingevoert te werden. Benefens desen heeft oock een ander hem seggende van de descendenten te syn van de oudes princen, ende hem Tomzen noemende, met grote beloften ende geschencken aengehouden dat den Constantinus soude verdreven ende hy wederom aengenomen werden. Dise solicitatie omtrent twee jaren lang geduriert hebbende, ende ondertuschen dagelycx veel clachten vuyt Moldavia comende over het quaet gouvernement ende de tirannien van de vader van Constantinus, nae dat den gemelten Stefanus Vaivoda met goede woorden ende dagelygxe beloften langen tyt was gevoedet ende opgehouden geworden ende daerover alle syne ende zynder vrinden facultet (*imo animam ipsam*) gespendeert hadde, heeft eyntlyck den Cahimacham, opperste Regent van dit Ryck in absentie van den Opperstsn Visir in de oorloge van Persia geocupeert, den andren, genaempt Tomzen, die Syn Excelentie langen tyt in syn paleys verborgen hadde opgehouden ende seer gefavoriseert, voor prins van Moldavia doen verclaren. Waerover Constantinus, met alle syne raden,

het landt verlatende, tot syne behoude broeders in Polen geweecken is ende den voorgedachten Tomzen met eenige turcxsche ruiterie in de landen gevoert ende de possessie ingenomen. Daerbeneffens heeft den Cahimacham van wegen den turcxen Keyser in de voorleden somer een commissaris aen den Coninck van Polen affgevaerdicht met bryeven, Syn Mat versouckende dat Constantinus mitsgaders alle syne raden in Polen gevlucht (waeronder oock eenen ende de voorneempste was van den geslachte Palealogorum) soude in goede versekerheyt aen den voorn. commissaris overgelevert ende gevanckelych aen dese Porta overgesenden werden, in conformiteyt van de voorgenoemde ouderlinge accorden tuschen de twee Rycken gemaeckt, waerinne een artyckel is aldus luydende: *Si qui de provincia Moldaviae fugerint in Poloniam ut locum refugii, unde successu temporis possint excitare tumultus et damnum inferre ei provinciae, illi ad instantiam partis tradi debebunt ut puniantur.* Over dese proceduren heeft den Coninck van Polen door den Heer Gregorius Kockhanski, Syn Mats. ambassadeur, den voorleden somer aen dese Porta gesonden, hem iegens den turcxschen Keyser seer beclaecht ende geexpostuleert als off contrarie hare acorden ende capitulatie hierinne was gedaen, ende Constantinus niet sonder voorweten ende consent van Syn Mat. mocht van syne princelycke stoel afgeset ende verdreven werden, houdende Syn Mat. hem daerinne seer geoffenseert, ende wederom versouckende dat Constantinus, die sodanige affsettinge niet en hadde gemeriteert, wederom in syne landen soude ingevoert ende op nieuws geconfirmeert werden. Ondertuschen, de wyle dese saken hier getracteert worden, heeft den Heer Podoskj, getrout hebende de suster van Constantinus, versamelt hebende een tamelycke macht van soldaten, een inval willen doen in Moldavia ende, den iegenwoordigen prins verdreven hebbende, Constantinus met gewelt daerin setten; dan is alsoo van de Moldaven ende Turcken ende Tartaren beiegent geweest, dat het gantsche poolsche leger geslagen is geworden, in vougen dat alle de Polen off doot, ofte gevangen gebleven syn, hebbende soo treffelycke nederlage gehadt, dat ick den Ambassadeur heb horen verclaren dat noyt de Polen soo miserablyck geslagen syn geweest, met hare seer groote schande ende niet minder schade, synde den oversten Podoskj met den prins Constantinus ende alle syne raden oock gevangen geworden, de raden, onder de welcke oock den vorn. Paleologus (alhoeweel hondert duysent ungersche ducaten voor zyn leven presenterende), van den prins van Moldavia met een swaerde doen executeren ende de hooffden alhier aen de Porta overgesonden, bovendien een grote menichte van Polen als slaven hier gebracht. Twelck alsoo gesuccedeert synde, heeft men den gedachten Heer Ambassadeur een guardia van ettige Janitsaren

in Syn Excellentie logys gegeven, ende door de selvige oock de slentelen (?) doen bewaren, doch de victorie gehelyck aen de zyde van de Moldauen ende Turcken gebleven synde, ende derhalven de Turcken door dese invasie minder geoffenseert, ende, achtende de Polen genooch daerover gestraff te hebben, is eyntelyck den Ambassadeur, naer diversche dreigementen Syn Excellentie gedaen, gelicentieert geworden, om wederom te vertrecken hebbende het stuck geexcuseert sonder consent ofte voorweten van Syn Mat., alleen van eenige lantsheeren op de grensen wonende, ende te vooren van den iegenwoordigen prins van Moldavia seer beschadiget, geschiet te zyn; waerby dan de saecke tot noch toe gebleven zyn.

[Tătarii pradă în Podolia. Se va vedeà ce hotăresc Polonii la întoarcerea ambasadorului. In Țara-Românească, Gabriel Báthory gonește] den prins van Walachia, Raidullio Vaivoda (die men Serban naempt), houdende met den Coninck van Ungaria..., ende is in syne plaets een ander van dese Porta derwaerts gesonden, sonder approbatie des ungerschen Conincx, ende de gedachte Raidullio Vaivoda in Duytschelant, by de Conincklycke Mat. van Ungaria, gewecken, souckende assistentie om wederom in syne landen gestelt te werden. (Plângeri germane. Se cereà restituirea lui Radu Șerban, care e nevinovat.. Vizirul, întors din Persia, întărește în Ardeal pe Báthory, și «door intercessie van den prins van Walachia gemaeckt»=și prin stăruințile făcute de Domnul muntean).

(Volum din corespondența ambasadorilor Olandei la Constantinopol, comunicat prin d. Th. Morren, dela Arhivele de Stat din Haga, de d-na văduvă de Pauw.)

[Traducere :]

Trebue să încep cu principatul Moldovei, care, deși încorporat în vremea Sultanului Soliman la Impărăția turcească, a rămas până în această vreme încă supt Domnii săi creștini, naționali, cari îl stăpâniseră ca tributari ori un fel de feudatari ai acestei Coroane, dând pentru aceea un haraciu anual. Și, în vremea Sultanului Mohammed [al III-lea], tatăl celui de față, ajungând lucrurile acestei Impărăției în Asia în starea aceea pe care am arătat-o în scrisoarea mea anterioară, regele Poloniei Sigismund al III-lea, care stăpânește și acum, a isprăvit atâta că un favorit al M. S. și mare prieten al Coroanei Poloniei, anume Ieremia Voevod, înlăturând pe coborîtorii Domnilor legiuiți, a fost așezat în Domnia Moldovei, pe de o parte cu putere ostășească, pe de alta cu îngăduința Impăratului turcesc. Apoi el a fost și întărit de către acest Sultan Mohammed, printr'un tratat cu regele Poloniei, făcut în anul 1007 al Profetului lor Mohammed, ceeace înseamnă în anul Domnului nostru Isus Hristos 1599,—pentru el și fiul său, cu aceste cuvinte cari urmează și sunt cuprinse în pomenitul tratat: *donec*, etc.

Potrivit cu aceasta, Ieremia Vodă acela a fost păstrat toată vieața lui, întărindu-se el, în acest timp, prin căsătoria fetelor lui cu deosebiți nobili poloni dela hotare. Și, după moartea lui, urmându-i fiul său, anume Constantin, care erà, încă mic de ani, unul Ștefan Voevod [Bogdan], fiu de Domn legiuit din cei vechi, s'a înfățișat la Curte, lucrând mult, prin ocrotirea și recomandația M. S. Regelui Marii-Britanii și a ambasadorului M. S. aici, pentru a fi așezat în locul și moștenirea părintelui său. Pe lângă acesta, și un altul, care se ziceà că face parte dintre urmașii vechilor Domni și se numià Tomșa, a stăruit cu făgădueli mari și daruri ca să fie izgonit Constantin și în locu-i să fie primit el, iarăș. După ce asemenea stăruințe ținuseră aproape doi ani și în acest timp veniau din Moldova pe fiecare zi multe plângeri pentru reaua cârmuire și tiraniile sfetnicilor lui Constantin, după ce pomenitul Ștefan Voevod fusese hrănit și ținut multă vreme cu vorbe bune și zilnice făgădueli, și după ce pentru acest scop se cheltuiseră toate averile lui și ale prietenilor lui, ba până și sufletul din ei, în sfârșit Caimacamul, cârmuitor al Impărăției în lipsa Marelui Vizir, ocupat în Persia, a declarat Domn al Moldovei pe celălalt, anume Tomșa, pe care acesta-l ținuse mult timp ascuns în palatul său și-l favorizase foarte mult.

Atunci Constantin părăsì țara, cu toți sfetnicii lui, și se retrase la cumnații lui din Polonia, și acel Tomșa, cu câțivà călări turci, a fost dus în țară și a luat stăpânirea ei.

Pe lângă aceasta, Caimacamul a trimes, în numele Impăratului turcesc, vara trecută, un comisar la regele Poloniei, cu scrisori, cerând dela M. S. ca principele Constantin, fugar în Polonia cu toți sfetnicii lui (între cari și unul, care erà și cel mai de frunte, din neamul Paleologilor), să fie dat, în bună siguranță, comisarilor acelora și trimes prins aici la Poartă, potrivit cu învoelile cele vechi între cele două Impărății, în cari un articol glăsuește așà: *Si qui*, etc.

Atunci regele Poloniei s'a plâns foarte prin d. Grigore Kochański, ambasadorul M. S., trimes vara trecută la această Poartă, împotriva Impăratului turcesc, și a reclamat ca și cum s'ar fi lucrat în această privință împotriva tratatelor și capitulațiilor, și Constantin n'ar fi trebuit să fie mazilit și izgonit din Domnia lui fără știrea prealabilă și învoirea M. S., ținându-se M. S. în aceasta foarte jignit, și cerând din nou ca principele Constantin, care nu meritase o astfel de mazilie, să fie adus înapoi în țara sa și lăsat din nou în stăpânire.

Intre acestea, pe când aceste lucruri se negociau aici, d. Potocki, care luase în căsătorie pe sora lui Constantin, strângând un număr îndestulător de ostași, voì să facă o năvălire în Moldova și, izgonind pe Domnul ce erà acolo, să așeze pe Constantin cu sila. Apoi el a fost însă atât de strașnic

intâmpinat de Moldoveni, Turci şi Tătari, încât întreaga tabără polonă a fost bătută, aşà că toţi Polonii au fost sau ucişi sau prinşi, fiind înfrângerea atât de grozavă, că am auzit pe ambasadorul [polon] spuind că niciodată n'au fost biruiţi Polonii aşà de jalnic, cu cea mai mare a lor ruşine şi nu mai puţină pagubă, fiind prins Potocki, comandantul lor, cu Constantin Vodă şi toţi sfetnicii acestuia. Sfetnicii, între cari şi acel Paleolog (de şi oferià 100.000 de galbeni ungureşti pentru vieaţa sa), au fost tăiaţi de Domnul Moldovei, şi capetele le-a trimes aici la Poartă, pe lângă o mare mulţime de Poloni aduşi ca sclavi.

Acestea întâmplându-se aşà, s'a dat pomenitului domn ambasador o pază de câţivà Ieniceri în casa Excelenţei Sale şi prin aceiaşi s'au păzit şi....; dar, biruinţa rămâind Moldovenilor şi Turcilor, şi aceştia din urmă fiind deci mai puţin jigniţi prin această năvălire, şi socotind că Polonii au fost destul de pedepsiţi pentru aceasta, ambasadorul, după multe ameninţări ce i s'au făcut, a fost liberat pentru a se întoarce înapoi; el scuzase faptul prin aceea că s'a făcut fără învoirea sau ştiinţa M. S., numai de către unii nobili de ţară dela graniţă, cari înainte de aceasta fuseseră foarte mult păgubiţi de către Domnul de acum al Moldovei. In această stare au şi rămas lucrurile.

Tătarii, etc. Báthory goneşte pe Domnul Ţerii-Româneşti, Radu Voevod, căruia i se zice Şerban, care ţineà cu regele Ungariei..., şi în locu-i a fost trimes altul de către această Poartă, fără învoirea Regelui unguresc, şi acel Radu Vodă a trecut în Germania, la M. S. regele Ungariei, căutând ajutor pentru a fi aşezat din nou în ţara sa, etc.

XIV.

Marele-Vizir Nasuf către Braşoveni.

[Vo:] 1613, d. den 16 Augusty, ist dieser Brieff mitt dem Chückes Istwan von der Porthen vom Grossen-Wezeer Nusup-Bascha geschickt worden.

Aly-Pacha, gouverneur de Nicopolis, qui se trouve maintenant sur les confins de Valachie avec un assez grand nombre de troupes.

(Arh. Oraşului Braşov, *Urkunden*, No. 783.)

XV.

Maghiar-Ogli-Paşa către Braşoveni.

....D'une part le Shak-Guiray-Sultan, venant du côté d'Ackerman avec dix mille Tartares, nous avoit fait savoir qu'il alloit passer le fleuve Siret et

que, de l'autre, le frère de S. A. le Han étoit arrivé du côté de Bender avec vingt mille Tartares...

Votre ami le prince de Moldavio Étienne, qui nous avoit écrit il y a quelque temps, vient nous écrire de nouveau et nous envoyer un mesager: il nous mande qu'il nous avoit déjà expédié en avant une partie de ses troupes et que lui-même viendra dans deux jours nous trouver avec trente mille hommes d'infanterie et quarente canons.

[Vo:] 1613, adi Tag Augusty ist dieser Brieff durch den Krischoff Geissingk vom Magiar-Ogly-Pascha aus der Walachey geschickt worden.

(Ms. Pauw citat.)

XVI.

Raport olandez din Constantinopol; 1-iu Octomvrie 1613.

....Op de frontieren van Moldavia syn zeer veel Chasacken vergadert. Men heeft advys wuyt Polen, hoe dat men geresolveert ist den prins van Moldavia wederon te doen affsetten ende dat den Coninck van Polen syne praetensie op de instellinge van de princen aldaer wil mainteneren, dat d'halven de Chasacken gereet gehouden werden om by refuys van de zaecke int minnelyck aff te doen, *armata manu* in Moldavia een andren prins intevoeren....

....La hotarele Moldovei sunt adunaţi foarte mulţi Cazaci. S'a căpătat ştire din Polonia că acolo sunt hotărîţi să aducă o nouă mazilie a Domnului Moldovei şi că regele Poloniei îşi va menţineà pretenţia de aşezare a Domnului [său] acolo, că pentru aceea Cazacii se ţin gata, pentru ca, în caz de refuz în această privinţă, să năvălească în Moldova pentru a aşezà cu armele un alt Domn....

(Ibid).

XVII.

Acelaş; 25 Octomvrie 1613.

(Afaceri ardelene. Báthory scrie Domnului muntean. Vizirul ceteşte scrisoarea către acesta şi), doeer intercessie van dito prins van Walachia, die seer veel daerom dede, als aen den Batorj ten hoochsten verobligeert, die hem in de landen van Walachia hadde met syn macht ingevoert ende den Surbaen verdreven. [Prin intercesiunea acelui Domn al Ţerii-Româneşti, care a făcut foarte mult, ca unul ce erà în cel mai înalt grad îndatorat către Báthory, care-l adusese în ţară cu puterea lui şi gonise pe Şerban.]

Urmează scrisoarea lui Gabriel Báthory către Radu Vodă Mihnea.

Radu-i scrisese prin Boier Péter ; Báthory răspunde prin Szombatély Márton.

A zădărit pe cel dintâiu pentru a trimete şi el soli la Poartă. «Die nietsweerdige verlopene Bettlem Gabor» (nevrednicul fugar Bethlen Gábor) n'a ştiut că el s'a înţeles cu Braşovenii şi cu Mohammed-Aga; a scris Braşovenilor că vine Schender-Paşa. Braşovenii îi dau lui scrisorile. A scris Vizirului. Să trimeată şi Radu, «als onsen goetwilligen naebuyr» («ca al nostru vecin binevoitor»), un sol la Poartă pentru a se da porunci lui Schender ş. a. să nu asculte, nici ajute pe Bethlen. Nu e adevărat ce scrie acesta că el, Báthory, ar aşteptà 40.000 de oameni dela Germani.

«Welck schryven end versierde tydingen weeten S. S. E. E. voorseker meer enckel verradery end bedroch te syn. Want te dien tyt is Nico Logoffet met Boyer Péter alhier geweest, als sy des roomschen Keysers iuramentschryven ons end onsen lande brachten; welck schryven wy den landständen hebben toegesenden end voor allen luyden laten publiceeren. Boyer Pieter heeft sulckes mit oogen gesien end alle dingen wel verstaen end gehoort, niet dat wy van den Roomschen Keyser t' crychsvolck begeerd, maer dit was die grootste instructie van onssen gesanden gedaen»: pace cu Impăratul («care scrisoare şi svonuri ce umblau ştii Măria Ta de sigur că erau mai mult trădare şi ameninţare. Căci pe vremea aceea a fost aici Nica Logofătul şi Boier Péter, când au adus scrisorile de jurământ nouă şi ţerii noastre, cari scrisori le-am trimes Statelor Ţerii şi le-am făcut să fie publicate înaintea tuturora. Boier Péter a văzut aceasta cu ochii lui şi a înţeles bine toate cele şi le-a auzit, nu că aş fi cerut dela Impăratul Roman oastea, ci instrucţia cea mai însemnată ce s'a dat dela noi solilor noştri» a fost pace cu Impăratul.)

A pus «excepto Turca» în act, care e public doară! I se ordonase de Sultan a face pace cu Germanii. Trimete scrisorile către Braşoveni la Constantinopol.

«S. S. E. E. schryve oock aen den Heer Bernardo dat Syn. E. oock gelyck met onse gesandte by die Vizir aenholde». (Măria Ta scrie şi d-lui Bernardo [Borisi], ca el să stărue la Vizir, împreună cu solii noştri.)

Ocna Sibiiului, 23 Iunie 1613.

(Ibid.)

XVIII.

Acelaş; 6 şi 19 Decemvrie 1613.

Ambasadorul polon reclamă drepturile de suzeranittea ale Regelui asupra Moldovei; cere şi destituirea lui Tomşa.

(Ibid.)

XIX.

Literae Imperatoris Turcarum ad Sac. R. M.

[A sosit la el solul polon Andreiu. Se plânge de Cazaci. Andreiu a făgăduit că «nici unul» nu va mai prădà «et ne pede quidem nobis subiectas oras tacturum». Nici Tătarii nu vor face altfel.] Quae vero ex parte Moldaviae a Serenitate Vestra nobis relata sunt, recte omnia intelleximus atque praedicto Palatino, datis ad eum hac in causa amplissimis mandatis, serio praecepimus ne in posterum vel monico *(sic)* pede modestiae fines transiliat, neve quidpiam pacis federibus contrarium agere audeat. Quod, si post haec mandata in officio suo sese non continuerit, hoc in ipsius caput redundabit eiusque in locum alius Palatinus, probitate et prudentia insignis, qui utriusque partis nomen tueri sciat, substituatur. Qua ex parte Serenitas Vestra non moveatur, immo amicitiam quae Serenitati Vestrae nobiscum est, ut in dies augeat, studium et diligentiam prestet... Constantinopoli, mensis Sikwiec [Zilcadè, Zilhigè?] primis diebus.

Responsum ad literas Imperatoris Turcarum. [Rezumă astfel făgădueala adusă de Aivat Ceauş şi Andrei Gorski :] Et Moldaviae in posterum is praeficiatur qui nobis non ingratus sit bonaeque nobiscum vicinitati studeat. [Cazacii sunt fugari din toate ţerile, şi «ex Valachia».]

(Ms. Czartoryski, din Cracovia, 360, pp. 80—2.)

XX.

Raport olandez din Constantinopol; 7 Martie 1614.

....Den prins van Moldavia heeft den ambassatorem van Polen, voor drie maenden van hier vertrecken, seer onbeleffelyck beiegent ende Syn Excellentie geweygert in Jassa, de stadt drin S. S. E. E. Hoff houdt, ende passagie door gelegen was, binnen te wagen cunen, sulcx dat op het velt onder de tenten heeft moeten logieren. Bovendisen heeft oock den ambassadeur niet alleen van de goederen, die mide voerde, maer oock van syne eygen bagagie toll offgenomen, bedragende wel tot drie duysent dalers, willende hem met sulcken middel revengeren iegens den Coninck van Polen, die hem door dito synen ambassadeur tot Constantinopolj van syn lant heeft willen priveren....

.... Domnul Moldovei a întâmpinat pe solul polon, plecat de aici acum trei luni, într'un chip cu totul de necrezut, şi nu i-a îngăduit Excelenţei Sale să între în Iaşi, oraşul unde Măria Sa îşi ţine Curtea şi pe unde aveà să treacă solul; aşà încât a trebuit să poposească pe câmp supt corturi. Afară de aceasta, i s'a luat solului vamă, nu numai pentru averea ce duceà cu dânsul, ci şi pentru bagajele sale, în sumă de vreo 3.000 de taleri de sigur,—vrând cu astfel de mijloace să se răsbune împotriva regelui Poloniei,

care prin acest sol al lui la Constantinopol voià să-l despoaie de țara lui. (1)

[Domnii au primit porunci de a întrà în Ardeal pentru Bethlen; la 9 Iunie se publică în țerile noastre răsboiul împotriva Cazacilor.]

(Ms. Pauw citat.)

XXI.

Auss Wien, letzten October [1614].

.... Auss Ober-Hungern hatt ihnen so viel Nachrichtung das sich dersselb Oberste in der Muldaw an der polnischen Grentzen befindet, daselbesten sich mit Hülff der Polaggen und Khoosaggen sterckt, in Meinung dem Bathori Gabor in Siebenbürgen zu begegnen....

(Königsberg, *Archive*, *Gesandtschaftssachen*.)

XXII.

Raport olandez din Constantinopol; 31 Octomvrie 1615.

[Știri] hoe dat in Moldavia en groote commotie tuschen den prins ende de principaelste landtsheeren onstaen is, sulx dat den prins (die een soer bloetdorstich tyran is), voorgenomen hebbende eenige van dieselvige unversiens te dooden, sy halt te velde ende in de waepenen begeven hebben; dan, van den prinss vervolcht zynde, zyn eenige in Valachiam gesvlucht, haer salverende onder protectie van den prins aldaer. De agenten van den prins verclaeren dat dieselvige heeren correspondentie met de Poelen habben om den prins te verdryven ende dat by occasie van diese beroerten de Polen met den groot leger alreede op de frontieren van Moldavia syn gecoemen, by haer hebbende den broeder van den laesten prins Constantinus, zoon van Jeremius Vaivoda, vuer drye iaeren in diergelycke aenslach van de Tartars gevangen ende daernar verdwechen *(sic)*, met meeninge den selvigen met gewalt int landt intevoeren. Dan daervan is noch geen andere seeckerheyt aen den Cahimacham gecoemen, als vant aengeven van de voorgesch: agenten. (2)

....Că în Moldova s'a iscat o mare tulburare între Domn și cei mai însemnați boieri, așà încât Domnul, care e un tiran foarte setos de sânge, hotărându-se a ucide pe neprevestite pe unii din ei, ei s'au strâns îndată înarmați în lagăr. Fiind apoi urmăriți de Domn, unii au fost prinși și decapitați, alții s'au mântuit în Țara-Românească, supt ocrotirea Domnului de acolo.

(1) Cf. *Studii și documente*, IV, Prefața.

(2) Se cer știri lui Tomșa și se dau porunci la Munteni, Ardeleni, etc., pentru ajutor.

Agenții Domnului declară că aceiași boieri aveau înțelegere cu Polonii pentru a goni pe Domn și că, folosindu-se de aceste întâmplări, Polonii, cu oastea cea mare, au și venit la hotarele Moldovei, având cu ei pe fratele celui din urmă Domn Constantin, fiul lui Ieremia Vodă, care, cu trei ani înainte, într'o asemenea încercare, fusese prins de Tătari și dispăruse apoi, — cu gândul de a-l aduce cu sila în țară. Dar cu privire la aceste lucruri nu i-a venit încă nici o veste sigură Caimacamului decât după spusele acestor agenți.

(Ms. Pauw citat.)

XXIII.

Acelaș; 12 Decemvrie 1615.

Fuge Tomșa, «die van alle standen ende landsheeren, overmits syne voorige tyrannie, verlaeten zynde» («care a fost părăsit de toate stările și de toți boierii, pentru tirania lui de mai înainte»). S'a adăpostit la Brăila.

(Ibid.)

XXIV.

Acelaș; 12 Decemvrie 1615.

Hanul scrie despre un mare lagăr polon la hotarele Moldovei. Și Domnii dau această veste. Caimacamul întreabă pe dragomanul polon «ende alle andere copluyders» («și pe toți ceilalți negustori») despre știri. Un ceauș pleacă spre Polonia. «*Dum haec ita geruntur*, syn de Poelen met omtrent twintich duysent mannen in Moldavia ingefallen, hebben het landt ingenoemen en geplundert; den prins heeft hem nau ix met de vlucht in Valachia gesalveert» («Intre acestea, Polonii au năvălit în Moldova cu aproape 20.000 de oameni, au luat țara și au prădat-o; Domnul s'a mântuit fugind în Țara-Românească».)

(Ibid.)

XXV.

Acelaș; 7 Fevruarie 1615.

In zadar Domnul adus de Poloni oferă bani Caimacamului pentru a fi întărit. Se poruncește ambasadorului ardelean să meargă acasă pentru a grăbi pe Bethlen.

(Ibid.)

XXVI.

Aus Venedig vom 19 dato [Februar], anno 1616.

....Von Constantinopoli hat man die Widerankunfft des Suldans in selbiger Statt, unnd seyn bevohlen worden den Weywode Thombsa in der Wallachey,

welchen die Pollnn vertreiben, wider einzusezen; und soll sich der Emir di Saida [Fakhreddin] mit dem Suldan wider versöhnt haben....

(Königsberg, *Archive, Gesandtschaftssachen.)*

XXVII.

Raport olandez din Constantinopol; 5 Mart 1616.

Schender-Paşa e numit şef al expediţiei împotriva noului Domn al Moldovei. Dar vine ştirea că Radu Vodă Mihnea împreună cu Paşa dela Silistra au gonit pe Poloni. Tomşa e adus la Iaşi. Se îmbracă în caftan de aur capuchehaiaua Moldovei, care aduce această ştire. Polonii ar fi plecaţi spre pace.

(Ms. Pauw citat.)

XXVIII.

Acelaş; 16 Aprilie.

Polonii sunt la Hotin. In Constantinopol se agită pretendenţi pentru Scaunul Moldovei.

(Ibid.)

XXIX.

Perillustris ac magnifice domine, domine et amice observandissime,

Servitiorum nostrorum paratissima commendatione praemissa, etc. *(sic.)*

Semper nobis curae fuit ut oratores ad Aulam Serenissimae Portae degentes christianorum principum habeamus nobis amicissimos et rerum nostrarum promotores faventissimos, in vestris fidelibus amicitiis certissima praesidia proponentes, propter authoritatem qua polletis abunde, et quod consilio, gratia ac intercessione plurimum efficiatis. Praeteritis litteris nostris proxime missis in primo ingressu nostro a Perillustri ac Magnifica Dominatione Vestra multis precibus flagitavimus causae nostre habere rationem, et nunc magnopere petimus velit nobis adesse fautor benignus, laborem non detrectans in commendatione nostri subire et sedulo adiuvans legatos nostros in adeptione vexilli ad nos, iure feudi, natura privilegiorum benignissime ab Serenissima Aula concessorum, proprie devolventis, actu et fraude crudelis Tomsae a nobis alienati ad tempus, non vero ablati. Qui in dominio nihil aliud exercuit nisi caedes nefarias sine lege, pro libitu carnificum manibus tradens innoxios; oculos sanguinarios funestissimus homo pernicie hominum nunquam saturavit, constitutum apud se habens omnem nobili-

tatem funditus evellere. Pessimum animum Deus non prosperavit; pulsus sede, profugus in confinibus Danubii cum malo nostro vitam indignam luce trahit, collectaque manu nefariorum, actus furiis, ex amisso dominio in praedam mittit, provinciam nostram sola relicta vastitate nobis successoribus. Quo facto, non solum Imperatoriam Maiestatem, dominum, dominum nostrum clementissimum, gravissime laesit, sed etiam oratores nostros in via cum quaerelis ad Serenissimam Portam euntes, interceptos, crudelissime trucidavit, hoc intendens per amicos ad id ordinatos ut nulla accusatio ad benignissimas aures Imperatoriae Maiestatis pervenire possit. Respiciat itaque oramus Perillustris ac Magnifica Dominatio Vestra aequitatem in nos successione, qua proprium dominium et haereditarium, perpetuo nobis iure privilegiorum devotum et concessum, recuperamus ; respiciat et oppressionem subditorum a quorum cervicibus iugum servitutis tyrannicae depulimus; opitulari dignetur nobis in consequendo vexillo, quod dum ex favore Dominationis Vestrae Perillustris ac Magnificae consequemur, etiam Inclytae Reipublicae Vestrae et Magnificae Dominationi Vestrae, a qua hoc beneficium referemus, plurimum obligati erimus, grates ac officia perpetuo debito modo candide asserentes. Interim Perillustrem ac Magnificam Dominationem Vestram diu valere ac feliciter optamus.

Datum Iassiae, die XX aprilis, anno 1616.

Perillustris ac Magnificae Dominationis Vestrae amicus benevolus, servire paratus:

Alexander Mohila, princeps Moldaviae.

(Acelaş volum de corespondenţă olandeză.)

XXX.

Raport olandez din Constantinopol; 30 April 1616.

Ştiri în Divan că Hotinul e despresurat. Tomşa cu Paşa ar fi voit să năvălească în Polonia. Dar Polonii, 150.000 la număr, îi răsping. Ei cuceresc iarăş Moldova. Se trimete împotriva lor Schender-Paşa.

(Ibid.)

XXXI.

Acelaş; 10 Maiu 1616.

Se confirmă ştirile din raportul precedent. Polonii sunt în Moldova, foarte hotărîţi. Hanul nu poate plecà deci în Persia.

(Ibid.)

XXXII.

Acelaş ; 28 Maiu 1616.

Polonii au înaintat până la hotarul muntean, dar fără a-l trece. Vine la Poartă, ca trimes regal, Kochański. Aduce scrisori dela Alexandru Vodă către ambasadori. Caimacamul pare că voeşte restituirea lui Tomşa.

(Ibid.)

XXXIII.

Acelaş; 11 Iunie 1616.

Kochański învinueşte pe Tomşa. Turcii pretind că năvălirea s'a făcut «prin autoritatea Regelui». S'ar puteà să izbutească un al treilea candidat pentru Moldova, dintre cei mulţi cari au venit.

(Ibid.)

XXXIV.

Antonio Francesco Colombo către ducele de Modena; Praga, 18 Iunie 1616.

....Scrivono di Pollonia che li Pollachi hanno dato rotta di qualche rilievo al Turco ne' paesi della Vallachia, prendendo alcune città, con uccisione di molti Turchi, et che tuttavia vanno seguendo la vittoria, avanzandosi nelle terre del nimico più che possono...

(Arh. din Neapole, *Carte Farnesiane*, 172.)

XXXV.

Raport olandez din Constantinopol; 25 Iunie 1616.

Caimacamul a fost mazilit, între altele şi pentru părtinirea îndărătnică pe care o arătà lui Tomşa. Dragomanul polon e trimes cu un ceauş la Rege, «apparentelyck om Syn Mät. te bewegen Alexandrum Vaivodam ende het poolsche leger van haere feytelicke proceduren te doen desisteren ende niet wyders te attenteren, met conditie dat Tomsa affgesett ende den derde, neutrale, van hier gesonden werde». («De bună seamă pentru a face pe M. S. să oprească pe Alexandru Vodă şi oastea polonă dela faptele lor violente şi a-i sili să nu mai încerce altcevà,—cu condiţie că Tomşa va fi mazilit şi un treilea, neutru, va fi trimes de aice».)

(Ms. Pauw citat.)

XXXVI.

Acelaş; 25 Iunie 1616.

Nu e nici o veste dela Schender-Paşa, care e la hotare. In Constantinopol sunt mai mulţi pretendenţi. «Onder anderen werdt oock voorgeslagen een

zoon van Simon Vaivoda..., die iegenwoordick hem in Poelen onthoudt, geallieert met des Coninx opperste Veldtoverste ende van denselvigen boven Alexandrum altyt seer gefavoriseert» («Intre alții, se propune un fiu al lui Simion Vodă [Gavrilaș]..., care se ține acum în Polonia, aliat cu Hatmanul cel Mare al Regelui, și a fost favorizat de acesta totdeauna mai presus de Alexandru»). Il recomandă pe acesta și Hanul. Sosesc prinși poloni din Moldova.

(Ibid.)

XXXVII.

Acelaș; 9 Iulie 1616.

.... De affairen van Polen ende Moldavia hebben nae de veranderingen van den ouden Cahimacham ...een andere pluye genomen, zynde op den 29 Juny beretelyck in diligentie van hier geexpedieert een capisibassi van den nieuwen Cahimackham om Tomsam gevanckelyck aen de Porta te brengen ende daernar op de 7 deses heeft Syn Mat. in Divano den prins van Valachia Raidulo Vaivoda het principaet van Moldavia gedeclareert. Syne Excellentie agenten ende commissarisen daerondt de hant van Syn Mat gecust. Den onderstalmeester van Syn Mat. is gedeputeert van aen Syn Excellentie de bandiere te brengen ende in de possessie te stellen. («Afacerile Poloniei și Moldovei au luat o altă înfățișare după schimbarea bătrânului Caimacam...,•căci încă dela 29 Iunie s'a trimes de aici în grabă un Capugibașă, de către Caimacamul cel nou, pentru a aduce pe Tomșa prins la Poartă. Și apoi la 7 ale acestei luni Sultanul a dat în Divan principatul Moldovei Domnului Țerii-Românești, Radu-Vodă. Agenții și comisarii acestuia au sărutat îndată mâna Măriei Sale. Imbrohorul-cel-Mic al Măriei Sale a fost trimes pentru a duce Domnului steagul și a-l așeză în Scaun».)

[Se crede că regele Poloniei se va mulțumi și va retrage trupele și pe Alexandru Vodă. Korecki, fost student la Leyden («die eenige iaeren geleden te Leyden gestudeert heeft»), ar aveà de gând însă a se împotrivì până la capăt, pentrucă s'a ruinat cu expediția, pe el și prieteni.]

Men beyt darontrent vyffthien duysent manen, alle goede geresolveerte soldaten starck syn, ende daerenboven haet met de Chasacken, wel dertych duysent getall, verbonden hebben. (Ar aveà la 15.000 de oameni, toți soldați buni și hotărîți, și, pe lângă aceasta, ar fi unit cu Cazacii, cari vor fi fiind de sigur 30.000 la număr.)

(Ibid.)

XXXVIII.

Acelaș; 6 August 1616.

[Tomșa a sosit.]

Den Cahimacham heeft hem veel *fines caresses* becoedset *(sic)*, den veste

van broccado doen ommehangen en onder cautie in syn schoonvaders huys laten logieren; wert aen d'eene zyde met schoone woorden van den Cahimacham onderhouden, aen d'andere van den Thesaurier gesolliciteert om syne schatten te openbaaren, onder verscheyde pretexten, dat veel confiscatien genooten heefft, die Syn Mat. toequamen. Men souckt hem met behendickeyt (gelyck de Turcken gewoon syn) syne goeederen vuyt te trecken, middlertyt hem hoope gevende van restitutie in synen stadt.

[Caimacamul îi face multe măguliri viclene, i-a dat caftan de brocard şi l-a lăsat, sub cauţiune, să se aşeze în casa socrului său; pe de o parte e ţinut cu vorbe frumoase de Caimacam, iar pe de alta i se cere de Tefterdar să-şi dea la lumină comorile, sub felurite cuvinte, că a făcut multe confiscări cari revin Măriei Sale. Se încearcă cu stăruinţă (cum sunt deprinşi Turcii) să-l despoaie, dându-i până atunci nădejde că va fi restituit în Scaunul său.]

[Veste că Schender, nu numai a bătut pe Poloni, dar a prins pe Alexandru Vodă şi pe mama lui], die als een dappere heldinne ende bynae als chief haet duslange iegens de macht der Turcken in de possessie gemainteneert heefft (care, ca o vitează eroină şi aproape ca şef, s'a ţinut atâta timp în stăpânire împotriva puterii Turcilor).

[I se spune sigur] dat den Cahimacham, de brieven van Skender-Passa het ondelesende, syn handen ten hem'el opheffende, Godt danckte en van vreuchd weende (=că acest Caimacam, cetind scrisorile lui Schender-Paşa, şi-a ridicat mânile la cer, a mulţumit lui Dumnezeu şi a plâns de bucurie).

[Radu Vodă e acuma în Moldova, celălalt pretendent se va trimite în Ţara-Românească], (1) die men acht dat zeecker jongman sall weesen, die eenige iaeren int palleys van den Oppersten Visyr tot dien fyne bewaert is geweest, zynde van de affcomste van de walachsche princen. Thomsa sall apparentlyck in het casteel van Rodus gevanckelyck gesonden werden (despre care se crede că e un oarecare tânăr, care a fost păstrat câţivà ani în palatul Marelui-Vizir, pentru acest scop, fiind din seminţia Domnilor munteni. Tomşa trebue probabil să fie trimes prins în castelul din Rodos.)

(Ibid.)

XXXIX.

Acelaş; 29 Octomvrie 1616.

....De moeder van Alexander Vaivoda, die Moldaviam geoccupeert hadde, is met dito Alexander, oudt vyfthin iaeren, endo noch een ionger zoon hier gebracht, van Syn Mat. gecaresseert ende d... tlyck met haer twee zoonen turcx

(1) Marcu Vodă. V. *Studii şi documente*, IV, p. CXXXI.

gemaecbt ende int Seraglio van Syn Mat. gehouden. [Korecki e la Castele, în temnița lui Potocki.] Acesta nu onlanx aen Sr. Gratiani, tot recompense van syne diensten, geschoncken en vry geladten is, hebbende aen dito Gratiani vor syn rantsoen betaelt drye en twintich duysent ryxdaelders.

Op dese maniere is de moeder met haere drye zoonden ende beyde swagers, met·heere dochters getroudt, waervan d'eene, huysvrouwe synde van Korescki, nu med een Tartar getrouwt is, in de handen van de Turcken gecoemen ende in soo vuytterlycke desolatie van soo hoogen stadt gevallen, —een exempel van een sonderlinge straffe Godts. Den ladt verdreven prins van Moldavia Stefanus Tomsa gaet hier als een arm man by de stradt, werdt alleynstes van syne schatten berooft, sall apparentelyck daernae int casteel van Rhodus gevanckdt gesonden werden.

De zoon van Simon Vaivoda..., genaempt Gabriella, aen den welcken men het principaet van Valachia belooft hadde, is hier oock gearriveert ende heefth datelyck de handt van Syn Mat. gecust, werdt gecaresseert ende een dagelix intratenement gegeven, onseecker wat van her principaet vallen sall; alsoo den nieuwen prins, die men nae syne becoupinge gemaeckt heefft, onlanx eerst derwaerts is gegaen.

[Mama lui Alexandru Vodă, care ocupase Moldova, împreună cu acest Alexandru, în vârsta de cinsprezece ani, și cu încă un fiu mai tânăr, a fost adusă aici, a fost primită cu măguliri de Sultan, și la urmă s'a turcit cu cei doi fii ai ei și e ținută în Seraiul Măriei Sale... Potocki de curând a fost dăruit d-lui Gratiani, ca răsplată pentru serviciile lui, și a fost liberat după ce a plătit acestui Gratiani pentru răscumpărarea sa 23.000 de taleri imperiali.

In acest chip a ajuns în mânile Turcilor mama cu cei trei fii ai ei și cu amândoi cumnații, cu fetele ei, dintre cari una, soția lui Korecki, e căsătorită acum cu un Tătar și a căzut dela o așà de înaltă stare la o nenorocire fără margini ca aceasta, exemplu de strașnică pedeapsă a lui Dumnezeu.

Domnul moldovenesc de curând gonit, Ștefan Tomșa, merge pe aici ca un om sărac pe străzi; i s'a luat toată averea; de bună seamă că după aceasta va fi trimes ca prins în castelul dela Rodos.

Fiul lui Simion Vodă... anume Gavrilaș, căruia i se făgăduise principatul Țerii-Românești, a sosit aici și el, și de fapt a sărutat mână Sultanului, și i s'a dat un tain pe zi. Nu se știe de care principatul va aveà parte. Noul Domn care a fost numit pentru bani, abià de curând a plecat într'acolo.]

(*Ibid.*)

III. Regeste după documente interne inedite și după publicațiuni străine rare.

Bielowski, *Operele lui Stanislas Zolkiewski*, Lemberg 1866 în 8°, pp. 155—7 (traducere în colecția Schmidt, păstrată în Biblioteca Muzeului Național din Pesta).

I.

Lemberg, 30 Maiu 1601.

Żolkiewski trimite o circulară. Regele a expediat pe P. Myszkowki de Mirow, castelan de Lublin, pe N. Danilowicz de Zuzow, staroste de Drohobycz şi pe cancelarul Pavel Piaskowski, pentru a plăti trupele din Principate. Vin des pentru plată la Lemberg; se vor duce apoi în Livonia în parte.

II.

Bielowski, pp. 161—2 (la Schmidt).

Lemberg, 28 Ianuarie 1604.

Zolkiewski şi I. Swoszowski, scriitorul Lembergului. Arată că au negociat cu Ieremia şi Simion Movilă pentru plata trupelor polone. La urmă, Luca Stroici oferă a da din averea sa 25.000 de... A împrumutat şi a dat o parte; pentru rest se statorniceşte un termen, până la care nu va plecà din Lemberg. Dar Ieremia-i va restituì banii în cinci săptămâni, tot înainte de plecare. Atâta se va da de amândoi fraţii.

III.

Török-Magyarkori Állam Okmánytár, III, pp. 74—5.

1 Martie 1607.

Felicitările lui Simion Movilă către Sigismund Rákóczy, principele Ardealului.

IV.

Ibid., 8/CIV.

Iaşi, 23 Septemvrie 7116 (1607).

Mihail Moghilă pentru Petrimanŭ fiul lui Crutco ş. a., cu privire la satul Zalaĉanii, luat pe bani de Necoară Donici pârcălab.—Stroici Logofăt.—Scrie Grozav.

V.

Ibid., 35 LXXVII.

Iaşi, 28 Septemvrie 7116 (1607).

Constantin Moghilă, pentru mânăstirea din siliştea Iaşilor.—Fără Logofăt.—Ianachie оучил. Scrie Pantelei.

VI.

Ibid., 164 XLVI.

Iaşi, 30 Octomvrie 7116 (1607).

Mihail Moghilă, pentru Pătraşco Stolnicelŭ ş. a.—Fără iscălitură domnească.—Stroici Logofăt.—Scrie Drăgan Tăutul.

VII.

Ibid., 8/XXII.

Iași, 16 Noemvrie 7116 (1607).

Mihail Moghilă, pentru Galata.—Pecete mică.—Stroici Logofăt.—Vasilie Dinga piar.

VIII.

Bibl. Ac. Rom., 5/XLIX.

Iași, 10 Martie 7116 (1608).

гспжда Єлисафта, мисти гспдвнсн гспдн8 catre «slugile sale și urednicul din târgul Botășani» pentru Ursu Țiganul. — Pecete cu cruce dublă și: **госпожда іє...**

V. planșele la sfârșit.

IX.

Ibid., 38/LXXVII.

Iași, 19 Martie 7118 (1610).

Constantin Moghilă «s'a milostivit și a dat **гспдств8 си гспжди Маргити»** veniturile satului **Џ8ров**. — Scrisoare curioasă. — Iscălitură a Domnului, fără boieri și fără pisar.

X.

Bielowski, pp. 452—3 (după Schmidt).

1612.

Lista celor ce vor veni în Moldova supt starostele Feliński pentru ca să așeze ca Domn pe Movilă, cumnatul acestuia. Sunt câtevà mii numai, și Cazaci.

XI.

Malinowski și Przedziecki, *Izvoare pentru istoria Poloniei (Zrzódla do dziejów polskich)*, Viena, 1843, in 8, II, pp. 89—91.

«Staphaniac», 16 Aprilie 1612.

Alexandru de Ostrog către regele Poloniei. Tomșa a fost pus numai pentru ca Turcii să poată atacà Polonia. Pretind a fi scos pe înaintașul

său pentrucă «mulți ani» n'a dat tributul. Nu e bine a ajută pe Constantin, căci e nevoie de liniște la acest hotar, pentru răsboiul cu Muscalii. Să se facă pace prin el la Poarta, cum propune Hasan-Pașa.

XII.

Arh. Statului, *Neamț*, III, 7.

6 Maiu 7120 (1612).

Ștefan Vodă întărește mânăstirii Secul satul Roșciori, dat de Dămian Vistiernicul.

XIII.

Bielowski, pp. 411—2 (după Schmidt).

Złoczow, 22 Maiu 1612.

Żolkiewski către Ioan Danilowicz, Voevodul Rusiei. «Sărbătorile» îi par mai bune pentru a sta în Iași. A hotărît deci revista trupelor la Hotin, pentru ziua de 1 Iunie, spre a puteà surprinde pe dușman. Ar venì; e bolnav: crede să poată plecà în două săptămâni. Cel ce va trece Nistrul e «dumnealui starostele Feliński». Crede că nu trebue să plece îndată spre hotare. (1) Lucrul se face, firește, prin «publico consilio».

XIV.

Bielowski, pp. 413—4 (după Schmidt).

Złoczow, 25 Maiu 1612.

Żolkiewski către nobilii poloni. Arată dreptul Polonilor de a face Domni în Moldova. «Un oarecare Ștefan, care-și zice fiul lui Tomșa» a jignit pe Rege gonind pe Constantin Vodă, pus cu voia lui. S'a dat poruncă lui Ștefan Potocki, staroste de Felin, a intrà în Moldova cu o parte din mercenari. Să meargă și ei. El însuș va venì mai pe urmă.

XV.

Bielowski, pp. 415 6 (după Schmidt).

Żolkiew, 4 Iunie 1612.

Żolkiewski, 4 Iunie 1612. Au venit soliile la «Domnul Moldovei», care cere ajutor pentru a fi restabilit.

---

(1) Scrisoarea aceluiaș de pe pp. 355—7, în care se arată nevoia de a se sprijinì un Domn moldovean mai bun «decât acea gloată a lui Tomșa și a Grecilor», nu e, deci, din 1612, ci de pe vremea lui Radu Vodă Mihnea.

XVI.

Bielowski, pp. 417—8 (la Schmidt).

Bar, 8 Octomvrie 1612.

Pacea lui Tomşa cu Polonii (=Hurmuzaki, *Supl.* II[2], p. 369 şi urm). Jurământul lui de credinţă, din 1613, *ibid.*, pp. 419—20.

XVII.

Dziennik literacki, 1862, fol., No. 87, p. 688 copie comunicată de d. Eugen Barwiński ; traducere în Schmidt.

Iaşi, 10 Decemvrie 1613.

Ştefan Vodă Tomşa dă voie «neamului polon, fie Poloni, mai ales neguştori, fie Ruteni, Armeni şi Evrei», a merge cu marfa «pe drumurile Cernăuţilor, Hotinului şi Sorocăi». Dar, dacă vor merge pe aiurea, îşi vor pierde mărfurile. Să arăte această poruncă «pârcălabilor ce sunt pe acel drum».

Stephan Tomsza z łaski Bożij Hospodar Panstw Moldawskich i Dziedzic prawy. Wszem w obec y kazdemu z osobna komu to wiedzieć nalezy oznaimuiemy. Ysz narodowi polskiemu iako Polakom, a zwłascza kupcom, tak Polskim, iako Rusi, Ormianom y Zydom, wolno ie ym od thego czasu do ziemie naszy iezdziec ze wszelakiemi kupiami y towary, a to themi gościncami jako Czarnowieckiym, Chocimskieym y Sorockieym, a nie inędy iedno themi właśne gościncami chodzić mają pod straceniem wszystkiej kupie swy albo towaru, a za okazaniem listu naszego burkułabom naszym na tych goscincach mieszkającym, wolny iusz onym wyiazd i przyiazd od Państw naszych, co dlia pewności lepszej tego pisma rozkazaliśmy pieczęc prycisnąć i ręką własną podpisuiemy. W Jasiech, dnia dziewiątego grudnia roku Pańskiego tysiącznego sześćsetnego czternastego.

Стефанъ воевода.

Pecete atârnată, cu scut şi cap de bou; legenda dimprejur: Стефанъ воевода.

XVIII.

Bielowski, pp. 522—4 (după Schmidt).

Żolkiew, 31 Martie 1614.

Zolkiewski către regele Poloniei. Hanul e la Cetatea-Albă. Turcii se gătesc. Şahin, care are o femeie polonă, ar voi, se zice, să fugă la Perşi. «Din Moldova am ştire că Vizirul ar voi să dea Domnului Moldovei stăpânirea asupra Ţerii-Româneşti şi Ardealului în cazul unei năvăliri la noi.»

XIX.

Bielowski, pp. 227—8 (după Schmidt).

Bar, 12 Iunie 1614.

Zolkiewski către Rege. N'are cu ce apără Camenița și Hotinul. Va aproviziona cea din urmă cetate prin starostele de Trembowla. Dar, cum se va găsi prilejul cu cinste, după poruncile Regelui, o va părăsi. Potrivește așă ca să fie rugat de Domn. Otwinowski, întorcându-se dela Constantinopol, i-a spus că Tomșa a vorbit bine de dânsul. I-a scris deci că merge acum spre a potoli pe Cazaci și a-i asigură Domnia. Dar Tomșa n'a răspuns, ceeace este un semn rău.

XX.

Bielowski, pp. 534—5 (după Schmidt).

Varșovia, 1615.

Regele către Zolkiewski. Turcii și Tătarii au sosit la Cetatea-Albă. Tomșa are gânduri rele.

XXI.

Bielowski, pp. 236—8 (după Schmidt).

Żolkiew, 17 Maiu 1615.

Żolkiewski către rege. Trimete scrisorile Domnului Moldovei, cu «vorbe goale cari se pot căpătă ușor la un astfel de om». Dar într'o țidulă el înștiințează că trebue pază despre Han. Un beglerbeg ar fi trecut Dunărea și va sta la Cetatea-Albă până la adunarea trupelor.

XXII.

Szilágyi Sándor, *Bethlen Gábor fejedelem levelézese*, Budapesta, 1886, pp. 37—8.

Alba-Iulia, 20 Septemvrie 1615.

Bethlen Gábor către Impăratul. Despre gătiri ale Hanului și celor doi Domni.

XXIII.

Bielowski, pp. 242—3 (după Schmidt).

Kamionka, 7 Noemvrie 1615.

Żolkiewski către dregătorii poloni. Se plânge că Doamna Elisaveta, auzind de turburări în Moldova, «a început să strige» a i se face Domn fiul, de 10-11 ani, Alexandru *(Alexandrzyka)*. Adună mulți «prieteni nedisciplinați». Pradă

în cale Podolia. Nu ard şi nu taie, dar ieau tot către Ustie. Ajung în Pocuţia. Se plâng nobilii din ţinutul Haliczului. Parte din oaste e la hotare şi trece pentru a prădà. Domnul Moldovei scrie lui Zolkiewski cu plângeri împotriva lui Wiszniewiecki şi Korecki. Vina nu va fi a lui, Domnul, dacă se va ajunge mai departe. Ştie sigur că Tomşa a chemat pe Turci, cari au şi venit. Acesta trimesese şi pe «Cămăraş» la Rege, cu plângeri. Regele invită pe cei doi nobili a se stâmpără. Zolkiewski cere nobilimii a se ridică împotriva prădătorilor.

XXIV.

Kemény, *Notitia historico-diplomatica archivii capituli albensis*, 1836, p. 127.

Cluj, 7 Decemvrie 1615.

Bethlen Gábor către Vizir, despre «strages illa quam Stephanus Vaivoda mense *(sic)* passus est a militibus polonis».

XXV.

Szilágyi Sándor, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlen politikai levelei*, Budapesta 1879, pp. 29-30.

1615.

Bethlen către Francisc Daróczy. Tomşa e crud: a omorît pe boierii cinstiţi şi paşnici; în locul lor a pus pe alţii, şi pe aceia în câtevà rânduri i-a tăiat. Aceasta n'a suferit-o poporul, şi s'a răsculat. N'a ajutat norocul pe aceşti nenorociţi, căci puţini pedeştri unguri — *trabanţii* — (1) şi mulţimea din Iaşi s'au sculat ca să sprijine pe Domn, şi i-au biruit. A ucis Tomşa, cu fel de fel de morţi, pe câţi i-a prins. Ceilalţi s'au risipit în toate părţile: acum negociază. Ca un păgân chinueşte Domnul pe soţiile lor prinse; pe unele le taie în bucăţi; celor îngreunate le-a despicat pântecele şi a ucis pruncii. Nu mai poate răbdà Dumnezeu. Polonii sunt la Hotin cu Alexandru. Tomşa s'a înspăimântat rău. Radu Mihnea vine să-l ajute.

XXVI.

Bibl. Acad. Rom., 81/LXXXIII.

Iaşi, 6 Ianuarie 7124 (1616).

Alexandru Moghilă. Scutire pentru mânăstirea Voroneţ.

---

(1) La început trabanţii erau unguri. Aceasta o spune pentru vremea lui Petru Şchiopul Fourquevault, călător francez care străbătù Moldova *(Acte şi fragmente*, I, p. 37), şi un raport de misionar catolic, din Fevruarie 1585 (?): «La guardia del Moldavo é di 400 drapanti, che sono Ungheri, e di 50 alabardieri albanesi e greci, che vivono alla turca» (Bibl. Academiei Române; còpii de documente din Arh. Vaticanului, dăruite de d-l Vladimir Ghica). V., de altminterea, Iorga, *Istoria armatei române*, I.

XXVII.

Bethlen, *Pol. levelei*, p. 40.

Bethlen 4 Fevruarie 1616.

Tomşa şi Radu Vodă sunt la Tecuciu, cu oastea Serdarului Ibrahim. Polonii se află la Iaşi.

XXVIII.

Ibid., p. 46.

19 Fevruarie 1616.

Polonii au ieşit din ţară. Cei doi Domni şi Serdarul au pornit spre Iaşi. De sigur că au lucrat intrigi, căci ei erau prea slabi pentru a puteà bate măcar 2.000 de Poloni.

XXIX.

Ibid., p. 48.

Braşov, 7 Martie 1616.

Turcii şi Tătarii i-au venit lui Tomşa, care a pornit asupra Hotinului. Veşti nesigure despre o nouă luptă. Turcii l-au adus pe Tomşa numai pentru cinste, dar îl vor schimbà îndată, fiind urît şi la Poartă, pentru cruzimea lui

XXX.

Ibid., p. 50.

9 Maiu 1616.

Către Francisc Rhedey, care scrisese despre gândul lui Radu Vodă «de a venì în jos».

XXXI.

Bibl. Ac. Rom., 15/LXXXIV.

Iaşi, 12 Maiu 7124 (1616).

Alexandru Moghilă, pentru mânăstirea Humorului.—Pecete ruptă.—Fără iscălitură.

XXXII.

Bibl. Ac. Rom., 19/LXI.

Iaşi, 12 Maiu 7124 (1616).

Alexandru Moghilă, pentru mânăstirea Suceviţa.—келики болѣри ѹчил.—Scrie: Başa.

XXXIII.

Bethlen, *Pol. levelei*, p. 57.

19 Iunie 1616.

Către acelaş. Schender-Paşa a sosit la Târgovişte: va fi chemat împreună cu Domnul muntean, de Ardeleni.

XXXIV.

Ibid., p. 60.

22 Iunie 1616.

Către acelaş. Poate sosì Schender la Braşov într'o săptămână, pentru a merge «supt munţii Ardealului». Nu e frică nici despre Moldova, căci 25—30 de boieri vor fi ajutaţi de Bethlen a merge la Poartă.

XXXV.

Arh. din Suceava, după Schmidt.

Iaşi, August 1616.

Radu Vodă Mihnea întăreşte un vad de moară locuitorilor din Iţcani. (1)

XXXVI.

Arh. Statului, Neamţ, 1139, 1140, 1141.

Iaşi, 8 Ianuarie şi 27 Aprilie 7124 (1616).

Alexandru Vodă Moghilă pentru sate ale mânăstirii Secul.

XXXVII.

Iaşi, 12 Maiu 7124 (1616).

Alexandru Vodă Moghilă dă un privilegiu mânăstirii Humorului.

XXXVIII.

Schmidt, *l c.*

28 Aprilie 1617.

Privilegiu al lui Radu Vodă Mihnea pentru Vornicul Nicoară.

---

(1) La 1612, Tomşa îi scutise de cai de olac şi de robotă domnească. Mai târziu Miron Vodă (Octomvrie 1628) le cruţă darea de său *(Unschlitt)* şi de piei.

Doamna Elisaveta,
după o pictură din mânăstirea Sucevița.

Analele A. R Tom. XXXII.—Memoriile Secț. Istorice.

Familia lui Ieremia Vodă, după fresca din mânăstirea Sucevița.
Dela dreapta la stânga: 1) Constantin Vodă; 2) Domnița Irina; 3) Ieremia; 4) Maria, mama lui Ieremia.

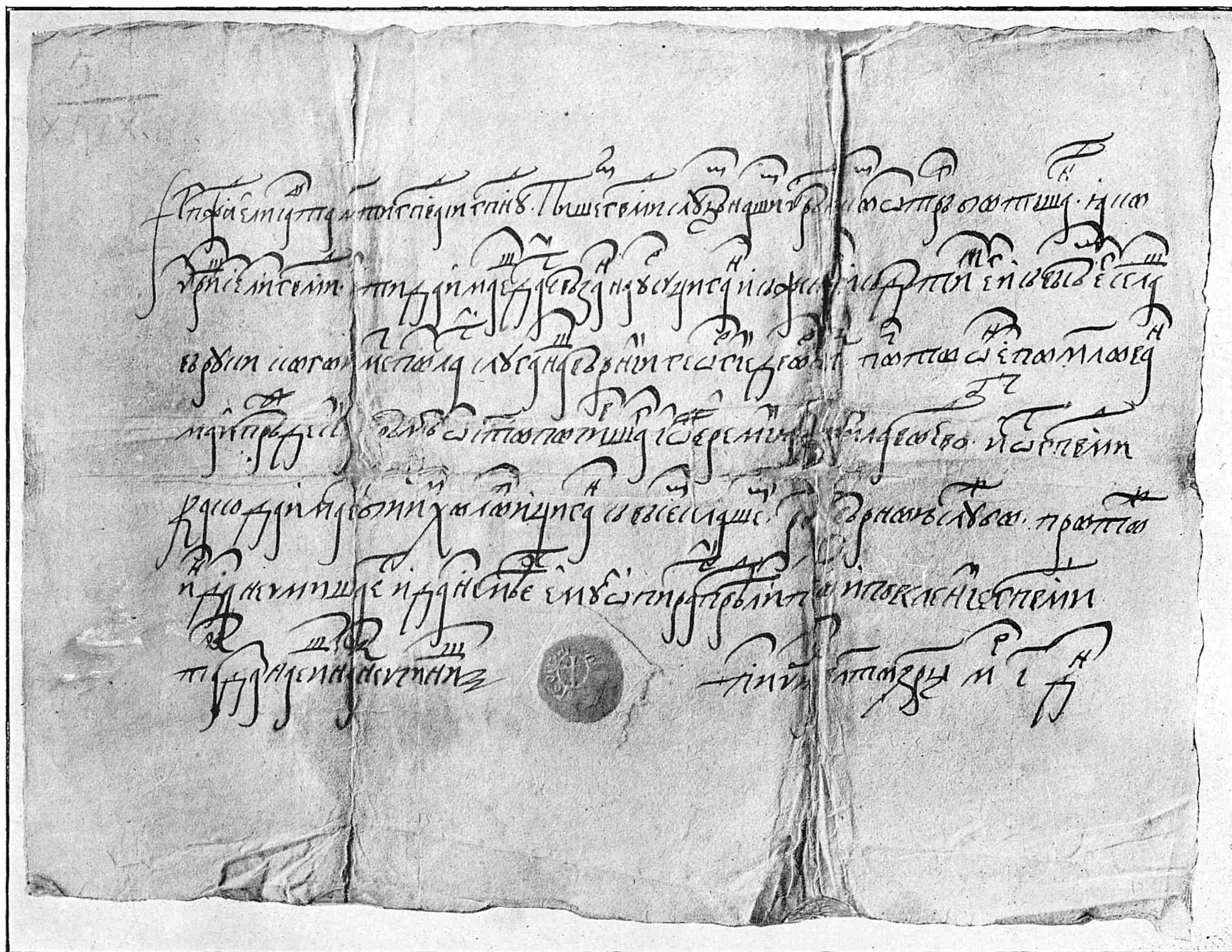

Analele A. R.—Tom. XXXII. Memoriile Secţ. Istorice.

Familia lui Ieremia-Vodă, după fresca din mânăstirea Suceviţa.
Dela dreapta la stânga: 1) Doamna Elisaveta; 2) Domniţa Maria; 3) Domniţa Ecaterina; 4) Alexie; 5) Domniţa Stana; 6) Domniţa Samfira.

Cutia care cuprinde părul Doamnei Elisaveta.

Porunca Doamnei Elisaveta către ureadnicul de Botoșani pentru niște Țigani.
(Iași, 10 Martie 7116 = 1608.)

SOCIOLOGIA ȘI SOCIALISMUL

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Ședința din 29 Ianuarie 1910.

Acești doi termeni nu reprezentă numai două cuvinte cari se aseamănă prin etimologia lor, dar încă și două noțiuni cari au între ele foarte strânse legături, cari însă trebue foarte bine lămurite, pentru a nu fi înșelat asupra firii și întinderii lor.

Un lucru este netăgăduit: anume că aceste două sisteme de gândiri se referă ca obiect de cugetare la societate, și că dacă ele chiar se deosebesc în toate celelalte priviri, încă identitatea materiilor de cari se ocupă trebue să stabilească între ele o trăsătură de unire. Dar trebue băgat de seamă, că chiar chipul cum aceste două discipline îmbrățișează societatea este foarte asemănător; căci sociologia studiază jocul legilor și al condițiilor cari împing la lumina zilei formele vieții sociale, iar socialismul își propune a preface tot aceste forme, spre a le apropià de un ideal de dreptate și de omenie care le lipsește acuma. Sociologia studiază deci societatea *așà cum este;* socialismul *așà cum ar trebuì să fie.* In ambele cazuri e vorba tot de organizarea vieții în comun a deosebitelor grupuri omenești.

Cea dintâiu din aceste discipline este de natură curat teoretică, și se silește a îmbrăcà un caracter cât mai științific cu putință; a doua, socialismul, urmărește din potrivă un scop practic, acela de a aduce fericirea omenirii prin o nouă distribuție a rolurilor sociale.

Intrebarea ce ne propunem este de a vedeà dacă aceste două discipline sunt menite a se înrâurì una pe alta; dacă, cum o susține d-l Enrico Ferri: «Socialismul este pentru știința societății, ceeace ateismul este pentru știința naturii: termenul final și neîn-

lăturabil din punct de vedere logic»; de unde d-sa încheie că «Sociologia va fi socialistă sau nu va fi (1)» — sau dacă nu trebue din potrivă să primim felul de a vedeà al d-lui Alfred Fouillée care susţine tocmai teza contrară, anume că «socialismul şi individualismul vor fi sociologice sau nu vor fi (2)».

O schiţare istorică este neapărată pentru a ne puteà da seamă de problema ce avem de deslegat.

In cursul unei foarte lungi perioade de timp, relaţiile economice între popoare, precum şi acele cari existau între clasele societăţii, erau îndreptate numai după nişte regule practice cari, deduse din observaţii neîndestulătoare, stingheriau mai mult decât uşurau mersul popoarelor. Incă din vremile cele mai vechi se văd ivindu-se rapoartele cari au dat mai târziu naştere ideilor socialiste. Pe de altă parte regulele practice pentru conducerea statelor, precum şi mijloacele aplicate pentru a preveni sau împiedicà mişcările de nemulţumire ale masselor, aveau fără tăgadă un caracter sociologic, ori cât de rudimetar ni l-am închipuì. Socialismul şi principiile sociologice se atinseră deci în tot timpul cât năzuinţe şi concepţii se frământau numai în câmpul practicei.

Astfel nemulţumirea plebei romane cu împărţirea proprietăţilor dobândite de statul roman prin mijlocul cuceririlor, motivă legile agrare ale Grachilor, cari nu erau decât aplicarea unor idei socialiste. Creştinismul nu fu decât izbucnirea unei imense mişcări socialiste, ascunse sub doctrina unei compensări a suferinţelor de pe pământ, prin perspectiva fericilor de dincolo de groapă. Această mişcare socialistă avù drept corolar sociologic, între alte rezultate, acel al înlăturării sclăviei, ale căreia temelii fuseseră sdruncinate încă de filozofia veche.

Această atingere însă a ideilor sociologice, cu năzuinţele socialiste, se rostì cu mai mare putere îndată ce instinctele economice se cristalizară în idei mai mult sau mai puţin sistematice. Economia politică care, din cele dintâiu timpuri ale ivirii ei şi până în zilele noastre, nu se înfăţişează numai ca o ştiinţă curată, ci caută să dea, alături cu oarecari principii, şi regule pentru conducerea afacerilor şi deci are şi caracterul unei arte, erà menită tocmai prin acest îndoit caracter a slujì de organ pentru revendicările socialiste.

---

(1) Enrico Ferri, *Sociologie et Socialisme*, in *les Annales de l'Institut international de sociologie*, II, Paris 1895.

(2) *Le Mouvement positiviste et la Conception sociologique du monde*, Paris 1896, pag. 249.

De aceea şi ideile de îndreptare a raporturilor sociale iese la lumină puţin timp după ce condiţiile economice ale vieţii societăţilor începură a deveni obiectul unor speculaţii filozofice.

Incă în 1673 un Englez, William Temple bagă de seamă că munca este producătoarea bogăţiei, băgare de seamă ce deveni în urmă o dogmă tot mai răspândită în scrierile economice, şi a atras luarea aminte asupra rolului pe care massele îl joacă în această producere, izvorul cel mai mănos al revendicărilor socialiste. Un alt Englez, William Petty, la 1683, împinge această idee mai departe, deosebind două clase de oameni: aceea care produce bogăţiile prin munca ei manuală şi clasa care consumă numai fără a produce nimic. Francezul Pierre Boisgilbert vorbeşte în acelaş sens, când împărţeşte oamenii iarăş în două clase: Aceea care îşi câştigă vieaţa prin sudoarea frunţii sale şi aceea care se bucură de toate fără a pune nimic dela dânsa. Tot aşà şi vestitul ministru a lui Ludovic XIV, Vauban, care constată mizeria în care trăesc acei cari susţin statul prin munca braţelor lor, şi cere ca ocârmuirea să iea măsuri pentru a le asigurà bunăstarea. Quesnay, întemeietorul fiziocratismului, formulează într'un chip axiomatic acelaş principiu, adică datoria statului de a se ocupà cu straturile de jos ale societăţei, când zice: «Ţărani săraci, regat sărac; regat sărac, rege sărac». In aceste principii apărate de cei dintâi cugetători cari îndreptează mintea lor asupra fenomenelor economice, vedem noi începuturile mişcării socialiste care sporeşte necontenit în putere, până ce dă naştere unui curent paralel cercetărilor economice propriu zise.

Adam Smith dovedeşte într'un chip poate prea excluziv, că bogăţia nu provine din pământ, ci numai din munca omenească, atrăgând din nou luarea aminte asupra claselor muncitoare; dar el, combătând intervenirea statului şi reducând vieaţa economică normală la singurul joc al forţelor naturale, combate indirect şi socialismul. Curentul se restabileşte cu mai mare putere la urmaşii lui Smith, cu atât mai mult că iscodirea mai multor maşini sporise încă mizeria claselor muncitoare. Malthus vroì să dovedească, în chip matematic, că erà o disproporţie între îmmulţirea oamenilor şi aceea a mijloacelor de traiu, şi susţinù principiul îngrijitor, că «pentru acei ce se nasc prea mulţi, nu este loc la ospăţul vieţii; că natura le porunceşte să se ducă, şi că ea nu întârzie a pune însăş această poruncă în lucrare». Ricardo vine încă să sporească această perspectivă atât de întunecoasă asupra viitorului claselor muncitoare, proclamând principiul că salarul lucrătorului tinde totdeauna a se

*

coborî până la nivelul neapărat trebuitor pentru existența lui. Lucrătorul este deci privit ca un animal domestic care este hrănit pentru a se trage folos din puterile lui.

Școala franceză reacționă contra acestor tendințe de a privì forțele economice ca niște forțe naturale cari nu ar fi supuse principiului rațiunii. De Sismondi nu vrea să mai considere bogăția ca țintă, ci numai ca mijlocul de a face pe oameni fericiți. El se silește a găsì principiile cari să reguleze o mai dreaptă împărțire a bogățiilor produse, și poate deci fi privit ca unul din izvoditorii de căpetenie ai mișcării socialiste. Charles Desnoyers susține ca singure considerațiile economice nu sunt îndestulătoare, când este vorba de fericirea omenească; că trebue adause la ele și acele ce se referă la starea politică, morală și intelectuală a societății; că deci este de nevoie a încadrà economia politică în sociologie, din care ea nu este decât un capitol.

Prin Desnoyers și De Sismondi sociologia fu așezată într'un raport mai strâns cu socialismul, prin mijlocirea economiei politice. Dar apoi Auguste Comte el însuș, plăsmuitorul sociologiei ca sistem științific, începuse prin a fi un discipol al întemeietorului socialismului teoretic, Saint-Simon, de care el se desface în 1822, pentru a căutà să reîntocmească societatea în scrierea lui *Plan de travaux pour reorganiser la société, 1822,* din care ieșì mai târziu filozofia pozitivă și sociologia (1824, 1839). Speculațiile socialiste propriu zise încep cu Rousseau prin scrierea lui *Discours sur l'orgine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, 1753,* care conține sâmburele arborelui întreg al socialismului viitor. Autorul care puse temeliile sistemului, a fost Saint-Simon prin scrierea lui *Lettres à un habitan de Genève, 1803,* pe care o desvoltă mai târziu în lucrarea lui *Le nouveau Cristianisme, 1825.* Trebue băgat de seamă, că Saint-Simon, pe cât și discipolul sau Enfantin atacă ambii clasa trântorilor, pe care o pun în opoziție cu a producătorilor. Rodbertus privește salariatul modern ca o rămășită a robiei vechi și a șerbirii feudale. Proudhon califică proprietatea ca un furt pe care indivizii l-ar comite în dauna obștiei. In fine vine Marx, și cu el socialismul cu pretenții științifice, care în zilele noastre voește, cum am văzut-o mai sus, să puie în slujba lui știința societății sau sociologia prin axioma reportată, că «sociologia va fi socialistă sau nu va fi».

In deosebire de economia politică, care este mai curând o artă, bine înţeles întemeiată pe principii ştiinţifice, sociologia tinde pe fiece zi mai mult a se întocmì ca o ştiinţă curată, care deşi poate conţineà, ca orice ştiinţă, îndrumări pentru practică, nu este stăpânită de aceste din urmă în concepţiile ei. Economia politică puteà fi socialistă, căci ea nu constată numai ceeace erà, ci critică starea existentă, pentru a o înlocuì cu o stare mai bună, ţintă care este tocmai urmărită şi de socialism. Sociologia se sileşte numai a descoperì legile după cari lucrează forţele sociale neatârnat de orice încercare de reformă a societăţii. Dacă politica poate găsì o aplicare la principiile puse în lumină de sociologie, cu atât mai bine pentru dânsa, întocmai precum industria se foloseşte cu îmbelşugare din aplicarea principiilor chimiei şi fizicei. Dar sociologia nu trebue să caute a dovedì nici o teză, a demonstrà nici o teorie preconcepută, sub pedeapsa de a pierde caracterul ştiinţific care este singura ei raţiune de a existà şi cel mai frumos titlu de glorie pentru dânsa.

Sociologia nu poate slujì a dovedì îndreptăţirea ideilor socialiste din pricina următoare: socialismul speculează asupra viitorului, el zugrăveşte o stare viitoare către care pretinde că evoluţia împinge societatea. Socialismul deci prevede o organizare pe care societatea o va îmbrăcà în timpurile viitoare, şi pe această prevedere el întemeiază silinţele sale de a prescurtà pe cât se poate răstimpul duratei care îl desparte de realizarea icoanei pe care o întrevede. El vrea să iea în slujba sa disciplina ştiinţifică a sociologiei, pentru a dovedì realitatea acestui adevăr viitor. Ştiinţele însă nu sunt totdeauna în stare de a stabilì adevărul asupra lucrurilor ce nu sunt încă în fiinţă, şi trebue deci să cercetăm în care caz ştiinţele pot speculà cu autoritate asupra viitorului şi în care caz această perspectivă le este închisă.

Este netăgăduit că spiritul e uneori în stare de a percepe adevăruri asupra unor fapte ascunse încă în tainele viitorului. Astfel sunt oarecari fenomene astronomice, fizice, chimice, biologice, psicologice şi sociologice. Omul poate prezice dinainte împlinirea unor fapte cari se vor petrece într'un chip conform cu prevederile lui. Pentru ca această prevedere, deci această stabilire a unor adevăruri viitoare să fie cu putinţă, este de nevoie ca aceste din urmă să se refere la *fapte cari se repetă, şi ale căror legi de reproducere sunt cunoscute.* Pentru faptele succesive, adică pentru acele cari se schimbă necontenit în curgerea timpurilor, pre-

vederea este cu totul peste putință, fiindcă nu se pot prevedeà niciodată fapte nouă, necunoscute cari nu s'au mai produs în trecut pentru a se reproduce în viitor. Iată pentru ce desvoltarea tuturor formelor atât materiale cât și intelectuale nu poate fi niciodată nici prevăzută nici prezisă; și ar fi fost tot atât de cu neputință unor geologi, dacă ar fi existat în epoca secundară, de a prevedeà formația cărbunelui de pământ, pe cât ar fi cu neputință unui istoric de a prevedeà evenimentele politice sau literare de mâine. Chiar faptele de repețire nu pot fi prevăzute decât atunci când se cunosc legile lor de reproducere. Așà bunăoară în faptele metereologice, aceste legi fiind în mare parte necunoscute, cele mai multe din aceste fenomene se sustrag dela orice prevedere. Socialismul nu se află în cazul putinței prevederii faptelor ce se rapoartă la el, fiindcă organizarea care o propune este un fapt nou care nu a existat niciodată și a căruia lege de reproducere este deci necunoscută. Sociologia nu poate prevedeà decât faptele de repețire ale căror legi sunt cunoscute, cum bunăoară pentru faptele economice acele privitoare la legea ofertei și a cererii, sau acele cari se trag din legea împărțirii muncii; pentru unele fapte psicologice, legile cari se rapoartă la sufletul mulțimii. Sociologia însă nu poate prevedeà faptele de succesiune, cari se înlănțuesc în serii. Pentru acest fel de fapte, succesive prin natura lor și cari iau în desvoltare o formă înșirată, înlănțuirea lor poate numai să ne arate direcția pe care faptele viitoare, *în ele însești necunoscute*, vor urmà în viitor. Spiritul deci nu poate decât să întrevadă această direcție, fără a puteà niciodată să-și închipue și faptele pe cari timpul le va înlănțuì în seriile viitoare. Și încă această zare pe care spiritul poate să o arunce asupra vremurilor ce au să vină, este expusă a fi întunecată, atunci când întâmplarea vine să-și amestece jocul său neașteptat în acel al forțelor istorice. Se vede deci cu câte îngrădiri trebue primită facultatea de prevedere a sociologiei pentru faptele succesive, deci pentru faptele nouă ce se vor ivì adeseori pe negânditele în dâra timpului.

Forma prevăzută de socialiști pentru societatea viitoare este tocmai din numărul faptelor pe cari sociologia nu le poate prevedeà cu siguranță.

Seria faptelor constatate până acuma în un chip hotărît ne arată o tendință către îmbunătățirea condiției claselor cari trăesc din munca mânilor lor. Dacă socialismul voește să ajungă la acest rezultat, este aproape sigur că el va fi atins. Dar în ce chip, adecă

prin cari fapte acest ţel va fi îndeplinit, iată ceeace sociologia nu ar şti niciodată să ne arate, dacă ea vrea să rămână o ştiinţă adevărată şi sinceră, adecă o disciplină care cercetează adevărul. Acest rezultat fi-va el obţinut prin o evoluţie; fi-va el îndeplinit prin intervenirea statului sau în un chip neatârnat de acţiunea lui; sau poate o revoluţie cumplită a proletariatului împrotiva burghezimii va aprinde el din nou pojarul care ameninţase să dărapene Franţa, când cu revoluţia burghezimii contra claselor privilegiate—iată întrebări foarte grave şi cari ne interesează în gradul cel mai înalt, dar asupra cărora sociologia nu poate să ne dea nici un răspuns. Cum se poate însă pretinde atunci că socialismul, pentru a fi raţional, trebue să se razime pe datele sociologiei, când această din urmă nu poate să-i dea nici o arătare precisă? Cum să se conceapă atunci un socialism ştiinţific? (1).

Privită din acest punct de vedere, *o sociologie reformistă* (2) este tot atât de puţin îndreptăţită ca disciplină ştiinţifică; căci ori cu câtă îngrijire ar fi formulate încheierile ei, ele tot vor fi menite a se realiză în viitor; dar fiind vorba de lucruri viitoare *succesive*, deci cu totul nouă şi cari nu s'au repetat niciodată, pentru a da putinţa de a le cunoaşte legea repetirii lor, încercarea de a formulă deslegări ale problemelor sociale nu este decât o pretenţie de a prevedeà adevăruri viitoare, asupra unor fapte necunoscute şi cu neputinţă de necunoscut — lucru cu totul peste stăpânirea minţii omeneşti. Dar să mai băgăm de seamă că a se recunoaşte sociologiei facultatea de a puteà prevestì viitorul desvoltării sociale, este a recunoaşte prin aceasta chiar acelaş drept şi socialismului; căci mai la urma urmelor, o doză mai mare sau mai mică de exactitate în cercetări şi în încheieri nu alcătueşte decât o întrebare de grad şi nu una de principii, şi dacă s'ar recunoaşte sociologilor putinţa prevederii, ea n'ar puteà fi tăgăduită nici socialiştilor.

Noi credem că a admite asemenea putinţă este a se pune pe un tărâm mişcător, pe când dacă se tăgădueşte fără vorbă facultatea prevederii şi deci aceea a stabilirii adevărurilor viitoare, pentru toate operaţiile spiritului cari ţintesc faptele succesive, se dobândeşte o temelie trainică pentru respingerea în acelaş timp a încercării de

---

(1) Iată adevăratul temeiu ce trebue invocat în contra socialismului ştiinţific, iar nu a ne silì să arătăm absurditatea teoriilor sale, cum o face d-l Adolf Wagner, *Grundlegung der politischen Oekonomie*, p. 15.

(2) *Le socialisme et la sociologie réformiste* par Alfred Fouilée. Paris 1901.

a ajunge acolo prin sociologie și precum pe de altă parte și pretențiilor socialismului așà numit științific.

Dar ce înseamnă oare îndatorirea impusă unei științe de a fi așà sau altfel, și cum s'ar puteà bunăoară pretinde ca psicologia să fie numai introspectivă, logica numai inductivă, sau geologia numai cataclismică? O știință va fi astfel cum vor face-o natura adevărurilor sale și metoadele întrebuințate pentru a lor stabilire. A se impune unei științe o țintă, în afară de aceea ce reiese dela sine din cercetările ei, este a-i falsificà concepția.

Pentru sociologie în deosebi, a-i pune ca țintă a slujì de sprijin științific socialismului, este a o preface în o disciplină care trebue să susțină oarecari principii ce se cred folositoare pentru propășirea și traiul omenirii, ceeace nu vrea să zică că aceste principii să fie conforme cu faptele sau cu rațiunea lucrurilor. Apoi cărui sistem de socialism ar trebuì oare ca sociologia să slujească drept razim? Fi-va oare federației comunelor a lui Proudhon, care nu este decât reînvierea falansterelor lui Enfantin, dar cu păstrarea familiei? Sau poate va fi socialismul noului Creștinism al lui Saint-Simon, sau poate încă acel ce se închină lui Darwin, cu toată contrazicerea izbitoare între principiul luptei pentru traiu și idealul unei dreptăți care-l nimicește cu desăvârșire? Fi-va substituirea deplină a unui stat socialist statului burghez de astăzi, sau poate chiar nimicirea din rădăcină nu numai a statului, dar încă și a civilizației actuale pentru a le înlocuì cu o plăsmuire *ab ovo* a societății omenești, precum o propoveduesc învățăceii lui Bakunin, izvoditorul anarhismului? Apoi mai este o întrebare foarte gravă de limpezit între înșiși socialiștii, anume aceea de a se ști dacă socialismul ce este a se impune ca prototip științific sociologiei, va fi socialismul industrial sau cel agrar, deosebite unul de altul ca apa de foc! D-l Alfred Fouillée bagă de seamă cu mult cuvânt, «că sunt atâtea sisteme socialiste câți socialiști sunt. Nu se prea știe de care să te ții. Ceeace un reformator sprijine, altul îl respinge; ceeace mulțumește pe unul nu mai ajunge celuilalt. Bebel el însuș a spus-o, că socialiștii sunt în o veșnică năpârleală (mue éternelle) (1).

Inainte deci de a proclamà principiul, că sociologia va fi socialistă sau nu va fi, ar trebuì ca apărătorii socialismului să se pună într'o înțelegere; căci chiar dacă am presupune că sociologia s'ar plecà la rolul de a fi sluga socialismului, încă nu o poate pretinde

(1) *Le socialisme et la Sociologie réformste*, Paris 1909. Préface.

ca ea să joace pe acela de *bonne à tout faire* pentru toate sistemele socialiste.

Raporturile între sociologie şi socialism trebue deci să fie cu totul altele decât acele a căror formulare a fost adusă mai sus, şi cari vreau să stabilească un fel de atârnare mutuală şi necesară între aceste două concepţii sociale. Acest raport nu poate fi altul decât acela ce constă între istoria viitoare şi timpul de faţă; căci socialismul fiind mirajul intelectual al unei stări viitoare, sociologia nu poate să-i slujească la altcevà decât a-i arătà că direcţia seriilor de evenimente îndeplinite până în zilele noastre tinde către o îmbunătăţire tot mai desăvârşită a claselor ce trăesc din munca braţelor lor. Cât despre faptele prin cari această îmbunătăţire se va îndeplinì, sociologia nu poate determinà pe nici una. Ea se află deci tocmai în aceeaş stare ca şi istoria, în privirea prevederii viitorului. Pentru deosebitele feluri de fapte, istoria nu poate decât întrevedeà, după îndreptarea pe care faptele o au urmat în trecut şi până în vremurile noastre, aceea care le va stăpânì şi în cele viitoare, fără ca să poată lămurì cari vor fi faptele înseşi ce se vor înşirà în al ei curs. Aşà bunăoară istoria poate întrevedeà sfârşitul stăpânirii turceşti în Europa, precum şi schimbarea în alcătuirea împărăţiei Habsburgilor. Cât priveşte însă închipuirea faptelor înseşi cari vor pune un capăt stăpânirii otomane asupra Răsăritului european, precum şi acele cari vor da o altă formă de existenţă naţionalităţilor cari alcătuesc astăzi Imperiul Austro-Ungar, istoria este în neputinţă absolută de a o face.

Dacă tăgăduim sociologiei putinţa de a stăpânì viitorul, prin prezicerile sale, aceasta o facem fiindcă noi credem că pentru desvoltare ea nu posedă, precum nu posedă nici istoria, facultatea de a formulà legi şi deci nici aceea care derivă implicit din aceasta facultate, prevederea şi prezicerea lucrurilor viitoare.

Dar seriile de fapte constatate până astăzi în creşterea lucrării unor forţe sociale precum şi în scăderea altora, îndatoresc pe sociologi a nu întoarce spatele socialismului. Aşà sunt, bunăoară, decăderea spiritului religios, care împinge pe oameni a nu se mai mulţumì cu fericirile unei vieţi viitoare, ci doresc a se bucurà de aceea ce le este măsurată pe pământ, de unde izvoreşte tendinţa de a îmbunătăţì condiţia lor reală şi refuzul de a se mulţumì cu o compensare înşelătoare a suferinţelor din traiul de faţă prin perspectiva unei fericiri după moarte. Al doilea, adâncirea simţimântului

moral care face tot mai vie pătrunderea nedreptăţilor sociale şi tot mai rodnice încercările de a le repară. Al treilea, împărţirea luminilor cari pătrund tot mai adânc în massele poporane şi cer cu o putere necontenit crescătoare îmbunătăţirile pe cari simţimântul moral mai subţiat le pregăteşte în folosul lor. Aceste puteri lucrând asupra unor condiţii necontenit schimbătoare ale existenţei, provoacă desvoltarea de serii întregi de fapte cari, prin contralovitura lor, întăresc lucrarea puterilor înseşi, şi fac de sporeşte fără încetarea volumul bulgărului de zăpadă ce se prăvăle pe clina vremurilor.

Fiind vorba de o desvoltare obştească privitoare la masse şi asupra căreia întâmplarea poate prinde mai puţin, direcţia acestei desvoltări, dată de seria de fapte şi de lucrarea puterilor, este destul de bine stabilită, pentru a fi privită ca sigură şi neînlăturabilă.

Numai cât această desvoltare nu poate fi privită numai în ea însăş, şi fără legătură cu aceea a omenirii întregi, în totalitatea civilizaţiei ei, din care aceea a ideii dreptului nu alcătueşte decât o parte. Aşà, bunăoară, paralel cu solidaritatea universală pe care socialismul o invoacă în favoarea lui, se desvoltă tot mai mult solidaritatea naţională, prin adausul necontenit sporitor al operelor datorite geniului fiecărui popor. Pe de altă parte rassele se concentră în corpuri tot mai întinse cari fac să apară tot mai mult antagonismul lor ereditar. Deosebirea intereselor agricole şi industriale care interesează, de o parte şi de alta, tot massa de lucrători, merge tot sporind, pricinuind o rivalitate ce se măreşte necontenit între cele două clase cari trebue să tragă folos din teoriile socialiste.

Ce poate face sociologia, faţă cu acest viitor care pe de o parte pare a deschide largi porţile ideilor socialiste, pe de alta le închide calea prin piedici nerăsturnabile?

Noi credem că ea trebue să se abţină dela orice intervenire pentru sau contra socialismului; că ea trebue să înregistreze faptele cari se produc, să le generalizeze şi să le sistematizeze, pentru a construì din ele elemente ştiinţifice, şi să aştepte ca timpul să se rostească asupra chipului cum se va îndeplinì îmbunătăţirea stării claselor muncitoare.

Nici unul nici altul din cele două principii de cari ne ocupăm nu este conform cu adevărul. Nu este exact că sociologia pentru a există ar trebui să se facă socialistă, precum este tot atât de puţin

adevărat că sociologia trebue să procure socialismului principiile cari pot să-i asigure pătrunderea în practica lucrurilor.

Singura idee ce se poate susţineà pe cale ştiinţifică, este că sociologia trebue să păstreze faţă cu socialismul o atitudine expectativă plină de bunăvoinţă.

DESPRE METODA IN ŞTIINŢE ŞI IN ISTORIE

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Sedinţa dela 18 Maiu 1910.

In anul 1908 a apărut la Paris un manual, menit a desăvârşì instrucţia elevilor cari vor să întreprindă studii superioare (1).

El este alcătuit de un şir de monografii asupra metodelor întrebuinţate de deosebitele ştiinţe în descoperirea şi expunerea adevărurilor lor. Nou şi însemnat în acest manual este a se vedeà colaborând la el reprezentanţi ai ştiinţelor pozitive, mai mult sau mai puţin exacte, ca matematicele, fizica, chimia, morfologia, fiziologia, ştiinţele medicale, împreună cu acei ai disciplinelor cari tratează despre faptele spiritului, ca psicologia, sociologia, morala şi istoria.

Această colaborare arată o apropiere între cei ce caută a desfundà tărâmul adevărului, şi dovedeşte că reprezentaţii ştiinţelor pozitive nu mai privesc disciplinele mintale ca îndeletniciri literare, cu toate că sunt propuse în facultăţile de litere; ci ca nişte sforţări de a face să lucească adevărul pe toate faptele despre cari spiritul poate luà cunoştinţă.

Este adevărat că apropierea nu este pentru moment decât exterioară; căci caracteristica ştiinţei în deobşte, care alcătueşte introducerea volumului, nu se potriveşte, pentru ştiinţele mintale, decât cu psicologia şi cu sociologia, cari trebue, prin natura lor chiar, să fie călăuzite de aceleaşi principii ca şi ştiinţele pozitive. Cât despre istorie, vom vedeà că ea constitue o disciplină care nu are mai ni-

(1) *De la méthode dans les sciencens* par M.M. les proffeseurs H. Bouasse, P. Delbet, E. Durkheim, A. Giard, A. Job, F. Le Dantec, L. Levy-Bruhl, G. Monod, G. Painlevi, E. Picard, Th. Ribot, I. Tannery et T. F. Thomas. Paris 1908, un vol. in 8 mic de 409 pag.

mica comun cu aceste științe, și care este ținută să se conducă după cu totul alte principii în metoda pe care o urmează pentru a stabilì adevărurile cu cari se îndeletnicește. Istoria nu pare a fi fost primită în corpul științei decât prin hatâr, și nu prin convingere. Această predomnire a științelor pozitive, în alcătuirea manualului, reiese chiar din împrejurarea, că introducerea obștească asupra *naturii științei* nu a fost încredințată unui filozof, ci unui reprezentant al științelor pozitive, D. E. Picard, care fiind date ideile curgătoare asupra caracterului cunoștinței științifice, nu puteà face altfel decât a expune principiile ce convin acestor științe, fără a se preocupà dacă științele mintale le pot primì sau nu. Acelea dintre ele cari pot să se supună lor, vor intrà prin poarta deschisă de d-l Picard, în marele templu al științei; cele cari nu o vor puteà face, vor rămâneà afară.

Să cercetăm principiile expuse în acest volum, pentru a ne da seamă, din ce pricină istoria pare a rămâneà exclusă din cetatea științelor. Pentru a o puteà face, trebue să cercetăm natura științei în deobște, și acea a metodei de urmat în investigarea adevărului, în deosebi.

I.

Cea dintâi a noastră băgare de seamă este, că alegerea științelor ale căror metode sunt studiate în volumul de care ne ocupăm, nu este cu totul rațională; căci pe de o parte sunt primite în el științe ce fac slujbă îndoită; pe de alta se lasă pe din afară discipline, ale căror cercetări metodologice ar fi condus la rezultate mult mai mulțămitoare.

Așà mi se pare că s'a hărăzit în zadar două capitole la două științe cu totul înrudite prin obiectul cercetărilor lor: morfologia și fiziologia, cari nu sunt decât două capitole din știința vieții sau biologia; căci morfologia studiază formele și deci organele ființelor vii, pe când fiziologia se ocupă cu funcționarea acestor organe. De aceea și d-l Giard, autorul capitolului asupra morfologiei, constată ca această știință este în o foarte strânsă legătură cu fiziologia» (p. 165), și aiurea adaoge, că «orice organ implică o funcțiune, și orice caracter morfologic corespunde unui caracter fiziologic» (p. 162). Dar chiar când s'ar îngăduì acest pleonasm științific, căci prea multă bogăție nu strică, nu se pot închide ochii asupra unei treceri cu vederea foarte grave, pe care o înfățișează manualul, trecere cu

vederea care pare a voì să arunce descrezarea asupra unei serii de ştiinţe naturale, şi de a le exclude, pentru a zice astfel, din domeniul explorării adevărului. Astfel nu se găseşte, în cartea pe care o analizăm, nici un capitol consfinţit *geologiei*, *transformismului*, tot atât de puţin cât şi disciplinei care leagă desvoltarea materiei de istoria omenirii, adecă *preistoriei*.

Ce împrejurare a putut să motiveze această excludere a domeniului întreg al transformărilor materiei, *a istoriei* acestei desvoltări uriaşe din care a ieşit lumea materială pe care o avem sub ochi? Iată ceeace nu putem înţelege. Căci doar geologia şi transformismul pot şi ele năzuì la titlul de ştiinţă, tot atât de bine ca şi ştiinţele biologice, şi de sigur cu mai mult drept decât ştiinţele medicale.

Metoda însă de care se folosesc ştiinţele aceste ale devsoltării materiale este de o cu totul altă fire decât cea întrebuinţată de celelalte ştiinţe ale naturii, şi studiul acestei metode ar fi dat mult mai mult de spicuit pentru minte, decât acel al ştiinţelor cari, mai mult sau mai puţin, nu fac decât a repetà aceleaşi procedări. Nu se pot privì ca îndestulătoare cele câtevà pagine pe cari d. Giard le hărăzeşte transformismului în capitolul său asupra morfologiei (p. 159 — 165), dar în cari d-sa nu atinge metodele speciale ce trebue aplicate pentru a fixà principiile după cari fiinţele s'au desvoltat. Dar numele chiar al geologiei nu se regăseşte în tot cursul lucrării decât o singură dată (p. 322), şi atunci încă este amintit de istoricul G. Monod, vom vedeà în curând în ce scop, pe când oamenii de ştiinţă îl trec cu totul cu vederea.

Intru cât nu putem admite că lăsarea pe din afară a geologiei, a transformismului şi a preistoriei să fi fost datorită unei scăpări din vedere, credem că ştiinţele desvoltării materiale au fost înadins înlăturate. Pentru ce şi în ce scop, iată ce rămâne pentru noi o taină.

Dintre ştiinţele faptelor spiritului, găsim iarăş că logica care este în acest domeniu, pentru a zice astfel, singura ştiinţă exactă, a fost de asemenea înlăturată. Pentru ce? când logica este o ştiinţă care formulează legi şi principii mult mai precise decât ştiinţele naturale înseşi. Aşà când logica formulează legile gândirii, bunăoară că atunci când într'un silogism o premisă este negativă, concluzia va fi numai decât negativă, şi particulară când premisa este particulară; sau că conversiunea unei propoziţii universale dă o propoziţie particulară — aceste legi sunt mult mai riguroase, decât bunã-

oară legea lui Mariotte, din fizică, care spune că volumul unei masse de gaz la aceeaş temperatură stă în raport învers cu presiunea căreia este supus, deoarece această lege se îndeplineşte strâns numai pentru gazurile nelichefiabile, pentru gazurile așà numite absolute, și fiindcă în timpurile din urmă toate gazurile pot fi lichefiate prin presiuni mari și temperaturi joase, urmează că legea lui Mariotte nu se mai adeverește pentru toate cazurile în cari avem a face cu gazuri ce se apropie de punctul de lichefacţie—și așà cu multe alte legi fizice, chimice şi mai ales biologice, pe când legile logice sunt de o exactitate fără seamăn. In locul logicei noi găsim morala care nu poate constituì o știință; căci dacă se înţelege, sub numele ei, studiul fenomenelor morale, ea se confundă cu sociologia, cum o recunoaște însuș d-l Levy-Bruhl, autorul capitolului asupra moralei, când zice că «pretinsa morală teoretică dispare; morala practică stărueşte de fapt, şi devine obiectul investigării ştiinţifice ***sub numele de sociologie,*** care întreprinde studiul teoretic al realității morale» (p. 302). Dar morala nu expune numai ceeace este în faptele morale, ci şi ceeace ***ar trebuì să fie,*** și o știință normativă este un nonsens. Nu ne putem împăcà apoi cu cele ce sprijină d-l Bruhl, când spune că «morala unui popor sau a unei civilizații nu este de făcut; ea este făcută; morala, ca și fizica, nu cercetează cum ar trebuì să-i fie legile; se constată numai ceeace ele sunt; morale nu a aşteptat pentru a existà, ca filozofii s'o fi construit sau dedus» (p. 312). Toate acestea sunt cu desăvârşire neexacte; morala a fost de mai multe ori opera personală a «filozofilor»; așà morala evreească este opera lui Moise; aceea a creştinismului este opera lui Isus Hristos; aceea a Budismului este plăsmuirea lui Buda; şi aşà mai departe cu Luther, Calvin şi cu întemeietorii altor secte religioase, ca Raskolnicii din Rusia, Mormonii din America, cari inspiră totdauna obștiilor lor oarecari principii morale particulare. Cum voim noi oare ca asemenea plăsmuiri absolut individuale să constitue științe?

Dar să părăsim critica a ceea ce volumul ar fi trebuit să conţină, pentru a-i cercetà cuprinsul.

Constatăm întâiu că toţi învăţaţii din partea ştiinţelor pozitive, cari au colaborat la lucrare, împărtăşesc părerea, că știința este, cum o spune d-l Giard, «o privire a lucrurilor din afară prin mijlocirea concepţiilor abstrase din experienţă» (p. 29—30), sau cum o arată d-l Bouasse: «o transpunere a faptelor în cunoştinţă cu exactitate de atâta la sută» (p. 96). Ştiinţa este deci expresia realității, și nu o

înhorbotare ţesută de inteligenţa noastră asupra faptelor lumii care ne înconjoară.

In adevăr matematicele nu sunt decât expresia numerică, sau măsurată a realităţii. «Geometria este născută din experienţă, şi nu pierde atingerea cu intuiţia spaţială, cum o spune d-l Picard (p. 3, 5, şi p. 23) şi d-l Tannery adaoge, că nu se poate tăgădui, că idea de dreaptă şi de plan ne-a fost suggerată de experienţă» (p. 32). D-l Tannery primeşte apoi în totul părerea lui Hermite, că «numerele şi funcţiile nu pot fi productul arbitrar al spiritului nostru; că ele există în afară de noi, cu acelaş caracter de necesitate, ca şi lucrurile realităţii obiective, şi că noi le întâlnim, le descoperim sau le studiem, ca şi fizicianii, chimiştii sau zoologii» (p. 61).

Pe dé altă parte d-l Painlevé care reprezente mecanica, adaoge în acelaş sens: «Este un adevăr netăgăduit astăzi, că nu există ştiinţe raţionale în înţelesul strâns al cuvântului. Nici o ştiinţă nu se poate întemeià, fără a împrumutà dela percepţia lumii din afară oarecari noţiuni ce nu se pot defini. Ştiinţele abstracte în culme, ca aritmetica şi analiza ce derivă din ea, se razimă pe noţiuni de număr şi de sumă a două numere cari, ori cât de intuitive ne-ar păreà, au totuş o obârşie experimentală» (p. 36). Dar d-l Painlevé nu ar fi trebuit să restrângă percepţia numai la lumea exterioară, căci există şi o lume interioară care procură minţii oarecari noţiuni şi principii nereductibile, pe cari se întemeiază nu numai ştiinţele realităţii exterioare, ci şi logica întreagă care nu împrumută nimica dela lumea exterioară.

Este adevărat ca în ultimele timpuri, ceeace păreà mai temeinic în ştiinţe, principiile geometrice, au fost puse în îndoeală. S'au iscodit anume mai multe geometrii cari ar răsturnà oarecari adevăruri ale geometriei euclidiene, cari păreau nestrămutate, bunăoară postulatul lui Euclide, că prin un punct dat nu se poate duce la o dreaptă decât o singură paralelă, sau teorema că suma unghiurilor unui triunghiu este egală ca două unghiuri drepte. Dar aceste geometrii cari poartă numele negativ de ne-euclidiene, presupun nişte condiţii de spaţiu nereal, şi în acest caz nu este decât prea firesc lucru, ca raţionamentul geometric «ne-euclidian» să conducă la concluzii altele, decât acele cari plecase dela datele spaţiului real, aşà precum şi silogismul poate, prin mecanismul său logic nestrămutat, să conducă la concluzii cu totul falşe, dacă astfel sunt premisele lui. Geometria lui Euclid este nu numai cea mai îndemânatecă, cum o

crede d-l Poincarrè (1), dar singura adevărată, căci ea se întemeiază pe realitate, și *nu este decât o singură realitate,* aceea pe care o percepem prin simțurile noastre. Nu poate fi încă, alăturea cu dânsa, o realitate «inteligibilă», și chiar dacă voim să închipuim alte soiuri de realități prin imaginație, aceste realități imaginare nu pot niciodată să dărâme pe aceea pe care o vedem, o auzim și o pipăim. De aceea și d-l Tannery zice că «geometria care este aplicată realității concrete este geometria euclidiană, ale cărei axiome au un caracter așà de intuitiv, că ele pot fi privite ca făcând parte din concepția noastră a lumii din afară (p. 37). Este în adevăr admis în principiu de către știință, că realitatea slujește de control ideilor pe cari mintea le formează asupra naturii, și că numai principiile fundamentale ale rațiunii pot alcătui pecetea de încercare a acestei realități însăș.

Pe de altă parte mecanica este definită prea cu adevărat, de d-l Painlevé, ca «cea dintâi aplicare a raționamentului matematic la studiul constitutiv și cauzal al fenomenelor naturale» (p. 365). Mișcarea și contrapartea ei, cumpănirea (echilibrul), sunt în adevăr cevà absolut real care nu poate fi subtilizat prin nici un raționament sofistic. S'ar puteà substituì lui *Cogito ergo sum* al lui Descartes axioma: «Umblu deci sunt».

Cât despre fizică, aplicarea deducțiilor matematice conduce la stabilirea unor fapte confirmate apoi de experiență. D-l Bouasse dovedește acest principiu prin desvoltarea catoptricei sau științei fenomenelor datorite reflexiunii luminii. Principiile fundamentale ale acestei ramure a opticei erau cunoscute din antichitate; dar aceste principii rămăseseră sterpe, înainte ca matematicele să vină să le învioreze. Indată ce aceste din urmă fură aplicate la principiul refracției, descoperirile se iviră ca prin minune. D-l Bouasse ne zice, că «cu Newton optica geometrică s'a desvoltat pe cale silogistică și, de 200 de ani, progresele acestei ramuri a fizicei sunt paralele cu progresele matematicelor» (p. 185). Cum ar puteà însă fenomenele fizice să asculte de deducțiile matematice, dacă acestea nu ar fi expresia însăș a raporturilor reale ale naturii? Și tot așà cu astronomia. Cum s'ar puteà stabilì prin calcule eclipsele de soare și de lună și fixà cu precizie timpul când ele vor aveà loc, dacă matematica nu ar corsepunde cu esența universului?

(1) In cartea d-sale *La science et l'hypothèse.*

Chimia care parvine cu ajutorul formulelor ei «a creà specii nouă, şi prin urmare a creà însuşiri sau a le face să varieze într'un chip regulat», cum spune d-l Job (p. 117 şi 126), dovedeşte cu prisosinţă, că această ştiinţă este extrasă chiar din măruntaele realităţii materiale.

Tot aşà şi cu biologia ca şi cu ştiinţele medicale, cari caută să reconstitue puterile vieţii reale, sdruncinate prin boli.

Dacă trecem la ştiinţele mintale, găsim ca fapte, nu mai mult date exterioare, ci fenomene de conştiinţă, individuală pentru psicologie, colectivă pentru sociologie; dar aceste fenomene alcătuesc realităţi tot atât de puternice ca şi cele date de corpurile fizice.

Dacă am stăruit asupra caracterului realist al ştiinţei, am făcut-o spre a puteà stabilì principiul, că toate ştiinţele răsfrâng în cugetul nostru o parte din această realitate, după punctul de vedere din care o privim. «Ştiinţa, cum spune d-l Levy-Bruhl, nu este şi nu poate fi decât rezultatul aplicării metodice a spiritului omenesc la o parte sau la un aspect al realităţii date» (p. 251).

Totuş trebue observat, că nu sunt numai două soiuri de realităţi, cum crede d-l Picard: «realul interior şi realul exterior» (p. 13), cu alte cuvinte spiritul şi materia. Este încă o a treia, care poate fi interioară sau exterioară, dar care posedă un caracter comun, acela de a nu mai existà, de a fi dispărut: *realitatea trecută*. Aceasta poate fi sau de natură intelectuală şi studiată de istoria omenirii, sau de esenţa materială şi alcătuind obiectul geologiei şi al transformismului, cu veriga care leagă aceste două domenii ale transformării: preistoria.

Pentru puntul de vedere metodologic în care se pune lucrarea pe care o analizăm, studiul domeniului transformării puteà să capete o însemnătate deosebită; căci este învederat, că stabilirea adevărului asupra faptelor cari *nu mai sunt*, trebue să se opereze prin alte mijloace decât aceea care ţinteşte faptele ce se repetă la orice moment al duratei, şi cari deci se pot manifestà din nou şi chiar fi evocate de către noi atunci când ne place.

Trebue bine să ne încredinţăm că faptele, deşì dispărute pentru totdeauna, constitue o realitate tot atât de neîndoelnică ca şi aceea pe care o avem înaintea ochilor: căci dacă nu ar fi aşà, orice ştiinţă ar fi cu neputinţă. In adevăr prezentul nu există decât virtual; născut fără încetare din viitor el se nărueşte în trecut (1). Fap-

(1) «In studiul omenirii totul este istorie, chiar prezentul; căci prezentul a devenit trecut în momentul chiar în care l-am observat». (Monod., p. 341).

tele pe cari deci știința le înregistrează în prezent se rapoartă la niște realități cari se nimicesc îndată ce sunt născute. Singura deosebire pentru faptele studiate de științele pozitive, este că faptele trecute pot fi repetate în prezent și în viitor, pentru a dispăreà din nou în trecut, pe când faptele într'adevăr trecute sunt *acele ce au dispărut pentru totdeauna și nu se mai reproduc.* Dar noi nu vedem nici o deosebire *ca existență,* bunăoară între eclipsa de soare prezisă de Tales în anul 610 înainte de Hr. și vieața filozofului care a prevăzut-o. Dacă se admite realitatea celei dintâi, trebue să admitem numai decât realitatea celei de a doua. Eclipsa însă se reproduce fără încetare, în răstimpuri cari pot fi prezise, pe când Tales nu va mai retrăì niciodată în personalitatea lui particulară. *Existența* însă a lui Thales este tot atât de sigură ca și aceea a eclipsei.

Această realitate trecută și dispărută pentru totdeauna, este *istoria* în cea mai largă accepție a cuvântului, și ea se silește să reconstitue totdeauna acea realitate, fie în regnul materiei, prin geologie și transformism, fie în acel al minții, prin istoria propriu zisă.

Se vede deci și din acest punct de vedere, cât de însemnat ar fi fost studiul metodei în geologie, în paleontologie, în preistorie, pentru a stabilì principiile cari trebue să îndrepte investigările adevărului în tot domeniul realității dispărute. Metoda istoriei omenești nu ar mai figurà ca o excepție la acele de cari se slujesc toate celelalte științe. Istoria omenirii nu ar mai rămâneà izolată în mijlocul celorlalte științe ale materiei și ale spiritului; dar ar găsì, în *metoda geologiei, care și ea trebue să reconstitue faptele dispărute și cari nu se mai repetă,* un răzim pentru propriile sale principii.

II.

Să trecem acuma la un alt rând de idei.

Cu toate că numele nu mai este atât de des întrebuințat, tot idea *de lege* alcătuește temelia concepției metodologice a reprezentanților științelor pozitive, cari au conlucrat la alcătuirea volumului. Așà d-l Picard afirmă, că «experiența ne-a deprins cu oarecari legături și ne-a condus la credința că sunt *legi* în natură» (p. 17), și aiurea, că «sub o formă mai mult sau mai puțin limpede, idea de *lege științifică* se implântă în gândul nostru» (p. 11). Idea de lege este redată adeseori prin alți termeni ca: principiu, teorie,

concept, postulat, ipoteză sau formă, ceeace explică pentru ce terminul de lege se întâlneşte mai rar. Aşà tot d-l Picard ne zice, că «într'un chip obştesc se cere dela o *teorie* ca să fie simplă», apoi înlocuind cuvântul teorie prin lege, urmează mai departe: «înaintea unei *legi* simple, credem mai puţin în putinţa unei erori» (p. 17—18). D-l Bouasse susţine de altă parte, că «principiile fundamentale slujesc a creà *formele*, adecă a trage din propoziţie un şir întreg de sorite» (p. 78); că «faptele vin să se aşeze în *forme* (p. 79); că «forma abstractă studiată de geometrie are meritul de a redà *legea* reflexiunii ca un caz particular al legii refracţiei» (p. 81).

Toţi aceşti termini, cu sferă mai mult sau mai puţin întinsă, înseamnă *nişte generalităţi abstrase de pe fapte similare* şi sunt echivalentul terminului de lege. Asemenea generalităţi posedă, după oamenii de ştiinţă, două însuşiri de căpetenie: ele slujesc întâiu a *prevedeà* faptele viitoare, apoi a le *explicà.*

Asupra punctului dintâiu d-l Picard zice că «ştiinţa se înfăţişează ca o văzută a lumii din afară, prin mijlocirea conceptelor trase prin abstracţie din experienţă şi apropiate unele de altele, aşà ca să se obţină legile cari fac cu putinţă coordinarea şi *prevederea*» (p. 30), şi aiurea el repetă aceeaş idee, spunând că «noi întrebuinţăm conceptele noastre în deducţii cari duc la *prevedere*» (p. 16). D-l Job pe de altă parte arată, că «în chimie metodele noastre ne permit a face să varieze într'un chip regulat şi *prevăzut* proprietăţile materiei». (p. 126).

Din punctul de vedere al explicării, oamenii de ştiinţă pozitivă sunt înţeleşi a privì aceste generalizări ca mijloc de a *înţelege* faptele individuale. Spre pildă, d-l Picard susţine, că «noi constatăm faptele prin observare şi experienţă, şi legând dela olaltă faptele una de alta, prin relaţii nemijlocite, ajungem la nişte noţiuni de un ordin mai obştesc, cari dau *explicarea* unui număr nesfârşit de fenomene» (p. 12). D-l Bouasse la întrebarea ce-şi pune: «Ce este oare a explicà? răspunde: Nu este altcevà decât a face să intre un fapt în o formă. Faptul este explicat, când el se arată identic cu unul din fenomenele pe cari le produce unul din acei soriţi nedefiniţi, pe cari îi numim teorie sau formă» (p. 91). D-l Le Dantec susţine, vorbind de fiziologie, că «obiectul acestei ştiinţe este *explicarea* fenomenelor vieţii, adecă ridicarea lor la legile generale ale fenomenelor naturale» (p. 181). Aceste două funcţii ale generalizării ştiinţifice, prevederea şi explicarea, sunt date chiar una ca condiţionând pe cealaltă. D-l Picard afirmă, că «noi înţelegem un fenomen, când,

cu ajutorul cunoştinţelor noastre, l-am fi putut prevedeà» (p. 15). Din acest punct de vedere judecă acest învăţat şi istoria, când el adauge, că «uneori trebue lărgit sensul cuvântului explicare, prevederea fiind rareori cu putinţă în formă cantitativă; uneori trebue privită *o povestire istorică ca o explicare care se mărgineşte a expune o evoluţie al căreia sens numai apare, fără ca să se poată precizà cauzele*" (p. 25).

Din aceste citaţii rezultă, că reprezentanţii ştiinţelor pozitive închipue astfel rolul ştiinţei: Ştiinţa este realitatea însăş percepută de inteligenţa noastră prin prisma conceptelor generale, ceeace-i dă putinţa de a prevedeà fenomenele viitoare. Aceste generalizări conţin în acelaş timp explicarea acestor fenomene; căci ele ne desvălesc cauzele producerii lor. Istoria din protivă ar fi un mijloc mult mai nedesăvârşit de explicare, căci ea nu face decât a povesti evoluţia fără a puteà precizà cauzele fenomenelor.

Să cercetăm aceste principii logice puse de reprezentanţii ştiinţelor pozitive. Pentru a puteà aprecià valoarea lor, să procedăm după metoda însăş a acestor ştiinţe, adecă să le aplicăm observarea şi experienţa, cari decurg din fapte, spre a vedeà dacă aceste din urmă confirmă acele principii.

Este netăgăduit ca cea dintâi funcţie, facultatea prevederii este totdeauna făcută cu putinţă prin posesiunea legilor. Indată ce s'a descoperit modul obştesc de producere al unui fenomen, se poate prevedeà şi prezice îndeplinirea lui viitoare, care se va înfăptuì, îndată ce condiţiile în cari el apare se vor reproduce. Eclipsele, trecerea planetelor mai aproapiate de soare decât pământul pe discul astrului central, lungirea unui drug de fier expus la căldură, producerea acidului carbonic prin arderea cărbunelui, încărcirea (atrofiarea) organelor cari nu mai slujesc la nici o trebuinţă, congestia cerebrală în urma unei băi luate cu stomacul încărcat, alegerea sforţării celei mai mici din partea tuturor animalelor pentru a-şi mulţămì trebuinţele, coborîrea preţului unei mărfi când oferta întrece cererea, dobândirea unei destoinicii cu atât mai desăvârşită cu cât exerciţiul a fost mai des repetat — toate aceste legi şi sumă de altele cari se întâlnesc în deosebitele domenii ale universului, învoesc a prevedeà şi a prezice fenomenele cu atât mai mare precizie cu cât sunt mai simple.

Cât despre a doua însuşire a legilor, anume că ele ar posedà şi facultatea de a explicà fenomenele, ea trebue pusă la îndoeală.

A explicà vrea să zică a se urcà la cauzele fenomenelor, a răspunde la întrebarea *pentru ce* se produce fenomenul; a pătrunde în tainele zemislirii lui. Nu se poate deci primì principiul d-lui Picard, reprodus mai sus, că «un fenomen ar fi explicat când îl putem prevedeà». Aşà bunăoară se poate totdeauna prevedeà, că un element de clor adaus protoclorurei de mercur va schimbà pe aceasta în o otravă violentă, sau că beladona luată într'o doză mai mare va provocà nebunia; dar cu toate că aceste prevederi sunt în totul sigure, explică ele oare cât de puţin fenomenele? Şi cum s'ar puteà întâmplà lucrul, când prevederea stă totdeauna înaintea fenomenelor, pe când cauza lor este pururea îndărăpt sau cel mult concomitentă cu ele?

Cauza unui fenomen şi deci explicarea lui nu poate reşedeà în însăş legea lui de producere; căci legea nefiind decât generalizarea fenomenului, ar urmà că acest din urmă s'ar explicà prin el însuş, ceeace ar fi absurd. Dacă s'ar admite acest principiu logic, s'ar ajunge la foarte stranii rezultate. Dacă s'ar întrebà bunăoară, din ce cauză piritul de fier cristalizează în formă cubică, cauza ar fi că toţi piriţii de fier sunt supuşi acestui mod de cristalizare. Dacă s'ar întrebà pentru ce corpurile cad sporindu-şi repejunea în fiecare moment al căderii lor, s'ar obţineà ca răspuns, că aşà să întâmplă lucrul pretutindeni şi totdeauna. Acest din urmă exemplu ne dă prilejul de a limpezì foarte lămurit chestia cauzei. Cauza căderii accelerate a corpurilor este dată de principiul gravitaţiei, care zice că corpurile se atrag în raport direct cu massele şi în raport invers cu pătratul distanţelor. Dar acest principiu nu este cuprins în legea căderii corpurilor, şi această lege, descoperită de Galileu, există fără cauză şi explicare, care-i fu adaosă numai cât mai târziu de Newton. Tot aşà stăteà lucrul şi cu legile lui Kepler, cari şi ele fuseseră formulate neatârnat de orice explicare cauzală, *înainte* ca marele fizician englez să le fi dat substratul cauzal. Aceste legi existau cu toate aceste şi există încă, neatârnate de principiul gravitaţiei care le explică.

Cauza este totdeauna extrinsecă fenomenului sau legii care-l generalizează. Ea nu poate fi găsită *decât într'un alt fapt sau într'o altă lege.* Voim însă să mai atragem luarea aminte asuprà unei împrejurări ce nu a fost încă întrezărită de nimeni, anume că în loc ca fenomenele individuale să-şi găsească explicarea în legile lor de producere, aceste înseşi îşi află uneori cauza lor zemislitoare în fenomene absolut individuale. Aşà sunt bunăoară legile împărţirii

luminii solare și a umbrei, precum și acele ale distribuirii căldurii și a frigului pe pământ, legi determinate prin înclinarea *cu totul particulară* a axei de învârtire a globului nostru (23 de grade) pe ecliptică. Aceste legi trebue să fie cu totul altele pe Jupiter, a căruia axă este aproape verticală, și pe Venus, unde este aproape orizontală pe planul eclipticei lor. Cu toate acestea, deși cauza legilor zilelor și a nopților și a legilor anotimpurilor *este absolut individuală,* aceste fapte (lumina și umbra, căldura și frigul) sunt cârmuite de niște legi nestrămutate cari nu se schimbă niciodată, ci se repetă fără încetare. Acest exemplu ne face să prindem oarecum cu mâna deosebirea ce există între legea unui fenomen și cauza lui, *deoarece cauza unei legi, departe de a fi dată de această din urmă, nici nu este măcar conținută totdeauna în o altă lege, ci uneori chiar într'o împrejurare de natură individuală.*

Științele de legi cari înregistrează fenomenele ce se repetă sunt prin firea lor chiar foarte limitate în explorarea cauzală a acestor fenomene, căci ele urcă cu mari pași scurta scară a cauzelor, și cad în curând în prăpastia nedesfundată a cauzelor de pe urmă, săpată sau prin o de pe urmă lege explicativă, sau prin o faptă individuală a căreia cauză rămâne și ea o taină. Așà, bunăoară, legile lui Kepler găsesc explicarea lor în principiul gravitației; «în zadar însă ar voì să se explice această atracție prin oarecari teorii electrice», cum o spune d-l Picard (p. 19). Tot așà ar fi cu legile topirii deosebitelor metale cari își găsesc explicarea în aceea a dilatării datorite puterii căldurii, pe când cauza acestei respingeri mutuale a moleculelor încălzite rămâne necunoscută. Un alt exemplu în care cauza ultimă este un fapt individual absolut neexplicabil, ne este dat de legile anotimpurilor pe deosebitele planete, provenite din înclinarea axei lor pe orbită, înclinare a căreia oprire la un moment dat este învălită în taina necunoscutului—și așà mai departe. Adeseori însă fenomenele nu găsesc nici o explicare, și cauza lor se pierde îndată în taina cauzei ultime. Așà ar fi spre pildă, cauza vârtoșeniei aliajelor mai mare decât aceea a metalelor cari le alcătuesc; acea a cristalizării mineralelor în forme geometrice determinate; acea a acțiunii curentelor electrice asupra câtorvà metale; acea a combinațiilor chimice care, chiar dacă se admite ponderea atomică ca ipoteză explicativă a afinității lor, rămân totuș mute în ceeace privește proporțiile în cari aceste combinații se înfăptuesc. In științele repetirii, de pretutindeni necunoscutul încunjură pe cunoscut. Dacă d-l Painlevé întemeiază mecanica pe prin-

cipiul cauzalităţii, la care recurge în fiece moment pentru a aşeză metoada ştiinţei d-sale, este că în adevăr această ştiinţă este aproape singura care poate pune la temelia ei un mare principiu cauzal, acel al gravitaţiei; căci d-l Painlevé nu se ocupă în tot cursul capitolului său decât de mecanica cerească, ramura de căpetenie a mecanicei raţionale. D-l Picard o spune chiar anumit, în introducerea pe care o consfinţeşte ştiinţei în deobşte, că «mecanica cerească iea ca punct de plecare atracţia newtoniană» (p. 19). D-l Bouasse zice şi d-sa, că «din mecanica raţională se desface, ca un caz particular, o formă care a luat o desvoltare particulară, mecanica cerească. Se presupun în ea, că forţele sunt centrale şi în raport invers cu pătratul distanţelor» (p. 102).

Cu totul altfel stau lucrurile în ştiinţele succesiunii: geologia, transformismul, preistoria şi istoria, în cari cercetarea cauzelor se urcă, prin înlănţuirea faptelor evoluţiei, la infinit, eliminând astfel cauza ultimă, şi stabilind deci cauzalitatea într'un chip definitiv. Căci nu se poate întâmpină că cauza nu poate fi stabilită prin o înlănţuire de fapte individuale, deoarece am văzut şi am dovedit că ea iea uneori această formă individuală chiar pentru geneza faptelor de repeţire. Pentru a explică, prin evoluţia cauzală, apariţia fiinţei omeneşti, ar trebuì să urcăm întregul şir al fiinţelor vii din cauză în cauză, până la monera primitivă, originea vieţii. Pentru a explică cauzaliceşte Revoluţia franceză, trebue iar să reurcăm istoria din treaptă în treaptă până la obârşia societăţilor. Pentru a explică formaţiile geologice ale unei regiuni, trebue cercetate straturile rocelor şi reaşezate în ordinea lor cronologică. Explicarea cauzală care nu se întâlneşte decât prin excepţie la faptele de repeţire, se reaflă mai totdeauna în cele de succesiune. De aceea şi trebue respinsă cu tot deadinsul părerea d-lui Picard raportată mai sus, că «naraţia istorică nu ar face decât a povesti o evoluţie, fără a-i puteà preciză cauzele». Evoluţia nu este doar o simplă povestire; *ea este expunerea cauzală a unei desvoltări.*

III.

Am căutat să descurcăm haosul de cugetări neîndreptăţite cari întunecă icoana ştiinţei istorice şi-i dau un aer straniu în mijlocul surorilor sale, strălucitoare prin razele legilor lor, şi acuma voim să ne apropiem şi de metoda istoriei, aşà de bine expusă de d-l Gabriel Monod. Inainte însă de a o face, se cuvine să aruncăm o

privire asupra capitolelor d-lor Ribot și Durkheim, cari tratează despre celelalte științe ale spiritului: psicologia și sociologia. Cât despre morală, neputând-o privì ca știință pentru temeiurile mai sus arătate, nu ne vom îndeletnicì cu ea, cu toată pledoaria așà de strălucită a d-lui Levy Bruhl în favoarea caracterului științific și al acestei discipline. Psicologia pe cât și sociologia sunt și vreau să fie științe de legi, deopotrivă cu surorile lor cari se ocupă de materie; căci ambele se îndeletnicesc cu ceeace se repetă fără încetare în sufletul omenesc, individual sau colectiv. Faptele cari se repetă pot totdeauna fi strânse în formulele, mai mult sau mai puțin precize, ale legilor. D-l Ribot dă din această pricină ca țintă psicologiei, «de a readuce, în măsura putincioasă, *la legi,* varietatea confuză a faptelor, fără cu toate aceste a pretinde la o rigoare pe care subiectul nu o poate îngăduì» (p. 229—230). Dar fiindcă pentru d-l Ribot, ca și pentru toți cugetătorii, «o știință nu devine exactă decât în proporția în care ea se folosește de cătimi ce pot fi măsurate» (p. 248), apoi D-sa se ocupă destul de îndelungat de psico-fizica ce-și propune măsura matematică a procedeurilor inteligenței, și pe care știința caută să o reducă la adevărata ei valoare. In toate cazurile, chiar dacă, ceeace pentru noi este sigur, psicologia nu va ajunge niciodată a stabilì asemenea măsurători și a creà *forme* matematice în slujba legilor ei, nu rămâne mai puțin o știință care-și întemeiază sistemul cnncepțiilor pe generalități de repețire, adecă pe legi.

Sociologia nu este, după d-l Durkheim, decât «un fel de istorie înțeleasă într'un chip deosebit. Istoricul tratează și el despre faptele sociale, dar el le privește mai ales prin partea prin care sunt particulare unui popor, unui timp determinat. Scopul său este de a reaflà și a caracterizà fizionomia proprie, individuală a fiecărei societăți. Sociologul se silește numai a descoperì raporturile obștești, legile ce pot fi adeverite în societăți deosebite». D-l Durkheim este pe de altă parte de părere, «că raporturile sociologiei cu istoria sunt menite a deveni tot mai intime, și că o zi va venì, când spiritul istoric și cel sociologic nu se vor mai deosebì decât prin nuanțe. Sociologul nu poate procedà la comparațiile și la inducțiile sale decât cu condiția de a cunoaște bine și de aproape faptele particulare pe cari ele se razimă, și pe de altă parte realitatea concretă pe care o studiază mai nemijlocit istoricul, poate fi lămurită prin rezultatele inducțiilor sociologice» (p. 281—282 și nota).

Cu toată această plecare către istorie, se vede bine că sociolo-

gia crede că ea singură va puteà formulà ideile generale, sub formă de legi, în vastul tărâm al desvoltării sociale, și că ea nu recunoaşte istoriei decât putinţa de a se ocupà cu chestii individuale. Dar întru cât nu există ştiinţă decât a generalului, se vede din aceasta chiar, că sociologia ea însăş tăgădueşte istoriei rolul de ştiinţă şi nu-i îngădue decât pe acela de a procurà materialuri adevăratei istorii a omenirii, aceea care ar fi formulată de «legile sociologice».

Insă noi credem că istoria este prin ea însăş o ştiinţă, cu toate că nu poate formulà legi ale desvoltării cari sunt, după noi, cu neputinţă, din motivul foarte firesc, că desvoltarea împinge fără încetare la lumina zilei fapte nouă și că, după cum o recunoaşte d-l Bouasse, «nu există nici o regulă pentru descoperirea faptelor nouă; apoi istoria ne mai învaţă, că cunoştinţa faptelor în adevăr nouă este datorită întâmplării. D-l Bouasse observă cu drept cuvânt, că acel ce a frecat cel dintâiu chihlimbarul şi-l văzù că atrage corpurile uşoare, nu datorì descoperirea lui unor adânci meditări asupra efectului frecării, şi că galvanismul nu fu descoperit decât mulţumită unui bulion de coapse de broaşte, pe care medicul îl prescrisese soţiei lui Galvani» (p. 76). Desvoltarea aducând însă la lumină tot fapte nouă, adeseori datorite întâmplării, urmează că o lege de succesiune, de desvoltare, în sensul legilor de repeţire a fenomenelor şi de prevedere a lor, nu poate să existe, şi anume din pricină, întâiu că nu se poate prevedeà niciodată decât un fapt care s'a produs odată şi nu un fapt nou; al doilea, pentrucă nu se poate formulà nici o lege pentru întâmplare (hazard). Legile de desvoltare, cuprinzând în ele şi legile sociologice, ar există deci numai pentru trecut şi s'ar oprì la prezent; ele nu ar aveà nici o valoare pentru viitor—în timp ce legile de repeţire ale lumii fizice precum şi acele ale lumii minţii sunt tocmai valabile pentru timpurile viitoare şi deci posedă facultatea de a prevedeà faptele ascunse în sânul timpurilor cari nu au sosit încă. Dar ştiinţele dezvoltării: geologia, transformismul, preistoria şi istoria posedă şi ele noţiunile lor obşteşti: nu legi, dar *serii* de fapte succesive, şi pretinsele legi sociologice nu sunt şi nu pot fi decât generalizări de serii. Generalizarea fiind însă rezultatul abstractiei, ea nu se poate întinde decât asupra obiectelor, noţiunilor şi deci şi a seriilor similare. Seriile însă sunt totdeauna deosebite şi limitate în spaţiu, ele nu se aseamănă între ele, şi dacă voim să le simplificăm, pentru a le reduce la elementul lor comun, le desbrăcăm tocmai de veşmântul lor caracteristic, reducându-le la nişte schelete.

D-l Monod, în minunatul său studiu asupra metodei în istorie, începe prin a face oarecari concesii științelor naturale, concesii ce nu sunt prin nimic îndreptățite, dacă se iea în privire întregul lor domeniu. D-sa zice bunăoară, că «științele naturii au avantajul de a puteà statornicì, prin observare directă sau prin experiență, faptele pe cari ele se întemeiază» (p. 325). Această putere a științelor naturale încetează însă pentru părțile lor cari studiază desvoltarea universului, unde acest mijloc de control lipsește tot atâta naturalistului ca și istoricului. D-l Monod însă pe de altă parte bagă de seamă, că «în mai multe științe ale naturii, în geologie, în zoologie, în botanică, când este vorba de a studià și explicà originile și transformările, fie ale reliefului pământului, fie ale speciilor animale și vegetale, nu se întâlnesc oare probleme istorice a căror deslegare întâmpină greutăți și nesiguranțe analoage cu cele ce înfățișază istoria activității și civilizației omenirii?» (p. 322). Iată pentru ce nu am spune, ca d-l Monod, că «istoria fenomenelor, variabilitatea lor, nu ține decât un loc subordonat în studiul științelor naturale» (p. 341). Aceasta nu se potrivește decât pentru fenomenele de repețire; dar pentru acestea, observația d-lui Monod se aplică tot așà de bine și faptelor conștiinței omenești. Cât despre fenomenele de desvoltare, natura și omenirea se află întocmai în acelaș caz: trebue să fie studiate în chip istoric.

Am stăruit de mai multe ori asupra împrejurării, că desvoltarea și deci istoria nu poate fi formulată în legi. D-l Monod zice în acelaș sens, că «întru cât privește legile cari par a fi condiția însăș a științelor, erà învederat că ele nu pot aveà acelaș caracter, nici acelaș grad de certitudine, când este vorba de a se grupà și de a se generalizà fenomene cari se succedă în timp, cu necontenite variații, ca atunci când este vorba de a grupà și de a generalizà fenomene cari se repetă totdeauna identic cu ele însești» (p. 322). Și aiurea d-sa revine asupra întrebării, spunând că «deși trebue să se bage de seamă că *noțiunea de lege,* în ceeace ea posedă ca abstracție, ca obștesc și neschimbător, nu-și poate găsì aplicarea în o știință care studiază fenomenele de succesiune, totdeauna deosebite între ele, prin o parte oarecare, se poate totuș încercà a se determinà factorii cari au dat naștere societății omenești și cari au condiționat desvoltarea, precum și tendințele obștești cari învoesc a se pătrunde ținta spre care tinde această desvoltare» (p. 355).

Noi precizăm încă mai de aproape gândirea d-lui Monod, adao-

gând că toate faptele universului, atât ale naturii cât și ale istoriei, sunt productul legilor naturale sau psicologice; dar întocmirea în șir a acestor fapte în cursul timpului este opera cauzalității succesive, care nu se mai manifestă sub formă de *legi* ci sub formă de *serii* și în care întâmplarea intervine adeseori. Ceeace este sustras imperiului legilor în desvoltarea universului în deobște, nu sunt faptele ce-l alcătuesc, ci succesiunea lor în timp. *Există legi de producere, cunoscute sau necunoscute, pentru toate fenomenele universului; nu există însă legi pentru desvoltarea lor în timp. Această de pe urmă nu este înlănțuită decât prin o succesiune de cauze și de efecte care dă naștere seriilor. Seriile nu se repetă, ele se urmează mai departe. Nu se pot prevedeà fenomenele viitoare ale desvoltării; nu se poate decât întrevedeà îndreptarea pe care seriile o vor urmà în vremile ce au să vină.*

Istoria este, cum o spune prea bine d-l Monod: «un lanț neîntrerupt de cauze și de efecte, și aceste cauze cari lucrează asupra evoluției omenești se înfățișează privirilor noastre sub forma de serii lucrând în chip paralel» (p. 320 și 344). D-l Monod înlocuește deci, precum o facem noi înșine, noțiunea de lege în istorie prin aceea de serie, singura care convine unor fapte succesive. Istoria însă nu devine pentru aceasta «o biată mică știință conjecturală, cea mai nesigură din științele neexacte» (p. 361). Din potrivă, ea este o știință care poate cuprinde realitatea trecută prin mijloace și metode absolut particulare.

Faptele pe cari istoria le stabilește tot cu mai multă siguranță sunt încadrate în concepțiile obștești ale seriilor prin puternica legătură a cauzlității succesive, și aceste serii joacă în istorie acelaș rol organizator pe care legile îl reprezentă în științele repețirii. Dacă este adevărat că istoria înlănțuește adeseori fapte particulare și că tot atât de des și cauzele cari lucrează asupra desvoltării sunt de natură individuală, nu trebue uitat, cum bagă de seamă și d-l Monod, că «acest individual nu este interesant decât cu condiție de a fi legat cu mișcarea obștească a societății și cu elementele consitutive ale evoluției omenești» (p. 345). Noi însă am dovedit că nu numai istoria este nevoită a recurge la individual; și științele pozitive se află în acelaș caz.

Aceleași caractere sunt împărtășite de științele desvoltării naturii: geologia, transformismul și domeniul intermediar al preistoriei,

Dacă manualul d-lui Thomas ar fi dat loc și metodelor de cari trebue să se slujească aceste de pe urmă științe, noțiunea de știință ar fi trebuit să fie modificată, și caracterele ei obștești ar fi trebuit să fie prezentate sub un alt aspect, iar istoria în înțelesul ei deplin de cunoștință a întregii desvoltări materiale, organice și intelectuale, s'ar fi înălțat atunci în fața științelor de legi ca tot așà de îndreptățită în câmpul cunoștinței adevărului, ca și științele pozitive propriu zise.

ȚARA SEVERINULUI
SAU OLTENIA

DE

Dr. AT. M. MARIENESCU
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 21 Maiu 1910.

PARTEA I

DIN ISTORIA BANATULUI SEVERIN.

1. Introducere.

In discursul meu: *Negru Vodă și epoca lui*, am arătat că la Carpații Transilvani sudici, la 1215 s'a format Țara Transalpină, respective Ungro-Vlahia între Olt și Siret, și astfel începutul istoriei românești în Valahia mare.

Acuma voiu arătà cum pe teritoriul Olteniei, respective al Valahiei mici, la Nord-Apus intre Carpați, la Răsărit intre Olt și la Miazăzi intre Dunăre, s'a format Țara Severinului și cum și aci s'a început vieața națională a Românilor.

Am cercetat toate documentele istorice și geografice, cari le-am cugetat de lipsă și mi-a fost posibil a le aflà, intre documentele regatului Ungariei, și câtevà opuri istorice, cari s'a părut a sta mai aproape de scrierea mea, pentru a puteà schițà începutul unei istorii românești și în Țara Severinului, adică în Oltenia sau Valahia mică.

Din regatul Ungariei s'a stârnit impulsul de ocupări, de cuceriri în țerile vecine; teritorii pe cari locuiau Românii înnădușiți încă de

Cumani și în parte abià scăpați de ei; încă în somn, dar somn ușor, căci erà spre dimineață, aproape de redeșteptare.

Ungaria are mulțime de documente referitoare la cauzele regatului său și între acestea se află și câtevà referitoare la ocupări, la cuceriri în teritoriile românești, și apoi la ciocniri, la luptele Ungariei cu Românii, cari prin aceste s'au redeșteptat pentru o vieață națională.

Și deșì Ungurii înșiși au fost beligeranți, trebue să primim că documentele păstrate cuprind în sine adevăr, ca să le putem și noi folosì; dar spre durere, din unele documente mai ulterioare pricepi că la timpul său au mai fost și alte documente premergătoare, cari azi nici nu mai există.

Și trebue să sperez, că de acum mai cu îndemn istoricii români vor scrutà documentele, ce s'ar mai aflà în România, ca scrierea mea prezentă din partea lor să poată fi întregită.

Discursul meu are intențiunea ca mai întâiu să deslușesc istoria și geografia referitoare la hotarele din lăuntru ale Ungariei, anume la comitatul Severin, care istorice e identic cu Banatul Severin, ca fiecine să capete cunoștința chiară despre împrejurările din Ungaria, respective despre Banatul Severin, căci fără de acestea nu se pot înțelege împrejurările din România. După aceasta mă voiu extinde la geografia și istoria Țerii Severinului.

Dar peste tot, voiu descrie epoca reînvierii Românilor din Oltenia, ca din tot punctul de vedere să se cunoască toate împrejurările, între cari Oltenia, din propria sa putere românească s'a fundat, ca țară românească.

2. Din istoria principilor Glad și Ochtum.

Trebue să scrutăm istoria veche a comitatului respective Banatului Severin. Punctul de plecare trebue să ne fie epoca lui Arpad, ducele maghiar, carele a cucerit pământul, mai târziu numit Ungaria. Arpad a domnit între anii 889 și 907 și apoi mai târziu Sfântul Ștefan, primul rege maghiar intre anii 1000 și 1038.

Anonim, notarul regelui Bela, ne spune (1): Insă pământul, care este dela fluviul Morus (Mureș) până la fortăreața Urscia (Orșova, Roșava), îl cuprinse atare duce cu numele Glad (Cap. XI, p. 33); iară

(1) *Chronicon Anonymi Belae regis notarius: gesta Hungarorum.* Ediția în traducere a lui Mihail Besam, Sibiiu 1899.

intr'alt loc Anonim zice : că Glad stăpânià dela fluviul Morus, până la fortăreața Horom, (mai din sus de Orșova pe țărmul Dunării) și că Glad cu oaste a ieșit în calea oastei ducilor lui Arpad, și că Glad aveà ajutorul Cumanilor, Bulgarilor și Blacilor (Românilor, cap. 44, pag. 71).

Anonim ne spune că Arpad a învins pe Glad și apoi adaogă că Arpad murind la anul 907, i-a urmat feciorul său Soltan 907—947 (cap. 46, pag 75), carele fixează marginile Ungariei, dar de țara lui Glad, și că Arpad ar fi luat-o în posesiune nu face amintire. Și nu e de crezut că Arpad ar fi ocupat țara lui Glad, pentrucă chiar Anonim (cap. 44, pag. 71) se explică: «De pe timpul regelui Sfântul Stefan 1000—1038, zice că din sămânța lui Glad s'a născut Ohtun (Ochtun) ducele acelei patrii pe carele mai târziu—pe timpul regelui Stefan — l-a omorît Sunad (Cenad) fiul lui Doboca, nepotul regelui, în cetatea de lângă Marissus (Mureș), fiindcă Ochtum întru toate s'a opus regelui și căruia (lui Sunad) regele i-a dăruit cetatea lui Ochtum, cu toate câte se țineau de cetate.

Dar mai este un dat istoric despre Ochtum, anume în vieața Sfântului Gerard (2), unde se zice: Aceluiaș bărbat Ochtun, i-a servit țara dela fluviu Keres (Criș) până la părțile Transilvane și până la Buddin (Vidin) și Zeren, și că toate aceste erau unite sub potestatea sa.

Astfel Keres e Crișul și Ochtum stăpânià și peste Mureș până la Criș; și cetatea de peste Mureș a fost urbs Morisena, în Ungaria, iară Zeren,—după cum se primește—e numele din care s'a născut numele Szörény la Unguri, Severin la Români.

Gheorghe Șincai (3) ne spune, că moartea lui Ohtun s'a întâmplat la anul 1021. In acest mod, Ohtun și pe timpul regelui Stefan a fost în posesiunea țerii sale. Fejer György cu toată cutezanța asează că după cucerirea lui Ohtun, Sfântul Ștefan a organizat comitatul Szörény (Severin) și pentru gubernarea comitatului a denumit Bani și că de atunci există A. Szörényi Bánság (Banatul Severinului) (4).

---

(2) *Rerum Hungaricarum monumenta arpadiana.* Intre altele *Vita Sancti Gerardi,* p. 214, unde se zice: «Serviebat cidem (Othun) viro terra de fluvio Keres usque ad partes transilvanas, et usque ad Buddin et Zeren. La Pesty Frigyes, *A Szörény bánság,* Budapest 1877, I, pag. 13, nota doua.

(3) *Cronologia Românilor* I, pag. 311.

(4) Fejer György, *Comentaria historica,* p. 155. La Pesty Figyes l. c. I, p. 13. Pesty susține autenticitatea lui Anonim. Nu sunt toți Röesler-i și Hunfalvi-i.

Apoi mapa lui Iausz György din evul mediu în uzul şcoalelor, arată ducatul sau posesiunea lui Glad între Tisa, Mureş, şi Dunăre până la Olt şi mapa dela locul unde a fost podul lui Traian arată: Szörény-vár (Cetatea Severin), adecă unde azi se află oraşul Severin (1).

3. In Ungaria proprie au fost două banate.

Ban (2) în Croaţia a fost demnitatea cea mai înaltă lângă principii vechi croaţi. Mai multe banate însemnate erau în Croaţia, Slavonia şi Bosnia. In Ungaria au fost două banate, cel din Machou (Maciov) şi cel din Szörény (Severin). Ban a fost titlul gubernatorului al unei provinţii la marginea ţerii şi pentru apărarea graniţelor. Pe ban regele l-a denumit pe atare timp şi banul în banatul său, ca un gubernator în mâna sa a avut puterea politică administrativă, judiciară şi militară, şi adeseori erà şi comandantul suprem al oastei din banat.

In Ungaria un banat a fost Machou (3) intre râul Drinu şi râul Moravia în Serbia sudică până sub Balcan: în Ungaria un alt banat a fost teritoriul comitatului respective Banatului Severin, adecă a Szörényi bànság şi Szörény vár, şi banatul s'a format la hotarele, la marginea Ungariei apriat faţă de Valahia, de Bulgaria şi iarăş de Serbia.

Infiinţarea de banate la atare margine a unei ţeri erà o instituţiune veche în Europa, dar fireşte sub alt titlu, carele prin sine însuş arată, că e vorba de un domn de marginea ţerii (4).

Deci e verisimil că Sfântul Ştefan primul rege al Ungarioi prin

(1) *Történelmi földrajzi iskolaiatlas* în uzul gimnaziilor şi şcoalelor reale Jausz György director de şcoale, sub N-rul 4, şi Besan arată asemenea.

(2) Latineşte banus. Numele ban unii il deduc dela slavicul *pan* (domn) alţii dela avaricul bojan, dar şi acest cuvânt e slavic din boj răsboiu şi an, om bărbat.

(3) După mapa citată a lui Jausz György, Ungaria în epoca lui Arpád, în Serbia între râul Drinu şi Moravia e scris, «Macsoi bánság (banatul Machou), pentrucă ch s'a răspuns cs (ci), iară în mapa de pe timpul împăraţilor franci e Machow, se extindeà şi faţă cu râul Sava.

(4) La Nemţi Mark-graf s'a numit domnul carele a trebuit să păzească *marginea* ţerii. Mark purcede din *marg* (margine), iară graf e comite, deci comite de marginea ţerii, şi se află şi Marg-graf. La Italiani Marchio, la Francezi Marquis (pentrucă ch, g, k şi g sunt litere ce treo una la alta).

In Anglia Marches, atàta cât şi Mack-graf, anume districtele de graniţă între Anglia, Scotia şi Walles. (Lexion de conversaţiune Mayer. Enciclopedica română şi dicţionare. Pesty Frigyes, *A Szöréni bánság*, I, 7—14).

formarea banatelor a imitat instituțiunile din alte țeri, căci a fost încunjurat de preoți, civili și militari străini învățați.

E lucru natural, că Banatul Machou și Banatul Severin au fost niște teritorii cari s'au ținut de regatul Ungariei, în lăuntrul regatului.

Dar în acest banat al Severinului, e țara Severinului o problemă a discursului de azi.

PARTEA II.

TERITORIUL ȘI ORGANIZAREA COMITATULUI RESPECTIVE A BANATULUI SEVERIN.

4. Carpații, Severin și marginile Banatului Severin.

Carpații ardeleni dela ameazi în direcțiunea muntelui Retezat părăsind granița Ardealului, se lungesc spre apus-ameazi ca și o continuare naturală a Carpaților ardeleni și se întind spre Baziaș, până unde Nera curge în Dunăre.

De către răsărit ramurile mai înalte ale Carpaților se scobor pe lângă râul Cerna de lângă Orșova și se numesc munții Orșovei, iară mai spre apus se întind spre munții Almașului.

Aceste ramuri pornite din Carpați spre răsărit și spre ameazi pe o mapă oficioasă se numesc: «A szörényi havasok», Alpii Seveiniani, Alpii Severinului) (1). Iară pe altă mapă, preste acești Alpi (Carpați) e scris: Szörény, adecă comitatul Severin (2).

Acest teritoriu muntos, dela munții Severini s'a numit Szörény varmegye (comitatul Severin) și acest teritoriu preste tot s'a numit mai ales: A szörényi bánság (Banatul Severinului).

Munți înalți pe acest teritoriu sunt foarte mulți, dar pentru de a arătà natura alpică sau carpatică a lor, înșir numai vreo câțivà: Retezatul are înălțime de 2177 metri, Sarcu 2190 m., Godian, 2225; Domoclet 1190 și ramul de munți ziși ai Rușavei 1236 de metri. Pas de munte spre România este numai unul, în vechime numit: «Pons Augusti și Porta Augusti», iară azi Poarta de fier lângă râul Bistra, pentrucă odată ar fi fost închis cu o poartă de fier.

---

(1) Mapa *A magyar Korona orszgainak hegy és vizrajzi térképe* lucrată din încredințarea ministrului de cult și învățământ.

(2) *Ungarn mit Kroatien Slavonien*, Ediția lui Sohr Berghuss, Autorul Handke.

*

Acest pas n'a fost acomodat de a atacà Oltenia. Dintre râuri amintesc numai Cerna, carele dela început (doară dela Sfântul Ştefan încoace) cu oraşul Szöréyvár (castrul, cetatea Severin) erà pe teritoriul Ungariei, anume a Banatului Severin, dar dela 1718 încoace Cerna e granița între Ungaria și România.

Pentru de a înțelege numele Severin la fine se adaogă: Adaosul I-iu.

Marginile comitatului respective Banatului Severin, în decursul secolilor numai la nord s'au strămutat, încât adeseori s'a alăturat câte o parte din comitatul Caraş sau uneori comitatul întreg, iară la apus districtul Ilyéd (Iladia), acesta s'a ținut de Severin, acuş de Caraş. Granița veche şi regulară a Banatului Severin spre nord a fost cevà dincolo de Caransebeş respective de Caran, care erà un opid al Severinului, adeseori granița nu erà departe de Lugoş; la răsărit munții cari se scobor pe lângă Cerna, cu oraşul Severin, la ameazi cu Dunărea, la apus Nera (1).

5. Comitatul respective Banatul Severinului şi districtele.

Abià sub Ludovic I (cel Mare) 1342—1382 se află date că Banatul Severinului cu comitatul Caraş a început de a fi în atare legătură organică, administrativă. Şi Banatul Severinului şi comitatul Caraş, încă până au fost şi separate au fost împărțite în cercuri (Kerületek) cari în documentele latine se numesc acuş provinții, acuş districte, ba la 1370 se află în Banatul Severin, Sebeş, Lugos şi Mihald numite comitate.

La anul 1457, când Caraşul erà împreunat cu Banatul Severinului, aflăm un document, carele înşiră opt districte, anume: Lugas, Sebeş, Mihald, (Mehadia) Halmos, (Halmăs, Halmágy, Almás) Krassófö (Craşova), Borzafö (Bârzava) Komyath, Komiath (Comiat), şi Ilyéd (Illadia).

Din aceste districte 4 au fost pe teritoriul Banatului Severin şi anume:

1) *Halmos*, împrejurul munților Almás. Se aminteşte în documente din 1430, 1454, etc.

---

(1) Pesty Frigyes, *A szöréni bánság*, I, 7 -8 Enciclopedia română. Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topog. şi statistic*, Bucureşti 1872.

2) *Karansebeş,* la anul 1420 se află districtul Sebeş şi la anul 1422 se află districtul Karan încă separate, dar la anul 1444 începe a fi Karansebeş.

3) *Mihäld,* uneori Nagy Miháld (Mehadia) se aminteşte în documente din 1323, 1324, 1402, etc.

4) *Komiath* (Comiat) se aminteşte în documente din 1369, 1420 (Komyath), etc.

In comitatul Caraşului au fost asemenea 4 districte.

5) *Ilyéd* (Iladia), acuş s'a ţinut de Severin, acuş de Caras. Se aminteşte în documente din 1325, 1382, etc.

6) *Lugas* (Lugoş) se aminteşte în documente din 1390, 1431, 1442, etc.

7) *Karasfö* (Craşova), numit dela râul Caras, se aminteşte în documente din 1335, 1364, etc.

8) *Borzafö* (Bârzava, dela râul Bârzava) se aminteşte în documente din 1370, 1495, etc.

Aceste 8 districte s'au numit 8 districte *Valachice* (româneşti) şi ele au avut drept de a judecà şi după *jus Valachicum.* Pe timpul lui Ulaszló (Vladislav), 1440—1444 şi pe timpul lui Ioan Hunyadi ca guvernator al Ungariei, 1444—1453 au căpătat districtele româneşti drepturi, cari prin Ladislau al V-lea, 1453—1458, şi anume la anul 1457, au fost întărite.

De bună seamă acele districte româneşti au avut mari merite pentru patrie,—dar cu încetul s'au uitat (1).

Pentru unele dovezi şi desluşiri, la fine se adaogă Adaosul al II-lea.

6. Banii de Severin.

Datele din cari s'au ştiut *Banii de Severin* erau: *a) Liber dignitariorum* (cartea demnitarilor) ce se purtà sub fiecare rege, dar din aceste cărţi s'a pierdut partea cea mai mare. *b)* Diplomele şi decretele regilor, cari se subscriau şi de banii de Severin, dar nici aceste nu se află toate: *c)* Arhivele prelaţilor şi ale capitolelor biserîceşti; *d)* Studiile istoricilor singuratici, făcute şi în arhivele familiilor banilor. Din acest punct de vedere, studiul citat adeseori al lui Pesty Frigyes merită recunoştinţă.

(1) Pesty Frigyes, *A szörényi vármegyei hajdani oláh-Kerületek.* Discurs ţinut în Academia Maghiară în 4 Oct. 1875, pag. 3—7 şi 28—30, 79. Iară documentele citate pentru districte se află în Pesty Frigyes, *A szöringyi bansåg története,* tomul III-lea.

După documente, căpetenia comitatului respective a Banatului Severin, totdeauna s'a chemat: *Ban de Severin*, iar teritoriul Banat de Severin; pentrucă teritoriul după modul vechiu s'a gubernat numai prin: Bani.

După documentele mai vechi s'au aflat urme de Bani, abià la 1233 Luca banus de Zeurino; la 1240 Oslu banus de Zeurino; la 1243 Stefan Csáky banus de Sievreno, la 1255 Pous banus de Zewerino (1), etc. şi şi atunci când Severinul s'a numit comitat, s'a gubernat de Bani; pe la 1501 se află: Bani comitatus Zuriniensis, adică căpetenia din Severin, însă nu s'a numit Comes (comite suprem, föispán) ca p. e. în comitatul Caraş. In Severin Banul a avut de ajutor doi vice-bani, unul la administraţie, altul la judeţ, precum în comitate comitele a avut de ajutor doi vice-comiţi sau doi vice-spani.

Astfel banul prim, cunoscut până acum din documente ca cel mai vechiu a fost Luca la anul 1233, adecă de pe timpul lui Andreiu al II-lea, 1205—1235. Şirul banilor de Severin după unii s'a continuat până după bătaia dela Mohács din 29 August 1526, după alţii până pe timpul lui Ioan Zápolya 1540. Cei din urmă bani la 1526 au fost: Zápolya János şi Kállay János. (2)

După încetarea banilor de Severin, se formează banatul de Caransebeş şi banatul de Lugas. La 1536 se află Somlyai Mihály ban de Caransebeş, iar comitatul Severin capătă comiţi supremi, dintre cari cel din urmă a fost Macskas Peter în 1699, pentrucă în 26 Ianuarie 1699 s'a legat pacea dela Carloviţ şi atunci s'a hotărît toată provincia timişană, cu capitala Timişoara, şi astfel şi fostul banat de Severin, să treacă în posesiunea Turciei. După pacea dela Pasaroviţ din 1718, Banatul timişian s'a dat îndărăt Austriei şi aceasta la 1764, pe teritoriile cam de către Dunăre a înfiinţat graniţa militară . La 1873 s'a reînfiinţat comitatul Szörény (Severin) şi la 1876 s'a împreunat cu comitatul Karaş (3).

Sub Adaosul III alătur şirul banilor din Severin începând dela 1233 până la 1526, în interesul cronologiei istoriei româneşti,

(1) Pesty Frigyes, *A szörényi bánság*, I, p. 249; că a fost semnată într'un document numirea: Dionisius Zeveriensis comes, dovedeşte prin documente, că Severinul nu a avut comiţi ci numai bani, aşà banul Pous în Severin, dar totdeodată comite în Szolnok.

(2) Pesty Frigyes, l. c., I, p. 293.

(3) Pesty Frigyes, l. c., I, 30—39, 314. Enciclopedia română şi Lex. de conv. Mayer.

pentrucă adeseori se amintesc atari bani, și fapte istorice în legătură cu banii, fără a fi precizat timpul. (1)

7. Castrum Severinum (sau cetatea Severinului).

In documentele latine numele se află în mai multe feluri; așà: Castrum Zewry și Zenwryniense, castrum severinum, etc. La Maghiari *a szörényi-vár, Szörény-vára,* la Români: Cetatea Severinului sau cetatea Severin și e indentică cu Turnul-Severin, oraș în Oltenia de stânga Dunării.

Pesty Frigyes zice: «Cetatea Severin a dat numele Banatului Severin, și mai târziu a comitatului Severin, și azi această cetate zace afară de granița Ungariei. Istoria cetății se poate scrie numai la olaltă cu istoria podului lui Traian. Podul s'a finit în anii 103—104 d. Hr. și Traian în al doilea răsboiu cu Dacii și-a adus oastea peste acest pod. După părerile istoricilor și geograficilor s'a stabilit că podul lui Traian a fost zidit de stânga Dunării, dela Roșava (Orșova) spre răsărit, intre Cerneț (Transdierna, adică dincolo de Cerna) și intre Turnul Severin. Se și poate face deosibire între ruinele vechi cari au rămas din întăriturile podului și între resturile din zidirile mai târzii. (Pesty Frigyes, A *szörényi bánság,* docum. II, p. 515—522).

Pesty Frigyes zice: Szörény, nume de geografie, târziu a ajuns la noi, numai în secolul al X-lea, când pe timpul regelui Sfântul Ștefan s'a scris că imperiul lui Achtum s'a întins dela râul Keres (Criș) până la Budin (Vidin) și Zeren (Szörény); iară la Heinrich Muglin numele e Zebrun și Tzebrun. După documentele maghiare la anul 1233, Luca se numește ban de Severin, fără a se ști pozitiv că a fost primul ban (Pesty Frigyes, II, p. 522).

Să scrutăm încă documentele istorice, în cari se află câte cevà despre Castrum Severinum (Pesty Frigyes, tom. III-lea cu provocare la numărul documentului).

In 15 Iulie, anul 1430, capitanul cetății Szorény, Orșova, Mihald, Sebeș și Zsidovár, carele și-a câștigat meritele sale sub cetatea Szörény (No. 33). La 16 Oct. 1424 Sigismund dăruise pe

(1) D-r Gheorghe Popovici, protopresbiter in Lugoș și membru corespondent al Academiei Române, în 1904 a publicat «Istoria Românilor bănățeni». Recomandăm acest op de interes istoric, pentru aceia cari vreau să câștige noțiuni mai multe despre Banatul Timișan.

Kolos Jeromos pentru meritele sale la zidirea cetăţii Szörény şi a altor cetăţi dela hotare (No. 39). La 9 Maiu 1439 regele Albert zice că deoarece noi pentru conservarea castrelor noastre Zewriniense Gewryn, Orşova, Mihald (Nr. 47 şi 49). Vladislau I în 9 Aug. 1440 către cei doi Hunyady, banilor din Szörény, pentru apărarea cetăţilor Orşova, Szörény, Mihald şi Görény (Nr. 52). Vladislav I-iu, 12 Martie 1443 zice: Castrele noastre *regale* Zewryn, Gewryn, Orşova, Peech, Zinice, Sebeş şi Mihald (Nr. 55). Nicolae Haghmás în 8 Martie 1515, banul zewerinens dărueşte pentru servitele la Castrum Zerveriense (Nr. 135). In 23 Fevr. 1521 Ludovic regele dărueşte pe Nicolae Gerlysthe banus castri zeweriensis (primul dat despre un ban al Castrului Severin, Nr. 142).

In 7 Aprilie 1534 Ludovic al II-lea scrie Saşilor din Sibiiu şi le demandă ca moneteria să o folosească şi din venitul ei să dea pentru întărirea cetăţii Szörény şi Sibiiu (Szeben), că Artandi Pál s'a însărcinat cu întărirea (Nr. 144). Tot Ludovic al II-lea în 12 Aprilie 1524 scrie Sibiienilor, că deoarece Turcii au cuprins Havasalföld (Transalpina), e foarte de lipsă zidirea de nou a cetăţii Szörény şi pentru aceasta ordonează Saşilor, ca să dea 5.000 fl. Nr. 145 (1).

Nu-i de lipsă a cercetà mai departe. E destul a arătà, că pe ce timp Severinul erà mai în posesiunea Ungariei, deşi Oltenia erà a Românilor.

Incă cevà în adausul Al IV-lea.

PARTEA III.

OLTENIA ŞI CUMANIA.

8. Oltenia.

Cu studiul trec acuma pe teritoriul României, anume în Oltenia, cândvà Valahia mică.

(1) Szörény a fost un sat sau prejur în apropiere de Caransebeş. In preambularea din 1561 a satului Bukin se zice că plecând din Caransebeş către *Zeoren* ajuns la dealul Grunul Bucsejej şi la părăul Szilfa, Pesty Frigyes, II, p. 542. Numele Zoren s'a tradus cu Szörény. Tot aci se află şi numele personal Zereny Péter, ce aduce aminte de Zeren din timpul lui Achtum. Dar în Documentele lui Hurmuzaki, Tom. I, partea 2, N-r 46, pag. 63, la anul 1360, într'un proces pentru moşia numită Severin se zice: Quod posseniones *Zueren* Ozyag Bokrand vocatae, ect. Niculae Kont palatinul a ţinut congregaţiunea generală cu universitatea nobililor comitatului Caraş în privinţa acelor possesiuni. Astfel Zeuren a zăcut în comitatul Caraş.

Marginile Olteniei sunt: la *nord* Carpații ardeleni; la *apus* Carpații sau munții Severinului; la *răsărit* râul Olt, care purcede din Ardeal, pe la Turnul roșu trece în România și lângă Măgurele se varsă în Dunăre, iar la amează Dunărea. Dela numele Olt a purces numele Oltenia.

Oltenia se împarte în 5 județe: începând înșirarea din sus în jos, adică de către Ardeal până la Dunăre, județele sunt:

1) Județul Vâlcea, cu capitala Râmnicul-Vâlcii, spre Ardeal. 2) Gorj cu capitala Târgul-Jiului. 3) Mehedinți, cu capitala Turnul-Severin. Ambele sunt vecine cu munții de către apus. 4) Dolj, cu capitala Craiova; 5) Romanați, cu capitala Caracal, se întind spre Olt respective spre Dunăre.

Trebue să însemn, că azi râul Cerna face marginea între Ungaria și Oltenia; că în județul Mehedinți capitala Turnul-Severin e totdeodată și portul de frunte al Olteniei; că la răsărit de Cerna, alpii carpatici sau severini se scobor către Turnul-Severin, la Maghiarî Szörény vár, în documente latine Castrum Severinum (și multe alte varietăți): că acesta s'a ținut cetatea de frunte a Banatului Severin; în deosebi pe acì au fost luptele Ungurilor în contra Românilor.

Deci Oltenia (fără de Turnul-Severin și împrejur atare teritoriu, ce s'a ținut de Banatul Severin) s'a numit de regulă Terra Severini, țara Severinului; ea a fost încorporată Ungariei, și regii Ungariei, Țara Severinului au înșirat-o între țerile Ungariei, și a format-o de parte întregitoare a Banatului Severin (1).

Prin pacea dela Pasarovit în 1718, Turcia, Oltenia o dete Austriei și Oltenia a rămas sub Austria până la pacea dela Belgrad în 1739, când apoi Oltenia s'a redat Munteniei.

9. Cumanii și Catolicismul.

a) *Cumanii.*

Inainte de deșteptarea Românilor între Carpați și Dunăre, erau Cumanii și țara lor s'a numit Cumania. Acuș papii, acuș regii Ungariei se amestecau în cauzele Cumanilor, și din scrierile papilor

(1) *Történelmi földrajzi iskolai Atlas,* în uzul școalelor de Jausz György, mapa N-r. 7, pentru începutul secolului al XIV, Szörényi bánság, Banatul Severin e suprascris pe teritoriul întreg al Olteniei, adecă până la râul Olt. Dincolo de Olt până la Siret e Valahia, iară Cumania e pusă între Siret și Dinastru.

(2) Enciclopodia română. Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topog. și statistic,* București 1872.

și ale regilor, avem doară unicele date din timpul Cumanilor. Dar cine au fost Cumanii?

Cuma e un râu în Caucas, purcede din nordul Caucasului și se pierde în Marea Caspică. Locuitorii, cari au locuit pe ambele țărmuri ale Cumei, s'au numit Cumani, și erau de viță turanică. Cumanii în secolul al IX-lea se aflau între Ural și Volga, și de acì s'au întins spre apus, până la Dunăre și Carpați, și în secolul al XI-lea se află dejà lângă Carpați și țara lor se numià Cumania.

Cumanii, la 1070, au năvălit în Ungaria, dar regele Solomon i-a învins. La 1089 au năvălit din nou în Uugaria, dar Vladislav regele Ungariei intr'o luptă lângă Timiș i-a sdrobit, și pe cei prinși i-a colonizat în Iazygia, între Dunăre și Tisa. Dar roiuri de ei mai neliniștiau marginile Ungariei, deosebi ale Transilvaniei și atunci regele Vladislav i-a căutat în locuințele lor dela Dunărea de-jos și i-a bătut acolo, când vreo 10.000 de Cumani au trecut Dunărea și s'au așezat în imperiul bizantin.

Insă a venit și peste Cumani un popor și mai barbar, Mongolii sau Tătarii, cari i-au bătut pe Cumani la Kalka în 1224, dar nu i-au înfrânt. Batu chan în 1235 așà de tare i-a sdrobit, încât 40.000 de familii s'au refugiat în Ungaria, și regele Bela al IV-lea (1230—1270) le dete loc de așezare în Iazygia, între Dunăre și Tisa și teritoriul acesta s'a numit Cumania.

Acum la 1241 Tătarii prin pasul Tömös și Rodna năvălesc în Ungaria, dar Cumanii tot mai neliniștesc Ungaria și pentru aceasta în anul 1279 regele Ludovic al IV-lea ordonează diregătorilor ca să prindă pe Cumani, să-i adune și așeze în locul destinat pentru ei de Bela al IV-lea (Hurmuzaki I, N-rul 341). Bela al IV-lea la 1233—1236 s'a proclamat de regele Cumaniei, care pe timpul său a fost între Olt și Carpați până peste Dnistru, iară dela Olt spre apus a fost țara Severinului, în care încă vor fi fost Cumani, fără ca față de regele să se fi ridicat la o valoare (1).

b) *Catolicismul în Cumania.*

Prima noțiune avem la 1211, când regele Andreiu al II-lea țara Bârsei a dăruit-o cavalerilor Teutoni ca să apere regatul Ungariei în contra Cumaniei (Hurm. I, Nr. 41) și când cavalerii Teutoni pe

(1) ad. a) I. Enciclopedia română; Lexicon de conversațiune Mayer. Iausz Gyiörgy, mapa citată sub N-rii 4, 5, 7.

teritoriul Cumaniei fundează Transalpina, și în care se formează Ungro-Vlahia între Olt și Siret (1).

La 1217 Papa Honoriu al III-lea autorizează pe *episcopul Cumanilor*, ca să poată rescumpără dijmele și moșiile ce au fost date în folosința locuitorilor (Hurm. I, No. 45). Lipsesc documentele anterioare, înainte de fondarea episcopatului Cumanilor, cari ar arătà că catolicismul încă mai de mult a prins rădăcini în Cumania. La 1218 Papa Honorin al III-lea autorizează pe arhiepiscopul din Calocea (dieceza lui între Dunăre și Tisa) ca să cerceteze și decidă neînțelegerea ce există între *canonicii episcopiei Cumanilor*, din cauză că dânșii au jurat, ca să țină masă comună (Hurm. I, No. 48). Tot la 1218, canonicii din episcopia Cumanilor roagă pe Papa, ca să le permită ca să împărțească dijmele acestei episcopii (Hurm. No. 49). Când se amintesc canonicii episcopiei, se dovedește că episcopia a avut capitolul său și că de mult a fost organizată.

La 1227 Papa Grigoriu al IX-lea trimite pe arhiepiscopul din Strigon ca legat (sol) în țara Cumanilor, ca să predice și boteze, să ridice biserici și să institue preoți și episcopi (Hurm. I, No. 77). La 1228 Papa Grigorie al IX-lea încunoștințează pe călugării predicatori, din Ungaria, că arhiepiscopul din Strigon a denumit pe Teodoric ca episcop al Cumanilor (Hurm. I, No. 82). La 1228 Teodoric episcopul Cumanilor sfătuește pe Secuii din Transilvania, ca să nu se supere pentru înființarea episcopiei Cumanilor, fiindcă în una și aceeaș biserică se pot întrunì Secuii, Cumanii și Olachii (2) (Românii) (Hurm. I, No. 84). La 1229 Papa Grigorie al IX-lea felicită pe arhiepiscopul din Strigon și-l încredințează ca să ierte păcatele acelora cari vor merge în Cumania, ca să construească biserici și edificii, *pentrucă gintea cumană până acuma a fost nomadă* și n'a avut locuințe stabile (Hurm. I, No. 86). Cumanii se arătau mai ales în grupe de călăreți.

Tot la 1229 Papa Grigorie al IX-lea scrie episcopului din Cumania, că dânsul de acuma înainte *are să fie supus numai pontificiului roman* (adecă Papei din Roma) și-l autorizează ca să poată absolvà (a le iertà păcatele) pe Cumani în cazuri mai puțin grave (Hurm. I, pag. 87) (3). La 1229 Papa Grigorie al IX-lea scrie Cumanilor

(1) Vezi *Negru Vodă și epoca lui.*

(2) Olachi, numele ce Maghiarii ni l-au dat; Oláh (Român).

(3) Papii încep de a-și aserà protestatea lor asupra Cumaniei, precum în *Negru Vodă și epoca lui*, asupra Transalpiniei.

cari au trecut la religiunea creştină (catolică), că-i *primeşte sub protecţiunea scaunului apostolic cu persoanele şi averile lor*, ca ei să nu fie în primejdie ca cinevà, din cauză că a trecut la religiunea creştină, să nvălească asupra *ţerii lor*. (Hurm. I, No. 88). La 1231 papa Grigoriu al IX-lea dojeneşte pe Andreiu al II-lea regele Ungariei, că pentru răscumpărarea pagubelor, făcute de Cumani, regele a dăruit cavalerilor Teutoni din ţara Bârsei o parte din Cumania, dincôlo de munţii cu neauă (Transalpina) (1) (Hurm. No. 91 (cevà mai târziu Ungro-Vlahia).

S'a zis mai sus, că Batu-chan la 1235 a bătut pe Cumani, că 40.000 de familii cumane s'au refugiat în Ungaria şi că Bela IV-lea i-a colonizat în Jazygia, dela Cumani numită Cumania. Românii din Cumania dintre Olt şi Dinistru, a trebuit să serveasca în armata Cumanilor, şi Cumanii au dus mulţi Români cu sine în Cumania, de bună samă mulţi şi înrudiţi. După codex. dipl. comitum Zichy II, 268, publicat de Hurmuzachi I, p. 2, No. 6, în anul 1347, se zice: Cumceg căpitanul Cumanilor din tribul Chertan care a descălecat în Ungaria, permite la 12 Cumani ca să poată remâneà pe moşiile magistrului Theuthes. Nicolae Densuşanu face observaţiunea cum că numele acestor Cumani în parte mare sunt româneşti. Aşà e şi acuma e de explicat, adică că şi Românii s'au dus cu Cumanii între Tisa şi Dunăre. Dar Ion Mocioni (tata lui Petru, Andreiu Antonie, Gheorghe şi Lucian), când pe la 1852 eram crescător al nepoţilor Alexandru şi Eugenie, disputând cu mine despre tema, că oare Românii vechi trecut-au peste Tisa spre apus, mi-a povestit, că înainte de 1848 a călătorit în Cumania şi acolo a aflat între bătrâni Români cari încă vorbiau româneşte şi în casă a văzut icoana s-ta Maria după ritul oriental.

PARTEA IV.

ŢARA SEVERINULUI ŞI CATOLICISMUL.

10. Numele ţerii Severinului.

In partea I, sub 2 am arătat că încă sub Sfântul Ştefan ţara Severinului s'a numit Zeren. Mai târziu numirile cele mai vechi

(1) Ocăreşte pe regele, pentrucă papa Cumania a considerat-o de ţara sa.

se află în scrisorile Papilor, cari acele numiri numai din epistolele regilor Ungariei le-au putut cunoaște.

Așà la 1237 Papa Grigorie al IX-lea autorizează pe frații din ordinul predicatorilor, că *Terra Ceurin* să o converteascǎ la religiunea romano-catolică (Hurmuzaki, No. 95, 96 și 97).

La 1238 Papa Grigorie al IX-lea concede regelui Bela IV ca să încorporeze terram quae *Zemram* nominatur, unui episcop sau episcopat să se incopcie (Hurm. I, No. 133).

La 1239 Bela IV roagă pe Papa Grigorie al IX-lea, ca să încorporeze terra, quae *Zeuren* nominatur atărui episcopat (Hurm. I, 140). Fiind vorba de episcopat, s'a putut înțelege episcopatul Cianadului, care s'a întins peste Banatul Severin și Cetatea Severin, ori episcopatul din Alba-Iulia, care s'a întins peste tot Ardealul. La 1247 Bela IV dă o diplomă pentru Ioaniți. In 1251 Papa Grigorie al IX-lea o întărește și în aceasta se zice: *tota terra de Zeurino,* cu munții și cu toate apertinențele. Această țară de Zeurin a fost teritoriul Olteniei,—afară de orașul Severin. In document se face deosebire de Cumania «dela râul Olt (spre răsărit) și dela Alpii Ultrasilvani (spre Nord); *toată Cumania* încă o dăruește magiștrilor Rembald și fraților din ordinul Ioaniților (Hurm. I, No. 193). La 1270 Ștefan al V-lea amintește că Bulgarii au devastat Terram nostram de Zeurino (Hurm. I, No. 258)». Pe viitor abià mai afli când și când amintiri de «Terra Severini, pentrucă această țară, adică Oltenia a început a se numì Transalpina. In discursul *Negru Vodă și epoca lui* am arătat, că la răsărit de Olt, la amiazi de Carpații dela pasurile Tömös și Bran, intre Olt și Seret, teren anumit s'a numit Transalpina, acuma voiu dovedì că și Oltenia s'a numit Transalpina, ca în istorie să nu se facă confuziune în teritorii.

a) *Transalpina (Oltenia).*

Ladislau al IV-lea amintește despre răsboiul cu Litean, că acesta a ocupat din regatul nostru *Ultra Alpes* (dincolo de Alpi, adică de munți ardeleni). E vorba de țara Severinului (Hurm. I, an. 1285, No. 366 și 367). La 1324 Carol Robert trimite delegațiuni ad Basarab Voywodam nostrum Transalpinum (Hurm. I, No. 467). La 1327 Papa Ioan al XXII scrie lui Basarab Woywod Transalpinus (Hurm. I, 476). La 1331 Carol Robert amintește de expedițiunea ce a avut-o în partibus transalpinis (în părțile transalpine) (Hurm. I, No. 490). Tot acela la 1332 zice: In atari margini ale regatului nostru, quae in terra Trans-

alpina, prin Basarab se țin în posesiune spre paguba coroanei (Hurm. I, No. 498). La 1333 în părțile transalpine în contra lui Basarab (Hurm. I, No. 499). La 1335 Terra Transalpina, unde prin Basarab Olachul (Hurm. I, No. 507) La 1335 in Terra Transalpina (No. 508). Tot în acel an în partibus transalpinis (No. 510). La 1336 Carol Robert amintește când: terram transalpinam visitassemus. (No. 515). La 1351 ad partes transalpinas (Hurm. I, No. 12). La 1352 in partibus transalpinis (No. 17). La 1354 in terra transalpina, unde prin Basarab Olachul (No. 27), iară la 1355 Alexandru Basarab, voivoda nostru transalpin (Hurm. I 2, No. 28). E destul și până acì spre a dovedì, că Oltenia în documentele Ungariei s'a numit Terra Severini și Transalpina, adică țara dincolo de Alpi (munți, Carpații Ardealului) (1).

11. Catolicismul în țara Severinului (sau Oltenia).

Ca de introducere, trebue să spun cevà despre starea generală a catolicismului în Europa, ca să-l pricepem mai bine în epoca despre care scriem. Nu vreau să ating despre anii dela Hristos până la 1048 d. Hr., ci de acì încolo.

1) Ridicarea papismului asupra imperialismului. Luptele între anii 1048—1179.

2) Catolicismul roman în culmea înălțării sale, între anii 1200-1294.

3) Căderea papismului în față cu ideile de fundare de stat și de naționalitate între anii 1302—1394.

Acum în Europa încep a se fundà state independente și naționale. Așà se întâmplă și în Oltenia. Domnește un principiu general în Europa. In această epocă vedem și fundarea unui stat național în Oltenia, deși Românii au stat mult sub influența papismului (2).

---

(1) Transilvania (Ardealul) în documentele Ungariei se numește: terra ultrasilvas (țara dincolo de pădure, adecă de Silvania). Ultrasilvanus (ardelean) Hurm. I, la anul 1197 1211, 1212, 1222, 1228, 1291, etc. Ultra Silvas Alpes, (munții, Carpații dincolo de pădure și partes, anii 1223, 1225, 1238, 1251, 1291).

La anul 1246 (Hurm. I, No. 180) Ascelin Călugărul descrie călătoria sa la Tătari și zice: să te miri de atâta ucidere a oamenilor și mai ales a Ungurilor, (Montanorun) Muntenilor și Polonilor. Eu acì am aflat mai întâiu de numele: Monteni, Munteni.

(2) Lexicon de conv. Meyer, la Kirche, p. 746, *Leittafel der Kirchengeschichte.*

Ca punct de plecare să iau anul 1233, când Luca se amintește de Ban al Severinului (în comitatul Severinului). Dela 1205—1235 a domnit regele Andreiu al II-lea, dar decretul respectiv l-a dat Bela (principele de coroană) mai târziu al IV-lea.

La 1237 papa Grigoriu al IX-lea autorizează pe călugării predicatori, *așezați* în țara Ceurin, Severin, că în cazuri mai puțin grave să poată absolvà pe cei excomnicați, ca astfeliu mulțimea poporului din țara Ceurin să se întoarcă cu mai mult zel la credința catolică (Hurm. I, No. 115).

La 1237 papa Grigoriu al IX-lea autorizează pe călugrii predicatori din țara Ceurin, ca deoarece în părțile acelea nu-s episcopi (catolici), să sfințească paliele (preoților) pentru altar, și veșmintele preoțești, și să înființeze cimeterii (ținterime, morminți) (Hurm. I, No. 116). Tot la 1237 papa Grigoriu IX-lea invită pe *noi credincioșii* locuitori în țara Cheurin (Severin), ca cu iubire să primească pe călugării predicatori din Ungaria, rugători regelui etern, ca să asculte de învățăturile lor, că spiritul sfânt purcede dela tatăl și dela fiul (Hurm. I, No. 117).

Așà se vede că călugării predicatori erau așezați cu mulți ani înainte de 1237 și că papa a aflat terenul destul de pregătit, ca să dispună și despre țara Severinului. La 1238 papa Gregoriu al IX-lea felicită pe regele Bela al IV-lea, că e dispus să plece în contra lui Asan (dincolo de Balcan) și pentu aceasta la rugarea lui (a regelui) îi concede, ca să încorporeze țara Zemra (Severin), unde popoarele nu au fost supuse vreunui episcop sau episcopat, și îi zice, ca să primească un arhiepiscop ori un episcop din regatul său (Hurm. I, No. 1333). La 1239 regele Bela al IV-lea roagă pe papa Grigoriu al IX-lea ca să-i conceadă să încorporeze țara Zeuren (Severin) la vreun episcopat oarecare (Hurm. I, No. 140). La anul 1246, Bela al IV-lea dă un decret în cauză din Ungaria și acesta e subscris și de episcopul romano-catolic «*Gregorius Zeuriniensis*» (Hurm. I, No. 181,.

Țara Severinului nu s'a încorporat nici episcopatului Cianad, nici episcopatului din Alba-Iulia, și Bela al IV-lea după încorporare, ca parte din Ungaria, i-a dat episcop separat pe Gregoriu. Și în epoca aceasta nu este nici o urmă, că țara Severinului ar fi fost încorporată cu Banatul (Comitatul) Severinului, și că ar fi fost administrată de Banul din Severin. Aceasta se documentează și prin următoarele:

Bela al IV-lea în 1247 dă o diplomă, o donațiune în favoarea cavalerilor Ioaniți (2) și acestora le donează toată țara Severinului și toată Cumania (dela Olt spre răsărit până către Dnistru, sau doară și dincolo). Această diplomă ca dată de Bela al IV-lea nu e publicată, dar este un ducoment dela papa Inocențiu al IV-lea carele la 1251 întărește diploma lui Bela și o reproduce în toată extensiunea sa (Hurm. I, N-r. 193). Această diplomă e începutul pentru istoria națională românească, și pentru aceasta o fac cunoscută în partea următoare. Despre Ioaniți mai vine numai odată amintire la anul 1248, când papa Ioanițiu al IV-lea provoacă pe Ioaniți, ca dacă Tătarii ar mai intrà în Ungaria, ei să ajute Ungaria (Hurm. I, Nr. 185).

Pesty Frigyes ne arată că Bela al IV-lea la anul 1247 a dăruit Ioaniților Țara Severinului și că Ioaniții la 1254, au părăsit țara, fără ca să se mai reîntoarcă (3). Ioaniții în 7 ani nici n'au putut ca să iea în posesiune țara Severinului și toată Cumania, cu atâta mai puțin să organizeze atare administrare. Gheorghe Șincai, după Engel, zice: «Mi se-mi pare că Ioaniții sau n'au intrat în stăpânirea Zeverinului, sau de au intrat, a trebuit curând să iese afară pentru puterea protivnicilor din vecini, sau că doară s'au chiemat de însuș Bela al IV-lea la răsboiul din Stiria, care a început la anul 1249» (4).

Tot Pesty Frigyes cu referință la primul episcop romano-catolic în țara Severinului, adică la anul 1246, Gregoriu Zeuriniensis, spune că în țara Severinului afară de acest Gregorius, în decursul secolilor, abià s'a mai aflat urmă, la 1362 de Gregorius, la 1431 de Luca, la 1439 de Benedict și la 1502 de Gregorius (5). Poate că istoria României va ști spune cauzele.

---

(2) Ioaniții erau preoți-ostași, ca și cavalerii Teutoni. Din ordinele cele mai vechi, și ei cavalerii Ioaniți, după numele unui sfânt numit Ion din Ierusalim, și titula lor a fost «Fratres hospitales sancti Iohanis». La 1113 au fost întărite regulele ordinului.

(3) Pesty Frigyes, *A Szörényi bánsägy törtėnete*, tom. I, p. 248.

(4) *Cronica Românilor*, Tom. I, p. 433, la an. 1247.

(5) Pesty Frigyes, l. c., p. 332.

PARTEA V.

SCHIŢĂ DIN INCEPUTUL ISTORIEI ROMÂNEŞTI IN OLTENIA.

12. Diploma regelui Bela IV şi amintirile din ea.

Bela al IV-lea regele Ungariei a domnit dela 1235 până la 1270. El la anul 1247 a dat o diplomă cavalerilor Ioaniţi, cărora le-a dăruit *toată ţara Severinului* (Oltenia) şi *toată Cumania* (dela Olt spre răsărit până la Dnistru). Papa Inocenţiu al IV-lea această diplomă a întărit-o şi diploma se află numai în formă de întărire (Hurm. I, p. 133).

Gheorghe Şincai (în *Cron. Românilor* I, p. 427) a tradus diploma întreagă şi astfel nu e lipsă ca să o comunic în toată întinderea sa, ci o voiu analiză după punctele esenţiale, căci aşà e uşor pricepută.

1. Bela al IV-lea în donaţiune se numeşte pe sine şi regele Cumaniei şi zice că s'a sfătuit cu fratele Rembald, marele magistru al caselor (domus) ospitalului din Ierusalim (adică cu căpetenia cavalerilor Ioaniţi) şi cu Rembald s'a legat pe sine şi casa ospitalului întru ajutorul crăimii noastre şi spre apărarea credinţei creştineşti va prinde urme după forma mai jos adusă.

2. Ii dăm şi dăruim lui Rembald şi, prin el, casei numite «totam terram de Zeverino» (toată ţara sau pământul de Severin) cu munţii ce se ţin de această ţară şi cu toate alte aparţinenţii asemenea o dăm cu chinezatele lui *Ion* şi a lui *Farkas* (1) până la râul Olt.

a) Scoţând afară din donaţiune pământul chinezatului voevodului Lynioy (Linoiu), care îl lăsăm Olachilor (Românilor), aşà precum l-au ţinut până acum.

3. Totuş aşà le dăm (lui Rembald şi casei lui), că *jumătate* din toate folosurile, veniturile şi serviciile din toată ţara Zeurinului şi din chinezatele numite o rezervăm pentru noi şi moştenitorii noştri, iar *cealaltă jumătate* (din folosuri, etc.) o cedăm spre folosinţă casei numite.

a) şi scoţând afară bisericile zidite şi cari se vor zidì în toate pământurile (ţerile) mai sus zise, din ale cărora venituri nimic nu re-

(1) Farkas. Pesty Frigyes zice: Chnezii cari se află pe ambele părţi ale Oltului, n'au fost decât diregători numiţi acolo de regele Ungariei, şi că aceia adeseori au fost Magiari, arată numele Farkas (*A Szörényi Bánság,* I, p. 18).

zervăm pentru noi (rege) pentru a salvà reverența și drepturile arhiepiscopilor și episcopilor, ce prin aceasta sunt de a se recunoaște.

b) scoţând încă afară (din donațiune) și toate morile dintre graniţele numitelor ţeri, ori unde morile ar fi făcute sau se vor face, cari sunt ale regelui.

4. Afară de cele din Țara *Lytua* (1) cu edificiile și toate agriculturile ce s'au făcut cu spesele fraților zisei case, cu fânațele și pășunile pentru vitele lor, așișderea cu pescăriile cari sunt acuma sau se vor face pentru dânșii, cari toate le lăsăm spre folosul fraților acestora.

a) Dar vor fi comune: pescuitul Dunărei și pescăriile dela Cheley (Celey) le ținem noi (regele) cu zișii frați în comunitate.

5. Asemenea concedem și *jumătate* din toate veniturile și foloasele ce se culeg dela Olachii (Românii) cari locuesc în țara *Lytua* (scoțând afară țară Harsacului în apertinențele sale), regelui să se culeagă, iar domus hospitalis să primească cele mai înainte zise (adică cealaltă *jumătate*).

6. Voim încă că amintiții Olachi spre apărarea țerii și spre alungarea ori răsbunarea injuriilor ce se fac de străini, cari nu sunt supuși regatului nostru,—zișilor frați (Ioaniţi) să stea întru ajutor cu aparatul lor de răsboiu, și din contră, acei frați în cazuri asemenea să fie îndatorați a da Olachilor ajutorul și sprijinul, așà precum se poate.

7. Iară dacă noi vom mobilizà oastea noastră în contra Bulgariei, Greciei şi a Cumaniei, a treia parte din toţi locuitorii abili de răsboiu să plece cu oastea și din achisițiunile de răsboiu atât mobile precum și imobile, domus hospitalis (adică Ioaniții) după proporţiunea numărului persoanelor din oastea de Zeurin şi din arme să capete o porţiune.

8. Către acestea am dăruit perceptorului (Rembald) numit mai înainte și prin el casei ospitale începând dela fluviul Olt și dela

---

(1) Ţara Lytua In latina documentelor citate *u* adeseori a sunat ca *v*. Din acest motiv Gheorghe Şincai în *Cron. Rom.* I, p. 428, Lytua a tradus-o cu Litva. De acì Lit-va-nia, o ţară pe ţărmii mării. Lit însomnează ţărm de apă, şi Litua-Litva a fost partea Olteniei către şi pe ţărmii Dunărei; latineşte litus, litoral. Pentru aceasta se aminteşte în document de pescuitul Dunărei şi pescăriile dela Celeiu, pe ţărmul Dunărei. Mai târziu voivodul din Lytua se numeşte Lython (unde on înseamnă om, ca on în Teuton), la Fejér Lyth-en, din care nume la Romani s'a format Lit-ean, unde en şi ean asemenea înseamnă om.

Alpii ultrasilvani (Carpaţii ardeleni) *toată Cumania* (1) sub condiţiunile cari s'au spus la «Ţara Zeurinului» (Severinului).

a) scoţând afară (din donaţiune) ţara lui Szeneslay, voivodul Olachilor (Românilor), ce o lăsăm acelora (Olachilor), precum ei şi până acì au ţinut-o, cu condiţiunile ce mai sus s'au ordonat pentru ţara Lytua.

9. Iar nici aceea nu putem trece cu vederea, că dela intrarea numiţilor fraţi (Ioaniţi) în posesiune, până la 25 de ani, toate veniturile ţerii Cumaniei întregi să le primească casa fraţilor.

a) scoţând afară din donaţiune veniturile ţerii lui Szeneslay, aşà că din acestea fraţii vor primì numai *jumătate* din venituri şi foloase.

10. Iară spesele ce se fac cu paza pentru castre sau întărituri, trebue şă ne fie comune aşà nouă (regelui) precum numiţilor fraţi, salvând alte condiţiuni pe partea noastră (regească) şi excepţiuni pe partea casei ospitale în ţara Cumaniei, precum de biserici, mori, de toate altele, cari una câte una s'au înşirat mai sus la ţara Zeurinului.

11. Şi pentru edificarea castrelor în zisa ţară a Cumaniei şi în contra oricăror năvălitori ai ţerii Cumaniei vom cere sfatul şi puterile acestor fraţi, şi dacă va fi de lipsă şi de zişii fraţi vom fi noi recercaţi şi încetând toate alte piedici, şi în persoana noastră (regească) vom merge acolo (în Cumania, Hurm. I, p. 193 p. 240).

In scrierea mea: *Negru Vodă şi epoca lui* am arătat că regele Andreiu al II-lea pe cavalerii teutonici la an. 1225 i-a alungat din Ţara Bârsei şi din Transalpina (Ungro-Vlahia); acum în această scriere mai sus am arătat, că cavalerii Ioaniţi la 1254 au părăsit ţara Severinului şi că Cumania nici n'au putut-o luà în stăpânire.

Dela anul 1247 până la 1285, adică 38 de ani, nu se mai află amintire de materialul acesta istoric, de starea Olteniei. Regele Ladislau al IV-lea se suie pe tronul Ungariei şi domneşte dela 1272 până la 1290. Regele într'un document din 1285 numără meritele

---

(1) Toată Cumania erà dela Olt spre răsărit până la Dnistru. Gheorghe Sincai, *Cron. Român.* I, 422, zice că Bela al IV-lea nu a stăpânit Cumania ca să o poată dăruì, ci numai a dorit ca să o aibă (prin Ioaniţi).

Szeneslay a fost doar Voivod în Cumania, adică dela Olt spre răsărit. Acì se poate presupune, că a fost între Olt şi Seret, unde Negru Vodă îşi fondase ţară la an. 1215. Aceasta nu ar fi împiedicat pe regele să dăruească şi Cumania şi în ea să susţină pe Szeneslay—,dar, precum ştim, Ioaniţii la 1254 au părăsit toate ţerile ce le-au căpătat în dar.

magistrului Gheorghe, fiul lui Simeon, pentru rege, şi între alte merite, regele spune şi următoarele:

«In fine şi când noi după moartea prea iubitului tată al nostru în etate puerilă am început a domnì (adică la 1272), Lython (1) la olaltă cu fraţii săi, prin infidelitatea sa—atare parte din regatul nostru, ce se află dincolo de Alpi (Carpaţii Transalpini), a cuprins-o pentru sine, şi veniturile acelei părţi, cari ni se cuveniau nouă, nici după multe admoniţiuni nu s'a cugetat să ni se dea. Atunci noi pe adeseori numitul magistru Gheorghe, l-am trimis în contra lui Lython, iar Gheorghe cu opera (fapta) cea mai înaltă a fidelităţii sale s'a luptat cu el (Lython) şi l-a omorît şi pe fratele lui, cu numele Bărbath, l-a prins şi l-a adus înaintea noastră (a regelui) şi dela care (Bărbath) noi am făcut ca să se stoarcă nu o mică cantitate de bani, şi aşà, prin serviciile aceluiaş magistru Gheorghe al nostru tributul nostru în acele părţi a fost restaurat. (Hurm. No. 366, p. 454). Regele Ladislav al IV-lea tot în anul 1285 aminteşte de răsboiul său cu Litean Voevodul, înşiră din nou meritele magistrului Gheorghe şi îi face donaţiune nouă. Cele de mai sus se repeţesc din cuvânt în cuvânt (Hurm. I, No. 367, pag. 457).

La anul 1288, magistrul Gheorghe in numele său face documentul şi în el amintise de serviciile comitelui Petrus, când Ladislau al IV-lea s'a luptat în contra lui Lythen (Litean) şi în document se zice: «Asemenea, când pe Litua (alias Lythen) voivoda necredincios, din porunca aceluiaş (Gheorghe) pe Bărbath îl adusesem prins în faţa domnului rege al nostru, acel comite Petrus, cu vărsarea sângelui său, prin acea faptă nouă ne-a făcut serviciile cele mai credincioase (Hurm. I, No. 389, p. 483).

---

(1) Lython, Lytu-a, la Fejér se află Lytira, iar Lynioy (Linoiu) la Fejér se află Lyrtioy. Pesty Frigyes zice că pământul Lytira verisimil e prejurul dela râul Lotru, ce curge în Olt (*A Szörényi Bánság*, I, p. 17), Intr'un document din anul 1233 râul Lotru se numeşte Lothur. (Hurm. I, No. 99) Lytua a fost la Dunăre şi astfel nu poate fi pe lângă Lotru care e în Carpaţi. Numele Lotru purcede din la, lo, ori lu, apă şi ter, mică. Latoriţa şi Loterie, azi pârae cari se varsă în Lotru. Luther e un pârâu în Germania. Lython Edvard Georg, un literat englez. Domnul D. Onciul mi-a spus că pe Linoy şi Lython îi ţine identici.

PARTEA VI.

13. In titulatura unor voievozi români se află și titlul de Banus de Zeurino adică ban de Severin.

Fiindcă în această scriere se cuprinde studiul despre Banul de Severin și despre Banatul Severin, trebue ca să lămuresc chestiunea referitoare la acest obiect, anume : unii voivozi sau principi români, între alte titulaturi au avut și titlul de «Ban de Severin». Trebue căutat adevărul, căci istoria e numai ce s'a dovedit ca adevăr, bazat pe documente. Din acest titlu, unii scriitori români au dedus că principii români pentru aceea poartă acest titlu pentrucă au cuprins Banatul Severinului (comitatul întreg al Severinului și comitatul Caraș, când acestea au fost împreunate) și astfel ei au avut drept la acest titlu. Firește că aserțiunea aceasta încă a făcut mare confuziune în istoria română,—numai pentrucă nu s'au scrutat documentele respective.

Titlul de ban de Severin a fost dat de regele Ungariei acelui voevod român carele *a)* ca un vasal a fost sub ascultare, sau *b)* carele a fost în alianță cu regele pentru atari scopuri de războiu. Din întâmplare toate documentele referitoare sunt date de înșiși domnitoriii români (Hurmuzaki, I, p. 2). Și pentru aceasta, unii istorici maghiari, asemenea fără de a studià, aserează că voevozii români au uzurpat acest titlu.

Banatul Severinului (comitatul Severin și Caraș), dela Sfântul Ștefan încoace, nici când nu a fost cuprins de principii români, și dacă ici colea cetatea Szörény (orașul Turnul Severin) a fost cuprinsă de voivozi români, aceasta nu împuternicește la titlul de ban al Severinului. Eu voiu arătà ca și atunci, când atare voevod român a purtat titlul de ban de Severin, Severinul a avut banii săi proprii, numiți de regele. In urmare se primește, se dovedește, că regii Ungariei au dăruit pe atari voievozi români cu titlul de ban de Severin.

Regele Ludovic I sau cel Mare a domnit dela 1342—1382. Carol al II-lea dela 1382—1387, iară Sigismund dela 1387—1437. Din epoca acestora am cules documentele citate.

La anul 1368 Vlad voievodul zice : «Ladislaus Dei et regiæ Majestatis gratia woievoda Transalpinus et Banus de Zeurino. (Eu Vlad din mila lui Dumnezeu și a Maiestății Sale regelui, Voievod trans-

alpin și Ban de Severin). Cu scrisoarea de față recomandăm memoriei tuturor acelora de cari se atinge, că, când principele excelentisim Domnul Ludovic, renumitul rege al Ungariei, generosul domnul nostru natural, carele a trimis la mine pe Lepes pentru pace, între mine și negutătorii din Brașov. In țara lui Transalpină se înșiră orașele Câmpul-Lung, Slatina și Brăila, astfel în Valahia mare (Hurm. I, p. 2, No. 108).

Să nu creadă cineva, că Vlad Vodă a fost în posesiunea Banatului Severin, pentru căregele Ludovic I, tot în anul 1368, dar cu câtevà luni mai nainte, conferește Românului (din Banat) Benedict Heem: Banatul Bulgariei dimpreună cu castrele Timișoarei, Jidovinului, Sebeșului, Mihádyd-ului (Mehadiei) și Orșovei (Hurm. I, 2, No. 106). Aceste trei castre din urmă sunt în comitatul respective banatul Severinului. Dar dovada pe deasupra: La 1368 în Liber Dignitariorum ca ban de Severin e insemnat Heem Benedek (Pesty Frigyes, *A Szörényi Bánság,* I, p. 162). Așà se repețesc toate documentele, dar pentru convingere încă unele.

La anul 1369 tot Voivodul Vlad zice: «Ladislaus Dei et regis Hungariae gratia Vajvoda Transalpinus, Banus de Zewerino, nec non dux de Fogaras (Vlad din mila lui Dumnezeu și a regelui Ungariei, voivoda transalpin, ban de Zeverin și duce de Fogaras). Vlad se numește fiul lui Alexandru și *dă drepturi catolicilor*, acelora cari țin ritul și datinele bisericii române. Documentul e datat în Argyas (Argeș), astfel iară în Valahia mare (Hurm. I, 2, No. 112).

Pesty Frigyes despre Vlad ca banus de Zevrino zice: «După cum se crede, a fost numai titlul ce l-a conces regele Ludovic ca să-l poarte Vlad ca voivoda reîntors la credință către regele. Dar și în Liber dignitoriorum la anii 1369, 1370 și 1371 ca ban de Severin e introdus Heem Benedek (*A Szörényi Bánság* I, p, 265).

La anul 1372 Vlad dăruește magistrului Ladislau, unui înrudit, târgul Șercaia și alte sate din țara Făgărașului. Vlad zice: Vladislaus Vajvoda Transalpinus, Banus de Zèurino et dux novae plantationis terrae Fugoras, și documentul e datat în Argios (Arges), reședința principelui, asemenea în Valahia mare. Vlad în document zice: Când noi eram încă sub jug, dar în grația principelui numit (Ludovic) și am ridicat noi o oaste validă în contra Turcilor necredincioși și a împăratului din Tyrna (Târnova) în Bulgaria: Serenisimul principe Ludovic, ilustrul rege al Ungariei, domnul nostru natural. Ce se atinge de donațiunea lui Vlad în Făgăraș, acesta se roagă de domnul natural și de moștenitorii lui, că documentul «in

vigore suo confirmet», adică regele să-l întărească (Hurm. I, 2, No. 148). Dar după Liber Dignitariorum în anii 1372—1375 ban de Severin a fost Liszkai Pál (Pesty Frigyes, l. c., I, p. 363).

In documentele cari după datină se subscriau și de banul Severinului, adeseori e însemnat că demnitatea de ban e vacantă, după limba maghiară: *Üres* (goală). Din aceasta la unii istorici români se zice, că atunci banatul Severinului a fost în posesiunea Românilor. Nici vorbă. E o rătăcire ușuratică.

Dar să vedem și epoca lui Mircea, căci peste toate lumină și adevăr trebue în istoria românească.

La 1390 Mircea încheie un tractat de alianță cu Vladislav regele Poloniei în contra regelui Sigismund. Mircea în document zice: «Mircius Dei gratia Woyvoda Transalpinus, Fogaras et Omlás dux, Severini comes, terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus (Hurm. I, 2, No. 262).

In document Severini comes e smintă, pentrucă precum s'a arătat, Severinul a avut ban. Tot la anul 1390 Sigismund regele dăruește, Nicolao Perén bano Zeurinensi un castel și mai multe moșii pentru meritele în contra Turcilor (Hurm. I, 2, No. 268) și Pesty Frigyes zice că, la 1390, banul Severinului a fost Perényi Miklos și că Severinul nu a avut comes (P. T. I, p. 267).

La 1390—1391 Niculae Peren e banul Severinului (Hurm. I, 2, No. 274 și No. 281). Incă la 1391 Mircea are un titlu grandios: Nos, Ioannes Mircsa Dei gratia *princeps* et Vajvoda totius *Regni* Vallachiae incipiendo ab Alpibus usque ad confinia Tartariae, totiusque Terrae Fogaras perpetuus dominus, și face donațiuni în țara Făgărașului (Hurm. I, 2, 282), iară la 1395 Mircea are titlul Nos Mirchya voivoda Transalpinus, dux de Fogaras et Banus de Zéwrin și documentul e un tractat de alianță cu regele Sigismund. (Hurm. I, 2, No. 302) Astfel Mircea când a fost în relațiuni bune cu regele Ungariei, a avut titlu de Banus de Zewrin. După Liber Dignitariorum, demnitatea de ban e vacantă la 1395, dar la Pesty Frigyes ca ban e pus Mircea, firește numai cu titlu și nu ca ban în realitate, și Pesty Frigyes zice: După asertiunea istoricului Mihaiu Horwáth, regele Sigismund pe voivodul Mircea l-a numit duce de Fogaras și ban de Severin, atunci când el s'a întâlnit în Brașov (*A Szörényi Bánság* I, p. 270).

Așă dară din documentele citate se vede că principii români, cari au avut titlul de bani de Severin, nici când n'au avut Banatul Severin (adică comitatul Severin și, când către acesta a fost alăturat

și comitatul Caras, Carasul) în posesiune, ci că titlul de ban de Severin s'a dăruit de regele Ungariei, când între aceștia și principii români erau relațiuni bune.

Și în cât văzurăm și titlul de Fogaras și de Omlas, aceasta stă pe asemenea baze istorice, cari mi-au format un studiu special și separat.

PARTEA VII.

ASANEȘTII ȘI BULGARII.

14. Asaneștii.

Dinastia Asaneștilor în imperiul bulgaro-valah începe la anul 1186 și finește la anul 1257. Asaneștii erau neîncetat în luptă cu împărații bizantini și cu Francii cari au vrut să fundeze imperiul latin în Constantinopole și luptele Asaneștilor erau tot dela Balcani spre amiazi și pentru aceasta nu puteau să ajute Românilor din stânga Dunărei, și nici mi-a succes a aflà vreun dat istoric despre ajutorul lor; ba din contră, papii neîncetat provocau pe regii Ungariei ca să poarte răsboiu asupra Asaneștilor și țara lor să o anexeze Ungariei.

Și deoarece eu dela unii istorici români am auzit părerea, că Asaneștii de dincolo de Balcani ar fi avut atare activitate la fundarea istoriei Românilor din stânga Dunărei, sau barem influență mare, mai ales între anii 1215 (Negru Vodă) și 1247 (Litean Vodă), mai departe deoarece eu această părere o țin de rătăcită și mă doare când în istoria românească aflu aserțiuni cari o bagă în confuziuni și nu o lămuresc, pe scurt — în cât mai poate intrà cevà in cadrul discursului meu — mă voiu ocupà și cu această temă.

La 1219 Andreiu al II-lea regele Ungariei scrie papei Honoriu al III-lea că și-a măritat o fică după Asan împăratul Bulgariei, iar fiul său Bela și-a luat de soție pe fica lui Todor Lascar din Constantinopole (Hurmuzaki I, No. 50). Acest Asan erà Ion Asan, carele a domnit dela 1218—1241; iară Lascar împărat din Nicea, mort la 1222.

La 1228 Senatul Venețian aprobează încheierea contractului de căsătorie între Balduin al II-lea cu fata regelui Ioan de Brien și în contract se face amintire și de Ioan Asan al II-lea împăratul româno-bulgar (Hurm. I, No. 85).

Acuma se încep intrigile în contra lui Asan. La 1231 papa Grigorie al IX-lea invită pe arhiepiscopul din Strigon, ca să îndemne pe acei catolici, cari au pus vot că vor merge în ajutorul țerii sfinte, ca să ajute la susținerea imperiului latin (Hurm. I, No. 93, repetițiune an. 1234, No. 101). La an. 1235 papa Grigoriu al IX-lea scrie lui Bela al IV-lea regele Ungariei că Vataces și Asan au năvălit cu oaste mare asupra imperiului latin din Constantinopole, au asediat din nou cetatea și invită din nou pe rege ca să plece cât mai curând în ajutorul imperiului latin (Hurm. I, No. 109).

La 1236 papa Grigoriu al IX-lea invită pe arhiepiscopii din Ungaria, ca să excomunice pe Ioan Asan, împăratul Românilor și al Bulgarilor, dacă va mai atacà pe Latini (imperiul latin, Hurm. 2, No. 111). La 1237 papa Grigoriu IX-lea trimite un legat apostolic la Ioan Asan, ca să tracteze despre chestiunea imperiului latin și a Constantinopolei (Hurm. I, No. 119). In 1237 papa Grigoriu al IX-lea scrie regelui Bela al IV-lea, că a trimis un legat în părțile Romaniei dela Balcan spre miazăzi), fiindcă e mai bine ca imperiul Constantinopolei să treacă dela Greci la Latini, și apoi provoacă pe regele ca cât mai în grabă să plece în ajutorul Latinilor și să înduplece pe Asan, ca să se reîntoarcă la biserica catolică (Hurm. I, No. 120, 121).

La 1238 papa Grigoriu al IX-lea scrie regelui Bela al IV-lea, că a îndemnat pe arhiepiscopii din Strigon și Calocea, ca să predice expedițiune cruciată asupra lui Asan, carele s'a abătut dela unitatea bisericii cu sabie și papa invitează și pe regele ca să se ridice în contra lui Asan și să risipească această națiune perversă, și papa despre toate acestea înștiințează pe Balduin al II-lea (Hurm. I. No. 125, 126). Acest Balduin al II-lea a fost împăratul latin, 1228—1261, pe care l-au susținut papii.

Papa Grigoriu al IX-lea tot în anul 1238 începe de a împărțì țeri lui Bela al IV-lea, numai ca să pornească în contra lui Asan. Anume papa invită pe legatul apostolic din Ungaria, ca acesta să invite pe regele Bela, ca să meargă în contra lui Asan și eventual să-i promită regelui, că ce va ocupà dela Asan, să rețină pentru sine (Hurm. I, No. 127). Tot în acest an, 1238, papa Grigoriu al IX-lea scrie adeseori și provoacă pe prelații catolici ai Ungariei și pe regele Bela, ca să înceapă răsboiu cruciat asupra lui Asan, și apoi papii conced regelui Bela, ca să încorporeze Țara Severinului (Hurm. I, No. 128, 129, 131, 132 și 133).

La 1241 Tătarii cuprind Cumania, dar mai toţi trec prin ţara Bârsei şi prin pasul Rodna în Ungaria (Hurm. I, 144). Acuma papa şi regele Ungariei încetă cu Asan şi încep a apără Ungaria, de astă dată nu mai au grijă de imperiul latin, pentrucă Mihail Paleologul la anul 1261 a învins pe Balduin al II-lea şi l-a alungat din tron.

Toată activitatea papilor şi a regelui Bela începe acuma asupra Ţerii Severinului şi a Bulgariei.

Asaneştii aveau lupte neîncetate cu împăraţii bizantini şi apoi cu cei latini. Nu au putut să aibă nici influenţa cea mai mică la redeşteptarea Românilor şi la luptele lor pentru fundarea unei ţeri româneşti între Carpaţi şi Dunăre.

Să fim dară cruţaţi de nouă confuziuni în istoria românească.

15. Bulgarii.

Bulgarii din Balcani pe timpul Asanilor erau fraţi de arme cu Românii din Balcani, au fondat un imperiu la olaltă şi au fost neîncetat în lupte şi în răsboaie în contra împăraţilor bizantini (Greci) şi ai împăraţilor latini. Şi pentru aceasta ar fi fost de aşteptat, ca atunci când şi Românii din stânga Dunărei, ajunşi la redeşteptarea naţională şi persecutaţi de vecini, Bulgarii, să aibă către ei simpatie şi să-i sprijinească. Acum e întrebarea că Bulgarii putut-au ajută, sau au făcut rău Românilor din stânga Dunărei?

La 1217 regele Ungariei Andreiu al II-lea (1205—1235) a purtat răsboiu cruciat pentru ţara sfântă, (Palestina), a intrat în Bulgaria şi s'a bătut cu Bulgarii. Andreiu după reîntoarcere la 1219 scrie papei Honoriu al III-lea, că cu ocazia expediţiunii cruciate şi-a măritat o fată după Asan împăratul Bulgariei şi fiul său Bela a luat în căsătorie pe fiica lui Tudor Lascar din Constantinopole (mai adevărat a împăratului din Nicea) şi roagă pe papa ca să întărească căsătoria (Hurm. I, No. 50).

Călătoria lui Andreiu descrisă de însuş regele nu se află, ci la anul 1235 Bela al IV-lea fiul lui Andreiu, atunci când dărueşte pe magistrul Dionisie pentru meritele sale din acel răsboiu, spune nişte episode în cari Dionisie are meritele sale, şi zice: «Când tata nostru Andreiu renumitul rege al Ungariei a purces în ajutorul ţerii sfinte, magistrul Dionisie nu s'a temut a se expune în persoană, când ne-am organizat pentru asedierea castrului Budung (Vidin) şi când, din partea contrarilor, militarii din castru au ieşit la atac,

Dionisie a fost primul în frunte, s'a luptat cu Bulgarii, ca ei să se reîntoarcă în castru. Și apoi enumeră și alte vitejii ale lui Dionisie și ale Ungurilor (Hurm. I, No. 106). Iar încă și la 1263 Stefan, eredele de tron după Bela, amintește de meritele comitelui Iacob în lupta cu Bulgarii la Budun (Vidin) (Hurm. I, No. 224).

Și apoi Bela al IV-lea, pentrucă tatăl său Andreiu a avut acea luptă cu Bulgarii și i-a învins la anul 1236, se simte îndreptățit ca să-și iea titlul de rege al Bulgariei (Hurm. I, No. 113), deși Ioan Asan, ginerele lui Andreiu erà încă domnitor (1218—1245) și deși și mai târziu, la 1245, Bela numià Bulgaria țara lui Asan (Hurm. I, 177), căci atunci în Bulgaria domnià Caliman Asan, 1341—1246.

Dar se vede că nemotenia nu a împiedicat pe Bela de a atacà Bulgaria, și că Bela erà în pertractare cu papa pentru cuprinderea Bulgariei, deoarece sfântul papa Grigoriu al IX-lea încă la anul 1238 scrie lui Bela al IV-lea, «că papa nu are intențiunea ca altuia să conceadă a ocupà regatul Bulgariei pe paguba lui Bela al IV-lea (Hurm. I, No. 135).

La 1264 Bela al IV-lea dăruește pe Laurentiu Banul de Severin (1263—1267), pentrucă a bătut pe Bulgari, cari au devastat Banatul Severin, și Bela zice: In fine, când temeritatea Bulgarilor, pe timpul răsboiului între noi și regele Boemiei, Banatul de Zeurino dușmănește l-a devastat și când mai mulți din baronii noștri nu au vrut ca să apere Banatul, atunci Laurentiu ducându-se acolo a învins oastea Bulgarilor și recuprinzând prăzile și spoliele, cu cari Bulgarii erau îngreunați și din cari în râpa Dunărei vreo câțivà a spânzurat, Banatul ni l-a redat (Hurm. No. 228, și la anul 1269, I, No. 252). Verisimil Bulgarii și-au arătat dinții în contra Ungurilor, dar au devastat pe Români.

Insă și la anul 1270 Stefan al V-lea regele Ungariei amintește că mult iubitul nostru ginere, dar acuma contrariu, Svetislau împăratul Bulgariei, a devastat într'un mod deplorabil terra de Zeurino (țara Severinului, Oltenia), dar Ponich banul de Severin s'a dus în Bulgaria și i-a bătut (Hurm. I, No. 258). Dar tot regele Stefan al V-lea amintește despre 5 răsboaie cu Bulgarii și zice: După aceea de cinci ori am purtat răsboaie cu Bulgarii, de două ori am fost în persoana noastră și de trei ori cu alți baroni ai noștri, destinați de noi, ca să meargă cu oastea în Bulgaria (Hurm. I, 259).

Iată acì încă o ilustrațiune a epocei lui Linoiu și Litean, a începutului istoriei românești în Oltenia, în Țara Severinului.

Bulgarii n'au ajutat, ba precum s'a dovedit, au jefuit pe Românii din Banatul Severinului și țara Severinului, singurii locuitori pe acolo, și au devastat satele lor, și în urmare nu a avut atare influență bună asupra evenimentelor naționale românești. Și pe lângă toate acestea, scriitori slavi și alți scriitori străini dau Bulgarilor atare rol la fundamentarea statelor române. Bela al IV-lea, carele a vrut ca să cuprindă Bulgaria, i-a împiedecat în interesul său.

Prin aceste se dovedește încă odată, că Asaneștii nici n'au încercat a aveà influență în țerile române, și să fi și vrut nu ar fi putut. Altfel Românii în urma intențiunilor catolice și ale regelui Bela al IV-lea de sine singuri s'au luptat, de sine singuri au învins de și-au făcut țerile române ca să fie ale lor.

Așà s'a întâmplat, precum au urzit urzitoarele române.

ADAUSE.

Intâiul adaus la munții Severini, punctul 4, pag. 9.

Acuma despre înțelesul numelui Severin. Numele Severin e foarte vechiu în Europa, venit din Asia de pe timpul Celților. Rădăcina e *sab*, și înseamnă deal, munte. Litera a din sab trece în toate vocalele și de acì formele: sab, seb, sib, sob, sub; dar și b trece în: f, m, p, v, și de aci p. e. din seb, formele sef, sem, sep și sev, ce e în Sev-er-in; *er* înseamnă înalt, mare și in din capăt înseamnă loc; deci Severin are înțelesul loc la munte înalt.

Sabinus deal, sab deal. in mic, us om; Sav-er-din oraș în Francia; din, dun înseamnă cetate, oraș. Severin se află în Mecklenburg; Sev-er-sk oraș în Siberia; și aceasta Sib (munte) er (nalt, mare) ia țară. In Anglia se află râul Severn ce curge din muntele Plynlimmon în Wales; n e rămășiță din an, en (apă), deci Severn înseamnă apă sau râu din munte înalt. Precum am arătat, b-v trece în m; de aici Sem-er-in (g), trunchiul de munți în Alpii Stiriei și ai Austriei. Seben, Sebenico în Dalmația, dar b trecând în m avem Sem-en-ic, un munte ce se ține de Severin, dar mai mic, pentrucă en înseamnă mic și ic loc în Sem-en-ic, și numirile acestea sunt cu mult mai vechi decât epoca împăratului Traian.

Munții, banatul și cetatea Severin la Maghiari se scrie cu Szörény. In documentele latine din Sevren, Zewren, ca să se apropie de limba maghiară, care nu suferă două consunante vr, wr lângă olaltă, s'a format Seurin, Zeur-in, unde v, w au trecut în *u* și atunci seur (fiindcă eu se răspunde ö) s'a răspuns Ször-en, unde n din urmă s'a îmmuiat și de acì Ször-ény. In secolii din urmă s'a ținut numai forma Szörény, scriindu-se în limba maghiară.

Al II-lea adaus la Comitat, punctul 5, pag. 12.

Deși Severinul în sensul strâns erà comitat, dar căpetenia comitatului erà totdeauna Banus de Severino. Acì deosebi ne folosim de documentele adunate de Pesty Frigyes, *A Szörényi bánság*, în tom. III. La 1390, No. 17, se

află comitatele Sebus (Sebeș), Lugas și Miháld în Banatul Severin. La 1489, No. 96 și 1492, No. 104, Vicebani Zewrenienses, la 1501, No. 124, Bani comitatus Zewrinienses. Posesiunile numite în Comitatu Zevreniensi, în districtul Caransebeș. La 1508 No. 132, banii comitatului Zevreniensis; în 1539, No. 171, Comitatele Themesiensis et Zeurinensis. La 1548, comitatus Zeuriniensis și districtus Nagy Miháld. La 1559, No. 210, posesiunea numită e în comitatul Zeuren și districtul Caransebeș. La 1561 Universitatea domnilor nobili ai comitatului Zewreniensis, No. 221. La 1562 ca mai sus și districtul Sebesiensis No. 226. La 1568, No. 253. In districtul Miháld în comitatul Zevreniensis. La 1569 în comitatul Zevreny în districtul Karansebeș, No. 257. La 1571, No. 259. Nobiles, Status et Ordines Comitatus Szuryny, ce arată că comitatul Severin a avut asemenea instituțiuni cu alte comitate. La 1578, No. 273, în comitatul Zöreniensis, etc. La 1291 Laurentius Banus de Șeurino et comes de Keuy (Kevi) și de Crasu (Caras) (Hurm. I, No. 420). Aceste sunt dovezi destule pentru organizarea Banatului Severin.

Azi (când a scris Pesty Frigyes, tom. I, p. 7) teritoriul comitatului Severin e de 70 mile □ și în el se află un oraș liber crăesc, 2 opide și 102 de sate. Orașul liber crăesc a fost Szörény, mai târziu Caransebeș, iară ca opide, în documente se numește Karan și Sebeș.

Comitatul Severin la anul 1874 s'a împreunat cu comitatul Caras (ung. Krassó) și se numește Krassó-Szörény (Caras-Severin. După Enciclopedia română, la 1898 populațiunea e pusă cu 407.635 de suflete; din aceasta Români sunt 311.335, ortodoxi 306.023; Germani 48.005, Sârbi 11.868, Maghiari 10.879, Slovaci 5.725, Bulgari 5.018. Străinii s'au așezat mai târziu.

Al III-lea adaus la Banii de Severin, punctul al 6-lea, p. 14.

a) *Banii de Severin cu privire la numele Banatului de Severin.*

Numele așà de tare divergează, încât unii istorici nu-l pot ușor recunoaște, că se ține de Banatul Severin. Tot aceste numiri se referează și la castrul Severin (Turnul-Severin) și voiu cercetà pe baza documentelor numite, Hurmuzaki, tom. I.

La 1233 Luca ban de Scevrin, No. 98; la 1240 Oslu ban de Zeureno, No. 141; la 1243 Stefan ban de Scevrem, No. 145; la 1263 Laurentiu ban de Zeurino, No. 220; la 1264 Banatus de Zeurino, No. 228; la 1268 Ugrin ban de Sceurin, No. 249; la 1268 Alexander ban de Sceurin, No. 251; la 1270 Ponith ban de Zeurino, No. 257; la 1271 Laurentiu ban de Zeurino, No. 262; tot acesta ban de Zeurino, No. 266 și 267; Tot acesta la 1272 ban de Seuerino, No. 270 și 271; tot Laurentiu la 1272 ban de Sceurino, No. 274, 276 și iară ban Zeurino, No. 277 și 278; Paulu, tot într'un an, la 1273, ban de

Sceurino, No. 297, ban de Zeurino, No. 299; ban de Scevrino, No. 313 și la 1274 ban de Seurino, No. 317; la 1274 Ugrin ban de Zeurino. No. 318; la 1275 Micud ban de Zeuerino, No. 322; la 1278 Paulu ban de Zeurino, No. 333; la 1342 Stefan ban de Zeurino, No. 535. După Hurmuzaki, tom. I, partea a 2-a. La 1347 Stefan de Losonț ban de Scenicin, No. 7, verisimil smintă de tipar. La 1350 Nicolae de Zeech (Szecsi) ban de Zeurino, No. 10. Și apoi la 1351 și 1353 tot acela ban de Zeurino, No. 12 și 14, și apoi tot așà până la 1526, când s'a desființat Banatul Severinului.

b) *Seria întreagă a banilor de Severin și timpul lor.*

Seria întreagă începe la anul 1233 și se finește la anul 1526. In Hurmuzaki lipsesc multe documente. Pesty Frigyes in *A Szörényi Bánság*, tom. I, stabilește toată seria banilor și timpul lor până la 1526. Ca să fie mai pe scurt, însemnez numai anul și numele Banului. Aceasta o fac ca să viu în ajutorul cronologiei istoriei românești, pentrucă ici colea se amintește atare fapt istoric și numele unui ban, fără ca să se știe anul. De altă parte am dorit să completez discursul, așà încât să nu rămână nestudiat nici un obiect ce se referă la Țara Severinului și la luminarea istoriei române.

La 1233 Luca; la 1240 Oslu; la 1243 Stefan Chak (Ciac). Dela 1247—1254 preoții Ioaniți au fost stăpâni; la 1250—1252 și 1255 Pous; la 1257—1262 Stefan; la 1263—1267 Laurentiu; la 1268 Ugrin și Alexander; la 1269 și 1270 Laurentiu; la 1270 Ponith (și Ponich); la 1271 Laurentiu; la 1271—1272 Paulu; la 1272 Laurentiu și Albert; la 1272—1273 Paulu; la 1273 Laurentiu; la 1274 Paulu, apoi Ugrin; la 1275 Micud, Ugrin, Paulu, Reynold; la 1276 Micud; 1277 și 1278 Paulu, Micud; la 1279 Laurentiu, Micud, Bela; la 1280—1283 Timotheus; la 1284—1286 Makó; la 1287—1289 Káthai, Rafael; la 1290—1293 Laurentiu; la 1294—1296 Solymosi Posa; la 1297—1299 Ratholti Laslo; la 1299—1307 Tárnok András; la 1308—1313 Tárnok András și Márton; la 1314 1318 Csornai Domokos; la 1319—1323 Ratholdi Laszló și la 1323 Szécsy Dénes.

La 1324 Pál; la 1324—1341 Széchy Dénes; la 1342 Tamás; la 1342 István; la 1343—1347 Losonczy István; la 1347 Széchy Miklos; la 1348—1350 Losonczy István; la 1350—1355 Széchy Miklos; la 1355 Pelsóczi Bubek Dénes; la 1356 Szécby Miklós, dela 1356—1359 Pelöczi Bubek Dénes; la 1360—1363 Alsáni Gergely; la 1364—1368 Koroghy Lasló; la 1364—1365 i-a fost ortac Szécheny Konya; la 1368 Heem Benedek.

La 1368 *Ladislau* (Vlajko) voievoda în Transalpinus și duce de Fogaraș; la 1369 Heem Benedek și tot în acest an *Ladislau* (Vlajko) voivoda din Transalpina. In 1370—1371 iară Heem Benedek și apoi în 1372, Lasló sau *Ladislau* sau Vlajko voievoda de Transalpina și duce de Fogaras, adică Vlajko de trei ori e însemnat de ban al Severinului. La 1372—1375 Lisz-

kai Pál, la 1376—1378 Névnai Trentul Iános; la 1379—1383 Alsani János.

Dela 1383—1387 Losonczy István în Banatul Zeuriniensis; la 1387 Káplai János; la 1388 Káplai János şi Széchenyi Frank; în 1389 Káplai János şi *Mircea* voivodul, la Dogiel *Codex diplom. regis Poloniae*, p. 598, dar după istoria maghiară Losonczy István. La 1390 Káplai János şi Perényi Miklos, dar tot în 1390 se pune şi *Mircea* (Mircius) voivoda Transalpinus şi duce de Fogaras şi de Omlás; la 1391 Drugel Miklos, la 1391 Perényi Miklos, la 1392 Gerebent Szemere şi Pelsöczi Bubek Detre, asemenea acesta în 1393 şi singur.

Acuma dela anul 1393—1395 în Liber Dignitariorum nu e pus nici un ban de Severin şi în alte documente oficiul se zice *vacant*. Nu se poate crede că în anii aceştia banatul Severin a fost în posesiunea Românilor. La 1395 iară *Mircea* e pus, ca voievod transalpin şi duce de Fogaras. La 1396 oficiul e *vacant*.

La 1396 *Vlad* (Vladislau) se numeşte voievodul Basarabiei şi comitele Severinului. In atare document se zice ţara lui Basarab în Oltenia, în Valahia şi de acì Basarabia, dar nu aceea dincolo de Prut. Cearta scriitorilor se află la Pesty Frigyes, I, p. 271. In 1397 oficiul e vacant, iară la 1397 e Losonczy István.

Dela 1397 până la 1408 oficiul a fost vacant. La 1408—1409 Ozorai Pipo. Şi apoi dela 1409—1430 oficiul e vacant. Trebue ştiut că banul aveà de ajutor doi vicebani, unul pentru judeţ, celălalt pentru cele administrative, etc.

La 1430 Redvitz Miklós, carele s'a numit pe sine perceptorul ordinului a fericitei virgine Maria, a casei Ierosolomitane; în alt loc se numeşte perceptorul ordinului Cruciferilor din Ungaria, şi apoi el e ban de Severin până la 1435. La 1435 şi 1436 oficiul e vacant, iar la 1436—1438 ban e Takoczi Frank.

La 1438—1443 ban e Hunyadi János; la 1443—1444 Csornai Mihaly şi fratele său Balás; la 1445 Ujlaki Miklos şi Hunyadi János; la 1445 Hunyadi János. La 1446 Ujlaki Miklos şi Hunyadi János; la 1447 Csornai Mihály, Ujlaki Miklos şi Csáki István. Dela 1448—1454 Csornai Mihály, dar în cei trei ani din urmă se numeşte şi Sebesi Dants Péter. In 1455—1457 e vacant.

In 1458 E Bethlen Gergely şi *Vlád* după scrisoarea din 29 Noemvrie a regelui Mathias, în care se zice: Banis nostris, adică au fost doi bani. La 1459 e vacant; la 1460 Dóczy László; la 1462—1463 Ujlaki Miklós. Dela 1464—1466 e vacant; la 1466 Dengeleghi Pongrácz János, la 1467 Muthnoki István şi Mihály, apoi dela 1468—1471 e vacanţă.

Dela 1471—1478 Hedervári Imre; la 1478 Erdö János şi Bethlen Domokos, la 1479 Török Ambrus şi Szenthelsebethi György şi Pathócsy Bertalan; dela 1480—1483 Pathócsy Bertalan şi Haraszti Ferencz; la 1483 Ha-

raszti Ferencz și Szokolyi András, la 1484 Pathócsy Bertalan și Szokolyi András; dela 1485—1489 Haraszti Ferencz și Szokoly András; la 1490 Ozorai Imre: la 1491 Ozorai Imre și Dánfy András și Haraszti Ferencz; la 1492 Ozorai Imre, Dánfy András și Csulai Moré Fülöp; Csulai Moré György și Balusa Ferencz; la 1493—1494 acești doi din urmă.

Dela 1495—1501 Macskási Tárnok Péter și Gerlistyei Jakab; la 1501 Gerlistyei Jakab și Bélai Barnabás; la 1502 Gerlistyei Jakab și Macskási Tárnok Péter; la 1503 Bélai Barnabás și singur Gerlistyei Jakab. Dela 1504 —1508 la olaltă Gerlistyei Jakab și Bélai Barnabás; dela 1508—1513 la olaltă Paksi Mihály și Bélai Barnabás. La 1514 Bélai Barnabás și Zápolya János, carele erà și comitele de Szepes, voivodul Ardealului, comitele Secuilor și căpitanul suprem al Ungariei.

La 1515 și 1516 Berekszói Hagymási Miklós; la 1517—1518 verisimil a fost vacanță; la 1519 Bélai Barnabás, la 1520 și 1521 Gerlisthey Miklós; la 1522 și 1523 Kállay Vitéz János; la 1524—1526 Zápolyai János și Kállay János. Dela 1527 încolo nu mai este pomenire de bani de Severin, atunci a fost bătaia dela Mohács.

După Pesty Frigyes (tom. I, p. 314) pacea dela Karlowitz toată provincia Timișului și cu aceasta și banatul Severinului la 1700 s'au predat Turciei. La 1701 apare contele Marsigli ca administrator și banatul Severinului se numește comitatul Severinului. Ungaria la 1716 cuprinzând Timișoara dela Turci, la pacea dela Paszarovitz toată provincia Timișului și cu aceasta și comitatul Severinului s'au încorporat Ungariei: dela 1716—1751 a fost administrația militară camerală, dela 1751—1779 administrația civilă camerală și apoi dela 1768—1872 granița militară. La 1873 s'a constituit din nou comitatul Severin.

Al IV-lea adaus la Castrum Severinum, punctul 7, pag.

Severinul, sau Turnul-Severinului, după Dimitrie Frunzescu (*Dicționarul topografic*, București 1872) e comună urbană în județul Mehedințului. Eu voiu extrage numai cele ce se referează la pozițiunea și ruinele lui. Severinul s'a zidit pe podișul ce formà malul Dunărei, având lângă apă în vale, mai sus de ruinele turnului, un port însemnat. Din jos de Severin se văd și până azi ruinele faimosului pod, ce Traian la anul 104—106 d. Hr. îl construise peste Dunăre și locul întărit s'a numit Pontes (Punți). Mai sus spre râpa Dunărei sunt ruinele unui castel ce se vede a nu fi fost zidit de Romani. Acest zid se numește Turnul-Severin. Ruinele mai vechi sunt dela

podul lui Traian, ruinele mai noă sunt dela castrum Severinum şi sunt din resturi din zidirile cetăţii Szörény, făcute de Unguri.

Enciclopedia română la Turnul-Severin zice, că lângă oraş sunt ruinele turnului împăratului Sever şi ale podului lui Traian. Lexiconul lui Meyer zice, că la Turnu-Severin se văd stâlpi din podul lui Traian, dar acì se mai văd şi ruinele unei cetăţi zidite de împăratul Alexander Sever, dela care îşi are numele său.

Au fost împăraţi Septimius Severus 195—212 şi Alexander Severus 222—235. Căutând după inscripţiuni dela atare împărat Severus, la Dr. I. I. Neugebauer (1) se află numai o piatră cu inscripţiunea Im. Sev. (Imperator Severus) şi aceasta e dusă la Vidin, dar această inscripţiune nu adevereşte nimic despre zidirea Severinului prin împăratul Sever. Impărat cu numele Severinus nu a existat. In Fasti consulares se află consuli (ajutori împăraţilor) cu numele. Arius Severinus (din Severius), la 133 d. Hr., apoi consuli Severinus la 461, 482 şi 552 d. Hr. dar nu mi-a succes a află date istorice, ce leagă oraşul Severin cu numele unuia din consuli. Dacă ar fi cevà verisimil dela Sever, atunci s'ar numì: Turnul sau oraşul luì Sever, precum se zice: Podul lui Traian, persoana în caz de genetiv.

Când regele Bela al IV-lea, la 1247, a dat Terra Severin preoţilor Ioaniţi, de bună seamă atunci a fost acolo oraş sau doară şi cetate. Când au început acolo Ungurii ca să zidească, n'am aflat date. Gheorghe Sincai (2) zice, că Carol Robert la 1330 a cuprins Severinul şi castelul, şi apoi (3) că oastea craiului Ludovic cel Mare la 1379 a cuprins Zevrinul şi atunci a zidit mai întâia dată Zevrinul (Severinul). Ce s'a mai putut arătà e sub No. 7.

Dar pentru curiozitate, să mai înşir unele păreri, ca să te miri că până unde mergeà mintea unor istorici, altcum de renume bun şi verisimil numai pentru a întunecà istoria românească.

Engel (4) zice, că numele Severin purcede dela Sfântul Severin, carele a fost apostolul Noricului şi în secolul al V-lea a călătorit la Dunăre şi în 482 a murit.

Schafárik (5) zice, că în Rusia este un prejur Sjeweria, de acì poporul Severanus, între râurile Desna, Semen şi Iula. La 881 a fost cetatea Sjeweran la Dnister. Din poporul acest slav *au putut fi* primii locuitori a prejurului cetăţii Severin (din Valahia). Dar Tătarii la 1338 grozav au dripit

(1) *Dacien aus den Überresten des Klassischen Altertums.* Kronstadt 1851, p. 111.
(2) Gheorghe Sincai, *Cronica Românilor*, Bucureşti 1886, tom. I, p. 534.
(3) Tot acolo, p. 490.
(4) Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei,* p. 145, in Pesty Frigyes, II, 519.
(5) Schàfarik, *Slavische Alterthümer*, II, p. 130. La P. Fr., l. c., p. 521.

Sjeweria. Pesty Frigyes zice : Intru adevăr îmi servește spre îndestulare, cum că eu pot fi de o părere cu Robert Röszler, carele ține de verisimil că numele Severin purcede dela numele poporului slavean Severani (P. Fr., I, 521—522). Așà e. De multe ori genii mari se întâlnesc la o stupiditate.

Va fi destul atâta, despre păreri ciudate. Trebue să încheiem. La formarea numelor de localități, ori pentru țeri, ori pentru prejurimi, ba și pentru comune, regula e că s'au luat în considerațiune: munții, pădurile și râurile. Numele țerilor, comitatelor, districtelor, satelor s'au format după numele prejurului, p. e. dela muntele Bior, Bihor, s'a dat numele comitatului Bihor; dela râul Timiș, s'a format Temesköz, Timișiana și numele Temes-vár (Timișoara). Astfel dela prejurul montos, adică dela munții Severini s'a format numele Comitatului și a Banatului Severin. Castrul Severin, cetatea Severinului (Szörény-vár) și-a căpătat numele dela Banatul, comitatului Severin, pentrucă a fost cetatea Severinului. Astfel și Țara Severinului (Oltenia) își are numele ori dela Banat ori dela castru Severinului. Nu am putut aflà că Țara Severinului a fost pusă sub administrația Banului de Severin, sau a castrului de Severin, carele a avut deosebi menitiunea de unde să purceadă Ungaria spre cucerirea Valahiei și a Bulgariei, cari de papi erau dejà dăruite regilor Ungariei.

Incheiat in Sibiu in 15 (28) Noemvrie 1909.

Al V-lea adaus la numele Țara Severinului și Transalpina, punctul 10, Ungrovlahia și Transalpina.

In discursul meu: *Negru Vodă și epoca lui*, pag. 13, am descris că ce teritoriu s'a numit Țara Transalpina, creat de regele Andreiu al II-lea dincolo de Alpi (sau de Carpați) în Cumania sau în Valahia mare, anume intre Olt și Siret până la Dunăre, iară la pag. 27 am arătat că Valahii (Românii) țerii Trensalpinei i-au dat numele de Ungrovlahia (adică Valahia ungurească). Acest nume nu se află nici într'un document purces din Ungaria în acele timpuri, ci numele Ungro-Vlahia s'a descoperit și susținut numai la Valahi.

In discursul de față, care se extinde numai asupra Olteniei, în partea a IV-a am arătat, că la Unguri Oltenia s'a numit Țara Severinului și s'a numit Terra Transalpina.

Nu este nici un dat și nici un motiv istoric, ca și Oltenia să se poată numì Ungro-Vlahia. Cavalerii teutoni ai lui Andreiu al II-lea au luat în posesiune o Transalpină, anume un teritoriu din Valahia mare și această Transalpină, la Valahi (Românì) s'a numit Ungro-Vlahia, adică Valahia ungurească. Ioaniții lui Bela al IV-lea nu au luat în posesiune și admi-

nistrațiune Oltenia, adică Valahia mică și Oltenia nici într'un mod nu se poate numì Ungro-Vlahia. Și totuș atunci când Valahia și aceea de dincolo de Olt și acea de dincoace de Olt, adică Valahia mare și Valahia mică ajunse a fi o Țară-Românească și cu un domnitor, unii din domnitori au început de a se numì pre sine «Domn a toată Țara-Românească» (cum a și trebuit să se numească), iară alții din domnitori: Domn și stăpânitor a toată Ungro-Vlahia. Această numire nu e bazată pe istorie, și a purces numai din necunoștința istoriei românești.

In *Bibliografia Românească veche* (1), în titulatura voivozilor români, precum și a mitropoliților români, la unii domnitori și mitropoliți se află: Domn ori mitropolit a *toată* Țara-Românească, iară la alții se află a toată Ungro-Vlahia, ba ici colea a Ungro-Vlahiei transalpine.

Voiu arătà toate felurile de titulaturi, pentrucă azì sunt de interes istoric. Domnitorii români s'au numit «Domn și stăpânitor *a toată* Țara-Românească, atunci când Valahia mare și Valahia mică (Oltenia) s'au împreunat sub un unic domnitor (2) căci sub a *toată* (ici colea întreaga) Țara-Românească se înțeleg amândoue la olaltă.

Acuma, purcezând după *Bibliografia românească veche*, aflăm: la 1508 pe Mihnea marele voevod a toată Țara-Românească și părților pe Dunăre; la 1512 Basarab marele voevod și stăpânitor a toată Țara-Românească și părților despre Dunăre; la 1545 Petru voivod și însuși stăpânitor al Țerii-Românești; la 1547 Mircea stăpânitor al Țerii-Românești; la 1644 Mateiu Basarab Domn și biruitor a toată Țara-Românească; la 1649 Elena stăpâna doamnă a Țerii-Românești; la 1680. Ion Șerban Basarab voevod domn și oblăduitor a toată Țara-Românească; la 1681 Șerban Constantin Basarab, oblăduitor a toată Țara-Românească; la 1691 Ioan Cant. Basarab oblăduitoriu a toată Țara-Românească; la 1701 tot acesta asemenea; la 1706 tot acesta asemenea. Deci titlul bun și istoric ar fi numai Domn a toată Țara-Românească.

Și pe lângă toate acestea, unii Domnitori s'au numit pe sine «Domni și stăpânitori a toată Ungro-Vlahia, ba și din cei mai sus înșirați acuș Domni a toată Țara-Românească, acuș domni a toată Ungro-Vlahia, adică fără să facă socoată de capul lor.

Acum purcezând iară după bibliografia citată, la 1510: Vlad voevod și stăpânitor *întregei* țeri a Ungro-Vlahiei și a celor dela Dunăre; la 1545

---

(1) *Bibliografia românească veche,* lucrată de d-l Ioan Bianu și Nerva Hodoș, despre cărțile bisericești tipărite între 1508—1830; până acum 6 făscioare până la anul 1715, edițiunea Academiei Române. București 1898.

(2) Când ambele Valahii, cea mare și cea mică s'au împreunat, atunci au încetat domnitorii din Ungro-Vlahia și chiar din țara Ungro-Vlahia și Oltenia, cuprinzând Valahia mare s'au făcut «Domni a toată Țara-Românească», adică peste ambele Valahii.

Petru marele voevod și Domn al întregei țeri a Ungro-Vlahiei și a țărmurilor Dunărene; la 1547 Mircea voevod și Domn al *întregei* țeri Ungro-Vlahiene și a țărmurilor Dunărene; la 1574 Alexandru voevodul *întregei* țeri a Ungro-Vlahiei; la 1578, tot acela asemenea. La 1588 Mihnea voevod a *toată* țara Ungro-Vlahiei. *Toată*, cu înțeles de întreagă, precum se și folosește; la 1637 Mateiu Basarab voevod și Domn al *întregei* țeri a Ungro-Vlahiei și al părților de peste munți; la 1638 tot Mateiu Basarab voevod al Ungro-Vlahiei; la 1640 voevod a toată țara Ungro-Vlahiei, iară la 1648 Mateiu Basarab stăpân și voevod al întregei *Ungro-Vlahie transalpine*. La 1646 Mateiu Basarab voevodul și Domnul *Ungro-Vlahiei transalpine*; la 1647 Doamna Elena stăpâna Ungro-Vlahiei transalpine; la 1649 Elena stăstăpâna întregeĭ țeri *ungro-vlahe transalpine*; tot atunci Mateiu Basarab de sine stăpânitorul întregei țeri a Ungro-Vlahiei; la 1688 Ioan Șerban Cantacuzino încoronat cu doamna și stăpânitoarea a toată țara Ungro-Vlahiei. Asemenea la anii 1690 și 1691. La 1692 Ioan Const. Basarab voevod a toată Ungro-Vlahiei în această de Dumnezeu iubită domnie a Ungro-Vlahiei. Tipăritus-a în Bucureștii Ungro-Vlahiei. (!) La 1693 Ioan C. Basarab e administrator a toată Ungro-Vlahia, iară la 1694 e oblăduitor a toată Țara-Românească și apoi la 1699, 1700, 1704 e Domn și Egemon și oblăduitor a toată Ungro-Vlahia; și la 1701, 1706 e oblăduitor a toată Țara-Românească.

Dar să cercetăm și titulatura mitropoliților din Țara-Românească.

La 1545 Ananie e mitropolit al Valahiei. La 1568 mitropolit fiind Kyr Eutimie al întregei Țeri-Românești, până ce domnitorul său Alexandru se numește al Ungro-Vlahiei; la 1637 Teofil mitropolit al întregei țeri a Ungro-Vlahiei; la 1640 Teofil mitropolit a toată țara Ungro-Vlahiei; la 1644 Teofil mitropolit a toată Țara-Românească, la 1644 Teofil mitropolitul întregei țeri a Ungro-Vlahiei și la 1646 Teofil mitropolit și arhiepiscop al acestei țeri (!). Atunci erà Mateiu Basarab domnul Ungro-Vlahiei Transalpine; la 1649 Arhiepiscop Stefan, mitropolitul întregei țeri a Ungro-Vlahiei și apoi la 1650 părintele arhiepiscop Ștefan, mitropolit a toată Țara-Românească, și tot la 1650 Kyr Stefan arhiepiscop și mitropolitul Târgoviștei și al întregei țeri a Ungro-Vlahiei; iar la 1551 Ștefan mitropolit a toată Ungro-Vlahia, și apoi la 1651 (p. 179) Ștefan părinte al credinței în *Țara Transalpină*; la 1652 Mitropolit Kir Ștefan a toată *Țara-Muntenească*, dar în prefață (p. 205) totuș Ștefan arhiepiscop și mitropolit al Târgoviștei și toată Țara Ungro-Vlahiei. Părintele Ștefan, după cum a schimbat reverindele nouă, așà a schimbat și titlurile Mitropoliei, cum zice, de Dumnezeu păzite).

La 1678 Varlaam mitropolitul Ungro-Vlahiei, iară într'un vers: fiind Kyr Varlaam al Țerii-Românești păstor; la 1680 Kir Teodosie mitropolitul Târ-

goviştei şi a Bucureştilor, arhiepiscopul a toată Ungro-Vlahia şi exarh al lăturilor; la 1682, 1683, 1688 părintele Kir Teodosie mitropolitul ţerii (au uitat numele ţerii). In prefaţă (pag. 289) cu multă înţelepciune se zice: ca să lumineze celor din casă a bisericii noroade: Românilor, Moldovenilor şi Ungrovlahilor (vedeţi un popor nou descoperit); la 1693 fiind mitropolit Kyr Teodosie s'a tipărit întru *sfânta mitropolie a Ungro-Vlahiei.* La 1694 tipăritu-s'a în sfânta mitropolie în Bucureşti (dar în ce ţară?). Apoi la 1715 mitropolit al Ungro-Vlahiei Antim Ivereanul.

Doamne! să nu ne mirăm că Istoria Românilor stă foarte slab, dacă şi în secolii mai târzii unii domnitori sau mitropoliţi nu au cunoscut numele adevărat al ţerii şi al mitropoliei. Ce istorie vor fi însemnat ei, şi ce istorie au lăsat ei Românilor?

CUPRINSUL

PARTEA I.

Din istoria Banatului Severin.

PARTEA II.

Teritoriul şi organizarea comitatului respective a Banatului Severin.

PARTEA III.

Oltenia şi Cumania.

PARTEA IV.

Ţara Severinului şi catolicismul.

PARTEA V.

Schiţă din începutul istoriei româneşti în Oltenia.

PARTEA VI.

Voivozii români ca Bani de Severin.

PARTEA VII.

Asaneştii şi Bulgarii.

Adause explicatoare